Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

६०५८

No. २६५८ क

Title स्वच्छन्दोद्योतः

Author क्षेमराजः

Extent ३८० पत्र Age

Subject तन्त्र

6048

٤٠٨٢

6

श्री रघुवीर पुस्तकालय
सं. ८५
नं. १६५८
मंदिर श्रीरघुनाथजी

श्री·
स्व· प्र·
१

ॐनमःशिवाय ॐश्रीगुरवेसरस्वतीरूपायनमः ॐवि
श्वैकरूपविश्वात्माविश्वसर्गादिकारणम् परप्रकाश
वपुषंस्तुमःस्वछंदभैरवम् प्रसरच्छक्तिकल्लोलजग
ल्लहरिकेलये सर्वसम्पन्निधानायभैरवाम्भोधयेनमः
एकैकबोधजलधेस्वक्तिशक्तिर्जयत्यसौ यद्दत्तनिखि
लंभातिमत्क्रामयमिदंजगत् स्मृतिमात्रविनिर्धूतनिः
शेषाज्ञानकिल्बिषाः गुरुसत्क्रमावरस्फाराविजयंतेज·
गत्त्रये तत्सेवाविमलव्यक्तमहामाहेशदर्शनः क्षेमरा
जोविवृणुतेश्रीस्वछंदमर्थमनाक् अभिनवबोधादित्य
द्युतिविकसितहृत्सरोजानांमे रसयन्तुसरसाःपरिमलम
सारसंस्मारवासनाशांसे इहानजिहतारसमसरसहृद
यपरसंवित्स्वीकृतग्रंथमवतारयितेकश्चिद्देवी·
शिष्यप्राह कैलासशिखरासीनंभैरवंविगतामयम्
वाणानंदिमहाकालगणेशवृषभभृङ्गिभिः कुमारेन्द्रूप
मादित्यब्रह्मविष्णुपुरःसरैः स्तूयमानंमहेशानंगणा·
मान्तनिषेवितम् सृष्टिसंहारकर्तारंविलयस्थितिकार
कम् अनुग्रहकरंदेवंप्रणतानातिविनाशनम् सहितंभै
रवेदृष्ट्वादेवीवचनमब्रवीत् इहपरमेश्वरस्यचिदानंद·
घनस्यस्वात्मदर्शनोत्कतननानिशापिनीस्वछंदभैरवस्फु
रत्तात्मापरमार्थइतिभगवतःशास्त्रस्यचाप्यनदेवाभि·
धानंसाचसात्मैकरूपापिपंचकृत्यकारिशिवमित्याशयेनस
ख्यादिपंचकृत्यकारंदेवंभैरवंसहितंदृष्ट्वादेवीवचनमब्र
वीत् इत्यंकंतत्रदेवः शिवादिक्षित्यंतानशेषसृष्ट्यादिक्रीडा
परत्वादशेषोत्कर्षेनयाविजिगीषुः तदभिनवाहिस्य

स्यजगद्व्यवहारस्वरूपतयापिप्रोतमानः शिवमंत्रमहेश्व
रादिभिः स्तूयमानः सर्वेषामगतीनांगतिः प्राप्योभि
नवोपसारस्त्रयश्चोक्तं दिव्यक्रीडादाविति भैरवः विश्व
भरणाद्वरणाद्वमनरूपः भीषणाणामभयमिति विश्वसमस्ता
संसारिणामभयदः भयंभीः संसारत्रासः तयाजनितो
रवस्याक्रंदः भीरवः ततोजातः तदाक्रंदवतांस्फुरितः स्व
स्यैवभीरवस्यसंसारभयविमर्शनस्यायंशक्तिपातवशो
न्मेषापकः भासितत्त्वाणि ईरयतीतिभैरवः कालः तेवा
यंतीतिभैरवः कालग्रासस्यमापिरसिकाः योगिनः ते
षामयमितिसंनरः स्वभावः भियेयपशुजनत्रासायरवः
शब्दराशिसमुत्थाकारादिकलाविमर्शोयस्यासौविवरी
भूवरीदिक्करीचक्ररूपाणांसंविदेवीतांताभीरवाः तासा
मयंस्वामीभैरवः तथाभैरवोभीषणाः संसारहतविद्य
दानपरः एवमागमेषु निरुक्ततात्क्रोडहृस्यानियादैः
शिवतत्त्वावबर्थव्याख्यानस्वरूपतास्त्रयतएवायम
दितोनित्यानंदघनस्वातंत्र्यशक्तियुक्तोयः तंभैरवाभि
धानमेवतत्वब्रह्मविष्णीशसदाशिवशिवरूपमेकाद
शपटलनिरूपितनीत्यैतत्त्वभावाभावादेतदुल्लासवि
लासयतात्यत्रतएवमहांतमीशानंसर्वेषामेषास्वामि
नेत्य्रतएवकेसूर्यत्र्येव्रतविलेपलास्फुरंतीशक्तिः तं
स्यामास्त्रासनमुपरिक्षितिर्यस्यव्यापिनीसमनान्त
नः शिवरस्यसर्वाधोपरिवर्तिनः पदस्थानकैलासमि
त्विरंतत्रासीनंतदुमीर्णां प्रकाशैकघनंतदर्शेषव्याप्य
वविश्वरूपंततएवविगतामयं श्रासमंतात्मिमीते ३

श्री
स्व॰प्र॰
२

स्मामयः शक्तिरूपास्तनामायायदयः शक्तिकुण्डलाणा
ख्यातिरूपामहामायानहिरहितेविगतस्मामयायतोभ
क्तजनानांभगवतः शक्तिप्रपंचव्याप्तिरूपैस्तदनुग्रही
तैरेवचाणुरादिभिः कुमारीतैः तत्प्रपंचसारव्याप्तिरूपस्य
भगवतउमापतेर्व्याख्यातभैरवस्कारसमावेशाङ्केरूप
स्यतनाम्नस्मरनिवस्यमाणकैलासाख्यहिमवच्छृङ्ग
लीनस्यसंतरङ्गापरिवाररूपैरुन्मेषपलक्षितैर्लोकपा
लैर्यमोपलक्षितैः सर्वैः संहर्तृभीकरादिभिरादिमोपा
लक्षितैः सर्वैस्तेजोमयैः ब्रह्मविष्णूपलक्षितैः सृष्टिसं
हाराक्षिणिकादिभिः सर्वैर्वनभट्टारकादिभिस्तत्स्थः
संहारसंहारपिचनिरूपैः शक्तिपातनपात्रीकृतैः स्वयमभ्यं
कलितसमाप्तनानिमंत्रनाम्नसर्वोत्कृष्टत्वेनपरामृष्ट
मातृगणगणनकपालेशादिभिरवाष्टकेनवस्यमाणपरि
वारस्वरूपणामातृभिर्ब्रह्म्यादिदेवीभिः गणनानांमात्रप्र
पंचव्याख्याउमादेव्याउक्तोनरसूपरिवारमध्यप्रथा
भूतयानिखेचरमातानशक्तिपातादेवव्याप्तिप्रशम
नेनयासमाविशणमानेसृष्टिसंहारानाक्षोत्पन्नकुवी
णाम सृष्टिसंहारप्रपंचाम्नानेचविशिष्टप्रत्यवायफ
लेविलयंप्रियतिंवविदधतम् अनुग्रहंचनाक्षोत्पना
छक्तादिस्वभावनयाउर्वेनेसदापंचकृत्यकारिणांप्र
णानानांसाधकानांयथाभिलषितसम्पादनेनाभिवि
नाशनंएवंभूतेदेवंभैरवंमहिनेयथोक्तदेवरूपैर्देवी
स्वातेत्र्यशक्तिरूपासानालब्धवचनमब्रवीत् एणाहं
नानाम्नानापरामर्शेनस्परामर्शोपवहिस्थकारहकारपम्मा

हारात्मनागर्भीकृतात्मेश्ववविश्वसमग्रशास्त्रप्रमरप्रय-
मांकुरस्वरूपो भगवान्हृदयाशिः यद्वस्तिस्रहृष्टविग्र-
हाच्छानाच्छिवात्परमकारणात्म ध्वनिरूपं विनिष्क्रान्तं
शास्त्रं परमदुर्लभम् इत्यादि विशात्मैवभगवान्भैरव
सदाशिवादिम्निग्रहणामर्थकं स्वापारप्रपंचव्यापि
प्रधानभूतममायातिरूपं समनान्तप्रवेशाद्वैरवान्म
मेवमन्दिनमास्थायतद्याभूतमेववचउमामहाणिकाम्
निगुरुशिष्यभूमिकाग्रहणेनशास्त्रंवचनप्रति वचन
रूपं लोकावग्रहार्थं प्रथयति यदस्यति गुरुशिष्यप
देशिता स्वयं देवः सदाशिवः एवं नरपदेर्णोकौतज्ञता
पारमेश्वरत इति पदमांतरवाक्यकृमाभ्यां शास्त्रार्थसत्रु-
णात्मस्वभूतं सार्द्धश्लोकत्रयात्मकं तत्रावतारकवाक्य
मेतद्दोषवं प्रत्यवचदेवभैरवपदाभ्यां यथाख्यातेन ग-
र्भीकृतमर्थं स्फुटीकर्तुं कैलासेत्यादि विशेषणेनश-
राषुपनामानितत्याहि दिवः क्रीडाव्यवहारलक्षणाधीरस
छीत्यादिनाम्यनुग्रहकरमिमंतेनप्रकटीकृतेनग्राघैः
पंचभिः पटलैर्मन्त्रपटलेनचैतन्दशाभूतेनचनद्र्शिता
नुग्रहः प्रतिपादितः पकाटशैनस्यादिस्वरूपप्रकं
विजिगीषात्मार्थः कैलासेतिपदेनानवाथ्यपरेणम
हेशानपदेनचाभिद्धंकोटशमपटलेन निर्णीतः पोन
नार्थः अनामयपदादिनपदाभ्यांप्रकाशितः सम्भ्यमयो
नत्वस्यंध्येनयेनजः परंपरमकारणमित्यादौग्रथप्रथि-
तः स्त्वस्यर्थस्त्राणेत्यादिनानिषेविनमितेनस्फुटीक-
तस्वराणामिहार्थंप्रजनोपायहेतत्वादेवदेवेनविहि-

श्री
स्व·प·
३

3

इत्यनुग्रहेशोधनिर्वाहितः अगमीनांगतिरेवमेवेद्
योयोर्थः सोपिप्रणतार्तिविनाशनमित्यनेनव्यक्तः ष
ष्टसप्तमाष्टमनवमद्वादशत्रयोदशपंचादशपटले·
निर्णीतः एवंभैरवपदार्थोपियोगिनत्वः तत्रहियथा
रवणार्थः अत्रबीजमित्यनेनाभिज्ञितंज्ञावनारपटलेनप्रद
शितंतत्स्याप्यपर्ण्याः यथायोगदेवपटलेनसार्थेनया
योज्यः अभिनवकैलासेतिपदेनद्वितीयार्थेनस्थानस्वर्व
केदेवभैरवादिपदैः सूक्ष्मादिनावावस्थापंचकमस्यश्री
त्वस्थावनरणामित्यनेनैवावनारकवाक्येनप्रकाशित
मदिनामित्यनेनप्रश्नयोगणावसरज्ञनशिष्यस्यप्रकाशि
नेभैरवपदेनचरितागाहोनः समुद्रतनमस्यशास्वस्य
सविनस्तोत्राभैरवनवमपटलेदर्शयिष्यामः किमत्र·
वादिनाकोलयामाह श्रीदेव्युवाच एतस्याकाथितेनम·
स्तोत्रक्षेदंपरमेश्वरम् शतकोटिप्रविस्तीर्णांभेदानेनवि
सर्पितनम् चतुर्थीदेमहातंत्रेवचनष्टफलोदयम् नथा·
क्ष्वेतिमन्त्रजाः स्वल्पवीर्यपराक्रमाः अस्माद्गुणोस्यवि·
नावश्रल्पसत्त्वावशंकर नदर्थसंग्राहेनस्पष्टस्वल्पशास्त्री
र्थेविस्तरम् भुक्तिमुक्तिप्रदातारंकथयस्वप्रसादतः
हेमांकारश्चतुरग्रहपरंतयाम्बेयस्कारश्चामन्त्रूपयरमेश्व
वननयामनंस्वपवक्षेदंउक्तायसमाहगनगंलभैरव
नूपाभपापिनामस्वक्षेदेनेनगावनारपटलनिरूपयिष्य·
मागाहणाकोटिशतादिविस्तीर्णांकोटरानव्यापिभना
वोरेश्वरसङ्केतादिनामैदानेनेनप्रमाणितेनचतुर्णांविद्या
मेत्रमेदलमनुद्राणांपीठमाम्नुपंतंभवमारेणगुरुहामंउल

पीठं तत्रैव च विद्यापीठं तथैव हि वक्ष्योहं तन्संहितेतिस
छन्दे भैरव स्रोतः क्रोधउन्मत्तभैरवः ग्रंथाने रागिणि च ला
रिमंत्रपीठं वराननेर त्रिश्रीसर्ववीरेभिहितं तथा नव
विद्या स्वच्छन्दं शिवरूपा नमस्कारता परमार्थमातृकाम
गामत्र च कलापाः मणिं नेत्र वनाभादिस्त्रहाकपालाभ्य
नकारा समयि प्रवक साधकाचार्यरूपस्य च तत्र द्वयसं
वस्वमागाभेदभिन्नस्य यत्फलं भोगमोक्ष विनगणादिरूपं
नसोदयो यस्मात् ताहशं कथितं तन्त मरणं जन्म यमेका
मनन्याना अल्पेनावीर्येणान्साहेन पराक्रमेणसामर्थ्य
न च प्रमाः सतपवीरसिद्धिघ्रभक्ताः अल्पजीविततं
नाल्पवित्तेन च महाज्ञानेन च सामर्थ्यो अल्पसत्व
तपा च महाज्ञानोपदेशाभ्यासरहितानन शक्यते त्रिश्रो
तमप्येतं किं पुनरोपिच्छातेन दर्शनस्पर्शान् स्वसंग्राह
संतेपं अल्पः शास्त्रार्थविस्तरो यस्मात् ताहशो भुक्तिमुक्ति
च नाकीत्येन दयन प्रसादेनानन्तैर्मल्पग्रन्थनाममनान
ग्रहेणाकथ्ययस्त्रय्यप्रस्निर्णीयानि वस्त्रमुहिशति की
दृशं च यहं विद्यामन्त्रसाधकं च महेश्वर भयाभयप्रदानार्
शिखंभूमिं च कीदृशाम् मंत्रोप्येवसमासेन कालं चैव
समासतः यजनं हवनं चैव अपि वासरं जोसिव पं च या
वें च हृ चैव दंतकाष्ठं च मण्डलम् दीक्षां चाधाभिषेको
च समयान्साधनानि च कलिमासाद्यसिद्धंनितथाद्री
महेश्वर गुर्वादिभूषणं तत्कीदृशो विधातः उपादानं द्रान्नेव
ज्ञानीयात् मंत्रादिसाधनं नानाविधं च दशावस्थानियथाक
सिद्धानितथा शहितं च समयं विनाऽस्तनशासेशागवत्रका

श्री॰
स्व॰प्र॰
४

द्विपदजिह्वया गुरुः परीक्ष्यो गुरुणैव वा परीक्ष्यः गुर्वा
दयः कार्याः गुर्वादयोऽपि यथाशास्त्रं क्रमेणानिर्दिष्टाः
शिष्यः पुत्रकः समयी च वक्ष्यमाणस्वरूपः सद्गुरुः गुर्वा
दिचतुष्टयरूपस्य शिष्यवर्गस्याभयप्रदः अस्मद्गुरुस्तस्मा॰
भयप्रदः सच्छिष्यवर्गः अस्मच्छिष्यवर्गस्तस्यात्मन एव वा
भयमभयं च प्रददाति भयं मिति द्विरुक्तिसम्भ्रमाहात् न दभया॰
दभयं भयाभयप्रदानारश्मिन्येनं ह्लिंगादिविपरीणामेन॰
भूमिमंत्रदेनकाष्ठादीनामपि वक्ष्यमाणेनाम्नायथायागयो
ज्यं भूमिः मंत्रयागश्रुस्यारस्यानेमंत्राश्रासनमूर्तिसकल
निष्कलाद्याः कालः सौरः अभ्यंतरस्थविविधः समासतो
यजनहवने सर्वदीक्षितसाधारणोदीनोपयोगि सर्वव
स्थानीयोऽप्यनापादानान्नामसंस्कारोपिवासः रक्तोसिशा
लिङ्गानां दीनि वक्ष्यमाणानि नवनाभादिसप्डलोपयो॰
गीनिपाशतत्त्वपाशिवपरुदान रूपादीनान्क्रमेदीक्षा
वर्णामंत्रपदाकलातत्त्वभुवनरूपः षडध्वः अभिषेकस्त्रा
चार्यादीनां यागेनेमंत्रकलशाम्भसासेचनं दीक्षिताना
नोशेषवन्नेनलियनविधिनिषेधाः समयाः साधना नि॰
त्रैवर्णिनभेनन्नास्त्यंनोहि ऍ अत्र अस्मन्निर्णायमत्रपञ्चमसा
णः श्रीमन्महानामस्यविशिष्टप्रवर्तनायमयोजनाभिया
यस्याः दिवाक्यं श्रीभैरवउवाच साधसाधमहाभागोयव॰
यावधिवोदितम् अन्यग्रहायसमर्थानांसाम्नानंकथ्यामि
ने साधसाधउतिवीक्षणा अवसमवश्च इतोजनान्नकस्यां
वस्याचमानः उपदेशग्रहणायोग्यतानापादनायशिष्यपि

प्रसन्नेन यतिर्देवः महाभागेत्थं तेनेनस्यानुग्रहोऽन्यथैवं श्रा
वितेन यामस्मानां स्तुतिप्रमाणां सामान्येन सर्वेषां ननु
नियतानां केषां विदेषिकारिणामनुग्रहाय मोक्षभोग
सम्पन्नये यत्नमेव जातं परिपाल्य चोदितं प्रश्नं तत्रैषाम
नुग्रहायैव स्वहस्तात्मानं परमेश्वरस्तत्रानुप्रवेशोक्षिषि
नमहाविकाशावसरे बाल बालिश विद्वज्जनाद्युविन-
लीलाप्रदर्शनादिक्रमेणोपपन्ने च बहुशक्ते नैकप्रयामिश्र
बेचय नक्ष हुपरामृष्ट सर्वाहिः सप्रमेयपरिपाटीज्ञानम
भिधेयं तन्नयोजनं भोगमोक्षात्मानं ग्रहः तत्रोप
योपेयभावात्मा संबन्धः सर्वानामधिकारिणं प्रत्य
तिष्ठतोऽन्यथैतया निवृत्तभोगाभिलाषस्य शिष्यस्य
योग्यतो तेन नेपरमेश्वरस्फारणवसशोक्षिष्यन्तिभाग
वसरे नैनात्मन स्वामिनो पर सर्वं यमारतो वनवस-
पटल नियोग्यमाणां सर्वं पर्षद्रूप निवृत्तिमानारम
ध्वरम्य एव भूतप्रयोजनं प्रतिपादनपरोऽप्यादिवाक्ये
श्रयपयोद्देशनिर्णीतमाह स्वात्मेतावत्परीक्षितेन स्वाचा
र्येशुभलक्षणम् १२ शुभं शिवेन सह चारित्वादाचार्य
लेन कीर्तितः इतीहैवं वक्ष्यमाणां शिवाभिनत्त्वरूपप्रतो
नित्यूं पलक्षणीयस्य तमाचार्यं साधकादिभिस्तथामि
त्येनवरणीयं स्वेच्छया दाविनिशक्तिपातवशसंप्राप्त
शुद्ध स्वहृद्वाक्यवेदितस्मनतः शिष्यः पुत्रकारिणां जि
हतः स्वसंहितागमस्य समर्पीय हाणकदेव शिष्य
माचार्यीकर्तुं एवं परीक्षितेन यद्विष्यति स्मृतशील स-
माचारान्वेषिक तेनियोजयेत् इति तावच्छेदेनैव धन

नतिसर्वलक्षणाहीनोपिज्ञानवान्करुणमइतिनी
त्याकप्रतीतिरूपनैवास्वशुभलक्षणा॰ अहमेवपरो॰
हंसःशिवइतिवक्ष्यमाणानीत्यानस्यापवमोचकत्वा
दीक्षाक्रियाअपिशिवाभेदव्याप्तिसारत्नस्यदर्शयिष्य॰
माणत्वात॰ आर्यदेशजत्वादिउपशयहेतुः शिष्याणा
सिद्धमंअनपवेनलक्ष्मानिर्दिशति आर्यदेशसमुत्पन्नंस
र्वावयवभूषितम॰ शिवशास्त्रविधानज्ञंतानज्ञेयोविशा
रदम॰ १३ देवकर्मरतंशांतंसत्यवादिदृढव्रतम॰ सत्वव
ह्रीयंसम्पन्नंदयादाक्षिण्यसंयुतम॰ १४ त्यागिनंदम्भ
निर्मुक्तंशिवशास्त्रप्रभाषितम॰ ईदृशंतगुरुंप्राप्यसि
द्धिमुक्तीनहरतः १५ प्रविभक्तंचातवल्पआर्यदेशः१
दाहविम्नः चातवर्णव्यवस्थानंयस्मिन्देशेनविद्यते
सम्लेछदेशोविज्ञेयआर्यावर्तस्ततोपरइतिविधाने॰
दीक्षादिज्ञानेशिवशास्त्रेतेयेचपरमशिवतत्वेनत्वस्थ
व्यामोविशारदंतिमैलंशांतंजितेंद्रियंसत्यवादीचा॰
सोहढव्रतः अभ्युपगतनिर्वाहकः सत्ववानिष्कमास्त्रा
मौवीर्यगामेत्रमहापरमार्थेनसंपन्नः सेष्याः दयासं॰
साविराः प्रतिअनजिह्मलालाक्षिण्यसमात्सर्यमानक्क
त्यागिनेतृणावद्धिनमनमन्यमानेदम्भनिर्मुक्तस
वकव्यवहारंशिवशास्त्रप्रभावितंअशेषविद्याभिमतने
पिशिवशास्त्रेषुवविश्रांतास्थासंउहशमितिसमनेन॰
गोक्तशिवाभिधानस्वप्रतीतिसारंगुरुमुपदेष्टारंप्राप्यका
गणाभनमामायसिद्दिमुक्तीकर्मीनहरतः फरित्स्वेव
भवनइत्यर्थः आत्मातत्वरूपंस्वशुभलक्षणानंमुक्तेरार्यदेशो

ङ्गतनादिचसिद्धैर्हीनः शिष्यस्सेमृक्तपापंपवमभयप्रदं
गुरुंसनतनमस्कारविपर्ययमाह क्रोधनश्चपलःस्तब्धोद
याद्दत्तिगणवर्जितः केकरोदंतुरःकाणः खल्वाटश्च
खवर्जितः ९ अतिदीर्घोतिखर्वश्च कृशःस्थूलःतथा
विनः नास्तिकोदम्भसंयुक्तः सत्यशौचविवर्जितः १० अ
न्यशास्त्ररतोयस्तुनासौमुक्तिफलप्रदः क्रोधनःक्रोधम
ःचपलोद्धतशीलः कार्यस्तरूढश्च स्तब्धःस्तब्धसिद्धिसाध
नपरः केकरोरोचनोलोलनारकदृष्टिः तथाविनोयस्मा
त्विनः नास्तिकः क्रनकेशास्त्रैकनिष्ठः दूष्यात्मककलनकं
श्रीएवंशास्त्रेशस्तपवयथ्यात्मकेनकोंयोगात्मृतनमम
रतिशौचववर्जितः अनन्तस्वादिश्रमः स्पष्टमनमत पवमा
हश्योगुरुः साधकायफलंसिद्धिलक्षणंनददातिश्च
नवत्स्यमाणादिशाभयमेवविनरतियस्तस्मात्रवैसुवा
दिशास्त्ररतः अथवक्षुमकादिवृत्माशिवतिनपरमेश्व
रशास्त्रेः नत्रश्चासमास्थलः नत्रकदीनादिकर्वनपि
पापापिष्टोनमुक्तिप्रदः शिवशास्त्ररनस्ततनतदेशक
निष्ठेभ्यः सर्वेभ्योमुक्तिफलप्रदएवतस्मसर्वेधवर्जि
तानन यद्वृत्यतिसर्वाधनोविनिश्चातंशैवानांपरम
पदमितिफलंचसिद्धिरूपंप्रददातीतिएवंयोजयितव्या
यथोक्तंबाकर्णसंपवृद्धिसंतापक्रोधनेर्विद्यादिनादि
स्यादिमेत्रालक्षणनसिद्धंतियस्मान्यादिविवर्जितस्तंते
वत्स्यमाणाविरुद्धफलप्रदंनेक्रोधनादेः संगाद्धते अ
नपवान्यशास्त्ररतस्पष्टियेतिनफलप्रदत्वमननरत्वनोक्ते
नदपिशूद्रकमेवसंतापक्रोधनेर्विद्यादिस्याद्वारहक्रमप्र

समस्य परिहृत्य शिष्यनिर्णयादनंतरं परं शिष्यस्यैव भू
यस्तादृशो गुरुर्भयदश्च निधनति अथात्मनो भयप्रद
स्य शिष्यस्य स्वरूपं निर्दिशति शिष्यो दयाविनीतो धीरो द
म्भमायाविवर्जितः १९ देवाग्निगुरुभक्तश्च शास्त्रभक्तो
दृढव्रतः गुरुशुश्रूषणपरः स्वशान्तेन्द्रियसंयुतः २० ईदृ
शो वै भवेच्छिष्यः सोज्ञानुग्रहभाजनम् दयादीनाद्विवि
षयाः त्वकस्माद्वैर्यं सर्वज्ञोत्साहः दम्भः असूयहृदयमा
मायावंचकत्वं दृढव्रतो निश्चितमतिः एतत्साधकवि
षयेन सैव क्रोधनादिवर्जिताचार्यशिष्यस्य निश्चितधी
त्वेनैव साधनादिकारिणः शिवधर्मिलोकधर्मिभिदा
स्ववसमे निर्णीयमाणत्वात् देवादिवत्पूज्यभक्तिः श्रि
घोस्मत्स्विरूपं भक्तिर्हरश्च गुरोर्भवति शुश्रूषात्तमन
तेनदत्तवरत्वं सोज्ञानुग्रहभाजनमित्यनेनास्मात्म
मेवाभयप्रदत्वमुक्तं द्वितीयः शिष्यशाठ्ये प्रत्ययानः
स्पष्टमन्यत् एतद्विपरीतमाह मायाविनः शठः क्रूरो
निःसत्त्वः कलहप्रियः २० कामी च लोभसम्पन्नः शिव
भक्तिविवर्जितः दूषको गुरुशास्त्राणां दीक्षितोपि नस
क्तिभाक् २१ शठः सच्छिद्रहृदयः क्रूरो रौद्रप्रकृतिः क
लहप्रियो विनाशवान् लोभसम्पन्नः सम्भवतायाम
विषुजादिषु विनशात्मवान् शिवभक्तौन्मादिनाविल
यशनाशात्तत्वमस्योक्तं नेमुक्तिभागित्यनेनास्मात्मा
मेवास्याभयप्रदत्वमुक्तं मन्त्रैर्वा शिष्यत्वात् अथ शिष्या
तां गुर्व्याभयप्रदो गुरुस्त्याज्यानिरूपयति सेनापकोप
नेविंयाश्रयलेवपलाश्रयः मन्त्रसिद्धिहरेतन्त्रशास्त्राचार्य

स्त्रवणानने २२ दयाहीनेनदौर्भाग्यमदत्तेदस्युपीडन
म् केकरेणभवेच्छापिर्दन्तरःकलिकारकः २३ काणा
विद्वेषजननः खल्लटस्वार्थनाशनः शास्त्रहीनेनसि
द्धिः स्याद्दीनाद्दौर्वीरवंदिने २४ दीर्घेनाजभयंह्रस्वेऽङ्क
स्वः पुत्रविनाशनः कृशः क्षयकरोज्ञेयस्थूलउत्पान
कारकः २५ त्रयानितेनमृत्युःस्यान्नार्किकेवपवेप
नम् दाम्भिकः पापजनकोवेदिनश्चोवणानने २६ मे
धासत्तस्थनसिद्धंतियः सत्यादिविवर्जितः सर्वैतेनश्य
भादेविहलोकेपरत्रच २७ विद्यात् लभेतनसि·
द्धंतिनानुग्रहादिकार्यकुर्वन्ति पतन्त्यकर्मप्रधाना
चार्योयायेनोद्यतेज्ञानयोगनिष्टस्ताचार्यः काणना
दियोगेपिनदोषकृत यथोक्तसर्वलक्षणहीनोविज्ञान
वान्यतत्तमम्इति स्पष्टमन्यत् अत्रचईश्वरोक्तेकथ
मार्णकेउपपत्रयन्त्रालजालप्रायालिखितालाउप
हास्यापव अथसमस्तिमानकावसरेउत्तरत्रवपागा
दाष्टविनाभूमिनिर्दिशति सितरक्तपीतकृष्णाभूमि
स्तावविशोधिताम् विशत्यांलक्षणैर्युक्तांसर्वकामा
र्थसाधिकाम् २८ श्रितेनिशेषः दीक्षायांजात्सुहारसमे
रवोर्येज्ञात्पापादनस्यचवक्ष्यमाणलक्षणांनाश्रात्त
णादीनांस्वेनाम्नांविनामितेनिभेददर्शनवमात्र
विभागउक्तः संकीर्णवर्णान्तभूर्ध्ववच्छिन्नासवनो·
पविजलप्रत्नेपेणशोधिनांपरीक्षितेशानपूर्वोत्तरा
त्रसिद्धमनिम्नांवायउत्तरगादिस्पष्टैतिविश्लया
मत्यांगाशादिस्पष्टांलक्षणैःक्षियुतमनोहरनादिमिश्र

श्री॰ स्व॰ प्र॰ १

क्तां श्रुत्वा परमशिवेन देवताकां विधायकं विधिवाक्या
न्तरस्याभावात्. एवंविधाभूमिभिर्ना स्वगोपितं पसंपु
क्तां गुह्यप्रकरलालिताम्. २२ सभयामोदवज्ज्ञलावि
नानोपरिशोभिताम्. कृतेति शेषः भवेपारमेश्वरीयत्
शक्तिसादीह्यजयेदित्यर्थः अथ्यसवविनावार्यप्रदर्शन
पूर्वमंत्रोद्धार इतिकार्नेश्वतामाह. श्रावार्यलक्षविभूता
वेदनायुक्तवर्विनः स्वसुपिनः प्रमनान्माविकाकर॰
संपुतः ३॰ प्राम्नायोदस्मालोवापिपकविनः समादिनः
मानृकांप्रलयेनैवप्रादितानामनक्रमात्. ३१ स्वविःक्र
नयथैष्ठस्तानः वेदनेनादिनाविहिन तिम्नानुष्ठानः स्व
नयवप्रमनः देहादिनिमज्जनाउन्मग्नशिवभावस्यामा
यमनस्मरूपसयोगानाभैरववकयोः सिद्धिमुक्तिहेव
त्वादाचार्यीयस्याभिप्रायंप्रायमाम्नायवउरस्युलोवार
स्वकंपकविमोमंत्रोदयनिभालनप्रवणाः स्वनुपवसः
माहितेनोलब्धमंत्रवीर्यः मानृकांपश्चनामहत्तनोविश्वपा
नेवंसर्वमंत्रतंत्रजननीं प्रादिसंतानामिमनुनराउलं
व्यामिसारकलाप्रस्वानेरक्षादिशक्तिकमेणाप्रमः
सकादिमानप्रमाहारस्वीकृतानाशेषविस्वनकाराम
कपिदुमेमप्रदर्शितपर्यन्तन्याभिमारांप्रम्लरेदिनिः
स्वप्रमाणाशरूपवस्थितस्वाभाविकेपंचाशहृदनक्ष
न्यामवर्णप्रसरसंचेतनानुस्मरश्रीसर्ववीरभर्गाशिरोक्त
शक्तिचक्रस्पात्मकलिपिव्याप्तमविसर्वंचप्रस्तशीतो
पान. प्रम्लरेदिन्यार्थः पादः एवमन्यदपिपरमेश्वरवचः
साधेवभगावउकीनांमिनहहिभिरविकल्पनात्. प॰

वमन्यद्रूपिपरमेश्वरवचःसाधु शास्त्रस्योद्दिष्टविद्यादीद
नविकीर्षयाएवंभिन्नभूतांमातृकांप्रदर्शीस्याःशि
वशक्तिरूपतांनिरूपयति स्वरादिःषोडशभेदेनस्ता
द्वैभैरवःस्मृतः कवर्गश्चटवर्गौचतपयाःशलस्थैवच २२
संहारेणसमेयेनायोनिर्वैभैरवीस्मृता स्वरादिश्चयमोव
र्गः अनेनतादेविसर्गान्तस्यविश्वव्यापिनःषोडशक
स्यस्वयंराजमानतयाशब्दनस्वाभाव्येनभेदोपतापका
रितयाविश्वात्मेयेनचस्वरशब्दवाच्यस्यगर्भीकृताशेष
वाच्यवाचकादियोनिवर्णान्तस्यप्रसरस्तमाश्रयतानन्ड
लासकत्वाच्चवीजव्यपदेशस्यपरमंविस्फारमततस्य
भेदेनवैविश्रमणमात्ताद्भैरवः अशेषविश्रमयतात्‌ वा
च्यवाचकयोरभेदाश्वकारादीनांतबीजप्यानीभावरूप
त्वेनचवनत्वाद्धीजव्यंगपत्वेनवीजनशब्दव्यपदेशपता
मस्कवीजसंसर्गाणजगत्कारणत्वाद्योनितान्तस्थैवचे
तिवर्गरूपतयासंहारेणत्नकारेणभैरवीप्रोक्तभैरव
शक्तिरूपामातृकायाःप्रस्तारंप्रदर्श्यसर्वमंत्रदेवता
स्फुरत्तायाःप्रस्यामंत्रोद्धाराङ्‌ तेनप्रज्ञोदर्शयतनवष्ठा
नविशेषतामपिसूचयति मातृकाभैरवंदेवमवर्ग
णप्रपञ्जयेत्‌ २२ भैरवीकादिनाप्रज्ञमातृवर्गैःप्रपञ्ज
येत्‌ मातृकापिष्ठानारंनस्फाररूपतयैवभरणारव
मतपरमार्थनिष्कलभट्टारकस्वरूपमवर्गणायावे
र्णितस्वरूपेणषोडशकेनप्रपञ्जयेत्‌ भैरवपिनिष्क
लभट्टारिकाभिमतस्वरूपेवकादिनातान्तेनयोनिवर्गे
णमेणणविभक्तेनतदपिप्राज्ञमायोगीश्वरीरूपाप्रपञ्च

श्री· स्व·प्र· ८

8

अवर्गेन महीशानो टवर्गेन कुमारिका नारायणीन व-
र्गेन वाराहीन पवर्गिका ऐंद्री चैव यवर्गस्था चामुंडान
शवर्गिका एताः सप्तमहामन्याः सप्तलोकव्यवस्थिताः
मातृः ब्राह्मी महेशी मारी वैष्णवी वाराही ऐंद्री चामुंडाश्म
मैभैरव्यामरीविरूपाः अघोरीशानसौमयमवरुणेंद्रनि-
तिदिलअष्टवर्गविभिमानवियामामातृकानवेश्ति
वस्यमाणानादवर्गस्यचोपपुरुकेनान्तसमभिरेक्काद्दिव
गैः प्रविभज्य हन येन एवं वेदमनष्ठानानंतरमपिशुक्मे
वनयावभुवनाधनिवुद्ध्र्भवनेषुमध्ययोगाष्टुकाश्वं
नरंगेमेभुवनेप्रतिपाद्यसवाकृतनामनिभुवनेपरमेर
वश्रपंचवाम्निरूपस्योमायनेमांन्तसमकपरिवारस्या
ध्यानादिस्वरूपमस्येवनयघ्याउमापतिजेगामायम
वीनुग्रहहृक्रन्परस्मुपक्रमनेस्ज्ञानमुकामानरःसम
रूपिणापाउमारिनाब्रह्मादिमानरणांध्यानसन्निवेशाः
दिप्रतिपाद्यस्वच्छंदेरपर्युपासीनाः परापरविभागशास्त्र
काउमावैसमयाभूतानामनुरूपविपर्ययैरिम्यादिनानु
ज्ञानभेदेनवनिर्दिहितानत्रत्नभगवतः अपरंरूपमनु
कंररूरनपरंरूपमितिविशेषः यदस्यानिस्वच्छंदास्यप
गस्थानाः परव्योम्नि व्यवस्थिता स्वच्छंदपर्युपासीनाः
परापरविभागशास्त्रेन तस्मान्मंत्रोद्धारादंगाभूतमास्का
भैरवरूपज्ञानस्यानुष्ठानानंतररूपत्वेपिनकाचिदुपपत्तिश्च
कंचैतत्यदाहः सर्वान्कामानवाप्नोतिदेव्यावैभैरवोब्रवीत १५
मंत्रोद्धाराद्धानेनफलवत्सन्निपाअफलसंगामिति नो
सामानरुकाभैरवरूपज्ञानमेयमुक्तिरनप्याप्यान कर्मणो

परिसमाप्तस्य फलनिर्देशायोगात् एवं च कृत्वा अनेनस्या
उद्देशेनोक्तानां यथाक्रमं नियोगतः अस्माभिः काष्ठनयाय
याक्रमसमासनमेव सूत्रितमिदं आदिक्रमेणायोनियोगः तत्
मेव वाच्यदेवतानां संस्थानपरत्वेनेन सच क्रमनियोगा
द्वितीयादिपटलभावित्यासाव सरोपयोगीति इहमे
ऽप्युद्देशोपि भावित्यास क्रमान सारम्भ्यते नव त्रयोदश
विंशत्पुत्तमनन्तासनसूत्रमम् २५ अनेन योजयेत्सर्वं सा
मर्थ्यो सन्निमध्यगाम् ब्रह्मविष्णुमहेशानेषावेनेपरिक
ल्पयेत् २६ त्रयोदशोङ्कारं अकारादिगणानयात्रयो
दशोङ्कारं विंशत्पृतं प्रणवाकारं अनेनासनमिति
परतत्त्ववाचकमध्येतत्स्मसूत्रीस्वरेणासनवाच्यत्वेन
निष्कलत्वात् अपःस्थानेनमलविशेषेणमध्यव्यापि
नीपदस्यानेन पर्य्येनासनमनुरूपमित्यर्थः सर्वाधी
धेवर्ति नोनेन भट्टारकस्येव परायरानेत तूपायपंच
वामिरितिभविष्यति नव्यापिनीपदस्यानेन पर्य्येना
ईदृशामनव्याप्तिः अनन्याहृदुत्तमसामितित्र तिशायेनोद्ध
तेसर्वोधमूर्धस्यमित्यर्थः एतदेवविवृनक्ति अनेनासन
मेवेणासर्वंमपरवर्तियोजयेत् एकाधारशक्तिनया
वेष्टदयात् एवं सोमसूर्याग्निमध्यगे ब्रह्मविष्णुमहे
शानेकृत्वा आयमर्थः शाक्तपद्मव्यापि सत्त्वेनैविग्राय
द्वेदलकेसरकर्णिकाभागेषु सोमसूर्य्यवह्निमण्डला
नां सर्वप्रमाणप्रमेयप्रमातृव्यापि सागराणां मध्यगतं
मेतत्ते नब्रह्मादिसमग्रकारणगणामंकृत्वा भेदव्याप्ताव
स्थायात्तरूपरिवर्तनेनाश्रित भट्टारकोद्वितीयपटलम्

श्री:
स्व.प्र.
६

ग्रो विषयमाणाणशवव्यामि को नेयस्य तन्नाहगात्मनं प्राण
वेन गृह्णन् स्वस्वप्रसिद्धविशेषणान् संधानव्यास्याव्या:
प्रमाणानां परामर्शेन प्रवृत्तः सन्नपि स नैव भेदविलापि
नेयस्मान्नजेयायाह मूर्तिं हंसात्वेणाविड्भिनेनक
ल्पयन् स्वयं वंद्धकृतकाटपणास्वस्वनानहि नश्रभाम १९
स्त्रात्मा वै हंसः इति वस्तुमाणानरामर्शिनाहं सपश्यस
न नमं चारिणाम्नत्वेरणा विवलद्रूपणा हकाशेणाशेष
मेत्रावणाद्रूपेणापि समस्तविषया विभाग वेदनात्मकं
डपुरेण न भेद इति विडु नाम्न न स्वपं च प्रमाणवापिकाशनि
द्रूपविषयमाणाद्दिशलव्यमेव ताडस्वारेणामर्शनिमिति
मगानेन भेदव्यापि होमाद्भुदात्मदशास्तमस्वव्यायास्वा
मक्षिव्यपदेशणामास्थितिकल्पयेद्विमषेन कीदृशी
स्वयं चेद्रविडु मूर्यवर्णिनि कनम्राटपोयपाललाट
गपि भेदायस्त्राक्षिनो नसाहामिमर्शः नदेहादेवधा
निमात्रद्रूपनयास्वस्वनां ग्राह विमर्शरूपं नयानहि नश्र
भोकदस्वगोलकाकारावेतन्न प्रकाशरूपान डसंस्त्रो
त्रिकरहटपेश्चनेतेभेरवोञ्ज्ञायेमर्शिरेषणपरापरायस्या
लान्यासमान्वेणास्वागान्वप्रविलीयते इति तनोमिनह
थेमकलं देवं स्वच्छंदपरिकल्पयेन नरितिविम्नः नैः
ऊथैनत्मकोचेनिमज्ञस्त्रशेषवाव्यवावकशरीरं
सकलश्रागव्याख्यानन नवेदेवं स्वच्छंदमिन्वनग्राह्यान्
गहापविम्न निभिनिभिनेवनिर्णीतं परिकल्पयेहावये
न पतिकल्पनामात्रपवृत्तमि भैरव निष्कलानां भेदः नमा
ह ॐकारमस्त्रेस्वंमवोरभ्यस्त्रनेतनं प्रयोरभ्यासमालि

त्वेनतोन्यत्समालिखेत् १८ चोरचोरत्नेरभ्यस्मसर्वेनःस
र्वेनस्मरेत् सर्वेभ्यः परमन्त्रस्वनमस्तेरुद्ररूपवच ११ रूपे
भ्यस्मसमालिखेन मस्कारावसानकम् मन्त्रराजः समा
ख्यानश्चघोरः स्वरसज्जितः ५ अत्र मन्त्रपदानां स्वरूपरता
र्थसंहिताकार्येन दर्शितं अत्राद्यं तस्मिन प्रणवनमस्का
रवर्जं द्वात्रिंशदक्षरो यं श्लोकनिर्दिष्टो महामन्त्रः अस्या
र्थ रहस्यार्थः हे परमेश्वर रुद्ररूपरचैतन्यस्फारान प्रवेशा
त्मनोरोपनस्य समशेषपाशद्रावणस्य चहेतोः घोरभै
रवभैरवात्मक सदाशिवेशादिपदोल्लासक सर्वभेदस
मायीयस्वरूपप्रकटनात्संहितिस्थितिप्रलयसंहार
भावनापादनेन शरणावरणात्रूपइत्यामन्त्रणत्रयेणा
व्याख्यात्समाणारूपद्वयोविसय्रक्रमेन सर्वदशाप्र
र्पानपरमशोषविग्रहे भगवन्ने परमेश्वरसंसृत्वोत्कृ
स्याहने नवसमत्पिभ्यः रोद्रीजेष्ठावामाख्यशक्तिरूप
विभवरूपानानारुद्रनक्षक्तिचक्रात्मकेभ्यः संहितान
रेपराःपरापरापरनामनिरुक्तेभ्यो यथाक्रमम् विघमा
नेभेदमयं भेदाभेदमयं चपाशात्मकेघोररूपेभ्योनेभ्यः
परचैतन्यानन्दघनाद्धयमहाभैरवात्मकस्वस्वरूपप्रति
लापकेभ्यश्चघोरेभ्यस्तथानाश्रितसदाशिवेश्वरादिरूपे
भेदात्मपदेभ्यश्रयोस्त्रकरूपभित्तिप्रथमानतादनेनर
भाविभ्यः अतएवहेतोःशब्दादिनेदतोमलेनेनायारूपापे
तेयाभीषणानाहोरेभ्यः परविमर्शभिन्नाभासितान्दृते
देनाभासकात्मस्वशक्तिदर्पणोदंकितमायादितिरोत
भेरप्रत्याप्रदेभ्यः अतिभीषणानाहोरतरेभ्यश्चरूपेभ्यः स

श्री
स्व·प्र
१०

10

भावेभ्यः पञ्चैकस्वरूपस्य परभैरवभिन्निमयत्वेन स्थिताना
न् सर्वतः सर्वेणात्मरूपेणास्तेभ्यः सर्वेशसर्वज्ञसर्वसर्वा
त्मतया स्फुरद्भ्यः महामन्त्रवीर्यात्मकरश्मिगहनापरमशी
मयेभ्यो नमः अमन्त्रणापदपरामर्शाभिमुखीभूतमहा
रुद्रशक्तिचयस्फारविवशीभवत्पाशराशिशरीरादि
तादिकल्पितप्रमातृपदप्रक्षोभावेन समाविशान्तेभ्य
ः उक्तंच श्रीमालिनीविजये विषयेष्वेव संलीनान
धोधः पातयन्त्यणून् रुद्राणून्याः समालिङ्ग्य घोरतर्यो
परः स्मृताः मिश्रकर्मफलासक्तिं पूर्ववज्जनयन्ति याः म
क्तिमार्गनिरोधिन्यस्ताः स्युर्घोराः परापराः पूर्ववज्जन्त
नानस्य शिवधामफलप्रदाः पराः प्रकाशितास्तच्छेर
घोराः शिवशक्तय इति श्रीपंचार्थप्रमाणेन घोरेति
पाशजालाच्छेपापशुकेभयानकः उपेयान्तन विधेन
त्वेघोरापरिकीर्तिता वामेश्वराद्यो रुद्राजालमूलाप
शिथिलाः नेत्यघोराः समाख्याताः श्रृणाघोरान्समासतः
श्रीकण्ठगोपतिरुर्वोपरुद्रास्तत्रगहनोनगाः नेत्रघोराश्च
माख्यानानानाभुवनवासिनः विधेश्वराधनेतातामहामा
हेश्वराश्रय घोरघोरतरास्त्वन्ये विज्ञेयास्त्वपञ्चाष्टिनाःप
तेश्रघोराघोराश्च घोरघोरतरास्तथा पतेस्ववस्थितानि
न्तेशानकयः पारमेश्वराः स्थितिप्रलयसर्गेषु वंयमोहा
क्रियास्तव सर्वार्थप्रेरकत्वेन रूपत्वेन शुभाङ्कयः रूपस्य
यभ्यः सर्वेभ्योनमस्कारं करोम्यहं नमस्कारः पौरस्त्यागः
कार्यकारणलक्षणाइति प्रथमस्य सर्वे सर्वात्मकपारमे
स्वरसनतनमयपम्प इत्येभमस्याविभक्तियालिभिः सनतनल

ब्रुस्य महामंत्रस्य स्वरूपमभिधाय माहात्म्यं प्रकटयति स
कृदुच्चारितो देवि नाशयेत्सर्वकिल्बिषं । जन्मकोटिस
हस्रैस्तु यन्महद्भिः समुपार्जितम् ॥ ४ ॥ शिष्याणां दीक्षासमये
गुरुणा प्रयुज्यमान इति शेषः । तथा स्मरणान्नाशयेद्देवि
तमः सूर्योदयो यथा । तमइति आणवं मायीयं वमलेत
मः अंधकारमिव सूर्योदयो नाशयति एवं दीक्षया तम
स्य देहाद्यभिमानरूपमज्ञानं स्मरणान्नाशयेदेव सवा
सो भैरवदेवतासमावेशनेन शिष्याणामेव च प्रमादि
कृतसमयानवज्ञानकिल्बिषरूपं साधकानां च विघ्नरू
पं तमो विद्याख्यानपरमार्थवीर्यानुसंधानात्मकस्मर
णमात्रादेव नाशयत्येवेत्यस्मिन्सकलभोगापवर्गप्रदे
महामंत्रे गणेशबालाशंकया श्रमितत्वेन यावच्छ्रीमतश्रु
शास्त्रप्रमाणमेकेन तद्वाक्येन श्रीस्वरभाषितमित्येके
परभैरवस्फारमये रणसद्रुहभिस्तंशालोकेभिहितो
ऽपि वाक्यमिदं चैवनाथवादः कदाचन नाथवादाभि
रूपत्ववाक्ये माहेश्वरे भवेदिति श्रमस्य परमेश्वरस्यानुग्रा
र्थं भक्तिप्रज्ञो विद्यतीवेव प्रदर्शयिष्यमाणन्यासिकं
माकारदृढकथितेव क्रमं शानाह यकारादिवर्णान्ताः
सहारेण समायुक्ताः विंदुसमकसंभिन्ना भैरवस्य स्वराः
नियत ॥ ५ ॥ मातृकाय पंतवर्णितानां संहारेणानुकारेणानम
गिनिशादौ आयुक्ताः सम्यग्भावेदनात्मकविंदुव्याप्तिमा
नः ऊर्ध्वं सर्वदलितामपश्चिमवामस्वरवानापरव्योमव्याप्त
नेन्नोधरावाहिसांक्ति सारणां वाचकत्वेन भैरवीयस्वरू
पप्रवेशोपायतामस्य भैरवस्य महावाच्येतेमंत्रापतानिव

ब्रह्मभंग्या नियोज्यानि मूर्त्यादिवर्णानामपि ४२ ब्रह्मणो हृ
दाद्यहृत्कमलादिस्थानात्मनः शक्तिमन्त्रैर्भंग्या देहकारणया
ब्रह्मणां चेशानादीनां पंचानां भंग्याविभागेन तेन प्रका
रमध्ये तेईशानमूर्ध्ने यं तत्पुरुषवक्त्राय ईघोरहृदयाय
वं वामदेवगुह्याय लं सद्योजातमूर्तये इति मूर्तिरेकत्वा
देकेन मन्त्रेणाद्याक्षकारान्तु ह्रिनावयवा भगवन्मूर्तिः क
स्मास्मस्मा विभागदर्शनार्थं वक्ते तेरेभाविस्फुरावक्त्रवि
भागोभिन्नमूर्तोकवादमेगिदर्शयति पुनस्त्रोधं सर्वें
केल्या प्राग्दक्षिणामध्यानेरम स्थपारे सखानीतिपदे विम
क्रियेत्याणमामारनीयावद्बहुवचनानमिहयोज्ञेनेव मुवेः
तेयें वेलें इत्येनस्मात्रमेवेः पुनरिति ब्रह्मभंगिन्यासौप
विमत्वमिति मालावकाशदानार्थं मर्धप्रागादिकवारो
मसेदिग्यर्थः सत्रव गैते ईशानवक्त्राय नमः इति प्रथ
मन्यासः कार्यः वक्त्राणामभिमननात् किंच कल्पयिता
न कालाभेदेन विन्यसेन सर्वेशादक्षिणाचेव उत्तरेण प्रा
मे तथा ऊर्ध्वमभानसेडुके नकारे नीश वृपिणाम् ४५
इह शिवस्यैका महाशक्तिः शिवस्यैकोस्य नादिमान्
माशक्तिभिर्यते भूयो भेदैरिति वक्ष्यमाणानीत्या भग
वतः स्वातंत्र्यशक्तिचारस्य यस्याम्भि ग्रहणां तथात
दहनूपं नन ष्ठक्रिस्फारमयत्वं न तु शाने न रूपत्वमिति
दर्शनसमननन्मन्मीलयेनेकवात्यादिभिगिश्रकलाप
वायानां शक्तीनां न्यासमुच्यते नत्रपादकमार्थः कमो
वनीयानि निरिस्थिमाद्युधं मध्ये रूपं एवं दक्षिणाम नरो
पश्चिममिति क्रमेणाणां संहारनारकनादनर्थनामानारा

स्तनाराज्ञरणीनारयंती स्तनारणी ईशानस्य कलाः पंचे
तिवस्यमाणीयः कलाभेदः तेन तकारं मेत्रमीशस्थि
ग्गमीशानभट्टारकाख्यवाख्यदेवतास्फारमयमर्ध्येप्र
वीदिक्के वक्त्रे विन्यसेत् तकारमूर्ध्वं मिन्यादिमामाना॰
पिकरणयेनोक्ते योज्यं कलाभेदस्त्रशानिलोमेनानुसं
धेयः इति गुरुक्रमः एवं गेते स्तनारिणेपिनमः इत्यर्धक
वाटे तेनारयंत्येनमः इति पूर्वस्मिन् यावत् गेतेनारा
येनमः इति पश्चिमे कवाटे ईशानवामिदर्शनायकला
न्यासः कार्य इति पिंडार्थः अथ वक्त्राणि स्फुटयितुमाह
एवं वक्त्रे चतुर्षा न वक्त्रेषु वनियोजयेत् कलाभेदेन स॰
न्नं वर्मं ते एव मिति च ईशानकलाभेदन्यायेनेव पूर्व
वक्त्रमेत्रेयकारं वक्त्रेषु चतुर्षोमपूर्णादिवक्त्रनिमित्त
स्फुटीकरणाय चतुर्थैव कलाभेदेन योजयेत् का
लाश्चात्र निवृत्तिः प्रतिष्ठा च विद्या शांतानघेयवपुरु
षस्य कलापताश्चनस्याः इति वस्यमाणाः अत्र प्रतिलो
मेन हृत्कमेण न्यासः तेन ॐ ये शांतायैतत्पुरुषवा
कायनमः इत्यादि येनिवृत्तये सद्योजातवक्त्रायनमः इत्य
नुसंधेयं वक्त्रचतुष्टयस्य स्फुटताभावनीया पुरुषक
लानां स्फुटे भेदोल्लासकन्नाह ऊर्ध्ववक्त्रे न तु द्विनाकारभे
दे विधिमाह पंचमंयदवेदक्त्रे तकारेणैव निर्दिशेत् ७९
परस्य रूपस्यांजकमानं समारणाणां स्थवक्त्रं एव कारे॰
णात्र स्फुटाकारतानन्संधेयाः इति धनति एवमर्ध्व वक्त्र
तेषु योः कवाटकलावक्रभेणिन्यासस्तुमाह हस्तेवादा
व घोरकलान्यासमाह हृदिग्रीवांसयुग्मे तनामोचनेह

श्री
स्व·प्र
१२

रेतथा हृद्दे चौरविन्यसेद्घोरेणायथाक्रमम्‌ उमा॰
मोहात्त्यानिद्रामृत्युर्मोयाभयाजरा अघोरस्यकला
स्त्येताः षष्ठीववरवर्णिनि ५८ इतिवक्ष्यमाणकलाभे
दद्घोरेणाघोरवक्त्रमेव्रेणयथाक्रमंविन्यसेत्‌ तेनगौ
उमायैहृदयायनमः गौर्यैनेत्रायैनमः उदरे इत्येतोन्या
सःकार्यः अघोरभट्टारकस्यसंहारप्रधानकत्वात्कला॰
न्यासोचिननाम्नः गुह्यादितेष्वश्रीवामदेवकलान्यास
माह गुह्येनस्याग्देवेवनयायोंजानन्तेरपि नेत्रयोश्च
स्फिजोःकसोपार्श्वयोरुभयोरपि ५९ विन्यसेच्चवामे
नशरीरेतयथाक्रमात्‌ राजारत्नारतिःपाल्याकाम्यात्‌
स्मामतिःक्रिया अवृद्धिर्मायाचरात्रिश्चधामणीमोहनीत
या मनोन्मनीकलास्त्येतावामदेवेत्रयोदशेनिवसमा॰
णास्थिप्रधानस्यश्रीवामदेवस्यकलाभेदस्थिप्रधान
नोविनाभिधानंगुह्यादिस्थानत्रयोदशकटनपरेय॰
याक्रमेवामेनेति श्रीवामदेववक्त्रेणाविन्यसेत्‌ तेनवेर
नायैगुह्यायनमः इत्यनेनसंयेयंभगवतःपादादितेश्चस्य
श्रीसद्योजातकलान्यासमाह पादौहस्तौचनासांच॰
शिरश्चैवभुजानन्त्य सप्तैतकल्पयेद्धविसर्वमेनयथा
क्रमम ६० सद्येन श्रीसद्योजातमन्त्रेणपदादौन्यथाक्र
मेकल्पयेत्‌ अथोऽस्यसद्योजातकलाभिरवनाश्चवत्स्यते
स्मिद्धिः ऋद्धिर्द्युतिर्लक्ष्मीर्मेधाकान्तिःस्वधास्थितिःसद्यो
जातकलास्त्वेवमष्टासंपरिकीर्तिताः इतिश्रीमत्सद्योजा
नस्थितिपदाख्यायकवातिस्वच्छन्दटपःकलाः तेनगौले
मिद्धपरनिणापादायनमः इत्यनेनसंयेयंपदायापिएवंवा॰

क्रमेत्रेणाव ब्रह्माणाम् उन्मीलनेकृतेन यथापिशिरः तेत्रना
सातेत्रयः कल्पनापुनरनेनविधिनाकर्त्तव्याप्रतिप
दोक्तत्वात् पूर्वपादस्य सद्योजातकलानामपिनामाशि
रः तेत्रपर्यन्ताव्यापिमभिदपत्त्वसर्वत्रसर्वमत्तीनि भंगा
शिशयति हल्लोकल्पयेति निग्रहेसम्यक्षीति वक्ष्यमाण
विधेरस्य संख्यायाअभिवर्त्तितत्वात् अष्टादशभुजस्य
च वक्ष्यमाणात्वात्याज्ञापमानवग्रहाभवेतीति वदना
गमावेनगा तृपतेन स्तुत्यादक्षवामपार्श्वगतेभुजनव
कद्वयकल्पनेद्युतिलक्ष्मीभ्यामिति मन्तव्ये कलाविद्धे
ष्वमाह तासांनामानि वक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ना
ग्मनाराणनरवीनारयंतीस्तनारिणी ईशानस्यकलाः
पंचनिरंजनपदानुगाः ५२ निवृत्तिश्च प्रतिष्ठाचविद्या
शान्तिस्तथैवच पुरुषस्यकलाश्चैताश्चतस्रः परिकीर्त्ति
ता ३ मामोहात्तयानिद्राम्रत्युमीयाभयाजरा अघोर
स्यकलाह्येता अष्टौवैवरवर्णिनि रजारक्षारतिःपा
ल्याकामात्रस्यामतिःक्रिया ऋद्धिकार्याप्रारात्रिभ्रा
मणीहोमनीतथा मनोन्मनीकलाह्येतावामदेवस्यो
र्ध्वा सिद्धिऋद्धिद्युतिलक्ष्मीमेधाकान्तिःस्वधास्थितिः
सद्योजातकलाह्येवमष्टौसंपरिकीर्त्तिताः ५७ यथाव
दितियथावाक्यनसारम् अत्रपूर्वेपाठइति ऊर्ध्वपूर्वदक्षवा
मपश्चिमवक्त्रक्रमेण अत्रच अपरात्सानन्तः स्पलाषट्
त्रिंशन्तकलानेनिवक्ष्यमाणानीमाषट्त्रिंशन्तमस्य
नेनस्पष्टज्ञात्मा ३ मन्मनायंतेनवमिनिविभेदनान्तत्वा
प्रेवभैरवदेहन्यासः कार्यः षोडशद्वादशदशसंख्यस्य

श्री.
स्व.पृ.
१३

13

यं सोमाग्निकलाव्याप्यापरव्याप्याचमम्। निमांसंदर्शयन्नि
पुनश्चसाधकोदेविसर्वांगेषुयथाक्रमम्. नवनवनवि
नवेवक्रवेणाणिकल्पयेत ५८ पुनरीतिकलारूपमूर्ति
देहन्यासानन्तरंयथाविभागमंकेषुसर्वांगेषुप्रकृतिः
प्रकृतिःपुरुषश्चैवनियतिःकालएवमायाविद्यानश्चे
शश्च सदाशिवशिवोनन्तैतिवक्ष्यमानेननवननेवामादि
शक्तिव्याप्याकपालेशादिरुद्रांतभैरवव्याप्यावव्याल
विद्याशिवाख्येतिनवेषुशुद्धात्मनापरनवव्याप्याप्रवे
णातिसर्वमंत्रेष्वविचलव्याप्तिकेनशर्वावेन गं शिवादिश
क्त्यन्तेननवननाम्नेनेनमइतिप्रयोगेनमूर्ध्निवक्त्रेवक्
देवहृदयेरतिवक्ष्यमाणास्थानानवसंतानेनकल्पयेत
गंशिवननायनमइत्यादिक्रमेणशिवोनश्रमयहृद
यपुरस्थिक्रमेणकल्पयेत. एवमिषदनेनन्यासेनभग
वतोभैरवभट्टारकस्यसकलीभावेनाते विद्यांगानिपुन
मस्यनेषामंगानांस्वराज्ञिये ५८ परिपूर्णोवदनाननयाभ
गवतोवक्त्ररूपस्यांगानिनित्यनेत्रानाह
लिख्यअघोरेभ्योद्वितीयकम्. घोरघोरतरेभ्यस्सर्वतोय
परिकल्पयेत. सर्वतःसर्वसर्वेभ्योचनत्पेपरिकल्पये
न. नमस्तेस्तुरुद्ररूपेभ्यः एवमेवविधाननतः ॐकारमुख्य
वेन्मंत्रेसष्ठतदनेनतरम्. नेत्रत्रयंप्रकल्पेनविद्योदेह
स्वभावमिति विद्यांगानिविन्यासीयात ६२ ह्रांशिरदनरविद्या
देहस्यभगवतःसर्वपवरूपाःहृतशिरःशिखाकववम
ग्रैवेतिपंचानांपंचमंत्राः अनन्तरस्तत्पुरुषं रक्तिणवामने
त्रयस्याप्यत्रचपदानांप्रासादवत्संहिताकार्येनकृतेन्य

शेषो नामानि च निबोध मे सर्वास्थानत्र लिशिरोज्वलि
नी पिंगले तथा ॐ भैं यं पाशुपतं च ज्योतीरूपं तथैव च ९२
म्रग्रानावनवेरत्यणातेत्र पुरस्यात्रतेन नमः स्वाहादिजा
तिर्देया तेन ॐ अघोरेभ्यो सर्वात्मने हृदयाय नम इ
ति प्रयोगकार्यः ॐ भैं यं पाशुपतास्त्रमिति पदद्वयमस्त्र
योज्यं अत्र च सर्वं सतत्वात् स्मिरनादि बोधः सतंत्र नास्त्रवि
त्वमघशक्तिरिति भगवद्रूपाणां पतेहृदादिनेअंगानयाप्र
स्तुतानां न्यासायः कवचन्यासादनेनतरेनेत्रन्यासः नतो
स्त्रन्यासः कार्यो स्तु बहिरंगत्वात् तेन मेत्रस्यतविधारे
हावयव त्वाभावात् स्थाडुदेशः कृतः एवमात्मन विन्
निं अल्लिकवाटवक्त्रभंगीन्यासानेनरेपंचादिकलात्मक
षट्त्रिंशतत्वव्याप्यापंचभिः प्रवदाकेरषट्त्रिंशकला
न्यासमक्रोभैरवनवकव्याप्यानवतत्वन्यासंस्नुहात्मो
मनापरतत्वव्याप्याचवितत्वन्यासमभिधाय सर्वज्ञ
नादिधर्मव्याप्याङ्गन्यासमुक्तः एवमपिहात्रविहेयाशे
षविसेश्वरत्वं भगवतो वक्तुं रूपमदर्शितं एवं चैतत्सर्वं
चितनविस्रांतमपिशक्तित्रयस्फारमयमेव निदर्शयित
मेतत्रुपरिशक्तिसत्रन्यासार्थमाह क्रियाज्ञानेनत्येच्छा
चनासामंत्रानिबोधमे विश्वप्रसरस्पशक्तिरूपसंहारे
नैव विश्रांतिरिति क्रियाज्ञानेच्छा चेति पृक्रमः श्रासा
कमेणामंशानाह वतर्घस्वरसंपुटं हातं विन्दुविभूषितं
क्रियाशक्तिः समाख्याता सर्वार्थप्रकाशिका ९९ चतु
र्थस्वरईकारः हातं तव रांम झकारसमन्वीपंचषष्ट
कं सविंदुकम ज्ञानशक्तिः स्मृताख्येया प्रबोधजननीश्च

श्री:
स्व. प्र.
१४

14

भा ९९ शकारस्यान्तनीयं सकारं षष्ठेन ङकारेण संयुक्तं
कादिहृत्स्वरसंभिन्नं त्रिः पंचेन च मूर्द्धिनम. ३ छाशक्तिं
समाख्यानो भैरवस्यापि नाम्निका ९७ ककारस्यादिव
ग्रींहृद्दस्वरस्य कारः त्रिः पंचः पंचादशस्वरः ग्रंकारः
ग्रग्रसामशेषविश्वसीकारिणीनाशकौनोपत्रविश्रां
तिः तस्य भगवतः सर्वात्मतायामपि निष्प्रपंचस्य स्वे
दभट्टारकस्यौंकाशेषमंत्रोपरिष्यामासायमेवमाह हं
साक्षेविंदुसंपुक्तः षष्ठस्वरविभेदतः वालेन्दुनादशा
कोनः स्वच्छन्दो निष्कलः स्मृतः ९८ हंसाख्यरतिसर्वसृष्टि
संहारकारिणेन दानसामादानधर्मोप्रक्रितिस्थेवाभेष
ष्टेन संपुनरः निवस्यमाणाक्षिप्याश्वादितानस्य विश्व
स्य प्रक्रितिभूतः नादाख्येयन्यरवीजे मिस्यादिना पशुा
लेषभिद्दिनाः नाहतधनिरूपोनास्यास्फारपिनाकक्षि
त्यति हंतान विघ्ने स्वपमस्फारते देवः निवस्यमाणा
स्फारमननोदितानस्वमितस्फुरत्नैकसारः प्रनष्ठह
कारः षष्ठस्वरेणाङ्कारेणानीपात्मकत्वानशक्तिप्र
सावात्मरूपेणान्तविश्वमूर्धीयों रूपनया विश्रनासंवि
स्फारवस्याः किं विहतनाभासनेन कियाशत्यास्त्रवाणा
स्मनालिपिक्रमेणापिकृधीपः प्रहरनशक्तिरूपकोरि
प्रकटनो हेकिन स्फुरत्तास्फुरत्ताशेषविश्वसंभेसहराणाम
मननत्प्रसरेणा षष्ठं वपंचमं चैव नस्पटे विगुणाः स्फना
रनिवस्यमाणानोत्मानंदभट्टारकशक्तिरूपतया गुणा
भतेनकृधीपः संचारिनपावचरणारूपणाविभेदितः
संयोमिनः स्वथवपराभेदभ्रमेः किं विश्वलितो नग्राः

त्वात्तग्राहकपोस्मार्थमंत्ररूपतामापादनेनोत्सवोभूतः कि
ङ्गेनाशेषविश्वसामरस्यवेदनात्मनासम्यगपनिश्रमे
दपश्चात्पुनः वस्माणात्मामिसततनवालेङ्गनादश
ऊर्ध्वयोगर्भीकृतनिबोधिकानादान्तव्यापिनीसमनो
न्मनाप्रमेयमततनस्फाराग्रेनेविश्रान्तोयस्मपवप
रमेश्वरः सकूंदोनिष्कलमनाहतनधनिपरमार्थमहा
मंत्रवीर्यरूपोपिशिरोरूपाकारकलयाषष्ठेनमकारे
णववोरनरशाक्तिवक्ररूपेणाव्रत्नविसर्गद्वान्बलश
क्तिमायापाशनिनागारसमस्तसमानिश्रमेयप्रमा
णप्रमातंस्रेजिस्टहिस्थितिसंहारविलयमात्रभेदम
यंनगद्दर्शयतिव्याख्यात्समानसततवतयाबिन्दुरिप्र
मेयपरिपाल्याद्वोररूपयाभेदाभेदमयेश्वरसदाशि
वानाश्रितान्ताहीशक्त्याउव्वर्भिनस्वपदावस्थितानात्मा
क्रमेसानिशयात्मसर्गस्थितिसंहारशक्त्याक्रान्तानाभा
सयति उन्मनाख्यान्त्रयाघोररूपशाक्तिचक्रपरमा
र्थंनयाशेषंतुरीयातीतपदारोहिनयासामरस्यमयीक
र्वन्तीचयतीतिभगवतोवक्त्ररूपस्यपदार्थस्वहारेणाया
वमस्फारोव्याख्यातः सोस्यभगवतः सर्वपदाभेदेनैवान्तः
स्थितत्वात्ययेभगवान्सदापंचविधकृत्यकार्यशेषश
क्तिचक्रात्मकस्यातंत्र्यशक्त्याविश्वकृत् श्रीसकूंदोनिष्क
लइति निष्क्रान्तरः अशेषाः कलाः शक्तयोयस्मात्कल
नारूपायस्यनिष्क्रान्तोः प्रेमयरूपार्थः अथच अकारो
कारमकारबिन्द्वादिकलायोगात्सकलः शक्तवाव्यो
पिवत्तन्तोनिष्कलानाहतनधनिपरमार्थतानिष्कलः य

श्री·
स्व·प्र·
१५

द्रूपनिसगुणः सकलोज्ञेयोनिर्गुणोनिष्कलःशिवश्च
लंमंत्ररूपस्यप्रकटेनसंप्रदायस्यपरिछेदेनकिंचिदु
न्मीलितस्यतनइतिभगवताश्रीकंठेनस्वरेणासदाशि
वेनापिपारम्पर्येणास्वस्वरूपःपरमेश्वरानुग्राहदेवोप
लब्धःप्रणवःचन्द्रकलःस्वच्छंदभैरवायनमइतिचप्र
योगःसर्वपदस्यचमाहात्म्यंप्रकटयति अस्योच्चारणा
मात्रेणायेप्रक्ताःसर्वपातकैः शुद्धस्फटिकसंकाशाःप
देगछंत्यनामयम् ११ एतत्सर्वव्याख्यानेनैवगतार्थम
अस्यानाहतात्मकस्वस्वरूपस्फारणोसर्वज्ञानानिरू
पाण्यङ्गान्याह सानंदीर्घस्वरैःषड्भिर्भिन्नजातिविभेदितन
म हृच्छिरश्शिखावर्मलोचनास्त्रंप्रकल्पयेत् ७ सांबे
हृवर्णोदीर्घस्वराःषट् आईऊऐऔअः एतेचविसर्गम
नेविंदुप्रकाशमयीन ज्ञानयः नमःस्वाहाइत्यादिवस
मागाः षडेतेक्रमेणहृदयादीनांमंत्रप्रयोगइतिकर्म
वचनामाह ॐकारादीएतत्तेषामेतेनातिप्रकल्पयेत्
नमःस्वाहानपावौषट्हावषंहोंक्रमेणतन् ९ तेन ॐह्रां
हृदयायनमइत्यादिक्रमेणैषांप्रयोगः अस्मानास्मा
तफलमाह एवंभैरवराजस्यसर्वकामार्थसाधकःश्र
शेषभोगमोक्षदइत्यर्थः एवंचाभिदधत्सकलभट्टारक
परमीकरणाक्षपस्पाप्यसभाजनेजनंप्रदति एषगान्व
हाननमपिभवतीतिसूचयति अतस्त्रयोदशपटलेभ
विष्याति अत्रचवक्रमेश्चासर्वोक्तापवेति तेषांसकल
भट्टारकतदेगावस्पदवाच्यनाभावादेज्ञातत्वरूपवा
मेवालीनिनिष्कलभट्टारकतदेगावनश्रुतनर्वंक्रमेश

न्त्रैरे निष्कलीकरणाङ्कुतेश क्रस्फारत्वादस्य नयस्य भग
वन्यामेत्रमाह॥ ह र ई म य प्रकारस्फुजादिरोस्वरसंयुतः यो
नईकारसंयुक्ताः योनिलीनविभेदिनः लादिरिस्वरसं
भिन्नो हंसो विंदुसमायुतः षष्ठस्वरसमोपेतः ळकारो
नविकल्पितः अघोरेश्वरीति विख्याता स्वच्छंदोत्संगगामि
नी ॥ अथ अकाररेफावनच्छो अकारस्यारणात्वान्नेन
हस्वरस्वमस्वनेन हरईमोमिलितापकं बीजे अकारः
अनादिः आकारस्यादिः वकारः ओस्वरेणायुक्तः बोः यो
नः रेफः ईकारेणायुक्तः रेफादिः शकारः लांतेन वकारे
णाभेदिनः मिश्रितः अलस्यादिः रेफः त्रिस्वरेणाईकारेणा
मिश्रितः हेम इत्यादिना वनस्कलस्वरूपं योजयन्सकल
निष्कलैकस्फारसारैषा देवी निरूपयति हेमः हकारः
अनच्च विंदुसमायुक्तः षष्ठस्वरेणाऊकारेणासमोपेतः
हूंफट्कारेणानेविशेषेणाकल्पितः मित्यमेव कुरुजो
नि युक्तो नपवाशेषभेदराहात्म्याव ग्रहैक प्राणवः अन
पवव्याख्यातस्वरूपा बोराखेशक्तिचक्रस्वामिनी विशे
षेणाख्याता स्फुरन्ता सा रनया घोनमानाश्रीमनः स्वच्छं
दस्योत्संगगामिनी निस्या वियुता उन्मनात्मकोर्धसं
गा अस्वरसायात न्यकाश प्रवणाशेनार्थः अथवाकुं
निमनो भगवनोंकगनायादेवाश्रेय्ना वक्तागीताप्राज
पितमाह॥ भैरवाङ्गसमोपेता वक्रपंचकसंयुता भैरव
शाह्वेन समन्वितम्प्रलियादिनो मृशख्यो निष्कलपवाडे
विवर्तितः तेन निष्कलाद्यान्येवनद विभेदसारयादेवी
अङ्गान्येवनदविभेदसारयादेव्याः अंगानि वक्त्रपंचकसं

16

इतेति समन्त्रो ऽमा सकलनिष्कलमंत्रैकरूपया देव्याः
एवौं क्ष बीजकल्पानि सकलनिष्कलभट्टारकवद्दवि
भक्तान्येव वक्तव्यानि ॥ अथ श्रीस्वच्छन्दभैरववर्णमंत्रेणा
मनो भैरवाष्टकस्य मंत्रानाह ॥ हान्तो यादिर्यकारान्तो
यादिः षट्कलान्वितः ॥ बिन्दुनादसमायोगात्कपालीशः
प्रकीर्तितः ॥ ६५ ॥ हस्यान्तः लकारः अनन्तात्तु यस्मादिम
यकारस्यान्तः रारस्यादिः या नेन तमागया इति क्रमे
ण मिश्रीकृतं षट्कलयार्यकारेणान्वितः बिन्दुनादा
भ्यामर्धचन्द्रादेव पिसीकान्तादि बिन्दुर्धेन्दुद्वारिणीयास्या
समुपानि विरूपमाणमाख्यानमारेत्रास्समेतानारत
नैकापरतत्रूपा घोगारयेकपालीशाउक्तः ॥ मंत्राणां
मंत्रदेवतैकात्मतानपवमन्यत्र ॥ मान्तो बिन्दुरेफो त्यग्निः
षट्पुक्तस्तकीर्तितः शिखिवाहनसंज्ञास्तत्रानवाम
वक्तने ॥ ६६ ॥ मान्तः ह नेस्या पोत्यग्निः ग षष्ठकारः बिन्दु
नादयुपलत्तगायरः संहारः षष्ठसंयुक्तः षडुतेनसमं
रुकारेणा संयुक्तः तथा षष्ठ स्वर गांगा कवटनप यव
गागा मंतेन मकारेणान स्वारो हस्वारगा मनायुक्तः
सर्वां हि द्वादिपु को पितस्या न्यो कथपामिने नादिःष
ष्ठस्वरोपितः त्रिपदेन समायुतः बिन्दुसमकसंभिन्नो वि
करान्नोवदनने ॥ ६७ ॥ नादिःफ त्रिपदेन स्वकानान क्रिया
ख्यमिसारेणान्यत्र ॥ त्रिमूलरहाभिहितो नोद्धरनायुक्तः
मान्तः मायेन संयुक्तः षष्ठस्वरयुतोपयः चतुर्दशस्वरा
क्रान्तो बिन्दुनादान भूषितः ॥ ६८ ॥ मन्मथकपिलो नोदयषस्वर

सिद्धनमस्कृतः येनेदं तन्त्रितं सर्वं जगत्स्थावरजंगमं ९
संज्ञितः ह शकारस्तत्तालव्यस्तस्याधः व षष्ठः षं वनर्द
शः स्वरः औ एतद्वर्णसंघातात्मा यं मंत्रः विद्याद्विमुक्तं
हस्यादिसमायुक्तः ऋकाराधः स विंदुकः मेघनादेश्वर
रो स्येष भैरवः संप्रकीर्तितः १० अकारस्योष्मारणानान
हर रस्यादिनायुतं षष्ठेन यकारेणायुक्तः सविंदुकः त
स्मान विंदुसंयुक्तः पंचमेन विभेदितः सोमेश्वरः समा
ख्यातो जन्ममृत्युविनाशनः ११ तस्य योः तकारसका
रयोर्न्तः मध्येन पंचमेन उकारेण विभेदितः उष्मार्ण
मेत्र रूपनामा प्रोदितः नादरूपेन समोपेतो ष्ठेनाथो
नियोजितः भान्तो वादिर्लकारान्तो राघोयोरुद्रयोजितः
विंद्वार्धेन्दुसमायुक्तो नादशक्तिसमन्वितः विद्याराजः
समाख्यातो महापातकनाशनः १२ तादिः ह यस्या
न्तः र हस्यान्तः त भस्यान्तः म वस्यादिः ल लकारस्यान्तः
व रस्यादिर्मनोबीजं यत्र योः रुद्रः ऋकारः एवमकारान्ता
श्चैव वर्णा गृहीतना दाद्विद्या भिकोविंदुर्नवमः इमयं
नवार्णो महापातकनाशन इति एवं वन्द पनेवनवमप
टलेवरूपमागतमत्र सिद्धिसाधकमादेवमभिधानाउक्तः
एवं च भैरवाष्टकमेतद्धि परिवारः प्रकीर्तितः संस्मार्य
नवाहाय गृहीताकारस्य परभैरवस्य राशिमुपुंजसस्यानी
यमेतद्भैरवाष्टकं द्वितीयपटले प्रदर्शितष्ठमागाथा
न सर्वरूपं जगदधिष्ठातृणां लोकपालानां भगवत्श्री
रूपकपालीशाधिष्ठितानां तत्रात्मैव लोकोत्तरत्वात् ए
स्यानां मंत्रानुक्रमाह लोकपालानामस्यां समस्तनाम

श्री
स्व·उ·
१२

गणवादिकान् नमस्कारवसानांश्च मात्रान्तं पविकयेत्
२९ स्वनाम्नाश्रणवस्यादिर्येषामितिविग्रहः सात्वानि
स्मनेनस्वस्वाग्निनष्टथगावरणानयाकल्पयेत् अपित
गौंइन्द्रायवज्रहस्तायनमइत्यादिक्रमेणअग्नियमनि
र्ऋतिवरुणवायुकुवेरईशान् शक्तिदण्डखड्गपा
शध्वजगदात्रिशूलहस्तोस्वनर्थोनाश्रणवादिनमस्का
रांतानेकावरणानयाकल्पयेदितिशितयतिभैरवा
ष्टकरूपेणाध्यानव्याइतिवक्ष्यमाणत्वादिहलोकपा
लाष्टकमेवननमंत्रैवनदशकम् अस्मिन्मंत्रपटले
श्मशानाधिपमंत्राभाविनोपिनोक्ताः तेषांयथेक
विषयत्वाद्युस्वपरिकल्पयेदितिवाचोप्रज्ञयासम
नन्तरपटलभाविनोन्यासहजाविधेः प्रकारस्यप्रति
पन्नपटलिकींसंगतिंदर्शयतिभगवान् प्रधानेसक
लेतिमज्यसासितोविक्रन्तिमनात्मतांकृत्वाभैरवरू
णींनदविलंरूपविततात्मकम् शक्तिरूपमपवि
स्वापरमंस्वछंदधाम्निस्फुरन्तःशक्तिप्रथितेनतदा
स्मनिखिलंलोकेस्फुरंतः नमः गतागतिकमो
सभेदव्याख्यानमोपपन्नत् पराभेदस्मैलासीस्वछ
दोद्योतनउक्तिनः ॥ इतिश्रीमहामाहेश्वरक्षेमराज
विरचितेस्वछंदोद्योतेमंत्रोद्धारः प्रथमः पटलः ॥

ॐ· १८

18

ॐनमःशिवाय विगलतिभवरोगंयत्रमोहस्त्रीस्फुरति
हृत्करकवतिप्रसरतिपरमानन्दोयत्रदीप्तार्चनंजयति
प्रश्नोदेशक्रमेणप्राप्तावसरंकालस्वरूपंकाम्यवन्नित्य
वियोग्रायेणानपयोगाद्धक्रवक्रमत्वात्स्नानभिधायय·
त्रेषांमन्त्राणांसाधकतमत्वेयेनचमन्त्राफललाभवन्नि
नमर्थंसक्त्वात्माग्रामप्रतिपादनावकाशमर्शाजपहो·
मादिविधिंप्रकाशयितुंद्वितीयपटलारम्भः तत्रनित्यपू
र्वकंनैमित्तकमितिनित्यमेवतावद्विधिंप्रकाशयितुं
श्रीभैरवः उवाच अथार्चनंप्रवक्ष्यामियथावदनुपूर्व·
शः अथेतिमन्त्रप्रकाशानन्तरंस्नानन्यामावाहनादेः
जपहोमादेश्चार्चनात्मक·भूतत्वादर्कि·भूतमर्चनमेवप्र·
कत्वेणोवेतत्वेनवक्ष्यामियथावदितिगर्भीकृतव्या·
मित्ततत्वतयाअनपूर्वशंइतिशौचस्नानादिक्रमेणाप
उइयमर्चनक्रियायाकक्रियावदनेकावयवक्रियार·
म्भमूर्तिरतस्मात्स्नानाद्यवक्रियाभिधानपुरस्सरंतन्न
तिपादनंनचाकृतनम्रदेः स्नानेविकारइति पोचअर
स्तवमेवस्नानंदर्शयति ॥ शौचंकृत्वाततस्नानंकर्तव्यं
तम्पदम्भम अविस्नानाम्परंसर्वंगृहीत्वास्त्रेणशोधिताम्
प्रस्थाल्पजलतीरंनस्नापयेत्तांवरानने अस्त्रेणेतिसकलेक
मेनिष्कलस्नानविकारान्मफलेनयाणकेशपर्णकाद्याय
हेमन्त्रेणाचोद्धरेत भागद्वयंततोस्त्रेणाकर्तव्यंत्कृष्णादरि
ततउतिशोधितायामृदः भागावेनकटिंवोर्ध्वंजंघेपादौतथै
वच ज्ञालयेनयथाम्नायंत्रिंततिनयागतः भागावेनेति

पकस्य भागस्य संवर्त्तिना वेन श्रीएकोद्युक्तो स्य संहारक
मेणादौ पादौ प्रक्षाल्य जंघे च हकटिं क्षालयेदिति यथाम्नाय
शाह्वार्थः स्त्रीणां स्त्रिमध्ये भवना हस्तस्य क्षालनेनोनरितंयो
योगात् क्षालनमसमन्यत्र तत्पादौ प्रक्षाल्य हस्तो क्षालयेत्
तेजंघे च ततो हस्तौ ततः कृत्वा ततो हस्तौ ततः कटिं ततोपि
हस्ताविति मध्ये त्रिरेव हस्त क्षालनमिति त्रिरंतरित योग
तः शाह्वार्थः उक्तं च श्रीमत्सुगिरिनिपादौ जंघे च कटिचोर्ध्वम
तस्ताभिस्तिसृभिः क्रमात् त्रिरन्तरितयोगेन समभिक्षा
ययेत्पुनरिति पुनः पश्चात्समभिहस्तौ क्षालयेदित्यर्थः
नत्वतिसृभिर्हस्तौ व्याख्येयं द्वाभ्यां हस्ता स्यच भावात्
यत्वतिसृभिर्मात्राभिस्तज्ञागैरितोगतो योगरितिकेनचिन्मा
पितव्याख्यानं तदन्यत्तानाम समन्वितत्वादुपेक्ष्यम् ॥ अव
शिष्टं तु भागावेग हीनाखाभिर्मृत्तिकाम् सम वारान् वारो हे
अर्कदीमं न कारयेत् अवशिष्टमित्येकस्याङ्गभागादर्केदीम
मितिकराभ्यां मृदितासूर्य स्पृष्टं तद्दर्शनेप्राणस्पृष्टं वाकु
त्वानेनैव शिरः प्रभृति पादान्तमांगत्यास्नानमाचरेत्
शुद्धतनस्तृष्टिव्याक्षेत्तु तदायुणोत्तितिलिसा उत्तीर्योदक
मध्यात्तु उपस्पृश्य यथाक्रमम् संध्यायावंदनं कुर्यात्
दृष्टेन कर्मणा उपस्पृशनमाचमनं तत्र चोन स्तूत्म
देहस्य यद्यं प्रणवेन त्रिरर्पापानं द्विः सत्तिमार्जनं च तत्रा
दिनाद्वारस्पर्शनं चेति यथाक्रमशाह्वार्थः शास्त्रदृष्टेन
वेदादिसिद्धेन मलस्नाने भवेदेवं विधिस्नानं प्रवक्ष्ये
भागावंयत्स्थितं एवं ततो भागत्रयं कृत्वा वामहस्तस्य पूर्वौ
वदन्तिगोचोत्तरेक्रमात् मलं वितदेहाशुद्धि भागावशि
ष्टेकस्य भागस्य समस्तस्योपस्पृक्तत्वाद्वितीयो भागस्य

श्री·
स·टि
५६

कलोमृदपेत्तयावत्तम् पूर्वभागस्तनोस्त्रेण सप्तवारांस्तमं
त्रयेत् इतिणास्थंतथावैरभिमंत्रवराननेन उत्तरंचा-
भिमंत्रैवंदेवेनाङ्गपुतेनच पूर्वभागंगृहीत्वात्तदशदिक्ष
विनिक्षिपेत् उत्तरेणात्तभागेनजलंचैवाभिमन्त्रयेत् वा
ङ्मात्रप्रधानेनभैरवेशमनुस्मरेत् आत्मानंग्रणयित्वा
तदत्तभागेनसत्रते स्नायादुजपचारेणसुगंधामलका
दिभिः अत्रभैरवभट्टारकोयथादर्शनेंसकलोनिष्कलो
वापकमेवाङ्गयपिज्ञेयम् वाङ्मात्रप्रमाणेनिसाभिम
र्वंशिवतीर्थेहस्तपात्रंकल्पयेदित्यर्थः राजयोचारेण
तिगृहस्थानांमतिसम्भवेसुगंधामलकायभाङ्गस्नानं
विहितमेवनत्वैनेष्ठिकवन्निषिद्धम् ॥ इत्यर्थः प्राणाया
माभिषेकोनत्वंयोभैरवेनत प्राणायामेनतुजलेकुम्भक
स्तपावस्थानमभिषेकोन्मजलनादनेनरंकलशमुद्र-
याशिरसिजलपातः तत्तीर्थोदकमध्यात्तनडासपोरि
वर्तयेत् उपस्पर्शंकृत्वासोमूलमंत्रामनुस्मरन् ती
र्थंसंगृह्यदेवेशआत्मनेग्रनिपापयेत् न्यासकरणमं
त्रेणैकदक्षिकयासंतेपेण तीर्थंसंगृह्येनिश्रंकुशमुद्र
याकृष्य ॥ तत्रस्थोवन्ध्ययेत्संध्यामार्जनादिरनुक्रमात्
अघमर्षणतःप्रकर्तव्योउपस्थानेदिवाकरे जपंकृत्वानि
वेदयेवंप्राणाम्यचवरानने मंत्राणांतर्पणंकृत्वादेवानां
ऋषिभिस्तथा सर्वेषांभूतमर्त्यानांततस्तीर्थंतुसंहरे
त् मंत्राणांतर्पणंकृत्वा मूलमंत्रमतस्मृत्यहृत्ताल
द्वादशांतविश्रांतिपरतयामूलमंत्रपरामर्शात्संध्या
वंदनमिदंपरमेश्वरमंत्रक्रमेणएवंतन्वैदिकेमंत्रेण

ष्वास्यनित्यत्वप्राग्ज्ञातिवासनैष्कार्यमितरैस्तु विधिस्नानो
त्तरमेवशैवैर्मंत्रैर्यथोक्तम् ब्राह्मीं कुर्यान्न वा कुर्याच्छैवी-
मेव नियोगतः इति एवं भस्मस्नानेपि द्विसंध्यावंदनं योज्य
म् वामकरविक्षेपांदक्षिणकरशाखाभिरस्त्रेणाधःक्षे-
पः वक्त्राङ्ग-मंत्रैस्तु उपरीति मार्जनमादिश्यहान्मंत्रसंहि-
ताजप्तदक्षकरवारिणाशिरसिक्षेपः उभ्येनदक्षक्रमात्
प्रतक्रमस्याघमर्षणादनंतरंमार्जनादिः ततउपस्थान
मितीदृशस्तत्रायमर्थोदक्षिणपाणिस्थंजलंमितंद्रूपंप्र-
णवनेजसौदीपितंदत्तनासापुटेनैवांतरंतप्रविष्टंवाङ्ग-
नः कायमलक्षालनात्कृष्णरूपंवामनासयाबहिर्निस्सृ-
तंध्यात्वाधः प्रक्षिपेदितीदृशउपस्थानमितिपरमेश्वर
शक्त्यात्मसूर्यसम्मुखंमंत्रसंहिताघांजलिक्षेपः ततोय
थाशक्तिजपंकृत्वाहृत्स्थायभगवतेएरकेननिवेद्यश
रीरादिप्रतीभावोन्मग्रपरस्वरूपान्तप्रवेशरूपंप्रणामंसक
त्यमंत्राणांजलेनतर्पणंकृत्वादेवेभ्योनमइत्यादिक्रमेण
देवर्षिभूतसंघानांतर्पणंकृत्वामूलमंत्रसतत्त्वसंहार
मुद्रयाशिवतीर्थंसंहरेत् स्वात्मन्यतःप्रविष्टंध्यायेत् ए-
वंजलस्नानेमुक्ताभस्मस्नानेनैष्ठिकस्यावश्यकंगृहा-
स्थस्यकामचाराद्वक्तमाह भस्मस्नानमतःपरम् उच्यते
इतिशेषः तंत्रांतरोक्तविधिसाधितेनास्त्राभिमंत्रितंभस्म
हृत्वाकरद्वयावपिमूर्ध्नादाङ्घ्रिशीर्षांतंहृदंतेवामसंहारक्रमे
णभस्मोद्धृतेनिसमुद्धत्यः मलस्नानेप्रकर्तव्यंभावितेनो
त्तराज्ञया प्रसन्नेनचितेनपरिधायनदेववासःसंध्याप्रा
गिववर्दयेत जलेनैव विधिस्नानमनेकुर्याद्गृहस्थेश्वाम

श्री
स॰ दि॰
२॰
20

नुस्मरन् भैरवव्याप्तिमात्मानो विभावयन् शिरोवक्त्रं च हृत्कु-
क्षिं पादान्तं च विभागशः भैरवेनाङ्गयुक्तेन समस्तं च यथा-
क्रमम् ॥ साङ्गेन मूलेन भस्माभिमन्त्र्यास्त्रहुतं तत्स्पर्शं
सर्वादिपादान्तमुद्धूलयेत् तत्रापि अभिषेकं प्रकुर्वीत परं
तत्त्वमनुस्मरन् निष्कलवीर्यमाविशन् संध्यायावंदनेऽप्ययं
घ्याप्येवं वदनेन यथापूर्वमिति तन्मलेनैवाचमर्शनादि
कार्यमित्यर्थः अभिषेको मूलमन्त्रेण कलशमुद्रया भस्मा-
मृष्टेश्विरसितेपः एवं भस्मस्नानं गृहस्थेनापि कामतक्का-
र्यम् तन्त्रान्तरनिर्दिष्टनीत्या त्रिपुण्ड्रकमात्रमेव वा गृहस्थे-
न कार्यमेव स्नानं विधायार्चाविधिं कर्तुमुपक्रमेत ततो
यागगृहं गत्वा हस्तपादौ च क्षालयेत् रथ्याधूलिलिप्तौ पादौ
तत्स्पर्शाद्धस्तावपि क्षालयेत् शिवांबुनो शिवांबुस्नानाउप
स्पर्शविधानतः एकाग्रचित्ततया शिवो शिवामन्त्रैः स्ना
शिवां मध्यशक्तिं वह्नः बहुभ्यवालपूजादिकृत नमात्मनि
जनयित्वा संक्षेपेण मन्त्रैकादशिकास्मरणेन ॥ सकली-
कृतदेहस्तपुष्पमादायस्त्रवनेन दिव्यघ्नेभ्यो नमः कृत्वा द्वा-
रे संप्रोक्षयेत् ततः शिवाम्भसास्त्रमन्त्रेण विघ्नप्रोच्चार्यं तं भ-
वेत् शिवाम्भमेति वदन् सामान्यार्घपात्रमादौ वाह्यपूजा-
र्थं कुर्वीत निरूचयति ततः द्वारशाखोर्ध्वतो देवं गणेशं-
च श्रियं तथा सम्यग्गन्धपुष्पाद्यैर्धूपादिभिरनुक्रमत्
अर्च्यपादोपहारैश्च ॥ ॐ दिव्यघ्नेभ्यो नमः इति कुसुमं क्षि-
प्त्वा स्वायतने यागगृहे वा स्थिते वा व्योम्नि प्रभामण्डले वृषभ
त्रिशूलस्याधो नाभ्यपरिवारनिशेो वृषुस्तरे द्वारेस्प दक्षिणा
हामान्ते गणेशं तथा शाद्ध समस्वितां वागीशीं श्रियं च प्रणा

वादिनमघराहान्तेन मंत्रेणाभ्यर्चयेदितिक्रमः ततोद्वारस्य
चतुरेतान्दिगष्टं समभ्यर्च्य महाकालं दक्षिणे कालिंदीं चै
व समभ्यर्च्य यथाक्रमयोगतः दक्षिणस्थेन संहारेण प्रथा
न्यात्महाकालयमने द्वारस्य दक्षिणपार्श्वे वामेन तन
न्दिगङ्गे गाङ्गकस्फारस्मारतां स्थाप्य तनपश्च गुमेस्वगहादौ
द्वारवामसाम्यभृतिवामकरेणाभ्यर्चयेति गुरवः एषवच्चा
रदेवताक्रमः श्रीत्रिशिरभैरवश्रीएर्वादौ सर्वत्र भैरव
स्वतन्त्रस्थितत्वाते केवलं नव द्वारवामदक्षिणयोर्दिगष्टम
होदराव दिकोभ्यर्च्या मुक्तो वामस्थानो भेदे पुनः स्पृष्ट्वा
याने द्वारस्य दक्षिणेन तन्दिगङ्गामेषायाः वामेन महा
कालयमुनाख्यागाम्याइतिक्रमः सिद्धांतेषु महाद्वारस्य द
क्षिणे नदिगङ्गे वामेन महाकालयमुने प्रायस्थसिद्धा
न्तप्रियोलोकासिद्धांतक्रममाश्रितः इतीह लोकोनेरे
भैरवस्रोतसि भगवदुक्तमेवक्रममाश्रयितव्योनना
न्यथ्याश्रमित्युक्तमनोयोसिद्धान्तदर्शनभ्रांताभगवदुक्तं
पूर्वपश्चिमक्रमद्वारापेक्षयाविपर्यासयंतितेविपर्यस्ता
एवततः ॥ भैरवास्त्रं समन्त्रार्थपुष्पंसंगृह्यभावितः स
माभिमंत्रितंकृत्वा ज्वलदग्निशिखाकुलम् नाराचास्त्र
योगेन प्रक्षेपेद्गृहमध्यतः स्त्रादौदेहस्पचौकुर्यात्
भैरवास्त्रमतिदीप्तेनिष्कलास्त्रमेवज्वलदित्यादिध्या
नमानाराचास्त्रप्रयोगस्तर्जनीमध्यमाङ्गुष्ठप्रयोगेण गृ
हमध्ये इत्यत्र प्रक्षिपेत्निशेषः तेन निर्वारितं सर्वं विघ्नजा
लमनेनक्रमं भावयेदितिशेषः ततो रक्तार्घ्यमस्त्रं च दश
दिक्षु विनिक्षिपेत् विघ्नानां प्रवेशावकाशनाशायाय म

श्री·
स्व·त्रि·
२१

ध्येसम्यग्वस्त्राणिगंधैः पुष्पैः रत्नक्रमात् दक्षिणाग्रोन
तोमूर्तौ प्रणवासनसंस्थितः उपविश्यासनेवद्धासम्य-
ग्वैपुराध्यितम् ब्रह्माणंवस्त्रपिष्टानारं दक्षिणायामि
ति दक्षिणाम्बतोन ष्टानप्रवृत्तोममस्तभेदश्रीघकाव
रेवक्रसम्यग्वेनस्यान्नधूपान् मंत्रोद्धारप्रारम्भेतम्भ्रनु
ष्टानस्यप्रवृत्तेः प्राग्वोदक्षरवोवेस्तक्रम प्रणवासन
वर्णितव्यामिकेसम्पेक्षैरवाभेदाभिमानेस्थितः करन्या-
समाहृ गन्धादिभ्योकरौक्लाम्भ्रस्त्रेणापरिशोधयेत् क
वचेनावगुण्ठ्यतोस्रावयेदस्यतेन च परांशक्तिन संतो
ध्यगन्धेनकुलकादिनादिव्योलिमोपरिशोधयेत् क्रिया
शक्तिंतंप्रापयेत् परांद्वादशान्तस्थ शिवचन्द्रचन्द्रिका-
रूपांशक्तिंसंत्तोभ्यानन्देनवीयुतत्यामसरोन्मिविंक
ताम्रेनेनपरमानन्दरसेनस्रावयेदाच्छादयेत् पश्चा
तस्याद्रूपतारतार्थकवचमन्त्रेणावगुण्ठ्य ततोनंतंप्र
कल्पयेत् करम्भादिविधानेनतउमन्त्रन्यासमन्तवितएव
कार्यः तेनोपवाङ्दायायगगुक्रिप्रांतवंतिविधाय
मेवावस्थितानानाश्रितप्रेतांतमनंतासनेप्राक्कल्पितंत
तेप्रणवेनकल्पयेत् ॥ मूर्तिन्यासानवकाणास्संकल्प्य
परिकल्पयेत् मूर्तिंब्रह्मकवाटकलावक्रन्यासादि
प्रागेवनिर्णीतमतोपत्रयत्रायाति न वत तत्प्रथमट्टाल
म ॥ अङ्गुष्टादिकनिष्ठांतेविन्यसेद्रूं पंचकम् उभयो
रपिकरयोपाय्यमहामाविष्णोरस्वंनरवेषितिगुरवस्ततः
भैरवानपिसंकल्पपरंततमनुस्मरेत् भैरवान्कपालेशा

21

दीनष्टो वामतर्जनीदक्षिणातर्जन्यंतं पर्यंतं निष्कलनार्थं
साङ्गं सदेवीकं मध्योत्स्फारिताङ्गुष्ठयोरनुसारेण विषात
गामित्वेन संदध्यात्. यद्यपि करयोः पिण्डावयवत्वाद्गावि
पिण्डन्यासेनैव न्याससम्पत्त्यद्यते तथापि सर्वकर्मप्रवृत्ति
प्रथमाङ्कुरकत्वयोर्भगवत्क्रियाशक्तिमयत्वप्रत्यभिज्ञा
नायत्तयोर्देहन्यासात्सर्वेसर्वाङ्गमेषु न्यास उच्यमान उप
पत्नपवशिवहस्तत्वन्याद्द्रगेव विशिष्टविधिविषयः एवं
करन्याससमक्तादेहन्यास इति कर्तव्यतामाह ॥ प्राणा-
यामत्रयं कार्यं देहसंशुद्धिकारणम्. इहैव तत्त्वविश्लेष
षविकाद्देहदेहोत्सवनाप्यायादिमयी शुद्धिमाधायमे
रवात्मतापत्तिकार्यं चैतत्स्वचप्राक्तं विन्यासोपरि
णानेति नीत्या प्राणेनैव विशोषणं कार्यं न वाशुद्धेन तेन
तर्कं त्व शाक्यमिति प्रथमं तद्बुद्धिः देहस्य शुद्धस्य पुर्यष्ट-
कत्वस्य संशुद्धिकारणम्. तत्र दर्शयंश्चैतत्त्वविश्लेषं
प्रक्रमाह. मध्यशुद्धस्वमरुद्देन प्राशुद्धेनापूरयेत्ततः. कुंभ
केरेचकं कृत्वाप्योत्प्रामाने विधापयेत्. मध्यशुद्ध इति व
ह्निः प्रसरहेवाकचांचल्यप्रावल्योल्लासितविकल्पतयाजी
वस्यपाशात्तेनाश्यितः रेच्य इति स्वरसवाहप्रशममेन भोग
द्वादशान्ते निवेश्यः शुद्धेनेति द्वादशान्तविश्रान्तिलब्धशा
न्तबलेन समन्तात्स्वरसवाहनिरोधेन पूरयेत्. तच्छान्तस्व
र्णनाङ्कुरयेत्. प्राणप्रर्यापकं चित्कालप्रवेशनिरोधेन बला
लाभाय हृदयाम्बलपीडान्तं एणाक्रुम्भवदविचलितत्तया
स्थापयेत्. ततः कुम्भकप्रकर्षलब्धशान्तबलेन तेन व
न्यमाणादिच्चाकरणानुसरणाप्रक्रमो व्याचेचकं कृत्वा प्रा

श्री: णाख्यमात्मानं ध्यात्वि मृणाङ्गे ते विश्रामयेत् एषच प्राणा-
स्व. टि. वोङ्कारमगर्भः प्राणायामकार्यः अत्र रेचनादौ व्योमविश्रा-
४२ न्तं ते पंचके धारणापंचकं मनसा स्थूलभूजयाय तत्संख्या-
याविकल्पविश्रान्त्या मनोहंकारबुद्धीः परतत्त्वे विलाप्य
विश्रामेत् एवं स्थूलशरीरशुद्धिः भवतीति सर्वगुरवः किं
रूपमात्मानमित्याह खद्योतकनिभं सूक्ष्मं करणैश्च वि-
वर्जितम् कार्यैश्चैव विहीनं च मायाप्रध्वस्तगोचरम् खद्यो-
तकनिभं प्रकाशमात्रतत्त्वं सूक्ष्ममवेद्यम् करणैश्च पाद
प्राभिर्विष्टैः कार्यैर्गणस्थूलसूक्ष्मात्मना दशविधेन प्रध्व-
स्तो मायागोचरकलानियत्यादिर्यस्येति व्यत्ययः एवं वि-
धातस्यैवं स्वरूपात्मतामापादितोपि शिवीकार्यस्तथा से-
वयथाभवति तच्छृणु शिवेभूत्वा शिवं यजेदिति न्यायात्
शृणुतः परामर्शकथं परंभावेन संगृह्य अहमेव परोहं-
मच्छिवः परमकारणमित्यादौ वक्ष्यमाणपरस्वभावं स-
म्यगित्यविकल्पकावष्टम्भेन गृहीतासीकृत्य अनपव-
सृष्टसंहारकारिपरमेशस्वरूपसमावेशात् ततश्चोत्था-
ततः प्रियेरक्षयाम्बुद्धात्स्थूलाकृतिं संहारेण यभि-
न रुद्रबीजयुक्तेन शरसंहारः ताईशान स्फाररूपः यभि-
मः याउ त्वनेन युक्तः रुद्रबीजेन कारः बिन्दुरग्न्यर्थ इति सः
एवमन्यत्र अत्र देहो पार्थिवी धारणां कृत्वा तत्क्षोषणो।
वायव्याधारणास्मरत्वात् तनोष्मीयोऽहन्ताभिमानरसत-
त्स्वभावः तेनैव दहनं कार्यमस्याग्नेयोऽग्निप्तेनेन च तेनैवे-
दानीं निर्गतगतेन संहारेणाग्नेयोऽग्निनारेफेणयुक्तेनते-
न राकारान य ॐ इति पिण्डबीजानन्तरेणाग्नेयधारणा।

याकालाग्निपदात्मगाढं तं दहनमिति अहन्ताभिमानपाश
स्याशेषणं कार्यम् अयो विसर्गस्याप्युक्तो वा पुर्वर्णस्य विंदु
कः तत्र चनकारोऽपशेष विसर्गः उकारः वा पुर्वर्णः या उत्तम
ने उत्प्लावनं सूक्ष्मस्यापि देहाभिमानस्य संस्कारशेषस्य वा
यथा पारणायैव निर्भेदनम् स्रावनेवारुणास्ततः विन्दु
मस्तक संज्ञितः वारुणो वकारस्य विन्दुकः वारुणाधारा
णया ऊर्ध्व द्वादशांतादयोमृतं प्रवृत्तैः एणां चन्द्राकारवि
न्दुप्रसरत्सितप्रकाशवारिपूरैरशेषस्नावकः स्यतः मन्त्र
वने भाविशुद्धमर्शाभिर्निर्विश्वनेप्रभवतीत्यर्थः सर्वा
णि चैतानि बीजानि परस्वभावप्रभावप्रभामृतानि वि
विंमानि अत्र च विषयस्यैव मारकत्वं मंत्रणत्वादेहस्याह
मभिमानात्मकपाशरूपत्वं दहनेप्रतिदिनं तदयासप्र
कर्षेण च शिवाहंतो ज्ज्मृतेन तस्याप्लाव्य देहो दहनेप्रत्य
त्ववाप्यादनपवनादि देहाहंकारस्यापमाहवात्म्यस्य हं
शुद्धात्मस्थिति ग्रहणानदानयनाप्यतस्रावने भैरवतापा
दनादि क्रियमाणं शुक्रमेवापवमशुद्धदेहसंहारशुक्ति
मुक्तामशुद्धदेहस्यैवं वक्तमाह शक्तिन्यासस्ततो भवेत्
ततो देहाद्यनंतरं विश्वैवेविन्नम् विश्रान्त्याः परमेश्वर्या
इच्छात्मनो यपरिकायाः शक्तेः भाविमन्त्रमयशुद्धिदेहनि
र्माणाभिनिर्भूताया न्यासो भवेत्स्यदेत अत्र यत्तेयथानी
तं स्रावं वेदस्यतेनन्तयपथ्येति मध्यमगौधरेचकेन नीतं
ने मात्मानमूर्ध्वपूरके णोवानयेत् शक्तिदेहस्यमध्यंहृ
दयं कल्पनयाप्रापयेत् अमृतेन परमावसमावेशावह
मरणेनस्रावयेद्भैरवाभेदपरामर्शमयं ऊर्ध्वदिव्यार्थः ॥

स्वी·
स·टि·
११

23

यथाभूतस्यमोक्षंवैहृत्पदावस्थितोभूतयाभूतमेवनीतेनमा
नयेत्कीदृशम् मलपंकलंचैतन्यंकलाविद्यासमाश्रितम्
रागेणारंजितात्मानंकालेनकलितंतथा नियत्यायमितं
भूयः पुंभावेनोपबृंहितम् प्रधानाशयमापन्नंगुणत्रयसम
मन्वितम् बुद्धितत्त्वसमासीनमहंकारसमावृतम् मनः
साबुद्धिकर्माक्षैस्तन्मात्रैस्थूलभूतकैः पुष्टमिति शेषः
नयनानयनेपात्रत्वादेवसंकोचाभासरूपेणमलेनप्रथ
मंगुणीकृतंचैतन्यंयस्मात्तएवकिंचित्कर्तृत्वस्वरूपाभ्यां
कलाविद्याभ्यांसमाश्रितमेवमन्येषांचकलादीनांस्वरू
पमुक्तंतत्रतत्रावसरेनिर्णेष्यामः घटेनमायादितत्त्वंतत्र
त्वजातम् प्रणावेनतत्सर्वंतच्छरीरेन्यस्त्विकारणम् न्यसे
त्क्रमेणादेवेशात्रिंशदेकंचसंख्यया शरीरेस्मिन्नेःकारणं
मायादितत्त्ववृन्दंतत्रायैकत्रिंशत्प्रणावेनश्रीमन्निष्कल
तुल्यव्याप्तिकेनसुहृद्देहान्तर्न्यासेन प्रणवन्यासाच्छे
तानिप्रागदर्शनेनायैव तथाहिख्याख्यातिरूपामायाभे
दग्राहात्मविमोहनस्यकलापञ्चाष्टानादिकिंचित्कर्तृ
त्वोन्मीलिकाविद्यातात्त्विकविवेकप्रदारागोभवत्वाभि
ष्वंगप्रदःकालस्तुपदेशादिविषयकलनाभत्वात्स्वरूप
प्रदः नियतिर्भगवदाराधनादौनियामिकापुंभावोहि
शिवएवेतिख्याप्ररोहकः एवमन्यदस्यास्त्वेकत्रिंशा
त्तोमध्यात् षट्त्रिंशतात्मसंबद्धाज्ञानव्याप्त्यवतानेमाया
दिनियत्यंतानांचकंचुकरूपाषट्कंतीत्यात्मनःपुंस्त्वस्यताद्य
लकंचुकवत्तस्यगलस्याप्यष्टकंयावदंजानव्याप्त्यवेघत्रं
यानिंचितमानत्वमासामात्मामेदाग्रातः एवमात्मनःपर

देहः सूक्ष्मस्थूलोभयपदाह प्रधानत्वपिपर्यन्तेशरीरंचवि
निर्मितं ज्ञानत्वमितिलिङ्गाविपरिणामाद्धिनिर्मितं कृषि
मेनतन्त्रताकिकमित्यर्थः अत्रच चतुर्विंशतितत्त्वानिचेतन
त्वरहितानित दृश्यानिवशेहे दृश्यानिवेद्यत्वेयेव
निश्चयानिपश्यमानिअचेतनानिकथंचेतनानियपांतद्
त्याह पुरुषाधिष्ठितानितत्सचेतनानिसर्वाणितानतत्त्वानि
मैदेवत अधिष्ठितत्वालोद्भलितत्सकोमतात्कुरणांतान
विहेतापहस्तनेनवेद्यत्वरूपाणिवोद्धव्यानिद्रुद्धेरपिहति
ज्ञरेणवेद्यत्वात वेद्यत्वादेवैतानितत्त्वलत्तपवद्धहिर
ङ्गः निषांततीत्वात्मनोत्तरंगप्रवानस्यसंवेद्यपर्शत्वमिति
नेनसह पंचविंशकमेतत्स्त्राकृतंसमदाहतम प्रकृ
तिरेवप्रकृतंप्रकृतेरपातंत्रपात्रप्रकृतेगुणादितित्वं
त्येसर्वं गेंस्थूदेहायतनमदतिमन्त्रेणसुगपदुस्त्रीरूपंप
रंतन्मात्रांतकरणरूपंसूक्ष्मंपृथिव्यादिरूपंचस्थूलम प
रामृतस्नावितस्यात्मनोदेहंन्यसेत नामेवस्वरूपंतो
स्फुटयितुमाह ततोमूर्तिंन्यसेद्देवि पूर्वमन्त्रमलान्वितं
सकलंभैरवंन्यस्यद्वाविंशार्णांस्तलोचनम मुखानिवि
न्यसेन्यस्तान्मूर्धादिचरणावधि वक्त्राणिकल्पयेन्यस्ता
हस्तंपूर्वंचदक्षिणम उत्तरंपश्चिमंचैववयथावन्यविभा
गशः फलाभेदंयथापूर्वंशोभ्याद्धारंप्रकल्पयेत नवत
त्वंत्रितत्त्वंचविद्यात्कलोचनत्रयम वर्णोनीतेनच्छुरिकाम
होयोगिप्रदीपिका षोडशांतद्धतासानरक्तिकविभ्रता
शिकानववकंकल्पयेत्पूर्वंमूर्ध्निवक्त्रेचकाणकोहृदयेना
भिदेशेचगुह्यकेधौस्वजानततः पादान्तेवैवविन्यस्यसप्ता
नगणांसंपुतम क्रियाज्ञानीतयेच्छावदत्तावामेवमध्य

नः

श्री· स्व· छं· २७ नः विद्याराज्ञः स्मृतस्त्वेवं भैरवो मंत्रनायकः सर्वमेतत्समाख्या-
मपटलएवयथानिर्णीतं सततं ततो देहोऽत्र रक्षापिधानं संध्ये
यम् विषमतिरिक्तं च व्याक्रियते मन्त्रबोनीति तत्रादौ नि-
मूर्धादौ तिदशाद्भं मयास्ति हायमेव क्रमो युक्तो भैरवन्यासा
नंतरं हि क्रमस्य स्थितिर्नादिस्यं कलना दतो न नैष्ठिकाभिप्रा
येणात्र याबाख्येयम् यथावत्सविभागशः इति कवाट
वक्त्रभङ्गिः ध्यांशोध्याध्यानमिति सकलन्यासांते कलाये
कतम मधाने भाविशुन्या गर्भीकृतेन तत्राध पंचकं न्यासा
दिवशेन शोधयेदीनायामेवकल्पयेत् यदस्यानिदी-
ना कालेन देवेशो ध्याधाने प्रकल्पयेदिति विद्यांग इ
त्यादिहोक्रम वर्गातीतः नाम्नप्तिः रषीभषांतः श्रः नवकमि
ति श्रीस्वच्छंदं कापालीशाय शेकोपेतम् अस्य मूर्धा न्या
दिना स्थान निर्देशः स्वध्यानादि समनंतरं भविष्यति क्रिये
दते क्रियावामा तथो न्ययंतर इति भाविग्रंथे नैकार्थिता
त् प्राधान्यामुद्दतिगोस्तानशक्तेः वामे क्रियाशक्तेः न्यासः
परन्यासमाह निष्कलेन तत्थावाह्य प्रक्रान्त्येवं यथाक्रमात्
न्यसेदित्येवमस्य समन्त्रा द्वादशान्ता शह यितावत्तायैम्यर्थः
एवमिन्याबाह्य मक्तानिवसवेशानादि शुणाषडार्थ्यपाणि
जनमसदङ्गन्यासावसरे मन्त्रा षडङ्ग वन्यः कार्य इति गुर
मिडाढितनजनीकाशिणायापरस्यांतरिनाङ्ग शाशिर
णिहृद्यं कवचेमध्यमातर्जन्यनामिकाभिः नेत्रत्रयस्य-

ष्पैः नैवेद्यैर्जलमङ्गलच्छोटिकादर्शनमहेश्वावाहनान्तरम्
गंधैर्धूपैस्तथा पुष्पैर्विविधैः भक्ष्यभोज्यैः पूजयेद्देवदेवे
शं मनसैव प्रकल्पितैः एवं च आत्मानं भैरवं ध्यात्वा ततो
हृद्यागमाचरेत् यद्यप्येकशरीरमपि भैरवीकर्तुमयं प्रवृ
मग्रारब्धः तत्र यागस्य भैरवरूपस्यात्मना आसनन्यासेना
वस्थितत्वनिरूपयति नाभौरक्तकंदसमारोप्यनालन्तद्द्वाद
शाङ्गुलम् हृदंतं कल्पयेद्यावत्तत्रपद्मं विचिंतयेत् अष्ट
पत्रं महादीप्तं केसरालंसकर्णिकम् कंदंपद्मोत्थितम्
लंसमारोप्यपरिकल्प्यमत्तगत्वापीठनदीप्रकल्याम्ब
कंदंनाभोनाभिविषयेसमारोप्यकोल्लास्यनालंप्राणश
क्तिरूपंनाभिहृदयांतरालस्यद्वादशाङ्गुलंतद्द्वादशाङ्गुल
मित्यक्रमम् अत्रव्याप्तिमाह ॥ कंदंशक्तिमयंतत्रनालेवैक
ल्पकालये भुवनानितत्तान्येवरुद्राणांवरवर्तीनि मा
यात्मकोभवेद्ग्रंथिरशुद्धतत्त्ववासिनः विद्यापद्मंमहादी
प्तंकर्णिकाबीजराजिषु पुष्करागिन्तदेवेशितत्रवियेष
रास्मृताः एवंध्यात्वामहापद्मंसर्वदेवमयंप्रभुं कल्पयेदि
त्यनुवर्तयेशक्तिरिक्तात्माधारमैश्वर्याधाररूपायसांवि
स्वमिदमाध्यनैमाद्योमाकारामितिवक्ष्यमाणत्वात् ग
र्भीकृतपरादितत्त्वचतुष्टयाः यथोक्तंश्रीपूर्वे आधाराधा
रशक्तिंतन्नाभ्यप्रस्तरांगुलम् परांस्वरोदयोतंचक
मस्त्रेतिचतुष्टयम् इतितत्रामतत्वाध्यासरणेवतेजोवा
प्याघोनंप्राणप्रसृतिहेतुंब्रह्मात्मकंवाप्रव्याप्याकदंभि
मेवंव्यक्तिकाशक्तिः प्रकृतेरूपंयस्यतत्सारमित्यर्थः
अनयशक्तांकुरनालकृपाशेषावयवकैः तत्रगन्धतन्मात्रादि

स्व॰
टि॰
२५
25

फलानतत्वांतरालव्याप्तिः रुद्राणामितितनतत्वाधिष्ठातृ-
णांमहादीप्तमिति शुद्धाध्वन्यशेषमंत्रतेजोमयत्वात्पु-
ष्कराणिवीजानिविशेषराः अनेनभट्टारकायाः शिवा-
णांतामेवंकंदनालग्रंथिदलकर्णिकावीजाद्रूपंयततमा-
सनेप्रसिद्धमासनविन्यासक्रममाह शक्तिन्यासोभवेदूर्ध्वं
कंदेतनदनंतरम् अंकुरंनालविन्यासमनंतंपरिकल्पयेत्
तेजोमयंमहाम्बुजंस्फुरत्किरणभास्वरम् विश्वास्योरवाभि-
न्निभूतामिच्छाशक्तिमाविश्यतदवष्टम्भरूपंकर्दमाक्रा-
म्यनन्तमेघतनस्यसरूपांकुरनालात्मकमशेषमायांत-
मध्यानस्यूतमनन्तुपरिश्रनंतेविघेशंतेजोमयंस्मरणमा-
त्रेणकल्पयेदित्यर्थः नालेविन्यस्ययदुक्तमनेनेनपरिक-
ल्पयेत् इतितन्मध्येग्रंथिस्थानेसिंहासनंतदुपरिवक्ष्य-
क्रमेणकल्पयितुमाह धर्मंज्ञानंचवैराग्यमैश्वर्यंचक्रा-
मान्न्यसेदेतेच सितरक्तपीतकृष्णाग्नेयादेशदिग्गताः
पादकास्सिंहरूपास्तेत्रिनेत्राभीमविक्रमाः पादकाइ-
तिपतनत्राद्रासनानविहाः हिंसंमरंतिसंसारेइत्यशेष-
संसारिणोज्ञात्वापोद्रापादकाएतेसिंहरूपाइतिपराक्र-
ममहिम्नामेघविश्वाक्रमणादीश्वरशक्त्याधिष्ठानेचवे-
नदेपांवटतेनतसांख्यनयेनजडबुद्धिधर्मरूपत्वाभ्यामिती-
श्वरशक्त्याधिष्ठानादेतेत्रिनेत्राः घोरसंसारपातहेतुत्वा-
च्चभीमविक्रमाः एतेचममत्राणा शिवशक्तिमयामं-
त्रानस्तव्यावीरवन्दिने वक्तन्तमस्त्परमेश्वरशक्तिमया-
पवनध्यानपरिज्ञाताः अथपरपदसंचारिणोयदात्रतथा
प्रत्यभिज्ञायंतेनेदामननेत्राणाधर्मकांधृत्याभिज्ञाताः शि-

वेष्ठ्यामंत्ररूपतांप्रकटायेतःशुद्धप्रसरणिसंसारिणोभ
वेति भक्तिभाजनइतिपरमार्थःतत्रमध्येषांमंत्ररूपतांका
चिदस्पृष्टाध्यवस्थितेःसिंहासनेवयवांतराणाह अथ
मीक्ररवैराग्यमनेश्वर्यंतत्प्राग्दिशःउत्तरांतंनिवेशयेत् पते
हिगात्रकास्तिनवर्णाःसिंहासनपट्टिकारूपाश्चायश्चम
वैरव्यातिमययमाक्रादितत्वादधर्मोदिमयाः अतएवधर्मा
दीन्यपितिस्रहयालवरद्यधर्मोदयपर्षामापापदेज्ञातानि
गात्रकाण्यैव सन्धानकीलकाश्चैवश्चतसीपुष्पसन्निभाः
वेदाश्चुगाश्चतेचैवज्ञातव्याःक्रमशःप्रिये अग्नेयादिक्रमे
णाप्रतिकोणंपादकेनसहगात्रकभयस्यवन्धनार्थंकील
कद्वयमितिक्रमगादयोवेदाःकृतादयश्चयुगाः तत्रइंगवा
वासनापोसंनसंसारवंधनहेतवोविचित्रश्राङ्काशंकरू
पाःसन्धानकीलकाउन्मुक्ताःवन्धकत्वादेववद्धसर्वाणाः
ज्ञातव्याःसर्वोक्तपारमेश्वरशक्तिरूपनयाययाज्ञानवन्ध
कानभवंतिनवेनेवुद्धिधर्मोक्षमियतीभूमिप्राप्ताःउ
च्यतेसर्वेषांबुद्धादिधर्माणांसापोन्यातिभूः तुयादयस्तवि
भवस्थानंतत्क्षेयास्तमूलभूमिनतत्छिन्नाः नपुनःप्ररोहंती
स्तत्यानिपदाद्धुक्षेनमस्तानीहक्रमोदर्शितः अतएवसत
रजस्तमांसिमूलतएवाछेनंसिंहासनोपरिगुणाणमयमेव
मायामसूरकन्यास्तितमाह अथच्छादनमूर्धेवरकंसुसं
विचिंतयेत मध्येतमोविजानीयात्गुणास्तेनेव्यवस्थिताः
ऊर्ध्वंसत्वविद्यानिकटावस्थितान्मितंसत्वरूपमधस्तसंस
र्गाणतगुणानाउक्तंरजोमयंमध्यतच्छान्तास्त्याच्छादनप्रक
र्षात्तमोमयंक्रमेणाधानिकःप्रपद्योमायायामसमन्विता

श्री॰
स॰ टि॰
२९

78

दिवेसत् अशेषमायाकार्यस्य मायायां सत्त्वरूपतया भुवना
ध्ववर्णाधिष्ठमाणास्थितावस्थितत्वाच्छक्तिपातपवित्रैस्तत्सर्व
मेतच्छिवरूपं मंत्रतयैव भावनीयं यद्दृश्यति यत्र यत्रेन्सुपक्ष
म्य सर्वं शिवमयमिति अथो सिंहासनमस्य रकोपरि विद्या
पद्मं न्यसितुमाह सितं पद्मं विजानीयात् केसराणि विचिंत
येत् सितरक्तप्रपीतानि मूलमध्याग्रदेशतः कर्णिकां हे
मसंकाशां बीजानि हरितानि तु ईदृग्वर्णमेव सितपद्मं भ॰
वतीति सिततं दस्य सद्विद्यामयत्वात् अस्य दलेषु देवतान्या
समाह वामां पूर्वदले न्यस्य ज्येष्ठां वह्निदलाश्रिताम् रौ
द्रीं दक्षिणपत्रे तु कालीं नैऋतगोचरे कलविकरणीं देवीं
विन्यसेद्वारुणे दले बलविकरणीं न्यसेद्वायव्यदलमा॰
श्रितां बलप्रमथनीं देवीं मन्तरे विनिवेशयेत् मध्ये मनो
न्मनीं देवीं कर्णिकायां निवेशयेत् स्पष्टमेतत् शक्त्या धाम
निभं देवि ध्यात्वा शक्तिमण्डलं ततोपि मध्ये सूर्यसहस्रा
भां चिंतयेत् मनोन्मनीम् एता देव्यो भुवनाध्वनि स्वापरेण
रूपेण शक्तितत्वे स्थिताः मध्ये तु पदे परापरेण रुद्रतत्त्वे वि॰
द्यायामपरेण रूपेणेति विभागः तत्रैव चासां नामानमा
निस्वरूपं दर्शयिष्यामः सर्वं प्रागुक्तं शक्तित्रयमयमिति
विद्यातत्त्वे सारमेयमात्तद्रूपं ज्ञानक्रियेच्छाख्यासितत्त्वं
मण्डलत्रयं न्यसितुमाह सूर्याग्निमण्डलं पद्मे सोमं संयोज्य
केसरे वह्निमण्डलकं देवि कर्णिकायां निवेशयेत् अ
त्रमेयरूपस्य सोमस्य वह्निसूर्यात्मकमातृमाणमध्यव
र्तिनं न हि मातृप्रकाशाभिन्नं विना मानप्रकाशाङ्कुरेण
विना वा मेयप्रकाशः कश्चिन्मात्रे बहिरस्य विनरमाख्या

नीभावात्समेयमाभास्यते आभाष्यमाणं च प्रकाशप्रमा
णं च प्रकाशप्रमाणा स्फुरितमेव भवतीत्यलमपि केन भ
विष्यति पतत्सृष्टिसंहारपटलेषु तयामेवयापि ष्टात् देव
तात्रयं निरूपयिष्यति तदपि सृष्टितविष्णुं तन्नावमत्र प्रक
टायितम् ब्रह्मा विष्णु हरश्चैव मण्डलेषु पिपासितः पर
परया ध्यायापर्यां ध्यानमाह ब्रह्मा चतुर्मुखो रक्तःसर्वा
ङ्गविभूषितः कृष्णाजिनोत्तरीयश्च राजीवासनसंस्थितः
कमण्डलुधरो देवि दण्डहस्तस्तथैव च अक्षमालाधरो
देवः पद्महस्तस्त्रिलोचनः ध्यात्वा पठेत्सुतं न्यसेत्सर्वकि
ल्बिषनाशनम् अतसीपुष्पसंकाशं शंखचक्रगदाधरम्
पीताम्बरधरं देवं वनमालाविभूषितं स्फुरन्मुकुटमा
णिक्यं किंकिणीजालमण्डितम् दिव्यकुण्डलधत्तारं ग
रुडासनसंस्थितम् ध्यात्वा विष्णुं महात्मानं केशरेषु नि
वेशयेत् शंखेन पद्ममप्लवन्ते मानमेयपयोः लौली
भावात्मेयात्मनि सोममण्डले सृष्टिकारी ब्रह्मापि ष्टातेति
युज्यते एवैतत् शंखकुन्देन्दुधवलं मूलहस्तं त्रिलोचनं
दशबाहुं विशालाक्षं नागयज्ञोपवीतिनम् सिंहचर्मपरि
धानं शशांककृतभूषणम् नीलकण्ठं वृषारूढं हृदि ध्या
नावसानने निवेशयेत्कर्णिकायां महापातकनाशनम्
तदुपरि महाप्रेतं नमस्ते त्वस्थान्यसेतं सच्चेतनम् रक्तव
र्णसितेजस्कं नेत्रत्रयविभूषितम् प्रकर्षेणाध्यानः स्फुटे
देतानिमज्जनेनाहं नाप्रधानोस्थितिमत्र प्रविष्टः प्रकर्षे
णचेतनं गतं समरहं विश्वंप्रस्तोतिप्युत्पत्याप्रेतन्हमहाशि
वः स च महदादिनिपदेनास्थितशिवरूपः परमशिवपदवत्

श्री
स्व.टि.
२०

27

भगवानेकस्मिन्रूपस्तद्द्वरवेनीत्यनाश्रितादिसदेकजी
वितस्स्वयं नश्वेतएव श्रधरासशोत्रलिमित तेनावस्था
न श्वेतः सवापरयामात्मास्थूलस्मदाशिवो मध्यमया
सपवनादनूपपरयात्मनाश्रित इति तदनुसारेणासि
हासने पञ्चवयोज्यं सच श्वेतः परमशिवोहं तान प्रवे-
शादेव प्रहसनादासर्वे रूपो महाविकासमयास्ततेनेव
परमशिवेनात्मनासचेतनः एवमपितावत्यात्रेदमोमे
घात्मकोपाधिनूपनाहिस्यानं रंजकताम्बरमवर्णो वो-
पश्चाधान्यात्तनेजसः वस्तुनिच सूर्यकोटिसमप्रभमि
ति भो वनेइच्छाज्ञानक्रियाशक्त्यात्मनाच ईषणीयत्रेय
कार्यात्मविश्वनयनानेत्रत्रितयेनोर्ध्वदृष्या विशेषेणा
भ्यषितेनराजमानं यथाक्रमं तिस्रोदेव्योयदाचैनं नित्य
मेवाभ्युपासते अस्यकल्लनश्याच्येयइतिएवमियत्पर्यं
तेश्रणावेनत्यसेत्सर्वमासनं भैरवस्यन्त ॐ आसनायन
मइति मंत्रेणोतत्सर्वमासनं विद्धेरवोभेदेनव्याप्तं सर्व
शिवमयमितिवस्तुमाणाताकुक्षिरूपं नतद्व्यतिरिक्ता
परं रूपं प्राणावाँतर्गर्भीकारेणात्पसेद्रन्नचासनेविभ
मेत्मश्रीक्रमप्राः पद्मद्वयेतिश्रीरोरवउक्तत्वात कर
ह्रयं सक्लीहृत्पपद्मसुद्रास्थापनीया गन्धपुष्पे-
समभ्यर्च्यप्राणावेगोव ततोमूर्तिप्रकल्पयेदिति कदम्ब
कुसुमाकारांतषारकिरणाद्विषम प्रकाशाल्हादम
यीमित्यर्थः अत्र मूर्तौ हि भैरवंदेवं सकलं परिकल्प
येत ह्यात्रिंशद्वर्णकवितस्फुरन्नाहि दिवोज्वलं त्यत्तोह
दशान्ते मंत्रोच्चारं हंकारनाततत्त्वतांविशएद्दृयेवमंत्रराजेश

र्यष्टकं भैरवीकांतं न्यसेदिति गुरवः अत्र वक्त्रस्य माणिक्या
ल्लिकवाटकलावक्त्रभंगपादि सर्वमास्त्रितमात्रं प्रभाषु
जल्पनेन चिंतयेदित्याशयने स्फुरत्त्रिदिवोज्वलनमिव
के अत्र वक्त्राणि कल्पयेद्देवि सद्यानेन महेश्वरि मूर्धा
दिचरणायावत्प्रणावादिनमोंततः अष्टात्रिंशत्कलाभेदे
योध्याधानं प्रकल्पयेत् नवतत्वं त्रितत्वं च नवकं भैरवा
भिदं विद्यांगलोचनं चैव वक्तारिकाव प्रकल्पयेत् शक्ति
त्रयं ततोन्यस्येद्दत्वादिग्वाम गोचरे मध्यप्रदेशे देवेशि
पतद्विसर्गाणां ग्रंथ पुनरपि पहितम् ततन्यासेन प
रमेशाम्पणानिनत्छुक्तिमयानि भगवतित्वप्रकाशाने
दचनान्यतपवासनासीनात्मविश्वेशिवमयमित्युक्तम
ध्यानमाह ततोरूपमतत्स्मरेत् त्रिपंचनयनं देवं जटा
मुकुटमंडितं चंद्रकोटिप्रतीकाशं चंद्रावहनशेखरं
पंचवक्त्रं विशालाक्षं सर्पयज्ञोपवीतममंडितम् वृश्चिकैर
स्थिवर्णाभैर्हारेणाव विराजितम् कपालमालाभरणं खे
गवेटकधारिणं पाशांकुशधरं देवं धारहस्ते पिनाकि
नम् वराभयहस्तं च मुंडखट्वांगधारिणं वीणाडम
रुहस्तं च घंटाहस्तं त्रिशूलिनं वज्रदंडकनाटोपपर
म्बापुपहस्तकं मुद्गरेणविचित्रेणाख्येनतद्विराजितं
सिंहचर्मपरीधानं गजचर्मोत्तरीयकम् अष्टादशभुजं
देवीनीलकण्ठं सुतेजसम् आरूढस्त्रिफलथापि
प्रवेशयितं भगवतस्वस्थानं आदीदृगाकार ततमना
शक्तिभूमोदर्शितः नहिभोवनेकापोहगदेवोक्तिशा
क्रमस्कारमयत्वादेववायमष्टादशभुजोडगोदेवाम्लणा

श्री
स॰हि
२८
78

त्वम् अस्मिन् प्रतिमुद्राख्यानीयाकृतिग्रंथे चिद्भैरव्या
भिरवच्छिन्नैवास्ति त्र्यादिनिमभिः मरीचिशक्तिभिः
समुल्लसत्परभैरवात्मायां तेवाप्यश्चितानां पंचानां तृणादी
नां नयनं येन तत् त्रिपंचनयनं जटाभिरूर्ध्वपदावस्थिताभि
र्वामेश्वर्यादिशक्तिभिर्मुकुटेन च स्थाने आकारेणामंडि
तं चंद्रकोटिप्रतीकाशमिति प्रकाशानंदघनम् यदुक्तं
श्रीलक्ष्मीकोलार्णवे अद्वैतनाम्ना परेशानि भैरवी गीयते भु
वि नन्दंष्ट्रकरालवानस्मात्सौम्यं वि चिंतयेत् इति च
न्द्रावच्छिन्नशेखरमिति विश्वाप्यायकेन अमृतसोमात्मन
कलांशमहाचिदानंदेच्छाज्ञानक्रियाख्यानि पंचपरस
रूपाणि व्यंजकानि संसारत्राणरूपाणि वक्त्राणि यस्य वि
शालाननमिति आस्थानपरभैरवाकारावस्थितम् स॰
पैस्मादिहारेणानविराजितमित्यनेन वहिष्कृतमायीयक
र्मणाणवाणवपाशत्रयसंयोजनवियोजनक्रीडापरतं॰
मक्रम कपालमालाभरणमिति अशेषविश्वशरीरे
विश्वंकपालमालात्मनावयवपुंजं च रूपमाभरणं न॰
नावरणं यस्य चिदानंदघनस्य भगवतस्तस्या इच्छाज्ञा
नक्रियाकरणारूपाः पंचैकस्याश्च शक्तेर्भेदैस्तृप्या नवन
नत्रापि परापरभेदेन द्विविधा दशादशभुजत्वं तत्रावङ्गे
रज्ञानशक्त्यात्मना पाशं छेदने खेटकेन क्रियाशक्ति
रूपेणाभक्तानां संसारत्रासपरिहारणे पाशेन विश्वव
न्यने स्वातंत्र्यमंकुशेन तदाकर्षणे शरपिनाकाभ्यां का
रणाग्रंथिमालाभेदनं वरदाभयहस्ताभ्यां भोगमोक्षप्र
दनम् आज्ञायावेणारख्यानात्मकमायामुद्राउपहेमन॰

मनाश्रितांतस्यविश्वस्यास्थिकरंकारणीयस्यस्वावि
ष्ठितिलम्नतंखटांगधारणोनवीणाडमरुमरुयरागा
भिन्नहृन्नारमध्यध्यानेवैचित्र्याश्रयंनादावमर्शिनिभा
स्वनावहितशक्तिनमिच्छाज्ञानक्रियानायोगिस्वातंत्र्यश
णक्तिदण्डेनत्रिसूलेनपाशत्रयप्रतानंवज्रेणोवस्थिते
च्छादिशक्तित्रयेणापस्थितप्रायनीयादित्रयेणवाशेष॰
विश्वात्मकनिजशक्तिवंदण्डेननियतिशक्त्यात्मनावि
श्वनियमनंपरस्मनाहलाकुतिनानादशक्त्यात्मनाम
ङ्कुशेणविडशक्तिरूपेणाशेषभेदविदारणहूणांकर
णांमिनिधन्यतेसिंहोविग्रेश्वरसदाशिवाशिवशक्तिशि
वात्मकपंचाननेनवित्स्फारस्तस्यचर्मवारितंगणास्वच
वितनविततस्यमायात्मनउक्तस्वरूपसिंहनिर्भयस्य॰
चर्मचारितंविलसितेस्वस्वरूपसंलग्नबाल्यरीधानंवो॰
धात्मकस्वस्वरूपोपरिपरिवर्तमानंयस्यदेवेकोडादिस्व
लेनीलकालामाख्यात्मात्मकमहाविग्रहंरस्यतेजस॰
चिदानन्दघनमेवमादिशभैरवानकारस्तोत्रेस्माभि॰
वितत्यदर्शितस्यास्यभगवतोवक्त्रध्यानमाह ऊर्ध्वव
क्त्रंमहेशानिस्फटिकाभंविचिंतयेत् स्त्रापीनंपूर्ववक्त्रं
तुनीलोत्पलदलप्रभम् दक्षिणंतुविजानीयाद्वामं
चैवविचिंतयेत् दाडिमीकुसुमप्रख्यंकुंकुमोदकसप्र
भम् चन्द्रार्बुदप्रतीकाशंपश्चिमंतुविचिंतयेत् वक्त्रा॰
णांदिग्रूपवैचित्र्यंतत्तदनुग्रहादिकृत्यवैचित्र्यादेव
मीदृशम् स्वच्छंदभैरवंदेवंसर्वकामफलप्रदम् ध्या
येद्वैयस्तुयुक्तात्मात्रिसिद्धिमानवः युक्तात्माप

श्री·
स्व·छं·
२९
79

कश्चित्सिद्ध्यति भुक्तिमुक्ती लभते यथा सर्ववाचकस्यास्य·
हूङ्कारात्सर्वकिल्बिषनाशिनमुक्तं तथा वाशयस्यापि·
ध्यानमात्रात्सर्वसिद्धिप्रदर्शिनमिति महाप्रभावनस्यो
ष्पनेपरंन्यासमाह ततः परमबीजेन परं परमकारणम्
प्रशांतं निष्कलं देवं सर्वव्यापि निरंजनम् आवाहयेत्स्व·
स्वच्छात्मानवदेविवक्ष्यमाणं परं निरतिशयनं सस्वरूपमे
तिशात्मभवपदसमावेशप्रमुक्तादुतनिशयादावाहये·
द्वादशान्तादवतारयेत्परमशक्त्यावष्टम्भेन नमस्त्रपमा·
न्त्रमुहन्त्यं तेन श्रमनकारसावेकवतेयतत्कीहृशोह
कादशान्तालक्षणध्यानामानोन्ते समाश्रितम् निष्कंपंकर
नहस्तादिद्वादशान्ते युगपद्यावदेवं निष्कंपंनस्त्य
विचलितमेवमावाहयेत्परमेश्वरम् संस्थाप्यविविवदे
लमध्यगो भवतीद्धिय मित्यावाहनमुद्रयावाहनम् व
स्थापनमथ पाद्यमाचमनं चार्घमागतं तदनन्तरम् स
निधानं च देवेशिकल्पयेदिति पाद्यपादार्घमभ्यःपाद्यं
निमुद्रयासन्निधापनमेवं कृत्वा निष्ठुरया निरोधयेत्
हुं·फट्गर्भगोमुख्या निष्ठुरान निरोधनाद्भवमुक्ता ततः
गंधपुष्पैस्तस्याभ्यैश्च पूजितानमर्चयेत् सर्वमेतन्मा·
नसं कृत्वा दद्यात्सन्निधानार्थं मन्त्रं प्रदर्शयेत्तथा त्रिधा

त्रैकालिकर्माणि मद्देहत्वं तानि परभैरवचैतन्यरूढिं
मद्रूयति परावेशेन मोदयति भक्तान्द्रावयति पाशानि
तिनिकृन्तां परस्वरूपप्रतिबिम्बरूपां मद्भावं वक्ष्यमाणां म
ध्यादशविद्यामेतां मद्वा महादेवि भैरवस्य प्रदर्शयेन्
स्वावाहने निरोधे च तथैव च विसर्जने इति वक्ष्यमाणे
त्रैकालिकर्माणि त्रिवेति मन्त्रोजो गुरुवक्त्रस्था वाग्भवा
मेवसम्भवा देहोद्भवाङ्गवित्तैषमन्त्रेयं त्रिविद्या स्मृतेत्या
स्त्रायनिर्दिश्य विस्तरेणान्तर्यागं वक्तुमाह ॥ ततस्ना
नादिकं कर्म कृत्वा चैव वरानने परिधाय सितवस्त्राणि
नेत्रपटोद्भवानि तु विलिप्य गुरुकर्पूरैर्मकुटाद्यैर्विभू
षियेत् विलिप्य परिधाय भूषयेदिति क्रमः पुष्पैर्नानावि
धैस्तुभैरचंयभूषयेत्ततः स्वर्वेदनामहेशानि निष्ठनर्मुद्रा
प्रदर्शयेत् प्रणम्य भैरवं देवं स्कन्दं विघ्ननायकम्
स्वर्वे विशेषार्चं प्रणम्येति समावेशनं तन्मयीभावमा
श्रित्य ततो द्वावरणं वाह्ये वि निवेश्यं वरानने परमे
श्वरशक्तिरूपं तदभेदेनं न्यस्तमपि वक्त्राङ्गादि पुनस्त
दिक्ष्वैव तथाभासितं तान्मात्रं जवस्थगितावर
ण तया स्थितं विनिवेश्यमेवं चाभिदधदिदं शिलय
ति यद्धि स्वयाह्यग्राहकाभिमतं शिवरूपमपि शिवेन
तथाभासितत्वात्पृथगिव लक्ष्यते तत बाह्यमस्य
पृथक्त्वं करोति द्वारावरणन्यासे विभागमाह ईशानं प्र
वेतोपास्या मन्त्रराप्यावमानकम् विन्यसेत्तं च वक्त्रा
णि पंच वक्त्रस्तुतानि तवाङ्गिर्दशभिस्त्रैव शशांकमस्त्र

श्री॰ स॰ टि॰ २॰

7°

टैसह ध्यानध्यानिस्वरूपाणि वराभयकराणीति प्रत्ये-
कस्याभ्यर्थेः पंचशक्तिरूपत्वात्पंचवक्त्ररूपत्वमेककस्य
पराशक्त्यात्मकस्वरूपतो भेदेनाभाषितत्वात्तथा
पि च मंत्रनाभीसंधानाभ्यां तदभेदसारत्वात्तद्ध्यानगण्येषां
स्वजनमुक्तं स्वस्फाटिकाभत्वादि सर्वोक्तं रूपं तेषां नानि-
स्वरूपाणि वराभयकरत्वं खट्वांगखेटकपाशांकुशाभा-
ग्नाह॰ शरपिनाकमुद्गराक्षवलयोत्पलत्वान्यपरमंत्रा-
णां परापरापरापररूपत्वान्मंत्रादीनां प्रत्येकं त्रैविध्यात्
तासामान्यरूपत्वामन्त्रत्वाद्दशरूपत्वेनेति न दोषोत्तस्सद
शवाङ्गत्वं वक्त्रावरणानुषक्तान्यङ्गान्याह अग्नीशरक्षो
वायव्यचतुर्दिक्षु गतं न्यसेत् ॥ हृच्छिरश्शिखावर्मास्त्र-
त्वं चतुर्विभागशः ॥ अग्नीशरक्षोवायव्यादिक्षु यथासंख्य
हृच्छिरश्शिखावर्माणि अस्त्रं च चतुर्दिक्ष्विति विभाग
स्सकलाङ्गान्येव पञ्चयागावरणानयाष्टमानि तन्निष्क-
लाङ्गानि तेषां सर्वज्ञानाद्येकरूपाणां निष्कलैकरूप
त्वादेषां रूपमाह ॥ हृदयं रक्तवर्णाभं शिरो गोरोचनप्र
भम् । तडिद्वलयसंकाशां शिखां देवीं विचिन्तयेत् ॥
भृङ्गाभं कवचं विद्यात्पिशङ्गं चास्त्रमेव च । नेत्रस्वरूप
ध्याने निर्देशं वक्तुमाह ॥ ज्योतीरूपं प्रतीकाशं नेत्रमा-
प्येच संस्थितं विन्यसेदित्येवमध्ये उनिकर्णिकायां वस्त
निविनेत्रं तत्कर्णिकायां मितेनैव पंचवक्त्रास्सनातना
वैदशावाकिन्नभूषिताः नानाभरणसंयुक्ता नानाग्ध-
गंधभूषिताः नानावस्त्रपरीधाना मुकुटैस्तु तेजोमयैः

रत्नमालावनद्धाश्रुहारकेयूरभूषिताः एतेच हिरण्यवर्ण
काकाराः स्वरूपाः स्थिरयौवनाः भैरवायाः स्मृतामंत्राः पीठे
ष्णापीठमर्दकाः भैरवायाम्प्रकीर्त्तिताः मंत्राः पीठस्य विघ्नमे
त्रमण्डलम्मुद्रारूपस्य चतुर्विधस्य ईशास्वामिनः स्वात्मस्वा
करणेन मर्दकाश्चयेन पीठस्थेत्रमदैत्यादिवलिपरमेन
ह्यचलते तस्मिन्नत्वयोगदेवतान्यासस्य मध्येपीवकस्य
येनउपहास्या एवाथ यास्मादेवंमया व्याख्यातान्यत्र चोरीश
क्तिरूतम्मा भैरवंपञ्चपिण्डात्मनस्य तत्संगेनतांन्यसेन् त
स्याध्यानमाह यादृशो भैरवेन रूपं भैरव्यास्तत्तदेवहि न
ध्याच पञ्चकरालवदनांगम्भीरविपुलस्वनाम् पञ्चमा
स्योसदाध्यायेद्भैरवींचिसिनेत्रगाम् करालत्वंभैरवात्म
कारतः पाशाभत्वगाद्गम्भीरविपुलस्वत्वंविमर्शप्राधा
न्यात्स्वतास्यत्वंपरभैरवानुरूपेणगन्तव्यमुह एवगात्रादत्र
एवभैरवमुद्रानुप्रवेशादेवविस्मितेत्वगात्वंततः द्विती
यावरणोदेवीविन्यसेद्भैरवाष्टकं द्वितीयगेहेनांकवक्रा
णीपञ्चमेवावरणेसमव्यात्मिकत्वंभगवद्देहारम्भक
त्वाभ्वेतिचदर्शयतिकर्णन्यसेदित्याह कपालेशंत्वपू
र्वायांमाग्नेय्यांशिखिवाहनम् दक्षिणेक्रोधराजंत्ववि
करालंतुनैऋते मन्मथंपश्चिमेभागेमेघनादेश्वरंतथा
वायव्येचैवविन्यसेत्सोमराजंतथोत्तरे विद्याराजंतथे
शान्यांविन्यसेत्तस्मभाविनः सृष्टावपिपंचवक्त्रात्रिनेत्रा
ष्टदशवाहुजिनत्वशोवराः कपालमालाभरणाः स्फुरन्मा
लिकमालितः एवमादिक्रमेध्यानमाह एवंपीठंस्मृतंदेवि

श्री·
स्व·हि
३१
3

रक्तमाग्नेयगोचरे दक्षिणे नीलमेघाभं नैरृत्यां ज्वलनप्र
भां श्यामां चापरदिग्भागे धूम्रं वायव्यगोचरे चन्द्रबिम्ब
प्रभं सौम्य ईशाने स्फटिकप्रभं अथ तृतीये चावलोकेशा
न्सत्वान्संपरिकल्पयेत नामानि तेषां वक्ष्यामि यथावद
नुपूर्वशः इन्द्राग्नियमनैरृत्यवरुणाश्च समीरणाः सो
मराजः कुवेरश्च ईशानः परमेश्वरः सात्वानि निवदनस्था
वराणि नप्यथं न्यसदिति निरूपयन्ति नत्नीय रन्याभिधा·
नाख्येनेव भैरवाष्टकरूपे ध्यानवाक्तवराननेपरभैर
वशक्तिपुंजात्मकभैरवाष्टकप्रसरद्रूपतात्स्वं वैधात·
मित्याद्युक्तभैरवाष्टकरूपेणैव चिंत्याः एवमेतेदस्त्रात्य
पिभैरवास्त्राणापि भैरवास्त्रव्याप्तिसाराणीयागरक्ताप
राणि नामतः उद्दिष्टानि वज्रं शक्तिस्तथा दंडः खड्गः पा
शस्तथैव च ध्वजो गदा त्रिशूले च लोकपालायुधानि वै
ध्यानमाह वज्रं चानेकवर्णाढ्यं शक्तिं हेमसमप्रभां दंडं
भिन्नाञ्जनाभं च खड्गं नीलोत्पलप्रभं किंशुकाभं तथा·
पाशो ध्वजं स्फलं विचिंतयेत गदां च विद्रुमाभां त्रिशूलं वि
धुम्रसमप्रभं एतानि चैषां करस्थानि ध्येयान्यथ संपूज·
वराणि सर्वसंस्थाने मंत्रनायके कर्तव्यमित्यनघापते
कथमिन्नाकांत्यायां अस्त्राणि लोकपालाश्च भैरवाष्टक
मेव च पंचब्रह्माण्यथांगानि एतान्यावरणानि तु क्रम
णेश्चारयेत्सर्वं यावत्तगर्भमैश्वरमिति तृतीयपटलोक्तं
प्रकारान्नुसंधेयं इदं चात्र पूजासतत्त्वम संध्याविल
मध्यजालममलां चिन्मूर्तिमाश्रित्य तामन्त्रराजद्रूप·

मूर्त्तिमन्तितः श्रिमापियायाघंता उद्योगादिचतुष्कलयुः
त्तिमहाननात्मिकतन्मयीभावाशेषमिहार्पयेतमनसा
विश्वंपरार्चापरः अनेनतरं मूलमंत्रेकर्तव्यं नाडीसन्धान
मेववाच्यापिआत्मनोनिष्कलोस्मारं कृत्वा क्रमेनिवेशये
त् कलशस्यस्ववामेनरेचयेत्पूरयेत्ततः मणिगणिस्य
मध्येनरेचयेदित्यादिचतुर्थपटलनिरूपयिष्यामः शि
त्यानिष्कलनाथमस्मारयेत्स्ववामेननिर्गतं भैरवंदत्ति
णेनविशेत्ततः क्रमे वक्त्राम्भोभैरवलोकपालांतमवेम
वेचऊर्ध्वेनेनिमूलमंत्रे नाडीसन्धानमेवसंपसंहरः
षसरक्रमाभ्यां सर्वदेवताचक्रे भगवन्तं भैरवमपमे
वज्ञायतेयेनतृतीयचतुर्थपटलग्रंथमेनेपरामृश्यः
मंत्रसन्धाननाडीसन्धानेअन्यथावान्यथावचावचने
नयोनापवस्त्रनागानवेतगणनेंत्रपुक्तिरिनिहिंवान्तविदे
निक्षयोयपरांतेयावदाभाव्यनैवेद्यानिनिवेदयेत प
रांतेयावदाभाव्येनिअनेनपरमीकरणं कृत्वा नैवेद्या
निनिवेदयेदित्यादिशान्तिवस्यनिर्हितृतीयपटलेमंत्र
सन्धानमेतद्दीक्षाकापरमीकरणंमया उच्चारयेत्ततेदे
वेकृत्यमहादीवेस्वनान्वितं तावदुच्चारयेन्मंत्रं यावत्तिर्वा
णगोचरमित्यादियावत् सर्वेषावरणेषुवदेविनया
पकंन्यसेत् तेननैपिषितास्सर्वेसर्वकामफलप्रदः
इत्येवमीहषोक्तस्थानेषु पूर्वापरं विमृश्यपान्तुमंध्येयं अ
घचपरांतेयावदाभाव्यषट्त्रिंशन्तवमयन्नेनैवेद्यानांनै
वेद्यानिनिवेदयेद्दत्वार्पणं हष्टाभगवन्तंपयेत्रिपरोपे
वेदयेच्छिवमयानिजानीयात्मानमानिनैवेद्यान्तुदिश

श्री·
स्व·टि·
२२
32

शति घार्तिकावटकांश्चैव षंडलीमोदकांस्तथा लेह्य
लवणशरावानि भक्ष्याणि विविधानि च शाल्यदनं सुब
सूपमाज्यकुंभं प्रकल्पयेत् कोशल्यांमार्गकरूपांस्त·
थान्तोष्णशिशिरांस्तथैव घृतानकांश्चिशल्यकांश्चैव लवणान्य
तिकल्पयेत् सर्वदेशान्यनेकानि कसानि मधुराणि च
रसालां च दधिक्षीरमासवं विविधं तथा मत्स्यमांसान्य
नेकानि स्नेहपानपेयानि यानि च अग्रमात्रं यज्जम्भो·
विहशाप्य विवर्जितः यत्किंचिन्मनसाह्लादि सर्वं त
त्र युक्तैव तत्संपाय प्रसंगं विक्षोभदो द्वैव वैकान्मनसि
स्वात्मनि शाठ्यं यस्त्विल निंविदध्यादिनि नैवयारहस्य·
वित्तशाठ्यविवर्जितः इति बाह्ययागो योऽयं न हि मानसेया
गेन पानं भवति कस्यचिद्देवेकेना भगवद्रूपस्यस्वा·
त्मनः परमानंदनिर्भरेण मनसन्यानं पश्चाद्दर्शः प्र
दानव्याख्यायाः सगन्धया सुरायाश्चानंददेहेन वादे·
वमहं येन जाग्रत्स्वप्नपरभैरवरूपतानीलकेण्यसि
न्भैरवनायमस्तकाशाहं जलवाचिनमपिवाचरणते ते
जातिग्रहसत्वाः मध्यं मांसं नयामत्स्यनन्यानि च व·
राननं साचारांश्च निराचारालिङ्गिनो न जगुप्सयेदि
भावसमयोलंघिनः पशवप्यैवं च कृत्वा मन्त्री प्रद
शयेत्सच्छास्त्रविधात्रैकल्पकर्मणि त्रैकाल्पकर्मणि स्वत्र
व्याटः आकृतं चैतत्यक प्रणिपातेन ततः कृत्वा जपं पा·
स्वात्मसारेण वासनामात्रेणाघस्यापि देहादेश्चिदात्म
नियरभैरवसमावेशनं प्रणिपातो न्यथान्तं वेहि स्य
भैरवीभावे कृते नकः कृत्र प्रणिपतेन जपोत्र भूये भू

भूयः परभैरवस्वरूपविमर्शकत्वमित्याह अक्षमालां
त्वसंगृह्यगंधपुष्पैः समर्चितां वा निरुद्धः सुविनालना
राजीवासनसंस्थितः मूलमंत्रमनुच्चार्यनादीलीनं
विचिंतयेत् उन्मील्याक्षाणिसंचिंत्य ततस्तज्जपमार
तेन समर्चितामिति अक्षमालायैनमइतिप्रयोगेन
राजीवासनसंस्थितः इत्यनेन वद्धमाणादिव्यकगोवना
दिरूढं तं लक्षितेमशनपवपशंत्यादि रूपवांनिरुद्धामंत्रा
मर्शमयीत्ततनायेनातनपवशोभनमविशालिविनेय
स्यतोहंगात्मायस्यमूलमंत्रमिति सकलंनिष्कलंवा
सम्यगिति अतरालरसनात्मानमितिक्रमेणोच्चार्योत्रं
चारयितानादहृतिनामोच्चारयिताकश्चिदितिवत्समा
णातिमादितस्फुरत्तात्मनिमीलनं तन्मयीभूतेविशेषे
णानंदनुप्रवेशात्मनाचिंतयेत्कथमत्राणीन्द्रियाण्य
न्मील्याभ्यंमीलितानिकृत्वासंचिंत्येति मंत्रदेवतांस
म्यगात्मैक्येनचिंतयित्वाचिंतयंनेवजपमारभेत भू
योमंत्रंविमृशेदुक्तंच भूयोभूयः परेभावेभावनाभा
व्यतेहिया जपस्सोत्रस्वयंनादोमंत्रात्माजप्यईदृशइति
श्रीविज्ञानभैरवे अत्रच अक्षराक्षरसंतानेनद्रुतंनवि
लम्बितं जपः प्राणसमः कार्यः अक्षरादक्षरसंतानः
प्रसरणं यत्रतेनवीजाक्षराक्रमस्टहीत्रादिमात्राःमाला
मंत्राणामक्षराणि चित्कलात्मानमंत्रदेवतांस्वगम्भि
तानि विमृशेद्यथोक्तं मंत्रमणिवदात्मप्रभाव
मंत्रदेवतां जपध्यानादिकं कुर्यान्मनापस्येनकृत्रवि
दितिनहूतमितिग्रसनक्रमनिर्पिमविहृत्येत्यर्थः नवि

श्री
स्व॰ टि॰
३२
33

लम्भितमिति मध्यमध्येऽध्यानुसन्धिस्वरूपमिति यावत्प्रा
णमध्य इति मध्यवाहिना प्राणेनोल्लासप्रवेशणात्मना
समो मध्यवाही प्राणो यथा तन्मन्त्रपरामर्शसहतद
र्थः तेन मालामन्त्रान्प्राणेशकावेशाशिकाक्रमे
क्रमात्क्रममपि केन योग्येन तावदभ्यसेद्यावत्समा
लमालामन्त्रपरामर्शं प्राणशक्तिरेवतः स्वमते तथास
ति हि कालग्रासात्मकसंवित्तत्त्वासादनं भवति च
तुष्कलप्राणवाहीति नपिण्डान्तरागीणि पंचप्रणवादि
कारवर्णमालाव्याप्त्यनुसन्धानेनैव मध्यमप्राणस्था
पनोङ्कारयं जपेत् उक्तं चानघेस्मिन्परेन तेशक्तोमं
त्रेति योजयेत् इति एवमितिकर्तव्यतामुक्त्वाफलमे
हे निरूपयति दिनस्येमुक्तिकोटिभिः हृदयाद्वादशां
ते प्राणवाहो दिनेनत्र तिष्ठतीति निर्गमेमापानव्याप्त्या
प्रविश्य मन्त्रगर्भस्वरूपं प्राणं ने विश्रान्तिपरोजयेदित्या
वत् संहारस्तत्र विज्ञेयस्समस्ताशेषसंहारादत एव
शिववामफलप्रदः साधकाभिप्रायेणान्तव्योम्निप्राप्तो
यदानादपुनरेवनिवर्तते शर्वरीमात्रविज्ञेयाहृद
ङ्गेयावदागतः सृष्टिरेषासमाख्यातासर्वसिद्धिफले
दया व्योम्निद्वादशान्तेनेनादइतिनक्षोभीभूतोमन्त्रःनिव
नेतेइतिद्वादशान्तावाच्यानिलव्योम्नेषवशादपानक्रमे
णांतविशेन सृष्टिरित्याप्यायकत्वात्सर्वेषामनमादि
सिद्धिफलानामदयेयस्मांतेनैवसाधकेनिर्गमेव
प्राणायन्याम्भुक्तिमन्त्रहापविहारायस्मादुन्माश्रिम
ननउन्मेषदपानशक्त्याप्रश्रयेणाहत्याभिपर्यन्तेनपक्क

यौभयार्थिनार्थंभयस्यापीन्यथान्मतत्रयमिर्थंवास्यमेव
स्याम्प्रहननसंहारस्फुरत्ततस्युष्टिकादितयामुक्तिभुक्ति
प्रदमेवमुणंवीर्यमारायकाशयामेदान्तगुह्यविभज्यो
पदिष्टमेवंचकुर्वता श्रीमन्नोभैरवंरूपंसदाभाव्यंवा
नने नस्याविज्ञानप्रणात्प्रतिजपञ्चस्फलोभवेत सर्वे
दर्शनामुपरभैरवचैतन्यरूपमानन्तानंभावयतः विमृश
तोभावयतोङ्गतिविशेषणाम्रक्तिसिद्धिप्रातीतितिविज्ञा
माणाद्वेतिवन्यकाम्यनरूपंतिनपवजपोभुक्तिमुक्तिफ
लोदेशोयथाभिप्रायम जम्मानिवेदयेदेविभैरवायव
ाननेएवकेनप्रयोगेनहृदयाख्यिनायभैरवायहृदा
शांतात्मावेशरूपेणाएवकेनप्रयोगेनसमस्तफला
भिसंधिनाभगवज्जपमेवंसंखोकंगृह्णातिनिवेदये
त्काहृशाम त्रिस्पंवविनयाविनम विसिद्धिसिद्धिदेवि
त्रिष्ठलयासप्रवेशोभयात्मकेष्णपदेष्णतिष्ठतीतियःयाम
नःप्राणात्मकेनचचित्तवेनान्वितम गुरुमुखमनमप्यमाप
भवेदात्रिरूपायासिद्धिसाधकेभ्यस्तयासिद्धिरितितद्विल
लगाममुत्तोमुक्तिरूपानामुनावस्थमाणागुनयाद्दाति
यस्त्रिसिद्धिस्त्रासिद्धिश्चेतियोजयितान्याख्येयंकिंच सराह
समुदाहृतम योजनिकायांपंचप्राणवायिकारेचवस्त
माणानीत्यामुमनस्तत्त्वभूतानाम्मूर्धद्वादशांतमाहृतंप्रा
पितम्मूर्धाश्चाहृतंहृदयंप्रापितंसवहस्पेकैक्षिदेवविक
सितमध्यःमार्गैःसितमध्यःमार्गैःहलभ्यासिम्यर्थःसिद्धि
वैसिष्टेनाभ्यसाधकंप्रतिविशेषंवक्तुमाह शांतिकेमा
नसेजप्यःउपांशुःपौष्टिकोमनः सप्ताहृष्टाभिवारेसो

श्री·
स·टि·
३७
34

प्रागदृष्टविनाशनास्तवेः यत्नज्ञापयेष्टे प्रात्मानम्प्रागतेय
स्वमानसेसौम्रकीर्तितः प्रात्मनाश्रूयतेयत्नतनमृणांस्थवि
ज्ञानते परेभ्यागतियंदेविमशावृत्तमनदाहृतः मानसौम-
ध्यमायांवाचिनयांसमशावृत्तस्तस्यलप्रयत्नायांवै
खर्यांश्रयस्याप्रयोगहेतनममत्रापक्रमम् मध्यमेभो
गमोलालयेउपांशुसिद्धिदायकः वाचिकेभूनविषाणि
त्वशहस्ताभिचारकः इत्येवंवदर्यशयंतीपराणवामध्यास्तु
कोजीवत्मकोवजपकार्यं इतिस्मरयति उक्तंच जीवा-
त्मकोपरोक्तेयामकोसत्रिनभेदत इतिजपोपयोगि
नीरत्नमालानिदर्शयति अष्टोत्तरशतेनैवात्तमालास
मेरुका रोद्राक्षशंखपद्माक्षपुत्रजीवकमौक्तिकैः स्फ
टिकामणिरत्नौर्यासौवर्णीवैद्रुमीनया पनाक्षदशात्त
मालादेवेशिगृहस्थानांप्रकीर्तिताः अष्टाभिरुत्कृष्टेना
धिकेनशतेनैवकारणाधिकसंख्येयाप्रवस्तुदामः स-
माविंशतिचतत्पंचाशत्संख्ययाप्यपिभावाद्यथाक्रमं
स्तत्रेध्यानानापरांशक्तिमथभागोस्तनमणोना व्यक्तिस्या
नशिवस्याधाननतस्तदुर्मितास्मरेत समविंशतिभिर्क्ता-
यीद्दियगोर्वाचिनर्गतीः समेत्संहतोरकेशिवनवा-
त्मकमूलेनतेविलङ्घ्य येहिद्धान्तहिसंहारकारणमिति
प्रत्रचनवानांमहादशानोवाषड्विंशनोवानतनानांननदी
ज्ञायामिहस्यात्तु जयादेशागणितानांनरशक्तिशिवा-
त्मकसलसत्त्वपरभेदद्वैविध्यादेवंसंख्यकानमेवभवनी
पननव्याप्तिशौलिनैष्ठिकानामाह वीरस्थानरतानांवी
णांवरवर्णीति महार्णवतस्तत्रेतमर्वकामफलप्रद

म् वीरस्थानं श्मशानादिः महार्णवं नरास्थिवीराः निष्क
म्पाः पुनर्न गृहस्थेन वक्तव्यम् उद्वेगजननं परम यत एवं
तस्मात् स्फाटिकी माला जपव्या साधकोत्तमः गृहस्थेना
हिंसापथ्ये हि विधार्को मानयमान्मध्यमोत्तमान् विविधि
हिखगतिविधानन्नाघाश्रितूपान मुमुक्षोस्तु दशविधा॰
नमालो कैवोपसंहरति पदं हृदमुजावस्थोय श्म्यो भै॰
रवे विभुः सवाह्याभ्यन्तरं कृत्वाप्स्त्रापजननमारभेत् म॰
हवाह्यान्तराभ्यां देहपूर्यं एकभैरवन्नापादनाभ्यां वर्तते
यः यागः पकः प्रवर्तते करयोर्देहान्तस्त्रान्येनन्नूपो भै
रवेकल्मैव प्राप्यते नोपदेस्यमाणानादिनि सवाह्याभ्यं
तरमिन्येकेन य उपसंहृते यागश्चिद्भैरव प्रोक्त विस्वार्पणा
त्मानं कृत्वा हृद्यागप्रतिबिम्बत्नरूपं वाह्ययोगमभिसं
न्याये न्यापि च मवाह्याभ्यन्तरं कृते न्यसपार्थः पश्चादिति
जपानं तरं महाश्मशानालयो वक्षोभूतान्तविषयादिकमा
भूयते मनसा मावं महं स्मरेत् वेनते निश्रीरित्निश्रीविज्ञा
नेभैरवो ज्ञानी न्याद्गादशोनेमन्त्रस्मरणा एवं विश्वभावा
पर्णानूपे होमं विधायांतर्यागप्रतिबिम्बरूपं यजनमारभ
ते वाह्यमिन्यर्थः श्मशानमशार्दपाद्रमाणेत्नभैरवज्ञस्मा
दिद्रव्याणां कल्लकरणापादानाधिकरणासम्प्रदान
कर्मकारकरूपाणां ब्रह्मार्पणादिप्रापरमाद्वैतापाद
नरूपवाह्य एजनाभ्यासपरिनिष्ठ्यामर्वस्य व्यवहारे ऽपूप
र्वकारकाणां चिद्भैरवैकं प्रतिभिन्नाप्यतेर निय इहिर्या
गमतं तं तन्मल्लावनायक तत्कारणासंस्कारात्मकां त
रं कर्मापि संस्कारा भायकापादनादिसंस्कारार्थमत्तो

श्री· स·दि· ८५ पात्रविविन्नावदाह तत्रार्घपात्रमादौ वैसोवर्णे राजतं
तथा शंखं वेशाम्बूकमौक्तं वानासं मृण्मायमेवच प
द्मपत्रपलाशोर्थं गृहीत्वा नानाल्पवारिणा स्वस्तजमेनदे
३५ वेशि पल्लिण्यागुरुचन्दनैः स्पष्टरूपेनमंत्र्यपवारि
णा स्वस्तजमेनदेवेशि पल्लिण्यागुरुचेदनैः स्पष्टरूपे
नमत्र्यपवारिणा पूरयेत्ततः वस्तरूपेन सूत्रेन सर्व
पात्रंरत्नाभामतत्रेत्यं तर्पयोगाद्भैरवीभावे जाते सतिश्र
स्वरा विनिक्रुसमादिमे स्कारार्घ सोवर्णे रिमस्तातो र्यं
या सम्भवम शाम्भूकस्या स्वइः प्राणिविशेषः पला
शेयाज्ञियस्तरुः अलालने भेदशूलापनयनम स्था
पूरणामशेषविश्वमयभावनेन ततः तात्रयेद स्वस्वा
रनावमोवन्नाभिंतेकृत्वा अप्राउत्तमपिनेत्रमेत्रेः
णाप्यायन सम्मृतम स्याकार्यमनेनरम पात्रंतत्रे
वविन्यसेदिज्यत इति यागः मन्त्रगणेनैनेवचात्र ह
र्घागौक्तामनादि पूर्वसमरनेजो रूपसकलमत्रैका
दशिकानि स्कलनेदङ्न्यामम पृक्वैच न्यर्घ्यः ततो वि
प्रेस्पलेन ममंततः मागार्धौ द्वयोसंचाः पराहूतस्येष·
नेंततः पुष्पादिभिः शिरसि विन्द्रवं एजयित्वा ततोपज
नमारभेत स्वत्रभूमिकोरचयति शक्तिं न्यसेत तस्मादे
द्यौ मूलाकारांस्वजाज्वलम सकलव्यापिकां स्वत्मा शिवा
धारान सर्वगम ॐकारदी मितां देवीं नमस्कारात्मातिं
कानम शिवश्चाधारश्चाग्नेय मस्पात्नं प्रथमोत्मेघरूपांवि

स्वमनीयामेषासनादिभिर्निर्मूर्त्तां चिन्मात्रमूर्त्तिं तेन व्योमा
कारम् स्वन्नुपादित्यानन्तरूपस्फुरन्नयास्वजज्वलांगभीक
ताशेषविश्वनयासकलव्यापिकां सर्वैरलक्ष्यनाक्षस्मामा
धारमासमनयत्तमापेयं चशिवं व्यामावस्थितत्वात्सर्वगां
देवीं विश्वक्रीडादिप्रदर्शिनीमपरमेश्वरीं शक्तिं मायास्वरूपां
परिकल्पनीयस्यामेषस्यानेऽक्रनतेनशिवमयत्नमन्
सन्धानमन्त्रकवत्यामाणात्याप्तिकेन ओंकारेणापरभैरवं
रूपेणाओंजितां ओंस्वाधारशक्तेनमइतिप्रयोगेनत्यसे
नरेविधिमारभतेत्यर्थः पञ्चशक्तिन्यासपूर्वकं नया
गादावपित्सर्वव्योम अनंतं चैव विन्यसपर्मतानन्तश्चै
वच वैराग्यं चनत्थैश्वर्यं मानेयादिक्रमेणान अधर्मवनथा
ज्ञानं मवैराग्यमनैश्वरम् संस्थानकीलकाश्चैवस्यपक्षात्
नमूर्धगम् पद्मं सकेसरं देविकर्णिकां शुक्रशराणीच म
ण्डलत्रितयं देवाङ्कुरीप्साधिशवानकम् मूर्त्तित्रमलक
लाजालनवनमेतिततकम भैरवाप्रविद्याङ्गलोचनन्त
रिकानथा शक्तिश्चपरापरंदेवमङ्गषट्कसमन्वितम् विन्यस
भावयेद्देविसर्वतन्त्रविधिपूर्वकम् विधिपूर्वकमिति पूर्वो
क्तध्यानादिपुरस्सरमित्यर्थः यदिह्यानुक्तानन्मूर्वतोनसन्धेयं
मन्त्रपूर्वं त्रनोक्तेनद्दितोन्नमन्ध्येयं सपिकारभेदेनानवं
ह्रियागयोः पर्यायेनाप्रक्रतिविकतिरूपत्वात्सर्वं चैवं
न्तर्वर्त्तवन्निर्णीतम् निर्वर्त्यनयस्यान्याथ्यं प्रहृष्टेनानन्तरान्मना
त्वागतंचार्घपाद्यंचसन्निधानं तत्थैवचारोधं निष्ठुरधाऽर्घ
मूलमंत्रमनन्तस्मरन् पूजास्वविमलाकार्या गन्धपुष्प
दिभिः स्वदोप्रदर्शयेन्मुद्रास्त्रियाचैकाल्पकर्मभिः ननमा

श्री·
स्व·टि
३९
36

वरांगं वा हृदि विनिवेश्य पवर्गान्ते ईषत्पूर्वं यस्मात्सौम्यवक्त्रेणा
नेप्रकल्पयेत् वक्त्राणां पंचकं देवि सध्यानगुणसंयुतम्
अग्रेपेशानरतस्समामीरेन्द्रदिशोरपि उत्तरान्ते निवेशं च
अंग्रानां पंचकं तथा नेत्रं तु कर्णिकायां वै पूर्वस्यां दिशि सं
स्थितम् एतदपि पूर्वमेव व्याख्यातं प्रहृष्टेनान्तरात्मनेति·
भैरवावेशमयेनेत्यर्थः अत्र एवं श्रीमदघोरेश्वरीन्यासः स्म
नेव्यः सामीरेन्द्रदिशोरपि उत्तरान्तमित्यैशान्यादिदिशि उत्तरां
तं च तद्दिक्कोणमंत्रे कल्पयेदिति योन्यं पर्योक्तं एवं अघ्री·
शरनोवायव्यवचनदिक्नेन्यादि सर्वत्रव्यापकं विधिमाह
समंत्रेणतु सर्वं धामर्चपायं समाहितः दद्यादिति शेषः
समाहितस्तु स्फुरयति मंत्रसद्भूरपुष्पाणि न कुर्यात्स्माय
कस्मदा नवाङ्गुष्ठेनोवापि मंत्राणां परिकल्पयेत् परि
पाहतरानवेनमंत्रात्स्पृहं येकचित् मंत्राणां संकरोप
त्रताहं शिशुष्पाणि न कुर्यान्मान्यमंत्रेणान्यमर्पयेदित्यर्थः
तदेत्रेवं हकनेमन्त्रसाधकः परां सिद्धिपात्रं भवतीत्यर्थः प
वच समुद्रामंत्रसंयुक्तान्गणपत्परिकल्पयेत् ध्यानपू·
जादौ समुद्राभिस्त्रैमंत्रैस्संयुक्तान्देवान्परिकल्पयेद्ध
घोविशिष्टामुद्रानो ज्ञात्वैषां कपाले चैव खट्वाङ्गे मनःक्रे
पुष्प्रदर्शयेदिति भाविते विधिं स्मरेत्क्जासविपुलाका·
येस्तत्तमसम्भवहितस्त्वं किं कुर्यादित्याह अर्चयापंच·
प्रपंचनित्यं नावतामाचरेत् सर्वेषामेव मंत्राणां विधिरे
घप्रकीर्तितः विनेशाध्यवर्जे नित्यं प्रयजयेत्सर्वपापविज्ञा
भावेनकुर्यात्म्यादिनापिवामनमेववापि पूजयेदित्यर्थः
पवमसम्भवहितविघमामर्चपापघ्नपापादिसम्मा

घोरं पूज्यो प्रसन्नः ॥ उक्ताप्रक्रमेण मन्त्रवत्त्वानि भैरवाष्टकलो
केशान्सा ह्यान्सपरिकल्पयेत् अथ वाह्ये श्मशानविन्यासं
प्रणवादिनमोन्तकम् पूर्वादीशानपर्यन्तं कल्पयेत्तु विधा
नतः ग्रामर्दकं च पूर्वे वै श्मशाने पतितिविधं श्मशाने स-
कवन्ध्येष्ट समस्थल्गोद्र हमोघघोः आग्नेयं दक्षिणे भागे का
लाख्यं पंक्तिमेन तथा पकपादेन तथा सौम्ये ग्रन्ये याते त्रिपुरां-
तकम् नैऋत्यामग्निनिष्क्रं तवायव्यां तु करालिनम् ई-
शान्यां भीमवक्त्रं तु श्मशानेशाः प्रकीर्तिताः एते वश्रीका
मत्र्यौ त्राण्यग्नि नीकश्मीरकांचीकरवीर देवीकोहाग्नि-
याणा हिरण्या पुरवासिन इत्याख्यायारेतदा पारपीठा
दि पूज्यात्यर्थ सिद्धेवात्र श्मशाने स्मकवये दित्यादि सर्वश्म
शानसाधारणा इत्यं भूतलत्वेण श्रेतान्त्नीयाः एतान्श्म
नपर्यन्तं समांसाद्ये रामवैविविधे स्तथा गंधपुष्पै स्तथा
धूपं सर्वैर्षां तु प्रदापयेत् श्मशानानि तु योगे नीकानिमा
भू हे ह शेषरश्मि यषामुग्रना दादौ मत्स्यादि भिस्तर्पणानन्तः
एजै नानि यनि विषयान्ते वात्रच पते लोकपाला स्त्रावरा
णाद्यय कार्यै तथा च पंचावरणा पूजा भवत्यपव प्र
णापाते ननतः कृत्वा जन्मा मंत्रे स्वभावतः रेचकेन प्रयोमेन
निवेद्य विधि पूर्वकम् हंसकारनमस्कारान्कृत्वा चैव त
तो व्रजेत् आग्नि कुण्ड समीपं तु अर्घं दृत्वस्व भाविनः म
न्त्रा मिति मूलसंक्रुस हितं रेचकेन विधि पूर्वकमितिद्धा
द शां तु रोहनं छिद्रां निनदउ रोह पूर्वनामा ग्रेणाजमंसं
त्रेस पुष्पं भगवज्जपं गृह्यणानि प्रयोग मार्पयेत् भक्ति यै
व शोधिमिषनादा मर्शाम यो धनि ऊनें कारः ऊगाट मंस्का

श्रीः
क्रि॰
३२
37

रणाह कुण्डं तल्लक्षणोपेतं प्रतेये दस्तवारिणा कवचे-
नावगुण्ठेन दत्त्वदर्भेन चोल्लिखेत उद्धृत्य प्रोक्षयेत्पश्चाद
स्त्रमंत्रेणाभ्यासिति एरणां तेन कर्तव्यं समे करणमेवच से
चनं कुहनं चैव अस्त्रमंत्रेण कारयेत समालनं च नैनेव से
पनं तेन कारयेत प्रोक्षणं शोषणं चैव तथा स्त्रेणाव कार
येत लक्षणोपेतं प्रतिष्ठाशास्त्रादि निरूपितमानस्वरूपं
पद्मगवलोकनानंतरं प्रोक्षणं पञ्चगव्यमवगुण्ठनं रक्षा
र्थं क्षिति सर्वशानमनं च्याम प्रोक्षणाविशेषान्मता उतं नै
वसंगृहीतम एतेच प्रोक्षणात्यक्षोभणं नान्वयो दश-
कुण्डानि स्थानवसरे निष्पन्ने पिवानंच क्रियाशास्त्रानुप-
रमेश्वरऊपसम्पन्नंये भावनया कर्तव्याः नलिखेन नवनेउ
द्वरणमञ्जुस्मद्वाणासनं सम्मार्जनं रजोनिवारणमनेन
र एतन्नं गन्धपुष्पाद्यैः गौं क्रियापनं श्यात्मने कुण्डायनम
इति प्रयोगेन वाग्याज्ञ वागीश्वर्यावतारयोग्यतां कर्तमस्त्रे
णाभिमंत्रेणावत्रीकरणागृहीकरणानि वक्तमाह स्त्रा
भिनाचाभिमंत्रेणावत्रीकरणाशास्त्रेणानद्वव्याचढे त्रे
क्षोपर्वापराम्नाध्यास्वयसौम्यासौम्यमप्रवीचे कावनुमेत
न्यकोनिंतंति स्व इति वक्तव्यो त्रयइति लिंक व्यापया उं
स्त्रावेन व्यापारे गौनं कार्यं यद्वा एवंवापरायत दनत्र यम
प्रेदक्षिणेन रायते दर्भ काण्डांति मावकृसंख्यानेन कु
ण्डास्पदाब्जेमन ये किंजन येकिंच अप्रक्षिनैवाग्निकुण्डेन
दर्भैः एवं वाग्रसंख्यैः मतान्याभ्यंतरं कार्यं गृह हे तर्थमी
च निविद्रं गृहं सम्पादयितं मध्य वागीश्वर्याः महम
रकस्यासनं निरूपयति कुण्डस्यदक्षिणभागेपुष्कगो

मयमासनम् दर्भेणाविष्टरं पुष्पं प्रणावेणानकल्पयेत्
ऊगुडेन: दक्षिणे सोमपात्रमनोपरि दर्भ विष्टरं तदुपरि
पुष्पं ॐ ब्रह्मासनाय नमः इति तद्यादेतदुपरि महत्तर
माहृ स्वनामपदसंयुक्तेन ध्यानेन नमोन्तगाम् आमे
त्रेणायदैनेव ब्रह्माणं स्थाप्य पूजयेत् पुष्पादिभिस्सपू
पाद्यैफ्रवेनन यथाक्रमम् अत्र च ॐ ब्रह्मन्सन्निहितो भ
व नमस्ते इति प्रयोगः अथ गृहमध्यलाभार्थमाह च
नष्पथं कुण्डाभ्यां प्राणावेणान एवं सोमाग्रभावाभ्यां
कृत्वा विष्टरं तस्य चोपरि पुष्पं तस्योपरिष्टान्तवागीश्व
रीमसनार्थं दत्वा हृदयेनैव पूजयेत् वागीशींच समाहृय
प्रणवादिनमोन्तगाम् हृदयेन निष्कलेन वागीशाये
येवागीश्वरीपराशक्तिः आज्ञानमामेत्रणाविभक्त्याप
स्थानमस्ते इति सर्वत्र प्रयोगः अथ ध्यानं सर्वां स्त्रामा
हृ नीलोत्पलदलश्यामां मन्त्रं समस्ताऽलोचनम् सर्वल
क्षणसम्पूर्णां सर्वावयवभूषिताम् ध्यानाचैवेविधां
देवीं स्थापयेत्कुण्डमध्यतः ऋतुकालेश्वेनानोशिर
सेशानसंस्थितम् पूजयेत्पञ्चोपचारैर्भगामंत्रमनुस्म
रन् देवीं द्योतमानांवा हृक्लिंकुंड स्यक्रियाशक्त्यात्मनो
मध्ये स्थापयेत् अत्रस्थितिं वन्दयेत् नत्वानामभूर्ध्वपासि
प्रसरात्मकतननरूपां अनपवचाल लोचने प्रकाशे
यस्याः नीलोत्पलश्यामलतां नमायीयरूपायेनमस्याः
ऋतुकालः मुद्राविधानात्मवजादिजनेनेत्स्यां शिर
स्यापरा रूपेणेशाने स्वतंत्र भट्टारकेसंस्थितां नित्यंसा
म्वह्वामीशानदिशिनिविष्टशिवसंचभवतिनेनेनमः

श्री· ख·हि
३८
38

कुलवर्त्मनदक्षादिश्रयेणेतिभवोनिष्कलभट्टारकलक्ष्य
मंत्रमनुस्मरंस्तन्मनास्तमाविष्टः किंच नतोस्मद्वंदर्शये
न स विधानाय मंत्रवित् मुद्रां योन्याख्यां तनोग्निपात्र
मादाय शिवाम्भोस्त्रेणाभ्रोक्षयेत् कवचेनावगुंठ
यित्वा प्रणावेनैव पूजयेत् स्वरापादिसमुद्भूतं लोकाग्ने
नविधानतः अग्निमित्तनवस्यं काकातितिवदिहापि
समंध्यमस्य अग्निंतस्य कवचेनाच्छेनन्यं प्रणावेनत्व
कल्पयेदस्येति शेषः नामाप्येनाग्निं शिवेत्स्वचेतने
कीकारं नीतारेचयेदिति गुरुवल्लञापि षडंगेनैवसं
पूज्य अमृतत्वं फट्वेणानफट्वेणेति परश्चेतन्यमंत्रेणा
श्रीनिष्कलेनषडंगेनैवपरामृतनापादनत्वं प्रपूज्यनम
स्कुर्यादिपरचैतन्यमंत्रेणा, न्यधीय आम्नाने भैरवं
ध्यानाग्निं ध्यानानवीजनवन् फट्वेणा कणउवास्येति
धात्रा ध्यावतारयेत् योनौ वीजवह्निमो भैरवेणाशि
वाम्भसा अस्त्रमस्त्रायेसम्याः स्ये योनिप्रक्षाद्येद्भुपः द
र्भेणा फट्वमंत्रेणा विधाभामेनियोन्याकारकरमास्थ
गृहीनेपात्रे सव्यापसव्यक्रमेणात्रेयनितोभार्थमात्रा
ध्यावतारयेत् योनिप्राययेत् भैरवेणानश्रीनिष्कले
नफट्वमंत्रेणानिश्रणावेनउभयम्भमेविलासंस्थेस्नागग्रे
रुदगग्रगैः ह्नन्मुखेषमनेदर्भैरंत्तपादांश्च कल्पयेत्
वृषध्विवस्मावेश्रेयकामालीस्त्रान्मनोहेतकतनेशि
वस्पन्मुलेकमनेतमित्यादीक आत्मानमसक्तिवी
भनस्पलशिवयागोपिकृतनादेवाप्तपस्सुभावशंकाय

अन्नेवाकथमेवकनामंत्राङ्कुरणाभूतात्मपञ्चपञ्चका
र्यस्यसाधनश्रावार्यकरणंषोडशस्त्रिवहृपमनस्मृतः इत्या
दिनाचवक्ष्यमाणेनकासकृतिरित्यात्मादेवदर्यंतत्वारर
स्यार्थेयाप्यनन्तद्धितोस्मकृरूवज्ञपारम्पर्यायातः प्रका
श्यते यथावाशिरहेशीजगदजनयन्माश्रयनतोस्मिंदे
नेत्रामाविकृतिकलनायत्नविभवम् स्थितज्ञेणस्क
तोनिस्तरितनतवरोषनउचिन्तंशिशुंस्पृष्टाणोयाप्र
थपतिशिवाभेदसरसमा अतः प्राणोहस्तात्मनरस
समास्वादस्वहितस्त्रिवावेशाद्वादशाहेनस्त्रिवावे
शपाद्वाचेशिवरसपरोत्माखेसभगाम स्ववीर्येणाकृ
ष्यप्रवरगुरुरग्राहितिविलंशिवोकर्मस्वात्मघुनि
मपमयंसंजनयति किंच चत्ववादंततोयसेत
अहोणावचनादितदर्भैरेवघकल्पयेत् देव्यागुभ्य
र्थसत्ववादंणावनिकाम्यापनीयेरत्नार्थमर्धमावे
दर्भैन्यसेत् अथांतर्वेद्यदेव्याः सप्तवाराहूनमेनदः
र्भैणावनकंकणं दत्वाहस्तेनवभीयादस्तमनसमा
न रत्नार्थमाग्निगर्भस्य जेककृणावधामिनमरत्याह
मेशेवयवेसर्वेत्रकर्मोचिंतेनहोमंशः कम्बेव्याः दत्त
हस्तेपुंगभार्थेकंकणावन्धः एवंप्रोक्तानारणावशुणद
नलेवोद्धरणाद्यतनाशोषणात्तेस्वयदेशाभिसंस्का
रैः ऊर्णांसंस्कृतसंप्रपन्नस्वाभिमंत्रेणावक्रीकरणाकृ
णाच्छादनात्मसंस्कारत्रयंगृहहेतवर्थंकनाग्रालणाः
श्रासनावाहनपूजनादिविधापयेत्हमप्यालाभाप्यव
त्पष्यंकन्नाथाणीप्पणावाहनासनपूजनेष्ठकृपान

श्री. स्व. टि.
२९

चैतन्यापादनकरणाश्चाविशेषध्यानत्रिंशत्तत्त्वमणायोनिश
तेयानवसंस्कारान्प्रकल्प्य पुनर्वागीश्याः श्रोत्रगणायोनि
मुद्रादनात्तत्वायकल्पनकर्तृणा वह्न्यांप्रनवसंस्कारा
निधायाग्नेर्दीक्षादिकर्मसम्यनिसमर्थमंत्रदेहसंपाद
यितेवक्त्रांगाक्रमाद्गर्भाधानादिसंस्कारानाह गर्भाधा
नमतोभवेत् कथं प्रपरस्येविराड्ध्याप्रजनेहृदयेनत
पूजनेहृदा विराड्क्तिं दत्वा गर्भाधानं यत्नेभवेन्मुणावष्
वंपश्चिमवक्त्रबीजं लकारमस्यायेगर्भाधानेकरोमि
स्वाहेति त्रिः हुत्वा हृदयेनैककेन गर्भाधानंसम्पाद्यनां
स्वाहेति त्रिर्मंत्र्यादेवं उत्तरोत्तरसंपेयमत्रपूजनंहृद
येनतितिसप्तपद्यः एवंयोन्यस्तेनादावष्टमन्त्रेणाग्ने
गर्भाधानमश्चर्चनंतोनवक्त्रमंत्रेणाग्ने
नेवाङ्मंत्रेणाद्गतिवयंततम्
पंसवनमाह हृदावैजलविंदुदर्भाग्रेणात्रपानयेनग
दैमारणाशिवपाकारयेत्पुनः त्रिराङ्क्तिं
गर्भेनजान्यानजलविंदुपुर्यष्टकरूपंजीवमभिसंधा
नेपुमान्भवनमश्नंतेनेनप्रयोगेनात्रेस्याहितेगर्भ
लिपक्षिरवधानेष्कल्पाउत्तरेयोनिवक्रारेणापुंस्त्वमपव
यः कार्येशक्तेनमपवयः स्त्रीत्वमपि सीमंतेनदत्तिणा
स्पनेदर्भाग्रेणाप्रकल्पयेत् श्रीवासैसोकरीवेवकाद्गतं
वेप्रकल्पयेत् पनंगानिसंकल्पासीमंतनेयनेभवेत
पुर्यष्टकोपरिस्थलदेहप्रविभागमात्रमिहसीमंतः दा
नितागणमवारवक्त्रमन्त्रः प्रनष्टानिकरदेववरणात्रु

स्वाहेति विचक्षद गंधपुष्पादिभिः पूजा शिरसा चाहुतित्रया
न्त पूर्वमध्यानपरावक्त्रौ शीभोगान्याविकल्पयेत मुखवृत्त
पादहेशान्तहेमानस्त्रवितनके पूजेतिकार्यो शिरसेति
काकात्तिवत स्वाहुतित्रया हेमादिसेकवाकाना उक्तं
तद्भागत्रयं शिवविधानगाध्यनत्रयरूपं मावेनसवा
पादाभ्यां गुह्यमाशिमम्मितेषैवोत्तरराणभृक्षि प्रत्यक्ष्माती
तियउक्तनद्विभक्तकवाययवक्त्रादिन्यसितेक वचन्यासं
नावदाह शिरांसि हृन्तापंच हृत्येव कुधांस्यने त्रिभिःक
ल्पयेदितिशेषः शिरांसि कवचानूर्ध्वास्यनेतत्कारेणा
वेचस्यतानि गणपाद्याः शागवल्लालाः शतसंपेयाः त्र्येयेनदत्
यवक्त्रफलाभिः वक्त्रकल्पनामाह पंचवक्त्रैतसंकल्पयम
ध्यमाग्न्यामा सौम्यके त्रयपरं वाप्याहुतिभिः पूर्वास्येव त्रि
संख्यया पंचमंयद्धवे हृद्भे तत्कारेणेति एवमुक्तना दा
दोमध्यमसूर्धवक्त्रेनेणाशांत्यातीतानुसंधानेन प्रकल्प
पश्चात्पूर्वा मध्ये णायकारेणवक्त्रचक्ष्यं शांत्यादिका
लानुसंधिताप्रत्येकं त्रिसृभिराहुतिभिः कल्पं मध्यमा
दौउक्तनादादौमध्यमवक्त्रन्यासः पतस्य पूर्वपत्रानुसंधे
यं किंच वक्त्राणां निष्कृतिं नतहृदाहुतीनां त्रिसंख्यया
निष्कृतिः स्फुटीभावः ततादिनियम्योक्तमंत्रक्रमेणाततः
नेत्रं नेत्रेण संकल्प्य सुविश्लेषं च यं त्रयं स्वाहुतिनियम्योक्तम
त्रक्रमेणततः नेत्रेनेत्रे तयेनवनेत्राणाम कल्पने त्रमंत्रे
णाद्यक्ष तिले सर्वं तत्कारयेत्सर्वमित्याग्निसंस्कारजाते
तिलकार्यमान्यं तन्निष्पन्नस्य शिवात्मेस्य रूपेणाणयनिष्ठ
ति स्वामनरवत्रूपसेवेति ततः कल्याणसत्रं हंतपंचवा

श्री·
स्व·टि
५·

यथवत्तद्वयं सीमन्तोन्नयनमध्यप्रवर्तनवक्त्रकलादिन्यासि
लेज्ञान्तरवैलक्षण्यायैवेहोक्तः एवमानपुरुषकलाभिः अन
न्त्र· विन्यासमत्रकार्यघोरादिकलाभिराह अष्टाङ्गानिना
नस्रोतांसि दशवाह्यायनक्रमात मेधाद्यैस्त्रप्रकल्प्यैवं
कलामूर्तिस्ततो भवेत् अष्टाङ्गानि हृदिग्रीवेत्यादिप्राग्
क्तानि एवमितिग्रन्थङ्कः ततः कलाव्रसन्धिनाङ्गनिचये
णकलानिर्यस्येति बहुव्रीहिः अथवैव अष्टाङ्गानि विन्य·
सेत्पश्चाद्वदाधानियथाक्रमं नेत्रस्पाकनानतनमिना
निसकलाङ्गानि तन्मेत्रन्यसेत एवं ग्रन्थाङ्गानि सकल्पति
यडङ्केनदेवपूर्वमध्येत्यादिना श्लोकषट्केन विभक्तमेव
मेनत्सर्वं कृत्वा त्रिराहुतिर्देयेति गोमद्दनिणवक्त्रमन्त्रेण
सीमन्तोन्नयनं करोमीत्यनेन मेदयादथशिरसादाहुतिनिर
यं चकारोनैवेद्यपूजां कुर्यादिति प्रस्तावाद्गणाध्वना·
नियतां गन्धपुष्पादिभिः पूजा शिरसा वाहुतित्रयमिति
एवोक्तेनद्वागावयवकलनयावितनकल्पनार्थमुपसंह
ति सीमन्तोन्नयनज्ञेयं एवं विभक्तावयवस्याग्नेः जातक
र्मनथोच्यते तत्र अस्त्रेणावीजयेदग्निमस्त्रेणैव तत्पूजये
न त्रिराहुतिन एवं अस्त्रेणैवाहुतित्रयं एवमन्त्रहृदयेनैव
जातकर्मकृतं भवेत वीजनं अस्त्रवाभिमन्त्रीकरणं सर्वं
णायकारेणैवं गर्भाधानपुंसवनसीमन्तोन्नयनजातक
मेतत्कृत्वा अस्त्रेणाप्रोक्षयेच्छ्रांमध्यमनकपुहृदये श्रा
पारितशिवभावोपिदीनादिममध्यमनकस्यहृदये श्रा
हितनन्नतक्षिप्रदात्मनोदेहग्रहः सतनकरूपसर्वमुद्धि·
प्रथमांकुरणोध्यपवमानमग्नेः वक्राणपुद्धदायेम

स्माद्वक्त्रेणोवाङ्गनिरयाउर्ध्वं दत्तं विकासमस्त्या वक्त्राणि
शोध्यान्यभिनाम्रङ्गनिरयपोगतः प्रतिवक्त्रं समंत्रेणपरा
मृश्यपशोपयामीस्रहांतस्त्रमस्यार्यविनङ्गयात् नथा व
क्त्राभिधारे वक्त्रैस्त्रवक्त्रैवक्त्रेत्रयं त्रयं वक्त्रेषाभिघारोऽ
भिस्त्रयं त्रयमित्याङ्गनीनां दयादिनिशेषः वक्त्रः संधान
णार्थंदित्तदेवतास्यासंयस्त्रममाह प्रोत्तयेत्मंउपस्था
निमास्त्रेणोवाशिवाम्भसा दर्भानास्त्रीयं ईर्वाग्रान्दलिणो
नरसंस्थितान् सौम्याग्रान्पूर्वं वाह्याणः परिधीन्विष्टरान्
पा हस्तमात्राः शाखोपरिचयः समध्यग्रंथिरार्भमास
नेविष्टरः पवंक्रमात्कममंत्रदर्भपरिविष्टरः स्त्रस्त्रमंत्रे
णानेसर्वेन्यसनीयास्तत्र ब्रह्माणं पूर्वविष्टरेहृदं चद
क्षिणेस्याप्यविस्त्रंपाश्चिमविष्टरे सदाशिवं चत्तरेवस्तना
मपदविक्षितं आदौ प्रवंस्मरेदेविनमः शांतेश्रकल्प
येत् गन्धपुष्पादिभिः पूज्यः स्वरूपं तेषु नस्मरेत् ष्वं
ततोप्यंतः मेखलोपरिलोके शान्यजयेत्राणावेनत
पवंच रत्नार्थं जाननवालस्य ब्रह्मायाः पूजितास्तते
ततः कुण्डगाकं पुष्कादत्तहस्तस्थवाक्षिते पुष्पमज्ञ
स्यदेवे वागीश्वरीनामकल्पयेत् गर्भस्य जातत्माद्वतो
तरस्यचविहितत्वाङ्गभर्त्रानायाश्रोपि कार्योनिर्दूषणि
कुण्डगामोत्तः देवेनमूलमंत्रेणासमपूजावेनशिवाग्निः
भवनमरूनिनामकल्पनमथ कवचेनोपचारेनगंध
पुष्पादिभिपकः कवचेनने प्रकालनशिवाग्रयेनमस्म
नेोपचारेमूजां कुर्यात्तन्व कृष्णस्येनाङ्गनीलिस्य कवचे
नत्रयं पुनः प्रागवहूर्यमंत्रेणादयात् देवेस्त्रनक पुण्डि वक्त्रे

श्री· स·ट्रि· ७।

4

ह्टनवक्रस्थगितवक्राभिचारविघ्नादिन्यासदेवताध्याप
नतदर्शनकरूणमोक्तणानिस्रुणावबोनरसंस्काराक्र
नानामकरणाख्यं पंचमः संस्कारः कृतोथ शिवनामा
किंतं वह्निं जनयित्वा सुरासुरांस्त्रविसर्जयेत्स्वस्थाने
मा विचीमणावेन नशुष्कादिभिस्समभ्यर्च्य होमेरवविः
भिस्त्रिभिः स्वाहायोभिनकमास्तेन वत्वादीन्सरस्वतीं च
ध्रुणावाहि स्वनामभिरभ्यर्च्य प्रत्येकमाहुतित्रयेणासे
यंतमन्नाभिस्त्रुकाविसर्जयेदथ धाम्नेवेश्चास्त्रहेत
व्याः हस्तमात्रप्रमाणातः चतुर्विंशतिसंख्योनाश्चिवा
ग्रेस्तर्पणायत धाम्नानिष्कलेनेस्याग्रस्फाटिनाजस
हणः शालापवंतिलेसंस्कारान्तकाणकार्यासंस्काः
राभ्यसेनमाज्यप्रतेपकरणा स्वकाव संस्कारार्थमाह
वेनावगुणवेनोशिवाग्रेभ्रामयेत्तथा प्रवेणामार्जयेत्भि
दर्भाग्रेणाथ संस्पर्शेन पुनरग्रोपरी भ्राम्यप्रोतयेद्भोः
न पुनरग्रोपरिभ्राम्यप्रोतयेतोशिवाम्भसा दर्भमध्ये
नसंस्पृश्य भूयोग्रौ भ्राम्यतापयेन शिवाम्भसामार्जः
यिता दर्भमूलेन संस्पर्शेन स्वकवाभ्यंतनोमूलेस्या
पयेन्नावधोमावेन दर्भाणां पृष्ठतोग्रौ सेदसिणाग्रेस
दाग्नुयेः मार्जनेप्रोक्षणामेवतापनेकाष्ठादिभावनिवा
रणाय यथोक्तंनापयेन नमित्रियासंजातोनेनसंत
मोकाश्मावपाश्वरवाविनिस्पृष्टकमेणात्रदर्भसा
ग्रमध्यमूलेस्त्रदग्रसमध्यमूलस्पर्शेणात्रिग्रमणानचः

क्वादिशाखित्रयमयनमनयोर्ध्येयमनेकवत्त्वाभ्यामिति
स्वकत्ववयोरित्यर्थः संस्कारद्वादशकारनेनतरं सन्यववयोस्तु
त्वाविति लक्षणत्वबिनाभिप्रायेणोयेदन्निरोहेनर्वामश्नि
दीप्याण्यापनाभ्यासनयोग्रपत्समंयेनाग्नीषोमयत्ना
पत्तिः अथ आज्यसंस्कारणाक्रयोलाउप्यादिश्रयणादिक
म् अपिश्रयणांसम्योतिनपात्रेप्रस्तनसप्यापवम् कवि
दधिश्रयणामितिपाठस्तत्रापिकरणाभांडनाप्नमितिमय
मर्थः आदिशाहस्तविनात्संस्कारानाह आज्यंसमेत्पवा
ह्वेणाकवचेनावगुण्ठयेत शिवाग्नौ तापयस्त्रेणाउद्वा
सेकवचेनत्रज्ञणाउसपरितोदेवित्रियाभ्रामयन्तसप्यापये
त् योनिसंच्चाज्यपात्रेनापनंदीप्यर्थमाग्नेयांदिशिनद्व
तनमग्रेकुर्यात्पारणांदीमेस्कंनानार्थे किंच नडस्त्त्वंस
स्त्वंतनल्लप्याज्यस्योत्पवनं च कुर्यादितिशेषः केनेत्याह
दर्भाग्रद्वयमादायप्रादेशमध्याग्रेष्ठितम् पवित्रमेतद्धि
तेमन्त्रवेनेनसंस्त्रवे प्रमाणितान्नुष्टनर्जनीपरिमानंप्रा
देशेकथ्यमित्याह अंगुष्ठानामिकाभ्यांतगृहीत्वैनेनपवि
त्रके परान्त्वांविन्नतीनांपानसम्प्यावेत्रीत्तत्पेवच अस्त्रेणैव
तमेत्रेणामारभागायनयनयोत्पवनं मारा हरणायसं
स्त्रवेकिंच अवघानाग्निवाग्निना अस्त्रेणापेतमेवकार्यंइ
तिशेषस्तेव्याचष्टे दर्भेत्सकंनसंगृह्य आज्यपात्रेनिरी
क्षयेत तेनप्रकाशयेदत्रचावसनेस्वनेत्रतेजोनिरीक्ष
णेनपरतेजोमयत्वाज्यंकुर्यादित्यर्थः नीराजनेनतःउपरि
निक्षेपेणानाजानेजलितेनदर्भेमितेनदीपनमंत्रेणैव
पर्यग्निकरणांततनःकथम पाण्णाम्बमंत्रमस्त्राप्तेनदग्ना

श्री
स्व·छं·
४२

शुक्लकं निधेत धाम्नामूलेन सहपरिनस्मन्नाद्दिकरणं
नेत्रेणोमयनाथन्निः तत्र धाम्नैव विधिनामंत्री प्रोक्तपेद्दत्त्वा
दिशां विधिवच्छिवाभेदाभिसंधिकिंच आभिमंत्र्यषडंगेन
शस्तनतं शिवेनत निष्कलेनसाङ्गं नाभिमंत्रानामिवामः
ततसमस्तमद्यायधमाज्यस्थेक्षणायवमाज्यप्रेक्षणा
मवगुणाद्दनताधोनद्धामतभ्रामणीस्रवसंस्रवावघोतः
नीराजनपर्यग्निकरणप्रोक्षणाम्रतत्वाख्यसंस्कारान्ध्रा
दयोकृत्वा तत्तदुच्चारयोगेन एजयेद्भैरवेनत निष्कले
नेवकर्मपादानकरणाधिकरणकर्मणांयद्धर्वपाशा
स्वगादिस्थाहिलाग्राधाज्यादीनांसंस्कारैः संप्रदानात्मकैभै
रवदेवसौम्यापादनंकृतेनतवद्दध्यनिमग्निवक्राणांभैर
ववक्रमंत्रैरन्नसंधिमाहृ वक्रसंधानकंवक्रैराहृतिविन
येनतुपनद्धावधे अपरास्येनतदृक्संधानेनसमावे
त. एवंसौम्यस्यवक्रस्यवक्रस्यसंधानंकृतंभवेन त्रिराहृति
प्रयोगेनदत्तिणास्याप्यपंविधि एवंवक्रस्यैवंस्याहृर्ध
वक्रंशिवाचितम् त्रिराहृतिप्रयोगेनवक्रसंधिप्रकीर्ति
ता अपरास्येनतितन्मंत्रेणाननवक्रसन्धानमितिनैवो
परवक्रेणासंधानमित्यर्थोडुनरवक्रवीजनामभ्यांवि
स्पष्टसोनतस्ययदाह एवंसौम्यस्यवक्रस्यसंधानेनतक्र
नेभवेन इत्युनस्य ॐलंसघोनानवक्रेण ॐवामदेवव
क्रमनसंधेस्वाहेतिप्रयोगः ॐवंवामदेवास्येनतंग्रघोरः
स्पामनुसमन्त्पस्वाहेतिप्रयोगः एवमन्याद्धिवाचितम्
इतीघानविस्पांतिसावमंत्रप्रतिवक्रानुसंधिविलितेजे
र.पानहृत्येवननंसंस्कारारणानामासमासमन्नात्रिमप्र

प्रमुखेमूर्ध्वे विश्रांतिकार्यो मुख्यत्वात्तस्यैव प्राधान्या
दित्याह मध्यमूर्ध्वस्थं तं वक्त्रं गुणानामितरेषु च अथक
र्मो चिंता मध्यगुणेन यत्सर्वे वक्त्रेन तदूर्ध्वस्थं तथामित्याध
त्राथर्वेन संधिप्रकाशसप्तवक्त्रभेदेन होममाह मुक्तिका
मस्य दीक्षायामूर्ध्ववक्त्रमध्येतापतनेमित्तकविषयेका
म्येन विभागे पादले पाजनार्थावेसिद्धौ स्वविविधाश्रयाः
सदाशिवानुगाः सर्वा पूर्ववक्त्रेन होममयेन विविधा इति
उक्तमम मध्यमाधमाः होमयेदिति होमेन साधयेत मार
णोच्चाटनादौ न विद्वेषस्तंभनेन तथा दक्षिणो चैव वक्त्रे
न होमात्सिद्धिपराभवेत् शांतिकं पौष्टिकं चैव सौभाग
ग्याकर्षणानि च भोगपरोहणासिद्धिं तउत्तरे होमयेत्स
दा आकर्षणां परविलादेः नित्यविषयमप्याह पश्चिमे
नित्यकर्माणि सर्वे कार्याणि नस्यविधिपूर्वकत्वान्म
पघः विनियोगप्रकीर्तितः एवं चयोपश्चवक्त्रे कर्मकर्त
वांछति स तदूर्ध्वस्य सेदूर्ध्वं तउस्थाने पदकृत्यति येन य
त्कर्म वांछितं तत्स्थेव वक्त्रे संकल्पयेति एवं प्रस्तुतेक
र्मेणि आज्यभागो हि हेतख्य ऊर्ध्ववक्त्रे तपश्चिमे पश्चिमे
सद्योजाने ऊर्ध्ववक्त्रे ऊर्ध्ववक्त्रस्थाने स्थापितइत्यर्थः एव
मप्यभैरवनाथलिपर्यंतात्संस्काराक्रमावक्त्रभैरवव
क्त्रानुसंधिनाभैरवेनैकत्वात्समर्थ्यैदानीमाज्यवक्त्रो
क्रमेणत्रिधाधनापादनार्थमाह आज्यपात्रस्य मध्येत
दर्भैर्वैभैरवेणान् न्यसेत्तदावरणोहेतत्तोवेवत्सकल्प
ना ततइतिमध्यमस्य दर्भैर्दानादत्वनात्रयाणांमा
णीणांकल्पनाकार्यादर्भैइतिजानावेकवचनं कथमि

श्री·
स्व·टि·
५३

K3

स्याह उद्धार्य भैरवं पात्रे संपूज्य पाद्यवर्त्मना नाडीत्रयेण
सुगमन्यात्रिभागत्रयं न्यसेत् नाडीत्रयरूपेण वर्त्मना मा
र्गत्रयेण भैरवं निष्कलमुच्चार्य अग्नौ गतभागत्रये विशि
ष्ट्या प्राणापानशक्त्या इच्छाज्ञानक्रियात्मना समं पात्रे विश्रान्तिं
कृत्वा वह्निसूर्यसोमात्मकपात्रत्रये भागत्रयं न्यसेत् अ
नयाच्च पीलात्र विभागः सुषुम्णामध्यमार्गेणाद्वन्त्रेपि
गा प्रकल्पयेत् इडामार्गेण तेजो वामे सोमे प्रकल्पयेत्
एवमाज्यत्रियामसमयी कृत्वा तत्र सोमा वह्निमपि तन्मयी
कर्तुमाह एवं त्रिभागं संकल्प्य स्रुवमापूर्य होमयेत्
भैरवेणैव मंत्रेणाग्नये स्वाहान्तमेव च अग्निभागान्तसं
ग्रहात् मध्यनाडिस्थप्रकाशानन्दसारमग्नीषोमात्मके
धाम मध्यमसमाभासयत् स्वात्मसोममन्तोप्याययति इति दक्षिणेन
वह्निनाम्ना तत्र च सोमात्मनो हविषो नैर्वेद्यनिः प्रका
लस्वाभावात् मध्यवह्निदाहात्मकत्वमितितन्मयका
शकत्वमात्रात्स्वरूपतापद्यते उपादानो विन्यानत्रि
तापीदं अग्निभागोत्र दक्षिणाः अत एवेह पिङ्गले तदग्ने
नाम्ना दक्षनाडीप्रवहणात्तृतीयपटले तत्पिङ्गलामा
ध्यमार्गेणाव गौप्रक्रमेणाहितिपिङ्गलामध्यनाडी
चमध्यनाडीमुक्तोतिस्त्र्यनत एवेति न काश्चित्स्वेतरव्या
वातो स्वितनो अग्निभागोत्र दक्षिणाहुतेन नाडीसमाना
नुमानं स दक्षिणास्तनोह मा अग्ने दक्षिणा भागो एवं वामे पि
हे यमस्य स्रुवेणा कुण्डे निक्षिपेत् सोमभागान्ते सोमाय स्वा
हान्तेन समुच्चरन् सप्राणं वै निष्कलं पवित्रमंत्रं स्मापि
कमादिशब्दो कमत्रवदति धामादिशब्दवाचं वस्तुवे

स्रुहुतिं निक्षिपेत् क्रियाविशेषणात् सेनेनैव तेपि अग्नीषोमेति
संज्ञेतु स्वाहान्तेयामध्वादिताः प्रणवाद्याज्यमध्यान्तस्क
वमाद्यर्थहेमयेत् अग्नीषोमेन्यवाग्नीषोमाभ्यामिति निष्ठ-
योगो येवमुक्तरूपत्वे विधिस्यात्र नकुसयतेन्यथा भवेत्
इत्याह सोमभागे भवेत्सूर्यो ह्यग्निसंज्ञान पूर्ववत् अग्ने
सूर्यस्य मध्ये तैआहुतिं प्रतिपादयेत् यतः सूर्यस्य मध्ये
वै अग्नावस्थां विशेषतः श्रो मुक्तरूपत्वे सोमस्य पूर्णानाम्
येत्वाहुतिः कुस्पत्वे न नीत्प्रथमे सूर्यमण्डलाक्रम
णात्सूर्यो येत्वाहुतिः मध्ये पाग्निसूर्याभ्यामिति मन्त्रं नप्र
र्वदेवमग्रेऽपि विधाम समयत्वे सम्पाद्य प्राशनार्थम
तोऽहं सोवक्त्राणां भैरवेनन्तकार्ये इति शेषः अतः इति विधा
ममयीकारादनेन रंनेनप्रणवं निष्कलं वक्रमन्त्रं वाग्ना
ग्नेः प्राशने करोमि स्वाहेत्येतोऽत्र प्रयोगः प्राशनं च भा-
विपाशकुत्वात् घोषिता भानम् प्रत्यानपि संस्कारानेक
प्रवटाके न शिवाग्नेः पुष्कल तामसमप्यन्विनेनावा नाह यूदा
यायेत संस्कारान् अग्ने वाला नन्संस्थितम् आपणान्यथा
सर्वेषां पूर्णामेकां प्रपादयेत् भैरवं तत्समुत्थायादिश
त्वाद्युपनयनादयो बालस्य ब्रह्मचारिणो नैये संस्थिताः
उद्वाहान्तप्यो बलाग्ने चूडान्तस्य सर्वे संस्कारा प्रतर्ने स्वाहेत्य
तः प्रयोग एष्यामिति कर्तव्यता भविष्यति एवं कृ
ते सति प्रहृष्टः शिवाग्निः सर्वसिद्धिदः सर्वेषां समस्या-
देनां सर्वासिद्धीनां दातोनि तेनेत्रे णार्थः एवं संस्कृता
वाग्नेः स्रुवं प्रवृत्त संस्कारं विनानित्य कर्मार्थं वचयोद्य
स्रुक्स्रुवोऽत्र शाण्डं च संस्कारान्न संस्कृते न माहूते शिवेव

श्री॰
स हि॰
४४

44

क्रोधमन्युशोकनादिनाहृतंपरमेश्वरमाव मञ्जुश्रीनप्रह्वे॰
नस्वामामावेसंस्थाप्यरत्नयेन कवचशीलंरत्नितंक्रपोद
य क्रारास्यचोमरेभागेविहरस्नवाहृतः शालीनाक
ल्पयेतनविहरसेनिकलङ्कप्रसप्राणीनां आचष्टेचसमे
वारिहरितेषुखालननतिलैर्वृक्षंपविवंतनम्रविन्यसेनसिंध
प्राणवादिसमावाल्यविस्तनाम्नततोनमः भ्रामन्तगणपदे
नैवविसंसंस्थाप्यप्रजयेत् स्वभावामनगावाश्रेष्ठत्रया
रवन्तयोगः ततोविज्ञापयेत्ततेपश्चार्थयज्ञाशाशास्या
मार्थेसाधकेनवा भगवंस्तत्प्रसादेन यतोनिश्चिन्तत
स्तमे पश्चार्थेनेमितकेदैत्ताविधानान्तसार्थेनित्येसाध
केनवाभगवाकाम्येइतियोजयमेवमितिकर्तव्यतेकता
ततोश्रीयजनेदेविभेरवंतप्रपजयेकथमित्याह स्थ॰
गिडलेकुविधानेनमन्ननादीन्यकल्पयेदितिविभागांता
बडकाकमोचितेनानाग्निवज्राणानाकल्पनेकतेमाह
ध्यानावज्राणिवाकाशेयेनयत्कर्मवावितं तत्सत्वव
कंसंकल्पमसावेक्षात्रमाणान्‌ः भावयेनेवजिह्वा॰
वक्रेवकेशतिष्ठितः वक्राणांगुणास्त्वेनाकल्पनेपूर्व
मेवविभक्तम् स्वत्वेमितास्येजिह्वानोदितिविभागमाह
शागायघ्नोमध्यपकाशागादि कृतार्थेनादैशानमप्ये
नामाचकामाशीदिगानामन्यपाः याश्रमादिदिगष्टका
ध्यास्त्राकामोकर्मणामन्यर्थेःनाकुर्मेचितेमोमभिकमे॰
गानिर्दिशति राज्याद्यादाहजननीसस्यदाधाकृकाभिका
वशीकनस्माहनीस्पाशर्घदामुकिंचपिकानवस्याक॰
मेचितेनामाह सर्वसिद्धिप्रदामध्यायनपवंनसामले

नहोमयेदेवमुद्दिश्यनामा पूर्णान्तेभैरवेणोवजिह्वानांक
ल्पनायच पुनः पूर्णाहुतिं चैवभैरवेनप्रदापयेत् एकत्र
मूलमंत्रएवंमग्निजिह्वाकल्पयामिस्वाहेतिप्रयोगयत्र
नग्निजिह्वासविधिरस्तुस्वाहेति अथवक्ष्येपरमसंस्कार
करणएवंमनंतादीन्यकल्पयेदिति यडुपरितिमंतनि
वोहयति ज्वलाग्रेनहृदाग्रस्यवह्निचैतन्यकल्पितमग्रा
महृत्स्थंतसंकल्पयोगपीठंतकल्पयेत् वह्निचैतन्य
रूपतयाकल्पितंभावितंज्वलाग्रंहृदाविनंत्रेणगृह्य
नासापथेनसीकृतहृद्गतंचैतन्यानलैकीभावेनभैर
वीकृत्यवाह्येस्वकदेहस्यापिभैरवतांकर्त्तेयोगएवमा
कृयः स्वात्मविस्फूर्जन्तिसमंततनइतिश्रीमतङ्गोक्तानी
त्यायोगपीठमनेनादिमहाशिवानेशक्तिरूपंमासनस्य
कल्पयेत्कथम् मध्यजिह्वानसारेणाग्निनाभोतक
मकम् नालेहृदवंधिध्यानायसंतत्रविवितपेत् पश्चा
द्धकस्मोपेनेमिनवर्णोस्वनेजसमम् अनेनंकल्पयेत्तच्च
धर्मादिचरणादिकम् ॐकारेणशिवांतेचगतार्थेम
नेनः अग्निमूर्त्तिप्रकल्पयेत् प्रागवडुमानतेशोवततो
पि शिवोहृदिस्थितनायातफ्रवेणकीलयेच्चनः देवके
नतिपेहक्रोमास्त्रतिभैरवात्मिकाफ्रवेननिष्कलेन
कीलयेत् सदैतन्यभैरवेनेकीकृतनामुद्धरेत् ततोदन्त
नासापथेनवाह्यवह्निमूर्तौन्तिपेदेवमेषामूर्तिभैरवा
त्मिकाभवति अथमूर्त्तिभूतंप्रकल्पनेमहात्रिंशत्कला
त्विनम प्रोध्याधानेनविन्यसेदीमकालेवयानने अष्ट
त्रिंशत्कलाह्वेवोङ्कारादयावक्ष्यभञ्जरडपलनतापयाश्री

श्री·
स्व·टि·
७५

ध्याध्यान्मितियेनाथनागुरुहरीसांचिकीर्षयेवंकृत्वा
भैरवंस्तनयित्वानशास्त्रपीठेनकर्मणा वज्रशक्तिस्रव
क्राभ्यांशिववक्त्राग्निवक्त्रयोः शास्त्रपीठेनयथोक्तयाव
रणांतेमानसेनाकृष्टादिक्रमेणवक्त्राभ्यामितिवत्वार्थे
द्विवचनंतेनवक्त्रमंत्रमित्यर्थः शिववक्त्रेभैरववक्त्रेमंत्रव
र्गेलंसयोगानाताभैरववक्त्रेशिवाग्निवक्त्रेयन्तसंदये·
त्वाहेतिप्रयोगे वक्त्रासंपिश्रस्मएवैकवक्त्रोसंपुविल
लनाकर्तव्यः किंच संपायशैवंजिक्राभ्यांमंत्रनर्वहिर्वे·
क्लिवक्त्राणांपरमेशवक्त्रेस्तमंत्रस्वर्वेजिक्वासंधानं
कृत्वा नाडीसंधिरतोभवेनमाह मूलमंत्रमनुस्मार्य
मन्त्रिनामाविनिर्गतम स्याद्विलस्याशिवालीनमेक
र्थंचैवसंपयेन मन्त्रिहृदयाद्वावनयामूलमंत्रमनुस्मा
ये उदितेणानिर्गत्यस्याद्विलस्यवामेनप्रविश्यरति
णोननिर्यायादिनिक्रमेणासर्वावरणामंत्रेश्वनमन्या
याग्रेवामेनविशेत पकार्थमित्यभिनेसच्छेदभैरवा
त्मकवाच्यदेवतारूपमित्यर्थः एवमनुसन्धाय श्रुद्धा
स्येनाकृतिशानमप्रोत्कृष्टंवराननेभैरवस्यतहोनव्यो
वक्त्राकृत्मांदग्धांप्राकें भैरवाष्टकलोकेशानस्यामा
श्रोनहोमयेन षड्विशनतानिस्थूलसूक्ष्मपराभेदमष्टो
नरशानमेनदितिनकृत्वनयैवसंस्कारैरपादिनाष्टो
पविस्त्रमयतेनाज्येनाष्टोनरशतंस्रुवहोमाष्टैरवमंत्र
देवतांतर्पयेदन्यत्रहोमिमन्त्रबीजमयोदित्यर्थः वक्त्राष्टो
नादस्थांशातेभिप्रायजपप्रकरणोनिर्णीतः भ्रमावदे·
वादेववरित्यन्येत्रय मूलमंत्रमनुस्मार्यहृणांमेका

प्रधानयेत्सर्वमंत्रतर्पणाय ततोपि प्राधान्यभूतमूल
मंत्रतृप्त्यर्थं द्वितीयं प्रणीदयादित्याह भैरवाचार्यना
थोयतन्थां शर्माप्रधानयेततोपि पुनः स्वनातिरिक्ता
र्थं निछिद्रकरणाय च मूलेनैव प्रणीधानयेद्विशेषः
स्वनातिरिक्तनिवृत्यर्थमेव निछिद्रकरणमेव निम
होमविधिं निवर्त्य पश्चाद्धोमः प्रकर्तव्यो यथोक्तेनवा
नेन यथेष्टमितिनैमित्तिकास्तेवा यथैवं होमद्रव्यवि
भागं तत्तत्साधनाभिप्रायतो निर्दिशति सर्वकामप्र
दो होमस्तिलैस्तु स्तोहुतानि तैः पृथक् धान्यैर्वना
र्थसिद्ध्यर्थमाज्यकैरिति सर्वं चतुष्टयायनमज्ञाविकम
र्षोहिरण्यादिकम् हुतगुग्गुलहोमतः जायते विपुः
लासिद्धिर्वपमामध्यमेनतमानथा स्वेतारविंदेन त्वार्थे
होमः कार्यः बिल्वैश्च श्रियमाप्नुयात् नीराग्यं तिलहो
मेन शांतिकमेवाननेप्रायश्चिदूर्वाणिजातेभेदेनच
नवाश्वत्थनामीनि तेहोमाद्यैः शिनरकापीनकैस्तु
मनाकृष्टिर्षा दिकं मारणं च वरायोदेह कर्मेणापरीक्ष
लयेन किंचित्कंटकपुष्पैस्तुनावश्यायहोमे भवति श्वेता
कैर्षियसदृ मः जातिकर्मलकैकन्यागांधवीभक्तलो
दुवैः नागोत्पलनागकन्यावासिद्धकेसिद्धकन्यका वे
ल्यकेष्ठाप्य्यस्मरमोनरैन्दुफलायेपार्त हुतानकेनगरा
देहसमंत्रीमपुरोहितः राज्ञीपुत्रसम्पादनव शांतानि
वराननेपतिताणिवशमायातिपुष्पैश्चवकदम्बकैः
सर्वैपुत्रमभिमतेपुनेविस्ननुपद्दःकार्यः नागोरितिपुं
नागोत्सिद्ध पुष्पैकैपुष्पविशेषः यत्रयेपुष्पैर्होमस्तत्र

श्री·
स्व·छं·
५८

46

तैरेवार्चनैः कार्यफलप्राप्तिमिति समासेन यथाविद्यापरी
क्षकैस्साधयेनात्र संशयः क्षुद्रकानि कुंटकाख्या
नि नात्र संशयः इत्यनेन निश्चितं प्रतिपन्नैः कर्मफलदं
भवतीत्याह न पवशिखालक्षणे हठवत इत्येन त्साधक
विषये योजितं होमे हलसंस्थानमाह - सुगीवञ्चानिलै
होमः प्रसन्नतनर्जनीकनिष्ठाङ्गुलि रहुः हमध्यमाना
मांसानां संज्ञानां मांसगीवत्वः पञ्चविंशैरङ्गुलिभिः क्रू
नात्रदृष्टयादि निशेषः भक्त्यग्रीसम्प्रमाणात्स्वयाध्येय
स्पृति सम्मितैः अत्र चहूलनसन्निवेशो यथा चिन्तमन्त्रा
त्रव्यापसंहरति एवं होमान्नमारेणात्साधको विधिसंस्थि
तः प्रतिहोमरतो नित्यं यान्याकामानसमीहते तांस्ता
न्साधयत्येव भैरवस्य वचो यथा विधौ शास्त्रे तु कर्म
णा सम्यक्स्थितकामाकाम्यमानानि फलानि यथा भैर
वस्य वचस्तथा सत्यमप्रयगमात्मना तानमाशेषेणैव सर्वं
सम्पादयति अथ च यथा येन प्रकारेणास्त्राधिसंधि
त्रूपेण भैरवस्य सर्वं प्राक्तैः तनपरिमितस्यकस्यचि
दिदं वचलस्था तेन प्रकारेणास्वस्थानामेष विधिरत्र
हीयमानस्साधयत्येवाभीष्टमिति शिवम् गुरुचरणा
सरोजमोदमनेपरामेयदिहृ किमपि तनैव्याकरो
क्लेशास्वविविधविधिरहसंस्थानदाशेष्यमानेभव
हरहरधामावशिमरुक्तिभाजाम् ॥ इतिश्रीस्वच्छन्दो
द्योतेऽर्चनादिकारो द्वितीयः पटलः २ ॥ ... ॥
यत्रगतस्तु सिद्धिमेषामसंसारवासनाविष्टाः साधका
सोऽसौ सर्वेन यतिपरानन्दविष्यन्दी एवं प्रकाशिका·

नेनप्रमेयगार्भमवशणानहेयंनित्यकर्मोक्ताग्रामनिरूप
णावसनेनैमित्तकप्रथमभूतमधिवासंनिर्णीतम् श्री
भैरवउवाच अधिवासंप्रवक्ष्यामियथावदनुपूर्वशः दे
वगुरुशिष्यहव्याणांभाविदोक्तोवितयोगपतात्मकेमं
सारपरिग्रहेयथागमहाधिकरणावसनेवाधिवासस्
वगुरुणाकार्यइतितन्संस्कारोपक्रमेवतमाह वाणिणा
हविष्ठहान्माकृतनकृत्यःप्रसन्नधीः भस्मोद्धूलितदेहा
स्तुप्रद्रालंकारभूषितः निस्त्रणोनोपवीतेनसवासावा
दिगम्बरः स्त्रगान्विगंधलिप्तांगः गुण्यस्वरदामशोभितः
दिव्याभरणासम्पन्नस्त्रप्रसन्नस्वभावितः स्थापितस्व
नात्मलक्ष्मन्दनागुरुचर्चितः स्वात्माशरीरंमनसाकृत्य
संप्राप्तवंदनादिस्वयचकृतनकृत्यःपरभैरवेकयपरिपूर्णाः
ततनयथपवप्रसन्नात्मकवात्साभिलाषावीःयस्यप्रद्रालंका
रभूषितनस्त्रिलोकाणांप्रकोष्ठप्रतिष्ठापितपंवमुद्रःजि
तमस्त्रवः नहेनउह्लेशाणोनपतस्वयथायोगंगृहस्यै
ष्ठिकावार्यविषयंव्याख्येयंस्वगम्भीत्यादिनेदमाह य
स्यस्वभावेनाशिवभावनापरत्वंनास्तिसवाह्योपचारे
णाधिवेतःप्रसाद्यस्वभावितस्त्रिवावेशोन्मेषमयस्या
घतोनचावत्ताक्रियाकालेसंस्कारोद्धरणाग्रतिमंत्रल
नत्रतादेशेशिष्यस्तुस्तरकीभवेदित्याल्हानंकिंरूपादि
त्याह मावेहास्प्रदेशोनस्थितात्मागिवभावितःस्वरा
ध्यत्तान्तजयितायुष्पप्रतेपनेनतनहृद्धहारप्रयोगेनता
लाशाहृंविधायच यापोपहोत्सर्गयोगाद्विद्यप्रेक्षोद
नायच यार्थाभूमिगतानास्त्रन्याग्रालपचतारितगाना

श्री
स्व·छं
८०
47

मंत्रान्दिव्यान्विशेषेणैव यागहेतुं विशेत्ततः पुष्पप्रक्षेप
नेनात्मानं शंकितं च विघ्नशोध्याटनाय च पार्ष्णिघातो भूमिस्थितयो
गाद्भूतसंयोगस्य विघातयेति विदध्याद्दिशो दिग्नियोज्यनां
श्चेतरितं भवल्लोकस्यैतमन्यदथ वक्ताप्येवं वदन्ति गाप
रितः परिकल्पयेत् वर्मणा मायारूपेणाच्छादयेत्तेनस
मालयम् ततोऽद्रिस्मिताग्निभागेत्यप विशेषणवाननेकस्मा
संपर्यात्सर्वदेहतो भूयनेतत्यालावनाप्यायनेचैव सक
लीकरणं तथा पूर्ववन्मानसं यागमंत्रदेहे समारभेत्
परितः स्वात्मस्वप्रकाशरूपो मायारूपेणापि मायाहि का
लानवानाशेषाच्छादिकारुभेदाचेति तद्रूपेणापि शिष्टेनि
रीतिं तस्य पूर्वमंतर्यागे प्राणात्मकं विधिं स्मारयति यात्रयाया
वमंतेनैव पर्मादिचरणानि गात्रकानि तत्पर्माधेस
पार्श्वं धान कीलकाव गुपच्छादनमर्धवपद्यके सरका
णिकः पुष्करागणवृक्षशोभिपद्ममण्डलान्मण्डलाधिपान्
प्रयातं मामसंदयान्सर्वेरूपंपद्रवेणान्न मूर्तिब्रह्मकला
मृहेन वनतंत्रितनवकं द्वात्रिंशत्तत्त्वं देवं भैरवाष्टक
मेव च विद्याङ्गानि तथा देवीं त्रीं कालाचनत्रयं शक्ति
त्रयं पंचैव मह्राब्धम समस्तितम निर्वाणिने चैतन्यतेमि
तिके पि सर्वमेतत्कार्यमिति पुनः पादेष्विमायेवं च स
ह्रामंत्रेण च दृष्ट्वा गणि यथास्थानेषु कल्पयेदावाहनस्थाप
नसंनिधापननिरोधादिरूपामुद्राः श्रासनतो भैरवांतामं
त्राद्यापाद्याचमनार्घ्यदीनि दृष्ट्वाणि यथास्थानमिति एवं
क्रमान्तोत्यानरेनतद्वर्णम संकल्प्य च यथाक्रमाद्यपद्यायो
गेषु कल्पयेत् यथायोगं यथाक्रमं पोपोन्यायं निरूपित

ध्याम्यन्तस्सारणं नदन् निष्क्रमेणोर्ध्वः अथवावरणान्यासम
पिस्मारयति सद्योजातं च वामं च अघोरं च पञ्चतत्त्वान् पु
रुषेशौ च देवस्य दलस्थाश्चोपकल्पयेत् रुद्रपादींस्तत्र
यैव दिशासु विदिशासु च उक्तवानहमित्यर्थः दिशावि
न्यादिषु सः पादः किंच एवं तो यावदीशान्तं भैरवावरणं
वहिः लोकपालांस्तदस्त्राणि स्ववीदीशान्तकावधि परि
कल्पयेदित्यनुषज्यते मंत्रसंधानमाह अस्त्राणि लोकपा
लांश्च भैरवाष्टकमेव च पंचब्रह्माण्यथाङ्गानि एतान्याव
रणानि विलिक्रमेणोच्चारयेत्सर्वाण्यावर्तेदूर्ध्वमेवं मंत्र
संधानमेतद्धि मूलदण्डायेशानायनमः इति प्रातिलो
म्यक्रमेण सकलानमन्त्रोन्वलोन्नात्क्रमेणोच्चारणं
मंत्रसंधानं पंचब्रह्माण्यङ्गानि निशानि लोमक्रमेणा
न्तलोम्येन पाठे वक्त्राङ्गनामेकावरणादेतन्नयेनित्याः
वरणो यं क्रमोथ परमीकरणं उच्चारयेत्तो देवं
कस्वदीर्घस्वतान्वितम् नावङ्कस्पारयेन्मंत्रं यावन्निर्वाण
गोचरम् देवं घोननादिसततं श्रीनिष्कलं कस्वन्यादिक
स्वदीर्घस्वतं सत्त्वमनिस त्वं परं शिवमिति पंचप्रणवादि
कान्विवत्वमाणाक्षिन्याकारोकारमकारविन्दुनादव
णां कलाख्क स्वादिमात्रारूपास्ववक्ष्यमाणाव्याप्यनुस्मा
रेण विश्रम्य निर्वाणगोचरं स्वादशान्तं यावन्मंत्रमुच्चार
येदित्यर्थो वै विनिकन्तव्यतो रयति अथ स्वक्रमयोविहार्थं
सर्वसोम ममपान्त्रापिङ्गलामध्यमार्गेणावरोगेह्मस्क्रमे
णत देवतापंचकं शक्तिं व्यापिनीं समनोन्मनो भेदयित्वा
क्रमात्सर्वं पावदै निपन्नोनिकं निमलरत्नं निरध्यावेसक

श्री·
स्व·टि·
४८

48

लव्यापिवोन्मनम् वक्ष्यमाणादिप्रकरणक्रमेणाप्य इति क
न्द्रान्यारणाशक्तिं हृदयं प्राणप्रवाहदलिणावाहमध्ये पूर्ववि
णीनहृशापिङ्गलानाड्यामध्यमार्गेणाहकाराकीरदीना
दयर्थं तेक्रमादिदूपवर्णोभ्यारक्रमेणाब्रह्मादिसदाशि
वान्तदेवतापंचकेनउपाितनमस्कृत्तनममंत्रोमेभ्यश
क्त्यासुन्मनांनेभेदयित्वाप्रयित्रूपताविदारणाष्ठक्त्यापर
वारूपमात्रपरामर्शेशेषोक्तवेदितव्यानांनिकेसवैपुंशा
निपदंद्वादशान्तेयावन्मंत्रमुच्चारयेदित्यर्थं कोटशं
नियानांनिकेनरङ्गोभ्योभेदकल्पोलेभ्योनिष्क्रान्तेनिष्क्रं
नाउन्मनाविता वर्णमंत्राद्यधनामाव्या: प्रथ्यपनस्ताद्-
शंनयामसकलाशेषसव्यापकमीहृशंकथमेकंवा
स्तभवनीनाहानमनेमननेसर्वसंक्रुचितंसंवेदनमप्र
ताहितेस्वनेत्रमित्यर्थोण उद्ध्यासनतनिष्कलंनं गा
त्वावहमेनकिंचित्कालंसमाविश्य अनुलोमेनहृद-
येविनिवेशयेत द्वादशान्तान्प्रभृतिनमंवोन्मनाप्रत्र
समनाइत्यादिवक्ष्यमाणाटणमंत्रप्रमेयस्पष्टिक्रमेणग
वकृत्यहृत्यप्रतिष्ठापितनमसकलभट्टारकव्यापक
ननभावयेत्किंच सर्वैश्चावरणोश्चैवदेवितद्यापयेका
न्यासेन पवमिन्नकेनैवप्रयत्नेननेनचाधिष्ठिनासर्वेस
वेकामफलप्रदा शुद्धात्मिषुंतान्मतात्मकलादिमन्त्राणा
वाध्यर्थैश्चहृतौकेध्यानादिस्मारयति यथास्वरूपसं-
स्थानवर्णायेकथितामया तथातेविनियोक्तव्यामान
सेमानसेनतुस्वरूपमूलमन्त्रांगादिरूपंसंस्थानमाकृतिः
वर्णाश्मिनादिः कथिताइति द्वितीयेपटलेमानसइतियो

गेमात्रमेवविज्ञेयं ननु तच्च कर्णिकायां तत्संस्थानस्थितिपाव
स्थं च भैरवम् शुद्धस्फटिकसंकाशं सर्वमंत्रैरलंकृतम् द्वि
धा सकलनिष्कलभावेनावस्थानग्राह्यत्वान्ग्रहायस्मा
त्क्रमेणावाप्यति यंससकलं मिताकारं निष्कलं तु प्रका
शमात्रं न तु मलंकृतमिति निरस्तमिवत्परिहर्तुमेव चन्द्रादि
शब्दवाच्येन याथायद्यपि मलमंत्रस्य निष्कलत्वं तथाप्या
कारादिकलोच्चारे सति सकलत्वमप्यस्तीति यत्तन्यतो
निष्कलत्वेन तन्निर्दर्शयति तत्रापि परतो ह्येयमनिर्देश्य
मनामयम् तत्र तयोस्सकलनिष्कलयो रूपयोरपि यः
परस्परिहारीण रूपेण भैरवस्वरूपं तेयं स्वतः प्रकाश्य
मानं प्रत्यभिज्ञेयमित्यर्थः यत्तत्तदनिर्देश्यमिदंतया या
न विषयः यस्मादनामयं स्वतन्त्रमेनाप्यामयेनाव्योमा
त्मकमहामायास्पर्शेनास्पृष्टत्वेनघ्याव यत्र नास्ति द्विधा
भावः निष्कलसकलादिशेषसामरस्यात्मकत्वान्मेशा
दिविकल्पना गंकारविंदुनादनादान्तो विलयं तेविनिर्दिश्य
न सर्वमानप्रमेयविश्रान्तिपदं तु ज्ञानीयादित्यर्थः य
द्वस्यति यावत्तु स्वार्पयेवाचातावत्सकलः स्मृतः इति
तथाप्युत्तरेषूक्तो मोक्षः परं तत्त्वमनन्तरं मितस्य तस्य न
त्स्यानंतुर्लभं ध्यानात्समभ्यसेन कदाचन यस्यनाग्रेचम्
लेवन दिशो विदिशास्तथा नग्राह्योनापिचाकाशं ध्याना
तत्रविसृज्यते तिष्ठन्यस्मिन्सर्वमिति निस्पानमाकृति स्य
न्यत्वान्मूलाग्राद्यभावः वर्णात्मकमंत्ररूपस्यतत्वावश
द्धस्वक्रमेवमपि नन्तक्षुभ्यमित्याशयेनोक्तं नाकाश
मिति ध्यानेनिकृतं कार्ये विमर्शस्यान्यासमाविष्यविर

श्री·
स·टि·
४६

49

मुच्यते जीवन्मुक्तिराप्युते न दृश्येत प्रथमं मानसं यागं पश्चा
द्बाह्यसमन्वितम्· य एवं सततं कुर्याद्देशिको यागतत्परः
स्वहस्ते स्थण्डिले लिङ्गे· मण्डले चरुके तथा जले चाग्नौ
च समभ्यर्च्य समाराधनात्फलं भवेत्· मानसस्य प्रथमं शि
वीभावं विना शिवयागे पि कराभावादित्युक्तत्वाद्देशिक
उपदेशप्रयोजनमाचार्यस्सततमिति नित्याचारतया
स्वहस्त इति शिवहस्तदानावसरे स्थण्डिल इत्यादिवास
समये लिङ्ग· इति लिङ्गशब्देन विद्वांसस्सृष्टिसंहारस्कार
णमित्यादि निरुक्ते प्रस्तावे चित्ते शिष्यचैतन्ये वाह्यपि
वावाणादिरूपे भाके मण्डले वक्ष्यमाणरूपे चरुके हवि
र्विशेषात्मनि जले कलशस्थे वह्नौ पाशदाहके दीक्षा
याः फलं शिष्याणां भैरवात्मकस्वरूपप्रत्यभिज्ञानं ल·
भेत गृहे तु कर्तुं न सामर्थ्यमासादयत्येवेवं च सर्वथा
शिवीभावात्मकमानसयागपूर्वं वाह्ययागं निवर्तयेद
न्यथा अकृत्वा मानसं यागं योन्ययागं समारभेत· अ
शिवस्स तु विज्ञेयो नमोन्नाय च वा भवेत· अशिव इति मा
नसयागकार्यशिवीभावाभावात्तथाभूतस्य पशुत्वान्ता
यन विधेयं तेन दर्शमपि क्रियत इत्यर्थः· यत आत्मया
गे कृतेनैव देहशुद्धिः प्रजायते चोदृश्यं पवशाद्वाय
तेशह्यानेनं योजास्त्रेन यस्माद्यागादनन्तरं वास्यानेरो
भयरूपस्य देहस्य शिवीभावावेशात्मास्थितिर्जायते एव
तस्मादसावनवमकार्य इत्यर्थः· तथासतिहि अपिहि·
नेशिवेनैव तमाचार्यं विनिर्दिशेत· शिवेन सहवाति·
नादाचार्य इतिहि वत्यति किंच आत्मनिर्दहनं चैवमा

नमं च यदुक्तं वात् ब्रह्महत्यर्थः स्नान्मेहहिविधो देहः
विदित्वा सम्यगाचार्यपोशहास शिवस्नन सम्यगवेदने दे
हायहं नाग्रशमनेन शिवाहम्भावावेशः यागस्यास्य भा
वमाह यत्र यत्र स्थितं देशेयश्चैवं नविधिं यजेत ब्रह्महा
पिसम्यच्चेन किं पुनः शिवतत्परः विहितमहापातकोपि
भगवदिच्छाप्रचोदनाद्यो विधिमिसमभिसन्धाय यजेत
भगवन्तमर्थयेत्सोपिमुच्यते किंच सर्वावस्थागतश्चैव
विषयेरनरंजितः सकृत्सम्पूज्यमुच्यते किं पुनर्यो दिने
दिने सर्वावस्थागतइत्यादिनासमयपालनासमर्थो
भोगभुगपि सकृन्निर्वीजदीक्षायामर्शनान्मुच्यते नसा
मान्यमेतदर्थं नं पुत्रकायेविधेयमित्येवं परमेतदा
ह्याः मयादि क्रियायामहं नो प्रश्नयति पतनं प्रोक्त
विधिनायदुक्तं विधिएवं कम् इत्यादिवानन्तं वेपित
हेनकामिकं भवेत समानासमानेतनस्यान्यथापिया
रमेश्वरं नं वेद्यदिज्यदीक्षादिविधिएवं कसमं तदेतं न
प्रोक्तं नसम्पूर्णानिकर्तव्यनाकेनविधिनानकामिका
मिनितनकाम्यमानभोगमोक्षप्रयोजनं स्यादेतदुका
दीक्षादाविति कर्त्तव्यतान्यत्राश्रीयमाणाभिलषितं प
रपत्यैव सम्पूर्णानादित्यर्थं लहेइत्यत्र नसोनिपादेनस्य
कर्त्ते मितितृप्तान्वेयं सन्त्यवान्यत्रापाश्रीयमाणमेतन
नाना सिद्धिगौरौमं अधिकान्यपि क्रियापादोक्तानि
दिव्यपार्जनान्कर्त्तीति नथा नानाकामफलप्रदम् व
र्यापादोक्तामप्यविलम्बितेहलंसम्पादयन्ति योगपादो
क्तमपिचटायतेत्याह योगसिद्धिश्च जायते विद्यापा

श्री·
स·हि·
५·

50

दोक्तमपीनः परादयस्पर्शनोविधेनन्नुहिनाचसादय
नेवानुष्ठानमजनन्दुनाथ्याह मुक्तिचलभनेष्ठवम श्च
पिवैनदिव्यनुष्ठानत्रजननम सदाशिवोपिजानातिदेवा
श्चवासवादयः परभैरवभक्तिशालिने श्रुष्येमहाप्रभा
वाश्रयिस्तहृयंनीनियावदेवप्रसंगिकसुसंप्रकृतमा
ह एवंनमानसपागेकृनानावांसमारभेन नत्रप्रथ्य·
मम परांहृतिमनुध्यायन्दृ्यामानैविलोकयेन पा
मंतर्यागनिष्पन्नेभैरवावेशमयींहृतिंस्फुरन्नामवल·
म्बमानेयागद्रव्याणिप्रोक्षणादिकास्थितसंस्कारेभ्य
पूर्वंपराद्यमन्नानायाहिनैवेद्यानममहामुद्रीनिक्ष्याहि
न्यर्थस्नानसुद्दिशति सितचंदनकर्पूरंमभूपंसितवास
सो पुष्पाणिदिव्यंपानितिलव्रीहिहूनादिकम च
तपल्लवदर्भोक्लसिद्धार्थानवदिकान्या करणीक·
लेरींचैवपाशवन्धनम् वकम ववनीशिवकुम्भेवन
येप्मान्यधीनपिसमियोदंतकाष्ठचवरुप्यालोक्त
वेस्कवम नाडुलोक्षतथ्यानीरमेवमादीन्यनेकशः
दीनापाश्चिवनापारनात्मनःशुद्धेकार्यतानदोविसे
नसितगुणाप्रधाननेसितवासमीहृतपहवाश्च·
यवसरेरनाश्चेरवदिकाकरणेमाडुलाश्चैकनेरीपा
वाक्षनविशानिस्मसिद्धसाग्रेमुध्यैपीपयोरस्त
प्रमाणास्पत्रास्नालोश्रतस्कृगुडावात्यदिनविश्वम
वेशवनाश्चेसमिधोपनाननेलेष्योस्मनचेनिव्रणाप्रभाः

प्रादेशमात्राः स्थौल्येन कनिष्ठाङ्गुलिकास्तथा इध्मका
ष्ठान्यग्नेर्दीप्त्युत्पादनाय दत्त्वा काम्येष्टार्थं तण्डुलानां
रचरुं देवगर्भार्थमपि स्थाप्य मन्त्रदेवमादौ नादिशवा
न्मण्डलार्थं रजांसि मिश्रणार्थं पञ्चगव्येन त्रपहायपीत
वंद्रव्यगणानवलोक्य ततोर्घपात्रमादाय तत्तालयेदस्त्रा
वारिणा कवचेनावगुण्ठ्यैव प्रणवेन तत्पूजयेत् उद
कादिभिरष्टाङ्गैः पूरयेत्तत्स्थाने उदकं तीर्थसमं कु
शस्तवपनाङ्गुलावयवाः अष्टाविहृष्टमन्त्रैरर्घ्यपूर्यह
कार्यंणाकनामस्य प्रणावेनामन्त्रं सर्वं ततो मूर्तिम्यस
न्धिये भैरवावरणोर्ध्वकां पूजयेत्तां यथाक्रमम् गन्धे
पुष्पैस्तथा धूपैर्मन्त्रसन्धानपूर्वकम् भैरवेणावरणो
श्चैव पूजनां समपयेत् मन्त्रसन्धानपूर्वकम् एवमयं किंच
स्मर्तव्यं परमं तत्त्वं तत्तत्स्वावापनीभवेत् परमतत्त्वंनि
ष्कलं पूर्वोक्तपूजकानपनमन्त्रमुद्राप्रदर्शनेनाप्यती
कुर्यादित्यर्थोर्घपात्रार्थं च पात्राणां त्रितयं कल्पयेति
रोपार्वे विधानत्या पश्चाच्चैव विघ्नार्घपात्रं पूजार्थंनि
वेपार्घपात्रं तन्निरोपविसर्जनार्थं वसरोपयोगिसर
याकर्तव्यं यद्वेच तत् पश्चादर्घः प्रदातव्यः सरपास्म
गान्धयेति पशोमस्तशोतनाणार्थं पश्चार्घपात्रं तदेतत्रय
म प्रकल्प्यैवं शिवहस्तं प्रकल्पयेदिहलौकिकेदीना
कर्मणि शिवात्मनाचार्येण प्रक्ष्यायमानेत्रापिहेनक
वेणा कर्थं कारणामित्यस्य नित्यकर्मन्यासमस्कृतस्या
पिमानिशायपाशलयणाशिववलदानात्मकनैमित्तिक
कर्मविशेषविशिष्टमाक तमनामपात्तंदीपमंत्रवक्र

श्री·
स्व·टि·
५।

न्यासतन्मात्मेव्यानसन्ध्यासिनशिवात्मककर्तृवी-
र्यावष्टम्भसाराशिवहस्तेनात्मप्रथममेवविधा
नव्यापनाशिवहस्तो वितत्यात्मामंत्रग्रामेसजाज्वल
मिती हैववस्यानितदनुग्राहैकविषयम् मन्त्रसन्धा-
नकंप्राग्वनाडीसन्धानमेवच कर्तव्यमितिशेषः मं
त्रसन्धानेमन्त्वेप्रकारमाह मूलमंत्रमनस्तनहृत्क-
ण्ठतालमध्यगम् भ्रूमध्येशक्तार्थदंनन्तर्ग्यस्थानेविभे
दयेत् वामदक्षिणमध्येनविम्बवन्म्येनभेदयेत् द्वाद
शान्तेपरेमीनाकारस्येमंत्रविग्रहः अत्रसंपेयइतिशे
षः परं मूलमंत्रंशक्त्यर्थरूपमशेषवाचकशक्त्यात्मक-
मंत्रराशिरूपमंनसन्धीकृतमन्त्रग्रामंशब्दनरूपंचकण्ठं
पवनाद्यात्मकनिम्नस्वरूपमनुस्यूतत्वरूपमार्गाकर
णावन्यमात्राणीनुसन्धिमात्मेनश्चार्योहृत्कण्ठतालु
भ्रूमध्यात्मकेतर्ग्यस्थानेचभेदयेत्कथमित्याह वामे
त्यादिमध्यमार्गेणभ्रूमध्येयावत्करणक्रमेणभ्रूमध्य-
दवचित्तसम्बन्धेन रनामाग्रद्रव्यमस्फुरणाद्वक्तिलक्ष्य
मध्यप्राणानीलाण्णस्वव्यग्रोणाविन्दुग्रंथिभित्त्वानायमेन
नादादिग्रन्थीनपिभित्त्वादिस्पर्शः भविष्यतिचेत्तनोद्वा
दशान्तेमन्त्रंनीनाकारस्योमन्त्रविग्रहस्मृहारुपावानु-
सन्धेयाः यथाकरणस्यकर्तृवीर्यसारताभवतितथा
ह्रीसन्धानमप्याह तस्याप्यनेनन्यायेनविलोमेनवि
शाहरि आत्मनोरेचकेनैवएरकेनविशोयादिनाह्री
सन्धानमेनहिशिवेनपरिकीर्तितम् आत्मनकूर्ध्वरे
चकेनगर्भान्तस्पापीतिकरस्यस्यभगवतोनित्तोमेन

निर्ह्रादशं नासापुटादिविशेषेण न तनः उद्घातस्य द्वादशान्त
प्राप्यतेन नैव रेचकेन हृदि स्थास्मिन् विशोधितेन नाडीसन्धा
नं एवं कृतेन नासाक्रमनाडीसन्धानं विलक्षणं शिवेन पा
रिकीर्तितमित्यनेनास्याभेदस्याभिप्रदर्शकस्योपादेय
त्वमिति ध्वनितं एवं नाडीसन्धानेन स्वहृदयं प्रविश्य व्या
पकं तु शिवं ध्यायेत् तं च मूर्तिमधिष्ठितम् स्वेन तु बाह्ये शि
वहस्ते चावस्थितं तो सर्वा मन्त्रचक्रमूर्तिमधिष्ठाय स्थिते शि
वे निष्कलं नाथे व्यापकं ध्यायेदथैवं शिवहस्तमहात्मा
त्मिमन्त्रसन्धाय शिवाम्बुपयोगि पञ्चगव्यसंस्कारार्थमा
ह दर्भसङ्कुशादि स्वान्तान मवाचभिमन्त्रितम् पञ्चगव्या
यपात्रं तु शोधयेत् तु शिवाम्भसा पवित्रा परमा गावः सर्व
देवतविग्रहाः गोमूत्रे स्व सरित्नाथो नदस्यास्य श्रीगोम
ये श्रमस्तेन तस्यादिके दम्भिकारादविस्थितम् ततः शृते
नत्रू न स्वार स्तन्स दाम रनर्पणाम् मिति श्रीमत्याख्या
संहितोक्तानि शस्त्रानि पञ्चगव्यानि समाक्षिपन्ते यस्मिं
स्तत्पञ्चगव्यं कुशोदकं शोधयेदिति तात्पर्यदिन्यर्थः स्व
स्वेनास्त्रोत्तमेन स्वकवचेनावगुण्ठयेत् तस्य च दर्भास
ने भ्रवेगोवमण्डलं तु प्रकल्पयेत् वर्तुलं स्वस्तिकं वा
तस्योपरि न्यस्येत् पात्रं गोमयादीनि चाहरेत् पृथक् पात्र
स्थितान्येवं प्रोक्तान्यस्त्रेण शिवाम्भसा प्रथ्य गोमयं तु हृन्म
त्रगोमूत्रं शिरसा मादधि शिखया वर्मणा क्षीरं मन्त्रेणाज्यं
कुशोदकं धाम्नाचमं त्रयेत्पश्चाद्गोमयादीनि योजयेत्
एवं संस्कृतं पात्रेण तु स्वमन्त्रैः स्वैः स्वैरपृथक्स्थानत्वेष मन्त्रितानि
ते रेवाभिमन्त्र्य योजयेत् तथा गोमयादिकं संयोज्य मन्त्रये

श्री
स·हि·
५२

तैर्यस्त्रादेवं हृदयादिभिस्तैर्वैरेवयागायदेवं संस्कृतेऽथ्यत्र
विशेषसंस्कारार्थमासन एवं मंत्रन्यासमाह प्रणवेण
तसंकल्पस्त्वनेनंतन्तु निविग्रहम् धामाङ्गानिचवाश्येन
समग्रस्यवर्णास्थितिम् मन्त्रसंपानकं कृत्वा स्रसतीकर
णांतथा शिवाम्भतेनतस्त्रसज्ज्यस्थापयेत्ततोमूर्तिंविद्
पाविग्रहस्सकलभद्रावकः धाममूलमंत्रोष्य यागभूमिं
संस्कर्तुम् अस्त्राभिमंत्रितदर्भगृहीतेनोल्लेखनंकुर्याद्या
गभूमौसमंतात्तसौम्यासोदस्तिर्णास्थितः ततश्चैवाद्भिरेषु
स्त्वमार्जलेनतेश्चवस्थितम् रेचितेभावयेत्कुंडमालिका
यैः प्रपूरयेत् वशीकरणमंत्रेणकवचेनतसेचनं आ
कोटनमथास्त्रेणप् तत्संस्कारार्थमिष्यन्ते कुण्डवद्भावन
याकृत्वा ततोमार्जनलेखनास्त्रेणपंचगव्येनगन्धतो
येनचोपरिकर्तिर्त्वनूषज्यते अस्त्रेणमार्जनंपंचगव्येन
लेपनंततोपिगन्धयेनेन्धयोथ शिवाम्भसास्त्रकेना
विकराज्याभिमंत्रयेत् समस्तकृत्वास्त्रमंत्रेणशिवाम्भसास
म्यस्य विकीर्येना इतिविकराणितिलादीनियथोक्तंश्री
मत्सनत्कु· तिलालाजयवाश्चैवदूर्वासिद्धार्थकास्तुभाः
कुस्मानिचसुक्तानिसस्मगन्धीनिभूरिशः ईशश्चंदन
पंकेनमिश्रायंविकिरःस्मृभः एतानिविकिराणभिमं
त्रयेत्ततः शिवामध्येतप्रागदिशः कुर्धोधोविकिरेद्धान्या
न्यस्तभूतानिविंतयेच्छिववद्वाचार्यस्यमध्येस्थितिः एता
निचवामदेवागमश्रुत्याअस्त्रमंत्रेणसंहरेत् एषणान्या
भिमुखानेव कृतद्धिमवधीत्याह तेन्यतमायावदेश्वर
म अस्थ्यागतेत्रमध्यंकमेण पंचगव्येनसम्प्रोक्षणंय

नैवेद्यैः शिवाम्भसा प्रक्षेपणा शिवमावाह्य पद्महस्तां वज्रोव
नाम् पुष्कपुष्पाणि गृह्णातीं सर्वलक्षणसंपूर्णनाम् नीलो
त्पलदलश्यामां यागगृहे ऽमोघावलोकिनीं ब्रह्मस्थानेपविष्टां
तद्द्वाराभिमुखेभद्रेदम् गंधपुष्पादिभिः पूज्य शिवकुम्भं
प्रकल्पयेत् द्वाराभिमुखस्य यागधामप्रविशनस्त्रिपुष्पा
देवकल्याणकारिणीं मोतलक्ष्मीं समभ्यर्च्य शिवकुम्भं कु-
र्यात्कथमित्याह् पेशानों दिशमाश्रित्य पंचगव्येन मंड
लम् गंधोदकेन संलिप्य शिवाम्भो त्रेणप्रोक्षयेत् अनें-
नाधासनं दत्वा प्रक्षेपणामण्डलावधि सर्वदोषविनिर्मुक्तं
कुम्भचंदनलेपितम् स्वस्तिकाद्येश्चर्चयित्वा यवसिद्धार्थ
दूर्वाभिः सितसूत्रेण संवेष्ट्यवस्त्रयुग्मेन वाम्भसा सम्पूर्य-
सर्वतक्षनेनरत्नाश्वत्थादिपल्लवैः रत्नगर्भोषधीयुक्तं महा
देवादिभिर्गुणैः प्रोक्तशास्त्रेणसंगृह्यैक वचेनावगुंठित
म् आसनस्योपरिन्यस्य सर्वांमंत्रमनुस्मरन् अमण्डलाव
धीनि परिक्षाण्याब्रह्मानिलशक्तिकायिन्यात्मकानिब्रल
विस्वरुद्राधिष्ठितानियानि स्पर्शाधिमण्डलानि तदंतेन
त्रशिवान्तं मंत्रशक्तिभिरुग्राभिश्शोषणिदहनादिभिः
शरीरं शोधितं यस्मात्तदर्थमभिषेचनमितिभाविनी न्या-
प्यायन प्रयोजनस्योपसंहारप्रधानस्यावांतासनत्रानुप
पत्तेः यवादिभिरेतनर्गानोरूपलक्षितेन सूत्रेणावलम्बनेन
ति रत्नगर्भमोषधीयुक्तं चमहदेवादिभिर्गुणैरितिओ
षधीनां वरेकेव महदेवाशिवागमेऽनिसहसंख्याहेकाधि
तेत्वात्महदेवाप्रधानोऽषधिलोहधान्यबीजमंत्रैर्युक्ता-
मित्यर्थः मूलमंत्रेण्यादिनाकलशस्यपरिवितम्रतिमय

श्री॰
स॰नृ॰
५२

53

त्वमुक्रमयनत्र कलशभैरवादीनि न्यस्यार्घादीन्प्रकल्प
येत् मङ्गवस्त्राहृदादीनि मुञ्चन्त्यग्निदलादिषु गंधपुष्प-
पवित्राद्यैः सितवस्त्रेणाभूषयेत् अत्रच पूर्वोक्तः सर्वोन्यासा
देक्रमश्चाश्रयणीयः पवित्रमर्घपात्रास्थनेन पवित्रकेन
स्यनियमसमयस्मरणानियतकालमादेवस्य नरत्राणाय
वामभागेनक्रमस्य पंचगव्येन मंडलमक्त्वा शिवाम्भ
सानत्सम्प्रोक्षणपात्रेणाववेनासनेन्यसेत् संप्रोक्ष्यच शिवाम्भो
भिर्वार्वानीमङ्गलानितो क्रमश्च वक्ष्यर्वचपिवातामासन-
स्योपरिन्यसेत् वामतनागरे तिक्रियाशक्तिव्याम्याभावि
भावपानतक्रमेणाविघ्नप्रशमनसिद्ध्यर्थेक्रमश्च वदामन
स्यपरितितदक्ष्णवीनद्वाम्भोवेतपार्थः मङ्गलानितोस्तल-
तताणमाह गंधपुष्पपवित्राद्यैः एजयित्वातवापनीम
उत्पार्यास्थभूमेणाग्रेदृव्याणांवापनीनयेत् भ्रक्षिता
मनुलोमेनजलधारांस्पानयेत् तस्यातानसमद्रुयपा
पावत्कर्णांतशाङ्कुरम् उत्पार्यास्थमितिकाकातिवत्र
स्पानात्कलशवामारस्थम पार्श्ववानीसस्थयन्यापिवा
स्पानीद्रव्याणांमत्रेणहत्तवोलोमेनपूर्वादिक्रमेणाशा
क्षांकर्णमैशानेकाणेयावदक्षिणांविघ्नस्थापनायज
लधारामस्त्रमुक्ताः अत्रेत्पार्यपानययितिचदेहाणिवा-
वत्रवकर्मणि आचार्यैः कलशपश्चाद्देवेनसमुद्रेन
नयेद्दावाग्निमार्गेणानाम्निनंस्थापयेत्ततः अग्रेभूमस्था
वापन्याः पश्चाद्विवकुंभंभ्रमयन्नवसेत्रेस्वमंत्रेणस्थापये
दिनार्थः वाधानीस्थापयेत्पश्चादस्त्रमंत्रमनस्मरन् स्थाप
येदितिक्रियाशक्तिव्यामाधारापानेनेनलोकपालान्यव

स्याख्य भगवतो रत्निगोहलेवाधान्यस्वमित्यस्य विशेषद्
नाम्नभयोर्गन्धप्रयाणविग्रकैः मंत्रसंधानकेऽभयोन्नाहि
संधितयोभयोः किंच विकिरान्सं हितान्सर्वबाधान्याः
कल्पयेदथः स्वतएवच स्वतन्त्रास्तान्यनेकः निशरकेंता
स्मिन्नङ्करा वक्रणहिमवत्रादित्रिस्थलान्येतान्यनेकशः
यागेकोऽप्यसर्वतं तिर्यगूर्ध्वमधः स्थिताः बाधाम्रा
स्त्रस्यसर्वैर्नेराश्मिभूतावाव स्थितः एतस्य शिवस्यदत्ति
णोहले बाधान्यसंतन्त्र सं हितम् तेनस्वस्थानएव स्थाना
एवस्थापितनस्याशिव कुम्भस्यदत्तिणोस्वस्थापयेय
था कैस्त्रीमन्त्रगेंड्र पितदत्तिणे महाशास्त्रमित्यादियत
एवं तेनतेयन्तरत्नार्थं यागादौ कालशंन्यसेत् कल
शमिति कलशाधिकरणमशेषयागाधिष्ठानाद्य
वभ्रूयस्त्वानान्तप्रयोजनं भगवतन्नमित्यर्थस्तंच नैवे
द्यविधिं दत्वानुज्ञाविज्ञापयेदिमम् भगवंस्त्वत्प्रसा
देनयागंनिवर्तयाम्यहम् इच्छामीति शेषः क्रियायह
णमपिकर्तव्यमिति चतुर्थी तनस्य स्वविज्ञार्थं सदाभ
वएवेकृता स्व तुष्टानोस्थितोयाया द्वर्धेहस्तोहिगीस्था
न ततस्य स्वनामपदविन्यासोनक्षत्रादिनमोंतगामम् गं
धपुष्पादिविज्ञापै पूजयेत्नान्यथान्यतः गैंद्रमन्त्रिहितो
वभवतमस्त इत्याहि स्वनामपदविन्यासस्वर्वमेतान्य
पूजयेत् तानुहिशतिसंत्तेपेन इन्द्राद्यनंतपर्यंतांलो
कपालान्प्रपूजयेत् ऊं हूं ब्रह्मापोनन इत्यनंतान्तिस्व
क्रम् तत्रैवेशानदिगूर्ध्वं ब्रह्माणेनयनन्दिरांते नंतः एषाः
इन्द्रादिवासरत्नार्थंदशालोकपालाः एषः यागेनपूर्वोक्त

श्री· सं·र· ५४

54

भैरवाष्टकश्मशानाष्टावेव तथाख्यातानां तावद्धर्ममेतन्नवाह्
ततो मंडलकेमध्ये यागभूमौ प्रकल्पयेत् पंचगव्येन लि-
प्तायां ततो येन वा परिमंडलं लिख्य दिव्यार्थः रजोमंडल-
कं तु यदि वा साङ्गं नरकालं भविष्यन्त्येतेन शिवाम्भसाभ्य
युक्तेन संप्रोक्षणं वज्रं हृदयेन स्वर्णांके वच मंत्रेणात्र वाहे
ब्रह्मस्थानस्य पूर्वे गणगुरुस्ततः पविनायकम् वायव्ये पूज
येद्देविं गंधपुष्पैरनुक्रमात् अविघ्नार्थमादौ वायव्ये गणप
तिं पूजयेत्ततः पूर्वस्यां दिशि गुर्वादीनित्यनुक्रमात्पीठेना
न्तु नमस्कृत्यात्मानं तत्र विभावयेद्देवतेश्वेदृष्ट्यं गृहीत्वान्ताः त
तन्मध्ये देशस्य योगपीठं प्रकल्पयेत् पूर्वोक्तेन विधा
नेन श्मशानाष्टकं चादिमेतानि परमेश्वरस्य योगशाद्ववाद्य
स्य शक्तिरूपपीठस्मात्मनं यथोक्तं योगस्य शक्तयस्त्वार्थे
इत्यत्र च भैरवेशं वरानने पूज्ये पिनाकप विद्यार्थेद्विरावर-
णं संयुतम् स ध्यानतु गणसंयुक्ते मुद्रालंकारभूषिते ब्रह्मा
द्यावरणं भैरवावरणं सान्वलोकपालावरणं देतिद्वीगण
वरणानि ध्याने गुणा स्वर्ध स्फटिकाभहारादिः मुद्राः स्वाय
धसन्निवेशाः आभरणं कपालमालादिश्च च मंत्रस-
न्धानकं पूर्वनाडीसन्धानमेव च परमीकरणं क्रमो-
ह्यापकेन परेणान नैवेद्यानि विविधाकारान्नानामुद्राप्रद
र्शयेत् प्रतिपात्रं पंचकलानि वेद्य विधिपूर्वकम् पश्चा
द्बलिः प्रदानव्योमात्रणं भूतसंहिते भूतेश्वराणां देवे-
ष्टि देवपालस्य सर्वतः भूतादयो विविधाकारा दिव्यभो-
मान्तरिक्षगाः इत्यादिनाम विनामंत्रेणाकलादियागं नेभ्यो
नेभ्यो भगवरश्च चरेभ्यो बलिर्देयः पवं हसनबलिमाचार्यः

ततस्स्नायाद्देशोत्र स्वयमुख्यवाचस्पत्रने ततोग्निकुण्डंगत्वा
तत्पूर्ववत्कोयवन्तंतथा भैरवंपूजयेत्तत्र विधिवद्दत्तेनकर्म-
णा सकलीकरणंकृत्वा तिलस्पर्शसंजातशुद्धिविकल्पा
त्मारेणास्नानादिकार्यम् शोधनामयेसंस्कारणम्
ततश्शिवीकरणंजितस्य स्वग्रेसमेतंयगणंकृत्वास्वाह
हेतुशान्तेनवायथासम्भवंतिलाद्यैः परिवाराणांदक्षि-
णांतत्स्वक्रममेव ततश्चक्रन्तन्मुद्रयेत् पश्चेमाचयेत्तद्वाक
याम स्थालींसंगृह्यनिवेद्यम् शिवाम्भसातत्प्रताल्य
कवचेनावगुण्ठयेत् चंदनाद्यैर्विलिप्यतांमूलेनधूपयेत्
पूजयेत् हृन्मन्त्रेणावेष्टयेत्कण्ठेवर्मभूतेनसूत्रेण स्वयं-
स्थाल्याः दर्भेणास्त्रमन्त्रेणाकल्पयेत्मण्डलेपिचे प्राच्य
चैवशिवाग्निकवचेनावगुण्ठयेत् ग्रासनंतत्रविन्यसे-
दनेमादिशिवान्तगाम् तत्रच मूर्तिभूतांन्यसेत्स्थालीं
तत्रस्थंतत्रसंभैरवंप्रजेत् विधावरणासंयुक्तंगंधपुष्पैः
रत्नक्रमात् मानसेनाम्प्रयोगेणभावपुष्पैर्वरानने चा-
रापुष्पादिसंकीर्णांतथाविरमतामाभूदितिसा तान्तज-
त्रनोक्तासूत्र मूलींसंप्रोत्यचास्त्रेणाउराउावस्थापयेत्
नः प्रोत्तणेंऊराउंक्तसंस्कारानंतरोपलत्तणाय ततस्था-
लींसमारोप्यपश्चादग्नेर्न्यसेदथः एवंसंस्कृतोयतनम्
मध्यस्थाल्यांतीरंप्रोत्यशिवाद्गिस्तन्तराउल्लोच्यसमापतः
सेसंख्याहृशान्तेनैवप्रलिप्यचपदेक्षुनेः मूलमन्त्रेणादेव
शिपकविन्नस्समाहितः शनैरितियथास्थालींनमन्त्र
तेनत्रच चालनोद्घाटनादीनिमन्त्रमन्त्रेणकारयेत् का
रयेदितिसर्वादीनितिशिष्याणाव्याजचयौ तमाभिचारस्

श्री·
स्व·त
५५

57

स्थिमेणुकेष्टैव प्रकल्पयेत् त्रिभिस्त्रिभिर्हुतेनैव सकृद्वा-
णानेनरुयात्प्रिये ततस्त्वामावश्रियामस्याश्रमिवारस्त्राज
मृतमेव तेनैव होपनामाथानन्यां वृगमादेषु दीप्तिमस्वाह
क्रमेत्रैस्यात्त्वां होमोव विनताशेषनामायाप्य मृत्तीम
गडलं हुतवामायामावेमावतारयेत् स्थालीमाज्यापलिप्ता
त्रशीतावारं च होमयेत् भैरवेणागड्रंगेन वषट्जाति·
युतेनतत् शीतश्चतिसोमस्यामस्याश्चति विनताशेषनामा
याबांनरेस्वेतिवरोहाग्रोत्रुस्वार्यजड्डयादिनिगुरूवं: प
वेचाग्नीषोमम पश्चात्रु संस्कारनस्समयात: यथोक्तेक्र
तो योर्द्वैवत्र द्विविग्नीषोमीयमाज्यं हुतो नितसे न तदग्मी
भवतीति शौनकगेहानरेपि अग्नीषोमाम्नकावेतावावा·
रो विहितो वरा: प्रयत्नतामयेत्तत्पादग्नीषोमात्मकं यत
श्चतिततः मंडलं कुंडसामीप्ये हुत्वा दर्भासनेन्यसेत
स्थालीं तस्योपरिन्यस्य समस्तानेमंत्रसंहिताम जपेत्रैकैक
या हुत्वा पातये द्दैवतान् निष्कलतदकुंवर्णो स्वार एवं
विन्यस्य हेतिचरावस्वार्यवन्हु याटिति संपात होमे क्रमः
प्रमरूादग्नीषोमसमयतामिव्यक्तये समर्वत्रसमस्तान होम
मादृ प्रष्टोत्कृष्टशतेनैव पयाम्रतसमतस्मरन् रजस्वादे
ततोदेविकर्तव्यं करणेन तथा खटिकानिलाज्यसमस्ता
तेमूलमंत्रेणाकारयेत् मूलमंत्रेन करणे विद्धानदाम
कपरामृतान्नस्मरणेनतत्र मध्ये चरणेन प्रग्रंथीनेन्य·
यौच्य त्रिभागं कल्पयित्वाने चरुं स्थाल्यां तसंस्थितम शि
वाग्निसाधकेभ्यस्त्रशिवायाग्रे निवेदयेत् शिवाग्निसाध-
कार्थेत्रयोभागायामस्तानादृश्येन मिस्यालोकिकं चरुकल्प

विनाग्रे शिवभागाख्यलिकलशाग्रयं भागीकृत्वान्यथाग्रे
भागं शिवायमाहल स्थापयेदग्न्यादिभागान्तरविनियो
गमाह द्वितीयं होमयेदग्नौ साधकेभ्यस्तृतीयकम् साधका
श्चिवाराधकाः शिवायविनिवेदने विधिमाह चरुस्थाने स
मत्वपूजयेद्रवेन न तु पुष्पधूपादिभिः बीनापाद्गेनं विनिवे
दयेत अनन्तरं हृदायावाराणस्थानां दशमांशं निवेदयेत
कलशेष्वेवमेवं न मंडलवन्कलशे परिवारे विधिः अथ अ
ग्नौ होमस्य कुस्स वानन्वभैरवस्य शतं होमस्य मन्त्राणां दश
शकम् साधकेभ्यस्तु यच्छाषं पिवायस्थापयेन्नियये शेषं
मित्य वा शिवभागरूपे स्थापयेदिति साधकानां शिष्याणा
मघायामस्कृतानां संस्कृतं चरुभोजनेनाधिकारादथा
विवासार्थं होममाह विनायकेशतं होमं रूपरिग्रहेणतथा
भवः पूर्वाववनारितमोत्तलल्याधिष्ठितायाः परिग्रहे स्वी
कारविनिमित्तं तेन ओं भुवे स्वाहा ओं शिवे स्वाहेति प्रयोगः श
तेशतं होमं किं च अधिवासेनथ्येवेदमष्टोत्तरशतं इतिः
ग्राह्नि त्वानाविवासरविनिमित्तं तु निरितिभैरवस्य स्थादित्यर्थः
अथ प्रायश्चित्तनिमित्तं अनुलोमविलोमके सूनाति
के टेवे शिश्रेष्ठेन तु शतं इति अनुलोमस्य विधिक्रमस्य वि
लोमेन्यथात्वं तत्र सूनाप केवयन्त्याय प्रायश्चित्तं प्रायस्तु पसि
विनं प्रायत्तपामि विवितं निष्प्रयत्तदर्थं मूलेन प्रायश्चित्ता
यज्ञहोमिस्वाहेत्यनेन होमः शिष्यसंस्कारं तेपीठवंधकरा
ति भैरवं पूजयिनाथ्यप्राप्त्यानुज्ञातं वरानने शिष्ये कर्मप्र
कर्तव्यं यथाभवति तद्दर्शयति शिष्याणिनि शक्तिपाताङ्की
न शिवभावस्य कर्म निर्धिता समर्पयंतदाह द्वारे मंडलकं

श्री·
स्व·तं·
५९
56

कृत्वादेहं ततस्थोपरिसमेत प्रणवेनासनं कल्प्यं शिष्यंता
स्मिन्निवेशयेत समयादेस्त्व्यकायं सौम्याननं कृतांजलिं
द्वारे द्वारसमीपस्थ्यकाययुक्तिने सौम्यदिग्गमिनवेश्म
नवदनंच गुरुःसर्वमलोस्त्रेणप्रोक्षयेत्तं शिवाम्भसा भस्म
नानाडयेतमूर्ध्निप्रस्तदर्भेणाचालभेत भस्मनानाडनेयतेः
श्राव्यमनेस्पर्शस्तस्या नासूर्ध्वशीतत्यावारानाम्प्ययस्त्रो·
न्यकल्पयेत पतत्संस्कारत्रयेणपाशशैथिल्यापापयस्त्रीनाग
मलत्रयोत्थसमार्णमूर्ध्वन्नशक्तित्रयानेजननायायाश्चैवं·
शिथिलपाशतादेवविहितदेहादिस्थशोणिशपाशिवेन
स्वाङ्ग· सहितं पूजयेदैरवेणानर्किंच वेत्वसंशेरूपचास्त्रेण
कवचेनावगुंठयेत पूजयेदैरवेणावनेनेवास्य सर्वविघ्नश्च
रयेनव्याकरणानांविहितमवनिर्योरणायोनविन्यस्तमे
रवप्रकाणप्रनस्यालीकरणायववहीन्द्रियाश्रयसमुत्व
सप्रक्कारतं बुहीन्द्रियवक्तमैन्द्रियाणां संयमनायतस्याः
यानपाणवहृम्पप्रवेशिष्यंप्रवेशयेदित्यर्थः हस्ताभ्यांते
गृहीताय विशोजवनिकामरम ततोपिदेवस्वाभिमवे
कृत्वानस्यचक्षुषी पाणौ प्रदापयेत एकमेवचक्षुष्मल्लाभि
मेविनेपुष्पपातस्य समस्तं निर्णयायपदयानस्य प्रक्षेपयेत
तोपाध्यायिपश्यामिनितंप्रयुंजीत उक्तानावसरेवमू·
लगुष्ठानयेदुहरिमार्थः श्रप्पास्यमुखमुद्रासदर्शयेत वि
घामंत्रगणोमार्धंकारणंसमदाशिवम कारणामितिनि·
कलनाथ्यं सहसदाशिवेन सकलभट्टारकेन वर्तमानम
यासौ श्रज्ञानपटनिर्मुक्तः रवुद्रुपेणगृहीतेन दंडवद्गुणा
गतासाणिपतिपुनःपुनः श्रज्ञानेनेत्यनेनपटापासनेव्या

स्थितिक्रमात्प्रागवस्थायायायपेत्स्मेदानीमेवप्रत्युद्देतप्रवज
न्मसहस्राण्येवंभगवत्स्वरूपावलोकनाद्विस्मयाविष्टःपु
नःपुनःभगवन्तमीक्षतेदंडवद्भूमनेनदेहाप्रमानन्नापह
स्तनाक्षिवसमावेशान्नस्मारेणायोगपतासदर्शिनास्वात्म
वासौ कृतकृत्यःप्रहृष्टात्मानेव प्रहृष्टनयनंशिष्यमु
त्थाप्यहस्तात्संगृह्यदक्षिणांमूर्तिमानयेत् चिदानंदम
कस्वरूपस्पर्शात्प्रहृष्टनयनमस्कार्येति विवरतरंदेहां
दिभूमिमग्नेननतदुन्मज्जयेदित्यर्थः दक्षिणामनस्पलां
शिवात्मकामेवनन्वपाशवीं देहमयीं श्रीमद्भैरवक्रे
सात्मन्येव नेत्रमंडलकंकृत्वा उष्णीषशावासनम
तस्योपरिशिष्यंमकूर्धकायमत्स्याम गुरुःपूर्वानन
स्थितोतामोसनगाादीनिकारयेत् स्वादिशहोतानाडनालमं
नेभागवत् कारयेदितिक्षवेनोमंत्रास्त्रहीणानप्रवेशेन
प्रगुंजीताप्याग्रामनेन उपवेश्यनतःकृत्वासकलीकर
णीविधिम विशेषफलसिद्ध्यर्थमस्मनोमाध्यकस्यामा
मान्येनकृतसंस्कारसहभगवत्स्वरूपस्यापिशिवपूं
जाकार्योहेसकलीकृतविग्रहः नान्यथाशाकसरूपेणे
निवत्समाणानास्वनर्यथायोगभोगायमोक्षायवाशिवा
वीध्यात्मनाममकविशेषफलसिद्ध्यर्थंसकलीकरणं
स्वविधिंकृत्वाकलाध्यानेनस्वस्वस्याप्यादितिसवहितेन
सम्बन्धःसकलीकरणंक्रमेणाादिशति गंधादिभ्योकरो
कृत्वाम्बहोणपरिमृज्ययेन कवचेनावगुंठनेनालावये
दम् तेननतनयोऽस्त्रैव मनेनासनमाकल्प्यभैरवात्मानि
विन्यसेत् भैरवस्यांगानिचेति उक्तः देहन्यासमाह योगा

श्री·
स्व·र·
५०
57

न्मानंयोजयित्वाशिखोः शोध्यानेन मिथे म्ब्रग्रेयींथारणं·
ध्यात्वानिर्दह्यखेणनेशिखम भस्मकलाविनिर्मुक्तंदग्धक·
यंविभावयेत भस्मीकृतंतथाशानेम्नावयेडुदकेनत व्योम
वर्षिणयेदेहंचैतन्यंकनकाग्निवत शक्तिन्यासंन्यसेत्सर्वं·
कमलंप्रणवेनत तस्योपरितदात्मानंध्यायेद्योतिन्मयं
शुभम मूर्तिमंत्रंसमभ्यार्यमूर्तिभूतंप्रकल्पयेत पतत्स·
र्वंभावनयाकार्यंकथमित्याह पूर्वोघतेनमंत्रेण पतावे·
कवचनंनेनसंहारेणायाभिनेनेत्यादिसर्वएवंक्रमः क्रमश्रा
श्रयतब्धः पवम्रमरत्र प्राग्वदेवशिवावेशावहम्भरसे
न स्नावयेदमनेनत प्रथमंत्रन्यासोयथाएवंमहात्रिंश·
त्कलावपि प्रयात्रैवानर्वहिःस्थस्वहनेनात्मकदेहमागोय
सृष्टिक्रमेणाकलाधानेन्यसेत पश्चाछान्तातीताधृत्रक्रमा
न स्फाटिकानयाकुस्मारकाम्रस्रकावपीतका शान्याती
नादिकाद्वेयास्त्वनदूनास्वनाः कलाः ननदूनाड्निरवा
दिप्यथिव्यंनानतन्दूपतांप्राप्ताः प्रतपवासंतथाचितमे
वध्यानंप्रक्रमित्येषप्रडतनसाहार्थंफलापंचकन्यासो
ऽपिवासेनावडक्रः प्रत्रकादीनांतभाविपटलेन्यथैव·
संहारक्रमेणादीनार्थमसोभविष्यतीतिनात्राप्राकरणि
कमेनदितिभ्रमितव्यम उक्तसकलमंत्रन्यासोपरि था·
मावाह्यनत्याङ्गालिन्यस्यांतः करणंभवेत स्नात्मानः क
रणोपरद्वत्याएजोसमारभेत याम प्रोक्षार्यस्त्वध्याम
वाह्यांतरंपुनः संधानेनाडीमंत्रात्मकेसवाह्याभ्यंतरमि
तिरेहान्तः करणाश्रयभैरवविषयंस्पृष्टिलाभ्यंतरभेदेन
तिनस्मदच्य शिवहस्तेविभुंध्यानामंत्रश्रामंस्त्रजाज्वल

नंपाणानयामोक्षार्थंच मन्यायशिर्षं मन्त्रिकरंन्यसेत् स्व
योमुखेनहृन्स्थेशिवहस्तेनबालयेत् विभुंआयकेस्वा
त्वलनंहृयमन्यायेतिएवंवमार्गमन्त्रकर्मेणाब्रसंप्र
हृदययोर्भगवदंपिष्ठानेपिपाशाब्धनंनमस्तीतिमूल
भूयोनत्रपाशदाहेनयारमेणस्वभावोद्दीपनर्थमङ्गुलि
पंचकाभिव्यक्तचिदादिशक्तिपंचकव्याप्तिनाशिवहस्ते
नस्पर्शेरूनतः उन्मायदत्वापुष्पंनमेनलोभैरवेणानप्र
वेशणाभ्यर्च्ययेत्कुंभम् उक्ताय्येतिनमःसर्वंस्पतिष्ठतेरीहार्थं
तांद्गगावमूलोच्चारोंगग्राहयितेनार्थः प्रवेशः मण्डलेत्रशि
वंपूजयेत्याज्ययाभक्तिस्पृहेन्मविस्पतनारत्नापादंनंय
थायथाव्याकरणोप्रवेशिनरतिनकेप्रवेशिनइतिस्मा
भ्यर्च्ययेदित्यर्चतेनिव शिष्योपितथावार्येणाशितितम
न्तुपृष्ठंशिवमुस्थार्थनितियेत् स्पृष्ट मण्डलायादपस्
तिवन्दयेद्देवंदण्डवत् तथाविः प्रदक्षिणाम शिवकुम्भा
ग्निमध्यपृष्ठंस्थाशिलष्टंचवेदयेत् त्रितित्रिविधेपिका
लाध्वनिदक्षिणोस्वस्वरूपप्रख्यापरः मेभवेतिवाक्यार्थ
दक्षिणामेवभगवंनोऽरुर्वंन्यारिभ्राम्यन्तवीनेवंच शिव
एजादिकार्यादौसकलीकृतनविग्रहः नान्यथाप्राकस्त्र
पेणएजनान्योभवतस्मः भवेदितिवाक्यउपयोज्यमा
विशाहृञ्जयध्यानादौकिंच नीवाङ्गंडममीपातंशिघ्रंहः
स्तविप्रयोगतः श्राममध्यदिग्भागेमंडलेप्राणावेगात
प्राणावेनासनंदत्वातस्योपरिशिष्यंन्यसेत् विन्यस्तम
न्त्रेतेजसात्मानंक्रियाशक्तिस्फारमयेनस्वहस्तेनात्मनि
मग्नेत्तानक्रियाशक्तीहस्ताकर्षेणाशुमूलाकर्षविनिहः

श्री॰
स॰ नं॰
५८

त्मावियोगार्थः सर्वेदन्तिगोशिष्यमित्याद्यप्यतनादाशी-
भूतशिवस्वरूपम् उपदेशकरेदंभैरवेन समर्पयेत
मूलं शिष्यस्य हस्तद्वयं साग्रमादाय नेत्रयोः हस्तयोश्चा
रितयोस्तस्येतरशाखाबाहुपर्यन्तं मध्ये तिष्ठन्नीति हस्तद्वयं ने
त्रयोरिति नेत्रोपनेत्रयोरुक्त्वा ज्ञानसंपादित्वपर्थः दर्भस्पर्शा
ग्निमाह पिङ्गलामध्यनाडी शिष्यदेहाद्विनिर्गता सैवात्र
दर्भभूतानन्तगुदनाडींलयंगता अथ नाडीसंधानहेतुकं
भैरवेणाहुतित्रयम् तथा नाड्याप्रवेष्टव्यं शिष्यस्य हृदये
सकलं यद्ग्रहणाकर्षणार्थेन भैरवो निष्कलः शिष्यमध्य-
मनाडीमनध्यनाडींसंलीनास्तस्माद्धेत्वत्र प्रयोगः पेक्ष
न्याग्रामिरूपनाडीमन्धानं सर्वमेव ग्रहणाकर्षणाय ज
नेयथ्यो मंत्रीस्वने स्वयमेवात्मनो ग्राह्यस्थानपदार्थ गृह्
त्वेच स्वतः पुनः दीनाकालेयतस्मैवेनं दर्शनाडिसंहति
आचार्यशिष्यात्मानं भवतीति पूर्वपादं तेशेषः समपिदी
त्रायां शिष्यात्मनो हृदयाज्जादर्णातमाकर्षणं ततोपि
स्वहृदये समारस्थापयितिरित्यादि पुत्रकादिदीक्षायां तथा
शास्त्रवागीशीगर्भयोजनादिकमधिकम् अथ सर्वाश्र
यन्यस्तमंत्रैस्समं शिष्ये वक्त्रोच्चाग्रीवामात्मनामभिव्य
क्ते सम्पातहोमं निरूपयति शिष्यस्याथ शिरोभूमौ भैरवे
णाविधायत सम्पातं सर्वमंत्रैस्तस्मैकैकेनाहुहुतिंतिपे
तं जङ्घादिविशेषकथमित्याह मूलमंत्रैस्समस्त्रार्थेवा
ह्नग्नौ प्रपातयेत हेति शिष्यस्य शिरसि सम्पातं स्त्रिवचोदि
नः सम्पातार्थं व्याचष्टे शिष्यदेहेनयेमंत्रास्सवास्यापन
वेशितानाः अग्रतःस्थापितानि नायेनथासाध्यावरणानगाः पु

गायत्र्यर्णानां तेषां संख्यानत्वेन कीर्तितः पंचैकस्याद्यमंत्रस्य
श्याहुतित्रितयेणान सम्यानसम्पते सुगायत्र्यर्णवज्ञाशीघ्रेमा
न्यकस्वरूपोन्मीलनाख्यसंस्कार इत्यर्थः किंच उक्ताविव
ननशिखांतदर्थमंत्रतर्पणाम ऊर्ध्वादित्यर्थः तत्र मेरवाय
शान्ते हुत्वा हृदादौ दशकाहुतिः दशांशेनास्यादित्यर्थः श्र
द्ध यामग्नायोक्ताय हेतवं दशांगाहुत्यानुतर्पयेत् उक्तायेन
नेन दशांगाहुतिप्रयोगे स्मर्यते वे सामान्येन समर्पिदीना
विषयमपि वा समम्क्काप्त्रकादौ तद्विशेषमाथानं यपाश
स्वविधिभविष्यनितत्रपाशनांवं धायमंत्रदीपनेका
नेमाह मंत्राणां दीपकं कुर्यात् हामायस्वावधिकमात् कथ
मित्याह हुंकारद्वयमध्येन मूलमंत्रं समस्मरेत् प्राणावा
दिष्टक्रमेन चाहुतीः प्रतिपादयेत् पंचैव हृदादीनां च सर्वे
षां ज्ञानिरुक्तावदीपने ज्ञायते तत्र कार्यो नत्रगुणपमन्ये
तिविशिष्टे मन्त्रप्रयोगः हृदव्यावकाणापुरल तत्र यत्तेन प्र
पाशानां वन्धनार्थाय मंत्राणां दीपनं स्मृतम् तेनदीमास्य
तः मंत्राः करणाभूतास्य पञ्चकार्यस्य साधने पञ्चकार्यं
दीक्षायस्तेन करणानि समहाप्रभावः आचार्यकरणं प्रो
क्तकत्वेत्यर्थः कथमस्य शरीरादिमंत्रा करणानि मित्याह
शिवरूपेय नस्य न सन्त्यपि देहे निरूपाधितत्प्रकाशशि
वाहमभावमयस्य इत्यर्थः इदृशस्य वा त्र्यहे पिहृतत्वाद्येना
हुराचार्यो विकरणास्थिवादीनां यथासान्ताकनोंमाइलस्य
स्त प्रयोजक इति तत्र तेषां सर्वसत्तो गर्भाधानसमये शि
वस्यातात्मनो मंडलस्य प्रयोजक आचार्य इत्यादिसे
तैन व्याहन्यमेन तप्रयोज्यप्रयोजकभावकृतश्चिदत्र पु

श्री·
स्व·टी·
५६

वेत्रवाग्रेयेस्तीत्य सदैवेनतस्मात्सर्वमंत्रोदयप्रलयहेतुत्वा
दुःनशिवात्ममयप्रवाचार्योत्रापि कृतः मंत्राणामुद्दीपन
मवश्यकार्यमित्यर्थः क्रूरकार्येनकर्मवोनमंत्रानसन्दीप्य
योजयेत क्रूरजातमन्त्ररूपेणावाचकोन्योजयेत्सदा क्रूर·
कार्यंपाशानांवन्धच्छेदादिएवंक्रोन क्रूरजातिकमेणायो
जनमेवमंत्राणामुद्दीपनमत्रवावसरे भृकुटीकरालव
दनात्वाद्यरूपानि चिंतयेत ईदृशंवाच्यवाचकानांक्रूर
त्वमन्यत्रापि साधकविषये क्रूरकार्येमंतव्यम स्वरूपवा
प्यपनादौ सौम्यजाति पुनात्सौम्यसौम्यरूपानि चिंतयेत
सौम्यजाति वैष्णवादिकायदंत मंत्रोद्दीपनेनतत्पुनिजानीते
पाशकर्मततोवस्ये यतश्चभावित्रुवकादिदीक्षाविधा·
सायतनइतिमंत्राइपिनानेनवैपाशकर्मपुत्रकादिदीक्षो
पयोग्यमाणास्यभाविपाशस्तत्रस्य यदपिवामर्थ्यपदपि·
वामरूपंकर्मतत्त्वहृत्वनेरन्यथास्तंत्रमेनाह कन्याकर्ति
तसूत्रकम त्रिगुणंत्रिगुणीकृत्य कन्यात्रुपजातविकार
परमशक्त्यात्वकृतरूपेति ततोमूलभूमेः प्रवृत्तानामा
णवसायीयकार्मरूपाणां सत्वादिगुणत्रयात्मकप्रपंच
व्याप्तिभाजांपाशानांभाविवन्धच्छेदनादिकंसमूलमुन्मू
लनार्थमिति कन्याकर्तितंत्रेत्रिगुणात्रिगुणात्वेवाशयः
स्पृष्ट्वेनतत पाशवन्धेनसूत्रकम शिवाम्भसेणासम्प्रोक्ष्य
कवचेनावगुंठयेत स्वात्मनाविधानेनगंधपुष्पादिपूज
केः प्रसादयद्भृहीतानतम्भावायकुलिकावधि शिखास्तत
च्चारेहस्त गेंपाशवंधनसूत्रायनमः इतिएज्ञाविधानंसा·
वधम्यामिचिंतनम शिखामेनिपुत्रकादेः ततसमवाणि·

नस्तथदेहनापाशनानांवेष्टाद्देहेहृद्यादीनांनिक्षिपन्नाना
धानव्याप्यानन्तत्वंग्रुमानन्तिाणेनस्त्रीवामेनकरेणमू॰
र्ध्निधारयेदित्यसहीत्तहस्तयादर्भनाडीधारणव्याप्यमन
मेनाच्छिकोयामेवपाशहत्वंलभ्भयेत पकेकक्रियाशा॰
क्रियारमेस्वरीशंसहूपणीपनेनपाशहूपनयाच्छिनेनेक
नमिहपाशसत्वमस्वीहर्वाहोत्तशक्तिरूपमेवचित्तेनस्थि
नमित्याशयेनश्रीगणिसूत्राणीतिश्रक्रियामात्रभेदनञ्च
मासत्वम नाडीभूनेविचिंतयेत्स्वाच सग्रुमाणमध्यमाना
डीसर्वनाडीसमन्विता गंकाशदिसुनाम्नानन्तमन्त्रा
वसाविकम शिष्यदेहस्थितानाडीस्त्रवेसंगत्यायोजयेत
भावनयेति शेषस्तत्वहूपायांनाड्यांसर्वनाडीभिसमन्वि
ताभावनस्यत्वहूपायांसंगतायोजितांचनाम गंधपुष्पा
दिभिः पूजकवचेनावगुंठयेत श्रेवमन्त्रियानार्थहोम
माह सन्निधानेकृतोत्तिस्वस्वनामपदजातिकाःदद्यादि
तिशेषः गंस्वग्रुमाणयेस्वाहेत्यत्रप्रयोगोस्य शिवाम्भो॰
हिणसम्पोत्ताशिष्यस्यहृदयेपुनः नाभयेदस्त्रपुष्पेणा॰
वेच हृदिचित्संहननाभवेन सर्वव्यापिहृदयैकनिष्ठीकृ
तभवतीत्यर्थः तदनु योगक्रमेणभावनयापिवा हुंकारो
च्चारयोगेन रेचकेन विशोधयेदि नाडीरन्ध्रेणमध्येनग
नान्तेचैतन्यंभावयेच्छिष्योः कदम्बगोलकाकारंस्फुरता
रकसप्रभम हृत्पंच्छिनाम्नाखेहुणहुंफटकारांतजा॰
तिनानिष्कलास्त्रमेवाखेदुस्वेणशिशोपुर्यष्टकंरश्मिमा
त्रवियोगेनाच्छिना यान्याचांकृपणारूपेणकर्षेत्स्कूच
यिक्रमात ग्रंकृशोनिणाम्यान्मकुटिलालकाग्मनात्वाने

श्री
स्व·टी·
८·
60

त्वशक्त्यावधिज्ञादर्शांते तस्मिनाभिकामिहनतः द्वादशांता
न्तं संगृह्य सम्यगाहृदयेणाज संहारमुद्रयायोजं स्रष्टव्ये नाडी
प्रकल्पिते व्यापकं भावयित्वा ऋकवचेनावगुंठयेत् प्राणा
वेनिष्कलो ज्ञाप एवं देवदनचैतन्यं पाशस्तत्रे योजयामि
नमः इति प्रयोगान्मन्त्रदेहे योजयित्वा तस्य सव्यापकता
भावना अयाम्य एनां कृत्वा भैरवेणाऽनीत्यस्मत्सम्
यानस्य हेन वेदयति विशेषः पाशस्त्रविधेः प्रयोजन
माह द्वितीयमन्त्रदेहस्तत्पापाणाप्त्रास्यितानात्मिम वंपाछे
घास्तथादयान्मन्त्रस्यानेसममन्त्रपाशाश्रयस्य सद्दाव्य
तिहेतोः शारीरस्य परत्वेन मात्ताह त्वायत्यागनन्य
ति कृतिनित्रूपं भावविशोधदेहासन्त्राणानन्त्रदेहे गृहकल्प
यित्वा तन्मयान्त्यापाशानवभीयाच्छिंघादहेस्म्बन्यार्थः इमेइन्म
नेनरमेवव स्वमाणायेनेदनं हि भोगतः इत्याह्यानत्मा
दारव्य कार्येदीतानरकालेभगवद्वाचोदिहेतोन्त्रदा
हादिपुकमित्याह नविग्रहे पाशानां संख्यसंस्तास्त्रह्मा
शिक्रमेणाकर्षयति पाशास्तत्रिविधाभावमायीया
नवकर्मजाः चैतन्यरोधकास्तेनकार्यकारणरूपिणः
मायेन्य्वं माया यां भववं मलां त्ररे प्यस्सीनिरुद्धेवधि
मवेया प्रथाररूपं मलं मायीयमुच्यते अनपवात्मशा
न्मभलमायाव्येत्याव्योपदाद्धः अणुत्वामयमाणवः अ
शीमसमनात्मालौकिकरूपः कर्मयजनन्नात्ताहनताद्
रूपं ततोजातमंत्रवासनायित्रुद्धं धर्माधर्मेरूपमपथो
वचैतन्यप्रतिरोधकत्वं गुणाभावापररूपमेवपाशत्वंप
पोकार्यकारणरूपत्वंस्फुटयति मलकर्मनिमित्तेन

नैमित्तिकः मतः परम् मलकर्मैवेनेतद्वयंनिमित्तंमलस्य
कर्महेतुत्वात्कर्मणश्चमायीयेकारणत्वादतः परंमायी
यंनैमित्तिकंमलकर्महेतुत्वात्कर्मणश्चमायीयेकारण
त्वादतः णोकार्यमेवेत्यर्थः यद्यपिकार्ममभिन्नवद्यप्रथा
रूपमायीयंसतिभवति तथापिननद्देनकंएणांकारा
णांज्ञानिनांतत्संभावेपितत्स्पादशनादिमत्तणांस्तन्माना
नामेवार्ज्यमानेनत्कृवनीतियथ्योक्तमेवजायस्तस्य श्रा
पारस्रूपंनैमित्तिकंशरीरभुवनादिकम् आपारतामोगाश्च य
यदाश्राद्दिशब्दाज्ञावाः यत्रचनैमित्तकेमायीयमलेनि
मित्तमभिलाषाख्यम् लौकिकाख्यमाणवंमलमित्यर्थः
किंकेवलंतेनाह विचित्रैस्तैसरूपकैः पशीश्चमौलकेस
हकारिभिर्युक्तमित्यर्थः प्रकृतमनुसरति तांश्चावलोक
यतः देवस्यावन्यनहेतुतः तानितिपाशान्तस्यमाणव्या
प्यव्यापकभावग्रस्तावलोकयेत् किमर्थंतत्स्थानामर्थ्या
तेषांमेवबंधनहेतुतः वन्धायेत्यर्थः अथैषांशिष्यदेहस्था
नांनाडनग्रहणपूर्वंसूत्रेकमेणायोजनमाह पाशानांना
डनेकार्यंहूंफट्कारान्तनेतिना स्वाणामश्रावायेनस्था
पनीतानांनक्रमात् प्रणवंशांत्यनीनावीजंरवेश्चायांस्य
कामंस्यपाशव्यापिकायेशांत्यतीतायेहूंफट्इतिमंत्रम्
च्चारयन् पुष्पेणताडयेत्भिग्राश्यंतेनतः भूमादियोजयेत्
हूंफट्कारान्तयोगेनगृह्यसंहारमुद्रया यास्वानियोजये
त्सूत्रेनमस्कारान्तयोगिनापूर्वोक्तेनैवप्रणावपूर्वम्मूलमं
त्रसहितेनमंत्रेणसंहारमुद्रयावस्यमाणयापाशत्रयं
सांशस्यांकांजानिमपाम्यनमस्कारान्तनातिनानेनैव

श्री
स्व·तं·
६१

मंत्रेणापाशत्रयं स्वमंत्रेणायोजयेत् अस्त्रमेवक्रमेशांत्यादि
कालास्वपिस्वनेत्रनामयोजनत्वमस्यानिर्दिशति प्रवेशांत्या
दिकास्वाशान्त्यानां संयोजयेत् स्थानमंत्रक्रमेणावक्रे
हृद्गुह्यपादान्तानाम्स्य भावयेत्रिविधान्पाशान्पंचतत्वाधव्या
पकान् कलादीनां यांसमनंतरं तत्वभूतास्तत्ता कलाःशु
निवर्त्यमानानां पंचयानितत्वानि कलारूपाणि तेनात्मभूते
रध्वनो शेषस्य व्यापकानित्यर्थः अथकथं पाशानां कलाव्या
मिकत्वं चमायोर्ध्वस्यशांत्याशांत्यतीतापदेशानां सतेत्या
शंक्याह त्रयाणांव्यापकशक्तिः क्रियाख्यापरमेश्वरी शां
त्यातीतादिभेदेनपंचसंज्ञाप्रतिष्ठिता तेषंपरमेश्वरस्यनिरा
विर्भाविनीशक्तिस्तागृहीतक्रियाशक्तिभूमिकासतीक्रि
याख्यातेनावैचित्र्याहकोनाख्यांत्यतीतादिपंचयावेशमात्र
याणांमलानांव्यापिकातदुक्तं मेयंक्रियाख्यिकाशक्तिर्वि
वस्यपशुवर्तिनी बन्धयित्रीतिस्वतन्त्रवचयावयावदिद्ता
भासस्थितिस्तावनदीवित्वेनपाशाः स्थिताइति शांत्य
तीतापदेपितुक्तोपनेगुक्ततम् व्यापकेदस्त्रेदव्याप्यस्यतत्त्वा
णास्यसत्वाद्धद्विभवतीतिमलानामात्मभूताकलाव्याप्या
नव्यपदेशोस्थापनंतम्स्थापनंतम्स्त्रतिन्यात्विधोगिपारमेश्व
रस्यानंत्याशक्तिरूपतोत्मजनमेवयथोक्तंस्वमार्गस्थाज्ञाना
सित्तुपपापिकेतितिर्णीतेतत्तुक्तिवीर्यस्यौरेवमंत्रेति
मप्रयारमार्थिकतत्त्वरूपतयाप्रमभेदानामिवमांसंशोधन
मितिसर्वमप्यपनेमनंच आधेयाग्रह आधारंगृहीतंभाव
येत्याशाः आधेयाकलाआधाराम्मलाः अथपारमेश्वरशक्ति
व्याप्यानमाराताह गंधपुष्पादिभिःपूज्यस्त्रेपाशांस्तर्प

येत् शांत्यातीतान्तक्रमेणैव तत्त्वतर्पणम् तत्पाशांस्तद्दी
पयेत् मंत्रशास्त्राभाव्यक्रमसमस्तभोगसिद्धौ वित्तेनशु
गपत्त्वादिपक्षाविरोधीन कथमित्याह स्वनामजातिफं का
रयामभिस्त्रयं त्रयम् आद्यतीतांदवेतिशेषः जातिस्वरू
कारः मंत्रपाठस्यक्रमः प्रागवत् एतस्त्रिशिष्यैवेनन्यान् वि
श्लेषकरणार्थत्वपाशानां दीपनेभवेत् यतएवम् दीना
पाणस्तनावंघास्ताउत्तग्रहणादिना आदिशब्दात्ग्रंथिद
नम् अत्र तः प्रोहांधेस्तदीपितवीर्याणामेवपाशानांवे
धनेशिष्यचैतन्यावरणेस्तातेत्यपसारणम् नाडुममा
सूत्रसंस्थाभयेन्मुखेस्तदेहस्यानिवक्रमात् यथास्वं
हेक्रमादिति प्रोक्तमेवतत्स्यास्यादिक्रमेणानाडिनास्तथा
नेडयेत् बन्धने त्विकिमाह प्रान्त्याचमस्मदीक्षन्यस्तनाड
न्नाचक्रमात्क्रमत् वैधेनत्प्रयोगेयंपवश्रावधामशां
त्यतीतावीजेननवेशांत्यतीनांदेवदत्तास्यपाशमापि
कावभामीत्युक्तार्थधामनस्तवुह्यांतमुक्तार्थपाशसूत्रसम्
धिग्रंथिवधात् एवमन्यत्राह सवेग्रंथीन्यकल्पयेत् ग्रं
थीरितिकलाव्याप्त्यार्थवकिंच बन्धनेपाशानांवकर्मा
णोविषयस्यवनकेवलंग्रंथीन्यावकंपनस्समयेकर्मणा
शुभाशुभात्मनोविषयभुवनादेस्तावीयममलात्मनस्त्वशा
द्वादवस्थमलस्यपरिमाणांनियनमथवाभिवप्रकल्प
येत् तद्यथा निवृत्ताविकंपार्थिवंतत्त्वमेकोत्तरशतंचका
लाग्न्यादिभुवनानांइतिविषयस्यपरिमाणांभविघामि
कर्मणोनिवृत्तिमन्तिहाविघानेपावस्थामेः मलस्यतुशां
त्यातीतान्तमपिसंस्कारात्मनास्तुत्वेगात्रपेणमनास्तवेन

श्री॰
स॰न॰
६१
62

तस्सर्वमन्त्रसन्मयीतेवैवपाशत्रयोगजीवाः षड्विंशान्तत्म
ध्यस्थाभंत्तैभोगंशुद्धमनस्त्रपाशविच्छेदेनेतन्याह नचा॰
न्यथाचपरार्थेषहृतमाह पाशानंस्याध्यपात्रेतसंस्थाने
नकृत्यात्मकृत पाशानितिपाशसूत्रसंस्थाप्येतिशिष्यदेह
द्विसूत्रेणार्थान सम्पातमोहः सम्पातंसर्वमंत्रैस्त्वयादो॰
निर्णीतः अथैनान्याशान पात्रसम्पुटामध्यस्थानस्थंडिले
विनिवेदयेत पात्रमध्यस्थं वेयवेदकांतरवस्थितापते अ॰
स्याप्ययात कवचावगुण्ठनव्याम्याख्याष्टिलइति नया॰
चितेभगवतिविनिवेदयेदिति एतेस्यपाशास्त्वयैवमपि
कांतत्रमाविषणवशाशनिविन्नंमिकयोत इत्यर्थः तथैव॰
च नीलासमर्पयेत्कुम्भेतस्योभगवंतंविज्ञापयेयथा पा
शानामेरतहेविभोसंरत्तचभाविपुत्रकाद्दिदीलोक्षैयाना
मेषांसाम्प्रतंसकार्यशक्तिवन्धनानापिवासमसंस्कारलतः
वर्भविमोचयेशिष्यंनाडीसन्धानार्थंप्राकारिकल्पितम
प्रथासे सुष्ठुंपाणौप्रदापयेत तेनचासौभगवंतंसमंत्र
कमेवस्थंडिलेशिवकुम्भेचशिवाग्नौचप्रपूजयेत वका
राहृतमलीवपि ततः प्रदक्षिणंकृत्वादाण्डवन्नेपतेद्वि
प्रथासे उक्तोप्यपंचगव्यादीनष्टाष्टभैरवेणात अपि॰
शाद्याम्नरुंदत्तकाष्ठभैरवेणोतिसकलेनाप्रविधिमाह
गोमयेनसुचौदेशेकार्यमंडलकत्रयम एकस्मिन्मंड
लेप्रविष्टः पंचगव्यंशिष्यः पिवेत उपविश्यद्वितीयेतुचरु
कंप्राशयेद्बुधः आचमदंतकाष्ठंततृतीयेमण्डलेस्थितः
भक्षयित्वाचततश्चैवविनिक्षिपेत पंचगव्यंसंस्कृतस्या॰
पितचरुभागमोजनयोग्यतायैचरुकल्पितः प्रभृतिशि

वमप्यभोग्यभोक्तृत्वावस्थायत्वादेतत्कार्यं पदं शुद्धिमभि
व्यक्तमस्त्रीयात् आचमेनिःसर्वज्ञापियोऽत्वं तस्यापितस
सर्वं पश्चात्तथाचोर्द्धं गोनरसां च शोभनम् अग्रस्थानमश्व
मेविद्धितस्य होमस्थानं भवेत् अस्त्रमंत्रेण विघ्नशमना॰
र्थं मध्ये पतस्य वाहुल्येन साधक विषयमध्ये तदंतस्था
मांकर्म गोस्य स्वकल्पस्य मार्थम् आचार्यं नत्वत्प्यात स्थाल्या
यस्त्रिनं शिवेनन विधेन्यनानि रिक्तस्य चिन विलेपक
मंगोस्स तति विधेश्चनानि रिक्तं नेत स्पशाय स्थित जत्रया
दिति सङ्कृतिः तस्याग्निकार्यं यथा कृते विभाविनीत्य॰
ग्निकार्यं सेनन वधु ने वे निपश्चादिन स्यार्थः स्वर्च अ॰
ष्टोत्तरशतं हुत्वा प्रायश्चित्ताद्विशुद्धये ति अथ मूलविद्या
तिमेवानुसंधानम् पश्चात्तं नर्येद्धोमसहस्रेणाशनेन
वा यावदस्य विद्यांनिर्द्वेटनेऽस्यर्थः अङ्कवक्रावाविनः म
ग्रास्य दशभागेन अनंतरमेषामेव वक्त्रो नैवेद्यहोमनंकिं
च विशेषपूजनं चार्घं मुद्रावन्यं वदानने स्तोत्रं वाधंनतः
कृत्वाचहंसार्थ्यं विसर्जयेत् परमेशामि त्यर्थार्कयम् नि
रोधार्घं नचार्घं तद्भावे वव दानने रेचकेन तत्पश्चान्म
गृह्य भैरवमनुस्मरेत् मुद्रिनापूरितं नीतां स्थापितं नमि
तिसर्वांङ्के पूरितमिति पूरकेन मारलान्स गृहरे च ना
भौस्थितं कृत्वा तत्रापितथैवार्चयित्वा पूरकेन गृहीत्वा स्था
पयेत्सुनः तत्रस्थं पूजयित्वा चकलशेन विनिक्षिपेत् कृ
समादिभिरभ्यर्च्य कुम्भ पवनं भैरवम् यागगृहमनभि
षिक्तं माभूदित्याशयात् अथ स्थण्डिलात् प्रक्षिप्यैव॰
निर्माल्यं गोमयेन स्पर्शोऽपि निष्क्रांतं माल्यं नलवणावारि

श्री
स.र.
६२

63

शयोगतन्त्रेवच शिवाभसान्तसम्प्रोक्तस्तशिष्येशाध्यांश्च क-
ल्पयेत् गृहिणो दर्भमयान्तयतेर्वेयस्मनाग्निये पूर्वंशिरा
गृहीकार्योयतिर्वैदक्षिणाशिरः दक्षिणावक्त्राभिमुखेन
शिष्येस्यहम् मृष्टशिनामेत्रेण तत्रस्थितस्यशिष्यस्य
शिखावस्त्रंवरानननेतया सिद्धार्थरोचनायैश्चरक्षां कर्या
दतिस्मरन् यतेर्गृहिणश्चक्रमेणारोखाश्रस्त्रया भस्मना
रोचनाद्यैश्चअस्त्रशाकारविंतनम् यतउपसंहरतिक-
वचेनावगुंठ्यंशिष्यंतेस्वापयेमतः ततश्चैवततनिर्गत्यव-
लिकर्मसमारभेत् तदाह बलिस्तुकल्पितः एवंमर्वभू-
तेभ्यस्तुदद्यात् तेनसमृद्धदेवेशिष्टकोदेशान्तकंक्षिपेत
कल्पितेभूतार्थंसाधितः मृष्टमंत्रः भूतायेविविधाका
रादिव्याभौमान्तरिक्षगाः पातालतलसंस्थाश्चशिवयोगे
नभाविताः भ्रवादिसर्वभूताश्चपेन्द्रायाशास्थिताश्चये
स्वाहाकारमयायोगाद्यपस्थश्चारयन्त्विपेत् प्रणवएवं-
भूतादन्यादिस्थिताश्चयेइत्यवेमश्चार्थयन्त्यंतस्वाहेतिमं
त्रेणावलिंक्षिपेत् मेत्रमध्येभ्रवादीन्येतत्तुवलोकपा
मर्णाघ्याश्चभ्रवः प्रणवस्तवादित्युनायमंत्रःपठनी
यः वलिवस्त्रोएवंकंक्षिपेदित्याह नमस्कारेणसम्यग्
गोपेपृथिरन्क्रमात् एवीदीशानपर्यंतेमपत्लोर्ध्वंस-
मेततः मृपिकायामेनवलिकर्मोपसंहरद्विवेनरम्भ
पक्षिपति कोणस्थान्क्षेत्रपालांश्चपतिताश्चपचाम्भ-
पि वलिंदत्वात सर्वेभ्यश्चमप्यववरानने कलीकरणां-
स्ततोक्रमेणाश्राश्रयेश्चरुम मन्त्रग्रहावमरेत्तयावत्संभ
वेसर्वान्मनयितेषामाशांएवयेदित्यर्थः चरुमितियम

पंक्ति हे भगवद्यागार्थिनं वक्रमेणोति गुरुसाधकपरिपा
लयद्वारेण सहाये सहितो वीरपंक्तिं समाहितः शुभ
तोन्दीक्षां तांग्रासुविमुक्तो मदग्ग्रे: इष्टकार्यकृ उ
लस्य इति सहायहायाना साधकपुत्रकादीनां मम व्याप्त
भावात्संकारशङ्का मा भूदित्यभिप्रायानस व्याप्ति विश्रो
तो नैकामगाऽत्लानवपिनकाचिद्रपानिस्तत्रपंचगव्यपिवे
त्सैवं चरुकं दंतधावनम् प्राश्येवं सकलीकृत्य रत्नां एवं
वदेवच विधाय प्रागभ्युमोमपेत्यश्च शिष्ये समहवानने
भगवदस्मिंहि नेयागारहेयु वादीनां तापोदी स्वविषय
समुचितत्स्वमदर्शनायप्रकारांतरमाह भैरवध्यानयो
गेन समायौ माग्रदेववा गुरुर्भवेच्छिष्यार्थमिति शेषः
समाधाविति समाधिनिमित्तमिति शिवम् सत्वान सा
स्वरविवोधयदिने प्राभाभिरामोदहिकसितं हृदयाम्बु
जन्मकृत्वा शिवार्चनविधौ विनिवेशो धमार्याभवभ्र
मणाद्भुः खमलेव वहीन १ इति श्रीसकले योनेधिवास
पटलस्तृतीयः ३ ॥ दीक्षास्नानक्रियास्वहस्तमुद्राशवना
वलिः महाज्योतिर्जयत्येके ल्कादेभैरवमहव्याभुक श्रापि
वासानंतरभाविनीं दीक्षां प्रस्तावयितम् श्रीभैरवउवाच
प्रत्यूषे विमलेकृत्वा शौचाद्यान्सर्वक्रमान् सकलीकर
णं कृत्वा सर्वबन्धविशोद्धृहम पटलसङ्गत्या प्रक्रांतस्या
चार्यः शौचाद्यानित्यादिप्राह्यान्मानादिसर्वबन्धविशोदिति
ज्ञा रेवलों चोकृत्वा शिष्यस्य श्रुशिरावांतः श्वासहृतस्य विशो
त्सवे गुरुरंततस्य प्राणस्यशिरसानन्तमासात्तदेवव हृदिपा
कस्य स्यात्रिवेदयेनोस्य सभानस्यसान्त्वहृत्यामि श्रुमुखांस्य

श्री·
स्व·
८५
64

वरानने स्मेनमदिरापानमांसमांसस्यभक्षणम् कृमि
विष्ठानुलेपं चरुधिरेणाभिषेचनं भक्षणं दधिमत्स्य-
स्येन वस्त्रानुलेपनं श्वेतानपत्रमूर्धस्थं श्वेतस्रग्दामभूषणं
सिंहासने रथं यानं ध्वजै राज्ये विवेचनम् रत्नाङ्कुभरणादी
नितां मूले फलमेव च दर्शनं श्री सरस्वत्याशुभनार्यां व
रूहनम् किंमिस्तानापनं सर्वं श्रेष्ठं किंच नरैंद्रऋषिदे
वेश्वसिद्धविद्याधरैर्गणैः आचार्यैस्सननेवादंकन्नाहस्प्र
प्रसिद्धति सम्यग्वादस्सेवादः नद्याव नदीसमुद्रतरणा
साकाशगमने तथा भास्करे दर्पने चैव प्रज्वलने हुताश
नम् ग्रहनक्षत्रताराणां चन्द्रविम्बस्य दर्शनम् हर्म्यस्यावे
हणं चैव प्रज्वलने हुताशनम् ग्रहनक्षत्रताराणां चन्द्रवि
म्बादर्शिखरोपरि वराश्वहस्तिपोतेभ नरशैलाग्ररोहणम्
विमानगमनं चैव सिद्धमन्त्रस्य दर्शनम् लाभसिद्धवरोश्व
वदेवादीनां च दर्शनम् गुटिकां दन्तकाष्ठं चरवङ्गपादुकरो
चना उपवीतांजनं चैव मस्तपनं पारतोषधीः शाकिकमद
लेपश्च मत्तमालाम नक्षत्रिलाम प्रज्वलसिद्धद्रव्याणि गौरि
कां नानिर्याणि च दृष्ट्वा सिद्धं विस्मयेत तिलाभं श्वाणां न
या सिद्धोजपादिकर्मेणां मन्त्रो यस्य प्रणामिति स्वदेहेस्तनम
स्मानं तिन सम्बस्वादिमध्यपोर्यथ्यो मन्यत्र प्राप्ति
सिद्धं दिवाग्रास्यं च पद्मिममितिकिंच तत्र नत्रासंग्राम
नराणां विजयं रणे ज्वलत्पावनं रम्यं वीरवीरेशभिर्चितम्
वीरवेताल सिद्धेश्च महामांसस्य विक्रयम् महापशो स्सं
विभागं लब्धा देवस्यादरात् आत्मनापूजयेद्देवं जपध्या
नकत्त्वयापि सहृतं चानलं दीमं पूजितं वा प्रपश्यति हस्त

सारसचक्रांकमप्रशावरोहणाम् मातृभिर्भैरवैश्चैवमा
नुरुद्रगणैस्सहा भैरवीभैरवं दृष्ट्वा सिद्ध्यत्यत्र न संशयः वी
रवेतालसिद्धैश्चैनि महायेन्तनीयान् रुद्रदेवाविशेषाः स
हायश्चः प्रुरुषपश्चुस्सारसस्सारमेवयश्चलो हंसविशेषः
सिद्ध्यनी नितन्त्रश्मशानसारिणीश्चुनमादिरूपां सिद्धिश्मशा
नीतार्थः यद्यपिदृष्टः श्मनोत्तुम् नचप्रार्थिनः कस्मिन्नस्त
थाभाविको दोषणाचापि स्वमस्स्मविथः स्मृतः इति निमि
त्तं नरजो स्ति स्वमस्तस्याधीह भगवद्रुद्वैधिपिहितोयोयागया
न्निमंत्रादिमाहात्म्यानाविफलान्तूणपवदृश्यतेमवाप
वासेप्यवम् श्मभास्वमास्समाख्यातान् श्मशुभांशानिवोपमेना
नाह तैलाभ्यंगस्तथापानं तैलस्यैवच विषनं चरसानले
श्चेयपूपेचपतनमथ्यंकेमज्जनम् वृषवाहनयानेभ्यः
पतनं हर्म्यपतननात् कर्णनंकर्णनासाभ्यामथवा हस्त
पादयोः पतनं दंतकेशानामप्तवारदर्शनम् वेताल
क्रूरसत्त्वानां नष्यावैकालपुरुषे कृष्णोर्ध्वकेशमलिना
कृष्णमाल्यांवरस्य कृदा रक्तालीदृष्टवंसमेधुरूपवववारु
हयेन् स्त्रियनेनात्रसंदेहोयदिशांतिं नकारयेन् गृहप्रा
सादभेदं चशय्यावस्त्रासनेष्वच आत्मनोविभवंसदेश्रात्म
द्रव्यापहारणम् खरोष्ट्रसृगालेषु कंकागृध्रवकेषुच
काकोलूकमनिशोभुग्रोहनं प्रेतकर्तनम् भक्षणोपनसं
सम्परक्तमाल्यानुलेपनम् कुसवस्त्राणिरक्तानि विके
नानाप्रपश्यति हसनं वल्गनं स्वमे स्नानस्वगपानमपार
णम् स्वमांसोत्कर्तनं चैवं कुमसर्पैणाभक्षणम् उद्वाहं
चेनष्यास्वमेदृष्टमेवप्रसिद्ध्यति क्रूरसत्वांश्चाग्रादिस्वमे

श्री·
स·व·
६५
65

संग्रामेविकृतात्माविघ्नव्याकुलचित्तः भीषणाकृतिर्वोढृ
मनोह्लादायात्मानः बलात्तेन्यन्तम् उपसंहरति अथशुभा
त्येवमायातानाविशेयादेशिकोत्तमैः विघ्नयाइतिकाल
स्वरूपाधिकार्यात्वमावैलोक्यावलावलचिंताकार्येत्यर्थः
तत्र शुभालक्षणं त्समोघावेसुशुभेषु तहोमयेन अष्टोत्कृ
ष्टशतंयावत्तानयासमिदीतांनरायोपशांतेः प्रायश्चित्ता
द्विशुद्धानि अत्रविधिमाह एवंवत्सकलीकृत्याविघ्नोच्चा
रणारत्ताणम् वेष्टनं एवंवकुर्याच्छिवाच्छिवहस्तकम् लो
कपालांस्तसंपूज्यशिवकुम्भंचस्थण्डिले अग्निकार्यंयथा
पूर्णाम्हुणांदत्तिप्रधानगम् प्रायश्चित्तेनततःकर्मास्वस्वप्रा
र्थयतुकवान् ततकुर्यादितिशेषः वेष्टनंकवचेनशिवा
म्भइतिश्रोतणाणार्थेम् शिवहस्तकर्मणोदीक्षापमास
स्यकृप्रायश्चित्तमशांत्यर्थंस्थण्डिलमितितदाध्येयेभैरव
पतदुपसंहरत्यकृतंप्रस्तावयति एवंपूजादिकंकृत्वा
विसृज्यस्थण्डिलाच्छिवम् निर्माल्यापनयंकृत्वाभूमिसं
शोध्यएवंवत् नित्यकर्मततःकुर्यात्जाहोमजपादिक
म् नित्याह्निकेसमासेतत्तैमित्तिकमथाचरेत् नित्यक
र्मेत्तानुष्ठानविषयम् तत्रप्रायश्चित्तेतत्तोधिकारइति
तदुक्तंतेनस्याभिधानंनैमित्तिकंदीक्षाख्यंनिमित्तादा
गतम् तदुपक्रमते उपलिप्यशिवाम्भोभिर्वेदिस्थानं
प्रपूजयेत् भावेनगंधपुष्पाद्यैःभावितेपवनावने ततो
मंडलमालिखेत् तद्विधिरग्रेभविष्यति अथ करणीं
खटिकांचैवभैरवेणप्रपूजयेत् पात्ररजसंधानःभै
वामकलःपात्राभिमंत्रितान्तोरजसांपञ्चापर्तः निर्मंत्र

कृतमोपयतः सितेरजः पात्यमानमासाद्यं यस्यागमेष्टहेत
वेनदिनोत्थनिष्पन्नेमंडले स्नानानित्यकर्मसमारभेत स्व
परेष्क्रि इत्यर्थात नित्यकर्मसमाप्तोतत्रुपांनैमित्तिकं तु
यः नतिन्यकर्मानयानैमित्तिकमादिशति स्नानादिप्र
वेवन्नंवेस्सकलेकरणादिकम आमंरतात्त्वप्रकारद्वा
रपटलादिप्रपूजनं विघ्नोत्सारणादिगंधोदपानालव
गामिनो स्वत्वप्रकारमाराध्यकवचेनवगुंठनं उद्भव
रूपविह्नः करशुद्धादिपूर्ववत शिवाम्भः शिवहस्तंवच
येत्रयप्रकल्पनं हृतेतिशेषः अर्घोरत्नाष्ठैः स्वत्वप्रका
रः भूपानालवेगामिनो विघ्नानामुत्सारनमिति व्यव
हितः सम्बन्धः आगमप्रमाणात स्वत्वप्रकारमिति यागं
गृहविषयं उद्भवमितिवक्ष्यमाणदीक्षायामपि प्रक्षिप्तं
वमायिनो दक्षिणास्यायान्यचाशेषपाशाराहत्वादीक्षा
प्रारम्भे आचार्यस्योद्भवत्वमेवोक्तं करशुद्धादीत्यादि
शब्दात देहशुद्धादिकं शिवाम्भ इति प्रोक्षणार्थ शिव
मेत्रितमर्घपात्रप्रपूजक तत्प्राकारपटलपोरत्नमेतद्वा
पात्रत्रये निरोपविधिप्रयोजनमर्घत्रयं ततः लोक
पालांस्तत्रसमभ्यर्च्य शिवकुंभं प्रपूजयेत ततोपि मंडलस्यां
ततो थैत्तामंडलं प्राणेमसितावसनावेष्टयेत स्नानस्था
वानां मिमंडयेत स्वदीनरशानंपात्रारजोरेखैः विभ्रष्ट
ति मंडलस्याग्रतद्भन्नानंदीतजनाभिप्रायेनमण्डल
स्यदिगंतराभिमुखवनस्पतिभरति प्रणवेनपात्रेति प्रा
णप्रवैणानिष्कलेनस्पर्शः इत्यंचमंडलमण्डलस्य व
तर्दिक्तर्हमसम्यक्स्योरागन्धादिभिः क्रमात प्रकारंतावपे

श्री
स्व-च
५८
68

दस्तं ह्रां इति जानाकवचनेनेनवस्त्रमानेनवनाभमण्ड
लस्य चतुर्दिक्षु पात्यघोरास्त्राणि ततस्वर्थः मंडले प्रवि-
शेनततः पूजामंत्रारभते स्वर्थः तत्र गुरोस्संहृत्य विघ्नेशं
पुष्पाद्यैः प्राणावेशात पूर्वं गणपतिं वायव्यकोणे समभ्य-
र्च्य तदन्यायां दिशि पूजयेत् यथोक्तेन तृतीयपटले वक्ष्य-
माणस्य एवं गुरुस्य विनायकं वायव्यां इति ततः स्व
नेतमासने प्रागवक्कुपोते प्राणावेनन मूर्त्यादिपूर्वक्या
स्य यदा यावद्गांतिके पूर्वोक्तविधिना पूजानैवेद्या
नि निवेदयेत् निरोधार्थं गाचार्यं ततद्धाचैव निरोधयेत्
जपध्यानादिकं कृत्वा अग्निं ईभैरवं यजेत् नाडीसंधान
कं त्रिः कृत्वा संतर्पयेत् शिष्यं अग्नाविशिष्ट तत्र नाडीसं-
धानेनावदाह आत्मनो निष्कलो भावं कृत्वा ओंमे निवेश-
येत् कलशस्याग्रभामेन रेचयेत्स्वस्य ततः मण्डलस्य
स्य सव्येन पुनर्वामेन रेचयेत् अग्निहृस्तानततः नेत्रोद-
क्षिणेन विशत्स्वरेन मंत्रकलाभिः ग्रंथिभेदक्रमेणोर्ध्व-
द्वादशात्मये ततो नापि हृदयमागम्य तत्र विश्रम्य पुनर्दक्षि
णं तत्र मितनासोममार्गेणातिक्रम्य कलशस्याग्रदक्षि
णेन विशेत् ततापि यमवक्रमसार्थायतत्रामेन नि-
र्गम्य मंडलस्य दक्षिणेन प्रविश्य प्रागवद्धामेन निर्गत्य
वह्निस्थस्य दक्षिणेन प्रविशेत्प्रागवदेव च तद्रूपे विश्रा
म्य देवे साधिकरणाच्चततद्ध्येयेत्परमात्मावक्कावग्रीवाम-
मूर्धतेजः स्थानस्थस्थितेन ततः स्वहृदयमात्मा
गेनव्यमग्निरूपवद्भवति यागस्य प्रसत्ततवा तत्रध्या-
नावैवैश्विनर्मुक्तत्वात् यदाह एवं संधानकं कृत्वा तत

न्तर्पणात्मकरूपेण एवमित्यग्निविसर्जनान्तेन तन्त्रेण दशभाग
विभागेन हुत्वा पूर्णाहुतिं विधिना मूलहोमात्तु वक्त्रहोमो
दशांशेन हुत्वेत्यर्थः प्रायश्चित्तविशुद्ध्यर्थं कुर्याद्दशे
नरेशान्ते विधेयं नातिरिक्तस्य यथा स्यात्पूर्णाहुतिं ततः पा
त्रेति कालान्तिपरं किंच स्वाचार्यो ध्यायेद्धृत्समंडलेशं
विशेत्ततः सोऽप्यस्य परमेशानेन ध्यायेद्रौद्रं पश्चिमं मुद्रां व
ध्या प्रणाम्यादौ जानुभ्यामवनिर्गतः विज्ञापयेत पश्चर्य
शारध्यो यं मया देवनमः स्नानापिवासनाद्यं यन्मंडले शैव
यत्कृतं विधानेन पक्वं लं सम्यक्कृतमस्माकं दिहस्तेन ता
परमेशानेन विज्ञापयेत्तत्सर्वमिदं आदिकमिति सङ्गतिः
स्वनाविहितकर्मविषयाविज्ञप्तिं कृत्वा न ह्यस्मान्न विष
यमप्याह इदानीं शिष्यदेहेन सकलीकरणादिनः या
जन्यानां माधवशुद्धिक्षत्तत्समादान्तासि यतः तनकर्मारा
म्भनिष्ठमेव केवलमंत्र मर्म खक्कमेणा यावन्निश्चितम
नियमापि भगवद्व्यपिहितिमानसः स्फुटाये दिनिवि
तमेवाशयः स्फनयव एवास्मिन्नन्तरात्तः परमेशनवी
रणजालव्यानुक्तः महत्त्वान्निष्कमात्मंडलाहृदि
वीरराडिति परमेश्वराधिष्ठितः एवं लव्यशेषपाशानि
र्मलनात्मके भैरवे भावयेत्ते एव तत्समावेशात्मरहू
भावहिरिति जनवनिकान्तरिने पाशपाशमेव पश्यामीय
कृत्वयत्तन्नहतार्थपात्रकं यथास्वदक्षिणो भागे को
रयेमंडले युक्तः दक्षिणेनिदक्षिणास्यस्य पाशस्तेष
कनादध्यात्र प्रणावासनं कृशोभ्यस्य स्वविशिष्ठं निवेश
येन शिवाम्भो हेतासं नाड्याभस्मनावकृशोक मान

श्री
ब॰च
८०
67

मंडलकल्पितेशिष्यंमूर्द्धिभूतेप्रकल्पयेत् शुचिं स्नातं
स्वलंकृतं त्रिपुण्ड्रयोज्यं कल्पितनरस्यासनतेनावचनम्हर्षी-
दीनां सर्वोक्तैव स्यास्त्रिवेद मननत्राणायाम्ना उपविश्य क-
वच्यसंनिरोहायस्व एवंकं मवाहयाभ्यंनरे न्यासंमंत्रसंथा-
नमेवच तमंकुर्यात्तथा शिवहस्तप्रदानयोध्यानादेव
मजाजलं गुरुणाप्रवं गुरुश्च मूर्द्धिसंपातयेत्ततः पा-
शांकुरविनाशनं पाशानामंकुराम्सेसारप्ररोहहेतवः स्मा-
रिताइहांतेषांनाशनं यथोक्तमन्यत्र मलपंचकसंयु-
क्तः शिवेनाधिष्ठितः स्वभः पाशच्छेदकरः तेमोक्षिवह-
स्तः प्रकीर्तितः अनेनालभ्यमात्रस्तदेहोनिर्मलत्वंयतः
प्रयातिशिवमायोज्यं निर्मलेनिरूपमवशति उक्तापि
तेततोनीतामंडलंतुप्रवेशयेत् इंद्रियाणांवात्यप्रस-
रप्रशमननेभगवदेकाग्रतासाधनेवंहृदतेत्रस्यमंडल
दर्शनमर्पितमित्याह वस्त्रसंप्रोत्पनोयेनकवचेनाव-
गुंठयेत् एनयेतांयथुच्यायैर्भैरवेनाभिमंत्रयेत् नेत्रवे-
ष्टनंनेत्रेणाभिमंत्रितनवस्त्रेणनेत्रमंत्रस्मारएवं सर्वे-
न्द्रियप्रसरप्रसरस्मरहननेनेत्रवंधार्शिष्यस्य पुष्पपाताय
दापयेत् सवस्त्रकमंत्रितिपेत्पुष्पंदेवस्याभिमुखं स्थि-
तः तदनंतरंशुभनोः पुष्पपातनवशान्नामकुर्यात् हेसा-
धकस्यच वक्त्राग्रादिपूर्वंशिवांतेपंमान्वियान्तशक्त्या-
न्तरंयस्यनिक्षमस्तस्य समस्तोगुरुरिच्छातः यथारुं
चिकुर्यात्स्नानवेद्यार्थः पूर्वोक्तस्यसाधकदीतास्य नाम
मस्मिदितेशिशंश्रिवायप्रतिपादयेत् शाक्तमार्गोक्त-

तनक्राश्राम्रवेमस्यलाचवेनोद्घाटयेयथासावङ्गनफ
स्पन्यायेनविकसतीतिगुरवः किंच यदलिंगात्मतःहला
कलशाग्रीग्रग्राम्यच ग्रन्थिक्रारमयेयेनग्रावार्यःपश्वा
सहभवेदितिशेषः यदस्योगादिकारवंद्रुयोप्यत्रवश्वर्वो
क्राकराकर्षणाश्रुक्तिः स्पंनवाः श्रात्ममयोध्यादिभागे
मेरुलंशणावेनन एवंवनाडिसंपानंतदर्थेचाहूतित्रये
संपानाभिरुंहकृत्वाग्रगानर्पणामेवप्राणाहूतिंततोदत्वाश्र
यश्चितानिहोमयेत यास्ताचाष्टशतं पिंगलामध्यनाडी
शिष्यदेहाद्विनिर्गतेतिप्रयोक्ताक्षिप्यपाशिष्यकरेगृह्य ज
ह्न संगानदत्वयक्रपानाडीसन्धानमणावेमलायामंत्राः
यनकृत्वापश्चार्पणयदेहूतित्रयंजाप्रस्वारेफवेणोवह्नि
जात्मापादनेनयथा फवंशणावमश्चार्पश्चमकस्यजात्मरु
वंकरोमिस्वाहा इतिप्रयोगेनपश्वदेहसमन्धतायाजातेरु
द्रावेतिस्वाहुतीः पातयेततपि द्विजत्वापादनंकरोमि
स्वाहेतिप्रयोगेनभाविरुद्रांपाशानयोगत्वार्पचिन्तयश
क्तिभिः मंत्रैः शुद्धविद्यापदजननयोगपतात्मकद्विजत्वा
पादनापाद्धतोस्तिस्तोपानयेदतस्थपकिंचिदूषः द्विजत्वा
पादनमेतत्ववर्त्तमानशरीरविषयंतत्रनदत्वासितायाः
श्रद्दत्वादिजातेरेवशिवत्वात् द्विजत्वजातेश्चपरस्यानित्या
पानन्यत्वाभावादितिकर्मांतरवश्यसम्भाव्यमानभावि
द्विजदेहापेक्षयैवैतदष्टाशमारिंशात्मस्याधापादनेवद्विज
स्यैवकार्यमितिनदेषांजातिग्रहश्रत्तनयान्नस्थितनवि
वेकत्वादविदितपरमेशशास्त्रार्थमतत्वमभियानस्तुपे
क्ष्यमेवयतोभाविद्विजदेहविषयमेतदितत्रार्थेनस्फुरिता

श्री
स॰वे॰
६८

68

त्तिर्यथा च वर्त्तमानस्य पञ्चशरीरस्याचिंत्यशक्तिमंत्रप्रभा
वाद्दाहादिकं नास्तु हारक्रियते न यथा मुद्रमयतनमयदे-
हांतरोत्पत्तिः छिन्नतापादनं च यथा तेन नान्यादेरपि क्रिय
ते तेन न कापि दृष्टमुपपत्तिः स्फुनित्यत्वार्थं यथापि हि तदूप
मेतत्कर्त्तव्यं नाकास्यैवाग्निस्फूर्यते स्येन यथाग्यापिया
ग्निर्न्यो मंत्रादिप्रभावेन देहजातस्यात्मनः परस्य च पवि
त्रयंतीति माहेश्वरेचनये तेनैरुक्तप्रक्रियापि शिवप्रम-
याभ्योन्यत्र न नान्यादि सर्वमेवानित्येयत्र भ्रुवनाथनिर्म
ए चतनाशिशत्तस्कारापानेन छिन्नतापादने क्रियते तत्त
त्रकाम्यवागोष्मपारभोगानादिर्मन्यानत्वेन तत्सम्भाव्य-
मानभुक्तसर्गभोगस्य हि मध्ये हि न भोगस्य स्वर्गादिरत्नस
मयिने वर्त्तमानविषये देहे न स्यात्तत्स्थूक्तार्थचोदितत्वात
स्त्रनष्टेतद्दे वयतोरीतिनानेमेकैव मास्यत्ताज्ञातिभेद
वीयाशिवात्मयेति व त्वमागास्थित्यानस्थूलादिजाभीयत्र
मात्रिप्रसूतस्यागजातस्य वीरणात्माय छिन्नत्वेशास्त्रसम-
येस्थिनानात्वक्रं हि न स्यापि चेतल्लोकिके हि न तापाद-
ने कार्यमेव यत्र येन दत्त हि भोगानइति देव स्थित्या वर्त्तमा
न देहे मंत्रप्रयोजनेन न कार्यमित्याह्ः नरारव्धदेहकर्म
ह्यर्थेन कार्यमिति यद्युक्त्यातेतद्युक्तं येषादाहाप्यापजा
स्तुद्दाग पृथ्वेनवर्त्तमानदेहेपि वेदितव्यात कर्त्तव्यमे-
वान्यथामंत्रशाक्तेभिकृयाभिर्मोषनिर्द्दहनादिभिःश
रीरं प्रापि तेयस्मात्तदर्थं वाभिषेचनमित्यप्यसंगतं स्याद
त्र छिन्नतापादने कर्त्तव्यतानेनरमाह वीजाहारेनयादेश
भावस्य हा हिजोभवेत प्रागाव एवं वीजाहारादेशभाव-

शुद्धिमङ्कुशस्य करोमि स्वाहेत्यत्र प्रयोगः इह ब्रह्मलोकं वी
जहार देशभावस्थात्मात्मा च ह्रीं व्यवस्थिता ना सां
न च पले विनैव च गोलेषु विधावतीति श्रीमज्जटासंहितोक्ते
नापानं कुविहीन स्थितिर्वाल्लवी सम्भावन इति मामं चैवे
वसम्याया ग्राहारस्य कृतिः स्त्र प्रक्रियया प्रनिर्वाहा रस्त
स्थित्वेति देशस्यापि म्लेच्छादिसम्पर्कोद्भवस्यामत्यानां जैवा
दियोगादिनिस्सृहितायैवात्रैव समस्य मंत्रैः स्वस्थहविर्याया
न नैना पादितलोकेन रहितस्य प्रणवेनाहूतीति ललो-
कृष्ठांशापादनेनथा प्रणवस्य वेष्ट्रांशा भवत्वाहेति प्रयो-
गाद्वैरवीभावं भूमिकायहणाय कृष्णांशनापादनमस्यका
र्यैयेनापि गगनशास्त्रार्थे कृष्णाध्यानकेनिहत्याततश्चैनिकर्म-
णां दर्शापितमाह मन्त्रेणाप्रात्प्रयेच्छिष्यं पुष्पं पुनकेनता
डयेत् रेचकेणाननेनागमाशिष्यदेहे विशेद् पुष्पेति
स्त्रवजमेन पुष्पेणान्तर्यरेचकेनेन्द्रधर्मार्गिकेणाग्न्यन्तर
वैकारादिशिवं जनमाश्रममंत्रेन तेनगम विश्लेषकरणे
कृत्वा चैतन्यस्य विधानतः छेदयेदस्त्रमंत्रेणाकवचेनाव
गुण्ठयेत् अंकुशेन समाकृष्टाद्दशांनेन्मुकारयेत् तत्रस्थः
पुष्कलेयाल्यसम्पुटैव फडवेनात संहारमुद्रया समस्याक शि
वेनिष्कलं वैन न्यस्यानि पूर्वं एकरूपस्य विधानं इति एवं
केरार्शिमात्राविप्रयोगभावनयां कुशेन निर्मलमंत्रस्य कृटि-
लकलाक्रमेणाकृष्टमुद्राप्रदर्शनेन च न्यायः पुष्केलोगी-
वस्य स्वानितिसभेद प्रतीनि निहात्येन यथोक्तं श्रीमन्देशपमे-
वात्मनो ग्रहर न्यासार्धकेन पूर्वकेन विशोध्यादिपासि मंत्र
सम्पूज्य प्रमस्मरसीकृत्य रेचयेन्मूलेन पुनः त्वं जनेदेवनाथ

श्री
स्व·च·
६९
69

केनयेस्थापितं कं पदम् समरसीकरणं वस्यमरणात्सभेदा
पादनं वेवनमूर्धोर्ध्वे हेन क्रमेणादेवमात्रवला विसर्गहेत्वरा
सदाशिवशिवाख्योपकेदनालभ्रूमध्यललाटब्रह्मरंध्रश्रो
त्रस्यागपवचशिष्यस्य नदेपिहितात्र्वविक्षेपयोगयतायाम
हेतुः स्वामिनिजितेस्वस्यापिजयात्मकं प्रदेश्रूमध्यं पदस्य
तेस्वं लभते पदं तत्र येतन्मयेन तत्पदं प्रापिकात्वदा
रापनाद्योग्यतामस्याधीतयदुक्तं मृगेंद्रा यं सामपिकं
कर्मेत्युपक्रम्य त्वाप्ययोग्यतामीतीति तत्रस्थं पुरुकं लग्न
स्यसम्यक्त्वचमवेतन संहारमद्वयोज्ञानशिष्यस्य हृदयो
जयेद्भैरवेणाभिमंत्रभवेनेभैरवेणोतिति निष्कलेनाभिमं
त्रितं वसममवाराणीत्याह तदेतावन्मयेनोक्तं शापादना
ययंथः न तु द्विजत्वापादनार्थेमिति नन्वमिति त्वं द्विजत्वापाद
ने तत् पूर्वोक्तेवचाक्षेपमाह एवम् उपवीतं शिवोत्पद्यत
एकमिति भैरवेणाभिमंत्रणशक्त्येवेदानीं शुद्धविद्यापदात्म
वात्मकद्वितीयजन्मयोगात् द्विजत्वं भवति उपवीतत्वमिति उ
पश्चात्समीपे विक्षेपणं मंत्रसामर्थ्यात्मने नेतत्समन्वद्वी
ते चस्तु हमनेन मंत्रदेवताव्यापकस्य शुद्धविद्यात्मकत्वात्कि
स्तु त्रप्रतिकृति रूपमेव तत उपवीते दत्तोपवीतोऽस्य सो प्राप
नाद्यावदनेहिद्विजत्वं संस्कृतो भवेत् गर्भाधानादयो वेस
मात्राग्नमात्रे शाकु द्धविद्योद्भवात्मकप्रोक्तद्वितीयजन्मो
पयोगाय तेचेहमंत्रणात्मैवसिद्धान्ति यतस्मात्सिशाना
संस्कारैः पिंडस्थापातनं जातेभुवतीति विशेषकथामि
त्याह श्राद्धनिवृत्तयेन तत्पूर्वं निर्णीते नेवतत्पथः नकेव
लमियतामेसंस्कारैः पिंडस्थापनान्यापादनेयावत् चैतन्यस्या·

पिसंस्कारमायानांनैष्ठिकः परम् सत्त्वविज्ञानतत्त्वाद्धि
नेसंस्कृतो भवेत् मायाधेनादिभावेनासहितोपर्यन्तवर्धते
ह्यात्माचवारिंशत्संस्कारस्ततपरंवक्ष्यमाणादयात्तान्या-
घात्मकात्मगुणाष्टरूपंसंस्काराष्टकात्सत्त्वविज्ञानतत्त्व इति भा
वनयैवैवंद्विजन्मनांपादनार्थ्यमध्यामंनिर्वर्त्यमाकसंततेकृ
ह्रोशापादनेकर्त्तव्यंतदनेपि शतेहोमंसहस्त्रेवाद्भानाशांा
द्भनितनः द्रव्यादिनिशेषः शतादिहोमेमूलमंत्रस्यतदा
स्त्रानांदशांशइतिक्षिप्तमेवनतदिदमुपसंहरति समयी
संस्कृतोप्येवमितिज्ञानुद्वारद्विजन्मकृद्दीशापतिभिम
मयीसमयः पारमेश्वशास्त्रमर्यादावनमस्यास्त्रीनिकृतमा
यदाहृत्वाचनेस्त्रान्तराभवेत् श्रवणोध्ययनेहासेपूजनादे
नैष्ठेवच वाचनेतुस्वाध्यायेहायावतंनेश्रवणमर्थावबो-
धः श्रध्ययनेवेदवत्स्ततनपाठः श्रयमयन्कस्यादिश्हो
नपध्यानादयः इत्यमर्थसमयी चर्याध्यानविशुद्धात्मा
लभनेपदमैश्वरम चर्याध्यानाभ्यामसम्यपालनयोगा
भ्यासेवविशुद्धात्मायस्यदीक्षयाहृस्याधशुद्धियोजने
नविनाईश्वरयोगायोगपनेवहिते उद्योगादेवास्यपाशा-
शुद्धावीश्वरपदाभिरतस्वयानिं चिदीश्वरतत्त्वयोजितस्या
स्यशुद्धकादिदीक्षायामपरपदशोधनंनशुक्रम् इती
श्वरपदंस्वशुद्धभावास्थितस्यास्यकालकहदंविपाषयेदिति
कैरणावाक्यानुसारेणाकालाग्निधामवेत्यवोचनलदसम
मयिनोयोजनकादेरचोदितानकैरणस्यवाक्यस्यचा
स्यशुद्धकाश्वयमृवनदीक्षाविषयत्नाकिरणायांहिसम
यिदीक्षांनेननोदीक्षांसमाचरेदिसपकस्यशुद्धकविष

श्री॰
स॰व॰
२.
१०

यभवनदीक्षेतन्त्वाकाशमप्युक्तं निर्वाहितेत्यलम् । येमुक्षव
दत्ताभोगरामुक्तिः अथोक्तसमयदीक्षानंतरं निर्वाण्याप्र
शमनपववाकर्तव्यां पुत्रकादिदीक्षां निर्णेतुं प्रस्तौति प्र
थदीक्षाधमुमुक्षुर्ये भुक्तिमुक्तिफलार्थिनो विधानमुच्यते
सकलं पाशविच्छित्तिकारकम् । मुमुक्षुर्थिनस्साधकाश्च
शिपुत्रकाचार्यास्तेषां यादीक्षा तत्सामध्यमुच्यते सकलं
मिति भाविद्यायासमूलपाशोन्मूलनपरतत्त्वयोजना
कादिरूपं विधानमुच्यते समयिनस्तु पिशाचकारणावि
श्लेषमात्ररूपं मलिब्ररस्तनारायनयोगयोग्यनेनितंप्र
तिन सकलं विधानेनापि परामुक्तिनापि संप्रारायनक्रमे
णभुक्तिरिति भाविपुत्रकादिपदप्राप्तियोग्यताजनन
मात्रं समयिदीक्षालक्षणं यथोक्तं समयी राजपुत्रवेदि
ति पुत्रकसाधकदीक्षयोः विषयविभागमप्याहि
कावेधं करोति गुरुस्समृच्छते शिष्यं द्विविधं फलकांक्षि
णाम् द्विविधमिति मुमुक्षेवा फलमपि मोक्षभोगवाञ्छ
नम्भेदस्मरत्स्मृत्यात फलमाकांक्षमेयाय काहक्वाध
नमारभे साधनेदीक्षाविधिः यतः वासनाभेदतः शुभि
साध्यमेत्र प्रवेदिता साध्यश्राराध्येयामेत्रस्यचिन्तास्या
णिकल्पो वासनानुसारं फलानि अतएव श्रीमत्स्वच्छन्दशा
स्त्रेन दीक्षास्य बले मंत्राद्युपक्रम्य महाराधकविनेने
मुक्तम् तथाच मंत्रमद्राधरस्याणां होमस्साधारणोस्य
नः भुक्तो मुक्तो च मानमान वासनाभेदतोभिन्नश्छिष्या
णां च पुरुक्तस्या यथाशिष्यस्य प्रयोनदासासवास
नानमारं मुक्तयपवनमप्युभुक्ताभावादित्यर्थेलभ्योत्राप

माशायः स्वर्गवासनाभेदतस्त्रिष्वभेदं प्रतिपादयति सा
धको द्विविधस्तत्र शिवधर्म्मैकनिस्थितः शिवमंत्रविष्णु
न्त्रासाध्यमंत्रनियोजितः तान्नवांश्चाभिषिक्तश्च मन्त्रारा
धनतत्परः त्रिविधायाम्नविद्वैर्वैसौत्रान्तश्चिवसाधकः
शिवधर्म्मश्चिवशास्त्रोक्तसमाचारनिन्त्ययोगेन विधनेय
स्नानप्रवशिवप्रदेनसाध्यमंत्रेणैव विशुद्धेनन्तलोक
धर्मिलौकिकगोत्रवंशेन स्थापितो ध्यायस्य यस्मिन्नेवं
वसाध्यमंत्रयोजितनाचार्येणाराधकत्वेन नियुक्तः स्नान
दानित्यपिगानतमंत्रतेत्रयहस्योपरमाह द्वितीयेलोकमा
र्गस्यशरणमूर्त्तेविधारतः कल्पकफलमाकांतानाशु·
भेकस्यश्चभोजितः लोकमार्गेस्थितिस्थानावारः च्युत
तीर्थस्नानदानादिसत्वेत्रपनभाकमनादिफलमा
कांतेकर्म्मशुभमेवकरोतिनतन्मंत्राराधनेलोकधर्मि
गणमैथुनादीनाराधनवर्जितेनिवृत्तमार्गणाताशुभकर्म
णैवतत्फलस्यसाधनान्साधकोयंदीनयाण्वस्यशुभ·
मात्रमेवशमनीयमित्याह शुभभोजितश्चैतदेव न
स्यकार्यंसदामंत्रेरशुभांचविनाशनम् मदेतिदेहारा
ध्यकर्म्मवर्ज्जयद्यदकरोन्नरिद्धानिवानत्रमध्येयोशुभा
शास्मसर्वैश्वशोध्यप्रारब्धैकेनशोधयेदितिवाक्यस्य
भावयम्नः सर्वविषयन्नादमेकोणाचारणाशिवधर्मि·
णाभाव्यमित्याह गृहस्थेयेइतिवीसावाश्रमेकउप
स्थितः श्रमशानिकन्तनेवेववाशिद्धिसाधयेन्द्रस्या
हृतेनेननाहयोनेवद्रव्यैः ननशावलतयाश्रमाविनि·
शिवधर्मेननन्यस्वस्यमंत्राराधनेनाविकारामत्ताश्च

श्री. स्व.त ७१

मात्रवत्स्यप्रियपरमेष्ठदिहान्तपयोगात्साधकं निर्वीय-
मोते क निर्वेधपुत्रकं निर्वीजमाह समस्तलिङ्गविषयोक्ते
निर्वीजवीजवान्मुनः तयोर्विषयविभागमाह वालवा
लिशवृद्धस्त्रीभोगभुग्व्याधितात्मनां तेषां निर्वीजका
दीक्षा समयादिविवर्जिता वालिशोमूर्खवृद्धस्त्वघाना
समर्थः भोगभुगपुनर्भोगेष्वासक्तोप्यायतनाशक्ति
पानोदीक्ष्यपवामेत्वालस्योपहतो यं न पात्रमतो भो
गभुगपथ्यपरस्या सौव्याधितः इति योजयति व्याधितो
दुश्चिकित्स्य निर्वीजे कस्य व्याख्यानं समयादिविव
र्जितेति आदिशब्दात्पुत्रकादिविधिर्वक्ष्यति च सम-
याचारपाशांस्तु निर्वीजायां विशोधयेदिति विदुंडुम
हानां तु सवीजा कीर्तिताप्रिये विदुषां शास्त्रविवेककु
शलानां दृढसत्वानां व्रतचर्यादिक्लेशक्षमाणां समय-
पालनेपि शक्तानां दीक्षातु ग्राहिका तेषां समयाचार
संयुता पूर्वाविवेकस्य शक्तिविपर्ययत्वविपरीतविषये
तात्पर्यमतस्त्वविशेषसमयाचारमेवाख्येयप्रकीर्तिताः
तत्रपाल्याः प्रयत्नेन मोक्षसिद्धिमभीप्सता मंत्राख्येमंत्रपी
डाम्नायेन निर्दिष्टेनं देवं नचाशास्त्रे तदुक्तं वेदन्यायस्यो
वक्ष्यमाणविशेषसमयाचारा उक्तास्तन्त्रे निस्वीजदी
क्षावाप्रयत्नेन पाल्याः समयाश्चायत्नमिति मावि
ध्यानि मंत्राख्ये इति विधायादोरप्युपलक्षणपरं येयमे
वं निर्णीता दीक्षा सवीजासानुविज्ञेया पुत्रकाचार्य
तोक्षिता वागीश्यागतनन्नन्तस्यापिनतदीक्षाम-
धेयघेनमस्तानिलिपरनिपाणिभागगाद्देवं ॥ ॥

स्कारप्रवेशेन नानकम्पितः पुत्रः पुत्रकाः साधकदीक्षायां
यद्यपि समयापालनमात्रान्तं तथापि न दीक्षामरीच्या
यते मुमुक्षुत्वद्विविपरत्नि परिभाषणादेवमस्मिंश्च नविधे
दीक्षाकर्माणि प्रथमम गृहस्थो वाश्रमी वा श्रयति सं-
कल्पदीक्षयेन वाक्यार्थस्यात्र कर्मना पश्चमगोचाव
नोतिवत्तैन गृहस्थोयमाश्रमीति हिकभोगस्पृहयालुः
यतितिरस्येन हिपरीतो वेन स्वयमं संकल्प्य न तु विनैव
वासं कीर्त्तनविधिना दीक्षान व पुत्रकादीनयां प्रक्रम
ते पाशसूत्रकमादाय शिष्यदेहे वलस्थयेन अपिवा
सावमरेश्वपिवास्यक्रमाग्रयत्संरत्नस्यापि नम वलम
नेभिावाग्रमादाने प्रावदस्य प्रधाने सम्यग्ग्रोपान्त्रा
वैवाविवन्नाः वस्यमाणा षड्ध्वंन्यावामिन्नेगुरुणा
यान्याहि वाग्रावशेषपाशस्तोषिकयधानमितोहस्म
ते कलाधानंतत्वादि दीक्षा यानन्तत्वादिरूपं संदध्यात
न चाग्रावेवयावता क्रमं मंडलवह्निष्ठः चाघानस्य
क्रियाशेषस्य यः सूत्रस्यस्यापि वैकत्र्यधसे पिः प्रकीर्तितः
स्याद्भ्रस्य इति गुरोरेकत्रैनक्रमापिकरणं विभाजनमधः
पुर्हिं निरूपयितमाह बद्धियस्याधमार्गस्य सापाराणा
नस्याव क्रमेण संकल्प्य संशोध्य मध्यं संदीनहोमयेत ॥
वर्णमंत्रपदकलातत्त्वभुवनाभेदात्षड्विधस्याध्वनस्य
तत्पदं प्राप्तिर्देहे तया मार्गं रूपस्यक्रमादिशुद्ध रूप
पिकरणोद्धतापारणागतस्याभेदेनस्थितस्य तयाज्ञा
नेस्य च मध्यान्तं शोध्यमिति तन्न भूताधपं चकमे कतमं
प्राधान्येन शोधयितुमिछं क्रमद्वतितन्नाशिवाग्नौ सं-

श्री·
स्व·उ·
१२

कलाध्वसंधिनिमित्तं होमं कर्तव्यमित्याह मूलमंत्राष्ट
शतिकमध्वसंधानहेतुः ततः प्राग्वन्मूलमंत्रोच्चारपूर्वमध्व
संधिभवनस्वाहेतिप्रयोगेनाध्वाविज्ञो गुरुरष्टोत्तरश
तेञ्जुहुयादितियावत् अधोर्ध्वावलोकने पश्चाद्व्याप्यव्याप
कभेदतः अवलोकनं भावनं रूपादिनिशोधः व्याप्तिस्फु
टयति भुवनव्यापिनाऽनेनैष तेनादिशिवांतिके अनं·
तादिशिवांतिके यानि भुव नानि तद्व्यापकत्वेन तेषु ता
नि च तत्त्वानि व्यापकानि च षट्त्रिंशद्येव तत्त्वेयो ध्वानः मंत्र
वर्णपदात्मकः पंचाशत्पदानि च वाक्ये संबंधोन्येकार
शीतिश्लोके तत्त्वांतर्भावि तत्स्वं वेनतान्यंतर्भावयतीति
कलात्मकं पंचवाच्यवाचकयोगतः तत्त्वानि वाच्यानि मंत्रा
मंत्राद्यो वाचकाः यच्चा वा पंचवाच्यवाचकभावस्तथा·
ग्रेच विप्रपतिकलाद्यैवता याः प्रस्तनत्वात्तद्वंतर्भावं ताव
न्वेचानाम द्वानेमाह कलांतर्भाविनस्तैवेनिह नाया·
श्रताः स्मृताः अस्य सर्वाधग्रंथस्यार्यपित्र्यं परमेश्वर
श्रिष्टानंद यत्नस्ततं त्रभट्टारकं पंचादशपटलनिरू·
पयिष्यमाणाप्तिस्तोत्रमनाख्यायास्तस्यातं प्रशस्या मू·
र्त्यादिविनंतमनेनं वाचकरूपं संभिन्नोस्यानपिकम
व्यापिकःमितवगणपदवभासयति तत्र वाचकं ग्राह·
कामागावस्थितं परमत्मस्य लभेदेन वर्णमंत्रपदात्म
केत्रिधावाच्यमपिग्राह्यभागाभिनिविष्टकलातत्वभु·
वनात्मकं तथैव वर्णाद्यभेदविमर्शभागः किं विमर्शा
नभेदाभेदविमर्शावषामकपदस्यादि वचटाद्यंत तत्व
मंत्रैः एवं त्रशात्स्याम्नाप्ति तेनयाभांति नात्मकं मंत्र

पतामाश्रित्य तत्तोपि स्वोस्येन भेदविमर्शावगमकापद
रूपतया भांति प्रकं वाच्यरूपा परमेश्वरी कला व्योमशक्ति
रूपत्वेन स्वैवैशिष्ट्येन तत्तद्भुवनात्मनां संग्रहणानि वर्त्तन
स्वयेम क्रमेवे पारमेश्वरीशक्तिः स्फुरति तत्रापि च स्वस्वा
नेयाद्दर्पणनगरवत्क्रमममयादर्शयति क्रमेपि च स्व
वैपूर्वं मन्त्रत्र्यापतया स्थितं स्पादिवर्णदैत तत्त्वरश्च
रं तं एवं वर्णरूपाममात्मना स्थितं हृत्तरं व स्वबीजो इति सर्व
सर्वात्मकमेवान पवर्णं च तत्त्वदीप्तायामनाश्रितनन्त
पर्यन्तात्मतत्त्वमभिभविष्यति पकं चैकैकोपि प्रमाना
भावैवो वस्तुतप्पदध्यस्फाररूपपारमेशशक्तिमयादि
हेति परामर्शमात्राहंताविश्रान्तितत्त्वपरभैरवरूपप्व
नथात्मापरिचितानन्तमयाशक्तिकृतादर्शगामस्पस्व
स्वगापशिकलाविलसद्विभवत्वाद्बलादिभिः कलादिभि
स्थानांतिकस्वरूपेणास्फुरद्भिः प्रत्ययोर्भवक्रमेणादेहा
देवग्राहिनाहस्भावो विषयमात्रास्वग्राहिततो भोक्ता
नाभिमानस्त्वैवर्यादिविकल्पवतत्त्वयस्यभोगपतां प्राप्तः
वंद्रः पशुसंपन्नः इत्यस्यापस्वभावशामनाय पारमेश्वर्य
नुग्राहिकाशक्तिश्चिताभिन्नाचार्यहृदये पारमार्थिक
नेस्वरूपेणास्फुरंतीशिष्यस्य सर्वमध्यानसंकोचकत्वश
शामनेनासंक्रमितस्वशक्तिसारतयास्फुरयंतीशोधय
निदीक्षाख्यानादिप्रयोगेनात्मपवमाचार्यस्वरूपस्मारामंत्रा
दयाशोधकः पश्चान्माभिनिविष्टः शोध्याश्च निर्णोध्यशो
धकभावेपि न काचिन्निहितिः यत्सैकैकस्याप्यधनः से
वं मयतत्समस्तान्तपवनतत्त्वदध्वप्राप्यात्मेनदीक्षायामस्याभ

श्री पांचकमत्वर्भावशोधनमुक्तिव्याप्तिमनन्वकार्यमुक्ते
स्व.च. वश्रीस्वच्छन्दशास्त्रेमेयंक्रियात्मिकाशक्तिः शिवस्यपशु-
१२ पत्नीव धर्षिणी सम्मार्गस्थानानासिद्धयपादिकेमलं
यावत्तवेत्ति वैव्याप्तिंकृ ।उ। स्वैवात्मनोपिवासस्थ्येव
पशोरेवं पाशानांच षडध्वनः वालवत्क्रीडनेनावक्का
र्यंतस्यकथंभवेदितिश्रीमन्मृत्युजिन्मुक्तावाननत्वनत्र्व्या-
प्तिप्रदर्शनायायमस्माकंभरद्वाजनेनोव चालनाकं
त्यामस्वनेनाभिः मध्यममुद्रनकलावाचकान्मंत्रानाह
हृदाद्यावाचकत्वस्यांवीजमंत्राः प्रकीर्तिताः वोजमंत्रा
इतिनेत्रकलाहृदाद्याइतिहृच्छिरश्शिखाकवचनेत्रमस्त्रा
क्रमेणानिवृत्त्यादीनांवाचकाः एवंचात्मिकलादीना
वियो एकैकस्याः कलायाः पृथिव्याप्तिं विभावयेत
सावाहरएवव्याप्तीभविष्यतिएतनास्य पृथिव्यादिक
लाहेयाव्याख्यायाकरणाप्रते निवृत्त्यायाः पृथिव्यादिश
क्तिरूपान्तेयाष्टपृथिव्यादीनामेवेनाप्तिनपर्यंतंसूक्ष्मत
यावस्थानादेतत्स्यपंचतत्वदीनाविधोस्फुटीतविश्या-
निएतानएवमपिष्टार्थरूपनयाव्रलविस्फुटेश्वरस्य
शिवशिवाय्यनस्त्रापिप्राप्तदेवतास्वरूपेना मुमुक्ष-
वेनीतत्पिसत्चिंतंउपसंहरति एवंव्याप्तिंभावयित्वा
प्रतिकूलंसमनेनरवक्ष्यमाणव्याप्तिमेवमिति निर्वा-
नपरस्तूलस्थूलक्रमेणाध्वनोभावयित्वा अथोपस्था
पनेभवेन उपस्थापनमेकत्रसमयप्रधानत्वयामुमुक्षु-
र्थंसेसमलीकरणमंत्रचपामादीन्यादिनामंत्रवत्स्येव
मपयिनस्यसन्निधानायविराड्तिंप्रवेणावदयादिति

शेषः किंच यथ शुद्धिर्नतो भवेत्कथमित्याह अग्रेन ह
न्तेनदेवे प्रधान्यात्मके कृते सति नदेवपादादारभ्य शि
ख्यादिक्रमात्स्पृशेत् नदेवेतिनिर्हेत्यादि रूपं पादादिशिखान्तं से
हरक्रमेण नत्वग्रस्तां निवृत्तिः नाग्नं नश्चतिष्ठानात्वा
न्नेविद्यापूर्वां नेशांतिब्रह्मरन्ध्रांनेशांत्यतीतेनेतिभवेः
ष्यतीयं चवर्तमानाप्राणादेहे प्रतिकृतिरूपेहत्वक
देहान्तस्मात्शुल्कनाम्नापिवपिमन्त्रर्पयात्सउक्कुश्रीर
कं कृतेदेहेपिसम्यग्नमेवेतिननत्वत्रममयदीक्षायामि
वष्टव्यम्नात्सन्नरहितजनापन्नादिक्रियतेएथगचार
नात्मविक्षिप्तमननिष्क्रनिर्होमांतभावेनभाविदहो।
मृयतेयपिदेनस्यसनत्कृतेनत्सकरणादिपुसम्भाव
नेमानदेहस्त्रयत्स्यापिसंपद्यनेवसमयदीक्षाननभा
विपत्रकदीक्षापनेचनवनमानदेहेविषयोदीक्षा
संस्कारः पुनरूपपृक्तः एवौक्त उपस्थापने मंत्रमाह
वासादिप्रणवादिस्मृतिवृन्देचनमः पुनः उपस्थापन
मंत्रोयं व्याप्तिं व्यानावसंस्थितां प्रेपाकृत्य निशापः प्र
वचप्रणाववामव्यामतनंतरेत्यंत्वं कः एवौक्तपदनीयः हृ
दयावाचकास्मांसांवीजमंत्राहन्तुक्तनादवेमनर
ज्ञापियोज्यं यडकं पकेकस्याः कलायाः एतत्त्वाभि
मितिनदष्टयति निवृत्त्यभ्यंतरेष्टथ्यां शतकोटिप्रवि
स्तरा तस्यां च भुवनानां च शतमष्टोत्तरावधिस्त्र्यष्टविं
शतिः पदानि वर्णोपकत्रसंस्थितः मंत्रो ह्यावर्वे वित्तेपी
शतकोटिरिमोजनशतकोटिविस्तरेत्यर्थः शतमष्टो
त्तरवर्यानिन्वकालाग्निः कूष्माण्डहाटकेश्वति ब्रह्मांडा

श्री॰
सू॰च॰
२८

74

मरयोभागगतास्त्रयः मध्येभूःलोकाधिपतिः शार्वःतद
पतिसप्तलोकांतसविष्टतात्रह्मानडपरिविस्तृतहोस
लोकयोरस्यंतःसमवहिरम्दशस्थादिक्तस्थितेनदशशतं
तदुपरिसर्वेषांस्वामीवीरभद्रः इत्येनदष्टोत्तरदशशतं
पदानितथाविंशतिर्भाविनवनाभमण्डलावस्थिभा
गेकाशीतिनिविष्टवस्तमाणविभागनवात्मवर्गा
मेकाशीतिः ततस्त्रिनानिपदत्वात्पदानितयोः शक्ति
ततःधिष्ठितेशादिगतभागनवकमंतंशान्तिलोप्येनेशे
तरादिक्रमेणमध्यपदंयावत ॐकारादिर्थकारांतेनपद
नवकंतथैवपुरुषतत्वाश्रितकुवेरदिग्गतस्तकारा
दियकारांतेननवकमेवनियतिस्थानस्थवायदिक्स
यकारादिवकारांतेरतिसप्तावंशतिपदानिकालत

श	ॐ	ह	र	ऊ	ॐ	र	ऊ	ह	ॐ	र	स्परवकः
	य	ऊ	त	य	ह	त	य	र	त		णादिग्गतो
	व	ल	म	व	ल	म	व	ल	म		शकोणस्थ
ऊ	ह	र	ऊ	ह	र	ऊ	ह	र	वि		ऊकारश्चैत
ॐ	व	त	य	ॐ	त	य	त	ॐ			ष्टाविंशति
व	ल	म	व	ल	म	व	ल	म			पदानिचैव
व	ऊ	ह	र	ऊ	ह	र	ऊ	ह	र		स्पत्नीकरः
य	व	त	य	ल	त	य	म	त			णार्थमयंप्र
ॐ	ल	म	व	ॐ	म	व	ल	ॐ			स्तारःप्रदर्शि
			का				मा				तेनपरिलि

खितंवर्णाक

रतिमातृकासमनभीप्रांतिलोमततः यथाप्पयंपूर्वव

क्रमव्याशंस्यातीतापरमार्थप्रशानवक्तवाचकनेननि
रूपितइहतत्त्वपृथिवीवाचकनेनतत्याप्यादितत्त्वस्पशद्व
गाशेरशेषविश्वशरीरपरभैरवपरामर्शात्मकनैकैक
प्यंशः प्रदेशापिप्रसक्तगस्सावेरूप्यमनन्तिकांस्स्यावि
कल्पस्येतिरक्षितपाविश्वरूपताद्वैस्याभिप्रायेवाच्येपि
वांशपकैकत्वपतत्वेपिषड्विशतत्त्वरूपत्वेतिनीत्यावि
स्वात्मतावात्सर्ववर्णोपाश्रयः ततश्चभगवतस्पन्दकिनिय
त्वेणायेवमत्वत्रापिवानतत्वदागमे सिद्धवाच्यावाचकभा
वेविचित्रदीक्षादिकमोपयोगीतिनिरूपमाणोपिनक
विद्रूपपदत्रिमंत्राविनिनैष्कलहृदयसंयोजनातावेव
मस्यांनिहतिकलायां प्रथपहंविभावयेत् प्रयेमंनि
हतिमंतमाविनापराधव्याप्तिप्रवौकमंत्रेण गंधपुष्पा
दिनाप्रज्य प्रस्याश्चप्राग्वत्त्रेणासन्निधानसन्निधानाय प्रा
क्ष्तिशयं दद्यादितिशेषः कलायथोनमलत्रयंशोध्य
मिति वक्तुमाह मायीयाभुवनाकारामलत्रूमंचसंस्थि
ताः पाशाद्दतिशेषस्तत्रशारीरभुवनाकारमायीयाः परि
कीर्तिताः भोगहेतस्तकर्मस्यादभिलाषमलोत्रभुव
नैर्भावभूतादिलक्षणनेनेनयत्किंचिदेयतत्याभातिममा
यीयोमलः भोगेनतदातिमंजन्मापिलतितं उक्तंच प्र
तिमिलायांभिन्नवेद्यप्रथात्रैवमायाख्यमिति तथान
न्मभोगदकर्मैतदहेवोपकर्मतिति आभिलाषश्चत्परि
णोमन्यतात्मालोकिकारूपः ननुकिंचित्तमस्मादितीह
क गगतनत्सैवमात्मकत्वादत्रतितिपतास्मित्राणवे
तिति भूतेमन्यन्यतमलत्रयमितिपर्शः अतपवशांभ्याते

श्री
स्व.
२५

तासामपि सकलभुवनावस्थितेः शक्तिपातविध्यमानाना
नावनाशेन मलसंस्कारस्य सनाकं ध्यनां शक्तिपातविधि·
ध्यनेऽउएसंहरति एवं पाशत्रयभावं दीक्षायामधसंस्थिते
श्वेतनज्ञावपित्तानक्षित्रूझेचदीक्षाचक्रोयत्तोमयथावि
धितेषां पाशानां विशेषणसंस्कारपर्यन्तता प्रशमनर
येण श्रुश्चर्षं व कारयोजनिकार्थं कनिर्वाणशिवतत्वा
भिव्यक्त्यर्थं शौचान्तत्वयाणमदीक्षा क्रियते न हि धं श
क्तोति ध्वंदेशक्तिन्यसेहविकल्पानन्वसमविनां शक्ति
मापारत्तुषां पारमेश्वरी क्रियाख्यो कलादीनामन्तावन्त्य·
यमं निहानिकलात्मनानतेनां न भाविनापरः धर्षंके
नमस्वहां तथा हृदसंकल्पवागीशीव्यापिकां सर्वयो
निश्च न्यसेत हृदेतिकाकानिवन्त पूर्वं ज्ञापितयोऽसं इत्यह
दाया वा च कालसामि निवागीव विश्वाभुवनानिजने
ह निस्थित्वा यथास्या चतुर्दशविदभूतसर्गजन्मभूमि
व्यापकत्वेन तथा निर्णीतमेव निहारुन संसारे तायेनो निरु
पय निशान्तरुद्रायनं तां तं ये विविधा स्थिताः विविधाश्च
तुर्दशविधभूतसर्गजनिकास्ताश्च समकालं मृत·
तेन वागीशीसन्निधापयेत श्रापानशक्तिपातं प्रतिश्च
हास्य श्रीमात्य समपायायुगपदनेकदेहसर्गयोग्यता
मकां तन्क श्रुत्यासानावन्यविहिता प्राचार्यस्तत्त्व
लवलावहम्पत्तन्ननात्र प्रयोजनकव्यापारेणान्तां सत्रि
धिमद्रावं हानाहर्वंस्थि प्रिक्र एव स्थापयेत अथवातो
भ्रवेण हजये प्रश्रेः गंपष्टयेव तन्क्रमात् अत्र च प्राण
वं हृद्यंदोश्चार्ये यष्टी तत्र स्थानं ताद्वीर भद्रापक

नानाभुवनगतचनद्रेशाविपभूतसर्गद्विविद्यशरीरहेतु
वेति हन्ति व्याप्तिकार्ये वागीश्वरेन मङ्गलिमित्र सन्निपातन
सृजयोः अथ ॐकारेणाङ्गनीस्तिसः वागीशीसन्निपा
पने द्वयादिनिशेषः दनाद शिष्यं संप्रतो वा स्वेणनाड
येदम्ब्रसम्भरन् प्रोक्तानां हृदये देशान्तसारेपाश्रास्तत्रैशि
वाम्भसान्ताडनेनभस्मनानैरेववानतोपि रेचकेनात्मनो
गत्वाच्छिं यान्तस्मामिनाहृदः शशिमार्गेण शिष्याणां सू
येस्थः प्रविशेयदि इति श्रील लक्ष्मीकोलाशौवोक्तनीत्या
सदृत्तिणान निर्गत्य शिष्यस्य वामेन प्रविश्य पुर्यष्टक
रूपं शिष्यात्मानमस्तमन्त्रेण भावनया हृत्वस्य किंचाके
मेच यात्मा हृक्एनतात्मानं द्वादशान्ते नियापयेत् अथ क
षेणापुनि एवं मे वा कापनस्त्र नास्ति मात्र वियोगेन कार्यमि
त्यकमथ क्रमेणानत्यं संपुटस्य चैतन्यमहृदयात्मनि हृदये
द्वेरवेणौवे नत्यं द्वादशान्तस्थं महृदये नि दीमशिवहस्तक
नयासंहाराख्येयाक्त्रात्मनी निस्सहृदये भैरवेण निष्कलेन
नैनैवच क्रमप्रयेदेवयेन्नतः नामाकर्मेणावतनपवच द्वा
दशान्तानसंकृत्य योजयेद्भवमद्वया योजनेवागीशीग
र्भभवमद्वालिङ्ग मद्वायोजनेनेतिकर्नेत्यनामाह आत्मा
नमीश्वरेण्यानामा योश्वरीमपि संयोज्य नस्यांचैतन्यंश
रीराज्यधनिसृजेन ईश्वरः क्रियाशक्तिप्रापान्यात्त्वाश्
निर्णीतान वागीश्वरी सम्यक्त्व प्रद्धाधर्म मानत्वात्मायाप्र
द्धाधप्रसवेनैवमहामायात्माभविष्यतिमायात्मपापा
श्रपिवास्थाः प्रहृविद्यास्पर्शी येनात्मस्याक्रमिकर्मभो
गानां भुगपच्छुद्धर्ममनं नेदेहस्पेरयोगात्मेनत्यमिति

श्री
स्व.उ.
७८
76

दीक्ष्यस्येत्यर्थाः रुद्रध्वनीति प्रकृतेनेति हृन्निकलाध्यानेकिम
र्थमित्येदाह प्राक्कर्मवासनाशेषफलभोगायतनहेतवे पूर्व
कर्मवासनाहेतुकान्यशेषाणि यानि जन्मायुर्भोगात्मका
नि फलानि तेषां भोगायतनं भोगसिद्ध्यर्थं यावत्. एतानि च
शरीराणि युगपद्भिन्नभोगानि देशकालाशरीरतः मन्त्र
शक्त्या विपर्ययेन शरीरमन्त्रस्वभावः भिन्नो भोगो येषु देशा
दिष्वयं नानाशरीराणि मन्त्रशक्त्या फलदानेस्वावानि स्सम्य
मेनेन केवलं शरीराणि विपर्ययेनेयावत् प्रकृतास्तनया
विधाः भिन्नदेहा विसृज्येन गर्भे वागीशयानि च प्रकृता
इत्यनेनैकस्यापि दीक्ष्यस्य नानाशरीरतया बहुत्वं वदद्वेद
वादस्यावालवत्तां धुनति यस्मादेकस्यापि दीक्षितात्मनोना
नाभोगाश्रयविचित्रदेहसृष्टौ भोगवैचित्र्येण नानात्वमा
वश्यं विपाइति भिन्नभोगाः योनिष्विति नियतदेशविप
भूतसर्गापेक्षत्वं बहुत्वेनिहृष्टिः नियतभोगार्थं संयोज
नेन दिर्व्यशिष्यवेतन्ये यान्त्राच यानेपि नावजेद्यादाङ्ग
नित्रयम् निष्कलोस्थारएवीनि हृतिव्यामानेनादिवीरभ
द्रं नानाभुवनगतं च तद्देशविपभूतमर्शसम्पत्त्यर्थं देव
दत्तस्य वागीशीगर्भे योजनं करोमि नम इति मन्त्रः होमेन
स्वाहान्तः एवमत्राप्यूहमन्त्रः स्वयमत्यः एवं संयोज
नेमति युगपत्सर्वगर्भेषु देहा विविधरूपकाः भैरवेच्छा
स्वनिष्पन्नास्तन भद्राद्यनेनत्वगाः भवन्तीति शेषः भैरवशा
हेनात्र भैरवसमावेशशाल्याचार्य उक्तोस्य गर्भेषु गर्भेति
च्छामि भैरवेणाहमिति नियमम् इत्यात्मजननेहार्थं पुनस्तेना
इति त्रयान् कर्मनामानुसार्थ देहमन्त्रः गर्भाणां निष्पा

तिर्यग्जात्यन्तिकयेनक्रमेणगर्भनिमित्तंद्रव्यजननंगर्भनि
ष्क्रमणान्तेनेतिनिष्कलेनैवंशिवदेहेपाशसम्बन्धस्तम्भनं १
षडपिकरणगणानांसंधानं २ तद्धोमः ३ अधश्वास्याव
लोकनं ४ अधोपस्थानं ५ तत्पूजा ६ होमोगणदेवताःपा
शत्रयचिंतनं ७ कलान्तवस्मविनायारशक्तिन्यासः ९
वागीशासन्निपातनं १० तत्पूजाहोमौ १२ शिष्यसंस्पर्शे
तणताडने १४ तस्मिन्नन्वासाकर्षणं १५ द्वादशान्तेस्था
पनं १६ ततोग्रहणं १७ संहृत्ययोजन १८ तद्द्वादशान्तस्था
पनं १९ वागीशीगर्भेयोजनं २० तानागर्भनिष्पत्तिहोमः
इत्येकविंशत्यवांतरसंस्कारैरुपलक्षितेहोमेनजन्माद्यं
संस्कारमभिधायाधिकाराख्यंसंस्कारंवक्तुमाह सर्वयो
पुदेहास्तेगुणपद्धतिमागताः भोग्याइतिशेषः स्वद्धदे
हानामेवभोगोधिकारश्चोगमाह भोगनिष्पत्तियेकर्म
व्यापारमहंकारणंभाव्यमितिशेषः पशोरतीतमनाग
तंचयत्कामिकानेतभोगसम्पादकंसम्भाव्यते स्वभादि
वासनात्मकंकर्मतत्सर्वंअनेकभाविकंकर्मेदर्पंवी
जमिवाणुभिः भविष्यदपिसंहृत्ययेनेदंतन्हिभोगतइति
श्रीकिरणोक्तनीत्यामेवश्यतत्त्वाद्गुणपद्भोगनिष्पत्त्यर्थम
वसंभायेयंकीदृग्व्यापारैःवाङ्मनःकायचेष्टाभिस्सहका
रणाम सहेतुकमित्यर्थः अवश्यंचैतदन्यथानदभावा
नभोगस्सुतत्कर्मैवहिमायीयभोगहेतुर्भोगार्थमेवते
साधनाहरणायसर्वप्रवर्ततेइत्याह तदर्थमार्जनेस्यते
यस्मात्कुभाग्यनुष्ठानाद्भोगस्यावने अर्जितेसतिभोक्तृत्वा
भोगोनुरवात्मकःएवंभोगंनिर्णीयनिवृत्तेपितस्मिंस्तत्से

श्री॰
स्व॰त॰
२२

स्कारं तन्मयीभावरूपं लयमिव वक्तुमाह लयः परमयाश्री-
मादुः खस्वकोटिकेष्वलम् दीक्षास्य ग्रहणाभ्यासइति शो-
धनं तु मंत्री भृगोरेकं त्रिकालं तु लयइति एवमधिकारभो-
गलयाख्यं संस्काररूपं भावनया परिकल्प्य निरूप्य मंत्रित्र-
भिन्नसंस्थामैव त्रिगुणकारयेत् इदमंत्रो नेनेत्याद्युपनिक्षिप्त-
भिरित्याह इति भिरेवं जन्माधिकारभोगलयान्मन्निपाद्य नि-
ष्कृत्याख्यं पंचमं संस्कारं प्रतिपादयितुमाह ग्राहृनीनां श-
होमं यथाम्नायं निष्कृतये पुनः निष्कृतेरहस्य एव स्वरूपं निर्व-
क्ति न च स्याकिमिति विशेषणाहोमस्य चेहेतुमाह
यत्कर्मभोगरूपं तज्जात्यायुर्भोगलक्षणम् निष्कृत्यैनेवि-
श्लेषनं भूलोकसमवस्थितम् कर्मणां शुभाशुभात्मनां भो-
गरूपं यस्य जात्यायुर्भोगात्मनः फलस्य तन्निष्कृत्योपश्ले-
षति यतेषु कौस्याश्रितहोमः भूलोकः वीरभद्रान्तानि भु-
वनानि तत्र समवस्थितं भोगपतं श्रामं भेतस्माद्द निवृत्तिशु-
द्धिप्रसादेव मुकं तस्य प्रतिपादि व्याप्त ननु अंतरगत भो-
गोपलतत्वाणां परेश्वस्य स्तन्भूलोके यदिना भूलोकैकदेशो-
कन्याद्वीपे जित्तमिति व्याहृतवान् भोगोदुःखसुखात्मक
इत्युक्ता भोग इदानीमेव निर्णीत ग्राशुभत्पृच्छिमहस्य पटले
निर्णीत च इत्यवशिष्टा जातिजन्मप्रकारभेदाद्दिशति
संसारादशवतारः देवमानुषतिर्यग्भेदचतुर्दशधाभि-
न स गोपवसंसारो नानाजात्यः इत्यर्थः भुवनदीक्षाया
मंत्रजाष्टहृदि विद्याष्टक्रोटानां प्रविशोधयेदिति सर्वजा-
तिप्णोधनमिति वक्ष्यति इहतेवं ग्रथीयर्मगनुप्रपन्नाग-
मागनकामकामालभंते इति गीतोक्तनीत्याथद्धमेपि

कारणेनवंधकर्मणात्मनष्यज्ञानिशुद्धोत्राल्लाणाज्ञानि-
रेवनिष्कृतिहोमेनैवावशंशोध्यासंतिमवादस्यविपरी
तिवक्तुमाह संस्काराश्रुष्टिभिस्सह चत्वारिंशद्विजन्मनाय-
वस्थंनेभुवनाधिनियोनिर्वीजंनयाभावश्राहारोदशपव
च पनेषांशोपनेदेविभ्रायायाद्दयोंनेष्यंनाश्चत्वारिंशद्
यादयोस्मष्ठांनाम्राष्टाविनियेष्टचत्वारिंशत्संस्काराश्चे
ष्कटीभविष्यंतिननेभुवनदीक्षायांऽष्यकोध्याश्राहारा
घाश्चकलादिदीक्षासमनिष्कृतिहोमांनभोवश्चमेतिभा
विवाक्यसङ्ख्यात्रयेिएउाय्थः२दंच द्विजजात्यापादनेक-
र्मदेहनकभाविशरीरविषयंपूर्वंनममयिनोवर्नमानः
देहएववस्तुद्विघाज्ञानियोगपनदूपमत्देवेतिनिर्णीनम
नेपवपूर्वंममयिनोरुद्रांशापादनमीश्वरनदयाभियोगप
नात्मकस्तुकमिदंनशक्तिगर्भोनुप्रवेशावेशवशभावि-
ष्यद्रुद्रत्वापत्तियोगपत्ताभावनात्मकंननरुद्रत्वापत्त्यात्म
कंनिवृत्तिपाशनामयापिश्रूद्रत्वाउकंचश्रीमृगेंद्रे रु
द्राणीशक्तिरुच्यतेनगर्भयोगपत्तापत्तिरुद्रांशत्वंनहद्र
नैतिनदेहशंरुद्रांशापादनंज्ञात्वापुभौगमुज्ञासहनि
ष्कृतिहोममध्यएवसम्यायमित्याह रुद्रांशापादनेनया
श्रयावलोकनेऽकृत्वानिष्कृत्यामेवमुद्यति नकेवलंग-
न्मायुभोगानांनिष्कृतोमुद्विरायानव्यायावरुद्रांशापत्ति
दूपाविशुद्धिःव्याख्यानरूपानत्रैवाथानवानर्थः अत्रैति
निष्कृतोअवलोकनमितिभावानांनिष्कृतिसदूपंवाच
ष्टे विषयाभुवनाकारायेकेविद्योगपदूपिणः भुक्ताकर्म-
फलाशेषानिष्कृतिस्तेनमात्मनाभुवनंस्तादिभावोपन

श्री
स्व.व.
१८
18

ताणपरं नेष्टि निःश्रेणाकर्मक्षये व्याहार्यं भुङ्क्ते कर्मफलमशेषं
समग्रं यथाहेतत्वनादीक्षेणमाननयाप्येवं निपातनव्यन्यपशे
षः निःशेषेणाकृतिसमस्तकर्मफलभोगसमाप्तिर्यस्या
मितिवृत्तमत्वा निष्कृतिः स्तनेनिदीक्षापाभवशोधने नेति
शेषोऽस्य विशेषनिष्कृते भोगात् भोगाद्विश्लेषः पुनर्भोगे
रसम्बन्धो भक्तः भोक्तृत्वनावात्मसंस्कारोऽपि निष्कृते कार्यः
भोगभावे सति हि स्मृतः न हि भोगसमाप्तिरूपां निष्कृतिं वि
ना सकलस्य शक्यः भोक्तृत्वाभावरूपं विश्लेषं भोक्तृत्वाद्वा
दं पूर्वं वक्ष्यमाणं भोक्तृत्वे विषयाशक्तिमलकार्यं प्रकी
र्तितं भोक्तृत्वाभावस्तत्रैव शारीरेणान्वयकृतम् विश्ले
षः क्रियते तस्य पशोर्मन्त्रैर्दीक्षावान्यया शारीरेणायनकृतं तच्छ
रीरं यदर्जितं किञ्चित्तत्रैव या विषयत्वेनासक्तिः किञ्चिन्मे
स्यादित्यभिषङ्गलक्षणेन मलकार्यमहंरूपं ममत्वनात्मका
णावमलोप्याप्तिं भक्त्वा तेन स्वेष्टशस्य भोक्तृत्वस्य पशो
र्दीक्षितस्य गुर्वाज्ञावामन्त्रैर्विश्लेषः क्रियते स च यथोक्त
स्य भोक्तृत्वस्याभाव उच्यते इति सङ्गतिः अत्र च पाश्चा
त्ययोन्नियन्त्रितस्य विश्लेषकरणाय च अन्यकायनिहृति
पाशविश्लेषं करोति मित्याह तन्त्रमन्त्रैः पवमानस्त्रापिह
यमूहकर्मणामोचितन्येन कार्योऽस्य प्राङ्निचितं पा
त्रपाशच्छेदोपि दापयेत् यत्पाशच्छेदनिमित्तं माङ्
निसंग्याण्यानाह पाशादेहेतुमायीया कलाद्याभूतक
वयः प्राणोऽन्तःकरणाकाराः पुरुषार्थप्रसिद्धये देहे दे
हनिमित्तं कलामहाभूतान्तानां मायीयपाशानां चेशा
रेन्द्रियाणि तत्त्वोपलक्षितानां भुवनभावादीनां कार

यन्निष्ठत्वात्कार्यस्य भोगस्य च मिश्राध्वर्यस्मक्षं च कलादिक्षिति
पर्यन्तमेव तत्संसारमण्डलमिति तत्र शुद्धः भोक्तृत्वं विषयाश्र
क्तिर्मलकार्यमिति तथा तत्रैव शरीरेणानुप्रवृत्तमिति ए
वीक्षणाणवकर्मपाशैर्वेलत्वं ग्योनस्थैवं च निष्कृतिवि
श्लेषद्रूपात् भोगाभावाद्विपर्यन्ते शरीराणि सहस्रधा शरी
राणि इति स्थूलसूक्ष्मादिरूपाणि सहस्रपेति नानाविधिविच
भेदभूतसर्गरूपाणि विपर्यन्ते अयुतनभावनत्यनीत्यर्थः य
यस्य दीक्षामन्त्रानिद्विपत्यंते पाशच्छेदविधिस्तस्य मंत्रैश्च
विधिचोदितैः प्रदर्शिताणावादिपाशत्वान्मिकपाशस्य
गतनिवृत्ति भोगात्मनः पाशस्य च्छेदविधात्मकशास्त्रवा
क्यचोदितैः मंत्रैर्विधिकार्यस्य च विधिः शिवशक्तिरमोघे
येकर्नेरोपरिकार्मितेति श्रीहंसपारमेशाके व्याख्याक
तेपाशच्छेदनमया शिवेश स्वं हूं फट्ठ तेस्नतच्चत्वारश्चारव
ल्पाशच्छिद्याद्दित्येवं रूपः यथोक्तं श्रीमृगेन्द्रे तन्त्रेश्चिर्यैरण
शास्त्रेणा हूं फट्ठ तेन मन्त्रस्वरम छिद्यान्मन्तावपेपाशान्क
नैयोशास्त्रज्ञ मयेतस्योपसंहरति एवं पाशत्रयस्यापि विश्ले
षोदीततये ततं एवमिति जन्माधिकारभोगलययनिष्कृ
त्याख्य यथा पनिपादिन संस्कारपंचक एवं मित्यर्थः अत्र
चोक्ते नैव हूं फट्ठ तेन मंत्रेणाएकाहुत्या समंच्छिन्नस्य पा
शस्य होमः कार्य इति संहितानरोक्ते न संतव्यः यथोक्तं
श्रीमृगेन्द्रे एवं ततस्तां स्कचम एवं ज्वलन्तु यादाज्य संपुताय
नेनैव मंत्रयोगेन निपवं विश्लेषणं ते संस्कारषट्कृते शा
रीरा पोष उ इ नपकचैतन्यभावनगस्तगाणिशोध्यस्यका
र्येत्यर्थः अत्र चावसरेण पूर्णाहुतिं शिवेनेव बोधदन्ता

श्री
स·व·
२६
19

निपुणेन चरश्मादित्यन्वषड्रोणपाशाभावात् शुद्धतत्त्वाग्रं
थं तस्थैनतत्त्वं कनकप्रभो ततोक्तं नैवैतत्त्वं शुद्धस्य निह
न्याय्यस्य तत्त्वस्याग्रे उपरि समवगतात्त्वतत्त्वयापाश्यितं दीक्षा
वयिना उद्धारयाद्धनोक्तिस्सः पुनर्वाक्यान्तरायपेत् नि
वृत्तिव्यामात्तस्थिवीतत्त्वादेवदत्तमुद्दरामीति गात्रप्रयो
गोथ तस्मात्तत्त्वाद्गृहीतात्वैतत्त्वमलसंपुटम मुद्रया
प्राग्विधानेनत्वात्मस्थं परयेद्यदि निवृत्तिस्थ्यानिर्मल
मपिकलांतराणामशोधितत्वान्मलपुतं मुद्दयति संहा
राख्यया प्राग्विधाने प्रणवसंपुटाहंसवीजतत्त्वादिवृपेन
तः कुम्भितावेशसंगृह्य द्वादशांतात्स्रुवेणान शिखादेहे
निवेशयेन्नाडीवेधेण पूर्ववत् मध्यास्ये तत्सीकरणादे
तत्वं यात्माचैवाद्रूतित्रयम् देयमिति शेषः शोधितैचैत
त्वं देवदत्तस्य हृत्संकरोमि स्वाहेत्यनेनाज्यप्रयोगः पूर्वं
पाशच्छेदः तद्धोमः एतांगहोमश्चैतन्यस्थभावेन तद्धा
रहोमः पूरकेणाहृत्यादीकरणां कुम्भकेन द्वादशांतरेचनेन
तो गृहीतं शिखादेहे निवेशनं तदर्थ्यहोमः इत्येकादश
भिषवांतरसंस्कारैरूपसंस्कृते विश्लेषं निर्वर्त्य नदवा
शिखानिवृत्यर्थमाह कलामुद्धावसानेन ब्रह्मणां
कारणाविषम स्वनामप्रणावाकांत एजोसंतर्पणावर्त
येत् ऊँ ब्रह्मणामागच्छेति स्वनामप्रणव एवं मायान्तं मं
नमः इति चहूतयस्येति वहूवीहिः तत्संतर्पणांवक्षोस्वा
हे ति प्रयोगात्ततोपिवावेनेपुरयेहकार्यणाययथाह
श्राद्धस्य शौनाजेनत्वमिनकर्यं ऊवाद्यानामसंपुतोस्वा
हाकारप्रयोगेन तो ब्रह्मणानिवेदयेत् निरुभिलिखा

भिर्होमान् शेषं ब्रह्मणोऽशाह्नमर्पयामि स्वाहेति त्रिर्हुत्वा स्य-
शंसम्प्रशंयामी स्वाहेति त्रिर्हुत्वा यादि निवीश्यनोवसेयमेवं
चेदमस्य भूर्यष्टांशा निवेदयेत् भूर्योऽस्य त्वदेहस्यारम्भ-
कमष्टकं तन्मात्रमनोहंकारबुद्धिरूपं तदंशार्पणं विभागे
भिप्रायं पर्यन्ते स्फुटयिष्यामः किंच भ्रामेत्रणाविभक्ता
न्यस्यावर्णान्तस्य कारयेत् तस्येति प्राप्तत्वात्स्यावर्णाया
शिवात्तयापायंशो नेश्वो एवं भवनेशानयानास्यसाधकस्य
शिवात्तयाप्रतिवन्धः प्रकर्णेऽयो यतः पटमनामयमिति
कृतस्यावर्णेच ब्रह्माणं एजयित्वा तद्धोमं कृत्वा विसर्ज
येत् विसर्जनं निजपरावागेकात्म्यविमर्शणं भूवेणा-
निष्कलेन तद्विंशमधः संधानान्यभूनि वागीश्या विसर्जना
नेम् हुत्वावलोकयेत् तत्र विशुद्धं पाशजालकम् इत्येति
मधः संधाने १ आत्मोपस्थापने २ वागीश्या ३ तद्गर्भनिष्प
त्तिः ४ जनन ५ अधिकार ६ भोग ७ लय ८ निष्कृति ९
विश्लेष १० पाशच्छेदहोमाः ११ पाशहोमः १२ पूर्णाहोमः १३
तद्दाह १४ तस्मीकरणं १५ ब्रह्मतर्पणं १६ भूर्येष्टकांशा
र्पणहोमा १७ पुनर्ब्रह्महोमः १८ वागीशीहोमः १९ एको
नविंशतिहोमानन्तराकृत्वा तत्रेति विशुद्धायोनिहृतिकला
यामेव मन्त्ररश्मिसंस्कारसंकलनाहोमसंकल्पनाच-
स्मन्त्रव्याप्त्रवपाशमुत्सृज्यावलोकनावसरेण प्राक्कर्मभा
विकस्यायमभावं भावयेत् तदाम मन्त्रतोऽभिरूपेतत्वाज्ञावे
व भाविकमर्थाकर्म प्राक्कर्म च भाविकं चेति समाहारः
निरूपेत तत्वात्माप्यकव्यपालोन्मावोभावात् कस्मिन्नप्राक्क
र्मणाम्भवतीति प्राक्कर्म भवस्तत्र भवति यन्मस्तमितियो

श्री
स्व·ब·
८·
80

नेनयाप्राक्कर्मभवस्येतिवाच्यमानस्य सिद्धिहेतुत्वेनस्यापेक्षितस्य फ
लदानोन्मुखस्य वर्तमानस्य फलागमित्याह प्रारब्धेकं नशो
धयेत् तस्य भोगेनैवातिवाहनादित्यर्थः समस्तोः कर्मणु
द्दिष्टं तत्काल साधकस्य तमाह साधकस्य तस्य भूतार्थंभू
मिप्रयोजनेनाभाविमंत्राराधनरूपंयमदापिनशोधयेदित्यर्थः
केवलेप्राक्कर्मैकंनशोधयेद् न्यथा घस्मागदृष्टा स्मिसुभा
सुभंततपकम शुभमेवास्यशोधयेदेवं हि निर्विघ्नं भोगसि
द्धिर्भवतियत्तजन्मांतरसंचितंसुभासुभंयस्याप्यजन्म
निकर्मफलतित्तत्सर्वंमुक्तमीत्याह मंत्राराधनवर्जमस्य पुत्र
कवल्कोद्यमेवेत्याह प्राक्कर्मगामिचैकस्यं भावयिता
च दीक्षयेत् साधकमितिविशेषः पुत्रकस्यमित्येकप्रघट्टा·
कतयाभावितमित्यंच शिवधर्मिणस्सैवदीक्षा साधक
इतिविशेषः लोकधर्मिण्यपतोन्यथा कीदृगित्याह प्रा
क्तनागामिकस्यापि प्रथमर्मत्त्यकारिणी लोकधर्मिणप
सैवतेषांमंत्राराधनवर्जिता कर्मकृत्तत्कलमाकांतनिष्कम्
र्मविधानतः इतिलोकधर्मी प्रागेवनिर्णीतः प्रथमेत्य
कारिणीतिसानेपदमात्रः मंत्राराधनेनपिण्डास्थिहे
तना मंत्रनादिग्राह्मिहेतना च सर्वैनेवविवर्जिता विशे
षाचेत्नान श्रीमृगेंद्रयाप्रमासचवर्तमानां सिद्धिहेतुमंत्रा
राधनस्यशिवधर्मिणापवश्यनिपाद्दितत्वान् याचतत्वो·
क्तेशिवधर्मिणस्यानकाले शिवधर्मफलस्थितिः हितेनत्वावि
नाभक्तं ननोत्साविलयाद्भवाभिन्नस्यायमर्थः शिवधर्मि·
णोयादीक्षासाश्रीपाशिवधर्मफलाश्रियमूलं मंत्रमंत्रे·
शानादिप्रासात्मकमपरमेशफलमस्मादोहेनरेकान्नत्या·

नस्त्रिवधर्मिणएवभुवांभोगभूमीनामाविलयान्मलपाका
लंयावन्नतोश्शरीरस्यभोगंविनाहिना यथाभीष्टवेद्गृहा
पातालरोचनाञ्जनपादुकादिसिद्धिसम्पादिकेतिनचेत
रेतिलोकधर्मिणीव्याकर्त्तव्याभोगभूमिषुसर्वासुदृष्ट
नांशेहनेसतिदेहान्तराणिमायद्यंशिष्टेष्टालोकधर्मिणी
तितत्रैवपृथक्कस्यानिर्वाणेनवातेनचमंत्राराधनेविनाशा
धकत्वेनभवतीतिभ्रमितव्यमिष्टमूर्त्तिफलसाधनेनापि
नस्यालाभादित्यर्थं एवमीहग्लोकधर्मिदीक्षावशान्न प्रा
रब्धदेहेभेदेनभुंक्तेमहाणिमादिकान्भोगान् दीक्षावशा
दस्यशुभकर्माणिमादिपर्य्यवसायइत्यर्थः प्रयाभुक्तावे
हर्षेगुहाणायत्रयोजितः सकलेनिष्कलेवापि योयत्राभि
लषेद्भोगान्निसृक्तनीयासकलेतत्रभुवनेश्वरेसायोज्य
न्यथेशुभकर्मभोगान्तेमुमुक्षवानिष्कलेशिवेयोनि
नत्वदेवपदंगच्छेत् यदुक्तंश्रीमृगेन्द्रेयालोकधर्मिणा
साशोध्यमेतभुवनभर्त्तरि नहमोपादानंकुर्याच्छिवेवा
मुक्तिकालिणमित्येतच्छ्रोहृद्ब्रजनयोजनेवयथाक्रमम
शिष्याचार्यवशाद्भवेत् शिष्यगुरोःचाभिसन्धिवशाच्छा
यतइत्यर्थः उक्तंच तन्यागेवफलंमाकांक्षसेयादकार
गजनमात्रमेइत्यादेवहिपाभोगदीक्षानिर्वाणयमोक्षदी
क्षामवीजंनिर्वीजंसव्यानिर्वीजदीक्षक्रमेणनिनामाह
निर्वाणोपिसवीजायांकर्मापावर्तिपद्यते निर्वाविपि
सनीसयांकर्माभावादिपद्यते निर्वाणनिमित्तंयासवी
जपूर्वंनिर्वाणादीक्षातस्याविशेषसमयाचारमंत्राख्या
पेक्षकीर्तितास्तेत्रपाल्याप्रयत्नेनेतिपूर्वोक्तंपकर्मतस्य

श्री॰
स्व॰ उ॰
८१

8

भावादनुष्ठानानिष्पद्यते के विकाले शिवमय्या स्वमन्ना-
नोऽप्रे शिवाकृत्यादनमेनीत्यर्थः यत एवमतः समयाचार
पाशहि दीक्षितः पालयेन्नयः नेपाशा नैव शोध्येन दीक्षित
स्समयपाशान्पालयेद्यस्मात्तस्मात्समस्य निर्बीजदीक्षित-
स्यैव न शोधयेद्दीक्षावेला सामयबीजप्रकीर्तिता समया
चारपाशान्न निर्बीजाया विशोधयेत् न तु हि विधिरयेव
भविष्यन्नस्यैव निर्बीजदीक्षादीक्षितस्य दीक्षामात्रेणमु
क्तिस्तद्भक्तिमात्राङ्कुरस्य गुरुभक्तिमात्रमेवास्य समय
इत्यर्थः गुरुभेदं तत्रमाह सद्योनिर्वाणदा दीक्षा निर्वी-
जा द्वितीयका अतीतानागतारब्धपाशत्रयवियोजिका
दीक्षा वसेत्सुद्धिस्फुद्देहत्यागे परं पदम् सद्य इति दीक्ष-
तमसंज्ञदीक्षा वियोजिता देहकलावस्थिति समनन्तरं-
मेवानयवारब्धकार्यस्यापि पाशत्रयस्य वियोजिका दे-
हत्यागसमये दीक्षायायदवमानेनिष्पन्निस्तत्रेत्यर्थः
एवं चारिष्ठलक्षणादिभिर्निश्चित्तासन्नमरणस्यैवेयं का-
र्येति तात्पर्यं यदुक्तं श्रीमत्स्वच्छन्दे दृष्टा शिष्यं जराग्रस्तं व्या-
धिनापरिपीडितम् उत्क्रम्य तत्रतस्तेनं परतत्त्वेनियो-
जयेत् इति श्रामेसिकं दीक्षा विवेकमुपसंहरति एवं भा-
वानुरूपेणशिष्याणां गुरुणा सदा फलं तु विविधाकारे
निष्पादेत मुदीक्षया यस्मात् प्रविन्यामंत्र शक्तिः स्यात्परं-
हेन वीर्यसारं तो मंत्राणाम्माहस्माच्च क्रियाकाले प्रयोक्त-
व्या गुरुणा भक्तिपूर्विका क्रियादीक्षा दिकाभक्तिमंत्रस्व
रूपामर्शनक्रमेणान्तर्दीपोब्रप्रवेशमयी सेवा प्रविश्य॰

त्यादिनेदमाह विषाणामिव पाशानां मंत्रैः कवलनं प्रभवम्
करोति मंत्रनन्द्रः शिवावेशी गुरुः तेनाम् पाशास्त्रयोरु
ष्योप्याहीनायांनन्तधीगतः तेननसांदोषवन्यामपिदी
नान निष्कला सकीवशक्तिपानास्त्रदोषवीजविनाकृताः
स्त्रपिभांनित्तलाहीनापटस्य हिवदीत्पने पापमस्यगुरुणने
वेदटस्यहाब्रवीषिकिम् उन्मंत्रशक्त्याहीनाणांविश्वने
नामसजसम् लिप्यन्तरेकुन्तंयरुनाडनादिनणांभवेन्
मेत्रशक्त्यानयाम्नेपाशानांछेदनेस्फुटामित्याहतांना
वदेनटग्रेविनस्यानिर्णीघ्यामः ग्रयशामहिः कंप्रमेयंनि
र्णीयग्रकृनमन्तवभमाह कलासंथानकेऊयोत्तुद्रस्य
दृह्विरूपगाम स्फुटनिहृतिकलामनन्याछुदमस्युदय
तिष्ठिनयोगास्त्रास्युदमनपवहिरूपमत्रच स्फुटमयाप्ये
दम्वमस्युदंदीर्घमेवच पकनेभावयिनानलीनेस्फुट
विभावयेत् इहभगवानिष्कलभट्टारकोनिःशेषपाश
शोधकोऽकलमंत्रैकानशोध्यानयापिवस्युदास्फुट
फलावाविनानिष्कलनाथस्फुटनयास्यस्फुटनयापिव
त्यवच्छिद्यते नस्वस्फुटनिहृतिवाविनाछुदंसामितिप
र्णानाशेषप्रसरंपरविंदुव्याप्तिमननवमस्थ्यायेदस्फुटय
निष्ठावाचकनाश्रास्फुटदीर्घंमितिप्रसरोनस्यावनादं
व्याप्तिमननस्मेकनंसामरस्यंभावयितेस्थाययेत् अत्र
वस्फुटंलीनमितिप्रनिष्ठांवोधयितेनद्वाविमूलमंत्रेण
सहेकीभूतंविभावयेत् अत्रवस्फुटंलीनमितिप्रनिष्ठां
वोधयितेनद्वाविमूलमंत्रै नवात्रफलदीर्घमात्रमप्या
र्णमपित प्रणावादिनिहृतिनिम्नप्रनिष्ठानदनंनवम् नम

श्री·
स्व·
८२

कारन्यासं तेन फलासंधानकं स्मृतम् प्रणवं न्यसेन्निष्क·
लं निवृत्तिवाचिनं हस्तं ततो न्यस्य तेन दत्तेन निवृत्त्यर्थमिति प
दं ततोपि प्रणवं दीर्घं निष्कलं प्रतिष्ठावाचिनं च शिरोम
न्त्रं न्यस्य प्रतिष्ठापयेन्मन्त्रं नात्र प्रयोगः होमेन स्वाहान्त·
श्चैव आवाहनस्थापनपूजनं नीलितत्वः प्रधानये
न कलासंधानमेतद्धि कलानां पृथ्व्यादिधारणाध्याने
कार्यमिति केचिद्दृशौ यतश्चात्मिनस्माविलोकयेत् न
स्याः प्रतिष्ठायास्तत्र गुल्फादारभ्य नाभ्यन्तं शिखान्तरे हेध
कल्पनाम प्रतिष्ठाया भवेदस्याश्च व्याप्तिः चतुर्विंशति
तत्त्विका षट्पंचाशद्भुवनिका त्रयोविंशतिवर्णिका द्वे
येकविंशतिपदानि मन्त्राश्च विधीयते प्रवादीनि गुणा
तमेन सह प्रधानान्तानि चतुर्विंशतितत्त्वानि यस्यां
नष्ठागुह्यानि गुल्फपवित्रस्थाणुदेवयोगाख्यानि·
समाष्टरूपाणि भुवनाधनि वल्पमाणानि षट्पंचा
शद्भुवनेश्वराधिष्ठितानि तावन्मेवानभ्रं नभुवनान्तरा
णि प्राधानानि भुवनानि यस्यां हकाराद्धकारान्तानि
त्रयोविंशतिवर्णानि यस्यामेकविंशतीनि पूर्वकाल
ततास्पदवाकणादिगानपदनवकादीशकोणाष्ट
कारो यावडुवपुक इति प्रातिलोम्येन तदनेन यस्याय
कारादारभ्य लकारान्तमष्टकं तथा मायातत्त्वाश्रयनेन
दिति स्यकोष्ठे नवकगतनद्रकरादिमकारान्तं नवकं
लिघानत्वापिष्ठितदलादिगानकोणनवकमध्याद्
कारादिलकारान्तं चतुष्पदे स्यैकविंशतिः पदानि या
स्यां त्रयो वामदेवशिखाश्विवाचमन्त्रा यस्यान्नमहृदयो·

शिरस्थहृत्संत्रस्य निवृत्तांतद्भावात् इदं च षडध्वात्मानः
सत्व्यो हि ते स्थूलाः पाशाः सूक्ष्मेन मेषां सर्वांगसाधार
णत्वान्मदेव वर्णो मंत्राश्च पिण्डरूपा शिमसर्थस्येतिस्मात्वा
षकरूपतामस्रुवानाः पाशाप्रधानपदनिरुपाधिविद
नेदचनस्वस्वरूपामर्शपरमार्थमूलमंत्रातिरिक्तं सर्वम
त्रशोध्यमेव यदुक्तमस्माद्गुरुभिः श्रीनेत्रालोके यत्किंचि
त्परमाद्वैन संवित्तानंत्रसत्त्वमयं पपालिवाडकस्वरू
पादन्यत्तन्याशन इत्यवैव च सूत्रानेन विभावयेत् ता
न्स्फुटयति अन्यतंत्रप्रसिद्धं तु तन्मात्रेन्द्रियशोधनं स्प
नात्रभावत्वमित्यर्थः अन्यतंत्रे कलादियथपिचत्रयेवि
शतितत्त्विकेस्मकान न्मात्रादीन्येन भावितानि तत्या
पितानि बाह्यभावन सन्निवेशव्यापकानि त्यानेन्यै
तानि तत्स्थूलसूक्ष्मशरीरसंनिविष्टान्यपरागपवेतित
क्रमितव्या किंच षडुशानिषयान्यं चतत्दंनभावयेत्
सदा सुन्दतां मलमद् यिस्तानाथाव्योम्बंकेशाः स
त्मरेहेपरिकोशाकारनयाम्बितामदेतिरीता काले
एवं च वर्तमानोपि देहशोधनं चोदितमेवेति तत्रकर्त
वं योरुक्तं नेश्रांतापवाद्योनाधव्याप्ति विमर्शरूप
विशोषस्यापनं कतारप्रमाणं ध्यादिभिस्तया ततः
भैरवेणाद्वनीत्सिस्वः इत्यादिति शेषः भैरवेणेतिका
कांतिवत् नेन प्राणावनिष्कलत्वनिष्ठबीजात्म्याख्यप्र
तिष्ठायेनमः इतिमंत्रेण एवंसाहानेन होमः एवमेत
त्राषट्स्थानसंवागोभिकल्पनामाह विस्वर्णसर्वमंतः

श्री
स्व.उ.
८३

कर्त्तव्यमा स्वतत्वाद्यशक्तिव्यसेदिमादिरूवोक्तं स्मर्तव्यं
किंच स्थानामवाहनाय समग्रार्घहोमादि एवं वन्धोत्तरणं
मातुर्नच्छेदस्याकर्षग्रहणेनथा यास्त्रास्मर्षक्रमयिका
छिनाद्यग्राहयोर्पनः योजनं गर्भधारिणं जननं सर्वंवा
क्रमात् एवं वदिस्य निदेशेन निहस्मुक्तं सर्वविधिक्रम
मनुसरेदिति शिक्षयति अथ प्रसंगात्सर्वदीक्षास्ववक्ते
वंशेषदर्शयति पैस्वीम् तिमाख्यायनाडनादीनिका
रयेत नाडनप्रोक्षणादीनि क्रियाशक्त्यावेशकार्याणि
निक्रियाशक्तिप्रधानेश्वराहम्भावेनैवप्रयुक्तानि किंच
अधिकारलयाभोगालयोनिष्कृतिः एवं च शिवरूपेण
कर्तव्याः अधिकारादिस्थाने प्रभुत्वसमन्वाये प्रभुस्सदा
शिवदेविश्वव शिवइवेति शिवाहम्भावनेव तद्विते
निहतो निष्कृतिविश्लेषहोमो मस्येनोक्ताविहतयोर्वि
शेषमाह निष्कृतिः शिरसापुनः विशेषस्महृदाहोम्यः
पुनःशाहोविशेषाय सर्वत्रैव पाशच्छेदनस्यास्तिनातथा
षाहान्तेलवापियथोक्तं प्रागाद्धनिर्जितयंपास्त्रापाशच्छे
रूपीनिपर्ययेकच्छेदनताडनादीन्यप्यभिवेनिविन
ध्याशहाथः आद्वनाणाग्रहणाध्यास्तयाम्बेस्मुक्तं विं
एशीद्वनिसमुद्धांरुर्ववद्वेरवेणाननिष्कलेनेत्यर्थः
नानाशक्तिप्रधानश्रीसदाशिवइति सदाशिवतनोस्थि
नाविश्लेषादीनिकारयेत विश्लेषादीनांभेदपशांतिप
वनानन्यपानामसदाशिवव्याप्तिग्रोत्सामादिशहादेक
वेननमालिनोहादयः पवंप्रसंगाद्धित्र्यपूर्वमिकाप्रा

कृतमाह आत्मस्थं मकरोरौव तत्स्थैरेवकहानितः सर्वमे
तत्त्वमेव निर्णीतं अथ प्रतिष्ठाधिपतिं सनामेश्वरण
हि स्व ध्यानावाहनस्थापयेत पूजयेद्भ्यं पञ्चभाधैश्च सं
वनर्पणायाद्भुतित्रयं दद्यात्किंच रसंपुर्यहकं सतत्र्य
पंये हिस्वे समदा दोत्ताभिनिशेषः एर्णवकृतस्थावग
विसर्जयेत ततो विस्वेवागीशीं च विसर्जयेत अथ कला
संधिर्यथा पूर्वं कृत्वा दीर्घप्रयोगतः अभावे भावयेत्स्मि
न्यायजालेनः ``तके अथ कलाद्वयविनिर्मुक्तः पञ्च
कृधागमस्तकः तस्येदानीं त्रित यस्या विद्यायां योज
शोधयेच्चैतन्याभिनयथांतां च विद्याम् स्थापयित्वाथ स
मज्जनन्मादाहतित्रयम् एवं तसम्प्रबोधिकृत्वा या
वाधावलोकनं कार्यमित्यथ्यलेवाह पुत्तनादावा
स्नायातं विद्यायामाभिरिष्यते एवं च समन्ततानि प
कृषनियतिकालरागविद्याकलायामाख्याति शुकृष
मैतततवषट्कं पतत्कंचकरूपं मतरंगं वेदनहेतनया
स्थितत्वा विद्याख्ययाकलयामामे प्रतिनिए तो भोग
हेतततव जालेयद्वेतिनिकृत्या प्रतिष्ठा निवर्तते तव
स्याद्धियंतद्वतिनिहृतिः अशेषभेदोपशमाख्यातामय
तीनातत्संस्कारेणापि सूत्या शांतातीतेन्यतु से य्येयत
थाभुवनसमविंशानि रेवं च यद्यपि भुमाति यतिरि
न्यादित्तत्वक्रमस्तथापि प्रसोलोकिकामयस्यामा
न्याभिषङ्गत्वतारागेणाभिवारः किं विहेदतात्मतो
विद्यायानियेमनात्मतानियन्त्याकर्तृतोहुलतात्मत
स्वकलायाकालेमेतिततपरदीदयेसंपुटयोगाम

वस्यमाणानामनन्तसारेशाव भुवनेशानां निखिलत्वप्ररूपणा
गनन्तये विंयेशाष्टके प्रधानमिति तदपि ष्ठितान्यष्टाभुव
नानि नियतविग्रयोस्तवामादिमनोन्मनान्तभुवनेशान·
वकाधिष्ठितानि नवकालकलयोर्महादेवाधिवकाधि
ष्ठितं त्रयमेवं २ एतन्नवकारणाभूतायां मायायामथो·
भागे गोपतिः ऊर्ध्वे विघ्नः मध्ये त्रिकलतमेशब्रह्माधि·
पतिदेवाश्चत्वारः एतदधिष्ठितावानन्त इति समेनिभुव
नसमविंशतिस्तथाषड्विंशतिराख्याता दशाद्विगन
पदनवकाल्यकारणेनवतष्टयं पूर्वेज्ञानभूतेरन्यवशि
ष्टं प्राग्वत्तादितोनं पंचकं नश्येशतननाधिष्ठितानेग्र्यको
ष्टनवकाइकारादिरेफान्तं नवकं सदाशिवननाधिष्ठि
तपूर्वं दिगतानवकाइकारादितकारान्तेनषड्कमिति
षड्विंशतिः किंच वर्णाःसमप्रकीर्तिताः देयात्मना·
स्त्व मंत्रो ह्रेमश्वरोरकवर्णस्यमत्र षष्टिपाधानेनावा
वागीशिकलनम् सप्रएवांकेस्मारयति प्रभावेनसमाव
त्वव्यापिनींसर्वयोनिषु समकालेऽनन्ततेनप्यानाम·
म्भुज्वतर्पयेच किंच ततष्ठिवाम्भसाशिष्यंशोध्यशास्रेम
नाडयेत नेनेवशास्त्रभनेनंड्रे फट्कारयुतेनेन आत्मनो
रेचकेनैव गतेनिशोधः शिष्यदेहे विशेद्धादिस्थयाम्प्र
येएकरूपम अस्त्रमंत्रेणसंह्लेषविशेषास्त्रेणाकर्षयेत
ह्रादप्रांतात संगृह्य आत्मस्थं पूर्ववत्कुरु एवकेणाथ्यं
स्पम्परेचयितान योजयेत पूर्ववद्यापकं न्यस्य चेतनं
सर्वयोनिषु यागायंलयपर्यंतेयाम्नाचेवाद्यपूर्ववत्
ऊर्ध्वादिन्यस्यैः विशेषतत्त्वायम शिवयाशनहेमानवि

यायां निवृत्तिर्भवेत् अथास्य विश्लेषपाशच्छेदाभ्यामनं
तरं परेशानामस्थाने न्यस्तनोत्कर्षयेत् अथ पूर्व्वं एकांशार्पणा
य प्रणवादितनोरुद्रमावाहास्यायोजयेत् ततोस्य
विन्यसेद् विशिंगपुत्रपेक्षवारूने एवं पुर्येष्टकांशे विन्यस्य
विसर्ज्जेत् रुद्रदेवता वागीशीं च विसर्ज्ज्यैवं कलासंपिण्डश्चै
वत् कार्यं कथं रूच्छदीर्घविभागेन विद्याशांतानियोज
येत् संधानार्थं तन्मूलेनन्नत्रयादाहुतित्रयं कलासंये
यनं तरमहोपस्थापनाय स्वनास्त्रावाहनं शांते विविधैर्
वैनिवेशनम् प्रमेयभावनां कृतानांत्वहृजयेत् समा
दिभिस्त्रिराहुतिं तन्मूलेन दद्याद्स्यामश्चो सनरः किमि
माह विद्यानतां सदाशिवं तत्तानां चिंतयेत्सामिर्व्वाणोनां
त्रयपव्ववचा गावेके इत्यत्र च पदैकादशिकागीयाप्ते वं
दिग्गानामवकान्तनस्पष्टकृस्य विद्याग्रामेन भावाइक
प्रणावहूकारात्मत्रयंमध्यमाग्रनवकादृक्कापदिहान
मष्टकमितिपदैर्व्वाद्शिका पुराणिदशम तमव नवत्रवि
द्यायो विशुणायाना विद्यापीनामेकमीश्वरनतेनेशो
श्वरभुवनेमनेनादिशिरवादि विश्वेश्वरभुवना न्यष्टोयम
रीनां भुवनानिच तानि वामादिशक्ति रूपभुवनमेकं ना
नक्रियाभुवनमेकं तासिनेव च भुवने विद्याशरीरः प्र
भवहादशकपर्यंत सैकोनपष्टि भुवनानामवांतरवि
भागः पत्संतिचैकेनषष्टि भुवनंज्ञानशक्यादिनः का
मादिस्नवमीश्वरतत्त्वे पंचदश भुवनानि यदुक्तं निदश
पंचवक्त्रशोध्यानि भुवनान्यैश्वरे पदे इति सदाशिवतत्वे
सदाशिवमेकं भुवनं स्वामिवज्र्वालाद्य सकलाद्यष्टकोपि

श्री· स्व·च· ८५

85

वह्नौ भेदावरणागमानंतभुवनव्यापकमितिसमर्
प्य भुवनानितस्यैव मंत्रोद्धेन स्वरूपास्त्रपोतदत्रयपि
योधवेमस्याः पाशाश्चेमेस्मृताः पूर्वपक्षस्यस्पाशानने
कोश्च तदनभावयेस्तदा ग्रस्य वागीशीकल्पयेतत्रपू
र्वैणाविधिनाहुतिः पूजनं मूलमंत्रेण ततः प्रोक्षणाता
डने छेदाकर्षणग्रहं चैव यागायाग्नितजन्मत्व शुध्यिकार
णाप्याभोगेलयोवै एवं वद्भवेत् सर्वैतं मूलमंत्रेणाश्चा
द्भतिविनियेणान् योगेदभेश्चवेतेन्मस्यापारिंत्सुगय
द्भभवपने षडंगं सर्वयोनिश्रुगभोस्तेस्तुगायहृद्धिमा
गतास्तिति सर्वइति गर्भाधानयासंस्काराः किंच निष्कृ
तोशानहोमेनकेवचेनन्तकारयेत् तशल्पुः एवंस्मा
द्विशोधाय विश्लेषेणपाशच्छेदनकर्पोरस्मेगादेशिक उ
द्धारंग्रहणान्नस्यनस्पीकारान्तवनेतस्य स्वनाम्नाप्र
णवाद्येन हूँ फंमावास्त्यपूजयेत् संपुज्यहृन्नानस्यार्घ्यं
वयहृत्वानिभूंशाके अत्र प्रयोगः स्वनाम प्रणवाद्येन
स्वाहांतेनबुद्धिमर्पयेत् अहंकारं तत्याप्येवं हृदंत
मयेततः वागीशीं पूजयित्वा तर्पयित्वा विसर्जयेत्
पदशान्तपुनस्तेन तन्न्वं नोयोज्यमस्य कलासंधानकं पू
र्वशांत्यानीतेन तयोजयेत् क्रमशः पूर्वविभागेन प्राग्वच्छ
नाशांत्यतीतेअनुसंमधीनेत्स्यर्थः तदर्थेच तद्ध्यात्त्वा
हुति शयंमष्यफ्कवेणातत्वसंधानंकर्तव्याविधिवेदिना
पूर्ववत्प्रणवधाम शांत्यतीतावीजोस्वारपूर्वशांमती
ताचैनमइति प्रयोगाभ्यसंख्यः ततमंत्रप्रकृता शांत्य
तीताविधिवेदिनाप्यामिश्रेणच्छेद कल्पापस्थापनेय

ष्ठारूढेण तत्त्वव्याप्तिये विराजितप्रयोगेन स्वनामपद
मुच्चरन् शांत्यतीतासमावार्या स्थापयेत् तत्त्वयेत्तनः आ
भ्रिमालोत्तवधस्तांनामेवस्वरूपयेति शिवतत्त्वगतान्वये
पदार्थस्तेन संपयोः सूत्रेणार्थः तानाह विंदुर्नादस्तथा
शक्तिश्चिवतत्वेव्यवस्थितः शिवतत्वंसमनाव्यासंत
मिहेति तत्क्षोभ्यमेव विंदुनादशक्त्योवगर्भीकृतत्व
त्समाणाषड्ढोशभुवनात्मत्वोत्याववरणानि किंच प
दमेकंमंत्रपकवर्णाषोडशकीर्तिताः भुवनानित
त्त्वाणिशांत्यतातेतभावयेत पदंमध्यकोष्टक
नवमध्यगत ॐकारमंत्रईशानमहारकोपामत्रय
मपनेत्रमंत्राभित्रमूर्तिः वर्णोविसर्गाख्या अकारांतापो
डशभुवनानिभूमिकात्मकप्रमेयमात्ररूपतात्त
त्वाणिमनसन्निवेशावर्जितानिवषोडशतत्त्वयाविं
द्वावरणोनिहत्यादिकलाचतुष्टयपरिहृतं शांत्यतीता
भुवनमेकंततोवचेद्रविरोधिकाभुवनेनिजनिजक
लापंचकपरिष्कृतेनावरणेनोक्तः इंदिकादिशक्ती
नांस्वशक्तिपदाधिष्ठानाहितानांपंचतत्पदानिनादांते
चसभुन्नेचपरस्वस्ताधिष्ठितमेकंभुवनंशक्त्यावरणे
तत्स्वत्वादिशक्तिचतुष्कपरिवृतंपराशक्तिभुवनमे
कंततेविव्यापिनीभूमोव्यापिनीभूमोव्याप्यव्योमरू
प्यनाख्यानंतानाश्रितानांपंचभुवनानि ततोपिसम
नाख्योमहामायारूपायांतस्वक्तिमात्ररूढः पंचविधकृ
त्यकारीशिवइतितन्निहमंत्राणांशोधकानामपिक
र्णशोध्यतमकंतथ्यानेकस्पतत्त्वोपकत्वंमलमंत्रमापि

श्री
स्व·तं·
५९

80

त्रमंत्रनाळोप्यत्रप्रसङ्गः निहत्यादिवक्ष्यमाणांस्यतीनाया
मप्यत्रामंत्रकिंनोक्तः निहन्निशांन्यतीनयोक्तलेननिष्ठ
तिहोमः श्रनिष्ठाविधाशांनानोशिवशिवाकवत्रैः निह
तोविश्लेषणामूलेनानयवहृदयेनापरत्रास्त्रेणोतिकोयंक
मः स्पष्टोच्यते शहमंत्राष्ट्रिवावेशशालिनोवीर्यविदो
गुरोनिजशक्तिसारतयास्फुरतस्त्रोयकाः पश्चनोतगु
हितत्ववीर्यत्स्वरूपावरणानयानिर्हनस्त्राथ्यापव
नेवाहृवक्त्रभेदादेकादशमूलमंत्रस्तत्स्वयमस्पुरनेदेव
इतिवत्स्वमाणोक्तिन्यानादामर्शपरमार्थतयासर्वस्य
स्फुरतीतिनास्यशोध्यत्वेकेवलमकारादिसमनांतत्र
मैयेकादशमत्रसत्स्वरूपतयागर्भीकृतमंत्रैकादशि
कास्फारमिन्याकृतकृत्तांशयेनविश्लेषणाक्रमस्तत्संया
शांशिकाभिप्रायायादत्तरेषुऊंनोमोसोद्यकाशोऊं
स्वमंऊंनरतिमलमंत्रविषयमत्रकेतनत्काश्रूपभागाभि
प्रायेणाचसमनान्तेवरारोहेपाशमलमनेनकमिष्ठ
केवल्कतत्त्वशेषविस्ताभेदमयानिस्पादितानुस्मार्य
महाविमर्शरूपपवार्यनिष्कलनाथस्तदाभिन्नमूर्तिस
कलोपिवेतिनास्यकदाचिदपिशोध्यत्वंशंकितव्यम
स्यनीनायांचनामानरूपनादेवनष्टयागहृमंत्रस्सम
वनियामत्रयात्मनेत्रमंत्रस्त्रईशानमंत्राभिन्नमूर्ति
रवरूपमनुप्रविष्टोन्यथामंत्रैकादशकानर्णोपिता
स्यात् मंत्रापकारदशात्रेयाइतिचभाविवाक्यसमर्न्तं
स्याद्नपवास्त्रमंत्रताउनादौपर्वापगुक्तेनेत्रमंत्रस्त
मूलमंत्रादभिन्नइतिनतोकलांनस्त्राथ्याइत्येकीयम

नसमं यत्तन्निष्कृत्यादिहोमेषु मंत्रनियमभक्तस्तंत्रेष्वा
ज्ञैव नियत्रिकेति सर्वमनवद्यं त एते सर्व एव पाशाः शो
धनीया वरारोहे वरनक्षुष्टुई ह्रादशांतविश्रान्तिस्वरूपश्चा
रोहे तस्मान्मायस्थास्वकैः तावस्पैते शोध्याः यावते शिव
त्वमयः निरवशेषभेदप्रशान्त्या शिवस्य रश्मिरूपास्वभि
न्नप्रभासात्रात्मानस्त्वमप्यत्वं त इत्यर्थो एव शिवस्योर्ध्वशि
वेत्ते यो यत्र गुप्तो न जायते नमीर्णो शिवततनसोपरि वि॰
स्रोतीर्णो विश्वमय विदानंदघनस्वच्छंदभट्टारको यत्रव॰
स्यमाणयोजनिकाक्रमेण गुप्तो न जायते मुच्यत इत्यर्थः
श्चत एवास्य यावान्कलापंचकान्तःप्रपंचितस्तत्सर्व एव
षड्धा वैकतो ज्ञेयः एकस्मिन्परमशिवात्मन्यभेदेनाव॰
स्थितस्तत्सामरस्यापादने ज्ञानभ्यो गुरुणा कल्पेन संक
ल्पितः कियानमावध्यायोदीस्वस्य शिवात्मैकप्राम इति
दर्शयितुमाह तस्य संख्येष्वुत्तस्थाणाकलास्वपंचविह्रेणा
स्तत्र षड्विंशद्देवतास्तत्रविंशतिर्ह्नेपं भवनानां शतद्व
यम एकाशीतिः पदान्यत्र वर्णा विंशतिस्तथा मंत्रा ए॰
कादश ज्ञेया इत्यनेन स्वाधमंडलं एतस्मिन्सुहिमापनेश
क्तिमाप्नोति रीतितः शुद्धिरस्य परमशिवाभिव्यक्तिरि
त्युक्तमेवमेवं प्रासंगिकमध्वशुद्धिंयमभिधाय प्रक्र
तमाह स्रुवेण वाथ वागीशीविन्यसेन्नदर्ध्य एवं पय॰
निःस्पृज्वाकुसमायेत्ततयोनौ एवं वन्यसमम् योजये
त्तिनिशेषः किंच स्रुवेण सर्वकर्मवांजननादिलयांत
कं निष्कृतोशतहोमेन मूलमंत्रेणाकल्पयेत् विश्लेषणा
शाच्छेराभ्यां प्राग्वक्रपोंड्वेणान्तु यामिमितादतोतेन

श्री·
स्व·च·
८७

विश्लेषणायेत्यर्थः प्राग्वत्कुर्यादित्यादिकमन्यथा किंच ग्रह-
णात्मस्यैव प्रणवेन यशोभूतेन प्रणवो निष्कलनाथः स-
दाशिवमयो वाच्यम् मूलमंत्रं समुच्चरन् नमस्कारेण सं-
स्थाप्य पुष्पैः सम्पूज्य तर्पयेत् मनः पुर्यष्टकांशं तु विन्य-
सेत्कारणेश्वरे कथमित्याह प्रणवादिसमुच्चार्य मनस
ह्यानमस्तथा विन्यसेज्जयेत्यस्य स्थाने तु हा स्वाहांतमेव
वै प्रणवधामन्यामंतं तं मनो देवे दत्त्वा स्वार्पयामि नम
इति प्रयोगः होमेन स्वाहेत्यन्तः संज्ञा स्वाहांतमिति क्रिया
विशेषणमनेन च आहुतित्रितयं दत्वा पुर्यष्टांशाहुत्य
नि ततो विसर्जयेद्देवं कारणं च सदाशिवं पुष्पादिभिस्स
मभ्यर्च्य वागीशीनिदत्तेनेतरम् सानसम्पूज्य मंत्रेण विसा
प्या भक्तिभाविना नमस्येद्देवदेवेशि पश्चाद्विदितामा-
या तदानीं नोपरोहत्वं गच्छेदेविसर्वविद्रूपे सर्वदोत्तान
रूपं विज्ञप्तिः कार्येति विशेषयतो नायं तत्र शाद्वः स्वेच्छंभू-
योभूया परस्वरूपाद्भेदानायर्थमवतारणां नोपरोह
णमितिश्रस्पदीति तस्येदानीं तया नोपरोपनेस्वरूपा
वरणं कार्यमिति यावदत एव स्वविद्रूपं दीप्ति तस्य पर
मशिवात्मस्वरूपमधिकरणं गच्छतत्स्यानयास्यसदा
स्फुरेत्यर्थः अत एव श्रीस्पन्दे भिहितं स्वमार्गस्था ज्ञाना
सिद्ध्युपपादिकेति यदुक्तं ब्रह्मणि शह्सर्पेण विसोरसः
तोद्दरूपः गन्धो ईश्वरे तु अहंकारो सदाशिवे मनः पुर्य-
ष्टकांशमर्पयेत्तत्रायमभिप्रायः इह ब्रह्मापरमया या
स्या ना दां नो परित्र्यला विलापिहाम्य ब्रह्मतद्रूपः विस्तरे-
पितरूपरिणमत्स्वरूपस्थिरप्रधानशासंयापरस्मृजोपियापि

नोपलब्धिस्तनाश्रितानामनुपः ईश्वरोपि समनापद
र्थेदस्वष्टाधिकारी शिवः सदाशिवश्च स्वच्छंदचिदानंद
घनः परमशिवं इत्येकादशपटलोक्तव्यवस्थया परस्त्र
लगणानादांतशक्त्योर्मध्यवर्तितान्त्यमनमार्भ्यांशाद्य
र्थाभ्यां योगः एवं मूलभूमौ स्पर्शप्रथानापि समरसपत
यारसमयीशक्तिरिति तन्मयस्य विश्वोस्य तन्मनसरमसे
वन्यः ततोपि तद्दस्याव्याप्तिर्यासमनाश्रितपदे विश्वस्या
सद्वनादमात्रात्मनः रूपेणाप्राकृतस्थौपसंहृतजगद्गत
सद्वात्मतमसंस्कारमात्रात्मनातनीयसूक्ष्मनेयं पात्र
स्मिसस्वयुः समनापिद्दातदिन्ये शिवे मननमात्रसारे
विगलद्वस्वहंकारवासनासंगः परमशिवे पूर्णमनाश
क्तिसमाश्लिष्टेन मनसंस्कारस्यापि गलनमित्यत्रित्व
सूत्मनमस्तप्रशांतमनसंस्कारसन्धन्ये स्मीतिस्त्राश
यने निरवशेषसंस्कारपर्यंतपुर्यष्टप्रशांत्यर्थमेवंपु
र्यष्टकांशार्पणमन्येनक्रतिनाभिव्यक्तिः बालीबल
के व्यादयनिदाना समनीवेसवीरोद्धीष्ठाणालोचनहेत
कीपैष्वरीगर्वपीष्टपामानसी शिवदेवतेनिनिर्वीजदे
क्षाविधयश्रीमृगेंद्रवान्यदीकायां उक्तं द्वियविस्तना
त्मसमयालंघनसंभाव्यमानतत्वव्यादत्तव्यादत्तश
शमायपापाशशोधनपरेपिताको निर्वीजदीक्षायां पुर्य
ष्टकाद्धव् स्पर्शार्पणांत्रलागिकार्यमित्यादि पद्धतिना
रायणकाले नोक्तं नदेवात्रयोजयां वक्रः तत्र सवीज
निर्वीजादिसर्वदीक्षासु पुर्यष्टकांशार्पणसामान्यात म
तोमृगेन्द्रयां समयपाशशोधनपरे विनाको निर्वीज

श्री·
स्व·च·
८८

88

दीक्षाविषयमेवदर्शयद्धकोशार्थतां तदभिप्रायवलनेः
वतेनोत्कारितस्त्रकमयतेवेति सचेतसः प्रमाणाभिप्रेते
प्रथ्यवागीशीम विसर्जैवंकलाभाव्याशां न्यानीतालयं
गता स्वशक्त्याधारपंथेनेस्वस्व स्वात्माभाव संस्थितेस्वा
त्माने आत्माशक्तिराधारस्सम वाप्तिनीयस्वास्वप्रकाशैष
स्वस्वमनाप्रतिष्ठास्यान्नार्थयेनः श्रनपदवस्व हस्त्व स्वस्वा
भावस्य स्वमनात्मनोव्याप्तिन्यादितितेन निःशेषभावा
भावभिन्निभूतस्य महाशून्यस्य संस्थितेनसंस्थानेयत्र अथ
कायवाङ्मनः कर्मान्यथाभावेजातेसति आत्मतत्त्वा
विभागेनपाशक्षावेनद्दयाद्धतें आत्मशुद्धो विद्याशिवा
यपलतयति तेनात्मविद्याशिवतत्त्वविभागेनसर्वार्थ
त्वप्या स्वशक्त्या आरयोगेनआत्मनतेतहोमयेत प्रणा
वनिष्कलोत्मार एवंदीक्षास्यात्मनत्वव्याममायांताध
शुद्धौविधिस्तनानिरेकदोषस्थिरत्वस्वाहेतत्प्रयोगः
एतत्आत्मतत्त्वे मायान्तवेविधित्वेयादेशिकेनमहाध्वे
शी त्वाप्रयोजन शिवयागेकिमर्थमयंहोमइत्याह वि
धिवैकल्यकर्मार्थं प्रायश्चित्तविशुद्धये विधिपूजाहो
मादिःशास्त्रचोदितस्तस्यवैकल्यकर्मत्वानातिरेकानु
ष्ठितिस्त्वदर्थमिति तन्निवृत्त्यर्थं प्रायश्चित्तशुद्धि
तासिस्त्रय विधानेनेतहोतवंशतमष्टोत्तरंशिरसे उपा
शुक्लारयोगेनेविधानेनेतहोमयेत एवमेकायाविधा
याइयमन्येवमायांतेवेधेकरणात्तत्पाभगवत्तइत्विवक्ष
माह सदाशिवांतमध्वानेविधानेनेविनिर्दिशेत ज्ञान
क्रियात्माशक्तिश्विवस्यकरणात्मनहूपस्य सदाशिवइति

नदेनाभिद्यातनस्वव्याप्तिः अत एव मंत्रोप्यत्र विलोमेनैवाय
ष्ठितेनं तद्यदुवेन नहि पुष्टेस्महोरस्याद्वियातनेनयः कु
तः विलोमनान्यथाकरणमेव च प्रणवनिष्कलोनस्या
यदीदृस्यविद्यातनव्यामसदाशिवांनाममुखेडमंत्रोप्या
दवैलोमप्युक्तिरस्य स्वाहेतिप्रयोगेनेनतरं मनोविज्ञान
वैकल्यात्मायष्ठितेनं तद्यदुवेन नक्कुडर्थेशिवेननेम्
लमंत्रेणाहोमयेत् मानसेन प्रयागेन मनोविज्ञानेना
वनाशिवेन नमस्कृतेन नायेलपात्रप्रमानुरूपमेनस्य ॥
शक्तयोनेध निसंस्थितं शक्तयेतसमनोंतेन नोर्ध्वशिवम
हारकस्यनावध्यात्मिकनादथामेषवेधभिन्नेनमेराद्यनो-
र्ध्वाहिन्याः प्राणाशक्तेरधोवाहात्मकवेधकनेपाश-
मायनदनुकारिणः स्थूलदेहगतायाश्चिवायाछेद
मादिशति ततनयविषुद्धेन शिवाछेदनकल्पयेत्
कथं च प्रधानस्यापरांशांनाम मनोपस्यामनोमयो व्या
पिनीं सर्वतनत्वानां सर्वकारणकारणं ध्यात्वा शिखाशि
खाग्रेन शाखाग्रे जलविंदुवत् प्रधनौनेतप्रवाविधमा
मानधांनपदेशक्तितांपरांशांता मिति शांत्वनीनाम
वैषधितेणापादनामयासकलक्षुं घस्मामपि करांशि
खोः शिखाग्रेध्यात्वेतिमनुनिः किंच कर्तरीं शिखायाम
प्याशिखयाछेदयेछिखाम शिखयानिनेषकेनशिखा
मंत्रेणाहविशेषानभिधाना निर्वीजम वीजदीक्षाद्यवि
षयशिखाछेदनेननन निर्वीजायामेवाय शिखोसमर्प
निर्गृह्य तमशिष्यकलत्रवच स्नानेसमाचरेछिखांछि
मशिखास्नानतनस्पर्शोन गुरोराचमनेभवेत साशिवाक

श्री॰
स्व॰च॰
८५

89

ध्यानान्तराशयग्रहणाय वा स्नानमनुष्ठानेनावाप्याचा
र्येणोक्तेयागुरुः ततः प्रविश्य सकलीकृत्यात्मानमात्मने ए
शीयामहत्तरूपाख्यं शिवम् उक्तव्यामिश्राणाशक्यानु
कारिणीं अथवा पूर्वसंवादिनः पाशहोममन्त्रः प्रयोक्त
व्यः इत्यंत्र कृत्वा निर्गत्य चाचार्यास्तानालापान्ववकन्नैः
प्रविश्य सकलीकृत्य शिवहस्तान्तु पूजनम् कुर्वीतेत्य
र्थः ततस्तन्मण्डलेप्यग्न्यन्तरे येन रामेश्वरम् पुष्पादिभि
रभेदोस्ततस्तो विज्ञापयेच्छिवम् भगवंस्त्वत्प्रसादेनाय
मधपद्धत्यवस्थितम् पशुसंगृह्य संशोध्य शिवोच्छे
दावसानकम् तत्रामोक्तविधानेन तेशितो वर्त्तिते
मया गृहाणास्वदेहान्याशसत्वाप्रसंशोधनेमलेभ्यः
वर्त्तितेसंपादितेकिंचशिष्टं याम लब्धयितेमयावा
क्यैवतगेनवाकाष्टकवपदंशिवम् एवकारो नि
येलाशक्तिपातनवात्रप्रभवतोनिधनस्मेनस्वयंवा
मपटलांतेनिर्णीयमानः फवपदंसममंपरमशिवस्था
नेनदर्थमेव इदानीं योजनेकर्ममयारब्धेनतेनाऽ
नवाप्तानविधायिनः अत्रात्मेरीयतांतांयशिष्यंसंयो
जयाम्यहम् नवाप्ते निर्दोषा णीया तच्या शिष्याः इ
त्यापिकाणावसरेप्रामा अथ लब्धानुज्ञानवान्मानं
प्राणालाभयुक्तोवचहृदशक्तिसमावेशान् प्रहृष्टो
निर्गतः पूर्वोक्त अर्घहस्तोऽग्रजे दग्ध्रप्रवाहितिमंडलन्तेत्र
दत्वाथ शिष्यमाहूय प्रोक्तयेनप्रोक्तितस्य पूर्ववत्प्रा
मनस्थस्य सकलीकरणादिकम् अत्र तु करणविन्या
सेनाशीसंधानपूर्वकम् कृत्वा पूजनेनर्पणं चाग्नेम

णाणं च शिवस्य वक्त्रयां सर्वेणां मूलापेक्षया वक्त्राङ्कः नामा
दशभागविभागेन न चात्र द्रष्टेयन्नानियमस्त्वाह यथा
द्व्यानुमानतः यद्दहत्यति निस्तः पंचदशैकावानिलैर्वाथ
द्देनेनवेति अथ ये निष्कलस्वरूपनिमज्जनेन सकलता
मुन्मज्जय भगवतोंनरङ्कुसत्किर्यणावक्त्राङ्कः मंत्राः भेदप्र
थ्याथ्योपनेन विदात्मनामात्मनामं स्फुरत्तापादनेनिष्क-
लाक्लासामंत्रानेशोपयेनस्वात्मकलीकरणोक्तिनो स
कुदाह्ननियोगेन मूलमंत्रेनैवेत्तरमंत्रस्फुहितिनिनिर्णी
नमनः प्रणाव निष्कले स्वार एवं हृदायेकैकेंनात्येना-
मस्थार्थं भगवद्दीप्यस्य निष्कलस्फुरद्रूपामथ्यापयोभव-
स्वाहेति प्रयोगेणा निष्कलयामविघ्नोंनिभावनयाह्निति
देयात् ननपतानिदं स्थावपेत् अपिकारो विवर्जितानाम्
सकलीकरणानेननकदाचिन्यशोः पुनः सकलीकार
भवाद्विकार्ये इति शेषः एवं दीप्यस्य मंत्रैकादशिकामु
द्विमपिकर्मव्याने नोक्ता देवीमाह भगवान् योजनीयं
प्रयोगेन त्वधुना कथयामि ते योजनायै हि नेत्रकृत्-
योगमिति कर्मणां चाधुना निश्वेषपाशक्षपणो जातेस
तिते इत्यनुग्रहैक प्रणावनया भगवत्या पृष्टेकस्मात्पर
स्याप्राकेयोजनायां शंनायाकथयामिति विमर्श्य पदेत्व
मभयामीत्यर्थः अस्य चाभ्युत्थानयोगदृष्यापदेशिक
मवदस्याध्यनमिति निदर्शयितुं सहृत्तापीनिकावंपग्रह-
णेन योजनोपयोगि प्रमेयत्रयोद्देशकं सङ्ग्रहणोद्देद
यद्रूमीकार्यं निर्णोत्पमुद्रापितपतिपरमेश्वरः ज्ञानाचा
रप्रमाणां न प्राणासंचारमेवच षड्विधाध्वविभागं तथा-

श्री
स्व·चे·
५०

90

णैकत्वपर्यासितम्। हंसोच्चारं तत्र रौद्रकारणान्यागमेव
वक्ष्यमाणं समरसं ज्ञेयं त्यागं संयोगमुद्भवम्। भेदनं च पदार्थी
नां भावशान्तनः आत्मविद्याशिवव्याप्तिमेवं ज्ञात्वा तत्त्वयो
जयेत्। इहतस्मिन्क्रमः परेनते सर्वज्ञादिगुणान्वितः शि
वपको भवेदिह विश्वविभागेन सर्वतत्त्वनिभाविनीत्यापर
भैरवकौपत्यात्मयोजनापूर्वं एकाहंनाप्रशांत्तस्वगुरो
कर्तव्या पूर्वमेके च प्राणाश्रयं स्वन्याश्रयं समसमुद्भूयो
त्तयानिश्चयादिनिप्राणाम्मूर्त्यपदयोः प्रशमनीयनेवा
रस्य प्राणावाह्यस्य देशकालाभ्यां प्रमाणमवस्थं ज्ञात
ध्येनत्वापिचारोहावरोहरूपसंचरणां ज्ञात्वा संचारस्यान
त्रस्योहंवनीयमसमाधपरितान स्तुपयोगि स्रष्टोले
चनमप्तार्धनदनात्महंमस्चारपरिज्ञानात्। नत्वस्यारे
हिथाप्ताभाविकाः प्रायं त्रिकस्येति प्रायं त्रिकेन स्मिमे
ध्रुलेनकारोकारादिभिर्वर्णौकारणानां ब्रह्मादीनां त्या·
वोपि ज्ञेयः चकारान्तउचितकालत्यागइह्यावद्दिष्टापि
वस्यमाणाज्ञानस्वपवप्राणावस्थस्मून्यमपि प्रशमा
नीयत्वाज्ज्ञेयमेव परभैरवे स्वात्मयोजनं च मंत्रात्मना
त्यादिसामरस्यज्ञामि एवंकम। सारस्यज्ञानं सामस्यज्ञामि
एवंकमितिसामस्यात्मविश्ववत्तद्रूपमपिस्वाराद्रूनया
ज्ञेयमेवैभविष्यति अकाराद्युन्मनान्तं द्वादशविधं ज्ञे·
यमपिमंत्रेश्वाराद्रूनयाज्ञेयमेवत्यागायचैतज्ज्ञेयमि
तित्याराउक्तः सच ननहस्रांशयोगइर्वकः ननहशा
त्यागेवाधोर्ध्वारोहान्मद्भवापिज्ञानतस्थनव्यः यावश्चेषां
ग्रंथीनांभेदनेनहृमेननावनन्यागेनोर्ध्वीरूवंचटनेमे·

इत्येवंज्ञानयोगाभ्यां यद्वस्तुनिभेदयेत्तानमूलेनेति त
द्याभेदयेत्त्वंत्रमूलेनशुद्धाभावयुतेनहि स्मादिनस्वभा
वस्यहृद्यानुवृद्धप्रतिपत्त्यात्मनस्तत्तच्छब्दायत्तभावात्म
नस्स्ववस्यमाणास्यप्राप्तिवशाद्भवतिपवमिपज्ञानस्यैं
प्राणोप्यस्येवप्रशमितेध्यात्मनस्तसेनावडनीर्णास्य:
ज्ञात्मदशानुभवरूपाविर्यानन्तसचोत्मनाविस्त्रांमात्म
शिवनन्तस्यापिपरतत्त्वसमावेशरूपाव्याप्तिरवस्थाज्ञेये
निश्चयत्वमेयपरिज्ञानमागमतोनुभवतस्थयोजनमा
यामप्ययोगीनिस्प्रशयेनात्रवाक्येज्ञात्वेतिहिरूपावस
यथोदिष्टंनिर्णीतमाह नद्विभावेश्ववस्त्रामिपयथाज्ञाये
ततनतः विभागोविभजनसमायारणरूपेणविवेचन
मत्तणाम् प्रकारभेदकथनमपियथासम्भवंतंक्रमेणा
ह षट्त्रिंशदङ्गुलस्यारोहात्प्रत्यायावशाक्तिनःतदिषाःप्र
मानेनकालेनफलितश्रियो यावच्छेदेनलोपपेक्षरःप्रा
येनावेनदेशतो द्वितीयेनकालतस्सारप्रमाणानुकंश
क्तिरिहभाविनीत्यासमानांनाभिप्रेतान्तदिस्थपकथंडा
गरूपस्यप्राणायानवाहस्यद्वात्रिंशनमेषोषप्राणासंचा
रमाह संचारंतंविभागेनयथावतेस्फुणाषमे नमितिः
प्राणनानलादिस्थानानुसारिणोविभागेन यथावतत्वा
नुभवमानिकंसम्यकूचरेत्तेस्फुणाकथितमंतनिभाल
य हृत्पन्माध्यानदयनेभागमेकंत्यजेत्तसः नाभिकाश
द्वितीयंतशकान्तेनतृतीयकम् तत्रस्योविनिवर्तेनेतः
यावत्तनेनविंदनिविदितेनपरेनब्रतेनत्रस्योपिनावाप
ते पतस्यास्वप्रक्रियायोमंत्रोदयस्थानायत्तस्यासाम्॥

श्री
स्व.उ.
५१

त्रिगुणनयमितिकालाधिकारवशस्य मायाग्रंथायास्तोदित्रे
दयइति स्थितस्याप्राणादित्वस्य मध्याक्रगनास्त्रयनाल-
स्थानमष्टादशाङ्गुलांते इह विवर्तितेनतस्य मायाग्रंथ्या
त्मकं रुद्रस्थानेऽष्टभेदभिन्नयोशितितानदनुप्रवेशस्यन
मध्यनाड्यानामिकाग्रं भ्रूमध्यमेश्वरस्थानं प्राप्नोति ए-
वमप्याभिनभ्रूर्ध्वेस्त्र त्रिमिकाग्रे द्वितीये मितिषडङ्गुलं
भागं त्यजेन्नप्रवेशमनासाग्रपार्श्वे हृदयनाडीद्वयेन या
प्रास्थितितेनदन्तप्रवेशस्यतेशकपतंब्रह्मबिलपर्यन्त
मास्त्रयति नप्राप्यमानमीहतेन शाकवलस्पर्शकं यतेन
स्मिन्नतीयं भागं द्वादशाङ्गुलं त्यजेनभ्रांतरं ब्रह्मस्याब्रह्म
रेयुणायः स्पर्शाकं यतेन स्मिन्नतीयं भागं द्वादशांगुलंत्य
जेन प्रसरेत पतदेवतत्रस्थाश्यादिनासोकाधनोक्त
मनपवामादितशाकवलस्पर्शमग्रंथिसेवाराभिन्नः
परस्मिन्नवेविदितेन तत्रमध्योर्ध्वग्रंथिस्थाने शुषिरस्थितो
नवाप्यते नचेद्द्वादिग्रमानतानावैवश्पमेतीति यावद
नस्वापरतन्नज्ञातिपर्यन्तः प्राणसंचारक्षिप्तगणियद्ध-
तिपिपासार्थः शैत्रेवसंचारेणाभिभावको स्मिन्नातदं
प्रयति प्राकल्पाचाद्योपदागकेदवपस्त्वतदाभवेत
शक्तिपर्यंतेपिप्रदेलयेन तेनारोहात यदा तनदारो-
हाय इह तः पुनरूतिहेहश्चमानस्यउत्याने ततश्च श
किंप्राप्यवृपोलेयः ततोपिशाकवललाभाननारोहस्य
कि तस्य व्याप्तिनां शे प्रवृद्दता यदा तततोपूर्धमारोह-
तिनदासमनपर्यंतमप्राणसमध्यानं स्वतीतकलमवृद्धल
परततत्वानलाभता प्रवृपान्नपनारोहवेति केवितदस

त्वस्येह प्राकरणिकत्वेपि समप्रवृत्तेरेकरूपत्वादन्यथा गुरुत्वे
योगादस्य च उन्मनस्त्वेन तदाभवेत् मनस्संस्कारस्यापि त्वं
यात्किंच न कलानकलाचारेण तत्त्वेन च कारणम् श्रुति
त्राणापरेश्वरं गुरुरूपावस्थागतम् तद्विदित्वा विश्वोत्पन्ना
न्वाभूयो न जायते कालस्तत्त्वादिः परावान्तः कलानिवृ
त्त्यादिकाचारः प्राणवाहस्तत्त्वं पृथ्व्यादिकारणं बलादिस्व
निर्वाणमिति पराह्वयमयत्वादत एव परेश्वरं शुद्धाश्रु
सदाशिवादिपदादपि प्रकृतानुरूणां पञ्चस्यैव पारम
र्थ्यपरभैरवतत्त्वं हि सदाशिवेशानानन्तश्रीकंठादिरू
पेतनत्वागतं विदितेत्यनुभूय विमुच्यते निर्जीवमेवमु
क्तस्याङ्कुत्वेति देहान्ते तदैकात्म्यामेत्यात्याधपाङ्कुविभा
गमाह यथेधवद्धं यथाप्राणोसंस्थितं कषययामिते प्राणा
दात्म्यपर्यन्ते चिते संवेदनेव हेतत् भुवनाध्वासविज्ञेयं
स्वनाधाचतथ्यैव हि इहतस्वभावस्तत्वात तामिति च
भुत्वन्यानिरूपत्वाच विशेषनिष्ठस्सामान्याभासश्शरीरभु
वनाभावविरचनाहेतस्तत्त्वं तदाभोगः शरीरभुवनाभा
वविरचनाहेतस्तत्त्वं तदाभोगशरीरभुवनादियथादेह
स्पद्दारूपाषाणादेर्वाकाटित्वाभासः पृथ्वीतत्त्वमेवमन्यसा
मान्याभासश्च विद्धिनोभाति पश्चविद्रूमो च सर्वं विदेकर
समितिनकोपि विभागस्तत्त्वतः प्राक्तं विन्यासो परिणाने
तित्याया न्याणां संकोचिन्यास्तस्याः प्राणानारोहेणदेह
मध्यश्वानायास्तत्त्वप्रतिभागगाह्वदांतरस्याभिप्रेत्याया
दात्म्यपर्यंतेयच्छित्रेतस्मेवेरनेनन्नमकाहित्यादि प्रतिभासा
नूपंस्पपवनतन्नाधाभुवनाधाचेन्द्रकंतनत्वमस्तुपेववभा

श्री
स्व·त·
५२

९८

वनसन्नापि च मोक्षेणानुमीयते प्राणचारो हृदयाद्ध्यके
नेषड्विंशदङ्गुलउक्तः अधश्चद्विभागस्तु प्राणोपकर्षेति
समस्तदेहव्यापित्वस्य प्राणमात्रपवो दिष्टो ननु प्राणचार
इत्यापादाद्धिनादिकाग्नेयेवोक्तिस्तत्रानो चेद्दृशानं श्री
मानङ्गे उक्तं तन्वं वस्तुपदं व्यक्तं स्फुटमास्थाय दर्शनं तत्ता
ननमेतेनवायस्मात्तन्नतत्त्वसन्नेनाविति तथा शिवा
यव निपर्यंतो यमत्राति विस्तृतः समस्तस्त्रिनोक्तयो
नासिवनाडिस्थचारतइति प्राणोकलाधिष्ठितमाह का
लाकलितेसंतानः प्राणसंचरते सदा कलाभिः कलितो
व्याप्तसंतानः प्राणवाहो यस्मात्स्यादि तिहृन्निष्ठ प्रतिष्ठा
चऋर्ध्वो भागेप्रवर्तके विघाशांतिस्तथावोर्ध्वशान्त्यतीता
नीयिष्टिका अपादात्मर्ध्वपर्यंतं भित्त्वाक्रमसमस्तदेहव्या
पीसामान्यप्राणानारूपः प्रणउद्दिष्टो यस्य प्राणोपानात्मा
त्मिका विशिष्टा हृत्रयस्तनोर्ध्वोभागप्रवर्तिके इत्यादिकं
मऊनमवायऊर्ध्वबाहिः प्राणाश्रयमेतद्विभायेणोर्ध्वभा
गपदेतिपादितोर्ध्वोभागेप्रवृत्तिरवस्थितिर्विषयते ययोगि
न्यादिकीर्तिव्यावस्थेते तेषांशक्त्याचारेणपदार्थद्विदिति
पूर्वोक्तं विमृत्तंतत्रमावशात्मात्मककलाव्यापकत्वमुक्ते
नतविपर्ययइत्यात्मादेवप्राणंव्याख्यानेवङ्गसमन्नसं
हीकाहृतनामलिननस्वरूपमेवत्रैषंग्रयगोरवभयान्नति
पदंनोन्मीलितं किंयन्मात्रतद्दर्शितं हे ये हात्वा शिष्याणा
मुपादेयधीः प्ररोहंतितिकलातीतंपरं निरूपयितुमाह
नरनीतिपरोभावः शांत्यातीतानामप्यतिक्रांतः स्वात्म
दशारूपसमावइत्यर्थः अतएवोन्मनापरतत्त्वात्मकश

किमन्तामरस्यात्मकम् नरूर्ध्वंपदमव्ययम् यत्नात्सर्वं
मियाछात्रेसंरम्भः प्राणोनिवृत्त्यादिकलास्थितिमुक्ता
मेत्रकलास्थितिमप्याह एवविंदुकलाशेयानादशात्मा
त्मिकास्त्रयाः व्यापिन्याद्यात्मिकायाश्चव्याप्यव्यापकभे
दनयाणौकंसंस्थितास्सर्वाः अकारोकारमकारात्मान
कलाः प्राणेसर्वैरूध्वंन्मउपलभ्यंनेयास्तविंदाद्यास्स
मानांनांक्रमेणव्याप्यव्यापकभावेनास्थितास्सर्वाः प्राणे
स्थितास्तेयप्रयत्नेनात्रभविनव्याः विन्दुनादव्यापिनी
नोनिष्कलांप्रधाननयेह्रोर्ध्वंशोर्धंचंद्रादिशक्तीनांयथा
योगमेनदेनभूतत्वे नप्राधान्यादनपव षडंगात्मसमे
लयः सर्वैपलभ्याअकारोकारमकारकलायोगित
गम्यास्तविंदुनादव्यापिन्यइत्यासांघ्राणमपित्यागान
रमयोगिनात्मसमेशक्तिमतिपरनत्वपवलयोविश्रां
तिकार्यः एतदुपसंहृत्यानन्दवनारयति कलाध्वंवसमा
ख्यानेवर्णाधानेनिरोधमेनमाह वर्णाश्चहात्मकास्स
वैजगत्मलिंस्त्राणवरेस्थितः पंचाशनेभेदैस्त्रात्रेघानंव
कोटिषु शाब्दः प्राणास्समाख्यातस्तस्माद्वर्णास्तप्राणगः
उत्पद्यंते लयंयांतियत्रशश्वल्लयंगताः प्राणंतेनकोटि
संख्येषुशास्त्रेषु पंचाशतभेदैः मातृकारूपेस्त्रैराणां
मेवागवति प्रवरैर्वानस्येसेस्पावरैनत्व द्व्यक्तवायातन
प्रभिव्यंजकेवर्णाः स्थिताः तेवशाह्यात्मकास्त्रद्रूपाश्च
हेनात्माधनिसनत्वश्चप्राणानप्वासत्र निरूपाद्वर्णा
नायंते यत्नेच शाह्यात्मप्राणोल्लयंयांतितेन्नैववर्णाली
यंते: इतिश्रयोजनात्मनिप्राणापववर्णाधास्थिताःपन

श्री
स्व.उ.
५३

93

अवर्णानां प्राणसंवेदकत्वलयस्तेनः शब्दातीतेन वरारो-
हे तेन तेन सह युज्यते युक्तः सर्वगतो देवि धर्माधर्मविवर्जि-
नः नाधो निरीक्ष्यते भूयश्च व्रतं वेगतो यदा तेनैव पर-
मशिवेन सह युज्यते एकत्वमेत्य तेन पर सर्वगतो धर्माध-
र्माभ्यां प्राणापानाभ्यां शुभाशुभाभ्यां च रहितः अथ द्विती-
दं नानुपो भेदवेदितियतः एतदुपपादयति अधोवे-
यात्तु धर्मेणाधर्मेणोर्ध्वं व्रजेत्पुनः विज्ञानेन तु यत्सक-
सर्वगस्तु भवेदिह अधर्मेणाशुभेनाधः स्थावरान्तमधा-
नाम्न देह भूमिधर्मेणाशुभेनेरवयंप्रादिनाग्राणो-
न्मनानलशक्तां नवजतिपतन्तुयंत विशिष्टेन शिवैक्या-
त्म विमर्शात्मनाज्ञानेनन्यक्ताइहेति देहावस्थितो विस-
र्वगश्च भवति उपसंहरति वर्णाध्वेवं समाख्यातोऽध्व
पदाध्वा प्रोच्यते पुनाधकाशीतिपदानेव विद्याराजस्थि-
तान्यपि वर्णात्मिकानि तान्यव वर्णाः प्राणात्मिकास्थितः
तस्मादेवं पदान्यत्र तानि प्राणक्रमेणा न एकस्मिन्नपि
विद्याराजेन वात्मनि एकाशीतिपदानि प्राग्विभक्ती-
तायानि स्थितानि तानि पीठानीमेव निर्णीतानीत्या
वर्णात्मिकानि वर्णाश्च प्राणात्मकास्तदात्मकत्वान्यदा
नामा पदाध्वैवं समाख्यातोऽधात्र मंत्राध्वानं विवोधयमे
तमाह मंत्रैकादशिकाध्यानसा च हंसेद्यावस्थिता एवै-
कादशकामा च प्राणोच्चरति नित्यशः हंसो मध्यमे प्रा-
णो नैवकस्त्वक्राद्रू तपा मंत्रैकादशकास्थिता यस्माम-
देकादशिकानि न्योस्मारमिष्कलकलान्त्रपविष्टांनि-
हेनः ब्रह्मादिवाचकाकारादिसमनानानपदन्नूपाणि नि

र्णितं चैव तत्सूर्वमेवैता विपरा व्याह अकारश्च उकारश्च
मकारो विंदुरेव च अर्धचंद्रा निरोधे च नादो नादांतमेव च
शक्तिश्च व्यापिनी चैव समनेकादशी स्मृता निष्कलं ता
शोकारकलायां यच्च ख्यातिया दशांचैतत्कलनां रूपां तद
द्दरूपवनिर्णीध्यानेपकादशकाया अस्या अथ रूपं तां द
र्शयित्समाह उन्मना च ततोतीता तदतीतां निरामयं य
तत इति तां मनमनामनीं तां तदतीतमिति तामन्मनामि
निशयनेतं गतं तदभिवं उन्मनापरतत्वप्राभिदेतत्वा
पेरवर्णीं दीनां इत्यमंत्राणां सप्तधतेतियावडपेसेह
रति मंत्रापवंश्यितानां प्राणो वहिः स्थूलरूपस्याप्यध्यपं
चस्य मंत्रकलोच्चारणे सूक्ष्मरूपतया मंत्रोच्चारश्यिषा
मंत्रविम्र्पांतिदशायेचपररूपतया मंत्रोपयिकप्रवीणा
लम्भेभवतीत्याशयेन पर्यंतमंत्राधनिर्णीताक्रमनि
र्णीताक्रमप्राप्तः हंसोच्चारस्वरूपोच्यते तमाह हकार
स्तस्मात् प्राणस्य हंसोहंसाक्रांतिः योयं हंसाक्रांतिरत्रवे
हकारो नाहतध्वन्यात्मास्वयमच्चरतेदेव इति भावितो
प्यस्वयंहंसोनादात्मिमन्यरेवेत्मा इति नेत्रां तयोक्त हृशा
सर्वस्य तस्य संस्थ्यप्राणः प्राणानापरपर्यायोजीवः
सूनोगुरुपारंपर्ययोजीवः स्मनेगुरुपारंपर्येणा विबे
दोना यो तो प्यच ममलिवेदानुसारेणाहंसाक्रांतिरशोभेवि
श्वंगर्भीकृत्यक्राइलिन्याकारः अमक्त भुजगरूपस्वहंन
इति स्वयमेव नादामर्ष रूपनांनिमज्जप्राणात्मक रूपमा
विश्य स्थितः यतः परमेशीवोधाख्याशक्ति विश्वगर्भीकृ
त्य पराक्रराइलिकामतीविमर्षो रूपतया नादात्मकवर्णा

श्री
स.व
५४

ंडलिकात्मनो स्फुरितां न विमर्शिनो नन्त्वरूपा प्राण
ऊण्डिकारूपतया भातीति स्वात्मा यः एवं च व्याख्यानरू
पः प्राणापवहंसः ऊर्ध्वमध्यस्थस्वरमेनवहर्यानसमादान
धर्मकहकारमकारसकारविमर्शरूपतया स्फुरणाद
ध्यात्रैवलैः करणत्यागं निलेपनलोप्यारंनावविरूप
यति चकारेण यदा यो कउकारे च रणोनन सकारस्फ
रयायु स्नोवलोप्यारभवेत्स्फुटः यायेनादात्मनोहंस
सनिमग्रहतउप्यारसपव स्फुटवलोप्यारभवतिकथ
मकारेणानच्छ हकारस्याभिव्यक्तिहेतुनाशिरोरूपेण
यदा सुस्नत्यात्रकारपवोर्ध्वस्थवारकत्वोप्यारणाहंप
स्ननन्यथा विंद्वादिप्रमेयास्तत्रकारसारसमकारमा
त्रयायदा सु स्फुटः ईदृशो हप्यारन सोऽसर्वेरूपलभ्यते
यच विंदुप्यारसमायोगात्स्तवनंतं प्रपद्यते उनारूप
वलोप्यारपवयोगिनेभ्रूमध्यस्थकारादिमात्रात्रयस्वी
कृत निस्पंदभेदनं पिपीड्यनाविभागवेदनात्मक विंदु
रूपतामाश्रित्यशिरस्समायोगादिनिशिरस्थिलनाट
स्थप्रगणास्पदेष्वप्राप्यान्येव चंद्रप्रशांतवेधप्रधानत
योर्ध्वस्याववेनस्पष्टेत्वात्मनिमग्नयोगिनोनादपद
प्रवेशाराधकतानिरोधिकासमाव्येसम्यगासमंताश्च
योगान्तन्यदारोहात्मस्वरनंगणीहतन्यवेधभेदप्रधानेष
रपदंसमस्तवाचकाविभेदविमर्शप्रधानानादनादा
नभूमिंगज्ञानीन्यर्योनस्रपन्दमारूढस्य नादास्व
रनेप्रोक्तः यनः प्रोक्तनीत्यानाहतनधनिपरमार्थोयंहृ
समलनोवर्गोप्यारात्मनादप्राप्यामपिल्लनाटमध्येनाद

पवास्यवदनमिववदनेसुख्येमहं शुक्लैवेनयमः वदनेशह
मीरयेत् नादरूपं वदनेकलशावृनादात्मानमीरयेद्धम
रफतालेप्रेरयेत् हृदयतयस्कुरेन केवलमेवमयेनादात्मा
प्राणोस्थिरवेदनचरणेषु क्रोनदहंसइत्तक्रोयावत् ग्रवैन
वेचयोगेनहंसः पुरुषउच्यते ब्रह्मविष्णुशिवसागैणचर
त्वेसर्वजंतुषु पुरुषः तेनज्ञानेनैवैसध्येध मार्गारोहणा
त्मनायोगेनसर्वजंतुषु हकारेऽथमध्यललाटमार्गेणग्र
सरमपरभूमिहनिर्यौपदसमाधानरूपोहंसउच्यतेप
स्यतिचाग्रे शिवोयमेणहंसस्वरूपोहंसः प्रभावितः ३
स्यपककम्पश्चात्मावैहंसइत्युक्तः प्राणोहंसस्वभावितइतिप
नस्पतेवैवव्याख्यास्यामः यवनादनरूपतोगम्हीनाशा
क्तिनवैलयंयातिनादोनरूपतोपशममवस्थानंदस्पर्शोमत्ता
वस्यविलेशयतिननोपि शिवपदसमाविवत्तावस्थात्म
ना विज्ञानेनार्धनेत्रजेन्कस्यव्यापिनीसमनोन्मनाजे
उन्मनयाशिवं शक्तोस्पर्शेमनभूयाधप्रवेशप्रमाणाव्या
पिन्यांनवकेशपदेव्याप्तिरव्यानहूर्धशिखाकेशस्थान
मेमनसेपदेमंतव्याभावात्मनवमात्ररूपतयास्थितात
तोएवंहंसः स्वात्मरूपोमननोल्पन्नानस्वभावोगुरा
पदेशोपविष्टभेदप्रकाशनात्मकोऽन्मनः शाज्यायेणशि
वंप्रजेश्चिरानंदघनपरमेश्वरमसमापनिश्चयेदयंच शि
वनत्वगतोहंसोनचरेत् शिवाख्यनतंपरमशिवः नवे
नसंकोचनेप्रसरेदपित् व्यापकोभवेत् शिवादिभिन
नाशोषविश्वात्मनानन्तउमीलोचनरूपेणास्फुरेदित्यर्थः ३
यसंहरति हंसोऽश्वासः समाख्यातः करोतिस्त्रसमविनः का

श्री·
स्व·उ·
५५

रणो ब्रह्मादिभिस्त्वकारादकारादिवर्णैः वक्ष्यमाणस्तस्य
वद्भिः समस्तगत्वेनोक्तश्चिनः इदानीं वर्णैः कारणत्यागं निरू
पयति तत्र हकारः प्राणाशक्त्यात्मा प्राणाशक्तेरात्मा उ
क्तः स्थित्यानौ विन्दुरूपः पतस्य शिरोरेखात्मा अकारो ब्रह्म
वाचकः हृदि त्यागो भवेत्तस्य वाचकोऽक्षराणां त्विति याव
देवमत्र उकारो विष्णुवाचकः कण्ठे त्यागो भवेत्तस्य
मकारो रुद्रवाचकः तालुमध्ये तस्यैते त्यागे दिग्मकारे
ग्रन्थयस्तत्राह स्मारो हृद्ग्रन्थ्युत्सर्पणेवथा तद्धि मितिस्तव यति
विंदुश्चैवेश्वरः स्वयं अभेदोऽस्याशकारादिवदितः अस्याति
नहणश्च वाचक इति दर्शयति त्यागस्तस्य भ्रुवोर्मध्ये
विधीयत इत्युत्तरस्य सम्बन्धः अर्धचन्द्रनिरोधिकांत
स्यैव व्याप्तिः नादवाच्यः सदाशिवः तदभेदेनाविरुद्धत्वे
त्यर्थः ललाटान्मूर्धपर्यन्तं त्यागस्तस्य विधीयते नादस्ये
व नादान्तव्याप्तिः विधीयते योगिभिर्यत्नेन क्रियते अ
स्यास्तस्मात्स्वभावगम्यः शक्तिव्यापिनी समना तासां वा
च्यः शिवोऽव्ययः सदाशिवापेक्षयायमव्ययः परमशिवापे
क्षयान्तस्याव्ययत्वं तत्र मूर्धमध्ये त्यजेच्छक्तिं इदृधैं व्यापि
नीं त्यजेत् व्याख्यानस्पर्शोन्तु रूनं तद् इत्यर्थमेवं व्याख्यान
मननमात्ररूपात्मभावांते समना तदूर्ध्वं त्यजेदित्येवमे
ममित्थ्यदक्षालि क्रोमपाप्रासप्रह्नास्वरूपस्य योगिनः
उन्मनीत्यकापक्रान्तसमेलयः भवतीति शेषः व्याख्यान
रूपोन्मनस्त्रुत्नात्प्रवेशेन परमशिवीभावपदोन्मनाः
न्यागः पदं च पासांवामविस्फुरुद्रेश्वरसदाशिवशिवा
ख्यानोंकाराणां स्थानादिस्थांनिश्वैव मन्त्रस्नान समेपर

मषितावैलक्षण्यसमापत्तिर्भवति एतदपि कार्यापेक्षये संह
रति सूक्ष्मसूक्ष्मतरो भावैरवैश्वर्यमेवं तत्र जन्तिये स्थूलसूक्ष्म
तरैर्भावैर्नानासिद्धिफलप्रदैः अवरोहक्रमेण यथोक्तं
वाच्यवाचकात्मनो भावाः परार्थायैव रूपमाणञ्चतया
स्थूलस्थूलतेगस्तत्त्वात्सिद्धिप्रदाः स्थितास्तवैवारोहक्रम
णाययोक्तं सूक्ष्मसूक्ष्मतरैरत्र पत्तिनमेवमिति सर्वमधा
नामेवमिति उक्तस्तु नैवं वस्तु जेत नैरूप्यमानेनोपलब्धि
नायसूक्ष्मसूक्ष्मतरामायारोहक्रमेण यथोक्तं रत्नपर्वते
कगणान्तैरेवमिति प्रदर्शितं तन्नीत्यैवमिति यथोक्तं त
मेन स्थूलानां सिद्धो सूक्ष्मतराणां तु क्रोहेतुनिमित्त
त्येकमंत्रेपत्तिमेतत्र सूक्ष्मात्यंतं परो भावस्तु भावास्वपि
धीयते परो भावः परमतापरमशिवो तत्त्वं सूक्ष्मा विद्वे
यः सर्वकारणांचेत्यर्थः सचाशेषभावप्रलयात्मकता
त्वात् न च सप्तपञ्चेयगणावत उन्मनात परो भावः परमा
वाचेष्टया स्वात्मविमर्शरूपतया किंच देतत्व्याख्यातुमनना
संपरो भावो महासत्तात्मा सूक्ष्मो भावाभावस्थितिमम
वयः स्थूलसूक्ष्मपरो मन तत्साम्मनात्व स्वभावस्यपल
संविपितयाव्याप्यव्यापकभावरूपयाततत्ततः एषमके
नापरस्य मनात्विम्तदापेतयास्थूलः प्रकारायपेतया
तसोपिसूक्ष्मापवात्मव्याप्सूक्ष्मतरो निति वक्तव्य वचनेन
यच्यते तस्यापरस्तुतः सूक्ष्मं तस्येति समनात्मनो भाव
स्यापरंव्यापिनी रूपं सूक्ष्ममशेषभावाभावस्तत्त्वरूपमेकं
सूक्ष्ममिदं तत्सर्वो भावाभावत्तभिमितिकल्पहितीयमि
त्युक्तं सूक्ष्मतयपवच संपर्पचतन्तोपरं शाक्तिपदमित्यर्थः

श्री॰
स्व॰च॰
५९

96

ततोपि शाक्तो नादान्तात्मा नादरूपश्च ततोपि ज्योतिः व्या-
प्तिनिरोधिकावरदपदे विदुः ततो मंत्राकाराणां भुवनानि च
मंत्रात्मकारेकारोकारवर्णाधरामर्शात्मनो वाचकाः त-
दा चाह तद्रोपेन्द्रब्रह्माणः कारणानि तदाश्रयत्वात्तानि च
तत्वानि भुवनानि च क्रमेणाध्वनेस्थूलतमानीत्यर्थः
तदाह पंचभूतात्मभुवनाकारेणेत्यपिहितं पंचभू-
तादीनि स्थूलसूक्ष्मादिरूपतया शब्दात्मकारणं यस्य भु-
वनस्य मायाविद्यादिपदे पि हि भुवनानि सन्ति तत्र च स्थू-
लभूतारब्धानि तेषां च सूक्ष्मभूतारब्धानामपि स्वापेक्षा-
त्कारणापेक्षया स्थूलत्वमेव तत्तत्त्वेषां भुवनादीनां
शिवरूपत्वमेव यथोक्तमन्यत्र भुवनं विग्रहो ज्योतिः ख-
शब्दो मंत्रपदविन्दुनादादिसंभिन्नषड्विधः शिव उच्यते इ-
त्याह तत्त्वत्यति उक्तस्थूलतरेति व्याप्तासु के यदुक्तं स्थूलभा-
वाभिसंहितारति ततोक्तक्रमप्रातिलोम्येन सिद्धिभेदविभ-
ज्य दर्शयति भुवनं चिंतयेद्यस्तु वक्ष्यमाणोक्तरूपकं भु-
वने च तन्माप्नोति वक्ष्यमाणमिति भुवनाधिपतिभुवने-
शानं कालाग्न्यादिरूपं ते यस्तु परो योगिनादेन रुद्रवने:
वक्ष्यमाणं विग्रहाद्यपि शिवरूपतयैव पश्यति स सदाशि-
वेध्यात्मा तन्मयः शिवस्य च विज्ञानेन तत्तयैव ध्याने
नेनाकारेणानेषां ब्रह्मादिकरणानां तन्मात्रे विग्र-
हं स्मरन् एवोक्तं फलं तेषां यस्तु तन्मयत्वमवाप्यान् एवं
वं मेत्रेभ्यमंत्रसिद्धिः स्वजपहोमार्चनाद्भवेत् यागविने
त्रनिरोधः श्रुतमन्त्रजपादिना एवमेव यामाधिनामंत्राः

शेगात्वस्माधाः पूर्वोक्तरूपकध्यानात्मिध्यायत्र नसंशयः पु
वोएवमेव ध्यानेसाधानफलेवाग्रेभविष्यतिज्योतिध्याना
न्मयोगीहोयोगसिद्धिमवाप्नुयात् ज्योतिर्विंदुयोगसिद्धि
तोनादितानयोगप्रकर्षेण नन्मयत्वंपरमोतियोगिना
मपियोभवेत् अपिपुपद्मनिभगवतीश्वरस्त्ररूपःशब्दध्यानाभ्य
शब्दात्माथाध्यापरकंभवेत् शब्दःनादः स्पर्शध्याना
भ्यस्पर्शात्माजगतःकारणोभवेत् स्पर्शध्यानेदात्माशक्ति
गतःतस्माथस्त्वनजगतवीणात्वात्जगतःकारणमित्युं
केष्वापितीपदेत् शून्यत्याराभ्यस्यात्माव्यापीसर्वगतो
भवेत् समनाध्यानयोगेनयोगीसर्वत्तत्वंव्रजेत् एवंस्व
लस्थलतत्वादिभावाधेनयासिद्धीश्वनियायस्तत्वंनंतो
भावस्त्वादिशतितयशांतेनस्तत्वेनमनापरततध्यानेम
क्तिप्रदंमिनादिशति उन्मन्यानपरंतत्वंभावेअवये
त्सदा तन्मन्यासमवाप्न्याशक्यामहत्परंएवोक्तशिव
ततत्वपमभावंभावयदेभावंव्याचष्टे सर्वेन्द्रियमानो
ीनत्वत्तेभावउच्यते सर्वाणीन्द्रियाणिमनस्त्रतीता
निक्रांतस्समनःपराद्रूपस्वंवेदितैकरूपतात् अनपवा
लस्पःशान्तस्त्वनिविघ्नेनवेदादिरूपाभावयत्रेनित्युमना
अभावउच्यतेवक्तनतन्मोविदानेदत्वनपवनन्यय
यमीहशःनकथमत्र अभावंभावयेत्ताषहुहार अभा
वेभाव्यभावनेभावेह्वतानिराश्रयं नविधानत्वभावाय
त्मिंत्वदभावरूपेपदंभावेनपदस्तत्वात्मनाविन्मयेनः
रूपेणभावनीयेनतुविनबेभावकंनकथंभाव्यउच्यते
भावेह्वतानिराश्रये भवतीतिभावःसदाशिवादिः ति
त्वंत्वंस्वेनिराश्रयेनिरालम्बनेप्रशान्तरूपनयाशक्ति

श्री·
स्व·च·
५०
97

ध्यानानुप्रवेशेन तन्मयीकृत्य इत्यंच सर्वोपाधिविनिर्मुक्त
मभावे लभतेपरं उपसंहरति एषते कारणत्यागः कार
णत्यागेयोक्तिसंकालत्यागमाह कालत्यागं निबोध मे सच
तुर्दिशोडशसंयुक्तं प्राणानसमराहतः तस्य च तु हृदयं
समाश्रित्य एकैकोभैरवः स्थितः द्वितीयावरणनिकपा
लीशभैरवादिरश्मिसृष्टेहमत्रविभागेनउक्तं एवंतु उदयमेव
ते यथा किं प्राणोत्थानुधं स्येवं राशावपाने पिपद्यो व्यापकः
नवमसत्पराद्देकः परं इत्यष्टानां सृष्टकोव्यापकः षष्ठकृष्ट
मुख्यामक्रम्ने नाथः पतयीयान्महाप्राकारात्मनो व्यापक
न तेन मसादयविते तद्विनावेवस्फुरतीत्यर्थः अनस्थ
प्राणोदयेन दिविविवासीतरीलम्बवोटिहानेन द्विक
स्यनेपिवायरभैरवविकासमयापवमहायोगिनोनव
कराकराविकाचिदपिवेदं तेषु प्रपूत स्वात्मविकासे
नसतत नेमामयंतइति सरहस्यार्थोत्र कटालितः एवंस्थि
तेसति सर्वकालं यजेन्नारायण यथा वकयथामिते नत्र
तदा यथा उशेवोमाकालस्य कारणं तनः तदा दिसंस्थि
तः कालः सर्वं चरति वासराम कारणंनाइति प्राणा
स्मिन द्दारणानाभिस्तवेस्य कालस्योर्यापनात तदादि
नितत्ता इयं तदिप्रोक्ते निभाविनीत्याययपितत्ताणादिः
कालतत्त्वापिमानुषादितिमेषसप्तमेषः तत्ताइतिभा
विवाक्येनेवलणस्यान्मेयत्वमक्तमितिननस्यसावध्या
नेशोपिनोदितः स्फुटमेवेद्यत्वमित्येवमुक्तमितिसर्वेवर
निवाख्ययमिति प्राणाचाराभ्यात्मात्मकाव्यामिहावे·
णासमस्तंवाचकाराणानद्वारेणासमस्तंवाच वपापुप·
निवपमपिव्याप्नोतितदादिनस्रकेविभजति तटिलये

निमेषाष्टकाष्ठाचैवकलानथा मुहूर्त्तेष्टाप्यहोरात्रपक्षे
मासऋतूनस्तथा अयनंवत्सरश्चैवयुगंमन्वन्तरंतथा क
ल्पश्चैवमहाकल्पः तस्मादयघोरेशानिवस्यमानोवह्वप
कादशेपटलेनिर्णीतंनेमहाकल्पस्यपर्यन्तेब्रह्मायानि
परोलयमितिषोत्रमहाकल्पेनकार्योमङ्गनेः अपितस
दाशिवजीवीतावध्यान्नापरममहाकल्पाः यदाह श
कंनेनपरिमाणेन मार्कण्डेनेभावानुप्रवेशांनेसूक्ष्मदृशा
सदाशिवांनकारणपंचकोपसंहारीकालः प्रशांसनी
सर्वेषां व्यापित्वंनेपरःकालः सनदृष्टो सपरममहाक
ल्पोऽक्रमवयवस्तेनाङ्गीपरइनिसामाध्येयहस्पतिसका
लसाम्यमेतैवंइतितेचसमनानुभवदशानजेन एवंप्र
कारापेतयाच सचेसमदशाज्ञेयः ततोपि परावःपर
नाक्षितः सोपिचाष्टदशोदेविसमानांनेनमत्र्यजेन स
मनानुभवपर्यन्तेतन्मनानभवेत्पश्चेत्यणमयेन एव
मेकोमात्राणात्माश्चारीशोववहिर्विननमापिपराणांनेकाल
गुरूप्रवर्षेणामध्याकालकलितेपदेस्थितिवभीया
नदाह सर्वकालंतकालस्यव्यापकःपरमोव्ययः नः
नेत्रंनेपरोयोज्येकालस्तत्रवियते कालस्यतिपरावा
नस्यसर्वकालंनित्योदितत्वेनव्यापकः अनएवपरमो
व्ययस्तनमन्वंनेपरशाक्तिपाकिमदनुवावेशायोज्य
मामरस्येनप्रत्यभिज्ञेयस्तत्रचकालनान्माकालोना
स्तिनस्येवविश्वकलनाकारित्वानुमंकश्चिनकल्पनीय
थ्येः अनएवासौ नित्योनित्योदितोव्यापीनित्योदितइति
नकेनविदाहाद्दिमस्तंचसर्वोपरिवर्तिता आदिरूपंम

श्री
स्व.त.
९८

संन्यजेत न मेव दृष्टावष्टम्भपुन्स्याश्रये देवं वसति नेवनि
ष्यादिने प्राप्यते न्मयो नायने सदा योगीन्द्र इति शेषाः एवे
वकारणत्यागान न तरीयकं कालत्यागो निर्णीत इत्याह का
लत्यागो भवेदेवं उद्देशक्रमापानः शून्यभावलक्षणो ध्याने शून्य
रूपो भावः पदार्थः परशून्यपदप्राप्त्युपायः इत्यर्थः तमाह
ऊर्ध्वशून्यमधःशून्यं मध्यशून्यं तृतीयकम् चतुर्थं व्यापि
नीशून्यमिति विवृतमाणमाह ऊर्ध्वशून्यमत्र नादान्तान्ति
क्षेपपाशमभ्युपक्षिपदमा अधःशून्यमत्र तलस्थितप्रपंचे
हृत्स्थेत्रेमध्यशून्यं तत्क्रमेणापत्लते प्रमेयप्रमाणमानत्वकं
केदानालशून्यमध्यलनाडात्स्वरधामकमित्येव शून्यत्र
यवलेन्येतन्दृयेमध्याऊर्ध्वतः न दैनक्रमेणाप्यो मध्य
ऊर्ध्वतः स्थितिशून्यत्रयमापेत कलाद्वयमित्यर्थः किं
च चतुर्थं व्यापिनीशून्यं समनायं च वपं च मे उन्मनायां न
व्याषट् शन्यापेतिकत्वाच्छलेत्येनदिति योज्यमत्र
षष्ठेनेमास यापास्थिता शमयपदेनात्रेहयत्रमयलक्षणे
नेन वलत्वादेनेहयात्रत्यर्थः उन्मनायामपि परतत्वापे
तयाकिंचिवत्वतमानिपरतत्वसेवत्वविवलत्वाशुण
देयत्वमतपवेने नत्वेनापिष्टिनाम्लवेसामयामपिसि
योगिनः प्रणीनेदत्वनतान्मैवेनरसनननत्वमपरं
विनाप्रनपवक्षहृष्प्रशून्यानिपरित्यज्य समस्तेनलयं कु
त्वमितिनिर्णीनेप्राक उन्मनायामपिपेनीमावमितेि परंत
त्वाने इतिन्यायानारपदप्रविविलयोन्याशयेनपरतत्वा

न प्रवेशोपायत्वादवस्थानमस्तीति कृत्वा सर्वावस्थावि
वर्जितमवस्थात्रैकरूप्यपरमेव तत्वमेवं चेत्कथं स्मत्वामि
त्याह अस्मत्वं स्मत्वमित्युक्तेस्मत्वं वाभावउक्ततेः अभावस्त
स्य हि ह्येयत्वभावं स्पंगतः यदेतत्स्मत्वमित्युक्तं तदुक्त
नेष्मत्वं चिदानन्दघनपरमशिवतत्वमेव हेतमत्वं वेति
वत्वार्थे यस्मात्स्मत्वमभावउक्ततेः अभावस्त्वन्न विद्यतेभा
वस्सर्वः प्रमेयादिरूपं वोयत्रेति स्मृत्यन्तरात्स्हृह विततमे
वास्ति हेतस्मादस्मत्वमितिस्फुरत्तमनमतपवनत स मा
मात्रं महासत्तारूपं प्रकाशात्मैव हि सर्वेषां भावाभावा
नां सत्तानिश्चयभेदप्रशमात्तत्परं शान्तं तदस्मदं किमपि
स्थितं लोकोत्तरमित्यर्थः न च विशेषणीयरूपमेवैतत्साव
स्थितमसमयमपीत्याह यत्रयत्रवचनादादिस्थलप्रपि संस्थि
तास्तत्र तत्र परंस्मत्वं सर्वव्याप्यव्यवस्थितमत नादस्थाद
यैषां विन्द्वादीनां नादस्पदादयस्त्वं किंत्वापि त्याशयः यत्र
यत्र लसादादिनेत्रस्मोपि स्थलानादादिवायासदाशि
वायान्तदपि स्थितास्तत्र तत्रैव भुवनादयोयत्रीतत्र्विर
त्वासंस्थिताः तत्र सर्वत्र परं सत्तामात्ररूपं स्मत्वसर्वमिदं
शेकरास्तवत्तिलशोशामे संव्याप्यवि विश्वेनाश्रूयणाव
स्थितमत व्यापकमेवच व्याप्याप्यानमनयास्फुरतीति न व्या
प्यतामामत्यादित्याह नदेवमवतिस्थलं स्थलोपाधिवा
शान्नियेमहाप्रकाशात्मात्मत्वैनास्यस्वसत्तात्मोऽव
यत्तः स्थलाभासनयासरतितत्वतस्तु उपाधिवशात्स्थल
स्वत्वात्तेरित्यर्थः इत्थं च स्थलसत्ताप्रभेदेनतदेकांशावव
स्थितमतः अनयव्याप्येनीयाज्ञामात्रः रूद्रासंविनसहायोति

नःस्मः तन्मात्यन्तमयं त्वं च लभते नात्र संशयः प्राप्नोति हृ
दयमतिपन्नावलक्ष्मनसंशयः इतितन्मेवैनन्नंतव्यम्
नतन्मनकृच्छ्जनसलभसंशयोत्रकार्यः यात्क्रियतिरहस्यो
र्थेनसमासक्तेतत्रद्येनयाकारणात्मगाग्धतम् मूनम
पसंहरत्नैनउचितानुक्रमंसमरसमवतारयति भूनमा
वास्मसाव्योनसमरसंविवोध्यमे समरस्योयस्मिन्सम
रसोतेलीभावलक्षदेतानुदिशति आत्मनोकसमरसोमंत्र
ज्ञेयः द्वितीयकः तृतीयंनाडिकंकृपाकुक्तोऊर्ध्वोस्त
र्थकं चार्ययन्योपंचमंप्रोक्तंसमनायान्तषष्ठकं नाना
स्मासमरसोदेविसप्तमस्तविधीयते पतान्वयोरदर्शलच
यति शिष्यान्मानेनतस्रूहाप्रपूर्वोक्तविधिनाक्रमात प
श्चास्तन्नतिसंयोज्यलोलीभूतेविविनयेत आत्मानेत्र
कसंविदंपूर्वोक्तविधिनेतिनाडनच्छेदनादिपूर्वसात्म
निचैनत्यमात्रेसंयोज्यविकल्पंविसृज्यतहिस्त्रात्मेवसम
रसीकृपोदत्रैवेतिकर्तव्यांशेपरायितनाडिमंत्रमासमरसे
निर्दिशतितत्रशिष्यात्मनोग्रहणानेतरेपूरकेकुंभ
केकृतासमानेननिरोधयेत कुंभकपूरकतोलयूवते
नसमानेननिरोधयेदित्याक्रमेदर्शनात्सर्वनाडीः यदाह
यावत्यनाड्योदेहेतिर्यगूर्ध्वमधःस्थिताः समानेनसमा
कृष्टाएकीभूताभवंतिताः उद्दिष्टेकुंभकप्रकर्षेवस्थि
तस्य ताश्चैवायवेस्वपिप्राणोसमरसीगताः तेदिर्घ
नादृपस्त्रस्तग्रन्थायामेकीभूताव्यवस्थिताः भवतीतिशे
षः इत्यंनाडिसामरस्यपूर्वमंत्रेतदाह ततोवैतत्स्वरूपं
त्वेतदिदर्धमवतीतिशेषः इत्यंनाडिसामरस्यपूर्वंकिन

स्पचेन्द्रियमेव प्रसरेत् उच्चारं तेचरं मारोद्धेपदे श्वव्यापक
व्यात्मनि नादे लीने विविक्तये उपसंहरति मंत्रस्तन्मनया
नाडीयवं समरसीभवेत् मासदक्षिणमध्येन युगपदेवे
नेयं मंत्रादिसामरस्येहते ततो नादं प्रमोचयेत् सेनवं
चतं मार्गं यत्र गतानामजायते शक्तिव्यापिनी समनोन्म
नात्रूपमेतव न्यात्मकं मार्शं सर्वाधयारवर्त्ति शिवपदः
प्रापकं पंथानं नादं मोचयेत्क्रमयेत् ततो नवमस्थानं से
सरति सचेतनं तत्पर्यंतं विवक्षयाहि कर्मैकतात्मत्रवका
रणासामरस्यमर्थसिद्धिमाह ब्रह्मादिसत्व रुद्रश्वरेश्व
रश्चिवपवच यतेत्र समतो यांनि यदा तकारो कारा
श्चारेहकं कडेदो विश्रांतिस्तदा ग्रन्थ्यानप्ययकं पृथक
समनेनोरको मेतगतो सामरस्यं तराणि स्थिता निलव
यति तास्मिन्नपस्वरे नादं यावच्छोत्नयेगतः शक्ति
मध्यगतो नादस्तस्य ग्रामानविधीयते सर्वशक्तिमयं त
त्रसर्वसमरसीभवेत् तस्मिन्निति एवो जो मे तवन्येसर्व
स्मितिनादी समरसी भूतमात्म मंत्र नाडिकारणरूपं
नदेतच्छकेचक्रमाप्य तदूर्ध्वं व्यापिनी प्राप्य सर्वतन्मय
तोभजेत् सर्वप्राप्तव्याप्तिमभेदं समंतोयव्याप्तमपाद्य
स्माद्व्यापिनी त्वभिधीयते तस्य तदूर्ध्वं समनो प्राप्यत
न्मयत्वं व्रजेत्ततः तत्र च सावसर्वगतानादेयासामरस्ये
न संस्थिता वशा हूपवार्यमेव तत्र सर्वगतास्वर्णवंयो
विद्धिष्यत्वेनामिरत्र इत्तानार्थदर्दिर्ण्ये एवं समरसेन्का
समनं ततो व्रजेत् तन्मनस्तसंगतप्रवेशेन प्राप्य या
तु तं प्राप्य तन्मयत्वं हि भवति तत् विचारितमत्र पमेश्च

श्री
स्व.उ.
१००
100

प्राप्य परसामरस्यः सर्वसत्त्वेषु भूतेषु भावनतेन्द्रियेषु च
स्थावरं जंगमं चैव चेतनाचेतनं स्थितम् प्रधानं व्याप्य स
र्वं तत्सामरस्येन संस्थितः सर्वेति सर्वं स्थावरमचेतनं जं
गमं तु चेतनं चेति संतेषु ग्राहिग्राह्येष्विति प्रधानं व्या
प्यनेन सर्वं त्रिषु सर्वेष्विति देवयोन्यादिषु चतुर्दशसु भू
तेषु भावेषु पर्वतादिषु घटादिषु चेतनेषु पृथिव्यादिषु भो
गसाधनेषु चेन्द्रियेषु सामरस्येन स्थितः सर्वावस्थासु वि
लयपरंभैरवसमापत्तिः यथैव च निर्विकल्पानसमाध्योत्मा
महाव्युहस्य भूर्दयस्याभिन समाधिषु तत् प्रसत्यावेव चनेघे
वयोगिनामपि यत्नतः कुटिलं वरति भोगाभिलाषेण
उन्मानमेव यावति नाभीहृत्पदे भवप्रकृतिर्यदिति य-
स्मादेवं ततः यस्य हेयमयाभावः स्थिरः प्राणस्पंदनतः
मनोनचलनेनस्य सर्वीवस्थागानसत्त हेयं च यथा-
व्याख्यातेन परतत्त्वंभावग्रथयः स्थितोनिश्चलोपरांनिर
कोतृस्पंदनतः सर्वसर्विकल्पानरण्यश्रीईदृशस्य महायो
गिनः यत्र यत्र मनो याति तेनैव चित्तमेतत् चलिता
याप्यमेव तत्र सर्वं शिवमयं ततः मनएव परतत्त्वैकभा-
वनावासितकत्वं यस्मात् कं तेषं सर्वत्रचिंनयतेवतद्कं
महागुरुभिः शिवभावनयोध्यावस्तनतिमेंसहने का
ष्ठकुड्यादिषु तिमेरमवाक्विवहेमने तियत देवद्रूपति
विषयेषु समर्वेषु इंद्रियार्थेषु च स्थितः यत्र यत्र निरूप्येत
नाशिवं विद्यते क्वचित् इंद्रियाणि अकुत्रेन्द्रियकं प्रयोज
ने विषया उपभोगाः तेषु स्थिता या गिवेर्या निरूप्यते विचा
र्यते तत्र क्वचिदपि नास्त्याशिवं अपि सर्वं तस्य प्रकाशम्

मानतया प्रकाशत्वेन शिवैकात्म्यात् एवं समरसे ज्ञाता
नामोन्मेषे किंचिदाचन स्तिन योगिनो व्युत्थानेऽप्युदिते वृत्तिक
दाचनपदस्याशयः अतश्च यस्यैवं सर्वगतो भावः सोऽपि सर्व
गतो भवेत् शिवत्वात् सर्वगत इति नास्त्यत्र विमतिः य
स्यैवं शिवैक्येन भावस्याशयः सर्वगतो भवेत् महात्मा
क्षिमन भवत्येव तद्रूपसंहृत्यैव सर्वकर्ताभाविस्त्ररुहि
पुमपि विषुवत्स्वरूपं निरूपयेति एवं समरसः प्रोक्तो-
विषुवत्त्रिविधोपमेनाद्विभजति प्रथमं प्राणविषुवत्से
वैतेयं द्वितीयकम् तृतीयं नाडिविषुवत्तद्यान्ते वच
तुर्थकम् पंचमं शाक्तिविषुवत्स्यं वैकालउच्यते स
मं मनत्वविषुवत् विषमामरूप्यां व्याप्तिमत्यतीति
विषुवदेवं विभक्तस्यास्य प्रविभागस्तथोच्यते प्रकर्षे
णाविभज्यते स्पष्टीकरणेऽवस्थाप्यते वस्तुयेन सप्रवि
भागेन सत्यलोनन्तः आत्मानं च मनः प्राणो संयोज्याथ वि
षुवत्त्रिधे शिष्यमर्कं आत्मानमात्मीयं च मनः प्राणो-
मध्यनाडीनिसमयोगिनञ्जके वत्स्मामाराकरणाष्टु क्या-
पोन यिना प्राणाविषुवद्भवेत्येवं प्राणो विषुवदाख्यो
नेयथ मात्रं विषुवदुच्यते मंत्रमुच्चारयेत्तावत्पावना
न्यमनाभवेत् परापरापरविभागेन मंत्रात्मनदुच्या
ते मंत्रं श्रीनिष्कलं परापरेति नादान्तमपरमन्ननानं त
परम् मात्रं विषुवदिन्धकं मंत्रोच्चारात्प्रयेनाडितः ना
डिस्यं नाडिविधोपमे सर्वासामेव नाडीनां मध्यो संस्थापव-
स्थितम् सुषुम्नाममतां येयानाभेश्चरत्याशिवंगता प्र
नाभेरारभ्यमात्मनाशात्यद्भवान्प्रवेशेनाशिवंगताप

रनन्तंप्रमाप्रवंस्थिते नत्रप्रवाहयेनादं नादमप्यक्षा
धनिरूपंप्रकर्षेणावाहयेत् अकारादिसंयोगेनोर्ध्वप्रा
पयेत् नदेतत्सर्वंनाडीमार्गस्थात्मकम् नाशेविश्ववड्ड॰
च्यते उक्तमित्यर्थः क्रमप्रासंभेदेविश्वश्चेवमधुनाक
थयामितेनतदाह अथनेकङ्कुलप्रारः कारणात्माङ्कु
लेङ्कुलेनान्यथलात्वविनाज्यकारणानिश्रमेपवेशा
ममेतत्प्रशांतेवैप्रशांतेंद्रियगोचरम् विश्ववदितिशे
षः षड्विंशदाङ्कुलेवारेकालाधिकारस्थित्याहृदयात्प्र॰
भृतिप्रकारादिनाशिसंचारत्रूपेषुयनेश्वत्रन्यकंबड्ड॰
ङ्कुलप्रारस्तत्रचप्रतिषडक्षंकारणात्मङ्कुलेप्रङ्कुल
इतिषट्षट्इतियावदेवंयातिप्रपंचव्याप्याषंकार
नान्यथत्वान्यविनानिश्यकासममेपरमकारणोका
रणानोमास्थावस्थितिरूपान्प्रशमान्प्रशांतविश्ववड्ड
वनोमर्थः एवंवर्णाः कारणात्मागउक्तः इदानींतविवि
त्राङ्कुलव्याप्यवस्थितिकारणात्मागविनातदत्रभव॰
व्याप्यैवनानेविश्ववड्डविष्णनीनिविशेषः प्रशांतेव्या
चहेप्रशांतस्थितिमितोऽन्येयालिमितोनिष्कलःस्तनः नि
ष्कलः निस्तरङ्गः चाब्धिः एताः समनेनः भेदतरङ्गाशा
माविक्षुततेवप्रशांतः इतिनिस्तरङ्गः शापापदापायः
एवंभावंसमास्थायदीनाकार्यानदेशिकेः प्रशांतवि
शवतिविश्वमेत्यर्थः एतत्प्रशांतविश्ववदय शास्त्रा
पापिनिवायमेशक्तिमध्यगतोनादोनादोर्ध्ववचरेद
यानावक्रिक्रिविश्ववाक्किमध्यगतोमध्यमानाङ्कु॰
ढः नारोव्यक्तश्चनिःनादान्नादाशिवपदाहंधेणकिम्या

नेयदाचेरेयदामयास्मस्तदाशक्तिविप्लवकारणंनानि
वोपमेनार्थमाह नतिषोडशकायास्त प्राणाने संख्यवा
क्षिणा कालोनन्तपमात्रस्तनन्त्रांने कोर्तिनोमयानेपा
रापरभावेनपुनरेवत्रिधाक्रम प्राणोस्यानेयाषोडशीन
टितनवतस्यामेनेवनटिरूपेह नेपमात्रोन्यक्रम स्त्वमात्र
भागाद्भ्रूलतारसंचारान्मायक्षालसमेकंत्रिधाग्रपार
णापरेणपरान्यरेणावभावेनक्रमनटीरवीहनाया
त्रिधाविभजनमितिप्रनस्त्रहार्थस्तत्र अपरंषोडशोप
वन षोडशः पूर्वोक्तेमहाकल्पाख्येयावदपरः स्थूलः
कालस्सप्तदशः परः पराख्योपेवपूर्वैर्निर्दिष्टः परापा
त्त्वयकालस्याष्टिधेष्टादशः प्रभुः परापरइतिपरात्परेति
परः अष्टादशः पराचारव्यः प्रभुः सर्वकालावधावव्या
पीनदिश्यम प्राणाप्रिधाकालंहनाचेवत्यजेन्नुनः प्रा
णंप्राणापोर्ध्वमुन्नवेपूर्वैवर्णकारणान्मागावसरेषुनि
ष्पादितयाष्टादशावयवकालत्यागोमंत्रोच्चारयुक्तोपर्यः
रहानीनयोगक्रमेणप्राणाचारक्षिप्तासप्तदशावयवं
कालंयत्नेनत्यक्ताष्टदशेकालविप्लवनिविष्टमितव्या
मितिप्रनस्त्रहार्थस्त्रिधाविभक्तस्यकालस्यपूर्वोक्तस्या
नविभागंस्मारयति अपरस्यक्तिमर्धस्योक्तापिन्यांश
द्वितीयकः ततीयस्यसमनास्यानेनकालविप्लवस्तम
यत्ततीयस्तकालविप्लवदितिसमवन्याः नहूर्ध्वहितका
लस्तत्रवियनेरन्तुक्तं नतिर्थ्यम पनत्वध्ंसमाख्यानमश्च
समस्तानामनुच्चानेनेदाह तन्मनोपरतोदेविनत्रात्मानं
नियोजयेत् तास्मिन्नुक्रमस्तनोध्यात्मानन्मयमप्रजायते

श्री
स्व·च·
१०२

परतरतिसमतायाः प्रप्रवात्मनउक्तानायोगस्तदेव तत्वा
त्वंविश्ववद्देविसर्वेषांपरतत्त्वमितम उपसंहरति विश्ववर्त्ते
वंविधंज्ञानाकोणमुच्यतेनेवन्यनानत विश्ववर्त्तेसमाख्यात
इदानींपरस्परार्थिनामूनानांसंक्षेपदार्थाल तत्ययतिसृष्टिश
ति पदार्थभेदनंस्थागस्मार्गचानभवंचैवयोगनेचपरेष
दे पदानिवस्पमाणग्रामाणकानिहृदादिस्थानानि त
त्रतन्वक्रारणानुभवकारितेनाक्षंतत्र इति पदार्थाग्रक
रादिसमानांतः प्रकादशनेषामेवभेदनमनुभवपुत्र्या
मुवशीकरणं यथाभेदनामारुलिकाभूस्रजेति अत्र
चावणमधरायरस्यामेमस्नुमेरमरपदार्थानामनभवे
भवतिसपवचएवंसमायोगरूपसंयोगस्त्विषः भेद
नपर्यंतेचपरेपदेयोजनमवश्यभावितस्मरएवंसर्वोधु
भवनार्थत्वात् द्रवपदेनोहिष्टेनत्रपदार्थैकादशीत्या
यावएवंनिर्णीताननतक्रुर्धत नम्मनोनः परोभवेत प
दार्थत्रयार्थः अत्तत्वत्रावस्थितयेतांपदार्थैकादशीं भेद
येत्वानमूलेन समनंतरनिर्णीयमानपरशक्तिस्फार
प्रकाशरूपंपत्ताननदेवसमरसीभूतेच्छादिशक्तित
यासेहमात्रूपनोन्मीलितेति नेत्तानभेदकत्वाकुलम
नकेकेवलमेतद्देदकंयावत ज्ञानेज्ञेयंसज्ञापकंज्ञेय
मिहपरंतनमतपवास्य ज्ञापकंवोधमग्डलेपरशक्ति
प्रथात्मकंनन्नविषयानुभवरूपंवोधमिति स्थितिनि
ईशाच्छादमः अत्रहेतुः दीपवदितनेयतः पतनस्फुटय
नत्तानपायकंज्ञेयविश्राम्यतिस्वात्मदीपहस्तोयदाक
श्चिद्घममालोकयाहरेत पवंत्तानचज्ञेयंतस्मिन्कुर्या

नसंस्थितिं दीपज्ञानयोरंशमात्रेणाह इति तदाह्लादनिक
भावः नतद्दीपवज्ज्ञानं ज्ञेयहिनमित्याह ज्ञानेविलक्षणं
प्राकं ज्ञेयंतत्त्वस्यस्वद्भते नचकुमार्गलेनेवच्छाद्यत्राने
नपरंतत्वंलक्षतेइत्याह लक्षणंगुणाश्रयत्वोत्तःस्यासा
पारमार्थिकव्यवस्थापकेहि धर्मोलक्षणम् अतएवतत्
तत्कलातत्वस्यसर्वदा नतत्स्यप्रत्यभिज्ञेयस्यपरमशिव
स्यसर्वेचेदानीयनिचेतिवृत्यस्याविश्वसर्गसंहारका
रिणीस्यातंख्याख्यासर्वदाचोनत्वाविद्युकाकलाशक्ति
रेवलक्षणम् उक्तंच श्रीविज्ञानभैरव यथालोकेनदी
पस्यकिरणैर्भास्करस्यवाज्ञायतेदिग्विभागादितद्वच्छ
क्त्याशिवःप्रियइतिएतदाहउक्तमात्मना नगुणानविनात
त्वेनविनागुणाःशिववशाःकेवलानिस्पन्दीभावइत्यर्थःएव
मपि गुणागृह्यन्ते निःसर्वत्रनतत्त्वंगृह्यतेकचित धर्मस्तु
एवैनैवसर्वोधर्मीप्रथयतेविशेषतः परमशिवात्मानत्त्वे
निश्चनिर्भेवेशनयपायंविनास्वतेनप्रवेशयोगात् उक्त
चैतदित्याह गृह्यतेकेतमानेनप्रत्यक्षानुभवोनचप्र
यिप्रत्यर्थिभावेनश्रमभेनतत्लभ्यते ननादेर्विश्वस्यस
विशेषविशेषव्यवमानत्वकर्तृरनुमानेनावहिश्चत्त्वक
त्वस्वविनैवप्रत्यक्षानुभवोपियोगिनामोमकशक्ति
द्वारेएवयथोक्तम् नदास्याकृतिमेयधर्मोह्यतेकेनतत्त्व
लक्षणादिइति अर्थाप्रष्टाप्रत्यर्थीसंशयच्छेदकोऽवका
नयोभीवोनुग्राहकत्वात्मानेनयःप्रवृत्तस्त्रगमसेवा
पिशब्दनरूपेणानियतशक्तिद्वारकमेवतत्त्वंलभ्या
ते उक्तंयोगिप्रत्यक्षैकयोगत्वेमनामागमस्यकथय

आगमो ज्ञानमित्युक्तं मनंताः शास्त्रकोटयः अनंतास्तास्व
कोटयो यः पारमेश्वरः आगमसंज्ञाने परशक्तिस्वरूप
मित्युक्तमास्समनाद्यनस्य यति अभेदेन विमृशति पारमे-
शं स्वरूपमिति किंतत्परशक्तिरेवागमस्तत्प्रतिपादक
त्वशब्दार्थतत्त्वरूपायतामास्वस्यकं ग्रंथपरशक्त्या समवा-
मित्याह शास्त्रे शब्दात्मके सर्वशब्दो हंसः प्रकीर्तितः
यत्किंचिद्विकल्पविज्ञानं तेन च शब्दात्मकं पंचाशद्वर्णाद्युभवाभि
मनत्वे शब्दराशिरूपहंसो स्वकारात्माह सो वारात्मा हंसस्वका
रस्य परशक्त्यानुभवस्वारस्यारश्मितिर्निर्णीनमेवाह हंस
योगः परापेक्षो तेन सर्वप्रमाणाशक्तिविषयता स्वा-
क्तिमरूपमवप्रमेवासौ यतिप्रकृतमुक्तं गुणो गृह्णाति स
र्वे वैतिस्मृतिः भेदयेज्ञानशीलेन स्वपकस्य भेदयेत्स्वं
स्वलेनेति प्रतिपादयिष्यति अतो ज्ञानमतत्त्वेष द्रुणो मे
त्रो स्वारकालामीतेन चवाप्यवाचकायो वर्णादेवतया
समस्वंदेन ह्रास्यदेवता अवयवरत्यादिस्थानपरिमाणं च
वक्तमास्तत्रयति मात्रासंख्यानव्याख्याने मात्रायोगाय
स्यावास्य प्रमाणं हृदयादिषु मात्रा अकारादिवर्णास्व
रकालः अस्येति भेदकं स्वमंत्रो स्वारात्मन हंसो स्वारका
लः अस्येति भेदकस्य मंत्रो स्वारात्मनो हंसो स्वारस्य यथा
मात्राभियोगो यथा चैस्वारगणा स्पदानो हृदादीनां प्रमाणं
तत्सर्वमत्यन्ते स्पर्थत्तत्त्वप्रमाणं तावदाह नाभेरूर्ध्वं वित
स्तनेकं तावत्स्वान्ताद्युङ्गुले हृदयमध्यदेशान्तं चतुरंगुले
मर्णितम् वितस्तिर्द्वादशाङ्गुलानि तदनेके तावत्स्वान्त
द्युलेव्याख्यापिभूतेन तुहृदयोमध्यदेशात्त्वचत्वरंगु-

लोहृच्चक्रस्थितमथः ब्रह्मापिण्डानारवतविंशतितनैवेस्त
व्रस्तानत्र्यवस्थितः सहार्थेन ततो यावत्चक्रं तेनमपि शयत्र
स्मात्रास्थितस्तस्याधः तदूर्ध्वं कण्ठमध्याङ्गुले विद्धि विस्तारत्रय
वस्थितः तत्रषट्केन संयुक्तः प्रमादिकलातेन ततः ऊर्ध्वत
चतुरंगुले तत्र च मायातत्त्वे समाश्रितरुद्रस्तालुतलो
स्थितः तदूर्ध्वं तत्र्यंगुलद्वयमानेन तत्रभ्रुवोर्मध्ये प्रकीर्तितम्
तत्रेश्वरः स्थितो देवि तत्तद्द्वयसमाहितः तत्तदूर्ध्वं श्रुद्धविधे
स्वरात्ये ततोपि एकादशांगुले चैव मूर्ध्नि देव सदाशिवः त
तद्वयसमायुक्तो यावद्व्यलविलेगतः सदाशिवस्ततः शक्ति
तन्मात्राभ्यां युक्तः एवं च वदन् अवचेद्वादिनादान्ते श्रीसदाशि
वापि स्थाने निशितनयति ततः व्यवस्थापात्‌निरोध्यन्तमीश्व
रततस्तनादान्ताने सदाशिवततस्थति वस्तमायानीयातत
ततव्यापे रत्नेवेयमीश्वर सदाशिवाख्यदेवतावाप्निः त
दूर्ध्वं कांगुलशक्तिः शक्तिग्रंथिस्थानमित्यर्थः शिवस्तत्र
व्यवस्थितः अनाश्रिताख्येः अग्रैव चाङ्गुले तत्कोशेव्यापि
नीग्रो क्रासमनाव सापि त्र्यंशेवैने वापि स्थितेत्यर्थः शक्ति
व्यापिनीसमनाख्योऽस्विवततूर्ध्वमपः शिवाख्यकरणाधि
ष्ठितइत्यर्थः एवं च वदनापादादाद्यमानेन यत्रषस्रवतदङ्गु
ले मंडलस्थानेनदेवेह द्वादशांतमानरव्यामस्याहारवपेः
तावत्षड्विंशदङ्गुलत्वेन विभजनादिति धनतिग्रप्पत्रा
नेटमपमानेधवादिष्यमलेवोंनेबाह्यमानेनाष्टोत्तरश
ताङ्गुलांतेतद्व्याने मंडलतान्यभूतिचनिरावरणानेयोभ
यथाप्रतिपादनेपिन किंचिन्मेयवेशमपम विंद्वादिस
मनोन्मनं प्रमेयसोपानमालिकायां सर्वत्रस्थानसामेका

२ श्री स्व·उ· १५

भिधानादेवंकारणाष्टकास्यदस्यानष्टकास्यप्रमाणस्य का
निष्प्रमाणके समस्ते पदे परमशिवाधिष्ठितमित्याह तन्म
नाततः तत्परं तत्पदं तत्त्वं प्रमाणपरिवर्जितम् पदार्थभेद
नात्त्रु तथा मात्रासंख्यावयोगस्याध्वनाऽहंसमकथ्यते हं
ससेतिउदभिनस्तनिष्कलस्यपरापिमात्रासंख्यातयोच्य
ते मात्रायोगो यथावाप्नोति सर्वमेवेह तथापि ब्रह्मा
दिकारणाधिष्ठितहृदादिप्रमाणमन्तायदिदानीतिर्णी
यते तत्स्युक्तमेवस्थानास्त्रयणक्रमेणावहिवाचकवर्णक
लाकालविश्रान्त्यावाच्यदेवताव्याप्त्यनभवद्रूपं पदार्थभेद
ने भवतितत्र अकारस्य हकारस्य द्वावेकत्वं कर्तृः स्थितो
विभक्तित्वात्तयोरत्निमारुतात्स्वरयोरिव अकारोऽनुत्तर
शक्तिविसर्गात्मा हकारश्च प्राणस्वविमर्शनस्वरूपः शि
वशक्त्यौ राभेदार्तो विवाप्युवदेकतैकतानास्थितो विमा
मर्शितस्य परमस्वरतोतक्ष हकारस्य शिरोरेखावाङ्रूपाकार
कलानुप्रवेशात् एकमात्रस्वविज्ञेयोऽहं इत्यात्मस्यवर्तते
सत्स्येकारयुक्तोहकारकेवलस्तन्नुच्छार्धमात्रकालक
ल्पितपवर्गकारस्तु द्विमात्रोवैकरणस्थानेसमस्त्रारेण त्रि
मात्रस्तु मकारो वैनाल्लमध्यागतस्वरेण त्रिमात्रत्वं गोलिक
तस्यसूत्रपदेस्वारवततल्लोस्वरयुक्त्यामात्राभेदस्यलक्षि
योकारस्य स्थितिर्व्याख्याह बिंदुश्चेवार्धमात्रस्तु अनुस्वारा
स्वारस्वरूपः क्रतस्मात्आह मात्रावहितउच्चाते वक्ष्यमाणयुक्त्या
भेदिनेद्वेश्च्वः योगिनो मात्रावमेवनदृश्याराभवतीति अ
र्यास्यव्याख्यानमाह अवोन्मध्येमनस्यारस्त्वयाटेविविधीयं
ते भेदिनश्चश्रितिभिःयोगिभिः अस्याएवहिगलद्विमागध

104

मात्मनो न निम्नादरूपः तच्चैषश्चावचन्द्रस्यात्मादमावस्त्व
मौ भवेत् मात्रायाश्च स्यार्धेन निरोधी वाच्यवादत्व मयो भ॰
वचेद्धो निरोधीयमेवैकदेशः ललाटेनैसम्पूर्वेण लला
टस्य तदग्रभागाङ्गुल्यनभवेद्धाव स्मरतत्रस्यार्थः स्वतऽर्धं
नादाषोडशांशकोंशान्तसूत्रान्तेयावङ्स्मरेत् नादस्यना॰
दोन्तः पल्लवप्रायश्चतिएयोनाउत्कः स्वनोर्धम् द्वात्रिंशदं
शांशाक्तिस्तव्रतिंशतानैसमस्मरेत् प्राणागांवरस्यपस्पदिं
शदङ्गुलेनह्नस्यागांनैसम्यकशांतभेदस्पर्शमात्रान्त
भवात्मनयोस्मरेत् रहेकत्रैवषष्ट्रिंशांगुलरवांनेश
क्तिस्तन्दुवेव्यापिनीकेशादेशे समेन निश्चितस्नवश
केनमानसानमनस्कं व्यापिनी समन्वयोराह व्यापिनीव
तच्छ्रंशांशशाकेस्तपरतः स्थिता समनावचतच्छ्रंशां
शेवेवं चेमो चतच्छ्रंशांशावेकोकृतोद्वात्रिंशांशः सा
पिशाव्यात्मद्वात्रिंशांशेनमहमेलितषोडशांशेनाय
तेसोपिनादीयश्चषोडशांशेशेतांशेनातः सोपितिरो
धस्यांशेन सह चतुर्थांशाभितो वचेद्वोपरस्त्रतत्त्वांशो शा
विंडरवमात्रेस्येषमारासकारांनास्वषष्टाञ्जाइतिसम
नैतंमायासमकोडीकृतनाशेषास्तेपभाविदेवीसमको
यमामात्रेन्मनापरततत्तत्तः श्रीनिष्कलनाथ्यः यत्र
पराव: परतः स्थिति: मष्टादशस्तंतं देविसमनोनेप॰
लिन्नजेन इत्युक्तं नदाद्यदेवतावधिभूतवाच्यस्थल
कालस्प्रशमनपरमिदं तमेवावपवगतानिसत्रल
स्प्रारकालस्प्रतिपादनपरिमितिनकाविद्धानिः स्वतस्व
स्रुतमंत्रकलस्प्रारकालेनैवेवाम्यानतगातमस्माच्च

८०

श्री·
स·वं·
१०५

105

मानवितनवितनमपिकालाध्वानंघटयानकाटलनव
द्योगींद्रः प्रशमयेदितिनिरूपितंभवति अत्रचमंत्रावयव
विमर्शकालेनतद्वाच्यदेवतानुभवः परापरानुभावस्य·
चार्धार्धपदानुभवात्मसाक्षात्कारोभवतीतिमंतव्यम् सम
नायामपि उन्मनाचार्धमात्रापरमोव्ययः उन्मनायामह
परमशक्तिमान्वहीनत्वादमात्रोमात्रावमात्रादिकाल
स्पर्शरहितइत्यर्थः एतदुपसंहरति मात्रासंख्यास्ययोग
स्यप्रमाणंप्रतिकीर्तितम् तदेतत्सर्वमापवंत्तात्तावरा
रोहेपदार्थानेदयेत्ततः वरारोहेहरतिप्रागवत्कथम् भेद
येत्मंत्रमूलेनमुद्राभावयुतेनतु योनिर्णीतज्ञानमूल
मननेनमंत्रमूलेनमुद्रयावक्ष्यमाणकरणरूपयाभा
वेनजिज्ञासितानुभवात्मनायुक्तेनययमेतज्ज्ञानक्रिये
च्छाशक्तिस्फारसारमननपनद्धक्तिमयमहेश्वरैकात्म
गुरुभेदनंकुर्यादितिप्रकाशयति मंत्रैवैज्ञानशक्तिस्तु
मुद्राचैवक्रियात्मिका भावयामनइत्युक्तं तन्मनोबुद्धि
पूर्वकम् परःमननमनुभवः बुद्धिपूर्वकमितिनिश्चि·
तप्रवृत्तस्यततदनुभवत्वाभात् भेदनंचैतत्परतत्वा
स्पर्शपरतत्वाचाभिमुखजिज्ञासाप्रसवकरणवपेमंत्रो
च्चारोन्मिषत्स्फुरत्तासंवेदनतइत्याह परस्यमनसाग
म्यइच्छाचक्रानुविहितः मनसास्वसंवेदनेनइच्छाशक्त्या
तत्परमार्थयाजिज्ञासमयाअपिविहितः प्रथमंविषयीकृत
इत्यर्थःपुनःमवेनेयतः यत्रयत्रभवेदिच्छाज्ञानेनतत्रप्रव
र्तते क्रियाकारणासंबंधाद्योगात् क्रियायाव्यापारस्यक
रणस्यचतद्व्यापारोविनतप्रशोरसन्निवेशसमग्रंबंधा·

जिह्वासितेर्थज्ञानं भवतीत्यर्थः तदिच्छाशक्तित्रयात्मशि
वावेशात्तस्य गुरोः ततस्तोच्चारणं भवेत् ततो वीर्यस्पारोम
त्रः सत्रैव भरं दत्वापि तन्मध्यार्थं लब्ध्वा व्यतिरेकमाह क्रिया
कारणहीनस्य न चैवोच्चारणं भवेत् करणभेदेन क्रियाभे
देनमप्युच्चारस्त्रिधा दर्शयितुमुपक्रमते क्रियाकार
णभेदेन सा चैव त्रिविधा स्मृता तत्र एकोनोच्चारयेत्तत्व
करणेन विचक्षणः ऊर्ध्वरेचकेन नाडीस्थाय द्वितीयेन
द्वाराणि च निरोधयेत् कुम्भकेन तृतीयं करणं दिव्यहल
मावेनत्वमस्मरेत् ततस्त्री निष्कलेनेन कुम्भकेन द्वारा
निरोध्य दिव्यं करणं बद्ध्वा ऊर्ध्वरेचकेन मंत्रमुच्चारयेत्
रत्नत्रयमत्र क्रममन्त्रमेव स्फुटयितुमुपक्रमेत् एरकं कुंभ
कं कृत्वा सर्वद्वाराणि रोधयेत् कुम्भकवशत्पवनानि
गुदद्वारेण रुद्धेन रुद्धानि भवन्ति हि रोधस्त्वास्य संकोच
विकासाभ्यामावेशवशेन कार्यः एवं कृत्वा द्वारमेकां
ततस्थापयेत् प्रवहेन्न हि चिंतयेत् मध्यनाडिरूपं विचिंतये
त्तत्समस्तमेव वाहयेत् तथा मन्ति हि नाडयोर्ग्रन्थिपद्मा
स्थयो यो मरुद्गतः श्रिये तेकुम्भकेन संरुद्धा विकसंति
समंततः प्राणशक्तिकौटिल्यधामानि हृदयादीनि ग्रंथ्य
यः संकोचविकासधर्मकत्वान्मानितानि चापानश
क्तिप्रवाहवशाद्योमत्वानि विकसंति नीरूर्ध्ववाहोन्मुखी
भवंति रुद्ध्वा कुम्भकादनेन परम् करणं ततः कृत्वा स्व
व च तत्तमोच्चारणं करोति निद्धारेणम ऋतिः मध्ये न कर
णलक्षणं तदाह लक्षणं तस्य वैष्णवाज्जिह्वामूलतालके पो
प्य किंचिदर्धेन संस्पृशेत् ईशात्मासार्यवक्त्रं तत् किंचिद्दोष्ठे

श्री·
स्व·च·
१०८

106

नसंस्पर्शेन दंतपंक्तीनथैवेहहरदिक्ष्वाधोर्ध्ववर्जिता कायं
समवहंकृत्वाकरणंदिव्यमुच्यते अत्रजिह्वायास्तालुयो
जनेकृत्विततमर्थलब्धंकिंचिदोष्ठेननतिनकिंचिदपिस्प
र्शादितियोज्यम् तथैवेतिप्रसार्यनस्पर्शादित्यर्थः हृच्छिंद्य
ध्वोर्ध्ववर्जनेनिश्चलतारकत्वेनविकल्पहानयेसमनुतमि
तिसम्यगविकृततयोन्ननंदिविपरमंविहाभेदउपायत्वा
याभवंदिव्यंतदिर्थम् दिव्यंचकारणंकृत्वातत्वस्याऽधार
रणांकुरु चकारात्कुम्भकमूर्ध्वरेचकंचतत्वमलमंत्रः
अत्रदिव्यकरणावसरेऊर्ध्वरेचकमपिकुर्वीतेत्याह ऊ
म्भितस्यैवयप्राणोरचयेत्तेशनैःशनैः ऊर्ध्वमित्यर्थात्कु
म्भामनिहि नाड्येतग्रंथिपयाम्बदेहेयासंवावस्थिताः
रेचकेनसमानतिमाऊर्ध्वस्थोतोभवंतिते मध्यवाहरूपतां
यांतीत्यर्थः अत्रचारोमावोद्गमोविज्ञानमेवंकरणात्र
यवंपावहितः ततोवेत्तानमूलेनग्रंथीभिंदन्सप्तर
न ज्ञानेम्यूलेमूर्ध्वनिर्गतिग्रंथीनांभेदोहृदयादिपदेषुप्रा
णायाकृःस्पर्शभावेनततदत्नभवलाभस्यचविका
ल्पमन्स्वरेतन्वयमेवमूर्ध्वप्रसरेमंत्ररूपत्वादन्नभेदेन
चलमानस्ययोगिनःभावप्राप्तिवशादितियः एवंहे
तरुकंस्वविर्गयातभवभेदान्निरूपयतिकृत्वाहृत्वा
त्मग्रंथिंततनमाहः प्रजायते हृदयाशमसमायोगात्
समयागाशमनेतायोगान्मंत्राहककाणोंस्वारेकाग्रताद्रूपा
क्वेदइति उपांशुरूपेनयांतरकारादिकलानामस्फुटत्व
यमाणस्यच वोधशाद्वेयमोक्तको अवणाङ्गुलियोगा
दकुक्षसंप्रयतेनदीमवस्तिरवनाभोगस्मनादेवोधनहते

इतिलक्षितोयल्लंघोषोघोषोसाग्नेः येयकवर्णाभूतोशब्दन
स्याकारस्फुरतिस्फुरतीतिघोषाः कंठस्थोविरमेक्षकृत्वः कथं
प्राणपवराननेमंगोविमर्शांकुरांप्राप्ययदानत्स्योभवतित
दाघोषस्वामोदित्यर्थस्तत्रत भिंदतकाराद्देशंनपाहोस्रग
सुगायते नद्रूपनाकारनस्फुरतीत्यर्थः अनन्तरंमन्तालम
ध्यागतः प्राणोयदाभवतिस्वतेविंदतत्त्वालयंघिनशाके
चमचमायतेशोभतेवर्तमध्ययामनिलाभनवियमदूपं
यस्यास्याचमचमायते इतितदनहतिमंकारकलोस्फुर
तीत्यर्थः तदत्रग्रंथित्रयभेदेषुवंतेनभवाः प्रोक्ताः प्राणो
चरतिस्वत्रते प्राकशब्दविषयास्तयास्तत्सकलाः प्रोक्ता
उपर्यपरितः क्रमात् महेकारगोपटलेत्रष्टयातस्देवी
व्यक्तः शब्दः प्रभेदतः घोषोरावः स्वनः शब्दः स्फुटोकान्तो
ध्वनिरेवच रयाक्षरोधृहमस्त्रैवस्त्रहोशब्दः प्रकीर्तिताः
इत्युक्ताव्यक्तस्यशब्दस्याष्टविधत्वेवस्थितिशकारोकारम
कारास्त्रयोव्यक्ताइतितदुस्वारस्थानेषुग्रंथिभेदानुभव
विषयाणांशाब्दानांघोषारष्टकलंनयत्तघोषोयमदश्व
केनाघोषकत्रूपनमपितघोषसमाननमितिनघापि
रावादिषाक्तपः सतेवनदिर्शम तिष्ठेत्सयत्रवेप्राणास्ता
नंद्रनिमाश्रयात् प्राणाग्न्यमेविनद्वारेगौवततस्थानमा
मोतितत्र तनद्रूपंभवेत्सत्वस्फारभावानुरूपतः स्थानेहद
दैभावस्तत्तत्कारणांनभावः एवंहृत्कंदनालगुत्रस्थविस
रुद्दाधिष्ठितेषुस्थिस्थितिसंहाररूपताप्राणानवाष्ठितिकं
मेणान्माभजते भ्रूवेतमध्यंयदागाच्छेतस्फोटशब्दस्तजा
यते अनभिव्यक्तवर्णात्मकस्फुटहंशशब्दकल्पस्फोटः पश्च

श्री॰
स्व॰त॰
१०७

107

विंदुं भेदयतेदेविशक्तिायमयमायते विंदुमिति विंदुग्रंथिमि
र्मतो विंदुकलाख्यो एवमेवावयमवेयमथमानक्रुतिरुक्तमिति
विंदुग्रंथिभेदश्चायमपवर्गपदादिरोहप्रथमसोपानकल्प
इत्यत्र भरद्वाजेनाप्याचार्यो गिभिः एतद्भेदसुसंचितएवभेदमयः
संसारोन्यथात कपिवैनालिकेरमाचार्यसहविंदुनाभ्र॰
भिन्नेनक्रतोमोत्तमवाह्याभ्यंतरेप्रिये भजनइतिवाक्यशेषः
दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकभावोत्रार्थलभ्यस्तेनयथाकपिनारिके॰
केलेनाभिन्नेनक्रतोमोत्तभजनेनालिकेरमोन्तरमास्वाद॰
याभक्तानमुचतितथैवाचार्याविंदुग्रंथिनाभ्रभिन्नेनमदे
नमाकंदीक्षयागाधिष्ठाणोत्यर्थात क्रतस्यवाह्याभ्यंतरे क्रा॰
तामोत्तोभजनेवाह्यास्यलाङ्गवभूनशरीरादाभ्यंतरास्था
स्त्रात्तुर्यएकस्मन्यशरीरान्नमच्यतेविन्दुभेदान्नमुच्यतएवे
त्यर्थः कपेवैनारिकेरेगात यथाचार्यस्यविंदुनेतिस्पष्टः पा
ठः अनन्त्य भिन्नाविंदु ततोदेविस्त्रवचंद्रंविभेदयेत भिद्या॰
तस्त्रावचंद्रस्यललाटेरियमायते स्त्रवचंद्रग्रंथिभेदनस्त
स्थानएवचडाग्योमंत्रावयवोपिमितिमिमान्नकारोजाय
तेइत्यर्थः इत्यमनरंगोपियोजनाकार्याग्रथ स्त्रवंचंद्रांत॰
भिन्नावैभेदयेतनिरोधिनीम नस्यास्तुभिद्यमानायास्त्रवृ॰:
मितिमिमायते विंदादेग्रागवकलाख्यामिमाह स्थानत्रयमि
दंदेविपंचपंचकलान्वितम तत्रविंदोर्निवृत्तिस्तु प्रतिष्ठा॰
चविद्याशांतिस्तथैवचचेन्त्यपक्रम्यपतत्र्यवामदिग्भागेशांत्य
तीता इतिकलापंचकंवत्त्यति एवमवचंद्रस्यज्योत्स्नाज्यो॰
त्स्नवतीकांतिसुप्रभाविमलाश्चिवेतिनिरोधिन्याश्रयि रुद्वनी
रोधनीरोद्रीज्ञानवोधातमोपहेतिकलापंचकस्थानत्रयमि

निरोधकरणमाद्यग्रंथिभेदादेवापरग्रंथिभेदस्तथाशायादेव
मुक्तत्वस्य ब्रह्मनदीर्घे प्राणस्यचरतस्तत्रयस्मिन्स्थानेसेनिरु
ध्यतितत्तद्रूपेभवेदात्मानांनागतिमवाप्नुयात् नत्वेतितेष
त्रिष्वीश्वरतत्त्वाधिष्ठितेषुस्थानेषुचरतःप्राणस्यनिचरंतेश
णमनायत्तस्वंविनाप्याननतयाप्राणभूमिकांगुलीकृत्यय
स्मिन्यस्मिन्स्थानेमयोगपात्मानिरुणत्तितत्तद्रूपतामेतभूय
तन्मयत्वमाप्नोतीत्यर्थः अथ निरोधिनींभेदयित्वानातनोना
देव्रजेत्त्रुयः वेशाशाब्दसमः शब्दःस्तत्रसूक्ष्मःप्रजायते सूक्ष्म
त्वेएवंवीचीतमीश्वरशब्दंततनोति भेदयेन्नादसंस्थानेब्रह्म
रंध्रंसहुभिदम् भिद्यतेब्रह्मरंध्रस्पशब्दःस्वभस्वभायते
नादस्यसमनाकस्थानेविश्रांतिः यत्रतन्नादसंस्थानेब्रह्मरंध्रं
सहुभिदम् नादांतपदंतदेववंइब्रह्मरंध्रंउर्ध्वकवाटच्छिद्रं
सहुभिदंमानिशायावधानेरेवभेतेशक्यसेवंनादनादां
तेस्थानेसदाशिवाधिष्ठितेभित्वा शक्तिमध्यगतःप्राणो
वंशनादांतसन्निभः शक्तिभेदस्पर्शोदंशनादातत्त्वतोभव
तितत्शक्तिस्थानभेदात्वंशनादस्यमध्यस्थनिरूपस्पर्शतेत
स्थानरूपः सूक्ष्मसूक्ष्मतस्तोभवति अथ तांतवैभेदयेच्छक्तिं
उभियंसर्वयोगिनाम् भिद्यतेचयदाशक्तिस्थानशमस्वभव
तः उभेदत्वंचासस्यातदनुभवात्क्षादसास्पृहणीयनमत्वेनं
स्वकमशक्यत्वात्क्षांत इतिप्रभृतिस्थानकरणाभिधाना
देवशाब्दहृत्तिस्थाप्यतिरस्कृ तशाभिनाग्रनंदस्पर्शोत्पत्तामे
तीत्यर्थः किंच शक्तिंभित्वाननोदेवियत्कोपाव्यापिनीभवे
त् अनुभावोभवेतत्रस्पर्शोयद्वत्पिपीलिकाः शक्तिभेदानं
तरंयत्तत्वंशावयवरूपंवस्त्रशेषइतिशिष्यमाणांतत्व्यापिनी

श्री
स्व
१०८

108

भवेद्व्यक्तिं तत्सर्वाध्वव्यापनाद्व्यापिन्या व्योमं त्रावयवस्य स्वा
च्छेषो व्यापिनी भवेदिति नस्पष्टपाठस्तत्रैवानुभवः प्रशान्त
प्राह्व्यासिकतान्तस्पर्शप्रथात्मरूपः यद्वत्पिपीलिकेति संचर
न्तीनां पिपीलिनामिवेत्यर्थः पिपीलिकाद्युपलक्षणं हृस्प
लोपेपेस्वरः अत्रापि कालाविभागमाह स्थानत्रयमिदं देवि
पंचपंचकलान्वितम् तत्र नादस्थाने श्रीसदाशिवाधिष्ठिते
इन्धिकादीपिकाचैव रोचिका मेचिका तथा ऊर्ध्वगेति वक्ष्य
माणाः पंचकलाः शक्तितत्त्वे व्यापिनीपदे च श्रीशिवनाथा
धिष्ठिते क्रमशः सूक्ष्मा चैव सुसूक्ष्मा च तथा चैवामृता मिता
व्यापिनीति पंचकला व्यापिनी व्योमरूपा च अनन्ता नाथा
नाश्रितेति पंचैतास्सर्वास्त्वावरणे निर्वक्ष्यामः यत एवं तत
यत्र यत्र चरेत्प्राणास्तत्तद्रूपमवाप्नुयात् प्राणो जीवस्तत्त
दनुभवं प्राप्नोतीत्यर्थः तदनुभवाभ्यासप्रकर्षात् यत्र य
त्रावतिष्ठन्ते तां तां गतिमवाप्नुयात् तत्तदात्मीभवतीत्यर्थः
एवं च समनान्ते वारोहे पाशजालमिति वक्ष्यमाणमेतत्स
र्वम् तस्माद्धे सुप्रयत्नेन भित्वा यानि परां गतिं शोभनः प्र
यत्नो दिव्यकरणाधारविरोहरूपः अत्रक्रममाह भित्वा वै
व्यापिनीं देवि समयानां मनस्तु जेत् मननमानमनस्यका
जीवकेवलतां व्रजेत् मनइत्यविकल्पेचेतः मननमेतिष्य
र्शपर्यन्तस्य मननव्यतीतत्वादविकल्पमननमात्ररूपता
विन्नैनैव तादृशमेवं वदामः तत्प्रकाशनाप्रकर्षात्स्वक्रावे
शभामगिहृत्तासंकोचरूपं स्ववेदनं प्रशमस्य जीवस्या
त्मा केवलतेमनिशुद्धावदिव्यमात्ररूपा भवतीत्यर्थः एवं
भेदनं च परार्थानां भावग्रामिवशादित्मपक्रान्तं निर्वासक

मयामामामात्मव्याप्तिमाह । जीवे वै केवलस्तत्र आत्मज्ञानक्रि
यावर्जितः । बंधनाशेषनिर्मुक्तस्तन्मात्रस्वरूपः समस्तान्युप
दातीनन्त्युद्दविज्ञानकेवलः । गृह्णाति नापरंभावेन परंत्वशि
वात्मकम् । परापरविनिर्मुक्तस्तात्मव्याप्त्यावस्थितः । यो-
जीवप्राणानात्मामतत्रसमनोसमनोर्ध्वायतस्समस्तमथ-
पदंस्तुनीतोपवाशेषेणामलत्रयरूपेणावंधेननिःशेषेण
वासनापर्यन्तेनमुक्तस्तन्मात्रस्वरूपेभावाप्रति-
योगिप्रकाशमात्रतत्वेयस्मात्मात्मीयाभ्यांसोविनाभ्यां
ज्ञानक्रियाभ्यांनन्तपरमशिवसमंयोभ्योसामरस्यावस्थि
तिस्तन्नाभ्याम् । तिनोव्याप्तोननन्तसंख्योदिमुक्तरूपः पषवा-
मायोर्ध्ववर्तित्वनवमलमुक्तविज्ञानकेवलवैलक्षण्यात्कु
द्धोविशिष्टेनवाशेषाधवेष्टीकरणात्मनानन्तमायायाउंवि
रवकरूपेणज्ञानेननेनैवचकेवलोनन्तमंत्रमंत्रेश्वरव
द्धित्वेयेनापिसंयुक्तः । अतएवपरंशिवेसदाशिवरूपेस्वा-
च्छेदचिदानंदघनमतस्मायेव्याप्त्यानपरापररूपाद्धिनि
र्मुक्तस्यकायपररूपोप्यप्रात्मपरस्वरूपः स्वात्मन्येवबोद्धृता
मात्ररूपेव्यवस्थितः । नचात्रैवसंतोषः कार्यः इत्युपसंहार
दिशादिशामस्त्रन्यदवतितार्थयितु आत्मव्याप्तिर्भवेदेषा
शिवव्याप्तिरतःपरम् । बंधनाशेषभावेनसर्वोपाधि
वर्जितः । एषेतिसमनान्तस्थितानन्तसांख्येयातेजलाद्यु
क्ताश्रस्यैवतात्मन उन्मनापदोरहेणचिदानंदघनपर
नत्वाव्याप्तिरूपा शिवव्याप्तिः यतस्त्वबंधनानामाणवा
दीनांमलानामशेषभावेनसमंतान्नैवराशेहकलंकपा
रतम्यच्यतेइतिभाविनीत्यासमंतात्तेनप्रसरेणायेषबोधा

श्री
स्व.वे.
१०४

109

सर्वैर्ग्रन्थरूपाउपायोवच्छेदकालेविशेषेणसमस्तबंधनः
प्रशमसंस्कारात्मनापिवर्जिताशुद्धाविज्ञानकेवलतायां
समनंतरसमस्तबंधनप्रशमेपितन्निम्नानिसंस्कारभावेना
वच्छेदकतात्मोपाधिनपरमशिवतानविद्योत्तीर्णाविश्व-
मयस्तनन्तुविहानेदवनानवच्छेदैवयनेईदृशीशिवव्या-
प्तिस्ततः अविदितापरंतत्वंशिवतत्वंकल्पितंतैः तत्रात्मो
पासकाश्चैवनगच्छंतिशिवंपरम् येरितिशैवपाशुपत-
लाकुलादिभिः नयात्मवादिभिःशिवत्वंकल्पितमात्मनो
व्यापकत्वनित्यत्वामूर्तत्वविनिस्पष्टत्वाद्यनंतधर्मसाम्येन-
शिवैकरूपाणामपिकेनविकल्पनामात्रेणनिस्कलंके
नभिन्नभिन्नशिवरूपत्वमुख्यातेनेसर्वैव्याख्यातव्यात्मिका
त्मोपासकाश्चैवेत्यस्मिन्हृदयेनयेपरंशिवंव्याख्यातस्वरूपं
नगच्छंतिननन्वधीभवंतिसांख्ययोगवेदांतवाद्यादय-
स्तपरपदस्याप्येतिकोनेषामियत्पदप्राप्तिसम्भवनापि
ग्रथ्यचसर्वेपवात्मोपासकाश्चैवेनपरमेश्वरहृदयदर्शने-
केनज्ञानेनपरंशिवंगच्छंतीतितंत्रेणसमसमीलनीयेयो
ऽपि उक्तंचश्रीमृत्युजितियेवदंतिनचैवायंविदन्तिपरं-
शिवम् तत्रात्मोपासकाश्चैवनगच्छंतिपरंपदमितिअ
त्रेहिपरमाशिवंसत्यंवदंतिकेवलंनचैवविदंतितत्वतः
केनापिप्रमाणेनलभ्यतेसाधयितुंशक्यतेत्यर्थः तेन
सर्वे आत्मनगतियांति आत्मतत्वानुरंजिताः आत्म-
रूपतायांतत्वेपरमशिवाभेदाख्यातास्मासंकोचस्तनयो
न्नतिताःस्वदात्म्यस्तापास्वस्तापास्वपत्याद्यास्तत्रात्मो
पासनत्वंसद्विज्ञानकेवलतांरूपतयाप्तिलभंतेनतमा

पं वाह्याध्वरपदस्थाग्रंथिभेदनाद्यात्मानं चैतद्दहनमा
त्रेणावटनेश्रुपितं एवं यो वेत्ति तत्त्वेन स्वश्रिवस्थेहमध्य
नः षट्त्रिंशच्छिखान्तीतान्तद्द्योजयते परे तत्त्वेनात
भवनिवृत्तये एवमिति शिवाभेदं वेत्ति सद्यन्यनकल्पस
देहस्थमध्ये शिवस्यात्रशस्त्रोष्टनिदीममास्वज्योतिमायस्वरूप
नेयास्थितः शिष्यात्मानं परे शिवे योजयेत्तेनदेकात्स्यमा-
सादयति कथं वह्निशिखान्तिशयेन नाडीमात्रिलीनात
दैकात्म्यमाय दहन् अनेन तत्त्वेन तस्मिन्नधः परेतत्त्वे सर्वज्ञादि
गुणाविनः शिवपदे भवेदेहविश्व विभागेन सर्वतः इम
नेनचाभिन्नशिववादस्य युक्तिरनियोगापेक्षं यथोक्तयो
गमेकत्वमिच्छन्ती तिपकरणत्वविभागेन सर्वतः इत्यनेनचा
भिन्नशिववादस्यावात्त्ववत्वं भवतिसर्वज्ञत्वादिकमिह
भेदसारं मंतव्यं तत्तत्मंत्रादिवद्देह विषयं भाविचिंतना-
दीक्षायां परेतत्त्वे नियोजयेन्नियद्व्युत्पतितत्त्वप्रीपतदेवान
मेतव्यमित्याह तत्तत्त्वं यत्परं प्रोक्तं मपरं चाधमध्यगमभे
दनं तत्पदार्थानां त्यागान्न भवयोजनं एवंमक्रदेसर्व
ज्ञात्वा तत्त्वे नियोजयेत् पर स्थूलज्ञानोत्मनापर शिवस्वरूपेय
तत्तत्त्वं प्रकाशितं यस्मात्परं स्थूलमधममध्यगमितिपंच
पटलभावितं तत्त्वं भवनाय दीक्षामध्ये मया सदाशिवशि
वोतत्वात्मात्मानं विद्याशिवात्मकेन तत्त्वं यं पूर्वं प्रायश्चित्त-
शुद्धावपिनीर्णीतमेतत्रितत्त्वदीक्षायां प्रवानत्स्वरूपं तत्थाह
वौकंभेदनादिचक्राराख्याररूपमायादिकं चतत्त्वापनज्ञा
नप्राधान्येनैवतत्त्वेपरस्मिन्योजयेत्किं पुनरिमनर्थः एतस्मा-
दीक्षांतरविषयमपीतिमन्तव्यम अथेह परतत्त्वस्वरूपंनि

६२

श्री
स्व०
११०

110

नयेत्तेन परं परमकारणम् । परस्मिंस्तेजसि व्यक्ते तत्त्वस्य
शिवतत्त्वमनेन । तत्त्वेष्वनाख्यायां विद्यायां व्यञ्जयेदात्मी
यमेवोन्मीलयेत् । प्रत्यभिजानीयात्तेजस्विजोनिपरमसं
ऊचितं परमकारणं परमशिवरूपेरूपम् । अनन्तशिव
तत्त्वमनेन । तदेकात्म्यमियात् । एतदृष्टान्तेनोपपादयति
सप्रदीपे यथावस्को शिवादृश्येत चाम्बरे देहप्राणाक्षि
तो ह्यात्मा न दलीयेत तत्पदे देहमन्त्रप्राणात्मशिवपदा
नामो विन्यातकाष्ठारणि वह्नि तच्छिखाम्बराणि दृष्टान्तत्वे
नारणिमथनप्रत्यासप्रदीपमप्रज्वलिते श्रीमनियथा
शिखोज्वलादाह्यदग्ध्वाम्बरे दृश्यते नत्वलयात्तदात्मभावे
प्राप्तावलोकनेन तद्विव्यकरणमन्त्रारणिसम्बन्धेजनेन
देहयः प्राणास्तस्मिन्नप्रदीप्ते मप्योर्ध्ववाहद्दानाग्निताप्ता
यातिदेहाछिन्नयो आत्मा प्रोक्तः शुद्धविज्ञानकेवलरू
पेवह्नि शिखानत्यसमन्तान्ते समन्तान्ते समस्तं देहदारु
दग्ध्वा तस्मिन्पदे लीयेत निरुपधिपरमशिवैकात्म्यमेत्ये
वेत्यर्थः इत्थंभूतया युक्त्या परतत्त्वलीनेन स्वदेवाभिमान
स्त्यक्तव्योदेशिकोत्तमैस्तत्त्वत्परमपदत्वाभिमानः श्री
हविमर्शकर्तव्यः सोकार्योनन्तपाशवेशरीराद्यहम्भाव
वर्जितत्वमेतदर्थमेवोत्तमपदं तमभिमानं स्फुटयति
अहमेव परो हंसः शिवः परमकारणम् । एतत्सर्वव्या
ख्याभिर्गतार्थन्तस्मात्प्राणो मनप्यात्मालीनसमर
सीगतः एवंविधस्य समप्राणो प्रोक्तः षट्ध्वाभिमयेन्नस
र्वीकृत्युक्त्या समरसीकृतम् । मन्त्रकरणक्रियायोगाध्ये
नयानिपरे शिवे मन्त्रोनिष्कलः करणं दिव्यक्रिया द्वाररोधो

तेनाशेषंकृत्स्नमापूरितासर्वंसर्वात्मतावभासनेनव्याप्यमायाण्ड
क्षोनानादशक्त्यात्मानन्तस्यानन्तनाथनस्यकगणान्तराप्रकृ
ष्टाएवमोष्ठक्लिवाभेदविमर्शएवयथाकृआचार्योभवती॰
त्याह एवमाचरतेयस्तस्याचारंतुशिवात्मकं शिवेनसह
चारित्वादाचार्यस्तेनचोच्यते आचारःप्रोक्तःकारानप्रवेशा
सहचारित्वंतदभेदाद्विमर्शपरमार्थमस्यमाहात्म्यमाह
तस्यदर्शनसम्भाषात्स्पर्शनात्स्मरणादपि भवत्येवस्वराव्या
प्तिमभवेत्तद्योशान्तिः यतोस्यकारणानिप्रोक्तव्यापिनीर
समनाव्याप्तिमयानितत्वस्तम्भगपीस्वरस्यशिवतत्वसा
व्याप्तिर्भवमेवदेहांतेनतशिवादयः महत्तिकराविदपियो
पितंतथारूपंभव्याप्तएवनिसोप्येवंतेनतस्येनिकर्त्तरिक
र्मणिचषष्ठीयस्तत्वनतस्यशाक्तिमात्रवशात् तेनसंयोजितो
जंतःसःखल्वहारिशिवोभवेत् परमशिवएवतदेवभवति
तेनस्तेनसमेनात्मिजयन्तत्पिंस्वरावरे तेनशिवैकात्मता
चार्यैगकसमस्त्रिषेकत्वादतश्च शिवआचार्यरूपेणलो
कानुग्रहकारकः अनुजिघृक्षयापरोहिपरमशिवआचार्य
देहमास्थायपशूनांपाशान्कृन्ततियतएवम् तस्मात्त
मानवींबुद्धिंकारयेद्देशिकंप्रति दिशतीतिदेशिकः उपदे
देष्टातस्मिन्ः सर्वोरान्यान्मानेनोबुद्धिंकुर्वन्निवर्तयेदि
त्यर्थः यतोयोप्यानमायोर्ध्ववर्त्तिनोनेतभट्टारकाद्यास्ते
पि आचार्यस्यचमंत्रस्यशिवज्ञानेशिवस्यवनानात्वंनैव
कुर्वैत्तिविद्येशास्त्वकनायकः चक्रस्यविद्याग्रामस्यनाय
कःप्रभवास्वस्वरूपतापकास्त्रशिवज्ञानेपारमेशशास्त्रे
आचार्यस्यपदेपन्मंत्रस्यशिववाचिनोनिष्कलादेमन्त्रस्य

श्री· स्व·च· १११

श्चिन्नभोविचित्तभेदतत्त्वदीनाम्मध्ये स्वसंगृहीतानाम्मध्ये कत
त्तदीक्षाप्रसंगेन सूचयितुमाह संक्षेपेणानन्तस्य व्यापि
म्यास्सुरेश्वरि सुराणां ब्रह्मादिशिवान्तानां कारणानां·
मीश्वरियस्थानेयशक्तिरूपेण विद्यानन्तस्य देवस्य वि
दुतत्त्वसमनेस्थितः नादशक्तितत्त्वेऽव्यापिनीकरणा
स्थितः विद्यानन्तस्थ द्विविद्यायां प्रोक्तकरणावहृल्लक्ष
मध्यविकासनास्पदमवस्थितिवक्ष्या अग्रच विद्यास्था
न्यकालतत्त्वमूलमंत्रेवास्थितिवक्ष्यातडक्षारवहिनाभत्ता
मंत्रे विंदुतत्त्वे अभिमन्त्रयज्योनीरूपेणेषविस्वविश्रान्तिधा
नन्नादासनेस्थिते विरूढः नादेविमर्शमात्ररूपेस्फादव
भवात्मकस्वशक्त्यंते तत्तनुशरीरेयस्यव्यापिनीशक्त्यंतादध
व्यापिकाकरणासाने रेनयस्वविस्मापनेयस्य गुरोस्तत्सर्वं
ज्ञानान्तवेनियोजयेदिति पूर्वोक्तेन सम्बन्धोस्य करण
नूपायाव्यापिनी सर्वज्ञाना अवबोधेन समनामैवत्यर्थः
सूत्रस्थरानमा सेवास्यान्तकरणमित्यर्थः एवमीदृशाम
नशरीरान्तेर्वहिष्करणास्यास्य त्रितत्त्वयत्परे प्रोक्तस्तेन
चाप्यविनाततः परादिशक्तित्रयमयेनात्मकल्पेनेत्यर्थः
पतनश्च त्रितत्त्वयस्मात् अधातीते समनान्तमतिक्रम्यास्थि
तेतस्मात्परंतत्त्वंयन्नमपासदाशिवव्याप्यात्तदपरंयस्मा
दधमध्यगम् अनपवापरेणात्मादितत्त्वत्रयेणपरादे
शिवान्तस्यातः कृतत्वात्तदारव्याअपरामातत्त्वस्थला·
स्थिद्विशतत्त्वकल्पिना दर्यपुतः तत्त्वत्रयपरेयस्मर्वत
त्त्वाध्ववर्जितम् तेनचापरित्ताशेषंसानन्ताध्वपरानतः
समस्ताध्वानिक्रान्ते यदुक्तमात्मादितत्त्वत्रयंतेनोक्तमत

त्मिकीं मुक्तिं भेदस्यापरित्यागादिति मुक्ता शिवसंस्कारेप
रिनिर्ह्रीणं तस्मात्तस्यापरित्याज्यो यदीक्षेत शुभमात्मनः
स्यात्मेति मुक्ता तद्रूपता शिवमिति मुक्ता विकासितपरम
शिवैकतां तद्दृष्टम् आत्मतत्त्वेन तत्त्वाज्यविद्यातत्त्वेनि
योजयेत् आत्मानमिति शेषः कात्र विद्येत्याह उन्मनामात्
विज्ञेयानां व्याचष्टे मनःसंकल्प उच्यते संकल्पः क्रमतेज्ञानं
तन्मनं युगपत्स्थितं संकल्प इच्छामादेशितत्वाविश्वक्रमास
द्याणां मन्वाक्रमतो ज्ञानमित्युक्तम् उन्मनस्त्वक्रान्तमुक्त
र्थं च मनः प्रायं यत्र तत् उन्मनं युगपदिति विश्वस्यान्तर्द्याणां
वभासनं निर्माणाय तं तं शास्वाशतभि तस्यामत्र निर्मो
दितानंदघनस्वात्मंत्रश स्वाभासात्मनेनावस्थानायनं ईदृ
गुन्मनं ज्ञानमित्युन्मनाशक्तिः तस्मान्मात् परा विद्या माया
भावयिकात्मनतत्त्वोर्ध्वस्य शुद्धविद्यादि शक्तयानाधव्यापका
द्वियानतत्वादियम् अविद्येव विद्या यस्मादन्या न विद्यते ईदृ
ग्गोन्मार्गीण पतयेवाशेषविश्वकोटीकारनदाह विन्द
ते ह्येव युगपत्सर्वज्ञत्वादिगुणान्परम् परामित्याभेदरूपा
त्सर्वज्ञत्वादीन्यतो युगपद्गोन्मनायां योगी वरोलभतेत
तद्यं परा विद्याविलाभ इति यावत् यो गमात् किंच वेदना
नादियमस्य परमात्मनरोधना वर्जनापरमात्मत्वेन
स्माद्धिदेतिमेच्यते अनादियमस्यातेश्यश स्वात्मात्मभा
वस्त्यस्यवेदनम् विचारणात्मात्मनस्य यत्परमात्मत्वशि
वद्रूपत्वमाक्षितस्य बोधनावगमहेतुः अतएवापरमात्म
त्वेन द्विषयरूपं वर्जनासमाप्यते तस्माद्धिदविचारणावि
दज्ञाने द्वति यामात् गमादियंविधेच्यते प्रपंच तत्रसर्वं

श्री· वच्छिवस्याभेदं कुर्वन्निति तेन तद्धितेन पञ्चपतीत्यर्थः आचार्यश्चैव
स्व· शिवशास्त्रमंत्रशिवानामवगमात्सत्र च विद्येश्वरात्मा
११२ प्येवमभेदमन्यं त्येन ग्राग्रहीतेनैकायं भेददृष्टी कार्याः एवंच
ये आचार्यं शिवमंत्रानेकेनयोजनानिति तेन विशेषणा इति मंत्रे
श्वरस्वरूपमेव विशंति श्रुतं चैतत्पातः आत्मणा तद्विद्यावै
मप्यम्भुद्गावैवीरवदिते आचार्यं तेनैव युक्ता ये तेन सर्वे तद्विद्याः
स्मृताः शिवाचार्य एवम्याचार्यं युक्तः येनाचार्यमिन्यंत
मन्यंते ते ग्रन्यवायिन इत्याह अन्यथा प्रकरारूपेणाधोप
श्यन्तिन राधमाः नरके ते प्रपद्यं ते मादारभ्यैवसस्त्र यम
अथ मत्ते गृहीन्दीनानामपि गुरुत्वेषाणा विलयशासं
शतत्त्वात्मादारभ्यैव नश्वरमानसैकादशे भविष्यति पात
कमङ्ग निरयविपाकायेत्याह नतेनसह सम्भाषा कर्तव्या
न शिवार्थिना कृता सम्भाषणान्तेन नरके सोऽपि गच्छ
ति यत एवमात्मस्माच्छिव समभाससर्वे द्रष्टव्या मुक्तिमि
च्छता यस्मात् भुक्तिमुक्तिफलावाप्तिर्भवार्णवनदात्र
या अस्यचैषान्यभावो यदयम् आचार्यस्साजननां च
कुलकोटिसहस्रशः ज्ञानज्ञेयपरिज्ञानान्सर्वांस्तांस्ता
रयिष्यति सैषामीनामायाविद्यासमुद्रेन समुष्टितो जा
ना शिष्याश्चैषां च कारा रात्म नश्च सहस्रशः कुलकोटि
ज्ञानस्यना वदन शाल्याणान्न ग्रहाभिसंपि एवं परमात्मा
रात्र प्रवेशस्ये पाग्रुक्तो पस्थतेयस्य चोपादेयस्य परनव·
स्यपरिनस्य संनादविकल्पसविकल्पसमापतिभ्यां प
रतन्त्र विश्रांत्यात्मका छित्वा प्रशिष्यादिक्रमेणानेनक
लयाधिनस्त्रतानां तारयिष्यति संसारार्णवेरुद्र इति ष्यति·

ज्ञानज्ञेयं परिज्ञानमेव शरीरं स्वं रूपं यथोक्तं प्राक् ज्ञानज्ञेयवि-
शारदरूनिपतद्वयसंहारद्वारकेनमाह एवमुक्तविधानज्ञो
भावो ज्ञानानि देशिकः सर्वाङ्गेनैकयावासौ यमस्नो जाय
ते परे उक्तं प्राणापानादि नियाने भावः परतत्त्वभावनात्मा
सर्वाङ्गेनाप्रयोगे जित्वा सह देवी प्रत्याह सर्वाङ्गेनिप्रयोगे
नकण्ठयाप्ययनानव सर्वाज्ञार्थमाह निःप्रयोगात्समाह
ऊर्ध्वकायश्च ऋजुग्रीवः समपादो व्यवस्थितः नाभिस्थाने स्व
योमूलं मनानाय श्वासवं सम सम स्मृत्युपरिस्कन्दे विकृता वै
वमयोम्नावम् पृष्ठं दत्वा स्कन्धं ग्रेन दर्भेण सहितो करो
मुष्टिना चैव हस्ताभ्यां गृहीत्वा प्रयत्नतोपि च प्रयत्नतो द-
क्षिणं हस्तं वामे वै स्थितः प्रिये मुष्टित्वा समङ्गृहीत्वा वै उत्तान
करयोगतः ततो वृतेन संस्थाप्य भ्रमिमानेत कारयेत स्व
हमेव परे तत्वेपरापरविभागतः ऊर्ध्वकायतया स्थितः उत्था
नमग्राक्षिप्तिवेदिका पुष्करादिरूपं स्थावंयत्र समं ऋजुता-
या स्थितम स्कन्धे परिस्कन्धमिति शक्ति शिवव्यापको स्व
कस्कन्धोपरस्परोन्मुखो कृत्वा तन्त्र एव चतुष्पादानमनस्व-
शिष्यस्य शक्तिस्य कायः प्रसराशिवो न्मुखो शिवेन सम्म
विनसङ्घेति भावनीयम् करा विन्यस्तव्या कृता न निशेषः हस्ता
भ्यामूर्ध्वायः स्थितनाभ्यां दत्तवामाभ्यां कृतो यः प्रत्येकं म
ष्टिस्तेनानन्त एवमथिकृमिति मुक्तिः यत्नतः उत्तनवलिम
नया अग्रतः इति स्कन्धमूलगत वामापेक्षया दक्षिणामिति
कवव दयोम्नावं शिवव्याप्यावाममिति स्कन्धगवत्वात्तनश
क्तिव्याप्यापदाह उत्तानेन करेणायायोगाद्वस्पर्शादयोमु
खस्पदक्षिणोस्य वामेन संस्थाप्येति समस्थितनास्कन्धं कार-

श्री
स्व.उ.
५३

113

यिना ग्रहमेव परं शिवतत्त्वं परापरेति प्राग्वत्पर सूक्ष्मस्थूल
रूपतया स्थितमित्यभिमानेन निश्चितां प्रतिपत्तिं कारयेत्
ऊर्ध्वान चैतदभिमानमात्रं यतः तत्त्वमेकं हि सर्वत्र सर्वं
हि वस्तु मनना स्थितमात्र परमार्थमेव प्रत्यक्षानात्मभावं
न कारयेत् कारयेदिति प्राग्वत् मायाग्रशोधनात्स्थूल
मं भेदाभिमानं त्यजेदित्यर्थः किंच यत्कुम्भे ध्रुवविन्यस्त
षट्प्रकारो वरानने मंडले शौ शिवोऽरं स्माधारणा विक
ल्पतः स्कंधाने तमारोप्य प्राणस्थानोद्रि मध्यगम् प्रा
णधारे समेकता स्कंधाधारे विनिक्षिपेत् ऊर्ध्व मरुद्
लाग्निशिखागतं षट्विधमध्वाणामाज्यरूपतया स्कविम
ध्यनाडिप्रतिच्छेदकरूपायामारोप्य एवं क्रमप्रक्रमा प्राण
स्थिते चतं च मध्यनाडिगं कृत्वा अनेन षड्विधमध्ये प्राणधारे
वा अस्म संपिनी स्कंधानां समीकृते इति मन्त्रवक्तिश्रावित
षड्ध्वसमस्तयता भावयित्वा नासिपेत् कथं कृत्वेत्याह
वह्नधाराप्रयोगेन प्रक्षिपेज्जातवेदसि प्रवृद्धेन स्वतत्त्वा
शिवाग्नौ द्वादशान्तस्थे वा स्वे च प्राणमाता धारं च विभा
गभागभावनया अक्रमादित्यर्थः वस्त्वेभीष्टफलाय मुक्ते
धाराप्रयोगे नात्र निकर्तव्यतामाह नाभिस्थाने स्कंधे मू
लेन ये त्रासां न गोचरम् यथा यथा सृजेद् द्वारं तथा प्राणम
म स्त्रवेत् नाभिस्थाने यतः स्कंमूले स्थितेन नामाग्रं प्रापयेत्
धारापातनं धारा च मध्यप्राणं समग्रभ्यस्तनाह धारणो
र्ध्वचरे द्वादशान्त विश्रान्ते ऊर्ध्वदेवं सति न केवलं इतं षडु
ध्वसमस्ती धारा यावत् प्राणोपि वर्णानां यानि षड्विधाध्व
मयत्वमः यः षड्ध्वमय प्राणस्सोपि वर्णानां मात्रपरामर्श

मायान्तिपर्वं सवसति षड्विधेध्वनि नानोऽम्प्रमेयो विद्यनेक
विन् षड्विधेध्वनियक्कस्मिन्नमेयसोस्मिनवसरेप्रनश्नतिमं
त्रात्मयामयोशेषीकृतनायतनपव तस्मान्मात्रेष्यितास्सर्वे
हेयोपादेयतास्थिताः येहेयतयाससनांताः परार्थ्यो येचो
पादेयतयाश्रुद्धान्मोन्मनापरमाशिवाख्यितास्तैमंत्रपव
वाचकेनरभिनवाख्यात्मतयाख्यिताः यस्मान्मंत्रैरकारादि
ध्वनिरूपैः वर्णौकारणषट्कं एवौकेननवनवाधिष्ठानरूपं
व्याप्तम्प्रतस्रुद्धात्मैवविश्लेष्यीकृतमेभिः स्त्रतस्मृषटंग्रगात्म
ममेलयकार्यश्नतिशेषः यदेवपिकंकारणषट्कयावद्धि
मैत्रेयनिभिर्व्याप्तमेतद्वेयतेनदर्शयति अकारस्य उकार
चमकारो बिन्दुरेवच अर्धचन्द्रो निरोधी च नादश्चैवोर्ध्व
गामिनी शक्तिश्च व्यापिनी सैव तास्समना दश्वतः परम्
समनान्तं वरारोहे पाशजालमनेनकम् कारणषट्कि
ताक्रान्तं मंत्रस्य हेयलक्षणम् एवमेव व्याख्यानमेतत्
हूर्ध्वगामिनी नादान्तदशाग्रस्फुमात्रस्य षष्ठमेयैकादशस्य
भेदकल्पना मयनेन हेयतमभेदविमर्शात्मने हूपादे
यनेति प्रागविभक्तमेव मंत्रस्य हेयम्ग्रकोपादेयं प्रत्यौति
अत्र पाशो यः परित्यात्माव्योमवहिंनु निर्मलः शिवतनग्र
णाभेदाक्षिवयमौवलोककः समनान्तपाशानिकृमा
देव विनाश्य ष्टनिर्मलशिवतत्त्वस्य परमशिवस्य सर्वंपि
भिरभेदसर्वज्ञात्वादिभिर्गुणैरभिलक्ष्यमाणोर्जनिनाद
मोदात्मदृष्टत्वादेव शिवस्यपर्मेष्टरणि पंचविधकृत्यस्वात
त्र्यप्राप्यतेनावलोकयतीति नयापि प्रामतरूपः यतः ॥
पाशावलोकनेत्यकाष्टरूपालोकनंद्रियताप्रात्मक्ता

श्री· स्व·च· ११४

न्निर्भेदेषां पाशानां समनान्तानामवलोकनमात्मनोभि-
मननं स्वरूपं पाशेभ्योतीतं चिन्मात्रं तेन यदेतावन्मयं तेनात्मव्या-
प्तिः शिवव्याप्तिस्ततो यथा तोषनिपादयति सर्वज्ञादिगु-
णायेभ्यो व्यापकाम भावयेद्यदा शिवव्याप्तिर्भवेदेषा चैतन्य-
रूपहेतुरूपिणी येवव्यमाणा सर्वज्ञत्वसर्वकर्तृत्वादिगु-
णगुणायमर्थोपरमोपदेशावनार्थमानत्वादथ्योस्तान्यापा-
कानिभ्यशेषमंतरभेदेन कोपीऊर्वनोपदास्यात्मनोभाव
येतदानन्तरावनपरनिष्ठनिरात्मनः शिवव्याप्तिः सा च भाव
के चैतन्यहेतुरूपिणी प्रयोगि कानन्यसादादेवस्तु ज्ञान
नस्तज्ञावनाप्रवृत्तेः यतोयमेवं सर्वज्ञतादिगुणगुरुः प्र
तोपमिस्वभावो हि शिवस्यानश्यमपश्यते विश्वस्यभिनिलय
नेनेवस्फुरणाहर्मकल्पस्यासौ यमिरूपः निश्शेषभेदपश
मातंतः अभेदसर्वज्ञादियोगेनाश्रयो रूपनया शिवः प-
श्यते इत्यागमे ध्यपवंपसमानो ध्यसौ वस्तुतो नश्वागोच
र इत्याह उन्मनाच मनोग्रामः नन्मनाशक्याभेदात्मनो वि
षयत्वाभावादहस्तुतोनशक्यवाच्यइत्यर्थः नकेवलमीदृ
क्षिवो यावत् आत्मवोधोस्थितो मनाः शिववदात्मापि
चनो न्यमनोभूमिसंज्ञितावोधे सं चिन्मात्रे मनत एवोस
र्वज्ञत्वे सर्वकर्तृत्वा यान्मनिश्चितः स्थितस्वात्मा धर्मना-
श्रेतिसमासः यतश्चात्मा शिवस्तुनमनोगोचरस्तेनः आ
पादमानसं स्पकावोधरूपेणाश्यो जनम महाशिवत्वमाया
निपश्चर्मकोभवाणावान तत्संवेदनरूपेणानात्मास्पञ्च-
निपतितः इति सपन्दः हरी श्रीदेशिका स्मानेसानमिसम
रसीकृत्य समनान्तमनिकम्पस्वज्ञात्मनिस्थितेनवज्ञावोध-

ड्पेणोत्तिअविकल्पसंवित्स्पर्शेनैवस्तोनाशकत्वन्नप्रवेश
ग्रम्नखशिवोयोजयेदत्रवावसरे परेचैवेनिपुक्तस्पक
वग्वापूरयेत्ततः स्कचरींयेणातद्भवंयावद्बद्धोप्रसुप्यते
वहिस्थकुम्भकेनावत्परेनतन्नभावयेत् वहिरिहर्धरेव
कोंतेद्वादशांतेपवंचयत् वहिन्निरोधभावेनसामरस्यं
शिवेनब चमत्कृास्वउच्छत्यापितं अन्यथानभवेद्देविनक
दाचिदेनस्याशिवीभावहेतुरिमर्थः अत्रदृष्टांतः नदीवेग
इवार्णवे पतन्स्फुटयति क्षितनस्ममागरेश्लेस्तमित्युसम
रसीभवेत् पुनर्विभागंनाप्नोतितथात्मातशिवार्णवे
सङ्किरितिमागरमर्कामिक्तियतुरीवहिस्थकुम्भकभाव
नयाअवधिमाह स्कवस्तपूरणंयावत्तावत्कालेसमादि
येत् स्कचमत्काशादाश्येनयावन्नूरणामितिवक्ष्यपूर्णा
द्भतियावद्भवतितावद्वहिः कुम्भकसमयगासमनताहि
शेतप्रापयेत् नदिर्घेपूर्णाडुत्तो अनेनैवतत्कालेनवा
हिकुम्भकंहत्विनाअत्मासमरसत्वेनशिवीभवतिसर्व
गः एवंशिष्यशिवीकरणानंतरम् गुणानापादयेत्
आत्मतत्त्वसमागणान्सर्वज्ञत्वादीकौदशान् अंगापरिमा
द्भतीना अष्टेशेष्फलैरत्न मंत्रैरेवाङ्कपरिमाष्टत्र संख्येका
षडेवाङ्कतयायेषांनाशिवत्वेप्रामेयदापितदभिमागुण
अपिप्रामास्तथापितेषस्फुटामात्रप्रत्यवमर्शाएवंस्वा
नादोदीरणेनापिस्फुटीकार्यैवनिदृष्टांतएवंनिर्दिश
ति यथान्यपत्तेसम्भामेकलशैस्त्राभिषिञ्चपने वदिभिश्च
गुणास्तेपिव्याप्यनेवसुधानले तथाशिवत्वेसम्भामेगु
णानापादयेद्बुधः दाष्टांतिकेकलशाभिषेकंदघात्

श्री नतोभिषेकं निमत्रवक्ष्यति वंदिनस्याष्टकं मंत्रागुणापाद-
स्व.त. नेप्रयोगमाह सर्वज्ञे वैभवस्वाहापरिनमस्तेषेवञ्च अना
११५ दिबोधोभववतनस्यानंतशक्तिकः तथानलमशक्तिरा
नंताशक्तिस्ततः पुनः अत्रवशगाव एवोत्सवादिमेत्राः षट्
कर्मणा एवं योज्ञा सर्वज्ञाश्च पिकपिलादयो निर्विमर्शचि
न्मात्रत्वेनानंदशक्तिरूपत्वपरिहृताः केचिदानंदशक्ति
युक्तत्वेपि भावनया रूपतां प्राप्तानवनादिबोधपः दीक्षया-
तनादिबो धनेक्षिनमेवसदभिवृत्यनेन तत्एवं जन्यते-
कचिन सदा सर्वज्ञता त्याअनादिबोधो निर्मलाशक्तिवि-
कलत्वान्नानंतमहीनाः स्पष्टादिकर्माणि सतंत्रास्यपित्र
त्वादयोननित्यमलमशक्तिकाः निजास्वरात्रिपुत्याम्
ठत्वान्मंत्रमंत्रेश्वरादयस्तव्यामृष्टेनेपिनारेनशक्तिकाः
उदयेतया विश्वस्याभिनत्वेन शक्तिरूपत्वाभावादिमेक-
स्यापिशिवनाथस्येश्वर्याहृतिभेदेन सर्वज्ञत्वादयष्षड्-
गाव्याख्येयाः गुणानां गुणाविश्वांनिसारत्वांस्फुरयितत्वम्
त्वविश्वानिएवंमलेनैव षडागं तीतत्त्वात् इत्याह गुणा
नापायसर्वोत्तान्मलमंत्रमनन्तस्मरेत् ओंहंसात्मपदे-
पेनं सर्वज्ञायेत्यपक्षिमम् स्वाहाकारप्रयोगेनषड्ङ्गनी
प्रतिपादयेत् आत्मपदं दीप्तनाम एवं चतत्थनेयनः अ
निर्दिष्टमस्खंचनत्कृतेनतन्व्यथाभवेन तद्वदिपपकृ
तंकर्म मोहनेवतत्वसंप्रायः इत्युक्तमन्यत्र सर्वज्ञत्वेन्दुप-
लनतोन्तप्राये त्यादिकथ्यतेनन्मापाक्षिममिनिपत्नावदं
मेएवं अप्यर्थेस्वाहाकारेणारुणीदयानाम्ब्रसम्भवव्या-
वमायानमात्रम् निस्पपंचदशेकावा अप्यंतसम्भवो-

प्रकारान्तरावचिनत्तिः इत्थविषयोप्यत्रविकल्पएवेत्याह
त्तिलैर्वाप्यहुतेनेनवा दीक्षांते शिष्यस्यावभृथस्नानमाह ॥
दद्यात्ततोभिषेकं तु मूलमंत्रेणास्त्रवने स्तुः समंत्रमंत्रितेन
शिवकुम्भेन मूलमंत्रोच्चारेणावेघः कथम् परेशान्त्याम्
नेत्तोभ्य शिष्यमूर्ध्निनिपातयेत् तर्पद्वारे विशान्तिःसवा
स्याभ्यंतरं स्मरेत् द्वादशान्ते विश्रम्यन स्यान मानंदस्पर्शा
त्मकम् परेशान्त्याम् नेत्तोभयित्वा विसर्ज्य शिष्यस्य द्वाद
शान्तान्मूर्ध्नि पतितं भावयक लशाधारां पातयेदित्यर्थः
तर्पद्वारेन्तर्वान्तभवप्रयानत्रलारंध्रमभिषेके प्रयोजना
माह मंत्रशक्तिभिरुग्राभिम्रोषनिर्दहनादिभिः शरीरं
शोध्यतेताभिस्तदर्थमभिषेचनम् ताभिः सर्वाभिमंत्र
शक्तिभिम्रोषनिर्दहनादिभिरितिकरणान्तरीयान्तदर्थ
भिनिशोषनिहन्नयेयस्य दीक्षानिर्वर्तनानन्तरमाप्यायना
योग्रप्रदापयेत् दत्तं विमोचयित्वावएवंसमयैककल्पना
यदन्नं दत्तं विसर्ज्य वेनिशिष्यं प्रयुज्यपारितोषिकं स्वशक्त्या
हस्तेदद्यात्ययवानि जिवति तस्मिनगुरुरात्मनाः प्राणोपुष्टे
प्रदापयेदेहीति शिष्यं प्रयुंजीनविधिर्दक्षिणाहीनोमात्मा
दित्यभिप्रायादेवं च वदंतरोनिस्पृहत्वेसूचयति शिष्य
स्तुकालाविनश्याप्यहीनेयद्दद्यादिदतांतुनन्दुकृणानि
स्पृहेनैवभाव्यमित्यर्थोप्यशिष्यः शिवगोकलशेगुरोप्र
णोकं प्रदक्षिणत्रयंकृत्वादण्डवन्निपत्यपुत्रिवित्तवस्त्रेकर
णात्मीयो मप्रकर्षेणादक्षिणोत्तरस्य लक्ष्मवं दशास्यापि
मध्यांनप्रदेष्वन्निमाश्रयेनत्रिः प्रदक्षिणीकरणं दंडवन्नि
पतनं शरीरादिगुणोकलशेशिवसमावेशाख्यानपव ॥

श्री
स्व. त.
११९

कृतकृत्यः प्रकृष्टात्माभावेनेति स्वनिर्मलः प्रोत्फुल्लनयनश्चा
नन्दमात्मानं तेन भावयेत् कृतेन पाशस्तोभाशिवत्वाभिव्यक्तिरूपे
कृतेन यस्मात्तेन पंचप्रकृष्टात्मा प्रकर्षाविरूढानंदानुभवोन्मुखभा
वातुलीगतः परमशिवतत्वव्याप्तिसहस्रनिर्मलस्तथाभूतस्य
नपि स्वात्मनाग्रहवसरेषु तमिति गुरूपदेशादिसमयेषु
णोनेदयन मात्मानमनुभूतचरं भावयेयेनमद्देवतन्मयी
भवतिश्चोपायप्रकटनाय विशेषणाद्वारकं हेतुमाह
प्रोत्फुल्लनयनश्चात इति कैवल्यं जायते सद्यो नेत्रयोः स्त
ब्धमात्रयोरिति निरुद्धस्पष्टत्वमरतनिर्लक्षत्वस्फुटहिवपुः
शोनेविगलिताभिलाषप्रक्षीणसकलविकल्पकलशो
पसंहरति नैर्वाणिकीयं दीक्षा निर्बीजा वा सबीजा क्रि
यावतीतावश्यमर्थ इति पतत्य पाशस्तत्रमादाय शिष्य
देहे पलमयेदित्यर्थः प्रभृति दाशेव निपतन्त्यक्षीणत्वं येनयो
निर्बीजवादीतो कामोभयत्रापि निर्वाणप्रयोजनावाग्र
हणोनेदमाह द्वयोरपि दीक्षयोः प्रोक्तोपः पाशस्तपाश
शिवयोजनात्माविधिसमस्तरूपकेवलनिर्बीजायांसा
मयीयपाशसिद्धिभावनावसरे समयपाशमप्यंतःशुद्ध
तेन भावयेत् न तु तेषां मुद्राविध्यंतरमस्मिन् एवं हि सम
याचारपाशेन निर्बीजायां विमोचयेदिति स्येतावन्मात्र
मक्षायवेभाव्यानुरूपेण शिष्याणां गुरूणां सदाफलेन
विविधाकारैर्निष्पाद्येमनुदीरयेत्कर्म. तथाभ्युदयाया
प्रारभेस्मृताः सर्वपाशानेनेकांश्च तदंतभावयेदिति
भ्युक्तमते निर्बीजायां समयपाशमायीयपाशाभूताय
वंशोध्यतेनभाव्याः तेषां केवलारम्भोगप्रदत्वाक्तिः

मायीयपाशांतर्भावस्यैवेति तत्र अत एव श्रीसर्वज्ञा
नेकरसस्य गतत्र मायीयपाशस्य स्थूलेते सम यपाशस्य द्विक
क्रोन्येनावैनेवतंत्रभेदः एवं दीक्षाद्वयविधिरेकरूपत्वे
नोपसंहृत्य तत्राद्यन्त्सर्वं शुद्धं षट्कोशशोधनां निर्वाणैकवि
यमुक्तं तत्र पुत्रकस्यैव मंतव्यमेवं समयिपुत्रकयोर्दीक्षा
मुक्त्वा आचार्यसाधकयोश्चक्रमतेनाम । येषां सर्वो जि
कादीक्षा ऊर्ध्वं तेषामभिषेचनम् विशुद्धस्य महानां तत्सर्वे
जेतन्त्रमन्त्रान्वेत्ताचार्यत्वे साधकत्वे वाभिषिंचेदित्यर्थः
तत्र कुलशीलसमाचारान्वेषिकत्वेन योजयेत् कान्ते
पारमेश्वरसंहितानां गुरुतत्त्वानि कार्यं परिज्ञाने मूलं
वाङ्मनःकायविषयाय मनियमाः सम्यगाचारश्चाक्षा
न्नष्टानामापत्ते विशंनेपषाते दिशनीनिर्देशिक उपदे
शाश्चाचार्यस्य रूपत्वेन युंज्ञीते इत्यर्थः अथाभिषेकस्याचा
र्यशिवयोगादत्वेनरम शिवयोगयोजनं ताडीक्षावि
धिस्तस्यापश्चात्कार्यमित्याह पंचभिः कलशैर्भद्रैसि
त चंदनलेपितैः शिवकुम्भपदेभ्यो वीरत्वं गंधाम्बुशी
तैः रोचनत तत्र हरितैः सितपद्मामे [illegible] जोद्रैरेस्त्वनपल्लव
संयुतैः रुद्रिद्विहस्रिविशिष्टैर्ग्रोषधरत्नहेतुनानाविधौषधिपि
ष्टस्रह देवालोसिनपद्मान्येवमुक्तानि नानिनैरुक्तानि उ
क्तैर्निरुक्तहासो भोगमोक्षलक्ष्मीपरामर्शो विघ्नत्वे येषांत्
नपल्लवादीनि सकायपत्रांतरागामृ पल्लवनाशाय
नेषु पृथिव्यादीनि तत्त्वानि पंच पंच सविन्यसेन्न नाश
निवृत्त्याद्याः कलाः पंच तेषु चैवात्र विन्यसेत् तेष निवृत्ति
आदिभ्य आपकतेनेन च कारणवशाद्धेतन सहकर्मं सद्व

श्री
स·च·
११७

निजेष्टवासनपत्ते एकैककलशोपाध्याने नादिशिवा
नकः भुवनेशपुंजलन्नच पूजयेद्भैरवं देवं सर्वसम्पा
देकैकमाना षडंगावरणोपेतं मंत्रं सस्थानं संपूजनं क्र
मोनिहितकलशाः एवमित्यादि नृपः स्थावरणानिशम
शानवर्जनीति केचिद्देवं समभ्यर्च्य भैरवेणाभिमंत्रेन
एकैकं कलशं प्रियेत्प्रेष्ठोन्नरशनेनैव परत्नतमनुस्म
रेत् यथाकालाचान्तमागोदिक्षितिमाह वारुणांसौ
म्ययाम्याप्यामैश्वामैशपांतथैवच सम्पूज्यैवं विधानेन
अभिषेकं समारभेत् तत्र यागगृहस्याग्रेशान्यां पीठं सक
ल्पयेद्बुधः पीठमासनकं यथा तत्रमंडलकं कृत्वा स्व
स्तिकादिविभूषितम् वितानोपरिसंबद्धनं ध्वजोस्मपरि
शोभितम् तत्रासनेन्यसेद्देवि श्रीपर्णीचंदनोद्भवम् श्री
पर्णीचंदने प्रशस्तश्चो नृपलग्ने तत्रानेनासनेन्यसेत्
निभंतं शिष्यं न्यसेत् एवं बलकलीकृत्य पशान्याभिमुखं
स्थितम् तत्रैनिश्रीपर्णाशणासनेशिष्यमाचार्यो विकीर
णेन ग्रथ गंधपुष्पादिनाभ्यर्च्य निर्भत्स्यकाचिकोद
नैः महद्भूमगोमयैः पिंडैः सर्वौकरसमाश्रितैः सिद्धार्थ
दीपतोयैस्त्रनीराजनसमन्वितैः काचिकादिद्रव्यशो
न्तकुम्भेनोपरिनिक्षेशराजनानन्तरयानीराजनादिद्दी
पपुष्पेन निर्भत्स्य प्रशान्तविघ्नः शिष्यकार्यः इत्यर्थः
ग्रथ निर्भत्स्यैवं विधानेन अभिषेकं प्रदापयेत् पृथिव्या
दिवर्णाद्युदरामानन्यस्य चयेन ईशानान्तैः पृथिव्यादि
कलशानामाद्यैर्वैक्रमिचेन निजविवाक्षिनात्रैवममत्र
सदाधैरितिनपपादः किंगता क्रमायाम्नाकलशेष्विह

त्यादिव्याख्यातक्रमेणाविनयिनेत्यर्थः यथायथम् अभिषिक्तो
न्यवामत्वपरिपाप्याचयेनतः मायीयकंचकप्रत्तेपव्याप्या
पूर्ववत्पुत्रन्यागः परमशिवप्रकाशपरीतनाव्यान्यास्त्रयद्ध
मः परिदपीतथ्राचांतज्जलेशिष्यं प्रवेशदत्तिणामूर्तिं न
त्रस्यव्याख्यातव्याख्यानेनासमनरूपम् योगपीठेशकल्पयेत
त्रैतम् संस्थाप्यसकलीकृत्यत्रासे अधिकारेशकल्पयेत्क·
थमित्याह उस्नीषमकुटाग्रांस्र छत्रपादुकमासनम् हस्त
स्पशिविकाद्यांश्वराज्यंगानिअशेषतः करणीकृत्तवींबरि
कांस्कन्धवोदर्भेपुस्तकेम अनलस्त्रादिकंदत्वा उस्नीषः
शिरसिवंधनायोपटः मकुटादिकंमभरणांज्ञानंभूषणा
र्थम् शिविकाद्युग्यम् राज्यंगानिकर्यभेदादीनिकरणा
द्याचार्यतोपयोगिस्राद्वियहणात्कृत्स्वपात्रादिकंमपि·
कारंशाचष्टे वनराश्रमसंस्थिताः दीक्षानुग्रहमार्गेणदी
क्षाव्याख्यानयासदा अयप्रभृतिकर्तव्येऽत्यधिकारःशि
वान्नयाशनत्वदुश्रमश्रुयेत्नितल्लेषांनयाऽस्यव्याख्यामर्या
कार्यकथंदीक्षणामायतशक्तिपानत्वादीक्षानयाणांम
नुग्रहमार्गेणानजिकृत्तयानन्तस्नेहलोभादिनामदेति
नकदाचिदपिपरानुग्रहत्तांविनास्पेयमित्यर्थः इत्यय
मस्माशिवाज्ञयैवनवाधिकारश्चायतेनोनत्यत्रान्यस्य
कस्यापिशक्तिरित्यस्यात्वादेयेत्यर्थः अथतम् उत्थाप्यह
स्तासंगृह्यमंडलेनप्रवेशयेत किंच ज्ञानभ्यायरांग
नासमानंभैरवेननतः विज्ञप्येनम् किं भगवत्नेवमभि·
षिक्तवानत्वयाचार्यपदसंस्थेनतवाज्ञाविधापिता
नदातत्वैवाज्ञाचार्यपदस्थितैः नवाज्ञैवायम·

श्री. स्व. च. ११८

सिषिक्षुरिति विज्ञाप्य कर्त्तव्यमत्याद्यानन्त्वधिकारं तद्देशिके
शिवत्वतार्थकथनं विषयस्योरत्नाध्यितः यद्गुरुपारमार्थ्यो
गणयाने शिवत्वतार्थकथनमवश्यकर्त्तव्यं तद्देहेन वै वशिव
स्वयरत्नाध्यितोऽस्वकारोमितिविशेषः कथनं कीदृगित्याक्रिय
ते तद्गृहीतत्रूपसम्पाद्यते येनतादृगस्य निर्गत्य भवनाद
भ्रौकलाधानेन होमयेत् नत्रादौ मूलमंत्रक्रमेण मंत्रतर्प
णं कृत्वा प्रत्येकम् कलानां पंचकाहुतीः दद्यात्तदित्यै
म् पंचपंचसमर्वासहुत्वा पूर्णाहुतिं गुरुः अर्थान्मूलेन द
द्याद्द्यात् अर्घपूजादिके कृत्वा प्रणम्य स्थापयेत्स्थमो किम
भिविक्तोमयाचार्यंतदर्थमंत्रतर्पणं वक्ष्ये कृतमित्यै
त तत्स्ताप्यामित्यर्थः अथास्य हृदाद्येपंचभिस्त्रोकै इ
तिगणं लांछयेत्कथम् तेनस्यमलाभिमन्त्राभिकताह
जितेक्त्यम् दर्भोल्मकेशिवाग्नौ तत्कृत्वाते नैव कन्यस्या
दितलांछयेत् कनीयस्यापि अंगुलीहृदादिमंत्रक्रमेणाद
र्भोल्मकेन स्पृशे येनास्य मंत्रादीनाकरणं तु पागहितित्वम्
कार्यंशक्तान्त्वभवत्येत के रस्य शोज्ञापाशाद्यबीजक
त्यायां नीत्यर्थः इत्यं समन्तात्वा अभिषेकस्यविधिरयं फल
ति निधियापरितोषिकम् पुष्पंपाणौ प्रदद्यात्ततेचम
ण्डलाग्नौ प्रपातयेत् शिष्यं दास्वत्व्रतामार्गमचभैर
वंकलशंवाग्निंनमस्कृत्य तद्दंडवत् लब्धाधिकारो दृष्टा
ऽदृष्टफलाविनः मगुरुश्शिवतत्त्वमत्यशिवयाप्य
फलप्रदः दाशवदित्यादाव भिप्रायत्तदपव दृष्टफलंमौ
वनम् क्रिरदृष्टंतुपरमशिवतत्वम् एवं पुत्रकाचार्यवि
षयम् विधिं निर्वत्य साधकविषयं तमपक्रमेण प्राणंते

भूतदीक्षा च सदाशिवपदात्मिका । इति दीक्षा सदाशिवोन्ना
णिमगुणाभोगदीक्षा शांभैनेशोनंतपदे योजनांते श्मर्थः
चकाराच्छिवयोजनिका रूपापि यन्ते योषं सबीजिकां दी
क्षां कुर्यान्नेषु भिषेचनाभिस्तु पक्वांते मबीजिका च शिव
योजनिका सैवाक्कास्वतपवोक्रमन्यत्राप्रमादाद्भवेत्सि
द्धिः प्रमादाद्बाधा परे पदमिति यद्दिसिद्धिविषयेषु मायति
नदस्पर्शंकारे यदेमा विघ्नोभूदित्येवमर्थं साधकस्य शि
वयोजनिकां कृत्वा सदाशिवे योजना कार्या न दिर्थम शि
वधर्मिण्येषो ज्ञेया साधकदीक्षाविशेषः यत्र ज्ञानं सदा
शिवतत्वयोजनमस्ति सा च लोकधर्मिण्यतो यथा शुभे
कत्तपणानन्तत्वमेशादिपदयोजनात्मा अतस्तु शिवध
र्मिण्येषो येषां साधकानां प्रकीर्तिता तेषां कृत्वाभिषेकं त
वक्ष्यमाणरूपेणान्यैव साधकत्वे नियोजयेत् तत्र साधक
स्याभिषेको यदि विद्यादीक्षानन्तरः विद्यासकलमेव क्षा
कृत्वा विद्यात्मक सदाशिवपदयोजनात्मा शिवपदयो
जनादनंतरभाविनी या दीक्षा तदनंतरं साधकस्याभि
षेकानामेव कथ्यमानप्रकारोऽभिषेकः कार्यः यद्यपि सक
लमेव्याप्यपि परपदप्राप्तिहेतुत्वमस्ति तथापि विद्यादी
क्षाभवैत्यानवासनाभेदनास्थिताः उक्तेहि मंत्रमन्त्रग्य
इव्याणां होमसाधारणात्मादि अनपकर्मभेदेन वि
धेन सर्वत्राधनिसंस्थितः कर्मपाशत्वपाणाम अतस्त्र
कृतानि यानि कर्माणि सर्वाण्यशुभानि तानि संशो
ध्यविधिवत्कलापंचाध्वगतानि तत्र योजनावसरे भेदावि
मर्शं साधकस्यात पूर्वंकलात्रयेकर्ममलस्थितिःसल

श्री. स. चे. ११९

नयोक्तारः इह सन्त्वनया कलापंचकेपीति न कश्चिद्दोषातः
प्रथमकलश ब्रह्मार्थे भावीन्यपि कर्माणि समुच्छिनोति श्च
त्रएवोक्तं विधिं स्मारयति प्रारब्धकर्म यस्मात्तं न चैकस्यत
भावयेत् वर्त्तमानदेहे मंत्राराधनादि यत्प्रारब्धं कर्म यात्पा
संचयन्नदेकं व्रतपाणीयते स्थितं तन्न भावयेन्नाप्य मंत्राराध
नादिकमोक्षमापयेदित्यर्थः निर्णीते चैनन् साधकस्य तन्भू
त्यर्थं प्राक्कर्मैकं न शोधयेत् प्राक्कर्मगामिचैकस्य भावयि
वेत्यत्रश्रुतस्य यामशोध्यार्थं सकले सदाशिवतनो न्यसेत्
सकलं द्वात्रिंशद्दलं के कथम् विद्यादेहस्वरूपेणाध्याताद्दे
वं सदाशिवम् प्राणाङ्गुलिप्रयोगेन अणिमादिगुणोपेतम्
विद्यादेहेपादशभुजस्सकलभयानकोथ अणिमादिगु
णावासोमूलमंत्रस्संसत्वया अष्टावेवाङ्गुनीर्दत्वा अभि
षिंचेत्साधकम् यथा निष्कलयोजनानंतरमस्याणि
मादिगुणात्मनापतिकार्यं अत्र सकलमंत्र एवमणिमा
भवेन्नथार्यश्चनस्सकलोम्नात्र एवमणिमागुणाणायदीक्षा
त्मनोघ्राहेत्यादिप्रयोगः अणिमादिगुणावामाविता
नमिमित्तं तदभिषेकं प्राग्वत् कलशैः पंचभिः कुर्यात्
कथमित्याह शान्त्यानीनां पंचमेशाशांतिपश्चात्स्वत्वर्थे
केणिश्विश्विनिवारुणाणोमरदल दिग्गतेषु प्रावरुद्रकादिषु
णेषु पंचमरुनिपुणानेपश्चादिति शांत्यानीनान्यासाद
नेनवंचतत्त्वर्थकरुनिप्रायकलशैश्चत्वाभिप्रायोयस्या
यकस्याशिवदत्ता विश्रांत्या एवंमविश्रेसदाशिवीसिद्धिः
स्वत्वंभ्रूकाभोगानंदशिवोभवतिनदिर्थम् शांत्यानां
सम्पूर्णीकृत्य शान्त्यानीनाकलशान्यनंतरं शांनाकलशान्या

साक्षांत्यासम्पुटीकारो भवति शान्त्यातीतायाः कलात्रये
ण शान्त्या च गर्भीकृतत्वात्किंच पृथिव्यादिभ्यः पंचभिः कला
क्रमेणैव कलशेषु न्यासं कुर्यात् इति शेषः पृथिव्यादयो
त्रक्रोडीकृताशेषतत्वतत्वेश्वरा ब्रह्मपंचकपरमार्थान
न्तस्थलकृतमात्रात्मकाः अथ एकैककलशेषु स्थाप्य
मंत्रं तत्र विन्यसेत् विद्यांगैः सकलीकृत्य साध्यमंत्रं सकल·
भटारकहृन्मुखेः अन्योपि पुष्पपानरं पानात्सारं वि·
द्यांगैः इति सकलांगैः सर्वज्ञानादिरूपैस्तत्र साध्यमंत्रा
ङ्गैः वा पश्चात्तत्र विद्यांगवर्णान्न्यसेत् विद्यांगानां सर्वज्ञा
नादिरूपाणां एव सिद्धिसाधनानुगुणत्वाद्वर्णानन्या
सउक्तः अथ साध्यमंत्रेणैव सम्यक्साधुपरिणैव एकैकं
कलशेन ततः वहिर्मण्डले केनस्यपासनेमाणवेणान् सा
एकेन त्रसेस्थाप्य सकलीकरणं ततः निर्भस्य पूर्ववत्त
दैस्साध्यमंत्रेण सेचयेत् निहत्याद्यैकैककलशस्य साध्य
मंत्रेण मंत्राणां सर्वभूमयोस्य मंत्रप्रसादात्सिद्धिप्रदाभव
न्तिति वहिरिति यागगृहात् मण्डलेस्थलिकादिरूपेस्नात
नेपथ्ये पर्णादिरूपं सकलीकरणमिति तस्य कुर्यादिति
शेषः सर्वैरिति एवमतैः कालिकादिद्वितैस्तत्र निहत्या·
दिरिति भिकृत्य साधयेत् सर्वदिग्बलिम् शान्त्यातीतं चटेप
श्चाद् हीनासेचयेद्धितम् शांति पश्चात्गृहीत्वा शां
तिमिति शांतिं चाटंत दिव्यम् संपुटेनाभिषेचयेत् सम्य
गर्थस्तदभिप्रायः स्त्र्यान्यात्वेन एव तदेवम् साधकस्या·
भिषेके यमनुलोमविलोमतः अनुलोमं निवृत्यादि
त्रयेणं शान्ति शान्तितीत्योल्व्यानिलोमं किंच ओमाषिच्य

श्री
स्व.व.
१२

प्रवेशयेत्तं दन्तिगणां मन्त्रैर्मायिनमपरिवर्तितवस्त्रं शुद्धो
हन्तिगणम् तस्याश्रयणं विघ्नप्रशमाय तत्रास्य च प्राणावेत
सनंदत्वा सकलीकरणं भवेत् अथास्य सिद्ध्युपकरणम्
साधकस्याधिकारार्थं मन्त्रमालादिकल्पयेत् सम्यक्चिन्तां
कारयेत् कल्पयित्वैतं मन्त्रकल्पात्तस्त्वच वेदिकां
छत्रपादुके उष्णीषरहितं दत्वा कल्पसाध्यमन्त्रपुस्तिका
उष्णीशभ्रावाचार्यपवदेयः अथ प्रविश्य शिवसन्निधौ
विद्याध्यपरमेशानं साधकोऽयं मया कृतः भूयासिद्धि
स्वदन्तान स्विप्रकाशस्य भक्तितः साध्यमन्त्रं तदस्या
नुग्रहं कमसन्निनम् शिवसन्निधानमिमितं प्रवेशोत्येन
मंत्रीभूय तदवष्टम्भेनैव देवं विद्याध्यसाध्यमन्त्रं दद्यात्
साधकोयमित्यादिविद्याभिः स्वरूपम् विद्यामेः पश्चास्स
र्वेवल्पद्वान्तंतं भावं शिवसन्निवेवच पुष्पं छलोत्पादन
विधानतरकंसि शाप्यायनायतदाह तस्य हस्तेसमस्तेन
सिद्ध्यर्थं साधकस्यत परशक्तितनमूतं तत्कक्तिसमग्र
त्वोभूतमेतदभिप्रायादुक्तेन हस्तेसमर्पणं साधकस्य
प्राणस्पभोगहीनत्वान्मन्त्रं हृदि निवेशयेत् उभौ गुरु
मंत्रो हृदि निस्वात्मानं तद्विमर्शमयं कुर्वीतेत्यर्थः तदेव
मुभयोः योगसमन्वलाभम् प्रहृष्टवदनः शिष्योगु
रुश्चापि प्रहर्षवान् उभौ निर्गत्य च अग्नागोरसावधा
नोस्थानामिति विशेषः ततोगुरुः अग्नेस्तर्पयेत्मन्त्रं सं हि
ताम् ततोपि यथासम्भवम् सहस्त्रं वा शतं वापि साध्य
मंत्रस्य तर्पणं कुर्यात् एवं संतर्पयित्वा तत्पुष्पं पाणिना प्र
दापयेत् प्रागुक्तसाधकायतेन तत्वात्मनेत्यर्थात् ता

तत्साधकः निष्कं समभ्यर्च्य देवं तत्स्वाधिरिलवक्ति गुरुमूर्त्तिषु
देहवन्निपतेत् ततोपि त्रिःप्रदक्षिणीकृत्वा प्राणस्यभक्ति
युक्तात्मा अणिमादिफलं लभेत् तद्योगात्मनामेतिगुरु
रुत उक्तस्याणसाधकं स्वयात्मसमयात्याहिपत्वतः तेग्रेभवि
ष्यति किंचनिर्वीजदीक्षादीक्षितवलंसर्वे शिष्यास्समया
गम्याइत्यादिशान्ति दीक्षावसानेतद्विश्राव्रणीयाविपंचि
नः समयाहेतोपसंहरतत्पदवनारयति एवंदीक्षांतनि
र्वर्तसर्वादेववदानने आत्मयोगः प्रकर्तव्यो यथाभवति
तच्छृणुः दीक्षासमयादीनां आत्मनोयोगः परतत्वयोज
नात्मासमस्तेयेपापानेस्पर्शविर्पिहननादिसम्भावना
शङ्कशंनयेकर्तव्यस्तदिर्थेवैकालिकीप्राकृतीवाश्रादा
र्यस्यपद्धत्यादीक्षाभवतिविज्ञानहेतुकावैत्तानिकी
तिल्लाज्यादिरुतिहेतुकाप्राकृतीतत्रवैतालिकीसम
स्तांत्र्याविधिनानेनकारयेत् सुस्तस्तांप्राणिज्ञानसमन्वा
श्रनेनेनिवत्समाणेनतत्रप्राकृतीनावर्त्तवोकप्राकारा
किविद्वेतलक्षणेनाह तिलाज्यादिसमायुक्ताश्रद्धवायी
षिकल्पनाप्राकृतांकार्यैविशेषः तत्रच कलाभिः पंचभि
र्वामममधानंस्तुगपत्यसेत् ततप्रायवक्रमेणचतत्त्वनषि
एनाहोमोपचाराद्यान्कृत्वात्मानंनियोजयेत् शिष्यैवेत
न्यवत् वागीश्यांस्तुगपद्शेषकलाव्यापिकायामाकृष्यो
द्दिष्टंपुर्यष्टकंरूपमात्मानंयोजयेत्ततोपि योगाद्धानं
स्तुगपन्यसेत् गर्भयोजनानंतरंद्वीत्यमधानंस्तुगपन्नसे
त् व्यस्तंच पृष्टाद्यैः एतत्पितानंतत्रैव योगायोमाङ्गति
त्रयमम् एपावमन्तरं हंसवीजएवंमात्मानंसर्वाध्वव्यापकं

१६१

श्री
स्मृ·कौ·
१२१

वाग्नीश्रणगर्भेत्रगाग्रयोजयामिस्वाहेत्यत्रप्रयोगोपि गर्भ
धारितजननेस्मर्जनेभोगनस्याये श्रगायहोमयेरेविमूल
मेत्रणामत्रतः प्रत्येकंश्रुगपदिनिसवोधव्याभिभावनया
विहीमल्लदाह स्याहुतीनांत्रयंहोमंप्रतिकर्मवरणनेनि
ष्कृतेः प्राधान्यात्तस्यग्योममाह होतव्या निष्कृतिभिन्नापं
चस्थानकलान्मह शनमेकंनवंवापंचषष्टिघाद्दीनि
स्थानानियासांकलानांनदात्ममत्तद्धिषयेनेननिरूतो
मस्त्रेनत्यस्यगर्भादानादिकर्मपंचकेनिष्कृतिरस्तेतिस्वा
हेतिप्रयोगमेवमत्रत्रैघाव निष्कृतिपरिकोर्तिनापूर्व
मेवनिर्णीतामस्य विस्प्रेषपाशश्केदायथाम्नेवस्रुगपद
तिः नहारेचात्मनस्याने श्रादिपादाष्टिप्रयणो पापादरे
वस्रुगपदवेष्टणोहोमः अत्रच नाउनक्षेदनग्रहणोका
चेनत्यभावनकारणाकान्तःप्रवृत्तकेशापर्यणात्पूर्वनन
मीयाम पूर्यहस्कांशापर्णात्सवीजायामपिभवतीतिनि
र्णीतमारस्य हणाकृतिनयानयेन नयेवच आम्नानेयो
नयेनसंभविवेपरमकारणो ननोपि गुणान्मूर्वंवदायाय
अवभृथस्नानेननानेव अमृनान्मूर्वंवत्कृत अमृताना
विनस्थान सेयंप्राकृतौ धान्नादोनाप्रवकादिदीनाग
णांसमासोनप्रायश्चित्तनिहृनये पशुसंसर्गएनानिवि
कृ विधिसम्भावनाशंकर्णांत्यर्थमत्यर्थः ननास्मानेश्व
हस्ययोदोत्प्ययाशुद्धिमाथनेमोपिपहभुडस्सदवेनान
स्पहस्तग्रहणामस्यप्राणादिविलक्षणा नयाप्रत्यभिज्ञा
तोमोश्रुद्धिस्तदितत्परामर्शादेवसर्वेसत्यनामितिकिंप्रा
कृत्याद्दीनयामत्यमेनत यदिशाकिपानवशादेवप्र

स्यान्नदाप्राकृतीनैवकार्यान्नदानजुशलैकसपायाद्यि
ज्ञानदीक्षामाह ॥ अथ विज्ञानरूपेण सहकृउश्चारलक्षणा
दीक्षा भवति ॥ मध्यधामसमनुप्रवेशेन परस्परणांहंप
णामर्णमयस्य मूलमंत्रस्य सहकृउश्चारस्य पवलक्षणां यस्याः
यतः हेयोपादेयपाशानां युगपदेवरवेणान्त भैरवेन नि-
ष्कलेन सम्यगुच्चारितेन मायांतानां भेदकरस्तेन हेया
नां समनंतानां तभेदाभेदरूपेन योपादेयानां तथा
पि भेदांशसमंयानामाशव्यपदेश्यानां युगपच्छुद्धिर्भव
तीइ तिशेषः उक्तं च प्राक् सहकृउश्चारितो देवो नाश
येत्स वैं किल्विषमिति निकेवलं युगपन्नाशत्तपाणां म
त्रेण क्रियते यावत्परमशिवपदे स्थाप्यतीसंस्थितिः
पश्चादेषा च सहत्वदीक्षा प्रकीर्तिता ॥ इत्यमानुदीक्षान्ते
विशेषपूजनं होमं यथाशक्ति प्रकल्पयेत् वाद्यगीतनृ
त्यनाद्यैः स्तुतिभिः पूजयेद्गुरुम् त्रिः प्रदक्षिणमावर्त्यक
लशाय समंडलम् ॥ ग्रहाद्ध पतनं कृत्वा विज्ञापेत् परमेश्व
रम् अधिकरणदेवं प्रदक्षिणीकृत्य किं विज्ञापयेदित्या
ह ॥ भगवन्सम्प्रहेतर्थयन्मयावहितो भवान् ॥ तत्त्वेनवं
सदादेवविधिस्वस्य समप्रभो विधिदीक्षाकर्ममयेनि-
नयेवदत्ताधिकारस्य यदपि विधिहीनमकामस्य ग्रामा
दिके विधिहीनन्तंमपिलेतव्यमस्यथैः यस्मात् पूजाशा
स्त्रादिनायथा न भवेदिति भूयिष्ठाग्राहकेतेनकृष्णसंचयैः
यथाशास्त्रे पूजाभूयिष्ठाविततपरिपाटीकोदिना ना-
थाप्रकृतिपरिणामरूपेमितेद्वैनभवेदिति विनयप
रा उक्तिः अन्य आर्घपात्रविक्षेपानतंसंस्कृतानां द्रव्याणां-

श्री.
स.च.
१२२

शिवीकृतनवात्मकं यं शाकृतनं विन्नशाश्रवजेनाच्छसितन्त॰
मस्य प्रयोजनकं यतन एवं ततः स्रविन्नमध्यमक्तिमक्तिमात्रे
विधानेयन्त्रकृतेनमयानन्सर्वं सफलेसेत्त स्वप्रसन्नेविभाव
यि स्वेष्टप्रसादेमयाकालघ्या प्रशमनेन एणोविदममय
नेनस्कृरणाम् एवं विन्नभिसमनंतरम् प्रसन्नवदनोत्सष्टे
वं देवं विभावयेदस्य उपविश्यतनो पोगे संहरेनदस्मा
न्वियेतत्रादौ स्वयं संपार्थ्य गन्धश्रीयानस्थापयेच्छास्वा॰
ननम् स्वयवनिवर्चोयथासौ देवदेवस्यनेवेद्यं वाद्यप॰
ाशनादिकं मितन्मन्त्रोक्तनात्मरंपविन्नमेतेमोकस्थि॰
इत्तादिवरीमितनाहर्षीदिन्यस्त्रोणान्स्परनाणामेवंकृत्ना
विशेषमजनेनाचार्येप्रणीपातेनततः पुनः निरोध्यार्थनतमोग्
त्स्वार्थं सवापमध्यतः दत्ताविसर्जयेदेवं दाम मंत्रम॰
नुस्मरन् स्वर्वमितिपश्चाद्देवः प्रदानवतः सारयेन्नकृष
वैदत्ताप्रतिपानेकृत्नानिरोधः प्रयोजनोर्थः प्रासनं
पनिसमामेविधौसरूपविश्वोनमर्थं सवापमध्यतनरनिता
नक्रियाशक्तिव्यानिम्भांदत्तवामकराम्भांदत्ताविसर्जये
न् विसर्जनविधिमेवप्रवयति आत्मनोरेवकंकृत्नाप
श्चोदेवायनिक्षिपेत् निष्कलेनेमर्थ्यान् संहारिणापाचसंग्
स्वमंत्रान्मार्ष्वमेव स्थितान् विसृष्टमालिनाच्छान्नाथा
मदेहनविन्यसेन् कनिष्ठादिक्रमेणादत्तकरशाखा
मेवनेनात्मासंहारिणीयामदेहेसकलमभट्टारकेविन्य
सेनदेकलीनात्माव येनमपि विद्यादेहमेरवस्यनिष्क
लस्योपलीनेविन्यसेन् नलीनेविंडविग्रहे तन्निष्कलरू
पमकारादिप्रणामस्वरूपान्यानिनात्मानिविंदोलीनंत

मपि विंदुना नादशक्तिस्थं शक्तिरूपेन ग्राहयेत् सर्वबिंदुनि
रोधिकाप्रशमस्तुत्या विमर्शप्रधाननादनादेन तद्रूपताप्र
मितमानेदस्पर्शप्रधानेन शक्तिरूपं सम्पादयेत् तदपि
शक्तिरूपं व्यापकेन स्वरूपेणाक्षिप्तं स्मरेत् प्रणवमयमे
मुदाम प्रकर्षेणानयते सर्वैरिति प्रणवः परं तत्त्वं तेनोभय
तत्सम्पुटीतमित्यनः कृतं सर्वान्व्याप्तमित्यर्थः तथाभा
वितं संहारिणा तत्संगृह्य द्वादशांतेन योजयेत् ततोपि
सरकेणाहृदिन्यस्य स्वस्थानस्थं तद्भावयेत् स्वस्थानं निरु
पाधिप्रकाशानंदघनमेव तत् सकलं निष्कलं रूपं तथा
सकलनिष्कलम् भिन्नावस्थं तमेव पुनर्हृत्स्थं तत्संस्मरेत्स्व
पे सकलं द्वात्रिंशार्णं निष्कलं मंत्रविरामे प्रकाशविमर्श
मात्रं तत्सकलनिष्कलं तत्त्वतः सकलनाथात्मकं यदेकम
प्यनतिवृत्तात्रिपेवंभूतापुनर्वकाद्यादिभूमिषु भिन्ना
वस्थं तमेवं व्याप्तिकमेतदेकमेवमात्मरूपं हृत्स्थं स्मरेत्
उपसंहरति विसर्जनविधिस्थं वे यदंतं ह्लेन ध्यानध्या
प्याह सुषुम्नावेधेन ब्रह्मावधिम् [illegible]जयेत् तोपि मूलेन
मूलेन तस्यानेकर्माप्राणोत्रिप्रधानयेत् तेनार्धमात्रमने
दमात्राप्राणिपनवत्तमापयेत् तमपि दिव्यार्थेय शेषः पायः
कथं तन्मयेदित्यर्थः मंत्रस्यप्रयोगेन रेचयेन परके
णात् संगृह्यमेवसंधानं यदास्यापि प्रधानयेत् स्वात्मनो
मंत्रोच्चारणेनतत्त्वेनाक्षिकपरेचकेन निर्गत्य लोकपालादि
क्रमेणाध्यामांतमापूर्य रेचयित्वा स्वात्मानमेव पूरयेत् त
त्र लोकपाशमंत्राणामेव वाक्तेषां मध्ये त्रयाणां तेषां स
कलत्वस्यापि सकलनिष्कलत्वस्यापि व्याख्यानरूपनि

श्री.
स्व.च.
१२३

छुलनाथः स्थानमिन्यथमेवात्रकमः इत्यमग्निसंदेवंवि
सृज्य जागरयेत्तदाग्निंतन्नित्यकर्मनिमित्ततः मामूल्पनि
दिनेसंस्करणामित्याशयोथ निर्माल्यनयनंकुर्याद्गजोप
परिरत्निये ततःप्रविश्यपवसुर्यामोत्सयनेशिवास्मसा
निर्गतंमाल्यंनिर्माल्यंनततवंडशाकल्पनयानस्याइदवि
शेषनयेक्षुचोदितनादस्थ वहिर्निर्गत्यभूतानांवलिकर्म
तत्पूर्ववत् प्राग्युक्तेनैवमंत्रेणाकार्यमथ स्त्राचम्यसकली
कृत्यलिङ्गितत्तर्पयेत्ततः लिङ्गितोजटभस्मादियुक्तोऽ
नेचशिवस्यपरिरुणोस्यकिंनामक्रियतेनरैः यत्कृतेशिव
भक्तेषुतत्कृतेनशिवोभवेदितिशिवधर्मेषुक्तंतेनरम ॥
गुरुंसम्पूजयेद्भक्त्या यथाविभवविस्तरैः ग्रामस्यसा
नमन्यागीकर्तंदेशाध्यक्षस्यग्रामसंततेमण्डलेशस्तदवके
शनभुक्तंचवेदयाज्ञामेविंशानिभुक्त्या दद्यात्ग्रामभु
क्तेवंतेत्रभोक्तात्तविंशानिं विंशतितमंभागंमित्यर्थः प
तस्माअपलत्तणम् वस्त्रतत्त्व येनयेनगृहस्तष्ठेतत्सर्वंवि
निवेदयेत् ततस्तत्रणानांयानिवित्तशाठ्यविवर्जितः
वित्तशाठ्यमतिलोभादियुक्तस्यशरीरादिप्रमाततत्तम
नागपिमिलितमितिदीत्तासंस्कारोमयनमम्यगृहमेतत्प
नुमीयते यद्वचशिष्यस्यगृहंमेतत्रगुरुन्दराह्यशूपिकथे
वनिलोभमस्मिदेतपववप्राकचंद्धपाणाप्रदापयेदिस्तकम
एवंविदितयोग्यभावश्रिष्यः ततस्तसमयांश्चाश्रस्तत्रै
भेरवनिश्चलतेने वायेमविष्यतित्रयश्चवरुकंप्राश
येत्पश्चाश्रुक्वकस्तायकैसहप्राङ्क्रि रुद्राः प्रसन्नात्मा
यकतत्रअवस्थितः चरुकमितिप्राशितनैवयंमायकैरि

नापलत्वाणाम् श्रुत्वनियमस्यरायातेन गुरुवक्त्रेण संयोज्य
ते संयोजयति च शिष्यमिति च निरूप्याणामेको गुरुः पर
मपवित्रचरुभोजने प्राह्निः रुद्रत्वं चित्तैकाग्र्यायानेनएव
प्रसन्नात्मासच वरुः साधकादीनां ज्येष्ठादिक्रमेणादेय
इत्याह अत्रक्रमेणादानत्वः पर्वेदिसनि समचरुभोजन
नास्मिन्निमवाप्नुयात् एषचदीक्षाविधिरसामान्यइएइत्या
ह अनेनैवविधानेन दीक्षिताये वरानने ब्राह्मणाः क्षत्रि
यावैश्यपाश्च शूद्राश्चान्येचवाप्रिये सर्वेतेसर्वधर्मेणशिवधर्मे
नियोजिताः सर्वे जटाधराश्राकाः भस्मोद्धूलितविग्रहाः
नात्रान्यं तंत्रइवदीक्षितानां प्राग्जातिसंस्कारः कोपिकेव
लेसमय्यादिभेदादेवभेदः अनएव एकपंक्तिभुजः सर्वे
समयिनस्तवरानने सर्वेइतिब्राह्मणाद्याः संकीर्णाश्च
किंच पुत्रकानां भवेदेकासाधकानां तथा भवेत् अपि
कानां भवेदेकार्यं किंचिन्मर्थ्यान् न प्राग्जातिभेदतः एतए
केवसामन्त्रनाजातिभेदश्चौया शिवाज्ञेया उक्तेहि प्राक्
तस्मिन्नुक्रमपरेतत्रसर्वसाद्गुण्यानितः शिवएकेभवेद्
विश्वविभागेन सर्वतः इति यत एषा भैरवसम्वेपिनीजा
तिस्ततएवश्रेयोर्थ्यपावनित्याच अत्रायमेवागमः प्रमा
णमित्याह तंत्रमेकेसमाश्रित्य प्राग्जातिं न तु दीक्षयेन्
पुत्रकानां साधकानां तथासमं वापि नामपि किं पुनरा
चार्याणामेतत्त्वज्ञाश्रितानामेवायनियमेनलौकिका
नां तत्वमेतत्समाश्रित्य येतदाहृत्यायोजयेत् अनस्यैत
तन्त्रदीक्षितः प्राग्जात्युदीरणाच्चैव प्रायश्चित्तीभवेन्नरः
नरकत्वं नदेहादिग्रहाश्च तस्य दिनत्रयं तद्रुद्रस्यपंचाह

श्री
स्व.उ.
१२५

केशवस्य च पितामहस्य पत्येकं नरके पच्यते नरः यतप्
वायम् अविवेकी भवेत्तस्माद्दीक्षेदुन्नमाङ्गतिम् अवि
वेकी स्वात्मानमविदीतित्वाद्विवेकेन पच्यपनायनः ॥
अविवेकीन देवेशि सिद्धिमेक्ति च वं भवेत् शिवेकदास्य
मेव सर्वश्रेयस्सापनमिति शिवम् तेत्रार्थप्रतिदिनं स
न्ध्याभिसंदर्शनात्मस्यकांकलनाक्रमात्मकटिना दीं
ता विधियोमया उद्योतनं ततमाम् यांत गरवः श्रीशंक
रात्मधराः दीक्षांदीक्षजनस्य कर्मभितो भोगापवर्ग
प्रदान् ॥ ० ॥ इति श्रीस्वच्छंदोद्योते दीक्षाभिषे
कप्रकाशनं नाम चतुर्थः पटलः ० ४ ० ॥
ॐ नमः शिवाय स शिवाय शिवप्रदायो नमः ॐ दीक्षादी
नराग्निर्मोक्षनानोपायप्रदर्शनः जयत्यनुग्रहैकांत
विश्रान्तः परमेश्वरः अथ पटलमेतानिकर्वनोऽकौक
लादीनानुवादपूर्वं तत्वदीक्षां प्रस्तावयितुम् श्रीदेव्यु
वाच कलादीनां सर्वेशानकथितापरमेश्वर तत्वदीक्षां
समासेन कथय प्रसादतः सर्वेशानो ब्रह्मादीनां स्वा
मी परमेश्वरस्त्वपरभैरवस्तत्वानप्रवेशात् समासेने
तिसर्वेषा विधिविस्तारस्य कलादीनां स्वसूत्रकेः ने
त्रमेवमभ्यार्थितः श्रीभैरव उवाच समासात्कथयकथिष्या
मितत्क्रियार्थं वरानने तत्वदीक्षां नना भेदभिन्नां तत्र ष
ट्त्रिंशत्तत्वाख्यानि यथाशोध्यानि पार्वति एकद्व्यादि
शिवांतानि सरवाश्मानगुणोऽस्मह यथा सुयनि देवेशि
तथाने कथ्ययाम्यहम् तत्वदीक्षां तथा न्नानामेत
भी विता धांत रायें त्रयायाय मेवथाभिरधां तराणां

गुणाभावमेवमन्यत्र येन प्रकारेण शोधनीयानि यथा
चतुष्कं तिनयाव शोधकशोध्यगतं प्रकारं न वा ग्रहैक
पर्यायाक्रमयामीति प्रतिज्ञातत्र विधानादस्य यो वर्णान
वसंतोपलक्षिताः वाचकस्ते च तन्मात्रा शोध्यानेनोपस्था
पितानां यथाभवं तितथा कथयामत्र प्रवेशः तत्र पवि
ष्णादिपदानां तत्प्रकारो वाचकः स्मृतः पुरुषस्य पकारो
विधानतत्त्वानि तत्स्य च स्मृतः इति श्रीश्रीकंठेन प्रतस्थानेन
चतुर्णां प्राणावनवात्मेश्वर एवं नतत्त्वैकलोपस्थाप
न वस्तु पस्थाप्याध संधानादि स्वरूपस्वरूपतत्त्वानसंध्यं तेस
वैप्रवेचकर्तव्यमेवं सर्वत्र पुरुषस्य स्वरूपमपनाद्यागत
नाविनत्य स्मृतम् नियामिकां वकारेण विधानत्वम
मवितम् कालं कलालकारेण कल्पयेत्तु वरानने किं
किंहेतवनाम नोश्रद्ध विधायाः किंचिदंश नियमात्र प्रवे
शान्नियत्यास सहनिर्देशः कलायास्तु किंचित्कर्तृत्वाम
नात्क्रियाविशिष्टाया कालानन्तवेयस्या वर्णभावा
कालेन सह निर्देशः सहनिर्देशश्चाये वाच्यवाचका
भावादर्शनायशोधनं न पृथगेव किं च मायातत्त्वम
कारेण विधातत्त्वं तकारनः रेफेण चेश्वरं तत्त्वं फकारेण
सदाशिवः प्रणवेन तत्त्वशक्तिव्यापिनव्यावरानने प्र
णवेण बिंदुनाशक्ति रितिशक्तितत्त्व मपराशिवरूपम
नपव व्यापिनीशमनां चो पैन तत्त्वे वन विशोधयेत् तत्त्वे
ये तिशिवनते प्रणवेनैवेन तत्त्वसर्वं सर्वात्मके णा सर्वेण
विपिनाशो ध्यपिन्याकमेणा वमूलमंत्रेण संघातेन यो
ज्यात्मापरे नमेव नमना नीनसर्वं गेनिराभामेपरोप्त

ने ईशाने चाप्यये नजे शिष्यदेहे पादांतान्तस्कान्ने पृथ्वी·
गस्फांतानाम्पंते जलाद्यानि प्रधानांतानि त्रयोविंशतित
नस्तान्त्वांने प्रमादिमायांतानि सप्तनतो त्रह्मविलोपांतं
वियादि सदाशिवांतं नेत्रयं नेउपरि समानांतं नेशक्तिनवसहि
नेशिवननमिनितनानि विन्यस्य दीक्ष्यस्य नानि सर्वाणि
क्रमेण एवोक्तविधिना प्रोक्तनवात्मावयवैश्चोपयित्वा
आत्मायेनन्वे परमशिवे मूलमंत्रेण तिसृवपवायेवयास
मत्रेण नवात्मना योज्यः कीदृशे उन्मनामतीते नतदनुप्रवे
शांते रलम्पशक्ति सदात्मनि सर्वगव्यापके श्वरद्रासना
निष्कांते सर्वाभासो न्यापके च निश्वषमेदोपशमान्त्वे प्रां
ने ईशाने विश्वेश्वरे प्यव्यये प्रजने चेनि निन्यन्तदित्थमेकैकं·
शोपनीयवेन षट्त्रिंशत्तनमात्मानम् पात्रादितात्समा
हारे संप्रेम्यपाभावोथ नवतत्त्वं प्रचक्ष्महे तत्र प्रकृतिपौ
रुषेश्चैव नियति कालएवच मायाविद्या तथेशश्च सदा
शिवशिवोततथा एतानि मात्मानि नवतत्त्वानि नवभिनं·
वात्मवर्णैः प्रतिलोम्येन सर्वोक्तविधिना शोपयित्वा तवि
धिवत्स्वात्मात्मानं नियोजयेत् शिष्यमग्रायास्येनन पंच
तत्वीयपदाशोध्यानदा वक्ष्यमंत्रास्तवाचकाः नेश्चसद्यो
जातादिक्रमेणा हरिब्रह्मादिविपर्ययेनेशोपयेतत्क्रमेण
ते तत्वपंचकस्याशेषाधःस्थनगुणांनिहृत्यादिकला
व्याभिमाह कलानांधावतीव्याप्तिस्तत्वानांतत्त्वदेवहि प
चेचवत्स्नकलादीहे कोत्र सर्वो विधिः केवलं कलोपस्था
पनायत्रवमस्ये सद्योजातादिमंत्रेशदितत्वोपस्थानादिक
र्यमतस्तत्तत्वपंचकमेतद्गावहृत्क्रमंत्रस्कारस्मारनत्या·

125

परभैरवमयमेवेतितदभेदव्याप्तिरेवपरंशुद्धिसाधनमि
तिशिवनयनस्य त्रितत्त्वमधुनावक्ष्येयथाशोध्यं वरानने
आत्मविद्याशिवाख्यंमेयमानमानरूपसम्यवाचकत्वा
न्निमाह आकारश्चात्मतत्त्वस्यवाचकः परिकीर्त्तितः माया
मेतद्धिजानीयादकार इति मरणवमर्कः मायांतमेकवि
ष्णानानन्नैवपरिवलितआत्माशिवशक्तिभैरव इतितावद्वे
वास्यव्याप्तिः विद्याख्यस्याप्युपकारकः सकलाधिपितत्त्वं
विद्याज्ञानक्रियात्माशक्तिश्शुद्धविद्येश्वरसदाशिवव्याप्ति
कामकलस्सदाशिवः तदुपरिशक्तिव्यापिनीसमनाश
क्तिव्यापकस्य शिवस्यतत्त्वमकारकः यस्तत्तदूर्द्ध्वगोविन्दु
रुन्मनाव्याप्तिस्तत्त्वः खस्वरः खंपराकाशंस्वरयतिश
ब्दयतिमः पराकाशात्मानपव खस्वरूपस्यशिवतत्त्वस्य
वाचकः तदिदमेतदनन्तसंधायप्राग्वदधोपस्थानपूर्वं
शोधयित्वाक्रमेणोवशिष्ठ्यात्मानं परतत्त्वेनियोजयेत
खस्वरोक्तव्याप्तिसारेणप्रणवेनतदिदमंत्र तत्त्वदीक्षाम
माख्यातावततभैरवव्यवाप्तिता एवंतत्त्वयोजनिकांग्रंथांते
पकतत्त्वदीक्षाप्युक्तेतिदर्शितमेवपूर्वंप्रश्नितांतत्त्वदीक्षा
मकत्वानजित्यत्तोर्भगवत्याआशयपरिपेशायाप्रश्निता
मपिपदादिक्षांनिरूपयिष्यन्भगवमाह पददीक्षांप्रव
क्ष्यामियथावदनुपूर्वशः वर्णमंत्रदीक्षाभ्यांतस्यनेतिक
त्वेक्ष्यताभवनदीक्षांतदवसरप्राप्तेवसंतेपेणप्रतिपादयि
ष्यतिविस्तरेणान्नदशमपटलेततः पददीक्षामेवभाव
दाह तत्र विद्याराज्ञोनयेवर्णानवसंख्योपलक्षितः एष
भेदेनतेषांतविन्यासंकथयामितेतत्र नवनाभेप्रत्येक

श्री
स॰पं
१२९

तान्नवपद्मपलान्वितम् कथं नवहस्तं लिखेद्देशमध्ये पद्मको
पिकं त्रयः वेदममात्कं लतेत्रेग्रहभिपर्वभिरङ्गुलैरापिको
सर्वमेनत्तेत्रमङ्गुलशतद्वयं चतुर्विंशत्यधिकं भवनाथ ग्र॰
नि विस्तरूपं भवति तस्मिन्सर्वतस्समभागकल्पनयैकैक
स्य भागस्य द्वात्रिंशदङ्गुलं तं जायते इति तद्यथैगुलाष्टक
धिकद्वादशमथ समभागीकृतं तत्तु ऋ यां किं कृत्वा इति
गणितरभाजितम् चतुरस्रं विभज्याद्यमतस्मिं स्ववास्त्रविक्षित
म भाविनीमानात्रत स्यात्सर्वोपरि दिशाववकाशिमाकिंवि
हनेन सूत्रेण सर्वोपरिकयोर्वामहस्तप्रनिवेधेन दत्तकर
गताग्रभागेन पार्श्वयोर्मध्यवेधाकारेखाङ्कयमन्यायत
मध्येसूत्रमास्फालनाद्दतिगणितरभाजिते क्षेत्रे कृत्वा तेषाव
माणितसूत्रेण पार्श्वगतमध्यांकप्रतिवेधेन कोणेषु मध्य
वेधचतुष्कमन्यायतस्त्रसूत्रास्फालनेन चतुरस्रं विभज्य
न्यत्रापि शर्वः एवं चतुरस्रे क्षेत्रे सर्वोपरायते क्षेत्रैः समभा
विभक्तेगणकोष्ठकैकानपंचाशत्सूत्रेण तत्समालिखेत्
इति गणितरायातेर्मध्यगतैः षड्भिस्सूत्रैरेकानपंचाशते
कोष्ठकानन्यापयेत एवं कृत्वा मध्यमे कोष्ठके पद्मं द्वा
त्रिंशदङ्गुलसम्मितम् समालिखेन्महादेवि चतुर्भागवि
भाजिते क्षेत्रस्यानायतं भिस्समभागे भूमेः पर्यन्तभावि
त्वोम रेखावकाशं परिकल्प्य विभक्तेऽत्र सर्वः तत्र भाग
चतुष्टयमध्यत प्रथमे कर्णिकां कुर्यात् केसराणि द्विती
यके तृतीये दलसंधीन्स्त्र दलाग्राणि चतुर्थके पत्रदला
नि नरवेः संधीय तेरदलसंधयः एवं केषु चतुर्भागेषु
पद्मवर्तनविधिमाह इति रेखाष्टकं दत्वा प्रतिदिशं ततः

श्चैव च भ्रामयेत्सूत्रं रोहकं भ्रमतरङ्कुलसम्मितान् । दिक्ष
ष्टाङ्गुलेन मध्ये चाष्टौ सूत्राणि दत्वा प्रदलस्थानानि सर्ववि
भागांके षु चतुरश्रीमात्कर्पयेत् अथ द्वाभ्यां प्रतिदिग्रेखा
भ्यां मध्ये सूत्रं निपातयेत् । सूत्राग्रेन ततो भ्रामयेच्च वृत्तं द्
वियान्ततः प्रतिदलसंधिष्वप्येवं वृत्तद्वयं निपातनाय पूर्वे
दिग्रेखायाः पार्श्वरेखाभ्यामपलत्तितेन मध्येमध्यद्वये वामे
न कोरे सूत्रे रुद्धा रत्निराणेन सूत्राग्रे पार्श्वरेखाभ्यां मध्ये
रेखान्ते भ्रामयेत् । अथ चैकैकपार्श्वरेखाग्रायामतो मध्या
द्विभक्तव्यायामेन संसक्तदलता भवति अथ वृत्तद्वयो रु
त्पन्निरेन प्रतिग्रेरेखयोर्मध्यद्वये मध्यग्रहणाय केस
रसिद्ध्यर्थं मध्यसूत्रे च दातव्यं किंजल्कस्यं विपक्षिता
किंजल्के केसरे तन्निमित्तं निष्पत्ति तेनैकैकावर्तं द्रम
ध्यान्तसारं दलमध्यसूत्रेण नाकिंजल्कस्य पार्श्वयोः किं
जल्कद्वयोत्पादनाय अथ वृत्तद्वयोत्पन्नमध्यमध्यलाभं वा
दावेवसूत्रद्वयं देयं चैवं च साकल्येन द्वात्रिंशत्सूत्राणि
तानि भवन्ति पतनउपसंहरतन्मत्राण्यानि दिशन्ति । एवं पत्र
प्रसाध्येव मितरां प्येवमेव हि प्रसादयेन्तत्रच केसराणि
च सेलिखेयत्न विंशतिसंख्यया पत्राग्रतो न्यसेत्लेखा व
न्दलां च सुशोभनाम् । प्रतिदलं त्रीणि केसराणि पत्राग्र
ग्रतश्च निदलाग्रघ्नाघ्ने हृदि हि सुशोभनां सम्पराणां किंच
मस्पोते च तत्र श्रेतक नेकवांतत्प्रमाणानः न स्पोति हृतरे
खान्ते सपत्रस्य तत्प्रमाणानः इति वर्णलेखा प्रमाण
रेखे सर्वस्यास्य वियेहितिर्भूतमायाविपिंवनामाह । एवं
त्रल्प्रमाण्यं नविपूर्वत्स्थेन हेलिना हेलिना प्रकममध्य

श्री॰
स्व॰पु॰
१२७

स्थाने हेलिसूर्यकान्ताख्ये एवं पश्चात्तन्मध्ये शंकुना स्थापये
त्स्थिये द्वादशांगुलमानेन शंकुः कीलकं कथ्यम् मध्ये शं
कुं प्ररोप्य तं पार्श्वे सूत्रभ्रमये द्रेखां षोडशांगुलसम्मितां स
शंकुतेजात् षोडशांगुले भ्रमे द्वाविंशांगुलपर्यायं दद्यात्
पतनश्चाज्ञिहन्तनत्ते त्रपलत्नाणपरं तत्र च एवं कोयाहये
छायामपरस्यां सविछिन्नम् अपरस्मात्सूर्यगाञ्छा
यांलांछयेत्स्थिये एवं भ्रमरेखाछायांपृष्ठे पूर्वापरदिगङ्क
नां कृत्वा ध्रुवेणोत्तरदत्तस्यां लांछयेत्तत्र वराननं ध्रुवना
शंकुनाहेन भूतेन एवं निर्णीतं दिशास्थापितं मत्स्यद्वय
मध्ये सूत्रेणोत्तरदक्षिणस्यां भ्रमरेखा लांछयेत् यद्वा कवि
हृत्रा वेदविधानेन योगे ध्रुवेणो निचनदर्शनारक्षुरभी
णा ध्रुवनास्थानिश्चलेन नारकेणा दक्षिणोत्तर दक्षिणादि
ग्विभागसिद्धिं कुर्यात् तत्रैव समासनं नित्यप्यास शिला
दिकामुखेन प्राचीमुखेनापरमुत्तरदिक्तस्यां लक्ष्मीकृ
त्यनमाङ्गिनानुसारेणाग्नेयं दिशामेकपितान्ध्रुवनाडिना
नुसारेणामध्यं तन्त्रकूर्मनामानुसारेणावदत्तिराण्मंकये
न ततोमतस्य रंध्रानुसारे पूर्वापरेणैकयेन अन्तप्रवान्य
त्र ध्रुववेधेन वारीचीमिसृक्रम यत्नात्तत्र प्राचीं वा ध्रुवे
नारचयेत्सूत्रेण स्वकराभिनाराऽसाम्येन मध्येकस्थापिता
नदनुसारं प्राचीरेखा हीनानां तदनुसारंमितराऽपि वस्थापये
दिति नियोजनम् एवं ध्रुववस्थानं च तत्र श्रीकरणाएवं मेका
पंचाशद्वाणानां मध्यभागे पूर्वाक कूर्मेणाणयं कर्षयोदि
त्यपसंहरति ततः समालिखेत्पद्ममष्टपत्रं सकर्णिक
म अथ दिक्कोष्ठकां समं गृह्य अष्टसंख्यापलत्रितात् शे

भागेष्वावरात्तेहस्यकांतरितयोगतः चतुर्दिक्षुद्वारार्थं वहि॰
कोष्ठकपंक्तिस्थकान्मध्यपद्मानुसारेदिक्षुपतिदिक्षुचै॰
कैककोष्ठकलोपांतरितनकोष्ठकाष्टकंपद्माष्टकार्थं
गृह्णीयात् एवंमध्यवीथ्याएपद्माष्टकत्तेनस्यद्वारवी॰
थ्याश्चैकैनैवयुग्मेनसौकार्यउक्तः पद्मवाष्टमकोष्ठप
द्माष्टकंततोदिक्षुरूपांदश्ववाह्येद्वारापीठाचालिखेत् कंठ
वीथ्यावसस्मिन्नांदेविशोभांचैवप्रकल्पयेत् उपशोभांचउ
न्मानेकपोलांतेसमालिखेत् तथाकंठंचतन्मानेद्वारमे
तत्प्रकीर्तितम् वाह्यवीथ्यामध्येद्वैतागात्रद्वंदत्वायोवेवी
थींकृत्वायत्रावेकस्मिन्वीथ्यांतेद्वारहर्षकंठंमानंशोभां॰
द्वारीयकंटापाश्वोन्यप्रमानेविपुलमवयवमपंशोभांच
तदृश्योगतं सूक्ष्मंभागांकल्पयेत्कपोलंद्वारस्याग्रेविपु॰
लोभागः कंठस्यकपोलप्रवरस्यरोभागस्यैवतन्मानमि
तिनिरूपितवीथ्यवमानंदैर्घ्यांश्चैवविपुलस्यावकल्पयेत्
कपोलस्यात्रयपद्मिमानेस्वर्थसिद्धत्वानोर्धेनयानदैर्घ्यो
द्वौश्यामानंवेप्रपुल्यानुस्यानुदवमानमितिसंहितांतत्वा
दवसितमेतद्वारमितेतत्क्षाराणिष्पमाद्वारंनिष्पद्मेरश्म
र्धेःतदैर्घ्यम् द्वाराष्टकविभागेननवनाभंपुरंस्मृतं विदि
शिद्वारस्यास्थानतत्वात्मतिदिशपद्मत्रयोनरालद्वयद्वार
द्वयंकुर्यादेवंचद्वाराष्टकविभक्तेनवनाभंनवनाभिषा
नवपद्मेनतत्पुरमंडलंग्रचचदेवसम्मुखंद्वारद्वयमपि
हितंकार्यंयथाकंलक्ष्मीकीलागोवे द्वारत्रयेपिधानत्वं
पश्चिमंनपिधापयेत् तस्मादेवंविजानीयाद्वेवादेवस्य॰
सम्मुखम् एवंनपश्चिमंतेयंपश्चिमंएवंमंडितंतम उक्तं॰

श्री:
स.पं
१२८

रत्निगांज्ञेयंदत्निगांवोन्नरेनथा मासोन्यस्सर्वनंत्राणांक्रमो
यंशिवभाषितः गोपनीयः प्रयत्नेन शिष्याणांड्वचेतसा
मिति तत्रनिरुकपारस्पर्येणायातम् तद्यथा मूलाहति
परमेतीननतगद्वावाह्कोर्धमेनोद्योशादित्रतयत्रयाम
कविकलशाभ्रोतिनवाक्षद्घतिम मूलादित्रहनतपर्वभ
वनामेदप्रग्रंभेरवंसंवेदनवनामभमेडलवहस्मारंनवामे
श्वरम् श्रस्मायेन्यासेत्र धाम्नानरजसंपानसितानाघस्रा·
गमोदितः इतिश्वमुककनादागमोनरोक्तोविभागेनसं·
नवाः सचलेख्योवात्रमितारेखाशालिपिह्कतापुरह
विद्भावर्णसंमिश्राकर्णिकापीतपंजरा सितपीताकृणा
नोस्मात्केसरागांत्रयंदले तानिश्रुक्कानिवाक्र्याड्रिता
न्येनरागीवा कोणारक्तासितेपीठपरिरेखाहितांगुला
दिति तथा श्रगुह्यस्त्रकिमातिडस्त्रतस्तोकुलयः कला:
नदायारंजः कृताशक्तिस्पर्शास्त्रविडना पातयेच्छक्तिग
र्भतत्तेननतच्छक्तिमंडलंश्रतिश्रीपरायामस्ति ग्रथवासितं
पद्मंविनानीयात्केसरांस्तविविन्यसेत सितानवकांस्तथा·
पीतान्मूलमध्याग्रताक्रमात कर्णिकाहेमसंकाशाप्य

ष्कराहृदितात्मिता इतीहान्तर्यागोक्तध्यानानुसारेरजः
पातः कार्यः अथ स्नानान्तविधिवद्विप्रविशोद्धवनद्धा
रार्चां कृत्वा गुरुः ततः पूर्वोक्तेना विधानेन सकलीकर
णादिकम् कुर्यात् ततः समस्तजयेदेवंस्वछंदपरमेश्वर
म् केन प्रणवेन तत्वात्मसर्कविंदुपललितसमयाध
व्याप्तिसन्तत्वेनेत्यर्थः किंकृतेत्याह ध्यातसनेदना शवा
तेवरवर्णिनि प्रणवेन तिकाकांत्तिवद्दिहापियोज्यमाते
न पूर्वोक्तानेनायनंतमध्यानंतांतव्याप्तिनाप्रणवेनास
नम् तेनैवकृत्मनानव्याप्तिनोन्मनाभिमपरमशिववा
चिनाभैरवंपूजयेदित्यर्थः परमकृत्येपरतत्त्ववर्णापति
पराम्शक्तिनक्षीलावरवर्णिनीत्वाचितकृयम् पूजये
दित्याह मध्येसंपूजयेद्देवंपरमेश्वरम् पूर्वोक्तेनविधाने
नस्रेगाषकृसमन्वितम् मध्यइतिमध्यपद्मकर्णिका
यां विधानमावाहनादिस्तुत्यंतपर्यंतं सर्वम् ग्रन्थान्यत्र
प्रणवेनैवस्वनामजात्येनेनवान्मावयवभेदेनमंत्रांत
रावकाशायोगात् एवंपद्मसंकाशापुष्कराहृदिता
स्तनाः इतीहान्तर्यागोक्तध्यानानुसारेरजःपातःकार्यः
अथ स्नानान्तविधिवद्विप्रविशोद्धवनं धारावीकृत्वा
गुरुः ततः पूर्वोक्तेनविधानेनसकलकरणादिकम्
कुर्यात् ततस्संपूजयेद्देवंभैरवंपरमेश्वरम् केनप्रण
वेन तत्वात्मसकविंदुपललितसमयार्धव्याप्तिसमतत्वे
नेत्यर्थः किंकृतेत्याह ध्यानसनेदनाशवांतेवरवर्णिनि
प्रणवेनेनिकाकांत्तिवदिहापियोज्यम् तेन पूर्वोक्त्यानं
नायनेनसमध्यानंतांतव्याप्तिनाप्रणवेनासनंतेनैवोत्म

श्री· स्व·पं· १२९

नांतव्याप्तिनाद्क्रमनाभिमध्यपरमशिववाचिना भैरवं प्र
जयेदित्यत्रार्थः वरमुक्तं हृत्पद्मे नवं वर्णाय ति पराम्रश
ति तच्छीलावरवर्णिनीक्तं किं कथं प्रजयेदित्याह मध्ये
समभ्यर्जयेद्देवं सच्छंदं परमेश्वरम् पूर्वोक्तेन विधानेन मं
गाषडंगसमन्वितम् मध्ये इति मध्यपद्मकर्णिकायां वि
धानमावाहनादिहार्घपर्यन्तेन सर्वं ग्रंगान्यत्र प्राणवेन
वस्वनामजात्यंतेन नवात्मवाप्यवभेदेन मंत्रांतराव क
शयोगात् एवं पद्मांतरे श्रुपिवस्यमानाकपालेशादि
भैरवेन तदुक्तं प्रजामंनव्यानदेवं मध्यपद्मेकर्णिकायां
वर्णान्तदुक्तं देवनान्यासावुक्तेन न्यत्रे श्रुत्याह पद्माष्टके
ध्यमे द्वीणान्पूर्वादीशांस्ततः क्रमात् तत्र सदाशिवं हक
रारूपेवमादिवदानेन प्रकृत्यमनेविजानी यान्मध्यपीठे
शाकल्पनम् पीठेशं सच्छंदनाथं मध्यकर्णिकायां शिव
ननाधिष्ठायकं विन्यस्य सृष्टिक्रमेण नवात्मसमं हि हर
तमल कप्त्र कोषे पूर्वादीशानदलाष्टके कापाली
शाशिखिवाहनक्रोधराजविकरालमन्मथमेघना
दसोमराजविद्याराजान् सदाशिवेश्वरविद्यामाया
कलानियतिपुरुषप्रकृतनाधिष्ठायिनो विन्यस्याष्टौ
यादित्यर्थः मध्यपद्मे विधिमुक्ता पूर्वादिपद्मेषु तं से वे
येणानिरूपयति दिक्पद्मकर्णिकासंस्थान्षोडेवान्प्र
जयेत् मध्यपद्मे पूर्वादिदलेषु यैरेव हकारादिभिर्वर्णै
र्यैः कपालीशादयो भैरवा न्यस्यानेन भैरववर्णैः पूर्वादिदिक्प
द्मकर्णिकासु पूजयेत् पूर्वादिपद्मेषु सच्छंदनाथस्थान
मारः तत्स्थाने भैरवपूज्याः प्राणवेनेव पूर्वोक्तेन नेन पूर्वप

अस्य मध्ये हकारेण कपालीशः प्रणवेन तत्सर्वदले संछे
दः अग्नेयपत्रमध्ये रेफेण शिखिवाहनस्थाने अग्नेयपत्रे॰
प्रणवेन संछेदनार्थ एवमन्यत्र एवं चैकैकभैरवस्थाने
संछेदनार्थस्य तिन्यस्तत्वात्तदभेदव्याप्तिसारतात्सर्वभैर
वानां तदधिष्ठेयानां च सर्वतत्त्वानां शिवतत्वव्याप्तिमयत्वे
वदर्शितेति परमाद्वयमयतया संहाररूपस्य सारतास्यन्तश्चा
नस्य प्रकटितानन्तस्य सर्वतः सर्वेभ्यश्च निरूपविशेषणां
सान्वपदार्थस्फुटीभूतज्ञानश्रयत्वैः पूर्वादिपत्राणां कपा
लीशादिमयीपीठेश्वरदलव्याप्तिरिक्ते पुदलेषु मध्यपद्मद
लीकप्रवन्यासादिविधिरित्याह शेषावर्णोदयात्क्रमम्
पञ्चवर्णोन्यासः सर्वमेवास्माभिः प्रस्तारेणादर्शितः अत्र
चतुष्कं एषकःपञ्चप्रस्थित्या नवसामस्त्येन चैकैकश इति दश
देवगृहजाताः भगवतो विद्याराजस्य बिंदुव्याप्तिमत्तत्॰
त्वात्तदवयवतामपि प्रजाकाले बिंदुयोगावश्यम्भावी
एकैकोपि पंचवर्णाः प्रदर्शितक्रमव्याप्त्यासमर्पणा विद्या
राजस्यावयवपदत्वान्नियतस्वर्वगतो देवस्य वैषन्तगो
तस्य तः तस्मिन्हि मुक्तिदानसोनवर्णाः परमार्थत इमेवं
सृष्टिक्रमेणान्यासमस्तकासंहारक्रमेणादीतामाह ध्याय
येम्भसहकृत्याद्येशिवानं समरसंदरी प्रकृतिवोक्तपाप्र
दिशिवस्थाने यस्य पदज्ञानस्यतत्त्वोपयोगस्यम् ईशान
दिशि स्थारभ्य मध्यपीठं विशोधयेत् ईशानदिक्ता स्थागते
शानदिक्तत्वान्तरौको नरादिक्रमेण प्रणवाम्बुकारान्तप
रत्नवकं प्रणवविद्याराजोश्चारपर्वकम स्थार्थप्रकृति
मतस्यांतर्गीनत्रिन्याहिगुणतत्कालतत्रज्ञानस्यपूर्वं॰

वदेनभूतेनतत्त्वप्रपंचस्य चोनभावंभावयित्वापदेनक
कायनमर्ज्यन्तेनमंत्रेणोपस्थापनादिपूर्वोक्तंसर्वंविधिं
कुर्यात् एवमनेनक्रमेणापदानिनावद्विशोधयेत् याव
च्छिवतत्त्वव्यापकंमध्यपद्मगगनस्यकारादिस्थानांनेप
दनवकंयत्तत्प्रकृतितत्त्वंकारादिपदनवकायनमर्
तिकेनविक्रमोदर्शितस्तनपुनः कलादीनांकपरक
मस्यनवात्मवर्णगतप्रातिलोम्यक्रमोऽस्मारस्यचप्रसिद्ध
स्यात्तत्स्थामापन्नेप्राणसंहारक्रमस्यचपेत्तणात् अत्र
पदादीनायोनवतत्त्वदीनावत्माभ्यंतरायनाश्रितांतेस्या
ननवकेपद्मनवकगतवर्णौकार्णानेन्यासःकार्यः एवं
पदाधानेशोधयित्वा योजयेत्परेतत्त्वेशिवेपरमकारणे
वर्णादिदीनामप्यतिदेशेनदिशति एवंवर्णास्तथामं
त्रान्भुवनानिविशोधयेत् किमवधीत्याह कालाग्न्यादि
शिवांतेन कथंवर्णमंत्रभुवनादीनांक्रमोदित्याह कला
विधिसमाश्रयात् कलादीनांकप्रवटप्रपंचकानुसा
रेणवर्णादीन्यनेकंविभज्यन्त्यर्थः अत्रकलादीनावमे
त्राश्रयोपिक्रियतेरहचवर्णानांशाहूराशिसमुन्यस्येतिनी
त्यावेधकरूपदमंत्राणांप्रोध्यनेपिशोधकत्वंततिर्णि
तमेवेतिनदेवेस्मनव्यम् नेदेवमिहत्रिपंचनवषट्त्रिंश
द्भेदेनचतस्युकारानतत्त्वदीनां पदमेवेवर्णभुवनदीनां
क्रोकास्तत्पंचदीनांयोकलोनांयावतीव्याप्तिस्त्य्याति
देशात् वर्णमंत्रभुवनदीनांस्वचकलाविधिसमाश्र
यादित्युक्तं नात कलावदधपंचकोनभीवश्चिंत्यः पददी-
नांयांभुवनव्याविभक्तायाः प्रथमेप्राकृतेमराणावायुक

रान्ते पदानां नवके विद्धि निमनिष्ठे कले एयियाशीतिर्निय॰
यानां तानि पंचविंशति तत्त्वानि भुवनानां कालाग्न्यादियो
गाष्टकान्तं शतं चतुष्षष्टिविकालादिध्येतान्यष्टविंशति
वर्णाः सद्योजातवामदेवहृदयशिरःशिखाः पंचमंत्राः चो
तन्मूर्तयः घोररूपघोर्घकारादि यकारान्ते तेन नवके विद्याक
लापुरुषरागान्तेन तत्त्वसिद्धिभुवने श्रामादिगुरुषि
ष्यपंक्तिवपनाशी विग्रहाष्टकदेहपाशांगंतगणेशवै
हेशपाशभुवनानि दशसहस्राणि रुद्रदशकस्यकला
ण्पादेर्गरुहशिख्यद्दशाकस्य भुवनमिति चतुर्दशभुवना
नि रुधो वर्णो मंत्रावचोरकवचाङ्गकारादिवकारान्ते
यनेन नवके कलामंत्रो माग्वदेवमन्त्राणि नियतिविध
तत्त्वे वामदेवाद्यष्टकभुवनवामादि नवकभुवनं जपै
वर्णो २ ङकारादिलकारान्ते कालीयनवके कालकले
नन्नेशब्रह्मादिदशकभुवनं महादेवादिभुवनत्रयं चाघ
वर्णो ४ ङकारादिमकारान्तं मायीयनवके मायात
त्वे गोह्मायत्नेतानां नियमभुवनानि षड्वर्णाः ५ ङकार
दिलकारान्ते विद्यापदनवके विद्यातत्त्वं विद्याणादिविद्या
राणीभुवनमेकेशान्ता कलात्त्वरूपाण्ठे मंत्राग वर्णाः ६
अकारादिरेफान्ते पेश्वरेनवके कलामंत्रो माग्वत्र पेश्वरं
तत्त्वे ईश्वरभुवनादिज्ञानक्रियाभुवनान्तं भुवनपंचदशा
केत्वं वर्णाः ७ ङकारादिहकारान्ते सदाशिवेनवके सदा
शिवेन तत्त्वं सदाशिवमेव सशिवाद्यनेन भुवनव्यापकमे
वं भुवनेकवर्णाः ८ ङकारादिप्राणवान्ते शैवेननवके शा
न्त्यतीता कलाशक्तिनत्त्वाभिनेशिवतत्त्वं शान्त्यतीतानाभुव

श्री·
स्व·तं
१३१

नादिकानि शिवभुवनांतानि षोडश भुवनानि नेत्राभिम
न्त्रिः ईशानमंत्रः विसर्गाद्या हकारांता षोडश वर्णाः १
पदरीत्वाव नवतत्वदीतामंत्रपदस्याने प्रकृत्यादितत्वा
त्मपर्यायानि तत्पुरुषानेत्रपदांतभोगवानी निशेषः त्रि
नवदीतायां तत्वात्मनेनेतित्यादिमायांतान्येकत्रिंश
त्तत्वानि निवृत्तिः प्रतिष्ठा विद्याकलाः कालग्न्याद्यनेतां
तं भुवनानां शतमेकनवत्याधिकं प्रकृतिकोष्ठकेष
दिगतप्राणावान्त्रभृति सर्वपद्म गतयाम्य सकारांतप
दान्येकानसमतिस्सद्योवामाघोरहृदयशिरश्शिखाक
वचास्त्रमंत्राः नादिवांतान्येकत्रिंशद्वर्णाः ९ विद्यात
त्वेशांताकला विद्या ईश्वरसदाशिवास्तत्वानि विद्यारा
गादिसदाशिवभुवनांतानि सप्तदश भुवनानि पदानि
सर्वपद्यान रतोहह इति वीर्णामध्यपद्य हकाराद्याहक
रांताश्चष्टाविंशेकादशांतस्तत्पुरुषात्रेमंत्रागखकवर्णाः
शिवततेप्राक्शिवोततेपदं प्रणवः भुवनादि प्रागवत्
षड्विंशतत्वरीत्वायांत पृथिव्यां निवृत्तिकला अष्टोत्तर
शतं भुवनानां प्रकृतिपद्यामवपद्यानि प्रकृत्यंतं तेषां
मेव निवृत्तिकलात्मयो हृदयमंत्रो तवर्णाः १ जले प्रतिष्ठा
कला वामदेवशिरश्शिखास्त्रयो मंत्राः पदानि पूर्वोक्ता
नि नवपनानि कलामंत्रसदानि प्रकृत्यंतेयावदेवमेव
हवर्णाः भुवनानि लकुलेशादीन्यमरेशान्यष्टौ २ तेजसि
मवर्णाः भैरवादीनि हरिश्चंद्रांतानि अष्टौ भुवनानि ३
वायोधवर्णाः भीमादिशयांतानि अष्टौ भुवनानि ४ खे
शावर्णाः स्थाणामादिवस्त्रापदांतानि भुवनाष्टौ ५ गंधावव

णो व्याप्तिविदां सत्यमुक्तिदामपि स्पष्टविग्रहां क्रान्तादिति
भाविनीत्यानानारूपां स्थितां सर्वशास्त्राणां उपपन्नेनैतद
भिन्नव्याप्तिकत्वात् अनेनैवाशयेन यतश्शिवोक्तं सर्वं
शिवधामफलप्रदमिति पाठं पुराणपुस्तकदृष्टमिह के
चित्पठंति एतां व्याख्यां वेद्याभिप्रायेणा न सर्वान्भ्रमयेत् मा
यात्वमोते मोक्तलिप्सयेत्यादिवक्ष्यति किंच स्वातंत्र्यमेन
निर्दैन्याचारपथ्यदर्शकम् तदाचाररतानां नबुद्धि
भेदं कुर्यादित्यर्थः ब्रह्मादिदेवतायाश्च मातरस्तु मको
गिनिः वीराश्चैव भगिन्यश्च गावो भूतगणास्तथा ब्रह्मा
दीनतूपं चनीयानि ग्रधिकारणानि मानवैः कौलिकाचा
रतो ब्रह्माद्याः ममस्तनिवक्रपारम्यैरणाशिष्टं प्रवोधयंति
रहस्यार्थं यस्मागुरुः गिरिरिव गिरिमंत्राराधनादौ प्रवि
चलस्साधकः वीरा रहस्यचर्यानिष्ठा भगिन्यो मातृभक्ता
योगिन्यः गावः पशुशास्त्रप्रतिपादितपवित्रभावाः भू
तानि पिशाचापस्माराणीनिगणाः प्रमथाः एतास्सर्वा
न निर्दिशेदिति सम्बन्धः किंच देवद्रव्यं न हिंस्यात् सिद्धं ते
पद्यवस्थितम् देवार्थमेवेदं द्रव्यं इति तन्न हिंस्यात् किंच गु
रोरन्नं न भुंजीतन्त्र्यदत्तं परमेश्वरि गुरूणां यत्समादीक्षि
तेन तद्दीयमन्नमपि नाश्नीयात् मद्यमांसं तद्यागमन्या
नन्पानि च वरानने साचाराश्च निराचारांसि लिंगिनो न ज
गुप्सेत् अन्यानि निर्वीरदेवागाणि निराचाराणि तिनद्रूपे
णानिकृत्तत्त्वरूपाणा सिद्धानामितिभावादिति तामस्य गु
प्सेत् चरुकं प्राशयेन्नित्यं स्वेष्टदेवतायै दत्वा गुरुमंत्र
जयेत्सदा अन्यथानित्याचार्य विकाराभावात् उपस्कारान्

श्री:
स्व·पं
५२

हादेविपादेननसंस्पृशेत् उपस्काराग्रशाउस्तूखलमम्बु
लादीनिगृहेयकरणानिनियोमनशास्त्रेष्वनवधानविदः
देवतासंकेतस्थानेतेनास्नानन्नानु संहितांचिंतयामिसं
संहितांशैवंशास्त्रं भक्तानांश्रावयेत्सदा गुरुतल्पदनुज्ञा
नोन्योपिवाप्यतःप्रायान्येनायंगुरोरेवसमयः अशक्तिकेन
नविलम्बेत्संध्याकर्मवर्णानने आह्निकंपूजादिनित्यकर्म
संध्यांसंध्याकालसम्प्राप्यमेत्रोयमे अदीक्षितानांपुरतो
नोच्चारयेच्छास्त्रमिदमिति म शास्त्रपठितिपारमेशशास्त्रप्र
क्रियांसाधकविषयमाह त्रिकालेपूजयेद्देवंजपध्यान
रतःसदा ज्ञानमध्यात्मसायंवानदेनान्यथायोगंपुत्रक
ः समयान्पालयेन्नित्यंभयार्थफलेप्सया उभयार्थ
मैहिकामामुत्रिकंचफलंभोगमोक्षलक्षणंद्वयंसमयस्था
वर्णानांक्रियादीक्षामुक्तांज्ञानदीक्षांनिरूपयितुमाह अ
नेविज्ञानदीक्षांतुप्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः मध्यामार्गतिवा
रणाकेवलेनविशेषिकाम ननुपूर्वशोवसमाणानत्वा
नक्रमेणध्यानमात्मनिगम्यात्मानेनयश्चारस्यापुरुषं
मार्गंगोहस्तेनकेवलेनहोत्रादिहीनेनतत्र शिष्यात्मा
नंगृहीत्वातमात्मप्राणेनियोजयेत् अभिमानंतथोत्सृ
ज्यांहेहपूर्ववसदा अभिमानमहमेवपरोहंसइत्युक्तर
पेपतत्त्वंएवोक्तमनुघेविशेषमाह उक्तेनेश्वतनोधा
नेशिष्यस्यतविशोधयेत् ततस्समस्वरंसलतंह्यपिव्याप्य
तस्तत्रते ततंनिष्कलस्वरूपंएवोक्तंमद्भावंपशुस्सामस्त
गम्यस्पर्शविद्यायमवधानेभावनयाविन्यस्तेविशोधयेत्
कथमित्याह भिन्नाभिन्नस्वरूपेणापकेकंतथथाक्रमम्

र्णाः शार्वभुवनम् ६ रसोल वर्णाः भुवनं भवस्य ७ रूपेरवर्णाः
भुवनं पशुपतेः ८ स्पर्शे यवर्णाः ईशानभुवनम् ९ शब्दे स
वर्णाः भीमभुवनं १० उपस्थे भवर्णाः कश्यपभुवनम् ११ मा
या ववर्णाः मित्रस्य भवनं १२ पादे हवर्णाः विष्णोर्भुवनं १३
पाणौ यवर्णाः इन्द्रस्य भुवनम् १४ वाशिरवर्णाः अग्नेर्भुवनं १५
घ्राणे यवर्णाः पृथ्वीभुवनम् १६ जिह्वायां रवर्णाः वरुणा
स्य भुवनम् १७ चक्षुषि यवर्णाः रवेर्भुवनम् १८ त्वचि ल
वर्णाः वायुभुवनम् १९ श्रोत्रे णवर्णाः दिशांभुवनम् २०
मनसि फवर्णाः चन्द्रस्य भुवनम् २१ अलेकृतानोडवलः स्व
लेश्वरादि छगलाण्डान्तानि भुवनानि षष्ठो २२ बुद्धौ टवर्णाः
देवयोनिक्रोधतेजोयोगाष्टकानि चत्वारि भुवनानि २३
अनर्भूतगुणान्तेप्रधाने टवर्णाः गुरुपंक्तिवषादाघानो
शिवशक्तियोन्त्वणोत्रीणि भुवनानि योगेश्वराष्टकं भु
वनप्रकृतिभुवने चेतियंचभुवनानि एतावत्पर्यन्तं का
लामेत्र[illegible]वानि प्राग्वत् २४ पुंसि विद्याकलाश्चवारक
वचोमेत्रामायांते षट्कलामेत्रावेवमेव ऊकारादिय
कारान्तन्तमरदिकपद्मगतं पदनवकं देवर्णाः त्रिशिखि
गुरुशिष्यपंक्तित्रयनाडीवियद्बाष्टकदेहपाशाङ्गनाग्नो
शावच्छेशपाशभुवनानि द्वादश २५ नियतौ वायवीव
मगतं ऋकारादि वकारान्तं पदनवकं थवर्णाः वामदेवा
ष्टकभुवनं २६ काले नन्ते ऋकारादि लान्तं वारुणपद्म
गतं पदनवकं जवर्णाः श्रुतादि शम्भ्वन्ता शिवदशकभु
वनानि २७ रागे पौरुष्यमेव पदनवकं छवर्णाः महादे
दिरुद्रदशकस्य भुवनं कलायां पादेश्वरगुरुशिष्यदशका

श्री· त·पं
१३३

133

सभुवनम् २८ शुद्धविद्यायां नैव तत्त्वं पदनवकं च वर्णाः श्री
मादिमनोन्मनांतं भुवननवकं २९ कलायां पदनवकं
कालीयमेव पवर्णाः महादेवमहातेजोमहाज्योतिषां भु
वनत्रयम् ३० मायायां निवृत्तिपर्य्या हकारादिमां नैपदन
वकं पवर्णाः गोपन्यायं न तेनात्तानि सप्त भुवनानि ३१ शुद्ध
विद्यायां व्याप्यपर्य्या हकारादिनां नैपदनवकं शिष्टं पदसी
तावत् ३२ ईश्वरतत्त्वे अग्नेयपर्य्या हकारादिरेफांतं पदनव
कं शिष्टं पदसीतावत् ३३ सदाशिवतत्त्वं प्राकाश्या हकारा
दिहांतं पदनवकं शिष्टं पदसीतावत् ३४ शक्तिभिन्ने शि
वतत्त्वमध्यपर्य्या हकारादिप्रणवांतं पदनवकं शिष्टं पद
सीतावत् ३५ ३६ अथ व्याप्तिरियं ग्रन्थसविनापि स्फुटीकृ
ता सम्यग्दीक्षाविधिष्वत्रयोग्या धीमिनियोयनापवर्गा
हणे कतम प्रकारकत्वे दीक्षां निर्बीजदीक्षा दीक्षितवर्जे
शिष्यम् समयी कल्पयेत् यस्मान्न शास्त्रायोक्षितानां नि
तं तत्त्वमादिनमस्त्रायायाउस्थिताधियनेन सोतोभेदेनम
मयानां भिन्नाभिन्नरूपत्वेवाति स्वपतितानाह नतेद
भैरवे देवं शास्त्रवान्यस्तम् उद्भवम् लौकिकोभेददर्शन
वासनां च हि माता ततदावारण्यान्यान्यपि भैरवशास्त्रा
णि तदुक्तं तत्तदुपसोपानसंचतं तं देवविशेषं परभैरवद्व
स्तनैवपशु रूपादिसर्थः किंच सांख्ययोगपांचरात्रवेदाश्र
वननिर्दयेन तदर्शनस्थांस्तदनुपपत्तिदर्शनेन प्रयोज
कव्यापारेणानन्त त्रिदीक्षां प्रयुंजते तीत्यर्थः अत्रहेतुः यत
शिवोद्भवाः सर्वे स्वापवर्गफलप्रदाः ततस्तोषितमस्ति
कारिणां त्वनमात्र विश्रांतानां नावाकेयं कविं कृतयागपरिश

मसंरेहन्तरोङ्कारदेवताभिस्समन्वितम् मंत्रकलाख्याभि
र्नेनाविकल्पविमर्शैकात्माभिन्नेन स्वरूपेणोपलक्षितंत
न्नपवदेवताभिर्व्वस्ताभिस्समग्रभेदव्याप्यान्वितमेकैकस
कारोकारादिरूपमनतरेखमवनमितंतरोङ्कारवत्स्वरूपंनी
विमर्शप्रधानमतपवचानरोङ्कारमविचलितमंत्रथनिरू
पंकृविनिनिषेधः तदत्रतन्त्रलरेखंकूमध्यामेनिपंचप
ादयः ग्रंथ्यः करणैस्तावेनाभिताप्राप्यतेशिवरूपा
त्माध्यानरोकृक्षिनाभ्रूमध्यादिपदावस्थितमत्कमण
ध्विव्यादिग्रंथिपंचकभेदेउद्घातप्रतन्याश्चादिशन्तिदेवः
विंदुनाशक्तिसंयोगाउद्घातः प्रथमस्मृतः देवताप्रय
निर्मुक्तः एवंवक्ष्यैचेतन्यस्यप्राणोलीनंकृत्वापूर्वो
क्तकरणावेधप्रसरेहृदयान्मध्यशक्तिप्रसरप्रतन्याहृ
तकविमर्शास्वरमेत्रमन्त्रङ्कारन्मंत्रविमर्शप्रधानायास्त
स्यापवशक्तेर्विंदुनामंयोगादिति भ्रूमध्येवत्रुलांक्षि
तपीतवर्णचतुरस्रपार्थिवमंडलमध्यध्यानविंदुतेजा
मासम्पत्तिमूर्ध्वोङ्कारक्रमेणयोगानन्दनुभवात्प्रथमोप
मद्धातोत्रत्रत्नविस्फुरद्राज्यदेवताप्रयेणनिर्मुक्तः ईश्व
राख्यमंत्रदेवतास्समाप्यात्मापंचगुणपृथ्वीतत्वगत
गंधाख्यमूर्ख्यगुणासंयोपनरूपइत्यर्थः रसाख्यगुण
स्वरूपंद्वितीयमाह चतर्थ्योनसमन्वितः उद्घातस्मत
देवशिद्वितीयः परिकीर्तितः चतुर्थस्यविंदुस्थानस्था
नोवचेइत्यत्रेत्रप्राग्वत्स्यागमितः तदत्राभवावेशरू
पः कार्यइत्यर्थः रूपगुणास्वरूपंतृतीयमाह हंसात्तं
ममन्त्रङ्कारस्मदीर्घोविंदुसंयुतः श्रववन्द्वाविरोपिस्मगृह्य

।१२ श्री॰ स॰पं॰ १३४

134

तत्त्वन्नीयकः हंसपथस्य हंसरूपस्य चान्तरस्य निष्कला-
मंत्रस्य सम्यगिति एवं तत्त्वसमयोश्चाराः सदी यौगरूपं संदीवं
स्वतेसत्त्वमिति भाविनीत्याम कारान्तेस्व तत्त्वतो पिग्रथ
मोह्वानावधिना विंदुश्चांत्यवये निरोधिकास्थानांतप्र-
सरं स्वतीय इति पार्थिवरूपगुणश्चाद्विक्रुदित्यर्थः स्पर्श
गुणस्वश्चार्थं च तत्त्वमाह भिन्नोह्वानोयदादेविनादांत-
स्व तदा भवेत् उह्वातस्य तदेवेशाच तत्त्वर्थः परिकीर्तितः
भिन्नाउह्वात इति शाक्तानि ह्वीणउह्वातस्थानानियेनमंशो
श्वारेणसमुत्वर्यदानादांतेनादांतभवविश्रांतोभवति
तदामदंतत्त्वर्थं गुणस्वस्वार्थश्च तत्त्वर्थं उह्वात उक्तः तदाण-
हो भवेच्छेदानंतरं योज्यते शब्दगुणस्वश्चार्थं पंचममाह
सपवचात्तरोश्चारोव्यापित्वंतेत्यवस्थितः तदातस्य तदे-
वेश पंचमः परिकीर्तितः सचैवतितेष्कलः व्यापित्वंतर
तितदिश्चांति रूढः पंचम इति पंचमस्पर्शवद्गुणस्य स्वर
र्थं तत्त्वदिथम् पंचेह्वानांतत्त्वतोदत्ताद्धयिवीशापयेद्बुधः
तत इतियतः पदेगुणएश्चोवुधइतिह्वानोश्चवपंचम
युह्वानेषुविंदुस्थाने पार्थिवीधारणाप्रत्येकं प्रतह्वाना
तमारंविंदुवचंद्रनिरोधिनादव्यापित्वेनेषुविश्रांतोद्धि-
वेष्ठिघ्यात्वानोगंधादिशह्वांतेष्टगुणपंचकोभोक्ता-
भावेशोधयेदित्यंचव्यापित्वंतात्मयगोपिसत्त्वमव्यात्मा
पार्थिवतत्त्वभोगस्थाने विंदुरामेवस्मृहंभवतीत्याह अ-
कारोकारमकारांतमेवंसद्यनिनान्यथाअकारेकार
मकाराणामेतेविंदुस्थानमेवमपिव्यापित्वेनान्त्रवेशा
तकोह्वानं पंचकाष्ठव्यांतगुणपंचकसंप्रदिष्टकमाए

ष्ठीतनशोषणादित्यर्थः नान्यथेति इतिदीक्षायामेवत
त्वशुद्धिर्भवतीतिभेदवादिवन्नास्यां ज्ञानदीक्षायां संश
यितव्यं इतिदीक्षायामपिज्ञानस्यैवप्राधान्यादिति नि
र्णीतत्वात्तन्त्वात् उक्तं च श्रीमतङ्गपरमेश्वरेपि यस्य
ज्ञानाख्यसम्यग्मिक्रियातस्यविधीयते इतितदित्थम्
शुद्धेषुपार्थिवेतत्वे विंतितत्वेन्तयोगिभिः जलीभूतेत
देवतदात्मनासहयोगतः अथपृथुमेस्त्रवयति स
वशुद्धतत्वाच्छिष्यचैतन्यसोहं रणं ततस्त्वस्मीकरणं
ततआत्मप्राणोयोजनं आमेवप्राणाणशिष्यात्मसा
त्मानेसामरस्यस्यभावनमितिस्यादिरूपः तदेवेतिपा
र्थिवतत्वेजलीकृतमितिस्यन्नाशुद्धाशुद्धतत्वानुसंधा
नमुक्तं योगिभिर्योगतः इत्यनेननायोगिनेवनापि
कारोज्ञानचिदिति दर्शितमेतदात्मनामहेतिशिष्या
त्मानमपिजलतत्वभोगायतदेकात्मतामितिप्रोतं
चिंतयेत् अत्रवावसरेअवचंद्रस्यानेयमलांछित
मतवर्णोवचंद्रमंडलमध्यगतजलविंदुरूपं जल
तत्वधारणावभीयादित्याम्नायः अथपार्थिवेतत्वे
शिष्यात्मनिचययोक्तभावनया जलेभूतेपुनर्मेत्रीत
देवचतत्रस्थरेन विंदुतत्वधारणा युक्तम् तदेवेतिविष्क
लस्वरूपंमेत्रीतिलक्ष्यसामरस्यः विंदुतमवचंद्रास्यानेया
रणाख्यात्मनाबतत्रगतिसर्वान्तकपुमनाबचंद्रनिरोधि
नादव्यापिनीपादेष्टुक्रमेणविश्रान्तिरूपांसृनत्रहाणा
न्त्यादित्यर्थः पुनरुक्तारेदिनिपादेवतत्रएयमंत्रोपोयो
न्यानदिर्थंजलतत्वेसंयोज्यसर्वांकसामरस्यान्तक्रमेण।

१०

श्री॰
स्व॰ पं॰
१३५

135

मानजलतत्वात् लिंदात्मनिचिंतयेत् अनस्य शोधित
तोयसंस्थानेतेजोङ्गे विचिंतयेत् अर्धांतदेवतोयंशि
ष्टात्मनासहस्रादिप्रागवत् अत्रचनिरोधिकास्थानेश
क्तिलांछितरक्तवर्णत्रिकोणमंडलादिरूपं ध्यात्वातत्र
धारणांबध्वानिरोधिनादव्यापिनीस्थानेषुमात्रविश्रा
न्तिरूपाः तेजोह्वानात्मयत्नेषुनिरोध्यंतमवाप्नितः
तेजोह्वानरूपेशः पादः निरोध्यंतेकृत्वातत्रतेजोधार
णांबध्वान्यर्थः तदेवंविभिकह्वातेस्थिराणोतेजसिएवंव
दंतभूतोतनरोधायंचकेसदेनाम्नितेजस्तेजोवायुकह्
तह्यशोधितः एवंवतात्मात्मस्यतादिकृत्वातेजःशा
तंविभाव्यनादस्थानेघकेराननादिंदुलांछितनील
वर्णमंडलादिरूपंवायुधारणांबध्वानादव्यापिनीस्था
नयोर्मात्रविश्रांत्यात्मनोह्वानहृयेनवायुतत्वंशि
ष्यात्मनोभोगस्थानेशोधयेदथ आकाशेलीयमानं
वाह्वानेननुचिंतयेत् तेवायुमेतस्थानकि नष्टवायुतत्त्व
भूतंपमह्वानेकेनयोजयेत् नष्टहृत्वाकाशशोधीभूत
तात्रिष्यात्मनोनवेपकतात्मलितेननरनिसस्त्वा
नमसाकाशतत्वमेतभृतेनरोधपंचकमह्वानेकेने
तिआकाशस्येकगुणातायस्येतत्वसतत्वनमंस्मृत्यम्
व्यापिनीनसातविज्ञेयापंचमांतेव्यवस्थिता पंचमं
व्योमतत्वात्मत्वंतेव्यवस्थिता तेनात्रांतमन्यसस्तत्वा
शहृशक्तिलांछितपरिवर्तलमंडलाकारंव्योमधारणां
बध्वामंत्रोच्चाराभिलोगुकस्त्रिष्यात्मनामहाश्रवविश्राम
स्थानेतेजोमयनामनवेपकतात्मसर्वेवभोगाभुक्तिष्यस

शोपि तामवनियत श्चिदानंदैकज्ञानक्रियाख्याशक्तिपं
चकसामरस्यात्मनः श्रीस्वच्छंदभटारकश्चिदादिशक्तिमया
न शिवशक्तिसदाशिवेश्वरविद्याख्यानत्वपंचकात्मनाम
हुदितामपि व्याप्त्यादिविंदुग्रंथिपंचकस्वरूपगोपना
त्मकमहामायाशक्त्याच्छादयन्मायातत्त्वंनाक्रमात्क
ममधिकाधिकसंकोचांनत्वत्रिंशत्तत्त्वषड्विः पंचकस्वरू
कैरन्यैस्तंशक्तिव्यक्त्यात्मकव्याप्यव्यापकभावमाभिभा
सयिनवान्संक्रमितप्रमातृभूमिकायांस्थितिन्दत्वग्रहस्या
मतनत्स्वरूपेणयोगिनागुरुणाशिष्यात्मनोकीभूयधा
योत्क्रोह्वानव्याप्तिमुक्त्याशिष्यैवेतत्स्वस्वमयग्रोभोगभू
मिविलाप्यज्ञानदीक्षायाविदादिशक्तिपंचकात्मतत्त्वमे
वापादयितव्यम् अत एव पंचत्रिंशत्तत्त्वव्याप्तिमाशरस्य
स्वपृथिव्यादीनीमंसंशोध्यापितत्संस्कारमयंसमान
समपिपीदंशोधयितुंमाह समानायांततोत्यान्मा सम
स्तनमततत्प्रपंचमननमात्ररूपायांसमनाशक्तौ गुरु
णाशिष्यात्मतावन्मात्रभेदसंस्कारनिहत्यर्थंयोजनश्च
र्थः एवंच ततव्यापीसतत्त्वपते अशेषतत्त्वप्रथमात्स्व
रूपंयत्समनाख्यंतत्त्वंतद्व्यापकत्वत्यर्थः इयतिचसंस्का
रपर्यंतेतत्त्वजातेसंशुद्धेस्वरूपात्मनाख्येनतत्त्वंतद्व्यापक
इत्यर्थः इयतिचसंस्कारपर्यंतेतत्त्वजातेसंशुद्धेशुद्धा
त्मनाप्राप्नोतीत्याह आत्मव्यापीनतत्त्वोर्ध्वंभवतीतिशे
षः एवमामादिनपरशुद्धात्मस्वरूपोपिशिष्यात्मानंनो
पिपंचचिदादिशक्तिभेदसारांपरभैरवतांमत्तेनरवस
मानायोजनिकाक्रमेणेत्याह सर्वव्यापीनतनः पुनः भ

श्री:
स्व.पं.
१३९
136

भवतीतिशेषः अत्रयोजनिकामाहतत्त्वत्रयमित्येकोद्घातनत्र
यंप्रक्किमाह तत्त्वात्मंसंस्थितोह्यात्मातद्घातेकेनयोगवि
त् योजयेत्परमेतत्त्वेतन्मनोनीतेसर्वगे तत्त्वानामेतत्स
मनायाऊर्ध्वपदंउन्मनातीतम्इति तदनुभावात्प्रवेशेनश
क्तिमत्त्वरूपासाधनमायोजयेदित्युक्तिंस्फुटयति योज
नांतपरेतत्त्वेम्प्रागादेवविवदाम्यहम् अन्नयोजकार्थस्यार्थ
स्यावधानेनागमत्वंदर्शयति तत्र मंत्रमनुस्मारयेदेविविवदा
म्यहम् अन्नयोज्ञया क्रमंदीर्घेलतंपरम् परापरविभा
गेनयावत्तत्त्वेपरेगते क्रमंदीर्घेस्पतेसत्त्वमनितत्समि
तिसमनंतरमेवपंचप्रणवाधिकारे अकारोकारमका
रबिंदुनादमात्राणांप्रत्येकंप्रणवैकदेशभूतानामपि
प्रदेशोपिब्रह्मणस्सार्वत्र्यंमनतिक्रांतइतिस्थित्याः
प्रणववदभिनिवेशयतित्ततोऽक्रमस्मारयेन्मंत्रमित्यादि
सामानाधिकरण्यंयुक्तमेवपरस्यापरविभागेनतिस
स्मादिसज्जेकदेनत्यर्थः परंगतमन्मनातीतेप्राप्तेतर
व त्रिदेवंबिंदुसंयुक्तमेवचेदं निरोधिकामानादवश
क्तिसंयुक्तव्यापिनीसमनोन्मनाः जानीयादितिशेषः
त्रयाणांब्रह्मादीनांदेवानांसमाहारोयत्राकारोकार
मकारात्मनिकलात्रयेतत्तथाकिंच उन्मनास्थपरस्मै
वसर्वव्यापीशिवोऽव्ययः ज्ञानव्यइतिशेषः यथावाज्ञा
नंयादृशंचतत्सर्वंपूर्वमेवनितत्त्वनिर्णीतम् तदित्यम्
लानासर्वमशेषेणविधिमेवंयथाक्रमम् तदाभयोज
येत्मंत्रीअन्यथातत्त्वेवयोजयेत् सर्वमितिपूर्वोक्ताचार
प्रमाणादिपरिष्कृतमेषांमात्रप्रमेयानांविधिमस्यगुरुस्मार

रणाम् अशेषेणानिश्चयनिरूढं तु भवेः अतएव मंत्रोस्य सं
मंत्रस्य वितनमेव विपिं स्फुटयति विंदुस्थं शिवं तच्छद्दे मंत्र
प्रमेयत्वेनाय तत्मकारांतं शिवं तद्धि नु स्यं विंदु नु भावा
त्मनामायाद्दिते सत् पाद्दे नादात्मनि क्रर्यान्त समय नमा
पादेयं यस्मात् चतुर्थो विंदुरेवहि तस्मात्तद्धिश्रांतिरु
रस्सरमेवनादविश्रांतेकारांतं त्रयं ऊर्यान्तदेतत्त्रयम्
बत्नाविसर्गस्त्वयारु दुंः वाच्याभेदादेतस्य विमात्रं वर्णा
उच्यते मात्रात्रयमेतदुंकारस्यां क्रियाकर्मतयावर्णाश्
तिस्तत्तद्रूपतया स्थूलमित्यर्थः चतुर्थस्तु ईश्वरे विंदु
यदेवस्तु तन्मात्रामर्शमयइत्यर्थः तदित्थं मेषोङ्कारेयत्क
रोति केनदेशाद्दः प्रवर्तते तस्यहृदयात् उंकारनादकला
त्मकमेतस्स ततत्त्रूपः शद्दः केदेशकर्षेणावर्ततेततः प्रभृ
ति पंचप्रणावाधिकारवर्त्यमाणानीत्यनेनस्यार्थेनामासा
दयतीत्यर्थः सच तत्र शद्दः क्रियां तस्याः उंकारगणा क्रियां
तगतः पश्यत्यात्मकशद्दतत्रूपोनतमध्यावैखरीत्याद्दः
इत्यर्थः अतएवासौ क्रियाशक्तिरिति स्मृतः तदित्थमुङ्का
रणाप्रयत्नगतः सशद्दस्तात्कारे विरेरितस्य प्रवर्त
ते तस्यततोपि किंचित्कृतशद्दो नामिकांतप्रवर्तते ना
मिकांतोद्भुमध्यम् तदेतावत्मात्रीपर्यंताक्रियाशक्ति
र्व्याप्तिरस्य ज्ञानशक्तिस्तु विज्ञेयायत्नतः परमेश्वरी सर्व
स्थानगतस्य हेतुलात्तंनभवक्षिनः यदासपवशाद्दो
योगिनोस्त्रीकानामासुटदिप्रयोगतत्रूपायतनात्सर्वस्था
नोतत्स्वंद्धादिस्थानास्तुकोहानस्तुत्र्यारोहेत्तलांटमव
स्थितो भवति तदास्थलरूपतोपसंहरादस्तुभवप्रकर्ष

श्री·
स्व·पं·
१५२

137

मायते ज्ञानशक्तिर्नामेत्यर्थः तदिच्छं विंद्वादिरूपतामासा
द्याकारोकारमकारात्मा वर्णास्त्रहगतः शाद्वनादात्मतो
गतः तद्रूपतामामस्तथाभूतस्य तेषामुत्क्रान्तस्तत्कीर्ति
तः तेषामिति विंदुनानां सपवनादकलान्तभवान्माशब्
पंचादिभेदभिन्नउत्क्रान्तः एवमक्तोन तन्यः कश्चिदेवमि
यतो माशीभूमिमाश्रित्यापि नतस्याविनिवर्त्तते यदुधो
शक्त्यादिमोपानमालिकामनारुह्य तत्रैव संतिष्ठंति ये
ते शिवज्ञानवर्जिताः नादत्वपरमानंदमयशिवतत्त्वे
साधकतमो माशीमिच्छाशक्तिमेव नाविशंतिकृतां
स्तु शिवमत्र उत्तरोत्तरपदारोहयत्नः कार्यः इत्यर्थः अ
थात्रैव विंद्वादिपादेषु सूक्ष्मत्मान्तभवगम्यभाविनम
तोतरं प्रविभागं दर्शयितुमाह पंचावस्थितो विंदुर
वचेद्रो निरोधिका भुवनाधिनिविंद्वावरणास्यनिरूपा
णावसरे वक्ष्यति निवृत्तिः प्रतिष्ठा च विद्याशांतिस्तथे
व च परिवारस्तत्तस्य शान्त्यतीतस्य सदृशे तस्य वाम
दिशो भागे शान्त्यतीताख्यवस्थितेति तत्राज्योन्तराज्ये
त्मावतीकांतिसमप्रभाविमलाशिमा श्रवचंद्रेस्तताहे
मानिरोधंशेनसद्वते रून्धनीरोधनीरौद्री ज्ञानबोधा
तमोपहेति एवमेषां पंचधावस्थितत्वं सूत्र्य तस्यानीतो
भवेत्याह तस्यति निरोध्यन्तभवपर्यंतव्याप्तिकविंदुर
वमनं विंदुरेवमतीतस्तत्त्ववर्णोनादो भवति नादाम
र्शो रूपतामेति तनमिति वक्त्व्यतस्यत्यक्तिः विंदुरेवेयं
नादरूपतापत्तिः एवमन्तरत्रापि एवं एवांवस्थावोत्तरोत्त
रप्रकर्षमितित्याशयेन षष्ठीयोजना एतदन्तभवेत्युक्तिः

माह अस्य कियन्मात्रो भवेत् ईशान्मस्तकेनेव वक्रो च प्रवेशोक्ता दि
व्याकरणाद्वेयेनावच्छिन्नत्वाभिनीत्यर्थः देवदेव सदाशिवः
देवस्य योनेनमननस्यविदारयितिदेवस्यातिशयदीमःप्र
भुस्त्ररूपश्च नादरूपः चतुर्विधो भवेच्छब्दः पस्सवेगवहः
स्मृतः नादावरणोवस्यति इन्दिकादीपिकाचेरोधिकाः
मोचिकान्तश्चेति एताभिश्शक्तिभिरस्य चतुर्विधत्वम् न
नु चोर्ध्वगात्मसमाख्यानात् कलात्वात्मानं पञ्चमीति भविष्य
तीति कथमस्य चातुर्विध्यं सत्यं तस्यात्मन शब्दस्याभिर
स्तीत्याह पञ्चमो न वक्त्रे शब्दः पञ्चमः प्रकारो नास्ते शब्द
रूपतया वहतीत्यर्थः कथं तर्हि भवत्याह ऊर्ध्वगामिन
सौ स्मृता नादोर्ध्वगते च्छाव्याप्त्यवच्छिन्नायाश्शक्तेः सम्प
श्रोतत्त्वभिन्नतयैव नादान्तः अव्याकृधनिरिति चोच्यते
इत्यर्थः अथ तस्यानीता भवेच्छक्तिः तमपि नादयतीति
त्यर्थः साच पञ्चधात्वव्यवच्छिन्ना तद्रूपतिरुद्धेन संस्थि
ता शक्तिः प्रसमभजगाकृतिः इत्यपक्रम्य सूक्ष्मा चैव
हि सूक्ष्मा च तथा चैवामिनाभिना व्यापिनीति अत्र शब्द
व्याप्तेः तीनात्माक्षीह गन्तु भवत्याह स्पर्शात्तत्र भवेद्
विस्फारात्मेति शेषः किंच आत्माविन्तत्र पूर्ववत् तत्र
शक्तिपदे च आत्माविशत्यानुभवतत्ससमपूर्ववदिति
शिवपदं नाम्नोतीत्यर्थः यावत् एतदुत्तरत्रापि योज्य
मथानः व्यापिनीयान्तस्सैव पञ्चधात्वव्यवच्छिन्ना सापि
स्पर्शोर्ध्वमारूढत्वयोगिनो व्याप्तिमयात्व्यापिनीरूपे
भवतीति तत्र च व्यापिनी व्योमरूपा चानन्तानाथाप्यना
श्रितेति चत्वमा गात्मत्त्वं तमण शक्तिः पञ्चकान्तभवेति

श्री॰
स्व॰ पं॰
१३८

138

अत्रच वालग्रामात्रेनस्पर्शंकदाचिद्वेत्तिवानवा कदाचि
दितितन्मयतानोह्यावसेरघट्टेषस्पर्शंवेत्तिनवेत्तितदारो
हप्रकर्षप्राप्तिमात्रमेवानुभवतितत एवकपर्शासित्य
र्थः तदित्थम् व्यापिनीमासमुद्दिश्यतज्ज्ञानंपरमेश्वरीय
देनस्पर्शंवेत्तिवानवेत्युक्तंसाव्यापिनीमुपसंहरन् न
ज्ञानमितिनैषाज्ञानशक्तिरपितुइच्छाशक्तिरित्यर्थः अ
थ तस्यापिसमनातीता तदपिव्यापिनीज्ञानंमतिक
म्याधिनेत्यर्थः समनंक्रमविज्ञानमुन्मनंयुगपदित्युक्त
त्वाउन्मनानुभवंप्रविविक्तुः मनस्तत्रनकारयेत् नतं
त्रेवतच्छेदित्यर्थः तदियतीयमिच्छाशक्तिर्व्याप्तिर्मात्री
यवसेयंसमनाख्याभावाभावात्मनोविश्वस्यभेदस्यसत्र
णाद्धेयतमस्तीतितामतिक्रम्योन्मनापदसारोहत्यथ्ये
केवलात्मतामनुभवतीत्याह युक्तात्मातत्वतोभवेत् त
दित्थंशुद्धचैतन्यस्वरूपस्वात्मासामरस्यात्मनितत्रभट्टा
रकसंवेदनेविश्रामयेत्तत्समावेशाभिज्ञाइत्यर्थः एवंच
तत्रशुक्राश्यवेशांतेमहाप्राप्तिमवाप्नुयात् युक्रूपकत्वे
प्रामस्मममस्तस्यभेदकलंकस्यगलनात्परंशानतेनदि
त्यम गुरुपारम्पर्यायातस्सम्प्रदायाः प्रकाशितः परमे
रेवपारम्पार्यंगुरूणांशक्तिसदाशिवश्रीकंठादीनांपार
म्पर्येणयानारहस्यानुभवसंचारक्रमेणमयाविदितः
समप्रहीतणादिएवंशक्तिपातभाजांप्रदीयतइतिस
म्प्रदायप्रकाशितस्तत्त्वापिसंक्रमणघट्टयाहृष्टिमापन्नो
गुर्वेनैरश्रिष्यागांसमाप्तनेनत्र योजनेतपरेनतेउपा
यः कश्चितस्तवाज्ञाताचारप्रमाणंतप्राणसंचारमेवत

इत्यादिना चतुर्थपटलप्रवेशार्थः तदित्थं सर्वेन समिमेसं
प्रदाय एवं ज्ञानावरणे हे सर्वकर्माणि कारयेत सर्वो
त्तमावस्थादशास्वपरिमानमाहात्म्यएवनिर्दिष्टेदिनियावत्
आचार्यसाधकादीसु सोचितेषु कर्मसोत ज्ञानशर्वकर्म
वप्रयुंज्यतीत्यर्थः वरारोहो इति प्राग्वत् एवं तत्वदीक्षाप्र
संयोगाकेर्ये ज्ञानदीक्षा अन्याश्वदीक्षा स्वपि कर्तव्येति भंगप
शिक्षां ददाति तत्याध्यानकलाध्यानं भुवनाध्यानमेवच
वर्णमंत्रपदाध्यानं कुर्वैवं सुक्ष्मातिप्रिये यथा तमोविना
पराथपेवकेनत्वाध्यानमेवं कृत्वे सुक्ष्मानष्टे वै परतत्वे यो
यत्ता सुक्ष्मातिपरभैरवतामामोतियुक्तशिष्यात्मनामहा
तत्त्वात्मध्यानमेवमेव कृत्वा सुक्ष्मातीमर्थः उपसंहर
ति यथावैयाकरणादीक्षा विज्ञानदीक्षामित्युपक्रम्यापिश्रो
क्यावरणक्रमेणा क्रियमाणत्वाद्वारणादीक्षेत्युपसंहा
रेपि न दोषः तेषां सर्वेषां गुरूणां कार्यमित्यभिदधन् द्वावि
पटलमध्यवर्तिनारूपिष्ठः पटलिकां समाप्तिं करोति कं
तेव्या योगिनां मंत्रमंत्रसिद्धेन वा देवि योगिना परमम्मा
वेशकानेय दिवात्रतंत्रे समनंतरं पटलवत्यमाणसाधन
क्रमेन योगमंत्रसिद्धेन कर्तव्याद्वयोरप्यत्र सामर्थ्यावि
शेषात तदन्यतनपिकारं तदित्थमियम कृत्वावेसकृत्वा
भवेत सम्यनिहुहिनिमामासादयत्येव तदेवं चतुर्थपटलेक
लादीक्षोक्ता अस्मद्दर्शितसुतैव कतत्वदीक्षा च इहतत्रि
पंचतत्वषट्त्रिंशद्देशास्रतत्त्वलत्वदीक्षाः पददीक्षाचतत्व
तत्वदीक्षावत् वर्णमंत्रभुवनदीक्षा च निस्सकलादीक्षाव
त् दशमेपविनत्वाभुवनदीक्षाभविष्यतिरन्येताः प्रकार

श्री
स·पं
१३५

139

शाद्रैव विज्ञेशादीनां ज्ञानदीक्षा बोद्धा तत्र यथा द्वादशी·
भेदाः सबीजा निर्बीजमध्ये निर्वाणभेदान्यत्र क विषये ष
ट्त्रिंशद्भवंति आचार्येन सबीजैव द्वादशभेदा साधके शि·
वधर्मिलोकधर्मिभेदाद्विविधे पूर्ववत् षट्विंशतिभेदाः स
मयिनि तथैव त्यासस्यानेक ज्ञाता न क्रियाभ्यां हृदादिष्वथ
भेदेन तद्विविधे निचत्वस्ममनि दिक्षसंते पुत्रो दीक्षाभेदाः
तथापि सकल निष्कलाचार्यस्वर्याद्युषानभेदात् लोक
धर्मि साधकस्य चाचार्येनरैव विद्यातज्ञानिक नैष्ठिकाचार्यभे
दाशत बहुप्रकाराभवंति तदत्रदीक्षायामेव ग्रन्थवति
ष्टते सौगताः इह दीक्षया किमात्मनः संस्कारः क्रियते तिन
दैः किमात्मग्रहादीनां मूलानां किं वा कर्मणां छ आत्म
न आद्यातशक्तिपातस्य तदिनश्यत्वा २ शक्तिपातस्यैकी
णमलस्यात्मस्य वा कस्मात्मनसंस्कारकर्मनिवृत्तिः स
त्वे दुःखसंविनिवृत्तिः प्रकृत्यादिविवेकदर्शनं स्वस्वरू
पज्ञानम द्वैत दर्शिवी ५ बुद्धेरपि कः संस्कारः किमिंद्रिय
प्रेरणसामर्थ्ये रागादिहान्याधार उन्मूलने वा सत्वाना·
मपि किं न देव कार्यप्रसवा सामर्थ्यमरणा येन वा संस्का
रः एवं कर्मणाम् सच किमागमैक प्रमाणक शुक्तिसि
द्धोपि वा तत्र शक्तिपाताद्दात्म्यग्रहादि मलत्रयः मलत्रय
स्य शक्तिपात इत्यन्योन्याश्रयः अक्षीणमलस्य शक्तिपाते
सर्वस्यासौ स्यात् मलत्रयोन्मत्त भूतस्यैव यदि तत एव तत्
द्धात्मनो संस्कारो भविष्यतीति किं च शक्तिपातहेतवे·
न दीक्षाविधाने नात्मनः प्रतिनियतः प्रभावस्य कर्मद्वारा
निवृत्यनिवृत्योरवशिष्टत्वे क संस्कारः वैशिष्ट्ये निवृत्ता

ह्यात्तिः कर्मभोगयोर्व्यतिरिक्तयोर्नाशे तस्य किंहेतुकं तन्मा-
मवायोस्य निवृत्त इति चेन्न सोपि कामादिवत्सामन्ये
वेति आत्मनो न भोक्तृत्वकर्तृत्वे नापि तदुपशमात्सामु-
क्तिस्तत्र प्रकृत्यादिविवेकस्वरूपदर्शनयत्नो प्रागेत-
त्स्वभावनयास्य भेदमानयतः आत्मदर्शनमात्मीयादि
दर्शनस्योन्मूलनं च रागादीनां च हेतुरिति ततोस्यर्ध
नपव श्रद्धेन दृष्टावपरस्य कस्याप्यभावात्क्रियाभोगा
नुपपत्तेः कर्तृत्वज्ञानत्वैश्वर्यं श विलेपो मुक्तात्मनो-
स्यात् बुद्धेरत्तप्रवेशात्सामर्थ्याद्वारेदीति तस्य करणा
वैकल्पं स्यात् रागादिदोषाश्रयसवासनकादीति तस्य-
न निवर्तते बुद्धेरुन्मूलनदीक्षानंतरं देहपातप्राप्तिःमला
नोतदेवासामर्थ्यसाधने प्रवृत्तिस्थित्यम मरणाय त
समाप्यायानमिति पलायनमार्गः स्यात्वव सरेवदी
क्षितस्यात्मादिग्रहणाग्रवदेवोपलभ्यते एवं कर्मस्वपि
वाच्यम् आरब्धकर्मकार्यसंशोधनेदीक्षायाः सामर्-
र्थ्यमिति चेन्न अन्यत्रापिकस्याप्यास्तः आगमप्रमाण
कमेतदिति चेदागमस्यान्तदृष्टेन कः प्रतिवंधः मंत्रप्रा
तिवंधाद्यथा बीजमंकुरं न स्वत्ते तद्वत्कर्मबीजन्यपि-
न संसारं स्वत इति बीजादिसंसिद्धयुक्त्या बीजादिव
दीक्षितस्यते लब्धऽदाहादयोप्यसामर्थ्योधानहेत
वः क्रियं तासमूर्त्तनान्कर्मणामभंगादयो न संतीति
तानि दीक्षेव नपयति तथाच पलादीनादीति तस्य
लावत्वमप्युपलभ्यत इति चेन्न तामूर्तस्यापापादेश्चाक
त्वाभावात् तस्मात्स्वागार्कं स्वारिभावनाश्विकाने ता-

श्री:
स्व·पं
१४·

140

त्पद्दृष्टिरेवमोक्षइति श्रूयते इत्यात्मसंस्कारएवदीक्षात
घ्यात्ययम् आत्मासेकोवाभामनन्तपूर्णमन्यतात्मनेहाभि
लाषशतेकेनाणवेनमलेनस्वभास्वभावात्मनात्मनावि·
विधजन्मायुर्भोगादेनकार्मणेनतन्मावेनचकंचकपु·
र्यष्टकस्थलभूतात्मनानानिकविविधदेहतदाश्रयवि
चित्रभुवनभोक्तृत्वार्थसार्थप्रतीतिभाजामायाख्येन·
मलेनचववर्जितः यतस्सर्वस्यैवसंकुचितोंगादिमयोत्र
देहेत्वशताकीर्णः कृशगोराद्रिन्रूपमहेदंजानामीत्या
दिप्रतीतनसिद्धयवायमर्थः नदीदृशस्यास्यानेनजन्मस
हस्राभ्यस्तेहगवमानस्याध्याकस्मिकगुरुयियामि·
भत्यादिवशोनीतविदितशक्तिपातानुसारनिर्दृष्टमा
नयादीत्तयादीयतेज्ञानमद्भावः क्षीयतेपस्वामनाद
नन्तयणांसंपुटकादीत्तानेनेहकीर्त्तितेइत्यास्त्रायनिरु
पितस्थित्यानवादिपाशप्रशमनशिवत्वादिव्यक्तियगु
तात्मनात्मनस्संस्कारः क्रियतेपाशानांवप्रशामनमविंम
मंत्रशक्तिवशाद्वीजानामिवपुनःप्ररोहादानसामर्थ्य
पतनात्वंवीजादिसंसिद्धौविधिपुस्मात्रजन्मनेतेलाभ्य
गाग्निदाहादौवपिमुक्तिप्रसंगानइत्युक्तंनैस्तत्रेषामेवो
पहासनामाविष्करोतियतः स्थावरजङ्गमहकृतिमाया
त्मनोविषयस्यस्वकार्यकारणशक्तिप्रशमनंवीजव
द्यमंत्रक्रियतेतत्राप्यनदृष्टंग्राममंत्रध्यानेलाभ्यगादेवौ
जपवशक्तिनिरोधहेतुत्वेननतुविशेषमेत्राणांनतत्त्वा
ध्यात्मस्वरूपेनेनत्याचिन्त्यप्रभावनातेषांपाशप्रशमनेपि·
सामर्थ्यंकिंनसह्यतेमुख्येदोघास्यवीजमंत्रनाद्गीतिते·

ष्यनिर्वाणिनाद्दृश्यत इति किमस्य मंत्रैः कृतमित्याशङ्क्याह तेन त
त्रापुचितेप्रोक्तपाशशक्तिप्रतिबंधनं मंत्रैः क्रियते तेनास्य
न तत्र रागद्वेषादिप्रशमनं यथाहि विरूपस्यैव तृष्ण्यमनिव
र्योपि लोकोत्तरमणीवशीकरणं मंत्रैः क्रियते तेस्य न त
रागद्वेषादिप्रशमनं नद्देहारम्भिकर्मशोधनात् द्वैमा
न देहेरागायनिहृत्तोऽप्यपिभाविप्ररोहप्रतिरोधने पा॰
शानां कुर्वनां मंत्राणां किमायत्ता तीव्रतमशक्तिपातस्
तानां च दीक्षानंतरं रागद्वेषादिप्रशमस्य तशोपि दृश्य
ते सद्यो निर्वाणदीक्षायां च दैवकालिकपाशशोधने॰
न देवदेहादिविगलनं शिवत्वाभिव्यक्तिश्च भवत्येव शि
वत्वाभिव्यक्तेर्वक्तुं किं प्रमाणं इति चेन्न मंत्रप्रभावस्मा
दिनेना कालिकदेहप्रमाणमनोभूतमनुमानं यथा वशा
त्मा ध्यायवशीकारदाहदर्शोच्चाटनदोषणमारणा
दिमंत्रसामर्थ्याद्दृष्टानि तथा दीक्षाफलमपि भवत्येवे॰
ति चेन्न सिनिवेशितां न कालमेव दीक्षानन्तशिवत्वाभि॰
व्यक्तिः किं न भवतीति चेत् कृष्णानलशालिभिः क्रियमा
णायो सहस्रशोभवंत्यसौ अपि दृश्यते एवं यथा च्याते
नित्यस्यात्मनो दीक्षातः संस्कारोन्यत्रो संस्कृते तु भेदाद्दे
हस्यादिति चेन्न तन्यतिभासभेदेपि अस्याकृतक
देहविमर्शकत्वेनैकत्वसिद्धिः दृशामनादौ देवकुलादीव
तद्विमर्शकाद्विमर्षोनवशादेव च सर्वथाभावस्यार इति प्र
त्यभिज्ञायां निर्णीतं पनेन भोक्तृत्वकर्तृत्वाद्युपायस्यम
र्थिनमेव तन्न द्विमयभेदेपि आत्मा व्याप्तिरेकेणास्यास्त्र
वर्णायथोक्तमात्मदर्शनं नमुक्तिरपितत्वं परमिति नत्कृवी

२२२

श्री
स॰ पं॰
१४१

रमाणमयं एकसूत्रेण नात्मस्वेवमेवयत्स्वस्वरूपे चिदा
त्मन्यात्मन्यहं विमर्शपरमार्थेन यासौ कृताशेषज्ञानक्रि
यापरमार्थेन त्र तस्यात्मदर्शनं मेवसत्यतो मुक्तिः न च
केवलमनात्मन्यात्मदर्शनं मिथ्याज्ञानरूपं बंधो यावदा
त्मन्यपि शरीरप्रकाशाहं विमर्शपरमार्थात्मेष विश्वमये
विश्वत्रापि च चिदात्मैकपरमार्थे यदनात्मतया ज्ञानं त
दपि बंध एवेति सर्वथा विगलितसंकोचचिदेकघनवि
श्वैकात्म्यमयशिवत्वाभिव्यक्तिरेव मुक्तिस्तत्र चाभेदस्मा
रं सर्वज्ञत्वादिसमावेश इति तत्याकृत्यमेव दीक्षा प्रवृत्तेः
न देवमुक्त्यनीत्यामलानां भेदेन प्रतिपादितत्वान्न ए
षक्तं संस्कारपत्तः कश्चिदित्यात्मनपशोः तद्रूपसंस्कारो
दीक्षया क्रियते स्वरूपमेव चास्य स्वरूपमिति स्वरूपदर्श
नपततयोर्नास्ति भेदः सद्यो निर्वाणदीक्षायां तु स्वकर्म
स्वादि संविनिहत्तिरपि क्रियत इत्यपि प्रतिपादितम्
अस्स यो निर्वाणदीक्षा स देहारम्भिकर्मसु हि भगवदाज्ञा
नानक्रियते न तामासक्याद तो ज्ञापि यदुक्तं गतिप्रनी
त्येष्कारणान्याश्रयस्तत्र दृष्टार्थः स्वहष्टनाशान्न गति
दीक्षितस्येति तदस्यहृदयमेव प्रकृत्यादिविवेकदृ
ष्टिबुद्धि संस्कारपत्तोऽग्रतस्य गमणाद्धतो तनोयदु
क्तं याग्मणा श्रवणात्तो भक्तिरोधाश्च तेनावशाः तस्य स्येषा
स सामर्थ्येन स्यादीक्षायां तंतरमिति तदृष्टमेव यो
दृष्टकं पापस्य गुरुत्वाभावात्सम्यग्वतीत्वलादीक्षातो
पापक्षतत्वमिति तद्विदितामिप्रायतया नसम्यक्पतसभो
मयपापापहृत्तिः इतरकं देहे गुरुत्वं तलादीक्षया पदाश्च

हिवत्कारणानिवृत्तिद्वारेणनिवर्त्यते तथा च स्मृतिकाराः
ग्रयमातसमेदेहेगुरुत्वेपतत्यस्मात्तापर्मतोलघुतोन्या
दादृष्टातस्संप्रतीयतेइतितथैवेत। यः पुनरुक्रमनाया
तशक्तिपातस्यदीक्षातभावाच्छक्तिपातवतएवदीक्षा
याशक्तिपातोमलक्षयात्मवशक्तिपातादितीतरेतराश्र
याः प्रक्षीणमलस्यशक्तिपातेसर्वस्यास्यात। अथमलक्ष
यस्यशक्तिपातादन्यहेतुकश्चिन्मपवतर्यिशक्तिपाते
हेत्वरस्तकिंमलक्षयेनेतिसत्यमेतकिंतनिर्गलपारमे
श्विविचित्रशक्तिपातनवतोदीक्षववमस्माभिरिष्यतेनतु
मलापरिपाकादिपुरुसेनितकश्चिडक्रचेयावस्करम
स्पर्शइत्युपपनेमिवदीक्षयात्मसंस्कारणा अपिचसक
लव्यवहारप्रणेनभूतसर्वोभ्युपगम्याविगीतप्रसिद्धि
द्धसर्वसर्वज्ञमहेश्वरप्रणीततत्प्रणीतप्रामाण्येप्रेत्यप
र्वकार्याचार्यपरम्परानुष्ठीयमानानुष्ठानप्रकष्ठीयमाना
नुष्ठानप्रकटितनतत्सर्वोनिर्वाणाद्यात्याध्यात्यादिनानाफ
ललब्धसंवादेपारमेश्वरेशास्त्रेयथाभिधीयतेनतथै
वततन्त्रयडक्रमम्। आगमस्यतथाभावनिर्वंधनमपम
तोयक्तिमागममार्गेणावदंतपरितेषकृदिति तदसदेक
यत्नुनः तस्मात्दनादिसमानतस्यजातीयवाजिकम ३
तवान्तमूलंऊरुतसतदष्टिंसमतवइत्यत्काअत्मदृष्ट
तदृष्टाविकल्पवामनाम्मूलतमुक्तेनद्विनारणामात्रमे
वयनःशिरोनिर्देशप्रायाहृतकाहंविमर्शमयतंआम
त्मऊलिनिर्दैशप्रख्यासांक्येतिकेदंविश्वपवमिवविषये
पुत्रसंवेदनेनप्रतीयतेपश्चप्रत्यक्षप्रश्चयमसंकेतग्रहणं

श्री॰ स्व॰ पं॰ १५२

152

एवं कस्यापि न घटेन वनहं प्रतीतेर्विकल्पात्मनामूलता-
मशक्तं न कथं यतो यो विकल्पो ज्ञानसंतानसहेनयाभिमन्व-
तेस किंस्वात्मनो भेदेनतेन तथाप्यवस्यति स्वात्माभेदेन वा
भेदपरत्वेदमिति ज्ञानसंतानस्याध्यवसायः स्यान्नहमि-
तिश्चाकल्पकस्याद्विकल्पनम् अथ विकल्पस्वात्मनो ज्ञा-
नांतरस्सहभेदेनाध्यवस्यति न नभेदमध्यवस्यतीत्यत्रनेत-
द्व्यवसायेस्य प्रतिषेधोपपत्तिनत्वन्यनवध्यवसायव्याप्या-
रपेक्षस्यात् अथात्मनो ज्ञानांतरैस्सहभेदमनध्यवस्यदवां-
तराज्ययाभेदेनाध्यवस्यति न पियेनात्मनासहयेषां ज्ञा-
नानां भेदेनाध्यवसितं तस्तेषामभेदाध्यवसायेन स्यात्मनो-
प्यभेदाध्यवसायः श्रामस्वात्मवधानेषामप्यसाम्येन्यथा-
त्मनासहकस्तेषां भेदेन व्यवसायो भेदाध्यवसायापवा-
दवत्पयमित्यस्यात् किंचात् किंचानुभवसंस्कारोद्भमा-
त्मनोनुभवे विभ्रमनुभवनापि विकल्पेन विमर्शे एवा-
ऽपनुभवांतराण्यवसातेशक्यंतेन तस्मान्नारिकीलद्वीप-
निवासिनल्पत्वात् न चास्य प्रकाशातिरिक्तो व्यवसाय-
समारोपाभिमानं निश्चयादिपदवाच्याभिप्रायेणाप्यभेद-
वास्तुकभित्र इन्योव्यापारे व्यवस्थापकः पार्दर्शने संगच्छ-
ते इत्यालं स्थानिग्रहेनमेनन्यत्न्यभित्तायां विनतमस्ती-
हतश्चान्यमानं संक्रमारोहइयानायामयोनन्निश्वानमे-
तनतदाभासभेदविश्रहुनकाहं विमर्शसिद्धेकापर-
मार्थीयमानमिति ननुश्रीमन्तेवटापलान्तवायैतामलप-
रपाकेहनकस्यक्तिपातोपुपगतस्स्तेत्रशक्तिपातपल-
स्य हषितस्तनकथंसतंत्रशक्तिपातपतानापेयेणैतस्मै

समाहितः प्रोच्यते प्रकार्येपरिविवादिशालितदेनदपि
निर्णीयते श्रीयतो प्रधानादिमलः पुंसां पश्चात्तेपरिकी
र्त्तितम् तथा कर्मक विज्ञेयं मायाणामाक्षरस्य वेति श्री
स्वायम्भुवसूत्रे मलइति पुंसामिति चोक्तिपर्यालोचन
येकोप्यसौ वज्रशक्तिकोन्यथावकाशावारक तमस्यनव
टेन एकस्तत्कोच सर्वेस्वेत्येन कर्मभिश्च सह परिणाम
न्यभिश्चस्यापरिणामायोगात् परिणामं च कालविशे
षात्कं चिन्त्यति कथं विनीत्यमसम्यादिभेदात्यदापरिपश्य
तेन तत्पुंसां कर्मपरिपाकक मिवापेक्ष्य शक्तिपातं क
रोति महेश्वरः यावच्च मलस्य परिपाको न जातस्तावत्तप
क्वत्तैनैव तं परिणामयति यदा तु पक्वतकावतात्मनिप
क्केपश्यति स्वशक्तिपातात्मलशक्तिपातात्मलशक्तिनि
कृणाद्यसौ यदा च स्वतन्त्रशक्तिपातनादियत्ते प्रतिपुरु
षं किं विदेव कर्म कदाचिदेव देवः परिपाकोपभोगयोग्यं
करोति न तु सर्वान्यति सर्वेषु गपत् तत्रानि वनियति
कार्यकारणभावभंगोनिदर्शयति मायाप्रकृत्यादिवत्सा
परबोधयोगो चिन्त्येन परिणामयतीति नास्य सर्वत्रावि
शेषेणाकृतत्वं तथा मलपरिपाकपक्वेपीति कर्मणो
मलस्य च विविधं परिपाकमपेक्ष्य निग्रहानुग्रहौ पुंसां करोति
परमेश्वरो न तत्त्वमेव तस्या प्रोक्ता सर्वकारित्वप्रसंगादि
ति तावत् श्रीमत्खेटपालाचार्यमतेयदाह भोगकारि
कास्तत्रनादिसम्बद्धो मलस्साधारणो तयः प्रति
पुं नियतस्तस्य कालव्याप्यातशक्तिकइति तथा मत्का
निरोधिका शक्तिर्नाम्नाधर्मस्य वियते कर्माशयसमेतः

श्री·
मृ·प·
१४३

143

हेतुत्वं च भवार्णवस्येति न च त्वयदि स्वार्थमेव विद्यते कर्मा
शयस्तेनात्मनो वंधकत्वं शिवस्य कारणत्वमपि स्यात् य
था शिवेच्छातः शिवस्य वीतरागद्वेषत्वात्तत्कारणत्वमपि
मलशक्तिप्ररोकत्वं स्यात्तेषां स्वस्वरूपाभिव्यक्तेनन्तत्वेति
चेत् नेतरथा मणिस्वस्वरूपस्यतथात्वात् अनादिमलरो·
धात्मतथात्वमपि तत्प्रयुक्तेन निरोधेन निवविचारयितुं प्रक्रांत
त्वात् यदि चानादिनिरोधः कृतं शिवेन तत्त्वपिष्टानेतन्तद
पनादिचेत्किमनाभ्यां मलशक्तिकृतनिरोधस्यानादित्व
मात्रेणैव स्वलभेनोनरेणानियतत्वं विषयत्वमच्युतानाम्
एवमस्तिति चेन्न शिवस्य सर्वत्रापि ष्टान्तं स्यात्तत्रस्य म
लसंसर्गान्न ह्येषां च कृतो हि शिवव्यशीकारः एतल्लने
रोध्याः किमर्थं प्रयुक्तेऽन्नतएवाशिवस्यामलशक्त्याधिष्ठानत्व
मपीष्यत इति चेन्न सम्यग्मिथ्येनेतत्त्वसिद्धानितयोरनादि
त्वेनान्वयव्यतिरेकालोभाभावात्मयोजनमात्रवशेन च
भावाद्यवस्थानुपपत्तेः अतएवं न यापि यान्यतिनिरोधा
य शिवालं प्रयुक्तेन शिवत्वल्पनाहृद्गतास्य प्रयुक्तेन शिव·
मेव प्रह्वितं प्रयुञ्जीरन् भूयसामेकापेत्तया सामंज्यानि·
शयात् किंच मलशक्तिर्यदि स्वनिपिमात्रेण निरोधिका त
र्हि व मकारणत्वमपि स्यात् अथ तत्र कर्तृत्वात्मकस्वरू
पावारत्वेन तत्त्वात्मनोविकारिताप्रामास्वरूपनाशो वा
त्वेषां तदतिरिक्तस्य धर्मिरूपस्यैव शोषिकदा वाशैवेनोम्य
पगमात् न च मन्त्रेनात्मलेनात्मनात्सम्बन्धे चितुस्वरूपाणां
मावरणां च टनेवत्सम्भवादिरयमानात्तुभौतिकत्वात्पट
लाद्यादिभिस्तत्प्रयुक्तपवयमणिमयाविषादेस्त्रीवप्र·

ग्रस्यावारकत्वेन नश्चिद्रसंकोचं प्राणाणादिशणादिमयं यतिन
स्तुद्धविदात्मानं मलसंकोचवपवत्वयं प्राथमिकोविचार्यो
वत्वेनश्नितिसकथंस्तुद्धविदात्मनस्यावारकस्यात् प्रस्त
वारायाप्यात्मोमलोप्यवेयस्यादितिसर्वेस्सर्वज्ञोभवेत् म
लस्त्रयप्यव्यापकात्तदस्यव्यापकात्मावारकत्वानस्यात्
व्यापकत्वेतु शिवमक्तात्मनाप्याप्यणुयात्मेषांजीवात्मांव
सर्वदेशगतांत्मात्मनोव्यापकत्वस्याविशेषात् स्यवग्रन्थंशे
व्यापकेनमलेनाच्छादनात् आत्ममलयोश्चनसंयोगः
नसम्बन्धस्तस्यव्याप्तिहनित्वात् योश्चव्यापकत्वात् नस
मवायोनित्यद्रव्ययोस्तदयोगानाधनपवनकार्यकार
णभावनापिनादात्म्यंभिन्नत्वात् आवार्यावारकत्वापिव
टपटादौनसंयोगादृतेरिक्ताभवितमस्यानिकिंच मल
स्यनित्यत्वंव्यापकत्वमेकत्वमनेकशक्तित्वंशियमत्ववा
त्मायक्रियानिरोधनेननिरोधपरिपचनेनचहानंसंशि
वस्यचमुक्ताशिवेभ्योणुभ्यश्चभिन्नत्वमनपवानेयापक
त्वमविश्वशक्तित्वंवकर्ममलपरिपाकादिमावभ्रेतिन।
यावधानत्वंप्रमिन्यादिभेदवदादिकृतेशिवमलयोर्वि
पर्ययस्तत्स्वरूपप्रतिपादनमितिसुभाषितम् यस्मल।
स्यपरिणामित्वंमुच्यतेनैतत्त्वदमिथ्यास्यास्यकथंस्यात्
कर्मभिस्सहितस्यभविष्यतीतिचेन्न ननानिमलस्यांतः
विशंतीतिकाम्यनैस्सहमिश्रतायद्यपिमायाविकारयो
गोकर्मयुक्तकारणंमलैभविनामिन्नकंभवद्भिस्तथा
पिविज्ञानकेवलिनांमलस्यकर्ममाहित्याभावात्परिणा
मोगोगमत्वयस्यवस्वरेन मंत्रमंत्रेश्वरादीनांचयोग्यम।

श्री॰
स्व॰पं॰
१४४

144

धिकारबंधो नामासौ सहजमलकृतस्तस्य मायीयो भावादि-
ति न दिर्यं मलांतरमभ्युपगंतव्यं तेषां माहेश्यामहामाया
शक्त्यैव तन्नावनं तेशनबंधबंधनत्वव्यतिरिक्तेनान्येन मले-
नेति चेदाणूनामपि मायाशक्त्या संकुचितस्याभासनेबं-
धनमस्त्विति किमनुपपन्नव्यतिरिक्तमलाभ्युपगमेनानुबं
धो मंत्रादीनामपि नाहं शोव्यतिरिक्तो मलोभ्युपगम्यते
किं चाप्यं मलेधनिनकाप्यनुप्रविष्ट इति कथमस्याशुद्ध्य
दीक्षायामंतकोव्यशुद्धिक्रियनेकर्मवस्तुसत्तानभावो
स्यतिचेन नकर्मामनसुंसंबंधमीतासंस्कारात्मतयोन
भवतीतिश्रुमंकारेनिष्टत्वात्क्रियाणां मलस्यन व्यति-
रिक्तस्य कथंचनेत्यभावः किं च नावारकेणापटादिना-
वटादेस्तत्स्वरूपं विशिष्यते पिननद्विषयेज्ञानजनैर्वि[illegible]
न्यते तथा शिवस्य कारणानामेव समलस्यैतेषां मलेन पु
विषयज्ञानावरणादि निमलस्यावरकत्वं तावदयुक्तं
यस्य मलस्य परिपाको विधीयते स किं नश्यति उत केवलं वि-
नाशनंतनिरोधप्रतिबंधः अथ यदि तेषाकृतं न परिपाके
सर्वेश्वरास्युः न च केनेक नाभ्युपगमोपि सदृशनाशु[illegible]
किं इष्टापत्त्या व्यतिरेकाप्रेक्षयपवप्रसंगः फलभेदादौ
पितभेदेहि विषदाद्यां सैव शक्तिरिति स्वरूपः न वाना देवे
स्थितस्य मलशक्तिनिरोधस्य नाशोऽयुक्तः प्रागभावा-
स्यतेव सत्त्वानात्मभवत्वेनामशक्तिनिरोधप्रतिबंधोपि-
विषवाह्निशक्तिप्रतिबंधवत्सर्वेनैवप्रतिस्यात न च दे
वच प्रतिबंधकनिवृत्तेरनन्निरोधपुनस्तन्मनेत परिपा
कस्या यस्य यहेतुकः प्रथममेवस्यात यदि कालहेतुक

स्यकं स्यादवापि: सर्वेषां च मलानादित्वस्य तुल्यत्वात् । तुल्यह
लानामिव तेषां मलशक्तीनां सममेव वा समानां तथैव वा
परिपाकस्स्यात् । नान्यं तन्तु हरकालव्यवधानेन । अथ प्रव-
लरोधं कुर्वन्त्यपनिहितमशक्तिसाफल्यं दृष्टावतन्निवृत्ते
योग्यमस्युः केनचन्मलक्षयेकरणमित्युक्ते नीच्यामलस्य का
र्यं हि कनाय श्रपतेन तत्स्वं निरोधानं तत्प्रवपश्चेतनस्वस्वपदर्थ
प्रुरोधस्वां स्मिन्कालादिनियंतत्वेदेयभोगभुङ्केमतिपा-
श्रपने । तदत्रतज्ञोगो यदि सामान्येन न देकत्रशरीरे कला
दिनियंतमयेन तत्कार्यस्य भोगस्य समयमनुनामृदनेन तर
मेव मलपरिपाकस्यात् । अथ विशेषेण तन्न कदाचिद
पिभाविकलान्यनो विशेषस्य कर्मतभोगवैचित्र्यस्य त
दुक्तत्वात् । अथेष्ये ह्याते मलस्य परिपाकस्तदीपेक्षा
ययनियंत्रितत्र हेतु स्वर्वाणानां स्यादित्युक्तमेव अथ
भोगपर्यायतत्कंदाविदुकृत्य समवले कर्माणिपरिप
क्वेत्र पिविरोधाड्दासने कर्माण्यरागिणा परिपक्वा
भोगायनोन्मुखीभवंति इतितं कालमवेत्यभगवान्म
लंकंडुस चकालेऽतः स्वस्वरहितस्वयमथ पत्यभ्येनापिके
क्षिदितिपक्षः तदवापि समहेकर्मणां क्रमात्विकाना
कमिकफलानां कथं तावद्युगपत्फलदानोन्मुखतेक
स्थानाव नियोधाव सरेतनोन्यकर्मफलं न दद्यात् स्यस्व-
कालापवफलदानोन्मुखत्वं न तत्काल इति चेत् यो र
पितपितदेककालं युक्तं ईश्वरेछ्यानयवंधेत् । स्यायदि
सतं क्रान्तयुगपत्सर्वस्य सर्वकर्मपरिपाकानन्तं गं दत्ता
भुक्तिं विनत्व कर्माणि पेत्यथा कास्यवस्यमले हा गाद्युक्त

स्वतंत्रानंदस्यापि तस्य हेतुत्वं तत्रं च कथं यस्य च तत्स्यथलेक
र्मणां भोगमनुविरुद्धे तस्य तत्काले देहपातस्यात् अथ त
जात्यायुर्भोगदयोः कर्मणोर्निरोधेपि यदीशो मलं तु न्देत
ह्योगशक्तिः सिद्धिविभेनियत निरोधमशमपेक्षते परि
परुद्धशक्तिः कर्मद्वयस्यामेवमलं रुद्धान्न्यपल याव
स्थायां सर्वेषां तथा कर्यात् तत्रापि तेषां तादृक्योगप्रद
कर्मसंयोगोस्तीति चेत् विरुद्धकर्मद्वयसंयोगे तादृक्योगदं
कर्मास्तीति किं वक्तुं न शक्यते किं च विज्ञानाकलानां क
र्ममलस्यभूत्वानां मोक्षोपगतत्वमलेरुत्पादिन्न योवोप
नवान्निति शासे अद्वैसंख्योनियमान्नपपत्तेः अथ तत्रापि
कर्मसाम्येन विपक्वमेवमलमीशेच्छा करणादिति केर
णाव्याख्यानमनुमाश्रयते तत्र कद्भुत्पण्णाद्वृत्तेः अस्व
पपत्रव्यर्थकर्मणाम्यास्तमगमदोषश्चाप त तति पंत
ननदपि प्रवृत्तेः परादृष्टस्वैचित्र्यत् वैराग्यं भोगवैरस्यं च
मकोपि विवेकिना सन्नं तः परमेश्वरानुग्रहाय स्थास्त
त्वतः अपवर्गमिल्वत्रिदीनादेहं किं विष्फलस्तारो श्वा
स्वमेवाभोगसेवा पूर्वनात्रान मीशनाइत्यादिहेतकेवे
च्छामलं रुद्धे हत्यादिनियतमपन्तु ईश्वेपि यदीशे च्छैव
कारणां यदन्योन्याश्रयः कारणांतरं च वक्तुमशक्यं त
स्यापि नियमायोगात् नचैते सर्वे हेतवईशेच्छायाश्च्या
तशक्तिपातानां तत्याच्छ्रुपतनादृष्टः मायेक कलेवेशे च्छा
हेतुत्वं वैराग्यादिष्वानतरोप्यभिचारदर्शनात् परमेश्वर
ज्ञातानादेर्ममलपरिपाकशर्वकतामतद्धेतीच्छाप्र
चोदकत्वं प्रकल्पयन्तनेरन्यतुल्यं संमांशकेन मिकतांटष्ट

रोद्धृत्वान्मस्यमलपरिपाकहेतुत्वं क्रमिकमनुमीयते य
थाभोगस्य क्रमात्तद्धेतुकर्मपरिपाकहेतुत्वं क्रमिकमि
ति तद्वत्तत्स्वक्षेत्रमो मलपरिपाकक्रमात् सोपीशश
क्तिकृतपरिपचनक्रमादिति सत्यमीशशक्तेस्तु मलप
रिपाचनक्रमहेतुत्वं लभ्यते स्वातंत्र्येन्तले मलपरिपाका
पेक्षायानस्मान्नकर्षविदपिभेदनादिभिः मलस्यत्वंउ
क्तिक्तिनिरोधतत्परिणामतत्परिपाकशक्तिपातादये
प्रतिपादितंशक्तेन्नइति यथोक्तमेवसाधु यद्यपिवच
नर्थपटलेऽभिलाषोमलोत्र निमित्त मलस्वरूपविचा
रस्यावसरेभूत्तथापीहैकप्रघट्टकेनपश्चात्तद्विचारितं
माभूत्तत्रटीत्वानंत्रनिभालनेपत्तानांसुखकसारहृदया
नांव्यामोहइति किंच भेदवादेजीवानांमानन्त्योपिपुन
रन्येषांमुद्भवाभावतनपवर्गस्थैरेणायनयापरिच्छेद्यमा
नत्वाच्चैवेयत्तंसंसारस्यचानादित्वंमतोयदिप्रतिक्षण
मेकैकात्मनिर्वाणेन तदुच्छेदएवं संसारस्यान्तवत्त्वं प्रसक्तः
अथजीवानांनादृगानंत्यमस्तियदीशेनापिनपरिच्छि
द्यते तन्नीशस्यासर्वज्ञतास्यात् तदुक्तं श्रीरके सुप्रति
नाशंतवंतमसर्वज्ञताबेत्यास्तामेतत् यत्तुतत्त्वतं
त्रशक्तिपातवादिपक्षे चोदितमीश्वरस्यनिमित्तत्वनि
ग्रहादिकारित्वेऽप्रयतोसर्वकारित्वंयुगपत्सर्वतनस्
स्यतास्त्वंप्रतिबयुगपत्सर्वकर्मफलप्रदानाच्चजीवा
नांचमस्तकोस्वरूपनाशः पुनर्भवाविर्भावप्रसंगात् आ
गमेषुमलस्यावस्तुत्वाभिधानाच्चयपपत्तिरिति तदेषाम
पर्यालोचिततन्मतसन्तत्वमभिधानेयतत्स्वमतेपार

१२०

श्री: स्व॰ तं॰ १५८

146

मेशेचित्प्रकाशाव्यतिरेकेण न किंचिदप्युपपन्नमिति सर्वव्या-
स्वानन्दाक्षिवादितितं नानेन विश्वात्मना स्वरूपमेव विभा-
सयितुं सत्यथा तथाभातीति कश्चिदनुग्रहनिग्रहादिभा-
जनं जनस्य हि परीतो वास्य यनिगृहीतानुग्रहीनेन तमन्य-
मानं स्वतन्त्रमेय जानं च स्वाभिनो दर्पणनगरवत्सप्रवो-
ल्लेकयत्यं चक्रुत्यकारिणो निर्भासस्य तपिन मनागणा-
पूतिरिच्यते रिश्यते वा दर्पणवदेवेति सर्वपरं चेलाय-
वंकारी यश्चिद्वचमत्कारमयत्वात् यथा च विश्वमाभास-
यति तथा तन्मध्ये नियतपावापर्यक्रममपि यवयव-
प्रथयति तथा तन्मध्ये तत्र तत्र कारणाकार्यभावेनेय-
त्यात्मना कर्मफलादिवैचित्र्येण निमीलितरूपतया त-
दुपसंहारेण चोन्मीलितरूपतयेति नावकाशो वयमक्र-
रूपतयावस्थानस्यैव तावद्विश्वात्मना स्फुरतीति न क-
श्चिद्दोषो वंधो मुक्तेर्वा तिनेवं स्वरूपरूपायत्यात्मनि मो-
नस्वरूपनाशोऽस्ति संकोचनाशात्विह एवं न च शामशि-
वाभेदस्य सर्वे सर्वात्मनया सर्वत्र सर्वदा स्फुरतोपि नक्ष-
वोस्ति परमशिवस्यैव मनस्त्वस्पर्शिवादिसकलान्तेना-
पि महानां स्वस्वरूपेण सर्वतस्तावनांशेन तन्नद्रूपतो-
प्रपत्नानन्नन स्वपरिपूर्णविश्वस्फारपरमेश्वरपदासा-
वेन तस्य पुनर्भवः प्रसंगस्यादिति यदुक्तं तदुपक्रममेवे-
निश्चनाय स्वहि स्वनानात्मा मोनितनभावांतरमित्यादि-
श्रागमोक्तेन कदाचिन्मतिः न वास्यपहिसमशीमनमा-
श्रापविणानिव्रलवादिपत्तोनो हूषणावकाशं कश्चिदि-
प्रात्मकस्वस्वरूपविज्जृम्भामयत्वेनैव विवर्णपरिणामप्र

योऽनभ्युपगमात्तदित्यम् संकोचविकासवत्तानन्तभय
युक्तेनानन्तरिम्युक्तेन सर्वात्मना च सततं स्वच्छं रश्मिहन्तं स्फुर
ति १ यदन्तः स्फुरति चैतन्नं तत्त्वं परमात्मादिवहेदव्यापोवापर
यानिपन्यानवानां हृसिकनापि युक्तेव २ संकुचितजीव
रूपेणानन्तकर्माभिमानेन तत्फलभुक् भासयति क्रमशः सो
दीक्षादावक्रमेणापि ३ इत्थं संकोचात्माप्यभिलाषो लो
लिके निगदितो यः सोऽपि तथा तत्स्फुरणात्तत्त्वमलो
त्तुगास्वेषु ४ दीक्षायोगज्ञानैर्यः सोऽपि तथा लक्ष्यनात्मना
शोत्ति स्वच्छंदात्मकविहृन्तताव्यक्तिरेव परमोततः ५ ज
लमिव जले विनिहितं पयसि पयो यद्वदेहिं ततद्वमेके
न दीक्षयादीक्षामंत्रेणादीक्षितानाहि ६ गौरवशास्त्रयुक्तेनाय
स्तेहृ ये च वृत्तिकृता येनार्थ्यात्मात्माभिन्नास्मिन्न्देवलया
नवाप्रप्यतः ७ नदलं भेदविकल्पैरनगलैशानपाकि
पानीर्याः स्वच्छंदशिवेऽस्मयीमुक्तिदीक्षादितो घटते ८
इत्यदीक्षायायायायैदेर्यं व्याप्य यथाविहिनः सोऽपि यामे
वे सर्वस्मत्य्यनाण्डकिपानेड्ः मुक्तसेयामंकीवंटलि॰
नमिहमनेह्याणोद्गारिसमस्तविवधलेतेटपालैकचिन
मपिमलभेदसंध्यानदलम् प्रोक्तं दीक्षासततंविशिष्टविनालि
नमलप्राप्तिमिवश्लिनस्येकत्स्वच्छंदस्वच्छंदयामप्रथानवशा
भवतस्सर्वसर्वात्मनूपमितिशिवम् ॥ ९ ॥ ९ ॥
इति श्रीस्वच्छंदोद्योतेन नवादि दीक्षाप्रकाशनं पंचमः
पटलम् ॥ ५ ॥

१२६

श्री॰
स॰ध॰
१५७

147

ॐ नमः शिवाय ॐ कृत्स्नाकारविरिंचजागरपरिखायाग्राहि
यो पंचकाश्चन्यायाश्चनयोवशंकरतनेपणोवमशीम
नः यथामश्रणावाभिर्याकुलकवल्येशोपिविश्वश्रणास्ते
पंचश्रणावंस्मरामिसततंसंच्छेदयामामये ग्रन्थग्रंथेका
लस्यसाधनानांचस्वरूपंनिर्णीतमवशिष्टंतत्रसमनंतर
पटलेनकालोनिर्णीयते सर्वबाहुल्येनसिद्धयेमंत्रसाध
नस्यविकारइतिसाधनानांस्वरूपनिर्णयायपंचमपटला
नेमंत्रसिद्धेनवैनियताह्वयितंतद्धिभक्तमाह समयाचार
युक्तस्यसाधकस्यचारोनने जायतेविवियासिद्धिः समया
पूर्वोक्ताः आचारोवक्ष्माणोमंत्राराधनप्रकारः वरमुक्त
ष्टेशान्तकस्कारमयमाननंभोगापवर्गप्रदपरपदप्रवेशा
यस्याः आचारंक्रमेणाख्यातयति गिरिगह्वरमाश्रिते स्व
ष्टद्भूप्रदेशेनसर्वशल्यविवर्जिते प्रच्छन्नेविजनेरम्येभ
वनेतत्रएजपेत सर्वसत्ववर्जितनसहितंटकापरूपवा
नोपद्रवप्रत्यवायरहितंप्रच्छन्नेग्रहदेशेएजपेदितिकाम
नेचितेनसम्भारेणास्य जपितानंतरलस्यंतवद्रूपस्य
त्रने पंचप्रणावसंयोगजपनस्मियतिपूववम् वद्रूपा
स्यपूर्वंनिर्णीतपरमार्थस्य अनलाणांद्वात्रिंशतः परि
माणेनलक्षमितिद्वात्रिंशल्लक्षाणि एवमेवार्थंजपिता
क्रंवंनिश्चितसिद्धतिपयेष्टांसिद्धिमितिकथंजपितेनमाह
पंचप्रणावसंयोगजपतः प्रकर्षेणानयतेस्यपतेअभेदप
रमार्थनयाविमृश्यतेअशेषविश्वनिर्भरंपारमेश्वरंस्वा
त्मपं येनसप्रणावोनिष्कलनाथस्तदभिमव्याप्तिकलनेक
रोतिनसाचमृगामदकलंकैकदेशलेशवद्धिश्वमाणा

काराादिकलात्मकाद्याब्रह्मादिदेवताः तदीयषष्ठिनानियरा
प्रकृतिमायादितत्वानिवर्णाश्चाक्षरकलाक्षसादिरूपास्तड
श्चारपित्ववस्थाश्चजाग्रदाद्याः प्रत्येकपंचमसंख्यस्थलाः
शान्तिव्याप्त्यादिकलातत्त्वाद्यन्तउच्चारणाकलादिरूपा
श्चसूक्ष्मदशाः प्रदेशोपित्र्यस्तनाणस्तावेदूपिमनतिक्रान्त
श्चाविकल्पश्चेतिनिश्चितापरिपूर्णोवसत्कारस्वयतान्त्यण
वशद्वाच्याः अतएवैतन्मंत्रशरीरनिविष्टत्वादेनेकारा
दयोव्रस्तविसर्गहृष्टशक्तिशिवप्राणवाभिधेयपिण्डबीज
विशेषाविभिन्नस्काराइतिकृत्वेनपूर्वोक्तासर्वपदपं
चप्राणवाविधनेयत्रपंचप्राणवेनिष्कलस्तदभिन्नव्या
भिरोंकारस्त्रनस्मिन्पंचप्राणवेसमग्रयोगान्नश्चारोन्मी
लिनहंसपश्यात्तुसन्ननात्मकान् पूर्वनिर्णीतनिष्कल
व्याप्याभिन्नसतत्वसकलमंत्रवृहस्याथभावनारूपाश्च
योजपस्तस्मान्नपोननोवलवानायोमात्रादित्यर्थः नके
वलमित्थंजपात्सिद्धिनियावत्सध्यतेतेनसंदेहाभेदत्वा
त्प्राणवस्यतापंचप्राणवसंयोगीजपतात्रस्तकेनतद्रूपं
माणावर्णोकलादिविश्लेषणाव्याभिन्नानरूपंभेदनेविना
परतत्वाचैषण्यप्रदमितिमुक्तेविमृशयत्नमुक्तानतमं
त्रोश्चारांगभूतकालकलाज्ञानएवंकालातीतपदप्र
वेशनार्थंतावदेदेनमादिशतिदयेः ह्रस्वदीर्घप्लुतंस्व
न्मनान्तंसूक्ष्मंपरंशिवम् प्राणवंपंचधाकृत्वातिमामो
तोनसंशयः प्राणवमकारोकारर्वोद्धारविंदुनादकले
श्चारेणक्रमेण ह्रस्वादितिस्पष्टत्वानोश्चारणाकालकला
प्रपंचरूपंभिन्नाननटष्णांतप्रवेशक्रमेणाण्यात्सपरं

श्री॰
स्व॰ष॰
१४८

शिवनंदनाथपदप्रसादेन नज्ञातामोक्ष माप्तोमेवमर्थः
मन्त्रवक्रस्वादिनामात्मापरस्परानुषक्रतयोस्थायोः सत्मा
तिसहत्मयोर्विंदुनादयोस्तु परिस्रवचंद्रादिनादनादान्तो
दिदर्शनात्स्वारतस्य भाजोप्यनमेनव्याः यथोक्तं प्राक्सत्ता
सत्मनवैर्भावैरेवमेवं न्यजेत्प्रियेइति क्रस्वादीनां यथोप्र
णावत्वं तथा निर्णीतमिति सामान्नाधिकरण्येप्युक्तमेव
तमंशायः इस्वकास्वानुभवसिद्धतामस्यदर्शयति नदि
त्यंक्रस्वादिकालकालक्रमेणावस्थामात्रावाचकादिक्र
मेणचैकोप्ययंमहामंत्रात्मा प्रणवपंचधावस्थः एवंवि
प्रदेशोपि ब्रह्मणामास्मार्वरूप्यमनतिक्रान्ताइतिहिस्याक्र
स्वादयः पंचप्रणवरूपाभिहनमधनानेकप्रवमहावि
मर्शात्मामंत्रइत्यपंचधावतिष्ठतइत्येवमभिहितमि
त्युक्तिभेदमात्रमेतन्निर्णीतदृशावस्तुतत्वमेकान्तकि
मित्यपंचधावस्थितिमात्रान्मेवायेनेत्याह हंसोनसह
संपुतः एवंहंसस्वारस्यशोच्यतेइत्युपक्रमस्यहकारस्त
स्तुतः प्राणस्य प्रहतोहलाह्यनिर्गतिंग्रयेन हंसोनाह
तधनिरितिनिर्णीतमननत्वेनस्वप्रहृतस्वादेवाह्यतनक
नमध्यमप्राणास्फुरत्नाद्रूपेणासममनेनरवस्थमाणानी
त्याशेषविस्वकाश्यप्रकारमयेनसंहसंपुतः तद्विमर्श
विश्रान्तिपरमार्थोयमत्रयोमहामंत्ररूपः प्रणवः तथा
च यत्किंचिद्वाङ्मयंलोके शिवज्ञानेप्रतिष्ठितम् शिव
ज्ञानंचतत्रस्थयत्किंचित्त्रुदधनोमध्यज्ञोकोस्तितत्सर्वं
शिवज्ञानेज्ञायतेनेनेति शिवज्ञानेज्ञानस्वकारमयेपार
मेश्वरकच्याभिसारेप्रणवेप्रोक्तवस्थामात्रेइत्याप्रतिष्ठि

नमभेदेनांतस्थितम् यतस्तद्वाच्यंपरवाच्यस्वरूपंय
थोक्तंश्रीसारस्वतसनेस्तोत्रेण त्रयीतिस्रोहृत्तीस्त्रिभुवन
मथोत्रीनप्यसुरानकाराद्यैर्वर्णैस्त्रिभिरभिदधत्तीर्णविकृ
ति तुरीयंतेधामध्वनिभिरवरुंधानमणुभिस्समस्तंव्यस्तं
त्वांशरणदगृणात्योमितिपदमिति प्रणवइतिवक्तव्ये
शिवज्ञानरहस्यैकरूपंभावः यद्वेदगारुरूपेस्सवादिरूपू
प्रसाम्योपिप्रणवस्यपारमेश्वरेप्रोक्तवत्त्वमाशाज्ञानव्या
प्तिस्मारतानाकृतनर्केत्वास्पनप्रवेतज्ञास्मितानानन्दसारेण
सर्वज्ञाप्यसोप्तृगांस्कारमयात्वेनपरसिद्धिप्रदः यथोक्तं
यतः शिवोहंवंसर्वंशिवधामफलप्रदमिति नत्वपरि
मितव्याप्यनुसारेणोनसप्रवमितिसिद्धिप्रदोयमभिश
येणावत्पतिभ्रमयत्येवनान्मायाप्रमोत्तोमोतस्मि
येन्यास्तांतावदेतदिहयस्मेतदेवंविधप्रणवात्मकंशि
वज्ञानंतदपितत्त्रेतिनिरूपितमस्ततदेहंसेतिष्ठतितदि
न्द्रमस्मितिविष्कलनाथेपंचप्रणवेनिरोध्वरणादावस
र्धेत्वरूपः हंसः प्रणवसंयुतः प्रणवेप्रोक्तमस्ततवेसमप्य
नप्राणाचरूपनयास्थितः श्वतपवाशपविश्वकोशीकृतनहं
ससम्बंधादवशास्तांतवोक्तम् ब्रह्मविस्वरुद्रशाक्तिशिव
प्रणवाभेदव्याप्तिरयंमहामंत्रस्तत्क्रममेवचपुनःप्रयत्नं
कंपंचप्रणवसंयोगाज्जपनस्मिद्धिप्रतिष्ठेवमितितत्रना
हतविश्वांतिमतत्वेनिष्कलोभ्यारप्रगुणीकृतनमस्थप्रा
ममेलीननयाजपकार्येइतिपरमार्थ्यपर्येवस्थितःप्र
थप्रणवसंयोगंविनाकीदृगयमित्याह विनाप्रणव
योगात्त्रजीवापकोव्यवस्थितः जीवः विश्वस्यप्राणाभूतो

श्री·
स·ष·
१४९

149

हलाकृतिरेवयथोक्तंहकारस्तस्मृतः प्राणस्यप्रवृत्तोह
लाकृतिरित्यत्रप्राणाइतिमोकारादिकालात्मकप्राणाव
मयोगंविनापकइत्यद्वितीयः सर्वमंत्रवीर्यस्याव्यवस्थित
इत्याविचलद्रूपतयाव्यवस्थार्थः स्वस्थचाव्यवस्थितोनकेनचि
न्मतिनियतेनरूपेणास्थितः नियंत्रिनस्कारइत्यर्थः जीव·
शब्देनव्यवहरनयमेवमहाकारनारूपआत्मामेतव्याश·
निधनतिकश्चित्तमंत्रस्वरूपनिरूपणपरेग्रंथेस्मिन्मुखे
शब्दार्थमन्तस्यहंसशब्देनहंसपदार्थः प्राणशब्देनचस
पवयदिवाप्राणावप्राणयोरक्येन्प्राणयोगंविनाजीव
स्तोरूपः प्रकइत्यनभिव्यक्तत्वान्क्रियास्वभावइतिव्या
चष्टेउत्पुक्तमप्युक्तेवेतिसचेनसोजानेतियतोयंप्राण
वसंयोगविनास्वरूपमात्रावस्थितोजीवस्ततः यथाप्र
कृतिसंयुक्तोनमंतिप्रतिचैकतः नथाषष्ठेनसंभिन्नोदे
हेजीवः प्रवर्तते जीवः हंसः प्रकाश्यनतिक्रमेणस्वभावान्
लचनेनसंयुक्तस्वभावानुलंघनंचास्यनिरूपितानानयोर
स्तीतिभाविनीत्यास्वकारसंज्ञपवभवतीत्यकारेणसं
युक्तोसावेकतत्त्वइत्येकस्मिन्नद्वितीयसामान्यस्पदात्मनि
रूपेणानिरूपितापिनत्किंचित्स्पदाविवभजनेयथ्यानतष्यष
ष्ठेनहकारेणसंभिन्नोमिश्रितोदेहेप्रवर्ततेसर्वेषांस्वा·
भाविकेप्राणवाहेवहत्यस्यानेपवनव्याशब्दापेतयाय
थाशब्दोव्याप्याहार्यः एवंच्छकरणवद्वान्समाश्रिणवो
दितस्तत्ययदातेनयथावोर्ध्वप्रवर्तते तेनेतिषष्ठेनकृका
रणकादिंद्वादयुक्तेनतदाचेतितदेवत्यर्थः ऊर्ध्वामि
तिनालादिस्थानेमपानस्थोदंनाविनात्वस्थाकार्युक्त

स्यापि नोर्ध्वप्रवृत्तिर्भवतीत्यर्थः तदिदमुक्तं प्रयत्नमपि नत
त्त्वं महामायाविमोहिताः कश्चिन्नाभिजानन्तीति विनाशा
ख्येणाचोदनात् नदेनमादावस्मर्यमाणमेवं तत्त्वं सर्वस्य प्रमा
तृरूपं सदोद्भवरूपत्वात्प्रकाशमपि नष्टाशास्त्रेणाग्न्याग
मवाक्यैकैकश्चित्तमपि महामायया सदाशिवेशादेन विमो
हयंत्यास्त्रपूर्णाना ख्यातिपरमार्थ्या विशेषेणेति विद्
पत्वादात्मरूपे विश्वशानं त्यात्मनावभासत्वस्वरूपमना
निदेहादात्मतामवभासयंत्या मोहिताः संकविनाशादि
नाः चोदनामिति महामायानिरस्कारिपारमेशानुग्र
हकारिशक्तिदेयनं विनानत्रभीत्याभिमुखे विनाशा सद्
व्याजानन्यत्तस्सर्वथैतत्त्वत्परिज्ञानमेव परमोपादेय
मिति तात्पर्यम् ॥ ३ ॥ के च ज्ञानगर्भे नवास्य परमात्रीभव
तिरूपमेतद्धि विशन्त्यणावरूपतासम्पुपयानि हृत्को
टरे प्रवेशमङ्कनान्मभिलतनिविंदुनादान्मयहिदंति
नदहेलयातदनुसंस्मरेयोगीन इति तत्रान्यियेमारु
षट्स्त्रोर्ध्वबहोज्ञेयस्वभावसुखमस्थितः षट्कृकार
श्रोदिनस्त्वयशानेनेत्रयरुर्ध्ववाहरुर्ध्वप्रवर्तकउक्तस्व
भावो विश्वान प्राणाकौमध्यमार्गस्यप्रवृत्तोत्थिशिवपदः
प्राप्युपायस्त्वत्रसम्यक्करवोकंकरणावंधकमेणाप्सर
त्वत्वः अनन्त प्रप्रकाशपस्वदेहस्यगुणाभूतः प्रवर्तते
योयस्वतत्वात्मकाशयितमशक्येरहस्यरूपश्चाना
हतनायः सम्यग्गामीयउपविनरूपेमध्यधामात्मनिदेहे
निष्पतिनिस्यावस्थितस्य गुणाप्रकारं भूत प्रामस्तेन सु।
कस्यन्यवर्तते रूर्ध्वमारोहतीत्यर्थः अन्यथा निर्गुणास्त।

श्री·
स्व·ष·
१५·

130

स्वयमादेव एकाकी कालवर्जितः विज्ञानत्वेन किंचिन
स्यात्केवलो निष्कलस्तथा: एतत्र चित्स्वरूपमयत्वाद्देवः तद
तिरिक्तस्याभावादेकाकी निष्कलाकालवर्जितः ईदृश
नाहं तनायोच न द्वितानत्वं किंचिन्नासौ केनापि प्रकारे
ण ज्ञेयो भवति ज्ञातैकरूपत्वात् न एव केवल इत्य द्वितीयः
कलाभ्यो ककारादिवर्णेभ्यो कलादिकालकलनाभ्यो मेय
तत्स्वरूपपरिच्छेदेभ्यश्च निष्क्रान्तत्वाच्च कलायस्मान्निष्क्रा
न्तः सप्तविंशपरमार्थ इति यावत्. एतन्मात्रत्वादेव च
तत्कलनायोपि निष्कलः इत्युच्यते एतच्च तस्य रूपं शरीरे
वनास्ति वर्णो क्रिया न तथा रूपं शुद्धस्फटिकसङ्काशादि शरी
रं पंचवक्त्रादि वा पगानं वर्णो अकारादि वाचकरूपः क्रि
या तु आकारादि स्याकं चिन्मय वर्णो व्याख्यानादि क्रिया न तु अवि
नाव इति न दिक्षु अन्ते यपदात्वं सोणां: सकल्पेग्रहत्याने सत्स
स्थाय्यो निष्प्रमक्षयः स तस्यो विश्वकरणामग्राह्य इंद्रिया
गोचरः अत्वयोपरि णतिः पर्मायतोयमीदृक् एतस्मा
कारणादिह विधिष्टौ दीक्षितो नियोजितम् अस्य परमेशानमं
त्रराजरूपतां प्राप्तपूर्वः सामनत्र्य इहायेति शेषः स्व नियोजन
नाम पंचपंचकसंयुक्तो देहः सकलनिष्कलः इत्यादि
पमष्टात्मका कालकलानां च पंचकमेकम कारोकार
विंदुनादाख्यवाचककलानां द्वितीयं न ब्रह्माव्रह्मविष्णु
रुद्रेशसदाशिवानां तृतीयं नदीनिवृत्त्यादि प्रकृतिमार्ह
स्व व सदाशिवं तत्वानां चतुर्थं वर्णानां आरभ्य व्याप्तानं
नागवस्वसप्तमत्तयं तत्पातीतानां पंचममिति पंचाभि
रेकाभ्य मागों पंच कैः परापरस्वरूपत्वा द्विनेवेदाद्देहः.

केवलादित्येत्रसंयुक्तः यदानादान्तभट्टारकोनिष्कलोपिविशेष
कलायोगात्सकलनिष्कलउच्यत इत्यर्थः तेनैतदुङ्कार
रेणापिनिष्कलतत्त्वविश्रान्तोपदावयातव्यमित्याह ग्रह
णं यदा तस्य योगी योगविचिन्तकः योगेनावाहितस्यापि
भावमात्रं तु भावयेत् अत्र श्लोकश्चतुर्णीमण्डाहार्यतेनो
क्तरूपपंचपंचकव्याप्तिरूपंयोगंयोविकल्पशून्यः सर्वका
विकल्पविमर्शात्मकं चिन्तयति योगी सयदा तस्य ग्रह
णामुच्चारणामिच्छति तदा योगेन पूर्वोक्तदिव्यकरणा
वेधाद्यात्मनाग्रस्तमंत्रमुद्राहितस्यमध्यमयाम्नाभीष्ट
पदंप्रापितस्यापितस्याधिभावमात्रमितिसत्तामात्रंप
रेष्णंतेश्च नियोजनिकार्थत्वनिर्णीतमनाहतस्यनिपर
मार्थं शृणोस्फुरत्तां भावयेदुक्तव्याप्तिकमंत्रोच्चारपि
ध्याविमर्शपुरस्सरंतत्कृहणोतवेमंत्रमभिमारूढ्यत
रूपरकोहाविश्रान्तमंत्रवीर्यमनुशीलयेदित्यर्थः न
तु केशिवसत्रेषुविद्याशरीरसत्तामात्राहस्यमितित
च्चामहाहृदानुसंधानान्मंत्रवीर्यानुप्रवेशोमहाहृदस्य
विद्याशरीरस्यपरमंविमर्शरूपस्यसत्तास्फुरत्तामंत्राणां
हृदयंवीर्यंतत्त्वादानुप्रवेशोमहाहृदस्यमध्यमार्गस्यानु
गततयामंत्रव्याप्यानुसरणाएवंकत्तुच्चाराधिपावि
मर्शानुप्रवेशात्मनःसंधानान्मंत्रविश्रान्त्यारोहादित्यर्थः
एवंमंत्रवीर्यानुप्रवेशाप्तसिद्धिकामसाधकोविनेनतदनु
प्रवेशक्रममाह यदाकरोतिसंहिंचकूर्ध्वेविन्दुप्रवेशेने
च्चारापकोयदासिद्धिकामोभवतितदास्योक्तमुद्रांपवृत्त
तोर्धपदविश्रान्तेनारापकसंविद्रसमारोणात्मितिशा

श्री. स्व. ष. १५। 15

क्तवलोमंत्रःऊर्ध्वे सर्वाध्वस्तदेनि समानाख्यानेनतनपव्याप्ति
प्रारम्भत्वात् बिंदुरिति समस्तभावाभावरूपशिवादिका
लाशेषजगदात्मत्राणात्मकाविभागप्रकाशरूपः प्रव
र्तैनतनप्रभृतिसृष्टिक्रमेणाहं रं स समस्याप्रत्ययमभिल
षितपदार्पणेनेत्यर्थः मन्त्रेतोऽस्तेनप्रोक्तः स तत्त्वा बिंदुव
द्रूपप्राधान्येन मंत्रोच्चारणमपि तु बिंदुरूपश्चियच्छांतः
शिवः परमकारणम् तत्र बिंदुरूपेणांति परमकारणा
त्वेनापरशिवादेरिष्टमन्त्रस्यादि यस्मादेवं तस्मात् तत्त्वा
त्वेतुर्लभं स्वरैः स्वरैर्देवसर्वं हि येष्वमननमात्रप्राधान्य
स्तत्त्वमनो व्याप्यारं विषयसामरस्यपदानि कांत त्वात्
स्थानमिति निष्ट्रयाम्निन भेदेन विश्वमिति तन्त्र न्याप्तपर्व
विपमयेन न षट्स्वरसमायोगादन्यासादविरहमेत
समवयानोघनइन्द्र षंगाः षट्स्वरोविंद्राप्रपल्लव
णयरःमन्त्रमेवातपवषट्स्वापंच मञ्च वतस्यादेविग
णास्तताः तस्येतिमहाविमर्शात्मनपरततस्यषट्कु
रंपंचमस्वतत देनभू नपवउकारत्वावेनावयकुर्धविहि
शान्त्यात्मकावस्येति सर्वमेवान्त्यं च शब्दादेव कारणश्रो
त्रपादिनियमामकारविन्द्रादिप्रमेयप्राणि पारदीगुणाऊ
र्ध्वापप्रसरणाहेतवोपर्मास्याक्रि ऽरूपाउन्यथा स्तनां इत्य
वच्छिनेनाशिवादिश्रीकंठांतेन गुरुपारम्पर्येणानर्थ
कश्चिन्न चकारमेवशब्दं वामीतिनागुणाऽपि नेवहूववैवं
नपाव्यन्यपेक्षयेतिव्याख्यानवान् यस्मादेवं ततः सगु
णात्मिकलोक्षेयोनिग्राणोनिष्कलः शिवः इत्यपकृतो
त्यानिष्कलनापोपिसकलसंपन्नोयस्माद्एवं हकारस्त

स्तत्रमाम्नायश्रुतम्यहूतनाहतनाथो निर्दिष्टः स एव नि
र्गुणात्मा तत्ततो निष्कलस्तत एव सकलो यद्वहुसंप्रकाशि
ष्कलो भावमाश्रितः यद्वदुत्प्रा भावा स्वप्रवृत्ता महास
मान्नास्फुरत्तायतनत्वात्सर्वोत्कृष्टपदात्मिका निष्कलाम
र्शास्वारूपवायं सकलनिष्कलशब्देन सर्वत्र वदति निष्कल
ष्कलनाथस्तत्त्वतो स्थितः सकले जप्यमाने तेजसो भवति
निष्कलः यदेवमयमेव चतुष्कलभट्टारकरूपः सूक्ष्मः स
कलपारमार्थिक निष्कलत्वविश्रान्त्यर्थं जपाद्युपमा
दिभिराश्रीयतो किमिति द्वात्रिंशदक्षरात्मा स्थूलस्सक
लो जपितव्यस्तत्त्वं तर्ह्यद्रूपमन्त्रस्याद्युपासकाप्र
इत्याशंक्याह सदाशिवाणां देवेन यजनोपायरहितेना रूपं
तु सकलं तस्य द्विभावसंप्रकाशिनम् ग्राहिवाक्यानिर्गु
तस्वरूपेणादेवेणाविदानंदपरमार्थेन सकलेद भट्टारके
णास्वराणामिति ज्ञानमार्गोत्सवहृदयानाम सदाशिवाणां च
ज्ञानयोगतत्वेन ज्ञानमार्गोत्सवानां मोक्षाद्यर्थयागोपा
यत्वेन नश्यति स्वस्वरूपस्यानाहतात्मनो रूपं द्विभावसं
सकलमिति च तन्निष्कलवद्रूपात्मकं तन्मदन्यग्राह्यान्तु
ग्रहेहिविनं प्रकाशिनमेतदुक्तं भवति एकमेवेदं पारमे
श्वरं तत्त्वं स्थितम् अनुग्राह्यानुग्रहानुसारेण स्वाकारे तेन तत्र
वास्तवको ऽपि भेदः नियथोक्तं सुमामनुग्रहार्थमय
रोप्यपरतां गतरूपतत्पद योगपाजनाभिप्रायेणाकेव
लं च निष्कलनाथभट्टारकाख्यस्यापनविधिरग्रे भवि
ष्यति यत्तत्ता निर्कोनिष्कलनाथो नासौ जातविद्वेय
नयादिरूपो भवति रूपो भवति न स्याशेष विश्वात्मपर

श्री॰
स॰ष॰
१५२

152

मातृस्करैकैकचनत्वादिमक्रमम् यत्रस्थितावस्थंसकल
मितिसकलनिष्कलेश्वरानांदेव्यानांचप्रकाशितमिति
व्याख्यायदेव्यानांनामसन्ताश्वविनमेतन्यकाशनमाप
नशक्तिनेनासश्वराणामितिएवंजान्यदीश्वराणांविरुद्धमित्ये
केनविकैकेनाएवंवस्थामात्रकथनमेतदितिपरिहृ
तेनयुक्तमयुक्तंवैतिसचेतनसः प्रमाणमिमलंएवंस
हृपदेपदेनिवेयनतदेतस्यमूलमंत्रस्यप्रथमेप्राकृते
रूपंविकृतमद्वितीयकम् प्रथममितिविश्वोस्फारविर्नि
भूतनानाप्रधानैप्रकृतेस्वभावादायातेस्वयमस्फारद्रूपंवि
कृतेनतनस्थमप्रथमस्वरूपप्रकाशात्मकम् ननुविप
र्ययेणव्याख्येयम् स्वयमस्फुरतेदेवः इतिनस्माद्गुणात्स
प्राणानउत्पद्येतेलयंयांतीतिनिशाद्वेशाद्वात्मकेसर्वेषाहे
हेसः प्रकीर्तितः इत्यादिवाक्यव्याख्यानापत्तेः नहिस्वंमं
त्रेकत्रापिमंत्रेयुगपत् प्रकृतिर्विकृतिश्चैवउभयमेवनसं
भुतेः दर्शितमेवतत्पश्चात्रमंत्रेहलाकृतेप्राकृतिभूतेशि
रोरेखारूपाविकृतिशाह्वाव्याप्ताकारकलास्तोतिपु
रापदेवप्रकृतिविकृतीषट्कलायुक्तेस्वनपूर्वयेप
दार्थाप्रधानाकालतत्त्वमात्रक्रममन्मनुः प्रवर्ततेपतेनेव
पुनस्तेननिवर्ततेयस्समनन्तरमेवनिर्गुणात्स्वयदारे
वश्यन्त्कानिष्कलतनाथउक्तोमाश्च्छसमितिप्रकाराका
रकलासम्भेदेनोर्ध्वप्रसरेस्तत्रेति एवंक्रमेणमनानेयु
पदार्थेषुतेनैवएवंक्रमेणाप्रवर्ततेद्वादशांतमा
रोहति पुनस्तेनेनिश्वासैर्लोम्येननिवर्तते हृदयांतं
षणविकृतिमेस्यानाहतध्वनिमेवाविशनिमद्गुरितिज

पावसरो भूयो भूय इत्यर्थः नदिर्थमयं पदार्थेषु आरोहवि
रोहो कुर्वन् प्रणवपंचधावस्थः पंचधा न सम्यग्वाचकक
लाक्रमेणावाच्यक्रमेण च प्रथमयति शिवत्रौंस्त्रिविंदवतः
विंदुनादसमाप्रुक्तः प्रणवः परिपद्यते विंदुनादसंभेदं
विना वर्णसंघटनामात्ररूपता भवति न तु एककर्षेणानुप
ते न न परतत्वमिनीयत्प्रणवत्वमित्यर्थः एवं वाकारोका
रमकारबिंदुनादभेदान्प्राणवद्वाचकरूपा पंचप्रणवः ब्र
ह्माविस्नुरुद्रावत्यमात्रौम्बरसदाशिवसहितावाच्यरूपः
पंचनदाह अकारस्य उकारस्य मकारस्य तृतीयकः वर्ण
त्रयमिदं प्रोक्तं ब्रह्माद्यादेवतात्रयः विंदुनादसमायोगा
दीश्वरस्य सदाशिवः एतैव प्रणवा पंचब्रह्माद्याः येत्रयदे
वताइतिसम्बंधः वाचकवाच्यरूपा इत्यर्थो मे चैते हंसप्रा
णापुनः सदा हकारस्तस्यतः प्राणाइति यपुवं हंसप्राणो
माहतध्वनि रूपकलेनसदापुनास्तरत्वल आत्मसहा
विमर्शाभिनिविनाकस्याप्यकारणादित्यर्थः अनपवात्र
परमात्माशिवोहंसस्तपरेणासमवितः योहंसस्तयत्पु
अरहरूपो वाचकत्र्यावाच्यहत्या न परमात्मासर्वेषांब्रह्मा
दीनां मणाशाणाकः परनिर्वाणात्मकश्रेयपदमाक्षिवावा
च्यवाचकयोरन्याविभागेनप्रकाशानेदघ्ननेनेनस्कार
णात्मोयमीहशोहंसः अपरेणोनिम्नोक्तरूपवाच्यवाचक
रूपेण प्रणवपंचकेन समन्वितस्समंयः अत्रवाकारादि
रूपेषु प्रणावेषु ऋदाशुक्लारकलाः जाग्रदादयो व्याभेदाः
पृथिवीशक्तिमाहेश्वरसदाशिवानां निवृत्याद्याधिपि
नितत्वानि चेतिपंचकानरापपनारपंतभूतानिनिर्णीत

श्री॰
स्व॰ष॰
१५३
153

हंसप्रणवरूपायत्नमंत्रव्याप्तिनकेवलमित्थंमपररूपा
पंचप्रणवामंत्रेस्मिन्स्थितायावत् परतःप्रणवात्मकत्वपु॰
नरेववदाम्यहम् ग्रन्थतेप्रसिद्धांतवेलक्षण्येनेत्यर्थः ना॰
नाह शक्तिस्तव्यापिनीचैवसमनोन्मनाचनिष्कलः उन्मना
चनथाहेविप्रणवापंचकीर्तिताः अत्रापिवाचककलानां
वाच्यानांतत्भोक्तृतत्सत्त्वमनमोस्वारकलौग्नापित्रव
स्याशक्तितन्नायावरणानांचसर्वोत्कृष्टतमप्रणवतत्तेन
देनावतोविश्वभिर्निभूतः परतपरमोहंसः सर्वव्याप्य
वस्थितः योनिर्णीतश्चपरमहंसस्मपरत्नप्रकृष्टतया॰
परापरभेदभिन्नंप्रणवपंचकंतद्वारेणचविश्वंव्याप्य
तइतिसएवपरमोपादेयः तदभेदविमर्शमयत्वेनत
निष्कलभट्टारकोपि तदत्र पतेचप्रणवापंचपरापर॰
विभागशः परापरेणाहंसेननित्यमेवप्रणामिताः हं॰
सोकलाकृतिसस्मशक्त्यायकाराद्विपरापरप्रणवयोगाच्च
तच्छक्तांशामः परापरतव्यतेतेनदेयत्रूपेणाप्रणामिताश्च
तोभावमापादिताम्सप्रतावमर्शप्रणवाहृताः प्रणामि
ताइत्येशः पाहः अतएवप्रकर्षेणानूयतेपरंतत्वंयेनेप्र
णवाइतिशारभ्मएवोक्तमस्माभिरत्नमत्रेन प्रवर्त्ततेहि॰
सर्वत्रभुक्तिमुक्तिफलप्रदाः सर्वत्रेतिसाधकपुत्रकादि
विषयेनस्मादयंमूलमंत्रः पंचभिस्तुनस्तैभिस्सपंच
प्रणवात्मकः योनिस्वभावः परापरप्रणवभेदप्रपन॰
द्वारेणैवविश्वत्रकारणावतत्ष्कलमाप्यइतिनिर्णीतमेवे
तत किंच तत्रस्थापकरूपस्तनिष्कलः तत्रेतिप्रोक्तप्र॰
णवविश्रांतिधाम्निचतत्ष्कलनाष्ट्येयस्थितिहनिरूपत्रूपरति
१ क

प्रोक्तप्रकृतिरूपेणाहतनमहारकस्यएवतन्नतोनिष्कलरू
पत्वर्थः नकेवलसमोयावत् उद्योगादपितद्बीजप्रोक्तनि
ष्कलसम्बन्धाद्बीजसंभीनिचतन्निष्कलनाथोपिनिष्कलउच्य
तइत्यर्थः किंच सर्वबीजप्ररोहकम् सर्वेषांबीजानांव
त्स्नादिकारणानामंसंगाव्रत्नादिमंत्राणांचप्ररोहकेसाम
र्थ्यप्रदंतद्योगादेवात्रहेतुः प्रवर्तते यतोयस्मादेवास्य
निकेतनमप्य प्रयतेगाकृतिस्वयम्नुस्मरतिचिन्मकाशा
भेदेनस्फुरतीत्यथोहलाकृतिस्तनोयस्माद्देवास्यापां
शांनिरूपितनीत्यानिकेतनमुपासात्म्यानेचतन्निष्कलव
द्रूपान्मामंत्रवृन्दंप्रवर्ततेनत्वयहाद्दोषप्रसरति तनोयस्क
मुत्कं तन्नसंयोगास्यतद्बीजंसर्वबीजप्ररोहकमितिदेवा
स्यांइद्रियाणितन्निकेतनंप्राणाइनिकेचित् अत्रस्वप्र
प्यमपटलनिर्णीतव्याप्यत्वसारंचतन्निष्कलवद्रूपा
भ्यांविस्पष्टमस्तीकारांतयोस्सपरस्फुर्णीमात्राप्यनाहतनध
निविस्पष्टांनतान् तत्रवर्णाःस्पष्टमंत्रास्पष्टनिषण्याणिता
त्यथा मंत्राःपिंडबीजानिवर्णमालामंत्रसमस्थितोमा
तृकावर्णिनस्पष्टसर्वैनाहतनएवप्रतिष्ठिताः नहिपर्याप्त
रतांविनाकस्यापिस्फारणंघटते उक्तंच श्रीस्पंदतन्त्रा
कृष्यवलेमंत्राइत्यादिस्त्रतस्य नस्यवोपाहिमुत्त्वेनस्व
हिकंमुकवन् दीप्तिनइतिशेषएवतन्नस्फुटयति यत
स्त्नावद्रूमनिसंसारेयावमतननविंदनिविदितेनपरेनने
नभूयोजायतेकृचित् यथाहिस्य[illegible]नकेणुकेननप
नश्चिष्यति तथासमनंतेनवंयेनस्फुरतेननवत्तेनभूः
यःस्फुरंपते तनंहंसस्वरूपमेवेतिदर्शयनेनदेवभूयःस्फु

श्री·
स्व·ष·
१५४

154

दयति सकलार्थो नरस्तावद्यावदुन्मनं विंदति विंदतिल
भते स्वेनैव स्वयमभिज्ञानानि यत्नमोपायं वैधर्म्यदर्शनेन
सकलेज्ञानानि प्रणावेणासमस्तयुक्तं सकलार्थो निविनिर्दि
शति। प्रणवेणावततत्कलं नमस्ययुक्तं मिति निर्णीत
वक्ष्यमाणानि ॐकारज्ञाननमानेन ॐकारणोपायकमेव
परनिष्कलस्वरूपविश्रांतेन तानि सकलार्थो भवति। अयमर्थः
यतस्तु ॐकारं चततो ज्ञात्वा ॐकारेमेव रात्यने ॐकारेऽ
कारयेन्मिति परनिष्कलविश्रांत्युपायभूतं चततस्कलं
तत्र ॐकारस्त्रिविधो देवि हंसस्य समदाहृतः। ॐकारप
परापरयणवाविष्टानोहंसस्यापि परापरः स्वरूपनिष्ठ
तेनतत्परात्परइति त्रिविधो यत ॐकारस्तनदाहृतः पते
वैप्रणवापंच परापरविभागतः परपरेणोनिहंसेनेति
तथा परतः परमो हंसस्सर्वव्याप्यव्यवस्थितः इत्युक्त
समनंतरमेवोक्तः तमेवोंकारंस्फुटयति हकारोकार
संयुक्तो विंदुनेत्तनृतीयकः सृष्ट्यामेन ॐकारस्तेत
रेयागउच्यते हाइतिलमविभक्तिकोनाहतस्वरूपद
र्शनायतेनहू इति यत्स्वयमॐकाररूपोहंसस्स प्रकारेण
ऊकारेण च वर्णेन संयुक्तस्तडपरि च विंदोरंतेसमीपे
तृतीयकइत्यनुस्वाररूपोमकारोस्य सर्वथ्यमेवमेतद
तोयऊकारः सृष्टिस्थितिजागरायवस्थात्रयापि सृष्टिस
हिस्थितिसंहारकारिभेदमयब्रह्मविष्णुरुद्रविसर्गस्य
पोन्यासः एषकएषपालात्मनेन विमर्शात्मनेन तन्मभेदेन
न्यथः पतेषांतत्रयाणामपिभेदमयानांसंहारयोगतइ
तिनृर्यदशोकोटिस्सममस्यषांनाकविंडपदेकयो

जेनानुरूपउच्यतेनेनमन्त्रवर्णोच्चारव्याप्तिरस्तियदाविभक्तेया
नेनैवप्रसादिक्रमेणैवमंत्रमुच्चारयेद्बुधः बुधोज्ञानीप
वमित्यस्यक्रमरूपेणआदीन्यकारादीनिक्रमेणमंत्रमित्येत
त्सर्वंयादेवमंत्ररूपतांयामंहंसमुच्चारयेत एतदेव
दर्शनतरूर्ध्वमंत्रोच्चारइतिकर्तव्यतांतरमाह विंदुरूपंशिव
यंकृत्वावक्रमुद्घाटयेत्ततः त्रिनयंमकारेणंविंदुरूपंकृ
त्वेतितदभेदव्याप्तिसारंसंपाद्यनादोच्चारणांर्धचंद्रसा
म्यमुद्घाटयेदित्यनेनउच्चारणावसरेदिव्यंकरणांवभीयादि
त्यर्थः ततश्च ईशाउच्चारणवक्रंतदानादंविज्ञानेन स्पन
येतिकर्तव्यतयामंत्रोच्चारवहितस्यनादस्यनादांतोभिव्य
क्तिर्भवतीत्यर्थः किंच नादरूपंपंचधाचैवणांकिरूपंपवधा
पुनः व्यापिनांपंचधाचैव मंत्ररूपंविज्ञानेनेतिसंबंधः
पंचधानेचनलादिपंचकंयश्चोन्मनयक्रमपरापरविभा
गेननेसर्वंत्रव्याप्तावस्थितानाइतिसमनंतरवक्ष्यमाणास्थित्या
मंतव्यम् तेनयोजनिकार्थंकेनादरूपपदएकलनमु
केनशाचकस्वरूपविसर्गमुक्त्याइदंतत्पंचधावेतमदा
पिहानक्रविनवाच्यरूपकारणाप्रक्षेपात्रिनएवोपरवे
शम्यकिंचितकिंचसमनानिष्कलात्मनः रुधोर्ध्वमन्वक्षि
नयेएवंनिर्गाणिनरूपंविज्ञानेनेत्यनघकः ग्रंथेनउपरि॥
उन्मनाचपरंतत्सर्वंव्याप्यव्यवस्थितम् एवंनिर्गाणिनरू
पंचनीनेत्यर्थः उपसंहरति एवंज्ञात्वाविमुच्यतेशिवत
त्वमितिपरमशिवमात्मानंविंदंतिप्रत्यभिज्ञानंतितेवि
शेषणासिद्धांतावैलक्षण्येनमुख्यांतेनदर्शहित्सर्गांवा
णीमकारविंदुनादस्वतत्स्यसन्मंत्राइत्येवंमंत्रव्याप्तिरुक्ता

श्री
स्व. ष.
१५५
155

ङ्कुभिर्दर्शिता अत्रैव पर्यन्तमाह प्रणवस्थानेव सूच्यन्ते विंदु
नेपव्यवस्थिताः विंदोनदं नेचनादादिपदे येव्यवस्थिता
विश्रान्तास्तेनेवं सूच्यन्तेपि न तन्नन्यदोचित विभूतिमेव
भजन्तेपुनः ज्योतीरूपं तविंदुस्थं नादस्थं शब्दरूपकम्
शक्तिस्थं स्पर्शगं चैव तदर्धं शून्यरूपकम् यदेतद्बिंदु
स्थं त्रिनयमिति नादस्थं पंचकमित्याद्युक्तं तद्बिंदुस्थं ज्यो
तीरूपमिति वेद्याविभागप्रकाशरूपं नादस्थं तच्छक्ति
रूपमिति विसर्गशक्तिमयं शक्तिपदावस्थितं तत्स्पर्श
गमनानेदंस्पर्शासननेन तदर्धं व्यापिन्यान्त शून्यताभा
सरूपं पतो व्यापिनी धाम ब्रह्मादिपंचकं यस्त्रेषां शून्यं
चतन्यदम् चकाराद्ध्यापि हेयानां तन्मानामपि तेशून्य
मिति वक्ष्यते तेषां शून्यमिति विशेषणान्समवैतत्रतन्तु चित्त
प्रकृष्टसंविद्रूपतयावस्थितानां तत्कापि गतानाइति दर्शय
तिप्रत्रनपवर्ग्वं समन्यनमशून्यमित्याद्युक्तम् तन्तब्रह्मा
दयो हरादिललाटान्तपदावस्थितास्तेकस्यामियत्तोभू
मिमायानाइत्याह परापरविभागेन तेसर्वेत्र व्यवस्थिता
परमेश्वरस्याहि विदानन्देच्छाज्ञानक्रियाख्यामस्वरूपस्त
न्यदोचितप्रपंचव्याप्तिभाजो ब्रह्मादिपर्यन्तमाभासि
तवन्तइतितत्त्वाभिमानब्रह्मलाघास्थूलसूक्ष्मादिव्याप्त्या
सर्वत्रावस्थिताः एतस्मिकादशैव्यक्तीभविष्यतित्यश्वैवतेन
तन्यदोचितस्वतत्तास्त्वामिहोदेहान्यस्य शून्यातीतात्समम
नाप्युज्ञात्मरूपमनानन्यात्र क्रमेणास्तोचितमसंविद्रूपो ऽस्त
ति अथ सर्वातीतं परं तत्सर्वव्याप्यवस्थितम् सर्वा
तीतत्वेपिसर्वव्यापकत्वमस्यसम्यक्संदर्शितानंदसंदरा

न्तात् यतस्तत्परत्वेन सर्वं व्याप्य व्यवस्थितम् अत एव ओंकारो-
कारवाच्यास्तत्तिस्थला अपि मंत्ररूपास्संविज्ञेया बिंदुपर्य-
न्तदेवताः चकार एवार्थो मंत्ररूप एव तदभेदव्याप्तिसाधारण
विशेषेण ज्ञातव्याः एवं हि तत्रस्यास्सर्वकर्माणि साधयंति
न संशयः तथेति व्याख्याव्याख्यातिव्याप्ति सततं मंत्रस्थिता
उपाधिरूपाः एवम्महासमुद्रमेण हृदयादादशान्तेन स्फुरन्मं-
त्रोच्चारसमकालमित्युक्तं तेषामनुलोमेनादिशति ततं च उन्म-
नान्तानसमनान्तमेव च स्पर्शश्चैव तथा शक्तिरूपं चन्द्र-
नेनरम् मंत्रात्मनि स्थितानां सर्वज्ञानत्वात् देशिकेन तत् रूप-
मिति बिंदुतेन सल्तद्वंतर मिति मकारोकारान्तवर्णस्वरू-
पं तदपेने सर्वं एव प्रमेयं मंत्रात्मनि निष्कलस्वरूप एव स्थितानां उ-
ल्लासप्रवेशक्रमसमविश्लेषणमंत्रावसर एव मन्त्रिमित्युक्तं
रूपोदेशात्प्राप्तलभ्यं तत्र त्वर्थः देशिकेनेति प्राधान्यात् तदुप
देशात् तन्मेनापि न केवलमेते मंत्रस्यास्सर्वकर्म्माणि सा-
धयंति यावत् तत्रस्याज्ञानयोगं च प्रयुंक्ते निर्वाणने
ज्ञानेन तज्ज्ञेयं तथा तु भवं योगं तदेकांत्यशास्त्रि सर्वकर्मा-
णि साधयंतीति यदुक्तं तत्र कर्मान्तररूपं मंत्रदेवतानां ध्या-
नमाह कर्मकालेत्र सकलाक्षिः पापापादिभिर्गुणान्
कर्माचोहोमादिकम् जपेत्सकलान्द्रे विनिष्कलेन सम
वितान् ध्यायेदित्यत्र स्यमनुपश्यानेनिष्कलेन चिंतन
नापरमार्थेन सम्यग्विनोल्लक्षित्रं निमाराम् यदा तु सर्व
ज्ञानादिरूपाभिलक्षितनिजदा विंदुविश्रान्तिसन्तान् ध्या
येज्जोतिन्मयामसर्वान् उक्तं हि ज्योती रूपं तद् बिंदुस्थमिति
इहनेनतत्फलानि रूपाणापरनेनोक्तमिति निषकराणोजा

श्री· स्व·ष· १५८

156

यत इति तत्पुनस्तत्क्रमम् अथ बिंदुविश्रांत्यूर्ध्वं नादपदे शब्द
सिद्धिप्रदायकान् नादविश्रांतिमयत्वेन ध्यानात्सिद्धि-
मेव वितरंतीत्यर्थः एवमुत्तरत्रापि तत्तत्स्वरूपध्यानात्तत्त
सिद्धिप्रदत्वमेषां यदाह शक्तिव्याप्त्या शक्तिदाश्चैकाम्यरूपव्या
पकास्तुनाः क्रमाज्ज्ञानप्रदास्तेव समानस्थानेन कै-
वल्यदास्तत ऊर्ध्वे सर्वज्ञास्तोन्मनेपदे शक्तिस्सर्वकरणा
सामर्थ्यम् सूत्रं व्यापिनी व्यापका इत्यारोपकस्य व्याप्तिप्र-
दा क्रमाज्ज्ञानं शिवदेत्यत्यंताशेषविषयं कैवल्यं शुद्धवि
ज्ञानकेवलित्वं यद्वेदादिशैवानां प्राप्यम् ऊर्ध्व इत्युन्म
नापदे सर्वज्ञा इत्यत्र क्रमाशेषविश्वाभेदप्रथाप्रदाः यथो-
क्तं प्राक् समनाक्रमविज्ञानमुन्मनाक्रममिति एते च-
मंत्रावयवानुभवाः यत्नेन वेधितास्सर्वे यथापरिकीर्ति-
ताः तत्त्वेन परमशिवेन वेधितास्सर्वात्मना व्याप्ताः वेधिता
इत्येषः पाठः विधिविधान इत्यस्यैवायं प्रयोगः अत एव ॥
तज्ज्ञाना सिद्धिदास्सर्वे मुक्तिदाश्च न संशयः तदिति तत्त्वसा
धकानामपि स्वेनतत्त्वक्रमेण सिद्धिमुक्तिपर्यवसानेन वे
तियोजनिकाग्रंथे निर्णीते भिन्नकर्तृत्वेपि नेश्वरप्रामा-
ण्यात्र उपसंहरति पंचप्रणवसंयुक्तेन तत्त्वेन कथितं मया
पंचप्रणवस्यारोपायप्राप्तं तत्त्वं परमशिवात्मकं परहंस
स्वरूपं तेनतैव योग्यायाः शक्तेर्मया कथितं नान्यस्य क-
स्यचित् तदेतज्ज्ञात्वा पंचप्रणवपूर्वेण ओंकाराद्यप्युतेन त
नमस्कारावसानेन वज्ररूपेणास्त्रवते जपतस्सिद्धिमाप्नो
ति लक्षणात्स्मरणं व्यायासाधक इति शेषः पंचप्रणवच
तुष्कलः एवं यस्येन व्याख्यानभिन्नतयाप्यत एवास्यतं-

पानपूर्वं तत्तुष्टारोहृतिनमध्यमांगोष्ठयत्नान्तस्मानेन वज्र
रूपेणायोजयस्तन्नसिद्धिमाप्नोतीति संबंधः गेंकारादि॰
यत्नस्मादिनेदमाह यद्यपि प्रणवसमन्वाद्यापि स्वस्य फल
नाद्योवज्ररूपस्य बोरशाद्वादेरूपेभ्यस्त्वेन स्मादौ प्रयुक्त
दापि सर्वमंत्राणां प्रजाजपविषये प्रणवनमस्काराभ्यां
मात्र्यांन समं योदीपकः कार्य इति शास्त्रसमयः तेन दावि
शदन्तरस्य पोपूर्वं प्रणवेन नमस्काराद्युक्तानावेवचनक
लपर्वस्य देयोपन्तनस्त्रस्यास्सर्वकर्माणि साधयन्तीमु
क्तम् अन्तरसंख्याल्यालस्यातिद्वाविंशमालस्योरिमर्थः
पुनदेवापिकावायेन दर्शयति प्रणवायेन संपुटं मंत्रमे
वं जपेत्सदा प्रणवस्याद्योयस्यवत्तफलनाद्यस्यतेनसम्प
पुटं मंत्रं जपेत सदेति यावन्सर्वमेवानावदस्यैकाग्रता
यात्रविच्छेदेन जपः कार्य इत्यर्थः सदेत्यत्रापिकावायः
अथ जपानन्तरं हवनयोमंदशमांशेन कारयेत जपितान्त
रलस्यांतवज्ररूपस्येत्याद्युपक्रम्यपंचप्रणवस्वरूपनि॰
र्णियं प्रणवायेन संपुटं मंत्रमेवं जपेत्सदेत्युपसंहृत्यज
पानन्तरं हवनहोमस्यकर्मणोजपोपक्रमेणाह होमस्ताव
न्तूनः जपेत मंत्रदेवतास्सम्मुखीकरणानन्तरनिष्पन्नेन
तर्पणायस्वाहान्तेन मंत्रेण जपसंख्यानोदशांशेनतिल
तत्र येणास्तहत्स्वविंशत्याचहोम कार्य इति पुनस्त्वाह्यस्या
र्थः अत्र होम सम्पत्तिंदृव्यमाह न्यमोसंपरमं पुटकमह
तेन च परिस्नतम् तन्नसिद्धिमवाप्नोति अपसंपमध्यमोन
मामः पुरं गुग्गुलं पन्नग्रयं पुगायच्चकमात ननननते प्रारता
काशेन्यत्तनपानान्तसिद्धी करु नमादिरूपास्सर्वां प्राप्नोतिन

श्री·
स्व·ष·
१५८

नयथासंख्यमशक्यार्थनाशागमानरविरोधाश्रयदानं·
सिद्धिविशेषाकांक्षालदोकसंख्यानः त्रिगुणेन तज्जप्ये
न स्वछंदसदृशो भवेत् ब्रह्मविष्णिंद्रदेवानां सिद्धदेन्यो·
रगेशिनम् भयदानाय हेलावशापानुग्रहक्षमैरेव यत् दर्पं
हरंति कालस्यपातयेद्रूपराणपि स्फोटयेद्विलयं गणा
दिगजानपि चालयेत् ब्रह्मराक्षसवेतालाकृष्टग्रहविना
यकान् स्मरणान्नाशयेद्देवि सुरवष्टवद्दशो ऽपि शापानु
ग्रहकत्वादयस्यदानां हेनाच स्मरणादिति स्मृतिमात्रस्य
नाशायत्येवेत्यर्थः अस्य च मंत्रस्य प्राकृतान्यपि कर्माणि
सिद्धंति जपलक्षतः प्रकृतिं सम्यग्दृष्ट्या योगसम्यग्याति·
वशपादीनि प्राकृतानि जपलक्षत इति एवमेवार्थ्ये दशां
शहोमसहितानिवर्तिनान् प्रयोगकाले कर्मैश्चिनेहञ्जा
त्येन मंत्राभिमंत्रणे वल्यमाणप्रयोगनिर्दिष्टानां द्रव्या·
णां तदन्यकल्पप्रयोगविषयाणां वक्षितमेव यदुपसंह
रिष्यति पंचशतसहस्राणि अन्यकल्पोक्तानि च प्र·
योगाणां करोत्येष मंत्रराजो महेश्वरः इत्येवं एवमेवा
रोपितमंत्रस्यपानि सुख्यसिद्धिगाभावेन कदाचिद्देवम
ये प्रयोज्यानि तानि समस्तान्यवश्यामि यथावदनु एवंशः
स्पणानिति यथाविसंवादीनि न भवंति यथावदिति यथेति
कर्मेव्यानयानुक्तानि अन्नामकामेवाशोभयनिग्रहांतेमंत्र
स्पलक्षजपः कार्य इति व्याख्यानसमत् गेकाराग्रम्भनेन·
तु नमस्कारावसानेन नानितिसर्वमेवमेवाराधारणापि
नमंत्रस्य रूपस्य प्रतिपादितत्वादेना यथा प्रतिपादनस·
म्यमामान्येनत्त्रमिभिसंपिमता एवमेवार्थ्यं जपहोमकृ

त्वा विनियोगकार्यः तत्रावश्यप्रयोगांस्तावदाह मोहना
सहदेवा च भूधात्रीवक्रलांछना रामवल्लभेहेकत्रश्याः
त्मावीजेन पेशयेत् भक्ष्यपाने प्रदानेन वशीकरणमुत्तमं
मोहनावलासोऽथ भूधात्रीभूम्यामलकी वक्रलांछना वक्रा
ङ्कः रामवल्लभी रामनरारिणीति नियक्षिद्धोषधिः आत्मवीजं स्वशु
क्रं प्रदानव्यमिति मंत्राभिमंत्रितेन पवेहृविसंवादि भवति ३
नवारणिमूलं तत्पुष्पस्येणात् ग्राहयेत् आत्मेन्द्रियेणासंयु
क्तं वशीकरणमुत्तमम् ३ नवारणी विशाला पुष्पस्येणानि
नि पुष्पत्तेत्रेणा सौम्यग्रहपुक्रे नक्षत्ररूपं नेत्राशोणिपपिग्र
हणात् कार्यमित्योषधिकल्पेषु प्रसिद्ध आत्मेंद्रियं तत्पुक्तं पश्चा
क्तेन्यवीजमिंद्रदेवयंत्रस्यादिंद्रियमुक्तानेशेन्नतनमत्नमसे
कौषधियोगात् भक्ष्यपाणेचे निक्षिप्तमेव श्रवणात्तिमले
लालारूपेरेन्द्रियसंयुक्तमभकदम्बसमोपेनेदानवेप्पा
यसानिषि श्रवणाभ्यामन्तिभ्यांमले लालावेविपंवरू
पिरंरामानामिकासमवंपि इंद्रियं शुक्रमित्यात्मीयं सम
केत्वद्धदम्भभूतीकमहेमेपतदेकैकीकृत्य रात्रौ मंत्रा
भिमंत्रितजपपानमध्ये प्रयंवशीकरायेतक्ष्य अप्रवासे
प्रदातव्यं दत्ता न प्रोषितव्यम् अथवा म्रियते विरहेन
माङ्यानस्य प्रयोगस्य महिमेतत्पर्श्चः २ घाष्टकनकवीजा
निषोडशं मणिचंद्रिकाः नगरोदंतसंयुक्ता प्रदद्याद्यस्य
भामिनि पण्वकः पालिकायोगगच्छेतमन्यगच्छति मात
मिति शेषः कनकं पत्तूरकं मणिचंद्रिकारक्तिका नगरो
दंतयोनानसंख्यानियमः पतच्चूर्णं भक्ष्यपाने वा देयमि
ति प्रायकेन कपालैरस्थिभिः निवृत्तः कापालिकाः ४ से

श्री.
स.प.
१५८
158

नांकमूलं संजिह्वा चटकस्य शिरस्तथा गृहोद्भवस्य हृदं च
सर्वैकं द्वियसंयुतम् भक्ष्ये माने प्रदानं च वशीकरणमुत्तमम्
मर्कटकेन रोमर्षेतनतं स्वेन युष्मनात् गृहोद्भवमर्कटको मूषकः
सर्वैकं द्विपं प्राग्वत् ५ मोहनाचैव कांतारी मयूरशिखया
युता आत्मनालैं द्वियंयुक्तं वशीकरणमुत्तमम् कांताप्रियं
गः मयूरशिखा तदाकारा वौषधिः आत्मलाले द्वियेरिति
वहुवचनादिं द्वियद्वयोउभयोर्ग्रहते तत्समविसंवादि ९
लज्जालकाचगोरम्भावांडालीकंदकं तथा नागेंद्रपदमिश्रं
नदात्मवीजसमन्वितम् एषयोगवरो दिव्योदीयते यस्मा
सव्रते मधुरेणासमायुक्तो यावदायुर्वशी सन् लज्जाल
कालंगुडागोरम्भाकंद्धावांडालाख्यायोगे वपे कर्मकं
प्रधानमूलं मधुरेण विशेषेणानस्यचंद्वयोनरसंयोगा
त्मारणा प्राप्ति निरोधः चणाकामाषमद्गुरू अपानेन वि
निर्गताः वांतं हुतं तथा रोतं स्त्रीरजो हृन्मलं तथा मूलर
केन तथा केशलालाचैव वरानने पुत्रं दारिद्र्यताकावनागे
न्द्रपद संयुता मोहनाविस्त्रकांता च धात्री चैवकतः स्मिता
पुष्पयोगानि संज्ञीतगपिता नां वरानने भक्ष्यपानेप्रदान
योगा स्त्रिदशापूजितः अपानेन निर्गताश्च हृतंडावमाग
ताः वांतहुतानायानीयं हृन्मलेनाभिमलम् पुत्रंजा निरो
धोपि विशेषः कृताज्ञाकृतांजलिः विस्मृः कांता प्रसिद्धा या
श्री श्रमलकं त्रिदशापूजितं तत्र समविसंवादी ८ एवमष्टौ वशी
कारे प्रयोगाः उक्ताः अथ उच्चाटनं प्रवक्ष्यामि शत्रूणां यार्थि
तात्मनो तत्र काकोलूकस्य पत्रं सप्तलेनोपनरस्त्रणनिक
पभिंद्रवैः कृतासमनिकृतिप्राज्ञः काकरकेनलेपयेत् स्रं

यान्यान् काकोलूकस्य पत्रांस्तुदेतस्यां विनिक्षिपेत् ग्रथनं व
स्त्रेण ग्रथनेन निखनेत् तत्र खनितास्थगितस्यापि नाशयाल्लस्याः
श्मशानाग्निमथ्यो परिप्रज्वाल्य होमयेत् तत्र काकपत्रांल्लब्धे ते
नद्धानयत्र सहितानवर सूत्रेणाभाविना यस्य नाम समुद्दिश्य
यकाराद्यंतरोपितम् मंत्रावसाने विमस्तं विसर्गांतं प्रवाटये
त् तमिनिशेषः उद्धांतपत्राणिमर्जेनवातधूलिदशामध्य
ग तानि पर्णानि मंत्रावसानइति स्थारोपितवद्रूपानेविस
र्गानंयकारेणाद्यांतप्रयुक्तेनरोपितं सम्पुटितं शक्रोनामेत
तियः देवदत्तोयः उच्चाटितोभवतितिक्रोयमस्यंतमुच्चा
र्यवक्रोधाविष्टपववर्त्यमाणानीत्याशातमष्टोत्तरशतंतेका
कपत्राणाज्जुहुयात्साधकस्ततमुच्चाटयतेवेतिसमस्यः
सशत्रुमुच्चाटितःभ्रमतेकाकवन्महीशक्रव्यापिप्रपीडि
तः विद्वेषप्रयोगमाह पिण्याकनिम्बपत्राणिस्यात्किराद्धं
ततः षाणोव चंदेशप्रतिकृतिंकृत्वाप्रेतपुष्पैस्तवेष्टितम्
श्मशानेनिखनेनांतवह्निंप्रज्वाल्यतोपरि पुष्पैर्विभीत
उत्सेर्यस्यनाम्नातहोमयेत् विद्विष्टोवेभवेच्छुक्रकाम
देवसमोपियः पिण्याकोगुग्गुलबीजकल्कः किंशुकमरा
संयानदवौ प्रेतपुष्पविभीउत्कुसमेः वेष्टितामितितन्मा
लावर्जितान् नाम्नेतिविद्विष्टोभवतित्यंतेनविद्वेषोणा
नातिप्रयुक्तेनवद्रूपेणोन्यथान् होमेप्रोमत्र संख्याः अथया
स्यविद्विप्रस्यान्यस्यवासभगकारणमाह प्रियंगुलतिका
मिश्रंगुग्गुलं हुत्वेधितम् हुत्वानलस्यानेदेविसभगस्संप्र
जायते प्रियंगुलतिकागंधप्रियंगुः श्यापस्मारोपितंब
द्रूपमेवाम्भायांग्तकस्सभगोभवतित्यंतेसोम्यजातिःप्र

श्री॰
स॰ष॰
१५५
159

योज्य इति ज्ञातिकुष्ठलके मिश्रैस्त्रिमधुरैस्तिलैर्हुतैः सुभग
त्वमवाप्नोति रूपहीनोऽपि यो नरः त्रिमधुक्षीरशर्कराहुतेन स्त्रा
ण्यपि पूर्ववल्लभं शीघ्रं प्राशनेन संख्येयहोमः एवमन्यत्रापि कर्मे
च्चितो हं ज्ञातं ततो होमो क्षोत्तरशतसंख्येयएव तिलैस्सवणा
र्मिश्रैस्त्रिमधुरैर्हुतैः स्त्रियः समाहादृशमायान्ति या
स्त्री रूपेणागर्विता स्त्राकर्षणमाह राजिकालवणाभ्यां चैवम
धुत्तीरहुतस्तनम होमयेन्नामसंमिश्रं यस्याकर्षति तं द्रु
तम् राजिकाश्मशानिकासर्वभक्षमायां कुमेरण्यां होवशी
कारादुक्ताः होमेननेका अधुना स्नानादि द्रव्यप्रयोगमुद
ध्यक्रमेणाध्याह न वसुरोचना गृहादिरदस्यापदेनत भाव
यित्वाभिमंत्रितं मंत्रेण इष्टानं जपेन स्नाने विलेपने मधु
गंधे वाय स्य दीयते स वशो भवतीति संप्रयतनदः प्रागारस्ल
ध्या नवरोचनां गोरोचनां वज्रहीनाह स्तिमदेन लिखा
मंत्रेण प्राग्वद्धृदप्रयोगज्ञातेन द्रव्यमघोत्तरशतजपा
दभिमंत्र्य यस्य स्नानादौ दीयते स वश्यो भवतीति संबंधः
मारणमाह अथवा मारयेत्तिग्रं शाकं तनिश्चितमात्मनः
अपकारशानेर्मुक्तं कृतनक्षत्र इदं चेत समम् न नु स्वल्पापराधे
नव कपालद्वयमादाय नामशत्रोस्समालिखेन् कपाल
मेघटास्यं तद्द्विवं श्रूरेणभावितम् रुधिरेणममाप्तुकं हूं
फट्कारविदर्भितम महाप्रेतवनं दत्वा विषेणाश्मशा
निकाङ्गाररुधिरविमिश्रेण संशीकृत्वा श्मशान एव क
पालयोश्च कनामहृतीयान्तं विदर्भितमिति अभियायेभ
वेन्सर्वेन नीमं त्रस्तकुद्रुवेन विदर्भितोभवतोमवन्यशार
प्यास्तानं न नादंतन्यरसन्हुंफट्कारमारया मिहुं फट्स्वनं प्रसम

क। संस्मृत्य भैरवरूपस्वात्माभिमानात्संधानेनोल्लिखिता
य स्वच्छंदं सृजयेत्ततः क्रमसमाल्योपहारैश्च श्मशानपूव
क्रमराजेश्मशानावरणपूजाक्रमिण्यांत ततः क्रमं समा
रभेत विज्ञाप्य भैरवं देवेशं क्रमे विनिपातनयस्त्रथ अनुज्ञा
तस्तु देवेन गृह्णीत्वा लाङ्गिरोद्भयम् तत्र गत्वा महादेवि क
पालासनसंस्थितः तत्रस्थो रूपसम्पूर्णं दक्षिणाभिमुखे
स्थितः आत्मनो भैरवरूपं ध्यात्वा घोरं सुभीषणं क्रुद्धसम्मु
खरेतं श्रीद्वाविंशान्तरस्मितम् विलोमेन महाभागे शा
क्तनाम ततोनुगम् हुं फट् स्वाहायं समस्वार्यं कायेवास्का
लयेद्भूशम् खेटमुष्टिनेयावनावच्छक्रूविनश्यति सं
मणदेवेशि प्रयोगस्य निवर्तकः अवज्ञातत्रनिभावेन
या शिरोद्वयं कपालयुग्मम् कपालासनेमुष्टसनम् ईं
मस्तीश्चापकारस्मरणान्तरं इति विलोममंत्रोच्चारणेन
रेश्च निवर्तकः न निवर्तते नान्यथा भवतीत्यर्थः उपसंहर
ति एवं शतसहस्राणि श्मशानकस्तोत्रियतानि च प्रयोगा
णां करोत्येषमंत्रराजेश्वरेश्वरः एवं करोतीत्यविसंवादी
नि सम्पादयति एवमीहक्रयोगक्रममुद्दिनस्यययथानु
कल्पयाससत्वात्पीपिवास्यस्यापि वा शक्तिमिच्छेत्तदा अ
नुलोमगतं देवं वौषड्कारान्तसंस्थितम् अमुकस्येह ह
मुक्तमस्वार्यं लोरंतहोमयेद्धविषान्त्यर्थेति नकारम् अ
थात्मनात्मकर्मसु चितजानि प्रयोगानाह वश्यनाप्या
यनेशस्नेहाहोन्तं वशकर्मणि मंत्राणां तर्पणार्थं च अ
मृतत्र्यमयत्रसं वर्धनेकिं च मात्रंस्वरूपम् नन्मं चाशी
नेस्थनम् ननिनसम्बहाम्ब्रकाराजपेपितत् उपसंहर।

श्री·
स्व·प·
१९·
160

भाविपटलासंगतिं करोति यतद्धिकथितं देवि साधक
स्यस्वोपमः क्रियाकलाशुक्रस्य श्रक्षेशानमुखावर
म स्वमेयसो यमनियमादिविपरीकृतविघाणास्यात
पवयथानपवयथाकथ्यचितन्नदकर्माणिनारभमाणा
स्यापितमुखमित्रिद्धंगानयासीकार्योगयस्यवशीकर
णादिसिद्धसाधनपरिपंथिनोभ्रास्फाटनाघवसरोक्तुर्वं
तः क्रियया स्नानार्चनसमयपालनान्मतया भाविपटलः
निर्णोध्यमाणकालेनाशकेनानवाहमपटलनिर्णोध्य
माणेनशुक्रस्यतत्स्नानाथयोगमतत्संस्थानस्यालेपणादि
मारोपितग्याराादिनेत्यौवानिमंग्रणाएवंमनुष्ठीयमानं
मुखावहमितिश्रभीष्टफलप्रदंभवतीवेतिशिवम्॥
स्मारस्मारंस्तुरूवरपदद्वन्द्वविस्फहिना के मात्रं वीर्यं
किमपिपरमंदर्शितं यन्मयात्र नस्मिनंनतमनगुरु
वो मंत्रचक्रैकसारे संसारादिंनरननरसाभैरवीभाव
वमेतत् इतिश्रीसर्वंदेशोघोनेपंचमप्रमाणवाधिकार
पष्टंपटलम् ६ ॥ ॥ ॥

ॐ नमः शिवाय ॥ ॐ संक्रमचक्रस्मिन्स्फुरन्नामप्राणोनपेणा
भाषते कलाधाविसवद्रक्रिमुन्नयेमजयमजः क्रिया
कलांशागुक्तस्येतियडपसंहृतंततोविदितंक्रियालब्ध
मनुष्यकलांशकेजातं श्रीदेव्युवाच क्रियाज्ञानामपादे
वतन्मसादान्महेश्वर कालांशकंचदेवेशाकथयमसप्रसा
दतः क्रियाएज्ञादिमायनोताकालंचततन्नसिद्धिसाधनो
चितमवमरसंकाशंचवलांशकंविसंशकादिनूपंप्र
सादतश्चनिसवाद्याभ्यंतरव्याप्याभियनन्वग्रतपवपूर्वक
लचैवसमासतरस्तुकोहिष्टमपिकालसनूपंनततं
ज्ञातंपुनप्रश्नितम् श्रीभैरवउवाच कालोद्विधात्रवि
ज्ञेयस्सोरश्चाध्यात्मिकःप्रियेकलयतिजन्मायित्यादिवि
कारषड्केनपरिक्षिमतिजगाद्यःपरमेशाक्रियाशक्तिस
न्दानमाकालोद्वियत्यकंनूपोभिवाह्योनरनयासंस्थितः
श्चत्रेतिनित्यःनैमित्तिककामेषुसर्वेषुकर्मस्वंगानयाय
यकेज्ञातव्यःस्थितःस्वयंभवसौरःस्थलेहोरात्रोध्यात्मा
सपवन्नात्मनीतिनदपिहितेप्राणोध्यात्मभवश्राध्या
त्मिकस्यत्मनूपस्तत्रसुभंकर्मस्ववासरमदिनाद्योकर्मे-
वंततवैहिकामचिककलसिद्ध्यर्थंदतिशायनोनराय
नादिसद्रूपमवश्यंज्ञातव्यंतदेतनसर्ववाद्यकालतपव
ज्ञायतइत्याह स्ववारकरणोलग्नस्वयोगेस्वदिनेप्रियेने
ज्ञोपयवराशोनःशोभनोवारसंक्रान्तिष्यादिग्रहनत्रयो
गयगःकरणंचयंववालकौलवतोतलादिकंविद्धिवर्जि
तंयत्रस्वदिनेश्रुतिरिक्तनिथोस्वयोगइत्यानंदादियोगो
वतिषोगलग्नस्वनादेरनस्थलस्वर्पसंज्ञापेनःप्रतिदि

श्री॰
स॰स॰
१६१

नंचघटिकानियमेनमेषादिराश्युदयस्तत्रतेजसो यच्चय
राशौ मकरसंक्रांतौ उडुपललिते च तदुपचयराशौ क
र्कटे स्थमपि ऐहिककर्मारम्भविषये वर्णज्ञातव्यो यत्का
लस्य षष्ठसौरइति स्वरेणासमयं पः स्ववारकरणमित्यादि प्र
श्रमः पाठस्तस्पष्टः किंच दक्षिणायनमुत्तरम ग्रहणं चंद्र
सूर्याभ्यां कालस्य टतवस्तथा पक्षमासस्थवेलाचविषु॰
वद्गाशपानरंयथा पुण्यापुण्यदयेदेवि चंद्रसूर्याभ्यामुप
लक्षितं ग्रहणं दक्षिणोत्तरायवदैहिकपारलौकिकफ॰
लकर्मविषयम कालस्थानन्मास्फसंज्ञाः टतवो वसंताद्याः
पक्षः शुक्लः कृष्णस्य सामस्थ्रेश्रादिः वेलातत्कुहादिसंवाण
श्रयः प्रविभक्तोहोरात्रविभागः विस्पवद्दिनं महन्निशाख
स्यान्मामेषान्तलयोस्सूर्यसंक्रांतिकालः राश्यंतरमिन॰
रासंक्रांतयः पुण्यकालो वैशाखिशुक्लतृतीयादिः अपु
ण्यकालो मलमासादिः तदेवमादिकं सर्वं न तत्कर्मोऽ
नयोपयुज्यमानंयन्नकालः सौरपक्षप्रकीर्तितः वारस्य
निशेषः अप्यात्मिकं पुनर्दैविकं यथा मित्रोयम पुन
तिविशेषणात्तिवृत्यस्यैतस्य कालस्य परमोपादेयत्वं धनति
नेउ धाणामसिकोस्त्रयो देहो भूतनन्मात्रसंपुटः समा॰
नो बुद्ध्यहंकारो बुद्धिकर्मेन्द्रियगणैः सर्वतत्वैस्त्वरो दैवे
स्समधिष्ठितविग्रहः नचात्मा प्रभुणा किंत्ववाप्तुर्दैवनाहिभि
श्चिरम स्थितउ निशेषः षकोशामकः सोऽसरतमञ्ज्ञास्थि
शुक्राणि यदेहस्य कार्यकरणात्रयो विंशाभ्यामस्तनादिगु
णाः सर्वतत्वैस्थतउपरिस्थितै नियम्यादिभिस्थवत्ततानेस्त
स्यादैवैरिनिषाल्यादिभिकारगैः समस्यव्याप्यव्यापकभावे॰

नापिछिन्नकल्पावस्थितिः विग्रहस्वरूपं यस्यात्मा संकुचितसं-
विद्रूपस्तत्त्वकर्मानुष्ठानानन्तफलभोक्ता च प्रभोस्तद्वदभेव
स्यशक्तिस्थानंयास्तामामनग्रमाहायवस्थेषु भोनीवाग्रस्था-
नाभिकायष्यवाही प्राणः नाडिभिर्वर्त्यमानाभिस्त्वरस्थिताः
स्वयमत्राशयः इह विश्वोत्तीर्णो विश्वमयचिदानंदसंदोहस्व
नेत्रभट्टारकस्वस्थानेष्वाशक्त्यास्थूलसूक्ष्मस्वरूपेणस्पक
संव्यवस्थितः इत्युक्तन्यायेन सदाशिवादिक्षित्यंतं विश्वमु-
न्मीलयेत्प्रथमं तत्तदाभासनभित्तिशून्यातिशून्यभूमिस्था-
त्मदर्शनेदर्शयति तत्र च चित्प्रकाशप्राधान्येन शून्यस्य
गुणाभावं शून्यातिशून्यभूसदाशिवादिमेयांतस्थद्रष्टा
तुसंकोचप्रपंचोव्यापिकामहामायाशब्दवाच्यो यतेपरा
मचित्प्रकाशघनीभावाङ्कुन्यमेवप्राधान्येनदर्शयति त-
देवमायाशक्तिरशेषविज्ञानकालप्रलयाकालसकल
तत्त्वमेयसंकोचप्रपंचप्रदर्शिकाभिधीयते यस्मात्तयासं-
कोचप्रदर्शनेनप्रवक्ष्यमाणानिमत्रविमर्शशक्तिः
यदाचासौव्यतिरिक्तमेयग्रहणायोन्मुखीभवति तदाप्रा-
णरूपतयास्फुरति तथास्फुरतपिचकस्थितिकाकरणावत-
त्रापितावत्पशेसंकुचिताशेषविश्वात्मतयाभाति तदभि-
प्रायेणचविततेविततमूर्तिर्वैचित्र्यात्मा एवंषड्विधाध्वनि
भागः प्राणस्थिताइत्युक्तं इह वैकल्पेवं प्राणोस्माकेदाशालिकाः
तः प्रकृतिषष्ठ्यांद्वादशांतमेकादशपटलेचमातृषाम्
स्फालान्प्रभृति स्वनाखिलानामस्यविश्वस्यसागुप्यारिमाणाम
तिविततक्रियाशक्तिर्वैचित्र्यात्मकमस्मीतिप्रतिपादयि
ष्यतेयथापिच प्राणभूमिकायांइवात्मकसंकुचितशरीरा-

श्री॰
स॰स॰
१९२

ध्यात्मनयामपिपरमेश्वरस्पर्शोपदिष्टंशान्तनस्काररूपप्रवय॰
ध्याघ्रनिपादितेनतथापिप्राकसंविन्मार्गोपरिशान्तीनितनी॰
न्याप्राणाभूःपरस्याश्चक्रेरंनरंगमपिष्ठानेनदवरोहक्रमे
णाभूतभावशरीरावतरणादिनिमग्नप्राणाग्रसरभिर्हि
भूतमध्यमप्राणाभूमिकाध्यारोहक्रमेणैवपरमशक्तिपदान्त
प्रवेशावष्टम्भएवंमेवस्वच्छंदभैरवनावाप्यतेमहायोगि॰
भिःमितयोगिभिस्तुतनन्दोनरकालांशविश्रान्तिमुंरवंविपि
मत्रनिषङ्गिःमासिद्धिरविघ्नेनामाद्यतेश्रतएवप्रनिपादित
प्रतिपादयिष्यमाणैतच्छास्त्रनिर्दिष्टसंहितेनतरनिर्दि
ष्टोपिवासर्वपर्वोपमादिक्रमोमध्यप्राणपथ्योश्याणांतर
प्रमत्वमेवफलदोभवतीत्याशयेनात्रपटलेपरमेश्वरस्था
ध्यात्मिककालस्वरूपप्रतिपादनेमहान्तंप्रभरस्वलेनाव॰
दिहैवापिकेनयद्यप्यात्मप्रभुशक्तिवायवस्सर्वत्रदेहस्थि
तास्तथापिप्राधान्याभिप्रायेणायथाक्रमम् नाभ्यधोसेद्धु
कन्देवस्थितावै नाभ्यंतेप्रकृतितत्वस्थ्यापिरिति नाभा
वशेषनाडीचक्रभूनायांप्राधान्येनात्मास्थितः ऊर्ध्वमेढ्र
तमध्यशक्तिःपयोवात्रस्वरूपमव्यवधानयपैनेरेवसम्यगुपा॰
लभ्यतेनतपश्वभिःपदंस्थितेसत्यात्मविश्रान्तिपदान्तना
भिमध्यतः तस्मादिनिर्गतानाड्योत्तिर्यग्गुह्यमधःश्रियो॰
स्तनपर्वतेकमन्यत्र नाभिचक्रेकायव्यूहज्ञानमितिकेवि
तनाभिचक्रेतदितिपादंएवंत्रेवयोजयितात्तस्मादित्यनेन
कर्मपदंप्रत्यवस्थापयंतः तसांमध्यात चक्रवत्संस्थितात्त
त्रप्रधानादपानादयः तत्रैतिनाभोपदूदशनाडीनामतो
वस्यतोदशभ्यस्तरामसप्ततिसहस्राणिनाड्योस्त्राभ्योवि॰

निर्गताः पुनर्विनिर्गताभ्यस्ताभ्यो ऽप्यन्याः पुनः पुनः वि
निर्गता इत्यूर्ध्वमप्यसितिर्यक्प्रसृताः किमपि नियता इत्या
ह । यावन्तो रोमकोटयस्तावन्तो नाड्यः स्मृताः । एवं घनव
त्संकोचयः । अतश्च यथाश्वत्थपर्णपलाशस्य वा संसर्वत्रतमभिः
शरीरं सर्वं जंतूनां तन्तुसमं मन्तनाडीभिः । इह प्राकृतविन्यासो
परिणतानि क्षिप्तानि निर्गतानि तत्त्वासं वितिस्तुत्यभूमिकासा
भास्यप्राणभूमिमाश्रित्य वर्तीत तत्रापि पलाशं पत्रमध्यशा
खान्यायेन मध्यनाड्याश्रयमध्यमप्राणरूपतां श्रितादि
क्रमावस्थितेत्रापि प्रधाननाडीदशकाश्रयप्राणादि प्र
धानवायुरूपतामासाद्य पुरुषाद्वषमध्य संभव्य हस्त
ख्यकानि षड्विंशत्सहस्राणि बहिर्वाहानां प्राणनाडीनां ता
वन्त्येव वामदेहानामपाननाडीनां इत्थं भयं द्वासप्ततिस
हस्राणि प्रधानभूतानि भासितवन्तीति तथा हि मतिप्रावज्जी
वेकर्मेप्यनेन दीक्षितानां यतिन्यकर्मभगवन्तस्वरूपानुसं
धानाद्यास्थानेन तत्क्रमाभिनन्नविदापकवारमनुष्ठीय
मानमपि सर्वमेव नानुष्ठितं भवति यदुक्तं कल्पस्तोत्रेपा
अग्निहोत्राद्वनयसहस्रैर्वा समन्ति सम्पुरुषाद्वषेणा ना
डीशापत्या सकृदेवनृत्तमनस्पादयेतस्तत्र मार्गविद्या ॥
किंच मध्यप्राणनिविष्टे हंसविद्यनायेरोमरूपाश्रयाः
प्राणास्सन्तविमर्शेशानि वपुषस्सावशिष्टकोटात्मकाः ना
न्मेशान्मनयाविलोकयति योनिःशेषतस्ताश्रये देहसावि
हनादमेयवनन्तस्फल्केदनाध्यःपरः पतामृतनाड्यः मा
रुताः धरितास्सर्वा स्वात्मशक्तिचराः सदा स्वात्मसंकुचितस
संविद्रूपा ग्राहकः शक्तिः प्राभवी विश्वाशेषपरस्फुरता ।

श्री॰
ख॰स॰
१८३

163

ज्ञानाभ्यां हेतुभ्यां वरं निवेविद्येगाप्रसरं तिनाम्न पृथग्व्या-
प्तिविभेदेन भिन्नाश्चारप्रभेदतः वृत्तयो व्यापाराः स्तस्माश्रा-
णवाहात्मकचारप्रभेदहेतवः अतएव चारवृत्तिप्रभेदे-
न संज्ञाभेदो वरानने भवत्यतश्च संज्ञाभेदात् नाडीनां चैव वा-
यूनां भेदो ज्ञेयस्सहस्रशः भावत्रिकोटिपर्यन्तं इत्यर्थः तत्र
प्राधान्याद्दश प्रोक्ता नाड्यश्च वरानने तासां मध्ये तु देवे-
शवायवो ये व्यवस्थिताः मध्यप्रधानेन तेषां नाडीनां चैव वायू-
नां संज्ञा वृत्तीनिरोधमे वृत्तीर्व्यापारान् तत्र संज्ञास्तावदाह
इडा च पिङ्गला चैव सुषुम्णा च तृतीयका गान्धारी हस्ति-
जिह्वा च पूषा चैव यशस्विनी तथा अलम्बुसा कुहूश्चैव शङ्खिनी
दशमी स्मृता आसां व्यापारमाह एता प्राणवहाः प्रोक्ताः प्रा-
धानाद्दश नाड्यः प्राणं प्राणनाद्यपेक्षामात्मैव समाणाप्रा-
णापानादि संज्ञाभेदाद्दशविधं यथाक्रममेव हृन्ति वायूनां संज्ञा-
भेदमाह प्राणोपानस्समानश्च उदानो व्यान एव च नागः कू-
र्मोथ कृकरो देवदत्तो धनञ्जयः एषां वृत्तिभेदं जल्पितं हसितं
गीतं नर्तनं प्रहृष्टानि कलाः शिल्पं च सर्वकर्माणि प्राणस्ये-
दं विचेष्टितनमभिन्नादिना पटलान्ते वितनमवस्त्यनि एते वा
वायवो नाड्यश्चैव चक्रवत्संस्थिताः प्रिये नाभिमध्यं परीह
येनार्थः नासु संचारतः सिद्धियोगं चैव वरानने संचारंतिर
निसंचारं ने वापुमपि परायतनमङविने सिद्धियोगं च विभे-
कागमेण योगं श्रामसयान जपनश्च वरारोह जपसिद्धिमवा-
मुपान नासु संचरनोऽयन्यनवर्तनेन पांजपनः श्रामामपिद
ध्यानां परं देवि नाडीत्रयमदोहतनम् विंदुनादात्मिके देवे
मध्ये शून्याभिकास्मृता विंदुस्थानं शक्तिप्रधान प्राणस्य

दात्मिकां पिंगलां दक्षनाडीं च नादक्रियाशक्तिप्रधानोपा
नस्वदात्मिके श्रवासनानीनयोर्मध्ये सुषुम्णाख्यापरेच्छा
शक्तिस्फुरत्तारूपा निस्तः पुनः हृस्वकेन समाख्यानास्वाप
कानां हितावहाः हृत्पद्ममध्यकालिकायां सम्यगनुप्रवेशे
न समंताख्यानास्तस्तः स्वापकानां त्रिविधसिद्धिप्रदाः एवं
स्थिते प्राणो वै चरते यस्त्वहोरात्रविभागतः यथा तथा
ते कथयिष्यामि प्रविभज्य यथास्फुटम् प्राणः श्वासानाम
सामान्यरूपः अहोरात्रशब्दः पक्षमासाद्युपलक्षकः अत्र
पीठिकावर्त्मनाव न करोति प्रभुशक्तिसमाक्रिष्टा महत्या
णात्मसंस्थिताः त्रयप्ते विभागेन संचरन्ते समंततः मरु
न्यागणनामासान्यः प्राणोऽस्त्वदर्शवाममध्यादिवाहो प्राणा
पानोदानाद्याख्या विशिष्टाः आत्मासंकुचितचिदात्मनः रू
पतयासंस्थिताः त्रयप्ते पदार्थाः प्रभोश्चिवस्य शक्तयः सु
माकृष्टा इति सूत्रपदानभासश्रुत्वरसन्ते प्राणानां भूमिप्रह्ल
त्य प्राणापानादिविशेषवद्वीसुं ब्रह्मभोगसंप्रत्वेनप्र
वर्तितास्त्रविभागेन संचरंती नानामादेहभूमीश्चयंतित्रि
मध्ये यो महद्धक्रमः अतऊर्ध्ववहे यस्मात्सर्वनाडीः प्रवा
हयेत् ततोस्य हृन्निसंज्ञाप्रभेदेन वर्णरूपतापनेकधा रू
निर्वहि वहनान्तर्वहनादिक्रियापरस्तनोयः प्राणापानस
मानादिसंज्ञाभेदस्तेन द्वादशषोडशादिस्वरभेदभिन्नाल
क्रमीकृतनेकांजनास्त्रवर्णोस्तन्तदनुभवात्मकानि च रूप
तापनेकधा वर्ततिस्त्रचागमांतरोक्तागर्भीकृत्यकंजन
स्वरोदयरूपः पंचाशद्वर्णोदयात्मा अष्टवर्गोदयस्तद्रूपो
वर्णोदयोभिन्नविवृतोक्तः केवलं वर्णशब्देनस्वचित्तत्त्व

१२

श्री॰
स॰स॰
१८४

रत्न द्वासप्ततिसहस्रेभ्यो जायंते दशवैशिये दशप्राणा
दयस्ते द्वासप्ततिसहस्रेभ्यो द्वासप्ततिसहस्रेनिमित्ते जा
यंते तत्र पंचव्याप्तिश्चावयंतीत्यर्थः ततोपि प्राणुक्तात्म
हकोप्यात्मतां प्राणाश्रयतीत्याह कोटिपानोवरोहेस
पकस्सं च व्याप्तिः स च प्राणापानमयः प्राणो विसर्गोद
रणं प्रति हकारस्तस्य ततः प्राण इत्ययं सर्वमशेषवाच्यक
विभाग विमर्शमयं हलाकृति प्राणाख्यस्य एवस्यानंत्य
वभासितसंकोचावभासपुरस्सरं निर्गीतावरोहक्रमेणाश
कुनंत्तरूपंपस्य प्राणनरूपस्य सामान्यप्राणस्य स विसर्गोद
रणं प्रतीति सर्वैरेव सशिरः मार्गाद्बहिः लक्ष्मतज्ञावावभास
स्ताद्दिरूपविमर्शार्थनदवभासपुरस्सरं प्रवेशतत्त्वमस्तक
हरतोनंतानरस्रुगार्थं प्रकर्षेणाननात्प्राणनादर्थाजि
हलाग्रहणाविश्रांतिदशाचिनाद्विमर्शात्माणाइस्त्रकः
पनदेवस्फुटयति निमपमाएरयेत्रैषप्राणीनामस्यसिख्यि
तः प्राणनेऽरुते यस्मात्तस्मात्प्राणाः प्रकीर्तिताः सर्वदेह
गतोप्ययं प्राणितानामस्य सिद्धता अनुपलभ्यमानदेहावस्थि
तो नित्यमाएरयनर्थोन्माणिनोर्ध्वोप्रप्रवेशनिर्गमप्राणि
ने विमर्शमयं जीवनंऽकरुते उन्मादये प्राणाउक्तः यदर्थ
मियान्नीहिकावंधः कृतस्तदेवानुवभनाह सहोरात्रा
तिं प्राणेश्वधनाकथयामि ते गतिं ज्ञात्विं प्रसरणाचतत्र ॥
तहृदयघ्याद प्राप्राणोपूर्वं हि कल्पितनामया वाससैनेवतका
लेनतेनवाः परिकीर्तिताः याः एवं च तत्र्यपटलेः ॥
दयकुलादयपरिमाणाषोडशानटायउक्ताः कलाः मानु
घातिनिवेशस्य ष्टमांशः तत्ताः स्मृतः तत्ताद्धयंतदिः ॥

यानद्वयान्तलवस्तनम्‌ इत्येकादशपटलवस्तमाणेनवा
त्येनकालेनतेलवालेवशाद्यात्येःकालावयवाःएवंवशा
णीयनोटिलवोर्वाह्यांनतटिःप्राणीयंनटावंपर्यवस्यति
इत्थंचवाह्यःतणःप्राणीयनटेस्तयोंशइतिमंनवंश्चै
वचक्रमेणांनप्राणापानोदयरूपेयसंध्याकालेविनाशि
शान्तटिकोहोरात्रस्यपवलवद्धयंनिमेषस्तत्रानयोगणि
तक्रमान्‌ दशपंचनिमेषास्तकाष्टैवप्रकीर्तिताइत्येक
दशपटलअवस्थैवकाष्टाभिधानःकालावयवःयदिहे
वाप्यवस्यति श्वासात्मिकाहोरात्रेणवाघ्येकाष्टाविधीयते
इत्येहत्‌ नाभिस्थनस्थभिर्दैविप्राणोयामोविधीयते नाभिरि
तिनहिभिःवहिर्वदंनरपिदिनचत्नभोगोयामप्रहरः तैरेव
प्रहरार्दैविचत्नभिस्तदिनंभवेत्‌ एवंनिर्गमक्रमवन्नवे
शक्रमेणापितथैव रात्रिस्तत्रभिर्विज्ञेयातादिक्रमेसकल
स्य अहोरात्रस्यषोडिभिःपारमेशशास्त्रेनियमितस्तर्योद
यादिस्थित्यापयावहिर्दिननिशाविभागस्तथांतरपिप्रा
णसूर्योदयादिस्थित्यायोगीनप्रोतिदिनाद्यकार्यविवत
येइत्युक्तप्रायम्‌ यथास्यप्राणस्यवहिरंनर्वाहितानैयत्यंत
थोपपादयति शिरोपर्मेणाहंसस्तसूर्येहंसप्रभाविताः
आत्मावेहंसइत्युक्तःप्राणोहंससमन्वितः यएवंविदानं
दवतक्षिवउक्तस्यधर्मेणास्यानेआत्मनास्वभावेनहंसइ
तिहानसमादानधर्मोविसर्गसंहारकारीशिवनादेव
पंचविधंकृत्यहानसमादानमनंतंकरोतियथाचासौ
तथा नदीयत्तानशक्तिमयस्तर्योपिप्रभयाप्रकाशेनाति
नमंत्रसविसर्गादानक्रमेणाहानसमादानधर्माहंसःय

12

श्री.
स.स.
१५५

तस्य निर्गतिर्नीम्या शिवपदस्थानं आवभासितसंकुचितवि
ह्रप आत्मानन्तस्योपिक्रमणोन्मीलननिमीलनादिक्रमे-
णाहानसमाधानधर्मा हंसः इत्युक्तः इति अनेनैव तद्योगेन
हंसः पुरुषरत्नत्रयोजनिकाग्रेपेर स्वयं सएवप्राणः प्रा
णभूमिकामाश्रित्यापिवहिरंतस्थहानसमादानेऽजर्वन्ते
सः एवंयतस्य एवायं हर्षः आत्मा प्राणस्थहंसेनाहत्नात्म
कनिष्कलभटारकेण शिवरूपेण समागेपितस्य एवहा
वोहक्रमेण प्राणानं परमात्माभित्यवहिरंतर्गमासोऽजवन
सर्गसंहारहेतुदर्शनपवेनत्यदयारिमूलनाभ्यासेनैवफल
निपरमशिवनाविशंनि सहायोगिनप्रसंगदत्तरहस्या
र्थं उच्चाटनिनः प्रकृतेन तस्योदयास्तकलेऽकालः तस्यप्राण
स्योदयान्तभूतिजन्मादिविकारषट्कक्रमेण कालोभूतव
र्तमानादिभेदेन बहुविश्वंजगत्कलयतिफलेदित्येषः
पाहः अत्रचोक्ताहोरात्ररूपे प्राणचारेणग्रहणमुदयो
भवेत् सचाहरेव वक्ष्यतीभविष्यति किंच रत्नाणितराशि
यश्चैवताराः सर्वप्राणस्थैवच प्राणोवैनदयन्तेनेव्रहोणस
म्रते वाल्पदिनगननतत्रानुसारं प्रायम्भंपरिकल्प्य प्रा
णापानवाहे समविंशतिधाविभक्ते प्रमाणेभिन्नादिन
क्षत्राणांमद्धिष्ठानंतुणांमेषादिराशीनांमन्वस्थलानस्थ
लेतन्मादिनारायणांत्रिभागेनवभागादिकालनयाराः
शंपणानांवाल्यरवप्रातीयेष्वहोरात्रउदयास्तमय अहोरा
त्रोदयस्यैवविभागंकथयामिते हृदयोधेनकाण्डयोया
वैदेशवहाल्यियेअगुलेनविहीनेनप्रथमः प्रहरः स्मृतः त
दिभिष्ठ्यतस्यामिः यामस्तृतीयन्यायतुर्कं तत्रदिचतस्पवारि

कालापेक्षमिदं न दोषापेक्षमिति तिनपो नरुक्त्यम् हृदया
त्कंठांतं एवं दशांगुलमुक्तेन तदाङ्कुलहान्या नवांगुलभव
तीत्यतो पि द्वितीयतुर्येविज्ञेयो मध्याकृत्याल्मध्यतः अ
ष्टापि नवांगुलनैव योद्वितीयस्य पवनात्म मध्ये मध्याकृः
अत्र विश्रांतस्यानुष्ठानफलमाह अत्र होमो जपे ध्यानेक्र
तं वै मोक्षदं भवेत् अथ नामाग्रमंगुलोद्भ्रेत यावन्मात्र
स्त्वस्थवने प्रहास्त्रस्ततीयो सौभवे द्वैरवार्णीति नामाग्र
स्य भ्रूमध्यस्य अंगुलमूर्धललाटकमकं वनरांगुला
न्तान्नो भ्रूमध्यं मूलमिति नरूपं अंगुलमुक्तेन तु पारि॥
शकंते तेन चतन्र्थं तन्थं स्त्र प्रहरः शकंते तेहादशांतपता
वदतेन प्रहरः प्रकीर्तितम् अनंतरे तत्र चवतर्थं तेनदेव
शे प्राणास्तर्थ सदास्मगः सदेति यथा यथा चतर्थं प्रहरस्या
तो भवति तदा प्राणाप्रवाहोय त्रविभाग हेतनात्मर्थं स्त्र
मेति किंच ततोस्त्र मयसं प्याव्रतत्स्य वंत भवेत्स्यिये तत्र
र तिनेवचतर्थीतेसर्वलोमस्य प्राणानिविरनसापानोहि
लमिष्टासामरमेस्यान्मातयायुणीभूतवाह्रुवेनो कात्रा
ष्टकिनतन्मकाशावेशविश्रांतिरूपवनटिकालास्त
मयसंध्यासुत्रच संध्यायांप्राणास्त्यर्थः तत्कालेतविलस्व
वंपुनस्त्रापः प्रवर्तते तत्कालेतध्यवंसंघाटमेदविश्र
म्यव मित्यारोत्तमार्गेणैवं पुनस्त्रोतिपुनः पुनरयः प्रवर्त
ते अपानचन्द्रोभयहृदंतमवरोहतितदाह सचवंद्रो
दयोदेविरजनीचप्रवर्तते सूर्यपवप्रभासकामणापुत्रा
वेदइतिकालनाः रात्रावपिप्रहरक्रमः प्राग्वत्तवाङ्कले
स्थित्यापानशन्यासंचारक्रमणोन्पातिदशाति एवोक्त

श्री
सू.प.
१६६

क्रमयोगेनयामहेवंचरन्नसौ अत्रसंक्रांतिशांत्यंतरंदि
नचतुर्थ्यप्ररोदयस्थानांतमायप्रहरस्ततः नालकेचाव
रात्रस्तु पुनरेवं विधीयते पुनरेवमित्यवरोहे नवांगुल
क्षित्येवतुर्थ्यः अत्राहोमादिक्षिहितमित्यर्थलब्धमेतत्किंच
पुनरेवंविधीयतइतिपुनरपिनवाङ्गुलाक्षिप्ताकेंद्रादे
हलोंतवृत्तियोरात्रेयामः इत्यर्थः स्ततोपि हृस्यांत्यप्र
ग्रामप्रभातसमयमुदातत्रापितदावंतवरारोहेपूर्वसं
ध्याभवेत्ततः पतत्सर्वंव्याख्येयंपूर्वतमत्रसंध्यायास्तदं
तरप्राणसूर्योदयात्मकदिनप्रारंभादिदाह तस्मात्सु
दयश्चैवसूर्यस्यसमवेत्पुनः सूर्यप्राणउदेत्यच पूर्ववः
त्समयोगेनसचरेद्धदाप्तभेमुअरस्यामंत्राणम् अत्रैववा
सरेनचवत्सूर्यंधारायामंक्षरेक्षुपी प्राणापवसूर्यः आ
पानस्सवंदुः अथचसूर्यइंद्रियवर्गोवासरेप्राणोदयेच
रतिसमस्त्यमेवाह्यप्रकाशयतिधारायांनिशायामः
यानेदयोशशीमेयग्रामनूपश्चरेत्प्राणावप्रकाशमाविश्य
प्रतिधारायांनिशायां समाश्रेकार्यमेतितदिर्थमहोरा
त्रमध्येण चंद्रसूर्योदयेस्त्वेषमयानपरिकीर्तितः साथ
कानांसोमेनरश्मिश्चर्थमत्रैवमध्येस्वरोदयोमकवदुहृं
वकोदयक्रमंदर्शयति भौमाद्यास्तुग्रहास्त्वेवंचरंतिप्र
विभागशः यथ्यासदावहिरंतश्चदिननिशयोस्सूर्यसोमा
मोचरतः तथ्यामदेवपंचधापंचधाविभक्तस्यास्तयोभौमा
द्यासौरांतः पंचविभागक्रमेणचरंति तेनचक्रूरसौम्यः
मिश्रांकं भवंति अश्ववाह्येन्नावारानुसारंग्रहतिनिशा
योश्चानरपिग्रहसमकोदयंगारुडादिशास्तरहस्यायो

नदर्शयतिप्रागेवाभ्युदयतेग्रहहरेग्रहरेप्रियेवेलावारोभ
वेयस्यसचरेत्प्रहरद्वयम्. यस्यग्रहस्यवह्निर्वारस्यप्रथमेव
प्रहरेयह्निर्विंतरस्तुदेतितनेदिनेघट्टपरिवर्तक्रमेणाः
वेवेप्रहरेतदन्येयावदंत्येदिनावप्रहरेसपवतह्निनिशा
यांप्रथमेवाप्रहरेवावह्निस्यासपवनंडनेरेधुवमरेशुक्र
मेणपंचपरिहृनिक्रमेणान्येयावदंत्येननिशावहरेस
पवेवमेकैकस्यग्रहस्यदिनेवप्रहरेणग्रावप्रहरंचोदयः
वारभागिनस्तद्विगुणमितिक्षितेहोरात्रमेलनयावार
भागिनस्तग्रहस्यद्वयंतदन्येषांतग्रहस्रमूद्योभवतितदु
क्तंश्रीजैनतत्त्वप्रहराववभुजस्तवैश्रूहोरात्रंचरंतितदनिसं
हितासारोपिणिस्वावसरड्डपकरेणश्रामुंजंतिगाहृप
राहरणाजन्मदिनेमेवारोविणावर्त्तेइस्स्रगाणवस्गाणतक्र
स्पदिवेनगादिशांरतिंभुंजंतिवाराणपरिवर्त्तेइतिस्त्रैव
मध्ये राहुस्फुरतिसोमेनकेतुस्फुवतिभाषनाः सेहेतयेः
तेनउस्सारपवतयोस्सारोनतग्रहंतरवरुनिदिनकिंच
योग्रहास्तेचवैराणगानोगपानाष्टकास्ते मूर्त्तपश्चैवा
नवाष्टाववष्टोनेचगणोस्वराः नेचपंचाष्टकारुद्रातथ्यायो
गाष्टकापरेश्रनंतादिशिरवंप्यांतास्तेचविधेस्वराष्टकाः
सकलाग्यानितत्वानिक्षितानानिपरतास्मिन् पूर्वोक्ताभैरवा
ष्टाष्टोसर्वेतेवव्यवस्थिताः ग्रहास्त्रादित्यादयस्तेषांतासय
स्याक्रममनेनवास्वविशेषनतककाकोटापद्मसहा
पद्मपांखेपलानागाः राहुस्तकुलिकः ननुकंयदस्यनं
तमित्रक्रसोमेवास्वकिरुमपने नतकऊँजनुन्गुक्रःका
कोटस्सोमजोभवेत् सरोजगरुराधानोमहाश्रोसुक्रउवा

श्री:
स्व·स·
१८७

ते शंखशब्दगतिर्द्दैर्घ्यस्य समनागात्रह्लाक्रमात् सप्तमं क्लि
केनाम राहोक्षरग्रहो भवेत् इति पञ्चश्रोतोन्तरे रवे षोड
श मध्यान्तचन्द्रे रन्नाज्ञ भार्गवात् वषकोहेतुर्यस्यारसे सौ
मस्याष्टान्तमध्यान्तः सौरस्यान्तः चन्द्रः षष्ठिमध्यान्तः वषकेश
णाः द्वात्रिंशान्तकजस्यान्ताङ्क्रमेण षट्पारिहृत्यान् इति प्रषक
संख्या पातालकालरुद्रस्योर्ध्वंन चं त्वे प्राणाचारेउ
र्लस्यपवेति विचार्यप्रवपवंम्भोगाय दिनावग्रहरान
प्यतिष्टसंग्रहाणां राधेरपि ष्ठितं नागानां मूकं क्रमस्थि
तिभिश्चा कपालेशिरादिभिर्गुहादिमूर्तिभिर्निर्वि
मात् दिमरत्यपिष्टान् सर्वरुद्रभवादिन जीवरैः तेव चात्र
नर्घादिभिश्चागुह्यैर्गणेशैश्च पिगुहादि गुह्यं गुह्यान्ति
गुह्यपवित्रस्थानादि पंचभिरष्टकैः क्रमात् क्रमस्थि
ष्ठिताः ते पि कृतादिना योगाष्टकेन व्याप्ताः योगाष्टका
दपि परे ये प्रकृतिस्थाः क्रोधाद्याः मायाख्यामण्डलि प्रभृ
तयस्तैर्व्याप्ताः तेपि विद्यानन्तगनेनरेनादिभिर्विद्येश्वरा
न्यपि सकलाधोति सदाशिवपरिवारभूतैः सकले निष्क
लम्बूनायकालाख्ये इति वक्ष्यमाणैरष्टभिः यद्वा सकलसा
दाशिवश्रादियैर्धाकूर्ध्वतत्त्वविदेशान्तस्थव्यापि व्योमाना
नाथानाश्रितानां तेस्वतैरिति भेदभूमिस्पर्शान्तारसेष
यादिभिंदैवैस्वप्यान्मनसपटव्याप्तावस्थितश्रीस्वच्छंदना
यपरिवारत्वान्नदपिष्ठिते कापालेशादिभिर्भैरवैरपि
ष्ठिताः तदाहू सर्वैरवैनेते ष्वप्राणीयाहोराज्ञावग्रहरेष्वावे
ष्ठिताः अत्रचाद्यावग्रहरक्रमेणैवेद्दीनां दिनेराज्ञोवष्टि
तोटकनटयः नवषट्पारिहृत्यायवस्थितग्रहस्थित्याग्रहा

णां समानां मध्यकस्महंसंगमयोगात् तत्र स्थितिः वैकाम
भेदव्याप्तिः अन्यप्रकारमासानाधिकारणेनोक्तिकृता॰
पर्वं च परभैरवस्कारमपरमेवप्राणोपर्यवसितमनोय
हस्ताभिप्राणाभूमिकायां मवरोहक्रमेणोहास्तिप्रदर्शि
ते एवं हृत्तंनन्दनस्तत्वेन संतव्यं इत्थं च सर्वमिदं परमेश्वरा
हृदयमेवेत्यत्रदेवतानिनां जीवन्मुक्तिक्रत्नलगानेवस्था
पकानां तत्तनद्भवनेश्वरादिव्याप्तितमदानुसारेणापि
महाव्याप्त्यवेसंख्यानादविच्छेनैवतन्मस्थित्सदयो भवती
तिश्व्रतिपादितं भवति तदुक्तमेवार्थमन्वभाति ग्रह
रीन्नमपिष्टायसर्वेष्टारस्यकारकाः सर्वपर्वैतेलोकपा
लाम्याभैरवानां सर्वेश्चदिनरात्रावेग्रहरेहृदयं कुर्वंति
कथं ग्रहादीनि तितनदव ग्रहरेश्रुपर्यायेणाश्मिवारा
स्त्रयादिग्रहनादिशाहादनं नादिनामास्त्रसम्यग्भेदेना॰
पिहितायकिंच राशिभिस्सहनत्वैस्ततयंतिवहमिश
म हृदयान्प्रभृतिद्वादशांतेया वन्मयंगलघद्वाराशि
रिति स्थिनयामकारादयोमिथुनावट्राशायस्तुदपिष्टि
नानिचनन्तत्राणितदन्तसारेणैवप्रन्यंशमपिन्द्राये॰
तितस्थैवबह्वादशांतायदयंयावक्कंकटायांपन्यातः अ
त्रैवाभिणीतुदयमाह मध्याह्नेचावरात्रे चवदयोभ
जितोभवेत् तालः नीत्यर्थः अभिजयनिमवोनित्वानिम
भिजिनत्वविशेषः अत्रतस्य अभीष्टितफलंतत्रसापका
नांभवेदिह इहेति पारमेश्वरे श्रुशास्वेहस्ते यत्मात् भोगा
व्योफलेसापकानांमिष्टंतत्रमध्याह्नेअवरात्रिकेभिजि
नत्त्वेभवेत्येवन्नतुपसंहरनन्यदवतारयति अहोरात्रवि

श्री॰
स्व॰स॰
१६८

168

भागोयमेवंनेकविंनेमया अधुनापतमायांश्च वर्षाणिक
थयामिते तत्रनिर्णीतायनेनाहोरात्रेवाह्येकालेनियो
जयति आध्यात्मिकाहोरात्रेणवाह्येकाष्ठाविधीयते अत्र
काष्ठानघटिकापितदशपंचदशनिमेषात्माकालावा
यवविशेषइतिदर्शितमेव किंच मासेनाध्यात्मिकेनैव
वाह्येचैवकलाभवेत् तत्रत्रिंशदहोरात्रामासस्तेवरवर्णा
नि आध्यात्मिकोमासस्तेप्राणचारात्मनोत्रिंशदहोरा
त्रवात्स्यात्त्रिंशकाष्ठाः तेनेहशनैनरेणमासेनवाह्यक
लाप्येवकालोभवतिवत्सनिचैकादशेत्रिंशकाष्ठाक
लात्तेयतिएवशाहुः कलाशब्दादेतेनरयोम्यःवरंवर्षाया
ति सर्वोत्कृष्टंपरतत्वंपरामृशतिवरवर्णोनी किंचध्यात्मि
कैः मासैर्द्वादशभिश्चैववाह्येषघटिकाभवेत् एतदेव
स्फुटयति शतानित्रीण्यहोरात्राःषष्ठिरेवनसाधिकाः
तत्समेनमासात्मनेवाह्येवैघटिकावमा समहितंत्रिंशत
प्राणापानचाराःवाह्याघटिकायतेसौषष्टिश्चघकानिघ
घंकेचघप्राणापानचाराः एवमुक्तरूपाध्यात्मिकवर्षक
लिताःघटिकाषष्टिस्त्वहोरात्रेवाह्येतत्रवहंतिवै तप
वांतरचारेणषष्टिसंवत्सरात्मनाः वाह्यघटिकाअंतर
वर्षमितिविभक्तमेवअन्नस्ताषष्टिसायंनैवांतराणि
वर्षाणितत्समकालगत्यानएवैकत्रप्राणचारेषष्ट्यहो
वयउनियतंकालस्थितिंस्फुटीभविष्यति अथषष्टि
घटिकात्मकस्यस्वेषु प्राणसंख्यामुनस्तेषुकथयामष्ठ
नानव षट्कलानिवराराहेमद्धाणपकाविंशति अहोरा
त्रेणवाह्येनअध्यात्मेनसहाधिपे घटिकायामषष्टिस्त्व

शनैः प्राणचाराणां इतिगणनया षष्टिघटिकासंख्येवाहो
होरात्रे ध्यात्व्या त्वप्राणनिनदाश्रये प्राणचाराणामेषैव सं
ख्या भवति एवमीदृशी प्राणसंख्यासमाप्यानाज्ज्ञानख्या
साधकेन एवं प्रोक्तवत्समाराध्याभिमतन्तेन प्राणाहं
सेयद्वालीनस्साधकः लीनो निभालनया विश्रान्तः तथा
प्राणभूमिस्वभावेन शाक्तपदं समावेशादेवासौ परतत्व
विद्भवति तदा च तस्यायं जपतद्दिष्टसिद्धिमुक्तिफलप्रदः
इह प्राणनिर्गतिविसर्गमन्त्रवीर्यभूतहंसाश्रयनाहंसर
ति तत्रयोलीनाः स प्राणसंख्यायेवमदेनावजपश्चको
भवति यथोक्तं श्रीविज्ञानभैरवे षट्शतानि दिवारात्रौ सह
स्राण्येकविंशति जपोदेव्यास्समुद्दिष्टस्सुलभोदुर्लभोज
डैरिति सिद्धिमुक्तिदइति यदुक्तं तद्विभजति अयं प्रवह
नैः सिद्धितत्त्वमयं यावदागतः मुक्तिश्चवभवेस्पर्शेवरेन
त्वेनस्तत्वते एतच्च यथा करोति स्फुटिं चेत्यादौ वितन्य
निर्णीतं तदेवमस्मत्काव्याभिज्ञानप्रैवं प्राणाहंसोलीनतया
परतत्वविदा योगिना सर्वमेव कालस्वतत्वोऽहंप्रकवाह
गत्वभवमयएवभवतीत्याह मनोऽप्यन्यत्र निक्षिप्तं चक्षु
रन्यत्र पातितं यथापवर्तिते प्राणास्वयन्त्वादेव सर्वदा त
थापीतिमध्येत्याहायम् तेनयदुक्तं तत्कृतम् बहिष्क
नयस्सवेषयेप्रसृतासत्यापिपरतत्वविश्रान्तिपदते
नप्राणाख्याश्चतस्य तथातेनैवपरविश्रान्तिपदेन प्रका
रेणप्राणोहंसात्मामध्यमो यत्नात्स्वरसेन एव सर्वदा
प्रवर्तनेनवहति एतदेवापोद्दलंति नास्योस्पारयिताक
श्चिन्मितिहंनानविद्यते स्वयमुच्चरेनहंसः प्राणिनामुर

श्री·
स्व·स·
१९५

स्थितः हंसः प्राणाख्यावर्णितस्तत्त्वपरनिष्कलभट्टारकस्वा
दधिष्ठितेनात्ममध्यमप्राणोपि निर्णीतव्याप्तिसारः स्वयमुच्चर
नेशेषवाच्यवाचकक्रममुल्लेख्यपरमाभेदसारमहामन्त्रवीर्या
त्मनास्फुरति यतोस्य कश्चिदुच्चारयिताप्रतिहन्ता वास्ति अ
स्यैव सर्वकर्तृत्वेन परमानन्दरूपत्वात् अत एव चायमनाह
तश्चोक्तः एतेन रवर्णावर्णानकरणाभिघातानभिव्यक्त
नादत्वस्वसितनाम्नस्सर्वायं सर्वप्राणिनामुरसि हृदये नी
वितस्य जीवितभूतः स्थितः केचिदेवतत्त्वधानपनापतत्त्वसा
माविशन्ति तदित्थं परत्वनावच्छिन्नसाधकजपनिष्ठत्वमभि
प्रायेण सामवत्परसंख्यानपथानेकधितामया अध्या
त्मिके निशेषः त्रिंशत्प्राणवाराः अध्यात्मिके मासषष्ठिपि
कात्रिंशतीव लघ्वइ निहितिर्णीतमेवइदानीमत्रैव प्रा
णचारेण चन्द्रसूर्योपरागं कथयामि ततः परमसाध
कस्य भुक्तिमुक्तिफलप्रदमिति निश्चितमेवतत् अहोरा
त्रस्वयः श्रीगोस्मिन्सरसंदरी सप्पवपत्तहितेयः मासंवक
थयामीति प्रविभागेन निशेषः त्रिंशत्प्राणवाराः तत्रकु
म्पपतेनावल्यसंधिप्रदर्शनपूर्वं निरूपयति तत्सवर्थं
वायुपञ्चार्धविश्रामः परिकीर्तितः मध्ये पञ्चदशोत्का
याभिश्चपलप्रकीर्तिताः अतऊर्ध्वं च पलत्रिंशत्पूर्वमहो
रात्रदयेसर्वं परमग्रामनेनोक्तं सप्तवेह विश्रामः पलमेपि
तेनकीर्तितः यत्तमध्यपंचदशानतयपस्तापवपुतिपदा
षाहिश्चपः अत्र च पलसंपिलहावमत्तत्प्रतितयाहो
रात्रविभागमाह प्रथमोदयेनत्यपत्यमात्मन्सर्वेनादिनेभवे
त् द्वितीयेवेवनलर्धयदावरनिशर्वरी हन्यमादित्यप·

लनत्वांनेनैकैकस्यास्वदेसाथपादांगुलपरीमाणामवारि
नेप्रकाशरूपंरंनविश्रांमामाणात्रिःयनइयंभगवतीसं
विन्प्रकाशानंदामयीनतेनोयत्रयावंनावनयावेयथह
वेदकविश्रांतिरूपाप्रकाशानंदोग्राभासेनितत्रतावद्
पेपवदिननिशेनयावमशकादौसदाशिवादौवांमा
त्यानिविननकालनंतयोग्रक्रमेवपवंवप्रतिनत्स्पवंव
स्पमाणाक्रमेणानदेशांशेभ्रुपिवानावाभासमानोदिनरि
शाभेदंसमविनेप्रमानारंप्रतिभासनपवकदाविश्वप्र
काशस्यापिकांकदाविश्रविश्रांतेकदाचिन्नयोस्साम
मितिकृतादिननिशयेवैशामंचपवमंननहिश्रवदा
चरनीनिसत्राशादनेनरंनदेनाप्याहार्य श्रवचदिनरावि
भेदे रामयोर्ग्रहनत्तत्राणाभ्युदयंनिपयाक्रमम पारमेश्वरी
संविदात्मिया पादशीदिनादिप्रवस्याकिपनेनांसर्वग्र
हादयोनवर्मतेननदिष्ये ग्रामिनेवमहोरात्रेएवंवस्त्रवा
नने नत्साभिंपंचदशाभिःपलस्मनविधीयते ग्रामिनि
मांतरपवमिनिनस्पवावकलनयाएवंवादिनिसत्तत्म
यादस्यापत्तइतिकृषदनयोदयावैवपत्तेग्रामावास्य
प्रातिपदतिथ्यंसमीलनप्रकटनेनसूर्यग्रहंनिगीनीष्ठ
तिथिच्छेदप्याहोदर्शयति तिथिच्छेदेपर्णातेयवद्रुदेव
पनेभवेत ग्रणांचैवभवेकामोनिश्रासोपनउच्यते ग्र
णोप्राणवहमपकिंचिदल्पकालनाकामवशाद्भवतिन
ध्यावसनिश्वासितिधावनादमावस्यायीशःप्रतिपस्यानं
प्रसरतिपनम्रदर्शयिष्यामाणास्सूर्यग्रहाणापयोगिवि
सामयशानकिंविश्विरकालनापानचंद्रस्यपमेनयाम

श्री·
स्व·स·
१०·

मतिसूर्यामास्तदयः चंद्रग्रहोपयोगी भवति प्रकृतेनेव कृ
ष्णपक्षेऽर्धचारेण संहारस्तत्तयोर्भवेत् कृष्णरूपेणार्धचा
रेण प्रकृतस्य प्राणस्य संहारस्य पर्वप्रवेशिन एवं प्रा
णावस्थितेनमेयचंद्रस्य प्रतितत्त्यैकैककलाक्रमेणामा
वस्यांत पंचदशकलानां संस्थितस्तदर्थः तदुक्तं श्रीकामि
कायां अमृतं चंद्ररूपेण द्विधा षोडशधा पुनः पिबंति च
सुरास्तस्य वै दश पंच पराः कलाः अमाशेषगृहीतस्यामाव
स्याविष्टतर्पणानि द्विधेति कलापंचदशकमितिमता
दिखरूपतयाहर्मानमितिरूपपंचदशकलात्मनावे
स्थ्यः यत एकस्य पातस्य तनः क्रूरकर्मणि वेन वज्रर्व·
क्षिद्धिमवाप्नुयात् शुभकर्माणि कृष्णचेन च सिद्धंति स
वंते चकारो न शहृवशनृयैर्षेत्र हृयदं नस्तद्विदि·
तिक्ष्मायय दातरदिनरात्रिनित्यापत्तमासादिके·
फलमुक्तं न हास्ति पितंवत्ततो वेतिमंतव्यमंतरीममाव
स्यां दर्शयति शक्तिं वै विशति प्राणोपानादिस्तु विधीयते
अस्य वस्यान्माज्ञेया कृष्णपक्षे व राकृष्णपरिस्थविधी
यते अमावस्यान्माज्ञेया कृष्णपक्षे वरानने शक्तिर्वेला
यं अस्यान्त तिथौनि प्रतीणाचंद्रा पंचदशी अतपवमावा
यांषोडषणंतस्यैवसनातदिते वलमनादमावस्या सा·
ज्ञेया अथ एवं मासतिथिनपत्त संपिस्फुटयति शक्तेर्मध्ये
नभागेन तदर्थे यत्कीर्तितं पत्तसंपिस्तमाज्ञेयः व्यल
यं प्रादुर्भितनायाशक्तेर्मध्यं नव्यानं तु ष्णपक्षे शस्यान
मर्धमेकमेवतत्संबोयत्तमपत्तयोः कृष्णशुक्लयोः संधिः
पर्वदिह प्राणस्यांते तत्वं तदेवापानस्येवाद्यं भवतीः

मेतदुभयोस्तत्स्वात्मकं देशान्तपक्रमेवं तत्तत्स्थवदुदयका
हकालं संधिपदं अथात्र सूर्यग्रहणं दर्शयति अमावस्या
वे प्रतिपदा नितिथिच्छेदेन वे तत्र सूर्यग्रहणं भवेत् प्राग्युक्ता
क्रामान्तिथिच्छेदेन यदामावस्येति तत्संधेयपतत्संध्या
वकालस्त्वास्मिंसंध्यान्तविभागे प्रतिपत्कालेन सह भवति
तदा सूर्यग्रहणं भवति यतः रविविम्बान्तरे चन्द्रविम्बं त
दा भवेत् तदन्तरे भवेद्राहुरमृतार्थे वरानने अमृतं तव
नेचन्द्रो राहुस्तत्र ग्रसनेन तम् पीतांस्त्यजति नहि मे तदाय
कृस्मादुच्यते तदेति प्रतिपदेमावस्याभागमहृदे रविवि
म्बान्तरे प्राणामध्ये चन्द्रविम्बमपानप्रविशेन् पूर्वोक्तनी
त्या च चन्द्रसूर्यसहचारी राहुः सूर्यसंस्पर्शविलीनं चान्द्रम
मृतं पीत्वा कं विकालमास्वादयत्यपानरूपं चन्द्रविम्बं स्व
वहाम्नं वति इदमत्र रसतत्त्वम् प्राणापानहटयोटि·
तमेयचन्द्रविद्राविनामृतरसोत्तकि तेवमातास्वभीत्र
राहुणा तपवरविरसं तत्पुराणेग्रहे त्र रमयेत्र यय च्चहान्तः
पवमेत्तरिवववहिरिप्यनयववृत्त्याभवेत् आदित्यग्रहणं
चैव लोके तदुपदिश्यते ततो ज्योतिश्शास्त्राकप्रक्रियया
राहुरादित्यचन्द्रौ च त्र यपते ग्रहाय दायश्चांते समवायेन
तन्महाग्रहणं भवेत् सहत्वमेव ध्यानाकि सकालसर्वेलो
कानां महापुण्यतमो भवेत् तथा च तत्रस्नानं तथाध्या
नेपूजाहोमाजपादिकम् यत्कृतं साधकैर्देवि तदनंतफ
लं लभेत् अनंतमपरिच्छिन्नमोक्ताख्यं फलं यस्य यहृदय·
तिमोत्तमस्त्रैव पुनर्भद्र इत्यादि एवं कृत्स्नपदं सूर्यग्रहं च प्र·
दर्शयत्कृत्यं चन्द्रग्रहं च क्रमादिशति देवः तां चैवावतारि·

श्री·
स्व·स·
१७१

मस्काशुक्लपक्षोदयोभवेत् नामितिपक्षस्सूर्यग्रहणोदर्शितं
शुक्लपक्षः अपानचंद्रोदयरूपः तदाह शक्तिगर्भोदयः स्
ष्टिस्तस्माद्वृद्धिः प्रजायते तेशक्तेर्गर्भः कालाकारत्वाद्धि
शिखिकारूपतयासान्तरशेषं विश्वमास्ते अप्रथ इति हृदय
पर्यन्तं तदेव सृजति अतएव च वृद्धिक्रमात्क्रममपानचं
द्रपरपुष्टिरूपानयाहृद्धिनिश्वासात्मकप्राणरूपजायते
अत्रकामकर्मेणा निषिद्धेदस्याभावात् यतएवमतः त
दारम्भकर्माणि शुभान्यभ्युदयानिच ध्यानमंत्राक्षिप्र
कस्मिन्सिद्धेतेनात्रसंशयः तदारभेति शक्तिगर्भस्वरूप
मवष्टभ्यशुभान्याप्यायनादीनिकर्माणिअभ्युदयानिच
तत्फलानिच अत्रशुक्लपक्षे दिननिशाविभागंप्रदर्शय
ति प्राणाहंसोयदाप्राससत्वपस्यान्यथमांतदिम् पूर्वम
वंतवहस्रोक्तं तदापवमपरं निशा प्राणाहंसइतियावत्
अयइतिसंपिततत्त्ववत् प्रथमांतदिशुक्लपक्षप्रतिपद
पायदाशहश्रवणान्तदेवध्याहार्यम् अहर्निशाप्रविभागः
प्रागेवदेवपर्वे द्वितीयादितिथिप्रथमेतथ्ये किंचात्र राश
योग्रहक्षत्राणियोगाश्चकरणानिच पूर्ववत्क्रमयोगेन
नास्त्येतमिहर्निशं गतार्थमेतत्तयावेयंप्रथमात्तिटिः
प्रतिपत्तात्तविज्ञेया अत्र चेदेकैककलोभवेत् किंच
द्वितीयायांद्वितीयातृवृद्धिमेतिक्रमेणात् द्वितीयायामि
तितत्वाद्वितीयेतिकलापर्ववानत्वयः तिथयश्चैवमार
भ्ययावत्पंचदशीतद्धिः भवेतिमावपंचदशीपौर्णमा
सीतविज्ञेयातिथिर्वैसाधकेनतु मासंज्ञापूर्णास्ताभि
तिकलाअतएवेहिकलाद्विगंदितिवदायतितेनैषासाध

कैरुक्तं वत्समाणाव्याप्तिमारनयाज्ञातव्यास्त्रतस्य नत्रपु
जाजपेष्यानं संग्रहणे स्मफले भवेत् ऐहिकफलमित्यर्थाय
नः संग्रहणे स्नभवेतस्नानं वेद्वोवैवाहलोचनेचोत्यर्थं वेद्वो
शानः श्रद्धनस्नास्त्रावतदिर्याननपत्तसंख्यानमास्मृताः श्रा
वदेवनस्नाद्भत्वचयोपंचमीश्रष्ठपत्तसंख्याशहृवावास्त
पत्तसंपे एवंवदेवनस्नावंयोगोमासीनप्रतिपदेवनसं
स्थितामतिपदसंबंधिनावेनेति रत्नीयासहार्थेश्यचप्राग्
क्रव्याश्चैव हव्यश्चसंधिमध्येनसोमस्यग्रहणंभवेत् संधि
मध्येश्रागामापानसंयहास्यानम् इदमत्रतत्वं शक्तिसंम
तस्यधारमक्रमानुग्रामिंडमंडलेराहुराहुग्रहणांश्चादये
दिहस्तभेमहाग्रहेद्राविंनपिवतिनेपुनर्मतिः नदेनद
रिववहिरपि श्रादितेनविनालोकोसोमग्रहणाउच्यतेश्रुति
पत्संगात् हरस्पानरुएएपींदोराजावक्काभामान् सूर्य
ग्रहेनपार्वतीन्द्रकलयात्कसंघटितमपवकिंच नत्रैवच
महत्सुएपंध्यानहोमजपादिभिः यष्ठोर्ध्वपदश्रादित्यग्रा
हणंमोत्तमदतयामहापुएपंतथानत्रैवेतिमध्यमथ्य
मधामप्रवेशक्रमलब्धेहृदयेवंदग्रहणमेहिकोनम
सिद्धिप्रदतयामहापुएपंचनकेवलमथ्यपाश्चिचंद्रसू
र्ययोग्रहणंयावत् पत्तद्वयेपिदेवेप्रियग्रहणांचंद्रसूर्य
योः नानासिद्धिप्रदंतेनतस्याधकस्याभियोगिनः पत्ता
द्वयेदतेवामेचमथ्यवदेवग्रहणाद्वयंनानेति क्ररसोम्य
सिद्धिप्रदंश्चभियोगिनस्तद्युक्तस्यमनस्तत्त मोक्षश्चैव
पुनर्भद्रेपत्तद्वयमस्मर्किनः वशाद्रूपवशाद्वेनसहनिपा
नविषयतया नत्वेश्वरपदव्याप्त्यादिरूपमनमेभोगंसमस्ति

श्रीः
स्व·व
१७२

नोतितेनपतद्वयोक्तितोमध्यमार्गाश्रयोमोक्षस्तद्वर्धे सू
र्ययहणोमोक्षएवत्द्दिनचंद्रग्रहणोभोगमोक्षस्मान्नय
योमोक्षार्थी पक्षद्वयंपरित्यज्य सर्वोक्तकरणेनतु उभ
यतेक्षितोनित्यंपरहृत्यवर्णात्मकः परित्यज्यतथ सर्वध्या
नमार्गाययोजयेत् तस्यमुक्तिनसंदेहस्तस्याशिहि॰
भागभवेत् पूर्वोक्तंकरणादित्येपराहृतिक्तकालतत्तेवश्र
यस्तेनसर्वमन्मनांतंपरित्यज्यतत्समरसीकृतध्यानप॰
रतत्वविमर्शः अथेनिदतत्वामध्याधस्थितः मध्यपथ
ग्रहणंचैतत् ऊर्ध्वभमितरत्नफलभेवमाह पक्षद्वयेव
ग्रहणंभवेहेसर्वदेहिनमदेहिनाभिमानेनमितयोगि
नामत्यंतदेहप्रमात्त्अभिमानत्वमितिदर्शयन्नुपसंहरति
एवमेतन्ममाख्यातंयावदापूर्वराननं एतदिन्द्रियावह
नेसंचेसंग्रहणंअत्रव्याख्यामाहोरात्रेनयान्मोदयउच्य
तेतमाह हृत्याहर्धपर्यंतेराशयष्ष्ठसंस्थिताः राश
योमकाराद्याः षट्त्रिंशदंगुलोचारेश्चअंगुलेष्वद्वैकेको॰
हृदयाद्याद्वक्रांतितः एकैकद्वितिराशिः उदयमासिन्षट्त्रिं
शादंगुलोचाराभोदये अगुलेहृत्वतिथ्यपंचसंस्थिताः
तस्यांपूर्वंदिनंसर्वमपरावृतिर्नाभवेत् तस्मातंगुलपं
चभागावयेलिथ्यः अतएव षट्पंचकांक्षियोनोय
नेहोरात्रास्तमासिकाः त्रिंशतातैरहोरात्रैर्द्विपक्षोमास
उच्यते षडंगुलेराश्युदयस्थानेत्रिंशदहोरात्रस्यमास॰
स्यनिष्पत्तिर्भवतीत्यर्थः द्विपक्षउत्पनेनदमाह यथा॰
नेयिनतन्मासमाख्यक्रमेणोसिद्धार्थकमगुडकपला
श्रयणंमसन्तमहशायोगिनांनमंनच्छमिति अतएवत्य॰

साध्येविधीनतन्मासंकार्यंकर्मवाप्यानतरमासेकीकान्
सरणापूर्वंयाम्येनानयातन्मितिवर्षोदयेभिप्रायस्तदि
त्यम् मासिराश्युदयेत्येष अयोर्धप्राणेसवरे कुर्वदय
प्राणसंचारेणैषपवमादयोक्रमोज्ञेयइत्यर्थः अथाराश्यु
दयंविभागेनादिशतिमासप्रभेददर्शनाशयेन हृदया
उदयस्थानात्संक्रांतिमकरेस्थितः षडंगुलान्यवस्थाका
कुम्भेसंक्रमतेपुनः केहोवंयुग्मंलंगकामीनेसंक्रमते
गलोद्धायावन्मात्वंतेनक्रमेषेसंक्रमते नामातेयावन्मा
वेगुलानिषडेवहि एषावैविषुसंक्रांतिरुक्तारेसंभवस्थि
ता उदयस्थानादितिमंत्रोऽयारणाभूमेसंक्रांतइतिप्राणा
क्रमानेत्यर्थः अतपवमावादिमासक्रमोत्रास्थितः षडंगुलनी
तिकाकालिवत् विषुसंक्रांतिरुक्तारइतिउत्तरायणोपतं
अथाग्रवत्यारलोकिकादिमिश्रत्तयेनिक्षेपंतदाह ज
पहोमार्चनध्यानानामहायुदयकालिकाएषाविषुवत्सं
क्रांतिरित्यर्थः अथापिप्राग्वदंतरिववायुसंक्रांतिश्चिन्त
फलप्रदं मस्तंत्रमध्य नामाग्रतपरिस्यज्यप्राणाहेमो
हषेवरेन षडंगुलानिसंत्यज्यसंक्रमेतिमिथुनेपुनः प्राक्या
नेयावदधानेसंक्रांतिर्मिथुनेस्मृताम् षडंगुलानीतिका
कालिवत् प्राक्तयंते द्वादशांतेपनदनुवदफलपर्यवसा
यिदर्शयति मकराद्यसमारभ्यामिथुनांतंचसत्रिने ने
त्वरायणामात्रेनदेहिकीसिद्धिवर्जितम् नतीर्थनेनेमि
भुक्त्वनौनरथ्यवजेनमयनेनतस्य स्नानेध्यानेनथादा
नेएनाहोमाजपादिकम् साधकाधेक्तनयप्रसहस्राने
कपाभवेत इहजन्मनिनाम्नेतिपरत्रैवोपनिष्ठने साधका

दीनां पुत्रकादीनां चात्रस्नानादिकरणान्नदेहान्ते भोगमोक्षा·
स्वाभीष्टो भवंति इह जन्मनि नाप्नोति इत्यत्र हेतुमाह दिवा
नितत्रवद्धते मकारान्मिथुनान्तिकम् तत्कालं संहरेद्वीर्य
जगन्मासिंश्चराचरे हंसोरस्मिभिराकृष्ट गर्भस्यकारयेत्पा·
नम् तत्रैतन्नरायणोदितहद्धिमेषग्रहणारामासेन विश्रां
तिभागानादरात् वीर्यं विश्वाप्यायकरं रमे हंसो नाहत·
नादेन तराव हित्व सूर्यः रश्मिभिरनन्तैर्विभूनाभि विमर्श
मयीभिरिंद्रियदेवीभिरनवेहित्वतत्प्रभाभिस्संहरेदिति स्वा
वष्टेगर्भस्यं शकांतगतं कारयेत् कुर्वतो रश्मीन्मिथुनान्ते
तत्कृत्वा गर्भस्थानेकथारूपं तत्रैव हीनं पुरा नतनम् कर्कटा
देस्समारभ्य सर्वैवर्धितितस्मनः कर्कटादेरित्यपानोदय
स्थानात दितिवीर्यम यतएवंप्राणोदयो वीर्यसंहारकृता
नस्मादारभ्य मकारायामनेहोमजपादिकम् परलोकमिति
तोष्यंतदनंतफलं भवेत् सर्वान्यानुवादेषं स्त्रैवोनरायणे
साधकस्य मंत्रमेवार्थं जपादावनेकस्थानविशेषात्सका·
लविशेषाश्रयणोक्ष्वारमादिशति पुरश्चर्यानिमित्ताय
मंत्रग्रहणं तेन यत् मीनादावारभेत्सर्वं मंत्रसिद्ध्यर्थमात्म
नः पुनश्चर्या प्रथमेवा मंत्रग्रहणं तद्वंते नियतजपादि
करणम् अष्टांगुलात्कंठदेशाद्दंगुलद्वयं प्रकोर्ध्वता·
लं तत्षडंगुलं मीनस्थानं तदादेशकार्यापि मिथुनस्था
नं ते अतः प्रभृति प्रकारमरणायोगानन्तरस्थानिष्टकलस्य
मंत्रत्मिति एवौ मंमनसा वलन संयोगात्तालरंध्रस्थवा
सिनेति च श्रौ त्रिकसार्वनिरूपितनादब्रह्मकेन्दीनवत्म
लपद्मकाकोटनेननालविनाकमणान्तकृतेनरमासादन

नस्साधकसंविदस्मरमस्मापादनेनभाविफलंप्रसंगउरीमा
वापादनादेवमस्मत्कंग्रहकंचैनयोनंतरं वाहोपिनरवोलोके
श्रुत्वषड्भसमीरितम् ऊसमानंदमायोनिऊसमाग्रु॥
दीपकम् नरवंऊरवक्ताद्यास्त्रपिमीनांसंवारात्मकव
संनात्मभृतिऊसमविकासमयमानंदंप्राप्नुवंति न
स्वग्रस्तत्वषड्भसमीरितंवसंनोग्रणमसद्भियात्मग्राप्नुतो॥
ऊसमानांप्रसवात् ऊसमायपदीपकमिमनेनोनकामो
हीपनहेतुतामभिदधमाहशपेनांनरस्याविवसंतस्य
कामानांप्रतिसाधकत्वेधनति अतएववहिर्यथाऊस
ममेवफलापादनेनयोनंतरपिमीनादौकर्मारभ्भऊस
मप्रतिसस्माधकानामवश्यमीप्सितंफलमभिमुखंक॥
रोतीतिऊसमशास्त्राभिप्रायः अतएवमंत्रकालानुरूपमा
वनवयादिनेरिता हेयवोधप्रदीपमाश्चसिद्धिमुक्तिप्रमा
धकाः कालोमीनाभ्युदयः अनमारापननियमः वर्याममा
धकोचितसमाचारः आदिशब्दाकरणावेथादिरूपमारणो
निधायः ईरितानतेजिनाः हेयावोधोमंत्रवाश्यदेवनावा
भिन्नानंनेनप्रदीमास्तनप्रकाशाविभेदिविमर्शसाराः प
नएवसर्वमंत्राणांस्थितिरतोयमत्रस्योमंत्रपूर्वमेवार्थम्
अध्यात्मशास्त्रपात्माषड्भासादनेरताः हंसवोधप्रदीप
स्तगलकेमीनमाश्रितः अध्यात्मशास्त्रोनाहहस्यनिस्तन्यरा
मार्थः श्रीवोधमेताहंसत्रुत्पत्रनिर्णीतेनहंसस्वरोधनया
भितानेनेदुःख्याख्यातः संख्योवलमवनाख्यास्याज्ञलेनमीन
राशिसंचारप्राप्नौष्पप्रवीजमेवोधीयः कालात्मकसुव
सुछक्कोटनयाप्रोक्तलक्ष्मीनरूपस्माश्रितस्याहृदस्तत॥

श्री·
स·स·
१२५

एवञ्च सर्वेन्द्रियाश्रयप्राणादिरूढेनात्मनाईश्वरेनोलम्बकारे
मार्गागतायप्रेरितस्ततः प्रभृतिमन्त्रतोऽशामस्मात्स्वार्थेश्रु·
तियावदेनदेवोपसंहारेभंगपदिशन्ति शाब्दसंवेदनेनतस्य
स्फुटेनत्रभवेयतः तदारम्भजपान्तस्य सर्वमेव प्रवर्त्तने
मिथुनांनेवदेवेशेनतस्मिद्धिप्रजायते तस्याध्यात्मश
ब्दस्यस्फुटशाब्दसंवेदनेमन्त्रतन्त्रात्मभवनंतत्रेतिमीनाः
स्यानेनस्येतिसाधकस्यसर्वैमेवार्थं पूजाजपध्या
नादिमिथुनेनेशक्यवमानेविश्रान्तिकृतेनार्थः सिद्धिः
प्रजायतेमंत्राराधनेनिष्पद्यते तदैवातराधनाचारेप्रा
णस्यैवमकारादिरूपतन्मकं तदनकाराच्छाहितिनिवा
र्यन्ति तथाहिहृदयाद्र्वेटिनवक्रप्राणस्यप्रसरणा
त्मकरन्तेकंठेऽक्रमकवदनस्थानाकूर्मवेननतमर्वीष
वीपराच्छोटनेनोच्छलनात्मानतेनतोपिजन्मपुष्टवक्ष्म
प्रभेदनात्मेषवेननदन्तइपरमवर्षणाहृषनमनेनरं·
धिवशात्मुभयमकनात्मिथुननमिति एवंप्राणोमिथु
नांतेनतराधनानिर्लीयापावककेदादियनेनंदति·
णायनेनिर्लीनमाहृ सहसोविद्वशक्तिस्यसिद्धिद्वारेयो
म्नोवः कर्कटादेमवर्षेननलांतेनालकोनरे सहहंसे
नवस्यैयः प्राणास्तविडशक्तिस्यइतियदाकरोतिसृष्टि
तद्धेविडप्रवर्त्तनेरत्मकहृशासमनापदस्यामिद्धिप
दनात्मलद्वारेष्टडकृलैः चनभिस्त्रारेरयोमुखोवबलरेय
क्रमेणातःप्रविष्टस्तालकोनरे तालमध्येनलांतमिति
कंठपदकलेयावहृतेदंतराध्यायपेन नकेवलंननला
तंवर्षेयावकाद्दयस्तनोदेहेहन्पद्मात्सर्वनोप्रजेन

सर्वेन सर्वत्र देहे हृदयस्थापानसंरोगेन विकासितना
न्ममतं हृत्पद्मादिति तदाश्रित यस्मा देवम् तस्मादिह
योसि यथेष्टं पुष्पार्थं चैव साधयेत् इहात्मनि सिद्धिरलि
नेव देहे गोस्माधारा विभावं न पुष्टिर्वलीपलितादिनाम्
किंच प्रागवद्धृदिरपि दन्तिणायनजो काले यस्मात्स्पृहि
प्रजायते दन्तिणमवस्थलं देहभुवनाध्यापकरंथ्रीषो
ष्मशोषितानां त्पाणलतागुल्मादीनां वर्षासु पुनरंकुरो
द्भेदो जायते भवति तस्माद्वाह्याभ्यंतरेण कालेकीक
रेण एवं कासिद्धी जपादिना साधयेदिति समंथपः त
न्जपाप्रकरणे जपः प्राणसमः कार्यो दिनस्योष्मकि
कांतिभिः संहारस्तत्र विज्ञेयश्चिवयामफलप्रदः वा
स्मिप्राप्तोपदानादः पुनरेव प्रवर्तते शार्वरीसान्विज्ञेया
हृद्वाज्ञे यावदागतः स्पृष्टिरेषासमाख्याता सर्वसिद्धिफ
लोदयेति एवं प्रविभाग उक्तः इह तु दिने दयात्मकमीनो
दयसाधकस्य मंत्रसिद्ध्यर्थं जपायुक्तं तथा कर्कटावा
न्मसिद्ध्यर्थं साधयेदिति प्रतिपादितं तत्क यमेतत उच्य
ते द्वितीयपटलप्रतिपादिते जपप्रविभागे स्थितपवा
यमत्र विशेष उक्तो यस्मात्पकैर्मीनादि मिथुनांते विश्रां
त्याकल्प्य जपादिक्रमेण एवमेव यामंत्राः साधनीः
याः तथा साधितास्तत्प्रयोगकाले सिद्ध्यर्थं स्युरिहिमार्ग
णप्रयोक्तव्याः तत्रापि चतुष्पाद्यात्मसिद्ध्यर्थं कर्कटा
दिकलांते विश्रांति माधान्येन प्रयोज्याइति तकदावि
दन्ति विचिकित्साश्रयककर्कटादिषंक मंगुलविभागेन
निरूपयति शक्यपो हृदये हंसस्यं क्रामेक कर्कटे प्रियेष

श्री
स.स.
१७५

175

ङ्गुलानि संमुखानि हैवं संक्रमेत्ततः षडंगुलैः पुनस्त
स्मैः कन्यां संक्रमेत्ततः नामिकाग्रांत्र्यनाल्यग्रस्यकोवै
विषुवद्भवेत् तलासंक्रांतिरेषा कादशिरांविषुवद्भवेत्
शाके समानरूपाया अधोव्यापिनी शक्तिर्ज्वलरंध्रादिप
देककंटश्वककर्कटवोधोवक्रहेसस्वानसदाशिवंपदे
ननदनप्रयानतांशेषविश्वाक्रमणकारिनाभ्यासिंः
ततोभ्रूमध्यादावैंदवप्रकाशप्राप्यामाहेशिकांतियो
गात्सर्वसाधारणप्रसरणारूपगतितस्मकन्याशद्वाव्य
त्ततो पिनालमध्ये समनेनावस्थितताननः प्रभृतिम
लरूपस्मात्मादेवचविषुवच्चासिमहेतीनिकत्वाविषु
वच्छद्वाभिधेयः पुनविषुवदिनिसर्वोत्कोनरविषुवतो
न्यायो विषुवत्कालश्चार्थः अन्यस्मादेववसाय नेयक्र
तेन ब्रह्मजन्मनि कामदम् नदिमर्थो दतस्य सत्यंजा
पेनध्याशांनिशृहितस्मात्समारभेत् तस्मात्सत्तम
हारोगलायः स्वीणायेन नम प्रघोत्तमादिरूपाविविधा
त्रसिद्धिः स्तरन्निनिर्णाविषुवत्कालस्यस्तलः अत
पवात्रैहि कोत्कर्मतफलतोतितस्तवैरमसंहारि
पोघमासापिण्डात्रियविवारविश्रांतत्याकार्यमित्यर्थले
क्षमत्र अथ षडंगुलानिसनकात्वहाभ्रिकेक्रमेत्पुनः
केरोर्ध्वषड्गुलंसत्कात्केदाप्पप्रत्यंगुलम् तालतला
द्व्यांगुलात्कंण्ठात्षडङ्गुलानिसत्कायत्स्वेप्सापेत
योर्ध्वप्राणोत्तासापेत्तयात्तयस्त्वनमक्षलत्वयेनमाक्र
केदापष्टंगुलेतेत्रयामम कुलवलहंयेनत्रपर्वी
गलद्वयेन सहस्रषडंगुले हृष्त्रिकवन्निस्थलमवस्थाय।

शांतेस्थैरैः प्रसर्पणात्तुस्थिकं न परित्यज्य वर्त्तिसंक्रांति·
रुच्यते षडंगुलादपसृत्यात्मविस्पन्दस्थाने हृदि अपरस्या
दित्यपस्यंषडंगुलम् स्थित्वा हृदि चरति विश्राम्यति न
त्वचाप्यहंसो वहलतनाड्यां योगसुखेन तदित्यम् हृत्प्रदा
नेनैव हृत्प्रस्थितान्नाद्वर्धगस्थ्य यः पुनः प्राणावृत्तिं प्रयतो
त्यर्थः उपसंहरति मकारादिषु संक्रांतौ द्वादशे वैवरेम्य
गन्तुमनो क्रमेणैव प्राप्नुवैः सर्वदेहिनाम् संक्रांतावि·
ति जातावेकवचनात् मकारादिष्टपा संक्रांतयस्तासे
वमनेकक्रमेण द्वादशेति मयादी ना मासान्त दा प्राणप्रा
णौ वहं सञ्चरेत् किमवधीत्याह प्राणुवैः सर्वदेहिनां याव
ज्जीवितमित्यर्थः ··· प्रवृद्धस्य नित्यमेव संक्रांतिदत्ति
णौ न रायणायतपकाललाभाभूत सिद्धिसमासायना
यामनजायते न तदाह येहिकामुष्मिकी सिद्धिरयमा
भ्यमोनमम साधकानान्त्रस्थाने भवस्थुपसंहरति अथ
न इयमाध्यात्मे अत्र च मकारादिषु द्वादश मकार्यस·
गर्भत्वं प्राप्नुत्वविष्णत्वं प्राप्नुवर्थषत्वं नन्द विष्णत्वे उद्भवः प्रा
रंभः उद्भवत्वं जन्मसंज्ञापरिणतिः वृद्धिः क्षयः त्वपष्रा·
क्रमाद्भवत्यनेनात्र जपादिक्रियेनाहृगेव फलं सन् तउत्तिगु
रवाभ्युद्गः यदा त्वप्राणापानयत्वा यानपरिहारेणा हृदि
द्वादशांते च विश्रांति क्रियते तदा मोक्ष नाम सिद्धिर्योगि
ना उपायेन भेदेन किं तादृशमयी महासाधकस्य भवती
त्यर्थः यतोसौ महासाधकः अयन द्वयपर्यंतं अनन्य
तेसदास्थितः यदा यदा यन द्वयमाश्रियति तदा तदा
मं नरइति प्राणापानप्रशममध्ये द्वादशांते हृदि च पारं

तानुभवेविश्राम्यतियद्यपिएवंमुन्मन्यंतेनाद्वादशांतोप
वोक्तानथापीहायनरूपपर्यंतमुन्मन्यंतरत्वमिदंद्वादा
शांतात्विभिन्नाहदिव्यापिरत्नीनिदर्शयन्नत्रएवंद्वाद·
शांतेचहृदयरुद्रमानायत्रोकमाह तत्रस्योवैजपध्याना
भ्यांतुसिद्धिमवाप्नुयात् जपध्यानप्रसुवियस्तत्रपरंतत्व
एवतिष्ठतिविश्राम्यतिसमस्थान्तरन्यर्थः अतएवेन्मयसा
नुभवेनैव मोतंगवानुनागछेत्यतिद्वात्रैरवस्यतु प्र
तिद्वाभैरवस्यतत्त्वश्रीकंठेमापन्यादिरिश्मनेनसर्वथाद्वा
दशांतहृदययोविश्रांतिकर्तव्येत्यादिष्टंतथाद्वादश
वर्षसाध्यमपिकार्यसस्तत्सनमध्यिनाप्राणएवद्वाद
शवत्सरव्यासिमवगत्याप्रयासेनैवसाधकस्यापर्ययेदि
तिशितयन्द्वादशाहोर्ययंमशए तत्रद्वादशचैत्राद्येयोद
सामसमानमासमासाख्याः चैत्रसंवत्सरेयस्मान्नत्राणागुर
योभवेत् तदादिसाधकैस्तस्माकर्त्तव्यंमंत्रसाधनम् त
दादीतिचैत्रनामानंसंवत्सरमादिभूतंकृत्वाप्राग्रक्तचै·
त्रादिमासोदयकालएवात्रचैत्रादिसंवत्सरोदयकाल
इत्याह द्वादशान्हस्माविज्ञेयश्चैत्रमासाद्यानने अष्टांगु
लात्कंठदंडकुलद्वयान्तकापर्यंगुलंप्राकचैत्रमासस्योक्त
स्यानंतरंवैचैत्रसंवत्सरस्याष्टलक्षणंतस्यवत्सामिप्रा
णाभिन्नविभागशः तत्रचप्राणसंवत्सरेणोवस्थमनाके
नसहवते अहोरात्रस्यप्रोक्तद्वादशांशेभजेन्नियेद्वाद·
शेतेअहोरात्राद्वादशाहेभवंतिवै अनेनैवप्राणसंवत्स
रेणायत्नेनरोहोरात्रोऽकुलपंचभागमयीमासास्तस्यद्वा
दशांसेशेद्वादशाहोदयेहोरात्रोभजन्तएवंवांगुलस्यप

ष्ठितमो भागो सौ भवति इत्यपत्राहोरात्रं द्वादशाहोरात्राभ
वतितथा च मतङ्गलेषष्टिर होरात्राणां जातेत्याह पंचभि
स्तास्तमं गुणिते द्वादशाहोत्रतनभवेत मासद्वयमित्यर्थः
तमेव द्विगुलं कृत्वा कालस्तमविधीयते चातुर्मास्याखेः
त्रिगुणेनैतदयने स्युंगुलत्रये त्रिगुणेनतनायमनरायणा
ततोन्यत्रत्रये दंदत्तिणायनं तदेवं वत्सरष कृष्णेनतन
दिर्थम संक्रांतयोर्द्वादशाब्दयद्वदेहे प्रकीर्तिताः द्वाद
शाहोदये प्राणो वत्सरास्ते प्रकीर्तिताः यद्वदिति षट्कुं
लकनयाम्रयये द्वादशाहे तहोरात्रा संभवंति तेषांस
ख्यं निबोधमे सहस्राणि नवताशि त्रिशती विंशती स्तथा
द्वादशाहोदये देवि प्राणाणां कथितामया प्राणोद्वादश
होदय इति सामान्याधिकरण्ये समासो यथा तिसृषुस्व
तयाम्रवस्थया षष्ठ्यद्योदयमध्येवस्तुनस्थकथयामिते
प्राणेदाघायान्ते तेयां षष्ठ्यां ह्रास्तवराननेषु त्रैवे ग्यकत्रा
णवारे तत्तदाहरति ते वाघकर्धंगे प्राणोपकाशिनमरमंद
रि वर्तते प्रविभागेन तथा नेकधयाम्पहम अत्रतस्य षष्ठ
ह्र सा पुण्य सिद्धिं योवांछति श्रमावांतरा दानं दाख्यानमा
न्यभूतिमंत्रारायनमप्रक्रमते त्याह ग्रानंदप्रभृतिदेवि
मंत्रमारायथेत्यर्थः तस्मानंदस्तदेवेषिमंत्रेणसहजा
यते मंत्रस्यपरिनिष्कलस्वभावतया शेषविसर्गनिर्भरत्वेन
परमानंदरूपत्वात्तदभेदविमर्शमयप्राणो प्यानंदमा
नंदमयत्वेन भवति ततश्चेहाभिहित षष्ठ्युदयाभ्या
त्मतामर्वमेव प्रकृष्टायुषं यतित्यकर्मव शपकर्तेत्यं तदे
कत्वेव प्राणवाराख्या जिज्ञासमकृदेवकृतं सर्वदेवकृतं

श्री·
स·स·
१७७

177

भवतिज्ञानिनः शिक्षिकामस्यन्नवर्षषष्टिसाध्यंनदीयवा
ऋरतनन्नाध्यंवाकर्मप्राणीयव्याभिज्ञानस्यएर्वकेऊ
र्वतोनसंवदतीत्याशयेनहोमसाधकाधिकारेषष्ट्यहो
दयादधिकेनोक्तंश्रीनंदिशास्त्रापान्नज्ञानव्याख्याभिप्राये
णाविंशत्यधिकशतोदयोप्यभिहितेएवंचज्ञानयोगिना
एवंप्राणोव्याभिज्ञानात्सर्वमयत्नेनसिध्यतेवयउक्तंश्री
मउत्पलदेवपादैःसात्वाद्भवन्मयेनाथ्यस्यसर्वेस्मिन्भुवना
न्तरेकिंनभक्तिमतांतवेश्वरत्रैषांनसिध्यतीति किंचद्वा
दशाब्देनहोरात्रेपंचधाभेदयोग्रतम् षष्ट्यब्देनवहोरा
त्रापंचैवपरिकीर्तिताःद्वादशाब्दोदयेअंगुलस्यषष्टितमे
भागोहोरात्रइत्युक्तमिदानींतत्तमपिपंचधाभेदयेद्वं
चषष्ट्यब्देप्राणांगुलस्यत्रिंशत्तमोभागोहोरात्रोभव
तितदनयासहसत्त्वनयाप्रस्थित्या तेवैषडंगुलांतास्त्रयमा
सएकप्रकीर्तिताः तेषुद्वादशभिर्देविवर्षमेवंविधीयते
तेऽपिद्वादशाब्दोदयोहोरात्रैरितितथाभूतैर्मासैः
एवंच अंगुलेनसपंचांशोमानसेनन्यकीर्तितम् अहो
रात्रशतत्रयात्मन्यंगुलेमासदशकमहोरात्रषष्ट्यात्मा
निचांगुलेपंचमांशमासद्वयमितिकृत्वासपंचांशेऽङ्गुले
एतदितिषष्ट्यब्दोदयेवर्षमानमुक्तंतदित्थम् षडंगुले
स्तपंचाब्दाष्षष्ट्यब्दाउदयंतीति द्वादशाब्दोदयस्मिन्नावर्षो
भयाख्रियषड्भिःरंगुलैरिहपंचवर्षाणिभवंतिमासदश
कोदयात्मकेंऽगुलइति तैषड्भिःषष्टिमासमानंवर्षपंच
कात्मिनांनिष्पन्नैःअनयाचकलनयाद्दृनन्यथाधावर
त्यंवंत्रिंशदब्दोदयोभवेत पुनरपिशास्त्रयोपायावन्यथा

त्रिंशद्दण्डोदयो भवेत् किंच षष्ठ्युदयेनाहोरात्रासंख्येनैव
सम्पद्यतम् विंशतिस्त्रसहस्राणि सह सैकषट्छतनादिकम
श्वहोरात्रास्तत्षष्ठ्युदयसंख्येनास्तवरानने वाद्याहोरात्रग
नप्राणचारसंख्येनउपसंहरति षष्ठ्युदयस्याख्यानम
णपकथयो मया अत्र षष्ठ्युदयानेप्रयोजनमाह चं
द्रसूर्योपरागे च पत्नमासायनेष्वेव युगादिषु युगांते
षु यस्व संवत्सरेष्वथ वर्षद्वादशके चैव षष्ठ्युदयेन वरा
नने स्नानदानेन यज्ञैश्च पूजाहोमजपेन च ध्यानयोग
त्रयोभ्यस्ववाद्यकालेनयत्फलं अमुनोकेवराराहेनफ
लं लभते महत् वाद्ये चंद्रोपरागादौ षष्ठ्युदयेते अमुनाप्य
नेकेणाप्रकारेणोक्तनाम्नि नेव कालदानादिकमेणायत्फ
लेनत्फलं महदनंतं साधकोलभते प्रागादिषु युगांता ...
... युगोदयस्थिन्याखेत्रादिमासस्त्रासस्वयुजपोषा
णाम ... चनाद्विपनदेवप्रकटयति प्राणाहंसगतः
... त्वनद्रजेत प्राणास्य हंसवत्प्रागवत् चारे
... प्राणापानवाहेन ... षष्ठ्युदयेनत्या
स्त्रिकेन दिनिवंद्रग्रहादिकंनत्वेवंवस्तदेनेनतच्चापि
कत्वे प्राणास्य कथंम ... युगेचरतोउनीतिस्पापंका ह
सेसेवेयोभवेस्त्रारोनाडीचारनयानस्फुटं नाडिषुचाय
स्यवाहस्यजयादभ्यासेनसंचारणास्वातेअलाभान्सर्वे
प्राणीयाद्याभिर्भयमार्गेष्वक्ती भवन्यतो योगाभ्यासे
यत्नः कार्यइतिनान्यर्थे योगाभ्यासेन प्राणीवोपसमित्र
यवासजपादेवमन्यर्थमपहेहितः मंत्रीयोगंविनाना
नित्यानामासर्वेन्ननांक्रमेन जपादिनिपंचप्राणाविपकारो

श्री: स्व.स. १७८

त्मसंख्यकात्तुपसंहृतिनोलक्ष्मीकर्षः मंत्रीति यथोक्तमंत्र
व्याप्तिक्रयोगं यथार्थविग्रहणादिसंचारस्तानं च सर्वज्ञ
तां यथोक्तप्राणाय सर्वव्याप्तिसालाकत्वं चपरभैरवत्म
वोक्तं हि त्रिगुणेनतत्रजप्येनतत्रजप्येन सकृदुदसंहृशोभ
वेदिति यत्तदुपसंहृत्यान्यदवतारयति पुनरेव प्रवक्ष्या
मि नाडित्रयविभागतः इति गणोनरसंक्रान्तौ विष्णुवक्ष्या
रतत्स्थावरत्वसोऽहं सोजगत्यस्मिन्स्थावरे चेतनस्यका
लरूपेणाकलाभिकलयं जगत् मध्यमार्गाश्रयेणाचार
स्थितिरुक्ता इदानीं दक्षे वामेन तु भयात्मनि च विष्णुव
नि यथाहं सोजंगमस्थावरात्मनि जगति चरति जंगमे
षु चरं स्थावराण्यपीं द्रियग्रहणास्त्रत्वस्पृशति अन्यथा
तस्य इति प्रमात् प्रभृतवर्तमानादिकालरूपेणा एदेव
भाजगत्सर्वं तत्त्ववाणात्रुटिलवादिरूपाभिः कलाभिः कल
यं तन्मादिविकारषट्कं रूपतया सृजन् संहरं स्थयथाव
रतितथा प्रवक्ष्यामीति संक्रान्तिः प्रचरस्यापि चेतनस्त्वं ता
सदक्षवाममध्यनाडि पुनस्ययोजनयापुण्यफलपेक्षा
केसंकारोत्तीति हृतात्पूर्वं दक्षः कीदृगसौ चरतीत्याह ॥
नाडित्रयप्रकृता पारेमार्गत्रय व्यवस्थितः गुणत्रय
समाविष्ट स्थिरावस्था व्यवस्थितः कारणौ षड्गिरा क्रान्त
स्त्रिकित्रितयसंपुनः इच्छा ज्ञान क्रियाविद्ध सोमसूर्या
ग्निमध्यगः एतन्नाडीत्रयादिक्रमेणाव्याचष्टे दक्षनासा
पुटे चैव नाडी चैव पिंगलाख्यता इडा चैव तत्र वामेन सुषुम्णा
मध्यतः स्थिताः एतन्नाडीत्रयमेव मार्गत्रयमित्याह दक्ष
णो देवमार्गस्तु पितृमार्गस्तथोत्तरे मध्यमः शिवमार्गस्तु

कालस्य शिवत्वेनाह । तत्र गत्वा न जायते गतेस्तु पलम्भेन
न विश्वस्य स्रष्ट्रैव गुणत्रयमवस्थात्रयं च दर्शयति द्वि
णो सत्त्वजाग्रत्स्थोत्व मस्तो वामते रजः मध्ये तमस्तु विशे
षे सुषुप्तावस्थापवच सत्त्वरूपत्व ज्ञानशक्तिमायायाम्यात्
क्रियाशक्तिमयत्वाद्धा से रजः मध्ये विच्छाशक्तिमयं भेदो
पसंहाररूपत्वात्तमोरूपत्वमध्यमत्रोभयनाडीसमवाहि
त्वे समानव्यानाख्याननम मध्ये र्यवाहित्वं तस्य नर्यं प्रकाशरू
पत्वेन सौषुम्नमनमोयोगाभावादेवैवकारणात्याह । ब्रह्मे
श्वरश्वरदन्ति स्थो वामे विश्व सदाशिवा मध्ये रुके शिवो
प्रोक्ते सर्वं नीनपरः शिवः ब्रह्मविश्वरुद्राणां परव्याप्या
ईश्वरसदाशिवशिवादन्त वाममध्याधिष्ठात्रे वेन स्थिताः
अत एव जाग्रदादि त्रयमये पिईश्वराद्यधिष्ठानात्मर्यव्या
श्विरयस्तीति मतत्वं सर्वानीन ईत्यनेन तत्परकारणा
स्वरूपमुक्तं कारणावस्थापरमे देनशक्तित्रयस्थितिमा
ह ज्येष्ठाज्ञानी च दक्षस्या क्रिया वामा तयोत्तरे रौद्री चे
च्छा च मध्यस्था ज्ञाना याम्य परा ज्येष्ठा वामा परा कार
णात्मसावेशास्वरूपत्वनार शक्ति स्वरूपमप्याह । परा शक्तिः
परापरा सर्वमेव परमपरं च व्याप्य स्थिते तत्पर्थः अग्रैव
सोम सूर्याग्नीनाह दक्षिणे तस्थित सूर्यो वामे सोमा वि
राजते पाकेप्रकाशकत्वेन मध्यस्य स्त्रैव पावकः पाके प्र
काशकत्वे च तन्निमित्तं पावको ग्निः सूर्यसोमयोस्तवाय
त्तिन यतिस्य्यसोमावर्पतिचाम्य नमित्रिकार्यवत्पति ।
पाकप्रकाशो विषयद्वारेणत्याच पाचयेत्सर्वं पापं हि
पांचयेत्सर्वं पापं हि सोमादिगणासंभवा प्रकाशयेत्तम् ।

श्री·
स·म·
१२९

सामर्थ्यात्स्मरतत्वमनामयम् ॥ सामर्थ्यादिगुणोक्तत·
प्राणादित्यतत्वशात्मयसेवितत्वभावनया एवं मध्यमार्गा
श्रयदिनोदयात्तु सार्वग्रहादीनांस्थितिरुक्ताइदानींतद
त्वामनउभयाश्रयेणाह ॥ राशयश्च ग्रहा सर्वे मत
योगादयश्च ये चंद्रसूर्यपथेनैव नेचतत्वरंन्य तु एवं शःसू
र्यसोमो चनेसर्वे भुंजते क्रमशः स्थिये नेसर्वेइतिभेरवा
हकपर्यंतासोमसूर्योविनिहश्यवाहेहश्वकामवाहे
नयुगपद्भुंजतेपिनिष्ठेनिष्ठेनिश्चयंच सोमसूर्यात्मका
स्ते वपथित्रयव्यवस्थिताः दतेप्राणास्सूर्यात्मनोवामे·
पानसोमात्मकामध्येरुभयात्मकाः पतत्स्वद्वितीयपट
लेश्राज्यत्रिपथविभागावसरएव विभक्तं सोमसूर्यात्म
कतेवसतिनेपितत्फलप्रदाइत्याह ॥ वायतितपनिसू
र्यस्सोमोवर्षतिचास्यतसोमसूर्यात्मकेपस्ताजगत्स्था
वरजंगमम् ॥ यतःप्रोक्तवाम्यासूर्यसोमवहसमंपवा
सर्वेजगत्सूर्यसोमात्मकेहिममपिदहतिवह्निरपि
वाप्यायपतिस्पर्शेनस्पनेनत्यायेननतत्स्पदेशका
लन्यायेननेदंनविस्वस्पद्धादतापकारित्वेनोपलम्भा·
नाननसूर्यइतिदतवाहोवायतिशोषयतिसंतापय
तिचइदंवामवाहत्वस्यनवर्षत्याप्यापयपन्यतः कूरसो
म्यमितिह्निमापनपरेणानदोचित्पेनेवप्रवर्तनोयमिति
परमार्थः किंच सोरादक्षिणावामस्थानतत्वरायणासंज्ञि
नः वामसोम्यस्तयः प्रोक्तस्तत्रैवदक्षिणायणाम् ॥ सोम
सूर्यात्मविषुवन्मध्यदक्षयाविवस्पत्नम् ॥ कुर्दुर्योवाहवद
क्षाणुनरायणादविभागोस्तीत्यर्थः सूत्रसंक्रांतिभेदंद

ष्ठीयते उत्तरक्रांतः क्रान्तेयपंचपंचवेदक्षिणायने दक्षिणो
त्तरयोर्मध्ये संक्रांत्या विषुवद्वयम् अहनि द्वादशधा क्रा
न्तिर्वक्ष्यमाणास्थित्याया बाह्ये द्वादशेवा मद्दतमध्यसं
क्रांतयेन वशान प्राणापानवाहात्मानो भवन्ति अथ फलं
दर्शयति सौरश्च दक्षिणोमार्गस्त्वभिचारप्रसिद्धिदः या
म्यायने तथा पुष्टिशान्तिके सौम्यनन्तरः अथ संक्रान्तिं द
र्शाके क्रममादिशति दक्षिणादुत्तरे यातिनन्तराद्दक्षिण
यदा दक्षिणोत्तर संक्रान्तिस्वावेवं संविधीयते वाख्येद
क्षिणविषुवद्भिर्वक्ष्यमाणानुसारप्रान्तमनन्तरं दक्षि
णविषुवत्कालं समवाप्येन स्थितादक्षिणान्मार्गादुत्त
रोत्तरमार्गेयाति पुनरुत्तराद्दक्षिणं यदा यातितदा
मात् दक्षिणसंक्रान्तिरुत्तरसंक्रान्तिः प्रोच्यते एवं संविधी
यते अनेनैव क्रमेणोत्तरमुनरुत्तराद्दक्षिणं यातीति सं
विधीयते निश्चीयते तेनदक्षिणोत्तरे द्वे पञ्चसंक्रा
न्तीर्वहति इत्यर्थः अथ पुष्पीमानरविषुवत्संक्रान्तिमाह
दक्षिणस्यां यदा नाड्यां संक्रमेनयदोत्तरम् यावद्वेल
नत्रस्य मध्ये नोत्तरन्तो वहेत् तावत्तद्विषुवत्योक्तं नाम
रेत्तरायणे दक्षिणनाड्यां पञ्चसंक्रान्त्यात्मिकायां स्थित्वा
नायदायदोत्तरं मार्गं संक्रामेत्तदा तदा मध्येनस्तभाभ्यां
वनंर्वविषुवद्वतीत्युत्तरायणादूनि दक्षिणावाहात्मा
को नरायणाश्रयात् कथमित्याह नेत्रानि दक्षिणास्य
मवं प्राणीयं कृत्वा नाभ्यां पुटाभ्यां वहतीत्यर्थः याव
दुत्तरमुत्तिचयन्त्याख्यातं मवशिष्टं नस्यापमर्थः तन्तो ने
तरस्तन्न न्तत्रान्तराभूतिवहेद्यावदुत्तरनन्तरां पञ्चमी

श्री
ह.स.
१८.

180

संक्रांतिर्यावत्तेनोत्तरस्तेनरस्तोत्तरायणं च संक्रांतीर्वदे
दितितान्त्यर्थः तत्र राशिस्त्रिसोत्रेद्विरावर्त्तनीयंटीकाका
रोक्तत्वदक्षिणामत्तरमित्यात्मिनरायणामित्युक्तमुत्तर
विषुवद्विषयमेवव्याख्यातेनसंक्रांतीनांविभागेनद
र्शितोग्रंथयोनरुक्तं चाष्टिनमत्रत्र्यदक्षिणाविषुव
माह उत्तराद्दक्षिणाभ्यांतसंक्रमेत्सवदानते यावदवं
वहेत्तत्रवेदक्षिणातोभवेत् विषद्दक्षिणांतावदक्षि
णायनंजेप्रियेयं च संक्रांतिरूपउत्तरामार्गोद्दक्षिणास्या
नांशांसंक्रामणंप्राणीयंतत्रेमनरेवं च दक्षिणायाव
हत्यभाभ्यांपुटाभ्यांसमंवाहाद्दक्षिणाविषुवद्देतद्दक्षि
णायनकालज्ञानंभवतीत्यर्थः अत्रविषुवद्योफल
माह तत्रह्जाजपोहोमोयद्कृतेनतत्किंदंभवेत् किं
च ध्यानयोगेनदीतायातत्रावैमोचयेद्गुरुः ध्यानम
त्रपरंतत्त्वविषयंतद्दिह्यम् वाच्चैवत्तहोरात्रयुध्यां
तत्तवदानते चतुर्विंशतिसंक्रांतीः प्राणाहंसस्त्वसंक्रम
त हस्तहदलाष्टकस्यप्रधानताशेत्रयस्यशोदविमिति
व्याप्तितः प्राणाहंसइतिप्रागवत् अत्रविभागः अहनिद्वा
दशप्रोक्तारात्रौवैद्वादशस्मृता अत्रापिविषुवत्संक्रांती
नांविभागमाह पूर्वाह्णेविषुवत्त्वेकंमध्याह्नेतद्दिती
तीयकम् तृतीयंचापराह्णेवैअर्धरात्रेचतुर्थकम् वत्के
विषुवन्मोकंअहोरात्रेणमुक्तिदम् तेनवाच्यविषुव
द्दिनेपश्चिमरात्रेशेषघटिकामध्यादादिनोदयाघटिका
मध्यादात्त्वेकंविषुवत् ततः पंचकमेणसंक्रांतयः प्रत्ये
कमवतिनीयाघटिकापवेतिदिनारम्भात्प्रभृतिपादोना

पनास्तत्र दशघटिका भवंति ततो द्वितीयं विषुवद्वन्तौ
यघटिका ततोपि पंचसंक्रांतयस्तथैवेत्येवमेवमियदं
तेपादद्वैमासिकात्रिंशन्नालिका भवंति ततोपि द्विना
दवशिष्टात्मपादा घटिका मपादा वरात्रिंशद्रश्मि घटिके
तितन्नीयं विषुवद्दिसमेनेन क्रमेणावरात्रे विषुवस्तत्रथं
मध्याय ध्यादिनानि योयो क्रमो वृद्धिर्वा भवति तथासं
क्रांतीनामपि समंतव्याः इति सम्यग्दायापार्थः यद्वक्रमसप्त
कभिरश्वेषागमोपदिष्टदांतेवेनंज्ञालोके विषुवद्वासरं
मानस्याशनालीसमध्यगः वामेतरोदकस्याध्यान्मैयावत्सं
क्रांति पंचकमापवंतीणामपादेनावत्रदंशमनालिषु
मध्याह्ने दत्तविषुवत्तवशागाशतीवहेतु दत्तोदगस्योद
द्दैः पुनःसंक्रांति पंचकम् तवामशतमेकेकं ततो विषु
वद्धनरम् पंचके पंचकेतीते संक्रांते विषुवद्दिः यद्वत्
धांतसंक्रांति तवशागाशनानि सा पवंतावपीत्येवं
विषुवद्दिवसात्समादारभ्याहर्निशावृद्धिक्रमसंक्रांति
कोध्यमोऽन्यादिकोध्यमोऽयमादिकाल ततप्रकाशनेषु
पुष्करिके पत्रतत्र मध्याह्ने दत्तविषुवद्दिसंक्रांतौ तद्युगो
तरायणा विषुवद्दिने प्रातरुमर विषुवद्धवतीन्याशया
त इरुतवाल्पदक्षिणायन विषुवद्दिने प्रातरदक्षिणावि
षुवद्धवतीन्याशयादन्यथोक्रमम् अथाध्यात्मसंक्रांतौ
तो वाह्यकाल स्थितिमादिशति चत्वविंशतिसंक्रांति
स्समधातो स्समभावतः शनानिन वैवहंसप्रकामेकांव
हेत्सदा समधातोस्त्रो षष्मा घनपहतस्याव वसुस्र प्रति
पदः प्रभृति दिनत्रयमादौ वामे मार्गे प्रथममवनतौ या

श्री·
स.स.
१८१

घटिकाहंसोवहतितेनोन्यदिनत्रयंदत्तिणोत्तरतोयनस्य·
ह्रासइत्यादिक्रमः श्रीकालोत्तरादिशास्त्रोक्तउदयतस्त्र
थेम्मतव्यः यउक्तंकलावत्साम तत्रतावदयंशाण्यदर्शय
तिपदंमरुत्समदेतिविषोतावदादौवंइदिनत्रयंतत·
संक्रमतेसूर्योत्तराम्युदयतेत्रहम् संक्रामत्त्रयमेत·
स्मात्तुनरेतिहिमयुताविनादिउपसंहरति पतत्सम·
समाख्यातंसंक्रांतीनामितिशेषः अन्यथान्यथाप्रवहत
मिष्टनेरसत्वकमित्याह अन्यथाप्रवहेयादा इष्टं वैवा
पनिष्टंचतदासंसूचयेत्तमः समवातोरितत्वयतपव
म आत्मार्थं वापरार्थं वातस्माद्योगीतिरूपयेत आत्मा
र्थंनिरूपयेदात्मनापरीत्तेनपरार्थंनिरूपयेदितिपरंनि
रूपणायांनिपुणेनात्रनिरूपयेदितिहृगितावयथाय
परीत्ताकालमाह पूर्वोदयेनसत्याप्रेभास्करस्ववदन
ने जीवितंमरणंचैवतदारभ्यविचारयेत जीवितसल
ग्नतात्मावेदुःखादिभागस्यश्वासेनपरीत्त्येवप्राधान्या
दिहोपक्रांतांभास्करस्यदत्तिणाग्राणस्यपूर्णोदयइति
प्रोक्तम यवाहात्मकप्रांतस्तेनविषुवत्कालानंतरंय·
दोदयोभवतितततः प्रभृतिविचारयेत अत्रचवाह्योमया·
ग्गोविषुवत्कालस्थानस्तत्कालात्प्रभृतिपरीत्तेतेति
कोन्त्रावलीकारसर्वदेवप्रामाणिकप्रोक्तांतविषुवत्का
लेतरभाविदत्तवाहात्प्रभृतीतिगुरुवत्तत्र सृसंवय
नमनायोगीवीरोयोगासनस्थितः संस्कारत्नाम्नंघ्राणा
राप्रस्थान्चवनंप्रियेसमंसमनन्तमनसोविषयाकलषि
तनंवीरप्राणात्वाह निभालनकारः योगासनपद्मासना

दिग्भान्मजं प्राणाभिनिभ्याख्योनावरोहक्रमेणाविन्नकृष्णा
देवो र्थितं सम्यक्कृत्वं दिग्भकरणावं पञ्चममाणपूर्वा कान्तप्र
वेशाभ्यकापरामृष्यानन्तस्य सप्रशांतनलवनिष्टिन्त्याणीक
गतमानसः मध्यप्राणावाहावधानेन प्रयत्नन्त्रसमप्रशा
मान्मप्रशांतः एवं सर्वप्रसरभिनिभ्रूतनिशालितस्य
माणमार्गस्य योगिनो यदा प्राणासंक्रान्तिकालेवैपिङ्ग
लैकस्मिन्नोवहेत प्रवाहे विप्रवदे विषवदे विज्ञानाका
लेसमादिशेत ज्ञानेन्मनोनंतरेन देत्यपाहार्षतेनाय
मर्थः मध्यपर्वनिभालनपरस्यं प्रभानकालं उभ
यमार्गावाहात्मके विभाल्यन्तरनं नरंपिंगलेदक्षिणा
मार्गेयद्वैकस्मिन्स्यांस्कदक्षिणावामक्रमवाहे लेखना।
स्थितं चिरकालंमवस्थाने उपलक्ष्यनाह शिप्रवाहे काल
मितिसस्यपरस्यवाम्नस्मादिशदेतद्विभजति एका
ङ्गंजीवितं तेयं महोरात्रेणासवते अवृद्धयं सजीवेनप्र
हाराद्वृद्धयेनच अहूंनत्रिभिरेवात्र वनमिस्रतरहिके
पंचाहूं पंचदिवसेषड्भिः षड्दुर्षमेवच सप्तभिस्सप्तवर्षा
णिजीवेदष्टाभिर्दिनैः नवभिर्नववर्षाणिदशभिर्द।
शपवच दिनेकादशकेनैववर्षंकादशकंप्रिये दिने
द्वादशभिर्योगीजीवेद्वर्षाणि द्वादश सप्तयाम प्रवाहेणा
षण्मासानवजीवति प्रहारान्युद्वहेद्याष्टमासांस्त्रीवेस
जीवति पंचप्रहरवाहेन यवसामाप्त्रेवसः चतभिप्र
हरैर्देविमासमेकंसजीवति प्रहरद्वयं वहेद्यस्य दिना
न्यष्टौसजीवति चतरःप्रहराजीवेन्नरसंनवहेद्यदाप्र
यंवहेद्यस्यसजीवेन्नहरद्वयं अवप्रोक्तेनेवशतप्राणा

श्री
स·स·
१८२

वाहानिरेकेणायदि द्वादशमासैकोनानिवाख्यानिदिन
दिनमथानेः प्राणपिंगलायामनेकसंख्यितोवामभा
गोसंस्पर्शीवहेत यावत्संख्येनवर्षाणिजीवितं भवति
समप्रहरायवप्रहरांतेनस्ववामभ्यधिकेवाहेषड्विंश
यवेकमासनष्टदिनाष्टकचतुर्दिनेकदिनदिनावसा
नुर्भवतिकस्मिन्नवशतिकाद्वाहादनंतरं प्राणापा
नवाहानमकानेनरदिनाख्यिमादिनविभागेह्यापराय
णीनार्थतदिवसष्ट्यात्मकोनरप्रवहनाख्यिमावप्रहर
विभागंस्वपरीनार्थमेवव्याकृतवान् अनुभववाधंव
वाख्यादिनादिवाहेप्रोक्तवान् समप्रहरादिवाहंतुवाल
मभ्युपगतवान् नदेतन्मनेस्वोन्यानामात्रकल्पित
मागमवाक्येचैत्स्यैतमेवयतः यदिवाह्यानिद्वादश
पिदिनान्यायतत्सन्योप्राणावहतिनकोत्राभववाधः
ननयोपलम्भोस्तीयानायतस्तस्तवानवयानेनचैत
द्दकेरावाम् इतरस्पनततथावलम्भोभवेत्स्यवन्तदिवा
नष्ट्यात्मकप्रहराख्यिन्याचतस्रदिप्रहरवाहोत्पत्नः
समुद्रपवनहिकस्मिंविदपिपनचिन्त्याणापानवाहः
स्वाभाविकोहामस्तांगुलिनामन्तर्जप वहति वतस्त
हरवाहेवषड्विंशदंगुलानेत्रपानस्यप्रवेशनदेवमर
णप्रसंगः किंच तथाविधांश्चशीकावाहोयोगिनांम
हताप्राप्तेनमादिनत्ननमिद्धिमदुत्तमावस्थाप्र
यत्नेनचादिनमिद्धिप्रदप्रवभवेतन्नजीविनावसानिम
चकः पिंगलेकस्मिन्नशनिचाद्वाख्रिंशादिनयोगिभिर
नुपलेवाम्भवादीयनेतनेयार्थमप्येनत्म्यायेवनास्माकं

गृहकश्चित्तदमित्र दिनेवाहस्वपरपरीत्तार्थः यामवाह
स्तु स्वपरीत्तार्थं इमद्भवचनं किंचिदस्तिग्रहरादिवा
हव्यवस्थाचवान्याभ्युपगम्यत इतिस्फुटमिदंस्वमनी
षामात्रकल्पितइत्यलंपूर्वैस्सह निर्वंधेनविपर्यस्तस्वा
गमार्थावबोधानुष्टानविपर्यासहेतुत्वाभूदित्याशये
नैतदुक्तं किंच सद्योमृत्युभवेन्नस्यापि इह सद्धिमार्गगः
सद्य इतिनास्तिनैवावग्रहहेतुर्योमार्गः नास्माकंश्रेयस्त्वेव
सर्वंस्यादिमीविनिवेनत्परीत्ताकालात्प्रभृतिगणायेदिना
ह यदारभ्यनिरूप्येनप्राणोवैकालमीश्वरम् मासःपक्षो
दिनंवर्षंनदहःप्रभृतिप्रिये मलत्तोवंप्रयत्नेनतत्काले
निश्चयेभवेत् यतोवात्याकालादारभ्यसकलकालव्य
वस्थानरूपकत्वात्कालेश्वमविस्मृतयाविश्वस्याक्रमणाश्च
स्वरंप्राणाणाप्रकृष्टेननिभालनात्मनायत्तैनैवमृत्कृप्त
मयानिरूपयेत् परीत्तेत ततःप्रभृतिमासपक्षदिनवर्षा
दिसम्यक्त्वतपितानकालेनिश्चयोभवेदर्थोजीवितस्य
तिसंबंधःउपसंहरति उत्तरायणाणोकालेपवंतेकश्चि
तेमया उत्तरायणमत्रदत्तनामाप्रुटवाहस्वसंहारः
प्रधानत्वादत्मयामावेसमेवमृत्युमुचकत्वमुक्तमितर्थः
वाकृत्याशयेनचैतदुक्तं द्विमार्गवाहस्यापिप्रतिपादित
त्वात्स्वसंगात्यकार्यांतरेमृत्युज्ञानार्थंप्रतिजानते श्रु
कस्यापिचप्राणोमृत्युज्ञानेविबोधमे तदाह कार्यारंभक
तंग्रहेचोरनष्टप्रश्नेयदा मरणंनस्यादेवंशिखणभासेन
विनिर्दिशेत् योधद्भनसरिकृहानुकारंनष्टगणतितदं
तस्यचोरवागात्स्प्राणितकार्यंविविधानितत्पशहंस्थाणो

श्री
सु.सं.
१८३

नेव यदान्तमपि दोषाणामध्ये परे शाहुः वीरवाक्यं विचिनीत
दम् मासमेकं समीवेतन स्पृशतोनियतापि ये कर्णैरेतु
नो गुह्यं स्वनवर्तने प्रसंगादन्यदप्याह तस्मादेवेवका
णांचमृत्युयोगं च मे स्पृश तत्र संक्रान्ति पंचके प्राणानाख
रेषुवहेयदा तस्मादेव देयोगं प्राणान्सम्यक्स्थानान्नामाप
यातुस्थानान्नादयस्तस्मात्: यदाह स्थानात्स्थानान्तरं व्रजे
त् प्रतस्य यथा गतिहूलनता प्रक्षोपि स्थानात्स्थानान्तरं
उद्गतं नपत्रवद्भ्रमतीत्यर्थः किंचेह शोन्यादावतः वि
तनाशः स्तब्धोद्वेगोरोगहृद्ग्रहश्च जायते स्वरहृद्ग्रहविना
शश्चतेनोरहानिश्च जायते कायामाह दक्षिणाङ्गुष्ठापक
क्षिन्दक्षिणापनवर्जिते संक्रान्त्येकवाहेनवर्जितम
ध्यमध्येन इहितेपवंवानिदयपविंशन्नाणान्तरोदये
निमृत्युयोगे संक्रान्ति स्वरूपं वत्यति ननदिहापि संबंध्या
मिति स्वयनिदक्षिणायने प्राणाभावा हलनान्तपपत्नेः
प्रतस्त्रवामवाहनिमीलनेन दक्षिणेकवाहाकाणाः प्रव
च भगंधरोमश्वेथस्तनेत्ररोगाश्चकामलान् शूलंवि
स्फोटिकाउरलंमरोदोषाभवंतिच भगंधरोपाश्चरोगः
श्चनश्वश्चस्त्रशूलनीसारः नेत्ररोगास्तिमिराशयः वि
स्फोटिकापिटिकाः उरोदेषाः तरः लनाश्वः वामकाणा
स्त्रकादक्षिणाकाणमाह वामनासापुटेनैवसंक्रान्तिश्च
त्रयोदशायादिप्राणानावहेनदा दक्षिणावाहनिमीलनादय
मपि काणास्तनोस्मात् ज्वरश्चिरोनिशूलंवप्रशोभिस्त
मयनवच स्वरहृद्ग्रहप्रमेहश्चपांडुरोगश्चजायते प्रमेह
मूत्रकृच्छ्रादिप्रभवः तदिमपञ्चाणाः उदास्यश्चेष्माणाश्चापिप्रा

कोपयतिसह्यते व्यापिमितिज्वरादिपांडुरोगांतेप्रसव्या-
पिंजानस्याद्दयकालंनिरूपयति यस्मिंस्थारेनिरूप्यतेन
कालदिवसेपरे व्यापिमिपीडनेसर्वेवामवामेतरेतरे
वामेनदहिनस्मिन्दक्षिणोचकाणयोगः इतरत्रैवमु
ह्यमितोयत्रवारहकालेदृश्यतेतनपरत्रदिवसेनकाल
मवयोक्तव्यापिमिपीडनेइत्यर्थः एवमन्यत्रकाणादै
निर्णीयमनुयोगमध्याहनस्प्रसंगनामाष्टमभागस्पर्श
स्पुभादिसंसूचकंनिरूपयति अथान्यस्पर्शविज्ञानेना
साथस्थानस्थापरिवस्यामीतिशेषस्तत्र ऊर्ध्वेनस्पृशा-
नस्थोर्ध्वभयोपापावस्तवोदिनास्कृतिनिशेषः ऊर्ध्वेनेति
ऊर्ध्वबाहिनाप्राणेनोर्ध्वमितिनामायाः अत्रवदक्षिणेन
रसंस्पंसंवध्यतेऊर्ध्वेनेकाश्रयपश्चाह वावाकोशाभिभव
नेदक्षिणेनवहेहदा दक्षिणेनस्पृशेदितिपाठएवंवा
सहैकवाक्यतयाव्याख्यायंकिंच मध्येमध्यपृष्ठस्पर्शी
पराभिभवनोवजेत मध्यइतिसर्वपार्श्वस्पर्शेवलंमध्य
पृष्ठेमध्यवंशास्पर्शेवाकिंच इतस्त्रेतस्त्रवक्त्रपार्श्वसं
स्पेकांवहेहदा एतनेवद्रसन्मानेलाभस्तस्पभवेनद
संक्रांतिगतानिनवप्राणाशतानि इतस्त्रेतस्त्रैतिवामद-
क्षिणवाहयोर्यदिपर्यायेणावक्रशेणवहेन्प्राणास्तदाप्र
जादिकंभवतियत्रकश्चिदेत्तत्रनदेतियहेनाएवं-
णापराभिभवेनफलेनश्लोकाव्ययोजितनवाम्भजनादौ
स्थंचोमरश्लोकेननदमावमाडुपेतम् किंच मंदवारी
द्रुष्णमाणपाप्राणाहसवहेयदा भूलाभोयमंपेस्वयंभवे
श्चाचप्रियागमः द्रुष्णमाणपामिनिमध्यमामोहस्तमनप

श्री·
स·स·
१८४

वपश्चाद्वहेदिति व्याकर्मेत्यम् नत्न पश्चाद्वहे टीकाकारै
रावाहुर्तेनमात्रापुटमध्यइति एवं प्रासंगिकमुक्ताव
शिष्टं मृत्युयोगे निर्णीतिमाह द्वादशैवत्नसंक्रांतीर्व
हेद्विष्ववतोकातः तदेकवत्सरे गावमरणांत्तसमादिश्य
त. क्रसेत्संक्रांतिरेकैकामासांपक्तोक्रसेत्तदा विष्ठव
तेति उक्तेति निर्णीतमिति प्रयोगदर्शनादर्थोर्थवत्संत·
स्यानत्र्यपत्नान्नीयानेनवामदक्षिणायोर्भुगपद्व·
स्थित्यायदिद्वादशसंक्रांतीस्तस्मनेतरवत्समाराणिंश
न्नाराणाचारानमैककसंक्रांतिकलनयाषष्टिघकत्रिंश
तिकवाहाभिकानवशांतिकेस्वाभाविकं वाहमया·
सेकेन उत्पेकप्रवाटकेनवहेवदामासेनमरणांस्व
यंति एकैकात्नसंक्रांतिर्यदिक्रमदि त्पेकादशादशा
दिसंक्रांतीर्यदावाहेतदानावद्विमोसेमरणांयावत्स्वा
भाविकामेवजानिक विष्ववद्दाहोलेचनेयचेकात्रिं
शन्प्राणाचारामिकांसंक्रांतिं वहेत्तदामासेनमरणां
निष्प्रयम एवंशनानिनववोहृसपकेकांवहृदिति·
यत्संक्रांतीमोनमृकंतदेवोत्पारंकाणयोगसंक्रांती
नांदक्षिणायनवर्जिनइत्यभिधानादिति निर्णीतम
मृत्युयोगेनत्यथेत्माह संक्रांत्येकावशरोहेत्रिंशन्प्रा
णतयोदयाप्राणायानवाहस्पहोरात्रवनेनोक्तवात
तत्रिंशनासंक्रांतिनिहमनव्येनर्थः इत्पमीदृशेकेव·
संक्रांतियदिस्वाभाविकं विष्ववद्दाहमपापस्तत्स्यात्
दिनेदिने वहेद्दाहयावत्रिंशाद्दिनानितनदा मासांते
नभवेत्मत्पमरपवत्नवानने इति मृत्युयोगसमा·

ख्यातोमयानेवरवर्गाणि ॥ अत्रापि पूर्ववत्सर्वोत्ता काला
न्तभूमिश्रो काशुभमस्तचक्र कालगणनाकार्यं स्यात् ॥ अ
हं मासं न स्थापन्नं निसिवेलापदाभ्यसेत् ॥ यत्कालात स
मारभ्य तत्कालं तस्मादिशेत् ॥ यत्कालादभ्यसेयदापी
तिनं उपक्रमेतत्तत्कालाचारस्य वर्षमासादिमरणादि
स्तचक्रं यस्त्रैकयक्रमेणास्वान्तनः परस्य वाकथ्यये दिनस्य ॥
नदीदृश्यमेवं विपश्चभाशुभमस्तचक्रं इडायामगाम्मार्गो
णाश्वाणाचारं विडंबनाः सावधाना पुवयोगिनो जानीयुः
नवग्रन्थ्युर्थः इडाया तुमाणि पिंगलाविष्टवेवोपलनय
नः उपसंहरति दक्षिणायनजे काले पर्वेनेकथितं शुभम
दक्षिणायनजः कालो वामपुटावाहः ॥ एतदपि पूर्ववदुप
लक्षणपरमेव यदर्थमियडुक्तं तन्न स्नावयाति ॥ पवेश
रीरजे वा रेमन्नुं वा शुभमेव च ॥ तानायोगी जयेन्मन
शुभान्यहरोधनः स्वयपरस्यवाकथमित्याह ॥ ध्याना
ध्यानाकाले शरबंड्रं हं सवामकलेश्वरम् ॥ कालम
स्तलस्तस्मादिभेद्दवातोवात्यांनरादिरूपस्य सर्वेस्पम
यथाह चिनिर्भीमकेहं संख्याख्यातपरनिष्कलस्वरूपं
श्रीमच्छंदं सकलस्य जगतः ईश्वरं ध्यानानुप्रवेशपुरस्सा
स्फुटीकृत्य योगी जयेन्नत्यमिन्मुमिनि पूर्वं गणसंगतिः
कुत्र स्थितो मौकी हृदयद्य इत्याह ॥ नासिकाग्रं भ्रूमार्गं संस्थ
सनेहं सरोज्जगता ॥ तत्रस्थः कथयेन्मर्वं सर्वभूतेषु वाश्रि
तः यः सर्वभूतेषु स्थावरजंगमरूपेषु नादारूपत्वांवी
जे सर्वभूतेषु वाश्रितम् ॥ इति तं ज्ञातेरोकं स्थिया वास्थित
मनः उष्णीरिसेनगर्छनो निनासिकामध्यपणांकि स्वरः

श्री· यमार्गेणोद्गमोऽथाग्निस्थितेनयथोक्तावरोहक्रमेणाभ्या
स्व·त· सात्तद्रूपलब्धिर्नान्यथा।यस्त्वमार्गेणवचनादिशा
१८५ चिररश्मिभूमिष्ठास्थितेन संतदेषनिमेषषट्काबालेनार
रूपजगत्सृजेत्संहरेत्स्वयमनन्तःप्रभुःसन्सर्वंकलयेदंतर
वास्थितेनबहिःस्थितेहिराभासितंवांतःस्थितेन स्वस्वब
कलयेन्नाणाविचित्राणिस्थापयेत् जानीयात्वरामगोरका
लानःत्पसंज्ञानगतिशत्रूनाथैवाबैनेहशंस्थासखंड
नाथकालेश्वरम् तन्मंत्र्यानाज्ञेयतत्वं मथ्यायाम्नःप्रभ
मशोधरंप्राप्यासावस्थितेपरचेतन्यविमर्शसारमकाल
कलितंध्यानेनिस्त्वात्मरूपतेनप्रत्यभिज्ञातानन्तदेवष्टम्भे
नावस्थितंसमैत्त्वनयत्वेवयतो नाकालस्यंकलेत्प्रभुःस्व
कालकालातीतेपरमेश्वरात्मनियत्लिष्टनिलदभेदेन
स्फुरतितंप्रभुःपरमेश्वरोनकलयेत्स्वात्मनिक्रियावरो
पायदिशात्रैवपदेयोगीइत्यननानावहितोभवति तदास्य
ध्यानयुक्तस्वरूपमासानसर्वंज्ञत्वंप्रवर्तते कालत्रयंविजा
नातिकालयुक्तस्त्वयोगवित् परसंक्षेदस्वरूपसमा
वेशारसेनपीमनसोन्तःतेनाभ्यासासिकात्सर्वंकालाग्नि
दिशिताजेज्ञानानियदानतत्समावेशरसाकृष्टेनएव
कालेप्राणाचारोयुक्तोवहितोभवति तदासौनवर्तमा
नानागतंसर्वंजानातियाविवरःकिंच कालहंसंस
तंयेध्यायतायिमहेश्वरि सभवेत्कालरूपीवेसंक्षेदः
कालवञ्चकेन हतमस्मान्त्रेत्येकारोगसर्वभयोज्झितः
सर्वनिर्णीतोयःप्रतिष्ठकालभट्टारकात्माहंसस्सएव
निर्णीतस्तनसमादानयमत्रयासिमंकलयकालहंस

इतीहोक्तसंजयन्त्यायनेतिपंचप्रणावाधिकारयोज
निकाग्रेष्वोक्तं तस्याग्निविंतरपरतयाभूयोभूयस्तस्थि
र्थोतिपरतत्तेनचतत्कालभट्टारकमंत्रोप्स्मारावर्तमेन
जपकालस्वरूपोत्पशेषविश्वकलनात्मककालस्वरूप
प्रशस्तं विघ्नतेयस्यश्रीस्वच्छंदभट्टारकएवासौमन्तस्त
देवत्वविचारेसर्वदेवपंचविधकृत्यकारितयाप्रसरेत
योगैहैर्नाभिकृतं तयद्वयं तेनोक्तिनः किंचस्य विज्ञानेश्व
णां हृदात्मननं चावलोकनम् सर्वैश्वर्यगुणावाप्तिर्भवे
कालजयोसदा हृदादिनिसर्वत्रयोगोविज्ञानेश्वेष्व
नेनेमननसो व्यापारः अवलोकनं चचक्षुषः एतस्यसर्वांतः
वहिष्करणव्यापारोपलक्षणपरं तदेवं सर्वत्रव्याप
कदेशकालीनस्वच्छंदभैरवात्मकहंसस्वरूपात्मतोवा
मोशरीरेंद्रियादिमयत्वगरणोत्सनपरतत्वरमेनेत
दात्मकरणाजवामृत्युरोगइतिविषयत्वानेश्वर्यायभा
वोर्थासिद्धिएवेत्युक्तमिति दाचिराएवामयप्यवाहेतु
क्तमेणहंसध्यानेनइविनंसंजयमादिशति दत्तेना
माप्तुटेध्यानानाद्बलेश्वर्यमवाप्नुयात् तदाप्रत्यक्षमर्वी
र्यभूतकालं चवेत्यतः भविष्यत्सोभवेत्तामेविस्मतस्स
वलसृमः तत्समेवेनदैश्वर्यंतदाप्नुर्योगीराडवेत भूत
भव्यंभविष्यत्सर्वंज्ञानातिमयतः नित्यं वैध्यानयोगे
नहृद्यसमतोक्रमेण श्राप्नुयाबलवीर्यणाह्यपेश्वर्यम
तस्मः ब्रह्मणः परभावेनपेश्वर्यंपदमाप्नुयात् वि
ष्णुसदाशिवैश्वर्यंपरभावादवाप्नुयात् रुद्रप्यपपरोभा
वोध्यानानं तशिवोभवेत इह तत्त्वेस्वरोवदतस्पोवामे

श्री·
स्व·स·
१८९

विश्वसदाशिवो मध्ये रुद्रशिवो प्रोक्तो विनिनादित्रय·
षट्कूर्वाणावशिनिपरपरभेदेन पूर्वं मुक्तानेन दत्तवाम
मध्यनाडिद्वयप्रदिहं संबलविस्फरुद्रूपमपर्याव्या
प्याप्य निमृष्यानितदानहलवीर्यस्वर्य योगी भवनि·
ष्प्रतिष्ठतोनभाविर्देव्यामिकेंचविश्वं जानाति श्वेवव·
बलादीनर्याव्याप्य स्व सदाशिवशिवरूपान्ध्याना
तद्रूपतां लभते उपसंहरति एवं मृत्युंजयः ध्यानः अथ
अमृतं ध्यायते जयः मृत्योरेव तिशेषः कथमित्याह नाडि
भिन्नालरंध्रस्थे हृत्पद्मे षोडशच्छदम् ध्यानासितं सवि·
कवंकलाषोडशकाविनम् सम्पूर्णां वयवंवेदेकर्णि
काकारविग्रहं तन्मध्ये विन्यमात्मानं शुद्धस्फटिक नि
र्मलम् तीराणीवामृतेनावस्यकल्लोलामृतनप्लावितम् उप
रिष्टाद्विनीयाप्रशशाङ्कामृतनमहोदधौ उष्णायोप्सवप
मेतपरिपर्णान्मकर्णिकम् तन्मध्ये विन्तयेद्धंसमयो
विंदुशिखाविनम् वर्षन्तममृतं दिव्यं समं तन्मविविंत
येत् श्वासोधरेभ्रमार्गेण प्रविष्टं नमविन्तयेत् सित·
सवर्णं तमात्मानममृतं मृत्युनाशनम् तेनस्नाविनमात्मा
नं एवं मार्गाविचिन्तयेत् पद्मनालविवर्हस्तनाडीरंध्रम
विः सदा अमृतान्प्लावितं देवं सर्वमेव विचिन्तयेत् एवं वै·
निष्पन्नात्मात्ममृते प्राप्तमोभवेत् व्याधीमृत्युजयं म
काक्रोडनेनगिमादिभिः एवंतस्यामृतध्यानात्काल
मृत्युंजयो भवेत् हृत्पदशान्तोऽथ पश्यतं श्रीमान्यु
क्ताम्नादिदेवतानावाद्याकारादिवर्णषोडशकलितम
वरपत्रविकसितं सितकमलमध्यस्थं स्वयं कमलक·

गीकाष्ठौतुनिद्वंविमलनिद्वंतुयांत्रकगीकाष्ठौतु
मध्यस्थायौम्नवेसितवनष्कलविंदुप्रकाशप्रसरेन्स
यासारष्टितिन्नलरंध्रविम्सनकलोलसावितमम्
नगाशिमध्यगमात्मानेस्फटिकप्रभंविविंतनदम्ने
नदयस्यंमिनाज्ञनालरंध्रनानाडीसवैविकक्षकलसमा
स्तदेहव्यापकंयषगमात्मातनेविंतयेतिमगनित्या
पिरजरामरणोणिमादिसिद्धिभागमूनेशभैरवतत्सोम
वनीतिपिण्डार्थःनाडिरूपतयाभियेतेनानानेनम्भुं
तियानिनालरंध्राणपथोदयोज्ञगनानितत्सामित
नैत्रेयिस्यानगातेसम्भुनालमत्रमध्यनाडीपूर्वीया
नत्वीरोदायतुङ्गूनेममतेनद्रूपोर्णवस्वसङ्गनिःश्रम
नेवात्रपरशक्तानेदसारंपवंनाडीमार्गत्रयाश्रयहंस
ध्यानादम्नतध्यानादम्नात्मंजयमाभियायनानेकम
नेनरसारद्रूपंतमादेहमपक्रमेतेश्रद्धावापरततस्य
सार्वकालेमवाप्यतेश्रद्धावेन्यतेनेदंधनानिकातिय
यकालशरीरस्थैर्यादिकारमसंजयप्रकाराभ्योय
मन्यपवातिविरसमहायोगींद्रहृदयङ्गमस्तन्यका
रायत्रदेहावस्थितपवश्रीसच्छेदभैरवतांसर्वदैवसम
विश्रांतिकाष्ठ्यपश्चिमजमाजरश्रुति नश्यायाहकारंत
तेयथावतन्मयीभावःस्वादेहमाह विंतयेत्परमंततं
कालचारविवर्जितम् कलाकलंकनिर्मुक्तं निष्कलं
परमंपदे विंतयेन्नाभेदेनविमर्शेन परंततंहतद्वा
शोनस्फुरितम् चिदानंदघनानतकं कालचारेणावाह
नांतरेणववर्जितम् कलाकलंकेनकल्पनामलनाश

श्री
स्व·सं·
१८७
187

यं शून्यपर्यन्तं सकलवदकारादिकलायोगाभावान्नि
ष्कलं परमं पदमनेनैवाभिन्नं केवलं परमं धाम हृष्याव
न निष्कलेनाभिन्नेन स्वात्मनैव समनापरिस्फुरत्तात्मा
निष्कलं न्यक्षसमनान्तमेवं सकलं यतः कलिकादेहस्थ
ते संपूर्णकारणषड्भिः सर्वं न समनान्तः वर्णो बिन्दु
लयानादोन्मनीशक्तिसंपुनः समनावधिपर्यन्तक
लेकपारज्यते एतदुक्तं भवति यथायं स्थूलसूक्ष्मादि
लपो देहः कलेकाख्यः कारणात्म्यः प्राणान्तात्सम
समनान्तमात्रप्रमेयरूपपरोपि देहः कलेकाख्य एवं पर
मेव स्वरूपोपि परस्याव्याप्यमानत्वेति यथा स्थूलयष्ट्यादेह
प्राणादिरूपकलेकाख्यापरस्था समनानामेय
मात्ना कलेकाख्य एवं वर्णिकाः बाकारः मकारस्थ कलेक
रूपस्थासायापारशंतिसमानः कलेकात्वं चास्य सर्वस्य
परमिवाभेदस्य स्थानाय स्वचायसायापारसः स्वायेयपर
नेत्यात्मा यः एवं स्फुरविज्ञानकेवलो भेदवादिनामोह
मूविन्मुक्तः स्वस्य तन्त्रास्तु समनास्पृता नस्यांस्ता नेपर
नत्वे सकलाकलवर्जितस्य व्यापकं सर्वत्रा भक्ष्यसर्वोन
सर्वतोमुखम् पंचपंचकनतस्यं मध्यादशगुणान्वि
म सकलसमनान्तस्याप्रा स्वच्छं अस्थ स्फुरन्नातास्यावधि
तेन यापरस्यराव्यक्ते नसंकुचितत्वात् नमव्यापकादि
कालासंकुचितत्वे सर्वेन स्वभावे विदानन्दघनेसर्वस्यवा
नलीविनभूतत्वेनास्थितेपूर्वोपरमध्यकोटिमध्यभने
नसर्वतः सर्वत्रासंलभिवसुंवेस्थानस्य प्रत्यभिज्ञापाय
रूपंपंचपंचक कालिनस्थानानान्मध्यादशगुणास्यस्यमे

वख्याख्यास्थने पंचपंचकेषु ननेषु वस्थितेनेन दर्शितम्
त्रिगुणोत्र चान्वितं मनुगाननतयास्थितेनेन दर्शयं भूतमन
न ययास्मिंस्तत्परं वेत्ति न दाम्ने येनवं पनानन कलेको
देहेतुच्यते नेरुत्पक्कोतनवादस्मिन्देहप्राणादावेवावः
स्थितो यद्रक्ष तृपपरंतत्वं वेत्ति न दावं पनानन्तः विनपव
जीवनेव स्वात्मभवेन परभैरव नामाविशतीत्यर्थः अथ
पंचपंचकदर्शयति कारणानि च समन्वास्थनिहृता
यान्वक्लात्तयाविंदुस्थैवार्थचंद्रस्थनिरोधीनादकुष्टगः
शक्तिश्च व्यापिनी चैव समनात्मा तथोन्मना पंचपंच
कमेतद्विक्रियितं नैवरानने कारणानि ब्रह्मादीनि ष
डमेद्यात्र निस्वकारो कारमकाराब्रह्मरुद्रवाचका स्वयः
विंदुनादशक्तीनामीश्वरसदाशिवशिवाविकानां सर्वं
व्यापारणाविंदात्मनायमेव दशकमध्ये कथनात
स्तोमं व्रजत्येन सापारणामेव दशकावशिष्ठात्मसा
पारणास्तत्पवोक्तः तथा हकोगमे त्रैकादशिकाव
गेस्त्वत्यर्थः इत्यनेदशब्रह्मादिकरणाधिष्ठितास्वनिवृ
न्याद्याकलापंच प्रान्व्याकृतननेचविंद्वादिप्रमेयदश
कामित्यनन्नतंचकेन तत्वान्याह ननात्मवतत्षट्त्रिंशत्तत्
पृथिव्यादीनि षट्त्रिंशत्तत्वमेवोक्तानि सूत्रसर्वे तत्परत
त्वमभेदेनास्थितमिति सर्वेषां सम्बन्धः अथ गुणांश्च
वनिवाप्यमेगुणाः परभैरवस्य गृहीतमायाप्रमातः
भूमिकस्य परापरदशाविन्येनावस्थिताय मोक्षकाप
स्तानाह स्वाहंकारोधीमनसश्चं द्विपाद्योस्तथैवच
ग्रहणास्पर्शश्च व्यापारशक्तिश्चैवाष्टमीस्मृता पतेचाष्टौगु

श्री
स·स·
१८८

णात्मेन करणत्रयं इन्द्रियसहितोर्थवर्गस्तदर्थः अहंतां
वनहि विषये ज्ञाने स्पर्शेश्चेनस्वोयुपलम्भः आधारश
रीरं शक्तिज्ञानक्रियात्माश्रयत्वस्तन्येष्टावपरनूपस्य
त्मनो यमोक्षत्मकः यतो यत्किंचित्प्रकाशते विषय
शरीरादि तत्प्रकाशरूपाश्चतेन नादभिन्नमत्यथा
स्य प्रकाशनायोगादित्यस्य परमेरूपमेव सर्वं अस्यैवं
वपरांशंतिमाविष्टस्य श्रेष्ठो भैरवो भैरवाष्टकं यो
ऽर्वं कपालेशादयः श्रेष्ठो भैरवाउक्तास्तदात्मानपरव्या
प्ता भैरवस्य मतोऽष्टकं गुणानामभिन्यर्थ किंचास्य ग्रा
हे सत्तथा शक्तिः अपरापरा परापरा च स्थायां क्रमेणाय
मेः यथा हि परमेश्वरस्यानेत्र्याऽऽहृसीनात्मभूमिकत्वा
प्यानदीयस्यानेव्यात्मापि शक्तिसंकुचितनया भोगी
ग्राणाइत्यक्ताप्रायं नदित्येगुणात्म्यष्टादशाऽऽइमेदृश्यनस्य
पते ग्रन्तत्पारेनन स्वष्टारालम्भनायते उक्ताः करणा
वेपादिसर्वमेवोदीरणामालम्बनेध्यानायश्रयणानहि
नामनेश्चसर्वेषुभेदेष्वभेदेनास्पिनमितिशेषः उपाया
भिमतानामपिस्वप्रकाशविद्धिनिपेकेन प्रकाशना
नेऽक्रमसत्यभुपादैः उपायजालेनशिवमाविशे
त तत्तणादिति तिदेवविशिनष्टि अन्तरान्तरनिष्क्रं
पं तत्त्वमनन्तरं अन्तरेणाविमलेनजीवात्मनारू
पणाश्चासमंतात्स्वसर्वभनेश्च निष्क्रं परचिन्मात्र
मित्यर्थः अन्तवान्तरैर्वाचकैरन्तरैस्तत्तत्संपिभिर्वा
च्यैराकारैर्निष्कमकारोकारादिवाचकमंत्रकेला
नहासरूपनभवतीत्यर्थः एकं चैतयतः अन्तरेषु कं

नोमोत्तश्याकाशेऽकृ समंकृतः ॥ अत्यंतासम्भाव्यमेतद्यथा
न्मयानन्वयपत्वाद्गस्यायांस्मोपाधिश्च मंत्रावयवरूपेष्वत
रेषुस्वरत्वनिरूपाधिविद्धननमसमावेशात्मामोत्तो
भवतीतिपरतत्वस्यवर्णोनद्धाकाद्रूपत्वाभावाड मंत्रे
तन्याकृ नस्यवर्णोस्परीरेवनास्तिवर्णोक्रियानया इति
किंचान्तरेषुभिन्नस्यवकृ घुसुकामस्य ३ श्मागोष्णकृतो
मोत्ताः नश्चात्मोपासकस्य भिहितत्वाद्दत्तपव यावद्गः
स्यार्थनेवाचायावद्रूपोविधिनिष्ठतितावत्सकलोक्तोयो
निष्कलोभेदवर्जितः पशुपतीपर्यंताभिर्वाभिरूस्यार्थ
मागास्त्वमदकारादिकलवंधास्मंत्रस्सकलपवभवं
तिलिपिध्यानक्रमेण्यायादिकवंमण्यस्तारोद्दीर्णषावा
माख्येलिपिकलायोगादपिसकलापवयत्तत्सर्वभेद
प्रत्यस्तमयात्त्वप्रकाशनात्मा उपरामशंमयोशेषं
निष्कलः पतस्यविनत्यपेवप्रमाणवाधिकारादेनिर्णी
तेऽस्मं चश्रीविज्ञानभट्टारके नहि वर्णोविभेदेन देहभे
देनवाभवेत् परत्वनिष्कलत्वेन सकलत्वेन तद्भवेत्
इत्यस्यार्थं सृष्टिसंहारनिर्मुक्तः क्रियाकालविवर्जितः
यमंत्रोनवत्सृज्यतेसंक्रियतेव नाप्यस्योस्यारंभ्यानां
दिक्रियाकालोस्ति यथोक्तं नामोस्यारंभ्यिन्याकास्य
दिम्यादिपतद्यतेकि अपस्यारोभवेत्सृष्टिः कुर्येसंहारस्त
थाते अपस्यारेणजातेसोकुर्येचैवस्यनोभवेत स्ततकं
स्ततकस्य काविरहेनेनत्वहूमितः अपस्यारोपानःकुर्य
वारस्त्वप्राणः सृष्टिसंहाराः निश्चिविधस्यादेहस्यप्रमातः
प्रमाविनिदेहप्रमाताशंस्याप्रनिष्ठतकस्तनकाशोवम

श्री.
स्व.स.
१८५

189

यःपदार्थदेहप्रमातृताभिमाने प्रशममभ्यस्तवांविन्यस्य मा
नृताचावलम्बनेन तदा दलकस्य देहप्राणादिपदव्यमये
चिदामोदसंदरस्तनवह्निस्थितपवेतिकामतकस्य
तकादिसम्भावनापीतिश्च्यमेतस्याकार्यं तत्प्राणा
पानप्रशमपदेसनतनमवस्थेयमिति योगिनोऽव्युत्थान
दशासम्भवे तत्तत्रसततनावस्थानाद्यनादेनेष्टुतत्त्वस
ततमस्यारालम्बनाद्दनाद्यस्यक्रौ नवस्थमाणेन चग्रंथे-
नविरोधापत्तेः यदपि चास्य विप्राणापानं प्रशमपदनि-
भालने नतद्भ्यनुभवेभवन्त्वपायस्तथापितदुपाय ए
वैसर्वदासर्वावस्थासु सर्वं त्र चिदानंदघनपरमशिवता
मयतत्तानमेवततद्भ्यवस्थितनं यदृश्यति सर्वं शिव
मयं स्मरेदित्यादि तदिदर्थमियं तनवृत्तिश्च विश्वानास
वो धेयाधिवर्जितः षडिधस्याप्यध्वनः पारमार्थिकसत्ते
या चिन्मय्या परिज्ञातत्वानास्य पार्थिवत्वेनृति रेकाभावा
त विशेषणाख्योतातत्त्वतत्त्वशास्त्रे निराचारावस्थनिर्म
र्योद्यस्कुरता महासत्ता समापत्तिसमावेशाद्दिशाह्व्यव
हृतत्वादनश्च तत्त्वाधर्माधर्मनिर्मुक्तकारणोऽश्चविवर्जितः
तत्त्वहृत्यो स्थितो योगी सर्वारम्भोविवर्जितः रागद्वेष-
विनिर्मुक्तो विषादानंदवर्जितः नाकांक्षेतचनिंदेनु-
विषयांश्च कदाचन समःशत्रौ च मित्रे च ब्राह्मणेश्वपचे स-
मः तत्त्वदर्शी भवेन्नित्यं सर्वं शिवमयं स्मरेत् तत्त्वाभिः
शरीरावस्थितत्वात्स्याद्दत्तावश्छिन्नाद्यर्थः अनुपपाद्यं वि
न्नसमाधयस्तनानात्मैवेनारम्भान्नेयोपादेयविषयाभिसंहृति-
भिः विशेषणाभिमेवेशोघास्मनावलिनोयतनत्स्वहृति

द्वेनभ्यां रागद्वेषदोषाभ्यां रहितः तद्रहितत्वमप्यस्य वि
षयसंन्यासमभ्यास विषादानंदाविरहादनपवासनाकां
क्षयभावोपस्थापनेनमात्रभोगानिर्वाहकत्वात्स्व
शत्रुमित्रब्राह्मणश्वपचेषु उपकार्यपकारिशुश्रूषा
पवित्रत्वादिधीस्तुल्यत्वेनासौ सर्वं पश्यति केवलेनन
लोकमध्यस्थो लोकस्यास्थितिभङ्गमुत्पादयेत् इदंम
स्यमखिलं रूपं यत्सर्वं शिवत्वेन चिंतयेत् यदुक्तं श्रीविज्ञा
नभैरवे यत्र यत्र मनो याति बाह्ये वाभ्यंतरे प्रिये तत्र त
त्र शिवावस्था व्यापकत्वात्कायास्यतीति सर्वंदेहं चि
न्मयं हि जगद्वा परिभावयेदिति सर्वं शिवमयं स्मरे
दित्युक्तं तत्र सर्वमध्येयमप्यात्मानुविष्टत्वयापि भ्र
मावनादशिवाद्भिन्नमित्यतिभेदवादिदृष्टाभ्रमेमाभूदि
त्याह आत्मानेव तत्थैवाहं सर्वथैवं सदा स्मरेत् तथै
वैवाभिनिविष्टात्मकपरमशिवैकोऽन्मुतत्त्व सर्वंत
त्वानि भूतानि वर्णा मंत्रास्वरूपे स्मृताः नित्यं तस्यैव शा
क्तैवै शिवभावनया नया सर्वस्य शिवाभिन्नत्वामे
कोऽनदर्शयेत् भूतानि तत्वदेशवर्णा स्वरूपाणि शरी
रस्याहंकारमहत्त्वे निष्ठत्वादेव न चासौ अकृतेश्वपाप
नैव पापेन स्पृशते शुद्धिरेवं शुभमशुभं वा न किंचित्क
रोति यो न सौ कृतं न कृतं पः शुभत्मात्मा कृतं नित्यमंकृ
तं परमेश्वरात्मसात्मसमापत्यात्मकं यस्य प्रसमेऽम
लकलंकितः अत एव कृतेनवासनविधेन वर्णपाश्यो
भिन्नक्रमः यतोऽस्य कृतं नैव विद्यते तेन कथं पुण्यापाप
पं वाकृपानं जीवन्मुक्तो मुक्तः इत्याह इहलोकोपर

श्रीः
स्व.स.
१९८

190

स्मिंश्चपरिपूर्णोस्ति सर्वदेवेनीहत्युक्त्या नाभिमता व्या
यामयीत्यर्थः यदि बुद्धिः सर्वधर्मादिनावरनिनप्रसाद
मस्यात्तेपरोपकारादिकिमस्यावारकं तेनाह धर्माध
र्मविनिर्मुक्तः अभिसंधिं विना कर्मणां बन्धकत्वाभावा
त् प्राक्तनं शुभाशुभं कर्मणाम्यस्य उपाधिकं नावारकमि
त्याह पुण्यपापविवर्जितः प्रोक्तज्ञानाग्निनानयोभिसा
कृततत्वादित्यर्थः अनयैव हेशस्यज्ञानराशेर्योगिनः न
वास्य भक्तानामस्येहिनपयापेयमेवचनापवित्रं हि तस्या
स्ति न पवित्रं न च स्वतः निरपेक्षो ह्यसौ नित्यं सर्वापेक्षा
विवर्जितः सर्वस्याशैवे केन पनीनवान नतु कं श्रीवि
ज्ञानभैरवे किं चित्रैयोस्तत्ना शुद्धिस्त्रासिद्धिः सम्भुदर्श
नेनशुचिर्निस्त्र विलसन्नित्य कल्पभवेत्सदा श्रीमत्स्वच्छ
न्दभैरवेपि यावन्न वेदकाः सर्वे तावद्वेद्याः कथं प्रिये वे
दकं वेद्यमेकं ततत्वेनास्य शुचिस्तत इति इहशास्त्रव
नास्य तत्त्वेनास्य तीर्थं नियमायमप्रवच नियमो जप
स्नादिपरिग्रहः परभैरवस्वात्मरूपस्यनास्य कस्यक
श्चित्तंकोचइत्यर्थः तदुक्तं श्रीसर्वशाखेहस्य प्रतिपा
दित्यागद्योपटलेनात्रशुद्धिर्नवाशुद्धिरित्यादिनामा
हत्वाग्रन्थेनापवर्गविषयस्य योगिनो लोकोत्तरत्वेनादि
निरूपयति तेचन मायाराशाक्तिपीनः सर्वत्र समपते स
वोध्यानीय नो देवि न त्रयस्थाः प्रवर्तन्ते नैतीर्थं चैव पर
शांते निन्दानंदविस्तगमा येन व्याप्तमिदं विश्वं त्रनेन
न विश्वशाक्तिभिः नित्यं विरंजते समाराध्यमानं यंपरिकी
र्तितः नियमो भावना नित्यं परतत्त्वैकतानता तेनवत्

ष्यते यत्र देवताचक्रमध्यगतं तद भो हे शामो नो मनो
स्य परयोगिनः प्रादुर्यमयाद्य चक्रं देवताचक्रमध्यगः
तापरा शक्तिरेव सर्वं प्रमवभूमिः सेत्तुं तीर्थं सर्वमलघ्नं
सकृत्तत्स्नानस्य प्रशांतमभेदकाद्याले मानंदरसमयं विश्व
व्यापिपरं शांतमशेषशक्तिकचित्तं शक्तिमनादं परतत
नैकतानतानतदभेदविमर्शमयी भावना सामान्यनियमेन
तम् एषच योगीनां मनो भावयेत् तातिनि कलेन च वंयवा
न देहात्मानो हि जात्याद्यिकलंकयोगो विविदात्मकः ई द
शो पिव स्नाचरेत् तत्वं वर्णितं सर्वेषां ब्राह्मणादिवर्णानां
भावमाचरेत् यस्य पाटकत्वरूपमाचारो वा न स्पतद्देवं
स्नाचेत न चात्मनिर्वाणाश्रमनियमं गृह्णीयादित्यर्थः न
च वर्णाश्रुववर्तनं किंतु परभावनयानित्यं परयमेणाव
लेयेत् वर्तनेन त्यर्थः नाम एव परयमेवं निसमानापि करे
गुणेनास्य दर्शयति सर्वज्ञः परितः सम्यक् परिपूर्णत्वभावनः
स्वातंत्र्यात्मसामर्थ्यं स्वनादि निधनाश्रितः अनादिवो
योगीन्द्रः कालवेलाविवर्जितः वारो स्नानविधिर्मुक्त
महोरात्रविवर्जितः परिपूर्णानंदशक्ति सर्वज्ञनादय
पनेगुणाग्निषोजानिकार्य स्नामिर्वाह्र नापवस्नंतं
लत्त्वनि शिवैक्येनास्य स्फुरणात् द्वितीयस्याभावात्क
लवेलाविवर्जितत्वं निमित्तयोगिवदस्य प्राणायामत्वं
शाशिकानि भालना नुपयोगात् अत एव वास्य प्राणा
वाहस्य पक्षमध्य प्रवणा तालु स्नानमध्यस्यातयत्नः अत
स्नानित्यमेव शिवैकात्मभावना निष्ठतानास्य समस्त
तु भुक्तवदेहा गारे योगक्रियामाध्यमनंतविभागो

श्री:
स्व.स.
१५१

स्तोत्माह न दिवारुद्धगारं करोति न वरांशो स्वपेत्तिचित स्वभा
वेनैव संनिविष्टे दिनरात्रिविवर्जितः यद्यालौकिके दिवाजा
गरित्ते भेदव्यवहारमेव परिम्लूलयति निशायां मायायां
स्वपिति न प्रबोधमेति नेषा न यमपि न भेदनिष्टप्रवनतया
मायया नाभिभूयते जाग्रत्तस्वः पुनोपि चास्य न जागर
स्वमौत्तस्मदानरीयप्रकाशवियोगाद्यथ्योकनस्वापले
खि सनन नैत्रिपदाव्यभिचारिणी नित्यं स्यात्तन्नप्रबुद्धस्येति
श्रीस्पन्दे तस्य परतत्त्वस्य सर्वेपि न्युपलब्धस्तन्मयः प्रक
शः स्वप्रबुद्धस्य त्रिषु जाग्रदादिपदेषु सततमस्यादेम
प्येते च नित्यमिन्वछंदे न भवनानि ये चेत्यस्यन्दनि
ग्गोपेक्ष्याकृतमेतन पतत्वयः एवं वैवर्तते योगी सः परे
णसमतां व्रजेत न वर्तं कलयेकालः कल्पकोटिश
तैरपि स्वकालकलितपरमेश्वरैकरूपत्वादेव स्पष्टयं
ति जीवन्नेव विमुक्तो सौ यस्येषा भावना सदा शिवे हि
वर्तेनि नित्यं स्वसौ न नत्स्वतन्त्र न कालः कलयेच्छिवम् शि
वैषिवकरूपमहायोगिने करोति कालः कलयेन स्वथा
स्यमहात्माभिज्ञानस्य सकलोपनिषदुपदेशमारतनं
रूपयति योगी स्वच्छन्दयोगेन स्वच्छन्दगतिचारिणा स्व
स्वच्छन्दपदेषुक्तस्वच्छन्दसमततां व्रजेत प्रोक्तन तत्त्वरूप्य
वृषिमालनात्मनात्मा प्रतिष्ठया स्वच्छन्दगतपाचरत्वस्वरूप
योगयं परत्वे कश्मीतिमयत्वान्स्वच्छन्दरणाहृत्वाद्योमहा
योगात्मेन श्रीस्वच्छन्दभैरवस्य परत्वाभिप्रसाभिमि वि
पुः सस्तन्नात्म्यमेनि योगास्य कनात्न स्वच्छन्दस्यैव स्वच्छन्द

सहस्रे देवि विचरेत्सदा नित्यमादिमध्यान्तकोटिषट्पंक्ती स्वच्छं
देवेश्वरपदस्पृष्टरश्मितइतियावत् स्वसंवेद्यो भवस्मारो
नाडीचारजयान्नकृष्टम् स्वयवासजपादेवमत्यर्थमप
द्देहिनः सम्यग्योगं विजानाति ज्ञानात्सर्वज्ञतां व्रजेत् दिति
यत्तु यत्क्रान्तेनतस्य प्रेनाडित्रयवाहननिरूपणेन दन्य या
वाहायुर्थाविशिष्टाज्ञानमनुजयादिवञ्च प्रमेय यत्र वहिर्ते
जानमनमनन्तुपसंहरन्नायुक्तमेवानुवभाति एवं वै।
मृत्युर्लिंगानि रिष्टान्यन्यानि यानि च योगाज्ज्ञानानि योगी
देनादज्ञानपर्गतानि च निशि स्वेनानि योगेन एवम
क्रमेणैव एवमिति यत्प्रोक्तवाहं विपर्ययात्मका
नि यान्यन्यानि चक्रणोरेव प्रकृतां गुणे चोषं नश्यते न।
इत्यादीनि रिष्टानि नादज्ञानगर्तानान्युक्तानि च शाह्यका
णोन्यादादीनि च तानि योगान्योक्तरूपो श्वारवप्राना
देव योगी जानाति ज्ञानतच्च हंसध्यानामृत ध्यानेन तत्त्व
यवस्थानरूपेणापयापरपरानन्नामस्पृर्जितायोगेन।
निर्जितस्तुनरपि नाडीचारजयाद्यभ्यासात् योगं विजाना
ति ज्ञानाच्च सर्वज्ञतां व्रजेदिति सम्बन्धः श्रयोदानीं श्रयो
गी यानि जानाति श्रुत्पो वापि सत्वतेवहिर्लिंगानि ता
न्यत्र श्रंगारिष्टानि मन्यात श्रयोगी त्यप्रामयोगः श्रयुक्त
इति योगाया चेटमानो वलोकिक एवेत्यर्थः नान्याह ॥
पुष्कतालोप्केरस्मेदकस्मात् हृसरस्कृविः स्कंदोयभंगा
मायानः षाडशमानम्नमामृयान श्रकस्मादिनिश्रमिरं
निमिन्नं विनापनश्लसर्वत्रपोज्यम सुनीलंमात्राशुलंख्यो
क्रियः पश्यनिदिने दिने स्निग्धं हविलक्तमसंचवनमाना।

श्री
स॰म॰
१९२

स्थितेनमः अकस्मादिमेवमंडलामितिसूर्यविष्टपवा
सिंयपरिवेशं विरश्मिमपश्यतिरविसोममेवैलक्षमवर्जितम्
नाशंज्योत्स्नामकस्मांवैपश्येत्षण्मासजीविनः रविमं
डलोनस्पंविमंहिरण्यवर्णांकृष्णपिंगलंकस्मेवच
सर्वमपश्यतेयोवैषण्मासान्सोपिजीवति अकस्मा
त्पिनादिशःकोणाङ्कुवादिनिस्थितमेव आत्मनोऽशि
रश्छायांपश्येत्षण्मासजीविनः रविमंडलोनस्पृविमं
हिरण्यवर्णो छायापुरुषपरीतायामित्यर्थात तैला
दर्शनेयायादेश्रुंपगनतेपनम रक्ताम्बरानि कस्मा
निहस्मेपश्यतिवैयदा प्रेतपिशाचैरनोभिस्त्रगुमाय
कस्मकैरःयानयानगर्दभ्याकेमंधिनेर्टब्रगर्धवैः अगभव
गामुक्ताश्वमश्वचानीवविकलं स्वमेचपश्यतेयोवैवर्ष
मेकंसजायते अत्रयथायोगमात्मनपुत्मानमितिच
योज्यं गदस्वादिभियानमितिवाहनंपैमीयमाने शेव
वर्तेभुजामध्ये गलकयोर्मसंपिष्ट सोवशंवयमाया
निपश्यतनयंदनेनहि शावलेनाललाटकपानसंधाने
त्रघानसाभजमध्येमनसाध्यानमितिप्रतिहेमर्मसंघ
योपमनारयस्मिराः किंच सोमार्कमंडलेदेहध्रुवं
वैवलकंपतीम नपश्यतिमहायानसोवशंस्थितेनन
रः पनानिश्वानिलोमेन आवष्ट नालरंध्रगतोऽधसोमहा
योननडच्यते जिह्वाग्रंपतीन्यकानामात्रध्रुवडच्या
ते नालरंध्रंब्रह्मविलपश्चात्कतमस्यैवभक्ताभमलेखां
छायायांनपश्यतिनामाग्रेत्रिकुटिकाग्रोलः किंच नेत्रान्ते
कानाकंतेमंडलंसोमसूर्ययोः वामदक्षिणनेत्रयोनाम

यदा नखेन पीडितेन तदा ज्योतिर्न दृश्यते तस्य सोमसूर्ययोर्मं
डलम् न देतत्सर्वं न पश्येद्यस्तस्मात् डान्मासमेकं सजीव-
ति किंवपः न पश्येद्गगने ध्यानतसो वश्यं म्रियते नरः अत
कालादं नरमेव वहिर्यानमाकाशगङ्गापथः अरुन्धती
सप्तर्षिमध्यस्थाध्रुवश्चन्द्रदर्शनाशारंभशशीरः सोमसूर्य
योर्मण्डलं विम्बवाद्यः परिवेशः स्थले कस्मान्न जायते तं
अकस्माद्भवेत्कृशः अतिकृष्णोऽतिभीतश्च वर्षमेकं स जी
वति पुनरश्मविषयमाह कृष्णो मरपरे कृष्णे लोहदं
डाकरोपनम् नरश्चाभिमुखं स्वप्ने दृष्टा मासत्रयात्पुष
म् आत्मानं निश्छिन्नयान यन्त्रनिशि दिवा चोल्का विप्रेवि
पुत्रदर्शनम् दिग्दाहो यस्य दृष्टे शान्त मासमेकं सजीवति
हृदयं अशुष्यते यस्य स्नानमात्रस्य न स्नानान्न गात्रं चैवाप्य
त्रसं वश्रुत्नमेकं सजीवति यत्तरेन्द्रुमस्यऽष्टुमस्य जनाप
रिदृश्यदिग्दाहे यस्य दिग्दाहो भाति समासं जीवति
वत्तषेश्वनोयस्य यश्च शब्दं न शृणुयात्स कृष्णम् नक्षत्रे
गेयं अक्षातीतेशः पादः यस्य शवाजामं अकस्मादिति
सर्वत्र समस्थाने तस्य मासमेकं गतायुषः जीवितमिति
सम्बंधः अकस्माद्देवव रक्तं पश्यापसंवक्रं जिह्वा कृष्णा
वयस्यवै गात्रे वर्णान्यनेकानि हृदयं यस्य रोदिति ना
लकम्पोध्यनाभेश्च अर्धमासं स जीवति रोदिति निर्दिनं
पुनः पुनः स्त्रियं निरोपनमनुभवतीत्यनेयस्य प्रत्यल
काकनाम्न नदीपधर्मेन जिघ्रति एवं दृष्ट्वेनन्नानानि वत्व
र्मासं स जीवति अस्तनिहिताश्च पिकाकाकानाशीनाकेक
लश्चयेनश्च सनश्च रोपचांने विंड्ठपसत्वनपश्येत निम्नव

श्री
स॰स॰
१९३

ज्ञानगं हितं नित्यं वहन्ति हि कालवर्षमेकं स जीवति षडे
गांकरणां कृत्वा यो विंदेन पश्यति वक्त्रान्तर्गं भूमध्ये
हि काहि षायासं संहति वहिर्लिङ्गानि चैतानि स्त्रगारि
ष्ठानि यानि च उक्तानि तिशेषः श्रेष्ठेनानि एतयाजप
होमेन ध्यानधारणयाप्रिये कृतेन रत्नाविधानेन जीवते
नात्र संशयः एतादि धारणानेभगवद्विषयेरत्नाविधा
नेवक्ष्यमाणानि दिव्यानि षड्गुणमनेकत्वात्प्रकृतयोगा
यासपवकार्यस्य चनाडि शुद्धस्सर्वकर्माणि जयादेवेति
तत्प्रकाशनाशयेत श्रीदेव्युवाच नाडीनां शोधनं चैव
वा मूर्त्तानां च तत्त्वतः कथय नेषां शाविभक्तानां वा स्तूनो स्था
ने रूपं च शाहं च कर्म इह हि समस्त भोपनन्त्प्रस्थकं निमी
षः श्रीभैरव उवाच परमो योगसम्भावो गुह्याद्गुह्यतरः
प्रिये येन कस्मविदाख्यातेन स्वयोगमृत्युं ततः पर
यासश्चिन तत्कोगरहस्यं तद्धिनायोगाभ्यासायोगात्
स्त्रश स्तेभय देहेनाग्नि तोयसमीपतः वालकाशेक
गहो नपुकपु तत्र विवर्जिते निष्प्रहृकीटावाल्मीके ई
निश्चिपरिवर्जिते पुराणपमिपु संवामेनत्वयोगसमभ
सेन ईनयानि वृषादयः पुरोपसंनीर्थादिगुह्यं धमिष्ठ
संवामे पुराणास्थ्येन दाशौ देवदेवेसमभ्यर्च्य भैरवं स्वि
नायकम् एवं चार्थ्यां नमस्कृत्य गुरुं ध्यानपरायणः
विद्यमानयोगानां पनिस्त्ता सर्वमातृगणानाम्यगुरून्
जयिनां भैरवाम भाष्ये ध्यानपरायणो शुक्लस्मनम् ३
निमेषः कस्यामिनाह ग्रामनेस्त मिकंवत्र घमकंभह
मेवच मापादयंस्यपंचाङ्गं योगपट्टयाश्रावे दहनोम

यनेहृना स्नावयेदस्यनेन चा सबाह्याभ्यंतरेशोषसक
लीकारस्तांतथा श्चंतर्यागं यथा पूर्वं प्रस्नायं चपरंतथा
दशधापोगमार्गेण हंससञ्छेदमभ्यसेत् पश्चात्सूक्ष्म
लिनांनपादतले पद्मासनाख्ये पर्यंकस्थस्थजेवाहृना
सात्विकम् समपादस्थितेनाभद्रेभितात्प्रयात्माया
श्रयमेन स्वार्थचंद्रविशेषणाभूमिप्रैकवरणाहष्टि
न्यस्तोनानेद्वितीयचरणामर्थचंद्रयोगार्थंपटंपरिकर
वंधायपवखापनदत्यनमस्तासनमनदपिवायुघत्नावे
शरीरपरिक्लेशकृत्तुभवति यथोक्तं स्थिरसुखमास
नमिति ततः पूर्वोक्तंदहनायश्वारानेकृत्वादशधायो
गमार्गेणनिवाह्यांतरेरचनादिघेकप्रशोनकुम्भक
प्रत्याहारधारणाध्यानात्मनाभाविनाश्रयचभाविशाणा
दिवायुरशाकनयपवं पूर्वोक्तं हंससञ्छेदं परंनिष्कल
भट्टारकमभ्यसेदवप्रविशेत् तदनुप्रवेशं पूर्वोक्तोपा
यस्मारणोनस्फुटयति मंत्रविंदुमनोनंतनादांतमोति
राकृति संकल्पकल्पनालयं ध्यायेद् तेन सर्वगमं च
तष्कलनाथमकारादिकलोच्चार पूर्वे विंदुमनोनमिति
तद्रुक्षेचनादर्धचंद्रनिरोधिकापदमुद्धाप्यनादंनादां
तक्रमेणज्योतिराकृतिमिनिशक्त्यादिप्रकाशस्वरूपंसं
कल्पविकल्परूपं पूर्वमविकल्पकेनासायकल्पना
भिरलेपसप्रकाशविदानंदघनंसर्वगं हंससञ्छेदं
ध्यायेदितिसमनांतेविलाप्याकुनकविमर्शरूपेग
समाविशेनदेतन्नाडिस्यूद्विप्राणानपूर्वकेसवर्णस्पारि
त्याशयेननाडिजयंनावदाह अपमलोनपूर्वंनमग्नो

श्री·
स·सू·
१५५

नैव निरोधयेत् नाडीसंशोधनं चेन्नैर्मल्यमार्गश्च न स्वस्व स
व्येन दक्षिनासापुटेन रेचयेद्रेचकः कुर्यात् अपसव्येन वा
मेनन एवं नवायुपूर्वकं कुर्यादित्यर्थः एवमनवरतं क्रिय
मानमेतन्नाडीनां मोलमार्गपथ्यस्ववामध्ययामलः शोधन
माह त्रिप्रश्नमन भवति प्राणाजपं वक्र मपकमने रेचना
पूरणाद्देधात्मा प्राणायामस्त्रिधास्तुतः प्राणस्यायमनं य
थास्थितवाहवंजनेन स्नायनतानयनेन त्र्यपने प्राणाया
मः सर्वसाधारणो नासिकापथ्यक्रमेणा निर्वर्त्यमानासाधा
रणा वाह्याभ्यन्तरार्थे हसामान्या वहिरेवनेन एतदभ्यासए
वमेतः प्रयुज्यमानैः अनभ्याभ्यन्तरे त्रयः नानाह अभ्यन्तरे
णा रेचनमूर्ध्यनाभ्यन्तरेणान् निष्कंभकुम्भकेकृता कर्यो
भ्याभ्यन्तराह्वयक अभ्यन्तरेणामध्यपथेन प्रत्येवनेत्रादः
णोनेपूरणाहृदि निष्कंपकुम्भकेकृता कार्यो भ्याभ्यन्तराग्र
योः मितिनिरायाप्रदानेकुम्भकमित्यर्थः कार्यो इतिनि
वर्तनीयाभवेत्तस्य नाभ्यां हृदयसंचारात्मन स्त्रैंद्रियगो
चरान प्राणायामस्त्वनर्थेत्न स्वप्नशोनइतिस्कृतः निष्कं
पकुम्भकानन्तरं हृदये संचारादिति शनैःशनैः हृदयाद
यः संचारयुक्त्या प्राणानाभ्यां नियमेनेत्यर्थात् नथामन
इंद्रियगोचरादिति नत्वमन्याहारयुक्त्यानाभ्यामेव नियम
समानोनियम एवं प्राणानां भोनियच्छतः स्पर्शानःप्रा
णायामो भवतिनदित्यर्थम् प्राणारोधेनसमप्राणानाभोग
नासम छ्रमन अनेनरशनैर्विमोचयेद्वायुं वामनासा
पुटेनेत्यनिरुद्धवायुश्चकोपहाराय एवचारनयार्थे प्रा
णायामप्रत्याहाराविभपायधारणानिरुपयति वाय

वीधारणांशृणुहेस्राग्नीयीनाभिमध्यतः माहेन्द्रीकंठदेशे
नवारुणीचघंटिकाग्रगा अकाशधारणामूर्द्धिसर्वसि
द्धिकरीहिता पादजंघेतिपर्यंतंनेताभोजाघराग्रके
देश्यनपदेधरणाः वेदिकाधारमस्यवृषलरिचेपवोसृतः
सूक्ष्मावानचैवधारणाउक्ताः अत्रचोद्धानेदीताघस्ता
वनिर्णीनेवर्णमंडलनोक्तिनालिरात्मकंतेधारणानां
धेयंतत्रप्रथमंकंठेपार्थिवीधारणांवक्ष्यहृदयाउद्धा
नपंचकेनपंचगुणापार्थिवंतन्तेभिंध्यानतोनेनेवक्ष्य
मणाहृदयादेवचनाभिकृद्धानेस्त्रतगुणासमस्तनंतो
हृदयादेवनाभिनेत्रैविभिह्निगुणामग्निमनंतरंहृदया
देवहृञ्यापाहारंगुहागानेद्धिगुणांवायुंतनोपितनागु॰
ह्यात्मकोवयुवायाप्राणाशाब्दमुद्गाप्यहृदयादेवको
ह्रानपुंसयाशारवच्छलरिपुस्यमेकगुणंव्योमसंप्रोचि॰
भिनाहृदयांनस्यसर्वासिद्धयोभवंतीतिवाक्यार्थः
नवेतन्नाह एकद्वित्रिचतुःपंचसंख्योद्धानेप्रसिद्धानि
उद्धानेलक्षणयानि सन्निरूढेतचैप्राणोमूर्ध्निगतानिव॰
नैते सन्तद्धानइतिप्रोक्तानानव्योयाभिरिभिःसदा मू॰
र्ध्नीन्द्रपलक्षणापरंकेवलादिन्नेश्वराणांज्ञानव्याइतितन्त्र
त्वानामनुसार्यतन्नभवामकोयमित्यर्थः अत्रतपवहृव
मनुभवप्रथानपवसायुक्तः अथप्राणायामादीनां
फलमाहिश्यपति रागद्वेषाप्रहीयतेप्राणायामैस्सथा
त्रिनेः धारणाभिरीहेत्पापंप्रत्याहारेणमंयमः पापंदहे
हिताबारकविद्याधिंग्रस्थिभेदाच्छुभाशुभकर्मवंपवि
छेदाटथपः प्राणादिविषयंप्रस्थिनंस्यानंरूपंचशाहं॰

श्री·
स·स·
१५५

195

वकर्मसुहीनेनक्रमेणानिर्गतेनमाह हृद्देनाभिकंठे
वसर्वसंधीनश्चैवच प्राणाद्यास्संस्थितास्त्वेते व्यानांतः
पंचेन्द्रियादेषांच रूपंशृणुचमेम्मुणेः नडाद्यनतारवि
भोरक्तेंद्रगोपकसन्निभः चीराभस्फाटिकाभश्च पंचा
नोशुद्धलनणाम् एतेनारेगलितेरुप्यं चहाकंसाद्रम
धुरोगर्जेनादैमहाध्वनिः प्राणादीनांच पंचानामयंशा
हूनदाहनः कंसंकंसं श्रहोमेचः महाध्वनिहूननदीं
वोघोषमः येषांकर्मादिशेतिनत्र जल्पिनहसितंगीतं
गीनेष्टद्वगतिकलाः शिल्पंचसर्वकर्माणिप्राणस्यैवं
विवर्धनम् कलाचित्राद्यास्सर्वकर्माणिउत्तेनान्येव
प्रवेशयेदन्नपानंनन्मलेत्राववेदपः श्रेयनेश्रोत्ररोगं
चस्रूपाणास्तुकरिष्यति वशहाकुक्षणाकाणादिश्चश्रि
नेलीढपीतेचसमानसमनानयेन नाडीशुसंवारयेन
तोभोहिक्कानम्याहिक्काः उदानस्यविचेष्टिनम् हिक्का
ताने स्वेदस्त्रारोमहर्षश्चस्पलेदेहांगाभंजयम् व्याना
स्यनानिकर्माणिस्पर्शेचैवसविंदति सप्पवलभनेना
गादीनांस्थानायादिशति श्वेगुह्यज्ञानहृदयेलाखनेम्
धिसंस्थिताः नागाद्याः क्रमेणान्पर्थः सर्वेषांमेषांशव
लशृणनाशवलशब्दनाचनल्पेमाह वद्ध्रस्थाश्चवका
रादुरुणाहाः कर्मेनषांनिवोधमे नश्चाविकृतनावस्थाया
क्रमेण आस्फालनोदेजनकस्त्रोषणास्त्रासनस्तथा
नागकर्मकृकरोदेवदत्तस्यपंचमस्तु ज्ञानिनिद्राकर
स्थानान्याद्यानकोश्चपनंजयः ज्ञानिनिद्रानंदापोजके
देहांनरसमन्वपहकन पंचांविकृतनावस्थाया श्वासमके

वह्नेराश्रयस्योर्ध्वकं तत्क्रमणेन तथा नागादीनां पंचानां मृत्युका-
ले विवेष्टिते उत्क्रमणाद्देहविश्लेषः यत्नेजयत्कर्मयोविशे-
षस्तेयं यत न चैव यानि वोत्क्रान्तीनानेत्यकथनं जयः क-
विकाले शवशरीरं न संवेत्ति स्वक्रं चयति वैक्रमेः घोषये
स्वकलेवरम् स्वाङ्कं च नेसंधि संकोचः शोषस्तालादिस्था-
नेषु तदेवेदं शाधावस्थितम् प्राणमेव जयेत्सर्वं जिते प्राणे
जितं मनः जिते मनसि शांतं स्थपरं तत्त्वं प्रकाशते तत्र
प्राणोपाने गुदे ध्याये व्यानस्समाने नाभितः प्राणो दाने
त्वकेदेत्तप्राणाध्याने च सर्वगम् प्राणाशाहृद्गं सामान्यः
प्राणो वाक्यपानादीनां विशेषरूपाणां सामानाधिकरण्येन
प्रयुक्तः यस्तु वहिष्प्रसरणात्मा विशेषरूपः प्राणस्तेषु
वीक देशे हृदि ध्याये यथोक्तवाशिशाहृद्घास्मनाचेत्या-
नावशीकृता भवंति एवमेव च नागाद्याः प्राणास्संयुक्ताः
सामान्यप्राणसंबंधायतनाद्यथोक्तरूपान्सर्वीकेषु स्थाना-
नेषु निरोधयेत् तदेतद्दशकस्य यावत्ता कालेन निरो-
धात्रितता भवति तत्काले च क्रमाह निरुद्धस्य च यः काल
स्तव न्याम निवोधये तालात्मभूतितेध्यायेघाव स्पंदना
तेगते जितो निलोभयन्येवसंक्रान्त्युत्क्रान्तिकर्माणि प्रयु-
ज्याजातप्रमणावधिकारस्तालः तेषां यावत्संयमस्थाने
भवति तावद्दिव्याणादीनामविचलेध्याने सिद्धाविति
तदा ते जिता भवंति तस्य परशरीरसंक्रान्तौ उत्क्रान्तौ च
सामर्थ्यं भवति ॥ ३ ॥ देवतनयो भिज्ञाने दिव्याकांतिश्चभो-
गपः प्रज्ञाचास्यविवर्धते दिव्याहृष्टिस्सर्ववागादिव्यावो-
वबन्नायते वायुवृद्धिवैलोकान्सिद्धान्देवांश्चपश्यति

श्री·
स्व·स·
१९८

मनसाचिंतितावाप्तिश्च सर्वज्ञेन गुणाष्टकम् सर्वकामस·
सम्पूर्णाः सर्वद्वंद्वविवर्जितः संसारबंधनिर्मुक्तश्शिवत्व·
त्यश्नुयते गुणाष्टकमणिमादिकेन हियताश्रयेनद
शया योगमार्गेणाहंसस्वकं समभ्यसेदिति यदुपक्रान्तमभू
नन्निर्वाहितं अथेदानीं सगर्भप्राणीयधारणादियोगिनां
योगो विनजाग्रदाद्यवस्थादर्शयन्दर्शनान्तरेभ्यो वेधस·
मावेशस्वरूपत्वान्नैशितयति प्राणापानेन संयोज्यक·
सकोटिसमन्वितो नाभ्याधारे च योगीन्द्रः यदा निष्पन्नदा
स्य स्वेदः कम्पश्चजायते हृदये प्रशान्ताशेषनरेगनाहि
ने विश्रान्त्यनेन रेचपदामंत्रहृद्विकल्पेषिघाभवति तदाह
हिमामरस्यावस्थितो प्राणापानौक्तसकोटस्त्रकारक
लाविमर्शनेन प्रत्याकावधः प्रसरणाक्रमेण नाभौ संयो
ज्ययोरेककालं निष्पन्नः स्वेदकम्पो भवतः अथासौ पुनरे
वन्तर्हस्यामिह प्राणापानौ निरोधयेत् दीर्घकोटिसमायो
गात्तत्राणाम्भूपनेन्दुवि नाभिपदविश्रान्त्यनेन रुद्धमाह
त्यहृत्स्थं कृत्वा दीर्घात्मकमेव द्वितीयकलाविमर्शनप
रो निरोधयेदिति तत्कालो स्त्रारस्यानकंठान्ते प्रोक्तकाले
निष्पन्नदानदेकाद्यन्तात्मकनाडविसर्जनेन तोपियरसौ
कंठस्थं चनस्येवेह प्राणमेव निरोधयेत् स्वनकोटिस
मायोगात्त्वप्रहृतिस्तने भवेत् उहासंसस्य प्राणमशा·
मान्याणामितीहानेकालं स्वनकोटिः एवं कृत्वा नीत्यना
लंतोस्त्रारोसेकारककलाविमर्शः स्वप्रोत्रजिज्ञासितवस्त
प्रथना नाम्नायोगयुञ्जितः एवं चादिशान्ताक मप्स्वेदयानाको
सिजागरेतिनिर्वृपितं भवति यदान्त भ्रूमध्ये बिंदुयोगे·

नप्राणारोपं न कारयेत् स्वबुद्ध्या संजायते नेत्र तत्राणाश्रवप्रबु
ध्यते स्मृते नैवतालमोभेदितनवात्मानुविंडकलाव्याप्ति
विमर्शेन भ्रूमध्ये प्रोक्तकाले निष्पन्नप्रधानमनोहृति
सैषा सुमावस्था देति तत्राणाश्रवप्रध्यनेइति न लौकिक
वर्तसौ वैराग्यानाभिभूयते तदुक्तं नन्दत्र्यत्र तत्र विमयइति
ततोपि मूर्धद्वारं समाश्रित्य निष्कलेध्यानमारभेत् एव
मभ्यसतस्तस्य प्रत्ययस्तत्तदाभवेत् पिपीलकं स्वकावे
यो मूर्धद्वारे विभिद्य नः निष्कलमिति वर्ण्यो ज्योतिर्स्त्रैनि
व्याप्तहंसवनात्स्पर्शनानुभवद्रूपं पिपीलकं स्वकावेदइ
ति संचारपिपीलस्पर्शनस्यकं स्वकस्पर्शइत्युक्तः किंच
भिन्नाक्रमेण सर्वोगात्र उत्पन्नानानियानिन एवाक्रमलत्ता
दैविलक्षणोति प्राणावापिकारोनैरन्तभवेयुज्यत इति
शेषः न देतावदेतावत्रापदं शात्र्यैतेनसर्वं स्वकाम्युसं
दनो व्रजेत् गाढ गाढेमनापदविश्रांति स्वकर्षोदयांती
नदशालाभाश्चिदानंदघनपरभैरवसमावेशमनुभव
ति योगीश्वरइत्यर्थः न केवलं देहाननीरोगप्रवपदेष्यपरम
मावेशोघटनेयावत् जायते उत्पन्नतत्त्वेहि देहनानेन सा
धके देहावस्थायां सुष्यानेपि साधकस्य समावेशप्रक
र्षोन्नतनंदरससंस्काराहृहीमानेनैव भवतीत्यर्थः किंच
यो स्थाने अशाश्च मेघान् सं क्रमेण परदेहेषु तत्र तस्याभ्या
न का ध्याने अतीतानागतं चैव त्रैलोक्ये यत्प्रवर्तते प्रवर्तं
तद्वे तस्य सर्वं ज्ञत्वं च जायते यस्य प्रवर्तनइति यदपिव
र्तमानं किंचिदस्ति तदस्य सर्वं प्रत्यक्षीभवति सर्वज्ञत्वं
मिति क्रमेण ध्यानमभ्यस्य कर्षोन्मेषमंत्रे शादि तत्त्वाभवती स

श्री
स्व॰ म॰
१५७

197

र्थः पाटलिकं प्रमेयमुपसंहरन्पटलान्तरेण संगतिं दर्श-
यति प्रसंगोध्यात्मकालस्य ज्ञानविज्ञानमेव च सर्वमे-
तन्ममाख्यातं मेशकात्स्न्यं निबोध मे अध्यात्मकालक-
थनप्रसंगेन तत्तत्स्वरूपज्ञानं मन्त्रजपयोगिनागरावस्था-
यात्मकं वेधादिरूपं च विज्ञानमेतदुक्तमनन्तरमध्याने-
जिह्वाविशारदत्तकालांशकं देवेशकथयस्वप्रसादत
इति यत्पृष्टं तेन तत्कालस्वरूपं कथितं प्रसंगाज्ज्ञानवि-
ज्ञानं चाध्वादिरूपं मेशकस्वरूपेण निर्णीतमवशिष्टमन्ते
शाकाभाविपटलेन निर्णेष्यमानानिरोधजानीहीति प-
टलिकीसंगतिरिति शिवम् ॥ सविस्फारव्याख्याविशे-
षाणां नस्यं सम्यग्ज्ञाता नात्मसिद्धेरंशज्ञाम्याहृता-
श्चितियाचात ॥ इति स्वच्छन्दोद्योते कालाधिकारस्स-
समंपटम् १

ॐ नमः शिवाय यस्य बोधमहाबोधे ब्रह्मला-
या भुवनेश्वराः अंशांशिनावुद्भवन्ते स्तमपरभैरवमं-
शकात्स्न्यं निबोध मे इति यत्पटलान्तउपक्षिप्तं तत्स्फुटं
श्रीभैरव उवाच अंशकं षड्विधं देवि कथयामि तु सर्वशः
परस्य बोधभैरवस्य शक्तिभिर्ब्रह्मादिभिरधिष्ठिताः ब्र-
ह्माद्यास्तथाव भासिनांशां शानस्तनदनुग्राह्यास्त्वपि
नदशा इत्युच्यन्ते अत्रांशानां राध्वावना श्रिताकोयत्व
यं ब्रह्माणोयंबिस्शइत्यादिक्रमेणाय्योबवस्थाना भा
वस्वभावादिस्वांशकरत्युच्यते सर्वसाधकं प्रतिविधात
स्य तत्वादग्लांशशोधकइति भिधीयते तदुहि शान्ति भावां
शाकारस्वभावांशः पुष्पपातांशयवच्च मेज्ञाशकात्स्न्य ना

ज्ञान्यसंशकापादनंह्रिया भावस्सहजस्तनङ्क्रियुक्तस्या
प्रायस्वभावस्तदङ्गुणोव्यापकः यस्तस्थैवेशक्यावह्नेत्र
स्वग्रघ्यानानुसारेनिश्चीयते ननंत्रवाच्यदेवतामान
स्थानंसमंत्राशाः श्राशकापादनसमंशस्वानिरूपस्यापि
मेत्रस्यवीरद्रव्यादिहोमेनसाधकदीक्षाकेमेणवाराधः
कंश्चनिक्रियनःश्चतिहिरूपमिनिषोडंशकाः पञ्चमाय
स्पलक्षणमाह देवानुस्मरणोभावस्सहजेनविनाननः
श्वदंतानुष्ठानस्यापिप्राग्जन्मवासनापरिपाकवशान
नियतदेवताः नस्मरणोपस्सहजेस्वभावांशः हितो
यमाह स्वभावश्चभवश्चेष्टाप्रोक्ते भावानगुणपवमेव
लिंगार्चनाध्यानाव्यापारस्तंच कथ्यामनुपूर्वशः
ब्रलांशोवेदभक्तस्तकद्वांशोचनिबोधमे रुद्रभक्तस्सशी
लश्चशिवशास्त्ररतस्सदा विस्रेशोविस्रभकाश्चवेद्ग
णःप्रियदर्शनः सर्वदेवरतश्शांतः पलांशोधनसंग्रही
लज्ञोगर्विनस्पष्टाशीवानांशाश्चपलःस्मृतः सर्पविश्व
भगामीस्यानागांशोदीर्घमाप्यश्च दीर्घोरोषःप्रवक्रो
गरुत्तीरस्कविःसदा गांधर्वोगायनेनित्यंशिवभक्तोवरा
ननेविद्याधरांशकःश्रीणिदेत्यांशोहृषणास्मृतः कामां
शोनृपवांश्चवसम्भगोगगणिकाप्रियः रक्षोंशः क्रूरनिर्द्व
शोदेवद्वेषीद्विजेच्छया पिशाचांशाल्कलालवशीवासरे
भेदकामनः श्रग्रांशः गुरुपत्नीवउस्मादपितृलकथा
सविंत्रंशास्त्रेनेजसीएनयमेरतः सदा इष्टानिरुक्तमेनि
सेदयाल्लश्चिवभाविनः प्रविवक्तातुरामेदलालाम्सः
विद्याधरांशस्याशिवभक्तनेशिवशास्त्रोक्तविद्यानेनगुरि

श्री·
स·प्र·
१९८

कांजनादिसिद्धिरसिकत्वं कुरोराह गारुडस्येनिस्त्रिंशोनि
गुणाग्रमाधावः परुशोवाचालीभ्रः कर्म्मणाप्रत्नेवापीकृ
पादिकरणं १ छेयतः स्पष्टमन्यत् येचयेदेष्टास्तेषामेते
वल्लादयः सर्वसिद्धिफलदास्सर्वे स्वध्यानजपहोमतः य
स्यायावदेश्वर्यं तन्वादेवासावाराधितस्साधकेभ्यप्रयच्छे
तिएवंवाभिदध्यदित्याहेदहम् यत्रादिभिरित्तांशस्तन्तन्त्र
दृष्टाधकएवमंत्रोदयः स च येषां विशेषितस्सास्तेषुगु
णान्वितेषांग्राणावएवतम मनस्सत्क्वरणुक्तः यदान
याधत्राभिलषितोगाख्यनतवैवनियोजितः सिद्धिदासेव
सामर्थ्यादित्युक्तासिध्येहमन्त्रे वैष्णवत दोषस्साधक
स्यतन्मंत्राराधनेनापितेनेदेवनाविशेषास्तदासर्वैभै
रवत्वप्राप्यैवेति सर्वसिद्धिसाधकार्थमाह भैरवाङ्गमन्मा
र्गस्सर्वे देवावराननेने भैरवस्तत्समताःसर्वे सर्वसिद्धिफ
लप्रदाः भैरवाङ्ग-समालब्धा इत्यमेपदमाह एषां कापाली
शादिमन्त्राणां वक्त्रानिराकानि तेषामाराधकेनेष्टक्लवक्त्रा
णानि प्रयोक्तव्यानि कश्चिदनेः सर्वशास्त्रम्पाद्वितीयत्स्यावा
क्यदृष्टविषयाया जननामस्सहमानः सर्वदेवाइत्यत्रसर्व
देवानिसर्वसिद्धिफलप्रदाइत्यत्रचसर्वकामसमन्विता
इतिपदितेनमंत्री दीक्षिताः साधकास्तदाराधनाद्वैरवा
एव स्वर्गंसिद्धिभाजनंभवन्तीति व्याख्यातवान् पुराण
पुस्तकेषु त्वविगानेनायएव पाठस्य नै एवं स्वभावा
प्राप्ताख्यातसाधकानोदिनायत्वे साधकपरेनमनु
ष्यरांनायं नियमस्त्वादिशांति पुराणपानांशे लखस्यति
पुष्पानलनामसकतं बांहरसंदरि अनिश्चितभावस्य

भावांशास्तत्र भक्तवर्वन्धनेत्रस्यहस्जिनसवो वरणो भगव
न्मंत्र लेशवौक्रस्थितैकेशुष्मंलिपतोपत्रतत्वहंनन्मंत्र
वाच्यदेव तान्नसारेणनामकार्यमतस्तज्ज्ञानांशकेना
चार्येणापदिष्टननत्स समंत्रसिद्धतेनस्तत्समेवाराध
येयदि शास्त्रोक्तविधिनेतर्थान क्रमशामेमंत्रांशकम
पिकवक्रव्यनानांस्वमतंमुक्तांशकापादनेप्रस्तोति ॥
मंत्रांशकापादनंदेविकथयामिसमासतः कथमित्याह
वैहायमंधजंचैव होमयेयस्तुसाधकः समंत्रसिद्धनेन
सम्यग्यंनापिहिसक्वनेणावत्समाणाक्षिलार्यंत्रोपियो
मंत्रस्तदाराधनायैवाहायसंरत्नवंहृनरसामंधजच
मृताराधितनरसांसमप्रोक्तरशातेसहस्रवायथास
म्भवेद्भवसायंयस्माधकरेनाराधकस्त्राचार्यस्तत्स्त्र
कोमणापिवासाधकोहोमयेत न्मजुयानस्तासावेव॰
माराधितसिद्धातिसाधनान्नुगुणोभवति यस्मात्प्रो
कक्रमेणाविवेचितांशहोपिप्रभावातिशयस्त्रवणा
कक्षिप्तमंत्रस्त्राराधयपिषितोभवतिनचवीर्यद्रव्यक्रमे
योगणनाक्लितस्याराधपिषितोभवति नचवीर्यद्रव्य
क्रमेयोगणनाक्लितस्याराधपिषितेपूजाहोमादिनाहो
नपेयिना श्राकोक्तसाधकदीनाभिषेकविधानेनेव॰
नन्मंत्रांशकनापादनेकर्तव्यमित्याभिदधाद्विनीयमंश
कापादनेलक्षयंति मनंशकोपियोमंत्रोज्ञानाक्षिक्तैः
वरानने नदापागंश्राक्तनास्त्रहोमंतकारयेत श्रोक्त
कारैमपरिक्षितमंत्रांशकस्ताराधकस्त्रियोयस्यासावनां
शकः योगहोमानंशिष्यंप्रतितत्समंत्रस्याभिमुखीकरा

श्री॰
स्व॰उ॰
१५५

वायायनमः शिष्यस्य पूर्ववक्त्रमेकत्रान विधिपूर्वकम
स्पर्शांकृत्वा प्रयोगेन योजयेच्छिवस्थाने पदे कर्मेति भगवद्
शांदिपूर्वं साधकाभिषेकांते योजयेदिति तमेव शिष्य
मंत्राणां सह शाश्वते इति परमशिवपदे साधकाभिमते
वशाश्वतभोगप्रदे सदाशिवादिस्थानिशाश्वत पदयो
जनादेव चाप्यमासादिनवीर्यानेंशक नाम्नुमूर्त्यसंदेश
नमेति इत्यमासादिनांशकोसौ परतत्वमभिध्यायन्ना
पयेत्परमेश्विने एवमंशकापाटनेद्विधा कामंशाशकमा
ह मंत्रांशगणाधिनान्नम्रत्क्रौ यान्सविकारिनम् मेवतूपर्वं
शामतत्वभेदक्रमेणांशीकृतं मंत्रे साधकस्य चातुर्यपो
शकवपनाद्यंशो हीनेमध्यसमन्त्र्वेकथयामिसमा
मनः नवाहीनेंशाश्च विज्ञानीयात्मध्यमंसाध्यरूपिणाम
शिहंदैवमभिहंचउनमंपरिकीर्तितम् कथमित्याह
मंत्रावर्णनविश्लेषमात्राविंदुसमन्वितम् स्वात्मनामात
रेतहृयोभागेस्ययोजयेत् ॐशिवायनमः इत्यादिकेमंत्रे
ॐकारादिमंत्रात्तरमात्रादिभिरकारोकारादिभिर्विन्दु
नादसमन्वितेविश्लेष्यतिअकारोकारादिमात्राः विंदुंच
मकारमात्रकल्पनयास्वरूपकल्पनेवंशिकारवकारा
भ्यांइकारमाकारंचविश्लेषयेत् अकारमात्रार्थस्वराणा
मेनकृत्वश्रिहिश्लेषयेन्नानरयनावर्णान्मंत्रांनरवि
श्लेषितेतस्याकारस्वस्वराणामर्थंकल्पयेदन्यायोस्वराया
गादेवमात्मनेः शिष्यसंबंधिपयमामविस्मभिन्नादिकं न
नपकेकमलारेनहन्यानकमात्राभेदनविश्लेषपास्येति
लिमंनमंत्रस्याधोभागेयोजयेमेन अत म पा इ व स्व

य नमइति दशानामक्षराणामध्येविभक्तानिविसर्गमि
त्रनामाक्षराणिवा ३ ष ण ३ म १ ३ न २ इतिदद्यात्
यंत्रमंत्राक्षराणिबहूनिभवंतिनत्रनामाक्षराणिपुनः
पुनर्योजयेदामंत्राक्षरसमाप्तिंयोजयेदेवंस्थितेसति
नामवर्णान्समारभ्ययावन्मंत्रार्णमागतं यस्मिन्स्थानि
पतेदेविनमायंपरिकल्पयेत् शिष्यनामाक्षरमेकैकं
सर्वविरुक्तनामान्तकावर्णापाठक्रमेणगणनयाएकैक
नामाक्षरोर्ध्वस्थएकैकोमंत्रवर्णोयावदागच्छतितावद्
हन्यमानेनसिद्धसाध्यसुसिद्धारिभेदगणनेनयत्रेन-
दन्यतमेसनामवर्णानिपतंतेसंपुटेन तमायमितिसु-
भंसत्त्वकंनिश्चित्यात् यथोक्तंमयसंग्रहेस्मायांनीष्टेन
राष्ट्रांयभवेन्यायायास्त्वतइति सर्वत्रगणनोपायप्रदर्शनपू
र्वमायस्यरूपमादर्शयामि रेखांशुलिरेखांसकाष्ठिनेत
मिन्यायंसच पर्वाणिप्रथमेसिद्धसाध्यश्चवद्वितीयकं
स्तृतीयेपिसुसिद्धस्यादरीन्तैंयस्तुनर्थके श्चनेनक्रमेण
नामाक्षराणिमंत्राक्षराणिभ्यावद्गणयित्वायंपरीक्षते
तत्र सिद्धसाध्यौपरित्याज्यौदानस्तस्यकेनतु सिद्धरूपसु
सिद्धस्तुभुक्तिमुक्तिफलप्रदाः सिद्धसाध्ययोराद्यंतस्थित
योर्वदत्सयोर्वापरित्यागः सिद्धसुसिद्धयोस्तस्योकारःक्र
मेणभुक्तिमुक्तिप्रदत्वात् यथोक्तं सिद्धांतेसिद्धेनवस्थं
साध्यानेकृच्छ्रसाधनासुसिद्धएवंसिद्धस्तत्रार्यंतोनप्रसि
ध्यतिइतितनयोवस्तुडाकृतायोनसुसिद्धोभ्यपिकोयदि
सिद्धेनालभ्यनेत्राहयाम्न्नतिसाध्यपिसाधकइति सुदा
कृतायांअन्यशाकविषयेनिश्चितायांसाध्यपिकेचिद

श्री
स्व·प्र·
२००

200

नर्वाम्नायानेसन्निमंत्रमूर्द्धिराध्यत्वेनगृहीतत्वेन्मत्रार्थः
इयंचांशकपरीतायकान्तरमालामेत्रयोगकर्तव्या य
थाक्रमेकान्तरेषुकूटेषुमालामेत्रेषुवापितिनि अंशकेन
परीतेनपरीतानान्यमितिनिकूटेषुइतननेषु अनएवमा
यानेत्रेवदेवीशेनथाहृदिशनदत्तरम् ननत्राशिशक
स्यादित्यत्राच्यत्रोक्तेनदिर्थविचारात् यस्त्वंशकविस्तृ
स्मादूरवोत्रवरानने नेमध्यमस्यंसमध्यनत्यानिमा
ध्यमंत्यसेन यइतिकपालेशाघन्यतमः मध्यमंस्यमि
त्यारायनायांप्रयानीभूतत्वात् तस्यानइतितस्यावर्णा
कत्त्यास्यकापालेशादपादमध्यममितिश्रीस्वच्छन्द
प्रयंतयोदिरूपतयानपरीत्यइनिदर्शितं अथयकयश्री
स्वच्छन्दनाथपरिवारंप्रतिवारनयात्यामइत्याशंकयना
मपितमाह यतस्सर्वगतोदेवस्सर्वेषुंनर्गनसृतः नति
ष्ठितिदानामोनवर्णाः परमार्थतः यःसर्वगतोव्याप
केदेवः क्रीडादिस्फूलः विदानेदयनश्रीस्वच्छन्दभट्टारकः
सर्वेषुकापालीशादिषुप्रपंचत्यास्यावस्थितेषुंनर्गत
परमार्थरूपोयनस्ततस्मात्सपवनतकापालीशाद्य
त्मनास्थ्नतस्यापकस्यांशकस्यरूपासिद्धिमभेदव्याप्या
वस्तुतिंदृतानिपरमार्थतः ननव्याप्तितानस्थूनावर्णाः
किंचित्तार्वंति उक्तंहि प्रागनेषुकूतोमोत्तइतितेनस्व
स्यावरस्यावरणभेदस्यात्त्यथाकल्पनेपितनत्वभूमेक
कप्थितेसरहस्यंतेगुत्याहूल्यनरंपरम अथयकप्थिते
मिन्गुक्तेनन्मामाणिकर्तेपरमशिवान्मभूतिगुरुपारम्प

पैशो रहस्यं मंत्रमवतीर्णमिति दर्शयन्मया यदिव्यं तस
मेयषडंकुशकरपति श्रुतसंज्ञावतारार्थं कथयामि समा
सतस्तत्र षट्त्रिंशविग्रहात्यातं शिवात्परमकारणात् ध
निरूपं सत्स्वरूपं नसमुद्रस्य प्रभावितम् । तदेवापररूपेण
शिवेन परमात्मना मंत्रसिंहासनस्थेन पंचमंत्रमहात्म
ना पुरुषार्थविचार्याशुस्थापनानि पृथक्पृथक् लौकि
कानि शिवानानि परापरविभक्तया तदन्वयरूपेण
नां स्वे स्वे विषये गोचरे श्रुतिष्ठ छन्दसा वेदं कोसर्वं पस्य
स्वया शिवात्परमात्परमात्मकश्रेयोरूपात्परमकार
णाच्छिवानां कारणानां सर्वेषां स्वभिन्नो भासमकारस्त
एवाहष्टः परद्रष्टैकरूपो विग्रहस्वरूपं यस्मात्समाहितं
मेतत्पदं ङ्कारस्येन पंचस्थानादेशेन श्रुत्यचतस्मिं स्त्व
रूपमेवमायातं प्रस्मरणास्फुरणोपस्थानस्थानिरूपं नादा
मर्शात्मकं सत्स्वरूपमप्रमेयं विश्वव्यापकं वाकाशादिक
लाकलितनवाभावान्समुद्रस्य प्रभावितं महाज्ञानरूपं
यत्तदेवापररूपेणोत्पन्नां श्रीमनभट्टारकाराध्येन शिवेन
दशांशकेकाभंग्या वक्षिणसद्योजातान् पंचमहामंत्रशरीरेण
पृथक् पृथग्गतान् ग्रास्थानस्मारंस्थापनानुष्ठानानि लौकि
कादि शिवानानि विचार्यं तत्तत्सिद्धिसाधनार्थं मपर रू
पेणोवस्थलेनवेदादिरहस्यांतनन्द्रोतो भेदाट तना
नाशास्त्ररूपमनेन ग्रंथमर्दशात्मकं निवद्धं मंत्रसिंहा
सनस्थेन सार्धत्रिकोटिमंत्राधिपतिमित्येनैव शास्त्राने
मस्याव काशो दत्तः पंचमंत्रमहात्मनोत्पन्नेन श्रीकंठा
यमेहिनाघ्नकनानस्थानोद्धेदस्तवितः तत्रहि ग्रहष्ट विग्र

श्री
स्व.ग्र.
२९

ष्टांताद्विवान्यरमकारणान् ज्ञानरूपं विनिष्क्रांतं यन्मुख
वदनं महत् इत्यादिनानाविस्तररूपं निरूप्यतेतो ज्ञानमिदं
सर्वेचनवर्गफलप्रदमित्याकाङ्क्षतो भवेदेवनानाशा
स्त्ररूपंबोदयप्रदर्शिनः तदेवसंवेद्यरूपं इत्यनेनतत्तद्ग्रा
ह्याशयपानमित्यन्तसारेणाभिमतभिन्नफलाप्ति
शास्त्राणिवस्तुतोवाक्यतयापरिस्फुरन्तीभिन्नविमर्शका
रणात्मकत्विनसमस्तभेदाभेदरूपंचानीतिनत्याविधवा
मिहितंतनवद्दयतितिभिनविदानंदघनतत्वविश्रान्तिपरमा
र्थान्येवेतिधनतितङ्कं यतश्शिवोद्भवेसर्वैशिवधाम
फलप्रदमितिपूर्वेपरसंवेद्यमलनाशास्त्रप्रसरस्यप्र
दर्शसंवेद्यान्तरमपिगोचरत्तांमपिप्रदर्शयामीत्याश
येनापरशिवेनापिइत्यभिदधुकाय्यंतरत्याह गुरु
शिष्यपदेस्थितास्वयंदेवसदाशिवः पूर्वोत्तरपदैर्वाक्यैः
तन्त्रसाधानभेदतः तज्ज्ञानमीश्रयेन्नमीश्वरेणाशिवे
क्तिवाः विद्यापक्षस्थितेएवंविधेशेभ्यस्तस्याद्दानात् दे
वपरवांछक्तिमयश्शिवभट्टारकएवसदाशिवइतिग्र
हीततनन्दूमिकः स्वयंगुरुःशिष्यमदस्थितेनियतिभा
तविप्रकृष्टश्रनिवस्वभावासत्वात्तेनपरममहेशरूपं
नीवांछक्त्यास्त्विनपूर्वोत्तरपदात्मकैर्वाक्यैरुपलक्षि
तेतन्त्रमशेषशास्त्रसंदर्भमयंनज्ञानंचेश्वरेप्रदाहिति
संक्रामितवान् स्वाधारभेदतन्त्रइतीश्वरात्मकसाधारभे
दमाश्रित्यस्वरूपेणदात्मनानास्थितेनेत्यर्थः तज्ज्ञानमीश्वरे
रत्नवधितिनपादः एवंश्लोकांतेग्रसूचितिपोजपिनाग
नवात्मरूपेणेनव्याख्येयः इयनामरहस्यसंपेदर्शिनःशिवे

कृपास्तदाश्रितेक्षयेत्यनेनायानशक्तिपातोनोपदे-
श्रयइतिध्वनतिविद्यायाइत्यष्टवर्गविभिमातविद्यास
मातृकापरेनिवल्पमाणमातृकावाच्यायादेव्यानथा
वेधनप्रधानत्वाद्विद्याशब्दवाच्यस्ताशेषसमावेशाम
स्थानेनभट्टारकादिस्थस्त्रविद्येशेभ्योमंत्रचक्रवर्त्तिभ्य
ईश्वरेणप्रोक्तंतेचंतज्ज्ञानंचकथितंसंक्रामणाक्रया
विमर्शपदंनीतंश्रादशादिनिभंस्तुल्यसप्रकर्षायय
पिभगवतोमातृकानन्तस्याश्वमेज्ञापरमेशवदेवामेघ
ज्ञानमयास्त्यापियावत्परमेशेनाष्टवर्गविभेदेना
वभासितातिविद्यानवयाप्नितावदशेषविश्वमेदवा
भिरक्षेनिमग्रेवस्थितेनितिनामन्त्रजपितमीश्वरेणावि-
श्वानन्निहृतयाज्ञानसंक्रांतिरत्रकल्पेमपयपैवेतःश्र
भृत्येनतालसमंवयःश्रस्तत्रितःमयापितवदेवेशस्ता
पिकारसमर्पितमितेनावमर्यन्तेभविष्यति पर्यंषष्ठ
मीप्रसरणापर्यंतंशाश्वस्थितिमध्रकामध्यमाप्रसरणो
णाह मायानियतिपर्यंतैलसाइरवापितन नस्मा
दितिविद्यानन्तचक्रवर्त्तिनोनन्तभट्टारकादिस्थानेन
मायानियतिपर्यंतैरिनिमंडलिप्रभृतिभिःकेवलकवा
सिभिःचक्रहैरवायोनिसंक्रामणात्यतैवनतोनेनतरेन
देवतानेनतथैव श्रीकंठेनेस्वरान्मामेव्हानेपरमगुर्लभ
म् अथेहिभगवानीश्वरात्मनस्त्रिवस्पशिष्यामंइलाया
स्वतेनेनशिष्याःश्वमग्येवनस्तनाधिष्ठानात्तरकहारंभ
रेनेनयास्यापितार्इतितेषामेनन्ज्ञानसंक्रांतिनकृता
ततोपितथैव नेनायितरपःश्रोक्तेनहृदागामीस्वस्छ

श्री॰
स॰ स्व॰
२०२

यावत्प्रधानाद्यनुग्रहं नंदीनाथेनाविद्यान्तः समापि
वपुरादीनां नयाच्चैवाभिषेचनम् श्रीकंठेन पुराटनेते
त्रसर्वार्थसाधकम् यद्यपि गणानेते श्रीकंठनाथाभि
त्तयाप्यसौ शिवशिष्यत्वेन प्रभावातिशयवानितिसो
ऽर्थस्य प्रकृतिनैव वर्तिनं क्रोधायत्येकस्मात्पारनत
गतानां च शतरुद्राणां नाम रुद्राणां मध्ये ग्रहीतानाममा
पीतिकेलाभवाभिनतंत्रप्रवक्तः भगवननंतमापने
रुक्तिः नदिव्यमनंतनाथाश्रीकंठश्चेश्वरभट्टारकानंन
स्यवस्य शिष्याः मंडलिनस्तनंतशिष्याः क्रोधादयस्त्र
नरुद्रांताउमापतिश्च श्रीकंठशिष्यात्तु न्यादिह भगव
तानेनयनवेटकनंदनेन मंडलिनः श्रीकंठक्रोधायाभ्र
नभवास्मदीवेशाः एते कलादियोगात्मकदीक्षानमः
क्रियापरमेशनेश्चमैनयथा कावसारंभ विसना
कविन्यायमध्यैतेनि व्याख्यायनेन विशेषेणादीला
यिनैवाभिषेचनं क्रवेति च शाक्तसमावेशसंक्रमणात्तु
नयाएवें शाम्भवसमावेशपुरस्सरैव वैवेनादीतिनस्य
तानग्रहणाकाम्यनभिषिक्तस्य नहानेधिकारश्त्यादि
ष्ठे भवति ग्रन्थेन तंत्रेण ज्ञानेन च संक्रामणात्तु मैव मया
पिनवदेवेशिष्याधिकारं समर्पितम् इतप्रभृति वैश्वा
यां प्रसरः एवमभिधानानां गालाल्यं संबंधप्रकटीकृतमादि
व्यं नमादिशति नमपिकंटकटेभोगाद्दस्वविधिएवंकं
व्रतविभिः देवानां वसमानादिवाकृतानां लोकेशाग्रा
हनागानां यन्तानां परमेश्वरे विपरीतनाभिषेकरूपः
दिव्यादिव्यं संबंधमाह
कथयत्समक्षाणां च एवं देव्याः

विघ्नानुग्रहादिकार्यंयोनभगवनामहाकारुणिकत्वं·
परिपोषितम् अतिर्व्यासंबंधमाह अथिभिर्मन्त्रैरपि क
थयस्वेतिश्चित्तदेवोवह्निपराशक्तिस्वभावाविद्यापिण्डा
ग्नजित्स्फुलारस्समरस्वहृद्यानन्ददाचार्यदेहमाविष्टा
नुग्रहकर्त्तृत्वंयवादिव्यसंबंधपर्यंतपरापव स्संबंधसर्व·
त्रमन्त्रपत्नीत्वभिहितंभवतितदुक्तं सर्वपरकलामयः
महानवांतरेदिव्यामित्रोदिव्यक्षतन्त्ररापतित्रिकहृद
येउपसंहरति एवंतच्चवरेदिव्यामिदुरन्तकरणाङ्कम्
नपायुगमतत्वंकार्यंनदेयंपसाकसाचित् यद्यपिपृथ्वी
कैसर्वज्ञत्वेत्रेतवापिकारोदत्तस्त्याथापितथापियदेवा·
मितिनिर्णीतनिर्णीयमानपटलगतरहस्यार्थस्वा
ताहरम्नहृष्यंमिदंदत्तिगोतस्म्मतभैरवतंत्रमात
मध्येश्रयातभ्रतेदिव्यसर्वभोगापवर्गप्रदेतंत्रेतत्वया
गृहनीयंजपेष्टेशाक्तिपातवतामेवप्रकाश्यंनेतरेषा
मितिशिवम् अथवेदभ्यकर्मानेनिखिलमिरमियक्ता
मनत्रासहृपेविश्वयत्स्वप्रस्तनेपरमशिवपदालोकप
र्यंतमेतत् शास्त्रंवाक्यंकोवाकाक्षितिविशत्रिगलच्छे
दविश्रांतिलब्धस्वच्छंदच्छंदधामप्रथनपरमिदंस्तात्स
मयस्राजेतोः ॥ ८ ॥ इतिश्रीस्वच्छंदोद्योतेअष्टम
पटलम् ॥ श्रीसच्चिद्घनसद्विनोदरंजकसकलाधि
तिम् विद्यामयानाकलेनतत्वेयस्वेभैरवमाश्रये साधक
हेशनाशप्रयत्नचश्रमणवनिरूपणानंतरंतदुपयोगि
वहूप्रमेयगर्भकालस्वरूपंसमभिधायांशकंसत्तवमु
के प्रसंगागतशावलशैदर्शितः अथविप्रोच्यविधानेनक

श्री· स·स्व· २०३

203

हितमभीष्टसिद्धिसाधनं श्रीकोटराक्षविधानं रक्षाचक्रप्रवं
चमप्रसिद्धिनमम्यनुजिघृक्षयाशतिपिपादयिषुः श्रीभैर
वउवाच अतः परं प्रवक्ष्यामि रहस्यमिदमुत्तमं अत्रस्वहृ
दाख्यानक्रमसूचनाय प्रकर्षेणानुजिघृक्षादरेणावक्ष्या
मि नन्वमेरहस्यमिति सर्वविघ्नप्रशमनं फलितमभीष्टसि
द्धिप्रदं च अनन्तपवादयक्षकस्य विदाख्यानेन नैवक्ष्यामिस्व
यते शोभनं चनं परं नन्वावहितं न वेयस्यादरन्यामश्रेन
योगपतमविरलशिष्यविषयं नमस्यानुष्ठानस्यानिष
न निश्चनस्य योगपद्देवीव्यतिरेकेन नैनदन्यस्य कस्या
पुत्रमेनद्गुह्यं टायनि महाभैरवदेवस्य क्रीडमानस्य भा
मिनि रक्षिसंहारकर्तारं हृदयांत विनिर्गतः महाभै
रवदेवप्रथमपटलदर्शितनिर्वचनस्यिन्यास्यच्छेद
नाथलस्य निश्शेषविघ्नप्रशमनसर्वसिद्धिसम्पादना
य जिघृक्षालिकाक्रीडांमाक्रीडायेन ऊर्वनस्वस्य नंत्वा
शत्याम्नायकान हृदयान्तरक्षिसंहारयोः कर्मी वक्ष्यामा
श्रीकोटराक्षनामादेवः अरेशोद्धेव विनिर्गतः समुद्धा
लितरक्षार्थः अनयं च भगवान वीरहृदयउच्यते तं भग
वन्तं दर्शयितुमाह कल्यान्तवह्निवपुषं प्रलयाम्बुद
निस्वनं नडिस्वं जानिभो हृदं ज्वालासमप्रभम् वेडा
सर्पांश्चिनयनं कोटराक्षं नसभीषणं बाहुहस्तस्यला
भोगभेनागयज्ञोपवीतिनम् स्फुरन्नागशिखाम्बुजटास
वं कौं उलभूषितम् सर्वहारकृतानोपं सर्पकंकणान्
पुरम पिंह चर्मपरीधानं सर्वमेखलमंडितम् गजा
चर्माहृत पटांशप्रांक कृतशेखरं पंचवक्त्रं शिवारूढं

शवारूढं त्रिलोचनम् कपालमालाभरणं खड्गखेटकधा
रिणम् पाशांकुशधरं देवं शरचापविनाशिनम् कपा
लखट्वाङ्गधरं वरदाभयपाणिनम् भिन्नाञ्जनचयप्रख्यं
स्फुरितानलभासुरम् ब्रह्मेन्द्रविष्णुनमितं त्रिदशैरपि
दुर्लभम् सर्वमेतन्मयगुह्यं व्याख्याभिर्व्याख्यातमनव
म् न दिव्यं ज्ञातिमेतज्ज्ञातेदं देय स्पजटानां ज्वालानां चा
समाप्रभादीप्तिर्यस्य कोटरं कुहरं नदाकृतीन्यत्तागि
यस्यानेनान्तत्रन्ननावहिर्दृष्टिर्न चदर्शयतिस्व दृष्टभी
षणान्नेनाशेव क्रमम् मेखलाशाहेन क्रमः ईश्वरः त्रि
लोचनमिति प्रतिवक्रमेवनारितेमंडलोकृतदेदश
स्फुरितानलप्रभम् निःशेषविघ्नभक्षणापरतेनेनरू
पमनव्यग्रात्येकपादस्मिति प्राह एवं तेभैरवं देवसर्वे
दपरिवर्जितनम् सर्वे दनाशमेववज्रूपत्वादनेन
स्वभीषणेन विघ्नमेवास्मनेनरूपेणाविनयदिग्भवः
स्वनस्थ स्वरणानाशयेदेव पापसंचात्मस्वेनमा
प्यापिनां व्याख्यागुह्यावकमाकेनमहापापप्रशमं
नायैवनेनैवं विघ्नं रूपं स्वेच्छया गृहीतेन मनः स्मर
णा देवोत्तनेंदुष्टभोगदानाद्योग्यो भूते पापसंचा
नेनाशयन्नेवान एव च वक्त्रं वंक्रं दंष्ट्रा विभक्तभट
रकाद्योन्य एव देवेव्याख्याधिकरणाभूतमहापा
पभक्षणाद्येव गतं किंच अस्य मंत्रः परा व्याख्यातहि त्रि
शान्तरसंस्मितः यस्त्वं भीषणानुपाशगुणानयापंचप्र
णवपूर्वान्तेनत्रलीनंजपेन्मनम् प्रागदृष्टेन वपंचप्र
णवपूर्वानयोर्यस्पतं तत्रैव पंचप्रणवस्त्रूपेलीनेव

श्री
स्व॰ग्र॰
२४

204

श्रांतेनाक्लिन्यर्थेनदाक्षुगितंचेमंमहामंत्रंमुञ्जानेजया।
वसरेजयेत्‌ अतश्चैवंवाच्यवाचकइमाभ्यादीनवाह्यो
वेश्वर्ययुक्तमाज्ञाविविशिष्टदेवतापरिहनतेनरत्ना
भ्यामस्यज्ञाविंशदत्तराद्यत्नमितिश्रवृणान्नरमेवे
तत्‌ नदीरूशस्यतस्यकल्पंप्रवक्ष्यामिसमासान्नवि
स्तरात्‌ कल्पतेश्चराध्यतेनेनेनिकल्पविधानेनमाहस्र
वीक्षेभूप्रदेशेषुविमृष्टेसुमलन्तणेपुष्पप्रकारसंकी
र्णेगंधधूपाधिवासिते तत्रमंडलमालिख्यहरवीक्षैदं।
र्णेकेस्मृभेः एकहस्तंद्विहस्तंवा चतुर्हस्ताष्टहस्तकम्‌
सम्यवृत्तंसमंकृत्वाचतुरस्रसमंततः एवंवन्स्ययथा
तान्दिग्भागोस्तवरान्वे हृद्वीक्षैर्नियाम्भानतरञ्जसा
पानरइतिवाक्येनस्वचितः वर्णकैस्मिन्द्रादिभिस्ममना।
र्थमेनन्याकनान्माण्डलाद्धिशिष्टमंडलमित्याह चतु
र्द्वारसमोपेतंश्रेष्टपद्मसंकर्णिकम्‌ मध्येपद्मसमा।
लिख्यशोभनम्‌ एवंसमवृत्तंकृत्वावार्य्येवेवनवर्तुल
म्‌ चतुरस्त्रंतदामेवावार्य्येवीथीप्रकल्पयेत्‌ मध्यप
द्मप्रमाणेनद्वारंकल्पयेनएवंवत्‌ एवमिति चक्रपरी
तमाणानुसारेणसम्यवृत्तंवर्तुलंभ्रमंकृत्वातस्या।
समंचचतुरस्रंकृत्वावेथीकल्पयेत्‌द्वारेतेनपद्मतेव
मानेकंटकपलशोभोपशोभाध्यांचतस्रश्रुदिलद्वा
रचतुष्टयं कल्पयेदध्यानिष्यमेमंडलेसाधकः भस्मो
द्धूलितदेहस्तुमहालंकारभूषितः केशयज्ञोपवीताच
दिस्वामासस्थानेद्वियः शोवार्च्चपात्रहस्तश्चसकलीकृ
तविग्रहः पश्चिमास्यप्रविश्यभैरवंपूजयेत्प्रियेप्रया।

वामनसंस्थेन भस्मोद्धूलितनवादिना साधकस्य मंत्रा
यनावेशारेमहाव्रतिनमक्र मनपवपरभैरवाम्नका
रिन्नेनापिनरभिमानिनो विज्ञानभावसास्याग्रज
लस्नानादिनोक्त दिग्वासा ऽस्यपात्रमायापदः मय
नैद्रियनादेवच दिग्वासा स्तदन्यस्य संयमनाशो नैव
कौपीनग्रहणान् ॥ शैवमेश्वप्रकरणासामर्थ्यान्महा
शैवपरनो स्वमर्वेनोस्वप्रकारेण वामनस्य मंत्राग्वक
यथस्वजयेन क्षच भैरवमिन्याह ॥ मूर्त्ति द्वात्रिंशकेनतत
मेव सकलं देवं स्वच्छं देयरमेश्वरम् ॥ मूर्त्तिं हंसपरेणा
नि सर्वौकेन विमंत्रेणाद्वात्रिंशाक्षरेणाच सकलमूर्त्तिरू
पेणानमोवनिसर्वौकं हिमवषिहैन्याह ॥ यत्नस्यामिनि
भौसमनामयमरूपकम् ॥ तेनचावाहयेद्देवि परमस
वौक्तुष्ठेनिभौसोयस्यमनामयं यामंमायासमंप
हरमरूपकमनाकृतियतन्मध्यं निष्कलां नमस्कृते
नम्रोक्तनीत्याध्येनाक्षितेन सहितमावाहनमुद्रयाम
वाहयेत् ॥ पूजनार्थमभिमताल्लोकयोकिंच ॥ हृच्छिरस्त्रा
शिखांनत्यावमंनेत्रं वरास्त्रेवतनैवपीकल्पयेत् ॥ ते
नैव निनिष्कलेनहृदाद्येगमंत्रेणाननुप्राग्वमंकलेनत
त्कलपंचकमंत्राणां नननसकलादिविभागोऽस्ति इति
प्राग्वन्नेन्यासान्नेनरं भगवलाकृतो निष्कलाद् न्यास
इत्यंच निष्कलसकलात्मैकनूपेभ ॥ गवन्यार्षानस
मयपव निष्कलमंत्रोनोऽस्या निष्क [illegible] विहि
तपरमकरणोवमल्लवत्यनैष्कला [illegible]
ते स्थापनेसनिधानेचविरोधोद्वादि [illegible] मंत्रे

श्री:
स.म.
२०५

205

नैककर्म्मवंउक्काउक्तेवरानने स्थापनादिसर्व्वं पूर्व्वं प्रदर्शि
तमुद्रावंधसर्व्वं कर्म्मथं तेनैवेति निष्कलसम्पुटितेन स
कलेनोक्तमिति स्थापनाद्यं तक्केन स्वागतं पाद्याचम
नस्नानादिआत्मनिवेदपर्य्यंतमित्यंच मध्यस्थभैरवं
एम्य अरुः षंकसमवितम् मध्यस्थ इति मध्यगतभैर
वं इति भैरवतेज इत्यर्थः किंचात्र पद्मवाह्ये द्वात्रिंशद
रके चक्रे ततः पत्रस्थिता देवी द्वात्रिंशारौ निवेदयेत्
पूर्व्वारकात्समारभ्य यावदंते व्यवस्थिताः पत्रस्थिताउ
त्पूर्व्ववसेत्युमसोक्तानात्मतिदिक्तत्रात्तमारिस्थिता
नां च तत्पूर्व्वचक्रे सन्निविष्टा इति द्वात्रिंशारौ इति उक्ता
वलोपपेक्षरसेन द्वात्रिंशद्देवी द्वात्रिंशतेवारौं यथांद्वा
त्रिंशद्द्वारौ समं विधिभिर्विभज्य निवेशयेत यदाह तासां
नामानि वक्ष्यामि द्वात्रिंशत्परिसंख्यया तानि मंत्रस्य
अत्तरस्कारसारतत्तटशाप्प्यमना मातात्वरूपाणि
निरूपयति अरुणा [illegible] घोषदेवी च [illegible] रेवती ३ भोग
दायिका ४ स्थापनी ५ घोरसंज्ञा च ६ रक्ता ७ भारा
भैरवीति च ८ घोररूपा ९ रवा १० घोरा ११ रति १२ नाराय १३
रूपिणी १४ भयहानि सर्व्वप्राणे वै १५ सर्व्वदा १७ च तथा
वरा १८ ततकीव १९ तथा पार्व्वती २० वंधरा २१ सर्व्वगा
२२ तथा रौद्री २३ तथा भामणी २४ चैव नागिनी २५ च
मनोहरा २६ [illegible] त्तम्भनी २७ रेघरणी २८ चैव रावा
[illegible] महाग्रसा [illegible] मिनी ३० भयापहारिणी ३२ देवी ते
[illegible] चित्रिणी त [illegible] क्रमात् ततः क्रमादिति मंत्रात्तरग
तक्रमात् समारोप्यर्थः एवंचाभिदयतः केवलं मत्र

स्यसर्वनिर्गीनवाक्यार्थरूपावीर्यव्याप्तिर्यावहुलानुसारे
णप्रोक्तदेवताचक्रव्याप्तिमयत्वमपीत्यादिशतिदेवः स्वा
मोदेवीनामोवाहनादौमंत्रमाह प्रणवादित्यनोवर्णादे
वीनामनेतित्सत्या सर्वासांतुविधिस्यैषकर्मव्याविदिवे
दिना वर्णोइतिद्वात्रिंशदक्षरसमंधीक्रमेणैकैकइत्य
र्थः नामेतिचतुर्थ्यंतनामित्यर्थाद्विधिरितिएजादिविष
योमंत्रस्वारणप्रकारःविधिवेदितेमेषावाहनादावा
मंत्रणविभक्त्यंतंनामतत्यानत्वर्कंमोनुसारेणजातिश
योगइत्यादित्नुमंतव्यमितिधनतिस्रथ्यामोदेवीनांप्र
तिदिशंचतस्रणसर्वैक्तनोमोभैरवीयत्रपंचव्याप्ति
नत्वलोकपालानुसारेणभैरवानुसारेणध्यानंनिर्दि
शति हेमाभंशाकचतुष्कंतदिंद्रचापसमप्रभं पतत्र
विचतुर्वाङ्कंवज्रहस्तंसगर्वितम् कपालमालाभरणं
प्रहसंतंविवितयेत शाकचतुष्कलमितिपत्रशाग्दल
संश्लिष्टानांचतुष्टयमितिविष्टमकृणादिचतुष्कंतदिंस
तित्सत्ताइमप्रभंवज्रहस्तंचेंद्रचापसमप्रभमितोप
तस्फुरनानावर्णाभास्वरमूर्धवक्त्रस्यनिष्पपंचतास्ति
द्यतुगणाताताप्तीतिपंचवक्त्रशक्तिमदीयष्ठितमपि
देवताचक्रेस्मायकस्मिद्धातुग्रणेनगृहीतचतस्रस्वे
यातभंजादित्रूपंदर्शितंपकाचचतरहस्तेवज्रस्योक्तता
दत्र्कमपिकपालखट्वांगपाशिमभयकरतंत्रशे
नभैरवरूपानकाराङ्क्षमतस्त्रकपालमालाभरण
तमपिसंगानमेवेतितदनुसारेणप्रतिवक्त्रंत्रिनेत्रत
मपिगंतत्वंसगर्वितत्वंप्रहसत्वंचनिर्दिष्टमितिद्दाना

८८

श्री·
स्व·सु·
२०९

206

न्त्रशूलेनकिंपदेनहस्तितम्राशयान् यत्रस्नानंनर्मदेवनादि
प्रहसितननतोनेसर्वत्रचतक्षेनमंतव्यनथाकपालखे
टांगहस्तनादिकंच अग्नेयंरक्तवर्णाभंशक्तिहस्तंस
मन्मरेत् दंडहस्तंस्मरेद्याम्यंकृष्णवर्णंसुभीषणम्
नीलमिंदीवराभासंनैरृत्यंखड्गहस्तकं पश्चिमेवारुणा
दिग्भागेपाशहस्तंविचिंतयेत् धूम्रवर्णंसमीरदिग्भागेध्व
जहस्तंस्मरेद्बलम् उत्तरेयक्षलेशंगदाखेटकपाणिवं
स्फटिकाभंसत्तद्रैशान्यांत्रिशूलाग्रपपाणिकम् उत्तरस्मि
न्देवीचतत्रहयेखेटकपाणिनरुक्षकाटेनोक्तंनादभय
पाणिणंवंनध्यानवंचनर्मदेवनादिसर्वमन्त्रागवन्
स्त्रध्यानेफलमाह एवंध्यानपरोयस्तुचक्रमेनतम
द्भ्यसेत् वत्सरावाहृदागारेहेनस्यात्सिद्धिर्भावेन
उत्तममध्यमधाममरूपाएवंध्यानसिद्धिर्मकास्येवजप
सिद्धुविनेसेत्रमाद्दिशति महेंद्रमलयेसह्यपारियात्रेवृ
देनथा विंध्येश्रीपर्वतेचैवकोल्लेगिरोनथैवच एतान्य
ष्टौसिद्धवरगणानिपर्वतस्थानानिकिंच गंगायमुना
सम्नायोसम्नायःकंकनंसमिश्रयोस्तयोभावनीप्रवा
हमूमिः ऊरुत्वेश्ववराननेगंगाद्वारेप्रयागेवत्रस्नाग
मेसमाश्रितः सरस्वतीचर्मण्वत्योरंतरेस्थेदशोब्रह्मला
वतैः श्रीननवैशाखपुण्यायांनर्मदायांनथैवच गंगाय
मुनाप्रवाहयोर्मध्यमंनवैदीनर्मदायामपिननेटेकिं
च सरित्प्रदेशेभभागेपञ्चषोडेमनोरमेपञ्चषोडे
मनोरमायःसरित्प्रदेशोस्तत्रभूभागरतिपोननाकिंच
येश्वयेश्वप्रदेशोस्त्रस्त्यंभुभंगवांछितैः नेशस्थानेशुदेवे

शोनियमस्थोजितेन्द्रियः वांनिरुद्धः प्रसन्नात्मालन्ता
रजपेरतः शाकभक्तः फलाहारीमोवारादशानेरतः त्रि
कालपूजानिरतः अग्निकार्यपरायणः भाविनात्माम
हासत्वोरत्नायाम्रविधानवित् यत्नस्समेवप्रासिद्धे
नसव साधयेत्सचराचरम् सद्यानामवग्रहार्थमेवा
वतीर्णोत्नानन्तेत्रस्ससानिशयंसिद्धिप्रदंनियमस्थ
३तिशौवसंतोषतनयस्वाध्यायेश्वरप्रणिधाननिष्टः
वाचनिस्रेषेणारुद्धाजपेकनिष्टीकृतायेनप्रसन्नस्य
क्तासंगसंस्कारस्मात्मामनोयस्यलत्वातजपेरतः
निप्राणवद्धात्रिंशनालत्तैस्सद्वाशाहोमैः ननुयथा
न्यमन्तरमेवसत्स्यलत्तलौकनेनिम्नत्तरशाहस्समेव
वाविनाभावात् लवेणान्तरसंख्येयेतिशाकेनोक्ताविव
शेषप्रतिभासनादेनस्यात्उक्तेः नचषणमासिकस्यप्रा
क्तचक्रध्यानस्यकाविदनुपपत्तिः नस्पेनजपसंख्यावि
ध्यविनाम्बुद्धसेवप्रोक्तफलहेतनत्वानचध्यानमात्रा
सिद्धिनेभवतीनिर्वाच्यमागमेषुशतरात्सत्त्रातिपाद
नात् जपेनमस्थोविनैध्यानेनप्रत्याचक्ष्महे यदिप्राक
चक्रध्यानेमत्रजपोऽङ्गस्यात्सम्भक्ष्देवीनामपिजपनि
यममभिदध्यादित्यलंभाविनान्मामृग्स्पत्नहृदयः
श्रनपवमहासत्वः मावष्टंभयुक्तमुद्वविनः रत्नयावि
ग्यंपाम्बुयाकायादिनूपायाम्रकारान्तेत्रपालवल्यादेः
विधानविदितिकनैध्याजाः यदुक्तं साधयेत्सचराचर
मितितन्तं नेपेणादर्शयन्भाविपटलप्रमेयवस्तकटताः
यतिकालाग्निनरकाल्यवपानामाहारकेमूत्रः समलो

३०१

श्री
स्व॰ स्व॰
२७

207

केसव्रलांडे पंचाष्टकशतनः परं देवयोन्यष्टकं चैव प्रधान
पुरुषोत्तनकम् नियतिकालनतत्त्वं च रागो विद्या कलान्तथा
मायाविद्येश्वरं तत्त्वं मासदाख्यं शक्तिगोचरम् सर्वं सिद्धात
नायामान्तेव्वय्रजप्रभावतः पतत्समनेनरपटलनिर्गो
ष्ममार्गो शक्तिततांतेसर्वं साधकस्य वशो भवन्त्यतस्त्रशि
वरूपः साधको जायते इति यावत् यत्र चैव हि स्वमस्या
वेशावर्त्तनेनतत्र देशस्था पीयन्यायोमिनसिद्धीनां प्रि
नपवेन्याह एवौक्तं कर्मैवै लित्रमपमेमप्यमोजमम्
साधयेनात्र संदेहो भैरवस्य वशो यथा स्वपमादिप्रा
गवन् मारणोच्चाटनावश्याकर्षणशांतिकाप्याय
नादिचैयपदपमादिकर्म एवं मुक्तेन दर्पिययोक्तं द्रव्य
पुक्तिमहकृतनमयं मंत्रराज एवौक्तं न्याये नेवजपल
तेशोमहोमेनाराधितस्साधयतीति सिद्धपपवार्यभै
रवस्य यथैव वतत्स्यात्र स्वलब्धमास्वासो ह्येकमः
सिद्धिलिंगस्थयोगपतमसाधकविषयं पतदेवदर्श
ने द्वाविंशद्देवताचक्रपरिवारे विनेकवीरे निरूपय
न्नमाह एषैकवीरमाश्रित्य स्वगणंकासमवितम्
जानितेयागमुतेकृतात्र एपत्रतप्ताप्रयेतजयेन्मवैवि
पिता एवमेव देवी परिवाराय परिहृतेवक्रांगाष्टकं मा
त्रसहितं तवीरं साधकानां मुक्तिपदं मितततानसिद्धि
साधनी योयं तेयरमेश्वर एवौक्तविधिरेतिमस्मास्मृति
नगात्र रुद्रादिनो कैन सर्वेशाक्रमेण एवौक्तपवतंदै
स्वाराधनार्थं होमात्मेन विधिनाप्तज्ञेयेन्नतप्रोक्तमेवाख्य
केजपंहोमं स्वप्रतिजायतनत्स्यामेद्ये जपहोमार्चनेरता

ध्यायन्नेवं महादेवि सकृद्धं परमेश्वरम् प्राप्नोति चिन्ति
तान्कामान्देवि नास्त्यत्र संशयः नास्त्यत्र संशयस्तत्रा
रूपवश्याश्रयः एवंसाधकसिद्धस्तत्रगोनाराधनेश्व
कारानन्तकारेणाकल्पप्रलयावधिन्माह अथयन्त्राभि
धानेश्वश्वरोदयजयेन्सदा तथाहं कथयिष्यामि नदे
कोऽग्र मनास्थितं तत्र द्वात्रिंशः द्वात्रिंशद्दलंसंयुक्तंच
क्रमालिखाप्सिद्धिनाभिकोलसंकेमरसंहसमंतवरा
नने गोरोचनांतसंगृह्य सिद्धालक्तकसंयुतो द्वकोः
कोडेन देवेशोह स्तिलं नममलिखेत् सिद्धे सिद्धार्थ
केरलकेन च मिश्राङ्गोरोचनाकुंकुमद्ववांकोडेननोली
न॰॰ नम्रक्रमथोऽत्रलेलिखेत् सिद्धालक्तकमलमके
विशेषस्त्वस्यसिद्धाभगवतीचार्चिकाततन्त्रास्ररहीः
नेनकांक्रमेणेलितवसन् अथास्यवक्रस्य विद्याराजक
र्णिकास्थं बिन्दुनादसमन्वितम् शाक्तवर्णं देवेशेन
स्सिन्धाध्यं समालिखेत् कथमध्येवरारोहेनयन्नायो
नयोपि ईकारवेष्टितंकृत्वा विद्याराजेनवामसंत्र
कर्णिकास्थं स्तिद्वात्रिंशद्दलवक्रनाभिगतनकमलक
र्णिकागतमितियावद्विननादशाक्रयोत्रलिपिक्रमे
णालेखिनव्यानामांचायंसन्निवेशः स्वस्थमितितत्रा
मेवंचाभिदयन्द्वाव्यस्वावकाभिननमीशेक्काकृत
मितिसूचयतिकथमध्यइतिनवामसंबोधिनः सका
रसायोककारयकारो नयोर्मध्यइतिका
उत्रस्यषस्यप्रथमभा गेनयनेनमृतरे
णाहवीकेननेत्रमंत्रेण रोपितमितिसम्बु

श्री·
स्व·सु·
२·८

हीकृत्वा तेनैव मंत्रान्तराणां सादवत्त्वलोमक्रमः
पश्चादनुलोमक्रमः इति सम्प्रदायः ईकारवेष्टितं हृल्ले
तिमायाबीजमालिख्य ॥ हीकारेणानेनैव मंत्रसम्पुटि
तेन साध्यनाम विवेष्टितं
कथमथ्ये लिखेदित्यर्थः अ
त्रचायं प्रस्तारः अत्रचनाग्र
संस्थानरत्नार्थेनवेनेदपि
लिखनीयमेवमन्यत्रइत्यं
कर्णिकायां लिखितं अ
कारस्यानिवेशायेत एवोक्त
देवतादेवि एवीजान्यकृता
यायथ्यो कैकैकमंत्रान्तरःपुणः
मध्यस्थे भगवत्समृत्वेन तन्नत्पराङ्मुखेनयेत्यास्त्राः
योत्रश्रच्छ तेऽङ्गभे साध्यमालिखेत साध्यमिति तन्ना
मकथ्यं भवगर्भेत तन्हकृत्वा ईकाराख्येन वेष्टयेत त्री
त्वा ॰ त्तवरारोहे ध्यानयोगसमाश्रितः भवइत्यु
णावः तन्मध्ये स्यदेवीमंत्रस्योक्तत्वात् तस्यगर्भे मध्ये
नेति निसाध्यं नामकृत्वा पश्चादुपरिवह्निमायाबीज
मेकनेकारेणाप्रावेष्टयेत तदीहत्यानिकन्नेव
नाविशेषितं साध्यनामैकेकानानिविष्टदेवीमंत्रान्त
रमध्यस्थालिखेदित्यर्थः अत्रमेदकमदाहरणाम एवं
वोणादप्यनेशाहृत्यान्यस्य च प्रथम कृत्वे सभागान्त
निमध्यापन लिखनीयं तत्था कृतं चैतदेकैकं देवीमं
त्रान्तं मध्यकर्णिकागतमंत्रराजसम्पावेष्टवीदिक्रमे

णा राहुलो निवेशयेत् । ध्याने योगसमाप्रिन इति भगवतो
देवतानां च स्वरूपं सिद्धिसमन्वितं यथोक्ताकारं ध्या-
त्वा तत्र्ञापि च भावयित्वा लिखेदित्यादिना देवं लिखित-
मेतत्सर्वमेव चक्रम् । कुर्याच्चैव तत्संरोप्य भोजरेणवा
तने दिग्गहकस्पष्टो वहिः कोंकरायात्मत्वा इत्यर्थः स्व
थैनम् । इन्दुनाकुंरितं कनाग्रछ्रपैशसजयेत् । इन्दु-
कर्पूरं पञ्चनेमध्यमेवान्यभृत्तिसर्वमंत्रे पश्यास्पाने या-
ध्यालेखितं समतं न समभ्यषते श्वश्वं । वरूपेश्वेव तत्रक्षैम
रथे निवेशं समम् । पंचरंगिकसूत्रेणावेष्टयित्वावरा
तने सिक्तेन मर्दयेत् तस्याहाइमध्यनियापयेत् । सिक्तं
मध्यनियापयेत् । सिक्तं मभक्षिष्ट
तो हस्तालिकं सर्वौषधिपरमसार हृ— यं
भूतमिति तन्मध्ये स्थापयेत्साध्य
स्याप्यायनायामरत्नादिपेफल
माह । यदा मन्त्रवशान्नानेकाले
नकलितं प्रियं श्रीहिविक्षितं
यानारत्नामेनां समालिखेत् ।
तस्य मन्त्रं नेत्रायेत इत्येवं भैरवोऽब्रवीत् । यदाशाहाभि
भकमस्य समालिखेत् । इत्यस्यादेशोयोऽज्यः मन्त्रस्य च पश्या-
त्तदेव्या ध्याहार्यं तेन कालाधिकारप्रोक्तैरस्यैवाश्रि
हे श्लिक्षितं तत्रापवव यकेतं रंमन्त्रशान्तेम सम्मिन्देहेय
निहितं तत्रैव कालमन्त्रस्याक्षे घसत्वगं तत्र वरूता इ
ति स्थित्वा श्रागं तत्र शतं नाम्नां तेकालमन्त्रनावैकेन क
लितं साध्यं नाना शुक्लादिमारत्नायदा समालिखेत्तदा

तस्यानन्तस्थक्रोधिस्यादितिभगवतोवोक्तमेतदितिना
त्रसंशयतत्वलिपिमात्राकथमेतद्भवतीतियतस्त्रीस
र्वेवीरश्रीभर्गशिखानिरूनिरूपितनीन्यालिपिरपिप
राशक्तिप्रसररूपैवातोभगवतोवैवंप्रतिज्ञाततत्वाम्न
न्यमेवैतन्नमंतत्वम्रुन्मरत्तणेश्वकारांनरमाह कपाले
शास्यगर्भेतनामयस्यसमालिखेत् भूर्जपत्रे वसारोरे
रोदनाचारमेतत् ॐकारपटमध्यस्थंरोचितंनशवा
वैः वौषट्कांतिश्रयागतनस्यमन्त्रेनजायते कपा
लीशः पूर्वोक्तान्तस्यगर्भेप्राग्वत्कथमध्येकोदृशेना
म ॐकारपुटमध्यस्थंमाद्यांतेयोरोंकारसम्पुटीकृते
तथाकृतंचसम्पूर्वोक्तेनयत्नान्तरेवौषट्जातिप्र
योगेनयस्याकृतेनोपलक्षितैः रोधितमितिप्राग्व
दनुलोमप्रतिलोमक्रमाभ्यांमाद्येनयोसम्पुटीकृ
तेदिग्विशेषानुपादानादष्टामूदितत्र्यंनेनतदा
वतत्येवमतिवेशोभवतिप्रत्रचप्राग्वद्वौकोऽप
लिखितनस्यजनमादितेत्रद्रमध्यनिधानपर्यन्तेसर्वम
न्त्रमंतत्वेनदास्याद्यंतरोधितस्योदाहरणांपवंपरि

ॐ जुंसः वौषट् ॐ दें ॐ ह फ्रो : स जुं ॐ

ई नारस्यभैरवाष्टकाद्येनस्यकपाली
शलिपारानस्त्रयेणारत्ताविधानेनमन्त्रंनयमूर्का

प्रसंगात्कर्मान्तरसिद्धिमपि यंत्रकर्मणादिशति देवःशि
खाङ्केन तद्वेशसाध्यनाम विदर्भयेत् स्वनलार्णम
यश्चार्धेसाध्यार्णेभ्र नियोजयेत् शिखाङ्केन शिखिवा
हनमंत्रेण एवं कृते विदर्भयेदिति अयं यंत्रभवेन्मूर्धे
नत्रो मंत्रः सकृद्वेदितिशखाङ्कं नरोऽकस्थ्यमागविं
साध्यमंत्रं कुर्यानलार्णैनेकारस्य दैकैकत्र साध्यनाम
लं कृत्वाद्योनियोजयेदित्थं विदर्भितमेतदाग्नेयमंड
लान्तस्थवायमंडलसंस्थितेकुर्याद्वाग्नेयमण्डलं त्रि
कोणं तद्बहिर्वाय्रमंडलं षट्कोणवर्तुलेपत्रस्थ
यस्य लिख्यते तस्य वैज्ञायते दाहः वाह्याभ्यन्तराग्निदी
पितत्वाद्ग्निवर्णमध्यगतास्तत्वाच्छिखिवाहनविद
र्भितत्वाश्चकिंशिखिवाहनविदर्भितमात्रणैव नामा
ग्नेयमण्डलांत क्रियते न तन्मात्रमेव किंतु फट्का
राभ्यन्तरोपितमात्रेण तेनेह शोऽस्यचक्रस्य निवेशः फट्
कारांत शिखिवाहनबीजविदर्भितमितिव्याख्यानम
सत्याद्वाक्यार्थस्याभावादेतद्देवनां तरं च मंत्रनाम्ये
एतत्पितापत्रस्थमध्यगतमेव ज्वलंतं चिंतयेत्साध्यं
दिनानां सप्तकं यदि तत्तस्यतत्वागारज्ञायते दाहो
भैरवस्य वचो यथा क्रोधराजप्रयोगेन मारणमाह
क्रोधराजनिरुद्धं तत्संस्थान
पदमध्यगम् श्मशानाद्
लिनालेखं विषरक्तामिते
नत यस्य नामवरारोहे ऊं
हुंकारविदर्भितम मारयेतिसमायोगात्क्रूरजातिसम

फट्। ह्वेधन्नवंट
फट्
३

श्री॰
स॰ग्र॰
१९०

210

बितनम् मियेतत्समस्तत्रैरागे योरक्ताभिसरतीति नः सोपीति
शेषः शमशानादलिः श्मशानेनागारस्तेन श्रेनरकं विष
भिक्षुणा मिश्रीकृत्वा श्रेनघटखंडेयस्य नाम हूं फट्कार
विदर्भितं मिलाने विन्यस्य हूं फट्कारेकृत्वाप स्थानस्याग
केन श्मशानपरागेन निकटु मिन्नायं तत् शेषितेनेतो पिमा
रयेत्येतेन श्मं कंतेतोपि कृतर जान्याः हूं फटित्यनेनसम
बितेलिख्येन सरक्ताभीरतितो पि समराज्ञान्यियेनश्च
त्रचायं प्रयोगः अत्र श्रीकोपराजत्रूपं शमसंहारे वितं
मत्र वितंसम्य शात्रेस्तास नाय विकराल प्रयोगमाह
विकरालमहादेवि कर्पादि पाशसंस्थितः साध्यना
मानदेवेशे हूं फट्कार विदर्भितः तन्नामयत्नयत्नेन
मस्य साध्यनाम यो मं कं शमशा हूं फट्कार विदर्भितं स

हूं देवदत्तं हूं फट् तं मारय हूं फट्

विकरालाख्यो मंत्रविशेषः चतुर्दिग्गतः श्मशानात्पण
लिख्यनेन स्यसा वयत्नेन हेलयैव नरत्मत्तन्नामयमे
गणादः किमस्य नत्तमगा मित्याह तस्य शक्रो भयं
भवेत अत्र वश्रीविकरालरूपं मध्यस्थितं स्यसाध्य
स्यचतनसरषहितत्राम कवेनोस्थितं वितनीयम् अ
यं चात्र प्रयोगः अथ मन्मथप्रयोगं वशीकारयत
माह मन्मथेनयतं कृत्वा साध्यनाम वदनेन कृत्वा

ग्लौं ग्लौं
देवदत्त आमयहूं फट् ग्लौं
ग्लौं

ध्यांस्वाहृयांनेनरक्तांयंममसन्नितम् अम्बकोऽत्रवरारो
हेनदृश्योभिमुखोस्थितः अम्बकस्यवशंयान्तिजपहो-
मोसमाचरेत् समाहाद्दशमायान्तिइतिशान्तस्यनिश्च
यः एवंमेकेनहः ॐकारसम्पुटायामन्त्रनामबिंदुकेन
पिंडान्तरेणमनमध्येनयुक्तेयन्त्रस्याध्यनामनदेवविभजं-
ति अम्बकइतिअम्बकस्यवशंयान्तिइत्येनदेनेस्वाहृया
स्वाहायाद्देनांनेनांनस्येनयुतेनेहुंतेनाईदृशाअग्नाएवैणा
मंत्रेणारक्तध्यानसमन्वितम् इतिनेसाध्यरक्तध्यायंत
दवस्थितिदिशाभिमुखेः साधकोपदिसमाहेजपन्होमे
चवशीकरणोचितेईश्चेक्रोतितदासस्तमाध्यावशा-
मायान्त्येवेनअत्रार्थः अत्रचयंत्रप्रकरणादेनन्निश्चितेनपदे
वेविधंमंत्रंलिखित्वासमस्तजपहोमोकार्योमेचना
दप्रयोगमुच्चाटनायाह मेचनादावमानेनतनामय
स्यसमालिखेत् यकाराद्येनसंरुद्धमंत्रेफट्स्थितया
न्वितम् प्रेतस्थानेनिधाय्येनह्रैरवेनतत्रप्रजन्येत् अत्र
युष्ठैवंरारोहेनदृश्योभिमुखोस्थितः तमुच्चाटयतेति
प्रदेविनान्यत्रसंशयः मेचनादोहरयऊविंडसम्पुटाया
मायकारेनिसविसर्गायकारसम्पुटितमिमास्वायः
यनादिस्येवंलिखितंभूजेनिधाय्यपितृश्मशानस्यतर्गे
नेहृतानत्रनाहरिभूजैत्रताविभीनकाः नदिनिरा
ख्येदिगभिमुखेः समाहादितिस्थितमेवमुष्ठमन्त्यम
सोमराजप्रयोगंविभावार्थंवशीकृत्यर्थेचाह सोमरा
जेनदेवेशायाह्रादिमध्यांतसंपुतम् नामयस्यसमालि
खेवषट्कान्तिसमन्वितम् सन्निधाय्यत्रिमधुरेस्थापये

श्री
स. प्र.
२११

सरसंदी समरात्रप्रयोगेन त्रिकालाहृशनेन च प्र
साध्यं साधयितव्यं स्थपने च विपुलं लभेत् । सोमराजं
कारकेन साध्यनामादिमध्यान्त सम्बद्धं कृत्वा तिनास्र
स्रारैमध्ये ने च त्रिसोमराजे लिखित्वा नानो वषट्‌ने कृ
त्वा न यंत्रं सन्निधाप्य पूजयित्वा नामिकम दिनेत्री रत्नाद्
शर्करापात्रसंपुटं गं कृत्वा स्मसमादनेयक्षि संध्यं नश्यैव
जपेदसावसाध्यं साधयितुमशक्यमपि साधयति वशी
करोति स्त्रियं वा मोनिपुनः पाकस्यकाय राजस्य जपहो
माभ्यां प्रयोग मन्मादार्थ माह । पंचाह्नेन पिशाचस्य को
परा जावमानि कामम् । मंत्रं समस्त्रे रे विकृ रजानि स
मविनम् । उष्णो नाजायते साध्यो होमेन च जपेन च पि
शाचस्य विभीतकस्य मूलकारह पत्र कृ सम फलाः
नि यं चांगानि निर्मिलितं समारहे प्राणावादिकोपरा
जं हे फटं ते साध्यनामे स्थार्य त्रि संध्य म [illegible] नरशं
योज्य कृ यान स्पा सो साध्य [illegible] कर्मतो भवति पुनर
प्यन्य ग्रहहेवाकिन मन्त्र जिहि पि माह । मन्त्रं तथं
प्रवक्ष्यामि नमेकाय मनामूरा भूर्जपत्रे समादाय
नोरे प्रनिर्वं तां सममम् । नस्मिन्नमा लिखित्वा ग्र मध्य
वं सकारिकं । नस्मिन्नैकार्णिकामध्ये साध्यनाम सम
लिखित्वा । संवेष्ट्य दिशो देवि स्वछंदेन कृशोदरी प्र
णावेन संवेष्ट्य स्वछंदे ने निसिद्धि प्रयानेन सकले
न साध्यनाम्ना ए दिशा म्र कवचावरणा कमेण संवे
ष्टनतः प्रणावेन संवेष्ट्य कर्णिकामध्ये लिखित्वा दिनि
योजयाकर्णिकावन्यतिपत्रे लिखि दिस्याह । वं त्रे षवं

समालिखेत् अष्टास्वपि किंच पत्राष्टकेष्वेवोरस्थाना
माधस्तात्समालिखेत् पत्रबाह्येष्वावरणक्रमेणाथो
मरेखामिश्रेण सर्वतः एवं लिखित्वा प्राग्वच्छतुरादिका…
रयित्वा संपूज्य वित्तस्यार्थं मावकृत्यं देवमंत्रलशरणं
त्वा मधुपाणान् संसाध्यमित्यत् ततः प्रथारत्नामिकृकादि
नामं वेष्टयप्रतिलेख्यापयमिहीरेनितिसमाचैवम
नीसाध्यसमयोगसंविनाशिनी इति काणीकायां लि
खितानलग्रेष्टष्टस्वपत्रेष्वमेव लिखेत् तत्रापीष्टा
कानिवेशः एवं पत्राष्टकेपि लिखित्वा नहीव्योमरे
खावद्वोरमटारकमेव लिखेत् ततो व्योमरेखांतद्वा
येलिखेदित्यस्य सन्निवेशः अथ शांतिकमाह आदौ
घत्रविन्यासे स्वकुंदं तदनेतरम् जन्मनामं तत्साध्यस
प्रत्वंतरितं न्यसेत् पुनस्तस्य तस्य विन्यासं वषडंतं नि
योजयेत् नेत्रमंत्राक्षराणि शीर्षाणि च तत्कलेव लिखि
त्वा जन्मस्तमयकं तत्साध्यनामाक्षरैरित्यर्थाद्वेष्टाग
मकैरेतरितमेकैकं तद्दत्तरव्यवहिते अग्रे देवदत्तः
देवदत्त इत्यादिक्रमेणालिखित्वा परवौषडंतानि…
प्राग्वल्लिखेत् इमां च रक्तां समुज्ज मरिहवामित्यकेने
वक्तावरमप्येत प्रलिपेत् इत्येच साध्यस्य जापनेप
रमाशांतिकिंच पुनरन्यन्निवेषमेकथयत्र जंसस्य
मृष्टमध्यस्य प्राणा वो भयसंपुतनम् नामकृत्वा वरा
गोहे प्रतिपेत्मधुरत्रये ज्ञंसः इत्यनेन प्राग्वत् प्राणा
नलोमं पश्चात् प्रतिलोमं विन्यस्तेन समृष्टाकृतेना
मपश्चान्न्याणावेणा समृहितं कुर्यादित्यर्थः मधुरत्रयं

…:६५

श्री
स. ग्र.
२१२

212

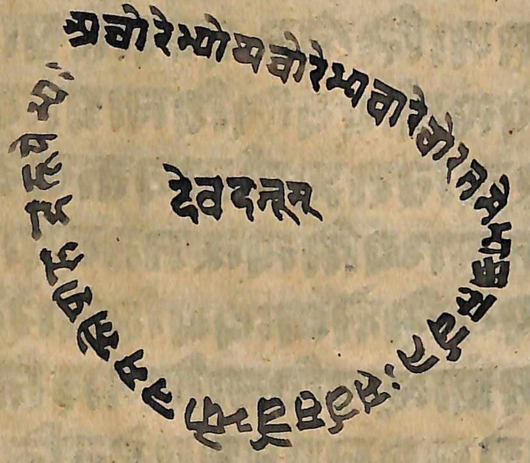

प्राग्वदिग्धं च परां शांतिमवाप्नोति मन्त्रराजेन वाप
ते मध्ये तु स्वर्ग्यादेत स्यक्रकं तु पंसज्ञानमित्तिन दर्शि
तम पुनर्मन्त्रेण यत्प्रकारेण तदाह भूर्जपत्रे समा
दाय रोचनया यावकेन मातृकां तु लिखेन्नाम रुद्राक्षं
केन चालिखेत् तदर्थं तत्र गर्भे तु सहैरेण तु रिंक्रं तु
न गर्भे समालिख्य साध्यनाम वरानने क्रवेन वेष्टये
त्स्वाहाकारेण तनः प्रिये शकारं च तत्कारं च लिखे
न्मतदनेन तम पुनर्वैष्णवटकारेण मायावीजेन संव
ते अंकुशेन निरोध्येत तन्नाम तु विनाशिनी सद्वे
दसहितो देवि प्राणावेनादियोजितम वषट्जातिस
मोपेतां कपरत्नोदर्शितम गंध पुष्पादिना पूज्या
प्रतेपेत्म पुरत्रये गर्भे साध्यनाम प्रणावेनादियोजि
त मिति प्राग्वांतर्गर्भिकृते विपाय सद्वेदा सहितो व
षट्जातिसमोपेतो रस्ताकृतेति गर्भीकृतनाम स्व
णव स्वाहा: अवो रेवषड्तं परिवेष्टयान् लिखेन्
न स्वनदर्भं नारगर्भेन सहैरेण तारितं क्रंवैनिवहि वि

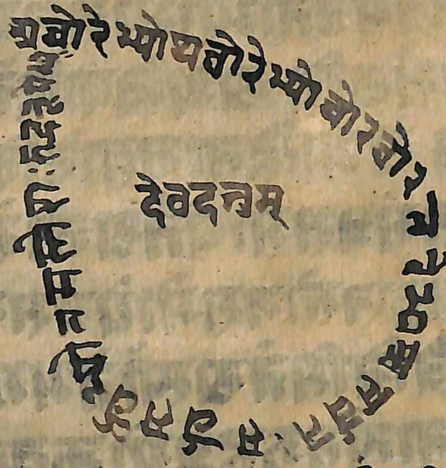

नखकादिलांतनमात्रकायामभ्यंतरे षोडशभिः स्वरैः
वेष्टनकं नैपारिमंडल्येन लिखेन्नाम्नामेकराणीयं पदाह
मात्रकांतरितमित्येतस्मात् सर्वं ग्रनफ्रवेणा वेष्टितं मंत्र
मेणाणवमारमकारलकारहकारैर्वेष्टयेत्. तदनु मा
याबीजमस्केकारेणात्रिर्वेष्टयेत् तस्मादष्टदिक्षु क्रोंका
रेणाक्रांतये दिति वा वहिनवाकार्यसंगतमनुसारेण
वक्रमेणनदर्शितम्. अर्चयित्वा चैनं तत्सिक्तकेन मथि-
तं मधुरत्रयेण सहलिप्यतेन स्थला यतेपरमा शांति-
र्नात्र कार्या विचारणा निश्चितमतिमेतन्ननुक्तमः
भीष्टं साधयत्येव अथवा गुटिकां कृत्वा कंठे वा हृ
च्च धारयेत् तस्याधिर्न जायते इत्येवं भैरवी त्रयीन
गुटिकां कृत्वेति जल्लवहांकनकादिभूषितां विधा
यकंठे भुजे वा धारयेत्. चौ वा स्थे गुटिकां विनाविशि
ष्टमंत्राभिमंत्रितभोजनपानक्रमेणासमनंतं क्रियमा
णेमनुजसिद्धिमाह ऊं ह्रां स्मल मं त्रं च वषट्जाति
समन्वितम्. भोजनेदकपानेतु मंत्रयित्वा प्रजनः स्मरा

६५

श्री·
स्व·श्र·
२१२

213

अतः सञ्जायते मृत्युर्भैरवस्य वचो यथा । तेन मंत्रवत
कलनाख्याभ्यां वषड्भ्यां भोजनपाने द्वेषततेस्व
वहर्ततो न मृत्युर्भवति । अथ विषादिहतर्यस्यापि मृत्यो
र्भयं सदा दिशति । अथाहि नाम महादेवि दुःखितः साधको
यथा तदा मूलमंत्रसमोपेतेन अघोरेन त्रयोजयेत् मू
लमंत्रश्रीचवतछलतेन समोपेतं सम्पुटीकृतेन तेन
हृदयाग्रमात्रितिमितेन अस्यांते भगवत्विषयं शमय
हूंफट् इति कृत्वा जाप्तेन ग्रहप्रयोक्त्या रक्षणीया योगा
वसरेच आत्मनो भैरवं रूपं कृत्वा चैवं सदारुणाम् दं
ष्ट्राकरालविकटां ज्वालामालोपशोभितम् । सपलेल
ल्पमानैः खड्गहस्तैः सुभीषणाम् । एवं रूपसमोपेतस्
र्यकोटिसमप्रभं तेनाक्रान्तं महादेवि दष्टकं तं विचिं
तयेत् तज्वालाभिस्तदीमाभिर्दग्धं संचिंतये द्विषम् त
त्क्षणाद्देवदेशेनि विशः सन्तजायते कृत्वैति ध्यानात् सा
धैरिति हारकटकादिस्यैरुपलतितम् । एवं रूपं श्री
कोटराक्षसमं पिअग्रहिहृषितं तं विषहृष्टितो पलक्ष
ताप्वं किंच ग्रहेष्वेवं विषं ध्यानं यः कुर्यात् सः सेचयते
तत्क्षणात् तेभ्यो पस्मारादिग्रहेभ्यः सांध्यमित्यर्थाद्रक्षव
कमंत्राभिमंत्रितेनांभसा कुसुमादिना साध्यं ताडयेदिस
र्थात् ध्यानसामर्थ्यात्प्रति विषशमनं कारुणिकता द्वे
षापि प्रयोगैरस्माप्यादि हिंसानिर्णामः अथ ध्यानेन त्का
लो यदा कश्चिद्गरो भवेत् तदा गदैर्महादेवि निर्विष
कृतेन तत्क्षणात् दष्टं भवति निर्विषं च श्रागदमाह कुमारि

श्वितयं त्वानागिन्यान्तमहेकतः गोकर्णिकामितंमूलं
सैमाज्ञामूलसंयुतम् अम्मगोतीरसंश्लिष्टंभक्षयेनि
र्विषोभवेत् क्रमायोग्योषधिस्तंभलावंधावेतिवश्चि
पापिनागिन्यः महागोनासाकृयामहमलतीरपिष्टमि
त्येकः प्रत्येकः गोकर्णिकागिरिकर्णिकामोमाक्रसौ
मराजीतयेस्मिन्तेमूलंगोतीरपिष्टमितिद्वितीयः तीरे
णापिष्टमथ्येनह्रुतेनसहृपानेनसेवाप्रयोक्तव्यमष्ट
वस्यति अगदाह्रुतसंयुक्तामिविदित्यादिच गोरम्भा
स्यचमूलेननिर्विषतेप्रजायतेगोरम्भोभूम्यामल
कीकाविन्नपेरण्डस्यमूलेनेनिपाठः अत्राप्यामगती
रमिष्टंतेस्थितमेव २ अश्वमारस्यमूलेनतउदकेनता
पेशयेत् पानेनसेप्रदानतंतदाभवतिनिर्विषः अश्व
मारकचवीरकं ५ आरग्वदस्यमूलंतउदकेनतपे
शयेत् पानेनसेप्रदानतत्वंतदाभवतिनिर्विषः ५ आ

श्री
स॰ग्र॰
२१४

ग्रपयमारोपकमितिप्रसिद्धं ५ मधूकस्यान्तःसारं यत्तन्ना-
स्यपानेप्रयोजयेत् निर्विषस्तु जायेत भैरवस्य वचो य-
था मधुकस्य मधूकस्य सारं अंतरो भागस्तं इत्यो प्रको-
तनाद्दकेणातीरेणवापिष्टानस्यपानेवादानव्यम्
मधूकं मधूयष्टिरित्याव ६ जम्बूलामिकमूलं तु पाने
नस्य प्रदापयेत् निर्विषस्तु भवेद्दे विनात्र कार्या विचा-
रणा जम्बूलामिकजम्बूलामिकमूलं जम्बूहृतमूल
मंत्रापि गोक्षीरपिष्टमिति निश्चितमेव ग्रन्थविस्ताराक्रम
णाहेतमगदगुटिकाप्रयोगमाह षोडशपहावर्जूर-
सूक्ष्मचूर्णं तु कारयेत् सस्वरपितसंयुक्तं गुटिकांका
रयेत्प्रिये त्रिलोहवेष्टितां कृत्वा करकंठे निपातयेत् न
विषं क्रमते नस्य यदि दष्टो महोरगैः षट्पिदप्राण
विशोषः पदाखर्जूरं शतपदीगुटिकां कारयेदिसंतं-
रेतनरूतिप्रिये इन्यंतरं तां च धारयेद्दि निश्चंतरेयतर
निवाध्याहार्यं त्रिलोहं होमरजनतासंप्रागादप्रयोग
स्य विधिमाह श्रागदो हूतसंयुक्तो ह्यवैवविषहृषितः
न विषं क्रमते तस्य इति शास्त्रस्य निश्चयः एतेषु गदेषु
वाक्यो वा प्रथकारथक् एगुलीयगारुमेकवीरव
लामोजादिमललविषयेषु निष्कम्प्रतिपन्निनाप्र-
युज्यमानेषु विसंवादिताभवतीति दर्शयन्नष्टलमप
संहरति एवमन्यो पियापोगः स्वच्छंदेन विनिर्मिताः प्र
दयाज्ञाविनानाचसिध्यंतेनात्रसंशयः स्वच्छंदेनेति-
सर्वज्ञापरमेश्वरेणाप्रणावर्जितेनेयत्कं श्री श्री केदेप्र-
वर्तनेश्वराणां तु निवर्तितनच्छेश्वरम ईश्वरापिष्टितेन-

वैजगन्म्याववजेंगमम् महादेवाय्येनाक्लिमन्मेनम
चान्मश्चेनिचपवार्थभाविनाम्मैवश्चर्जीतेन्मर्थः पट
लिकोमङ्कनिरहरूपवकालाग्निनरकाश्चैवपातला
हाटकेश्वरइत्यादिनापटलांतरेचककटाहत्तयिनाग्रेष
नहृतेनिशिवम् आधीनामगदेश्वसाधीनांमूलकं
तनम् उपद्रवानांदलनेमहादेवमुपास्महे ॥ ९ ॥
इतिश्रीसङ्केतयोने· नवमेपटलम् ९ ॥ ९ ॥
ॐम्भ्रकालाग्निश्चिवपरपरोयपोमधामसर्वाम्भ्योभा
समकृतिनलतरीयस्पश्चाविलेनं मेपनेनम्रश्चयति
परोमानन्तनाभक्तिभाजांभंक्तंदेवोजयतिसमहाभैरवः
श्रीस्वतंत्रः ॥ नवमपटलोपांतेकालाग्निरित्यादिना
कटाहान्तमाधस्वरूपाववोधनार्थं श्रीदेव्युवाच अथा
धेनेमहादेवसूचितानन्तवर्णितः कथयस्वप्रसादेन
साधकानांहितायतनम् पारमेश्वयामप्राप्नुयायःसञ्च
वैरदनीयवाधा अयमितिनवमपटलोपक्रांतेनाभ
वनान्मासाधकानामितिसूकिंचसाधयितामाचार्यो
दीनामेनन्तस्त्वनिर्णयं श्रीभैरवउवाच अथानंसंप्रव
क्ष्यामिसाधकानांहितायवै अधानमितिभुवनरूपंस
म्यक् ततत्रुवनेशाधिपष्टेनक्रमेण प्रकर्षेणावेनमेन
वक्ष्यामितंप्रलौति ॥ अथकालाग्निरुद्राधःकोटाहः
सेव्यवाम्यितःकोटियोजनवाहूल्यः इष्याःसर्वनता·
हृतनानतदीर्घवलासाननरवाश्विनेकालाग्निरुद्रभव
नमादेनस्याधःकटाहोऽग्रलांउकंदरःकटाहइवचे
यत्रनिमज्योन्मज्जनेकाकाम वाहूल्यंचनताकिंच न

श्री·
स· दं·

215

सोर्ध्वभुवनानि नवनवतिकेह्यस्याण्डानां सहस्र-
कम् कोटीनां समनन्तनिर्लेखाणपाद्य नानां सहस्रकम्
अत्र दामस्यहेदानि विवर्णानि चनश्चैवच यथानिचापि
संख्यानी तेव सादी न नेकशः तेषां चैनायकोऽस्य ब्रह्मं
तपरमेश्वरः तस्य कटाहस्योर्ध्वपाहे कर्पर कपालस्य
र्थः नवनवतिकोटाश्चादि नानन्द हिवेमितीनां भुव-
नानां ब्रह्माण्डानां च निःसंख्येन मुच्यते यथोक्तं श्रीमा
लिनीविजये ब्रह्माण्डं प्रकृत्याण्डं चापि कृत्स्नमप्यकठ
यमसंख्यातमिति श्रीकंठसंहितायामपि ब्रह्माण्डको
टिविलीर्णाश्चस्तु मे यत्तटीकाकारैरथ कालाग्निरुद्रा
परं तत्र कालाग्निरुद्रभुवनसामीप्याद् यथेपार्थिवम
नेनभुवनमुक्तमण्डलाने च तत्र चाण्डाशहे नभुवना
मुच्यते तेषां च कालाग्निब्रह्माण्डकटाटयोः मध्यव-
र्तित्वमिति व्याख्यानं तदनागामिकं स्वयं कल्पितमि-
त्युपेक्ष्यम् यतोऽनेन भुवनस्य प्रथमत्वेऽपि शतरुद्रपर्य्य
वसितेनाण्डेऽवान्तरभागगतत्वमेवागमेषूक्तं ते
यथोक्तं श्रीमालिनीविजयोत्तरे हिरण्यरुद्राणां भुव
नानि शतमष्टाविंशदग्निमुपक्रमः अनन्तं प्रथमस्तेषां मि-
तीहासैकादशो भविष्यति अनाद्योऽनन्तरूपोऽग्निः
सर्वाधस्ताद्वनीति तथासंस्थितः सोमम्भसोमर्ध्विशा-
त्या धारलघुढकश्रोतसाथानेन रमेव कोऽभविष्यति
अण्डादिशाहेम्स्य च भुवनवाचित्वमप्रसिद्धमेव माययेदृशा-
भुवनशाहेनूयादानवादासना वक्ष्यमाणां च ब्रह्माण्डा-
न्तर्वर्तिभुवनमानसंख्यामध्येनेन भुवनमानमप्यानिहेः

शानकर्णिकाकालाग्निभुवनयोर्मध्येनेनभुवनमध्ये
ब्रपङ्केन्यरिकावाल्पएष्टभागेधस्यशतरुद्रदशम॰
ध्येशन्यलं नरिर्यंप्रपंचबाम्यानंनवलोडस्प्रपभूःन॰
स्थानपवानंनरशाह्वाब्यस्यभगवनस्पुस्तासर्वब्रलो
डाधौवर्तिनिसंख्योभुवनस्थिकृहकाक्येन्द्रभुवनैः
महाम्भोभुवनदीनायांसम्यग्यतश्माह नेनपुष्ठेनस्य
द्वानित्याएशेन्मशेहकैःसह कहैनेनकेयंनिपरिह्नि
टंनिविश्वमिन्द्रहकाः कीदृशं नृपकैरित्याह शक्त्याप्र
गाम्रयैरेव शक्तिपारमेश्वर्येवविश्वाभिन्निभूतनाद
धारपवाधारलदाम्रयैरेवशक्तिविश्वानैरित्यंनलोके
हकाकियेनकीदृशाकेत्याह द्वात्रिंशत्परिसंख्यया॰
कोटिकोटिपरीवारारत्नेनोपस्यगुणान्वितः दिव्याङ्ग
नोपसंकीर्णाभूमंगालमिनेनगौः स्वर्याप्नुनप्रतीका
शास्तोरणाजवलमानिडनाःकिंच मनत्रदुःखितःक
श्चिन्महकाडःखमनंगजम् रमेनेनवमेवीनानारीभिः
महलीलया भुवनेषु विविधेषु योन्याकारेषु संस्थिताः
मनेनस्वेणभोगप्राप्यामयैवर्षांभुवनानांमुखोद्भु॰
लिंननदित्यम् भुवनान्येवमुक्तानिभुवनेनरवासिनाम्
नस्यार्धभुवनानीनिपान्मुपक्रोनानिनानीहानंनभुव
नमध्यगानेषुभुवनाविशेषुयेवसन्त्यहकास्तेषामाप्र
यनेनोक्तान्येवचदीनायाम् सर्वाणिपुद्दिमायोनि
नान्यनंनेविशेषिने स्वामिन्यनंनभट्टारकेरीस्यंप्रति
भोगप्रदनानिवर्तितेनदीपिष्टिनार्थहकाः नद्भुवना
निवानेनानिमुष्कांनिनभोगादनेनवंयकानिभवंनी

श्री. स्व. उ. २१८

216

ष्यंतः एवमेव चतुरश्रापि तत्र तद्भुवने शास्त्रदृष्ट्वारेणोव-
भुवनस्थहिर्मेतव्याशोषनेयोपस्थापनादिपूर्वविधि
मग्रेवक्ष्यति एवंकपालिकायावात्येतेन भुवनेनतत्त
त्र्यधोपरिष्टात्कालाग्निश्रीकण्ठेन निवेशितः अपिका
रेयात्मककृतेनतदात्मानविधायकः अनेककरुद्रकोटिभि
रुपेतत्त्रिष्टतिर्ग्येव उपरिष्टादितिकटाहस्यकालसं-
हारकृद्भुक्कालाग्निः यद्यपिपूर्वोक्तनीत्यास्ततेचमट
रकमपनाहिश्पस्योर्ध्वाधरप्रविभागेनास्तितथापितना
दिङ्मुखेवारुद्ररूपानामपदेशकानामयमित्यमभासि
तः क्रमः कालाग्न्यादिश्वरभैरवमयनाडापकोपित
दिङ्मुखेवतत्र्याभासितस्तेत्रतत्र्यानस्थामस्तिविष्टः
एवंकटाहस्याधःपंचभुवनश्यमूलकापरशामाणांनि
त्रिनीष्टरूपक्रमते अथनामरूपवक्ष्यामिप्रमाणांशिव
निर्मितम् योजनानांवराराहेहतस्थापक्रमतएव यथा
भवतितत्कृष्ठाणा तत्रअव्यक्ताहूशभिर्भोगैर्महातत्स्तलो
विभाव्यते द्विपंचभागामहत्तोभूतादिः स्पलउच्यते
इहयोगिनः प्रतिविम्बमेयमयोगितत्तप्रकृतितन्वा
त्मभूतिमेयमवयामायायाप्रकृषेप्रमात्रादकनाक
लादेसकंप्रकरूपत्वेनग्राहकशक्तिमतान्यकृतित-
तंतवेयसामान्यरूपंतन्मनोवसरेकारगानमिवस्या-
यमाणांप्रतिभानोवकंठेहिप्रकृत्यपिष्टानाःविसाक्षि
तियामतद्विष्णौवेयरूपादव्यक्ताहृशागुणांमूलतेमह
तोबुद्धेःष्टहिनस्याववनामांयत्पापारूपानंसंवेदनेनमं
वेघातेनस्यास्योक्तप्राकाररूपाद्देयान्मलतंस्रत्तोतिसा

त्निकमेवएवभूतानामहत्तोद्विपरभागाइतिदशगुणाएव
भूतानितमादिकारणंतन्मात्रस्थूलः ततभूतादिरहंकारो
व्याख्येयः तस्यमहत्तत्त्वापिवेदनासंवेद्यमानातन्मात्रसन्नू
पेतवासनात्तयतन्यांतस्मिंनेहृदयस्यैवाभिलाषास्यदीभू
तेप्रमदामात्ररूपंस्फुरत्येवतस्यव्यवसायात्मकोबुद्धेरा
कारस्तयास्फुरत्स्थूलतांयत्नेप्रवर्त्तेवर्त्तदेतःकरणोक
परिहृद्येयमित्याह भूतादेःपरिमाणंचभावयाहन्तवा
त्तप्यम् उदीहशात् भूतादेर्यद्दशगुणामणीयोदश
तेरजः जालांतरगतेभानोपरमाणुःसउच्यते अणी
यस्त्वल्पतरेभूताद्यपेक्षयातद्दशगुणास्थूलेदाक्षप्यतात्
श्रयंचपरमाणुस्ताकिंकोपगतपरमाणुविलक्षणाःई
दृशस्यअपेक्षानोपरमाणूनांसमवायस्तयोभवेत् त्रस
रेणुःसविज्ञानतत्वज्ञरजउच्यते समवायःसमुद्ध
नेत्रत्रसरेणुस्पर्शरजइतिनामद्वयम् त्रसरेणावष्टौ
दृष्टौवालाग्रेतुविधीयते वालाग्राणितथाद्दष्टौलेखे
तिपर्यायकीर्तिताः लिक्षाश्चाष्टौविदुर्यूकेस्यूकाश्चाष्टौयवो
भवेत् अष्टौयवावरारोहेपर्वांगुष्ठमथ्यांगुलम् द्वादशां
गुलमानेनवितस्तिस्तालउच्यते तालद्वयंभवेद्धस्त
स्तत्तविंशतिकांगुलः वालाग्रादीनिप्रमाणविशेषा
भिधानानिपर्वेणांगुष्ठमंगलमितिपर्यायः वितस्ति
स्तालः चतुर्हस्तोधनुर्दंडोनालिकायुगमेवचधनुष
एवदण्डोनालिकायुगमितिचनाम एवंसहस्रदंडेणैः
क्रोशस्तत्रविधीयते क्रोशद्वयेनगव्यूतिर्गव्यूतद्वयो
जनाम एतन्मकनेयोजयति एतेनपरिमाणेनयोजना

श्री·
स्व·द·
२१७

217

नांयशालिनी सिंहासनंमहादीप्तं सहस्रद्वयविस्तृतम्
सहस्रसूक्ष्मतंनस्तनस्येनिकालाग्नेः महापीठेसमासने
निष्ठतेनतु देवेशकालोग्रादशलोचनः निष्ठतेप्रका
शतेसप्तम्निमोजरप्राग्दलतः सितरक्तपीतकस्मच
नवर्णकोमहाबलः ऊर्ध्ववक्त्रमस्यानन्मीलितंभगवताऽ
शितंमाभूद्रुद्रादिलोकदाहइतिकिंच रक्तांगोग्रक
रालश्मश्रुपिंगभ्रूश्मश्रुलोचनः वक्त्रज्वालाजटाज्वाला
लोमज्वालास्वजाजलाः ज्वालानस्यायुधज्वालाःस
तीव्राकरमध्यगाः इत्येवायम् ज्वलन्सर्वेनवह्नीमेव
लज्वालाभिराजितः दशबाहुःमहात्मावैबहुखेटक
धारकः शरशार्ङ्गविहस्तस्त्रपाशांकुशधरस्तथा क
पालखट्वांगधरोवरदाभयपाणिभृत् विहस्तोवि
हस्ताःग्र्यपिच दशयोजनलक्षाणिशरीरमानिमा
नरम् एतत्त्राह्मरत्नायाःप्रमाणेनतुशरीरस्यप्रमथा
प्रागुक्तासनमानस्यांसंगतनभापतिः शरीरमानंवि
हनोक्तम् कोटियोजनमानेनभुवनेचास्यजाज्वा
लम् नम्र सम्भृतेरुद्रकन्याभिःकदैःवलितमलिभिः
नानारूपविमानैश्चाप्रजलद्भिःसमावृतम् किंच ज्वा
लास्तस्यविनिक्रांताकोटयोदशचोर्ध्वतः तस्यतिष्ठ
वनस्यतस्योपरिष्टाद्देवेशिपंचकोट्योर्वराननेत्तक
ष्ठिन्निवसेनत्रप्रमोक्षपरिवारितः एवंकटाहःको
टिस्तुरुपरिकालाग्निभुवनेकोटिभुवनजालादश
कोटयः स्मृताःपंचकोटायनिसमदशचात्रमध्येस्मृतं
नभुवनपरीमाणामस्मिन्नितिमध्येतस्यरिकल्पसमादि

सूक्ष्मेव अतःपरं वरारोहे नरकापरिकीर्त्तिताः पंचष
ट्कोटयो देवि कथिताः स्वल्पवंशः अनन्तभो विमलाख्यो
नमचनाथ्यंतिमाकंदासंपादयंति दुःखान्भवेनेति
नरकाः कथिताः इति सहस्रसंहिता सहस्रहंत प्रधानसंप्र
वक्ष्यामि शृणुनेनप्रवरानने चत्वारिंशन्समायेनकथितं
यक्ष्महासंहिता सहस्रमानामनस्मृता अवेचीरौरवश्चै
व महारौरवमेव च नामिसक्षाम्यनामिसः संजीवन
संजीवनो नटेन अवीचिर्भित्तक्षनस्यापस्यकर्ममादि-
भिः कृतं न प्राणिनो यत्र नितिष्ठन्ति सरौरवः नामि
स्रस्तमसा मिश्रसर्वरीधांनभूसरः नथा तूपेंधता
मिस्रस्त्र विभाविनदिक्षुखे इति श्रीपरायांनिरुक्ताः रौ
रवपवेतिमतिशाया महारौरवः यानना भिर्मूलकला
नानो संजीवनो ९ पद्मश्चैव महापद्मः कालसूत्रस्तथै
व च एतेषु श्रीपरायां पद्मः पद्मसमाकारः सशीनोहि
मकटैमः महापद्मस्तथानूपकिंनशीन हिमोमरः का
लसूत्रे सितपाशाग्निकेदटच्छवेष्टनः इति निरुक्तं ९
सवीमत्वेपशोपिसचीमत्वः सतीत्काग्रसूचीवक्रा विभे
दक इति तत्रैवोक्तः ११ महाकायः महाननुवीहकाये
त्र १२ तरयारोसिपर्वतः तरयारोलनासंमोतरयारा
सिरेननराउत्तमं अयसालेवज्राचनमयपस्त्रयपर्वतोनागच्छ
नोदुःखदः १४ असिस्तालकमस्त्रैवक्रमसल्लकपव
च कमारामश्चविद्यानः असिसंज्ञः खेदाच्छितंनिगा
त्राणिखेदापारायपरिग्रहः इतिपरायांनिरुक्तं तालोपि
तालस्तालवरांगस्योविदारयति कल्कलैरितिनिरुक्तं

श्री
स.र.
२१८

218

क्रमोदकस्तथावानादितिभववीयद्गमाकारतिस्वपदेहहे
नःक्रममममस्तकेयत्रक्रममममस्तकः एवंक्रमाणामा
णमःसमूहोयत्रोदेशुसंक्रमाणामः ९ कुम्भीपाकस्तथै
ववाकुम्भीपाकेहृहृहोरःकुम्भवकोज्वलच्छिखरैनिनि
हकेः अम्बरीषोङ्गारराशिःअम्बरीषशाम्बराद्यस्मान्नतो
लोष्टम्बवर्षति नमोङ्गारोग्निसंकाशोलोहागारनिके
तनरनिनिकृकावेत्तौ ११ तीलानांसस्थैवच वज्रानि
ष्टाम्रशकुनिःएवंविधशकुनिभिर्जनायत्रनाडंते १२
मीनोदरस्वरोदरौ मीनस्वरयोरुक्त्वामहासमनापदे
यत्रजनापीडंनेसदंशाः यत्रनममत्स्यैर्जनापीडंते १३
वनकायस्तमहायानननानुभवनोवज्रमयकायः १४
मोदकस्यवदनने यत्रमहासमापवनिमेदोमयश
रीरता १५ उष्ट्रग्रीवोमहाकायोवेतालोवडवामुखः उ
ष्ट्रस्येवातिदीर्घेनान्त्रकेणमेनीयपापपाणिग्रीवाका
यस्यमहाबाहुर्नभवणीयः वेतालाकारभयानका
यत्रवडवामुखोकारोदारुणोनलसंतापनेयत्र १६
अस्थूयफदस्यैव असृग्ग्रदःपूयफदस्य १७ भ्रमरो
मशाकर्णीयायत्रभ्रमरमशकास्त्रविषमादंशवाहि
णः १८ संग्राहस्त्रयत्रतस्मोदकवज्जनासंगृह्यंतेका
ष्ठंते १९ कपालस्त्रयत्रकपालेक्षिवापूपाजनापश्यं
ते नमकवचएव यत्रनमकवचोनत्रिविष्टांनेऽऽ
लिपीडंते २० गजपादोमहावक्त्रोकूर्मोव्येनकुलस्था
यत्रगजपादैर्जनापीडंतेयत्रमहावक्त्रैप्राणिभिःग्रस
तेयत्रकूर्मैनकुलैस्त्राजनातस्यंतेग्रस्यंतेच २१ पीडन

श्चैव महायत्र शिलाभिर्जनाः पीड्यन्ते २२ कुम्भीरः पुन
र्नाम महाजलशरोभीषणाः २५ क्रकचः स्थलमेवच
यत्र चक्रो क्रकचैरंगाके दनेयत्र वम्भूलारोपणां २८
अनेगास्त्रांगारोद्गारः यत्र तापेनांगानि विलीयन्ते यत्रा
वाङ्गारोद्गारैर्महोष्मभिः संतापः २९ प्रदीप्तमहिमालय
प्यापंचचक्रशतानि स्पृष्ट्वा प्रदीप्तोऽन्यत्रान्तः संतापः क्रं
नापश्चाद्विनोदरकं पश्चरम्भकः त्रिपंचशतमलाश्रया
णि नोयत्र दर्शनि ५३ जलौकोविलक्रमकः यत्र जा
लौकाः समाप्याणि भिरूपद्रवो यत्र चक्षुमवहलेन
जन्म ५५ स्तनमोजेन्तपंकस्य स्तनमस्तापक्रमोका
केवलोऽजलिनोनलः नेन्तपंकोजलहानामलेपस्य
हविग्रहर्तिस्थीपनायांनिकृन्तः घोरवृपोनिदारुणाः
यत्र घोरवृणाभीषयन्ते अन्तपवानि दारुणो यम् ५८
अस्थिभङ्गः प्रतिमांसः अस्थास्थाभंगाः यत्र च प्रतिसमय
मांसदेहना ६०, ध्रुवश्चैव तमेध्यकः यत्र दुर्गन्धवद्भस्त्र
मध्येऽसमेध्यमध्ये च निवासः उलूकपरस्पर्द्दशाक्रा
कस्माच्च नश्चैवच यत्रोलूकैर्भक्षणांपरस्परनाछेदः दौर्
गन्ध्यनेकाकैश्च भक्षणंजनानाम् ६६ सौम्याससनिकृ
न्तासौस्यासमस्यसतनप्रायनिश्चैवकृन्तकामस्यः निकृ
न्तासौतमसोजनिकृष्टास्मनलक्षणाः ६८ वृकास्यश्च
श्चैवच अस्थास्यो वोपलायस्य महन्तां वृकानांस्रगाला
नां अस्थानां च भक्षणार्थं अस्थेयत्र जनाः रुज्यन्ते गाव
पशावपूलेमांसमदंनियंत्रयत्र केमासादः सर्वदेह
स्यः सर्वमांसापकर्षकः ७० अलोकादहनल्याया यत्रा

श्री·
स·द·
२१९

219

विद्यमानोन्योलोकः यस्य दहनः तुसोस्मज्वारस्य
सर्वांगपरितापकइत्यन्योलोकइत्युक्तोस्यइतिषोक्तः ९३
स्वचक्रोध्यदवाग्निश्च स्वचक्रः स्वचक्रवान् देवाग्निमध्ये
जन्मयत्र ८४ तारतूपस्तथा यत्र तास्मये तूपेजनाति
प्येते ८५ नमस्तमसंज्ञो महामोतम्स्त्रेनन्यगुणामोहक
कइतिनिरुक्तः अहीनां निचयश्चैव भयानककृस्मसर्प
मयः ८६ नमपापाणामेवच सदाहकृञ्जललोहपा
शानपरिपीडितं इति निरुक्तः ८७ निरूपो रूपवांश्चैव
वैरूप्यप्रदपकः रूपवतुलभाभिलक्षनीयजनदा
र्शनसंभाषणाभाषः काचिकाप्रदेहितीयः ८८ वि
श्री चित्रपरस्तथा चित्रेषिचित्रवह्न्वलरूपं मर्ज
रन्यदन्यप्रभ्रमाणान्नगृणास्यदं जायते चित्रपरस्त
यत्र जन्माक्षिरम् मेकमेवरूपम् कस्यपिंगलश्च
स्पः कस्यपिंगलेरकमासमनीवभीषणां यत्र ८९
महिषोराजसस्तथा यत्र भीमराजसेस्त्रविचित्रास्यमा
नाजायंते ९० कुमाकुञ्जपवयत्र जायंते उनमनोले
ख्यः उनमनेनसंगेषु निविष्यनेयत्र ९१ अशनीहा
शिमज्ञारोहशिमज्ञवशनीमशानिरूपोयत्रोपरिहा
यनतः ९२ मसलस्मसमसलवाहिः ९३ अनातपश्चा
नइत्युक्तः तथाशेषश्रीपरायांशीनश्चीतन्वरारम्भः
समस्तनन्तकम्पकेन ९४ यमालाद्रिस्तथैवचप्रा
मांप्रकर्कपापप्रमादिसन्दशापरिपीडितइत्यर्थः ९५
कृमिकीटाकुमीणांनिचयः प्रोक्तः केवलकिमिसं
चयइत्युक्तस्तस्मात्यत्रजन्मेत्यर्थः ९६ वङ्गागवश्च

ल्मलिस्य शाल्मलोहम्यांज्ञनकंठकविभेदनश्चस्थकः
छडिस्त्वा यानिगडो लोहरज्जुस्थ लोहपंचारपवच फ
डिपादवंधो निगडः शृंखले कदाण्डाहिवंधः लोहरज्ज
स्सर्वत्रवंधायप्रवंलोहपंजरसर्वगात्रनिस्वेष्टसो मात
नाय १२ ततेभेदस्यरोगस्य कृमिककाल्पवच यत्र
ततो देहस्य भेदस्यग्रांनेयत्रो रगैर्जनावाध्यंते यत्र कृ-
मिके शचंते कालस्तंहस्तंपत्रकषशत्र्याः १५ वज्रक-
णः कदाहस्य तमवज्रकणापतिना क्रटाहपतिना
स्यपत्रजनाः ६ मटायत्र तैमैलौहपहैनरानिवध्यंते
प्रथचलोहस्तम्भइत्यन्यत्रोक्तः यत्कृं लोहस्तम्भोज्ज्व
ललोहपट्टकस्तूपविग्रहइति ७ संकुलप्रवच यत्र
संकुले स्थानो निस्पन्दतयाक्रुक्लेशः ८ घोरस्यजग
रस्यैव यत्र घोरास्यजगरामग्रंस्तो महावैतरणीत
या वैतरणी विनायेंते जंतवः एय पूरिताः तस्माद
सौनदी घोरा दुर्गंधा तवहेत्सदा इति वितारणांपिपा
सार्त्तवाणां जलभ्रांतिजननं १० गृद्धस्य क्रूरस्य वक्रतुं
डास्य प्रमर्दकः गृध्राद्यभिघहिंस्रप्रतिम क्रूलापनेव
नारः १४ कर्दमयत्र कर्दममध्येमग्नाजायंते १५ उट्ठे
स्थवल स्वोष्ठो वत्यनामिकः चिपिटाः खंजरीटास्य द-
न्तरोमणाग्राकवक्रलः लम्बोष्ठादयपतद्रूपभयानक
प्राणिवहुलानरकाः खंजरीटाप्रतनामकोपरवान
कपल्लियपरिष्याः २० शावलो नीलप्रवच कंकः सर्व
शस्तदाकारम्नखपत्तिदंष्ट्रायुधवानकाविभिर्भि
श्रितस्य वलो विचित्रो नीलो नीडो यत्र २१ काकःविष

श्री·
स·द·
२२·

मकाकस्याः कंकमस्वेष्वेवकंकास्मर्दंशास्तदाकारस्त्र
विपत्तमयः २४ शिवाराधवस्तनःपरः यत्रशिवाभि
रावैर्जनास्त्रास्यन्ते २४ गजनादःमहानादस्सिंहना
दस्तथैवच स्पष्टार्थः २५ महाग्राहस्तथानक्रो मूषक
कीटसागरः ग्राहानक्रास्तथानकाद्येजलचरविशेष
हतिमिरिकाः प्राणिनस्तेमहान्तोयत्रतथानकश्च
तिमहानक्रः मूषकास्मयसागरः कीटसागरस्तस्मि
न्कृमिवद्गुलामेध्यसागरः यःश्रीपर्वतायांविदस्सो
विह्विलाशीर्णांगूर्णास्यकृतपुराणाद्रम्भकः ३१ अवीचि
क्विराः अवागपश्विरऊर्ध्वन्नपादेयत्र ३२ विडावेनःवि
डावर्तेनेसमन्नान्यवर्तनेयत्रयडकेश्रीपर्वतायांविवि
वासापिपासाभिभूतापीडितोदरश्चति ३३ चक्रपी
डनकस्तथा यत्रतिलवज्जनाचक्रेणपीड्यन्ते ३४ वि
पलेपस्वपकूपः गलितव्रणानप्रेतयत्रांगानिलि
प्यन्तेयत्रचतांहगेवकूपः ३५ शस्त्रयन्त्राः यत्रेस्त्रवजना
पीड्यन्ते ३६ सिरोगता गिरिप्रभावाभिर्विपलनाभि
यंत्रजनास्ताड्यन्ते कटाहकटाहस्थविध्यानः तप्तताम्र
कटाहपाकप्रयोनिविषमःकूपः ३६ तप्तवालुकाप्र
वच यत्रातितप्तासवालुकास्वपानीयांसमुंद्यार्य
ते ४० नदेनेमवन्नासिंश्चाङ्कनसेखनाः ।। एतेतिरो
रनरकाश्शिकोणापरिकीर्तिताः नरकदेशानोसं
स्थानतस्त्रिकोणानभिस्पष्टः एतेच अस्तकर्मतनाना
चप्राणिनांपानतायन्त असदेकादशपटलस्तस्या
गान्साम्यविशेषाणान्नस्वस्पाधास्याद्विद्कतोनेडुः

त्वात्मभवः विशेषणस्य निस्त्रिंशकर्मकर्तॄणां निस्त्रिंश
परथादिकम् शाठनां निवारणायाप्यनिवर्त्तमानानाम्
अतएव प्रागलितदेवपापसंस्कारान्नरपिपापिनः
माह पापकर्मणामा इत्यं चैषां निर्मयाधमजातीनां
परहिंसारतानामतो तथा परदाररतानां च विशेषतः
शिवशास्त्रस्य दूषिणाम् देवद्रव्यापहर्तॄणां ब्रह्मघ्न-
पितृघातिनाम् गोघ्नानां च कृतघ्नानां मित्रविस्रम्भ-
घातिनाम् कृतमपकारंघ्नन्तीति कृतघ्नाः मित्रे वि-
स्रम्भेनासासेनघ्नंति उक्तशीलाः मित्रविस्रम्भघातिनः
किंच सर्वाणाम् भूमिहर्तॄणां शौचाचारनिवर्त्तिनाम् दया
दाक्षिण्यहीनानां पैशुन्यान्वितचेतसाम् नरकास्त्रस
माख्यातास्त्रकर्मपथवर्त्तिनाम् शौचमाचारस्त्रनिज
निजशास्त्रोक्तोऽस्यप्यय किंविजेयोस्यतामुद्दिस्याश्र
द्धिस्त्रम्भुदर्शनेनस्य विर्त्तिस्य चित्तस्या निर्विकल्पेभ
वेनरः इत्यादिसूक्तेन निर्विषयत्वे स्यात् जितजेनोप
वीनेनत्यादिच एवंकर्मेवक्तव्यंस्यादत्रच यथायो
गशरीरमनोवाग्विषयत्वेयोजमेन देवाकर्मपथवर्ति
तेयत्स्वशास्त्रविरुद्धचरणप्रकर्षात्प्रकर्षयोगाश्रेषां
पापानां तदुचितनरकसंवर्त्तः येनेतद्विपरीतात्मशु
भकर्मरतालोकानरकेनपतंतिहि यच्चैषां समुपि-
त्वंकर्मा तत्समासेनवक्ष्यामियथावदत्र एवंशः
अत्र एवंशो वक्ष्यमाणाश्चैनियतनाः सर्वेषां मन्त्राणां निर्वपना
दिस्वकृतनाड्याचिकादिक्रमेण तत्र समन्त्वांनितरंहिंस
व यतानिवाड्मनःकायकर्माणि समाख्यानि किंच शो

श्री·
भ·टी·
२२१

22

वेभ्राग्यत स्नानंभस्मादिनापि अकल्कताशुभसांकल्प
ताअलोल्यमिंद्रियाचापल्यं शांतोदांतः स्पृहशून्यात्वन
हंकारवान्क्षमः अद्रोहीचारस्तूयश्चपरेस्थैर्यंवनिःस्पृहः
नरकामाधिगच्छतीतिपवशांतोजितवित्तःदांतोजिते
द्रियः अतश्चविषयवैवश्याभावात्स्पृहाशून्यानिरहंका
रश्चसमश्चकमित्रादिसाम्येनपश्यन् धैर्येस्थैर्यनिःस्पृहः
संतुष्टः किंच अमानस्यैसमानित्वं शिवभक्तिरचापलम्
जपध्यानरतिस्थैर्यंकार्पण्यस्यववर्जनम् व्रतानिनिय
माश्चैवस्वाध्यायश्चत्रिसंध्यता सर्वत्रश्रद्धयाननमार्ज
वंक्षीमनहिंसानिजः प्रशांतिसंतोषप्रियवाक्यविव
र्जनम् सर्वोपकारितानित्यंमनोहंकारनिग्रहः अद
म्भितसमाधितनमकल्केत्सानम्मूलताधिरंदेवाचने
भक्तिरगीत्रालस्यपशरणता अद्रोहीमेगुरौमानंहत्वा
नितोपर्युपासनम् एकांतेवरतिर्ध्यानं सामान्येववद्ध
हृता अध्यायपरार्थंशुद्धौदासीन्यमनागमः अक्रोधि
त्वमनालस्यमितिपर्मोअकीर्तिता शिवभक्तिसलोभ
मैःचापलंकर्तव्यविषयार्थैः विशेषात्जपध्यानवि
ष्यांसोन्नत जपदानभिभवनीयत्वंप्रशांतिस्थैर्यदर्श
नतामनोहंकारयोनिग्रहोयत्रतत्रवर्जनपरिहारः द
म्भोमिथ्याचारतामायापरवंचनंअकल्कः अपापचित्तः
परार्थेषुपरावर्जेषुअपायारोमनसाप्यचिंतनंऔदासी
हासीन्यमितिव्यवहारविषयं अनागमइतिअनागम
नंगुर्वादावप्रमादित्वंअनालस्यमितुपादेयानुष्ठा
नोद्योगः एतेधर्माश्चभागवताः अतश्च एतत्तानाभ्यजनेभा

वान्यो मुक्तनाय कल्पते शिवभक्तिरेकैव मोक्षप्रदा किं म
न्यैतद्धर्मोत्तरसंहितायस्मात् नश्रेयं नियोरुषाणाशाये
प्यं न्येना प्रकीर्त्तिताः शिवाचाररतानां तु धार्मिकानां हि
देहिनाम् तस्मादेवं तु विज्ञाय मनो धर्मे नियोजयेत् पु
रुषस्तत्वभुवनावसरे योरुषायेपाशावस्थेनेनापि शि
वभक्तिभाजां न श्रेयं नियमं श्नियोगं रूपे किंच यस्यान्नि
न सम्यग्ज्ञातेन निर्विकल्पमकल्मषम् सयाति परमं लो
कान्नरकांश्च न पश्यति अकल्मषात्मनादपापनानिर्वि
कल्पं हृत्वा भोगिकेष्वपि समास्थितं न पश्यतीति दर्श
नमात्रमपश्यतालीनि तद्रूपभोगैकेव सम्भावना
यस्य तु द्विरसंमूढा सर्वभूतेषु यातनकांश्च कल्ककर्मत
वान्यो नरकान्न न पश्यति अममत्वांनिहन्त्रज्ञानाच्च
कल्कवांश्रुत्वाणायानरेव सन्तहृप्तिनिहिताः जितानि
येनेन्द्रियाणि मनो यस्य वशे स्थितम् तज्येन जितं स
र्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् सर्वाभोगभृतेनास्य प्राप्ये
न्यर्थः पतदेव श्लाघते स्वकार्ये परकार्ये वा यस्य तु
द्धिस्थिराभवेत् पतदेव हि पापानिःशेषाणि तूलकवा
चकाः स्वकार्यमात्मनोज्ञानं विष्टं तं परकार्ये परेषामा
त्मज्ञानेयेगानमपसंहरति इत्येषनात्रिकन्यायः
कश्चिन्नत्वमसामतः अनार्किकानाम तेषां परिसंख्या
न विद्यते नांत्रिकः परमेशसंहिताप्रसिद्धः अनांत्रि
काय मंत्रवकाः नादिप्रसिद्धाः अन्नाम्नाय्येवाचारैः ॥
शिवशास्त्ररतां येन गुरुभक्तिपरायणाः पर तत्वविं
दे येन तत्वेषां तु स्थितं भवेत् इत्थमिनमागमनेजनेषु

र्थः एवं प्रसंगादुक्त्वा प्रकृतमाह एतेषां नरकाणां त
प्रधानानि निबोध मे पंचविंशत्तु नरका यस्मादेतेप
व चतुर्थे च प्रकीर्त्तिताः पंचविंशस्त्रिभिर्गुणिताश्च
त्वारिंशदधिकं शतं भवतीत्यर्थः तदाह चत्वारिंशच्छ
तं ह्येतत्समासात्परिकीर्त्तितम् यस्मात् तेष्विष्टैस्त
सह्यंति पंचाष्टकोटयस्तताः तैरिति चत्वारिंशदधि
कशतसंख्यैः ताड्यन्ति एवं पञ्चान्ताः यदि वा पंचविंश
यदा वेत द्वात्रिंशद्भा विशोधिताः चत्वारिंशच्छतं स्यादे
तदेतत्स्पष्टयति ते अवीचीकुम्भीपाकरौरववदत्रैव
त्प्रमाणानामानो द्वात्रिंशत् यद्वा त्रिभिः सहैस्तद्वि
शाह्यद्वापवत भवतीति हि निर्विशेषेण सामान्यमिति ।
स्थितः सामान्यस्य द्वाविशेषस्य हि विशेषणानामाभी
कृतसामान्यानां स्पष्टसामान्यस्यैतुः अत्र वायं गुणा
माणायः यस्त्रदीत्यस्य पापो भूयस्तेनिश्चितं तस्य वित
तनरकस्य हिः कर्त्तव्यान्यस्य तत्संतेषेणोति प्रचयदाक
वनष्टयेनस्य हि रोको कि यणाययति श्रवदाकत्वये
णाय दुर्गे चत्वारिंशत्समधिकं च तेषां प्रकीर्त्तितम्
द्वात्रिंशत्तत्र राजानो राजराजेश्वरस्तथा इति श्रीमालि
नीविजयेत कृष्णागुरुदग्धस्थैवतत्र हि रुके तिय
क्रियाभेदोस्य तेषां नामानि वक्ष्यामि यथाणां वरवर्णि
नि अवीचि चैव विख्यातः कुम्भीपाकश्च दारुणः मा
हारौरवनामश्च अस्य स्थाने तेषां विनायमे अयोमध्ये
र्ध्वभागेषु संस्थिताः येरयक्षाकमम् किंच स्वामितेषां प्र
वक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः द्वात्रिंशन्नरकाधिभर्त्तश्या

न्तर्गमीकारेणाव्यामस्तथेत्यर्थः अत्र नरकैकादशगत
मवीचिं विशेषयति ये आत्मनाद्वादशं देविकुम्भीपाकं
विशेषयेत् महारौरवसंज्ञातावाप्येवमेव नसंशयः ताने
नान् पंचविंशान्नवक्ष्यामि समासेन वरानने अवीचि
क्रिमिनिचयोनदीवैतरणीतथा लोहशङ्कुशाल्मलिश्चैव
प्यमिपर्वतएवच उच्छ्वासनिरुच्छ्वासः प्रतिमांसः परत
प्यानमपत्रुः तारकूपेजंतलेपस्तथैवच ग्रेनभूतास्त्र
वीचोन अवीचिरेवक्रिमिनिचयपदेनविशेषतोनतत्र
वंनिर्दिष्टो सौव्यतिरिक्तसंख्यापिकाप्रसंगात् अथ
कुम्भीपाकस्यस्वरूपनाम अस्तिभेदः ककच्छेदः रूपण्ला
पिकटोकटः वसामिश्रोहायस्तंडोहिश्रुलीपश्चकी
र्तितः कुम्भीपाकस्यविज्ञेयस्तोनाम्निश्चितस्तथैवच त
मलोकश्चविज्ञेयः तरपारपयस्तथा अशनिश्चस
नमश्चद्वादशैतेप्रकीर्तिताः एकादशांतविज्ञेयः कु
म्भीपाकस्यदारुणाः महारौरवराजेशश्चनकुंभनिवो
पमे कालसूत्रो महापद्मः कुंभसंजीवनेत्यका पाशो
भीशाकश्चैव अयपङ्कस्तथैवचा देउपत्पमहामेपश्च
घोररूपस्तथापरः महारौरवएतेषामपरिष्ठाद्वचक्षि
तः वसामिश्रइतियएवंभेदकउक्तः अथयस्तेणइस्तनी
ताणस्याणइस्ततीताणामिरसिरिनिकुम्भस्तकुम्भीरइति
अशनिरपशनीव्यहिमकुराविनिपायोपगुरगइतिर
णउपेरेदाणइतिएवंमुक्तः यदादावीषणादिगयमेवशो
षते नदा अवीचोक्रिमिनरकांकुम्भीपाकंसदारुणा
म महारौरवकेमेप्याने नभूतानिचिंतयेत अथेभि

श्री
स·द·
२२३

क्रिभिर्भ्रमानामा द्वात्रिंशन्नरकाणां च मानं चैव निबोध
मे नत्रयोजनानाम् नवनवतिलक्षाणि एकैकस्याऽऽ
यः स्मृतः एतेच लक्षमात्रान्तराणि येषां द्वात्रिंशाख्याप्यत्रा
क्रमात् एवमेतन्मानं द्वात्रिंशत्कोटयो नरकभूरथ्य प
तेषामपरिष्टान्न प्रभुनेन वशानने योगैश्वर्यगुणोपेतं
कृष्माण्डाधिपतिः स्थितः एषचाकिंतिकिनिः समुद्धि
नस्थानपक्षानलो मतः मेरोर्योयठदशलोककृष्माण्डोत
द्भवः इति श्रीपराणां निरुक्तः अस्य वर्षकर्मजना
नसामककनाक्कारत्रूपनिशुनतंच श्रीपराणां मतः अत
स्तमस्तनवकस्तुष्टिं कृतेनच्छार्याणाकार्यैवमन्यत्र
किंच नवनवतिलक्षाणि पुरैतत्सूत्रकीर्तितम् अधः
नस्योपरिष्टाद्यानानालाकथयामि समासतः अभावं
वतलं च शर्करं चगभस्तिमत् महातलं सुतलं च
रसातलं ततः परम् सौवर्णमहसंज्ञेयं सर्वकामस
मन्वितम् विशेषणमनेन सर्वसाधारणाः श्रमतां तत्सर्व
रत्नादिभिर्भासमानाः सम्नान् वरभोगयोगान् शर्करा
वासगृहाणि यत्र गुणानाङ्गारवान् महाभोगप्रमुक्ता
न् शोभनानयत्नान् रसास्वादप्रमुक्तान् सर्वाणि यत्र
श्रेनामिषाणां नामानि यदुक्तं श्रीपराणां समेमान्सर्वरत्ना
नांभासोयस्मादिभान्तलम् नेदृश्याणां चनन्दोऽणामा
भासंनेननन्तरनम् इत्यादि शार्करागांश्चननत्रनिलनेणाभो
गासम्यन्यादितलोभिसृतं अथ श्रीभास्वाद्यायसौवर्णं
श्रमाणांकथयामिनेमहस्तनवकोन्सेथमेकैकनंप
सेनमम् उत्सेधगोत्रसंनध्या एकैकस्यान्तरं ज्ञेयमहम

परिसंख्यया एवं च पानलानि लक्षशीतन्यशीतिसहस्रा
णि किंच कूटाकाराणि सर्वाणि तेषां वै भुवनानि तत्र स
र्वकामैः समेतानि गुणैस्सर्वैर्युतानि तत्र हेमप्राकारशि
खैरैरुच्चध्वजसमाकुलैः किंकिणीजालसंयुक्तैः रत्नतोर
णजालमंडितैः निर्गमैः सगवाक्षैश्च दिव्यवस्त्रवि-
भूषितैः नंदीमृदंगजवाद्यैश्च गेयनृत्यरवाकुलैः नाना-
भवनपंक्तिभिः सर्वरत्नसमुज्ज्वलैः प्रासादैस्तुंगशिखरैश्च
न्द्रातपसमप्रभैः रत्नमार्गवरारामैः सर्वपुष्पफला-
न्वितैः शारमारावसंयुक्तैः पद्मिनीषंडमंडितैः तन्नाकैः
सच्छनोयाद्यैः सर्वलक्षणसंयुतैः दिव्यवस्त्रसमाकु
लैः दिव्यगंधानुलेपनैः दिव्याभरणसंयुक्तैः मुकुटैश्च-
त्वमंडितैः पुत्रकानीमैवमकुटैरिस्त्रपललितैरिमर्थ्यं
किंच शिवाराधनसत्कार्येन तत्प्रसादेन साधकाः तेवि
प्रतिमहादेविपानालेसिद्धसेवितम् तत्प्रसादेनेति-
काकालिवहिशिनानरसंरसायनं दिव्यं सिद्धद्रव्यंल
भंतिते रसं हेमसाधनं रसायनं शरीरस्यैर्यहेतवः सि
द्धद्रव्यं पादुकादिनतु विनसिद्धार्थं लब्ध्वा यथाक विभु
वनानि चरंतीत्यर्थः येत ततो निर्यांति ते श्रीउं शिवा-
वेसन तं दिव्यानां योषितेगणैः कामिनकामरूपैस्तु-
मानमानेगणाभिः सर्वाभरणसंयुक्तैः कामशास्त्र
पेशलैः दिव्यवस्त्रपरीधानैः स्तनभारसमानतैः मध्या-
नामै प्रमनासैरत्नवलायनलोचनैः सकिंकिणिनितंबै
श्चहारकेयूरशोभितैः स्तगंधिगंधलिप्तांगैकांचीमाव
लमंडितैः एवंनेकयितादेविपानालांतरवासिनः किंच

१ श्री
स्व.पु.
२२५

त्रयोस्तालयानागानांतलमात्रविभागतः एकैकत्रचप
तालेकथितास्तेवदामते एतद्र्थत्रशास्त्रोक्तं देवीस
र्वतितत्थाच श्रीपदयामाभोशंकुकर्णोमहाःकुवि
लेविकलः पतिः नरतालेपिप्रत्नादेवाश्चकिलोहि
तानरः नितलेशिशुपालाख्योकमलोयमदष्टकःग
र्भस्थाख्येसकर्नकंधकर्कोटोविकटाननः महातलो
हिराणाख्यकालोगस्त्रकरोगकः रसातलेव्यहङ्को
गोदुर्दर्शोभीमनिस्वनः षडेताविविधाख्योऽतिभोग
स्तेभिमहात्मभिः सुतलेसंस्थितोयस्मादुलिस्तत्त
पिङ्गला इत्येकेकिंच पातालसप्तकेह्यपालस्थाने
भुवनाधिपाः बलोद्यतिबलश्चैवबलवान्बलविक्र
मः स्वबलोबलनन्दश्चबलाध्यक्षाश्चकीर्तिताः एतः
सप्तसुपातालेषुयथाक्रमंस्थिताएतेरुद्राः स्तताः ए
तेष्वेवेरितेषुरुद्राः सप्तपातालवासिनः सप्तसुपाता
लेषुभूत्वावसन्तेयेः स्वकर्मोपिलेभोगविशेषेस्तैर
स्मात्कामभोगविशेषाश्चवंतीमप्यः एतस्य यदर्थं
चैवसोवापिपातालेपरिकीर्तितम् तत्रवसत्युग्रो
देवोहाटकः परमेश्वरः परकोटिसहस्रैस्तुसमेता
नांगिवानितः सिद्धरुद्रगणोत्यैर्भगिनीमातृभिर्वृतः
सिद्धरुद्रैरितिसिद्धिविशेषात्सकदष्टतिभिः भगिन्यो
ब्राह्म्याद्याशक्तिरूपाद्याः मातरस्तत्वलाद्याः ताहि
प्रपंचव्याप्यायापरभावेनव्यायः सर्वत्रस्थिताः किं
च योमिनीयोगकन्याभिरुहऽस्त्रवसकन्यकैः योगि
नोयोगेनसिद्धाः योगकन्यात्तज्जातमाजापवसमाप्ती

तयोगा किंच सिद्धद्रव्यसमेनमंत्रैश्चिंतामणिरसायनैः
सिद्धद्रव्यसमस्तं प्राप्य समाचाराणामेवाभीष्टप्रदनं चिंताम-
णिभिः रसायनैश्च समर्थैः तदित्थं सिद्धविद्यासमस्तं वै
हाटकेशस्य मन्दिरम् एतस्योर्ध्वं रुद्रायुपलक्षणपरे
हाटकः॰ एदं निर्वक्ति हहात्मवेशये लोकास्तद्भगव
तमानसन् तेनासौ हाटकाख्यो देवदेवमहेश्वरः देव
नोवलादीनां देवः भगवतः श्रीकंठस्यैवेत्यं भोगप्रदने
नानयामूर्त्यांस्थिननान्महेश्वरः एवंचोक्तः भूतपाता
लसप्तकेस्तत्र वसुहेहाटकरुद्रोपस्थापनस्तैवचतु-
र्थेपटलोक्तावर्तसंध्यानादिसमस्तेनिकर्मव्रतानांस्वावाण
नाऊर्ध्वदेवश्रुतिभुवनेशमेतदेवसमर्नव्य तदेवेभूका
हाहकोटिः कालाग्निपुरं कोटिः कलाग्निः ज्वालादशा
कोटयः प्रमः पंचकोटयः नरकाद्यांविंशकोटयः कू
ष्मांडपुरेनवनवतिसहस्राणिपातालमशीतिः सह
स्राणि इत्येवं सहस्रविंशन्योनां पंचाशत्कोटयः एव-
तावदंतोधाकोटिः पंचाशत्तोवशिष्टानित तस्योर्द्ध
सहस्राणि येजनानांतविंशतिः भूकटाहः सप्तद्वीप
समेताततवनानैः मनुष्याधारभूर्भूकटाहः एव मि
यदंते ब्रह्मांडस्यावं श्रुतोभगवतीपृथ्वीनानाजनसं-
माकुला तस्यामध्येमहामेरुसौवर्णस्तत्र वनानि
तस्याचलस्यविस्तारंमूर्ध्वायकथयामिते जनपदा
लोकानांनिवासस्तत्रयोजनानां सहस्राणिचत
राशीतिरुच्छितः षोडशैवसहस्राणिअधोभागेष्ठु
रोपितः वैपुल्यममम्यादि मान्येवमूलविस्तारः नानो-

९ श्री स्व.दं. २२५ 225

त्रिषोडशैवद्विगुणो मूर्धविस्तारः द्वात्रिंशन्मूर्धविस्तारो
स्यन्मूर्ध्नः भैरवीयंचवक्त्रलिंगाधराणीवासपीठकेनिम
हागुरवः पंच च श्रीपादायोकर्णीकारसत्वकरमुकं
मध्य नस्योर्ध्वं नमभादिव्यानाम्नाचैव मनोवनी चवेदे
शमस्स्थानानियोजनानां प्रमाणतः सर्वेर ॰ त्तमशो
भाळ्या स्त्रीसहस्रसमन्विता सर्वभोगगणोपेता ब्रह्म
णात्ममहात्मनः ब्रह्मणस्य लोकस्य ब्रह्मांशावना
रस्य स्थानभूः स्थानस्य सर्वत्र मध्ये ब्रह्मस्थानमुच्यते सा
च सिद्धविद्याधराकीर्णा ऋषिभिः परिवारिता त
स्माईशानदिग्भागे ज्योतिर्लिंगशिवेस्सनम् ज्योतिषे
स्फटिकेनस्य सूर्यकोटिप्रभोकाशे गणप्रथमसेविते
सर्वेनक्रमसमोपेते देवगंधर्वसेवितम् स्त्रीसहस्रसमा
कीर्णां सर्वैश्वर्यसमन्वितम् गणप्रथमः प्रधानगणाः
तत्रास्ते भगवान्देवस्त्र्यम्बकः परमेश्वरः लोकपालेर्व
तोमोहित्रमलविसंहनायकाः समाप्ते विजानीया
न्परमिद्धनमक्तनम् कैलासवासिनः उमापतेःस्थ
स्मक्तिस्मचतत्र अधिकारेश्रकक्तनेपदेक्ष्मासंप्रचोदि
नाः पंचवाभिदपग्रपवाहं श्रीसदाशिवशानंत॰
श्रीकंठारूपनयाविस्सभवनोर्ध्वसरुद्रस्वेनमेहा॰
शिवरगाद्यस्वकस्वेनवप्रपंचव्याप्यावस्थितोनन
इत्यकस्तेमेषामिन्यादिशानि अधिकारेब्रह्मविशिंद्र
नाद्यन्तमेवेनस्थामुंगप्रधाननादिशाकेनत्वेनदेवा॰
स्मिन्श्रीकंठेनभोदीमेगत्रयसमोपेतेसत्वविसहरा
लपरानिश्रीकिरणांचविशिभिःमुंगेसमावक्तकृतकल

कांचनरत्नमैरिति श्रुतिपादितत्वादस्य च मेरोः सभाया
ब्रह्मणो यस्या योजनानां चतुर्दशसहस्राणि परिमाणम
चक्रवाटः समंततः चक्राकारो वाटः पुरीणां समूहः पू
र्वपश्चिमस्वर्गाष्टकं तदुद्दिष्टं यतः तत्र तिष्ठंति लोकपाः
इंद्रादयस्तत्र पूर्वेणेंद्रस्य विख्याता पुरी नाम्नामराव
ती तेजोवती तथाग्नेयां चित्रभानोः प्रकीर्तिता तेजो
वती तथाग्नेयो दक्षिणो यमराजस्य नाम्ना संयमनी कृ
ष्णाङ्गना नैर्ऋत्यां राक्षसेशस्य कीर्तिता पश्चिमे तु ज
लेशस्य पुरी शुद्धवती स्मृता वायव्यां पुरी वायो
र्नाम्ना गंधवहा प्रिये उत्तरेणापि सोमस्य पुरी नाम्ना
महोदया ईशान्यामीशराजस्य पुरी नाम्ना यशोवती त
था एतासामंतरे देवि स्मृताः षट्त्रिंशति पुरी दक्षिणेना
मरावत्याः कामवत्यप्सरःपुरी सौवर्णी सिद्धसंघाना
तस्यैव दक्षिणेन तु तस्यैव दक्षिणे नाम्ना पद्मरागोप
शोभिता स्वादित्यानां पुरी विख्याता नाम्ना चाश्मनी शुभा २
साध्यानां राजती ख्याता दिव्या वैकुसभावती दक्षिणे
नैव कामवती रैवत्या पुरी स्मृता कामवती सौवर्णी ति
हि नामतो वक्रे पश्चिमदिग्भागे विश्वेषां रैवती पुरी रैवता
ख्या विश्वेदेवा यत्र स्थिताः ५ तस्मात्तु पश्चिमे देवि दिव्या
वै विश्वकर्मणः दिव्येतिनाम्ना ६ पश्चिमे धर्मराजस्य मा
तृनेदा पुरी स्मृता क्रीडंति मातरस्तत्र मधुपानविघूर्णि
ताः रुद्राणां पश्चिमे तस्या रोहिता नाम केवली तत्र शू
लधरा रुद्रा यमस्य परिचारकाः ७ तस्याः पश्चिमतो ह्येया
नाम्ना गुणवती पुरी एकादशानां रुद्राणां वज्रप्राकार

रनोरणा ६ निरृतेः पूर्वभागे तु पिंगलानाम वैपुरी स्व
कर्मसंज्ञा देवेशः पिशाचास्तत्र संहिताः स्वेन कर्मणा
पिशिताशनेन निमित्तेन संज्ञा येषां ९ नैरृत्वनरसामी
प्ये पुरी हस्सवती स्मृता निस्त्रिंशानाम तत्रैव वसंते गण
सास्सदा नैरृत्याद्दिशा उत्तरं यत्सामीप्यं समीपे तत्र ११
तस्याश्च पुनरे भागे परे होमा स्वावावती मिश्रो वसति त
त्रैव वज्रभूत्यजनाहूतः स्वावावती नाम्ना १२ तस्याश्च पु
नरे होमा गंधर्वीणां सविश्रुता वसंति तत्र गंधर्वा दिव्यकं
न्यासमाहूता दशकोटिसहस्राणि तेषां संख्या प्रकीर्ति
ता १३ भूतानां सिद्धसेवानां वरुणस्य तु दक्षिणे १४ होम
संज्ञा वसूनां तु वरुणस्यापि चोत्तरे वरुणस्येति तस्यपौः १५
तस्यास्तु नन्दनो देविनाम्ना सिद्धवती पुरी सर्वविद्याध
राणां तु सा पुरी परिकीर्तिता १६ वायोर्दक्षिणतो देवि
सिद्धानाम पुरी स्मृता वसंति किन्नरास्तत्र पुरे हेमार्के
समप्रभः १७ वायोः पूर्वेण गांधर्वी हेमा चित्ररथस्तत्र गंध
र्वराजस्तथास्यादिव्यगंधर्वनादिना १८ श्रुते भगवती सा
तानसप्तस्वरविभूषिता ग्रामत्रयपरीधाना जातिमेखल
मंडिता मूर्छनानानविचित्रांगी तानानतालकलोदया ल
येणावंत्रनोपेता मध्यमेनावगुंठिता गंधर्वैर्गीयमा
नामानत्र देवी सरस्वती नारदाद्यैश्च ऋषिभिर्योगकिन्न
रसेविता ग्रामाः षड्जमध्यमगांधाराः षाड्जीनेदयंत्रा
याजाते योष्टादशशतानाप्यवमेखलास्तानामूर्छनेतगमक
मासमूर्छागंधीनोयनेयाभिस्तामसूर्छनाउतरमेहायाश्रु
मधुरास्वरा सप्तसप्त वैतन्मिश्रहिताना इतिरत ललिता

एकविंशतिः स्मृतास्तत्वं ते विस्तार्यं ते ये स्ते नानाप्रकारवं
वशना पंचत्रिंशस्य पउर्क्ते नत्रैव षट्पंच स्वरकास्तान
३ स्मृप्रकम्य तत्र मूर्छना स्वयास्ताना स्वतरशीतिः प्रका
रपंचाशाम्यहस्वरा पोंचविंशत्यंच सराइतितालास्सव
स्तुटाया वस्तात्मकाः कलास्तताला त्तर तु पागुरु ल
घुमात्रः लक्षणानि भूषणान्तर संज्ञानी शोभेद हस्यो
न थे स्पादी निषट्विंशाद्वजं ते ये गुणीतक विशेषेण ते
स्ततामध्यमाक्षेन स्वरे गा स्वमतातिशययोगादाव
वगुणाढ्य न शोभिते तेन रस्वशरीरानाप्पिकापत्ते हृपा
रागां स्वेष स्थापयास्पष्ट तस्या पूर्वेण चित्रावैतस्य सुकनार
रस्यन्त १९ सोमस्य पश्चान्मदायुगुरुकानां प्रकीर्तिता
पूर्वेणाव त सोमस्य नाम्ना चित्रवतीपुरी सर्वयानम
यी चित्रा कुवेरस्य महात्मनः सहितत्र षट्विंशतिस
हस्रैस्तकोटीनां परिवारितः यत्ताणामेव तमस्त्रीमान
स्तेभागैरनुत्नमैः प्रभुः २ तस्या पूर्वेण शुभा नाम्नाजन्मू
नरमयी पुरी तत्रैवैक मर्देवास्तेनेच देववंकर्मणाग
ताः वाजपेयादिना २२ पश्चिमे तेशराजस्य विस्तावैश्र
मनीपुरी तत्रास्ते श्रीपतिस्त्रीमानतमीपुण्यसन्निभः
शेखचक्रगदापाणिपीतवासो जनार्दनः २३ ईशस्य
दक्षिणे भागे नाम्ना पद्मवतीपुरी महापद्मोपविष्टस्य
पद्ममालाधरस्य तु पद्मपत्रायताक्षस्य ब्रह्मणाः पद्म
जन्मनः सत्यलोकस्य ब्रह्मलोशाववनारस्य २४ तस्याद
क्षिणतो देवि नाम्ना कामसरस्वोवती ऋषिभिश्चितत्रैव
वेशोदेवदेवस्य तस्यायानानांतस्थिताः गौतमः २५ उत्तरे

श्री·
स्व·द·
२२७
227

नमरावत्यामहामेघेति विख्याता विनायकानां साधि·
ष्ठावसति तत्र कल्पिता तेहिपूर्वे २९ दशकोटिसहस्रा
णि वीर्यवंतस्य भास्वरा विनायका महादीप्ता स्य ग्निज्व·
लिततेजसः अष्टगणोवपार्थ्योपसर्ग ष्टानिर्दिता मया अ·
गष्टाकाला ग्निस्थानानि निर्दिनवाटी सवमेषां उपसंहरा·
ति एवं विधेरपस्याधं मेरु पूरवरे हंनः ऊर्ध्वं ब्रह्मसभा
या ज्योतिष्कगत स्थानक पुरे गणपतास्य पूर्यं स्थयास
मा ख्याताः मेरोस्यैव समंततः पूरकोटि सहस्रैस्तु सर्वा
स्ता सम्यग्स्ता ग्निये सर्वं स्वर्य समस्वर्णां सर्वरत्नसमुज्ज्व
लाः दिव्यस्त्रीभिः समाकीर्णा दिव्यपुंभिः समाकुलाः
तत्र आनंदसंतते देवि देवानां च पुरे शुभे विमाननग
रा रामैस्तु नारोद्यानसमाकुलैः कलंबध्वजपताकाभिर्गी·
जवाजिसमाकुलैः दुन्दुभीनं दिशाद्वैस्तु शंखकाहल
निःस्वनैः नृत्यगीतैस्तथाकीर्णं देवानां मंदिरं सदा आ
कीर्णमाकुलवनस्य रष्णापूतनरतादेवियेनरापूर्णभा·
रते अमवकं सकृद्दर्शनि मेरुं गच्छंति ते नराः पुण्याज
नाश्रयेवस्यमाणा भारते वर्षे ये प्राप्याहूनाश्रणापूतैव
नायवअमवकं महेश्वरं सकृदेकवारं हेलामात्रेणाव
यंति मेरुं प्रामवतिंग हीनदीतास्तु सततं नदर्शाप
दास्वंतेनएवयेपि गंगानोयस्संसिक्तास्तेपि नत्रकी
डेति सरस्तनमाः प्रामप्रयानमुरभावाः एवंस्तु गंगा
प्रभावान्त्रिलामार्थं श्रीभैरवउवाच कथं गंगासम
न्नानात्सरित्सु नमस्कृता कथयस्व प्रसादेन समासा·
न्नरतत्त्व श्रीभैरव उवाच गंगायास्तु समस्तानि कथ्य·

विष्णामिस्तुवते नां वक्ष्यमुपक्रमते जगन्मातामहादेवि ।
मम पत्नी गुरावहिंसा समपरयाख्या मया विश्वकारणस्यप
रस्यैव व्याप्यास्थिता पत्नी क्रियाख्यो शक्तिरनयैव पुरः ज
गन्मातान्नादिसर्गो विश्वप्रसरहेतुः स्थाने आज्ञ्ःहीनरुद्र
मूर्तेस्त्वसौ समनेत्रोदकेनेव व्याप्ता नेदाभूम यथैः यस्मात
कृतिमन्तां प्रणयकेलिवशेनकदाचित्करजैश्छादितने
त्रम पुनस्तदाटितेनेत्रेजगन्मातापुरात्रया सर्वेत्रेभ्यो
प्रवर्तयं नदीयां गलिभिः श्रिये एवं वाभिदयचमापति ।
ऊर्ध्वस्य रुद्रलोकवर्त्ति रुद्रभट्टारकभेदस्थान्मनस्तत्र
देवभेदस्थो सा भट्टारिकाया इत्यादिशतियस्तनतोयम
ञ्जलिभिः स्कतेनदेव दशयानिस्मृ नागंगामासास्मत्यान्
कपालावरणमस्मैव संस्थिताः तत्र कान्याजापती ।
मालयतीनिकपालोरुद्रः तदावरणेन लोके ब्रह्माण्डो
र्ध्वकपालोपलतिनां वरणो रुद्रलोक इत्यर्थः यदस्य निवा
रणावरदोचैव वरिष्टा वरवर्णिनी वसिष्ठा च वरारोहा च ।
वरारोहा च समभमी गंगाख्येनास्मा ख्याता रुद्रलोकाव ।
हासदेति त्रिस्कणामध्यात् एक विस्तु शेस्थिता द्वितीया
ब्रह्मलोकार्ध्वे ब्रह्मलोकस्य सत्यलोकस्योपरि ध्वकोटि
योजनमानेन सत्यलोके परिश्रिय ब्रह्मासनमिति ख्या
ते जयसिंह रसप्रभमितियत्र ब्रह्मणो निवासस्थानं तत्र
तृतीया सत्यलोकगा तृतीयैव प्राकाम्यवशात् स्वर्गेदे
वकिंच पुनस्मावेसंस्थिता सोमसंमाण्डले सोमलोके प
र्येवर्त्ते सोमाश्रेव विनिसृत्य पराकाशो व्यवस्थिता सो
मादिनि सोमलोकगा ननोहं सत्यलोनो देवि ब्रह्मविष्णु

श्री·
स्व·पु·
२२८

228

रैः सरैः यथा गंगानदीं महापुण्यां मर्त्यानां हितकाम्यया
अवतार्य महादेव मर्त्यलोकं व्यसर्जय आकाशात्स्वस्था
न ततो मया सरस्वति प्रोक्ता सा त्वपराजिता लोकानां हि
तार्थाय आगच्छ सरस्वती अथासौ आगत्य समभूवांत
समेति ज्योतिष्कशिखरगतस्य मेरुमृ प्रस्रुतगंगानतस्या
निर्गमदेवेशवनर्दिं तु दर्पिं गता सा च पूर्वेशानस्य
दिग्भागस्य वत्सादनिर्गतेन तु सुनंदा पश्चिमे भागे रुद्रसो
मानस्योत्तरे वज्रपर्वतादिव्यवहितवत्तदिक्षु तोदपि
प्राप्तिर्गंगायाः प्रकाम्यादिनिमतंव्यप्रसंगाद्गंगामाहा
त्म्यमुक्ताप्रकृतमाह मंदरस्तु महादेवि गंधमादनमे
रुकः विपुलस्य सुपार्श्वस्य पूर्वाद्यासु तरांतिकाः विष्क
म्भस्य समाख्याताः अवष्टम्भकाः इत्यर्थः यदुक्तं तत्रालो
के यतेर्भुवमवष्टभ्य मेरुस्तिष्ठति निश्चलः इति एषां प
र्वतानां वर्णाश्चैव निबोध मे सितं चैव हरिद्राभं नील
दाडिमसमप्रभम् स्फटिकहेममहानीलपद्मरागसमा
यत इत्यर्थः एषां चतुष्टयान स्थानं केनाप्यविरवसाद्
सैलावृताद्भुतेवमनव्या तथा च श्रीकिरणायां मिला
वनम् सर्वतच तरस्तं तसहस्रान वसंयुतम् मिति मे
वेनं तस्याकृतादयादेकदेशता पादपर्वतान् किंच
प्राग्विष्कम्भसमीपे तनाम्ना चित्ररथं वनम् तत्राह
णोदकं नाम तडागं पद्ममंडितम् गंधमादनसामीप्य
नंदनेन महावनम् तस्य मध्ये मंजुनकं मानसं तसरो
वरम् विपुलस्य समीपेन वैभ्राजेन महावनम् सितोदं
तस्य मध्ये तडागं विमलोदकम् वनेपितवनेनाम

सुपार्श्वस्य समीपतः तत्रास्ति महाकदंतडाकं च मनोरमम्
अत्रैव कल्पद्रुमाश्वत्थकर्ण्ययामिनिवोपतम् मंदरस्य क
दंबस्यास्तस्तकेशव्यवस्थितम् सहस्रयोजनायामं
शाखापंचशतोच्छ्रितम् पुष्पैः कुंभप्रमाणैश्चभ्राजते
तत्रपुष्पितम् कदंबवृक्षः तस्यशाखाभिः सहस्रार्धस
हस्रयोजनोच्छ्रायं तत्प्रमाणास्यतजम्बूर्गंधमादनम्
यंति तस्याफलसमोहोहाकोरसौज्ञेयास्यतोपमः तेनजा
म्बूनदीजाताप्रियेवेगवतीभूषणम् तेनतिरसेनसाच
मेरुंप्रदक्षिणीकृत्यजम्बूमूलेविशत्यकम् तत्संपर्का
त्समुत्पन्नंकनकंदेवभूषणम् तेनजाम्बूनदंलोकेजा
यतेभूषणोत्तमम् तत्रवृक्षलतागुल्मदक्षिणस्यापरे
दयः जाम्बूनदमयासर्वैषेवात्येतत्रवासिनः किंच वि
पुलेपितस्याम्भस्यछेतमालइतिश्रुतः तस्येतितन्न
माणकः केतुमालसंज्ञंव्याचष्टे तस्येन्द्राणसराजिता
रत्नमालाप्रलंबिता तेनासौकेतुमालेतिख्यातसि
द्धनिषेवितम् किंच न्यग्रोधस्तस्यपार्श्वेतुतनतस्यः परि
कीर्त्तितः प्रमाणमाहात्म्याभ्याम् तदृश्यम् अनेकगु
णसम्पन्नमेकःख्यातःसमासतः मया यथायथमामत
उक्तः तस्यार्धंतस्यदेशान्कथयामिसमासतः तत्रादौ
मेरुमध्यास्थनदीनलक्षार्धंनसमासतः लवणोदवि
पर्यंतेजम्बूद्वीपंसमंततः मेरुमूलमध्यान्तेचाशीत्सह
स्राणितत्सार्धेद्वयकलनयालभ्यंभवति पर्वतांतरि
तास्त्रेनवभागामंवेतिहि तत्रैतिजम्बूद्वीपे तथाहि द
क्षिणेचैवदिग्भागेत्रयात्रेयामस्थायतः निषधोहेमकूट

श्री·
ल·स·
२२५

229

श्च हिमवानितितेत्रयः निषिद्वे पत्रयत्रवेतान्तः शेषाहिं
हंतमुघनाइतिहेमकूटास्तथ्यासिद्धिर्यतदत्तप्रजापतिः
सुवर्णास्यमहाकूटोयागार्थेपनदत्तइतिहिमाद्रिमकू
टवान् रत्नाढ्योपिहिमप्रायस्तेनासौहिमवानितिरिति
श्रीपद्मयामुक्तौ किंच उत्तरेचापिमेरोस्तु नीलश्चैलोस्य
शृंगवान् शतिसत्रमनीलाभोजातोनीलस्ततइति
नीलवस्तुगिरिश्चाग्रेणयत्रश्वेतोमहाद्युतिः सूत्रुनाग्र
समानोपिवत्तिनस्त्रइमौलिनेतिश्वेतवस्तुत्रिशृंगोद्विवे
जपानोपिसंदतः त्रयाणामेतेस्तुशृंगेषुकिलदेवास्त्वपा
श्रिताइतितत्रैवोक्ते पद्मास्थानमाह प्राक्पश्चिमायता
येनेषुभेयनुमहीधराः एवोर्यपश्चिमाब्धिप्रमास्तत्रा
पिनीलश्वेतनिषधश्चेवलतयासौमकीर्तितोमध्यमः
नमान् द्वीपवर्षेलतानयाननस्य श्चेनश्चहेमकूटा
श्चसहस्रनवतिःस्मृतौ हिमवान्कूटवांश्चैवसहस्राशी
तिरेवतु नदेति लवणोदधिपर्यन्ताः पार्श्वेनास्यतु
सहस्रद्वयविस्तृताः किंच कैलासस्तुशृंगोहिमवांश्चि
शृंगश्चसजाकृतिः हिमवान्तोमध्येकैलासःशृंगरूपः
पउक्तंश्रीदेव्यायामले तस्यमध्येमहाशृंगंशतयोज
नविस्तृतम् इत्युपक्रम्यतत्रासावदैः सार्धमूलीवस
तिसर्वदेतिशृङ्गरू वनस्वजाकृतिः मलयप्रपंचाग्नाति
लौम्पनावर्णानिरूपयति शृंगवांश्चन्द्रकनिभस्तित्स्था
नेविराजते नीलरत्नमयोलीनोनिषधःपरिरागभाः
सौवर्णोहेमकूटश्चहिमाभोहिमवानिति मेरोःपूर्वेप
श्चिमयोः पर्वतावाह एवैतामाल्यवान्मेरोःपूर्वतस्त्वावि

राजते चतुस्त्रिंशत्सहस्राणि योजनानां स्वरेखरि या
मोन्नतया नीमानि सहस्रं तस्य विस्तृतिः तथैवापर
दिग्भागे नतत्वोगं यमादनः आयामविस्ताराभ्यांश्च
यं चदत्तिणास्त्ता द्विक्षमगन्धमादनादयः पतीच
श्रीपराधांदृष्टामास्यानिदिद्यानिवलमेवार्थमागतैः
सम्भृतानियतास्मि हेतनास्यवांस्तेनवुध्यते इति त
थाच मदसनापुराहष्टामालाविद्यापरीकिलग्र
थितानारदेनास्मिनाख्यानामोदभावनः गधामामा
दनो विप्रोत्सुक्तस्तद्यमादनः इति निरुक्तोपर्षा
मवैषासक्क्रायमाननमाह नीलश्चनिषधश्चैवमा
ल्यवान्गंधमादनः चतुस्त्रिंशत्सहस्राणि योजनानां
समुच्छ्रितः नीलादयो मेरोप्रतिप्राकाराख्यानीयतेन
स्थिताः एवं प्रमाणकाः दक्षिणोत्तरगतानांनत्वेत
स्मेगवहेमकूटाहिमवतो दशयोजनसहस्रोच्छ्रित
वे यडत्रैश्रीम्मगेंद्रीतेरेसहस्रद्वयविस्तृताः दशो
सेभानवांतराश्रयेवं दक्षिणोत्तरस्थैः त्रिभित्रिभिः
एवं पश्चात्स्थेन चैकैकेकेनेत्यष्टाभिः पर्वतैर्विभक्तं
नवनामद्वीपं जातं किंच चतुर्दिक्षुगतामेरोर्द्वौ द्वौ मे
मोन्नपर्वतो एवां दिदिगभिमुखौ समुद्रान्तो प्रामोन्त
त्रेजठरो हेमकूटाश्च एवं भागेव्यवस्थितो निषधः
पारियात्रश्च अपारेणामहीयरोजाकृपिस्पू ऋ. वीश्च
वदत्तभागेव्यवस्थितो एवौतु हेमकूटादिसमनामा
नोन्यपवामी हेमकूटाद्याः पतेचाष्टावल्लत्यवानाव
याविभक्तस्यजम्बुद्वीपस्य नवभागांतरहेनच इतिर

। ११२

श्री
भा.५
२३

230

वैर्म्मपर्वतैर्नवविभक्तेत्रनामभेदेनदेशविभाग
माह मेरोस्समंततोरम्यांमिलावृतंमहावृतम् अथ
ध्यास्पकेवाटस्थनवसाहस्रविस्तृतम् योजनानां
चतुर्दिग्वनवत्रस्रसमेततः तेनमध्यवर्तिनषोडश
साहस्रिकस्यमेरोपार्श्वद्वयेनवनवसहस्राणिमाक
लय्यदैर्घ्यंदिशावतत्रिंशत्सहस्रमेतद्भवति अतएव
वमूर्द्धंपश्चात्स्ययोर्माल्यगंधमादनयोरन्तः त्रिंश
त्सहस्राणिदैर्घ्यमितिसुकेसुकमस्यचनिर्वचनम्
इलानामाप्सरादिव्यारूपयौवनशालिनी दृष्ट्वामा
सतनूपेणाविचरंतीमनोहरा भुजाभ्यामावृतारा
गातेनेलावृतमस्युच्यते इतियलायामक्रमम् अत्रचव
नवालय्यवृत्तानानानपभावजम्बनवसोमस्य
प्रमयः प्रभवंतिहिलोकानांकिंतेनतस्मेरुभासाप्रति
भासितम् अतएव प्रमप्राप्तजपत्राभानक्षत्रीमैव
कमलाः जम्बूरसफलाहाराजरामृत्युविवर्जिताः त्रयो
दशसाहस्राणिहितेषामायुःप्रकीर्तितम् अतस्त्रकाला
मृत्युवर्जितास्युस्तेभवति किंच देवगंधर्वसिद्धाप्स
ऋषयोपालिनायकाः गणमानभगिन्यस्त्रवेनालारा
नेमादयः एवमाद्यैरसंख्यैर्नेवृतंचैतदिलावृतम् अ
थ गंधमादनवारुणपांसमुद्रस्यचपूर्वतः केतुमाल
मितिख्यातेवर्षसर्वगुणान्वितम् मरुपश्चान्स्यगंधमा
नस्ययावारुणामापश्चिमाहेमवैभवति उक्तंचश्रीप
वायां देवास्त्ररणामारम्भेदारुणोसमपश्चिमे अक
स्मानकेनवायामनामसहस्रोणिनं तोहणाविद्धयावे

ताकेतुमालामसौमताम् इति वर्षं जनपदा नीलोत्पलद
लश्यामाजनास्तत्र सुशोभनाः पनसस्य रसं पीत्वा जीवंति
श्रुतमेव च दशसहस्राणि श्रुतं किंच जयंतो वर्धमानश्च
अशोको हरिपर्वतः विशालः कम्बलः कृष्णः तत्र समकु
लाद्रयः मेरोरग्रेण माल्यवतः पूर्वभागेन समुद्रस्यापरेण
च वर्षं भद्राश्वसंज्ञा चतुर्वामित्रस्तुताग्रथः जनाश्चलक्ष्मी
काशा कालाम्रफलभोजनाः उक्तं च श्रीपराशरायाम् उश्रश्र
वास्तु भद्राश्वः क्षीरोदमथनोद्भवः तस्मिंश्चरतिये नाश्वो
भद्राश्वं तेन तन्नामतम् किंच कौंकणस्थेतपर्णाश्च नीलो
मालाग्रकस्तथा पञ्चैव समाख्याता लक्षपंचकुलाद्र
यः एतेच केतुमालभद्राश्वे द्वात्रिंशत्सहस्राणि पूर्वाप
रायते स्मृते चतुस्त्रिंशत्सहस्राणि दक्षिणोत्तरमाया
ने एवं केतुमालभद्राश्वप्रमाणस्य द्वात्रिंशत्सहस्राणि
यस्माद्गतो माल्यवांश्चैकोपकसहस्रं इलावृतस्य भयपा
र्श्वगाते अष्टादशषोडशमेरुरित्येयं लक्षयोजनं जम्बु
द्वीपे पूर्वापरतः जठरादिसमीपगतपर्वतमाने जयं
तादिकुलपर्वतमाने च तत्रैवैकादशीभूततात्पृथग्
गणनीयमेवं पश्चिमपूर्वयोर्वर्षस्थितिसंकोतनेरेपिता
मारु वर्षद्वितसमाख्याते नाम्ना कुरुहिरण्मये मेरोरु
त्तरभागेन वर्षद्वितसमाख्यातेनुपसंहारोपक्रमयोः
काकालिवद्योऽयम् पश्चात्पूर्वगते केतुमालभद्राश्व
समाख्याते मेरोः उत्तरेण यो वल्यमाणविभागे कुरुहिर
ण्मये वर्षे तयोर्मध्यात् कुरुवर्षनिवासिनः कुरवो ना
मलोकास्तेयस्मात् कुरुहलफलाशिनः अत्रश्च त्रयो

श्री
स·ट·
२३१

231

दशसहस्राणि जीवंति स्थिरयौवनाः युग्मं युग्मं प्रसूयंते·
वियोगभयवर्जिताः तस्य काले जायंते नैव म्रियंते र
त्यर्थात् मृतस्य पतिमनुयानानां स्त्रीणां न तत्र जन्मसंभा
व्यते किंचात्र श्यामासुष्याणिभा स्त्रियास्सुरूपाः पुरुषाः
स्त्रियः स्त्रियश्चानर्घः तथा सर्वरत्नमयी भूमिर्हिमवालुक
याविना एतस्य कुरुवर्षपार्श्वमानात् नवयोजनसाह·
स्त्रं धनाकारं प्रकीर्तितम् धनाकारमिति मेरुपश्चादेशः
देशो देवकुरुः वज्रमाणामनुपातेन वलयाकृत्यवस्थितो
नराहिसमीपगतत्वाद्धनताकारिणैवास्य भवति सूर्य·
कांतेन्दुकांतौ चद्वौ तत्र कुलपर्वतौ कल्पवृक्षः कुरुनाम
तत्रैव कुसमोज्वलः तस्य नाम्नानं ज्ञेयं कुरुवर्षसुशो
भनम् श्रीमत्स्यायात् रम्यकं कुरुवर्षात्पूर्वमस्यैव
णामः कवैवं तपिवत्नौ रयत्रोक्तमनेनतत्कुतरुनिकट·
कमय तस्य चोत्तरदिग्भागे प्रविश्य लवणोदधिम् पं
चयोजनसाहस्रं चंद्रद्वीपं प्रकीर्तितम् तथा वायव्यदि
ग्भागे प्रविश्य लवणोदधिम् योजनानां सहस्राणि च
त्वार्येव वरानने दशयोजनसाहस्रं द्वीपं भद्रं प्रकीर्तितं
भद्राकारमिति ज्ञेयं सर्वकामफलप्रदम् चत्वार्येव तस्य·
व कारणं सर्वं त्राण्यब्धिप्रवेशपतनस्मध्यतएव किंच
मृगुना युषोजनानास्ति तत्र दिव्यामृतफलाशिनः दृश्यमेव
चन्द्राख्यिप्युतेचापि जीवंति फलभोजिनः एवं भ्रमद्व
हुनराख्यं नराले कुरुवर्षमुक्ता हिरण्मयं वर्षमाह श्वेत
शृंगवतोश्चैव मध्ये द्वीपं हिरण्मयम् हेममयत्वादिहै
वमतकम् परायां तत्र शृंगपर्वतमाख्येन रमणारमिताव·

लात् रमणांतन्मयं वर्षमिति संज्ञानं नरोत्तमं गंधर्वस्॰
त्वेन चित्ररथेन समाणाख्यो नराः लकुचस्य फलं प्राप्य
जनास्तत्रेन्दुसन्निभाः जीवंत्यब्दसहस्राणि मानेनार्ध
त्रयोदश अथ नीलस्योत्तरदिग्भागे तस्याश्वेन सदति
णि रम्यकं नाम वर्षं तत् पतंपिपरायां उर्वशीयास्मराभ
ह्नादष्टाचं द्रुसमा किला प्रोक्ता रम्योतिनिहाक्यांतेनेदं
रम्यानामिकमिति निरुक्तं तत्रच न्यग्रोधफलभोजनाः
नीलोत्पलदलश्यामा जना रोगविवर्जिताः अतस्तत्र द्वा
दशाब्दसहस्राणि तेषामायुः प्रकीर्तितम् एतस्माद्दे
क्षेमानाम्न पर्वस्सममपि पार्श्वतः नवसाहस्रविस्तारं॰
स्यकेच हिरण्मयं चेत्यर्थः मेरोरुत्तरे वर्षविभागस्मृता
द्विविणोक्रमेणाह हेमकूटास्यसौम्येन दक्षिणे निषधा
स्यच हरिवर्षसमाख्यातं रौप्याभास्तत्रजं नराः द्वादशै
वसहस्राणि जीवंते त्वरसाशिनः अतीवशोभनं तस्य
नवसाहस्रविस्तृतं एतस्य यत्रशोषेणानागेन हरिराथ्य
नस्तस्येति श्रीपरायां निरुक्तं मध्ये हेमकूटास्य याम्ये
न हिमवतस्त्वथ्योत्तरे वर्षं किंपुरुषं नाम तत्रहेमति
भोजनाः नववर्षसहस्राणि जीवंति सहस्रभोजनाः न
वैवर्तसहस्राणि विस्तारः स्तत्रकीर्तिताः एतदपिय
त्रविघ्नापरीरम्याविघ्नापरकुरस्तत्र किंमयाद्गुरुषल
क्ष्य इस्युक्तेति परायां निरुक्तं अथ याम्योहिमाचलेद्र
स्योत्तरेणार्णवात्दयेः भारतेनामवर्षं तन्न त्रवाल्पमावि
स्तृतम् यतः जनारोगभयत्रस्ताः दुःखितामन्दसम्पदः
स्वल्पामन्दरूपाश्चसभगाः दुर्भगापरे भोगिनोमंदभोगा

श्री
स्क·८·
२३२

232

भ्रतयामेन्यंतुदुःखिताः गौराश्यामास्तथाकृष्णावभ्रवश्चे-
तपिंगलाः वर्णजातिप्रभेदेननानाकर्मानुरूपतः चत
वर्णाश्चतत्रजायंतेभारताख्ये वर्णाब्राह्मणादिः
जातिकुलस्यकुलहादिगोत्ररूपापनदापिवर्षभारतेन
हनेदुःखंयत्रपुत्रैःकुमार्गगैः इतिश्रीपरायानिकर्म
म पवमेनानिनववर्षाणिश्रीपरायामिन्ध्यनिकर्मा-
नीहनिलाहनायायाख्यसामध्यापिहिनवादिनिवसत्पत्र
व स्वदेशभाषाश्चकानिद्वीपद्वीपांतराणीव पेडिनाश्च
तथामुख्यशिल्पविज्ञानानिनस्तथा योगिनोज्ञानिनश्च-
वपर्मिष्ठापापिनोपरे याचकाश्चापिजायंतेदातारश्चा
परेजनाः श्रेष्ठादासाश्चवहवोमानवासनतेप्रियेद्वीप
श्वेतद्वीपांतराणिद्वीपद्वीपांतराणिश्रेष्ठाविनियाजपा
श्रदासाश्चापिभवंतितदिन्यंदोषवन्यापि गुणास्तेकःस्तु
तस्तत्रशुभाशुभफलार्जनम् इयमप्यत्रसम्भवति स
चेतसस्तच्छुभवर्जनेनशुभार्जनायवोद्युक्तियत्नकं
श्रीमद्गेहायामायुणापकोयतुद्युक्तोनेहंकिंविनश
यंयदितिकिंचभारतवर्षेश्चन्यवर्षेश्च नाणुस्विद्यते
काचिद्युगत्रयवनीस्थितिः कृतयुगवानिरेकेनत्रेता
दिसर्गानस्मात वेतयुगवनीत्रेयाभारताख्येवानते
एवंच तत्रैवयन्कनेकर्मशुभंवायदिवाशुभं वसंति-
तेनलोकाश्चशिवाद्याधीचिमध्यगाः अत्रैवभोगमो-
ताणिद्विसायनंस्वयमम्भुणापनीर्थैमहानदीसमुद्र-
लीलयाह महाकालस्तथाकाममेवसादेवाननेती
र्थानांकोटिकद्विशामहापुण्यफलोदया गंगादीनांन-

शैलोच्चनत्रयंपंचशतानिच एवमादीन्यादिशब्दात्क्षुद्रप्रदेशा
दिपंचकाष्टकानांवरुणस्यादिगनामहादेवाष्टकपष्टेस्त्रा
परिग्रहः तीर्थानामिति प्रभासादीनांषट्कंस्त्रीदेव्यायाः
मलेप्रभासाद्यास्तीर्थानांमितिप्रभासादीनांकोटिरेका
वरानने पंचाष्टकंतन्नैवलोकानुग्रहकंसदेनिक्रुरुव
तस्थानवयोजनसाहस्रंधनाकारंनिबोधनम् भारतेच
वर्षेनवभेदास्मृतास्तत्रसागरान्तरिताप्रिये हिमवद्दे
नैवावनारितैःसामद्दैवीरिभिःकृतव्यवधानाः तत्रचा
हस्मोवादिदेशेबिंदुसरस्संज्ञः यद्दृश्यते बिंदुसरप्रभृ
त्येवक्रमायोक्तमितितदत्रयोजनानाम् एकैकस्यत
द्वीपस्यसहस्रंपरिकीर्तितम् जलेनसहमानेमनदिन्यर्धः
यदाह शतानिपंचविज्ञेयंस्थलंपंचजलेतथा एतस्या
र्धमानंदैर्घ्यंनहिमवद्यथानुपातमल्पंपंचशतिका
जलेनवहितत्वादेवचपरस्परमगम्यास्तेद्वीपविशेषाः
तेषांनामानिमेन्द्राः इन्दुद्वीपंकशेरुंचताम्रवर्णं
गभस्तिमत् नागद्वीपंचसौम्यंचगांधर्वंवारुणंतथा
द्वीपंकौमारिकाख्यंचनवमंपरिकीर्तितम् द्वीपाष्टक
स्यसागरास्समव्यवधायकाउक्ताः नवमस्यत्ववीपिनिरू
पणेनव्यवधायकमाह बिंदुसरप्रभृत्येवक्रमायोक्तंश
कीर्तितम् एवंभोस्यायंविशेषोयदंयोजनानांसह
स्रेनतेनरवत्पंचशतिकेकेवलसाहस्रिकस्यास्यविभा
गावरुणांनस्यांनबिंदुसरसाकृतः एतस्य नानावर्णा
श्रमानितनम् वर्णाश्चात्रब्राह्मणाद्याःकिंच येषुवौक्तागुणालो
केभारतेवरवार्णिनि तेनैवस्थितालोकेक्रमाशीसंतिके

श्री·
स्व·द·
२३३

23

कप्रियेगुणाश्च भार्जेन स्वयम्भूतीर्थपुण्यपनघपिष्ठाना·
दिनृपाकुमारीद्वीपप्रवयरुकंस्त्री स्त्रीकस्मात्तत्रमध्येसह
द्वीपंकुमारीद्वीपसंज्ञकं तत्ररुद्रशतंपुण्यमवनीगांस्तु
भाकरम् पश्यतो हेतभूतंचस्मरणात्पापनाशनमिति इ
न्द्रद्वीपादिखण्डेषु छादिप्रायाणांनिवासोदेवतानीर्था·
मुनयिष्ठितस्तत्रउक्तमन्यत्र वर्णाश्रमसमाचारःकुमा
र्याख्येनसंशयः इतरेम्लेच्छशोज्ञेयाश्चिष्टाचारवहिष्कृता
इत्युन्यच्च भूधराश्वसमविज्ञेयास्तत्रैवतत्सुशोभना महेन्द्रो
मलयःसह्यश्चशुक्तिमानृक्षपर्वतः विन्ध्यश्चपारियात्रश्च
भौन्ये(?)तेकुलपर्वताः सुशोभनाश्चिद्विसायनाऽनुगुणाके
तमालश्चपारियात्रादयमन्यः एवमन्यत्रश्च(?) दलसा
गरमध्यस्थान्नृपद्वीपानिवंप्रियेनान्याह मेगाद्वीपंपवा(?)
ख्यंचमलयंशाखंसंज्ञकम् कुमुदंचवराहंच इत्येवंप·
रिकीर्तितम् एषांमध्यात्कथितोमलयद्वीपेमलयोना
मपर्वतः तस्यपादेत्रिकूटोवेलेकूतस्यापरिस्थिता पादे
पर्यतेसाच चामीकरमयीशुभ्राचतुर्तोरणानमंडिता च
तीरेश्चिवापाष्टिता(?)स्तत्रस्थितमंक्तिदेवस्थानेश्वभोगस्था
नेभूषिमानस्या चित्रप्राकारशोभिनावज्रवैदूर्यमणिड
ताः अनंतविभवास्तत्रालसा देवकन्यकाः रमनेक
न्यकामध्यमहावलपराक्रमाः पराक्रामउत्साह अन्य
च्च अगस्त्यशिखरंतत्रमलयेभूधरोत्तमे तत्राश्रमोम
हापुण्यअगस्त्यः स्फटिकप्रभः तत्रान्योन्यविरुद्धासत्वस
माक्रीडंत्यप्रांकिताः नतत्रजायतेमारीनाकालःसंभव
तेते नजरानपाशोकश्चनपसर्गभयंक्वचित् मारीव

ऊमरगणांश्च कालो वर्षा उपवैपरीत्य .... यत्किंच नवद
न्नत्नं कश्चिद्रागद्वेषो न कुत्रचित् अगस्त्यस्य प्रभावेन
नक्षत्रे न हूरतो गतम् तत्रैव ऋषयो वीराः ज्ञानयोगे कृता
श्रमाः जपाध्यायनहोमादि पूजास्तु नित्यपरायणाः अग
कस्य महादेवि निस्सारायनेरतः अगस्त्य महिनास्सर्वे
मत्ताभ्युदयवादिनः तिष्ठंति भाविताल्मानः शापानुग्रह
कारिणः मोक्षमेवाभ्युदयं वदंति नष्टकालाः भाविनः शिव
नेष्टापितः आत्मानेयैः उपसंहरति लक्षयोजनवि
स्तीर्णं जम्बुद्वीपं समंततः एवं पश्चिमतः प्रागदक्षिणेन द
क्षिणेन रम्यन्नेक हिरण्मयरम्यक हरिकिंपुरुषभा
रतवर्षाणि षड्वर्षैकेन वसाहस्राणि इति चत्वर्षं चाश
त प्रत्येकं द्विसहस्रिकाः शृंगवच्छ्वेतनीलहेमकूटनिषध
हिमवंतः इति द्वादशमेरोः सर्वापसव्यगतमिलावृत
मष्टादशमेरोष्ठादशसहस्राणि स्वैवलक्षयोजनं जम्बु
द्वीपं यथैव लक्षयोजनविस्तीर्णं लवणाभः स्थितोऽब्धिः
लवणाम्भः क्षारसमुद्रस्तस्य त्रिगुणां परिणाहेन स्थितं
वै मंडलाकृतिः उक्तं चाश्रीमये सर्वत्र त्रिगुणो नाह इति
किंच हूनारिभयमंत्रसा प्रत्यक्षात्तत्रपर्वतः द्वादशैव
मरुद्वीपस्तान्नवीमिसमासतः हूनारिः इंद्रः तानाह
रुषभो डेडिभि वस्तः प्रहृष्टा एवंभागतः चंद्रकंकस
ध्याह्वोणः प्रविष्टाउत्तरेणान ऋषीकोथ वराहश्चनं
दनश्चनत्तनीयकः अपरेणानगास्तत्र प्रविष्टालवणो
दधिम् चक्रो मैनाकसंज्ञश्च वराहकः इति गोनवणो
दे प्रविष्टाश्चैव नवगाः अत्रच चक्रमैनाकयोर्मध्ये निष्टे

श्री
स.ट.
२३४
234

देवद्रवाम्रुवः तदेवमब्धिपरिहृतं जम्बुद्वीपं समाख्यातं
श्रेष्ठेषां वर्षाणामिलावृतादिनामकस्याम्यपिष्ठानादे
वतासंज्ञाइति देवता संज्ञानामत्रास्मिहेतद्रूपं प्रभवे
दर्शायितमुपक्रमतेप्रभवस्तवधनेच्यते तत्राद्योभूपति
स्वायंभुवोमनुर्नामअभूत् तस्यपुत्रः प्रियव्रतः तस्या
प्यदशपुत्राविजाता वीर्यवलोत्कटाः अग्नीध्रश्चाग्निवा
हुश्चमेधामेधातिथिर्वसुः ज्योतिष्मान्द्युतिमान्हव्यः
सवनस्सत्रएवचएषांमध्यात् मेधास्तत्राग्निवाहुश्चप
तेप्रव्रजितास्त्रयः सप्तद्वीपेषुयेशेषास्त्र्यभिषिक्तामहा
वलाः तत्राजम्बुद्वीपेतस्याग्नीध्रः तस्याप्यभिषिक्तः तस्य
पुत्रानवस्मृताः नाभिः किम्पुरुषश्चैवहरिश्चैवइलावृ
तः रम्यश्चकेतुमालश्चभद्राश्वकश्चहिरण्मयः नवमस्तु
कुरुर्नामसएते नववर्षनाधिपास्मृताः अग्नीध्रस्तनुजाः
तावैस्मृतास्यातिवलोत्कटाः तेषांनाम्नांकितानीहन
ववर्षाणियावंति तत्रसारतेवर्षप्रथमंनाभिनामाङ्कि
तमभूत् यस्मात् नाभेपुत्रोमहावीर्यऋषभेयमेतत
वः तस्यापिहिसुतोज्येयोभवतस्तप्रतापवान् तन्नाद्वै
वतविज्ञेयोभारतेवर्षमुत्तमम् अथ तस्याष्टछोपु
नः पुत्राजाताः कन्यापराश्रिये तेषांमध्यात् भारतेनवद्व
द्वीपेत्रयष्टोत्तराणिवेशिताः नवमस्तुकुमार्याङ्कः क
न्यायाः प्रतिपादिताः कन्याप्रतिपादनादेवकुमार्याङ्कः
ततश्च तेषांनाम्नानते द्वीपाभारतेनप्रकीर्तिताः येद
वेभिरक्षेत्रकशोकस्थरुकाः तदेवंसप्तदशधाविभक्तं
जम्बुद्वीपान्तवादरश्वद्वीपान्तरायपाह जम्बुद्वीपंवशाकेव

कुशक्रौंचं मशाल्मलिम् गोमेदं पुष्करं चैव सप्तद्वीपा
नि पार्वति यैः सप्तद्वैर्वलयितान्येतानि द्वीपानि तान्यप्य
णु नाम सम्यग्वक्ष्यामि समुद्रांस्तव सुव्रते क्षारः क्षीरदधि
घृतं तथा इक्षुरसोपि च मदिरोदश्च स्वादूदः समुद्राः स
मकीर्तिताः प्रोक्तदेवक्रमानुसारेण नैते यथोक्तक्रमेणा
वस्थिताः सर्वेषु पारमेशेषु शैवमेवोक्तत्वात्तेनेक्षुरसः
सुराघृतदधिक्षीरस्वादूदकाश्चेति पातंजलेयः क्रमेहप
ते मलेखवकदेषां द्वीपपर्यन्तश्चेति मतत्रयम् अथोक्तजम्बु
द्वीपप्रमाणानुवादेन पश्चाद्द्वीपसमुद्राणां प्रमाणमा
ह जम्बुद्वीपं शतलक्षयोजनानां प्रमाणेनः परिमंडल
नाह्येयः क्षारोदस्तत्समो वहिः परिमंडलश्चेति वेष्टस्यादे
वं द्विगुणावृद्ध्याश्च सप्तद्वीपसंस्थिताः तेश हः स्वहा
येनेन शाकादिभिर्द्वीपैस्तरूतोयादि समुद्राः क्रमाद्द्वि
गुणावृद्ध्यास्थिताः तद्यथा शाकद्वीपं लक्षद्वयेन तथानी
राब्धिः कुशद्वीपं लक्षाणि चत्वारि तथैवादधिब्धिः क्रौंच
द्वीपमष्टात्तथैवच घृताब्धिश्शाल्मलिषोडशात्तद्दि
रसाब्धिः गोमेदद्वात्रिंशत् तद्वत्सादिराब्धिः पुष्करश्चतुः
षष्टिः तथैव स्वादूदः एतत्स्द्वीपसमानतस्सप्तीनाम
पसंहरिष्यतिमानेन पुष्करद्गुणाः स्वादूदेन तत्रावस्थि
तश्चेति इत्थंचमेवबान्वादूदेन कोटिद्वयं त्रिपंचशा
लक्षाणि पंचशाश्चसहस्राणि भवंति यद्वस्थति पंचा
शत्सहस्राणि त्रिपंचाशत्तथैवच योजनानां तलक्षा
णि कोटिद्वितयमेवच मेर्वबान्वादूदं प्रमाणं परिकीर्ति
तमिति तथाच श्रीभागवतेसमाख्यातो जम्बुद्वीपेवरान

श्री॰
स॰ ऱ॰
२३५

235

ने तथा शाके मेधातिथिर्नाम वस्तुब्राक्षश संज्ञके शा
ज्ञाकौ चैवयज्वानिषां छत्तशोभुतिमान्सूतः गोमेदेह
ननामानं भवनप्रकरेनथा किंच श्वेतास्तु राजसुमः कालं
स्याकं गोमेदवासिनाम् तथा वर्णाश्रमाचाराज्ञेयास्तत्र
निवासिनाम् तथेति श्वेतानुष्टेणास्तत्र विशेषाभिधाना
स्तत्रगासमनं तेसम्भाव्यते शाकादिति विभागोत्तरमाह
मेधातिथेसमसुत्राश्शाकद्वीपाभिषेचिताः शान्तोभयस्त
शिशिरः सुखोदयोनन्दकः शिवः क्षेमकः स्ध्रुवस्त्रेति
वर्षनामान्यासंते किंतु प्रसिद्धवस्तुनामानं सार्गाणे
षां नामानीत्यर्थः वर्षाणि समाख्यातानि तन्नविभाग
हेतवः नाम् पर्वतांश्च निबोधमे गोमेदश्चंद्रसंज्ञाश्च नारद
दुन्दुभिस्तथा सोमकार्यः घटुम्बश्च वैभ्राजस्यकलाद्रयः
मेतेवर्षककस्यपार्श्वमानविभागेनस्थितास्सर्वास्तेरु वे
ति पर्वसप्तवाकिंच सुकुमाराशनन्तस्यपावनसमृतौ च
नैनीयच विपाशासिदिवार्थेभेनस्याचामननवनिकः
एताएवमहानद्यागिरिषुसिद्धनिर्गताः संस्थितः सप्त
एकोपिनिर्गतान्यथीः एतास्च पूर्वादारभ्यनिष्क्रान्ता
प्रविष्टातीरसागरान् अत्रच शाकद्वीपेतपलोकाः सौ
शाहारफलाशिनः अतस्च चेद्रकांतस्समासवैस्वरूपा
प्रियदर्शिनः क्रीडंतिदिव्यनारीभिः सर्वैश्वर्यसमन्विताः
क्रोशोवसुप्रमाणाद्वं समसूत्रानिषेविताः स्वैनलोहितजी
स्वैवर्षांकिताः अत्रच विभागहेतवः क्रमदस्याविर्दः
स्ववणारोहाहगाकंकनामहिषः क्रमसम्भवसमसीमं

नंपर्वताः श्वेतस्तेयास्तयाकृस्नाचंद्रश्चक्राचलोवनीवी
हृताचविहृतः चसप्तैनास्तमरोहसः दध्युदकंप्रविष्टा
स्तानिस्तगायवनोदकाः जनास्तमनुविनस्तत्रदध्याम
नफलाशिनः दिव्यभोगयुताः सर्वेक्रीडंत्येतेमयोषिता
द्भासाहास्यनमयानिफलानिवाश्नंतिपवस्तनरव
ज्योतिष्मनामसमयुक्ताक्रौंचद्वीपनिवेशिनः उद्भिजश्चस
माख्यातोवेणुमंडलस्तथैवच रथंकारश्चलवणोप्यतिमा
नप्रभाकरः कपिलश्चेतिराज्जोनोवर्षनाम्नाचतेकिताः
वैकमोहेमनाभश्चद्युतिमान्पुष्पदंतकः कुशलोहरिमं
दश्चसप्तैतेनकुलाद्रयः तेभ्यः महीयानाशिवापापाप
विप्रासंनद्युतिः दम्भावेतिसमाख्यातास्सप्तैतानदीनाव
ताः हृतोदंतविशंत्येताः सर्वपापहरप्रिये जनास्तवासिनः
सर्वेस्वरूपास्तेनसौकराः हृतास्यनफलाहाराश्चनमा
स्वरपीडिताः क्रीडंतिववितायुक्तापयपत्रायतेनगाः
स्वरपीडितनंसम्भोगेकनिष्ठनम् द्युतिमताससमयुक्ताश
ल्मलाद्वीपनिषेविताः मनोनुगास्तथैवास्याश्चपवनेहृन्मना
रकः सुविदुंदुभिनामाचकुशलश्चेतितेस्मृताः वर्षना
मानितेषांवैसप्तानांसमनुक्रमात् क्रौंचोवामनश्चैवा
न्धकारोदिवाकृतिः द्विविदुपुंडरीकश्चदुंदुभिश्चकु
लाद्रयः पौंडरीकोशिकीगौरीसिद्धावेवक्रमदवी म
मारातीचविख्यातानासमासाम्यरिकीर्तिताः नद्यस्ताश्चैल
निघ्नांनागश्चनीवरसागेवम् पिवंतीनीरमनंतयोज
नास्तनिवासिनः दिव्यकांतियुताश्चांतास्वरूपाप्रियवादिनः
नानानारीसमाकीर्णाःसर्वकामसमोदयाः हव्यराजसमा

समगोमेदेवाभशोशयम जलदशोकुमारस्रकुसमारो
मरीचकाः कुमुदस्रोतनश्चैवमहाभद्र इतिस्मृताः तेषां
नाम्नाचवर्षाणि श्रंकितानि समनामतः उदयः केसरिश्चै
वजलदरोयमसैवतः श्यामोम्बिकोमहस्रशैलास्मीसर
गास्तिमे भगास्तीसकुमारीचकुमारीनलिनीतथा वे
णुकाचाम्पथेत्तवयेन केनिसरिद्वराः मदिरोदंवहंत्वे
नाशुणाशुणजलेद्रहाः स्मृतोपमानिस्वाद्दनिफला
मत्रवरानने भक्तयंतिचतल्लोकापिवंतिमदिरामृतम्
मदिरोदमितिकालभावांतयस्याः कर्मसंतत्येकरूपा
स्याधिविवर्जिताः नानापुष्पदिहेद्देष्म रूपयौवनगर्विताः
सदालसेपानमंत्रेरमंतेमननेप्रिये स्मृतस्युष्पाराख्येच
मवनस्तत्रनायकः द्रोणद्रोनेनविख्यातोपुष्कराख्येतिथ
वितो वरमाणामेज्ञोतत्रचपर्वतोवलयाकारेमानसो
नरसंज्ञकः पंचाशउछ्रयस्तस्यविस्तारःपंचविंशति यो
योजनानावरारोहेसच सर्वरत्नसमन्वितः तेनद्विधाकृ
नेदेशोमति यानकीमध्यमीराजामहावीनोमहिम्नयः
मध्यमइतिभूगोलपेत्तयाश्चतच ईर्षयारागनस्माभिरि
निभस्त्रविवर्जिताः ईतयः स्त्रापिदेवकतुः खेहेतवःस्व
नपव सर्वैतेस्माविनस्तत्रतस्मिवर्षद्वयेजनाः सचपर्वे
नचक्राकारस्तवोद्वयमानसस्तवरानने स्मृय चलतां
लोकपालानांपुरीस्तत्रब्रवीमिते स्मृतेतिपर्वतेनत्रय
वोदिक्रमेण इरेर्वशोकमाराव्यायाम्यासंयमिनीपुरी
भावाकावाकराणिचैवसोमस्यतविभावरी पुर्वोदिदंसं
रूपमानसेवमारुदस्येतिस्मावयति पुष्करद्वीपयुगा

नः स्वाहृदैवेष्ववस्थिताः गुणितश्चेति कामद्धिगुणावृत्या
वनखण्डितलतसंतोयथाविभक्तं प्रकतदिव्यमेरुमध्या
न्स्वाहृदंतमकं प्रमाणं संकलयति पंचाशत्सहस्रा
णिशिपंचाशतश्चैवच योजनानान्तलक्षाणि कहितद्वि
यमेवच मेचवाघावत्साहृदप्रमाणंपरिकीर्तिते या
व्यानमेतन्नागेव ततोहेममयीभूमिर्दशकोटिवर्तन
ते देवानांक्रीडनार्थाय लोकालोकस्ततः परम पर्वतो
वलयाकारो योजनायुतविस्तृतः लक्षमात्रसमन्ते
यो योजनानां वरानने प्रयुतं दशसाहस्राणि सर्व स
र्वरत्नसमोपेतो हेमवर्णप्रकीर्तितः किंच तस्यांतभो
मयेद्भान्तस्य बहिः स्परसंदरि यत्रस्थितानां च तद्दशभू
तात्मनां लोकानामालोकोप्रपद्धालोकप्रकाशः अ
लोकस्ततमेतद्बहिस्त्रयस्य सलोकालोकाश्चादित्य
स्यलोकालोकसमनोच्छायनात्मेरुनंदनशालवंतिला
स्थनतद्बहिर्भासकतमन्यस्त्र लोकपालस्थितास्तत्र
रुद्रास्त्रामेवशाकयः चपवार्थैरुद्रापवभगवंतोऽवं
तिसमस्तलोकंपालनाल्लोकपालास्तत्रस्थिताः नत
तावदधपालेनइंद्रादीनां सामर्थ्यमस्तु तोरुद्राणामे
वात्रनियोगः इंद्रादयस्तुभगवच्छक्तिमयामेवशाक्ते
नइद्राद्वाशाधिष्ठानादेवलोकपालाउच्यंते तपववभ
गवद्दावरणात्वेन इत्यवमेषामेतमामनउद्दिशति वि
रजोवस्थामावशेषवपर्कैदमस्तथा हिरण्यरोमापर्ज
न्यः केतुमाराजनस्तथा जाते जाम्हनदमयेखश्रेमिरु
मरुनिवेशाते एवंदारभ्यक्रमशो यावदीशानगोचरः

श्री
स॰ दे॰
२३७

लोकपालास्थितास्तेनैवपर्यायेनेश्माप्रजा सिद्धान्तोयोगि
नाममराणामेवचनिवेशनेप्रवर्ष्यतिया स्थिरमाद्यन्तं
द्वीपवन्निवन्नेदेशविपभ्रूनसर्गात्मनस्तदाह अस्यमध्ये
वत्तरोहेयोजनयस्तवन्नदेशचेष्टनेविविधाकारास्व-
कर्मपरिरक्षिताः पञ्चके नस्थानभौमयेज्ञानरितिनस्य-
लोकालोकसन्निकर्षविप्रकर्षौनिमित्तिनगतिर्वैचित्र्याणा
दक्षिणोत्तरायणास्थितिमादिशति लोकालोकोपरिष्टा
त्तस्तविनस्सविनभेतनायनम नष्पान्तरायणान्तद्वउन्ते
गाप्रकीर्तितम् रहसेकलोकालोकयोरन्तर्वर्त्तिगग
नपथमध्येसचसूर्पापिकाशतिष्टिनलिंगमूर्तिमेरु
मनवरनपरमेश्वरनियतिनियंचितषष्टिवर्षादिकालम
नावासस्तकालेनप्रदक्षिणायप्रभुवनाभिनिबद्धचक्रसंचा
रिग्रहमध्यगोग्रहग्रामणीस्तमद्राशिसंचारानुसारेण
मटेनसहभावाद्रश्मिनतीव्रमन्दामन्दादिदीप्तिभेदेन
सद्रूपोभूत्वसर्गेवतिनींविचित्रांवर्त्तयति अतस्सवि
तुर्लोकालोकोपरिष्टादितितनमेकस्थानभ्रमणामत्र-
तिलोकालोकमेवंतत्रालवेतिनिविमयोस्थितोकमा
त्कमंमेकनिकटेहहिनिस्सरणेनभ्रमणाकर्कटादिरा
शिषट्कसंचारत्वंपदक्षिणायनंलोकालोकसन्निकर्षो
त्मेकवैकल्पेनांतरेनप्रवेशात्मनोतरणाभ्रमणात्मक
तादिसंचारत्वंपत्नुत्तरायणंभवतिवस्तुतिहिसर्वेषामु
नेरमेकलोकालोकस्तदक्षिणात्तिपवसंगतागमिका-
श्रीकेवन्नमात्रेयम् ननपरस्पराविसंवादिज्योतिःशा
स्त्रमतानुसरणसंगत्यापवंदक्षिणोत्तरायणास्थितिमु

दयास्तु मयभेदमाह सूर्यरात्रेमरावत्यामस्तमेतियम
स्यच मध्याह्नश्चैववारुण्यांसौम्यस्सूर्योदयस्ततः यदैव
चामरावत्यामुदयस्तस्य दृश्यते यदास्तमेतिवारुण्या
मित्यादित्यगतागतं निर्दिष्टनीत्यामेरुं प्रदक्षिणायतः
सूर्यस्य यदा सौम्य इति मेरुत्तरे भागे उदयो वारुण्यां
श्चागच्छतोदर्शनं तदा मेरुतत्यांसंस्यप्रोक्तपर्वतच्छा
यमवस्थानहमस्य दिशि सूर्योस्तमेति न दृश्यते तस्यका
शादृत्यर्थः न देववारुण्यांदिशिमध्याह्नस्तस्यर्वगम्या
कस्यतनु उदयदेशाद्दक्षिणोदिशः पंचदशघटिकाव्या
पेगतेस्तस्यमतत्वात देवतममरावत्यामर्धरात्रः घटिका
पंचदशकेनाप्तसूर्योदयस्य भविष्यत्वादित्यं च यदैव
वारुणीवर्तिनां सौरस्य त्रिंशद्घटिकावाहस्यज्ञानतत्वा
द्वारुण्यांसूर्योस्तमेति दिनांतोजायते इत्यनेनैवप्रका
रेणादित्यगतागतं विदित्वापिमंतव्यं प्रतिपादितक्रम
स्योपलक्षणाभूतत्वादत्रच सर्वार्थोउत्तरेणस्यप्रजवी
थीचदक्षिणे एतं व्याचष्टे पितृदेवयथोलोषकपितृ
स्तमयानव शोभनावीथीमार्गो देवपथः नजानातं
त्यनिस्थानेसम्यतिन किमपिप्रामाइत्यजापितरः ते
षांवेथीपंथाइतियथ्यासम्भवेयोज्यते उत्तरायणस्य
दिव्यसिद्धिहेतुत्वाद्देवमार्गेनादक्षिणायनस्यतैहि
कसिद्धिहेतुकत्वात्पितृमार्गेनेत्यर्थः एतस्मककलाधि
कारोक्तनीमानरिवववह्निवपित्वेयंयतुक्तंगीनासू
शुक्लकृष्णगतेह्येतेजगतःशाश्वतीमते अनयोयीन
नावृत्तिमेकयायात्यनेन्यया इत्यंतरपिहि हृत्यष्कत

श्री णीकैवमेरुमस्तउपरिचिन्होतिर्मात्ररूपस्यात्मनोक्रवा
स्व·द· स्यानलग्रःप्राणादिनःकलापिकारोक्रमकलभवक
२३८ गृहाघनयातोहक्रणीकोपकंठगप्रधाननाडीमुख
२५८ स्पर्शेनप्रदक्षिणमनारतमावर्त्तमानस्तिष्ठंस्तत्क्रमे
केरादिसंक्रांतिक्रमेणोत्तरदक्षिणायनादिविभागंद
र्शयतीत्यर्थःप्राग्यस्यतस्यमेरुलोकालोकांतरालस्था
वोमध्यमध्येमेरुंप्रदक्षिणायमानिशंदिनेशस्तत
प्रवृत्तउदयस्थानात्मकपूर्वदिगभिमुखोनामिलावृत
वलयनिषादितवर्षाष्टकद्वीपोत्तरादिस्थानानांजना
नांसर्वेषामुत्तरेमेरुलोकालोकान्तरदक्षिणे मेरुप्रदक्षिणाय
हिभास्करस्तस्याकेतुमालादिवासिनामेरोर्दक्षिणा
तनदेतितत्तुरस्यउत्तरकुरुवर्षादिवासिनांपश्चिमनातस्य
वैभद्राश्वादिवर्षगणानामुत्तरत्वद्दक्षिणाहरिवर्षादि
निष्टानांएवंतत्ततिस्थितानांसर्वेषांद्वीपोत्तरगतानामा
पिमेरुलोकालोकान्तरदक्षिणस्थाभवनइलावृतव
र्जेतत्रापिवाछायामात्रेणसूर्यप्रकाशान्तुसाधारणिक
विदवस्थितिरस्तीतिकल्पनीयं एवंप्रसंगाद्दक्षिणोत्त
रायणोदयास्तमयौस्थितिंचप्रतिपाद्यप्रकृतमाह ग्र
स्यवाहेनमोसोरंद्रग्रोसंजीववर्जितम् पंचाशत्सह
नाकोसोलस्यापिकेनविंशति चत्वारिंशत्सहस्राणि
योजनानांवातानने लोकालोकविष्कंभादशसाहस्रा
णुकैसहस्रपंचाशत मेवंवाजम्बुद्वीपः पंचाशद्दिमेतै·
नललेणप्राकसंकलनासंकल्पितत्रिपंचाशताल·
षेपतहरिवमतीतिलेनातिशाककल्पितेनकोटिद्वयेनहि

मध्ये कोटिदशकेन च सहस्रसप्तविंशकोटयो भवे
न्त्यथ सप्तसागरमानेन गर्भोदस्तस्मः स्मृतः गतोत
सप्तसागरसंवेष्ट्य दकोपलतितलोकालोकतमःप
र्यन्तं विस्तीर्णसप्तगर्भोदस्तस्मरुतित्तानादिसर्वावि
रसतल्पः षट्कोटिश्रीपरानेवे गंधितायोध्यः सप्तते
वगर्भेयतः स्थिताः पृथ्व्यांतलेन गर्भेदसप्तलापिरसा
हहरनिसवसमानालारादिसागरागामेकलत्तान
प्रभृति द्वियुगाद्वियुगाहद्गायत्तानेकोटिरेकास
सप्तविंशतिलक्षाननमाननवलमानः प्रवमिवदव
धिप्राकेनक्रमानेन सहैकानपंचाशकोटयः मेरु
मध्याकनारकानतदाह ब्रह्माण्डकटाहं नमुका
वैमेरुमध्यमः पंचाशकोटयोज्ञेया दशदिक्षु समंत
तः ३२ पपार्श्वकलनयानं प्रवमेनकुंनं ह्येपंको
टीनां पार्थिवं महत् पार्थिवमिति पृथ्वीगतं वैयुस्यं
पवं पृथिव्याम्प्रधोमध्येगमानमूक्तमभुनात स्व्रत
र्ध्वं प्रवक्ष्यामि प्रमाणं वरवर्णिनि ऊर्ध्वमिति भुव
लोकाधिगतं मूलं वैनभूर्लोकगतभुवनस्थं देहा
वौमेके संस्कारक्रमं माविस्तारात् उपदेशपर स्वाशापन
नमेवतावन्मात्रंयितमाह श्रयवात्रमहादेवि पार्वत्या
स्वासमेततः दीक्षाकालेन संस्कारायेकर्तव्याः क्रमेते
षांनिवोधमे कलादीक्षायां कलोपस्थापनं एवं येषां
स्कारात्वज्ञातन्नप्रवेर भुवनोपस्थापनं एवं ययोपि
किंमनेनत्वापिमिष्ठाहितन्नायरमेश्वरत्नान्मारोपि
वक्रमेण संयोजयति शक्तिनं तत्र भुवनं योनि चैव

श्री
ख.२.
२३९
239

निवेशयेत संस्कृतात्मादादवधस्तविउदवल्लोकनत
तुपस्थापनं तमस्त्रिपथं तेरेशक्तिमायापारसूपां ततोपि
भुवनाश्रयं तनं ततोपि भुवनेशसहिते भुवने निवेश
येत शोधने नाभिसंदधीत ततोपि भुवनेशसहिते भु
वने निवेशयेत हृदा वागीशीं सर्वयोनिध्यापकायसे
ततः तेषां गंधोपचारेव हृन्मा चैव यथाक्रमम तेषां
मित्याधारशक्तिं त भुवनादौ नामतश्चाशोधयनीया
निभुवनेशसहितानि भुवनानि क्रमेणादर्शयति अ
नंतं चैव कालाग्निं नरकांश्च यथाक्रमम पातालानि
ततश्चार्थे शोधयेत्त सर्वशः नरकानिति प्रोक्तं प्रच
टाकमध्यादेकतमेव मभेदेन शोधयेच्चात्र कलादौके
क्षशक्तिया भुवनेशस्त्रावराणानां सर्वान्तस्तेन वायुश्च
देनं सशोध्य उपस्थानं ततः ऊर्ध्वं लोकस्य वसनने
यामादिवृत्तावादिस्थेनादिनामंत्रेणापूर्वोक्तेन केवले
कलास्थाने भुवनानामशोध्य तु उपस्थानं च कलाश
घस्मुनाधिकरणाद्रुन्यसतन्यवंशकृत्वा ततो वागीश्व
रीं देवीं समभ्यर्च्य स्वाहादिभिः ततो यश्च सद्यसंयोज्य
नाभ्यो विश्लेष्यपवच सप्रास्य छेदनं चतस्याकर्षं
ग्रहणं योजनं ततः गर्भधारिजनने ऽधिकारं तं
स्यैवच योगं भोगं लयं चैव ततोपि योनिशोधनमूऊ
यान सर्वमनन्यागेव व्याख्याने यउक्तं योनिविशोध
नामिनि तत्रनायोनीः चतुर्दशसमासेन कथ्यतामन
सर्वशः पेशावेगामसंयात्स्वं गोपवें मेन्द्रपवच सोमन्त
ध्यावप्राणेशब्राह्मीं कैवाहमं विद्धः अतत्रस्थमेव स

हारक्रमयोगेनशोधनीयाश्चिवाधरे संहारक्रमयोगेन
दृष्टनेनचेदमाह यत्स्थावरादिपर्यंतेनामसंपंचकेस
र्गोपमानवर्णसाधयेन्नः पैशाचादिब्रह्मांतेदेवयो
न्यष्टकमितेश्यपववक्रमेणैस्फुटीभविष्यति पवंयो
न्यष्टकंगुह्यान्ययोनिबद्धमप्याह पशुपक्षिमृगाश्चैव
तथान्येचसरीसृपाः स्थावरंपंचमंचैवषष्ठंमानुष्या
योनिकम् तदेनत् देवयोनिसमायुक्तं प्रोक्तंसंसार
मंडलं चतुर्दशविधंचैवयतस्य भूर्लोकेतुविशोधये
त् भूर्लोकेकर्मावसारेणैतत् सर्गंतद्रनिमित्तविभा
गेनेनसर्वंशोधनीयमन्यत्रसामान्येनायोन्याशयःक
स्मादेतत्संसारमंडलंइत्याह आत्मासंसरतिह्यत्रमाया
दृष्यानिगोचरे संसारःप्रोच्यतेतस्मात्सर्यटेस्मइत्तस्त
ततः संसरंश्चसुखदुःखैःस्वैतस्थाभंजंगेचैवाधमध्यगाः
त्तंपंत्रयसमायुक्तोवामशक्त्यामपिहिताः ईश्वरेण
निमित्तेनसृष्टिसंहारवर्त्मनि सात्वात्मत्रमहेशादि
स्वविनर्इश्वरेणसंसारवमनदूपयास्वयावामशक्त्या
पिहितत्वपरतंत्रीकृतत्वात्पवचाणवादिवंपत्रयेणास
मागाक्रांतोभिभूतः स्वखोदित्रयप्रपंचतः पुनपुनस्थाध
मध्येत्युज्यतेसस्थभाश्रुभैः अनस्थ अधमध्येन्नयेषाशा
हैयाख्यानेनकोटयः प्रधानगुणभेदेनयावस्थानान्त्रि
तेपरं तदुक्तंसम्मनांतेवराहेहपाशजालमनेनकथि
तियतस्यैवं तस्मादेवंविज्ञानीयात्किंच अधावंपस्यका
रणात् तदियतिसंसारेमंडलेकर्मैवकारणमित्याह
चतुर्दशविधंयस्मप्रोक्तंसंसारमंडलं तस्यभेदाह्यनेक

श्री
स्व.टि.
२५

240

स्वेयत् भिद्यंनेकत्वंभेदनः नत्वियंसंसारमंडलंहेतभ्वाः
कर्मवल्लेशनेनात्मकर्मीशानादिकारकः यन्नादिमाया
शक्तिस्थितमहिमात्याणुः स्वोपभोगायवेष्टमानेनंना
भिःकर्मसंततिभिर्वद्धः नचैनदृष्णात्मनः क्रुतश्चिदा
यातमपितस्पर्शोमन्यतयस्मात् यात्मनाबध्यतेत्या
त्मावद्धंचतमसामरूपात् मूर्च्छेनात्मानमात्मनापरमे
श्वरानुग्रहंविनेत्यर्थात् मूर्च्छेदात्मानमितियावेन सं
गतः यतस्तेनस्फुटयति कोशकारोयथाकीटात्मा
त्मानंवेष्टयेदृढम् नचोद्वेष्टयितुंशक्तात्मात्मानमपु
नर्यथा नथात्मसंसारिणस्वैववध्यात्मस्वैववंधनैः नचमो
चयितुंशक्तापशवःपाशवंधनाः स्वयमेवस्वमात्मा
नेयावद्दनेतिनेशिवः यनुग्रहशक्त्यापनः शिवा
शक्तिनिपातानमत्कालेनपाशवंधनात् यन्नथात्मेव
जानेतिस्वरूपंयतस्वनिर्मलं यतस्वाभिजनेष्टुंमनो
पमभनामयम् स्वनिर्मलंपरमशिवैकरूपंयतएव
द्वितीयाभावादनौपम्यम् नथास्वप्रात्मैवाभिजनेक
रणंयस्मनदनम्यकार्यंस्वतंत्रयाद्धिनत्यर्थः यस्मात्कदु
चिदेकचनेन्द्रनस्यानामयंमायासंस्पर्शमूलंयतन्नाहि
तिलोकेनरेकस्मादेनन्नस्वरूपंनजानेतीत्याह मोहि
नामलमोहेनवद्धाः कर्मकलादिना निगूढात्मत्वयति
ष्ठेनिकाष्ठेवह्निर्यथात्मथा यभिलाषोमलोत्राष्टिनियः
एवंमस्पर्शोमन्यनात्मात्मस्वरूपाख्यातिरूपमलउक्तः स
एवमोहेनात्मनेनमोहितानामज्ञानोक्तेनात्मस्वपवस्वभोगा
येनायवेष्टमानानांकर्मणानडेनचकलादिनातिन्यं

लादिसत्त्वमपर्यन्तंप्राधान्येनविशोधयेत् नवंतभोवेन
न्युक्तंतत्क्रमेणनावदिशति ब्राह्मंचैवनप्राजेशंसौ
म्यमैन्द्रंतथैवच गांधर्वंचापरंयक्षंराक्षसंचतथापर
म् पैशाचक्रमशः शोध्यंस्थावरंमानुषंतथास्थावरे
पंचविधंतैर्यग्योनोपलक्षणाक्रमशइतिसंहारक्रमेण
यदुक्तंसंहारक्रमयोगेननेचशोध्याइतिनसंहारक
मेणशोधनंतेननस्थावरादिजातीयमध्यगतप्रधान
भूतैकैकक्रमेणप्रस्तावयति समष्टिदेस्थावराणां
सर्पाणांवासुकिंतथा पक्षिणांगरुडंचैवमृगाणां
सिंहमेवच पशूनांचैवगोयोनिम् अत्रचदेवदत्ता
त्मनेप्राक्कर्माणिनस्थावरजातिप्रधानभूतंसमष्टि
देशोधयामि स्वाहेत्यादिकहकार्यः एवंतैर्यग्योनेपंच
प्रकारंप्रातिलोम्येनसंशोध्य मानुषांश्चविशोधयेत्
तानपिप्रातिलोम्येन अंत्यजाद्युद्दविन्ताग्रब्राह्मणां
श्चविशोधयेत् नदेनाहसर्वासुजातिषु पंचभिर्ब्रह्म
विदेवितधिकारानविशोधयेत् अधिकारान्याह्निकर्म
वशसम्भाव्यमानतज्जातिसम्बंधात् कथं दशाहुति
प्रयोगेनअन्त्यजाब्राह्मणावपि तिस्रपंचदशैकावेति
प्रागुक्तेविहायमपवादः नत्रस्थावरादिपक्षेतेपंच
केअन्त्यजातिब्राह्मणांतेचपंचकेप्रातिलोम्येनसंशो
जानादयईशानांताप्रणवपूर्वंकामंत्रामंतव्याः ब्रा
ह्मणस्यषट्कर्मादिकारितात्रबुद्धोविशेषमाह ब्राह्म
णस्याधिकाराष्टचत्वारिंशतमेवच विशोधयेद्दिजेव
तान्क्रमेणाह गर्भःपुंसवनंचैवसीमंतोजातकर्मच

११ श्री नात्मकालिकयायस्य विश्लेषितेनेन तत्त्वैर्हेमत्वं प्रतिपा-
स्व·द· द्यते न भूयस्तामवत्तां यांतितथात्मानकदाचन आत्मो-
२४१ तिद्रूपतयाकालिकया गुरुणावियोजितआत्मानपुन
241 र्युज्यतइत्यर्थः अत्रच रसवत्मंत्रणाकिसत्क्रियाज्ञेया
तत्वक्रिवत् नहेमवशिवोज्ञेयः आचार्यतन्नवियरुः
आत्मावैहेमवज्ञेयमलोज्ञेयस्तकालिका क्रियादीक्षा
तज्ञेरसवत्क्रियोजनावत् ज्ञानयोगक्रियामयदीक्षा
सतत्वविदतस्य मेवद्रव्यक्रियायोगाद्द स्याथारेतयामि
ये गुरुणानत्रविडुषा त्यात्मावैनिर्मलीकृतः नभूयो
मलतांयातिशिवत्वंयातिनिर्मलम् तथेतिवत्वश्यपर
लोकप्रक्रियायोजनिकाक्रमेणानेत्रविडुषेतितत्रज्ञान
मत्रपरतयायइतिशितयुति उक्तंहि नचावज्ञाक्रिया
कालेसंसारोद्धरणंप्रति मंत्रदानव्रतादेशेशिष्यप्रज्ञ
रकीभवेदितिमलनामस्पर्शामस्यतान्रूपा स्वात्मानिम्
शिवत्वंपरमशिवैक्यंनयसंहरति यवं ज्ञात्वावरारोहे
दीक्षाकार्यायथाविधि चतुर्थपटलोक्तक्रमेणावत्पत्ति
हिनास्तिदीक्षासमोमोक्षइतितत्रचदीक्षायां ॥ सोथये
न्वानशास्त्रयत्नोनालोमयायुनः मलकर्मनिमित्तंन
नैमित्तिकमतःपरम् इत्यजयाभ्यंज गुणाभूतास्तये
पापास्तेपिरुद्धंतिनद्गुणान् गुणाभूतामदमोहादयः
स्तद्गुणादिम्यानवकर्मसाधीयस्तद्दिवशात्किंतगुणा-
भूतमयोरे चतुर्दशविधंचैवपडुक्तंनमयायुरा संसार
मंडलेदेविप्राणिनदवनीतले एषागेवानस्य तद्धत्या
भिक्रमात्मवैधयथाशेषांशिवाध्वरे यद्दरुपवयस्य वा-

व्रतवंषाख्यस्य संस्कारस्यैतान्यद्भूतानि व्रतानां नगाणनस्य
प्रमितत्वसहितं नैष्ठिकं नवमं व्रतवंधनम् नस्मान भूतमे
वैनकाष्ठितं व्रतसमकं तदेवं मेखलादीनि सप्त भौनेषा
दीनि च समैनि कृत्वा चतुर्दश व्रतानामेवं होतव्यानि व्रा
तने पृथक्पृतन मनव्रतवंधानभावमाचेरान्याशयो
थ वेदव्रतानि चत्वारि होतव्यानि न संशयः होमेन स
म्यग्यानित्याम्याह पैष्टिकं पार्विकं चैव भौतिकं से मि
कं तथा इति पर्वतन्भूत सौमयज्ञा प्रतिपादकं वे दिक
ग्रन्थपाठेन कालकार्याणि व्रतानि त्रैष्टिकादि शाखैः पारम
स्वरेष्टुक्तानि यज्ञसूत्रेण त्रैविध्यं वचनं दीर्घे गोदानं
न स्नानमित्यपि वेदव्रतानि चत्वारीत्येवमुक्तानि इह त
गोदानं पृथगेव भविष्यति प्रनेव वेदाध्ययनादिक
रदानेन व्रतानां तपेत्तथा प्राधान्यात् अतेश्वरास्त्व
त्वारो ब्रह्मचारिनियामकाः ब्रह्मचारिणां नियामका
स्तथा तत्सम्पादकाः तदेतावन्त्यर्थं तमेतान्संस्कारान् त्र
योदश विजानीयात् प्रभिरेतैश्चितस्त्रायं वेदेष्वपि हस्त
इत्याह ततो वै वेदभाजनं किंच प्रलोभवति गोदानेन त
स्य तुर्दशकं षिपेवेदाध्ययनान्ते उपाध्यायाय गोमिथु
नदानेन फलविन मात्मनकेशादि वपनं गोदानं प्रथ
गुरुभिर्गोयं स्याद्यानन्ततः स्नानं न दाह येहायां ज्ञानमि
ह्रि ऊर्मारिकाम वेदाध्ययनेन लव्यस्त्रुद्धिः स्नानं उच्यते
स्वध्ययनान्तेहि स्नानमनेनैवाशयेनास्नानसमन्वपवांये
दार्थादिगमानन्तनाद्दानेन सिद्धः संपूर्णः प्रथमो व्रतच

नामनिष्क्रामणं चैव अन्नप्राशनचूडके अन्नेनैववा
रोहेशोष्यास्तत्रोप्रकीर्तिताः सीमंतोगोपांगविभाग
मङ्क्तिः निष्क्रमणमादित्यदर्शनं चूडकंशिखावान्नहृ
त्रिः अन्नेनैवनिष्प्रोक्तक्रमायातविनियोगेष्वानभल
रककरणाकरणकेनदशाङ्गतिप्रयोगेनांतस्त्र प
नैमित्तिवर्त्मिनैर्दैवितनोसीमन्तायनेद्विज अविस्तनाभ्यां
आत्मगणाभ्यांपकेंवैदिकेमंत्रैः संस्कारैस्त्रद्वितीयंजन्म
लोकेद्विजस्यसिद्धयतद्भयमपीहत्वेमंत्रैवकृतमस्मे
वमस्यजस्य नवमोत्रतवंधस्तु संस्कारः सर्वांगीयपरि
कीर्तितः यत्नलेनास्य अंगानिसंप्रवक्ष्यामियथावद
नुपूर्वशः नात्याह मेखलादंतकाष्ठवस्त्राजिनेत्वाग्र
षंतथा संध्यावंदनरूपासोचभिक्षांवैसमम संविदुः या
गुप्रभस्मत्रिपुंड्रांकंपनानिचमेखलाव्रतानिसमेता
निब्रह्मचारीसमाचरेत् नित्यंकृत्यानदृष्टानिदीक्षा
कालेवरानने दीक्षाकालेमंडलोपलक्षितभाविगोदा
नसमयेअनिष्पन्नानिसंस्थानानियन्तृणिप्रथमाश्र
मावस्थितलोपेमाभूदित्येवश्यानुष्ठेयानि किंच भो
नैशंपाशुपत्यंचगाणगाणगाणेश्वरंतथा उन्मत्तकामिक
रेचहूतेशंसमसंविदुः समेतानितदृष्टानिव्रतानि
ब्रह्मचारिणां दृष्टानीतिपारमेश्वरशास्त्रेवेदेन्तुद्वि
नशाखोपतेक्षितानिस्वयत्नेनानुष्ठेयानादेनानिरव
योव्रतानितैर्वोद्यानिव्रतसंध्यावसरेचरणीयानिपत्ता
निच अंगत्वेकीर्तितानितत् फलवत्तानियावफलंतद
ङ्गानिनियतान्यप्रथमाश्रमावस्थितिफलेनफलवंतो

नैनदेहाद्यात्मनामापीयेन च मलेन बद्धा अस्वतन्त्रीकृताः
अतस्तन्नैव पाशबद्धे निरूढा निमग्नो मोक्षस्वस्वरूपाः
स्मिंश्चेति यथा काष्ठेनरग्निस्तथैव काष्ठनिगूढः उद्भूतस्तु
यथा वह्निर्मलकस्य वशात् स्फुरत् स्वस्वरूपं प्रथयेत्तनः
भारं यत्तत् निर्मलम् अन्येषामपि जन्तूनां तिमिराक्रान्त
चक्षुषाम् प्रकाशयति वस्तुनि हन्ता वैरश्मिभिस्तस्मात्
तथात्मानं विजानाति यत्त्वरूपमनादिमत् मलकस्य
शाहे विलान्यथा न कथं च नामर्थ्य कस्य वशादित्युक्तं
विभजति मलकस्य हृदये वेशे स्वयमेव सदाशिवः आ
चार्येण तु मा[illegible]यसदा वानुग्रहे स्थितः तदेवार्थं मन्त्रम्
ध्यानेन वक्ते यथा ज्ञाधारणीयं यथा वागीशी योनिसंस्था
नाधर्मे ज्ञेयो मलादिवत् आत्मा वैवह्निवत् ज्ञेयो केवोपक
स्त्वपरः शिवः मथ्यानं मन्थनं कारणं वैशाख्वं तद्दन्ता
समानं तेनाधारणीयं दाहनत्वात्मवह्निरेवं निर्णीतं
वाभिहन्त्वा वागीशी योनौ भूमसंस्थानीयाख्या निरूप
तिष्ठ मलापासनेया परमशिवेन उद्वेष्यते गुरुमूर्ति
स्थसदाशिवभट्टारकप्रयुक्तया अनया तत्तोऽपि तायां
यावह्निनिर्मलो नीव भास्वरः तभूयस्त्वविशेकाष्ठे नयथा
त्माधनेद्भूतः मलकर्मकलायैस्तन्निर्मुक्तो विगतकले
पाः तत्रस्थोऽपि नवध्येनयतो नीवहन्निर्मलः मलादि
निर्मोकादेव संसारतया विगतक्रमः तत्रस्थोऽपुरत
भोगे निवाहनमात्रप्रयोजनं तस्य सम्प्रं त्वपिनव
ध्यातेन मदहं भावाभिमानं वा त्वम्भवत्यपितत्वस्तु निर्मल
विद्धनात्मा विष्णुपदे सर्वदा किं च रमवह्निसमायोगा

श्रीः
स्म.द.
२४३

योदेवयज्ञेदिनिचोदितत्वाच्छ्रौतमेवयज्ञत्वमिच्छन्
कृत्वादर्भमयींपत्नींतयासहयजेत्कृत्स्न गृहस्थाश्रमा
चादिनानित्यनैमित्तिकरूपंश्रयमहाहात्मकसंस्कारस
म्पादनरूपमेतत्कर्मतत्तेषंपंचदशमंअनेनैवचपितृदे
वच पितृदेवमनुष्याणांभूतानांनर्षीणांतथा ब्रह्मणो
ध्ययनंचेतिमहायज्ञास्तुपंचवै इतियज्ञानांस्वरूपनिरूपा
दि तानित्ययज्ञाःसंगृहीताः तदुक्तंपंचसूनागृहस्थ
स्य चुल्लीपेषण्युपस्करः कंडनीचोदकुम्भश्चवध्यते
यास्तुवाहयेत् तासांक्रमेणसर्वासांनिष्कृत्यर्थंमहर्षि
भिः पंचक्लृप्तामहायज्ञाः प्रत्यहंगृहमेधिनाम् अध्या
पनंब्रह्मयज्ञःपितृयज्ञस्तुतर्पणम् होमोदैवोबलिर्भौ
तोन्यज्ञोतिथिपूजनम् इत्येवमुक्ताहनेनैवैतेनित्ययज्ञा
सङ्गृहीताइत्याशयेनैमित्तिकानाह ततःपाकमखाक्र
मात् निमित्तकांश्चतानाहुःप्रवत्स्यन्नुपर्वशःअष्ट
कापार्वणीश्राद्धंश्रावण्याग्रायणीतथा चैत्रीचाश्वयुजी
चेतिसप्तपाकमखाक्रमात् पोषादिकस्यपत्नागतानाश्र
कायाःअष्टकाःपर्वणीतिमितामितपत्नायदिनेतवमो
यागस्तत्योक्तःश्राद्धमत्तेपिआदिदिनोक्तोविधिःनवान्न
यागःअग्राग्रयणीश्रावण्यांयागश्चाग्रायणीश्रावण्यांया
गःश्रावणीपर्वेपिआदिदिपिवोद्धव्यःअन्नंअग्रायणी
ष्टयमितिपदिनाशरद्वसंतयोःनवान्नवान्नेयागद्वयंश्वा
ब्दलनेनचपार्वणश्राद्धमेकमेववर्षायांनियतेनचपाक
यज्ञःवेदतत्पुरोडाशादिभिःकार्यःउक्ताःवत्समाणास्तर

विर्यज्ञाः संज्ञादिभिरिहन्त्रशिवेशारभिधानात्पञ्चस्तैः
स्त्रिस्तैरेव तद्देवम्‌ प्तैः सह विजानीयाद्दाविंशत्यथ सं
ख्यया पूर्वोक्तापंचदश संस्कारान्‌ अथ आधेयं चाग्नि
होत्रं च दर्शं दैवततः परं पौर्णमासीं तथाग्रेयाचातुर्दशं
तथैव च पशुबंधः समृद्धिहसौत्रामणिरतः परम्‌ ह-
विर्यज्ञसमाख्यानामसैवं पावनाग्निये आधेयमरणी-
क्रमेणाग्न्यानयनमेग्निहोत्रं सायं प्रातश्च होमः दर्शो-
विपरीतलक्षणेन यागश्च हृश्येन वंदृश्यामावस्यायागश्चा
न्दर्शपंफालनाणाम्रेवाह्याप्रभृतिमासचतुष्टयं पौ
र्णमासीभवो विशिष्टो यागः पौर्णमासेश हूनन्तसर्व-
पौर्णमासीगतः समान्ययागउक्तः पशुबंधो यागवि
शेषो यत्र पशोर्मासमवमादिकल्प्यते सौत्रामणिसञ्ज्ञा
मा देवताकः स्वरायागः पतानपि संकलयति पभिः
सह विजानीयात्संस्कारैकेन विंशतेः अथ अग्निष्टोमा
त्यग्निष्टोमोरुक्थोडशिकान्त्यावाजिपेयातिरात्रस्तु
प्त्रर्यामस्तु सप्तमः त एते यागविशेषाः होमसंस्था-
समाख्याताः ग्रहकरणक सौमहोममानत्रकाप्यत्र
त्रूपाः क्रियाः सोमसंस्थाः समाख्याताः ग्रहकर पतावदं
नानेनात्संस्कारान्‌ बहिश्चान्परिसंख्येयाश्लोकेमंत्राहुति
क्रमेण कुर्यादिति शेषः अथ हिरण्यपादप्रथमस्तथा
गुह्यहिरण्याप्यन्‌ हिरण्यमेघो हिरण्यनाभिगर्भश्च-
व च हिरण्यश्रावो हिरण्यकल्पहिरण्याख्यस्तथैव च हि
रण्यजिकल्पस्तग्गोदशायज्ञाः प्रकीर्तिताः गर्भो हृदयमे
तेपलाव्याकारा अग्निविद्याविशेषोये व्यापादादिव्यात्नेषु

श्री·
स.द.
२४४

हिरण्यं दीयते एषां तन्नमन्त्रो याहकृतिभेदात् शानेन तत्थ्य
मेवात्र एकैकं तु विजानते एतन्समानमर्थहोमविशेष
माह एतेसर्वे सह होतारमत्रं तेसएव सह संहोमसमा
यहिरण्यपाणादादिक्षिन्मयन्तस्मात्रिंशकः किंच स्वग्र
मेवं ततः पञ्चाग्न्याधानं यथाक्रमम् ब्राह्मणस्याग्निक
मेवशाश्वमसार्वभौमभूपतिनस्मायसप्तमेपकार्य
एवंविवाहान्मभूतिपतावदं तेः एवंकृतेनतेनसर्वे
तन्मश्चैवगृहीभवेत् द्वितीयाश्रमस्थः सुष्ठाविंशान्तसंत·
तः स्वस्थमेपात्मेसंस्कारं जानीयादित्यर्थः वानप्रस्थेन
तोभवेत् परिव्राजेन तन्ते तेष्विमेवं ब्राह्मणमाश्रयान्
वानप्रस्थं परिव्राज्यं वाश्रम द्वयरूपसंस्कारद्वयंस्वतेषि
विहितानुष्ठानसमाश्रमानप्राप्यस्विनस्तुस्वर्धी·
गार्हस्थ्यावस्थितस्यकार्यान्तुवानप्रस्थस्यास्त्रितपा
रिव्राज्यस्यवानेनाश्मोनष्टप्रगाण्येतेएवमितिपारमे
श्वरमंत्रकमहोमेणायाशेवर्तेविधोसत्पृथिवीजाहा
गादिदोषमत्रवानसम्यग्राह्यंभवतिइमंतुपरिव्रा
ज्यलक्षणं चत्वारिंशत्समेसंस्कारमेतन्मह विजानत
एतस्मेहेतिगणितंमितियावदतेश्रात्मागुणान
होकथयामिसमासतः दयासर्वेषुभूतेषुक्षान्ति·
स्नापिनसूयता शौचं चैवमनायासमेमंडलंचास्पृहतप
रम् अकार्पण्यं चास्पृहागोप्सुणावाष्टात्मगुणाः इयप
रानुकास्पर्शं निरपकारिष्वशक्तेनेष्टप्रतिक्रियापर·
गुणास्सहनमनसूयता विनवाक्शरीरसुद्दिश्यो चे
प्रश्नोः शावहकर्मकारिनमनायासः मंगलंद्रव्याणा

दर्शनस्पर्शनचिंतनानि मंगलं यथाशक्ति दानं नमस्का
रं गणपास समर्प्य हस्ते नोषइ स्येनेस्त्रा स्नानं स्नानमसनिकृत्य
स्मानः कर्तव्यानागादेर्गुणाः नत्वा स्नानं स्नस्वविदेकवप
तातनर्मवदीता स्नानं स्नात्वा सूर्याय गर्भाधानके करोमि
स्वाहेत्यनेन मंत्रेण वैशानस्यारभ्य एवं गर्भे शोभनं दीपं च
कृत्वे इत्वा गर्भाधाने समस्त मन्त्रं मंत्रेनेन पंचकृत्वे कृत्वेद्ग
यादिभूमेव चत्वारिंशदेतानां संस्काराणां निर्यापयेत्समा
मंत्रक्रमेण गुणानेकोन्यापन एवं स्नानं गणमस्यावा
येशानेन वाधिकारभोगादि एवं स्नानं गणमस्यशो
भम इत्यमेव चत्वारिंशदध्याये नसंस्कारात्समा
सतः पनेत्वइ स्नस्तुत्यंतिस्मतं ख्यापयेत्पितृव्रते चत्वारिं
शद्देह विषयान्भ्योनगुर्थ एकत्रिंशः अर्संख्यातास्मा
गाराध्यायोक्तविविधाचाररूपाः यत्नपत्ने स्नानमगुणा
श्चत्वारिंशद्देहसंस्काराणां नरसु क्राः स्नानोंन्योहिनरु
नावैगुणानां तादये क्षिशोः स्नानपितृस्नानापस्नेहो
सामान्योक्तेशानमंत्रस्य विनियोगं प्राप्नोति विशेषमा
ह पंच पंचाङ्गतोर्दत्वा स्नानमभिस्नात्वाप्यन्तक्रमात् चश
ह्नापवार्थे ब्रह्मभिरेवापि शह्नानमनुचितो हस्तुकेः स्व
त्रक्रमशाहस्माय मर्थः प्रोक्तक्रमेण समयस्नानप्यचनह
येगादयानां मनस्यापशौचान्वं चनम्य प्रोक्तस्तुक्या
पंचयापंचयाङ्गत्वा ईशाननानायामंगल्याकार्यं गण
स्पहाख्यं चनहयन नथ्येवाङ्निभिस्समादयेदिनि स्नाङ
तिस्त्रकरणमाह निलेहेनेनवानांस्त्र देनिसंबंधाः
तिला स्नेहमयवीजा स्नकाः स्नानांमूनेस्नेहइति संस्कार

श्री॰
स्व॰
२४५
245

बीजानां संस्काराभिलाषस्तेह यस्य चेतन्यकृतिरूपेवासना
स्तेहादात्मके दीक्षाकर्मणि होतव्यं पर्वं हत्वा ऊर्ध्ववि
नियोजयेत् किमूर्ध्वमित्याह ऊर्ध्वशब्देन चाशुद्धयका
र्मं परिकीर्तितम् मनुष्यजातिप्रदस्य कर्मणो भूलोक
शोधितत्वात्तदुपरि देवयोनिप्रदं कर्मं यत्तदूर्ध्वमुच्यते
तच्छुद्धये च दीक्षस्य तस्मिन्संयोजने कार्ये नन्वेतस्यका
मत्रेत्याह न च तत्र विधीयते यतत्स्फुटयति तस्मान्मो
द्धरणं कार्यं न वापि नयने क्वचित् यतस्त्वपरिपाकस्तु
कर्म तत्र नियोजयेत् उद्धरणमुल्लं चनेन यत समस्या
तत्स्य शोधनं नियोजयेदिति दीक्षामेवं स्थावरादिक
मेण मनुष्यजातिभेदान्संशोध्य देवयोनिष्वोर्ध्वं पिबेत् ॥
ततोणिमादिना याघोराल्लभिस्राप्यनक्रमात् पंचाउ
ति प्रयोगेन भोगार्थं चैवमात्मनः प्रागवत्संहारक्रमेण
प्रणवसद्योजातोस्त्रारर्थं वं देवदत्तस्य पेशाद मणिमा
दिमायाद्यामिस्वाहेत्याहुतीः पंचदत्वा तद्भोगयाभिम
ख्यसंचिन्तनेनेवमंत्रेणापेशाचभोगस्य शोधयामि स्वा
हेत्याहुतीः पंचदद्यात् अनेन क्रमेण वामदेवाघोरतत्पु
रुषेशानसद्यात्तगांधर्वान्संशोध्य पैशाचादिबलानव
त्वष्टयं मत्र प्रधानमीशानमंत्रकेणैव शोधयेत् न
वमानुष्यादं नरं देवयोनीं ऊर्ध्वस्य शोध्याद्इति मन्ता
बुद्धितत्त्ववर्तिनीनास्त्राप्योपयेदपि न ऊर्ध्वशब्देन तन्नेयं
यदूर्लोकसमाश्रितम् तस्मिन्नुक्तपपत्रिदंयत्कर्मनद
गर्भेज्ञानव्यं नत्रपुकस्यभोगार्थमेवहो जितस्य कर्तव्य
मिति शोधनमित्यर्थात्मन्तुद्दितत्वेन तत्र मनंदाकर्णा

दिनामविशेषोस्मारणेनशोधनस्यवक्ष्यमाणानायुक्तं चै
नदन्यथाक्रमप्राप्ताष्टोर्ध्वस्थानादीनात्मनि स्वनुयते-
यावत्कर्म न भुज्यते कथं योगः न च ततस्तावदुद्धृणां
भुज्यते यावत्कर्म न भुज्यते दीक्षेणादीनाप्रभवादिति-
शेषः यतस्मात्यं कर्मफलमवश्यं भोजयितव्यमत्ततः यो
गेनमस्यतनत्कर्मवासनैकतानतामयमाचार्येणाभा
वनया क्रियत इत्याह तस्मात् योगशतेन तत्तत्कर्मैक
चिंतना निवर्त्तिते महादेवि अत्र निष्कलेनध्यानेनः
शिवेनाध्वशानाद्यात्मा शिवेनेति निष्कलेन यतस्त्वनथेप
दत्तपवनिर्णीतेन यथावक्ष्यमाणमपि यदाह ततस्तभु
वनाधिपान् भुवनांतनिवासांश्च भुवनानां यथाक्रमात्
होमेनैवैतत्संशोध्य विश्लेषं छेदनं तथा पूर्णां चैवमसु
ध्यानं न्यसेचाध्वनक्रमात् ऊर्ध्वादितिशेषः भुवनानां
शोधने प्रसक्ते भुवनेशानां कालाग्न्यादीन्रूपानभूतान्भु
वनांतनिवासिनश्चान्यादपि तदंगभूतानाहूयाङ्कुति
भिः संतर्प्य श्रावणादिमुद्रैर्विश्लेषयेदिति तेषां शोधनं
हेतावाभकेभ्यो भोगेभ्यो दीक्ष्यस्य विश्लेषो वियोजनं छे
दनं तत्सत्त्वस्य भुवनात्मनः पाशस्य समस्तहारं ततो भुव
नांतस्य तच्छिष्यस्य निवेशनमित्यादि एवं निर्वाणे तत्त्व
यथाक्रममिति निवेदनद्वारादनेन रमात्मस्योकरणं म
तत्स्वीकरणं ततो भुवनेशाज्ञानमिति शायुक्रमेव
क्रमे स्मारयति भूलोकेशाधिपतिमर्गिवान शर्व इमत्र
भविष्यति किंच प्रागाश्रितं ततोऽत्नान्नपुकापि कति
मितनः उत्तरं कर्मकार्यमिति शेषः पतन्नावे भूर्लोकोऽत्र

श्री
स्व.टी.
२४८
246

भुवनांनस्तब्रह्मोर्ध्वव्याप्तिदिशतिपञ्चमादिक्रमेणैव यावन्मांतं
वविशोधयेत् यामसमनाविधिकशिवनवमूर्धंतदंतेय
उक्तं समनांतं वरारोहे पाशजालमनेनक्रमिणैवमादि
क्रमेणातिशुद्धेन तथा हि स्वं शिष्यात्मनस्तत्रप्राग्युक्तसंस्का
रांतरोपस्कृतान् जन्माधिकारभोगालयनिष्कृतिविश्ले
षपाशच्छेदपूर्णाहुत्यान्तरान्तस्थनत्वानत्वसंस्कारात्म
नाभुवनेशाज्ञानतर्पणास्त्रावणविसर्जनादिपुरःसरमर्थः
तदेतन्मांसेतिकस्वकालाप्रकृतमनुवर्णयति भूर्लोकस्तत्स
माख्यातो भुवर्लोकं निबोध मे भूम्यब्धाद्यावदादित्यमंडल
लमेकं प्रमाणतः तत्र च दशवायुपथ्यामध्येन वायुतावु
त संख्यया अयुतं दशसाहस्राणि अयुतनायुतमनंतर
मितिपाठस्तेषामयुतनायुतसंतनिवासस्थानमितिशा
ख्येयः तत्र अथ वायुपथेमेघात्कथयामि यथास्थितान्
परमेश्वरेच्छानियमितप्रावृविशविनाविहरणोयमो
गभूमयो वायुपथाख्यत्रयं वाशयोजनाहंधमंते द्वि
नामसनात्कृतः यो निवर्षयते पुष्टिमोषधीनां बलेनया
देहस्थेयमहीसर्वाप्याययति चाव्ययः अव्ययः सदा
ध्यायादिकुर्वन्प्रतिनीयते किंच दिवाहं सस्मैवायु
मेतन्नानाभावावहः सवैगंध्यानद्दारयतितेनगंधव
हस्मृतः एकएवायं नानासंज्ञो नानाव्यापारसंपर्धः त
दुपरि प्रावहनसेन वायुः प्रवहोऽभिविनिर्दिष्टः प्रवहनमा
वरणानाभिविनिर्दिष्टत्वादितः सवैनाशयते हन्ता
करो विमलम्प्रवर्त्तयेत् नाशयति दहति प्रवर्त्तयतितद्वि
तो करात्मस्मादपतिवायो कर्पंदाहक तमित्याह अग्नि॥

प्राचेनसेनानामतेनचैव सहहन्ति हन्ति उन्मादिन्यादसौ यन्नाद
हेतिवेश्मानिनदासौसमुदाहृतः पतनमेवेन्यथैः प्र
येचाग्निचात्रवात्मेन्याह सर्वोसर्वेदेवसनिग्रयन्ते
यरनतानानीरनीरचनपानाशनः वसंस्वात्र सजना
नोपशाम्यति प्रम्लनज्जलमथ योजनानांशताहूर्ध्व
सेनानीवाग्रकृच्छ्रेते श्येनदीवागुरीति केचिन्मदंतिशा
नाहूर्ध्वमिन्यत्रायमाशयः भूम्राधास्पेवाशद्योजनोर्ध्वयो
जनपंचाशतिक्षनविः प्रचेतास्त्रपंचाशतीति विद्युवे
तोमूकमेवावसेन्यस्मिंस्तमारुते चोत्पर्थैयतइहूशा
स्तेनः सनवाहाइन्यर्थैः पतत्स्वात्मनवहन्यामात यो
जनानांशताहूर्ध्ववागुरीगगप्रकीर्तितः तस्मिंस्तरोगाद
मेवावर्षतिचविशोपकम तेनोपसर्गाजायंतेचोत्प
थैनेस्त्रोपसर्गैपीडादिभिः मारकःसर्वदेहिनाम प्रव
तेनेस्वय तस्माहूर्ध्वततावद्योदेव्यमोवसितोमरुत
तस्मिंस्तेमारकामेवान्नमोवेसम्याहितः तावद्याः पं
चाशतः तावद्धूम्रवहितपंचाशद्योजनामर्षकः स्व
थ वङ्गागानामेवेवाग्रपंचाशद्योजनास्थितः तस्मिन्सो
पलकानाममेवाम्यपलवर्षिणांस्तउपरि तावद्विद्यो
जनैरेवेनतोवैवेद्युतोनिलः मेघाम्भवेद्युनास्तस्मिन्नि
वसंतिनवैद्युते तावद्भिः पंचशतावेद्युतनमेवंघो
विद्युत्कारणात्वेनेत्याह श्राशनिर्वाग्रसंतोभामेघसो
जायतेमहान् श्राशनिर्विद्युतेग्रमेवेग्रतरूर्ध्वयोजनानां
चपंचाशद्देवतस्मृतः तस्मिन्वृष्टिवहेनामवृष्टिंवर्षति
देहिनाम रेवनइनिनदात्मेः वृष्टिवहात्मोमेघतनउप

श्री॰
स॰ द॰
२५७
247

स्थित संवर्तरोगगामेघास्ते रागोदकवर्षिणः पंचा°
शद्योजनतेनैव तस्मिंस्तिष्ठंति तोयदः ततोपि विषावर्तो
नामवायुपंचाशदुपरिस्थितः तस्मिंक्रोधोदकोनाम
मेघावैसमतिष्ठिताः तेक्रोधरोगबहुलंतथा राज्ञांतथ
कंचैवप्रजानांतयदंतथा वर्षंचैवप्रकुर्वंतिनियदाव
र्षंतियेनाः संवर्तोश्रयस्यपंचाशतउपरिपंचाशदुपरि
विषावर्तस्यतन्मानमग्रेवस्तितिक्रोधेरागक्रोधरागस्ते
नवहलंरागीनस्समादकमितियावद्दोषाद्दीनस्सवाय
व्यमेस्यान्मेनविशितच्छिंगेवाप्पमोचोवज्राग्नैवदुनो
देवतस्तथा संवर्तश्चविषावर्तोवायवोघोरवणिनः
घोरवेगोभस्माविधनेयेवायवनसमकंयेषामास्यदेता°
क्रमेणाणह ओषेवसंतिवैदिव्याः पिशाचाक्रूरदेहजः
त्रिशत्कोटिसहस्रास्तेकंटस्यानुचराःस्मृताः तेवदिव्येश्च
कुसमेरशीर्षंतिहरात्मजम् तह्यस्यश्मोचवितना°
यकाघोरामहादेवसमद्भवाः त्रिशत्कोटिसहस्राणि°
तस्मिन्वायोप्रतिष्ठिताः येहरंतिकृतंकर्मनराणाम
कृतात्मनाम् आकृतात्मनासंयमवतासा वज्रांगेपि
तथावायोमानेगाः क्रूरकर्मिनः भिन्नांजनविभाघोरा
स्तापनानामविख्याताः तदारोहिणापाश्च विद्याधरार°
णामयमाः मनपवनगामिनः मनपवनवन्मानेगा
रोहादेवगकंनितक्षीलाः श्रुतपवायमाउसमास्तविद्या
दिप्रभवैनेवनमहेशात्मिमंतकिंच येविद्यापौरुषेये
ववेतान्याहीनप्रमशानतः सापयिमातनमिद्ध्यास्तस्मि
नायोप्रतिष्ठिताः विद्यापौरुषेशास्त्रविद्यादिस्यवायान

ध्यावेतालादीन्साधयित्वा यसिद्धामहताश्च सर्थ्याः वेष्टनेष्य
रसस्तास्मिन्वाम वेनश्यो जिनाः निवृंनिसर्वदा तत्र पृथि
वीश्वरपालने पृथिवीश्वरपालनं चैव तन्नासांयत्न मिवाः
सिसदाचारजनपदस्य विमाने स्वभूमिश्चयमाणम् नराह
भृगोव क्रोजले वाथ्य संग्रामे प्रतिनिवर्त्तकाः गोग्रहे वंदि
मोक्षे येम्रियंते प्ररूषोत्तमाः ते व्रजंति ततस्स्वर्ग विमाने
मणिविचित्रैः पताकाहारार्द्धिकाकीर्णौ दिव्य वंठानिना
दितैः ननिवंनत्तत्र न्यानिवर्त्तकास्संमुखे ये म्रियंते र्थ्याः
वांग्रहाक्षिंहादिभिराक्रमणाम वंधोहृत्रद्रियमाणाय
रयोषितः पतेव संग्रामादौ मृताःसदाचाररताप्ररूषो
त्तमाः तत्र एवं भूमूर्यो नाम नोसौ कामन्येनतमसाहृताः
तोस्तेम्रत्यभिगच्छंति ये केचात्मनात्मनो नराश्च निष्कृता ते
षा न तमवनोक्रमता न्तत श्च नि स्वभूमेः कथंव्रजंतीत्या
ह स्त्रीसहस्रपरीवारैर्विमानेस्तानयत्निनाः यतश्च निशे
षाः तत्र न्याश्चरसः देवतीतमहात्मना सिद्धावेसस्मानिष्ठि
ताः गोरोचनां जनेभस्मपाडुकेष्ठ्रंजनादिव साधयित्वा
महात्मानसिद्धाल्लेकामरूपिणः सम्पना स्तत्रप्तात्रनेव
संति महात्मानो दिव्यासि हिमवस्थिताः वन्नांगस्थास्तवे
नद्भ्यनादि हियाधरापमाउत्काः संवनैपिमहावायो विद्या
धरगणाः स्मृताः दशत्रिंशाक्षकोटस्तेदिव्याभरणभूषि
ताः दिव्यागंधानुलिप्तास्ते दिव्यस्त्रग्यामभूषिताः दशाये
गणासंतेपतस्तपवविस्ताररित्रिंशकोटयश्च स्पष्टार्थः प
तेच विद्याधरा देवयोनिभेदाः प्रथमतपवनत्तमनुष्याः
स्तेनः खङ्गादि सिद्धा सिद्धाश्रयैवकुपी भ्रग्नेयाभमज्जामे

श्री·
स्व·द·
२४८
248

याश्चानतद्दक्षिणदाःस्मृताः विद्यावंतंनामसमिवंतेवायुंना
वमाश्रिताः तत्रगंधर्वकुशलगंधर्वसमूहपर्सिताः देश
वीणाविवित्ताश्चपतिताः कामरूपिणः गंधर्वसमूहप
र्सितागंधर्वैणामहेश्वराराधकत्वम् ब्रह्मजानामवेमे
वाब्रह्मनिश्वासमसम्भवाः उपरिष्टाघोजनशताद्दुर्जय
स्योपरिस्थिताः विद्यावर्नाख्येवायुव्यामयोजनशतोप
रिष्टाघोद्दुर्जयोनामवायुस्तस्योपरिब्रह्मजामेवाःस्थि
ताःइतिसंगतिकिंच तत्रैवदुर्जयोनामइंद्रास्यपरिरति
कः परावहेनामवायुनेसमाश्रिमसंस्थिताः महावीर्य
वलोयेनादशकोटयःप्रकीर्तिताः तत्रेतिदुर्जयसमीपे·
परावहाभिधंवायुंसमाश्रित्यतिमरुतिः स्थनोष्ठधं पु
ष्करावर्तकानाममेघावैपयजोद्भवाः तथा शक्राण
तयेक्षिताः पर्वतानांमहात्मनाम परावहस्तावहति
मनजानिववाशिताः तानितिपुष्करावर्तकापर्वतप
तोश्चपरवाहाख्येवायुर्वहति किंच तस्मिवायुगमाः
नामगंधर्वागगनालयाः एकादशतकोटयोवैतेषांत
समृदाहृताः तथा भौमस्तानामयेमेघादेवेभ्योजीवस
म्भवाः द्वितीयमावहवायुमेघाऽस्लेवसमाश्रिताः तस्मिं
भौमनकानामविद्याधरगणादश जीवःस्मामःद्विती
यमावहमिति पुष्करावर्तमोक्षयेपरावहमित्यर्थः त
तप्रथमेद्रुतीयानामाधारमध्य आवहस्ततनोवायु·
यंत्रद्वेगणाःसमाश्रिताः तस्मिन्द्रोणसमाख्यानामेवा
नोपरिरनकाः द्रोणानाममेघविशेषस्रयोवर्तिमेघा
नोमयथाकारिनेरतंतेयतः हिताय्यंतप्रजानावैति

स्थितास्तेषामुपरि मध्ये तु कैलासस्योपेतित्रप्रवक्तलक्षि
हितमेघोवर्त्तिमेघेन उपद्वयपरिरत्नाम्रयेषां उपरि
ष्टाकमलोत्थास्तेवर्त्तनामवेष्टनाः महापरिवहेना
मवायुस्तेषांसमाश्रयाः कपालोत्थ इति ममेवेनयो
उपसंहरति प्रायेवायुपथेल्लेवमेघावैवायुभिः सह
सिद्धास्तउपयश्चेषांकथितामेवचारिणः दशसहस्रे
मीनोयोगमायोवायुपथस्तस्यभवतुर्धंमध्येपंचाश
द्योजनानितत्त्हर्धेत्रनविश्वेनसः सेनीनीः सततवहः
उच्चः स्रमोचः वज्राङ्गः वेगुतः रैवतः संवर्त्तः विषावर्त्ते
इतिपतेएकादशयेवायवस्तेषांमध्यात्सेनानीस्तव
हस्रशतेशतेयोजनानां स्थितस्तेषामन्येकंपंचाशयो
जनानां स्थितयइतिकलनयाभूपष्टाद्विधावर्त्तीतेयो
जनसमशतीतउपरिसहस्रनवकेशतत्रयेचउर्ज
यपरावहद्वयावहमहापरिवहाख्यपंचवायवास्थि
ताइत्यात्येवायुपथंवितस्योत्यात्मात्संतेयेणविभज
ते द्वितीयेवायुपथेत्रयाग्निकन्याश्रमानरः मावसे
निगुणोयेनासहदशत्र्यानविष्ठितः मातंगपरेणत्रैपेण
ब्रह्माध्यागंगोनसर्वंत्ततनाहिनोपतः यतोरुद्रसास्थापि
ष्ठिताः अथ तृतीयेवायुपथेचैवसंतेसिद्धचारणाः स
कर्मभोगसंसिद्धाः सर्वसिद्धैरधिष्ठिताः संप्राप्तनेश्चर्म
कर्मभोगस्तनयेदोचितः स्वात्मकस्तद्दशेनसिसि
द्धाः प्रासनत्सहाः सर्वसिद्धैरप्येषुपितत्वहेचितयोग
सिद्धैरधिष्ठिताः प्रासादिनास्तउपरि चतुर्थे पथि वेवा
युरयमन्याश्रयदेवताः नारायणवायवकालिगुलगाकोश

श्री
स्व.द.
२४५
24

नरूराः ऋषिवाश्चयविशेषः एतेच एवकुलेष्ठानप्रुपल॰
न्नराम् श्राश्रुयानामेवचन्दैवतानामा ग्रष्य पंचमेप॰
ष्यि देवेशोवसम्मवातनादयः ऐरावतेजनश्चैववामनश्च
महागजः सप्रतीकेकरींद्रश्च पुष्पदंतस्तथैवच कुमुदः
पुंडरीकश्च सार्वभौमोपिवाष्टमः वामनस्यविशेषणां म
हागणा इति तथासप्रतीकस्य करेंद्रस्तितेते दिग्गा॰
जाइति व्याख्यातामासन् दिक्षु अवस्थिताः सर्वादिक्रमेणा
नभवसेवनतोपि षष्टेवाश्रुपष्टे देवि पत्तिराजो महाब
लः गरुत्मानितिविख्यातो दुर्जयो तीववीर्यवान् सम
मेघोमगंगाततानाजलचरान्वगाः दिव्यामृतजलापू
र्णाप त्रिधामापरिकीर्त्तिताः दिव्यमसृतजलं जले यस्या
विधेति सप्तस्वर्गभुवलोकस्थिता साश्रातानभसोमध्ये
समंतात्परिमंडल आकाशगंगाप्रथिता देवानां सत॰
तोत्सवा पुष्पमालेवसाभाति नभस्याश्रितस्थिता
तत्रसिद्धैर्महाभागैर्विद्याधरगणोत्तथा गंधर्वैरप्सरोभि
श्च साध्यैर्विश्वैर्मरुद्गणैः रुद्रैर्वसुभिरादित्यैः पितृदेव॰
महर्षिभिः रत्नाभिर्गुह्यकैश्चैवदिव्यस्तनिपरायणैः त
वद्भिश्च जपद्भिश्च गायद्भिश्च महात्मभिः नृत्यद्भिर्वला
मानैश्च दिव्यदुन्दुभिनिःस्वनैः भेरीमृदंगवाद्यैश्च वल्ल
कीनां च निःस्वनैः वंशवादित्रनादैश्च मनोवाद्यस्वमो
दितैः सिद्धादिभिरुपलालिता रुद्रादीनां त्रयाणां विशे
षाणां पितृदैवैरतिनिस्तवद्भिश्च नादिभिः विशेषणाः सर्वेष
प्यापोमं विशेषाः दिव्यदुंदुभिनिःस्वनैः स्याद्याम्नवं॰
जेनप्रतिचरेतत्तीर्थाः मेनोपिष्टितेनवाद्युनेतिमार्गे

नसमीरितैः प्रेरितैरिति योज्यं किंच वैडूर्यनालैः कम
लैर्हेमपत्रैर्हरागंपिभिः केसरैर्पद्मनागैश्च महाबकुश्मा
णाकैः स्मरंनीवसरिछैश्च विमानशतमंडिता मंडिता
शवैनंदितैर्धर्मोपायाममहानदी केसरैःपद्मरागैरिति
पद्मरागात्मककेसरयुक्तैः पद्मैरित्यर्थः धर्मस्रात्मम
नाद्धार्यते दर्शनस्पर्शनादिना संपाद्यते यया सुकेवल
यत्नैः समनेत्राह्रितिष्ठांताक्रियाशक्तिः पराहिमा प
न्नर्वमेवनिर्णीतं मेषा महामंदाकिनी देवी त्रिदशैःप
र्युपासिता महाविमानकोटिभिर्नितरं नरमवस्थिते शो
भिता सो भगवती नित्यमाकाशे नभस्तले महत्प्रभावा
निशयावहस्याः अवस्थितैरिति त्रिदशविशेषणं नैरवा
मेरुशिरसि समवैसमकाश्चना पपातधरणीपृष्ठे
लोकानां हितकाम्यया एषा गंगा पूर्वं वर्णिततुलया
देवैरभ्यर्थितेन मया सम्यलोकपावनाय समाकृष्यवि
स्रष्टाम तीमेरुशिखरस्य समंमल्लकं प्राप्यनतं
स्नानामेरुशिरसि स्थितायष्णाद्धरणीपृष्ठे पपातेति
मंकृतिः उक्तंच प्राक् श्रागत्य समभूर्धानं मेरुमभिप्र
नगता नाभिनिर्गत्य देवेशी च न दिन्नूद्धपिनीतेति किंच
मदीयनिपतनशक्तिनियंत्रणानः अनोप्याबाप्यसांग
गानिषत्त्वनिलधारिता अन्यथाकथमलेनननात्मो
नकत्येवाहेन योजनानां शतं पूर्णं विस्तारेस्याः प्र
कीर्तिताः परिणाहस्ततः कोट्याः ननदनितनभिमाका
शेकोटयः निवध्ुः कोटायइत्यर्थः पषावात्रमहावेगा
वती समुभासाभूमनेवसंनिष्टे समंतात्परिमंडलाकृव

श्री॰
स्व॰दे
२५॰
250

सावात्र्यमादेवीत्वरुद्रत्वमवस्थिताः पीठमंडलेनित्र
स्लोऽंनेराकाशस्यनथानानत्फवमितितन्नाभिनि
वेठभचक्रमितिस्मर्थः देवीघोनमानानारुद्रनेकत्नाव॰
स्थिताकिंच विद्यामंत्रवहाणुणाःसर्वपापप्रनाश
नी दिवि भवेलोकांतरममृतंजलेवहन्नथ श्रहमेहे
धराजस्त्वसपत्नीकः सनंदनः वसंतित्वप्रतीचानंःप्र
त्यन्तोधर्मएवसः वृषराजइतिमहेश्वरस्यवाहनंप्र॰
प्रतीचानःस्वक्षाविहारीधर्मइतिवृषोधर्मःसदेवस्य
गुणोज्ञानक्रियात्मकः पतेसविद्वविद्रसाद्वेमस्त्व
नोधानेत्रुधैः इतिश्रीमत्स्यपसंग्रहेऽष्टमतन्त्रः नवमो॰
पश्चिचाशत्तेदत्तोनामप्रजापतिः ब्राह्मेवसात्तात्व
मतिवक्मशस्यानपिष्टितः वत्सणाच्छिकितिर्मान्
नृपदशामेवाष्टुपथ्येदेविवस्नरुद्रदिवाकराः पते
चपर्वंगंगासेवार्थमितेवनीर्गावर्तिनाः नवप्राया
न्यान श्रावैरुद्रानामनोदशैपति श्रवंगारकसंपि
मैन्यनिस्सदसन्यनिः त्रुयस्वधमकेनस्त्रविद्यानस्व
नुवल्लया श्रजस्त्रभुवनेषाम्ब्रम्नः कापालिकत्ता॰
या पकादशास्मृताकद्रासर्वकामफलोदयाः सदस
त्यनिरिनियकविष्ठरक्षऊः ज्वरोविद्यानविजानन्
श्रसिद्धः सर्वेषांकामफलानांउदयायेभ्यइतिसमासः
धानाक्रूवस्त्रसोमस्त्रवरुणास्त्रानिलानलः प्रत्यय
स्त्रप्रदोषस्त्रवमवैशप्रकीर्तिताः नदिर्धर्मम् वासवः
कश्चिनोधनेशाहिंस्त्रोस्त्रनिवोधम श्रर्यमाइन्द्रवरुणो
प्रभाविस्पृत्तोभल्लिमान् सिद्धस्त्रेवसमाख्याताः काश्यप

पेयानि वृस्त्वेनान्‌ काश्यपस्वामी काश्यपीयाः काश्य
पापस्मानीमर्थः तेषां तेजो निर्येरथश्च मनोऽङ्गवो रथा
दिव्यसर्वदेवसम्भवितः तेषां वसुरुद्रादित्यानां मध्या
त्तेजो निर्येरादित्यमूतीरोदयं सोरथः तेषां वनदार्थं
स्यजगन्मकाशाय निश्चक्रान्ता तेजो निपिश्चिरकस्य
परशान्त्यामूतोऽस्थितः एवोक्तं दृशा सर्वदेवमयः
प्राणानूपोरथ्यरत्नपिसम्बितं मनेन पुत्रकं सर्वदेवम
यरनितनहिमज्यते यन्नाम्बक्ररथेन तस्मिन्‌ सर्वज्ञानम
यीचक्षुः समास्यसहस्रासमवेदाहृकारनिसृतनाः ना
गायोक्तां गिति तेषां वैश्वरूपएष्वेव सारथिः सम्पं वसंव
कं न स्य वा पुर्वे गं न स्य वा पुर्वे गोरथस्यत्न यत्नः क्रिया
शामया न्मा देवता स्परश्य स्वचक्रं न दृशा हृधी परस्या
सर्वलोकयात्रासम्पनेः यथोक्तं गीताष्ठ तस्मात्सर्व
गतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम्‌ इति विश्वानि जेति
नाख्नानत्वा नस्वे श्रास्य ज्ञानमयीवागीश्वरीस्य एवं
ब्रह्मग्राश्च स्वावहति तेच समस्तवाच कान्मकवेद
प्रधानमूलः हे कारान्‌ रूप हे शाशाहृ मंजक ष्ठ ज्ञाया
सम सखराः एवं च नन्दनादाम शीघ्यितनं ज्ञानक्रियादे
वता कोऽश्च रूपतान्यरस्यरतत्व भयसिद्धि मयतं वोभा
परशाक्ति समन्वं पेन वेदानामेत्रप्रतिसुद्धास्थानीयत्व
न स्वर्णायति योऽक्राणि तेवं यन्तरजतेनागाः अनेनायाः
षट्त्नादीनां चश्रुगास्मतन निशीलाः संकल्पानियो
कारः स्वक्षणो न्रूरुः दीमोद्धकारक्ष्मसमं च ऋतं नेपव
कमासनं मनिप्रकाशमाने विश्वश्वसाधायारतया

श्री॰
स्व॰ उ॰
२५१
25

स्थितं सत्तात्मकं उदितं तं तेजस्यस्य वेगो वायुराख्यो देवता-
प्राणात्मना नर्थान्तरस्य चान्तरस्य चरस्य प्राणापानादि
रूपो वायुरात्मैव वेगः न देवमीदृगस्यानुरूढस्य न वयोऽत्र
न सा हस्तोऽविग्रहे भास्करस्य च त्रिगुणं मंडलं तस्य त्रै-
लोक्ये भाति भास्करम् जीवादिव्यापि नवतालो-
विग्रहः मंडलं च प्रकाशात्मकम् त्रिभिः सत्वादिभिर्गु-
णैः रूपेण समायमसामभ्यउनाह ज्ञानशक्तिः परा वै
व्यापनत्वादिना विग्रहा सर्वशाक्रमं हेश्वरस्य विश्वप्र-
काशिका ज्ञानशक्ति जीवादिव्यापिस्वात्माविरूपतया स्थि-
तेत्यर्थः इत्यं पारमेशज्ञानशक्त्यात्मकाः द्वादशादि-
त्याः मासचारप्रयोगेन संचारं निशि वेष्टया मासेन वा
रौ मासचारः सप्तप्रयोगेन योगः जीवादिस्थस्य मा-
सादिविभागः प्रागेव निर्णीतः द्वादशधा तं चास्य बुद्धि-
भेदात् शिवेच्छये विनाज्ञान्यस्येच्छा प्रभवतीत्यर्थः प्रत-
स्य प्रहेराग्रे भ्रमंत्येते भवलोके समंततः एतस्योदयो
मराव्यवादिति प्रोक्तानुसारेण योज्यं एतत्तु हृदीकाका-
कारभूत्त्यकर जनकेन पायदशेषभुवनप्रकाश-
नव्याप्तिः सूर्यस्यनास्तितावत् सूर्यसंयमाद्भुवनज्ञानं
कथं पातंजलिनोक्तमनत्रापानालतलान्समलो-
कांतं सूर्यस्य प्रकाशकत्वमितिनिरूढव्याख्याव्याख्यातं त-
दासारत्नावपेतम् अथ सूर्योपरि चंद्रादीनां स्थिति
विभागमाह ततः सोमस्तु लक्षणाश्चादित्योपरि संस्थि-
तः प्रापय्य यं जगत्सर्वं सुधाधाराप्रवर्षणैः इत्येव वे
द्रूपेणानवनिक्रिया शक्तिश्चिवस्य तं इन्दूर्ध्वे लक्षमा

द्रेणाश्रितेन नवमंडले नागचक्रे लत हृदयेन नमोर्ध्वं
संस्थितेभूमिनंदनः ततोपि उपरिष्टात्स्थितेनेणास्थि
तवैभृगुनंदनः तस्योपरि स्थितस्तेणसौरिः सर्पतिली
लया सप्तराशिषु संचरति लीलयेति सर्पसंदंपतोपं
शनैश्चरस्तस्योपरि लक्षमात्रेण नक्षत्रीकस्य यामि
समासतः तात्मप्यावस्थितिक्रमेणाह सप्तविंशवसि
ष्ठश्चपुलस्त्यः पुलहः क्रतुः भृग्वांगिरा मरीचि विश्वभृतो
मित्रागोचनाम क्रमाभ्यामेकपदैवतेसम ऋषयः सम
कीर्तिताः यमनियमतो स्थितेशापानुग्रहकारकाः
स हिंसायाय माशोवा याति यमाकिंच भीतास्तपर
पीडयाप्रन्यवा यिनामपि निग्रहे नकुर्वंति दयापरा
त्रवात तथा सूक्ष्मास्त्रविचारेण सूक्ष्मीताशि
यः अनपवानुग्राह्यनाम् ज्ञानरवेश्मोहनाः सर्वैमज्ञा
नपटलापहः अज्ञानमेवचिन्मकाशकारकनपट
लस्तद्रूपद्वंनिनदर्थमेवच मंत्रयोगक्रियाचर्यास
मद्रुतिक्रमाः योगैश्वर्यगुणायेनाशिवारापनत
पराः मननसासामेत्राः योगध्यानधारणादिक्रिया
नियतैमितकानुष्ठानं चर्याव्रतादिरूपापतैमंत्रादि
भिः समन्वाः परिष्कृताः अनपवद्रुतिक्रमाः ज्ञाने
नकदाचिदपिभूयते अतस्त्रयोगैश्वर्यगुणैरणिमा
दिसिद्धिभिरुपेताः सन्यापि शिवाराधनप्रधानकर्म
णि निष्णाततत्परमार्थीः अथ ते भोगस्पृहायोदेवि
नारकाः सच नदेशपकपवसत अनष्ठानदेशाभिला
रकाभिः शरीरंचदितेनाभिष्कवस्तशरवर्तिनि तथाच

श्री·
सू·र·
२५२
252

उङ्गानपाम्मधेरन्तरस्थविपर्मेस्तुनानारायणाश्चिव
र्णार्यसत्यनदोभः संवत्सरप्रजननोजयनस्थमित्रा
वरुणोऽद्रकरूपपमशीव्यवहरणाले पुच्छेऽङ्गतिस्थानिश्चाते
हन्यशिरःप्रभृतिगात्रारम्भेसयंज्ञयर्माटिदेवनाभिरु
क्तः एषच ब्रह्मैवापरस्वरूपेणाब्रह्मस्थानेनियोजितः स
त्यलोकस्थोब्रह्मानेनापरेणानुरूपेणाभुवर्लोकमध्ये
निगुक्तः इत्यंमध्यचक्रानाभिवद्दवास्थितस्य नस्यजो
तिर्गणोदेविनिर्वंहोभ्रमनेस्मा निश्चलः सन्विश्वेपश्चि
वशानयानिपिष्टेना शिवशाकेवामस्यचवस्थापितः
इत्यर्थः एषच भ्रूवाख्यिभ्यास्वविचलश्चिरामोसमय्य
वाहत्रयोदशोद्भिपतारावक्रपरिहनकालाधिकारो
क्तोनान्याशेषग्रहनायाग्नयाणांप्राणापानस्तर्वसमसं
चारप्रवर्तकनिवन्धोऽपमननपवानप्रतिनिपिरूपता
ह्रवस्याप्रदक्षाक्रमनेपायंप्रहाननिशिप्रच्यतेप्रपि
केचभवनाध्रुकवतानोसमंसमरस्यस्योतिश्चा
सदोकृपने यन्ननन्तर्ध्रुवनाभिनिवद्धस्यग्रहनन
प्रचक्रस्यवहिः भूगोलयानिवद्धनंसूर्याटीनांभूम्या
देश्चाग्रस्यावस्थानपरिमाणादिप्रपनेनयद्दुपविन
मन्यजन्मनिशुभाशुभंतस्यकर्मणिप्रामंचजनपति
प्राशुभेननन्मसिद्धान्तरीपश्चेतिनडक्तप्रक्रिय
येवंएवंकर्मानुसारिणेनजगोलकान्तिमात्ररूपस्तू
र्योयथेनयाकर्मार्जनस्थानस्यभूम्यपेनयाचन
यारदंनतेनोगोलकाद्यपिज्ञानस्तसूर्यादिदेवनाप
नयायथोक्तप्रक्रियायेवसूर्यादीनामवस्थानमति

वेशाग्रमृणालदिप्यानालभूम्यादिपरिमाणादिवास्तवं
सर्वसर्वज्ञमहेश्वरपरिदृष्टं रूपमेवेतिननेनसहसंवा
दविसंवाददिशंशास्त्राकार्यो ग्रंनपवशास्त्रांतरैमपद्
ष्टदृष्टेनमारमेश्वरेनियमानिशिवांनेवाक्यामप्रणी
दर्शितमितिपमेवप्रक्रियपामाधीक्षवांनमधानेः
सेकलयति दशपंचावलस्त्यागीक्षवांनेभूमिमंडः
लात् भुवःस्वर्गेऽवकाणीश्वरेन्येकेलत्वानरितानि
प्रन्येकंलनकुयेन हो मायापचलनेत्याम् समर्षयाल
नेत्याक्षवरातिपंचदशलक्षमेवक्षवांनेभवति किं
च पंचदशयोजनलक्षेमोनेभुवःस्वःलौकदर्पश्वर
शक्तिनियमितवायुसंनिविष्टभवनादिरूपमाश्रल्क्
लाकथयामितेषांकत्ताभेदमाह ग्रामेवाङ्गाकरासो
मामलग्राकृहमंडलात ऋषिसमकनिर्देशादाक्षवां
वसमसः ग्रमोक्षादिनिषोत्ताबाशुपद्यागतेभ्योमेवः
भ्योप्रभृतिक्षवांनेसमसकत्ताहमसवाश्रकेनत्तप्रि
ताः यदूर्क्ष्वपुराणोक्त पृथिव्याःप्रथमस्कंदः ग्रामेघेभ्यो
यस्त्रावहः द्वितीयस्त्रापिमेघेभ्यस्त्रासूर्यान्प्रवहस्तृतीयः
सूर्याद्दूर्ध्वंतथासोमेनउद्वहश्चतुर्थस्ततः सोमादूर्ध्वंन
क्षत्रेभ्यःचतुर्थस्संवहस्तुपमः दत्तेचतत्र्येवोर्ध्वग्राह
काद्विवहस्तुसः ऊर्ध्वंग्रहाद्यद्द्विभ्यस्तुसप्तर्षयोत्ससाप
रावहः सप्तर्षिभिस्त्रयेवोर्ध्वसाक्षवांस्तसमः स्थितः
वानस्कंदःपरिवहइतितेवेवचप्रत्येकं सुकज्योतिःस
सज्योतिश्चित्रज्योतिज्योतिष्मानित्यादिनामसंज्ञासमवांत
रभेदाः उक्तास्तदयम ग्रादित्यादिक्षवांतस्थलोकः प

श्री॰
स्क॰ द॰
२५२

253

त्रिकीर्त्तितः अत्र राजा महेंद्रो वै निष्ठुनेश्वरपूजितः ऋषि
देवसगंधर्वैर्हन स्वाप्सरसोगणैः भूम्यष्टादशदिव्यां लो
भुवर्लोको योजनानां लक्षमेकं तेनो ध्रुवांतः स्वर्गलो
कश्चतुर्दशलक्षाणि ईदृशेवासे अग्निहोत्रे कृतं कोपि
हुत्वातानविवर्जितः स्वर्लोके तनरायांति पुनरायां
तिमानुषम् अग्निहोत्रं निस्याग्निनिष्ठहोमः कृतवल्क
ज्योतिष्टोमादयः तानवर्जितादेहांते स्वर्लोकं यांति त
त्स्वकर्मोपचितफलं भुक्त्वा पुनर्मानुषादिकमायांति
तानि नस्तु यज्ञादिकुर्वतोपि निष्कामतान्मुच्यंते श
न्याशयः इत्यमेव विधोस्यात् स्वर्लोकस्योपरिष्टान्न ह
कोटी योजनानि न पंचाशीति श्च लक्षाणि महर्लो
कवरानने एवमिहत्रप्रक्रियया स्वर्यांतो भुवर्लोको
ध्रुवांतः स्वर्लोकः स्वर्लोकस्तस्य ऊर्ध्वं च पंचाशीति लक्षे
कोटिद्वयं महर्लोकः श्रीपराम्र गंगाद्यांत ध्रुवांतो भुव
र्लोकस्तस्य ऊर्ध्वं पंचाशीतिमितैर्लक्षैः स्वर्लोकः स्वर्गसंज्ञ
यः कोटिद्वयात् महर्लोको महांते पत्र संस्थिता इति ति
षिलक्षैर्भुवर्लोकध्रुवयांतो महीतलात् तद्वत्को
टिस्वर्लोक इतिप्रक्रियाभेदोहस्थपते सनत्कुमारसंग्राह
कं भूर्भुवः स्वध्रुवांतस्याल्लक्षाणि महाकोटिद्वयंभु
वेदितिकिरणादिग्रंथे न भगवद्भक्तेन च समस्तवादेद्
मयमेवक्रमोग्रुकः अत्र महर्लोके ऋषयश्चैव सि
द्धाश्च माकोराद्यावसंति वै तथ कोटाष्टकं महादेवि
योजनानां वरानने महर्लोकोपरिष्टात् जनलोको व

स्थितः किंच एकपादैश्च जनस्तस्य कपिलस्य महर्षिस्तथा
मौनिकोवालखिल्यश्च जनलोकनिवासिनः अथ द्वादशो
वन्तथाकोऽसौ जनोलोकोर्ध्वं नृप्रिये तपोलोकोसमा
ख्यातः ऋषियोगेश्वराकुलाः तानाह सनकश्च सनंद
श्च सनत्कुमारश्च सनंदनः शंकुश्चैव विशंकुश्च तपोलोक
निवासिनः अथ त्रसंगात् भूर्लोकात्सत्यलोकान्तभु
वनसंख्यामाह पंचाषट्पंचपंचाशकोट्योलक्षाणि
विंशति भूर्लोकात्सत्यमार्भ्यपावत्सत्यं वरानने इयं
संख्यासमाख्याता भुवनानां वरानने परमेश्वरेण
भ्यहेन तत्र विशेषः यत्संख्या एकादशपद्मलेव समा
णाश्रकृतमाह कोटायोऽशमानेन तपोलोकोर्ध्वन
प्रिये सत्यलोकः समाख्यातो यत्र ब्रह्मा स्वयं स्थितः क्रीड
तेभगवान्देव्यो हृनत्यात्ममेश्रिजैः यत्तत्तेनत्र कर्मणा
तेन संसिद्धास्त्वन्देपरिनिष्ठिताः ज्ञानेदपदसंप्रामास्रा
नंदपदमागताः कर्मणा नित्यनैमित्तिकानुष्ठानेनता
तेन वेदान्तोक्तेन सत्वविनेन संसिद्धाः ज्ञानपववि
ज्ञानमानेदं ब्रह्मणस्तकादेउपदेपरिनिष्ठिताः कृष्णभा
वनाः ज्ञानश्च सत्यलोकाख्ये मिदमानंदपदं महाभाग
स्थानं संप्राप्ताः अपि नूतनाम्रापिवज्ञानंदपदमागताः
स्वात्मानाभ्रायवेनयोः किंच ऋग्वेदो मूर्तिमान्सत्यस्थितं
हू नीलसमद्युतिः दिव्यगंधविलिप्तांगो दिव्याभरण
भूषितः संस्थितः सर्वतत्त्वस्य महदीप्यमाणास्वतेजसा
उत्तरेण यजुर्वेदश्च शुद्धस्फटिकसन्निभः दिव्यांकुउत्तपा
पीचमहाकायो भुजः स्थितः पश्चिमदिग्भागे सामवेदः स

नाननः रक्ताम्बरधरं स्त्रीमान्यस्त्ररागसमप्रभः प्राग्दम
धरकश्चित्रलाहमभूषणभूषितः प्रथमौजनवच्छामःस्थि
तोदक्षिणेरक्तिणेतः स्थितः पिंगाक्षोलोहिताक्षोवोहरि
केशोमहाननः अर्चांकर्मदेवनाक्तितिमात्रपरायणाना
मनुष्ठानस्फुटानयाश्यामंतायजुषांननस्फुटानयापि
नंवसाम्नांवीतिश्राधान्येनारंजकत्वादृक्त्वमथर्वै
णाभिचंडोद्येहिककर्मनयाकृष्णवेशवलनावकिंविरा
षडंगानीतिहासपुराणान्यविद्यानित्व वेदोपनिषा
दस्तेव मीमांसारणकं तथा स्वाहाकारवषट्कारौरह
स्यानितथैवच गायत्रीचास्मिनास्त्रत्रपत्रदेवस्तन्मेदः
अंगानीतिवेदस्यशिक्षाकल्पव्याकरणानिनिरुक्तछं
दोज्योतिष्ठाख्यानीइतिहासाभारतादीनिवायुप्रोक्ता
निशास्त्राणिपुराणानिवेदोवेदांताः वेदविचारणशास्त्रं
मीमांसाआरण्यकंबृहदारण्यंवेदांतोपनिषदस्युक्तमार
ण्यनतुमाननत्वाद्वीप्यायविषयोमंत्रोस्वाहाकारवषट्
कारौरहस्यानिनैयायादिवेदांतविशेषाराहस्यत्वादेवष
डंगुक्तानिगायत्रीवेदमातासर्वोपनिषत्प्रकृतिसप्ता
देवनासोयंसत्यलोकः भोगस्थानब्रह्मणस्तत्रासनत्र
निवर्तितापिकारः परंब्रह्मनतेनाव्रजेत् अनाकृतिवि
ज्ञानमानंदंब्रह्मेतिनियतंकोनतदिस्यर्थः अथ कोटियोज
नमानेनसत्यलोकोर्ध्वतःस्थिते ब्रह्मासननिर्मितिख्यातो
नपाक्षिद्धरसप्रभम् आस्यतेस्मिन्निर्यासनेभुवनंसत्या
लोकस्योर्ध्वतत्रासौ रक्तैंदीवरमध्यस्थः पद्मरागसमप्रभः
वनवर्णविश्वतवेदस्यज्ञस्पृगवशानगाः ब्रह्मविद्धिःसमा

कोणौ ब्रह्मा मुनिनिषेवितः ऐश्वर्याष्टकसंयुक्तः षड्वि
धः सृष्टिकारकः धर्मादिफलसंबंधप्रधानावबुद्धो
तिर्यङ्नरकिसनानोदिव्यानां मनुजैः सह सृष्टावसर्वभू
तानां सदेवासुरमानुषं चतुरारोगुगावशानुगायस्येति
पूर्वं निपानथ्यन्यः ऐश्वर्याष्टकमणिमादिषु विषयनि
नारकि स्थावरसरीसृपादिपश्वंतान्त्रिविधानां समीरजः
स्त्रसमयीमानवीरजस्थानन्नूपामोनीसात्विकीदेवीवेसे
कादशभविष्यन्ति युगे युगे धर्मादिफलप्रदात्रिर्यगादि
नां सर्वेषां भूतानां चतुर्दशसंख्यानाम देवासुर मानुषे
जगन्निसृष्टाय कोटिद्वयेन हंसे नयोजनानां वराने
ने नीलेंदीवरसंकाशा इंद्रनीलसमप्रभा ब्रह्मलोका
प्ररत्नेन विस्तीर्णा वज्रीसृना सर्वकामसमोपेता सर्वं
सत्वसमुद्भवा मरकतरत्नमयसोपाना नीलध्वजसमा
कुला चंद्रावितानविस्तीर्णाग्रहास्तवामरशोभिता नी
लोत्पलदलप्रख्येकन्या हं देसमाहता कामकार्मुक
निर्घोषवित्रस्तसमृगलोचनैः नूपुराराव सुरवैः सव
लद्भिः मृदुविभ्रमैः मनोभवशरायासनिपातशतजर्जरैः
सहूर्णितमदायासविलोलपदलोचनैः संसेव्यते स
भगवान्विभुः कमललोचनः इंद्रनीलसमाकारो नी
लोत्पलदलप्रभः चतुर्भुजो महाकायः पीनवक्षः गदा
धरः किरीटी कुंडली शंखी प्रजापालनतत्परः संसेव्य
ते स भगवान्निकायैः किरीटमौलिः चंद्रः गदाशंखो च
कृष्णोविवस्तु पलललयनः श्यामलनंदवक्रमेर्यषां ते निका
येन नु चरसमूहो हते किंच विस्तृतकाश्यपेनिसंध्यान

श्री.
स. २.
२५५
255

प्रजाजपेरताः तेनतुगच्छंति तत्स्थानं विष्णोरमितविक्रमाः
विस्तंभकालस्तदाकारोयामापराः अथ सप्तकोट्यस्त-
दूर्ध्वेरुद्रलोकोव्यवस्थितः शुद्धस्फटिकसंकाशप्रा
रोद्यानमंडितः सहस्रभूमिकाभिश्चहर्म्यमालाविभि
रूर्जितः विमानैश्चपुष्पकैश्चकोटिसमकुंदेन्दुनिर्मलैः वनो
पवनखंडैश्चसर्वर्तुकसमोज्वलैः सोमपानवडुपत्रै
परिवर्तितावाकवारु वराभूमीयाभूमिकाः पुष्पकैरि
तिसंकल्पमात्रसंचारिभिः श्रीपरायानं तत्रुलोर्ध्वं भवे
द्विसहस्रचकोटिचतुष्पान् चाद्रिः सकोटिभिर्देवशंक
रसंस्थितोहरः शतिकिरणांतदशाषट्कोटयः सप्तरु-
स्कानसाहर्ध्वंभवेद्दशलकोटिव्यमितः खगसि-
भिस्तुकोटिभिर्विस्मश्चतद्विस्वहरः स्थितश्शनिप्रक्रि-
याभेदोनावस्थितस्यासप्तदेवनात्रयस्यसंकलव्यदश
कोटिदेशावानयायानिरुद्धः अत्रच मारुतनासदवसं
स्पर्शावानिकसंरागंपितः पश्च नदीनदतरकीर्णः
पद्मिनीषंडमंडितः नद्याच वरेणपावादावेववरिष्ठा
द्रवर्णिनी वसिष्ठाचवराहाचवरारोहाचसप्तमी
गंगाख्यानामसमाख्यातारुद्रलोकवहास्तथा पतञ्च
लतपत्रदलाद्यैश्चशोभितपद्मैर्विभूषिताः इंद्रनीलनि
भैर्मालैसपानबितितेरित्यर्थः दलानिप्रधानपत्राणिम
रकेलतपत्राणिवेत्यर्थः तथा योजनायतगोधिभिः
किंचात्ररुद्रलोके स्त्रीसहस्रकटस्त्वाद्याःपुष्पप्रकरधू
सराः शारदेंदुनिभाननायौवनवीतसकोमलाः फुल्ल
लाटवदनाः हृशोदर्यौसदालसाः मालिपुष्पनिभैः वेशो

मृगामोदसुगंधिभिः प्रलम्बश्रवणापाशपाशपश्राश्रुतेललाः
हृद्वीमीशुभ्रसंकाशैरोत्पलसुगंधिभिः रम्भानिभाभि-
र्जंघाभिर्वाहुभिर्विसकोमलैः अशोकपल्लवाकारपाद
पद्मदलोपमैः नानारत्नकेनकीशुक्लैर्दशनैर्मौक्तिकोज्व
लैः सुभावसुसुगंधाढ्यैश्वसद्भिरिवाननम् हारकेयू
रकटकैः सीमंतमणिजालकैः कांचीडोरैः सुरत्नैश्चक्रा-
मैर्भूषिताः सदा नार्यस्त्रीसहस्रकदमैः परिवारश्चैपना
ढ्वः मृगामोदाः कस्तूरिकाश्रवणाधारः कर्णपालीअ
शोकपल्लवालोहितसुपद्मदलानि लसैक्यमार्थेक्षो
पमानाय केनकेलोहितराजपत्रस्फुकाश्रकिंच नाग-
केभानिकाकारैरुन्नतैश्चपयोधरैः स्तूहतैः पीनपार्श्वैः
श्चपीनकंठासमाश्रिते गुरुश्रोणिभराक्रांतानामन्ताव
लिविराजिताः राजहंसगतिस्पर्धिमत्तमातंगविभ्रमाः
नूपुरारावमधुरप्रस्खलन्मृदुविक्रमाः हास्यलास्यवि-
लासाढ्यभ्रूभंगाननरलेक्षणाः स्फारस्यंतीव गात्राणि
रुद्राणि तन्विवासिनाम् नारंरजेनेपीनेकंठेसमाश्रिते
समाश्रयणे पेघापयोधराणि तैः लास्यं नृत्यं क्रमात्स्यैते
विलासा लीलाः हास्यादिभिराढ्या भ्रूभंगाननरलेक्षणा
श्रेति विशेषणास्समासकिंच कामग्रहग्रहविह्वलमू-
र्तीस्त्योमदविह्वलाः परिस्विन्ननमात्रेणासोदयन्त्यागात्रा
स्वरा कामसंभोगग्रहाभिनिवेशाप्रवग्रहेभ्रन्तमि-
निधोजपमेवमेवविधरूपलावण्यशालिन्यश्चताः
पद्मव्येवं विधानार्यस्तत्याधि विभजन्मभयानताः स्म
रेविशापहृत्पर्याः अनस्य विवस्त्रमृगनेत्रास्रमतेकुः

श्री·
स्व·पु·
२५९

236

त्यंगमागताः ईदृशाश्च अवमत्यवसर्वांगैरापीयवद॰
नैर्मवत्सम् तद्देनिरुद्धभवने तद्दकन्याश्चतद्दकाः किंचा
त्र तद्दाश्चैवं विधाकाराज्ञानयोगवलोत्कटाः कामवि
छाश्चविज्ञानयोगाभ्यांन परिहीयेन इत्यर्थः एतेच मु॰
कुटैः कुंडलैश्चित्रैर्महारत्नसमुज्वलैः कोपरकटको
मोरैर्मुख्यवस्त्रविभूषिताः मुक्ताफलावलीहारैः ब्रह्म
सूत्रोत्तरीयकैः उपलक्षितास्तेनः महाकायामहाच॰
त्का स्त्विनेत्राम्बलपाणायः चेष्टाद्भुतप्रतीकाशा कर्पूर
गोदहसराः सर्वसिद्धनताः सर्वेसत्वसत्त्वावरप्रदाः
हरलब्धवरान् मादृशावाक्षेत्रमालयः तेषांच तत
त्रमध्ये तत्रान शोकोसत्वियोगाणाः अतश्चैतेन श्री
ईतिमार्थकन्याभिः ततश्चोगप्रदकमेतथपर्मसेस
रतीह संसारभयवर्जिताः केवलमेते अधिकारत
एतद्दानतद्दकन्यासमाहृताः श्रीकंठालेखध्यासर्वैश्रि
वयांतितेनततये गन्धाभूयोनजायंतेकल्पकोटिशते
रपि इत्याद्यान्नाजिह्मत्वाना विनाकुधेमृत्येन इत्यर्थः
नदिव्यम एवंविधैरसंख्यातैर्विमानरथगामिभिः म
हाहंसगजारूढैस्सिंहवाणिसवाहनैः लक्ष्मापुत्रसह
स्रैस्सहदुकोटिभिराहृतम् तन्मध्येसर्वतोभद्रं सिंह
द्वारैः समलंकृताः स्वच्छमौक्तिकसंकाशप्राकाररक्षिताव
राहृतम् नंदीश्वरमहाकालद्वारपालगणैर्वृतम्
किंकिणीजालमालैश्च पताकाध्वजमंडलैः वितानच्छ
त्रचैत्रश्चामरैर्हारमालविलंविनैः घंटाचाचामरशोभावि
दंपाणिप्रभोपशोभितम् कलशैर्द्वारविमानैस्तावन्नपद

वसंवृतैः रचितैश्चित्रशालाद्वैरत्नमणिसमन्वितै स्तालिकै
पत्रवल्याद्यैर्विचित्रैर्भुवनाजिरं शानसिंहासमाकीर्णावे
दिकारत्नभूषितम् गोपुराञ्जलराजकैर्वीथीभिश्चभूमात
कैः सर्वरत्नविचित्राद्यैर्द्वारपत्नैस्सशोभनम् निर्गमस्स
गवाक्षैश्चविटंकैस्फटिकप्रभैः स्तैस्सैस्सपानवैपैश्चव
ज्रवैडूर्यसप्रभैः सुवर्णचंद्रनिभाकारैरण्डैशिखरमंडितैः
मुक्ताफलप्रभाभिश्चभूमिभिश्चसमन्वितः नानापुष्पालेपैस
शोभाद्यैर्नृत्यगीतरवाकुलैः मणिपैररत्नविचित्राद्यैसभाम
ण्डलनिभैरैः श्यामानेकद्रुह्रेदेश्वरुद्रकन्याकदम्बकैः म
त्तवारणकैरप्येश्चंद्रमालाप्रशोभनैः मणिनेकपुर्वैनीभि
रेक्रमोदकमेचिनम् चित्रपटैस्सत्संछन्नेपुष्पप्रकरसं
कुलं सुर्यशाद्जयपद्वारकाहलाकुमिनेनच वेणावीणा
मृदंगैश्चगोमुखवेणुविवादनैः प्रणवैस्तालवाद्यैश्चशं
खभेरीरवेणाच डुंदुभीनादशाह्वेनमुरजस्फालनेनच
करस्फोटमहाशाह्वैस्सिंहनादप्रयुंजितैः गर्जद्भिर्गणाहें
दैश्चमेघस्तनितनिःस्वनैः वेदिनांस्तोत्रशाह्वेनसामवेद
रवेणाच शाठ्यनकाराटहासैगेयजंजारयाजितैः हेष
नैरितशाह्वेनगजवाजिरवेनच कांचीनूपुरशाह्वेननर
तीवमहन्तुरम् नंदीश्वरमहाकालप्रधानाद्यपाल
गणाइनिसमासैः किंकिणीजालमुखवैरिण्याहितविना
नघण्डश्चत्रविशेषम् रक्तहारप्रलम्बितैरितिसर्वमिया
नवृन्ययः चित्रशाखैः कनकभिः रत्नछोनरचिताये
पेपत्रवल्याः फ्लाःपत्रलतांकुलामालिकामैविचित्रैत
त्रद्रुह्भुवनेभुवनाजिरंभुवनांगारभितिनियोजनंलिकाभि

श्री॰
स्व॰द॰
२५७
257

सुवरस्तम्भमिकाभिः रत्नैश्चमकराणाद्यैर्भूषितं गोपुराणि प्र
धानद्वाराणि अट्टालाः सुरप्राकाराः रथ्याकारवनाविशेषाः
वीथ्यो विमानसंचारभुवः श्रमान्तकैः जलप्रवाहप्रणालैः
सर्वरत्नविचित्रनाशाढ्यैः स्फीतैस्तोरणपानगतैः शोभनं॰
निर्गमामात्राः गवाक्षास्त्रदवलोकनजालकस्थानानि
विटंकस्तम्भशीर्षकाः मणाः वर्नेलसंस्थान देवगृहाः
रत्नरचनापरिष्कृतं यत्रास्ति वृत्तेनाढ्याः नृत्यास्तभास्था
नेषु वादित्ररत्नचर्याविचितानि मंडलानि नेत्रिमेला येम
णुपाक्तेषु केन्द्रे द्विविडनाम्नादि मयंवाद्ये काहलानि॰
त्रिवणागोमरावसस्थनीपाणवीनस्तंत्रीवलयकेका
ण्णिफुङ्कानालवाद्यं वाद्यंशब्दः इमं निकांसशब्द
क्षनेकाविणिफक्काभोगीकेवलानामपि द्वारवद्वासौ
नादीशब्दगुञ्जीवाकंगलन सर्वप्राणावलोक्यामादा
भक्तिवैवश्यनाम्नरमोन्तरशब्दोद्भूङ्कारः हृषस्यपर
मेश्वरवाहनाभिमानप्रहर्षाविष्टोनानादोनंदितशब्दः
कोवीनप्रशब्दोस्मतद्भृङ्कन्यासमस्वर्यपोपवमोहसे॰
श्वहृ परमेवसास्तानदनीतिजायतेनदिव्यम् सर्वस
पर्के रम्श्रीमङ्कुकरस्पन्नमंदिरम् नन्दिवासिनामिस॰
र्शनं अत्रासौ भगवान्कुद्वावलविस्मैद्रष्टजिनः गंगा॰
या स्नापितो नित्यं दिव्यवस्त्रामरछदः पृथिव्यां गंध॰
लिप्तांगः क्रियाशुष्यः स्वयंजिनः समस्तरमणकैसमर
सनाचसंस्नातः पृथिवीगंधगण्णाश्रीः प्रख्याप्तिनाथवं
वगंगाधनि देवनाग्रस्पवलांणोपरिवस्त्रमाणाभुव
मेन्धः प्राकाम्पादवनीर्णाः सो वितंस्नानादद्भवैर्यान्तर

स्याधिकारस्वरूपाः अपि चास्य देवस्य हर्षोत्सवगानपत्रं च ह
यमेव व्यवस्थितः तस्मिंस्तु गंगानदीरिकाक्षेत्रोमित
पहुचीरिकातं प्रकाशस्यनाश्रित्य स्थितस्य किंचास्य स
वाटिकायाम्प्रदीपिकाः तथा प्रष्टव्यं तगणेशाद्ये गमने
तस्य संवहनम् तस्मिंश्चासने कपिलः कर्कटश्चैव विमं
दैकटकस्तथा विक्रमस्सप्तटश्चैव निष्कमोनिष्कल
स्तथा अष्टोत्तोहरयः प्रोक्ता स्तिनेत्राभूमिविक्रमाः सिं
हरूपास्त्रनेजस्काः सटविकटभास्वराः पताहशैः प्रा
क्षिरूपपरैर्मन्त्रैर्योगैश्वर्यसमन्वितैः आसनं विहितेन
स्तु महोत्साहैस्तल्लोकैः अस्य भगवतो व्रतांतरवृक्षि
तस्यापि परमेव माहात्म्यमिति कृत्वा शिवशक्तिमया
तिमंत्राण्यमितनयावरानने रूति सर्वोक्तभैरवासनव
ह्निवशक्तिपरमार्थापवसिंहाः तत्रभद्रासमनेकदुःख
तस्यंद्वावशेश्वरः सर्वलक्षणसम्पूर्णः सर्वाभरणभूषितः
अत्तोदशभुजो देवो जटामुकुटमंडितः पीनवक्षस्य
लोकस्पीनस्कंदोमहाभुजः बद्धपद्मासनासीनक
पूरत्तोदहस्तरः वरदाभयपाणिश्च सर्वायुधपरस्त
या भद्रंप्रशास्तं वरदाभयो पाणीस्तुतो सर्वायुगाति
सर्वोक्तानि खड्गखेटकादीनि किंच शतपत्रांकितैः
श्रवहस्तपादैस्तुकोमलैः चंद्रबिम्बनखाभाभिरंगु
लीभिरलंकृतः सक्षिप्तजानुगुल्फैस्सुपादैश्चैव समन्व
तैः पूजितेर्गणकुईश्वरब्रह्मविष्णवेन्द्रवंदितैः शतपत्रां
पद्मविचित्रितहस्तपादत्वादिना दिव्यलक्षणतमसंपा
दैरिति ज्ञानोवज्रवचनंश्राकाम्यतोकायोविश्वनस्या

श्री
स्व.टं.
२५८
258

दिति क्षिप्तमावकुरुचरणो योऽयमस्य हृदयं भूतललक्षणप्रता
स्त्रीयाः किंच चामरखेजनेनात्रैये रुद्रस्त्रीति ह्यसंत
नः वीजितस्तस्यदाश्रीमांश्चंद्रकोटिसमप्रभाः ज्ञाना
मृतमसरमान्मा योगैश्वर्यप्रदायकः ध्यातो वै योगि
भिर्नित्यं प्रसन्नवदने लक्षणः प्रहसन्नस्वरवाभातिनिर्म
लज्ञानरश्मिभिः अज्ञानतिमिरं हत्वा दर्शयेत्परमेव
पुः सर्वसौख्यप्रदातावरुद्रमात्रगणाहृतः ध्यातः
सन्परस्वस्वरूपानुप्रभवशाज्ज्ञानरश्मिभिः प्रहसन्निवा
भातिअज्ञानध्वान्तानि हत्वा परं स्वरूपं दर्शयत्येव किंच
तस्योत्संगगतादेवीतप्तकांचनसप्रभा एकजिनायो
गिनी हृदेस्याः पके स्थरकिन्नरैः सर्वलक्षणसंपूर्णा
सर्वाभरणभूषिता योगसिद्धिप्रदानित्यमेमोक्षाभ्युद
यदायिनी देवस्याभिमुखी नित्यं उमानललितेला
णा परावेशशक्तितरुणीवेनदपरं रूपं श्रित्वा ब्रा
ह्मांडांतः सृष्टिसंहारौ कुर्वन्नित्याह शक्तिस्थापाररूपे
ण शक्तिमोक्षहरस्तथा ब्रह्मादेस्थितिसंहारं करोति
च शिवेच्छया चकारोनुग्रहयोगेनश्चयपररूपेण वा
कारः स्थितिविलयानुग्रहान्समुच्चिनोति शिवो वात्रप्र
मः किंचेदं दीक्षाकालविहीना ये लिंगाराधनतत्परा
ने प्रयांति हरस्थानं सर्वैश्वर्यसुखावहम् अनेनापिक्र
मेणास्यानुग्राहकत्वमित्यर्थः जरामरणनिर्मुक्ताव्या
धिशोकविवर्जिताः नेच नाधो यांति पुनर्देवि संसारेदुः
खसागरे किंतु शिवं यांति ननत्राधः श्रीकंठेन समीलि
ताः न चरन्ति हरस्थानात् समृगीतितास्वशक्तिपातेनात्र

गृहीताः तदेवसम्यग्ग्रस्यभगवद्दिष्टानादयंमहि॰
मायतनत्मामानाथोयांत्पितश्रीकंठनाथेनसम्यग
न्वग्रहहृहृद्येस्थिताः सत्वंतेनमध्याक्षोर्धमेवक्रमेणाभो
गायस्यसृजंतेश्यम् रुद्रलोकः समाख्यातस्तत्स्यो
र्ध्वमसेम्यगाः उन्नतोत्तरदृस्याचभुवनंभुवनंस्थितंवृ
द्धिश्रमाणाविभवाभ्यांमार्गेवस्तनिसमस्तनित ब्रह्मलो
उत्स्याधोभागेरुद्रलोकस्यचोर्ध्वतः दंडपाणेः शुद्धंस्थं
नानारुद्रगणावृतम् दंडपाणिस्तुभगवान्योगेश्वर्य
वलान्वितः दंडपाणिनलेनैवहतोयेनशिवेच्छया
रुद्रभट्टारकपदानेनवद्रुषास्थितः विहृतोतिवर्ब्र॰
लोकेमोक्तमार्गस्तुभिदम् विधिनाराधितस्त्रैवस्त्रतु
ध्यानात्किवेह्कृपा सर्वत्प्यानमास्थायविधिनावीज
पादिकृपेणाराधितः सविहृतोतिविगतानावरणाक
रोतिब्रह्मलोकंउकेदृशिकाविभेदेनशुद्धमयप्रगुणोकरो॰
तितत्रुणायपचपरचेनम्यक्रातात्माभगवान्कंद्र
स्यशक्तिगतः स्वमप्रदीक्षुतप्राप्तादंडप्रयोगेनशरीर
गतहृत्स्वदेशाश्रितस्तामाख्यातिरूपहृत्कृन्यांख्येब्रह्म
णोमोक्षमार्गंकरोतिहृदयेवस्थितोग्रंथिरयसूर्धति
यामकइत्यास्तायाख्यातिग्रंथप्रशमनेनमध्यमा॰
र्गेणतशक्तिभूमिंशेवीमुखसिंहोद्यतेइत्यास्ताया
क्रास्थितात्शिवनाप्राप्तिहेतुस्फुरयतिइत्यानरोक्तः
ततब्रह्मविलांतात्रह्मलोकाख्याप्तिरितिव्याख्यातन्यमे
वेहिजलाख्यावरणाख्याप्तिर्दृहास्त्रयानमवेत नाऽस्मापा
हत्नादेवैभितासर्वमिदंजगत सभः प्राप्यायाविनिर्ग

श्री·
स·र·
२५५

259

यथावक्तुं तन्मूर्धतः नासाब्रह्मबिले लीनस्तत्वाग्निम
निरञ्जनः नदने सर्वभूते शिवाशक्यावपि हितनाइन्याद्
दिक्ष भाविश्रेयो भेदव्याप्तिह्याति विघयस्थान यत्नेसो
ष्पुमेघानस्तमितो हिब्रह्मलाण्डगोचरमिति स्त्रीस्पृष्टे
गरुमिमिवडून्तब्रह्मविलापि हिन्नवस्यमाणंप्रवक्ष
ब्रह्मोपलक्षितो घस्त्रक्याण्डपर्यन्तो ध्यानदमिप्रायेणाख्यि
नमित्येन ड्रॉमापिनमाण्डान्तब्रह्मण्डव्याप्तिख्येयमि
ति यथा व्याकृतमेव भद्रं प्रवदं ताण्डपाणिनेरुद्रलोके
भूर्तिं दयेनवध्यितो विश्वाषिपनिनान्मनीशमध्यप
स्रुपनिसंयोगे रुद्रपिष्टान्ताये त्वमेशवादयसनम्
नीश्वरास्ते भूरादिसप्तानेषु सप्तस्वलोकेषु पिपत्न
य इत्यादिशति सप्तलोकेषु पर रुद्राणपिपनयत्ताम
कथयामि समासतः नानारु शर्वो रुद्रस्तथा भीमो
भवनस्तथैव च महादेवस्तथेशानो रुद्रलोकाधि
पास्त्विमे लोकानां भूरादीनां यथासंख्यं अधिपाश्चते
तेवाशयेन निहितितेन तेरेष्ट्रीशानकोटिप्रविलरा
तस्यां च भुवनानां न शानमहानेरावयोस्तेन ह्यारब्धे
कालाग्नि रूपाण्डोहाटकश्च निब्रह्माण्डानरघोभागो
रुपः भूर्लोके शर्वस्सप्तलोकानेब्रह्माविस्फुरोहास्व
लीक यानिसेनः समवली रुद्रशानेतं तुपरि सर्वोप्य
शाना वीरभद्रश्चेति व्याख्यातं यदि भूर्लोकतः सप्तलो
कान्तमे रुद्राः एवं भुवनदीनानां समशाध्याः न रुर्यै
कानपि मित्ति निरन्याह ब्रह्मलोके स्थितो ब्रह्माविस्फुरोवे
भवेत् पुरे ब्रह्मलोके यः प्राग्वद्रुलोसन्तेमिसमुनः तथान

उपरि रुद्रलोकस्थितो रुद्रस्सर्वेषां नायकाः स्मृतः क
लाग्न्यादिरुद्रयस्य शर्वादिसप्तकस्व ब्रह्मविष्णोश्च मर्धः
श्चपंविंशाधिपतिनात्मनीश्वरमध्ये पशुपतिरित्या
ख्येयोक्तः एवं चानंतं चैव कालाग्निं नरकांश्च यथाक्र
मम् पातालादितत्त्वाधं शोधयेदत्र एवंश इन्द्रक
क्रमेणासंशोध्य भूरादिसप्तानं लोकसप्तकमष्टाश
वीदीशानांतासप्तकंमेणाशोधयेत्ततो ब्रह्मविष्णुभ
वनसृष्टौ ब्रह्मविष्णुसंशोध्य इति भुवनदीक्षायां मस्या
भुवने शास्त्रशुद्धिविभागोग्रंथयथानुरूपएवस्थितः तेन
यष्ठीभूर्लोकः अनंतभुवनात्प्रभृति समस्तद्वीपस
मुद्रभूर्लोकांते शर्वः भूर्भुवः स्वर्महस्तस्मुद्रभीमभवाः
जेनन्तयस्यात्मेशुविभुयः महादेवो विष्णोलोके रुद्र
लोकेपिपश्चयानस्त्रोध्यः इति स्वकल्पनयाभिहित
वांस्तडुपेत्यमेवनटेनस्संकलयितमाह कालाग्ने
दंडपाएवंतमष्टानवतिकोटयः योजनानांवारो
हेनधायस्त्रुपवर्जितः कटाहश्च अपश्चार्धब्रलोअ
स्यवरानने कोटियोजनमानेनयानाकारेणासंस्थितः
पंचाशःकोटयश्चाधं भूरुष्मा नवरानने पंचाशास्त्र
श्रयोहेयायोजनानांसमंततः एवंकोटिशतंह्येयंप
र्थिवंनवसृचाने अयःकटाहाश्रया भूरुष्णंनपंचा
शानयाटशितेभूरुष्मोनक्रवानपंचाशलताणिनरू
र्ध्वमहलोकः पंचशानिलक्षाणिकोटिरुपंचजनलो
कःकोटयष्टकंतपोलोककोटयद्वादशसत्यलोक
लोकषाड्शाब्रह्मभुवनकोटिः विष्णुलोककोटिरुपेत

श्री:
स॰ रु॰
२९॰

260

द्वलोककोटयः समग्रब्रह्मकटाहकोटिरित्युक्तमेवपंचा
शत्कोटयः पार्थिवं तत्त्वमिति तद्रूपस्थलमुभोगः तत्त्र
पस्थैतावन्मेव व्याप्तिरुद्रानदीत्वा यो विष्णुमपि स्वस्व
हशानव्यामेदर्शितत्वात्‌ ज्ञेयम्बत्यनइति रीत्वाधार
णाद्दीत्वातव्यमाचार्यसाधकादिभिरितिभिधीयतेभ
गवतैस्तर्षः नरेतत्‌ शतरुद्रावपित्वेयं योवर्णयरिव
त्वलम्‌ वज्रसारादपिकं सारं उमेंयंचित्रवेशोरपि वज्रसा
रादपिकं सारं दनेयस्य पतत्वमनतनादाष्ठप्रयोगेन
दीतस्यभेदनीयमित्याह ऊंफट्कारप्रयोगेनभेदये
त्ववरानने एवंमंत्रतेजस्कारान्नुप्रवेशेनेव पादांगुष्ठा
ग्रगतादनेनभुवनादारभ्यहदंतमवस्थितेनब्रह्मा
डेवहिदीर्णतत्त्वाद्यमपितदवच्छंदलितमेवभग
वतीत्युक्तं भवति शतरुद्रावधीति यदुक्तं तद्विरुक्त
माह शतरुद्रानन्तोवन्यसमासेनकपालादीशानरु
द्राभिधानामेषामिहाह दशदशक्रमेणैव दशदिक्
समंततः पूर्वादिक्रमयोगेनायतास्थितास्तत्र पतत्र श
तेम शतरुद्राउच्यनइतिशेषः तांश्च कथयामनुश्र्व
शः कपालेशाद्यजोवुध्योवज्रदेहः प्रमर्दनः विभूति
रव्ययशास्ता पिनाकी त्रिदशाधिपः पते इंद्रस्यवल
माक्रम्यप्रभुशक्तिसमन्विताः विचरंतिमहादेवाइंद्रेणा
वप्रपूजिताः आक्रम्येनरूपिष्ठायम्यत्रहेतुः प्रभोःपर-
भैरवस्यशक्त्यासक्तानेआत्मनापिहिताः ईदृशीमेभीलि
नरद्धिःपाशाक्तिमपिकारभूमिग्राहिताः विचरंतिस्प
शादिकंवंनं नीडंनित्रानपवैद्गास्वष्टभक्तिप्रकर्षणा॥

पूर्वंनेपूर्वोनरेन्द्रापियोन्यम अग्निर्हुताशोहुताशीघ्रपिंग-
लः खरोद्रकोहरः ज्वलनोदहनोभभ्रुर्भस्मान्तकत्रपान्तको
अग्निर्वलंसमाक्रम्यप्रभुशक्तिसमन्वितः विचरंतिमहा-
देवाअग्निराजस्यपूजिताः अग्निराजःअग्नेयदिक्पतिःपू
वमन्यन २ याम्योमृत्युहरोयम्लाविधाताकर्तसंज्ञिताः
संयोक्ताववियोक्ताचधर्मोधर्मपतिस्तथा यमस्यवल
माक्रम्यप्रभुशक्तिसमन्विताः विचरंतिमहादेवायमरा
जस्यपूजिताः ३ नैरृतोमारुतोहंताक्रूरदृष्टिर्भयान
काः नन्दोशोषाविरूपाक्षोधूम्रलोहितदंष्ट्रकौ नैरृते
वलमाक्रम्यप्रभुशक्तिसमन्विताः विचरंतिमहादेवा
नैरृतेन्द्रस्यपूजिताः ४ वलोरुतिवलश्चैवपाशहस्तो
महावलःश्वेतेधजयभद्रश्चदीर्घवाहुर्जपांतकः मे
घनादोघनादीचसमामासान्यरिकीर्तिताः वारुणावल
माक्रम्यप्रभुशक्तिसमन्विताः विचरंतिमहादेवावारुणो
न्द्रस्यपूजिताः ५ शीघ्रोलघुर्वायुवेगस्सूक्ष्मनीलाभया
नकः पंचाननःपंचशिखःकपर्दीमेघवाहनाः वायो
स्तवलमाक्रम्यप्रभुशक्तिसमन्विताः विचरंतिमहादेवा
वायुराजस्यपूजिताः ६ निधीशोनाथपवान्यस्सोमस्यदे
होजटापरः लक्ष्मीरत्नपरकामीप्रमादश्चप्रभासकः
सोमस्यवलमाक्रम्यप्रभुशक्तिसमन्विताः विचरंतिमहादे
वासोमराजस्यपूजिताः ७ विद्योपिपश्वसर्वज्ञोज्ञानभु
ग्वेदपारगः सर्वसुरेशोजोष्ठश्चभूतपालोवलिप्रियः ई
शानानुमतादेवाश्चेष्टनेसरपूजिताः विचरंतिमहादे-
वाईशानस्यापिक्षिताः ईशानोदिक्पतिरनुमतोदिक्पा

श्री
स्व.द.
२६१

261

निरंतमनोद्दिकयनित्येनाभिमतोयेषां ध्रुवैः सर्वैरेतैरुप
जिताः सर्वसिद्धिप्रदत्वात् ८ तृषोनृषधरोनेनकथनोऽ
मारुताशयः ग्रसनेश्वरेशस्फणींद्रोवज्रदंष्ट्रकं वि
सोत्त्वबलमाक्रम्य प्रभुशक्तिसमन्वितः विचरंतिमहा
देवाश्चतेनसहजिताः विसेवितयोदिग्गान्स्थानेते
नेतिसर्वापोदिगापिष्ठात्र ९ ऊर्ध्वदिशान् शास्त्रविभुर्गां
गाध्यते स्वतत्वविदेशेश्वरः संवाहश्चविवाहश्चनभो
निपश्चित्रिलोचनः ब्रह्माणोबलमाक्रम्य प्रभुशक्तिसम
न्विताः विचरंतिमहादेवा ब्रह्माणोवश्चएजिताः एषांस
र्वेषांमध्यात् एकैकस्यसहस्रेणपरिवारोभिधीयते तू
हतेत्रभुतयते शतरुद्राइतिख्याताब्रह्मांडव्याप्यसं
स्थिताः जपेनिपरिहस्यपेतेच असंख्यातासहस्राणि
येपरुद्धांपरिगताः सरुद्रविश्वगादेवाकल्पमतेऽ
तेरुषापि सहस्रसंख्यापिसंख्यानमशक्याः श्रीकं
प्रभुशक्तिसमन्वितन्तान्ब्रह्मांडेदासनुग्रहादेरसतेशाः
नियतशरीरतेपिविश्वगाव्यापकाः कल्पादिषुपिदे
वाघेतमानाप्रतिदिशंचैतेदशदिग्वव्यापासन्निवि
ष्टाश्चपादर पूर्वादिदशादिक्षुस्थिताः दशदशैवन्वद
शानांदशानां एकैकमपिपंचैवकथ्यामिवरानने दी
प्तिमद्भिर्महातेजैर्मसैरेरिवभास्करः १ अग्नीपामग्निसं
काशोवसुनोनामविश्रुतः सोपिविद्युत्यभैरुद्रशतैस्त
परिवारितः २ यामेडाम्यमहाकालोष्टुगांतानलसन्नि
भः शतरुद्रैस्तुतोदेविनित्यनिमितविक्रमैः ३ नैर्ऋत्यां वि
कटोनामशतेनपरिवारितः ४ पश्चिमेऽस्यपोरुद्रमहा

वीर्यश्च निष्कृतः शतरुद्रैर्वृतः सोऽपि तिष्ठत्यमितविक्रमैः ५
वायव्यां दिशि शिवं ज्ञात्वा वायुवेगो महाबलः शतेन च वृतः श्री
मांस्तिष्ठत्यत्र महाबलः ६ सुभद्रनामे नैरृत्ये शतेन परिवा
रितः महावीर्यबलोपेतस्तिष्ठते नंतविक्रमः ७ परिविष्ठ
मः श्रीस्तत्र नत्र तिष्ठति वीर्यवान् विद्याधरो नाम रुद्रः पश्चा
न्यां वै प्रतिष्ठिता शतरुद्रैर्वृतः सोऽपि परिवेष्ट्य वै नरा ८
महायोगबलोपेतस्तिष्ठते नंतविक्रमः परिविष्टपरीवि
भिः परिवृतः ९ अथ कालाग्निरुद्रोऽयमितस्तत्र द्वितीयकं
समावृतो रुद्रशतैः स्थितैस्तत्र वरानने द्वितीयकश्चैः
तैस्त्या कालाग्रेरन्यः १ शतैस्समावृतो रुद्रो महाविभिर्वः
भास्करः तपरिष्ठा रुद्रशन्येनदाख्योतस्तदिक्षणम् वीरभ
द्रो वृतो रुद्रैरूपयोगस्य संस्थितः एकादशमहाकाये
रुद्रक्रोधसमन्वितैः वृतश्चैतैरेवक्षेत्र दिशि एवं दिदि
ग्गतशतरुद्रा विशतिभिः एषां मध्ये वसौ वीरभद्रप्रका
दशः एतैः समस्त रुद्रगणा स्यभगवन्तरुद्रस्य संसार
विद्राबकारिणः क्रोधात्तुद्भूतैः समद्भवश्चतिन पादे वीर
भद्रैक विषयः यत्रस्थितैस्थैनादयो वीरभद्रस्य परिवारभू
तस्तत्र एवं श्री एवं शास्त्रेमूर्त्तः प्रथमस्तेषां कपाली
शस्तथापरः अग्निरुद्रेयमश्चैव निर्ऋतो बलएव च श्री
घ्रो निधीश्वरश्चैव सर्गविद्याधिपोऽपरः शम्भुश्चेति प्रति दि
ग्गतरुद्रदशकमध्यगमेकैकं रुद्रमुख्या वीरभद्रश्च वि
भ्रमज्ज्वलनप्रभ एकादशरुद्राः स्थैनादयस्तत्र परिवा
रत्वात्तत्प्राधान्येन गणिताः उपसंहरति एवं तेत्र महात्मा
नो ये कैकेन शतेन तत्र दश तैर्वेष्टिता देवि शमरुद्रैस्सतत

श्री
स·स
२६२
262

ते प्रत्येकं शतेन परिवारभूतेन प्रत्येकैकस्यैक पालीशादिभि
रेनरंगैर्दशभिर्वेष्टितम् एवमस्यां विततायां भुवनदीत्ता
यां सर्वपर्वतेनपार्थिवाणङ्गनाय थ्याकं भुवनेश्वराश्रो
ध्यानेन प्राकारं तिमदीलोकमहोनरमेवशतमितिनन
दाशयनेदं विपर्यासितत्वं प्रतिपदेशकस्यापि येः श्रुति
प्रमाणेनकर्षणावलवनादिनियदत्र श्रीभूलोकेनान्तर
श्रीः दिभिः सर्वैर्नापाधिपेस्सहस्रसननवनिर्वहिरे कादश
न्यादिकल्पितं नदसदेवपतेस्वेनादशशतरूदृपरिहृता
ग्रीपपकैकेशतेनपरिहृतारनियडकेनतस्मेलेपाशयन
विस्तरत्रयम् एषामपरिसंख्येयः परिवारो महात्मनाम्
अतस्त्रेनेमर्वै श्राहृमाणंशिनाशेनेमधयपद्मनभुवनाः
कदम्बकुसुमंपदृकेसरेपरिवारितम् परिवारितेन
नुद्याणेरूदृरमितविक्रमैः मधुव्रतामधुकराःनया
गृहस्मतोरणाजालैर्नानारत्नविचित्रितैः जाम्बूनदम
येश्चित्रैः समन्तात्समलंकृताम् दिव्यनारीभिराकीर्णाम् स
र्वकामसमन्विताम् वलाङ्गमेनदाव्योनेपाशजालव
तारितं जन्मव्याधिजरामृत्युमहोदधिपरिस्रुतम् गुण
त्रयमलक्ष्मंनानाजालिसमाकुलम् पञ्चज्ञानपरि
क्रान्तेगतित्रयसमाकुलम् गृहाभुवनानि ग्रणवादि
पाशेजालेनानन्तानिनमाछादितंजन्मादिपरिस्रुत
वेतिनदाश्रयजनाभिप्रायेणगुणत्रयंसत्वादिनेदव
मलंज्ञानपञ्चस्तनईशविपोभूतसर्गः पञ्चज्ञानेनवेद
संख्यादिनापरिनः समन्तात्क्रान्तेन ज्ञानाम्बासवहुलमि
नियावत् गतित्रयंदेवमनुष्यतिर्यग्रूपमत्रच प्रतिमा

पवर्गान्तयः सर्वेषामेव वेदादीनां गतयो देवमनुष्यतिर्य
क्प्रभृतयः एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागतं कामकामा
लभन्ते इति गीतास्वप्युक्ताः परिमितकालाः नादिनामि
ति वेदसांख्यपुराणेतिहाससन्यायवैशेषिकसौगता
र्हतादिनिष्ठानां यत्तयते परापरविभागेनैवमानन्ति
मोहिताः भेदात्मकं परमपरमद्वैतं तत्परमिति तज्ज्ञा
नेति सा यथा याम्नाकृष्णोक्तन तादृतो भेदपरपवस्थान
रतिर्यक्त्वा हानि परापरतया मायाप्राणिमत्वेन स्वतस्य हे
मोपाङ्गेन पुराहृष्टं तत्पात्मभवनाकृतिरीशमायासमा
विष्टस्यात्मवर्गस्य भूतये यत्र पिसमतान्तेन य ˋ गित
यापि यत्र स्यत्तयात्मतमुक्तं तदिति परिमितकालतया
तत्कृता प्रतिपादना प्रायेण समाविष्टस्य कोटी कृतस्य
भूतये कर्मोपभोगसिद्ध्यर्थं गतमेतत् अथोपरिष्टात्
तान्तिदकादिशिवान्तकम् उच्यते इति शेषः तत्र मान
कलनये तानि उत्तरोत्तरयोगेन दशधा मस्थितानि तत्
शतकोटिविस्ताराद्ब्रह्माण्डात् दशधा गुणितेन जलतत्त्वेन
तोदेशगुणं तेजस्ततो पि वायुस्ततो पि व्योमस्ततो पि ग
र्भीकृततन्मात्रेन्द्रियादेव गुणाः अहंकार एवं कलितप
रिमाणादहंकारात् तदूर्ध्वं तत्त्वबुद्धिस्तत्त्वशततया स्थिताततो
पि कर्ध्वं सहस्रधा तेषां प्रधानं वरवर्णिनि गुणानन्तेन स
हस्रकृतितत्त्वमेतत्परिमाणाभिमन्यस्थः तदुपरि पौरुषं
दशशाहस्रेण ततो पि नियतिस्तत्त्वं तथा स्थिता तदूर्ध्वं दशल
क्षाणि कला यावदनेकसहस्राणि तदेवं विद्याकालतत्त्वमानादि
पि मायान्तकोटियामायां व्याप्य स्थितः सर्वं च रायरवम्

श्री
स्व॰ ट॰
२६३

263

सर्वमितिकलादितत्त्वं तत्पत्नश्चोपलक्षणपरं सर्वतत्त्वे-
ष्वितेन तेन पृथिव्यादितत्त्वान्तरोत्तरोत्तरं जलादितत्त्वे
व्याप्यमानत्वश्च शतकोटिविस्तीर्णो ब्रह्माण्डाद्दशगुणप
दाम्नन्यानेन तत्त्वं तद्वर्तिना ब्रह्माण्डेन सहितेन मध्य
ब्रह्माण्डकोटिशतेनाप्योजललेविकावतारिसर्वाणि
कोटिशतानि जलावरणस्थानेन मध्यवर्तिना व्याप्यो
न ब्रह्माण्डेनान्तर्वर्तिना सह दशकोटिशतानि जलावर
णमितिस्थितानेन स्तनादीन्यप्यन्तर्वर्तिजलादितत्त्वं
मानेन सहतत्त्वान्तरं दशादिगुणितानि व्याख्यातानि
तदेवं विधान्मायापरिमाणात् दशकोटिगुणाविद्या
मापिव्यानदद्योर्ध्वपः कोटिनवकपरिमाणान्मध्यस्थ
कलामानात् कोटिगुणात् मायाप्याप्यध्यवस्थितात्र्य
नन्तोऽपि शतकोटिगुणेनैव व्याप्यमानावीश्वरेणात ई
श्वरतत्त्वेन ततोऽपि तत्साम्येवस्थितेन मादाख्यं कोटिसाह
स्रबिंदुनादतत्त्वे ऊर्ध्वतः मादाख्येयत्तत्कोटिसहस्रप-
रिमाणात् देवोधनत्तृतिनेवांधऊर्ध्वभागेपरिव्याप्ता
बिंदुनादेव स्पमाणा बिंदुनादात्मकवरणात्तूपतनाडी
नेपरं मादाख्यं रूपबिंदुनादाद्यंवं दनिरोधिकावर
णेनादेन च नादान्तावरणमपलक्षितमेतस्मार्ग्रव्या-
कोभविष्यति अनो ऊर्ध्वयोजनानां तद्दैव शक्तिव्या
प्यावस्थिता हृद्दशकोटिसहस्राणि शक्तिरिति श
क्तिं तच्च्यैवशक्ति तत्त्व सर्वोपि ऊर्ध्वभागेन व्यापिनी
सर्वमधान्येव्याप्य इति व्यवस्थिता शक्तिरेवपराया व्या
प्य परशिवतत्त्वव्यापिनीरूपा सर्वमिति शक्तिसदाशि

वाच्यपरतत्त्वं समनात्मकं तदोर्ध्वप्रधानं व्याप्य स्थिता यथो
च सर्वेषामेव तत्त्वानामूर्ध्वमेव स्वरूपं व्याख्यातमिति प्रा
यान्तं तत्त्वदेविता नं तेत्रत्तानां विविधाणां विद्यादिव्या
पिनं तत्त मन्त्रे स्वरमन्त्रमहेश्वराद्यावस्थेन भेदभिन्नानां
रुद्राणामवस्थितिरित्युदयेन तया तत्र तत्र तत्त्वोचित
मेव भुवनभोगादिकं तदेतद्दर्शयं व्याकरोति भग
वान् एवमपरशिवतत्त्वोत्तमध्य परिमाणमुक्त्वा विस्तृ
व्यापिनि परमशिवतत्त्वे तत्प्रमाणमस्तीत्याह श्रूत्रेय
तत्तोर्ध्वं यं शिवतत्त्वं तद्वानत्ते तत्तो व्यापिनी समनान्ता
दध्वानमूर्ध्वं यत् श्रेयो तत्परं पारमार्थिकं स्वतन्त्रप्रका
शानंदघनं परमशिवरूपं तदध्वमेयं परप्रमात्रैकरू
पं तस्मिवं तस्य निःश्रेणतथ्यं न वितरतन्त्ववद्भवतो नप्रमा
णापि कव कलनया कलनीयमेव वादिश्य देवमारि
शातियत्समनान्ते विश्वयथोक्तप्रक्रियया प्रमेयेऽर्व
त्रेव परप्रमातात्मनि स्वप्रकाशचिदानंदघनो पर
मशिवपदे समाविशेदिति एवं प्रसंगतः कुजलत
त्वादौ भुवनस्थितिं प्रकटयितुमाह भुवनानि प्रवक्ष्या
मि ब्रह्मतत्त्वादनुक्रमात् तथा प्रकारविभवं चैव भु
वनानीक विस्तरम् आकारसंस्थानं विभवो विभूतिः
भुवनानीकस्य नततत्प्रथानभुवनावलग्रस्य भुवन
समूहस्य विस्तारो देशसंख्याकृतं चैतन्मेतत्प्रयो
रमेश्वरव्यापि रेकेण नान्यत्रदृष्टमित्याह यमदृष्टं प
मुक्तानौकपथप्रांतदृष्टिभिः स्वतन्त्रसिद्धनात्मकपर
मेश्वरस्वभावाख्यानि पाशपाशिनमानंकुचितरूप

श्री
स्व.द.
२६४
264

कौनेत्तानानिजायनेभिलषितेनपशुभिर्यैस्तैपशुगणाः
द्वेर्यनजानंयनस्तानिऊपश्चेनपरिमितस्नेणमात्रप्र
शमकारिणानत्रणरिश्राणपदामामिहेनतोपायप्रद
र्शनेनभ्रांतालव्यानांविकप्रकाशात्तुहितानोप्रतिपा
द्यामानेयेषांनाहूशितांस्तेनानिपशुनानातिसेणाने
दर्शयितुमाह। यत्रसांख्येनयोगैर्वानचैवंपंचरात्रिकैः
प्रहतिपुरुषयोरविवेकमात्रात्संसारविवेकात्रमु-
क्तिरितीहस्तानेसांख्यैः सेवंविवेकात्ज्ञानमयोगः
वशात्संप्राप्यदृष्टस्वरूपावस्थिमात्मकमुक्तिवादिभि
र्योगशास्त्रैः षड्विंशतितत्वरूपमहाविभूत्यात्मक
वासुदेवाख्यपरप्रकृतिपरिणामात्मकप्रवृत्तस्मारि
जगद्वादिभिः पंचरात्रिकैर्यनहष्टमितिसंबंधःस्तथा
स्वभाववादिभिर्नापिनचकर्मप्रवादिभिः नापिसंशः
यवादैश्चरवग्रतपणादिभिः हष्टिवाद्यः स्वभावेन
ननकर्मप्रवादिभिः नापिसंशयवादैश्च गर्भभवना
दिकार्यार्थंप्रवर्त्ततेनपुनः रत्नेश्वरप्रवर्त्तकोस्तोम
ववदद्भिः स्वभाववादिभिः कर्मैवविश्वकारणंनान्य
दित्याचक्षाणैःकर्मप्रवादिभिः दैवंपुरुषकारोवावि
श्वकारणमितिनिश्चुवाणैः संशयवादिभिः जीवाजीवा
वास्रवबंधसंवरनिर्जरलक्षणा बंधमोक्षस्त्रिविधो
जीवः अजीवस्त्वजावरंपुद्गलोदेहः धर्मः अधर्मः भु
वनादिपिकरणंलोकाकाशः मृत्कापुद्गलस्यानम
लोकाकाशश्चेतिषाद्विपाशष्ठादिविषयाविकल्पां
दृष्टिः स्वावडुःलोदितंसिमानाविकल्पकप्रशमनरूपा

श्रासमेतानन्तवत्तिप्रमाणजलस्मिन्या स्रवः यमनियमा
दिनियमितेंद्रियवृत्तिस्सर्वसमलपुग्गलरूपध्यानैः
समग्रहणेनेजीवाद्र्तिसंवरः केशोलुंचनतप्तशिला
पतनमलधारणादिसमस्तदुःखानुभवःपाकंतविना
शुभसंचयस्यनिःसारःस्वविधंसकोनिर्जराः लोभमो
हशोकादिलेहीयंजरस्वालाबुपकरणोनिमंजकः पु
ग्गलानामावरकोबंधः तदावरणाव्यपगमेसह्यसंवि
दात्मकपुग्गलामंजनमलोककाशोमोक्षः इतिजी
वादिपदार्थसप्तकंवादिभिः स्यादस्तिस्यान्नास्तिस्याद
स्तिचनास्तिचस्यादनिर्वाच्यस्यादस्तिचानिर्वाच्यंचस्या
न्नास्तिचनिर्वाच्यंचस्यादस्तिनास्तिचानिर्वाच्यंचेतिसप्त
भिरेवभंगीभिर्निश्चितमेवसर्वंवदद्भिर्नयश्रवणाका
दिभिर्यवदष्टमितिसमवन्यत्तथा नभूतवादिभिश्चैव
पृथिव्यापस्तेजोवायुरितितत्त्वादिरितिभूतचतुष्टय
मेवसमस्तदृष्टमस्तीतिकथयद्भिश्चार्वाकैः नापिप्रा
ह्लोकिकैरपि वातादेर्नीतिमात्रमिष्टैः नवात्मविनको
वापिपुरुषप्रवेदसर्वंयद्भूतंयच्चभव्यंभविष्यदित्यादिवि
नयद्भिर्वौदिकैः नचतर्कप्रवादिभिः श्रविज्ञानततत्स्थैक
देशोपपन्नितनमनसानार्थमहत्त्वर्कैः इत्यसहरूपेणाम
वस्थांकवैद्भिः नचवैशेषिकैर्वाषिषत्पदार्थपरायणैः
द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायाख्यपदार्थषट्
कमेवतत्त्वमितिश्रभिपदार्थषोडशकमेवतत्त्वमिति
स्त्रयसापिगमोभवतीतिप्रवाणैर्नैयायिकैः देवदृष्टा
नवादिभिः नचयद्दष्टमितिनिश्चितमेवनद्रावदेनमा

265

वा हि रहस्यं नैतद्वादिनः ख्यातेनैव विदुषां यान्योऽहं नैव
हि केवलमस्माट्टष्टिसौगतैः नाप्येकजन्मवादिस्य वर्त्त
मानमेवेदमेकं जन्म न तज्जन्मान्तरमभूत्रावि व भूव
वद्भिः न चाप्येकत्ववादिभिः पारमेशशास्त्रप्रतिपादित
स्वप्रकाशस्वतन्त्रचिद्रूपवादव्यतिरेकेणात्मनामना
प्तद्रूपवादिभिः न पुनर्वादेर्लौकैर्वा स्वपरिज्ञानमेश्वर
मनविरचितम्लेच्छादिशास्त्रनिष्ठैः ईश्वरेणाशिवमहार
केणा प्रोक्तमामर्त्यादिभुवनानामाकारविभवविस्तारा
दिकं यत्र सौख्यादिभिः पुनैलोकपर्यन्तेन त्वकेश्चिदपि परि
ज्ञातं तेनैव त्वामीति प्राक्तान्येवमञ्जतिः न चैवमपव
वादिनः स्वपिनः इत्येवं वादिनां तेषां वा दानां लक्षणा
त्रयम् त्रिशिखिरपि कास्त्रान्येवादिनां भ्रान्तवचनमात्र
ज्ञानतिमिरान्धानां सन्मीलनकरं तन्त्रममात्र संसार
पंचमप्रमानानां नारवीतरेणापरम् महामोहतमोपानोत
दोतद्द्यमिदं परम् परमेशस्वबोधनं यत्र यथा समत्र
नम् ज्ञानाम् न मिदं देवं नानाभुवनविस्तरम् स्पष्ट
मेकमनादिविविधाकारमद्भुतम् इति शब्दः प्रकाशवा
दीपवत् प्रकाशं वदतां वादिनां स्वे वेधिनो ये वा स्तेषां
मध्ये नत्वादिशिवानन्तवशानन्ततत्त्वनामध्वेदाक
रणं प्रतिपादनेन तावद्दृष्टवेदकपरमेश्वरात्मकमहा
प्रमातृपदसमावेशप्रदमिदं ज्ञानाम् न मञ्ज्ञानतिमिरं
णानन्तानि वेवनांधकरेणा अपाउन्मीलितहृत्कमलपत्र
नमपवर्गं न चैतन्नमस्तेषां शक्तिमानतः पामरस्तन्मील
नकृतस्वभावामौघकेन यथा संसारकर्ममेयमानां

नोरिवोत्नावरांणांपरयारप्रापकंमहामोहेविषयेप्रवर्त्ता
लंकारसत्वादिष्टात्माविमानसमः पर्यङ्कस्यात्माभि
मानप्राप्तांमोहनामिष्टान्यनामिसालतेनेप्रथमे
भिरत्नीकृतानांतमोवृद्धिमज्ञाननाशनेपरमेश्व
रोश्रीरां ३ इतिपरमेश्वरवादेवशक्तिसदाशिवादिकमे
णयानेमन्मयाकैलासवासिनाप्रापमिति श्रीश्री
केहालव्यदैत्येणापिगतेप्रङ्गतंनिमाल्यमानेसर्वसि
यम्बुद्धानप्रवेशनेनपरमेश्वरस्वरूपाभिषेजकप्रवति
येनावभुवनानांप्रतिपाद्यमानानांविलोक्यविभवा
दिप्रपंचेयत्रनमाहेशज्ञानानामन्तमतिपारकतादि
ग्रास्त्रमेवज्ञानानामन्तमेकाग्रमनाः स्मृतानिमतेनेनपर
मोपादेयतांधनतिप्रङ्गुतनेभुवनानांस्थापयति श्र
नंतोभुवनज्ञानत्सत्समुद्ध्रायमुवास्थितः मधुकेशक
जालकवनस्थाभूरिवपाहृतिः प्रत्यक्षेदाह्यवस्थिता
मधुकेशकजालकवनं नरेनयेणामधकोशमधुपा
त्तिकाणांगोलकाकृतानांवासुयेपानिजालकानुप्रायुप
रिवर्त्तलाकृतावास्थितानानिभूरिशष्याहृतिनिविततया
परस्परमवायोवारकतयावास्थितिः किंचनमीनशाव
कुलायाभंदाभिमीवीजवास्थितनम कदम्बकोशारनि
भेगुरागाणांतसमूहकम कुलायमालयः दाडिमीवीज
वदिमतिनिविङ्कगर्भोद्योस्थितानिकिंच महामेनावास
कवर्दनेनरसमूहकम निरंतरमनेनानिभुवनानि
वरानने नानाकाराणिनिग्राणीसर्वरत्नमयानिच
प्राकारैर्विचित्रैसंस्थानैर्विविचित्राणि विविधपद्मोभाभो

श्री· ग·व्यू· २५५

266

त्रिनयना परिमंडलानि दीर्घाणि पृथुसंस्थानाकृतीनि च पर्व
ताकृतिरूपाणि गजरूपाकृतीनि च शरावाकृतीनि वि
मानि ज्वलारूपाकृतीनि च महाविमानरूपाणि त्रिशूला
वृतिमंति च पुरुषाकृतीनि चास्यानि स्वस्त्राकृतिपुरा·
णि च महापुरुषरूपाणि शतसृंगाकृतीनि च सहस्रस्र
ङ्कवंतीनि नयनान्यानि वदनने कोटिसृंगानि चान्यानि
श्रमस्याशिखराणि च हेमानि च नरस्वामिनि त्रिकोणानस्प
राणि च परिमंडलानि संतिदीर्घाणि इति पश्चान्यपरिमं·
डलानस्रेन्नदीर्घान्स नपवहमानानीत्सनेनापुनरूप्य
नानेयावतः संनिवेशविशेषं स्वरूजाकृतीनां भव
नानां नायस्थाकृतीनि पुराणि गृहायेषामिति विशेष
णानेन त्रिकोणानीनस्पुनरुक्तं महापुरुषः पृथुवना
दीर्घवा सहस्रेन्यादिरूपः पुरुषाकृतीनीनि तत्सामा·
मानोकिकिंच दिव्यविभ्रपताकानि दिव्यवंशध्वजानि
व भेरीनादस्वराख्यानि दिव्यगीतध्वनीनि च दिव्यडुंडु·
भिनादानि महावैणास्वनानि च नानावादित्रकोषाणि·
भुवनानि च सर्वदा रूप्यमेघाविभूतिमुक्तावर्णामाह
मुक्तानि स्फटिकाभानि पद्मरागाकृतीनि च वैडूर्यकांति
सवर्णानि मुक्तादामनिभानि च लालारससवर्णानि·
कानि चिद्रवर्णानि इंद्रगोपकवर्णानि इंद्रनीलनि·
भानि च नीलोत्पलसवर्णानि विद्युत्पुंजनिभानि च च
कुचापसवर्णानि गौरीरचपलानि च सिंदूररंजनाभा
विगोरोचननिभानि च नमहेमसवर्णानि निधूमाग्नि
निभानि च शंखपांडुरवर्णानि कानि विद्रुवनानि वे

नानावर्णानि चाम्यानि नानारूपाकृतीनि च । इंद्रगोपः ख
द्योतकः पतानि च जलतरंगाश्चिनशिवभूतानि च पर्यं ·
स्वकानि यतः एतेषां परतोऽहं विज्ञापके परमेयं दम
प्रमेयमसंख्येयमगम्यं सर्वेनादिनो प्रमेयमित्यपा
परिछेत्तमशक्यं यतः संख्येयापि निर्दिष्टमशक्यं अत
एवशास्त्रज्ञत्वनिरेकेणाप्रागुक्तानां सर्वावादिनो
मगम्यमप्राप्यं नदाह विनाश्रमाद्यादीशस्यज्ञानमेनन
लब्धेनवापिभावोभवतिदीनामप्राणिदेहिनाम् । श
क्तिपाततो लब्धमाहेश्वरदीक्षाणां एतज्ज्ञानेनलक्षेम
मरोहतिनान्यथेमर्थः एतदेवस्पष्टयति यदानंतका
णाछ्रक्तिभेव निर्वाणकारिका शिवेच्छयाप्रपद्यतेदी
तां ज्ञानमयीं शुभामामंत्रयोगात्मिकां दिव्यां उद्देतिम
ध्येवाहाद्यैंकारणान्यरमशिवान्निर्वाणकारिकाश
क्तिभेवेटनयाग्रस्यस्थोन्मज्जतितदामोनयाग्राद्यादीनोप्र
पद्येनदीक्षां ज्ञानमयीमित्यनेनप्रोक्तवत्यमाणाम
स्याधमेथीकरणालब्धंपरप्रमातत्पादानुप्रवेशोभि
व्यक्तिदांशुभाजविर्भक्तिप्रदाज्ञानमयीमित्यनेनक्ति
यादीक्षयाप्यपिज्ञानमात्रेणेवादिशतिमंत्रेणामननत्रा
णावमिंणायोगवाकंपस्पादीक्षायाहिमंत्राहिमंत्राभा
वनात्मनादात्मभवति दिव्याशक्तिकुलवादीक्षाभ्योभ
पिकप्रभावं उत्थंज्ञानमयीं शुभांदीक्षामासाद्य प्रावो
प्याह ततोमोक्षमशुभः जीवन्मुक्तिलभेनयमुरितिप्रा
गवस्थानुवादः यदि नियहिमुवयवेदनतःपरांवेद
कभवनारोहतितदानमुच्यतेइत्याह नान्ययामोत

श्री॰
स्व॰टी॰
२६७

267

मायानिरपि ज्ञानशक्तेरपि सर्वानि दिष्टरूपेण तस्य यत्प्र
काशितं सर्वं शिवेनानेनरूपिणा स एव मोक्तं जगति प्र
काशितमिमं नेन भवनाधज्ञानेनाभिव्यक्तिनीतेनाने
नरूपिणामशेषशरीरेणाकाम्यमोत्तमामिरित्यादि शि
व सर्वमहेश्वरः शिव इति श्रमान्द्वयप्रकाशानंदघनस्व
योर्थ्यपरस्तेन यवा ब्रह्मा प्रनाष्ठितानाधिष्ठानं ज्ञानस्वै
षां महानीश्वरः किंच तेनेदं ज्ञानमयं विश्वं पुराणोक्तं म॰
यातव तेन सर्वं महेश्वरात्मकपरस्वरूपेण मयाकेला
सवासिनात व देव्याः परशक्तिरूपायाः पुराणोक्तमिम
नेन परस्वरूपप्रतिभितापरयादेवीमवस्त्रिपञ्चस्थानां
कर्वं वनहृदयन्यो केलानदीनानां स्त्रकः परम महेश्व॰
र उमापतिरस्ये केन तत्मिते तस्यानेशावनारपञ्चलोक
परमसंख्यमस्तारतेव सर्वत्रेति दर्शितं भवस्ते तस्य संसा
राणांवमग्नानां तोरिवो नारणां परम यत्नपननत महामा
या जनानीते मायापरि महामायासदाशिवादीनामपि
सर्गुचितसंकोचो न्यापिकाम्रस्यानि स्मन्यन्नपाशक्ति
स्वृतसंसजननमावरणमप्यनीतमतएव अज्ञातेपा॰
तोभं स्ववोधं पारमेश्वरं सनंतदेशकालाकारानव॰
च्छिनं पारं च मायापर्यंतात्मकेस्वतंत्रविदानंदघना
कारतानकेनविन्तोभनीयमसिद्धलासतविलापत
कमेणा विश्वतोभकं स्ववोधमिति दिदृत्नयेव सर्वाप्यो॰
मदाव्याप्यावनिष्ठते न दाकिं बहुना केन तत्त्वयमेवावबो
स्यनेरतिमस्मारस्यन्दनिरूपिनदशाविश्वप्रमेयेकरणा॰

नमस्त्वोयायप्राप्यस्वप्रकाशायस्वरूपात्मकनादरूपवेदंषा
रमेश्वरेशास्त्रंशतकोटिप्रविस्तीर्णनादनेनपारेवायं
तैरैः तेनोभयित्वमशक्यंतदीदृशं परमेशस्त्वोक्तौतिय
त्वयाप्रागममद्भुतम् तत वक्तुंज्ञानाम्नतमिदंम्प्रागाश्चैक
मनाश्रिये म्प्रागाश्चेतिपुनरपिसावधानतयाह्निकयो॰
त्यादेवीप्रश्नोचनयाभिस्तवोऊर्ध्वेनस्यज्ञानस्यपरमेषा
देयत्वामेवप्रथयपतितत्त ऊर्ध्वेवेश्मनागाणुसप्तरेका॰
दशांकेकाश्यितम् एकादशानोरुद्राणांपुगांतास्त्रिसम
त्रिषां ऊर्ध्वइतिशतरुद्रपुराणपतिरूद्रेकादशानाम
पिप्रागुक्तानांश्चेतादीनांवीरभद्रानांनांपुगांतास्त्रिसम
त्रिषामेषामतिदीमताईदेवंशतरुद्राधिपतेर्वीरभद्रस्य
सपरिवारस्यभवनान्तस्नानउपरिश्रीभद्रकालीपुर
माह अथोर्ध्वभवनंदेवाकथयामिवरानने इंद्रनील
मयंदिव्यंसमंतात्परिमंडलम् तस्मिन्भगवतीदेवीभ
द्रकालेश्ववाश्रिता सा वनत्र वसतीदेवरूपामाश्रि
यकेऊष्टसप्रभा सूर्यमंडलरूपाभ्यांऊर्ध्वेलाभ्यामलंकृ
ता पीर्णामास्यांपयामेश्चावंद्राकाभ्यांविराजते कंऊर्ध्व
रंजनद्रव्यविशेषः अस्याश्च राजतेचमहाहाररत्नाभ्या
मेनराश्रितः श्रमितनाजनपेरोलाभ्यांमध्येस्तनौवहाय
प्या रत्नाभ्यांशैलाभ्यांवेतिमहार्घेनत्नीयेकिंवाम्राः
चलभिस्त्रहत्नेपीठंसिंहैरमितविक्रमैः पीठमासनेन
त्रच सर्ववज्रमयेदिव्येदिव्यरत्नविभूषिते आसनेस्य
भेदेवीजानंजनसमप्रभा श्रुक्रेदिमवनमृद्वेनीलमे
घरवश्रिता किंच सर्वरत्नमयीदिव्यारशनाशाविराज

श्री
स्व.दे.
२६८

268

ते यद्वदेवी पीनमालत्वाञ्च कवती शार्वरीवारुणोदये शर्व
रीरागिकुसुमारुणोदयसमये संध्यारागरंजिता भवति
देव्याः कृष्णशक्तित्वात् तृतीयं नयनं तस्य ललाटस्थं विरा
जते उदयस्थ इवादित्यो रश्मिजालविभूषितः उद्धितेना
नयनेन ललाटस्थेन न विराजते कुसुमेवोपरिस्थेन चंद्रेणेव
विभावरी यथा च देवतानां रूपाणां कोटिकोटिसहस्रेण स्त्री
णां तु परिवारितेन आह्वानाचंद्रलेखेव नतैस्तनभरैः
पनाश्च ऊरुमूदेम्बलवर्णाश्च हेमरूपामाश्च योषितः प्रियंगु
कलिकारूपामाश्च दुर्गायसमयौवनाः यथावदानरूपिणः
पीनश्रोणिपयोधराः हावभावविचित्ताश्च नृत्यगीतविशा
रदाः वीणावेणुमृदंगाद्यैर्वंशवादित्रनिःस्वनैः उपासिता
स्तु तां देवीं रमंते तेन त्रयोषिताः हावः चेष्टालंकृताभा
वः तस्मेष्टा सुहृदिनः सात्त्विको यमस्तदेन देव्या समस्तपिय
वविहितजयेनाम भवनेन वरानने यथा च सा देवी याव
देतिसृजालोकं ब्रह्माण्डोदरवर्तिनी विश्वनाथरूपमास्थ
वेनारायणपरमेश्वरम् भवनादिनावधारणायमहिमस्य
महात्मनः महाशरीरस्य माहिषस्य माहात्म्यं प्रकटयति
तिमः भगवानिति देवतानामामायमीदृशो महिषासुरः
भगवन्मायाविनाशिनः कथमित्याह सा तेनव्यनाशयद्देवी
श्वतिष्ठति योगमायाप्रयुक्तेन योगान्तरनेत्रकालाद्युस्थि
तायमायामलरूपगोपरायातयाप्रयुक्तेनास्थितागनपर
स्वरूपा सर्वदेवीनां समस्तपिनारूपप्रपंचेनास्थितेस्थयैः

किंचैषा ब्रह्मलोकसंभवतो गामिनी कुमारीलोकभावनी
भगवच्छक्तिर्येषां परमरूपभोग्यतां कुमारीरूपमास्थि
ताः स्थिता नानादर्शीवासी लोकान्भावयति सर्वभोगफले
नसफलान्संपादयति इत्यमाह तिष्ठन्त्येषावस्तवि
नायां अविंन्यावाप्यमेयावस्थान्तरपरिपद्यते अन्यत्रे
तिनानिंकीनस्वरूपनिरूपनपरेनतत्रशास्त्रे किंचैषा
विस्तरासहितादेवीकल्पकल्पे पुनः पुनः भगिनीत्व
नवायांतिनामरूपविपर्ययैः मन्वंतरे मन्वंतरे नयावै
वयुगे युगे रत्नगार्थहिलोकानां मातेव हितकारि
णी कल्पादिस्वरूपमेकादशावतारी भविष्यति नामरू
पविपर्ययैः नानानामरूपभोगैः उपसंहरति पन्याखे
नेतभवनेजपंनामवगाननेअनतस्य नदूकास्तद्रग
कृतितस्यामंडलदीक्षिताः मंडलशब्देनतदपिकर
णांभुवनंतत्याप्यर्थेनदिक्षंदीनात्सर्वभक्तिकमल
भ्यमेतन्नान्यथेत्याह नचैतन्नपमाप्राप्य नयद्विभूः
मिदक्षिणैः नदानैर्विविधैर्वोपि शक्यंप्राप्तंवगानेने
किंतुप्रसादाद्देवदेवस्य शशांकांकितमौलिनः दीक्षा
प्राप्यप्राप्नुवंतिजपंभुवनमित्यन्नवर्मते नचैतन्नान
प्राप्तिरेवदीक्षितोपितु मण्डलेचक्रवर्तिनाम मंत्रा
मंत्रेश्वराधीनामपिमण्डलमतेदीक्षानः प्राप्नुवंति
मंडल इति समीपाद प्राप्तिर्भवतीतियाजनाकार्या
नचकेवलंदीक्षितोदेवीसमंडलप्राप्तिंविश्वेश्वरपद
प्राप्तिंचददातियावत् निर्वीजदीक्षायांमोक्षंददाति
केवलदेहिनाम् निर्वीजदीक्षायांमोक्षंददातिकिमन्यम

श्री·
स्व·द·
२६९
269

वीजयायतः समुक्तिदीक्षापरमाविधिपवनस्यिकीर्तितः
विधिवंधिनिसमयापाशमुक्ष्मेनेनविधिनेनार्थः किंव
विशेषशावरणोदीक्षायावतीक्रियतेनृणां तावतीगं
तिमामोतिभुवनेत्रवरानने यावतीयाहृशाभोगप्राप्ति
कामामोतीन्वर्थांहोतितः यावतीकुरुतेइतितत्सबूः
पाहः श्रेत्रेतिश्रीभद्रकालीभुवने श्रेष्ठेनरुद्रकालीभु
वनादूर्ध्वं भुवनानितनदीशांसमंस्थितानियथाक्रमम्
कथयिष्यामितेसर्वंमृणुष्वैकमनाप्रिये संस्थानानि
भुवनसन्निवेशाः भद्रकाल्यापरोदेवोरुद्रक्रोधसमु
द्भवः कोटिमात्रेणदेवेशभृंगानात्रिसमप्रभः भृगां
नामुदद्दन्दोषीन स्वर्जितधनिनिःस्वनः शतबाहुर्म
हातेजदिव्याभरणभूषितः शिरसैडुधरःस्यामोनीला
जनसमद्युतिः शिखिकंठानिभः किंचिकिंचिद्रापांडु
लोहितः चापजीमूतवर्णाश्च अतसीपुष्पसन्निभः इंद्र
नीलनिभः किंचित्किंचिद्रुद्रनिभाकृतिः तात्संजनति
भाकारोरुद्रैकादशकान्वितः रुद्रैकादशकात्रनाङ्कूः
रिकसवितैर्न्नृनइमादिनायाएवंसकामेवेहपरत्
परास्थितानाकिंच भूतंकोटिसहस्रेणरुद्राणांचसं
हारंनाम भुवनंतस्यदेवस्यविजयंनामविष्णुनम
इंद्रनीलनिभंदिव्यंसर्वंवज्रनिभंमहत् वज्रानिभंच
मारप्रकर्षोदत्रच दशकोटिसहस्राणिरुद्राणांवर
वर्णानि भयानितिष्ठितानियतस्यभुवने भूतनर्भवनस
मानेनरम्यंस्वपरिवारेनतम् नीलोत्पलदलस्यामेशि
शिखिकंठनिभलक्ष्मा भवनस्य रुद्रैर्दिव्यैर्महावीर्यैःसमं

नात्यरिवारिवारितम् प्रधानामपिप्रधानभूतैरिन्यर्थः किं
च स्तुतिभिर्मंगलैर्दिव्यैर्नृत्यवादित्रवादितैः पणावैर्वे
णवीणाभिः देवीविलविगास्त्रवैः पटहैकाहलैश्चव
शंखेडंडुभिःपीलकैः मद्दलैस्तं परीभिश्च नालकैर्मरु
जस्तथा मोदकाहलटकैश्च नमिगाँडवटादिभिः वा
दित्रैर्वेलिनैस्तालैरोटैर्नेर्मखमृडलैः भूतैर्भूतगणैस्त
द्रैः जटिलैः पटिनैस्तथा ध्यायद्भिश्च जपद्भिश्च धावद्भिः
श्च हिंनैस्तथा ममारकोकिलारावान्त्रै मद्भिश्च नथापरैः
नानारूपविकारैश्च विकुर्वद्भिर्महात्मभिः श्चावृतं तैः
महातेजा मयूखैरिव भास्करः गजवक्रैः सिंहवक्रैरश्चव
क्रैश्च भानवैः गोकर्णैर्गोमुखैश्चान्यैः द्वीपिवक्त्रास्तथैव
था व्याघ्रवानरवक्रैश्च भगवान्पर्युपासते वीरभद्रो म
हातेजा ग्रगांनाम्निसमप्रभाः पीलकमर्दकः इवटाद
येवायविशेषाः इह प्रसिद्धाः तृतीयाश्चेतायथायोग
मित्यंभूनलत्तणोकर्नेरिकारणोद्धेतोवयोज्या किंच
श्रासनेनस्पदेवस्य सर्वं वज्रमयंमहत् शतयोजनवि
स्तीर्णं चनरश्चानलप्रभाम् राजतेशाष्टभिः सिंहैर्हेनभो
मपराक्रमैः वनरश्चानलप्रभमितिकर्मधारयः श्चत्रे
तिविजयाध्ये सुरेयनहेषांयथोपपत्ति वस्यानंदर्श
यति श्रुत्वैते सुराणकर्माणोजायंतेकेयेस्मरंतिमहे
श्वरम् जलेमरुन्तथाग्रीवाशिरश्छेदेनवामृताः ते
यांतिचेश्वरं वोयं वीरभद्रं महाद्युतिम् मरुत्तमहाबा
ह्यामहर्षितिपाठेमहापश्चेश्चमहेश्वरं स्मरंति मृताश्च
ये तथा भगवन्नादयजार्थे शिरश्छेदेनयेवामृताः संग्रा

श्री
स्व.ट.
२७०

मेशिखरेक्षेमहेम्नरेस्मरनोम्रतास्तपनस्थानंतभंतेमरे
श्वरस्मरणांविनानयोजनलाटौमृतास्तेप्रवीक्षेवेगुनंवा
युपद्यमितिविभागः अथ भुवनस्थाम् देवेशोत्सुपर्यो
मरणांमहत अक्षयंतत्वनेवापिशक्रचापमिवस्थितम्
विनानमिवतन्मध्येमंतरेसमवस्थितम् वनमितीषष्ठा
नमाश्रपानीभंतेभद्रेरमंश्चनरमितिजयविजयादिभुव
नानांतेजस्तत्वस्यच नत्रचालेमहात्मासोतंगुष्ठाग्रप्र
माणः भगवान्रुद्रोध्यायिनोध्यायिनांध्यानायसत्त्व
रूपमाश्रित्यप्रभावातिशयशालीनवस्थितः यथाब्र
ह्मांडस्योर्ध्वकर्णिकाकोटियोजननतथाध्याणावकर्ण
रिकापीत्याह न त्रयोजनकोटिर्वैविष्कम्भार्धमुख्या
ने नत्रेत्याध्यावरणाकर्णिकाभागेनविष्कम्भ्याहृननार्ध्व
मुच्यते इत्यावरणाकर्णिकेनयोरतत्र निर्यक्रियगुणा
विस्तारमाध्यमावरणांत्रिये शतकोटिविस्ताराद्धस्तां
डदशगुणांपदाध्यमारणांसहस्रकोसमानमस्केनतत्त्व
वेत्रयित्रगुणोनात्य इति नीत्यात्रिसहस्रकोटिपरिमाण
मित्यर्थः नन कर्णिकावननानसारेणात्रिगुणाविस्ता
रनेयोजनसमस्यापतेः अतत्र आहृतेनेननत्त्ववेम
हाम्भोपिविस्तारिणा नेनत्याध्यावरणेनकिमाहृतमि
त्याह कटाहाइति विख्याते रुद्रलोकइतिप्रिये वीरभ
द्रादिवीराश्रयत्वात् कटाहाद्भइतिरुद्रलोकइतिचागमे
सुख्याते पुरजातमध्यावरणेनाहृतमित्यर्थः पतेः
वविभजेत्ति वीरभद्रइति केतत्र भद्रकाल्यालयस्त्या
त्रयादशाभिरत्रैसत्रभवनैरुपशोभितम् वीरभद्रनिके

नेभद्रकाल्यालयस्मादिप्रागुक्तारुद्रभुवनैकादशकेन
सहत्रयोदशभिरन्यैश्चपरिष्कारादिभिर्भुवनैर्वृतमाणोश्री
जमानमेतत् नानारुद्रगणैर्दिव्यैनिरंतरमलंकृतम् श्री
डेवैवीरभद्रस्यब्रह्मांडसहस्रोर्ध्वे वीरभद्रस्यागारमिति
प्राधान्यात् ब्रह्मांडसहस्रावरदशविषभूतसर्गास्य
नानांभुवनपरिष्कृतत्वात् यत्कमन्यैश्चभुवनैरिति
तस्सूत्रयति अतःपरंश्रवस्यामिपरिष्कारभुवनेमहत् भा
द्रीयस्मिन्भगवतीपरालोकेमदाततो यत्रैसर्वमितियाश्री
मात्कृतिमतीभगवच्छक्तिः यथाहिहैरण्यमतलेप्रासा
प्राधारंयत्रसंस्थिता प्राधारमितिभुवनंकीदृशं चक्रव
र्त्तिविमानैश्चवहुभिपरिवारितं आह्वतंभूतसंघातेराव
र्वैल्लस्परायणैः दिव्यगीतानितनादाढ्येर्वादिवृशतनिःस्व
नैः श्रुतंभुवनसंघातैरुद्राणांपरिवारितम् चक्रवर्तिनो
ब्रमहाबुरणेपराज्ञेगीर्वादयः भूतसंघैरितिवतर्दशभिः
प्रावार्ह्यैस्तस्परायणैरितियाथैवयारणामिह्वयोगिभूपे
तित्यर्थः पारमेश्वरीम् निरैघेतिकनैतन्द्रुवनंरुद्रभुवा
नैपरिह्वतम् भुवनस्यास्यमध्येनउदयादित्यसन्निभः र
क्तोत्पलनिभोदिव्यअशोकस्तवकच्छविः पद्मरागगम
योदिव्यः प्रसादोवहुभूमिकः प्रसादादेवगर्हावहुभू
मिकइतिशिखरंवस्मानागत्मानाभूमिकाद्युमः
तस्यमध्येभगवतीपवित्रीलोकधारिणी मालयारक्ता
गुण्यस्यलक्ष्यानित्यभूषितः चंद्रार्कमंडलाकारकर्ण
लतलभूषिता पीतहेमाशुकवतीमहाहारविभूषिता
शतयोजनविस्तीर्णे कूर्मपृष्ठे समवस्थिता चतुर्वक्त्रा

५१

श्री·
स्व·रू
२२१

र्भुजा दिव्याभरणभूषिता पीतहेम्नाकृतमंस्तुकं प्रश-
स्तवस्त्वंयस्याः किंच रूपयौवनसम्पन्नाकृतगीतविशा
रदा परिवार्योपास्यतेनादिव्यावैमानमास्त्रियः तस्यना
मरमनङ्गनकाः क्रियतस्तत्रस्याह विंशत्कोसास्तनासो
वैदिव्याभरणभूषिताः उन्मादितास्तस्सर्वैगानरथैरिल
मिछ्छया सर्वैगायन्ताम्भूर्मीस्वरेणास्वस्याः स्वतैर्यपरिस्याः
हिताथैविनोदनायेतामनसामिमिताउन्यर्थेः किंचेताः
तमनाम्नन्दरविभादिव्याभरणशोभिता उक्तितेनानप
वेणाप्रियमाणेनशोभिताः किंच पूर्वस्थितोमहानेना
यासोमकन्महागिरिः उपासीनस्तनादेवीयत्रास्तेमन
गाधिपः शिरपाणपादित्याकृतिमानिन्यर्थेः तथा नी
लोत्पलदलश्यामोनीलजीमूतसन्निभः नीलोनामम
हाशैलः पीनंवासामहाद्युतिः प्रतिकांतेनरूपेणके
रभागिरिवापरः उपास्यमानोदिव्याभिनगशीभिनग
धिपः तस्योत्तरेवं इतिभीनानालंकारशोभितः श्वेता
तपत्रीतेजस्वासवतोनाममहागिरिः तस्योत्तरेस्तूर्यो-
भीमकूटादिविभूषितः पीताम्बरधरश्रीमानस्तूगण
निनिविष्टकनः अथस्तस्योत्तरइतिशब्दः काकालिव
न मेरोरुत्तरेनीलस्तस्याप्युत्तरेश्वेतइतियोज्यं किंवा
स्यमेरोः रतिपीनापिवस्यामिमृगाक्षावहिनाग्रिय
श्राकृतिमनः पर्वताख्यातानिनिशेषः नाकेमणाह
वेद्रावदानदीमोजादिव्याभरणभूषितः मुक्ताम्बरध
रः श्रीमानिषधोनाम विष्कतः तमहेमप्रतोकाशो-
दिव्याभरणभूषितः पीताम्बरधरः श्रीमानन्तमाल्यान्वि-

लेपनः हेमकूटो महातेजास्तेजसामिव संग्रहः राजतेभ
गवांकैलः सेव्यमान इवांशुमान पांडुराभ्रप्रतीकाश
शंखगोक्षीरसन्निभः शुक्लाम्बरधरश्रीमान्दिव्यकुंड
लभूषितः ध्यानपत्रेणासहनाप्रियमानेन सूर्यति हिम
वानिति विख्यातो द्वितीयइव भास्करः किंच इंद्रगोप
कसंकाशः पश्चिमे गंधमायनः रक्ताम्बरधरः श्रीमा
नख्यातिस्य इवांशुमान् शुद्धस्फटिकसंकाशः शुक्ला
म्बरधरः शुभः किरीटीकुंडलीश्रीमान्माल्यवान्पर्वतः
स्थितः इत्येवमादिभिश्चान्यैपर्वतैपरिवारिता लोका
लोकावसानेश्च नद्यान्येकुलपर्वतैः दिव्यरूपधरादे
वीतन्त्रैवपारमेश्वरी भूलोकेयेसर्वोदयस्तदपिशात्
हृपापवेहेत्यर्थः पारमेश्वरीत्यनेनस्थूलसत्त्वप्रभेदे
नतदेकं संत्यवस्थितमितिएवोक्तं प्रमाणोक्तेनयत
पवमेतः धारणांगंयतन्मात्रप्राणांस्यक्तान्तयोगिनः
नेयांतिनाटयींमूर्तिंधरिज्ञापरमांनत्तम गन्यनमा
वेधारणांकृत्वाप्राणांस्यक्त्वायोगिनः नाभिमांधरिः
ज्ञापरमांमूर्तिंमाकृतिमतींदेवींमाशुज्यसामीप्यमा
लोकभेदेनप्राप्नुवंतिप्रतस्याचार्यैः रूपास्यमानापि
ति यत्सर्वेषमकेनस्फुटीकृतं ग्रतः परतरंदेविमाशुदं
भुवनेमहत् सर्ववज्रसमंदिव्यंदिव्याचार्यैमतैर्युनम
सामस्यमिति समन्त्राधिष्ठानदेवताग्रयंतस्य मेघो
त्पलसमच्छायंसर्वतःपरिमंडलम् मध्येतुभुवनस्या
स्यमंडलंचेंद्रसन्निभम् शतयोजनसाहस्रंसमंताम
द्विमंडलम् तस्यमध्येतुपुरुषोरुकलावर्णोमहाद्युतिः

५१

श्री·
स्व·द·
२७२

किरीटी कुंडली स्रग्वी दिव्याभरणभूषितः अपांपोने
भगवतो वरुणस्यापराननः पुष्करनिमहस्सदेवता·
मानेन देवं महात्मानं परिवार्य समंततः रूपयौवन·
सम्पन्नाः सततं पर्युपासते देव्यस्तासां मध्येन शुक्ला
म्बरधरा देवी शुक्लगंधानुलेपना शुक्लयज्ञोपवीतेना च
शुक्लाहारोपशोभिना शुक्लेनैवातपत्रेण ध्रियमाणेन
मूर्ध्नि गंगा हृष्टतरनलस्साक्षिनावै परमाननः नीलाम्ब
रधरा देवी दिव्यगंधानुलेपना नीलस्रग्दामकंठावय
मुनानस्यदक्षिणे एवमादिमहानद्यः परिवार्य महाद्यु
तिं समुद्राष्टकं च देवेशो स्वनदीभिः समावृतम् उपास
ते सदा भक्त्या वारुणीं परमां तनुम् परमाननमिन्य·
धिष्ठान देवतारूपमत्र वाहनमिमन्येव नानासरांसि·
तीर्थानि नद्यो नदकाश्चापि संस्थिताः दशतन्मात्रमात्रै·
वाहनानाम सम्यक्पारणां अपांपतिं परांमनाः इमामेव
पश्चाद्दिशा वारुणीमपराननः अष्टमूर्तेर्महेशितुरियं
द्वितीयामूर्तिर्जलाधिष्ठानदेवतारूपापारणां स्वरूपं
प्राग्धारणादीनां वस्वेरदर्शितम् अतः परं प्रवक्ष्यामि·
भुवनेश्वरवर्णितं श्रीनिकेतनमिति ख्यातं षड्गर्भ इति·
श्रुतम् यन्नाम अथास्मिन्नागमे क्षितिमीशानस्य विमा
नशतनं वानैर्निरंतरमवाप्तिनैः शोभितं भुवनेशस्य
तत्पूर्व कदंगांतस्था सर्वोभिमानसौरव्यै दीप्तिकाभि
रुपशोभितम् रथवकप्रमाणांशमंडिकाचनमंडितैः वै
डूर्यनालैः कमलैर्दिव्यगंधमनोरमाधिभिः मधुभिः कांति
मद्भिरश्वरत्नमंडलमणिभिः संशोभितं विचित्रैस्तैर्विक

वैर्वज्रकेसरैः उद्यानैर्विविधैश्चापि नानाविहंगकूजितैः
नानाकामप्रदैर्वृक्षैः समंतात्समलंकृतम् नानामणि
मयैर्दिव्यैः क्रीडाशैलैश्च मानसैः मानसीभिश्च नारीभि
र्दिव्ययौवनकांतिभिः हावभावविलासाढ्या दिव्यस्त्री
भिरलंकृतम् विविधैर्मणिपद्मैश्च सितपद्मैश्च सुप्रते
विभूषितं गणैर्द्रस्यैर्ललितमंगलवादिभिः गायद्भिश्चाप्स
नृत्यद्भिर्दिव्यस्त्रीगणैः समाकुलम् मानसीति संकल्पमा
त्रसिद्धैः स्वभावतएव पद्मानां मणिकांचनमंडितैर्वै
डूर्यनालेनालंकृतं चंद्रमंडलसन्निभैर्दिव्येनपद्मानांश्च
ननोक्तावग्रेहेरकम् नानाकामप्रदैर्वृक्षैः कल्पवृक्षैरि
न्मर्थैः मानसीभिर्मनोज्ञलाभिः स्त्रीणां समूहैः सेवित
दीदृशे तस्मिन्स्तभुवने दिव्येपद्मगर्भसमप्रभे शारदि
न्दुनिभे दिव्यमंडले रश्मिसंकुलम् मंडलंप्रधानभुव
नम् तस्यमध्ये भगवती श्रीस्वयंलोकभावनी चंद्रको
टिसहस्राणां याकांतिमतिवर्तते लोकान्भावयति श्री
मूर्तविभूतिकान्संपादयति साच एकवक्त्रगणपतेजः
स्तेजसान्नविराजते सर्वतेजंमासमंवैपि एकवक्त्रतेजः रा
शीभूतमिवभवति एवमपि च सौम्याकृतिवात् नि
र्वाणमिव याशांतसर्वानंदमनोहरा रूपिणीश्चाकृ
तिमतीवत्स्वतत्त्वपरमादेवी मूर्तिरव्याभिवारिणी प
देवयोनमानापारमेश्वरी मूर्तिर्दिव्यमिन्य गृहीतात्कृ
तिरिमपर्थः अनैषवमोनश्रियानित्यसमस्तुयापरमे
श्वरः श्रीकंठाद्याने पद्मादप्रतयोजनविस्तीर्णोऽदि
तादित्यसप्रभेचंद्रकांतमयेपद्मेवज्रकेसरकर्णिके

श्री·
स्क·द·
२२३

कोटिपत्रे महादेवि गंधपुष्पाक्षतादिभिः पद्मासने भग
वती पद्मरागसमप्रभा उपविष्टा नसा त्रिंस्यं विद्रुमापाय
पुनान् महारत्नैः स्फुरत्पद्ममलनवसारसासुभम् वहं
तीसा नमसुभे ज्योत्स्नेव त्रिपथा पयमा त्रिपथापद्मा
काशमकरवाहान् प्रपिव स्फुरन्मसरवलनैकपोल
तलमंडलैः सूर्यमंडलसंकाशा पार्श्वनीवकुंडले स्फु
रन्मसाविचलनैरुपलतितेकुंडले किंच स्फुरन्मसव
सेयानारशनां सा नविभ्रती हेमाभा पीनवसना महा
हारविभूषिता वेदाभेणानपत्रेणा प्रियमाणेन राज्ञि
ना उपगीता चगंधर्वैमानसे रुद्रसम्मवैरिनिरुद्रेशी
वभगवना नदारायनार्थमेव स्पृहैरिन्यथर्षः किंच या
प्रामा उपमाराघ्र विस्मृता प्रभविस्मृता प्राणयनादेव
वासे दनारुद्रेणापीतेन विस्मोभरविवाहिनी नच्य
साकोन्येनापिन प्रर्थनमा भगवती विसोरके प्रति
छिन पादेनेंद्रस्य देवस्य पादार्पेन दिविस्थिता नदर्पे
नपुनदेवि पार्थिवे पुष्पवस्थिता नदर्पेन मन्ये हेतु
देवी न निवासि देववक्रे रम्यर्षः पार्थिवे स्थितिमवैष्णव
वकवति संयांशिका योगात् मन्ये हेममान्यादिपुन
वैष्णिन्येमा विस्मोरंशांशिकायाः श्रीस्थिता माकल्प
ननभगवति श्रीकंठपवेस्तु कं भवति इत्यपयांसवो
मेवजगात् यस्थिता याप्यम् तिभिः स्वरूपा कामरूपा
वहिपासा परिकीर्तिता मर्त्तिभित्तिर्नैरंशा शिका वर
लोकेस्मा यापारमा पार्थिकं परिसर्गो रूपंयस्याः कामेन
कामा वेणानन हि स्थित्वाहि माहात्म्य मदं रूपं यस्यास्य

कामरूपानवस्वरूपात्मा अचलामानन्तस्वरूतात्मा अत्रेत्या
नन्दतिष्ठति तस्मात्सर्वविनाशावतारव्यापिकाश्चतोभ्या
निरतिशयानन्देतिप्रोक्ते सपुत्रेऽचलातिष्ठतिष्ठतियेषु
नक्षत्रेषु रमाप्यनेनयादिशति रुद्रक्रीडावतारेषु शया
गादिषु सचनेन रुद्रस्य क्रीडयानन्तनन्नि हृनयाव-
तारेयेषु तेदेवदानवरप्रभृतयोरुद्रक्रीडावताराः अ
नश्च सन्तनेष्वपि भोगेषु नियंमागादिनागतिषु भृत्
णां श्राम्यतेने तिशेषः यस्मात्कुभूतयः श्रीगिरिया दैम
रणादन्तदारायनाह्वा प्राप्यतामीदृशीं देवीं मैश्वर्य
मणिमादिकम् लभन्त इति शेषः प्राप्यतामिति तन्दु
वनामित्यर्थात्केवलमेनयावत् भवान्तस्राष्टयादे-
वादेवेष्वपिवतिष्ठति अष्टयेति अणिमादिरूपतया
तयामंशेष्वपि जन्मनपद्मसमादिभिः सिद्धेष्वपिसमा
देवी उत्तमासिद्धिनश्यति अपि च यदर्थं नारकायेषु
संग्रामास्त्रिदशोस्त्रैः सह कृतोघोरसंक्षोभः तथो-
क्तो शांशिकरूपानांस्त्रियं श्रामसिद्धिभिः असंक्षोभा
श्च संग्रामा कृतन्तैवैर्विवर्तिभिः तदिन्धमुक्ते ष्वामा
वंपपवमुक्तानांअवबुधानांपरान्मृता एवमुक्तानांना
रकादीनां मनुष्याणांविनस्वभोगाभिलाषेण संग्रामा
दिकुर्वन्तामेषां श्रीवं पपवाच्च मुक्तानां प्रत्यभिज्ञान
स्वरूपाणां जीवन्मुक्तिभाजां सर्वंपपवमेतनन्दर्थं प्र
यतनेनेपि तस्मान्तानामप्यार्थिंभ्योविनरे निथेतनवद्धयालो
क्यं पवसायपराप्राप्यानेनाभिलषितेनत्रसाहमान्न्यका
दयस्क्षेषेणव्याख्येयमेतन्नन्दनेन श्रीपुरन्तसमाख्यातं

श्री·
स्व·द·
२७५

पश्चाद्वसुवनानने अथ अतऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि शृणु वत्सं
तन्निबोधमे सारस्वतमिति ख्यातं गांधर्वमिति च स्मृत
म् ऊर्ध्वमुपरि स्थितं सरस्वत्या इदं सारस्वतं सरस्वतीवस
तं शास्त्रस्य कारणात् गांधर्वविद्यारूपा चेति गांधर्वमिति
स्मृतं रम्यनामनदेनत पद्मगर्भपुरस्वापि कोटिमात्रे
णास्तुते योजनानां समाख्यातम् प्रमाणेन समंततः
पद्मशाखाकारां संकुमारोज्वलमितस्ये किंच सर्वरत्न
नमयं दिव्यं सर्वैश्वर्यसमन्वितम् विमानैर्विविधाका
रैर्नानारत्नमयैः शुभैः गांधर्वमीन सेस्थापिता पञ्चिशा
ष्ठानेकधा नृत्यद्भिस्तनया मेस्तनयान्यो स्वगणाः पार्श्वे
गतेस्तथा स्त्रीभिः स्वरूपिणीभिः च गंधर्वस्य समाकुलम्
गंधर्वाणाम्मीगांधर्वोर्विमानास्तेमोनसैः सकलस्मा
त्रमिहोः गणोः परमेश्वरास्त्वचैस्तरीहशस्यमध्येतन
स्तटदेवेशिशारसंदनिभंसुभम् रश्मिमालाकुलेदि
व्यं मंडलं परिमंडलम् तस्यमध्ये भगवती स्थिता मा
तामरस्वती शरसंद सहस्रस्पयाकोनिमतिवर्तते
पीनाम्बरपरा देवी पद्मपत्रायतेनरणा नीलोत्पलदल
श्यामा सादिव्याभरणाभूषिता हेम‥ परीधानादि
व्यकुंडलधारिणी उरमानमहाहारमुकुटनीशासि
प्रभम् स्फुरद्रत्नसंस्थानकुंडलद्वयमंडिता मंड
लमध्यानभवम् कांतिदीप्तिश्यामलवर्णाः अम्बर
मानरंवसंपरीधानेननारूपमयगांधर्वमयव्यसा
स्त्रिविमाह ग्रामत्रयमलोमध्यासमसहरलनसुभा
नानमधकराह्देवीमकनाकुरुहेदयापदासमनाना

लयद्वागीतवर्णाप्रभावती षड्जमध्यमगांधाराख्यग्रा
मत्रयमेवत्रिवलिलेखाशोभिमध्यंयस्याःसाषड्जा
दिसप्तस्वरशरीरातथाउच्चंनेविलासंयैनेतारगुल्फ
नामध्यमन्द्रकंठेनाद्योतेनारामूर्धरुहाकेशायस्याःसू
क्ष्मेनापवाङ्कृत्रांशेमांचलद्रुहतिपदानिक्षेणोनि
वद्धानिगीतकान्यासनेयस्याश्चस्फुलदयस्ताला
पवप्रसरणाहेतवान्यादोवर्णायस्याःद्विविक्रमा
त्मकम्स्वरगीयमानःपदैकदेशाःगीतवर्णास्तैःप्रभा
हीत्मिर्यस्याकिंचास्याःग्रुलासंपयक्षेवलनाणा
निवरानवे संपयममाणिलतानिश्रलंकारगु
णैश्चेववद्धिःसमलंकृतमभूषणौरिवविचित्रार्थैस्त
भूषणामितिस्मृत इत्यादिलक्षणेनभरतमुनिनाल
क्षितानिभूषणानिनरसंबंधनादीनिषट्त्रिंशत्तदियमे
वंभूताखरायावन्यशरीरासरस्वतीस्वपरस्वरूपेण
यिष्ठात्रीदेवतोक्ताएवंलमेकगतगांधर्वस्वरूपोमा
स्तेभगवतीसातालसमस्वरविभूषितागामत्रयपरी
धानेयुयुत्सांसमस्वरायलंकारवाणपाणिकापरस्वरूपेण
नदेवतोपिष्ठायस्वरूपेतिविशेषस्तदेषात्र ग्रासनप
रमेदिव्यहनाभूतगणैःसवैः स्थितास्थितिरिवाभा
तिसर्वस्यजगतःसुभा वाच्यार्थानिहतास्तैवोमूला
वानिवंयतारुतिगीताज्जगायवस्याहेतनियमेवहि
दैवीकिंच मानसीभिस्तनाभीतिगांधर्वमानसेहेना
तथाच हाहाहूहूचित्ररथस्तुंबुरुनारदस्तथा विश्वा
वसुर्विश्वरथः नजाने दिव्यगीतविचक्षणाः संयोज्या

श्री·
स्व·पु·
२७५

275

मनसान्यानेन्यकाकर्मफलस्पृहम् नवै सारस्वतंस्थानं
प्राप्नावैस्वर्गभूजितेन स्वर्वैरवीभूय वक्षिप्नक्रमेणानम
स्यमापद्यंनीपदप्रतिष्ठावेकाग्रमनस्कामिमामेवदे
वीमुपमीनाप्नेनंगंधर्वस्वख्यापनस्वेप्रासा:नकेव
लमेतेषुरमिदंप्रासायावत् येचवागधारणांध्याना
प्राणान्मंचनिदेहिन: नैवेसारस्वतंलोकंप्राप्नुवंतिर
ौतेमा वागधारणानिवातद्विपटलेस्वदृशोवस्पनेषु
मंचेनयस्मात् यथासारस्वतीदेवीमर्तिवैपारमेश्वरी
याक्षिनापरभावेनब्रह्माणोदरवर्तिननम् कथा
मिमाह ब्रह्मलोकेचसादेवीपादेनैकेनतिष्ठति शा
केवापितदर्धेनशक्रलोकाष्टमांशेनगंधर्वेषुतदव
न:षोडशांशेन सिद्धेषुचतदर्धेन द्वात्रिंशेन किनरे
षुतदर्ध:चत:षष्ट्यंशेन तदर्धेनचनागेषु ग्रहादि
शाधिकनमेनांशेनापिशावेषुतदर्धेनद्वादशाधि
कपंचशततमेनांशेनातदिमं सार्धेतिष्ठतिभागश:
किंच पिशाचेभ्य:सहस्रांशान्मानुषेषुचतिष्ठति नैव
मेनांशांशिकयापयावनीयांदेव्यापिन नैवतनमान
पोवोरसारायाचयिनाकिंनम् प्रवनानिनातस्यादे
वीतृप्तिगीस्वरभूषिता तृपिणाकृतिमनोरुदेवनप
देवंनपसामसमारापितस्यापिनाकिंनमलदादेशादेव
प्रथमं स्वर्गास्वस्मरनतस्यकल्पादेव्रलणा:पुरा स्व
रेभ्यस्वविनिष्क्रांतानेनमातसरस्वती स्वरप्रविमर्शी
वशोमिषमादामर्शांनुप्रवेशाद्वलिणा:स्वरेभ्यस्वो:
द्भाभिव्यक्तिमागतायस्मादतपधान्तरवर्णमात्रणा

स्सरस्वतीस्वधाने यदा नब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मन इतिपाठ
स्तदाव्यक्ताद्रूपमाणान्नभूतिननाजन्मयस्यबुद्धि
नवगतस्यपरस्यब्रह्मणः पिनाकिप्रमादादैत्यक्रिग
नेतिव्याख्येयंनदिष्टिमवनीलौघा मार्ष्टिनासर्वशा
स्त्रेषुकवीनांकाव्यमार्ष्टिना अपिह्यायस्थितेनैवसर्वं
र्थामेयाबुद्धिविवर्धनी मेधानिर्विकल्पप्रतिभाबुद्धि
र्वमहाप्रिनीयोः प्रधाहि सर्वज्ञानपरीमानत्रसर्वज्ञदे
वह्निनाः ब्रह्मोऽनन्तरनीलोत्पाष्ठकैलासमेरोर्वायव्य
दिग्भागेपुरंतस्याः प्रकीर्तितम अपरं इदंतत्परमंदे
व्यायतनेपरिकीर्तितम तदुपसंहरति सारस्वतंतत्प्र
वनंकीर्तितं तत्रसरस्वतीभगवती परमानन्दः परमे
श्वरस्यसंवपिनीपरमामस्तिंत्विषिनेत्यर्थः अधुनानैवेव
तत्वैवैस्प्राणतंभुवनेत्रममा प्रोक्तभ्योपिभुवनेभ्यः उत्त
मंवस्यमाणाहस्ताभुवनेशव्हारेणादर्शयति अमरेश्व
प्रभासेवनेमिषंपुष्करंगया आषाढिदण्डिमंडिंवभा
रभूतिंचलाकुलम नदेतत्र गुह्याष्टकमितिख्यातं
जलावरणगंधिये गुह्यत्वमेषांज्ञानरुद्रादिभ्योप्युक्त
र्षाणा देनैवभुवनेश्वराभुवनमध्यतत्रामकननादिगा
नस्वस्यनीयो देर्घ्यपनपाश्यग्रहाणांमवनीणां स
सिद्धायैवमत्येपिवक्ष्यमाणानामत्याः अथ नेजन्त
वमनहोधं कथयामितमासतः अग्रेत्सभुवनंनत्रकं
चयामिवराननेअशोकतलवकानां त्रसर्वतो दीप्तिषु
हरन उत्फुल्लकिंशुककाथवाजपाकुसमसन्निभं प्रति
लोहितनमित्यर्थः भुवनस्यास्यमध्येनतरितार्कसमप्रभं

श्री
स्व·ट
२२८

परिमंडलमाग्नेयं तेजो पराडलमुच्यते परितः स्थितकोणा
कारं मंडलं परिमंडलम् तेजोमंडलमिति तेजोमध्यप्र
धानभुवने तस्य मध्ये भगवान् छिवाग्निः कारणात्परम
शिवपदपरमेश्वरोग्रहीमानग्निमूर्तिः शिवाग्निः परंकार
णाग्निः परंकारणमिति ब्रह्मांडव्यतिरिक्तोऽग्निर्भेदमाय
दाह यावती भागान्मध्ये स्थिते नितंत्रियात्रिषु भोगं
तारितजापराग्निस्वरूपेन याधियागाहं स्वमिदानित्ताग्रा
हवनीयस्वरूपेनयाकिंच वश्यैतदत्तिलोतस्य रुद्रस्यपर
मात्मनः स्थिते जिह्वास्वरूपेणास्वयंभूनीललोहितः त
स्येति शिवाग्निरूपस्य रुद्रस्यपानीललोहितज्वालालिं
गात्मात्प्रोपर्वनात्योत्स्वयंभूः प्रसिद्धः सदाशिवश्चेत्तिज्ञा
रूपः तदृत्तिताणवश्चाद्भवनमनग्रहायावनीलोरुद्रस्थः किं
च सपवनमहादेवः कालाग्निः परमेश्वरः पःकपालिका
द्वदशल्लोकार्धेवश्रतिपादितः सपवेति नीललोहितः तस्य
द्रतिलाजिह्वामात्मकालाग्निस्तनिस्तामात्मामात्रस्या
भूतेपनस्य शिवाग्नेव्यापिजनोपयोगि तस्य रूपंप्रवक्ष्या
मिमूर्णाष्टावहिनाग्निये रत्नपद्मदलच्छायापद्मरागस
मद्युतिः रक्ताम्बरधरश्रीमान्रक्तमाल्यानुलेपनः सकौं
माभ्यांकुंडलाभ्यामलंकृतनम्भाननम् महाहारेणाही
मेनउरस्थेनविराजते पद्मरागमयेनेन्द्रयोलिंचकिरीटी
केरलोदीमादेवानामाप्पमच्यते अथसंतेनशिवाग्नि
रूपेणाविश्वभक्तकेणाहविरिन्द्रास्पम अथपदातभुवने सा
वेवनुमध्यपीठउपविष्टः स्वयंप्रभुः देवाग्निरिवशैलाग्रेव
णवर्णानलम्बितः किंच दशकोटिसहस्राणिग्रयेया

त्वगतोऽश्वराः इति गणस्यास्ति निष्क्रान्ता नाम्यस्यतो यस्य वा
स्तवः हिताय सर्वलोकानां रुद्रा वै सूर्यवर्चसः तेन ते
ग्निमहात्मानो नित्यशः यमुपासते गणानां सपरिवा
राणामीश्वरा रुद्राः हिताय सर्वभूतानां इति सूर्यशी
र्षाधिष्ठानरुद्रारेणांसि स्थितान्याधिष्ठाने न च भोगमोक्ष
रूपमनुग्रहं समस्तादृषिभिर्नैतया चतुराणोऽष्ट चेष्टाकी
योर्मध्यगताय ये च चेष्टाके रश्मिषु रमानलगताय ये च
ये च तस्यान्तरंगताः नमस्तेभ्यो नमस्तेभ्यो नमस्तेभ्यो
स्तु नित्यशः येषां च वैयतो संख्या प्रमाणां रूपमेव वा
प्रमेयं गणानां रुद्रा नमस्तेभ्योऽस्तु नित्यशः इति स्तुति
वाक्यमस्ति किंच नार्यस्य विविधादिक्षाहुतीन विवत
णाः गणा रुद्रा भूतगणाः किं कलाश्च सहस्रशः तेषु
स्तन इति समन्वयः किंच सर्वे शिवाग्निः परिहितः सर्वहोमेस
रः परः परमेश्वरेषु शास्त्रेषु दीक्षात्म निशिवयज्ञे किंवा
सो स्याग्निकार्यविधानेषु ह्यूयते नहि दैः सदा तत्र विदु
ज्ञानं येषां तेन हिंदाः किंच नमग्निमेश्वरं यान्ति हुताग्नेश्च
त्वधारणाम् देहान्तरन्यथान्त स्पंचाख्यशिवाग्नेर्महिमा
यत सप्तकधासवरूपाख्यमर्वेत्ववास्थितः पकप्रवेति
शिवाग्निनयावरूपे निवर्तमाणं पंचशारूपनया किंच
स्तेजस्ते जसां योनिर्यतः तस्माज्जज्ञे दिवाकरः जतेजा
तः उक्तं च ज्ञानशक्तिपरस्पैषानपत्यादिश्चविग्रहेति
शिवाग्नेरस्य हाडवापुत उक्तः किंच वरूथाहृत्यानेवा
सो कल्पसत्वेनरादिषु वर्तमाणेषु कल्पादिषु वरूथा
हूत्यते नानाप्रकारतया ब्रह्मांडान्तरं शाशिकपावतन
ति किंचायं भित्तस्य जन्मभेदे स्पंचाशद्दिश्यभूतत्ते तेच

१५८ श्री

स्व.द.

२२७

वायुरुणाग्नेर्विद्युदर्शनास्त्रयं कांतेन्द्र नानां पावक
पर्यमानस्याविसंज्ञानां भेदेन तन्मत्रयोमादि भेदेन च
भवनेषु स्थानन्नपथ वं सादयप्यगादिना वीनाचनि
र्दिष्टेन पंचसप्तिन नैमित्तिकाकाम्यकर्माधिकारणाभू
ताः केचिल्लौकिकाः केचिस्मार्त्तैदिकाः दर्शिताः सौवककेले
कप्रवाशिवाग्निपरमेश्वर मंत्रसंस्कार संस्कृतस्मात्ताना
मधमेवावतीर्णाः सपकपंतियोनेनतं निर्दिष्टः उपसंह
रति तदेवकीर्त्तिनेसम्यगाग्नेयंभवनं महत्तमेव भुव
नाधिपश्च भवने कथ्यामित तः परम् हरिवंशलश्री
शैलेजलसमाख्यानकेश्वरम् महाकालंमध्यमं च केदा
रं भैरवं तथा पतदभिधानेन रुद्राष्टकं सर्वोत्कृष्टाष्टा
कात्मा नि शापम् प्रतिगृह्य तं समाख्याने प्रतिगृह्य वं गुह्ये
भ्यः प्रकृष्टमामेवमुन्नेत्रकेनमेनदृश्यंस्थितिमाह पूर्वे
शानमनुक्रमात् पूर्वदिशं ईशानदिगन्तस्थितं प्रधानभू
तमेतद्रुद्राष्टकमित्यर्थः पतेषांक वस्थाणामाष्टकांत
रेषु पंचमवस्थानं प्राधान्यं शोपलक्षयति म् प्रयोर्धेवा
ध्यावरणांतरस्थावायुरध्ययः प्राणास्य भुवनेनस्य वायो
स्तु बरखाणीति शंख गोक्षीरधवलं शरत्कुन्दसमप्रभम्
माणिक्यसमप्रधानस्य वायोः तस्मिंस्तु भुवने दिव्ये दिव्या
वाशंशनेोद्युते मध्येन मंडले दिव्ये शरच्चन्द्रसमप्रभम्
रश्मिमालाकुलं दिव्यं यानपदं दिशो दश मंडलं प्रधान
भूतम् तस्य मध्ये तदेवेशो वायोस्तु परमात्मनः वायुरपि रु
द्रेवः स्थितस्तस्थौ सच किरीटी कुण्डली दीप्तो हारकेयू
रभूषितः नेवमारू नानाम वैदेवाश्च तं कोत्यामाहावलाः
उपासते महात्मानं नाशुभं निमहाद्युतिम् कंतमित्याह

योव्यापयेच्छरीराणि एकधापंचधाविभुः एकधासामा
न्यप्राणात्मनः प्राणापानसमानोदानव्यानभेदेनपंचधा
व्यापयेदितिव्याप्नुवतःस्वयंपंचवाभिन्नरूपात्मासूक्ष्मशी
ननकेवलंसर्वाणिशरीराणिस्वयंपंचवाभिन्नरूपैस्सूक्ष्म
वायुभिर्व्यापयेदितियावद्देहस्थिति समयासमयाचैव
तिर्यग्गोहिगुणोविभुः अमेवाङ्गाङ्करादिस्याद्युक्तनीमा
येसमनेप्रत्येकंपौराणिकप्रसिद्धासमयेमेकानपंच
शब्दावहिस्तिर्यग्गोवायुर्हिगुणः ३ मिशब्दस्पर्शाख्यगुण
द्वयमुक्तः एवंभेदभिन्नस्यापिप्राणदेवतात्मा समेद
समाधिकेविभाव्यैकापरागतः किंच तमेनमेकंवङ्कप
प्राणात्मानंतयोगिनः ध्यानाभ्यासात्वैप्राणान्कृत्वा
तास्मिंस्तुधारणाम् तेविशंतिमहात्मानोवायुभूताःस्व
मूर्त्तयः तेभितिसामान्यप्राणरूपमेकंदशधेतिप्राणा
दिभेदानागकूर्मादिभेदाश्चतेविशंतीतिवाव्याकरणाग
तवायुदेवतासायुज्यंयांतिउपसंहरति इतिप्राणास्य
भुवनमाख्यातंतवसप्रतेश्रण्व भुवनेशास्ततोरुद्राक
यास्यसर्वशः गयाचैवकुरुक्षेत्रंनाकलंनखलंनया
विमलंचाट्टहासंचमाहेंद्रंभीममष्टमम् एवंवद्धवमथ
वनीशंगुह्यंहृत्स्थानेरस्थानहृदिन्यासप्रयत्नतः वहिनव्य
सितिदीनांयामत्र्यपस्थापनादिएवंवोध्यनेनअत्रयोपरि
आकाशेतथाकाशेशुद्रदस्कुटिके निर्मलम् आकाश
दृतितदावरणोयथाकाशमितिव्यापकंशुद्धेनिस्सङ्गं
भुवनानित्यर्थोनपात्र सूक्ष्मरूपाव्ययोनिमोमध्यदेशेव
वस्थितः आकाशाख्यपवयारमेश्वरमूर्त्तिरूपोभवनेशाश्रम

श्री·
स्व·द·
२२८

ष्यो किंच आकाशधारणायुक्तो योगी तुम्येनतन्मदे देहा
न रूपवाप्य अत्राकाशे प्रवक्ष्यामि येहकाः संस्थवास्थिता ना
द्. वसुपदरुद्रकोटिमविग्रकं महालयम्. गोकर्णभद्र
कर्णौ च स्वर्णान्तेश्वरं महेश्वरम्. पवित्राष्टकमेन हि समासे
न प्रकीर्तितम्. पवित्रमस्य विचारणाय रनिविष्ट्वे नाष्ट
वैभोप्पुत्कर्षनात्. अथ अण्वात्वेश्व हंकारः अस्याका
शावरणस्य वात्वे सर्वतो व्यापकत्वेनावस्थितो हंकार र
स्येन गर्भीकृतन्तन्मात्रेन्द्रियात्मकस्य विकारषोडशमहं
कारावरणाभिरथ्यं अतस्त्र नत्रमद्राति वोपमे हुगलो
उंडराणं चमाकोटमंडलेश्वरम्. कालाञ्जनं शंकर्णौ
स्थलेश्वरस्थलेश्वरौ नटेनन्. स्थाणराष्टकं समाख्यातं ति
ष्ठन्सिलन्मात्रेन्द्रियाधिष्ठान्. हारेणसर्वभोगसम्प
दि तिस्थाणणशहाभिधेयमष्टकमेतत्. पूर्वादिशानगो
चरेष्विन भिन्नयीदेनदष्टकाधिष्ठाना देवच मध्यदेशे
स्थितो रुद्रस्तत्र हंकारेश्वरप्रभुः अहंकाराधिष्ठात देवता
नैतेनन्ताविभिन्नमूर्तिः अत एव श्री स्वर्वोदे प्रधानम्.
न स्थाष्टकस्य शोध्यमग्रके नैनन्तदीपिष्टयस्याहंकार
स्यरदानी जलनताधिपते गैत्याघष्टकपंचकस्य दी
ताया ध्यानोपयोगि रूपसमाशति. क्रमेणास्त्रेनरकं त
थापीतेकसंस्फटिकमप्रभम्. नदिस्थं पचाष्टके प्रथे
वर्णाः समासमा कथितानात्तव. शानरुद्राणामपि पूर्वादि
दिक्क्रमेणैव वर्णविभागे निरूपयति सितारक्तालया
कृष्णानीलारूपामावलाहकाः पीताप्युज्जास्त्रविद्यान्
धूम्रकपिशाश्रयः धूम्रवर्चसमप्तनपववर्णाः शानरुः

द्वासप्ताख्याता स्त्रिनेत्रा मूलपाणयः वंद्यार्धमौलयः सर्वे
ह्वाराणिभिः समन्विताः सर्वं द्रति सर्वपंचाष्टकस्तद्वाग्रे
त्रिनेत्रापि तद्रूपाः एवं देवानां रूपमुक्तानंद्भुवनानामथा
ह पद्माष्टकं तीनि ज्ञेयानि शिवरत्नप्रभानि च पद्माष्टक
पुराणाम्मूः क्रमाकाराणि सर्वतः एवमहंकारावरणान्त
द्वात्रिंशकान्तदेतवंशितन्मात्रादि षोडशके क्रमेण भुवना
नि निरूपयितुमुपक्रमते आकाशावरणादूर्ध्वं महंकार
मयः श्रिये भुवनानि प्रवक्ष्यामि स्मृणुष्वैकमनाः पुनः तत्र
आदौ तन्नगो यत्तन्मात्रे विस्तीर्णे मंडले महत् स्थितं वि
नानवरे वियोजनानेककोटयः मंडले भुवनं शतको
टिमानाद्भुलोडान्क्रमेण दशगुणया हश्चाकोटिगुणम
हंकारावरणात्मितिनदेतवंशितानां तन्मात्राणां घ्रावरणाना
मनंतकोटिनैव भवन्ति तस्य शुक्लारक्तसितापीनहरितं
स्फटिकप्रभं पंचवर्णं समायुक्तं शक्रचापसमप्रभम् वि
तानमिव देवेशो सर्वतः परिमंडलम् यथा वै भूलोके
तथा भूतनकारणोपि शर्वो ह्यपि पतिस्तत्र एक एव वरा
नने पुक्ते चैतन् यतः तस्मात्तज्जायते एश्चीशर्वेषाणाम
चोदिता अथ नथाजउक्त तन्मात्रस्य कथ्य कारणात्तस्मात्
एवमन्यत्रापि ज्ञातव्यं अथ तस्मात्तमंडलादूर्ध्वं रसतन्मा
त्रमंडलम् हरितेमरकतप्रभं चाशमत्तनिभं श्रिये
भवेत्यापि पतिस्तत्र एक एव वरानने तस्मादापंविनि
र्माता भवेशेन प्रचोदिताः अथ तस्मात्तमंडलादूर्ध्वं रूप
तन्मात्रमंडलम् स्फुरत्सूर्यांशुदीप्ताभं पद्मरागसमप्रभं
हरः पशुपतिस्तत्र एक एवावतिष्ठते तस्मात्तेजो विनि

श्री·
स्व·द·
२२९

क्रान्तं तद्रूपतोच्छ्रयाननः तत्तेजः सर्वलोकानां व्यापकं
परमेश्वरि यस्मात्प्रभवेद्रुद्रः लोकानां व्यापकमित्यनर्व
द्विश्रमहताग्निभोमरूपा यस्य रूपतयास्थितमित्यर्थः स्व
स्य तस्मात्मण्डलाद्रूर्ध्वं स्पर्शतन्मात्रमण्डलम् संध्याक्रा
समाच्छाद्यं वायवं मण्डले प्रिये संध्यायामहतो गुणः किं
वितनसमाकर्षरहसणाभोमवनितष्ठेनतन् विनानाका
रसदृशे समन्तात्परिमण्डलम् तत्रैव मण्डले देवि तेशा॰
तस्मै व वस्थितः यधिपति स्वतत्त्व तस्माद्वायुविनिक्रां
तांईशेच्छापेरितात्रिये यः पूर्वं वायुत तद्रूपउक्तः किंव
तस्मात्प्राणादयः पंच तस्मादितिवायोस्ततोसौ वायो॰
स्तद्व्यापकः परः समस्थासमस्थासाव सपकोवद्रूपागतः
पतन्सर्वमेव निर्गीतमस्य तस्मात्मण्डलाद्रूर्ध्वं शब्दत॰
न्मात्रमण्डलम् नीलोत्पलदलश्यामं स्वच्छोदकसमप्र
भम् वितानसदृशाकारं समन्तात्परिमण्डलम् भोम
लज्ञाधिपतेतपकपवाधतिष्ठते तस्मान्नभोविनिष्क्रं
तेभोमेच्छाचोदिते महत् व्यापकं सर्वलोकानां पराप
रगते प्रिये परं तस्मादिति तस्थानमायेतत्रलाज्ञातगं॰
ते स्वयं तस्मात्मण्डलदूर्ध्वं सर्वमण्डलमुच्यते सहस्रा
दित्यसंकाशं दीप्यमानं समन्ततः वितानवद्रूपसदीमं॰
समन्तात्परिमण्डलम् रुद्राहैपिपतिलत्रतेकपवतिर
ताते सर्यान्तस्मात्निष्क्रान्तस्मादिराननेकल्पकल्पवि
क्रान्ताः ये ब्रलांतरथिहृतनापवमनरत्रनतत्र तस्मात्म
गरूर्ध्वं सोममण्डलमुच्यते वेदकोटिसहस्राणां तेज
सातत्यमण्डलम् तत्त्वंवमण्डलंपरिमण्डलमित्यर्थः स्व

वा भूधिपतिस्तमहादेवपक्षपत्रावतिष्ठते तस्माच्चंडा
द्रिमेवं ज्ञामहादेवेनचोदिताः अमेध्यानामहस्राणिकं
लोकस्येविनिर्गताः अथ तस्मात्मंडलाद्धर्धदेवमंडलमु
ध्याने चंद्रकोटिसमप्रभायं समंतात्परिमंडलम् विनाब्व
स्थितंदिवंउग्रेशसमपिहितम् संरुद्धेमाययानतु रु
द्राख्येसरुद्रस्यसर्वेपिमावामायोशक्त्यानहेदमंडल
संरुद्धमाच्छादितंपराद्वयस्वरूपंश्रोपिहितमित्यर्थः अन
श्वेदांतप्रतिपाद्याद्वयात्मनःस्वरूपस्यवामशक्त्याहृं
ननात्कर्मानुष्ठानेप्रधानानिभेदमयान्येव यजमानस
हस्रमोणिकलोकलोस्थितानिहि ब्रह्मणस्तपसौग्रेण
उग्रेशेनप्रचोदितैः तस्माद्धेदमंडलरूपाद्ब्रह्मणाउग्रेश
प्रचोदितानंदीश्वरचोदनांविनाउग्रेणउपसालक्तिता
नितानिनियोनानिब्रह्माउंयज्ञानुष्ठानापावनीरांनि॰
मन्मसकालमेवच वेदयज्ञाश्चविविधाब्रह्मणोनेनव
त्मनः तस्मादेनेप्रवर्तितेयज्ञयज्ञफलानिच तपोदाना
दिभिःसार्धंधामशक्त्यानियंत्रिताः वेदज्ञास्योनिष्ठेमा
दयः यज्ञाइतिसाध्यायजपयज्ञादयःपतश्च ब्रह्माउ
मेतदाख्यातंपाशनालवनारितेश्रुतकहस्राणामायुःप्र
रयन्नपराउरितिनिस्थित्वावामशक्त्याधिष्ठानक्रमेणाग्रदेवे
नवैसमाप्यते ब्रह्मणोपिदिनिमोत्साभिमानसोनैव
दनः उपसंहरति इत्युक्तेनतनवस्त्वेनपरावैसमूकीर्ति
ताः परमेश्वरस्यान्यर्थः यदपेतपापपरापनास्ताश्रपार
अपराब्रह्मणोएडोवैव्याप्यसर्वमावस्थिताबहिरंतस्वस्या
वरभतत्रूपाइत्यर्थः एवंचाभिदपत्रसंवीरदंपरमेश्वरात्म

श्री
स.ह.
२८

कस्मिन्सद्वयहृष्टिमेव प्रत्यक्तानां निर्वाहयति एवंभूतेन
न्मात्रात्मकदशविधकार्येन नवगतो विभागः भुवनस्योक्ते
तत्संगेन च मूर्त्तेष्टकमध्येयाजमानीमूर्त्तिः सर्वोपरि
प्रधानभूतो कायस्यामूर्त्तिः एवं वैकं कार्यात्मकं भोग्यरू
पंसौमात्मकं च मूर्त्तिरूपं कारणं तपावमते एवं कार्य
वरणमहंकारान्तर्गतं पंचविषमकाकारणावरणो
कादशप्रकटयितुमाह एभिः परतरं चापि मंडले कारणा
त्मक कारणाशब्दादीरणादिर्व्यापारः तत्साधनकर्मेंद्रि
योदयस्थानं मंडले भुवनेवस्थमाणं इत्यावागादिकर्म
न्द्रियतनवपंचकात्मनया विभक्तानित्यर्थः तत्स्वक्रमेण श्रु
करक्कासित्रपोनेहरितं चापि वर्णितः तत्रच पंचाधिपा
त्वतिष्ठंति मंडले कारणात्मके तेषां धारणापटलतिदूं
यतिघ्रमाणानीत्यावक्लिशकविसमित्रकरणा क्रिय
कर्मेदेवाप्रवर्त्तंते तस्माद्धे सर्वदेहिनाम् कर्मेदेवावच
नादिलक्रियायोनकानिकर्मेंद्रियाणि तस्मात्करणमं
डलात्प्रवर्त्तते देहिनामन्यणाहृष्टयमूपाणुरुवेति ता
निच वाक्ताणिपादपायुपस्थरूपस्थेति एवमः श्रोत्रघ्रा
णास्थ्येत्यागादानेवाणिंद्रियकार्यैवहिस्त्वादानेत्यागः
ह्येवपाणिपायुपादनिर्वं संसमस्तत्यागादानलोभा
प्रशमनेनानंदस्वरूपात्मकविश्रांतिरूपस्थकार्यात्र
चैतन्हृतिरिक्त कश्रिद्यापारोप्लि विद्येवैवकर्मेंद्रिया
णिनेषां च सर्वशरीरव्यापकत्वे पिणाणिपायुपिष्ठानेस्था
नेनेनवकाऽदिनापियदुहृदग्रो नद पिपाणींद्रियकार्यमे
वतुहंद्रियाणांव्याह एभिः प्रकाशकं नाम परतः स्व

त्रिभम् रूपादिषु पंचानामालोचनं पत्र मिष्यते हृन्निरीति
क्षिप्यत्वाच्छ्रोत्रादीनां शब्दादिप्रकाशकत्वात्तदुद्भवस्थानेप्र
काशकं मंडलमित्युक्तं अतएव सूर्यसन्निभं एतत्कारण
मंडलात्तं चैषेवयदाह तस्मात्सम्यवर्तते पंचबुद्धीन्द्रि
याणि तत्प्रत्यग्राभिन्नभिन्नरूपाणि सर्वथा नानि च श्रोत्रत्व
क्चक्षुर्घ्राणजिह्वानामिकाचयथाक्रमम् व्योमवाग्नि
तत्त्वप्रसरणक्रमेण सर्वथा एषां च विषयालोचने इति:
यत्तत्तेजोमंडलं संस्थितः सा स्थापि पतयो निबं नेषां
व प्रति चोदकः भाविनी तादिग्वाशुसूर्यवरुणोव्याये
सकाधिष्ठातृदेवता प्रेरितात्तु हि देवाः चेदनात्तस्मात्रू
पाद्यालोचने सुप्रवर्तते तेनेषां विषयालोचनं हृन्निरि
र्थः एषां कर्मेंद्रियाणां च प्रतिलोमक्रमेणात्तभुवनसं
शोधनं कार्यमथ्य यभ्यः परतरं वाग्नि चंद्रमंडलसन्निभं
विस्तारात्परिणाहाच्च सर्वतो रश्मिमंडलं तस्मात्सं
प्रवर्तते पंचार्थाः सर्वदेहिनाम् शब्दस्पर्शस्त्वथारूपं र
सो गंधश्च पंचमः भोग्यभूताः प्रतिपुरुषं विचित्रभोग
सम्पादकाः रूपादयः सर्वे तस्मात्तद्यं ति अतएव समस्ता
मययवेद्योल्लासकत्वात्तस्य चंद्रमंडलसन्निभत्वं परिमाण
तो रूपतश्चोक्तं यत्तत्सूर्यरश्मिमंडलेमनप्रवर्तनात्ता
विषयापत्तद्रश्मिस्थरूपाप्रकाशमानतयास्वप्रकाश
स्वभावाः यदुक्तं श्रीमदुच्छुष्मभैरवे यावत्प्रवेदकापते
तावद्वेद्याः कथं प्रिये वेद्यं वेदकमेकं तु तत्त्वेनास्त्यशु
विस्मृतत्वमिति यद्यपि च पृथिव्यादयो रूपादिगुणपंचात्मा
तथाप्यत्र प्रतिपुरुषं विचित्रभोगसम्पादकत्वमप्यवत्र

श्री· स्व·द· २८१

पादयोर्नाः किंच पंचभिः परतरं चापि सोमं सोमस्य मंडलं प
भास्वनिकरणप्रकाशरश्मिमंडलेभ्यः तस्मात्मनो विनि
ष्क्रान्तरश्मिभिर्दशपंचभिः बुद्धिकर्मेन्द्रियविषयाख्यैश्च
हणीयात्वनूपस्य रश्मिपंचदशकस्यानुमन्यानुरूपमिति
कैवैसैरेवनैयुक्तमङ्केनस्य पिन्नं चेतोमनस्त्वेति द्रव्यगु
णमानेमन शब्दादेन प्रवर्तकम यतस्मात्यं प्रवर्त्यमाने
न द्रश्मिपंचदशकफलाप्रेरितनतः स्वात्मनु फलयोस
हषोडशकलातपव तस्मादपि परोमहातेजाख्यं द्र मास्मा
स्यातेजसा महातेजानिनाम तोणकलाषोडशकपरिपू
र्णोमृतनिनादनस्य चेतनस्य शुक्लपक्ष विकारषोडशका
दिग्रुक्तेनयालावसरेनिर्गोष्ठमानस्यावरोहक्रमेणाग्र
निनिर्विकल्पनास्वरूपषोडशकलेनामाङ्रसेनोक
लामित्युच्यते ग्रंथ तस्मात मंडलादूर्ध्वं परतोमंडलेम
हत नेपाकरूपसंकाशमरुणादित्यसन्निभम् एवंव
क्षप्रमाणेन समंतात्परिमंडलम् पूर्ववदिति सर्वोका
चंद्रमंडलपरिमाणमित्यर्थः किंच तस्मात मंडलान्तेवि
संध्यारुणसमद्युतिः सधूमोग्निरिवासौ वैष्ठहंकारः प्र
वर्त्तते सर्वं प्रमानग्रहणमात्रं अहंकारादुच्यतीत्यर्थः अहंका
रउति जानाति एकवचनं मनः पर्यन्तसमस्तविषयेन्द्रिया
भिमानरनात् कल्पनास्वभावनाश्चैतेजसभूतादिरूपस्या
मपसभूमाश्चित्तल्पमनस्तमेवचाहंकारमनोविषयबुद्धीं
द्रियकर्मेन्द्रियकारणभूतानिसूर्यसोमरश्मिप्रकाशा
करणमंडलानि पंचव्याप्याहंकारतत्त्वस्थितानि मनः
प्रभृतिषोडशकमाहंकारिकमुच्यते अतएव करणं

यहृष्टावहिस्तत्वान्येकरूपाणिकरणस्कंदहृष्टान्वशति
पुरुषभिन्नभिन्नस्वभावानानीतिनकारणस्कंदरूपा
दहंकारात्षोडशकोत्पन्निरयिनस्तयंसमिभाति मंडला
कारणस्कंदरूपाकरणस्कंधरूपाणांप्रतिप्रमाणभिन्ना
नामहंकारणात्मनानिसत्याममनःप्रभृतिषोडशकस्ये
तिमेतदयपस्त्रायंकरणस्कंदान्माहंकारसःश्रेनःकार
णमान्नस्यं स्त्रात्मनोऽहंकारः मेनन्नकलत्नयादिप्रतीति
साधनंकारणमित्यर्थः किंच येनेदं जितंजगत् जग
त्स्थावरजंगमात्मकं तत्त्वत्त्वविनाभिमाननिवेशनेन
येनपरक्रकृतमित्यर्थः स्वयंच मनुहिपदवान्यत्वदा
वाग्निरूपसर्पति यथामनोहिपोतवाग्निरुपतनदं
शमाणपादिविनाशयोपसर्पतितथायमप्याविचा
रितस्त्रकाष्ठककत्तदभिमानदानक्रमेणसर्वंजगत्ना
शकः किमयमस्यपरोयनापंकारीस्वभावतःस्वतप
वोऽङ्गीनस्माह नस्मापिदेवोरुद्रैवयेनायंप्रेत्यतेसद
रुद्रत्वमिपपूर्वंमध्यदेशोस्थितोरुद्रस्तत्त्वंहंकारेश्वरःप्रभु
रित्युक्तः प्रेर्यतेसंसारस्त्वार्थमभिमानदानात्मनिस्व
कार्यंप्रहृत्येपतंचयेपरिहृतंस्थितास्तेपि रुद्रगलागात
दृश्योदेवएवंनेकश्चितामयागतमेतत् अहंकाराद
थोर्ध्वंतत्रस्थावरणमुच्यते सूर्यकोटिमहस्ताणांतेजा
सानलस्यवर्चसाम् वर्चोहीमिकिंच श्रेष्ठानांदेवयोनीना
मेवैवभुवनेश्वराणां ब्रह्मलोकान्तररूपेणाक्रान्तांयेषा
पिब्रह्मादिपर्यन्तानांतृणानांदेवयोनीनांसात्विकादिहृति
वेविध्येनास्थितानांपररूपेणत्रैवच्छिन्नतेयमोरिगु

श्री॰
स्क॰
२८२

णाष्टकं शुभे भुवनाष्टकमस्तीव कापालीशस्तत्र काक्ष
भं नाम भुवनं संध्यारुणसमप्रभम् मानसीभिस्तु नन
स्त्रीभिर्मेदिनाभिः समाकुलान् मानसामनोनुकूला किं
च क्षिप्तानास्तत्र पिशाचास्तु संध्यारुणसमप्रभाः दशको
टिसहस्राणि किंच तेषां तत्र निवासिनां मध्ये स्कंदेशो ना
म विक्रांतः सर्वतेषु च पिशाचेषु धीश्वरो महान् संध्या
रुणसमच्छायो वै कुमुदकुसुमाकृतिः कुंडलाभरणोपे
तहारकेयूरभूषितः किरीटी चांगदी मौली हेमचीनांबर
प्रभः परिवृतो भूतगणैः प्रमथैः पार्श्वगैस्तथा नानारूप
धरैर्दिव्यैर्दिव्याभरणभूषितैः दिव्यमाल्यानुलेपैस्तु दिव्यै
श्वर्यसमन्वितैः मौलिः शिखामणिः दिव्यमैश्वर्यपिशा
चोचितमेवाणिमाद्यष्टविधं पश्यन्नरत्नापि स्वोचितमेव
दिव्यं तं मेनवं सर्वैस्तैः परिवृतो महातेजा गणैर्विमहा
गणैः महंतो गणपस्य समहा गणो महादेवः अथ अ
तः परं प्रवक्ष्यामि रात्रसं भुवनं महत् कोकिलाक दस्र
भ्रो नीलजीमूतसन्निभं तस्मिंस्तु भुवने दिव्यैर्दिव्यैश्वर्यस
मन्वितै करालेरात्तसेशो वै जात्यंजननिभो महान् किरी
टी कुंडली हेमशोभनेन महाद्युतिः जात्यंजननिभः श्री
मान्राक्षाग्निरिव पर्वते श्रीदौ क्रिविंद्यते यस्यानपत्रभस्म
वहलेन राक्षाग्निनोपचितः अस्य च परिवाराः दश को
टिसहस्राणि मुहि नानामराक्षसाः भद्रकूजीमूत वर्ण
भा वसंत्यत्र महाप्रभाः अतः परं प्रवक्ष्यामि यालेवै भुवनं
महत् तान्नुन रमयं सर्वं दिव्यरत्नसमुज्वलम् भोगैश्वर्य
समुत्पन्नं समं नानाग्रमंडलम् तस्मिंस्तु भुवने महेसुभट

नामयत्नरा नमकांचनवर्णाभोमकूटदिविभूषितः
शतकोटिसहस्रैस्तथपत्नैरैमितविक्रमैः नैर्हितोभ्राज
नेसर्वैशर्वैःसर्वगणोरिव श्रथ श्रतःपरंप्रवक्ष्यामिगा
पर्वभुवनंमहत् पीतकोशातकीप्रख्येवेडकेस्तमम
क्रवि कोशातकीपुष्पविशेषः तस्मिंस्तभुवनेदिव्येस
रूपोनामवैश्रिये गंधर्वदेवाधिपतिर्गंधमादनसन्निभः
श्रप्रकमपुत्रानतया तमुजाम्बूनदनिभस्तरुणादित्यसम
प्रभः दिव्यगंधानुलिप्तांगोदिव्याभरणभूषितः दशको
टिसहस्रैस्तुगंधर्वैःपरिवारितः मनश्शिलाभेगनिभेर्हं
रितालनिभेस्तथा तेच सर्कानानामगंधर्वाश्चित्रमा
ल्यानुलेपनाः चित्राम्बरधराःसर्वेचित्राभरणभूषिताः त
स्मात्परतरंवक्ष्येस्थानमेकंचपार्वति वृहद्रोगमितिं
ख्यातंतन्नहर्षसर्वकामदं श्वेतगोतीरपवलशरन्कुंदे
न्दुसमप्रभम् वृहद्रोगमितिपख्यातकुनामकूर्ध्वमिमक्कू
हं तस्मिंस्तभुवनेदिव्येदिव्यासूर्यप्रणेतेभूते विभूति
सोमभगवान्महेशोभुवनेश्वरः चंद्रमंडलसंकाशोमु
क्ताहारविभूषितः शुक्लाम्बरधरःश्रीमान्शुक्लस्यनःकंचेप
नः ज्वलत्किरीटोदीप्ताभ्यांकुंडलाभ्यामलंकृतः हार
केयूरवान्चेतम्बालासीषविभूषितः भूतिजानामवै
देवाविभूताःपरमाद्भुताः किरीटिनःकुंडलिनोदिव्य
माल्यविभूषिताः दशकोटिसहस्राणिदेवाश्चैडाःप्र
कीर्तिताः तेराहूतोमहानेजाननलैरीवचंद्रमाः भूत्या
सहजत्वनाद्भूतिजाइत्युक्ताःअतःपरंतु मनोजंनामभु
वनेशारवेंदुनिभंशुभं शुक्लाभ्रकनिभंदीप्तंशुक्लाहार

श्री·
स्व·पु·
२८३

सर्वदेवसम अमृतो नाम भवनं तत्रैव इमा परमः स्थितः स्फु
टस्फटिकसंकाशश्रीमान्कृष्णाम्बरोरुहः कुण्डलेन्दी
प्तिसंकाशैः भूषितस्तत्र विराजते दिव्यगंधानुलिप्तांगो
दिव्याभरणभूषितः तत्रैव रश्मयो नाम्नारश्मिस्वरू
समप्रभाः देवा दिव्याः सोम्यास्ते तेजसा सोमतेजसमु
द्भवाः दशकोटिसहस्राणि तेषां वै सोम्यतेजसामप्र
थ अनन्तर्धनदेवेशो याणेशं भुवनं स्मृतम् तस्मिन्
भुवने दिव्ये श्रीमाणीशस्तु मितद्युतिः विश्वरूपो विश्व
गो विश्वालंकारभूषितः विश्वरूपपरैर्देवैर्विश्वात्मा
परिवारितः अमितद्युतिरित्येतन्नामा तेषां च दश
कोटिसहस्राणि विश्वानां भूरितेजसाम् परिवार्य म
हात्मानं शोभते पद्मपासने विश्वानामित्येतत्संज्ञा
नामतत्पवसर्वनामत्वात्स्वभावैः शोभते इति भु
वनविशेषणमथ ज्वाले वैवमनोज्ञं पंशोलवगो सौर
पांतरे पितामहोत्र देवश्चक्रपद्मस्य सौम्यट्टक स्फ
टिकाम्बरपत्रः श्रीमान्कुंकुमाद्याङ्गलेपनः स्फुटकपद्मे
पवीतोत्र महाहारविभूषितः दशकोटिसहस्रैस्तु वैर
विमलसमप्रभैः ज्वालैर्देवैः परिवृतः शारदाभवान्स्फुभा
न् तद्दिग्भ्यपि शान्तेरातेषु पातेरगांपर्वेते इमे वच सौम
नेच्छ वज्राणीशं ज्वालैर्वै भुवने प्रिये सापिष्ठान्देवता
मतस्मिन्नर्थैः एतानि स्वरयोनीनां स्थानान्येव प्रमाणा
न एतानि प्रमाणानि देवयोनीनां स्थानान्येव मयाख्यान्येवा
वस्थितानि यानि मानि पञ्चभिः स्थास्थानेभ्यः अवतार्योन्नजन्मा
नेष्यायतः सम्भवन्ति हि परमेशानियोगात्स्वस्त्रीयमाना

नाम्ना मायया निर्मिता निर्माणब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः
व्यंजनेनेच सर्गो हि नामरूपैरनेकधा अंशेनैव वरारोहे
व्यक्ते प्रभूनाम देहमयं स्थूलं जन्म यस्य ब्रह्मणो ब्रह्मा
ऽसौ नः सत्यलोकाधिपतिस्तस्य समंष्टिनिप्रस्यहंकार्यो
सर्गो हि सृष्टिप्रारम्भो व्यंजनेनेत्यदो विताहेति भाजस्या
त्मजन्मानं बुद्धितत्त्वगतं ब्रह्मणो ध्यायंतः परमेश्वरनि-
योगात्मायादिमाहात्म्याद्ब्रह्मांडं तन्तायंतेनेचांशांश-
माद्येणैव हृत्स्यंते सर्वान्मनाद्युत्तरेतन्ते हृत्स्यंते निकेतनं
बुद्धिगतं निजे स्थाने यंव बुद्धितत्त्वगतं देवयोन्यष्टक
मात्रमूर्त्त्याप्रस्तनभुवनहेतुनांप्रकृतमाविस्तार्थो
दित्याशयेनाह पुर्यष्टकं द्विये सार्थं श्यात्मा मंत्रे विशोधप-
येत बुद्धिपर्यंतगतं भुवनजातं शोधितो मतितन्मात्रम
नोहंकारबुद्धिरूपेण पुर्यष्टकेनं द्विये स्त्रवास्येकरूपो
स्याध्यस्थितमात्मा प्रार्थ्यातमेव मंत्रे रितिशाखि भक्ते
स्थित्याप्रतिष्ठायां यथा कर्मविभागे विनिर्मज्जेन्मलवा
मदेवादिभिः श्रोपयेद्विशोध्यतन्त इति नतत्पुष्टः पादः पत-
दुपसंहरन्मस्वदेवदारयति पंचाष्टकं मस्तनेयो हेतुबुद्धित
त्त्वमनुक्रमात् विशोध्येवं प्रयत्नेन कोपाष्टकमतः परं
विशोधयेदितित्समन्वादक्रमेण्युक्तेरयमाशयः गुह्य
यष्टकं चतुष्पंचलादिव्योमतत्त्वानगं शोधयित्वा तन्मा
त्रपंचकं सोमसूर्यवेदसरातलगलाशांवीच्छस्तनयोपो-
विशोध्याः ततः कर्मबुद्धीन्द्रियपरोधिष्ठानतन्त्रादिमौ
मांसान्मेकादशशोधयित्वाहंकारगतं पंच मंत्र्यात्मष्ट
केनतनोपि बुद्धिगतं देवयोन्यष्टकं विशोधयेत्प्रयत्नेनेति

श्री॰
स्व॰ २॰
२८४

प्रात्रुनेनाथसंपानारिनाभुवनेश्वर वागीश्वरीविमर्जे
नपर्यनेनसमास्तेनेकमंविस्तारारोहिनाननहेलामा॰
त्रेणोनंचान्मत्रनचावना क्रियाकालेसंस्तारेहुशणप्र
नौतिपवमियदंनेशोपथिनाधुहिननगतमेवकोपेश्व
राष्ट्रकेयक्षोयेनतुरिहिशनिसंवनेस्वेकवीरश्वकुनो॰
नोजननाशकः मृत्युहेनावरकाव्योमहाकोपश्वभ॰
लयः महीकोपनान्वाकोपापघण्ठापिनाकहेशणपलवि
नेमेनकोपाष्टकम्मध्यने पनेवकहृदसंयरे कोपेश्वाचेश्र
सेवनोध्मानिपिंगलमरकोपघोनेकेकवीरोवशि॰
रविदशनिनेश्वराइत्तिनामांनेवेणापिपहिनः नीलाम्ब
लदत्लाभानिनेषांवैभवमानिन पकैकमपरीवारस्को
हिदशसहस्रकम् अथ नेत्रेवननेन कोपेश्वराष्ट्रकार
धुंक्षितनेजाष्टकंमरत बलाध्यक्षेगणाध्यक्षः त्रिद
शाधिपुरांतकः सर्वरूपस्रष्टांनश्वनिमेषोमेषपवत्र
मिः परिवारेभिधीयते तेजाष्टकसमाख्यायानिमि
नमाह अग्निकद्रास्तनालेतेनेजमाकमवर्णकाः
अग्निवद्दिश्चिमावास्वि नहातेजमालानदीप्तिमयेनोपल
क्षिताः अनपवधुहिगतदीमात्मकनेजोपिण्डनृत्यर
ध्यननेजाष्टकमध्यने कर्मकारागानिविज्ञाणिनेषांवे
भवनानिन अथ अनकुंधेसमाख्यानेयोगाष्टकमन्त्र
नेमम सप्रज्ञानासंप्रज्ञानेयोगाश्चिनानायोगिनां अ॰
पिहाननायोगाष्टकम अनपवापस्वनाष्टकपेलयो॰
कुष्टनारत्नमनंनश्च अष्टकनेवकनेचवभैरवज्ञालमव

च वैषवं तथ कोमारं श्रूमं श्रीकंठमेव च रिभुनां देवाना
मिदं देवभेवमेवं ब्राह्मं भुवनं इत्यादि योगं तेन रागज्ञानं पनं
नवननवमित्यादि यावोनमसत. पनश्च योगाष्टकं यथा
ननत्ताश्च यमिति श्रीमालिनीविजये गुणो योगनिष्ठानां
श्रुदुसमन्वगुणायीः यथानेवाशामिपदमितिनवस्तभेदः
कश्चिदनन्तश्चक्रोडे तेयोगिनस्तत्रभुवनैः स्फाटिकप्रभैः न
त्रैनष्कर्म योगनिष्ठाः सुकृतपदे कर्मयोगनिष्ठाकनप
देनिर्माणा योगगनानिनपदे सुरूपाद्वययोगिमेवि
नोब्रह्मपदे वैस्नवशास्त्रोक्तयोगसेविनो ब्रह्मपदेनि
ध्यानब्रह्मचर्ययोगाः कुमारपदे स्फटिकप्रभैः सश्चैतन्व
नेरूपल्लिनाक्रोडे इति तदुर्ध्वे मंश्रीकंठवधामशैव
सिद्धान्तोपदिष्टशाक्तिसदाशिवनपुरः सरः चितत्नितिनि
रोधात्मकयोगनिष्ठानां प्राप्तिपदं तत्र शिवयोगिना
भगवता उमादेव्या योगाष्टकस्योपरिपदेशा तयोगामि
नायाभ्रुवनमाह ततः सालाद्भगवतीजगन्मातावव
स्थिता उमात्वमेया विश्वस्य विश्वस्य विश्वयोनिः स्वयंभुवा
सातादिसूक्ष्मायोगाष्टकमध्ये भगवता श्रोतावनरागा
मित्याह एवंवस्यमाणा श्रीकंठभट्टारक विषयेपिमंत्र
वंस्वयम्भुवेति सातेश्चात्परान्नग्रहायतत्रास्थितातत्मा
योगिवयोगवशादेतन्मदंशामासाव तमज्ञानमूनरति
माहुद्ध्यादिनसप्रभा महापीठमणिमयेसिंहासकग्रु
नेष्ठभ स्थानयोजनविस्तीर्णोदिव्यरत्नमालिने स्थि
नेतिशेषकिंच दिव्यकुंडलिनीदेवी महाहारविभूषिता
किंच विजयाग्रे महाभागा श्रीरिवोमम तद्रूपिणिजयावप

श्री·
स्व·द·
२८५

285

ग्रगर्भाभासर्वालंकारभूषिता नेत्राचपद्मपत्राली हार
केयूरभूषिता सर्वाभरणविशोभितानंदा च मनोहरा
परिवार्यतां प्रतीहार्यः सर्वतः समुपस्थिता श्रीदेवेति ए
वं लक्ष्मीरूपेणार्थः सर्वतोऽतिचतुरस्रम् किंच त्रिंश
त्कोटिसहस्राणि त्रिंशत्कोटिशतानि च मानस्यादिव्या
नार्यस्तास्तां सदा पर्युपासते नातिलोकोत्तराः त्रिंश
त्कोटिनियुतदेवानां हन्तयक्षादेशा किंच विमानकोटि
रेकावरुद्धाणां भूरितेजसाम् तत्रास्तिते च विमानस्था
रुद्रास्तदातपनपरायणवेतिष्ठन्ता ॐमाइतिसमाख्या
ता किंच वैमानाइतितेनपांविगतोमानस्त्रीरेद्वियादि
विषयाभिमानोयस्याः सा विमाना भगवतीश्रमीवेमा॰
नाः एतेहि उपासते तत्तोदेवीमानतरेननयाइव नवतत्रा
सो केवलमनुग्रहपरास्थिता यावत् साधनीयांशडम
ध्येन मयासार्धं वशानते अनुग्रहाख्यलोकानाप्राडभू॰
नासनातनी सनातनीनित्यं पुंसांमनुग्रहांसंप्रपंचना
ख्यानानामकृतिरूपाप्राडुर्भूताव्यक्तिकृतेनार्थः मया॰
सार्धमिति वस्माणाश्रीकंठावताराणा कैलासवासिना
मयासहेत्यर्थः प्रतिकल्पनानानामभेदेन देव्यावतीर्ण
स्यादृ कल्पे सर्वेजगन्मानाजगद्धात्रिष्ठितीयके तृतीये
शाम्भवीनाम चतुर्थे विश्वरूपिणी पंचमे नंदिनीनाम
षष्ठेचैव गणाम्बिका विभूतिसप्तमेकल्पे सभूतिश्चा
ष्टमेतथा आनंदानवमेकल्पेदशमेवामलोचना एका
दशेवरारोहाद्वादशेचसमंगला कल्पत्रयोदशेरविम
लानन्दरोहला कल्पेचतुर्दशेदेवप्रन्नेलानाम कीर्ति

ना भूतमानानां पंचदशे षोडशे चतुर्थीमासस्तनासहस्रया
रासप्तदशे समतो वाष्टादशे पुनः पुरः कल्पे भाविमानेनच
तुर्दशमन्वंतरं आलदिनेयदं नेकालाग्निलगहदतितन्व
प्रथमद्वितीयायांगां दिकल्पक्रमेणानेनमाम स्वयंभेदेनलो
कानुग्रहार्थेमवतीर्णां प्रसंनावानिःसंख्येयराकल्पगत
तन्नरवनारकीर्णनेनापरिसंख्येनकेवलमस्मिन्नन्नम
नेचातावष्टमनेकल्पेरत्नसघ्डहितासभा प्रत्यणास्त्व
तषानिर्दितन्याम्यातषेयोमनुप्रजापतिस्तस्यकल्पेऽ
तिउदयेपनकल्पेसमंपिविप्रथमेमन्वंतरात्मनिभोग
नेलोकानुग्रहार्थेदत्तप्रजापतिदुहितुरूपेणावतीर्णाभा
वः ३ त्यर्थः प्रवतीर्याच प्रवमानाश्चदत्तस्यांतन्वेतज
हस्रनः पतनयरागोप्रसिद्धमेवततस्येव प्रमांकलांत
वेदस्य पुनरागएयसंस्थिताः महेश्वरानुरागाच्छिरस्यास
मात्योविश्वाप्यापिकांवेदकलासाहस्र्येतिपवमपिज
गदनुग्रहप्रयोजनेनैवदेवीश्रयपरमेश्वरनिहताश्रि
तेनयुनर्हिमवमाराज्यदेवतादुहितानामनः कृतानं
देविमानत्याह्यतांगृहीता प्रहूतं तस्मा उपपरमतुङ्गप्रम
मोभतोरंपुनः प्राप्यजातास्यजकहडाख्यिये मामितिपरम
महेश्वरमेवस्थानंप्राप्तहीनकैलासवासिमूर्तिम् श्रंगो
शेहतोनिश्रंगाकृहावासार्थभागागतानदिव्यम् कैलास
निलयस्थाहं त्वयासार्धं वरानने भक्तदृशाचसम तंत
न्ववीमभागस्यश्रनश्चनवहत्याविवाकनिदशायामपि
मतोवैनविनाप्यमे न केवलमस्मिन्कल्पेनतेमर्त्वरी
रार्धवत्त्वेनगानत्वेनास्थितासियावत् दत्ताधरेपुनर्मा

श्री॰
स्व॰ र॰
२८९

286

धर्मे न केवलमस्मिन्कल्पे तत्त्वे सञ्छरीरं वद्धत्वेन गगन
त्वेन स्थितासि यावत् इत्यर्थः पुनर्जाता रुद्रकालीति
नामतः पुनरिति अन्यस्मिन्दक्षयज्ञे दक्षप्रजापतिकन्या
रोधनप्रकल्पान्तात् तदन्तर्गृहार्धभट्टकालीत्वेन सवि
तारावसम्भवः इत्यर्थः तदित्थं पर इवैव त्वं एकान्ते स्था॰
शभिवक्ताः अद्वितीयरूपासती इत्यपरां त्रिंशद्धि॰
निस्रूमा इत्युक्तेनानाविधापरां मूर्त्तिं रूपां त्वमीशा दिति
परमेश्वरस्यान्तं आदेव जगदन्तं सहृदयेश्वेपा इत्युमा॰
स्थितापुनः अथ चैकाननामास्यदेवतात्वनाप्यवतीम
र्थः किं च इदं च तद्देशं प्राप्य द्वापरे विस्मृता सदा सनि
घस्य वधाताय तत्कलाकृष्णपिंगला वर्तमानेन चतुर्थ
गगमे द्वापरे श्रीभट्ट इदं च नर्तोगं प्राप्य द्वापरे विस्मृता॰
महा महिषस्य वधार्थाय उत्कलाकृष्णपिंगला वर्तमा
ने चतुर्युगगते द्वापरे श्रीभट्टकाली पुरतिरूपितनीला
विस्मृता राधितामती तेनैव भ्रान्तभूतेन सहमहिषासुर
वधार्थापावनी तां किं च कामारूपिणी निडगेति विविधे
नामपर्यायैः मनुष्याणां तत्त्वभक्तानां वरदाभक्तवत्सला ए
वमेवावतीर्णासि विंध्यपर्वतमर्पन्ति विविधेर्नामपर्या
यैरिति विंध्यवासिनी भ्रमरवासिनीत्यादिनामभेदैः
केनमस्यहृष्टिमध्यवर्तिनो पत्यं कान्यकुब्जस्य कृष्णाव॰
नाराघपुरुषस्यापत्यं विस्त्रोभंगिनी कात्यायनी शुः शेवन
गमातेजपपश्चदानतपोभिरपि प्राप्यते किं तभोक्तश्शा
लिभिरवासाध्यने इति साउगांसाच विंध्यस्य मध्य एव
मवाचनीतानेन कल्पप्रारम्भापव कुमारीद्वीपगतविध

पर्वतशिरसि भक्त्यानुग्रहार्थमवतीर्णांसिश्रयेस्तनी
म् अनन्तऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि भुवनं वरवर्णिनि सुचार्विति·
नविख्यातं सहस्रादित्यकांतिमत् कैलासशिखरा·
कारं शुद्धस्फटिकसप्रभम् महाविमानकोटीभिरावृतं
चक्रवर्तिना चक्रवर्तिनो मंडेश्वराषवग्रहार्थमेवाकु
लिपरिग्रहेणाज्ञावतीर्णाः तस्मिंस्तु भुवने दिव्ये सर्वको
टिसमद्युतिः सहस्रबाहुवरणास्सहस्रवदनोत्तमाः
उमापतिर्जगन्नाथस्सर्वानुग्रहकृद्धरः तस्य च भगव
तो विश्वभोक्तुः भोगस्थाने समस्तं वैन तस्य वामभागतः
वामभागगतो वामदेहार्धमाश्रितमनत्रैवस्थिते समस्तं
भोगस्थानं मशेषभोग्यपभोगात्मनयावाममर्धं दति
णां न भोक्तृरूपामेवार्धमेवं च भोक्तृभोगात्मकविश्व·
शरीरे तस्य भगवाननन्तपञ्चसहस्रवाहुवरणादिरूप किं
वाग्रम् शतयोजनविस्तीर्णे नानारत्नविभूषिते दि·
व्यास्तरणसंछन्ने प्रादित्यशतमंडले आसने परमेद
धेरत्नपद्मविचित्रिते उपविष्टो महातेजा हेषभेरपभिवे
तः हेमवीनाम्बरधरो हारकेयूरभूषितः पार्श्वन्यस्तप्रदी
प्रव सूर्यमंडलसन्निभे स्फुरन्मयूखविमुद्धातेजोउलेरश्मि
सेऊले मम मुखोमस्तकप्रभारश्मयस्तस्युः किं च पा
रयेमकुटं मूर्ध्नि दिव्यरत्नविचित्रितम् देदीप्यमानम
नुग्रं कैलासशिखरोपमम् प्रलम्बोस्य महाहारः प्रभा
वाट्टश्मिसंकुलः गांगो हिमवतः शृंगान्पतितो निर्कर्स
यथा किं च त्रिंशत्कोटिसहस्रेस्तु त्रिंशत्कोटिशतेस्तथा
मूर्तिभिर्जटिभिः स्तनैर्दिव्याभरणभूषितैः नानारूप·

श्री॰
स्व॰ र॰
२८७

287

यैरेकैर्हैलोभूतगणैस्तथा दिव्याभिर्मानसीभिश्चना
रीभिः परिवारितैः विमानशतकोटिभिरावृतैः सर्वपर्वा
ने स्वन्यश्च मातरः सम्यक् पिण्डेनानालंकारभूषिताः
परिवार्य महात्मानं समंतात्पर्यवस्थिताः तत्र दिग्विभाग
नात्र ब्राह्मी कमलपत्राभा दिव्याभरणभूषिता अग्रे
यां दिशि देवेशि स्थिता वै श्रीशिवापरा शंखगोक्षीरसं
काशा नेशान्यां नवयौवने माहेश्वरी महातेजास्त्रिशू
लेश्वरधारिणी ता कौमारी पद्मगर्भाभा हारकेयूरभूषिता
दक्षिणनैरृत्यां देवेशि कामिनी पद्मपाणिता दक्षिणस्यां
दिशि तत्र सा उपास्ते परमेश्वरम् वैष्णवी नित्यं विश्वेना
शिवेन परमात्मना शिवेन वै पिहिता सर्वीर्यरक्षाणता॰
नतविष्णुनाम्रतनतसेनच्छाक्रंशापिहितताद्देववि
सत्वम् नीलनीमनस्संकाशा सर्वाभरणभूषिता वा
रुण्यां दिशि देवेशि वाराही पद्मपाणिता शंखकुंदे
धवला हारकुंडलमंडिता ऐंद्र्यां दिशि च सा देवी इन्द्रा
णी पद्मपाणिता कराली वदना रौद्रा सर्वाभरणभूषि
ता नैऋत्यां दिशि चामुंडा उपास्ते परमेश्वरम् एताः सम
वे योगीश्वरीयस्यापता प्रपंचाः यदृत्य निनपावेसम
या भवेनार्थः एवमेवं मातृकाभैरवं देवं सर्वगणाग्र
जे चेत भैरवीकोटिना प्रजामान् वर्गी प्रणजपेत इत्ये
न ख्याख्यानावसरे इदं देवेगृहान सोरणापोजनाद॰
शिनपताश्वरेख्याः नन्जेतिहितारदेवं सर्वाभावसम॰
नितम् सर्वाभावेनसर्वंसर्विकायांतवैदिश्वसमनित

समेदव्याख्यापि ह्यात्मभूतं तं न दिर्थं सततं ते परमेश्वरानुगा-
ताः प्रत्येताः श्रेयो नमानं घं लोकत्रत्वाणां चावतारिताः
ग्रन्थानां वर्धार्थायमान्वयाणां हितायच हितमनुग्र
हः चशहृत्तशह्यार्थेक्यमवतारितां इत्याह उपलमा
महायोर्थत्वाणांलोकपारिणाणां प्रजाहितकारिणां
किंच कृते श्चैववर्धार्थोयमयापि नवतारिताः मायापी
तिप्रभृतासतांनंतत्रत्वं वर्णं यत्नमेनापि शाह्यार्थः नवे
तदाकृतिमदेवासौ तानिकें रूपमिति तेनाः स्वच्छेदः
त्वपराख्यात्माः परंव्योम्नि व्यवस्थिताः परे व्योमात्मना
यामनत्रापरबोधपरस्वरूपविभेदेनेव स्थिताः स्वच्छंदे
पर्युपासीनाः परापरविभागानः नित्यं स्थित इति शेषः प
रे स्वच्छंदविद्धैरवं परेणानंदविभिन्नरूपेणापरं तं तदु
मापतिरूपं प्रतेनेवमुक्तेन विभागेनैवचायमुमाप
तिरूपं परभैरवस्याकारसारः पवेत्येतेनैवाशयेनाप्यादि
सूत्रे भैरवपदमस्याभियुक्तमेवव्याकारिपरभैरवम
तासारनाउमापतिभैरवं इत्युक्त इत्यमानरः परशक्ति
प्रपंचव्याप्तिस्यपा इत्याह नमेवसमस्तयाभूतानामरूप
विपर्ययैः एवं सभगवान्देवोमातृभिः परिवारितः श्रु
त्तौपरमयालत्मानतत्त्वस्याद्योनपंचजगा॥ यरातस्यौ-
ज्ञानदीप्तिमयीउमादेवीनयासहेतत्स्थानमैवसमयाः
स्थितानामनुमापतिदेहाविभिन्नस्वरूपाकिंमहेश्वरोन
पवेतत्स्वाभिप्रायाणव त्रसेपरितःयाचष्टे मत्सेपरता
पापीमतः तत्स्वरहस्यागोभुवनस्यापरितःपापीमत
त्रुस्येतउमापत्ताभिनस्पवत्समाणागणानतनिखस्पश्री

श्री·
स्व·टी·
२८८

श्रीकंठस्य समंधिन्यष्टौ मूर्तयो मूर्तीश्वराः तथा चेति ने
नैव श्रीकंठाभिन्नेन प्रकारेणावस्थितांस्तानाह शर्वो भव
श्च भगवान्पशुपतिस्तथा ईशानश्चैव भीमश्च महादे
वोग्र एव च वस्मात्तात्पृष्टान्समारभ्य ईशानादनंतरं रुद्र
पर्यायः महादेवेन सहितः उग्र इति समासः एवंना
मनिर्दिष्टाभिः एतानि क्रमेण शर्वो मूर्तिभिः सृष्टिश्च
नमस भगवानुमापतिरभिरेताभिरष्टाभिर्मूर्तिभिरि
र्येतेन मूर्तीश्वरा एकेन परापरादिभेदेन सर्वं सृष्ट्याप
रपदमध्यस्थितो भगवतो निजशक्तिचक्रात्मना सर्वा॰
मिनिसकल सकलप्रभावभूतेन मायादिरूपावस्माणा
कलादिरूपा सृष्टिस्तन्मामिश्रकस्मस्सकल सकलस्य सृष्टिकृ
न्नानामर्येस्थितो भगवानुमापतिरेव तस्मात्तदा
ष्टापरापरभेदेन तत्र तत्रावस्थितं करोति का सा सृष्टि
रित्याह भूमिरापोनलो वायुराकाशं सूर्यमेव च सोम
श्च यजमानश्चम्यष्टौ सृष्टिरियं स्मृता एतदष्टकं सकल
सकलपरभेदेन तत्र तत्रावस्थितं ममतथ्येनेषा मयात्तु गो
दीतायो विंद्वादिपदे पृथिव्यादिस्वरूपं सर्वं दर्शितं स
र्यं स्मावपिकरणाशक्तिरूपानदाश्रयत्वेनैव यजमा
नः प्रमानेतिसर्वाधनिष्ठितमिवैनेन एवमेते मूर्ती
श्वराः सर्वात्मनान्नेतेतस्मिन्नम्यैकाशनस्थितः न॰
स्मिन्निनिवृद्दिनमगतेममूर्ताशावेशास्त्रेतिनन्मा
गावरणोत्रस्लाणोनरेव उपसंहारं भगवाभगवानुमा
पतेर्योलनोमपंवद्यामिस्तोदशैयनि एवमस्मिन्निस्थि॰
नोदेवो ब्रह्मलोकोर्धनस्तथा मेरोश्चमर्पनीशानः पा

गाएकमशेषने श्रीकंठइतिनाम्ना कैलासनिलयस्त
स्था शर्वाद्याभिस्तनुभिरष्टाभिर्व्याप्यतिष्ठति त्रसि
त्रिनि स्वचारभुवनेब्रह्मलोकोर्ध्वतारइतिरुद्रलोकेमे
रोमूर्ध्निज्योतिष्कशिखरेस्थानंतरमेवभगवतो
गाएकमिशपते नत्नतद्न्यकिंचिनयाश्रीकंठाइतिना
म्नामेकैलासनिलयस्योमापतिरयमेवसर्वाद्याभिष्ट
मूर्तीश्वरमूर्तीभिस्तत्रतत्रजनस्थलसत्तादिविशेष्या
प्यतदेकामेनावस्थितामिरयमवस्थितइति एवंव
व्याप्रियंसर्वैकसेवपरमेश्वरसेतियावदेतदेका
दशेस्वनरांस्फुटीभविष्यति एषामतेउमापतिभव
नमूयपतिस्थानमितमाह येनमाहेश्वरंयोगेसगुणे
पशुपासते भक्त्यावब्रह्मलिंचवर्णेणासप्तेनवदमेनच दृ
ष्टादेहस्थमात्मानंतत्रयांतिमनीषिणः माहेश्वर
शास्त्रनिरूपितंसनत्कुमारिनिएतात्मासगुणेनतत्त्वा
नक्रियादिशक्तिस्फारसमावेशरूपंपरयागंपरिते
दीर्घकालेनेरंतर्यसंकारेरूपासतेमेवंतेदेहसंने
नवनवह्निनरूपमात्मानंत्ताकारंरूपंसहभावमा
नाकृत्यात्रयांतीत्युमापतिपदंमाशुज्यदिनाप्राप्नुवं
ति एतत्रचभक्तिर्मुख्येकरणंमत्पब्रह्मचर्यंयमस्त्र
थानभूतेदमइंद्रियजयःइत्यंवयोगस्यास्यसगुणा
नमेवव्याख्यातकृतेनचसगुणाशाभवयोगप्राप्यमेन
त्वदेयावत्दृष्टावमेइलेनस्यभक्त्यावपरयाभूलाम
मूर्त्तदेहेनायनात्मानमतत्रयांतिमनीषिणः तमेवस
मापतिःमंडलमितितिरप्रिकरणंयागेदृष्टांतदर्शे

श्री
स·द·
२८९

नान्तमयरीतांशाप्यनन्त्यावमन्ते दैतानन्तमायतिवे
वैकायार्माधिके देवते निविष्टास्यतन्त्रे वार्थप्रयतवि
नाः सर्ववस्तासृज्यदिनेनमदेशाप्रवे तिमनीषिणाः पर
मेश्वरशास्त्रसमस्ततुस्थयः अथ तेषां चैवोपरिष्टात्स
शिवाद्वादशस्थिताः सष्टशिवा आहातिमतेपि शिवै
कश्चाम्यात्मसर्गसार्वेशाभिरूपास्तेच वामोभीमस्तथेश
श्च शिवः शर्वस्तथैवच विद्यानामपि पञ्चैव एकवीरः
प्रचंडश्चतत ईशानश्चाप्युमाभर्ता अजेशो नंतएवच
तथा एकशिवश्चैव सदाशिवाद्वादशस्थिताः एषांध्या
नायरूपमाह सर्वेऽर्कसमसंकाशास्सूर्यकोटिसमप्र
भाः भुवनेषु विविधेषु शंखाकारेषु संस्थिताः स्त्री
स्वरागानपि एतद्वपुःशिव्याह त्रिनेत्रमेवतिकेवर
नोक्तमथ अतऊर्ध्वं वीरभद्रो मेडलाधिपतिः प्रभुः
वस्यमानास महादेवादिमंडलेश्वराष्टकस्याधिपतिः
अस्मैववासौपरामन्निर्यपूर्वं स्वेनादिमध्येनतडपतिचो
नः अतएवायं प्रभृतिन्यर्थः अतश्चैव ध्यानादिपरि
निहितो यस्मः तत्रानुज्ञमनमाप्यनेनैवमहमेदते
अथ अतऊर्ध्वं महादेवि महादेवाष्टके विज्ञः महादेवो
महातेजा वामदेवभवोद्भवो एकपिंगलगोशानोभु
वनेशापुरःसराः अंगुष्ठमात्रसहितामहादेवाष्टकेस्थि
वः एतेच मायाजनविनिर्मुक्ताः परमेशानसम्पन्नाः
परमेशानसम्पन्नाः इति तेज्ञावतारपटलादर्शिन
नोक्तपारम्पर्येणागतेन भट्टारकमल्लिनाथपरमेश्वरेण
नगृहीताः अतस्वमाम प्रबोधप्रकर्षात्मायागर्भोपि

कारितेपि मायांतर्निर्विष्टकोऽस्त्वनुग्रहं पतेचा परेशाद्भूपेतो
होष्काः मंडलेश्वराः परेशाद्भूपेशान कालानलेभविष्यति ते
नश्रीरुद्रवंशा हेमहातेजः प्रभृतयो मंडलेशानस्त्रज्ञकाः
मायान्तेस्थिमारम्भकाइनिष्कियाभेदस्तु पसंहरति
उद्दिनते समासेन भुवनेशाधयो दिताः देवयोनिको
यतेजयोगाम्नर्मा एकानि पंचेति चतारिंशयोगाष्टको
परिग्रहरोपं श्रीकंठं च भुवनं ततः सशिवद्वादशकमहा
देवाष्टकं चेति हाषष्टिरत्र भुवनान्युक्तानीति विततायां
मिह भुवनदीक्षायां सर्वाणि शोध्यानीत्युक्तं मायातत्त्व
स्योपनप्रकारस्यपंचमे पटले निर्णीतः अथ्योर्ध्वं गुणा
नां तेन गुणसाम्यात्मनः प्रकृतितत्त्वात्मनो गुणोत्कर्षात्मा
नं तत्त्वविलक्षणामनपवर्ग्धि रितिविलक्षणाव्यपदेशं बो
जायपि कोऽऽरूपं कथं कार्यं जायते यावतु क्तेन माशा
ये किं विशेषस्यात्मतमध्ये गुणान्तरं प्रकृतितत्त्वादनति
भिन्नव्यपदेशं न जायते इत्याशयेनेह गुणतत्त्वं तत्त्वां
तरतया न दर्शितं श्रीमालिनीविजयादौ तु किं विशेषमा
श्रित्य यो रवतु क्लिनायामिव बीजाभिधानवद्गुणव्यपदे
शस्यानिष्टतन्गुणानन्ते प्रकृतितत्त्वाभेदोनेवोक्तं संविम
भुवनदीक्षा प्रतिपादनाशयेनोद्धृतविततया भावन
विधिप्रतिपादितस्य प्रकृततत्त्वात्मकृतितत्त्वाद्भेदनगु
णानन्ते दर्शितमिति नागमविसंवादः शंकनीयः यत्रो
नडुणानतत्त्वम् नाभिश्रेवध्यवस्थितं गुरुरूपं किरथं दिव्योर
विमितिप्रभावातिशयं योगानस्य गुणोवनेतरितं स्थितं
सत्वादिभूमिकामयविशिष्टमित्यर्थः तत्र प्रथमान्तं अष्टः ।

२१

श्री॰
स्व॰द॰
२५॰

290

क्तिरूपरिष्टाच्चवाग्यिना नमोगणोर्धमपिथ्योद्विनयर्थः न
दत्र तेषांनामानिकथ्यंतेयथावद्दत्रपूर्वशः तेषामिति
पंक्तिनिष्ठानांगणानां शिवः प्रभर्वामदेवश्चंडश्चैवप्र
तापवान् प्रल्हादश्चात्मनोभीमः करालः पिंगलस्तथा
महेशोदितिनश्चैवप्रेतोदोदत्तएवच कमेवरश्चविख्या
नस्तथाचैवकटःकटाः ऋग्मुहूर्तोचनारीशः श्वेतश्र
ग्वेदएवच यजुर्वेदः सामवेदः नथर्वसः शिवस्तथा विरू
पानस्तथामेघोविश्वेनारायणस्तथा गंगोदतोयमेमा
लीगहनेशश्चपांडुनः प्रथमापंक्तिरुद्दिष्टास्तदेशो त्रिंश
नाम्नता रानसोचोपरिष्टात द्वितीयापंक्तिरुच्यते श्रृंको
दासग्नदासमश्चलोकाख्याः सर्पएवच महेशश्चपकपादश्च
गृध्रश्चैवशिवेश्वरः गौतमश्चैवयोगज्ञोदधिवाहुस्तथा
परः ऋषभश्चैवगोकर्णोदेवश्चैवगहेश्वरः गुहेशानश्च
खंडीवजटीमालीनथाग्रकः भगश्चिखीनथाम्नीम
गनिश्चस्तपालनः प्रहर्तासोउडकश्चलांगलिश्चित्रि दि
णिकः भावनश्चनथाभव्यो लकुलेशस्तथापरः त्रिश
हन्तासमाख्याताः द्वितीयापंक्तिरुनमाश्रय मनस्पवो
परिष्टानतृतीयापंक्तिरुच्यते देवोकगणादीर्घवाहुरि
तिभ तिश्चस्याणकः सद्योजातस्तथाकराग्निघाणमुख
श्वननः चक्रपाणिश्चकंदानस्तर्पनारीशएवच कण
लीभर्भवश्चैववषट्कारस्तथैवच नोषट्कारस्तथास्त
हासंवर्तकश्चभस्मशः कामनाशनएवच मथावपरिकी
तिनः एकविंशतिरुद्दानपंक्तिरेषानृतीयिका एवमेते
अशीतिरुद्रकवोमाहेश्वरेगणगणानभोगप्राप्तिकामा

नोनन्तबुद्धिज्ञानयोगप्रवृत्ताः परमेश्वराज्ञयानयाकं विका
लेनियोजितास्तत्र क्रीडंतीति तदाह ज्ञानयोगबलोपेताः क्री
डन्ते दिक्षिकोनमाः तत्तमपदेन गुणेन तत्त्वावस्थितावेपि
नेषां तद्रुपरक्ता नामस्याह अत एव तत्र क्रीडंतीति वित
रवहुगोर्वद्राः यतः संसारपाशनिर्मुक्ताः मलकर्दम
मायीयमलहीणाजीवन्मुक्तिरित्यर्थः किंच महामो
हविवर्जिताः महामोहोद्याप्यातिरूपामायातहिमुक्ताः
अत एव शुद्धविद्योदयादेते विनेयागेरवः सर्वे शुद्धस्फटि
कनिर्मलाः सर्वतः सर्वगाश्चैव लोकानुग्रहकारकाः
विनेयादिवेन संसारपाशनिर्मुक्तत्वमुक्त्वामाहेश्वरज्ञा
नयोगसिद्धत्वमेषां मनोगुणानन्ताः स्वदभ्रमायत्नांस्येप
तज्ज्वलद्यैहेतत्क स्थिरयोनिनंतरसदेवकेवलमेषांनाव
ह्णोगालिप्सत्वनाशयेनतावन्द्दशापकानां परमेश्वर
योगात्तत्रावस्थानमेतत्त्वेषाम् गजाकारागोणादिकानि
सर्वेषां भुवनानिति एवं वीरभद्रनिकेतत्रभद्रकाल्या
लयास्तथा त्रयोदशभिरितिनिर्ग्रेश्येनमुक्तादिभुवनानां
कादशभद्रकालीवीरभद्रभुवनाभ्यांमह त्रयोदशसंक
लितानियमनः अतोभुवनैकरूपतोभिन्नभिन्नतेक्तया
न्मानिभुवनानि वीरभद्रभुवनोर्ध्वगतान्यष्टौ वंतितो
द्धृष्टमात्रप्रमाणानि तद्भवनान्यमूनि गुणानन्तानां तमसं
कलितानि कृष्णाश्च संकलय्य विनमाह बुद्धे प्रकृतिपर्यंतेये
कृष्णास्तानि बोधये बुद्धेरिति बुद्धे एवं ये मेकलय्य विनम
वशिष्टास्तानि निरोधकिमवधीन्माह प्रकृतिपर्यंते प्रकृ
तिपर्यंतेयत्र सप्रकृतिपर्यंतो गुणानन्तेनतत्त्वतदृवलोभी

श्री·
स्व·उ·
२९१

त्पर्शः नाक्रष्टभुवनसंकालनयासंकलयति शतरुद्रं
समकं च भुवनानीवरणानि तत्र जलावरणेशस्यांगुष्ठ
मात्रस्याष्टभ्यः अधः श्रियस्मरमनागुह्याष्टकस्येति अधो
दशभुवनानि २ ततः शिवाग्रे अतिगुह्याष्टकस्यवा
मेशस्य गुह्यातिगुह्याष्टकस्याशास्य.... पवित्राष्ट
कस्य ३ ततः शार्वादिमूर्तीशाधिकाधिष्ठितानि तन्मात्र
स्पर्शसोममंडलानि पंच ५ ततोहंकारेशस्य तत्स्था
णाष्टकस्याष्ट ८ द्वितीयदंते द्वादशभिर्भुवनानि १२ बु
द्धावपि एवं कर्मोत्पाद्यादिः गुणानत्ने यशानि रित्येत
ष्ठेत द्वयं समाधिकं समाधिकं भवति किं चात्रैव अंतर्भू
ताः स्थिताश्चान्येये तेनो कावरणतत्वे विपर्ययाशक्ति
तुष्टिसिद्ध्यादिभुवनगताये द्वहंतत्रेयुरुद्राउक्तास्तै
वोतभूतत्वात् यगीहंतोकाः अथ गुणानामधि
ष्ठातत्प्रधाने परिकीर्तिते प्रधीयते त्रिगुणांते विश्वमि
तिप्रधाने तत्रयो साक्षिताः कृताः स्तान् कथयामि समा
स्ततः क्रोधेश्वरश्चसंवर्तो ज्योतिः पिंगलसूरहकः पंचा
तकेकवीरौ च शिखेदसहितेश्वराः शिखेदसहितात्र
ष्टवेते प्रधानतत्वगतानां ईश्वररुद्राः तत्पार्श्वे तयते तत्वेतत्र
हते रुद्रा महादेवी यो प्रकीर्तिताः ३२ तिक्रमात् तत्पार्श्वे
अस्य प्रधानतत्वस्य किं स्वरूपमित्याह गुणानां यावा
गाकाष्ठान्त प्रधानमिहरूपते परकाष्ठाश्चविभागाव
स्या अथ अतपुरुषतत्वेन भुवनानि निवापमे अनशति
दाभामत्वं पद्मरूपतनेतत्र संकोशांशाश्रयानि भुवना

नविन्माग्राग्रवणितस्यनिर्विकारत्वानेत्रालावत् ग्रम्भाव
सलिला हृष्टिसार्येननारपा स्तनाराचमनेत्रावकुमारी
चननतपरम् उत्तमाम्भूमिकाचैवनहयोशवकौमिना
स्तथा नाराचैवसतारावनारयंतीप्रमोदिका प्रमुदिता
मोदमानाचारमकायचराननथा सदाप्रमुदिकाचैवसि
द्धएकमुदाहृतमासासुवेशास्ते नदिनवकंसिद्धएकं
चयत्वमयमेवंबुद्धिपर्मतयागणिनेनदिहसंक्रचित
वित्स्वभावस्यकलादिकंशकाविवेकिनःप्रकषस्यभो
क्तारत्वारकेननपुंसिदशिमात्रस्वभावेग्रभोक्तृत्वप्रा
दिवरूपोपितस्यभोगस्यकथंचिदपिसम्भवोनहिहिमा
न्यानंदेवदनेप्रतिविम्बितेसतितिष्येनानुभवलक्षणोभो
गेगैणापिहत्वासम्भवमतः सर्वोपभोगानकर्तृपुत्रमि
पारमार्थिनोकरिष्यतिवाटिनइनितचैव नसोदिप्रल
यमध्यवोधुकइलेवोग्रंथे नत्रग्रध्यात्मिकाग्रनसंप्रकृ
त्युपादानकालभागाग्याः पंचविषयोपरमनेजयपरा
नासंतयविद्यातैः रितितथाकृ हस्रहो ध्यपनेद्भुःखे
विचातत्रयं स्वहत्यामिदोनेचमित्रपोषोननियाः संखे
प्रत्तवेदुःखायः संतोषः स्तुष्टिरतुसंदीयोपापीयधोमि
द्धिरिति गुरुभिर्लतितास्तु हयमिद्धपस्त्रोकाः नामा
मम्भादिकास्ताराघाघापिदेवतापतन्नामस्तुभवने
युक्तिपताइहनिवृपितासिंच पारमेशमितयोगक्रम
साधेयदर्शिमात्रपरूपमेस्यपनदपेननाम देवता
युकापिहितमत्रैवगुरूतनेप्रोक्तनीत्याग्रपायकनया
स्थितनिन्याह ग्रणिमालविमरचैवमहिमाप्रामिरेवच

प्राकाम्यं चनवेशित्वं वशित्वं यदुदाहृतं नत्रकामावसा
यित्वं मणिमायष्टकं स्मृतं अणिमा शरीरस्य सूक्ष्मत्वमतः का
रोसामर्थ्यं लघिमार्थं लवत्वाच वेस्यादनसातत्वं महि
मा महत्वो स्यादशक्तिर्नाप्राप्तिः संकल्पमात्राज्ञानत्वे हे॰
शावाप्तिः प्राकाम्यमेकस्यैव युगपन्नानाशरीरकरणे
शक्तनाईश्वित्वमैश्वर्यं वशित्वं भूनवशीकारः यत्रका
मावसायित्वं संकल्पमात्राद्देशकालस्वभावव्यवहित
वस्तुनिश्चयः भोग्यसामान्यगुणत्रयभोक्तृतात्वं सोपि
तन्नगाळापायोगात्हत्वं देववत् अतोर्ध्वं गुरुशिष्या
भ्यां पंक्तिच्चयमनःस्थाप श्रनरतिसोकाणिमायष्टका
हर्धंन`` सनकरी हरण्यकन्नः कपिशकाशपवच स
नत्कुमारगौतमवसिष्ठशकाः कश्यपोनामकेतस्य
गालवोभौतिकास्तस्या शाकल्यस्तसमाख्यानोतुर्वी
सपरमर्षयः वाल्मीकिश्चगुरुस्त्रेष्ठाः सपराशरगालवः
पिप्पलादरश्चसौमित्रोवासुपुत्रोभद्दंतकः मलवावक्रो॰
माडुक्कोपतेरि मस्कार्यादिभद्दानाना टष्टटष्टस्वाकारि
नः द्वाविंशतिगुरुवराः प्रथमापंक्तिरिष्यते एतेचस्वं
वदनग्राह्यगामेवतत्पदप्राप्तिर्दैववनेनेश्वरेश्वैयत
त्पदावस्थितिर्जयः कृताः यदुक्तं श्रीमालिनीविजये
मयाप्येतत्पुराप्रोक्तं कपिलायमहात्मने इति हष्टमेत
त्पदप्राप्युचितोपायमादिकमहष्टचेतत्पराव्याप्त्यात्मकं
वदं निपनेच द्वाविंशतिगुरुवपव नहृर्धं नरजसस्पर्श
प्रथापायंकोसिष्य`` वर्णीप्रतिपादयितुमाह नकुश
विगाविंकुश्रमनिस्तात्पलक्ष्यैवच पादाग्रपोष्टरीबे

ख्रहोनाजागरएवच अगात्स्यावसथोमस्त्रनपाध्यायस्त्रा
कौर्त्तिनः अक्रोभृगंवेगिरारामोजमदग्निषनोधगः स्त्र
ल ``` वालखिल्योमन ``` अनिकौर्त्तितः वज्रात्रयोवि
अष्टस्त्रशिवस्त्रूरुस्यांतगः वह्निनामसहितोभामः इत्येतो
ड्रावववयगुणासहितोगिराइत्येनावपिड्डोरामोजमदग्नि
स्तनपकपव उपाध्यायाइत्येतन्नामाइत्येतेउपाध्याइति
नसहदस्यमाणासंख्योविज्ञातोयनेस्त्यादिर्थम् जक्राद्दिवा
रूपर्यंतद्वितीयापंक्तिरिष्यते अथ सवसंस्पर्शवनाम
पिभूमावार हरोऽहेश्वनोदक्षअमरेशास्वनर्थकः कृ
त्तिपिंगेशरुद्रअइंद्रजिह्वषकःशिवः यमकृरस्त्रवि
ख्यानोगंगाधरउमापतिः भूतेश्वरःकपालेशःशंक
रश्चतथैवच अर्धनारीश्वरश्चैवपिंगलश्चतथापरः म
लाकालश्चसंवनोमंडलोतेकवीरकः तथावान्यश्च
विख्यातोभारभूतेश्वरोध्रुवः कृत्तिपिंगेशरुद्रपकपव
वृषकःशिवःश्रेयोत्तूपइत्याकेकपव यमइत्यस्यविशे
षणाकृरोविख्यातइतिकृरतयाप्रसिद्धइत्यर्थः उमा
पतेविशेषणंगंगाधरइतिकपालीशस्यविशेषणं
भूतेश्वरइतिअत्योविख्यातइतिविख्याततनामान्यइत्यर्थः
नदेत्येजक्रादिवाहपर्यंतः पंचविंशतिःतृतीयापंक्ति
तिष्ठाइत्यर्थः इहरुवचोगुक्तिकुर्वनेनेसघयःस्था
प्यापंवंपुरुस्तनोयासाप्रकषोदिमांभूमिमामाइत्यादि
शति प्रथमपंक्तिगताइवतृतीयपंक्तिगताअपिगुर
वपवयदाह हरदयोध्रुवांताश्चगुरुवोविंशतिसंख्याः
प्रतेचसवैइत्याख्यितात्रप्पंशेनव्रह्मांडोतरवतीर्यतत

श्री·
स·ट·
२९३

293

स्वोचितमपि कार्यमनिवार्यत्वेन देवपदमाविशंतीति
मेनैव उपसंहरति पंक्तित्रयं समाख्याने ऋषीणां गुरु
शिष्ययोः प्रोक्तनीत्या गुरुशिष्यरूपं ऋषिपंक्तित्रयमे
तदित्यर्थः अथ नाडीविद्याष्टकं देवि कथयामि ततः परे
पूर्णमेकसमं हि यावत्समाप्तानाड्यस्तासामष्टकं वंध
नविवेपनं कथयामि ताश्च रुद्राच चंद्रिणी गौरी शांति
श्चानिकरी तथा मालाच मालिनी चैव स्वाहा चैव स्वधा
श्रसनाआष्टकस्य अस्योपरिष्टाद्विशि विग्रहाष्टकम
च्यते विग्रस्य सत्वशरीरस्योत्पापकमष्टकं वस्यमाणा
भिमाने देवतारूपगेस्तत्वावरणा प्रयोजनेन तस्य का
र्यं च करणं चैव स्वविडः रवकरे तथा ज्ञानं साध्यं चवि
ख्याते साधनं कारणं तथा कार्यं कार्यात्मसत्वदेहा
रभिन्नमाश्रेत्पापकं कारणमिति सत्वदेहावस्थिता
नतिष्ठक्रमायावालैंद्रियदशकोत्पापकेनमामवेदव
नादशके ह्रस्वविडः रवकरमिति स्वविडः रविपभोगसम्पाद
के देवताद्वयज्ञानं साध्यं चविति अनभिव्यक्तेन बुद्धींद्रि
यपंचकेन कर्मेंद्रियपंचकेन च सम्यग्ज्ञानमात्रवा
पारमात्रेव विख्याने प्रतीनेयनदधिष्ठानं देवतारूप
मिहैव गुणसाधनमित्यनेनः करणादेवताद्वयमित्यर्थः
कारणमिति कारणरूपस्य प्रधानत्वेनोत्पापके देवता
रूपमित्यर्थः यद्यपि च शास्त्रशिमकरणानेनोमंडलायुक्ति
प्रसंगो कार्यकारणादीनामन्यतो कारणमंकेन तथापिन
देवेह देवतारूपं पेस्तनेपि सत्वरूपतयास्थितेनैवा·
वंधनात्मनः तन्नयोजनस्य पर्यवसानात् मायायांते·

तत्सर्वमेवपाशजालंपररूपेणावस्थितमितिवत्यमथ
देहपाशाननेवमे स्थूलदेहारम्भकानपिष्टान्देवता
विशेषरूपानित्यर्थः तत्र धर्ममेवदया ....
मेवसत्वंबंधनमाहेदशविधव ....
पंचस्तवपंसंकस्यानात्मक्रोधोगरु ....
वेदशविधोधर्मोयेनाक्तोधर्महृमरः अकल्कतास
त्यंतास्समताश्रीनिनामकारनेशयिकालच्यमत्साहे
नोढंमेयमुक्तेनस्कल्कतेति श्रीमज्ञापारमेश्वरतन्त्र
लनिताः एवंधर्माक्षेश्यानेदेहपाशमुक्तोध्यानमाह
विकारांश्चगुणावाप्यासेपरभावेनसंस्थितान् प्राशुक्त
स्थूलरूपायेन्नयाच परभावेनसत्वेणरूपेणस्थिता
नित्यर्थः पररूपयातन्मायायांभविष्यंतितानाह रसो
गंधश्चरूपंचस्पर्शः शब्दस्तथैवच तन्मात्रपंचकंखा
तेमिन्द्रियाणिनिबोधमे वाक्पाणिपादेवायूपस्थउप
स्थः कर्मसंज्ञकम इन्द्रियपंचकमित्यर्थः श्रोत्रंत्वक्च
क्षुर्जिह्वानासिकापंचमीस्मृतापतानि बुद्धीन्द्रिया
णिदेवेशितनया नमःषोडशकंस्मृतंनपते देहपाश
समाख्याता किंच मनोबुद्धिगुणानिवृः पुसिस्त्वमनुप
तयापाशत्वेनस्थितान् खिडरित्यविवेकेनतयारम्यये
.... भुतस्नेच धर्मोताने
ववैराग्यंपेश्वर्यंच .... ज्ञानंमवैराग्य
मनीषिता प्राग्गुक्ताबहिं .... उक्ताम्
तेरूपः किंच अहंकारंचत्रिविधं प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः
वैकारिकंतैजसंच भूतादिश्चयथाक्रमम् राजसंसात्वि

श्री॰
स॰द॰
१९४

कंनामसंवेद्यर्थः एवमनानितन्मात्रवह्निकरणांनःक
रणानिसत्त्वरूपतयाशुक्लतावस्थितानिकंपकांस्यप
मान्युक्तानिपतान्येवान्यत्रभूचरीदिकशरीरोचरीवक्र
णपंतयाणिप्रतिपादितानितदनुसारेणैवदेहरूपरूप
णिन्युपक्रमपवोक्तिः कृत्ताखेचरीचक्रांतानंतरंकंशुक
देवनारूपंभविष्यतिप्रतिलोम्यक्रमेणादीताविपिस्व
पक्रांतमेवस्मारयति दीताकालेयथाशुद्धिस्त्याचे
वतिवोपमे एषांशुक्लवगनानांतेजसायहकारणा
णानामित्यर्थः यथायेनक्रमेणोत्पत्तिः तमेवक्रमसमा
हृ तमोरजस्त्वयासत्वे शोधयेदनुपूर्वशः एतेष्वापल
तणापरसर्वान्नाशान्प्रतिलोमेनशोधयेदित्यर्थः किंच
शहूस्पर्शस्तथारूपंपरमोगंधश्चपंचमः विषयास्त्व
समाख्याताश्रोपनीयाप्रयत्नतः विशेषणासिन्त्वंनी
निविषयाभोक्तारिशुंसिसत्त्वरूपतयाभोग्यात्मनःस्थि
तः नतएवोक्तंतन्मात्रात्मनेइत्यर्थः प्रयत्नतश्चोपनी
यस्यकोरयमाशयः नसंतिसंभवनादिदीतावस्य
त्वानेनविभावयेदित्युक्तानीत्यांतर्भावमेषांवितनी
यः श्रपितत्पृथक्पृथक् एतेसर्वेपवात्रवितयाभ्रु
वनदीतायांशोध्याः एवमन्यत्रकिंच कामःक्रोधश्च
लोभश्चमोहः पञ्चन्यमेवच जन्ममृत्युजराव्याधिस्तमा
ताज्ञानमेवच विषादश्चभयंचैवमदोहर्षणामेवच
रागजश्चैघश्चैवविघ्नंकृपितान्यतद्दोहिनामायामत्वा
धर्मश्चाधर्मश्चासतेत्रता त्वस्यास्पृहाकपितान्यत
द्रोहिणांभावः कृपितान्यतद्रोहिनाक्रोधः सर्वांपरविम

शोकस्तथाष्टकर्षः कोपः मदो दर्पः मात्सर्यं धर्मः परगु॰
णासहिष्णुता नास्तिभावः एते च श्रीमदनंगेश्वर पारमे॰
श्वरि वितत्ववानाः तदिमे सप्तविंशति संख्याः पाशाः आ
गंतुकाश्च कार्मवोर्ध्वाः प्राकृतेभ्यः सहजेभ्योन्येश्चा॰
गन्तुनिनिष्क्रीलाः देहप्राप्तुनरकालमनएव शुत्नता
मुक्तामभिव्यक्तिमायांतीत्यागंतुकाः अत एव सहजाश्च
वैराग्यादयः अन्यस्थलश्चागंतुकोरागः शोपनीयः अथ
त्निनः स्वरूपं ॥ एवमनंतरत्र किंच गणाः पाशानिवोधमे
तेच देवीनंदि महाकालो गणेशो वृषभस्तथा भृंगी
चंडेश्वरश्चैव कार्तिकेयो ष्टमस्मृतः एते परानुग्रहात्मक
पारमेश्वररूपमात्मनामाहुरेवानः पाशाउक्ताने यतुके
यत्नकमस्मस्त्वभुनाश्रीनेत्रालोकेय किं विस्तरमाहे तंतं
विस्तात्तंत्र सपराशिवाङ्कत्वपादस्यानन्त्याशतउक्ताने
तदेवपुंस्त्वमायते हि गौपि परमेश्वरेन स्वरूपापरिस्ता
नं चित्रं हि सुक्षस्मलतरनि किंच अनंतस्त्रितनुः सूक्ष्मः
श्रीकंठश्च शिवोत्तमः शिखंडी चैव नेत्रश्च एकभद्रस्तथा
ग्रामपरः विभेश्वरात्मकान्याशान्दीतकालेविश्वोपपेन
प्तदेधनिशिवः कर्त्ताप्रोक्तेनेनोमितोप्रभुः इत्याहास्थाया
न्तरोक्तनीत्यामुमुक्षाधिकारणंजिननादि परिहृतोयो
नेत भट्टारकस्य समस्तपुंस्त्व नवावारकत्वेसतमश्रद्धाधप्र
वेफलनीतिनतसूत्व रूपेणावस्थिताः इतिभविष्य
तित देवं तत्त्विहि नवकंसिद्धेष्टकं मगणामायष्टकं पंक्तिच
यति विष्णुर्हरा विंशति पंचविंशति स्वेतिसप्तविंशतिर्गु
हशिष्यानाउष्टकं विग्रहाष्टकं श्रष्टिं सादयो दशपोडश

श्री॰
स्व॰ द॰
२९५

विकाराः अष्टौ बुद्धिधर्मा इति विपर्ययोऽहंकारः शब्दादिविष
यपंचकमित्यहिंसादिविषयपंचकाद्वाचकाद्वाचना
गिंशात्सहजा देहपाशाः कामादयोऽनंतमनानानाः स
मविंशानि रागतत्वकाः पाशा अष्टौ गणेशाष्टौ च विद्ये
शाः पाशा इति नवत्यधिकं शतं एतत्पाशभुवनानां ऽशुक्त
ते शोधनीयत्वेनोक्तं किंच उक्ता उक्ताश्च ये चान्ये तत्वतन्त्रो
त्कलसराणाः पौरुषेये तु शोध्यास्तेन ततो मन्त्रेण पुद्गला
ये त्रिनवत्यधिकशतं संख्योऽपहपाशा उक्ता ये चान्ये रति
हासशोकोत्साहादयो निर्वेदग्लान्यादयश्चाहनोक्ताः
अन्यतंत्रे भरतादिषूक्तस्वरूपास्ते सर्वे पौरुषतत्वे शोध
नीयप्रवर्तते ततः पाशेभ्यः पुद्गलो मुच्यते प्रधानं तत्वं शं
कानेकसंस्कारापण्यायनात्मनाहिमया गिलतं भोगप्र
भत्तगायस्य सपुद्गलो मायापाश्रमानागतमेतत् अयो
धं नियतिहेयानत्सांरुद्धानिवोपमेनानाह वामदेव-
तत्पाशवेतत्याचैव भवोद्भवो वज्रदेहः प्रभुश्चैव धाता
चक्रमविक्रमो सुप्रभेदश्चदशममलपत्ने नियत्यासेक
नःसुतः दशादिकायवस्थितः पतन्नियतितत्वनियमि
तः पुरुषो बुद्धिः प्रमानम्भमिकोपद्दी बाहरकारणपश्च
गैरहूलग्नवस्थितत इति प्रतिपादयितुमाह यत्तत्पदि
स्थितं यदंमानातत्रशववस्थितः सोस्यंकृतत्वमिमेदेह
यद्यपि वाप्यनिहतितत्थाप्यसपदंश्यातेहस्यंकतसा
वात्रस्यंयपश्यामनस्वभावतयानयात्कमेणानन्ताविष
यावभासनादिरूपंकरोति तत्रपदे नियतिदलंमह

कारकेसरं बुद्धिकर्णिकम् नियतिवृशोऽङ्गानि मनो
बुद्धिकर्मान्तविषयरूपाणि दलानि संचारपदानि यस्ये
निव्याख्येयं तनियतिरेवदलानि संचारपदानि यस्ये
निव्याख्येयस्येति नियतेरहंकारकेसराणि व्याख्याया
वान् अहंकारमेव रजकत्वात्केसररूपाय बुद्धिस्तथ
वमायपर्यन्तविषयभोगसाधकत्वात् उपरिवृत्तिं
कर्णिकारूपा प्रवृत्यात्मनः प्रधानाशयमापन्नगुण
त्रयविशिष्टितमिति एवोक्तं स्वरूपं सत्वमन्यया बुद्धि
प्रमात्रत्वायोगात् यतश्च नियतिनियमितत्वे कालक
लितस्यैव घटते ननु कालो नरस्वभाववान्तो यदेतत्क
लनाकारणं तत्र कालतत्वे शिवान्ते याः शोध्यत्वे नेतिशे
षः तांश्च कथयामि समासतः शुद्धेषु रुद्रः प्रभुरस्य प्रशा
नः परमात्मा शिवस्तस्य शिवेच्छ्वप्रवस्थानरशाम्भ
द्र दशैते न शिवान्तेयाः कालतत्वे वरानने अनन्तरादृश
भ्राद्रितिहो नव हेमाभाश्शंकराः प्रोक्ताः शिवास्फा
टिकसन्निभाः शंकरान्नियतिस्थाः शिवास्तु कालस्थाः
किंच एकैकस्य विनिर्दिष्टः परिवारो यशस्विनि कोटिरे
कानयान्यानि सहस्राणि षोडश तेषां च कर्मकारा
णि सर्वेषां प्रोक्तानि भुवनानि तु अथ अनन्तधे हरिहरो
रागतत्वे निरोधमे कालकलनं वे यत्संवर्यविनानत्ताम
तेवोपरूपस्यशुसहानि किंचित् मेस्यादितिवेद्यमामान्या
भिलाषात्मनानयवस्यादिविषयबुद्धियमेस्थलरागावि
लक्षणेन रागतत्वे नावष्टम्भयस्तपरस्तः अतः परं तु के
रागतत्वे नावष्टम्भयस्तपरस्तः अतः पुरेतकेरागत
त्वेहरिहरोमणावोभुवनेशो अन्यानष्टारुद्रस्य

श्री
स्व.द.
२५९

2?6

रुद्रस्य स्वरूपो न्वपवर्धनः मनोन्मनो महाघोरः एतेषु सर्वे
ष्वां महाघोरे वीरेशापरि कीर्तिताः यथा नियति का
लागता तत्रस्थकाराशिवाख्योक्तास्तथा एते वीरेशा
उक्तांते तु ध्यारिहरतान्येव सकाकिंच सत्मानपि राग
नते प्रवर्त्तामि ये नेह हस्तव्यवस्थिताः तानि निशेषः
कलाणाः पिङ्गलो वक्रवीरस्य प्रभवस्तथा मेघाति
थि श्वेद कश्च दारुकश्चास्तकालिणः इतिशास्त्रका
रिनाम्ना एकैवेव गुरुत्वात् उरुवचनेनू नमस्यो पंचगु
रवः इति प्रदर्शनाय यदाह पंचशिष्यास्तथाचार्या
दर्शनेसंव्यवस्थिताः अघोरशिष्या अस्माद्याचार्याः सा
मान्यवेद्याभिधं गान्मकं रागतत्त्वे द्याप्रकाशेनोप
यतेनन्यकाशानायकिंचिद्ज्ञस्य प्रदं विद्यातत्त्वस्य प्र
संधमित्याह विद्यातत्त्वमतस्योर्ध्वं नस्मिन्वै भुवनं स्मृ
भुवनमिति भुवनानीत्यर्थः तानि तदीशाह्वरेणाप्र
तिपादयति वामज्येष्ठस्य रोदस्य कालो विकरणस्त
था बलविकरणश्चैव बलप्रमथनस्तथा सर्वभूत
दमनश्च तथैवैव मनोन्मनाः विकरण इति कलवि
करणः कविदेनवासाद्यः श्रीलिंगपाठनीयशंपने
किंविद्यातत्त्वविद्यासमेयोपि नाकर्त्तरूपयपते इ
ति मया निगृहितन्धाणां ज्ञानक्रियास्फारस्यास्य किंचि
न्मरन्तेोन्मीलनकालनन्तमस्तिन तत्र कलान्
ते महादेवि महादेवत्रयं स्थितम् महादेवो महातेजा
महाज्योति प्रतापवान् मरुद्धोपलस्ति तद्देवत्रयंमा
हादेवत्रये प्रतापवानिनत्ति दीप्तिमत्त्विरिथं स कला

तत्त्वं समाख्यातं समासेन वरानने समासेनेत्युक्तनय
माशयो यदन्येष्वत्र वामदेवभवोद्भावो कपिंगलाग
भुवनेशाः॥ ९॥ समाख्याताः संनिपतेष्वेषां मंडले स्वागि
वैतुड्डितनेस्वपरस्वरूपेणोक्ता इह तत्परस्वरूपेणानन्तरवत्र
यपव प्राधान्यादुक्ताः न देवनियतिकालरागविद्याक
लाख्ये यदेतत्तत्त्वपंचकमुक्तं तन्मोक्तभोवनसंनिवेशा
श्रयतया बहिः सापाराणामेव ततस्तु शक्तिपुरुषमे॰
नत्रामकमेव तत्त्वपंचकं केवलं शाह्वाच्यभिनभि
नमेवाद्भुतं श्रेतः कारणाहिवत पतश्चतत्पुलसक
म्बकमिवपुंसः परमावरणाप्रकृत्यादितन्मात्रांतेतस
त्वशरीरारम्भकं तत्त्वं तस्तत्त्वं भूतपंचकं तस्स्थूलशरी
रारम्भकं किंवाडुवक्तंव तत्स्थूलं पवेति सर्वमेतन्मावि
लोम्येन प्रोक्तभुवनविभागेन शोयनीयं प्रोक्तनामा
नस्तर्वपव पतेरुद्रा महादेवि विनेशाम्बद्रप्रोक्ताः
स्वसामान्येन महेश्वरेणाभिहितेनानलेकृताः येषांव
प्राक्परिवारेण संख्यातास्तेपि रुद्रकोटिसहस्रेस्तस
मेतान्परिवारिताः शुद्धस्फटिकसंकाशाः सर्वेपवन यो
गैश्वर्यबलान्विताः विशेषमेषामाह रागैरकास्तु विद्धेपा
ज्ञानयोगावलोकटाः छत्राकारास्तेषां वैगदहारत्व
विचित्रिताः अन्येषां तत्कृ मौकारा उक्ताः गतमेतत्
येषां उपरि छाद्रवेत्माया नोच्यते कथयामि समासतः
व्याप्यवैयाप्यपौधानं वैखरूपेणासंस्थिता व्याप्यतिर
मात्मस्पांकलादितित्वं ते सर्वमितित्युमत्या नवभेदा
नात्र व्याप्यव्यापकभावोपितभेदेनान्याशयेनव्याप्य

श्री
स्व.द.
२५७

297

विश्वं व्याप्य स्थितेनास्य कं समामनन इति संवित्तिसमभवनेशप्र-
तिपादनाशयेनेतदाह तत्र रुद्रा महाभागा ह्यष्टावेव
महाबलाः प्रधानभूताः स्थिताः महाबला इति परमेश
ज्ञानं विना तु ष्परिहार्याः नानेनास्वराविभागेन दर्शय
ति हरस्य ससाध्यस्य तस्याहरिहरप्रभुः ... ईशानस्य
देवेशस्त्रिकालो गोपतिस्तथा प्रपः सृष्टेन विज्ञेयः मा
यानतेवरानने एतेषड्विंशार्थाः तेमेशाद्यास्तत्वाः सांशी
विधेशानस्तथैवच विधेशस्य शिवस्यैव चनेन दर्शयत्य
ने ऊर्ध्वमायापुटास्या स्वरुद्रपते प्रकीर्तिताः एषां स
ध्येतु भगवाननंतेशोनगन्धतिः श्रीमतंगशास्त्रेषु उ
नमेध्यपुटे पिपद्मासे ... ईशानः स्थितः परमउर्ध्वेयउक्त
पकस्य पद्मशार्वी भवस्यैव उग्रोदी ... वीर्यवान् भस्मांत
कोऽनु भिस्मश्रीवत्स्यमहाबलः इति ग्रंथेनाष्टकउक्तं
श्रीसर्वज्ञशास्त्रेतु महाप्रगुह्माद्यमेउलेस्यराष्टकमेवमाया
या मूर्ध्नि इति तं च प्रक्रियाभेदः एषचानेननाद्यः उक्तं
भावयितान ऊरुतेस्व स्वापाप्रभुः यस्य सकर्मयाः प
रिपाकाद्यात्रयं द्वावस्थावराद्यात्मकउदितं संते नसमा
वेशानन्तऊर्ध्वकारवत् सहकार्यापेक्षऊर्ध्वनयतो
सा प्रभुरियपधनिः प्रभवन शीले किंचायं सर्वतः स
त्वानिचकरोति तेचेवायानशक्तिपातानामितरेषांचा
नुग्रहेवरोति तदित्थं प्रथमेननभेदेन रुद्राष्टा दश
कीर्तिताः इहस्मतपरंभवे मायायां सर्वेनन्तविमोहकोति

वह्यमाणार्थव्याप्त्यन्तरमेश्वरीशक्तिर्मायामानन्तरूपेन-
याग्रेश्वित्रूपेन याव द्विधा स्थितानानन्तनन्तरूपत्वयामाया
न कोटियाथाथ्यास्थिता सर्वेवेशावरमितिनन्यासामाथ्य-
वैयानयोधानंवैरूपेण संस्थितेतियोक्तानस्यापञ्चधा
धारणत्वात्मकाकारात्रूपत्वमस्तितत्र पुरुष्टयेन माया-
याः प्रथमेनतत्वात्मनाभेदेनद्वादशरुद्राश्रवतिनावि
भागेनावस्थितास्तस्याः परत्वस्यानिःसंख्यातेनरभेदविभ-
न कलादिभिस्तेनतत्वसंतति सोनोभेदप्रवृत्तिहेतु-
त्वात्केः किंचिद् [illegible] नेन वास्तव्यापेक्षुतायश्याद्वात्वल्लःसु
भावो सस्वत्मत्वमसत्वरजस्तमोरूपत्वयोर्धमध्यापरस्त्र
स्थिभेदेनभावग्रन्थिसमानरूपेणात्रिधावस्थिता यथोक्ते
प्राकृ [illegible] दनमूर्धवमितेश्चकेविनिर्दिशेत मध्येत
मोविज्ञानीयाद् गुणानांत्वेतव्यवस्थिताः इतितत्र त्रिभेदत्र
ध्यात्मनिरूपेरुद्राणांविभागेनस्थितिमाह अग्रे स्व
ध्याये यथा रुद्रा मायानते व्यवस्थिताः तथा हृकण्ठविध्या
मिभेदत्रयविभागशः अस्मिन्निति प्रोक्त कलादितत्व स्थि
नःसंतानप्रवृत्तिहेतोग्रन्थ्यात्मनिमायारूपेयो गोपत्या-
धानेनायायथायेन क्रमेणास्थितास्तथाभेदत्रयविभा
गशइतिसत्तादिग्रन्थभेदेनवर्णाविध्याभिनत्र गोप-
तिस्तत्तोदेविग्रन्थोग्रयोव्यवस्थितः तत इतिकलात
त्वप्रतिपादितानां ··· देवादिरुद्रभुवनोर्ध्वयोमायायोर्ध्वे
स्थितस्तत्रयागरूपवगोपतिः [illegible] ल रूपेणास्थितस्तथा ग्रे
ध्योर्ध्वे संस्थितास्तिविस्थसिकलः हेमपवव [illegible] पति
ग्रन्थिवशाव [illegible] तिसर्पचमः ग्रन्थ्यधोनेतिऊर्ध्वग्रन्थ्याविन्यस्याः

स इति प्रागुक्ताप्यवापरेण रूपेणोद्धायेविस्फारिको रुद्रः
स्थितो नन्तन्यइत्यर्थः किंच स्वपदऊर्ध्वमनन्तस्य स्वपाद्रस्या
धोग्रेश्चेऊर्ध्वयाग्रेपि तत्त्वनेनास्थितन इत्यर्थः पनस्य ग्रेस्थित
नात्मनयाहितेमा यायाः श्रीशिवतनोमायाविलसिता
मकंपरतत्त्व गुह्याजगद्योनिः उन्मन्याये स्थस्याः पनिश
क्तितोभमनविधीयमानेषु योनिविवरेषु नानाकामस
मृद्धभगमतेत्यादिग्रन्थेन गुरुभिः दर्शितमित्यनः ख्या
ख्योक्तमेतत्कायच्छ्रीभूलोकेन व्याख्यानेयथापरमेस्व
रालकुलेशायत्तानेभेदेनप्रकाशितवानितिश्रीलकु
लसंकुदपदर्शितदशाद्रिकम्यंपारमेस्वरज्ञानमिति
हिपामायायांभुवनेशविभागइद्दर्शितमितिनयुक्त
मपुक्तेवेति सचेनमोनानेति पक्ष्यायमनेन भटारका
श्वपामध्यमोग्रन्थिकतकः पाशास्तेवात्र संस्थिताः तेचपू
र्वैवकथितादेविवशाहृपत्वार्थेर्थर्वमेवपहृषतनवनि
रूपनावमते श्वम्भाचसलिलाचैवेस्यानानतहिसिद्धावि
घेशपाशांनायेपाशाउक्तास्तइद्दपरहृपेणावस्थि
ताइत्यर्थः मायाहिसर्वेषांपाशानामन्त्यतिभूस्तेस्ववत
प्रपुक्तेवैशिष्टदेवतात्मभिः सतत्वरूपैर्वामशक्त्यापि
ष्ठिता श्रगणोवोबध्येनेतुद्धितनैस्मनतेहिसिद्धादयः केवि
त्पाशाः स्थलरूपास्थितास्तदेषांनिभवस्थानेइत्युक्तमाय
किंच श्रनज्ञपिफलभवेन यत्सर्वेपाशामध्येगुरुशि
ष्याणकेपिकिंचपाशाष्ठिफलमुक्तमत नदिहयापाशाना
मपीस्थितेकिंचात्र योनिवागाम्भेरोचैवयस्मानानन्त
मायतेवाचेवविष्वभुवनानिजज्ञरेनिस्थितान्यायोनिः

विश्वकारणं वागीश्वर्यावस्तुत्वेन प्रयेण स्थितायेशाश्च
हुविद्यायाप्रतिपादयिष्यमाणत्वाद परेणसारस्वतध
वने प्रोक्तत्वात् सर्वे हि सकलस्तत्स्पररूपनयात्रिविभ
के परमेश्वराशक्त्यात्मके तत्र तत्र तथा तथा स्थितमिमे
कारणं वस्तुनि कीदृशा वागीश्वरीत्याह यत्रयस्यांप्रा
निर्णीतस्थितया परयापारत्र्ययाजातोमात्रसंस्कृतिस
स्यादिनगर्भाधानादिनोत्पन्नः तत्र तत्र प्रवेशागलि
ततत्कर्मफलोदयभागायनानायोनिभेदेन स्पहेन
जायतइतिपाशस्तद्धेयोजनिकायाश्च समस्तता त्या
शिवैकाग्रस्याम्यानन्तरस्पर्शः किंचात्रमायायां ॐकारा
त्माध्यायानारोमनेशास्तनः परम् ध्यानेभस्मेतमेवाहः
ॐकाराभिधात्मध्यानेवरुद्रानाहः अनेनप्रषिक्त
लेपदंतरस्त्रक्तंनदेवोंकाररमाध्यादिनामसंकोनवि
भक्तमितिव्याख्यानत्वेनः किंच प्रमाणानितन्हर्धगः हे
योपादेयाशेषप्रमासाधकत्वात्प्रमाणशाह्लाभिधेया
ग्रषेहृद्गप्रणावाख्येहृदपंचकावहृणस्योपरिस्थिताः
तानिप्रमाणान्युद्दिशति पंचार्थगुरुत्वमेवाहरुद्रोक्त
प्रामतः परं हृदयं लक्षणंचैवपूहमाकर्षमेवच प्राद
शेचतनशैवोहग्रहमपरिकीर्तितं जातेहृद्गापनताम
कपाशुपतशास्त्रवतारकाः तत्रवत्हृदयायेयत्प्रमा
णाम्बक्तेतस्पांतभूतानिपुराकल्पकनकशालाका
निहृत्तरविश्रुपंचाख्यानिषट्क्रियाप्रधानानिप्रमा
णानिप्रोक्तत्वानप्रमाणप्रधानाष्टकविलक्षणानि
हृदयाख्यान्प्रमाणलक्षणंविस्तरेणसर्वलोहेरणोहः

श्री:
स्व·द·
२९५

माहतत्त्वाणां प्रथमं दर्शितानि नूनामीह स्थानानि नानि
एवं वाकुलं मौसलं वैवह्निपानं त्रप्रकाशिनिनाम् पाशुप
तेयन्मदं त्रमायान्तरपररूपतया स्थितं तत्परं पदं तेषां मो
क्षरन वमि निवसन्ति अत एव सर्वाधनो विनिर्मुक्तैश्चै
वानानुपरस्पदम् इति वक्ष्यमाणात्स्थित्यैव पाशुपतेष्व
शिवानामहर्देनरमिश्रके इत्याये प्रणव प्रमाणाभिधा
रुद्रा उक्ताः एतेषविदुनादेवि रुद्रकोटिसहस्रशः नाना
वर्णा विविधाश्च नानाभरणभूषिताः नानाशिमहस्रैस्तर
मेतेपत्वाश्रिष्ठया एतत्रेनरान्श्चनश्चसपद्लकलेशादी
नां गुरुकिंच त्रिनेत्राश्शूलिनः सर्वे जटाचन्द्रकिरीटिनः
मलमशक्ति विभवा मायान्तनाधिकारिणः भुवनेषु वि
चित्रेषु योग्याकोषेषु संस्थिताः एवं चैतदारोपकापतन्त्र
दष्टाविभाजयषामपिकारसमामोसहमुच्यतेइत्यर्थ
लभ्यमेवं मायातत्त्व तु पतांगेष्यि तु पतांच निर्णीयश्रके
रूपतामप्याख्यातमाह अतः परं भवेन्माया सर्वजन्तुवि
मोहनी सर्वानेतस्मान्त्र्येयमानान्मज्जमाना मोहयति स
स्वरूपाख्यातिसतत्वाणवमलभाजः करोति एवं वा
भिदयन्मलस्या वास्तवत्वमाह नस्थास्मात्मिएवं मेवनि
र्णितं किंचान्यम् निर्वैरपाकिन्या नयाभ्रमितम्बुद्धयः
देवत्वमिदं नेति विवदन्तो हवादिनः विवदं तेपरस्परवि
कहं नन्वस्त्वन्नः तपय वादितो वा दिमा त्रे पर्यंगा सन्नाननत
वर्ज्ञानेविमतवाना नोपादवेदैः परस्मैपदं द्वयाद्र
मश्रेनानसो सत्वयंतयपीत्यज्जनयनिद्वतस्मस्ययमस
पेश्च: पारमेश्वरशास्त्रज्ञानादनारदमनस्कः एतदेवमनः के

गुरुदेवाग्निशास्त्रस्यपोनभक्तानाणपमाः स्वसंवित्तिवि
चारज्ञास्वच्छन्दकोवलम्बिनः भ्रमयत्येवनानामायामामो
तमाखिलिप्सया स्वसंवृत्तः पारमेशपराद्यपगम्यवाल
लर्कः स्वमोतः परमाद्वैतविदानंदघनपारमेश्वरैका
त्म्यमेवन्यत्सर्वमेवकथमिवपरिहार्यास्यादिमाह शिव
हीनामिनाकिञ्चित्कारप्रारोहेतमाहुनः शिवेनस्वच्छस्वतंत्र
चिदानंदघनेनसंकरेणप्रोक्तयाज्ञानयोगक्रियाप्रधा
नाज्ञानाप्रकारादीनादीयतेज्ञानसद्भाव इतिप्रांनिरू
पितंरूपामेवपाशच्छेदकहारमिविवतेनयस्माच्छिवे
निस्वातंत्र्यशक्त्यात्मपरस्वरूपप्रत्यभिज्ञानेनोन्मीलि
तानत्रतिनकदाचिन्नरोहनोमर्थः पंचमायायानंत
ग्रंथिशक्त्यात्मकेविविधरूपमंतरंतवनात्मकशोध
विश्वव्यापकात्तरूपसन्निभंग्रंथ्यात्मकं त्रिविधशाक्त
त्वस्वातंत्र्यशक्तिसारमेवतथातेनापरिज्ञायमानत्वा
न्मोहितानान्यनिमायेत्युच्यते तदेवमियमीश्वरस्वशक्त्या
निगूहितस्वस्वरूपान्पुंसांज्ञानकर्तृरूपान्कैः कला
दिनियतैल्लवकिंचित्कर्तृत्वकिंचिज्ज्ञातृत्वाभिलाषक
लननियमनैर्हितभोग्योपभोगभाजः प्रोक्तपाशउपा
सितानिधायकिंचिद्देशान्नभोग्यसामान्यरूपप्रधाना
श्रयेनत्वानिनियतियेनतत्कार्यंगुणापिलिंगंतस्य
लपाशपाशितायैनैयोन्यंतरमेवेतेनमरंत्यनयथा
पारमेश्वरीताययात्रमस्त्रैवरूपंचेयद्विश्वव्यापिका
पिमायायाग्रथ्योनिरूपापिपारमेश्वरप्रकाशिकापार
मेश्वरीप्रकाशाभिःसाष्टद्विविध्योचेननतत्त्वानिरूपणानि

श्रीः
स·द·
३··

300

ग्रथोपरि महाविद्या सर्वविद्याभवोद्भवा जगतः प्रलयो
त्पत्तिविभूतिनिधिरव्यया दशकोटिगणविद्यामायांवा
पाठ्यवस्थिते स्मकृतादस्त्र विद्यावेलनगणेन महती
ग्रशेषवेदनरूपता हि विद्यां सर्वासां विद्यानां प्रभृतीनां
स्थितानां भवानां च प्रणवोपलक्षितानां सर्वमंत्राणाग्
द्रवो उल्लासो यस्मात्तथा अत एव मंत्रात्मका मेघापि
ष्टान्त निर्माणादिक्षु वेगान दधिष्ठोयं मायाहितवन
न्यमात्मभवनादिरूपस्य जगतः प्रलयोत्पत्त्योर्विभूतो च
विद्यामंडलराज्ञानां मंडलानां विभूतयो न शक्याः परि
संख्यातुं मंत्राणां च तथात्मनामिति स्थित्यात्मभोगसम्प
नो विधिराश्रयः विश्वसर्गस्थिति संहारकारिणीत्यर्थः
स्यैव तस्य प्रकाशरूपतया अन्यथा नैकादशेशापि सं
हारादिस्थावस्थाते तस्मैकोवायेतया किंच स एव परमा
देविवागीशीति निगद्यते परमेति मायीमाया उक्ता
याभेदप्रथोन्यापिकया द्यमस्माश्रभेदप्रथोन्मीलन
प्रथमसोपानकल्पा वागीशस्य परपरामर्शात्मनोम
देस्वरूपं वागीशीति निर्भज्योच्यते अत एव स्म मव
र्गो विभिन्ना च विद्यासामान्यकानवे अकचटतपय
शौरष्टाभिर्वर्गैर्निजानन भिन्नानारं तपरामर्शमयके
न भिन्नाणौव विश्वावभासभाजो नमेत्रानन्मीलयेत्
ग्रथ एवं चेयं मातृका वाच्यवाचकाशेषविश्वहेतुर्नेः
पिण्डस्थभिन्नस्थानेना परिज्ञानामानाम्यास्मात्र भवनानि
प्रवत्यामियया वरत्नरूपलेशः तत्र वामा ज्येष्ठा रौद्री
वकालीविवर्णानि तथा बलविकरणीत्वं व बलप्रमथ

नीतथा दमनी सर्वभूतानां तथा चैव मनोन्मनी एता
स्त्वष्टौ महादेवे भैरवे वामाया विसृजे सर्वं ज्येष्ठाया पाल
येत्ततः रौद्र्या लोकोपसंहारं कुरुते सेच्छया प्रभुः का
लाकलति भूतानि विकरणा करोत्यतः बलमथ्यम
या सर्वं बलं मथ्नाति वामया दमन्या दमयित्वा तमनः
संकल्परूपकम् तथा तेषां संख्याने उन्मन्यां तमहेश्वरः
इति निरुक्ताः विकिरिणीति कलविकरिणी कला
स्वकी विकिरे सर्वं स्वशक्त्यापि ष्ठितं करोत्यन्यथा बल
विकिरिणी सर्वं च बलस्यापरकरणा तामसं विकरोति
न्यथा बलप्रमथन्यां सर्वेषां हृद्वतेन्द्रियाणां बलं प्रमथ्नाति
दमयन्ति येन निसमनां तां भूमिमाविशत्येवमेतं संगतिः
येन सर्वं मसृदविषयावामायायोनववदेवाः श्रीलिंगण
दाद्दावामासोदेवा नवशक्त्य उक्ता तयमद्गावतारहू
पाः स्थल इति वोद्धव्याः एताश्च तप्तचामीकराकारा
पंचवक्त्रास्त्रिलोचनाः ष्पमोद्धवीयोः सर्वज्ञाः सर्वनः सर्व
दास्थिताः सर्वज्ञानगताः सर्वाः सर्वाभरणभूषिताः सा
र्वलक्षणसम्पन्नाः सर्वैश्वर्यसमन्विताः तप्तचामीकराभेति
दीप्ताः लक्षणा विज्ञानयोगानुपालिताः सर्वतः सर्वत्र सर्वकृ
लोच्छितयतः दत्ताधिष्ठितेनैव किमप्यस्ती त्यर्थः ईदृशेपा
पिसर्वज्ञामहेश्वरमवगातास्तेन शक्तिमताधिष्ठिताः
सर्वमेवाभरणं तेन भूषिताः
प्रधानाः समकोस्वास्व मे त्रयाणां यावद्वस्थितास्ताः संप्रधा
ना एकैकस्य परिवारोलक्ष्याश्रुतसहस्रशः एकैकस्य
तिमेत्रस्यार्किय पद्माकारे कृदिवोग्ने कृत्रीकं तिपुवनेष्वने तप

१८२

श्री
स्व.टं.
३१

मेकशो ग्राह्या मायाख्यस्य क्रयो मंत्रास्त्रयैवैव विग्रहाणि श्र
लवैनाली स्याणामन्यत्रिकापशानृथिवीमहिंनीश्वला:
मन्त्रमेत्याप्तदीश्वरा: विद्याराज्ञ: समाप्याः तेषां मं
त्राणां विद्यानां वेश्वराप्रभवश्च तपव विद्यानां मंत्राणां रा
ज्ञ इत्यर्थः अनयैवेना: दीक्षाकाले विशोधयेत पत स्ववृ
वेतद् पिष्टि तेसम कोटिसंख्येकमेव स्तुहिमम्यन्ने: पवे
मायांनाशेषविश्वभेदसर्वज्ञमंत्रासृपभृतायोकाष्ठ
इविद्यासूपि प्राकृकसन्तयाहम्मिदं सर्वमिति स्फुटे
दभोह न्नास्नामानापि करणाभासान्नी स्वरत्नेत्वा
भिन्निभू नेम तिभातिन रिभेदाभेदप्रकर्षभिन्निभेदवि
नाभेदमतनापिवटनेन न ईश्वरं दर्शयितुमाह नस्ये
न स्ये स्वरत्वं नस्येति विद्यानतस्पवात्स्य इति न देवस्या
स्यापरि हृत्वास्थितिमिन्नस्थे: अन्तस्थ भवनात्यत्र मे स्पृण
नत्रमध्यभुवनावस्थितत्स्येश्वरस्यतान्वत्वरूपमाह ग्रह
विधेस्त्रैपुंक्त वीनमा प्राणिवंशनः स्थितिसंहारकर्त्रैवे
मोत्तमवर्ग प्रदायका: पुंक्तो वक्ष्यमाणक्रमेणपरिहृत: वी
नामयायस्मात्तपतोयं भिन्नेवयप्रधानत्मनोजनमामया
व्यात्मलानि क्षोभ्ना: नहि मेवनवदसमभेदेन सर्वज्ञानाम
पिवभेदाभेदनृपतयाग्रतनपवभेदांपास्पर्शीहिदेस्वर
परिहृतनवभुवनादिव्यवस्थावास्पोशण्मानानाद्वक्ता
पवेशिवतनवैवेष्ट्यंनेसत्त्वनयासंहिन्नकलस्यभेदं
स्वभावाद्भुवनादिव्यवस्थापि शोध्यतयावस्थाणोप
पमेवस्थितिसंहाराभ्यां सहि रञ्जुपलक्षितानान्तस्थेन नम
हादिदंअंश्यहेधनिशिवकनैतिनी स्यामंत्रा मंडलादिश

ङ्गाधनिविषयमेवास्येतिमंतव्यं तथाचश्रीमालिनीवि
जये समस्तस्तंजगत्सृष्टेरारादेवनिजेछया विज्ञानके
वलान्नष्टोबोधपाशसमायुक्तान् तथामंत्राणामस्ज्जत्
हृन्सप्तकोटिस्समंडलाइतिमोतमेश्वर्यं वलोकोमरभो
गरूपंनकेवलंमेत्रेभ्योददातियावन्मंत्रादिसमुत्कार्या
त्रेशक्तिपातेभ्योमायागर्भगेतन्मोपिपतरणुपलन्ना
पदंसेवेनरस्मोनदेवगुर्वादिमविमायोपजनोभ्योविलस
यमपिदत्तान्येवंहिपंचविधकृत्यकारित्वमस्यांकेभ
वत्स्यासनकारवर्णानेव्यानोपयोगपरिशति नः
स्यासनंनविस्तीर्णंसहस्रदलमसितम ग्रंथोत्तरद
लमित्यर्थः यतोत्रनिसकोटिमोर्धकोटिस्समंत्रास्तस्याम
नेष्ठिताः यद्यपिसप्तकोटयोमंत्राणांतथापित्रस्मा
दिसत्त्वमपर्यंतेजानमात्रेत्तगन्ययमंत्राणांकोटयस्ति
स्रः सार्धात्त्रिवनियोजिताः अयम् स्यातोसंख्यातेयाना
पदमनामयमिति श्रीमालिनीविजयोक्तनीत्यास्य
र्धात्तिसकोटयोनत्यहृत्यिकारयावस्थितारुसेवमु
क्तंतदिष्टमयंविनियोग्यमंत्रपद्मयमनायिनूर्ध्वः तत्रस्थो
ईश्वरोदेवोवरदःसर्वतोमुखः देवोद्योतनादिरमा
र्घः सर्वतोमुखत्वप्रधानत्वं यस्यसप्रकारतोपि पंचवक्त्र
स्तेजस्कोदशवाहुस्त्रिलोचनः गोक्षीरधवलस्सामे
नागयज्ञोपवीतवान् दिव्याम्बरधरोदेवोदिव्यगंधानु
लेपनः सर्वलक्षणसम्पूर्णः सर्वाभरणभूषितः त्रिमू
लपाणिश्चमेतालिजटामुकुटमंडितः प्रसन्नवदनःको
नोयोगैश्वर्यप्रदायकः वरदाभयहस्तश्चध्येयोमावीश

८२ श्री·
स्व·टी·
३·२

योगिभिः पंचवक्त्राद्याकृतो मार्गक्रमे सततंनंमंनखंवरदाभ
यपाणिश्वेतिवकाराः खड्गखेटकादेः परिग्रहः सोमसू
निपरमेश्वरक्रियाशक्तिप्राधान्येनसृष्टिप्राधान्यात् अत
एवद्वादशपटलवस्तुमार्गाभिध्याध्यानस्मर योगेश्व
र्यप्रदायकईश्वरयोगिनाम् तथाचपरमेश्वरोरुद्रते
शक्तानार्चनादिनानुग्रहीतेगृहीतेश्वराकारास्तथात
त्समवायिनीशक्तिरपितथैवाश्रिताकृतिभिन्नाद् न
सोत्संगगतानाविद्यासर्वविद्याविशारदादिव्यवस्त्रपरीधा
नादिव्यमाल्यानुलेपना दिव्यरत्नाभरणमालाभिर्मुक्ता
हारैर्विभूषिता मुक्ताफलप्रतीकाशापंचवक्त्रात्रिलो
चना विघ्नमायाध्यायवर्गाभट्टारकरूपामातृकाएवम
विभागक्रमयुक्त्याशेनभेदस्थानिहृते कृत्संगगते त्वके
एवमनन्तरंसर्वाभिर्विद्याभिः सर्वैर्मंत्रविद्यागणोहम
न्नितेबनात्सम्यग्भेदेनाश्रिताबन्धूकमुक्ताफलप्रती
काशेतनुगृहश्चवर्णानानात्मामेनत्र्यैः पद्माव श्वारापि
ना विधानेननवेरयज्ञानिनः सदा विधानेनोतनरभेदप्र
स्वबमर्णावलेनाराधिताप्रसादेप्राप्तिनासतीज्ञानशा
लिनावेदयेत्प्रकाशितनत्वस्वरूपासम्प्यादरेयेकिंच प्र
हृसंतीवसाभानिमहेशावेदनेनोगात् वदनमकुस
प्रत्यावक्रवचनेचस्वरूपापेत्तयात्तपराशक्तिः पत्त
णांहृष्टिज्ञानंच श्रुत्रभगवतः पशिवारूपान् विद्येश्वरा
ननोवत्स्येप्रवांटीशानगानक्रमान् तेवविद्यानतारना
श्रुप्यत्रपवनामूपत्राक्षिपिताः प्रनेतनक्षेवस्तुत्तमस्त्र नया
चेवशिवानमः पकनेत्रैकरुद्रौचत्रिनेत्रस्त्रप्रकीर्तिता

श्रीकंठाख्यशिखंडी चेत्याद्या विद्येश्वराः क्रमात् एतेषां
नायागुरुभिश्चिवननाविम्यः स्मृताः भगविलशानक
लितयुद्धामृषांशानुगोक्षशक्तियुगमेवः गहनाद्येनि
यांते स्रज नि वरुद्रांशाविनिष्ठके उम्बरतिमनोन्मना
पुंसस्तेषेषभवतिमध्यस्थः नेतेनोदस्ल वितः परतना
लोचनेभिनिवेशं तेमाष्टुन रयः एदवन्निषपिकृनाय
वाक्यस्य शिवेनस्यवस्तितपतिविनियोगः सार्धमनेका
लमेत्रकोटिभिः निर्वाणनंतनाद्यस्तरुमाविशति
स्वत्स्तरुद्रस्य अनगत्याग्रमएवं स्थापयानपानि
विडिनस्थानेश्वषेपरिपास्यावज्ञासाविधांतिगुरु
रेकः नावदसंख्येकानांजस्मनांनिर्हेतिः कृतनेषा
वपिशत्रयएयोगान्सलजलकलामीनाः स्थालोवयंति
देवंहृदयस्थं कारणापम नेभगवंतमनंतध्यायंत
स्वहृदिकारणं यांते समानध्यायन्तुपिसेजायाको
टयः श्रद्धा इति ` ` मायातस्यामृषांशस्वविद्यातदे
कासनेणाम्नाएकेनवामादिनायोगोयत्रतात्हशपमल
जलरुहेष्रमीनाः परममनंतमितिप्रामेश्वरतपम
श्रीचवचेश्वरेतनेभवनांतराणाह अतोर्थपमवस्थाने
विघेशावरणार्धवृष्णावरणान्नामभवनमित्यर्थः एव
मुनरत्र नवरुद्रास्त्रिवोपमेपमेंद्रानेचवेत्रगणपेश्व
यं चवनर्थकम् यद्रशादिहेशगाणाप्रथमस्ताधाया
रकनेश्रशेषज्ञनंसप्तांतयानेराकोनमहाविभवया
दतेनपतेपर्मायाकृद्धाईश्वरस्यपरिवाराः श्रीचवचेशा
नन्वे स्वत्स्वावरणामृषांतः अतोवृष्णावरणात्हदये नवशाक

श्री· स्व·दं ३·३

त्रयं विद्धः नाम्न मासाज्येष्ठा श्वारोहो चशाकयः समहा
हुतः प्रधानभूता ग्रासामेव हि कालाद्याः प्राग्नक्ताः प्र
पंचः ग्रतपवाह् पारिवारस्तनामावै कोल्योपकाल्लसं
ख्येयाः ग्रासामेवाशेषशाक्तिप्रपंचात्मकत्वात् प्रदा
सायपरिवारत्वेन स्थितास्ते सर्वे सर्वगतास्मेत्राः सर्वेसा
सर्वकामदाः शुद्धस्फटिकसंकाशास्त्रिशूलपाणयः
सर्वलक्षणासंपन्नाः सर्वाभरणभूषिताः सर्वे स्वर्पशम
म्मणांत्रयाहृतंचेशावशेविरः किंच शतपत्राम्बकाकारे
शुद्धस्वरैडवाशिभिः नानारत्नोज्वलैश्चित्रप्राकारतोर
णाकुलैः ईश्वरानुगताः सर्वे क्रीडंति भुवनेषु ते शत
पत्राब्जानांभादीसिद्धिवाकारोपणाता दृशोल्नयास्वेन
नैः सहैतैस्त्रिभिः प्राकारैरुपलक्षितेषु भुवनेषु ईश्वरा
भट्टारकमंत्रगताः क्रीडंतीसर्वंपः ग्रतस्थाणपकैरेतैः
यमाराधयितं देवं पूज्यंते सर्वकर्मस्व यत्कोपियर
श्वासियमूर्होषि द्वारासिपत् यत्नपस्मिसिकोतेयतक
रुषमदणाम इति न्यायेन ···· कर्मविषयेनमोक्ष
रसाराधयितं पूनेपरिवारत्रूपामंत्राः पूज्यंतेयतस्त्वन
कामेवंन्याग्निविरामेतन्मृखेनेश्वराबाग्निभवतीत्य
र्थः किंच ब्रतेपाशुपतेदिव्यंयचांतित्रिनेद्वियाः भस्म
निष्ठाजपध्यानानतेव्रजनेमेश्वरंपदम् भस्मनिष्ठास्तान
मृषांलहुनिवृपायपोग्रासंतिकम्नस्कामहकृतमाह नतै
स्वरैस्तभगवान्देवदेवो निरंजनः ग्रधिकारप्रकृतते
शिवेच्छाविधिमोपिताः तत्रतोस्वरततेदेवानामनंता
हीनारैवः ग्रधिकारंतेषामेवानुग्रहाहेविनियोजनेस्त

शिवेष्वेव विपने सर्वमिति विपिस्लव्यचोदितः परमशि
वएवहीच्छाज्ञानक्रियाप्रधानाश्चिवसदाशिवेश्वरस्य मि
काभासयति यदुक्तं श्रीमतंगपारमेश्वरेलयाधिकार
भोगाङ्कं नितत्वोक्तिनिदर्शनान्यदार्थः पतिनामासोप्य
मः परिकीर्त्तिताः इति अत्र चोक्तवक्ष्यमाणानुगुणानिर्दश
पंचचशोध्यानिभुवनान्येश्वरक्रमात् तत्रेश्वरभुवने १
विघेशाष्टकावरणभुवनं १ पद्मादिचतुष्टयाश्रयरुद्रा
वरणभुवने २ वामादिशक्तिनवयाश्रयसमस्तावरणभुव
नमिति चत्वारि तावदुक्तानि वक्ष्यमाणानि तत्र शुद्धावर
णाविद्यावरणप्रमाणावरणनामावरणशुद्धावरण
शिवावरणमोन्नावरणाख्यानि समस्तावरणानि तत्रोर्ध्व
वरणं ततो वामादिशक्तिनवयेच्छाशक्तिभुवनं ततः प्रबु
द्धावरणं ततः समयावरणमिति एकादशावरणैः स
ह पंचदशभुवनानि एतानि पंचदशापि भुवनान्यन्तरेण क्रमे
णानालकोर्ध्वविज्ञानीयादीनां कालेश्वरान्ते मायातत्त्वा
न्मकनालग्रन्थ्यूर्ध्वस्थः शुद्धविद्यासद्मकोर्ध्वपद्मेश्वरतत्त्व
नालकोर्ध्वगते तत्र ज्ञानीयात्तद्दिव्यान्तिपरमारं एवं क्रमे
त्रक्रमेणाशोधयेदित्यर्थः एतस्योपलक्षणत्वेन ब्रह्मोडाग
नादिभुवनानि हृद्विश्रान्तान्यजलानि प्रकृत्यन्तगतानि कं
ठविश्रान्तानि प्रमादिमायान्तगतानि तालुविश्रान्तान्यूर्ध्व
पद्मविश्रान्तान्यशुद्धविद्यान्तगतानि भुवनानि शोधयेदे
वं ललाटब्रह्मरंध्रव्यापिनीपदविश्रान्तानि सदाशिवशक्ति
शिवतत्त्वगतानि वक्ष्यमाणानि भुवनानि शोधयनीयानि
स्वप्रशुद्धावरणादिभुवनैकादशकं क्रमेणादर्शयति स्व

श्री·
स·रं·
३·४

ज्ञावरणमर्थंतेनतस्मिंश्छन्नेनिरुद्धेयस्मृते ज्ञानक्रियाख्यवि
ध्याने ज्ञानक्रियाशक्तिभुवनहितनयरूपेणानुद्भवनमि
त्यर्थः एवमन्तरत्र अथ द्वेविधेनावितः परे भावसंज्ञा
यभावाख्येनस्मिंश्छक्तिरुद्धेस्मृते तस्मिंज्ञानक्रियाख्ये
श्रीकेशक्तिरुद्धेविशयतयाहिभावाभावाख्येवेदनपरा
मार्थनाहिये स्थितेनत्रसर्वौकस्यमयास्फुटेदंनात्मकया
ववेदनशक्तिरेकारंदंनोत्थानभिन्निभूनाख्यानात्माभा
ववेदनशक्तिर्हिनीयेत्येतद्भुवनहितयरूपेविद्यावरणा
मेतदित्यर्थः अनन्त नेनेशास्त्रभ्रूवेशास्त्रप्रमाणानांप
रंपरम् प्रमाणावरणेचोर्धं एवौक्तानांमायातत्त्वास्थि
तानांपदार्थानांदिप्रमाणानांपरमिदंपदप्राप्तिस्थानेतेज्ञे
शेषभ्रूवेशास्त्रविद्यावरणार्धंप्रमाणावरणास्थितेऽस्ये
नत्प्रमाणावरणमपिभुवनहितयंयोगि अथ कथ
थ्याभिसमासतः मानमानतः प्रमाणावरणोर्धंगते
साधनात्मावरणेरुद्रान्कथ्यामितेव ब्रह्मारुद्रः प्रनोद
श्रुत्वंतत्त्वनर्थकः नेनेते रुद्रभुवनंचतुष्टयभुवनप
रिरक्षितमेतन्मायावरणाभुवनमित्यर्थः अथ सप्तद्याव
रणाचोर्धंतत्ररुद्रत्रयंविष्णुः एकान्तः पिंगलोहंसः कथि
तस्तसमासतः पविवारोपषामसंख्योऽइतिवरूमस्था
शिवावरणमर्धंतनंत्रैकोऽभवसंज्ञकः संस्थितोरुद्रा
तस्य अथ मोक्षावरणमर्धतः तत्रचएकादशैवरुद्रा
श्चकथयामिसमासतः नानाहब्रह्मदेहद्विमुखेः सार
भश्चनश्चैवच जन्ममृत्युहरश्चैवप्रणतानःसदाचेतः स्वच्छः
विरूपाक्षिनः जन्महरोमृत्युहरः सर्वंयतिरेवणेश्वापतीति

सत्वरः पंङ्कः वेदः तथ्यवपकारशासमाख्यातस्तोलन्त्रा
तख्यवाक्षितः घायक्रमेवस्येतनमेघामाख्यर्यनिस्मारय
त्यय पुनरूर्ध्वंक्रवेन्नेयनिरंजनपदस्वभवम् प्रमाणावर
रणो शिवावरणाक्रवावरणावैकल्पलसत्त्वपरभेदेनक्र
वाध्यो दक्षिणेत्रोंकारतिशुनस्वह्रार्थः अथास्फवावर
स्य ईशाशक्तिद्वयंमृयुष्टिस्थितेनस्य कथितेचानपूर्वेशः वा
माद्येषा रोहीवेनियमस्तस्तावरणोप्राङ्गक्तिद्वयमक्तंतरे
वपरद्रूपेणास्थितमित्यर्थः किंचात्रैवप्रधानभूतायाः
रक्षाशक्त्यभिधानायाः शक्तेः पुरंतास्यवामायापत्नाः
त्रेतभूताप्रकीर्तिताः तेनवामादिभुवनत्रयपरिहृतमेत
दिक्षाभवनमत्रेत्यर्थः ६ अथ षड्रुद्रावरणंबोध तत्रव
रुद्रान् कथयामि समासतः प्रीतः प्रमुदितश्चैव प्रमोद
स्वप्रलम्बकः विष्कंभस्तम्भनपवायगाहनः प्रथितस्तथा
तदेतदत्र रुद्राष्टकं समाख्यातं विज्ञेयं प्रागादिशः क्रमात्
ततोपि समयावरणंबोधं अत्र रुद्रान्कथयामि समा
सतः प्रभवः समयः स्वेद्रो विमलस्य शिवस्तथा ततोव
नः समाख्याता निरंजनस्ततः परम् रुद्रोंकारस्तु पंचैवे
प्रभवाख्यस्समयस्य विशेषणांतत्वइति विमलश्चैव रु
ति विमलशिवाख्यः एतेषां तानूर्ध्वभुविज्ञानत विज्ञा
ततेति वद्धवचनमुपदेशपाशिष्यप्रशिष्याघभेदेनपव
मन्यत्रतालोर्ध्वइत्यनेनतेतावदंतमीश्वरः तत्वास्यप्रमिति
स्मारणाय तदत्रभुवनपंचदशकानंतवैत्रिभुवनांतरासे
रवेपूर्वमेतडुपसंहरति एकादशभुवनस्तानशाक्यो
दितः क्रमात् रुद्रेकारांतमित्येतद्दीनाकालेविशाषयेत

श्री
स्व॰र॰
३५
३०

ज्ञानशक्त्येशादीनीश्वरविद्येश्वररूपस्तस्मावरणगतानि
यानि भुवनानि ननः प्रभृति रुद्रोंकारान्तमेकान्नषष्टिरी-
श्वरतत्त्वेनान्तरभुवनानि तत्रेश्वरस्यैकं विद्येशानामष्टौ-
त्मो वनानि तस्मादनन्तेशोशीर्षाहृदाहतो हृविद्याहतो हृ-
शारणा हतो ह्नेनामा हतो चनारिस्तत्पुरुषा हतो श्रीरणाशीरणा
शिवा हतामेकमासोता हतोपकारदशक्रवा हता वेकेरुद्र
शक्तिभुवने वामादिशक्तित्रयेण सह चत्वारि मत्तुह्रा हता
वष्टोसमया हतो पंचेत्येवमेकोनषष्टिर्भावा नरभुवने मु-
त्पनदीश्वरतत्त्वे संक्षेपेणानन्तविस्तरतः षाडयेत् अ-
स्य च पैकैकस्य परीवारः कोट्यनेकास्तद्वशः ते च विनेश्व-
वरदास्तवे शुद्धसामर्थ्यनिग्रहाः शुद्धस्फटिकसंकाशार
शावाकेन्दुशेखराः त्रिशूलपाणयः सर्वे जटामुकुटमण्डिताः
सर्वे सर्वगुणोपेताः सर्वज्ञाः सर्वदेश्वराः सर्वलक्षणसम्पूर्णा
सर्वाभरणभूषिताः रुद्रकन्याः समाकीर्णा दिव्यरूपमनो
हरः सेकोटेति शुद्धवैरक्तिवेक्ताविधिचोदिता शुद्धमाया
मलेनाकालषष्टयस्यामसंख्यज्ञानक्रियाविषयं तदेवबि-
ग्रहः स्वरूपं स्वरूपं येषां यद्यपि सर्वेहमिदमिति सर्वेसा
गकल्पाशेषविश्वप्रकाशात्मनस्तथापीश्वरेच्छानाना
नारूपानुग्रहप्रिसदृशाप्यवगुनरग्राह्यत्वं ईश्वरस्यनन्ताधन्यग्र
यश्चैव सदाशिवम सशिवावरणचोर्ध्वनस्मिन्नैयासदा-
शिवाः यदेतत्सर्वविषयस्फुटेदंताहंतासामानादिकर-
णगावभासामेकमीश्वरतत्त्वमुक्तं तदेतदस्फुटेदंताच्छाद-
काहंताचभासात्मकसदाशिवतत्त्वे विनानोपपद्यते अ-
हंतयाभासं विना वाह्यभासस्योदयो भवतीत्येतदीश्वरत

नवात्मिवस्य भागा प्रधानसदाशिवभुवनस्योपः सदाशि
वतत्त्वाश्रितस्य शिवावरणमस्तोस्मिके सदाशिवश्चैदस
दाशिवभट्टारक एव यदाह तस्मिं ह्येयः सदाशिवः वस
मागापरत्रूपात्सदाशिवाद्देमानमपरत्रूपत्रय्येष्टं स
व त्रिपंचनयनो देवश्चंद्रार्धकृतशेखरः वक्त्रपंचकसं
युक्तो दशवाहुर्महावलः शुद्धस्फटिकसंकाशः स्फुरा
त्तेदीप्ततेजसा सिंहासनोपविष्टश्च तदुपरि च स्थितः प
द्मासनस्थितः पंचब्रह्माङ्गसंहितः सकलायैसमवि
तः दशभिस्तु शिवैर्युक्तो हृदायुधदशाकान्वितः पंच
ब्रह्माणि मुखादीनि अंगानि हृदयादीनि सकलान्यो
विभजति सकलो निष्कलः शून्यः कलाढ्यः खमले
कृतः तपणाक्षनाणानस्यः केशोप्रक्षाष्टमः स्मृतः
प्रसंगान्तरक्रमेणास्थानमाह ध्रुवो मध्येन विज्ञेयो देव
देवः सदाशिवः सकलार्घं हेनो देवदेव देव इति भा
गवत् देव इति ध्यानमानः किंच ओंकारेशादिभिः क्रमा
त् हृत इति वर्तते ओंकारेशादीन् सदाशिवादीनाह ओं
कारेशः शिवेदीमः कारणेशो दशेशकः सशिवश्चैव
कालेशः स्वत्मरूपो मुक्तेजसः सर्वश्च दशमः प्रोक्तः एते
प्रागादिशः आरभ्याधोन्तं संव्यवस्थितः सदाशिवस्यात्र
स्मावरणा सकलाद्यावरणाभ्यां वहिः एषामपि रुद्रा
स्याष्टादशवहिः संव्यवस्थिताः इत्येव तेषां नामानि वै
भूणा विजयस्तथा निश्वासः स्वयमभूस्थान्मिवीरश्चाष्ट गो
रवे मुकुटो विमरश्चंद्रः विभ्वः प्रगीतवान् ललितः सि
द्धरुद्रसंतानः शार्वपथश्च परस्सकिरणास्तैव पारमे

श्री॰
स्व॰ टी॰
३०६

306

स्वरूपंच अग्निसहितो वीरराडिति होंस्किरणेष्वेव
पारमेश्वरूपं च हौं पञ्चैतन्नामकस्य मन्त्रस्य वनाश्रा
ह्नावनादिविश्वमनुगृह्णाति स्थितः अनन्तदशाष्टा
दशभेदं चैतत् उक्तं तेन देवबलोऽसकलाशिवरुद्रा
वरणोऽस्य अभिषिक्तः मायावल्लसमाख्यातः सक
लो मन्त्रविग्रहः सर्वकारणमध्यतः सृष्टिसंहारकार
कः भुक्तिमुक्तिप्रदाता च साधकानां क्रियावतां भव
नामतः प्रभृति सर्वदित्युपदेशप्रहृतेः सदाख्ये सदा
शिवतत्त्वे भवो देवः मायाख्यः सच सकलो मन्त्रमूर्ति
रिति वस्मात् निष्कलमूर्तिं पेन तयाग्रायतः सर्वे
षामपि ज्ञाता सर्वदर्शी च सर्वकारणं तं समपृश्या
ति सृष्टि इति सृष्टिसंहारो स्थितिविलयाद्युपलक्षय
तः साधकानां मन्त्राराधकानां स्वस्वभावानां मुक्तिसि
साधयितॄणां भुक्तिं एवं मुक्तिं क्रियावतां मन्त्रज्ञान
परायणानां सम्पादयति किं च कोटयः सप्त मन्त्राणां माय
नेन सार्धं स्थिता निवृत्ताधिकारा आश्रावचनस्य अहम्
धिकारस्यार्पणं नयस्व इति याः सप्त मन्त्रकोटयस्ताः स
र्वा अनेनाधिष्ठिताः इत्यर्थः ईश्वरभट्टारकेणाधिकारं
प्रदत्ता अर्पणं स्वपदाधिष्ठितानाम् अस्मास्व लाभोगतादि
विशेषः अनन्तवागीश्वरस्य अनन्तपद्मस्य रुद्रदलमु
कमध्यासनपद्मतनोऽपि विशिष्टमः र आसनं स्पतपद्म
ध्वेंदुकोटिप्रतप्रभम् ईश्वरपद्मादधपि कदलगिम
र्थः नस्थापयेत् वामादिनिर्भूवैश्यपंचवक्त्रैस्त्रिलोचनैः
नानायुधाक्षिभेदस्य प्राग्दिशः परिवारितम् वामाद्याश

गुह्यायवेह्रूपरेण रूपेण स्थिताः विभुः एवोक्तस्त्व विभुज्ञा
नीक्रियाचेच्छावागीशीद्दलिनीतथा वामाज्येष्ठावरौद्री
वसर्वाकालानलप्रभाइतिश्रीश्री एवंनिर्दिष्टास्ताराया
स्तणक्तयः प्रागुक्ताष्टत्रिंशत्कलारूपास्तत्रवामाद्याः श्री
गादिदिक्क्रमेणदलेषुमध्यंगताः विस्याद्यास्तत्रमानिलो
स्येनमध्यादिप्राग्दलांताः नतुकेंश्री एवं वामाद्येश्वपक्रम
भान्तमार्गेणविन्यसेत् विहादिनवकंवामविलोमान्य·
शिकल्पयेदिति तासांयास्तत्रभागादिक्रमेणोवमलाभाव
नीयाः अत्रस्ववदेवस्यज्ञानशक्तिक्रियाशक्तिर्वामेदतिना
तस्थितेयाद्क्रमादार्थंक्रमोवलीयानितिनित्यायानाता·
नशक्तिर्दतिनाक्रियाशक्तिर्वामेइतिहेयं किंच उक्तश
क्तिः परादेवीययासर्वमधिष्ठितं उत्पत्तिस्थितिसंहारो
स्तिरोभावमनुग्रहम् ययाकरोतिदेवेशस्सर्वदासर्व
मध्वनि तस्यान्तंगतास्तानिनित्यंचैवात्मवर्तिनी परेति
ज्ञानक्रियापेतयाअधिष्ठितंवामेसर्वमितिस्पष्टादिप
चकविशेषणंसर्वदेतितत्देवंठवह्रारेपिप्रभुर्देहादि
मादिशान्त भान्तमेवोत्तरार्धौवमिकुयाभासप्रदृष्टिः इति
प्रत्यभिज्ञोक्तनीत्यादेहाद्याविष्टस्थिदात्मामहेश्वरस्त
दर्थोशुभोस्मनाश्रिताः तस्यैवगणानस्यकारावस्थापर
तत्काशामयत्वात्पादनैहि प्रतितत्वांजगतः पंचकृ
त्यानिकरोतितत्संगतेत्याहतिमवेनात्माशिवस्यत
त्कथंसदाशिवस्योक्तेनतत्संबन्धमाह साचेच्छादेवदेवस्य
शिवस्यपरमात्मनः स्वरूपापररूपेणपंचमंत्रमहात्मनः
उक्तारूपयः श्रीमान्देवदेवः सदाशिवः यतः शिवपरा

श्री
स्व·टी
३०७

परत्वेपेणास सदाशिवोतरश्चास्यशक्तिरुक्तेत्यर्थः पंचभि
रीशानादिवक्त्रैभिर्मंत्रैर्महतीविश्वव्यापिकामहामह
त्म्याचततत्र्यस्यशिवस्यानुग्रहार्थमेवस्वपरत्वपग्रह
णांस्वस्वांतेआदित्याह इच्छारूपपरस्त्वनपवायंममेस्ता
कृतिपरिग्रहापरिग्रहयोः शिवत्वेनिरुक्तत्वात्सदाशिव
उच्यतेश्रीमांतानदीप्यातिशययुक्तः स्वत्र्व शक्तयस्तस
याश्रोक्ताः वामाद्याः तथावैमंत्रनायकाः श्रावरणावतष्ट
यस्याः पतेसर्वे पकैकपरितेदविपश्चैरर्बुदकोटिभिः त
थावर्वणावैश्वप्रतिरूपैर्महाबलैः विद्याहृदैस्वरूप
क्रिरश्मयगणात्रिनैः सर्वलक्षणसम्पन्नैः सर्वाभरणभू
षितैः हासलास्यविलासाढ्यै भ्रूक्षेपोन्मादविभ्रमैः चेद्
कोटिशतैश्चान्यैश्चस्ववहिर्विवामनम परिभ्रमनाद्व्यर्थः
पकैकमिति क्रियामिति विशेषणाम् पश्चाद्व्याख्यास्यते व
बलंज्ञानं क्रियासामर्थ्यं रूपमाकृतिसौंदर्यं स्वरूपंच
समाणसंख्याविशेषरूपः प्रतिरूपैरितिमुख्येस्वरूपैः
गणाः सर्वज्ञतादयः लक्षणानिज्ञानयोगैश्वर्याणि
सर्वैर्गावाभरणेनभूषितैरशेषविश्वात्मनिः परानुग्र
हप्रवणानयानित्यप्रसृदितत्वेनहासलास्यादियुक्त
त्वमतएवहेलामात्रेणपरानुग्रहसमर्थैर्भूतलेपेणा
भूतामोदयेषुताहशाविभ्रमविलासायेषांतैर्विद्याहृदै
परिहृतात्वनिसहतिः ग्रतस्वात्र ताभिः सार्धं सदाहृद
प्रक्रीडंतीच्छयाप्रभोः पूरवैस्सर्वतोभद्रंस्वंहृदकोटिस
मप्रभैः नाभिर्विद्याभिः क्रीडंतिपरानुग्रहायैवविहरंति
पूरवैरुत्पलतिनाः तपतेसर्वे मायापर्मविनिर्मुक्ताः

निर्मुक्ता विज्ञानकलाः अधिकारं प्रकुर्वंति सर्वज्ञामेवा
णक्षयः मायायामधः स्थित्वा रूपावरणेनेन विनिर्मुक्ता
यद्यपि परमशिवमेते येषां संकुचितत्वं महामायाका
र्यं प्राशेनाखिलतयापि मायाप्रमातृवत्संकोचमयानाः
भवंति अतएव च निर्मलामयाहृताः संकोचएव हि
धुत्वा साणवमलं शुक्रप्रायम् अतएव ते विगतेश्व
राः सर्वसंतापरहिताः एवमपि चानुग्रहात्यनुग्रहाय
शिवेन नियतकालाधिकारवशानुबद्धाः स्थापिताः
सर्वज्ञाश्च तेश्चमोचशक्तयश्च ते इति समासः किंच अ
धिकारत्वशांतानायंते सर्वगा शिवाः शांतानि हृत
महामायाकलातावन्मात्रव्यापिनया व्यापकशिवेकीद्र
याभवंतीत्यर्थः इत्यं च परश्रेयोपुनर्भूयो न भवंति कल्पा
वन महासंहारतः सदाशिवोनेविश्वत्रभुत्याति सूत्य
पदमाश्रयेत्र विदिननकाले महासृष्टौ भूयः सृज्यतेः
यथैकादशोद्देशेविष्टेन एतेन भगवताः मंत्रेनेएवेति ग्र
नम्रहार्थः उपसंहरति शिवावरणाख्यानेमंत्रगर्भव
णनने मंत्राय्यासननगनाम्ना वरणागतासुगर्भेयस्तन
देनतशिवस्य सदाशिवभट्टारकस्य समं थावरणं भव
नमित्यर्थः अथ चापरिहरणज्ञानशालिहृनिरकेना
नेषामपरपदावारकमादेवतासावरणानीत्युच्यते
अथ विद्यावरणमूर्धतः चंद्रकोटिसमप्रभम् विद्या
नन्तस्थानच्याभि न्ययमावरणं विद्यावरणं तत्रपद्मं म
हाहीमंदलकोटिसमन्वितम् तत्रपद्मास्थितो देवश्चांसा
नीतो महात्मुतिः पद्मवक्त्रो विशालाक्षो दशबाहुस्त्रिलो

१८८

श्री
स्व॰ टि॰
३॰८

308

वेनः नहि स्मरहरस्तुं ज्ञानभस्वरस्मागिणिक्यमंडितः अशे
षपद्विश्वं नदिह प्राममहाविकामयो न्हूपवास्मागिणिको
किंच निवृत्तिश्च प्रतिष्ठा च विद्या शान्तिरेव च परि
वारस्तन्त्रस्य शान्त्यतीतस्य स्मृते प्राग्युक्तं कलाचत
ष्टयमेवाशेषविश्वाधगर्भपरशक्तिरूपतयास्थितनस्य
रुद्रस्य देवस्य परिवारः किंच नस्यवामेन्द्रदिग्भागे शान्त्य
तीताव्यवस्थिताः पनाश्च पंचवक्त्रास्तनास्सर्वा दशबा
केन्दुशेखरः नदेवम् विन्दुतत्त्वं समाख्याने स्वरकोमर्दु
देहेनम मंत्रमंत्रेशनदीशनस्य परिवारस्सर्वे पिभिः पष
चशान्त्यतीतईश्वरभट्टारकपरव्याप्तिरूपः यदस्यमा
भिः कलाभिः संयुक्तो ध्यानयो विन्दुरीश्वर इति योजनि
कां श्रोत्युक्तं विन्दुश्चेश्वरः स्वयमिन्धिकाधनिस्व
लसस्मादिभेदेनमत्र देवतादीनां स्थितिनिरिन्धकं प्राय
मेतहि ह्यावसुकार्यं वेड्यावरणामप्याह अर्धचन्द्रस्त
इर्धनतसोर्धंतनिरोधिका अत्र भुवनान्याह पतेहेतः
महास्याने पंचपंचकलानिते कलादेवतास्तत्रज्योत्स्ना
वनीकांतिः सुप्रभा विमला शिवा अर्धचन्द्रे स्थिता रोचिका
निरोधिन्यां स्मरारिप्रिये गंधनी रोधनी रौद्री ज्ञाना नवोधाता:
मोपरा विमलायाविशेषतां शिवेति अर्धचन्द्रपदस्यापु
काशाज्ञानादप्रकर्षांत क्षक्तीनां नश्यो विनेनाम निरोधनी
पदस्यापि निरोधहेतुत्वात् रुंधनी रोधनी रौद्रीनिति स्व
श्रुक्तेः श्रुद्धानां तनिरोधनिभृतो ज्ञानबोधनमोप
हेनिशक्तिहृदयमूर्ध्वप्रवेशदान्तनादेवमभिधानेश्रवः
हर्षीकेमात्राशाविभागमारयति अर्धमात्रस्पनोविंड

त्विद्रूपस्य चलत्फलः तस्याप्येवमर्धचंद्रस्य षष्ठांशस्वनि
रोधिका उत्तमं देवि स्वनस्पंतं ग्रनिमलमिस्पेतद्दयति
णं यावसरप्रवेतनिर्णीतेयथायावयावन्नं शोभ्याख्य
धीर्यं परमाश्रयति तावन्नावद्वादशपवावचक्रगमाख्य
ल्वरूपतानिवर्त्तनेस्वत्मनरादिरूपनावाभिहत्सा
नाविश्रांतिप्रकर्षंददाति यावदुन्मनापरनतास्मनि
पर्यंतेसर्वोपाधिप्रशांत्याविलानेदचनसच्छस्वच्छंद
भैरवरूपतानिवेशोभवति इतितद्देवेरूपरमेश्वरेण
स्वातिंनयथाभुवनेश्वरस्वमसेस्वत्मनरम्स्वात्मा
दिरूपामात्राविभिरवनमरणीयागुरुभिरेवमनरशा
पिस्वयमनमंनवाम् निरोधिन्यास्वरूपंनिर्वक्ति नि
रोधयतिदेवाद्यान्व्रत्नायांस्ववरानने कालकथ्या
सामान्यंजस्वनोयतपवनेनैषा निरोधिनीतिविख्या
ताश्रुतस्यपूर्वोक्तकरणावेपव्याप्यनुभरणाधरस्वा
रामंत्रोप्रवारथुक्तः नांभितान्नवरानने मादाख्यपर
भावेनपंचमंत्रमहात्मनः लभ्यतइतिशेषः सादाख्य
देवदन्याचं परभावनेत्यादिप्राग्वक्तोयं स्वपचाननस्
न्नेणरूपेणोल्यर्थः तस्याख्यानेनरूपंचनिरूपयति तस्योर्ध्वे
तस्वनेनादःसकिंजल्करजः प्रभः मद्वहिद्गुरुफैर्योमल
यंकोटयुतप्रभैः तस्यतिनिरोधिकावरणास्यनादरूप्
निसमस्तवाचकाभेदमयपरामर्शमनत्वः श्रीसदाशि
वएवपरद्रूपः किंजल्करजप्रभइति दीप्यनिशयमुक्तः
महद्दिग्गुरुफैरिति मंत्रमहेश्वररूपैः तेहि ईश्वरभूमेश्च
भूत्वानेनारंभारलस्वेनाख्यिता किंचात्र तेषांवेनायका

श्री
स्व·टी
३०४

वर्त्तते भुवने पंचसंख्यया तेषां महतां रुद्राणां मध्ये ना
यिकाः प्रधानभूता देवता भुवनानन्तस्मिन्नादावावर
णागते भुवनपंचकस्य मध्ये ता इह इंधिका दीपिका
चैव रोचिका मोचिका तथा ऊर्ध्वगा तत्समाख्याता क
लावेषां तु पंचमी दीप्त्यतिशयात्तासामीदृशि नामानि
एषां पंचमीति एतासां मध्ये प्रधानभूता किंच तस्मिन्
ग्रेहविस्तीर्णे तस्मिन्निति ऊर्ध्वगशक्तिया स्मिन्नविस्तीर्ण
मिति प्राकृतनपेक्षया तत्र च ऊर्ध्वगे शाख्यनप्रभुः ऊर्ध्व
गाख्यया नादेनात्मनस्त्वकेशोशाधिष्ठितास च चंद्रा
र्कुथप्रतीकाशः पंचवक्त्रस्त्रिलोचनः चंद्रार्धशेखरस्त्र
नो दशबाहुर्महाननः इंधिकादियुतो देवः शूलपा
णिर्जटाधरः शांतः इति नादपर्यन्तविश्वोपशमान् तदा
परनादरूपिके प्रागुक्तं किंच ऊर्ध्वगान्तफलानन्तस्मिन्नमु
सेगागामिनी इहदं नाम सदाशिवतत्त्वस्य व्याप्तिः एवम
त्रसादाशिवेतत्त्वे सशिवविंदुवचेद्धनिरोधिकानाद
नादांतनूपाणि पंचावरणानि तत्र सदाशिवावरणे स
दाशिवः वक्त्रांगैकादशकामकलाद्यष्टकेंगैकारा
दिशिवदशकं विजयादिरुद्राष्टादशकमिति श्रीस
दाशिवेन महावरणे देवता अष्टचत्वारिंशत् आस
नपद्मगतानान्तु वामाद्या नव विद्याद्या नव ताराद्याश्चाष्टा
विंशादिषड्रूपवाशान्त ज्ञानक्रियेत्पार्श्वगते इच्छोत्संग
स्येति समेनरशान्तमंत्रदेवतानां विद्यावरणे पंचतानी
नेशः श्रोत्र्यानीनानिहतायाश्चतस्र इति षड्देवताश्च
पंचह्मावरणानन्यानन्तशादिशक्तिपंचकं निरोधिन्यां

पिन्यादिशक्तिपंचकं ततो नादभट्टारकः ततो नादान्तप
दरेधिकायास्तनस्य ऊर्धगे स्वरूर्धगा वेति षट् एवम
त्रसादाशिवेन ते समत्रिंशस्तत्त्वे देवतानां त्रयशक्तित
त्रभुवनेशानादिशानि ततः सप्तमात् भुवने सप्तमात्
न्तत्रसंस्थिता सप्तमात्वो देवतापरापिछानाम्मथना
ऊ सप्तमोन्मुच्यते तथासावेव स्थितापि तत्तन्मभुः सप्त
मोशः स्थितस्तत्र चंद्रकोटिसमप्रभः दशबाहुः स्थितेत्र
स्थितेन पद्मोपरिस्थितः शशांकशेखरः श्रीमान् पंचवक्त्रो
महानन्दः किंच इडा च पिंगला चैव वामदक्षिणतः स्थि
ते सप्तमात्तवरारोहे तत्पारकाणपत्मरा स्थितापद्मका
रादेवी पद्ममालाद्यवस्थिता पंचवक्त्रा सुशोभाढ्या वि
नेत्रा मूलधारिणी तस्योत्संगगता देवी ध्यातव्या साधका
द्विभिः तथारूपमरातिविनिन्नशह्वतन् इडापिंगलेरूपामः
लोहिते रतिनेत्रोत्तराः तानंपपाः सप्तमात् विश्वव्यापिनी
स्वाह ग्रथितस्तत्तयासर्वं स्वधायमय ऊर्धगः ग्रथितस्त
म्भितोव्यासः त्रयोनेतांत ऊर्धगः शिवतत्वान्त सर्वैभेतिर
ण्यारीरेवात्यस्य अनन्तस्य विश्वव्यापकः सप्तमात् शक्तिभि
तिमाश्रितो नादस्तत्र यः प्रसरणमार्गेणापरस्तन्त सर्वेमः
धाने त्र्यपिष्ठितमम् मूलभूते ऊर्ध्वप्रसरेण विभियनादा
तभूमिमाकृत्य ब्रह्मविलात्मनि शक्तितन्वे लीयतेऽस्मादू
नास्याधारस्य नादौवैभिन्ना सर्वमिदं जगत् अधःशक्त्या
विनिर्गत्य यावद्ब्रह्मणामूर्धतः नाड्यां ब्रह्मविले लीन
स्वव्यक्तध्वनिरन्तरः नदने सर्वभूतेषु शिवशक्त्यापिष्ठितः
नाडिः सप्तमात्राश्रयायाभेयस्याभितेन्यत्रकरणसर्वस्मृद

श्री॰
स्व॰द॰
३९

यस्मात्तदुन्मिषितोक्रमेणारोहतीशक्तिः ऊर्ध्वन्तन्मूर्ध्ना॰
न्तया प्रवेशक्रमयोगतः स्पृष्टीभूतया ब्रह्मबिलान्तर्निर्गत
त्वेनैव तया नादाख्यमहत्कलीनः श्लिष्टोभवति सापिहिना॰
डीनदं तेनेति तन्नैव श्लिष्टाशक्तिर्द्वयोगाञ्छन्नादस्यात्तु
स्याहि ऊर्ध्वरूपत्वात् सचनादो नादाख्यपन्यरेवाजसर्व
भूतेषु व्यवस्थिते इत्यायात्वात्पांतरोक्तनीत्यासर्वभूतेषु व्या
प्तधनिरूपोनपवाततरोविवरत्वरूपोनदत्वेन्क्रमाणा॰
वोषादिपरामर्शमयत्वेन स्थितः यद्यपि ब्रह्मबिले लीन
इत्युक्तत्वात्पिलयोस्पृस्तनरूपेणाशक्तिस्फुरत्ता
त्मनावस्थानमततएवं शिशक्त्यात्तपिहितइत्युक्तेनतन्न
स्यवाभिरतः एवंत्तात्नावरागेहेशोपयेतं शिवाधेन
तो ब्रह्मबिलेतेपंतद्वकोत्पद्वुंदाबितम् नत्र ब्रह्मापरो
तुशेरवः त्रिमूलपाणिर्भगवांजटामकुटमेउतः ब्रह्म
विलेनामावरणांमंतरिववहिर्भवनाश्रयतेनापिस्थि
तत्परिवारस्यासंख्येनादश्रापिचतेषांसूत्सतमेनरूपे
णावस्थिततत्वादूर्दकोत्सोम्भुर्वदविरंमित्युक्तपरइति
प्राग्रुक्ताद्वत्वांउगतानाःस्फलाडुहितत्वगतान्मृसृत्वाउ
त्कृष्टेतएवब्रह्मकेत्वादर्यास्तितोदशवाकादिरूपताख्य॰
किंच ब्रह्माणीतपराशक्तिर्यामामोतएषोस्थिता द्व
वंयामोत्तमामार्गस्थरोपयिताव्यवस्थिता मोत्तामार्गप्रदा
शीचब्रह्मोत्तमार्गेचसंस्थिता मेस्थीतं मोत्तपथ्येशेवी॰

मत्रेमिहेयनइतिस्थितोधोन्मत्वेशक्तिमार्गेनस्थाताति
नप्रतिनदेवशक्तिपथ्यात्मकंमोनन्नद्वारमीस्थरेखुपाहं
यानास्थितानातानिनः प्रतितमोतमार्गप्रदर्शनितक्षे
ल्लायनोव्रलाणपेवविधानः प्रोक्तमंत्रोस्थारकमेणान्ता
भिनात्र्ववराहेगनव्यमूर्धनः श्रियेस्वत्रेतिशक्तिनतेप
हर्षेशक्तिव्यापिनीसमनाधामतत्रेनयोंः अथ अतः ऊर्ध्व
स्थिताशक्तिः प्रसभभुजगाकृतिः आधारेभुवनानामा
नाप्रवर्त्यामिसत्रने शक्तिरितिशक्तिनवगतशक्त्याव
रणामावप्रसमभुजगमेवाकृतिर्यस्येतेननव्रलविला
न्नमशेषमंतरस्मात्रिषतरूपनाहिषम् क्लिनमेवकना
निस्पन्दरूपकुंडलाकारतपास्थितामाचान्तरेणाक्रमेण
व्रह्मरंध्रेपरिवरभूमिकोनिविष्टाथाधारइयमेवापरूर्धं
वव्याप्यविश्वंधारयन्त्याधारशक्तिरितिसंख्यःनाप्रवर्त्यामी
तितत्रस्यानिभुवनानिअधिष्ठात्देवताद्वारेणावर्शी
ताथः तत्र सूक्ष्माचैवसहस्रस्माचनयाचान्यामिनाश
क्तिभूमेः सूक्ष्माज्ञादकलापरिक्लिनवयोगानदेवता
नानाहंरूपेवनामानि एतासांच व्यापिनीमध्यतेया
एतापवर्ने शोषासर्वादितत्समात् सर्वाश्चेताः पंचवक्त्र
स्थिनेत्राख्यस्वनेजस्कामहाबलाः तदिर्थम् शक्तिनव
समास्यातं अत्रवसहस्रमानावरणो सहस्रमानानदीस्थरे
उड्डापिंगलेचनस्योदेवताः व्रह्मविलावरणाव्रह्माव
स्लागीति देशान्यावरणो सूक्ष्मादिदेवतापंचकमि
त्येकादशशक्तिनवेदेवतापाश्च प्रागसृदेदंताहेते
सामानाधिकरण्याभासात्सदाशिवतत्त्वतानशक्ति

श्री॰
स्व॰ दं॰
३११

प्रधानं सकलं ततस्तदा सूक्ष्मकेवला शक्तिः प्रधानं शक्तितत्वं वि
नानया घटते नहि किंचित् कुंडलिनीरूपा तत सर्वाणि विना
कार्याणि उद्भवन्ति सदाशिवतत्वस्याभिव्यक्ति शक्तित
त्वसकलं तद्व्यापि शक्तिरूपतामाश्रयमप्येतत् तत्त्वनीयता
शक्तितत्त्वात् तस्य विश्वस्य यदाश्रयतच्छिवतत्त्वं सकलं त
च्च शक्तेनाधेनो न तदा रोहणाकमेवावश्यास्मिस्पर्शो
पलभ्यतामानिकमनीतिनिवाप्यति सर्व सत्यन्तपाश्रव
नश्चितिं वक्रमाह शिवतत्त्वसमूलगुरुक्षेत्रैरनेकैस्सम
मेतान् शिवादिने हेमयाकावरविनेरत्नमाणिक्या
मेदितम् श्लोषभोगसम्पन्नं सर्वकामगुणोदयं धाम
पितृद्धेत्रापि शिवतत्त्वे हेमभागुरुप्राकारादि ख्यवस्थिति
होवताख्यानेमं हिमाप्रवर्त्ताभिद्यदियन्मूर्धनादिस
लनातं स्थिप्याष्टपिआदीनाख्यामिरितिविदानेन्द्रस्ता
न किं याव्यमेवशक्तिपंचकगुणप्रधानताख्याभासन
वैविश्येणसमपञ्चकततत्त्वाभासरूपतयायश्योनरमा
पंचकमपि यथार्थसत्यसत्यतया घाभागवैविश्येण
श्रीकंठशक्तिपंचकात्मकेनगलिताश्पानोभावात्मना
एवैणारूपाणि विकसन्तीति पंचशक्तिसामरस्यमयम
रमशिवतत्त्वमेवोक्तं स्थूलसत्स्वरूपेणानेके संख्या
वस्थितमित्युक्तं तथा विश्वात्मना वास्थितमेनमस्त्र
नेत्रपदेशिवरूपनयाविश्वावभासवत्वे पितयानव
भासात्मकात्ताननंचयविनिवर्तनेदीतात्तानक्रमेण
क्रियनइति शिवतयतिपरमेश्वरः सर्वकामगुणोदया

मितिसर्वेषामभुक्तमभोगरूपाणांकामानांगुणानां
चसर्वज्ञत्वादीनामुदयोयत्रपतञ्जतियोऽयंकिंच भुव
नानिश्रवत्वामितत्रवैमेस्थितानित तस्याधिष्ठानम
त्वेनाह आयकेव्योमरूपंचस्वनेनानाथयोजितं ना
श्रितंकारणानांपंचकंचशिवतत्वेव्यवस्थितं श्रुते
पित्रयस्यसमाहारः किंच तत्रपद्मंसविस्तीर्णमनेना
नेनसम्भवं सविस्तीर्णत्वेपोक्तसर्वोपरापेनयासमने
नरश्रोकादनेनादिमेतद्दावरणान्यभूत्समंतसाशे
षविस्तस्तानंतमध्यानंतांतस्यमध्यानंतांतस्यसम्भ
वोयतः श्रुतपद्मागनंतासनमित्यनेनासनमिमने
नाघनेनमध्यानंतांतमासनेमहंतासनमित्यस्याभि
धोपकारीतिप्रुक्तमनुस्वधर्मः तस्यपद्मस्यमध्यस्थोदे
वस्थायमनाश्रितः देवोयोनन्तनादिरूपः नकिंचिद्भव
नाधवतिसमाश्रितोपितसर्वेर्भुवनेशैश्चाश्रितश्च
पंचवक्त्रधरः शान्तः सर्वज्ञः परमेश्वरः दशबाहुर्महा
दीप्तःसृष्टिसंहारकारकः सर्वानुग्रहकर्तावरणानाति
विनाशनः भुक्तिमुक्तिप्रदातावसूर्यकोटिसमप्रभः
स्फुरन्मुकुटमाणिक्यः समंतादुपशोभितः दिव्यमाल्य
शोदेवोदिव्यगंधानुलेपनः पद्मासनोमनोरक्तश्चशो
कक्कतशेखरः आब्रह्ममाणिपर्यंकः वामदेवादिपवीजि
तः रुद्रकोटिसहस्राणीकैः समंतादुपशोभितः शांतश्चि
शक्त्यावरणपर्यंतगतस्यभेदसंस्कारस्यापिप्रसयान
पंचवक्त्रादिरूपंभगवन स्थास्थितिविलयावरुपल
ल्लेतेसर्वेनियमस्ययस्यानुग्रहश्चायांतिनतपवरणाना।

श्री:
स्व·टी·
३१२

न्निविनाशनरश्मेर्नेन्यागवन्साथकादिप्रायेणौनदेवप्र
क्तिमक्तिरन्नमयात्मकौ कनेनतनुतोरुक्तो महेशाहः
किंवाव्यापिनीव्योमरूपावस्त्रेनैनानाथ्याम्यनाश्रिता
पंचवक्त्रामहावीर्यादशबाहेन्दुशेखराः त्रिनेत्राशूल
हस्ताश्वकारणेश्वसमन्विताः एवंयुक्तःपर्यंनापन्ना
श्रैवम्यवस्थिताः कारणेशित्तैरेव व्यापिनीश्रभृतिषि
तस्मगानितान्तरभिन्नाश्त्यर्थः यताश्त्यनाथानाश्रत
स्तः पंचमन्त्राःस्थितिमाह अनाश्रितेतामध्यगतसंस्थितः
प्रभुरव्ययः अनाश्रितकलादेवीनसोन्तगेनमास्थि·
ता एवमावनारणमायमाशयोपञ्छक्तिसमथादेवस
वैशक्तिमंननन्त ननत्वकार्यंसम्पादयंतनअनस्थपरमशि
वपदमपिप्रस्फुरच्छक्तिस्फाररसमेवोहेपयंतनशान्ता
शेषशक्तिकेयत्तशानवापदेशोत्रमभेदप्रशमादिबु·
पसंहरति एवंवैशिवतत्वंतकेथितेनवसंदर्शितेदन
त. शोपयितातनस्त्रोर्ध्वंशक्तिश्चैवपरास्फुना समना·
नानसाहेप ननश्रिवननंताहृध्वक्षेशस्यव्यापिनीपदा
वस्थितानानाश्रितभट्टारकापेनयापराहणीसमनाव्यो
याशक्तिस्थितनामाज्ञेयानन्स्यदविश्रांत्याज्ञानव्यापत्राव
सहमानसान्तसत्मतामेनसंवेदनेनवंनेनत्वसंवि·
दित्रिभूमिकामामेहृत्वासमनायउत्केप्राकसमनाक्र
मस्मितिविज्ञानंरत्नतमर्धनमननव्यापारेनास्त्रीमार्ह
मनस्त्रोर्ध्वेनजापतेपषावसमना परिपाहस्थितानांत
एषिव्यादिशिवाव.... सर्वेषांकारणानांचकन्नभूता
व्यवस्थिता सर्वेषामित्यनेनानाथनाश्रितानांनानंअनत्सर्वं

विभक्त्याण्डान्यनेकानि शिवेन समधिष्ठिता एष यदुक्तं सं
संख्यातं एकमेकं एषस्वयं इति श्रीमालिनीविजयो
क्तेनीत्या ब्रह्माण्डप्रकृत्याण्डात्मकमण्डद्वयमसंख्याते
मायाण्डशक्त्यण्डद्वयं त्वेकैकरूपमिति क्रमेणैषा शक्तिर
नेकान्याण्डान्यतः कृत्वा स्थितेति तत्कार्यशक्त्या प्रो
रीकृत्यैव शक्तिना देवदेवेन शिवेन समस्तगर्भेद व्याप्या
धिष्ठितेति यदुक्तं तत्स्फुटयति भाविपटलार्थकथी
कारपूर्वकं तत्रापूर्वमुक्तत्वेन शिवः परमकारणम्
सृष्टिस्थितिसंहारतिरोभावमनुग्रहम् अपूर्व
इति अशेषविश्वाभावास्तत्त्वाभिन्नकल्पमननमा
त्मकैतन्यशक्तिभूमिकोल्लासमनुल्लासेत्यर्थः परमकार
णमिति परमशिवस्य हि होतर्केवा महेशानः सर्वकार
णकारणम् सर्वेषां ब्रह्माद्यनाश्रितानां नानां एषस्थित्या
वीजानां नानामपि तेनैव तत्त्वभूमिकाग्रहणात् तथाव
भासितानां कारणानां कारणां स्वातन्त्र्याभिनो उ
ल्लासमकरणमित्यर्थः तथा महानीश्वरत्वेषां तन्तुविततवि
भवप्रदत्वेन सर्वातिशायीकर्तृत्वं तेषां हेतुरिति ते
षामेव स्वस्वकर्मणियोजनप्रवर्तकं निमित्तं किंच सम
नानामयाशक्तिस्मात् तस्य कारणोल्लसनम् स एवैव
विश्वमाभासयतीत्यर्थः यतः तथापि निर्दिष्टे देवेशो हृयः
कारणपंचकं तथास्वमनशक्त्या अनाश्रितादिकारणां
तेसदाशिवाद्यशेषकारणकारणत्वात्कारणपंचकं
मधिष्ठितं दर्शनं नयास्तु कार्यसामर्थ्यमुक्तं कृतान
यथाच शिवपदादपररूपानाश्रितादिरूपतां गृहीत्वाति

श्री·
स्व·द·
३१३

नथानदीशापराशक्तिरप्यनाश्रितादिशशक्तिरूपतया
स्फुरतितेनतत्कारणपंचकमप्यात्तं प्रधानभूतस्यान
श्रितस्यदेवस्यकारणंतेयमाश्रिता परमेश्वरेणस्वशक्त्या
भास्यमानोनाश्रितभट्टारकादिपर्यग्रहवर्तिस्वस्वशक्ति
सहितएवाभास्यते अनन्तस्यापवर्गिणोनाश्रितादीनांस्व-
कार्यकारणतोभंजनोतत्रानन्तस्तच्छक्तिधृक् सर्वेश्वरपते
भूयस्त्वनाथंतज्जगत्पतिम् भूयस्तस्मादमाकृतंयम
रमशिवपवर्गहीनानाश्रितभूमिकोद्वितीयामिमाश्रे
रणांकरोति इत्थमेवचअनाथस्याप्यनंतेशमनंतं
व्योमरूपिणम् व्योमरूपीमहादेवोव्यापिनाबोधयेत्प्र
भुम् एतेनचप्रोक्तस्वशक्तिसहिताएवप्रेरकोर्थस्वा-
किंव्यापिनीकरणंतस्यकतोवैव्यापासोप्रभुकतत्व-
सीनदीर्घकर्मप्रदर्शनेनाभिव्यनक्ति कर्मरूपाक्षिता-
मायायदपः शक्तिकुंडलीप्रवौक्तकुंडलाकारतयाशेष
विश्वगर्भाशक्तिस्वशक्तिकुंडलिनीमायेत्यशेषास्तत्राणा
देतदंतोव्यापनभिन्निभूतत्वान्महामायारूपाकुंडली
निष्कांदमनत्वात् यथस्माद्यस्माद्यएवपतदीयक्रिया-
शक्तिव्याप्त्वात्कर्मरूपाक्षिप्तातेषांभगवानेतदाभा
सकत्वेनकतोमत्कर्मीभूतोयथोक्तम् यथोक्तंश्रीस्व
याभितायांश्रात्मानमतएवायंतेयीऊर्ध्वास्यथकस्थिते
तेयंनत्वनदोन्मखाःखाःइनास्यस्वतत्रनेतितयाकरेः
त्वकर्मंततेवकार्यकारणतानतनइतिसंदेपिग्रवस्था
युगलेचात्रकार्यकर्तेनशक्तिनमितिनकेवलमस्ते
महामायाख्याशक्तिस्तस्यकर्मनयाक्षिप्तायावत्तदंत

गेनेनतु स्यासंच नादबिंद्वादिकं कार्यं एतस्मानंतरं पट
टलेक्रमेणाध्यक्षीकरिष्यति एतस्मात्स्माद्याधिभट्टारका
त्वरशिवाधिष्ठितनाम् इत्यादि जगदुद्भवः महामायादिभू
म्यंकं परस्तत्त्वस्थलवाच्यवाचकात्माशेषविश्वोद्भवः ए
षएव भगवांस्तु महाभासात्मना स्फुरतीत्यर्थः यत एवं
समानाभूमिमाश्रित्य परमेश्वरः परमतत्त्वस्थलरूपं वि
श्वमाभासयत्यतएवाभासमाने यस्मात् शिवपर्यंतं पा
र्थिवाद्यं च सर्वं वर्तते तस्मात् वैशाकृतेंद्रेयं विनाशोत्पत्तिमे
युतम् सदाशिवोत्र परतूर्यो नाश्रित भट्टारक स्थलट
स्थाप्य कृते विश्वकारणात्समनानाश्रायां ते प्राकृतेस्य
लटस्थान्नसदाशिवतत्वात्मकनिलिसंतास्थनाद्विशस्मे
ख्यानत्वपट्ट निप्राकृते स्फुकि नतार्छि वनन्वभेदभान
श्रायाने स्पष्टहिविपौ व्याख्याक्रमः प्रसिद्धं स्मघयएवं स्मा
यात्माविपटलेनाश्रितस्यापि सृष्टिसंहाराद्यानंताभि
धानात् एतस्य विनाशोत्पत्तिमत्ता ह्रेयं न प्रुनरजाथार
पटेविश्रामितत्वं श्रयत्व ह्रेयं ह्रेयमानत्येवत्ताना पारो
हेणापरत्वात् कान्यायतिसृज्याविलापयितत्यर्थः उत्त
त्रिविनाशेतिवक्तव्यो विपर्ययपाठः सृष्टिसंहारपरा
या अनादित्वप्रतिपादनपरः एवं समनांतमध्याने उ
काण्वौपज्ञानेदीक्षाविधिमेवं स्मारयति मायाशक्ति
पराप्रोक्ता समनान्तधमूर्धनि स्फुरत्तत्स्यमहस्याभक्ति
रणान्तेन भास्वरा ध्यानमापन्नो समावाप्त स्थायपयेतत् विथा
नवित् उपचारतः कुत्रावागीश्यावाहनेनतथा स्थापने
पूजनेचैव पश्चिमायां गतश्चैवच गर्भाधानजनने श्रप्यि

६५

श्री॰
स्व॰ दे॰
३१५

कारंतथैवच योगंभोगंलयंचैवनिष्कृतिंतदनेनतरम् भु
वनाधिपहोमंचभुवनान्तरवासिनाम् भुवनानांयथा
मायोहोमदत्तावराननेत्रितत्त्वशोधयेश्चानोवयवांश्च
यथाक्रमम् स्फुरदिमादिनेनदाहयथाविम्बमेत्राहृति
नष्ठलंप्रभासात्रहृपमहृतिरिक्तशब्दात्मकमिति
याम्यत्रमायेतिकेचित्स्वहंतिपनामितिशिवनत्वा
धिष्ठानंशिवभट्टारिकाम्बिकाम आवाहनादिएवोक्त
क्रमात् उपचारःपूजावागीश्यावाहनमत्रपरस्वरूपा
याः वागीशीस्थापनपूजनानेनतरक्षिष्यश्रोतृगतान्तन
नहृत्स्वेशातश्चेतन्याकर्षतत्कृहृणादिपूर्वंवागीग
र्भेतस्थेनतयोगः गर्भधारिनेमनन्तस्दोचिनेमहामंत्र
मघ्नोचिस्तेनभुवनानांयेभुवनाधिपाःप्रधानभु
नास्तेषांहोमंकृत्वातेनैवतन्म्यपानभुवनापेत्तथाभुव
नोन्तरवासिनः तन्ननत्वगतान्तावोन्तरभुवनधिष्ठारुद्रा
स्तेषामपियथायोगमितिसंतिमदोतायामेनभाव
भावननिष्ठारुद्रास्तेषामपियथायोगमिति भावन
युत्यानत्रनपृथक्होमंकृत्वाश्रावणादिकार्यप्र
धिसमनोन्तर्गतव्यापिनीपदेव्यापादिपंचकाति
रिक्तानिभुवनेशानराशिनसंतितव्यापकस्यविधेःस
वेशोधनादेवमत्रकंपश्चादात्मविद्याशिवात्वेनतत्रंच
शोधयेदितिशरीरवाचिकमानसविलोमसृष्टयर्थं
पूर्वोक्तहोमक्रमेणाष्टसंस्पादयेन एवंस्याचायोस्मि
ष्ठिवयागशरीरादिव्यापारादिष्टमुष्टित्रिनत्वमयपव
भवतीतिदर्शयतिश्रवयवांश्चेतिपतन्ननत्रयान्तवे॰

३१४

त्ति तात्मायां तत्सदाशिवांतानि तत्वान्येवावयवानेनदे
न भावयुक्तेव होमकर्मणा शोधयेद्यथोक्तं पुरस्तात्
ष्वात्मतत्वविभागेन धाम्नैव ज्ञक्रियाख्येन च सदाहोत्रा
र योगेन ष्वात्मतत्वेन होमयेत् मायांतत्वावधिश्चेयदै
शिकेन शिवधरे विधिवेकल्पकं मार्गं प्रायश्चित्त विशुद्ध
ये इत्यापुत्रव मध्ये निष्कृत्यं तं नरं विशेषपाशच्छेदन
कृत्वा पूर्णांगिंत्वपातयेत् तदुक्तं प्राक विश्लेषणि निष्कृते भो
गादित्यापुत्रवपाशच्छेदनं तं तरेत होमं चैव तत्येकमा
वना पूर्वं शिवेन पूर्णांदु तित्वं तत्त्वं चैव तन्यसंशोधामं
स्थीकारेतत्सोकारा कृत्वा वाप्यादिभुवने स्वरारूपं त
स्पृजेन पुर्यष्टकां शपराश्रावणादि समं जनादि कृत्वा
प्रायश्चित्तहोमस्त्रितत्वयुक्त्या कर्तव्य इति दर्शकमं
ले शनैः स्मारयति प्रायश्चित्तेनेत तोऽकृत्वा किं कर्तव्य
मित्याह कर्तरीमभिमंत्रयेत् तयाच शिखांछित्वा पू
र्वोक्तभावनामंत्रादिकमेणासमर्पयेत्तो कस्य विद्रले
शिष्यं संस्नापयेद्गुरुः स्नानाद्यादिशेन एवमिहापि शि
खाच्छेद विधे विशेषाचोदनाहृष्टीका कौरेति वीजदीना
विषयत्वं प्राग्व्याख्यातं तदस्मदेवमंतत्वमथाचार्यः स्ना
चार्यः प्रयतो भूत्वा सकलीकरणादिकमाकृत्वा सक
वाग्रेतु शिखां कृत्वाऽकृत्वा स्नानादनंतरम् ततोऽपि सक
लीकरणं कृत्वा आचार्यस्तु वरानने शिष्योऽपि विधिं कृ
त्वा प्रागवत्मंत्रन्यासादि रूपं शिवकुंभं समर्चयेत् तथा
भैरवं मध्यदेशस्थं योगस्थोत्तस्थां किंच भैरवाग्निसम
पूजयेत् तथाचार्यः पूजयेत् ततो भगवंतं विज्ञाप्य

श्री
स॰द॰
३१५

315

सर्वौकसमस्यायोजनिकार्थं प्राणोत्सम्पूर्णं विधिवत्प्रा-
ममेत्रमनवस्मरन् सर्वौकलत्तणेनैव प्राश्चरेन्नप्रयत्न
तः सर्वौकलतत्त्वायोजनिकोऽनुसमस्तप्रमेयान्न सं-
धिसर्वं स्वगांङ्गत्निप्रयोगरूपेनं मेत्रेन दग्धमेश्रोप्राणाव
सरे हेयध्यानमयः क्रवैनेदयेनैव णानेन यावत्साचव
राशक्ति समनोन्तस्यपाशश्रयाद्वनेरेवयेद्धि स्वधेणो-
न्यथांन् श्वथोपादेयाधप्रवेशप्रसोवधरनत्त्वविश्रांति
रूपां योजनिकामाह नरद्वैवोत्मनास्पना मनोमनं-
नमात्ररूपमपितत्त्वनक्रमेनेन सम्भवत्यपितत्मेवित्र
पैवयंदशेत्यर्थः स्वतपवाचप्राक व्यापारं मानसमरू
वोपमात्रेणायोजयेत् तदा शिवत्वमभ्येति यस्तु स्मर्के
भवाणीवान उत्पुक्तयनस्त्रात्रमनना क्रमेनेन प्रवा-
नात्रकालः कलावारोननत्वेनवदेवताः कालः नं-
णादिः प्रवाचांतः कलानिहन्तादिशोत्पातीनोन्ताः दा
वः प्राणवाहः तत्वेनस्वभावइतिश्चस्यस्यानतद्भवनाभा
वप्रमाद्यायनुगतननत्सामान्याभासरूपं देवताब्रला
यः नाश्रितोन्ताः किंतमोदेसनिर्वाणंपरश्चद्रगहवक्रे
नडच्यते गुरोः परमशिवस्यवक्रेप्राप्नुपायः पडक्रेः-
श्रीत्रिशिरोभैरवेगुरोर्गुरुतनराशक्तिरित्यनस्त्र नद्वी
नेवराशेहेपरंतत्वमनामयम् नामप्यनोतंतदीयपा
थैतिकविश्रांतिरूपेनपुनरसौसमनावदतिक्रमः
णायाभवतिस्वनिर्वाणमिस्यादीदयानाम वराशेहर
निस्मारवत् परेविश्वात्मनि विश्वमयत्वात् गौन स्यक्रिया
देहन्मनोनत्स्यमवेस्यभावस्फिन्नकाशमयः स्वभावं र-

तिवृत्तस्यस्यानत्वं पारमार्थिकं स्वरूपं न तु प्रथीतनत्वादिव
त्कोटन्यादिवेद्याभासरूपं स्वनामयमितिनवेयते स्माः
मयोग्यानियंत्रनत उक्तं चाश्रीत्रिकसारे विंदुनादात्मके
देहे स्थाने स्वशिवसम्भवैः अतीतन्तभवे देवो निरंजन
परः शिवः इति यत नपवमतः गुरुवक्त्रप्रयोगेन तस्मि
न्योज्यनशास्त्रते निष्कंपकारणातीते विरजे निर्मले शुभे
सर्वज्ञे परमे तत्त्वे घोमातीते हृनींद्रिये गुरुवक्त्रे उन्मनाया
यः प्रकृष्टो योगप्रकाशस्त्वं तेन व्यापारमानसंन्यकालोय
मात्रेणाधोजयेत इत्युक्तरूपेणानंदस्यप्रवेशनं द्रव्य ए
स्यात्मना योज्येति स्वात्मना सह शिष्यात्मानं स्यामरस्य
स्यात्यने यथोक्तेन तस्मिन्युक्तः परे तत्त्वे सर्वज्ञादिगुणान्वि
तः शिवप्रकोभवेन्नित्यमविभागेन सर्वगः इति शास्त्रे
नित्योदितेन एव निष्कंभे सर्वदा व्यवहारदशा स्वप्न
विमलविशुद्धैकरूपकारणाति त्रलाघनास्त्रिनाता
न्यतीतेनदन्न भवविलक्षणाशेषविश्वाभासमयः स्वयं
अशेषविश्वप्रकाशमयमपि चैतन्येन तत्र विशेषेन मता ग
ध्युपहितं तथा स्वविश्वस्यात्मप्रकाशैकरूपत्वादित्यतो वि
स्कन्तो निर्मले अनन्त शुभे परश्रेयः स्वभावे सर्वेचतन्त्र
नादि तिसर्वज्ञत्वे तस्मिन् निस्याद्द्वयप्रकाशरूपव्याख्यान
रूपे परमे तत्त्वे योज्यः शून्यानि शून्यपदस्याप्यतीतनमस्व
यप्रशमोयत्र तस्मिन् अतींद्रिय इति सदा मवस्य सर्व
त्र च स्वप्रकाशैकपरमार्थे उपसंहरति इत्यधाशेषवै
प्रोक्तः समासेन मया न चैव कारान्तं द्विपरिकपि प
षट्त्रिंशतंतरव्याप्तमो भुवनाध्वानेचायं दीक्षायां शोधनार्थ

श्री
स्व. ट.
३१९

316

मेवोस्यं उक्तोपि तेनावत्समस्तप्रमेयीकरणोपरप्रमा
त्रावेशमपि ज्ञानशालिनामुन्मीलयतीत्याह ज्ञाना
देवमहादेवि प्रयाति परमंपदम् एवमस्करूपंमिम
सधानेयः कश्चिन्मेयतयापरिछिन्नमित्परांप्रमातृ
तामाविशतिश्चाचार्यः पुनः देहेदेवेचशिष्येचकल
शेतश्निमध्यतः एवंज्ञानावरोहेश्रुध्यतेसौवयमपि
सातान्वदेहसंस्थोहकतीनयहकर्मणा मित्युक्ता
दाद्वैदेहवान्तवीसर्वाधमयतेजानीयाद्येनतावद्दश
घाध्यारीरः परभैरवाविष्टोभवति ततोदेवादावपि
करणचतुष्टयस्याहमभववेदप्रथांतथैवजानन्नुच
नेसर्वात्मकपरभैरवतामेतितथाविधस्वात्माभेदे
नेचानग्रात्वानपिपश्यन्मोचयति मत्समवेगतोजे
तमर्ककरश्याभिधीयते इतिश्रियापरभैरवरूपेनैवा
सम्पादयतीतिशिवम् गंमागंघमिविभेदनेप्रतिपदं
एवंपरालोचनेनताज्ञीपुक्तिरभङ्गःरांतरवहिस्तत्वे
कसंदर्शनम् सम्यकसंकलनाःपरेषविषयाशू
र्णाहयामर्शनेस्वाङ्कदेभुवनाधनीयेनदियविंवि
त्मयाघातितम् ॥ इतिश्रीस्वच्छन्दोद्योतेभुवना
ध्वदीलाविपिर्दशमः पटलः १० ॥ ॥

ॐ नमः शिवाय ॐ स्वस्वरूपात्मशक्त्यैव स्वाभिन्नं सं
सृजेज्जगत् संहरेच्च जयेत्यस्मा स्वच्छन्दो बोधभैरवः
यउक्तं श्रञ्जाछन्दस्तन्त्रं उरतेशिवपरमकारणस्वछिपि
त्यादितन्त्रिगुणियापिपिषः पटलसंगतिरुवेतो श्रीदे
व्युवाच अथायंतमपाज्ञानस्वन्त्यसादात्मनापिप जे
गत्स्थितिलयादेवस्वविनावर्णितात्रयमितिभुवना
त्मजगद्दिनिदेहगतवास्यगततत्वाधरूपमेवस्वविते
तिनादविंद्वादिकेकार्यमित्यादिजगद्रूद्रवरमन अ
तस्तत्तम अथस्तुहिंमहादेवकथयत्वप्रसादतः दे
महादेवाशेषविश्वप्रभायोतनादिसततस्वत्रातव
प्रसादतोतेत्रेमंत्यागमनानातिकार्थानिष्कूरुनेन
ध्यानस्स्थितत्वानिकथयस्वशिहिमिस्वपलत्तगपं
स्थितिसंहारयोरप्यभियास्यमानत्वात पततिर्णया
य श्रीभैरवउवाच योसौस्वत्मातःपरोदेवःकारणेस
र्वगःशिवः निमित्तकारणंसोत्रकथितस्तस्वतंत्रते
योस्मावितिप्रतिपादितनिःसामान्यविहानंदधनः
परसूक्ष्मश्चानेकरणास्याप्यगोचरः देवोयोनत्नाद
मततत्कार्यतेस्वशक्त्यातस्यनेतेनकार्यमितिकारणा
कतोविशेषानुपादतान्स्वमेनत्कार्यतेनेनेतिकार्या
कार्यतोस्मिन्निनिमकरणंतेनस्वतंत्रेकत्रीस्वशकेवा
स्वभित्तौसर्वमाभासयतीत्यर्थः यदृत्पतिस्थितेभासाव
शरोहरत्यादियत्सन्दाभासयतितनह्निरिकमि
त्याह सर्वगःसर्वगत्वेतिप्राप्नोतिसर्वात्मनागृह्णाम्य
स्वचनस्वक्त्याभासयतिश्चपिनिश्चति चनावदशेष

श्री·
स्व·र·
३१७
317

व्यापकानन्दनाख्यादिनस्वप्रकाशस्वच्छस्वच्छंदमूर्त्तिः
नदात्मनयास्फुरत्येवचसदासर्वप्रकाशकतयास्वप्र
काशस्यास्यसिद्धौनवराकाणिप्रमाणान्युपयुज्यन्तेप्रत्युतत
दायत्ताप्रमाणादिसिद्धिः एतस्यशिवोन्मीलननिमील·
नाद्यवस्थास्वपिस्वेयः स्वप्रभावएवेत्येवंभूतेयस्मा
द्वीजगतिकर्तव्येनिमित्तकारणंनैवस्वत्रनेतदस्य
समापत्तिभाजनभूतकस्थितोनतव्यापकत्वनिरव
माद्वेणादिकालादिमाधारणेननाप्युपादानाथयेत्व
कार्यजनकत्वेनकुम्भकारादिसाधारणेनत्वप्रेरणाय
थान्येषांप्रहैत्रोपदेशयोगयानामस्कः एवमीश्वरस्या
नीश्वरत्वमेवोपतंयथोक्तमस्मैः येनेश्वरंखुणदिशंप
तिनिमित्तहेतुत्वेनतत्तिलांजलिरमीभिरिहीशितायै
श्वर्यात्तूतोपगमनेनवशीकृतस्यकामीश्वरस्थिति·
श्रयोजनानेपत्ताप्येवकारिणांप्रवृत्तिरस्तिनचास्य
पजेत्तचक्रायासदायांस्वछेकिमपिप्रयोजनमनुत्प·
श्यामहत्याशंकेशमयितमाह अकामान्सत्जेत्सर्वं·
जगत्स्थावरजंगमं स्वतेजसावरारोहेच्छोमसंतोभ्यली
लया अकामान्तरिपूर्णत्वेनफलानभिलाषालीगलया
स्वस्वतंत्रक्रीडयैवसर्वंजगत्स्थावरजंगमंजगज्जीवा·
त्मकंजगत्त्रिमिमीतेनतुजवानामनित्याः केचित्सं·
भवंतिएवंरचनादिमतिमसारेजीवः नामांत्येपिप्रतिग
गमेकेकमुक्तोसंसारोच्छेदएवस्यांतेनपरमेश्वरएव
स्वच्छस्वच्छंदचिन्मात्रमूर्त्तिर्वाक्तिप्रचयोमस्तिस्वस्मिन्नि·

श्रीशिवसूत्रोक्तस्थित्या स्वरूपगोपनात्मकं तत्र वेद्यवेदक
प्रपंचरूपं जगद्दर्पणनगरवदनतिरिक्तमप्यतिरिक्तमि
वाभासयत्येवं न च कश्चिद्व्यतिरिक्तो जीवो पदार्थो विद्य-
तायास्तत्कृतेन भगवतोऽप्रतीतो एवंकारिकासारात् ईदृशे
व जगदसौ न व्यतिरिक्तेन कारणेन केनचित्प्रकाश्य
त्यपितस्वतेजसानस्य देवातिदेवस्य परबोधस्वरूपिणः
विमर्शपरमाशक्तिरविमुक्ता यथा प्रभृति श्रीकालि
काक्रमोक्तस्थितेर्मनावरणास्वस्वरूपमेवमो ततोऽप्यग्र
ग्राहूढस्तऊरुते शिकः परमकारणमिति महेशाया
पिनीशक्तिः सदाशिवादिभावाभावात्मकस्वशक्तिभि-
र्नो स्वशक्तैव परमेश्वरेण जगदास्यानिर्यतिनाम्नार्यमत
स्वयत्त्वाकारणाशहस्पार्थ त्रयं व्याख्याने तद्देवेवरस्ता
टीभूतेनपवात्रनव्यतिरिक्तमनुपादाने किमप्यपितत्तदे
वशोमेनाह उपादानं तत्तत्तेजसे ख्यातधंसमवायतः
तद्देवव्यापकावरणास्वस्वरूपव्योमसमवायतो नित्या
विभिन्नविमर्शमयपराशक्तिसंबंधात्संतव्यंभाविते
संत्तोभयोगपस्पर्शभूमिकाप्रदर्शनेन किं विस्त्रलमिव
दंतारभासो स्यासभिन्नभिभूतनावभासनेनोत्कुलदिव
वस्तुतो स्तुन्मनाख्येव परविमर्शमयो पारमेश्वरी स्वा
तंत्र्यशक्तिरहंते करसास्वरूपगोपनं श्रीसदाशिवा
नाशिनपदात्मकसर्वभावाभावभासस्त्रेणाभिन्नं
कल्पस्यमानारूपयास्क्रनी पंचकरणाधिकरणाणा
हानोपादानस्य प्रोद्विविस्यकर्तः परमेश्वरादभिन्नमेवेति
प्रतिपादितं भवति यथा वभगवता प्रकाशमानतया -

श्री
स्व.प.
३१८

स्वाव्यतिरिक्तमपि व्यतिरिक्तमिव जगदाभासनेन तथात्म
ख्यातिपर्यायो वा यथावभासात्मामयां मायाशक्तिभूमौ मा
यायदेशादिविचित्रकार्यकारणभावोपि प्रदर्शनेन यथोक्त
प्रत्यभिज्ञायां मूर्तिवैचित्र्यतो देशक्रममाभासयन्सो क्रि
यावैचित्र्यनिर्भासात्कालक्रममपीश्वर इति तदेतदुप
पादितमाह तस्माच्छून्यसमुत्थनेष्यन्त्यास्पर्शसम्भ
वः तस्मान्नादः समुत्पन्नं पूर्वं वै कथितं तव तस्मात्स
मनाशक्तिरूपाद्धान्तः शून्यमनाश्रितभट्टारकाना
शेषविश्वावकाशप्रदसमभावावभासात्मकं व्यापिनी
पदं उन्मनं ततोपि प्रतिपादितद्रूपप्रसरसमभुजगाका
रशक्तितत्त्वात्मा स्पर्शः इत्थं चैकैव परमेश्रीच्छाशक्तिः
परसत्त्वस्थलत्रूपतयाप्रमेयाभासनसत्राणामयी समना
व्यापिनीशक्तिरिति निशोच्यते एकस्याश्चापिरिच्छायाः स्व
रूपज्ञानक्रियाशक्तिसमभेदेन त्रित्वात् तस्मादपि शक्त्या
त्मनः स्पर्शात् स्पर्शाच्छून्यं प्रवाच्यवाचकमयात्मक
स्य जगतो मध्यान्मध्यमसमस्तवाविकाविभागमये
नादतत्त्वत्रं मेशाद्वैनोन्ययमानस्य सर्वस्य कार्यस्या
शक्त्यात्मककारणाभिन्निमेलयतोप्यने एवं मितिना
दावरणानि त्रूपणाणायवसरे यस्माद्येनादउक्तः स्वच्छपा
मनदैवशोच्यकः शाह्लप्रतेदनास्वयमित्यर्थधनित्रूपो
व्यवस्थमानेनदैवच्छपाख्यकत्रूपताप्रमस्तुयथावो
धायावः स्वनः शाह्लस्फुटाख्योधनिरेवच रागाकाराध
कृतनशेवप्रदोशाखाप्रकीर्तितः एतेच श्रीपमशिवाचा
र्यैर्गासरहतोपतेषालनतागंवश्मागुरूपारसम्पागान.

भिन्नस्तु यक्रमेणास्य व्याख्यातः श्रवणात्कुलिसंयोगाय स्वरू
संप्रवर्त्तते दीपवद्भिस्वनाभासः मशाहो वेद उच्यते त
दंतानुभवोऽयस्पर्शश्च तद्विवर्तनाः भिन्न कांस्य निभस्य
तस्माद्वस्मान्नादंतगः ततोवेशाध निम्रोऽथोनिवाने सौ
म्यवर्षवान समादः स्वनस्मकः ततः कथ्यतोत्यसौ
चतुर्थः सतवैशाहुः सर्वशाहु भवाराणिः आत्मानं शवय
माढः वियथाभ्रमरीरवः वाकास्फुटनोयनेवाशभेदा
वभासकः स्फोटइत्युदितो नादपंचमश्चाख्यतितदा ५
ततोऽतितानयमितानादश्चोऽन्यस्य वा वहः विपंच्यः पंचा
मातेश्री हत्वातीव्रप्रयत्नतः ८ यथाव्यक्तं तेश्चाकाशस
घण्टोध निसन्निभम् सर्वतेशीसमायाता होता यामिवा
माधयः मृदुस्तद्वं निनदति फेकारसमम त्वमो तेदा
निनादान्हक निकदा विद्याख्यातेन्यथानन्दः मेनायध
निनिभस्तोऽह सौधं कृतः स्मृतः ९ पथा महानामपियः त
वमस्तु महाशाहुः सर्वेषां व्यापकः स्मृतः न दन्त्यसौ मदा
यस्मात्सर्वभूतेषु व स्थितः शक्तिमध्यगतो नादो वेशना
दांत समनिभ इति यो नादः प्रतिपादितः स महाशाहुः स
वैश्रुतसंज्ञा वहिसज्ञे च पुरुषं श्चादिदेव यो मंतेषु भूतेषु
वस्थितो तत्र वहि नादाख्येय तत्र बीज सर्वभूतेषु वाव
तेइत्याद्येति प्रतिपादितयनादाख्यया विमर्शसमयात्म
वैषां स तेयत एव मतः तस्मात्सदाशिवो देवो व्यक्तो वेद
क्रियात्मकः स एव नादोज्ञानक्रियात्मपसदाशिवमहार
काभिव्यक्तिसतत्त्वरूपार्थः अस्मात् नादाद्विनुसंभवन्तम
येकोटिसमप्रभाः सूर्यकुन्तज्ञानशक्तिप्रधानमादरपत्र

श्री॰
स्व॰प॰
३१९

नादाद परामर्शः समस्तध्येयाविभक्तः क्रियाशोन्मात्मात्र
काशो विम्बसमस्तध्येयाभिन्नप्रथनादेवसूर्यकोटिसम
प्रभः सैवचदशधाज्ञेयो दशानन्तफलप्रदः दशधावर्णि
तरूपेण दशादेवनसंयुतः क्रियाशक्तिप्रधानो विन्दुरनन्तगो॰
नोज्ञानशक्तिद्वयः एकैकस्याश्च शक्तेः सर्वशक्तिसंभेदा
इतिनवशक्त्ययपनत्वामरस्यान्यास्रुतोदशमस्वभाव
इतिदृशधानसमानस्पृशितेनरक्तेपीतेनवहकस्वहारिता॰
पिंगलेनीलेविचित्रवर्णेनस्फटिकाभंमनोरममिति
द्वादशपटलवक्ष्यमाणवर्णस्वरूपभेदेनदशधानैवे
वक्रंक्रमाभंचनारेणचित्रेणवज्रेणचपरम् एवानन्तम॰
भिध्यायनवायुभन्तस्यपत्फलं नत्र्यफलमासोती
मादिनसकषादिदेवतापंचकध्यानेननफलपंचकंचप्र
तिपादयिष्यति तध्यानेत्रैवान्तगतेनादकान्तर्द्धिमाक
रविंदुप्रकाशकायेनयाचेष्टानादस्वाध्यानात्सिद्धिः
षामामाप्तिकीभवेदीक्षितानामसौलोकपुमिद्धिस्यप्र॰
जायते लिङ्गः ध्यानेनयः कुर्यात्सर्ववीजसमन्वितम् स
मासेनैकेनपथ्येनसत्सलिङ्गेन सपरिस्पुष्टस्फटिकस
काशंतंदृष्ट्वानविमन्त्र्याते सिद्धिस्त्वमात्रषैलोकेषुणमा
सेनप्रजायते रत्नंतगतेनादकाविभक्तप्रकाशविन्दु
न्तमष्टदेवताध्यानेनफलंचप्रतिपादयिष्यतितथा॰
निहिनिष्ठप्रतिष्ठाचविद्याशान्तिस्तथैववच कलाचतना॰
ष्टपापेतोध्यानतश्चोविन्दुरेश्वर उन्मनाभिधाम्मनीनिर्देशरै
वनसंयुतोनिहत्यादिकलाफलेष्वसह दशानन्तफलप्र
दशतिवाच्येयम हीकाकारैस्सेनतस्त्रोपरपरामृश्यपम॰

देवदृष्ट्येत्यादिविद्यातत्त्वविषयोग्रंथः तत्रचषस्मावर
णोबिंदुविसर्गौ चवर्जयित्वातत्त्वविषयोग्रंथः अकारा
दिवर्णादशकप्रकृतंतत्तभिन्नैकैककादिव्यंजनदेव
तायोगाद्दशदेवतत्वंपतद्वर्णादशकाभिव्यक्तनास
र्वेवाखपतद्रूपंफलेदशधाप्रोतियत्त्वकल्पनेयाप्याका
शितत्वपेतेविद्यातत्त्वविषयस्वग्रेशालस्माद्धियानतो
मायेतत्त्वेभविष्ठमयेनदर्पितेनपरामृष्टमिन्वलेष्टवैस
हतिर्वेयेनअयेनस्मात् बिंदुःसदाशिवोज्ञेयः सोऽष्टभे
दाङ्गसंयुतः पंचवर्णः विद्याङ्गशक्तिभिर्वृतः पंचभि
श्चमहाकालैर्नमृत्रिभिश्चसमन्वितः ससदाशिवमूर्तियः
एवंभावनेधविंद्यावर्णोदयस्थलरूपः उक्तत्तसेवरि
सकलायष्टभेदैरंगैः परिवारैः पंचभिरीशाभिः ब्रह्मभिः
सर्वज्ञत्वादिरूपैः वंदनप्रधानैः षड्भिरंगैः वामाद्याभि
विद्याभिश्चशक्तिभिः नावायष्टात्रिंशकलाभिः पं
चवक्त्रोहनस्तोनोपंचकरूपैर्महद्भिज्ञानशास्त्रैः ओंका
र... याभिर्विजयाद्यादिभिश्चदशभिरष्टदशभिश्चम
त्रिभिर्व्यक्तत्वंएवंमभिहितंमनोयरम्यैः बिंदुःसदाशिव
मूर्तियहित्वासोषायष्टकाङ्गपृक्तनादाख्येसदाशिवरू
पोबिंदुरितिसामानाधिकरण्यानव्याख्यानेनतदमन्त
किंच सपवयपररूपेणापरमाशिवोव्ययः यः एवंपरम
कारणोरूपोव्ययाश्रिवउक्तः सपवापररूपेणासदाशिव
महाकारकोनत्वसौहतिरिक्तरूपार्थः यतः द्विधावस्थःस
विज्ञेयः सस्पाशोऽस्पारवर्जितः सकलामंत्रस्वरूपेणासपव
सपुनर्द्विधाक्रियाज्ञानस्वरूपेणाइच्छारूपस्वरूपतः स

श्री·
स्व·प·
३२·

ज्ञानबोधरूपेणावस्थस्वरूपस्वरूपतः यश्चिद्बोधघनक्रमस्वा-
द्विधाव्यापकत्वेनावस्थितज्ञेयः ज्ञानस्थः कथमित्याह म
होच्चारणात्रूपेणाविंदुनादादिपरामर्शरूपेणावर्जनेउच्चा
रवर्जितस्वशेषशिवव्यापिपरमशिवात्मास्वभावः एत
त्स्वरूपप्राप्तपायात्मनापिमुद्रामंत्रस्वरूपेणाद्विधाशुद्धा
शिपरत्ववशतिविसर्गभूतोनसंविड्विणामुद्रनात्मदंशोती
पाशमोचनभेदद्राविणाकारिणीनत्वस्त्रिवेशरूपतया
परस्फारागमनऊर्ध्वंनीतयामंत्रोध्यंनगुंसभाषणात्मकु
परपरामर्शमननबोमननत्राणधर्मापरतत्वप्राप्तुणा
यपरमेशात्मेवपरमेश्वरपवस्तुपेयपदवडपायप्रद्रूप
नयात्मकरितः किंच क्रियाशक्तिप्रधानेनेश्वरभट्टार
कात्मनाज्ञानशक्तिप्रधानेनचसदाशिवभट्टारकात्म
ना सपवस्फुरितत्तयेच्छाशक्त्यात्मनानानाख्यितरूपे
णस्वरूपेणाचशक्तिमद्रूपपरमशिवात्मनानकेवल
मित्युंउपायात्मनोपायात्मनयाशक्तिवैचित्र्येणाभग
वानेवभातियावत्समस्तशास्त्रीयलौकिकव्यवहार
गतसर्ववाचकात्मतयाशक्तिवैचित्र्येणाद तद्वाच्य
वस्त्वात्मतयावेत्याह श ज्ञानबोधरूपेणावस्वरूपस्व
रूपतः शब्दरूपेणानदवबोधरूपेणानयाशब्दबोधव
स्वरूपेणास्वरूपेणाचशब्दार्थविदात्मनेनत्राशंः स्वरूपेण
स्वके विदमार्थ्यनंयदशेषशब्दार्थविंमात्रूपतयास्फुरत
तिपरमेश्वरोपादीश्वानविदानंदघनमेवेतिसर्वमिदं
परमेश्वरादेनत्रूपमेवतत्त्वोक्तं मयपवहकषेणामस्यनेत
ज्ञानदिंतत्रस्यापरेसतंत्रविनिवेशिकेश्वरपरदे

परस्मिन्नथितं भिन्नं भाति निजात्मस्वनादिदं विज्ञानभा
सकलेनाभाभिर्भासिनिजाभिराभिरभितो विश्वात्मभि
र्भैरवत्वमितियेषां तु परमेशमायाशक्त्याहतत्वादेतत्स्वा
यातानाभिप्रायेण समनान्ते वरारोहे पाशजालमन
न्तकम् इत्याद्युक्तमिति न पूर्वापरवैषम्यं किंचित्तदेवं
स्थूलसूक्ष्मः परश्चैव परातीतो निरंजनः व्योमरूपस्व
रूपेण समनोन्मनपदवद उन्मनातीतो देवेशि शिवोक्त
यश्शिवागमे यो भात्युर्मनात्वक महानमित्युक्ताकामन
नाशक्तिसमतिमयेनेतः प्रासत्तद्वारादिरूढशक्तिमः
टात्माशिवागमेशिवश्चैवः स्वभावश्चामतस्थूलइतिभू
म्यादिषट्कृत्रयेनेनरूपेण सूक्ष्मः पमादिमायानेनपश्च
त्वविद्यादिशक्तिनवातेनरूपेणास्फुरितः नयामोमरू
पेनाणाश्चिनात्मनास्वरूपेण किंच समनोन्मनोशा
कौवियेतयस्यासौ समनोन्मनस्वरूपोपीत्यर्थः सूक्ष्मो
ऽविश्वात्मनापरमेशपवस्फुरतीतियावत् पवंस्थ
लात्युर्मनोतं विश्वं परमेशमयमेवेत्युपसंहारस्वरूपाउ
क्तापसरक्रमेणापिनवकारणात्मना सपवस्फुरतो
सादिशति उन्मना समनान्ते शिवेन समपिपिहितम
पेचकारणारूपेणातत्वपः शुन्यैवमः निपुनयाकिन्नि
ष्ममितिस्यान मुत्मनारूपं स्यातन्ऽशक्तिरूपन स्यातन्ऽ
व भासितेचयद्भावाभावरूपाश्रेषा स्वरूपाणाम समना
रूपं स्यातं तश्चितेस्फगापिपिहितं समभिन्नो भावभेदेनाव
भासितमित्यर्थः तस्यास्समनायाश्च परत्वव्यापिना
त्मनि स्वत्यानि स्वप्पदेविहतानेदेच्छाज्ञानक्रियाश्श

श्री·
स्व·प·
३२१

क्तिपंचप्रथानेनाहतनादिव्याप्तृत्वं पंचकारणारूपेणास्था-
प्य शिवः पुनरपि स्थितो न पुनरनाश्रितादयस्तद्वत्ति-
रिक्ताः केचित् किं चैतत् कारणपंचकं देवि श्रोपिष्ठाय
न पश्यतः तेनानाश्रितादि पंचकारणात्मनो रूपामथः
शक्तिव्याप्ति विलक्षणमाना नादनादांत बिंदुपदान्यधि-
ष्ठायाभेदनेन डमीरिताभासेन कारणपंचकं स्थितमि-
त्युक्तं पतंति भजंति व्यापकत्वशक्तिमूर्ध्वस्थो विलक्ष-
रमनाश्रितः अनेन तत्त्वलक्षणोपाशत्वनाशक्त्योर्ध्वगस्त-
था व्योमरूपो महादेवि बिंदुः शेषपरिकीर्तितः व्याप
कश्चेति व्यापि महाकारपंचव्याप्याशक्तिमूर्ध्वस्थश्चेति
शक्तावरणरूपे येन मूर्धानं त्र्यश्चेति तत्वे तत्त्वात्मभिम
हाकारणं पंचमात्मकं तथा स्फुरेन्नः तथानाश्रितम
हाकारे विलक्षणारमिति नदपिष्ठानरूपलक्षणपर्वमने
र्धग इति नादांनापिष्ठानरूपतत्त्वमोशरूपः अनाश्रितु
पिविडावरणगगनशांत्यातीतानाद्ध्व बिंदुशक्तिः न
न चानाहतनाथानेन व्योमव्यापिनो यो एवं महिमा
न यपुनराभमीरान्तलोमेन भंजेत्येन दनाश्रितस्त्रा-
क्तिमूर्धस्थ इत्यायुक्ता भवति न च मध्यमानि लोमेनत
था व्यापीन शक्तिमूर्धस्थ विलक्षणं रूपकश्चेति
शोनीयते न कश्चित् क्रमः एक एव पंचशक्तिसामरस्यात्मा
रमेश्वररूपायासादानेव्योम नाश्रितादिव्याप्यं तत्कारणपं
चकरूपतां प्रपंचव्याप्याश्रितानाशक्त्यादि बिंदुतावरण
गगनतत्वरोधामानिरूपतयास्फुरितो न तत्रानुलोमं वा

किंचिदपितत्क्रमम्एवावक्रमो वामवेन क्रमेण समवैषां भ
गवद्देकमयत्नादिस्याश्रयेनायमीदृशः क्रमेत्र प्रदर्शि
तम् एवमुत्तरत्रापि मंतव्यं तत्क्रमे प्रोक्तमभिहितायाम् याव
छाप्रतिभानमदाद्यक्रमतद्रूपिना अक्रमानेदविहृतप्र
मानासमहेश्वर इति इमामेव भेदसारप्रपंचव्याप्ति
मावत्रिकत्वेन प्रदर्शयति अनाश्रितः स्वयं ब्रह्मा समधि
ष्ठान संस्थितः अनाथो विश्वरिष्टक्रमं तेनोक्तं एवं च
व्योम रूपेश्वरः प्रोक्तो व्यापी देव सदाशिवः अनाश्रितम
हारकमेवं स्वयं सान्तान्त ब्रह्मा समधिष्ठाय संस्थित इति
भूतादि ब्रह्मलोकान्तं इत्यर्थः किं च व्यापकं अनुत्तदेवि
हाटकः परमेश्वरः विद्यामेव गणेशकः समपानाल
नायकः अनेनैवदेवेशरुद्रः कलाश्रितवित्यरुः अना
थोनं तद्रूपेणास्थितं साधनिधारकः अनाश्रितेनामहा
देविस्थितो वेहरूकः प्रभुः अनेन रूपेणोलिकर्परिका
पोगतानेन भट्टारकात्मना अधमीनिकर्परिकापर्यं
तेरुद्रकरति एवों क्तानेन भवनाकर्वनीनदेवं स्थले
नरुद्रकारादिनास्तेणा ब्रह्मादिनापरेण विष्णुशा
दिनापराणीनेन व्याप्याचिनाचपंचकेणोकपतपरमे
श्वरः एवोक्तपंचशक्त्यात्मा सर्वंदनाथः प्रपंचव्याप्या
कृरितन इत्येनेनाध्याशयेन स्थलस्तम्भः परमेव पर
नेतो निरंजनमिति श्राकार्यं संगामपितत्वेम नाश्रि
तादि पंचकस्यैव प्रपंचव्याप्ति नव्याप्य सर्वोदरनाश्रितो
नाथस्य सर्वात्मरुद्र कनाथरूपतो प्रदर्शयन्सर्वं मिदं
निरंजनसनत्वमेवेति शितयति वस्त्तो नाश्रितमह

श्री॰
स्व॰प॰
३२२
322

रकस्य निरंजनपरभैरवस्वरूपवृत्तिरेकाग्रतार स्वशक्त्या
यिनः सभगावांस्तेन गीतस्तत्त्वनाम्नितः स्वाविशेषान्नुपाद
नाद्विस्वस्य प्रभावभूतायाः परमेश्वरीस्वातंत्र्यशक्तिला
मात्रिन स्वातांनाद्विभेनेदविभिन स्फारतया स्फुरितन
परमेश्वरहीक्षाशक्त्यात्मनाम्निनभट्टारकः स्वरूपक
ल्पपवयदाह श्रीमत्स्वभिन्नाकारस्माद्वितीयैव शिवर
नेतिश्रुतश्च नस्याम्निनेन गतस्तवं नमन्यंते वरानने उ
न्मनीशक्तिरनेपस्य समनावपेजं गतस्तत्त्वं स्याम्नित
मनाम्निन भट्टारकरूपशिवतत्त्वाश्रयमिमर्थः यथा
वपारमेशीपरं विश्वपारिकां स्वातंत्र्यशक्तिं भिन्नभा
स्यानाम्निननाम्थम्निनस्तत्त्वया च परमृतिं हृन्महार
कोपिनामवाम्निनाम्निनरस्माह संम्निन स्वाम्भसोम
भिशत्याधारस्तहृत्कः शक्त्याधारस्वपरशक्त्याश्र
यः श्रम्भसोम भिरस्पनेनाम देशनिर्देशः कदानेनः
यद्धीभूतकः शक्त्याधारश्नित्वस्वाराडाकर्पशिकारूपा
धारशक्त्याश्रय इतीहापिव्याकार्षीनदास्वविस्मनव
स्वसमर्थ्येनवरमेवेस्पयेत्यंकिंच श्रामनं चैवतद्यः
श्रग्नेयंनदनंतरम वायवं नाम्भसां चैव तन्मात्राणीं
द्रियाणां च विषयश्च मनश्चैवसूर्हंकारस्तत्त्वक्रमात
बाह्यगांगांच देवेश प्राकृतं पौरुषं तथा नियतिः का
लरागौ च विद्या चैव कलास्तथा मायातत्त्वं तथा विद्या ई
श्वरश्च सदाशिवः बिंदुश्चैव निरोधे च नादो नाडी नतः पर
श्योवस्लावलं देविश्वाकिनंतत्त्वतः परम पंचकारणांसं
यक्त्याव्यापिनीतत्त्वतः परा समनाउन्मना चैव प्रक्रिया

ऽपेर्युक्ताश्रिये विषया इति ये एवं रश्म्यावरणगणा उक्ता
स्त इत्याप्यावारकतया स्थितानां तत्स्वपदाहृश्रीभुलोकः
विषया महाभूतस्वरूपा एवेहेन्द्रियग्राह्याः इन्द्रियाक्ष-
नुषंगेन प्रसंगादुक्ता इति तदसत् बोद्धव्यमिमा दोतनब
मितियोजनीयं नाडीति सषुम्णावरणगणानादिसषु-
म्णा वा यो ब्रह्मविलमिमया सा धेर्ब्रह्मविलमिति ही-
काकारयाद्धेन माधः ऊर्ध्ववर्त्यो सुषुम्णाग्रस्याधस्ता-
ब्रह्मविलस्यासत्वात् पृथिव्यादितत्त्वानामत्ररोतन्मं
नवं हि षां स्थवस्थित्या प्रतिपादितत्वात् उक्तन्याया
विशेषेण प्रक्रियाभेदेः युक्ते प्रोक्तया प्रक्रियया यास्थितौ
स्थगा ब्रह्मांडप्रकृत्याद्गु मायाद्य शक्त्यांडस्वे युक्ता
सम्बन्धिनी हि सर्वैनदेकाश्रयापतत्त्वे कलयति एवं ये
प्रक्रियाण्डान्तयोर्ध्व संस्थवस्थितम् प्रोक्तप्रक्रियाया
स्थितं यदण्डमित्येकवचनात्माया याद्वा शक्त्यत्रोचेक
त्रूपं तदयः ऊर्ध्वं वानर्व्वनिं नवब्रह्माभीका रेणासम्यक्
सवात्याभ्यतरत्वात्स्या विशेषणावस्थितेनेकिं शक्त्यण्ड
मायाण्डमूर्ध्वं च वानर्व्वर्मितं तत्र ध्येयानादिव्यात्यास्थिते
नेत्याह एवं विधा न्यथो पौ चेदूर्ध्वाधं षसमेतत्तः स्थि
तानीति शेषः एवं विधानीति बहुवचनेन मायाण्डे
नर्गतं प्रकृत्यण्डं ब्रह्माण्डपरामर्शः नेषां बहुत्वान्तदुक्तं
श्रीमालिनीविजये पृथ्व्याद्यमसंख्यातमेकमेकं
यावद्भवेद् इति एवं विधानीत्याकिं अधो ध्वैर्ध्व ऊर्ध्वं च स
मन्तत इति न्येनेन व्याख्या बहुवचनं समर्थितमरे केन्त
स्फुटयति यथाप्रत्मार्दे वेदवि प्रसंख्याना स्थवस्थिता:

श्री·
स्व·प·
३२३

323

एषां वैशक्तियाणानित्वसंख्येयानि कोटिशः व्यवस्थि
तश्चैश्वर्यामायाशक्त्यातया संकुचितत्वेनाभासना
दित्यर्थः प्रक्रियाणानीति वक्ष्यवचनाम्यहृन्यगणरू
पाणामुक्तमेव तर्हि नान्यपि विभागेन किं तत्त्वत्रयेणे·
यतः एकेन वर्णितेनेह सर्वोधावर्णितः शिवे यथात्वे
केनयासर्वात्मस्वरूपेण सर्वत्र व्यापकत्वशिवः सत्वा
सर्वात्माभ्यंतरे स्थितः सर्वातिशयनिर्मुक्तः सर्वः कार
णवर्जितः सृष्टिसंहारनिर्मुक्तप्रपंचातीतगोचरः स्वना
पाय चिन्मकाशात्मना स्वरूपेण सर्वेषां स्वत्वः शिव
इति परमशिवभट्टारको बहिरन्तश्च व्यापकः स्थितः
चिन्मकाशात्मकपरमशिवरूपतां विना कस्यापि
सत्तासिद्धेः शिवमयमेव विश्वमित्यर्थः शिवसदाशि
वेश्वरादीनां मध्यएपरे पेत्तयायर्याप्यानमतिशया
त्रिश्चेति परमशिवतत्व चिन्मकाशात्ममात्रात्मया म
हासत्तात्मा सर्वं सामान्यरूपपत्येतदन्यस्यातिशया
वयवेये रभावादयं सर्वातिशयैर्निर्मुक्तः सर्वकार
णं सर्वकारणवर्जितश्च निमोदितविटकमूर्तिरि
तितेत्रेव्याख्येयं सृष्टिसंहाराभ्यां निर्मुक्तः सर्वस्यहि
जगतएषएव भगवान्स्वसंदविटकमूर्तिः सृष्टि
संहारौ वनतस्याप्यनयत्त्वमकल्पमानायाप्येनत्यां
कर्षासवापविनानपपत्तेः किंचायंप्रपंचवैचित्र्यसम
तीतेः स्वचिन्मकाशात्मकमयनेनेव प्रकाशमानोगोच
रोजगदात्मा सर्वाविषयो यस्मात्तदुक्तं श्रीत्रिशिरा
यां स्थानैवस्यात्मना एणां भावाभिन सन्तरेनिकिंचा

यम् निर्मलो विमलस्त्वांतः त्वयकृधं व्यवस्थितः विश्रांता
श्रणो वा घामला यस्मात्तथा भूतोपि विमलः चित्यकाशे
कम् निरन्तरस्तु समस्तभेदोपशमाच्छान्तस्तथापि चसप
र्वाथः इति मायाशक्तिमंतयोर्ध्वं च सृष्टिविद्यादिशिवान्त
या विविधेन रूपेणावस्थितो न हि तत्प्रकाशातिरिक्ता
कापि कस्यापि कदाचित्सत्तास्ति कंनादेन दृष्टान्तेन प्र
म्लवं घटयति आकाशस्य यथा नोर्ध्वं न मध्यं नाध्यधः क्व
चित् एवं सर्वगतो देवः शिवः परमकारणं व्याप्य दे
विजगत्सर्वं व्योमस्तु व्योमवस्थितः व्योमस्थ गृहगता
वच्छिन्नेष्वाकाशप्रदेशेषु यथा ...... भेदमयमेवं
स्थितेन तथा जगत्सर्वं प्रकाशमानत्वात्प्रकाशमयं चिदा
काशात्मा शिवमभेदेन व्याप्य स्थितः अत एव नास्य देशा
कालापिकृतः कुधमध्यायेभेद कश्चित् एतदेवाह्य
ह्यानं ...... सोपादेयमित्याह एवं ज्ञानाववतारेहोनभूयो
जन्मभाग्भवेत् एवं शिवभट्टारकस्य समस्तजगदुद्धर
णाभिप्रदर्शनेन तत्पंचरूपाणां ब्रह्मादीनां यावतां व्याभि
स्तामपि दर्शयति कारणानां ब्रह्मव्याप्तिं कृत्य यावन्मिम
मासतः एवं मनाश्रितादेः परमकारणपंचकस्यरूर
कांतव्याप्य व्यापकभावो दर्शितः इदानीं तत्र सैवापर
रूपतया ब्रह्मादिपंचकरूपस्य तत्तदायपिष्ठान्तत्वादिका
व्याप्तिप्रदर्शयन्ते तत्र तन्नपार्थिवे ब्रह्मा अधिष्ठातावा
स्थितः आत्मतत्त्वस्थितो विस्पष्ट इत्युत्तेजसि संस्थितः ईश
रो वायुतत्त्वे तस्याकाशे तत्त्वे अवस्थिताः सदाशिवः एवं
कलानां यावती व्याप्तिस्तत्तानां तत्र देवरीस्त्युक्ता नान्या नि

श्री·
स्व·प·
३२४

ष्टादिकलाव्याप्त्यन्तत्वात्तु सार्थमादितत्त्वस्वरूपं मंतव्यं मे
तव्ये आदित्यश्चस्तुतोत्र ब्रह्मा सोमविष्णुश्च रुद्रे ईश्वराणा
मपि पोषद्वन्तत्वाणान्नयोश्वरः यजमानस्तु देवेशोस्व
यं देवः सदाशिवः इह पृथिव्यादिपंचकस्वर्यसोमोयज
मानश्चेतिया अष्टौमहेश्वरस्यमूर्तयस्तत्तत्कलाव्याप्तिस
तत्त्वप्रमेयरूपं पृथिव्यादिनिपंचके ब्रह्मादिकारणा
धिष्ठितं इत्युक्तं यत्र कारणपतेनिविष्टा च याजमानी
मूर्तिः पंचमीतितत्रापि ब्रह्माद्यधिष्ठितत्वमुक्तं आदित्य
इति आगमोदितमात्सोतश्चसोमोपानो वामस्तोतश्चय
हतत्त्वापिपावात्मेत्यत्र सोमोप्रमेयप्रकाशनोपयु
क्तो सदाशिवस्य यजमानत्व मशेषप्रमेयप्रमाणाधिष्ठा
तृपरप्रमातृमयत्वात्मत्वसममहेश्वरमूर्त्यधिष्ठाना दे
य ब्रह्मादयस्तेपिमयप्रादिभगवन्मंत्रशक्तिमायापदे
तोर्थमपि परमेश्वराद्वयमयमेव जगदित्यादिशति स
द्योजातस्त्वेव ब्रह्मा वामो विष्णुः प्रकीर्त्तितः अघोरो रुद्र
स्तत्पुरुष ईश्वरः ईशानस्तु वाणो हे स्वयं देवः
सदाशिवः यश्चैतद्ब्रह्माधिष्ठान्भगवच्छक्तिरूपं सद्य
आदिमंत्रपंचकं तद्वेदादिसमस्तशास्त्रप्रपंचरूप
मित्याह सद्योजातस्तु ऋग्वेदो वामदेवो यजुः स्मृतः अ
घोरः सामवेदस्तु पुरुषोथर्व उच्यते ईशानश्च स्मृत श्रेष्ठः
सर्वविद्यात्मकः स्मृतः ऋग्वेदादिवेदाः प्रत्येकं कर्मदेवता
ज्ञानकाण्डात्मका मंतव्याः सर्वविद्यात्मकत्वं तन्त्राद्यशे
षप्रविभागाशेषभगवतः सपंचरात्रशास्त्रकर्मणा
पि भगवद्वद्वयमयो यपवेनगतं ज्ञानकर्मणाभिप्रेतत्वमि

माह लौकिकं देहविज्ञानं संयोजनादिनिर्गतं वैदिकं
वामदेवानध्यात्मिकमेवेरतः पुरुष्यानि सर्वाण्ये
निर्गतेन न वचनेन महाख्येन महाज्ञाने रेशानानन्तहि
निर्गतं लौकिकं वार्तादेउत्तीमाप्रवेदपन्त्रवेदनाव
वेदादिप्रतिप्रतिपाद्येहापि नयापनयचिकित्सादिवि
ज्ञाने वैदिकं निहन्तनैमित्तिककाम्ययज्ञादिस्वरूपम
ध्यात्मिकं सौख्ययोगादिप्रतिपादितम प्रकृतिपुरुष
विवेकज्ञानं सर्वहनि निरोपलानादिकम अनिसार्गि
के वेदसांख्ययोगादि उक्तोपासनात्मकप्रसिद्धमार्गे
ति ज्ञानं सामान्येन पारमेश्वरशास्त्रप्रतिपादितविविध
मुद्रामेतु क्रियायुपायस्वरूपं विज्ञानमिहाभिप्रेते
नत्र विशिष्टं वचत्पूर्यार्थं स्वरूपं मंत्राख्यमितितिस्वरूपारमे
पुराणे पुंचप्रमाणवापिकारप्रतिपादितनानामंत्र
छारमंत्राख्यानं यस्तत्थाभूतं यन्महाज्ञानं मंत्रवीर्य
ज्ञानपरमोक्तक्रियादिनैत्रात्मकविज्ञानाद्वैलक्षण्येना
नुभवसारत्नामं त्राणाप्रधानतिपंचतत्त्वाधिष्ठानस्वरे
ण विस्वापिष्ठानत्वेवस्वादिकारणपंचकस्योक्तेवि
लम्बंत प्रतिपादयति माह तत्परानत्वविभागेन पुनस्त
मृगास्तव्रते चतुर्विंशतितत्त्वानि प्रकृत्याद्यव्यक्तमव्य
तः प्रधानान्तं वदेवेशे गुणानन्तरस्पष्टगविवर्तितः
त्वाष्टत्वविंशतितत्त्वानि व्याप्यतिप्रागवदभेदेनापि ह्या
यस्त्रत्वपवप्रतिप्रागिहृदयं विषयालोचनादिस्पृहि
काशिनिग्राहीव्याप्तिरूलीनितत्त्वतत्त्वाश्च व्याने पौरुषं तत्ज
नार्दनः नियतेरप्यमायानं रुद्रोव्याप्यमवस्थितः विद्या

श्री·
स·प·
३२५

325

तथैश्वरं तत्वं मायां चैवेश्वरेणात्र उर्ध्वं समाश्रितो देवः सर्वं
व्याप्यावस्थितः उर्ध्वमिति सदाशिवाख्येन तत्वत्रयेण सदा
शिवइति स्वनाम्नि तत्वाख्यपरव्याप्येत्यर्थः आत्मविद्या
शिवाख्येन तत्वत्रयविभागेन शिवादिकारणानां विशे
ष्याप्तिमाह तत्वत्रयविभागेन पुनर्वक्ष्यामि सत्रते
कारणव्याप्तिमिति विशेषः तत्र आत्मतत्वेन वेधस्तमा
योनेसंस्थवस्थिताः विद्यातत्वेन तथा विष्णुर्यावत्स्मादा
ख्यगोचरम् शिवतत्वेन तथा रुद्रो विद्येत्यस्तत्वरानत्वे सा
दाख्यतारुर्ध्वमधाने सर्वं व्याप्य व्यवस्थितः सादाख्यो
गोचरमिति सदाशिवतत्वं सर्वमिति शिवतत्वान्तमेव
च ब्रह्मा विष्णुरुद्राणां ब्रह्मणो व्याप्तिः ईश्वरसदाशिवो
तोविष्णुः शिवरूपो रुद्रस्येति कारणपंचकस्याप्यनव
याभग्या अभेद एव दर्शितः न केवलं कारणपंचकंप
नाव कारणत्रयव्याप्तिमत तत्वेयाव कारणत्रयमपिपा
रमेश्वरो रूपानि शक्तित्रयपरमार्थमित्याह रौद्राण्यपि
शिनान्मावेमरुद्रः परिकीर्तितः आप्यश्च वामया वि
स्सर्गैहृयाच पितामहः समस्तरूप्यावनविष्णुवसना
दभेदप्राधान्यप्राशस्त्यप्रकर्षोमूर्तो श्रीवामाज्येष्ठाख्याः
याश्चक्रयस्तासामपिह्यानेकमव्यतिक्रमः परमार्था
हृयाक्रमवस्तुतत्वप्रदर्शनाय किंच ज्ञानशक्तिः स्म
तो ब्रह्मा क्रियाशक्तिर्जनार्दनः इच्छाशक्तिः परो रुद्रः प
रणात्रिषु पि समवध्यते अत्रापि क्रमान्यथात्वे प्रोक्तप
वाच्यः यस्मायेपरारुद्रः सोमावः परिगीयते विष्णुः सं
दाशिवो देवो ब्रह्मा चैवेश्वरस्तथा एवं शक्तित्रयाणाम

रं कारणत्रयमिव न व्यापकं परमपि कारणत्रयमपि हि
नमित्युक्तं भवति नहि न्यग्भूतापायोपायादृ कार्ये व्याक
रणत्रयमपि गताभिप्रायविशेषयुक्तत्वेन समस्ताध्वा
ध्याम्नं व्यापकाधिष्ठितगुरुवाचकत्वेन ज्ञानदृ
ष्टान्तद्वा एव षट्त्रिंशत्तत्त्वविंशनवभेदोक्तिद्वारेणाया
क्रियापिष्ठाननिरूपणक्रमेणात्र परभैरवं वा इयम
यं जगदिति व्याप्यव्यापकसतत्त्वप्रदर्शनेन परमोपनि
षदिकमर्थं प्रपंचप्रकाशनं जगत्स्वरूपेतत्कार्यकार
णविभागवैचित्र्यमिवानुरंस्यति सदाशिवशिवादिवि
नत्वतः प्रभुरीश्वरः यद्यपि विंदोः सदाशिवे ह्येयः इति
प्राणपत्तिमतस्यापि प्रतिपादितव्याप्यव्यापकभावप
रमार्थं दृशा बिन्दुपर्यन्ते प्रसूत्यशिवईश्वरस्य प्रभुः सम
न इत्यत्र तात्पर्यं न तु इति विद्यातत्त्वादेषां च न तात्ता
सत्यतिक्रमेणुक्तिरेवमेवदर्शिता किंच विद्यापादव्र
रीश्वरः ज्ञानशक्तिकराङ्कुशेच्छापापरमेश्वरः समको
टीत्वं मन्त्राणां सृजेज्ज्ञानक्रियात्मिकाः अष्टवर्गविभिन्ना
न विद्या सा मातृका परा इति एवमुक्तस्वरूपाया विद्या
याः सकाशात्परमेश्वर इति परमशिवस्वरूपेश्वरभा
हारकः स्वेच्छामात्रेणानुग्रहाख्यकृत्यप्रपंचनार्थज्ञान
शक्तिरेव कराग्रे तेन सप्तकोटीनां मन्त्राणां मननत्राण
सन्तानानां सृजति ज्ञानशक्तिकरणतान्तस्वमानता
श्रेतानाः कारणानुग्राणेन ज्ञानक्रियात्मिका इति श्रीं
ज्ञानक्रियासन्तता भोगमोक्षप्रदाः परमेश्वर इति विशे
षणेन स्वस्य परमशिवस्वरूपमुक्तं यतन्तमनपर्वेमनाश्रेण

श्री
स्व.प.
३२९

णांमंत्राणामनुशक्तिशम्भुवत्तनयाःसर्वत्रैवानुग्रहार्थं·
मवस्थितत्वमस्तीत्याह नेचसाद्याद्यपर्यंतेपार्थिवाद्ये
नसंवृते अनुग्रहंप्रकुर्वंतिदेहिनांभुवनेस्थिताः इत्या
दिनास्थितास्तेनेयानिभुवनानितेषुस्थिताः सन्तोदेहिना
भोगमोक्षद्रूपमपरवशंसंपादयंतिपरमेश्वरः कीट
गसाविनाहेज्ञाशक्त्याक्रियाशक्त्याचसमाविष्टः एवमु
नमिदंवस्तुभवतितियदाग्रतः ज्ञानानदेवनन इक्तंवं·
मत्रक्रियोपपनइतिश्रीमालिनीविजयेनिर्दिष्टनोत्सस्त्रा
मात्रानेनतरमेवक्रियाशक्त्याभासयनीत्यर्थः भगवन्तो
भयेदित्याकिंदृष्टेनेनपरिवर्तयति हेलाटंइहत्याया·
श्रवद्योवाफलानिन निर्यग्धर्ममपस्यास्त्रनिरोछं
निसमेतनः वाशहूइवार्थवद्योइवफलानिमायाया
श्रात्मनःसमनेनरवत्समागातितिर्यग्धोपारभूमीगंछं
तितेसर्वैशिवंपरमनिर्मलंमनप्यानाद्निकृतशक्ति
पानायउक्तंश्रीश्रीकंठेययाविनाशसर्वज्ञःशिवःसा
शक्तिरीश्वरीयासाशिवप्रयुक्तानपश्चनोमोक्तहेतनः
पतेहीतानसंधानेदीताज्ञानादिलक्षणाइत्सूर्धमि·
तिशिवैक्याभिरेवपाडूर्ध्वगतिविस्पर्थलया विद्याया
भाजनंतिर्यंमात्ररूपाभवंतिवैनउक्तमनत्रविद्यावि·
देशानेवपरामृक्तिरितिकिंच संसारभाजनंयेनमलक
मकलाविनाः अपलामेवजेमत्रमोरेधस्यनिदाकृतो
मलोत्पात्मकश्राणवाः अभादिवासनात्मकेकर्मकला
दिकंनमायीयंघोरभेदमयनिराकृताणपवस्रसंगान् मंत्रा
णावहमनुक्तानावमनरूपंप्रतिपाद्यप्राकृतमेवनानौस्थि

प्रदर्शयति तस्मात्कलासमस्तानां विद्यारागस्त्वेवव क
लोन्यं यन्निनवंच पुंस्तत्त्वं प्रकृतिस्तथा यथास्वरूपं प्रागेव
विभक्तं केवलमेतदुच्यते यत्कंचुकपंचकवर्गीणां पुंमा
मौभोक्तारो भोग्यसामान्यरूपा च प्रकृतिर्गुणपदेवमा
यान्तःस्वभूताभोक्त्राभोग्ययोः परस्परायत्ततादर्शनाच्चक
लादीनां गुणपदेवम् यान्तःस्वभूताभोक्तृभोग्ययोः परस्प
रायत्ततादर्शनाच्च कलादौ देवतस्मादित्थमायातनादुक्त
वदुक्तं: श्रीमालिनीविजये तत्कलातो विद्यादिवत्तत्त्वं
प्रकृतिस्तु श्रीशैववादे तु कलारागविद्येषु भूतयाव्य
क्तेजनितवनीत्यादिरागमेषु यः क्रम उक्तस्तथा क्वचि
त्कंचुकानां व्यवस्थैकत्विद्रूपमिति संख्यान्यथाभावो
पि योद्दिष्टस्तेन तद्भूमितावयतः कदलीगर्भवदेव
कादिरसादिवत् कदम्बगोलवच्चित्राः कंचुकाश्चिद्रस
विदइति श्रीविक्रमारनिरूपितनीत्याकश्चिदस्मनीत
कश्चिश्च विदत्रजनीत्यादिः पुंसां विचित्रप्रतीतिक्रमा
त्वसारोकंचुककर्मो मयात्यन्यथाव समाप्याते इति पुक
लादितत्त्वभेदस्योक्तत्वादितितदनुसारेण तत्त्वाव
नादैक्यस्य यात्तथाक्रमभेदमात्रप्रतिपादनमेतत्कृत
मेतभावानतभावितसंख्याभेदोपिदर्शितोनावसन
स्वकिंचित्करो भीत्यादिप्रतीतिपंचकादिमततत्वपंचक
कंचुककलितः पुंसां सौभोक्तारः किंचिदंशात्माभोग्य
सामान्यरूपाप्रकृतिर्मायातोगुणपदेवोद्भूताश्चेतनः
त्रौक्तमेवजायः प्रतिभाति यथा सर्वतत्त्वमध्येवप्रकृ
तेस्तत्त्वगणत्रये विरूपंगणानंजातेत्रत्पर्यः पतञ्जलः

श्री·
स·प·
३२७

भेदेनत्रयमजनि सत्वंप्रकाशजनकंप्रवृत्तिजनकंरजः
तमोवष्टम्भजनकंप्रोक्तं विज्ञेयंतद्गुणत्रयस्यावष्ट
म्भसाधारकम् अत्रसर्वेषोपपत्तिप्रागेवदर्शितागुण
त्रयेविष्णुमदेवतात्याह सत्वंब्रह्मारजोविष्णुस्तमोरुद्रः
प्रकीर्तितः सामान्यापिकरणेनाक्तापिप्रात्रभेदएवा
पिष्ठामानमित्याह अधिष्ठानारोपित्वाधारभेदोत्रयो
वक्तत्त्वैकएवपरमेश्वरत्वव्याप्याइतिएवोपि
कौतमेवार्थभावप्रत्ययभेदपाप्रत्यापयति ब्रह्मत्वेसृज
तिलोकान्विष्णुत्वेस्थितिकारकः रुद्रत्वेसंहरेत्सर्वंज
गदेतन्नश्वरम् एतदन्तमात्मतस्य जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्ये
चतिस्रोवस्थाश्रुतेऽङ्गतः तदङ्गत्वाइतिमन्तादिगुणव
मपार्थेनाइत्यर्थःअथ गुणोभ्योविषयाणानानापिषणा
बुद्धिस्माव भावभेदैः समनिमा भावाधर्मादयोभेदास्त्र
हेकारेह्रियादयो वक्ष्यमाणाकिंच ब्रह्मानत्रापियमत्र
बुद्धितत्वेव्यवस्थितः सर्वंतेचतमेवाङ्गुवौद्धानांपरमे
पदम् तमेवब्रह्माणांसर्वज्ञंतनसर्वकर्मावौद्धानंप
रमेपदम् मोतथामागमिकाबुद्धितत्वेवौद्धानांपरमं
पदमाज्ञरितिव्याकार्यः एवंबुद्धत्वनिप्रतिपादनप्र
संगेनबुद्धिरूपात्मकरूपविशारदादिरूपतत्सकज्ञा
तमेनतिभावनानिष्ठानांवौद्धानांबुद्धितत्वप्राप्तिरेव
मोलक्षनिपाद्यवाद्यन्तरादिमन्तप्राप्यपदरूपान्मोला
भासाप्रदर्श्यंशैवानांसवौतमसत्यमोताभाजननमि
निस्फुटयति षडंगेपरस्मात् नैवेववादितानेषांवारिः
वोनक्षानत्रयंविशिष्टोपिकाश्चानेवादितांप्रांततेनसां

अज्ञानतिमिरांधानामुन्मीलनकृदुत्तमम् इत्यादिन
त्र गुणोघ्वानहृतानां तत्परमपदमिति संक्षेपः एवमन्त-
रत्र आहृतानां हि लोकपंजरेस्थानीयशोकमोहाद्याव
रणास्यतमशिलारोहादितपोवशात्प्रशमे सत्वसं-
विदात्मकपुरुषलोकजनतान्यत्किमाहुः सत्वंवसन-
गुणत्रयमिति गुणोपस्थिनः प्रधानं वेदवादिनाम् ते
हि अजामेकां लोहितकृष्णशुक्लां बह्वीः प्रजाः सृजमा
नांसरूपं अजो ह्येको जुषमाणोनुशेते जहात्येनां भुक्त
भोगामजोन्य इत्यादिवेदतः प्राप्यः प्रकृतिमेव परम
दमित्याहुः तदुक्तं गीतासु त्रैगुण्यविषया वेदा इति
पौरुषं चैव सांख्यानां सुखदुःखादिवर्जितम् तेषां हि-
सुखदुःखाद्यात्मकप्रकृतिविविक्तचितिशक्तिमात्र
रूपस्वरूपावाप्तिर्मतः षड्विंशकं देवं शा योगशास्त्रे
परमपदम् षड्विंशमेव बह्विंशकं पश्यति तदान्यपुरुष
रूपमेवस्थानमित्यत्राविविक्तपुरुषरूपतावाप्तियोगा-
भिमतं तदुक्तं तथापि क्लेशकर्मविपाकपरामृष्टः पुरु
षविशेषणाद्वार इत्येतत्सूत्रभाष्ये भगवता शेषमुनि
नाप्राकृधकोदिविज्ञोमुक्तपुरुषेभ्योपीश्वरस्य नित्य
मुक्तत्वनित्यैश्वर्ययोगरूपो विशेषो दर्शितः इति पंच
विंशसंख्याकमुपेत्य तदवग्रहकारिषड्विंशकेश्व
ररूपं परमं पदं योगशास्त्रे दर्शितम् उते पाशुपते
प्रोक्तमैश्वरं परमं पदम् लाकुलेशोमलेवेवद्धियाने
त्रप्रकीर्तितम् इति द्वितीयत्पाशुपतेन तो सोमलस्य
नितोष्यमाणानालकऊलेशप्रतिपादितमेवेहपा-

श्री॰
स॰ प॰
३२८

328

श्रुपनं त्रतमस्थाने तत्र चेस्वरतत्वावाभिरेव परमार्थं दृष्ट
वं मेव त्रतमस्या श्रुपनं द्वियं यो वरं ति जिनैं द्वियाभस्या
निष्ठाज मध्यानाना तेव त्रतं तेश्वरंपद मिमं क्रमं पाश्रु
पत भेदप्रवनक्रियाप्रधाने मौस्त्वलेकारकें वैवमा
यानतं प्रकीर्तितम् श्रीलङ्कलेमशिषोगत्स्वसलेरे
णकारोहणस्वभावतीर्णानवापरेणमायानतगत
तेमेशात्रस्मस्वामिश्रामिरेतत्क्रियावद्दलः स्वसेशास्वे
वद्धविशेषाद्भकाद्निमायानतमेव तत्र परमंपदं त
या वमायानत्वंनि विष्टः तेमेशाक्रान्तणः स्वामीने
षानत्परमेपदं तथावमायानत्वं पंचाधश्मााणाह
कोक्रोपामायवापरेनेषांस्वरनतगततेजोशधक्रवेशा
परमपदमिस्ताह तेजसौवे मलानांच प्रमाणं च फ्र
वमपदम् वैमलप्रमाणशास्त्रनिषेधादि दीक्षाज्ञानवि
शुद्धात्मादेहं ते यावश्चर्यं याकपालत्रतमास्यायसं
संगुंठेति तत्परम् दीक्षाज्ञानविशुद्धात्मेति परेत
शोक्तक्रियाप्रधानत्रतमात्रनिष्ठमोस्तलकारके
भोगविशेषोदर्शितः स्वसंप्रोक्तते जेशधक्रवेशनूप्य
उक्तंपरस्मात तेजेशाश्रुफ्रवेशाश्रप्रमाणानांपरा
स्पदमिति येनकपालायास्थिव्रतधारिणः पूर्वोक्त
लाकुलादृस्मनाम्नायाद्स्मानिशयनेस्मादिपाश्रुप
तेशास्त्रचोदनातः तपभस्मक्रियानिष्ठास्तेव्रतेनेमेश्व
रंपदम् अत्रमध्येमोमलादिविध्यांमायानेनावश्वि
तिमलं ध्वत्रतेपाश्रुपतेप्रोक्तेमेश्वरमितिपयुक्तमेणा
केनतैमलादीनांपाशुपतमेदप्रदर्शनायतेदवमावो

द्भ्यो लाकुलानां तन्नवाधानो मलजेन तत्समुक्ताः ये तत्र
द्रस्तोनाभेदभिन्नं चैव शास्त्रं स्थापितानां तेषां सर्वाधनोवि
निष्क्रान्तं शैवानां तत्परमपदम् उक्तं चाप्यत्र वेदादिभ्यः परं
शैवं इति यत्र शैवशास्त्रमेतद विज्ञानदविज्ञानमयतः कौ
लं कौलात्परतरं न हीत्युच्यते तच्छिवप्रोक्तशास्त्राणाम
वांतरं वै विशुद्धप्रतिपादनाभिप्रायेण शैवशास्त्रमपि सर्वहि
शैवशास्त्रेणोन्नीतां शिवपदप्रापककरणादिसिद्धांतशा
स्त्रमुच्यते तदेवं प्रासंगिकमेतन्निर्णीय प्रकृतमाह
बुद्धितत्वादहंकारः पुनर्जातस्त्रिधा प्रिये सात्विको राज
सश्चैव तामसश्च प्रकीर्तितः परभाषिकसंज्ञाभेदेन त
प्रानिलोम्यक्रमेण भूतादिर्वैकृतस्तैजसस्त्रिधापि
तः तत्र तन्मात्राण्यथ भूतादेस्तेभ्यो भूतान्यजीजनत्
परमेश्वर इति शेषः भूतानां स्थूलतन्मात्राणामादिकार
णमिति सूत्रयितोपि भूतादिः तन्मात्राणामाह शब्दः स्प
र्शश्च रूपं च रसो गंधश्च पंचमः एतानि पंच ख्यातानि तन्मा
त्राणि पंच मध्ये क्रमेण तेन शब्दाद्व्योम समुत्पन्नं स्पर्शाद्वायुस्त
थापुनः रूपात्तेजः समुत्पन्नं मापोजातानारसात्मनः गंधात
पृथिवीजाता स्पर्शादयो यथोत्तरं पूर्वपूर्वतन्मात्रमहि
तावाकाशादीनां शब्दादिगुणानां कारणमिति समानतन्त्रा
दन्तमतवाम् तदेतत्तन्मात्रभूतजन्म समासात्कथित
तेन च किंच कर्मेन्द्रियाणि जातानि तस्माद्वैकारिकादह
विकारोन्मान्यरूपमात्मकं वा शास्त्रे प्रभेदनं यस्मादहंका
रिकं राजसमिह विवक्षितं तस्येति प्रतिपादप्रसाधकानि
न्यानीह वाक्पाणिपादपायूपस्थेति पंचमम् तथा

श्री
स.प.
३२९
329

बुद्धींद्रियाणिपंचैवतैजसात्भवंस्तथा अथेति प्राग्वत्
तेजःप्रकाशःप्रयोजनंयस्यतत्तैजसंसात्विकमित्याभिप्रे
तेनात्माह श्रोत्रंत्वक्चक्षुषीजिह्वानासिकाचैवपंचमी
वांवत्वात्सर्वेविषयप्रकाशकत्वात्सूत्रतः उभयात्मकमनः
प्रोक्तंवाप्यसर्वेंद्रियाणित व्यासित्प्रयोगेनएवसर्वें
द्रियाणामत्रषष्ठभावः श्रीधर्वशास्तेनतेजसात्स्मा
त्मनोतेशजायतभवेकारिकान्तनेतानीनिश्चक्रियाभे
दमात्रमस्तिनदेवंप्रतिपादनोत्पादकमाणिसर्वाण्य
मानितत्वानिस्वात्मोपकारकाण्येवकथितानियथार्थ
नः वक्ष्यमाणविभासात्मनोलौकिकत्वालौकिकभोग
नत्साधनतराश्रयादिदानेनयथार्थेननिजनिजात्र
त्रपप्रयोजनसम्पादनेनतान्युपकारकाण्येवानस्वे
नत्वनविविशेषकारानसारपरंविविचित्ररूपरंस्माह
श्रात्मावैकानरात्माचवाय्वात्माचैवसंदरिनिरात्माय
रमात्मैनात्मक्यामिसमासतः तथा श्रुद्धपश्रुद्धपश्चेव
तुह्यमानत्वेथैवच प्रद्युम्नः स्वप्रद्युम्नस्पृष्टनश्चकथ्या
मिते एतानिसर्वतत्र प्रधानमात्मसमाश्रित्यसम्भवेद्युःस्वा
विवर्जितः यदातस्मिन्नोदेविनदात्मानात्सउच्यते प्र
धानस्यपन्नामंगुणानामन्योन्याभिभवाद्यभावात्सा
मरमेवावस्थानेतदाश्रित्यनस्थितिमितिप्रधानएवस्व
ग्वादिरेरितः प्रकृतिलीनत्वात्प्राच्छन्नढः यदत्वानिगुणा
साम्यमनिर्देश्यमप्रतर्क्यंतेनासायंयत्सिंजगदशेषंप्रस
सूमिवनिष्ठमीनिपवमेषकेंचकमात्रशरीरः प्रकृति
लीनस्वात्मेत्युक्तः अयमेवच पुर्यष्टकसमायोगात्पर्यं

देहस्वैवयोनिष्ठ शेनरात्मासविज्ञेयनिबद्धस्तत्रशुभाशुभैः
श्रेत्ररसूक्ष्मशरीरात्मकपुर्यारम्भकं तन्मात्रपंचकमनो
हंकारबुद्ध्यात्मकं पुर्यष्टकं तत्संपाद्यमतनाद्रूपैः शुभा
शुभैः निबः सन्तोनयोर्ध्यंतरप्रसरतात्मवात्यात्मनोन
नमंध्येव्यवस्थितनतादंतरात्माज्ञेयः पषपवन बुद्धिक
मेंद्रियैर्युक्तोमहाभूतैः समावृतः वात्यात्मातनतदेवे
भुंक्तेसौविषयान्सदा स्थूलदेहवानितियावद्यदानयम्
भूतभावविनिर्मुक्तः सतपर्मकलौजितः मलपर्मैक
युक्तात्मामायापर्मनिरस्तुतः नित्यात्मा तनदाज्ञेयः भू
तेस्थूलसूक्ष्मभावैस्तुबुद्ध्युपर्मैर्विनिर्मुक्तः ततपर्मेणापु
स्तनात्मेनानुरूपेणाकालोपलक्षितेनचकंचुकेनाजितः
केवलंमलपर्मणैवकोणाएवंमन्यतात्मकाणावम
लस्यभावेनयुक्तात्मासंज्ञविनस्वभावोयतोमायापाश
वैकशक्तिरूपानततनात्मनोपर्मेणाध्यात्मनानुरूपेण
तिरस्कृतसंज्ञविनाभासीकृतः एवंभूतः सवितात्मा
स्यात्मनः सर्वांक्रपाशशानवलितान् पुत्तनलतृणा
स्वभावान्निष्क्रांतः परमेशशास्त्रदृशाभ्यस्तमायायुक्तत्व
विवेकज्ञानोविज्ञानकालइत्यर्थः यद्वक्ष्ये श्रीपूर्वेतत्र
विज्ञानकेवलोमलेकयुक्तः इतिमलकर्मकयुक्तात्मे
त्यपपाद्वः यदातत्तीव्रतमानुग्रहात्माणितयास्फुरत्यय
नदा परमात्माख्यकथ्यते ततएवंवत्स्वरूपः यतःम
लनात्मलकाद्यैस्तनिर्मुक्तश्चयदाप्रियेसर्वोपमली
तस्वमायामोहंकितनस्तयः निर्मलत्वंयदायातिपरंपद
मसेव्ययम परमात्मातदादेविप्रोच्यतेप्रभवव्ययः यतप

श्री. स्व.प. ३३ 330

वाणावादिमलत्रयेणानिशेषेणसंसारपर्यन्तेनचूयेण।
मुक्तोनएवसर्वसमनान्तमध्यान्तेसमस्तकवेदविलापनस्तु।
क्तानीतेनेकाप्यधनिगृहीतात्माभिमानेनेनस्वमायामो
हेनेतिशक्तिरूपासूनामायापदयः शक्तिर्ज्ञउक्तीनिष्
वेगृत्तायामायानकृतेनमोहेणसहस्तेणापिमहा।
मायासंकोचनोकिनारहितत्वंभूनः मन्यदापरया।
दात्मकंपरशिवैकरूपंनिर्मलत्वमायातितेदशमावस्थ
योविनाशीप्रभुःसर्वत्रस्तायीपरमात्मेत्युच्यते अथानु
पादिभेदान्नाकतैमुपक्रमते अत्रुपंचप्रनदैविकयथा
मिसमासतः तथाच नवभूतात्मसंहारेकलातिसंत
गोचरे मायासाम्यनिमायांवैसंहत्यपरमेश्वरः निर्वाण
रोभवमावयावृत्तेनोदयः पुनः अत्रुपासिष्टेनतत्रनि।
वत्समाणेनसमस्थःकलादितत्त्वंतयानितत्त्वानित्रिंश
तेषांतदाश्रयाणांस्थावरादिव्रह्मान्तानांचतदंशानाभू
तानोपश्रात्मास्वभावस्तस्यसंहारहृनोयदापरमेश्वरो
मायायाःसाम्यंसमस्तविकल्पप्रशमात्मकंरूपंतदेव
विश्वप्रत्यायनात्रिशानन्तस्यामायायामशेषमध्यप्रपंचम
नेतभट्टारकमलविसंहृत्यनिर्वाणपारोभेदःसस्थानंसर्वेव
स्तावत भवतिवत्समाणानिर्वाणकालप्रशमाप्यानिष्ठा
कालप्रशमात्मनोदयइतियावन्नाह अत्रैवसहृत्यमित्य
एवभगवतिश्रीमित्यसमस्यैतावतः प्रत्यभावस्थामव
रोप्यकमेणः कायस्यकलादितत्त्वस्यदेहयोगनोहान
समस्तात्मवर्गस्यसर्वस्यजीवजातस्यतावतः प्रत्यायथा

वोभवतिगाढंसम्पद्यते इत्यर्थः नदात्वमात्मवर्गः
मत्तनिद्राविमूढात्मारूढश्चैतन्यहृक्रियः नविजानाति
शब्दादीनात्मानंचववतानने कारणानविजानातिनव
स्थानंस्वकंप्रिये सर्वमेतनजानातियतोलयमानहृक्रि
या प्रवृत्तयसिद्धनेतत्रयावन्मायायाग्रहमेवमृ मलेना
त्वात्मात्मनाजनितयानिद्रयाव्याप्तेनविशेषेणामूढ
जाड्यंप्रापितश्चात्मायतस्वरूढश्चैतन्यात्मिकेप्राणेहृक्रि
येयस्यायतस्वसंहारवशाद्वा ...... न्योहृक्रियेयस्य
नयाभूतोयमनपवनविजानातिशब्दादीनात्मानं
वदाहकस्वरूपमीहगाहमित्यंतःकरणेनापिनिश्चि
ननेकारणेनचपरमीशमीहशआमोहादिदशान्या
पकंसंवमायात्मकस्थानमाश्रयेनजानातितदेन
त्सर्वंयतोजानातिततोयमवयमाननादप्रवृत्तेयति
मायायानावदात्तेपावन्माधीयमहमेवंमायाग्रहस्य
त्वमितिसंख्याभावश्छांदसः यतस्त्वहायेत्ततनइत्या
याहार्यंतदयमित्थं मायालीनमलयाकालेस्वपश्चमकं
यस्तसर्वंप्रधानसाम्यंमायिनेतिग्रंथेनात्मोक्तः समक
तिलीनइतिविशेषस्तदित्यम स्ववस्थस्य समाख्यानः
स्रष्य वृत्यचेवनिवायम नत्र परिपाकगतेकर्मणाइष्ट
वैस्थाकरोद्युतेप्रकाशंनायतंयद्वदनगृह्णातिभास्करः
करणान्यतिगृह्णातितद्वदीश्वरस्त्वात्मनाम स्वात्मनाम
नेककर्मोपिककर्ममयात्कस्मिंश्चित्कर्मण्येकवा
प्रान्त्यपरिपाकगतेफलदानयोग्यत्वमापण्णोरकस्मात्क
मेणाइहफलमस्मिन्नीहगीशस्यानंतमत्वेभगवतो

श्री
स.प.
३३१

33

यथेच्छमेवकरस्तेनोद्योतेनानंतकर्मसंततिमप्याशि
ष्कृष्यउक्तमात्मानंप्रतिभोग्यतायोजितेस्तितेषामेवा
त्मनाकलादीनिकरणान्यनुगृह्णात्यनन्तोलयुतियेन
नचात्मानःकिंचित्कृतत्वादिप्रतीतिभाजोजायंते अत्र
दृष्टान्तोयथानायनेप्रकाशेनायनेभास्करोनगृह्णा
तियथानदनुग्रहंविनासौभवान्प्रकाशयत्येवमीश्वरा
नुग्रहात्ताःकालादयोनकिंचित्कृतत्वादिप्रतीतिभाज
आत्मनःसम्पादयंतीति सर्वत्रैश्वरेच्छैवभगवतीभव
तिनतदनुग्रहादेवरागात्मकलोन्मीलितचैतन्योविषया
दर्शिनगोचरःपत्तत्सर्वमेवाव्याकुरुतेकिंचनागोस्यरं
जकत्वेनविषयानंदविग्रहः सामान्यविषयाभिषयाभि
षंगात्मनोगम्यश्चेसोरंजकत्वेनस्थितस्तथाकालोवैः
कलयत्येनंतत्सादिप्रलयावधिनियतिर्नियंत्रितेनित्यं
योजयत्यशुभाशुभे यतदपिप्रागेवनिर्णीतंसंयोज्यच
नच्छलमस्यपरमात्मनःसहस्रशोहृदात्येननवाधिकम
नदित्थंकलादिकंचुकवेष्टितोयम् प्रभावसमनुप्रा
त्यनवैवपुरुषाकृत्ये वर्तनेन इतिशेषः प्राप्याकृत्येचवि
होयनामपर्यायनाममनोन्यकैः संज्ञायां रूढप्राकृतः श
हः पुरुषस्तस्मात्कृपायायस्मात्तन्नकृषकृयम् पुरुषशा
मतत्सामान्येननिर्विकल्पिःप्रयानमिन्नकैःप्रपंचनेक
मेकलम् नन्वंपोषयेयस्मान्नस्मादृष्टकृष्टःस्पृहः बु
द्ध्यालितत्तेनानेकेनप्रपंचेनपरिणाममभ्युपेतेनसंकुल
त्वासंप्रसिद्धियानेयस्मान्नाशयेदात्मप्रकाशाभिलेश
नेनाचेतनमपिचेतननायमानंसम्पादयेत्तस्मात्सदयेपुरुः

षरस्तुच्यतेशस्यार्थः प्रपंचानेकैनिरूर्वनियातत्वमस्यपञ्चरं
सः तदिर्थप्रधानामयमायतन्नमिमं यतः श्रीकंठनाथ
स्तनियत्याकर्मतः पश्चत् प्रधानपाशजालेन वेष्टयेद
समेजस्राम् पश्चमाणावपाशपाशितं कलादिकेचक
कलितं वत्तरूप प्रधानाशयमायत्रे प्रधानोते धनपि
कृतः श्रीकंठनाथः प्रधानसम्बंधिनापाशजालेन निय
ति वशोस्थितकर्मान्नसारेससमेजससनात्मन्याभिनि
वेशनयानन्तरूपमेव वेष्टयेत् प्राधानिकपाशवेष्टने
स्पष्टयति वंधत्रिगुणावन्धनत्रुद्ध्या वैकारिकेनत तेः
त्मावेंद्रियवंधेनरुद्धभूतैस्रवेष्टितः एवंसत्वादिगुणत्र
येणावशीनस्तत्वरिणामक्रमादध्यवसायात्मनाबुद्ध्या
ततोभिमानात्मकदवतिक्रमणोपविकारश्रयोजनेन
वैकारिकादिरूपेणाहंकारेणा वैकारिकेनेस्यपत्तः
तणायरंततोप्यहंकारिकेनतन्मात्रेन्द्रियवर्गेणाततो
पितन्मात्रकार्येराहारादिवशोर्थस्रुक्रशोणिततक्रमप्र
तेः स्थूलभूतैर्मूढगाढक्रमायवेष्टितोवद्धकोहंशोयम
वंधः संवारतित्येवमापापवनिगोचरे एवं वद्धमाया
दिभूम्यंतेससरतियोनेयोगपातनेभ्रयति स्रतस्रसंसा
रेयोच्यते यस्मात्संसरेयः पुनः पुनः एवमित्थं निरूत्त
स्यपुरुषस्यसंसारिणाः शब्दादिविषयादस्माद्धिंधेनेवि
षयोनतदापृथग्वेत्स्यर्थः सूत्नहायेविषयः परमित्याह
स्यादयोयेविषयास्तदेवपरं प्रकृष्टंवामिति सूनेकीटः
णाविषयाः नानाभेदैर्विसर्पिनानानाकर्मविपाकैस्त्र
नानाभेदैर्विस्रुपल्वतिनाविसर्पिनाउपसंप्राप्ताः नाना

श्री·
स·
३३२

कर्मविपाकैस्तावद्वः खादिभिर्देह्यस्महेत्यर्थः तदेतान्विषया
न्येव भुञ्जते न तद्भावभाविनः तेषां विषयाणां भावेन सम
याभाविनो वासितान्तःकरणाः एवं भुञ्जते तदेव यस्मात्तस्मा
दुक्तः सदुच्यते सदिति विषयो किं वा यं तस्मिंस्तत्रैव रा
गाद्दत्तैवैव कार्षया यथा तस्मिन्निविभूतपर्यन्ते तत्रैव
ताः इति तत्र तदुच्यते कार्षकोपथेनिदृष्टान्तयन्ते तत्रै
केदारः दृष्टान्ते श्लेषच्छायया स्फुटयति सत्याभिलाष
मालोकयन्नये दैलोभलाम्बलैः यथा कार्षकः कलष
जलरजो विश्रान्ति सौम्यादि तीदृशमहाभिलाषमालो
कयन्विचार्य तत्तत्र लांगले हलेकर्षण नलि एवमिति यदा
भिलाषो मलो नविस्त्रक्तौ यस्यामलरूपमभिलाषवि
स्त्रस्य देहात्मकनेत्रवज्ज्ञोलोभे न कुशलिनि कर्मबी
जवापयोग्यं करोतीति रूपकश्लेषच्छाययोक्तिः....
वपेस्स्मोहभावेन मनोवाक्कायिकं सत्यपमीयर्मम
विवीजेप्सविकीर्यस्मतनतः मोहभावेनेति स्वाम्यन्तोम
हायास्पदाम्पतदि तु विचारेणावयदिति तत्रापरिति·
ष्ठितेनमत्यादयेतरुनरकालच तस्मादुग्रंकरोत्यतिः
तस्माटवबीजानामानाशाषेविडिया त्मनोऽङ्कुरस्योत्पत्तिः
भवति कीदृशीन्याह स्वावङ्कः स्वफलोदयः स्वावङ्कः
स्वस्योदयोयत्रसा चोऽङ्कुरोत्पत्तिः रवतेकामक्रोपेतत्वा
करागाम्बुनाभृशाम् युक्तस्य यस्मिन्देशे च काले च व
यमायाद्दशेनच तमेस्वभाशुभं कर्मं तत्काले लभते
फलम् तत्कालइति भाविजन्मशतभाकपणादिसम
यइत्यर्थः तव्याचतत भुञ्जैवैवविविधाकारएवं कर्मव

स्माद्रूपः रूपइत्ययोनिर्गतं स्वप्रकाशितः तदेवमयमीदृशं
तेत्रे यस्मादेवं विज्ञानानि तस्मात्तेज्ञानरूपत्वात्ते तदित्थं
विषयान्रूपयन्ते यस्माद्रूपस्तस्मात्त्वं कोपितः इत्थमयं त्र
यः पुरुषः संसारी विषयीभोक्ता तेनत इति च न तदा
र्थान्तगताभिः संज्ञाभिरुच्यते बुध्यमानेलक्षयति त
देवेति विषयभोगादिवत् यतदेव विभजति अथवा
कथयामि ते तथा यदाजगत्प्राप्ते भोगाशुभांश्चैवाशुभां
स्तथा कृत्रिमानिवमन्येत परं वैराग्यमास्थितः मायाः
हवनिपर्यतमिंद्रजालं तद्बुध्यते मायेमाऽदिनानन
नवभुवनभोगेष्वपि भेदमयेष्वस्य विरक्तिर्दर्शिता किंच
पुत्रमित्रकलत्राणि सुहृत्स्वजनबान्धवाः यदर्शितम
यादृक्षं शुभेनापि शुभेन वा तज्ज्ञान्तेन ते ब्रिमेसर्वैनिरा
शंका निराकुलाः एकाकी चाहमेवैकयायामियम
स्मादनम् तस्मात्स्वतन्त्रभावत्वेन वैराग्येन तथैकाकारिणः
मिंत्रं परंपरी एकारवशात् स्त्रियं सहहत्वकारणमेवशो
भनहृदयः स्वजनोदासादिः मदनमेवमादनेनकेव
लमेवपुत्रादिभ्योजगुप्सते यावत् स्वात्मीयमप्ययदे
हं नित्यमेवजगुप्सते मृजकशोणितसंभूतं विषयो
रगाहृषिते नानाव्याधिसमाकीर्णजरामरणभयाकुले
मूतमस्म मोहमस्मिन्मलाकीर्णे कथमत्ररमामामहम् मो
हमस्मीत्यागमायवगतमन्यानसद्रूपोभवामिमल
मप्रविहृत्यतदित्थमयमाविभूतवैराग्यः निम्नमहिम
चिनस्तचिन्तयेदेवं पुनःपुनः कथंत्विभिर्भवेदस्मान्ने
मारातुरनिक्रमात् एवमिहांतरात्माचोक्तः विज्ञानाक

श्री·
स·प·
३३३

लोनिरात्मेति प्रलयाकालोऽप्यवृप इति सकलप्रवचवा
स्वविषयावबोधात्तुभरति ज्ञायातशक्तिपातो बुद्ध्यमा
नः शिवयज्ञादीति नः प्राप्तज्ञानः प्रबुद्धः स्वभावस्तज्ञा
नस्त्वप्राप्तशिवैकात्म्योऽपि स्खलत्प्रतिपत्तिः जीवन्मुक्त
स्य प्रबुद्धः इति सुद्धात्मा बुद्ध्यमानः प्रबुद्धः स्वप्रबुद्धः प
रमात्मेति चतुर्विध उक्तः एवमात्मोपयोगितत्त्वसर्ग
निरूपणानंतरज्ञानयोगिनः प्रत्ययभोगिनो हेयोपा
देयताप्रदर्शनायात्मनोवस्थाविशेषान्निरूपयन् गुणोप्या
विषयाणां ज्ञानाभावभेदैः सविनेस्तुपक्रांता भावभेदा
निरूपयितुमाह प्रधनाकयपिष्यामि भावभेदानव्या
नेन भावयंति वासयंतिन करणामिति भावायमोय
यो ह्येकादशेंद्रियवधा पंच विपर्ययभेदाउ तिचना
विंशतिः भेदास्तत्र अध्यवसायव्यापारकरणस्कंदरूप
बुद्धिः अभिमानव्यापारकरणस्कंदरूप
रणास्कंदरूपस्तत्सर्व एवतेजसवैकारिकभूतादिरूपोहंकारः क
स्त्रिपाप्रकारश्चेंद्रियाणामेकादशसत्स्वलानिकार्याणि
तिषष्टिविंशतिरिमेताः पंचाशदग्रेशकपिष्यमानभा
वभेदाकारणारूपबुद्ध्याश्रयाः कथयामिनत्रादौ भेदा
नाह कारणानि दशत्रीणिकार्यं च दशधाप्रियेभावा
नप्याह पकारदशेंद्रियावधाग्रहंकारस्त्वैवत्रिधावुद्धि
रिह विधाचैव पंचधानविपर्ययः अत्राहंकारस्त्रिवि
धो भेदमध्ये गणनीयः अस्य नामान्येषांविभागेनैतक
थयामिय थाक्रमम तत्रकार्यविषयाणिकारणानि
कार्याणिचस्थूलानिसत्त्वमतीतिहेतुभूतानिमायाये

नदेषा वैपरीत्येन नामान्याह पृथिव्यापस्तथा तेजो
वायुराकाशमेव च गंधो रसश्च तन्मात्रं रूपतन्मात्रप
वच स्पर्शश्च शब्दश्चैव तन्मात्राणीति नामानि तत्र इंद्रिना
मुदीरितानि यत्तत्ते दशकार्यं कीर्तितं नामसंख्याया
श्रृणु वाक्पाणिपादपायुं च उपस्थं च तथा विदुः श्रोत्र
त्वक्चक्षुषी जिह्वा नासिका चेति कीर्तितम् वहिष्कर
णकं दैविदशधा मंत्रवर्णितम् मनोहंकारबुद्ध्याख्ये
त्रिधान्तःकरणं स्मृतम् एवं त्रयोविंशतिधा कार्यका
रणात्मका इंद्रियसामर्थ्यरूपाणि इंद्रियवधाः ख्यातान्या
वान्यथाक्रमेवानक्रि सकृताकोणपकुः तेनपात्तम
गेतापिच निरानंदश्च विहितो वपि रवं तथैव च शीर्णा
ताचैव गात्रस्तनथाचान्यतमेव च मनासादश्च गंधः
स्तसुनवस्थामनस्तथ इतीन्द्रियवधाः ख्यातापका
दशाततत्क्रमात् तत्क्रमादितिप्राकवानापाणादिकमा
त प्रागेव च तैजसो विक्रमात्क्षभूतादिस्तृतीयकः
अहंकारस्त्रिधा प्रोक्तो मयाते वर्णितानि श्रृणु धर्मो
ज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं वच तथैकम् अधर्ममेव तथाज्ञान
मवैराग्यमनैश्वरम् अष्टाविति समाख्याता बुद्धेर्धर्मादयो
गुणाः किंच तममोहं महामोहं तामिस्रोन्धे विपर्ययः
श्रेयतामिस्रमित्याहुरेवं पंचविपर्ययान् गुणाञ्चाह
कृतन्मात्रात्मनि प्रवृर्य एके इंद्रियभूतात्मके स्थूलदेहे
हणत्स्वविकैः स्पृहणीये शब्दादिविषयपंचके यश्चा
त्माभिमानक्रमेणाक्रमेणातमोमोहे महामोहश्चोच्यते
यस्तु शरीरवाद्विषयापकारिणा द्वेषः स तामिस्रः त

श्री॰
स॰ प॰
३३५
334

नह्येयोगभयाक्रासौ न्यतामितः तदेवं भावभेदाः समा
ख्याताः पंचाशतेयथाक्रमम् अथ धर्मादीनां प्रभेदा
न्प्रतिपादयन्सांख्योक्तां लक्षितसिद्ध्यादीन्दर्शयितं प्रक्र
मते पुनस्तावन्नेयेतुं दृभेदाधर्मादयः स्थिताः तेषां भे
दायथाभिन्नास्तथाहकथयामिते पुनस्त्वहः कथया
मीत्येनतदनेंतरंयोजः धर्माद्यष्टकरूपायाउद्दिः सास्ताना
ख्यानेदवला वभातिसमधासानंगुमस्सेसारवन्मनि
अष्टमेनतत सोचयेत्तानभावेनसांख्येनानवतान्वरात्
तारवेन्तात्तुकेः सोग्राद्दष्टावेवतेमन्ताः नविहेत्नाशा
यायेवक्तोभविष्यति धर्माधर्मादीनांमध्यात् ज्ञानंच
सात्विकप्रोक्तं अन्यान्यराजसात्मताः तामसास्तापय
मोधस्त्वताराेवैवरानने त्रयादेतान्मेश्चर्यवैराग्यधर्माः
किंच धर्मस्त्वदशधाप्रोक्तोज्ञानं चैवप्रधास्ततम वैरा
ग्यंनवधाचैवमैश्वर्यंचाष्टधाविदुः एतएवविपर्यस्ता
अधर्माद्याः प्रकीर्तिताः एतएवेतिधर्मादयोयथाप्रोक्त
संख्याप्रभेदाइत्यर्थः तत्र धर्मदशविधंतावदाह अक्रो
धोगुरुशुश्रूषाशौचंसंतोषआर्जवम् अहिंसासत्यम
स्तेयंब्रह्मचर्यमकल्कता एवंदशविधोधर्मः कथित
स्तववरानने अकल्कनमपापचित्तताज्ञानभेदानाह
नावंसत्तावंतवरगांतारयस्त्वप्रचोदकम् प्रभुरितिरम्यकं
चसतामनुदितंतथा एतत्तानेसमाख्यातेसमासान्मया
मस्त्वरि एतत्स्वंपुलनभुवननितीर्णांयावमरेतारावैव
सनाराचेतिमितिअपेतयासौमास्यानोक्तं तत्साख्ये
हादि तूपसिध्य एकंतानविशेषमित्याशायेनहूतानं

समानाधिकरणेन प्रश्ननिर्देशेनोक्तं केवलं ह वैसोदमा
ने नियमसद्वितेन तस्यानरहताराणामिति प्राह मात्रभेदेन
नवत्वभेदः कश्चित् सर्वोक्तेन तेष्ठिनवकमपि वैराग्य-
प्रभेदरूपमित्याह अभ्यासलिलाङ्गेवानहृष्टिसन्ता
नत्थापरा सन्ताराचप्रपाराच सनेत्राचापरा स्मृता अह
मोच समारी स्याद् तमासभिका तथा नादिष्टं वैराग्यं
नवधा चैव कथितं तमधान व तदेत त्रिहितं तेष्टसमद
शमिहतारा द्विदेवनाधिष्ठितं त्वादेवमभिहितमिति अ
गेवोक्तं अथैश्वर्यं विभागतो दर्शयति अणिमा लघि-
मा चैव महिमा प्राप्तिरेव च प्राकाम्यं च तथेशित्वं वशि-
त्वं च तथापरम् यत्रकामावसायित्वमष्टमं परिकीर्तितं
ऐश्वर्यमष्टधा चैव कथितं त्वं वरानने अथाक्रोधादिवि
पर्शीनान् क्रोधादीन धर्मभेदानाह क्रोधश्चाप्युत्कृष्ट्या
अशौचं च तथापरं असंतोषोनार्जवं च हिंसा चासत्यमे
व च स्तेयमब्रह्मचर्यं च तथा चैवमकल्कता एवमेषा
समाख्यातो दशधा धर्मसंग्रहः अज्ञानभेदानाह अज्ञ
नं च सत्तारं च अनारागमथापि च अनारयस्त्र देवेशो च
तर्थं परिकीर्तितम् अष्टमोहाष्टमदितमरस्यकमथा
पि च अससाध्यसदितेन त्प्राताने चैवमष्टधा एतदेव
साख्येऽहाद्विसिद्धिविपरीतापष्टोत्तुदेशामक्यउक्तः
अवैराग्यभेदानाह अनभ्यासलिलाच अमोवाहृष्टिरेव च
असन्तारमसपाने च असनेत्र मनः परम् असमारी च
विज्ञेया नतसाम्भसिका कथा नदिष्टम् अवैराग्यमेवै
तेवनेवभेदाः प्रकीर्तिताः सांख्यदर्शनेन तन्निवकवि

परीतमेतस्य शक्तिनवकं तत्र क्रमेणैश्वर्यभेदानाह
अणिमा लघिमा चैव महिमा च महेश्वरि प्राप्तिरप्र-
काम्यं च नीशित्वं च तथैव च वशित्वं तथा चैव यत्र का
मावसायिता तदिष्टम् अनैश्वर्यं च देवेश अष्टधा पा-
रिकीर्त्तितम् एवं स्वत्वसर्गोत्तरे यो भावसर्गोभिहित
स्तस्य यथावस्थितः तत्प्रतिपादयितुमाह अनैश्वर्या-
दिभिस्तैः पैशाचाद्याश्च विच्छिन्ना आमः अतस्तु यथा
क्रमेण तेषु ष्टा संस्थिता कथमिति तेषु पैशाचादिष्वष्टाव
नैश्वर्यादसत्त्व अनैश्वर्यं हि पिशाचेष्वेव गणपंचकात्मे
याते चैव नरस्थाने गंधर्वेषु समेव च धर्मं चैव तथांशेस्त
स्थाने सौम्ये प्रतिष्ठितम् प्राजापत्ये च वैराग्यमैश्वर्यं च
स्थानस्थितम् प्रधानत्वेन यन्निवेषः यक्षे तन्नैश्वर्यमा-
त्मकम् चतुः षड्गुणे चैव तस्य देवास्येष्ववस्थितम् षट्
पंचाशद्गुणं तत्र प्राजापत्येष्ववस्थितम् अष्टचत्वारिंश
द्गुणं सौम्ये च परिकीर्त्तितम् चत्वारिंशद्गुणं चैव माहे-
न्द्रैश्वर्यमुच्यते द्वात्रिंशद्गुणितं देवगांधर्वैश्वर्यमुच्यतेन
चतुर्विंशतिगुणायाः स्यषोडशं यातनस्तं स्मृतम् पैश्वर्य
मष्टगुणितं पैशाचं परिकीर्त्तितम् एवं स्थितं तदैश्वर्यं
देवयोनिषु वर्त्तते देवयोनिष्विष्टमर्थं लब्धमभिदर्शयतो
यमाशयः याहकत्वं भौमस्य तत्र यतैश्वर्यं तत्राष्टगु
णं पैशाचं तत्राष्टगुणतरं अष्टगुणं तात्सादिष्वस्या-
वयेरभावे किमपेक्ष्यमष्टगुणत्वादि स्यात् एवं च ब्राह्मे
श्वर्यं पेक्ष्य पिशाचानामनैश्वर्यमेवास्त्राणां वक्तव्यं तत्रापेक्षा
तष्टगुणमैश्वर्यमुच्यते एवं विपैश्वर्यं हृतिरिक्तास्वेय

यस्मादयस्ते अन्ये समस्तरूपेण संस्थितामेव योनिषु
यद्यपि सर्वेषु द्वियमांस्त्वं तिनत्यापि पिशाचादिक्रमेण
नैश्वर्यादेरेकैकमपकर्षो ऽन्येषां नपकर्षश्चोत्कर्ष
न केवलमिष्यमेते देवयोनिषु गुणप्रधानभावेन
स्थिता यावन् एतेषु च संकीर्णा मानुष्येष्ववस्थि
ताः सत्त्वसंकीर्णा अलक्ष्यमाणविवेकाः अत एव मा
नुषमेकं रूपं तिर्यग्भेदं कावोनेमाह प्रधानगुणभे
देन स्थावरान्तेष्ववस्थिताः पश्वादयस्तामसत्वादप
मोगिणा वनस्पतय मध्यास्तत्रापि च यथोत्तरमपकर्ष
यः प्रकृत्यंते ऽस्थावरैव यथाविभक्तविषये भावभेद
गुणत्रयस्य व्यामिवेक यथासिप व्यास्थितम् तत्र सर्व
त्रापिष्ठिता देवा ब्राह्माद्यामचवान्तकाः ब्राह्माद्यामववा
दैत्याश्चत्वारः सत्वप्रधानाः गंधर्वयक्षामनुजादैत्याश्चैव
त्त्वराजसाः यातुधानीपिशाचावाश्चतामसाः परिकीर्ति
नाः दैत्यायनत्रायापापव रजःसत्वोः कटाह्येयाः अरषदः
संस्थितत्वनाः संश्रितस्तनीत्तां त्रनत्तानविज्ञानोपायात्
छांसरालस्थापयत्वाद्रजःसत्वाघामुत्कटाः ये चैते देवाद्यास्त्र
षिपर्यन्ताया भेदाः अन्योन्याभिभवात्ते च पृथिव्यां संभव
स्थिताः यातुधानप्रभृतिभिः देवर्षिप्रभृतयो ऽत्र द्वैतेनभू
लोकेऽभिभूयंते तैरपि ते शौर्यनयामंत्रादिप्रभवात् नन
गुणानामन्योन्याभिभवात् ऋषिव्यामिति व्याख्येयं तेषाम
न्योन्याभिभवादिरूपतायाः सर्वत्राविशेषान्त्रषिव्यामि
ति विशेषचोदनाया अनुपपत्तेः किंच अन्यंतनमसमावि
ष्टा स्थावराश्च सरीसृपाः पत्तादयः सपौयाश्च गाढला

श्री·
स·प·
३३६

समासो ह्रस्वोपमयत्वात् किंच पादपादविहीनास्त्वाप
सापरिकीर्तिताः सरीसृपाघाविज्ञेया सरीसृपास्त्राद
यायेषां प्रातिलोम्यक्रमेणापत्तादीनां नेसरीसृपाघाः
पन्नगाः सर्वपवनमसाङ्कितपादपादविनाशति सरी
सृपेभ्यः पतिर्णांपादेनहीनमानासमवेनेभ्योपिसृ
गाणांनेभ्योपिपश्नूनां नदीहृशीशुणांव्यामिरिहभगव
नाविभज्यदर्शितानां सोऽयेस्तकुर्धसनविशालस्तमोवि
शालस्तमतः सर्वः मध्येरजोविशालश्स्यविशेषाणा
देवयोनिपश्वादिमनुष्याणां सत्वनपोवर्जमयत्वेद
र्शितंनतद्विर्यग्गुणावैचित्र्याद्दर्शितानाये स्यावर्णास्त
स्वस्तेवतद्दशयोनिभेदाः पषामेतगतास्त्रास्यास्त्रनेना
पवयोनयः मानवेषुभनयानेनाभेदानेन्यस्यवस्यया
नशाक्यागदितंनवैः कर्मानेस्यप्रभेदतः मानवेषुषिति
गुनविशेषोक्त्यादिदेशकालसमावाराद्विचित्र्येण
नेषामनेनशाखवेतेकथयतिकर्मसंवेपिनोनेनात्स्र
भेदादितियोन्यानेनहेतुः किंचगुणस्तमानुषेलोके
पमोघाश्वसंस्थिताः यथापनेपवहसंकीर्णा मानुषे
पुत्र्यवस्थिताः इतिधर्मोपाः स्वसंकीर्णा मानुष्याणास्तु
ज्ञास्तस्यागुणास्त्रपालनस्माणाविपोषाइत्यर्थः त्रप
मोदिभिर्गुणैस्तथपसंकीर्णा मानुष्यास्तनुपदेष्वनिप
मोयेषुनिवद्धानियानिज्ञानानिसूत्रवनेत्रपमोयेषु
पानिप्पुस्तानितेकथयाम्यहम् त्रपमोदिषितिनहि
पेपनद्यावकेनन्यथः ज्ञानानिशास्त्राणितरपेडनशा
संचपलोकेनिस्यानिस्पविरुद्धनम निरूपनानिमना

भ्यांसायाभ्यांविडम्बयन्तियंचयतिप्रतिपाद्यंस्तननस्ते·
निस्पृहयायोगमाद्रिमनिमाविडम्बकेभावप्रधानोनिर्देश
किंच वारजनस्यवितरणाभिः पुरुषप्रमाणातर्कस्थापनोपा
लम्भस्मितहास्यांताविरुद्धाः यत्नप्रतिपत्तपरिग्रहोवीतराग·
कथाकृपोवादःसपक्षकुलजातिविग्रहोपपन्नःपुरुषः
शक्तिपरीक्षार्थोजल्पःप्रतिपत्तस्थापनहीनस्तुवितं·
डाएवंभूतेहेतुशास्त्रेसदागमवाह्येतर्कशास्त्रएवैव वि
वदंतोप्यतिनिश्चिताः नविद्यतेनिश्चितंवस्तुसननवनिश्च·
योयेषांतेविवदंतेइदंतत्वमिदंनेतिपरम्परंत्याहतेरह
तियतस्तेषां हेतुनिष्ठानिवाक्यानिनत्वागमिकार्थ·
विचाररूपाणिअतएव वस्तुमूर्धानिसवते ज्ञानयो·
गविहीनानिदैवनानहितानितु तेनैषाम् धर्मार्थकाम
मोक्षेषुनिश्चयोनैवजायते अतएवैतानि अज्ञानेननि·
वद्धानितुधर्मेणानिमित्तः उक्तंचप्राक् गुरुदेवाग्नि
शास्त्रस्यायेनभक्त्यानराधमाः अन्यशक्तिविचारज्ञास्तु
कृतर्कावलम्बिनः भ्रमयन्त्येवतान्मायामामोहलिप्त
येति नष्यानसनत्येनपरिमाज्यनयतिइतिमन्त्रयामिति
यन्नएवंभूतेहेतुशास्त्रेतेन निरयंतेप्रगच्छंतियेनत्राभि
रतानराः किंचाधर्मनिमित्तकाज्ञानमयेपुरुषकुतर्के
पुत्रवैराग्यादनैश्वर्यंभुंजतेनिरंगेसदा अतस्तद्धर्म·
ज्ञानावैराग्यानैश्वर्याण्यातुर्दिधर्माः चत्वारस्तेवरा·
गोहेतुःखदानरकेसदा मोहकासर्वजन्तूनांयतेनेता
समाःस्मृताः एवमधर्मादिचतुष्टयमयानिपुरुषकुतर्क
शास्त्राणिकाधर्मादिनिवद्धानिप्रागस्ताणाह धर्मोणोकेन

श्री॰
स॰प॰
२३७

337

देवे शिवहृज्ज्ञाने हि लौकिकम् लौकिकवार्गे दंडानी॰
त्यादि पर्म्मज्ञाननिवहेन पंचरात्रे च वैदिकम् पंचरात्रे र
भिगमने षड्ज्ञाने ज्ञादि पर्म्मवहुतन्त्रपवमस्वयंभवतीत्यादि
ज्ञानमस्यापदिश्यते वेदे षोपिकर्म्मज्ञानहीनवस्त्रुकथाप्रवे
दे सर्व्वमितिज्ञानकाण्डशेज्ञानमध्ययने शुद्धमारोहने
वैव वैराग्ये नैवसंन्नते वर्द्धमित्येव ज्ञाने वैराग्ये संवर्द्धसो
त्येज्ञाने हि पार्व्वतिज्ञाने शुभ्रकृतिविवेकोपलब्धिः ज्ञाने
वैराग्ये मैश्वर्ये योगज्ञाप्रतिष्ठिते पानेजलादौ विभूति॰
पादैपश्वर्यस्य प्रक्रमेतान् पंच लौकिकादीनि योगानां
निशास्त्राणि पर्म्मादि रूपबुद्धिपर्म्मे निष्ठानिततुर्मरन्ते पा॰
रमेशम् श्रमीते बुद्धिभावानामतिमार्गे प्रकीर्तितम् लो
कातीतेन तज्ज्ञाने मतिमार्गमितिस्मृते बुद्धिभावानां सं॰
वैषांप्रोक्तश्चपंचानां पर्म्मादीनां मतीतेमीनिष्ठितोयास्या
ने वृत्स्यचेनपक्षीन देतदतिमार्गशास्त्रे मार्गे पशुलोक
मतीतमितिकृतान्तदेतन्नर्त्स्यति लोकाश्चपशवः प्रो
क्ताः सृष्टिसंहारवर्त्मनि ते षामतीतान्संस्थेयाः योनिमा
र्गैश्च वर्त्तिनाः सृष्टिसंहारमार्गेये पशवः संसृष्टसंहर्त्तो
मकंसंविमस्तं तज्ज्ञानेनितनुपवस्त्रज्ञमानाः संक्रियमा
णाश्चने सर्व्वं प्रवेहलोकाउच्यतेनेनदतीतानाश्चतिमार्गस्थाः
यतः कपालव्रतिनोयेचतस्यापाशुपतस्थये सृष्टिर्वि
यते तेषां चोप्पर्श्वेभिमक्रमः येकपालव्रतिनपाशुपता
श्च ते षां मपि सृष्टिर्नास्ति किमन्त्रासर्व्वाहोतीर्णानां शैव
नाभिमनसाध्याः कानतेषां स्थितिः इत्याह ईश्वरवचनेविश्व॰
नाः उक्तंच प्राक दीनाज्ञानविस्मृतायोदहाने वैवचर्यया

कपालस्रवनमास्थाय संसंगच्छन्ति ते पदम् जपमस्कि॰
यानि ष्ठास्ते व्रजन्ते स्वरं पदम् इति तन्न सर्वस्याधनः स
गं संहारमात्रवादीश्वरान्तेत्र स्यानामेषामपि नाभ्यां भ
वितव्यं तस्य तेनावन्माशाख्योनं शसंहारपक्षांपरभे
रव स्वरूपाय नित्तन्तपञ्चवन्तं संहत स्वरूपाश्च नः स्वमते
नद्वाह यस्मात्मोहसंगमिथ्यातिम्राध्यानभावकारण
तस्माघुक्तमम्कं स्पृष्टितविघ्यते तेषामिति समंदः ये
तत्नानि मार्गस्यास्तेच लौकिकानाश्चनः स्पृष्टिश्चनः स
हारपवच श्रुतस्थते संसारचक्रमारूढाधर्मनिवट
येरवत चटयेत्रमरचक्रः यतदेवोरयति यमीयर
कसेष्वक्रमस्णरं चक्रकेप्सिये ईश्वराणपि ष्टितदेविनि॰
यस्मादंडकाहते मलकलाविद्धं भ्रमते कालवेगतः
यमोदयोये संसारकरणाभूतास्तपवारकारव श्र॰
काः परिभ्रमणाहेतवः यदाङ्कः यमैणागमनमूर्धश्मा
दिक्रमितं चक्रं चक्रकेनियन्त्रिवावन्मनोदंडप्रवा॰
रेडाकस्तेनाह प्रेरितं मलेनाणावेणाकर्मणाकलोप
ललितेन मामयेन वियादिनास्त्रविद्धं वेगनप्रेरितंक
लनामयकालतनवक्रतवेगेनभ्राम्यति यत इदमेन
हति विषमे चक्रेतनः लौकिकाद्येश्रुतानेश्रुयेनेश्रुभ
रनाः श्रियोहतस्य शास्त्रपरायेतये वान्येषापकर्मिणाः ते
सर्वे वास्यवक्रस्यनांतेपश्यंति मोहिताः तेष्विति प्रोक्तरू
पेश्रुयेतिमनेनलौकिकानिहेभ्योपिश्रुक्तनकं निष्ठाना
सोपहत्यं धन्यते मोहितामायया स्पृगिन स्वरूपाः श्रुपं
वसर्वश्रुतहेभ्योभ्यामिश्रवशास्त्रस्यविशेषयत लौकिका

येषुयेशायाश्रुतिमाक्रांतगोचरे लीलयासाधयेत्सर्वा·
ञ्छिवज्ञानमहोदयः येसिद्धिविशेषा लौकिकास्ते साध्या
स्तान्सर्वानतिमार्गलक्षणोयेनः सर्वशास्त्रपारिनिष्ठा·
स्यानंतद्विषयेनज्ञोचरेमहोदयहेतोशिवज्ञानेसाधा·
कोलीलयासाधयतियस्यशैवज्ञानेनसाध्यते नसर्वै
साध्यतेनहै लौकिकैर्दिभिरत्रहेतुः यतोसौवस्तुनिर्मलं
शिवज्ञानमितिशेषः सनैदेत्यमेवसमुच्छयति यतोये
नयतेदविस्रभावेपरमेपदे अविद्यमानभावभेदस्वरूपः
पदार्थायत्रेतनस्फुरयति अभावंभावनातीतंप्रपंचा
तीतगोचरम् मनोवुद्ध्यादिनिर्मुक्तंहेतुवादविवर्जितं
प्रमतादिप्रमाणाक्षव्यतीतंप्रभुमव्ययम् सर्वतर्कागा
मातीतंपाशमंत्रविवर्जितम् सर्वगंसर्वगंशांतंनिर्म
लंनिरुपप्लवम् अविद्यमानाभावायत्रतादृशेपरमे
पदेभावनामतीतेयतः प्रपंचवैचित्र्यमतीतोगोचरा·
विषयतयासमस्याप्यमानंरूपयस्यायतनएवमनोबुद्ध्या
दिनिर्मुक्तंयतएवचहेतुवादेनचविवर्जितंसर्वेवि·
चारैर्विनिर्भूतंतस्माद्विचारयितुमशक्यमित्यर्थः तथा
प्रमत्तादिप्रमाणाविषयाः प्रमाणानामपिस्वप्रकाश
तद्धिनिर्वर्णेनप्रकाशनात् सर्वावभासैत्यामेकता
क्षप्रभवप्रभवनैशीलंस्वनेत्रम् नचोत्पात्मविनाशोप्य
मनागप्यस्यभावाभावरूपमव्ययमिति सर्वतर्कैर्नेविचा
र्यतेपारागमैरितिनागमैर्विशिष्टैः पारमेश्वरैस्तथामे·
वमतेविचारकानानातीनप्यनिकांनेतेषामप्यविषयः
यतोमायोर्ध्वैरशुद्धाध्वगैःपाशैःशुद्धाध्वस्थैश्चमंत्रैर्विवर्जि

नम् सर्वेज्ञानात्मभेदेन पश्यन्ति सर्वं च गच्छन्त्यपि तिष्ठ
न्त्यास्तेति न ध्यापि च वेते न मनागप्यार्थेते इति शांते वि
देकरूपं न यापि च निष्क्रान्ताऽस्तुत्वाग्रणवादिमलाय:
स्मानाहंगेवमपि चैतेर संघट्टनानिरस्तसर्वेनिर्विका
ल्पसत्तनावभासरसर्वावभासकस्वतन्त्रचिदेकरूपंकिं
च सर्वशक्त्यात्मकेलिकं स्वतन्त्रज्ञानाद्यनादिमत् सर्वानि
शयनिर्मलं केमनादिभववर्जितम् सर्वज्ञानपदातीतं
शैवज्ञानं परं स्मृतम् शक्तयोस्य जगत्कृत्स्नमिति नीत्या
जगदात्मकसर्वशक्तिस्वभावम् एकमद्वितीयं स्वमा
न्मीयं रूपमेव तन्त्रं पंचधा कृत्यकर्मणा प्रकरणाय स्वत
स्वातंत्र्येन ध्यानवियते मेनपध्यायस्य तदनार्थविश्वो
न यानादिमन्त्रसर्वस्यादिभूतं सर्वैज्ञानक्रियादिविषये
तिशाये निर्मलं विश्रान्तिशायि निरतिशयचिन्मात्ररूप
मित्यर्थः अनादिनादिनं प्रथमिकाग्रहेनेनभवेनवह्नि
नसमष्टं सर्वेषां बोद्धस्मोकलाकलादिज्ञानानां यत्परं
स्वंस्वंविश्रान्तिधामतदप्युल्लङ्घ्य स्थितं एवंभूतं यत्परमं
न नरे चैव ज्ञानं तदभावरूपं स्मृतं सर्वविच्छिन्नेन पारम्यै
णाप्रतीतमित्यर्थः एवं तत्त्वभूतभावभेदसृष्टौ प्रतिपा
द्यमं ज्ञानादिनिबद्धलौकिकादिज्ञाननिरूपणपूर्वं शै
वज्ञानमाहात्म्यनिर्णयोक्तमन्त्रादिसृष्टिमन्नवादभेण
पसंहरन् शिवज्ञानमाहात्म्येवाधिकावामेनदर्शयति
एवं स्पष्टानि तत्त्वानि ज्ञानानि वचनानेन मतैरेतैर्जगम
र्वे विसृष्टं सचराचरम् विशेषेणास्पष्टं च तदर्थाविपभूत
सर्वात्मना प्रपंचितं किंच भुवनानि विचित्राणि शतशो

श्री:
स·पं
३३९

प्यसहस्रशः तत्राभ्यंतरसंस्थानि यानि भुवनान्यधस्तु-
त्कानि तान्यपि तत्त्वैवस्थानि तथा प्रोक्तत्वान रूपाणि
शास्त्राणि विविधानि च न केवलं भुवनानि शास्त्राणि
च तज्ज्ञानगतानि यावत् वित्तानेकऊहकं शिल्पसिद्धिसंदे
हलक्षणम् सर्वतत्त्वेषु बोद्धव्यं विविधमंत्रमंडलमुद्रा
दिज्ञानं तथा ऊहकम् विस्मापकं मिनहृदयप्रमयका
रीन्द्रजालप्रायं शिल्पं चित्रप्रस्थमतगीतादिसिद्धीनां व
शीकर्षणादिरूपाणां संदेहं समुच्छलत्तयति दर्शयति
च यत्तानेतत्सर्वं तत्त्वेषु लीनानि तत्त्वेयेयतः सर्वतत्त्वेषु दृ-
श्यते तत्र तत्रोचितेन तत्सालाकाराभिरूपलभ्यते न के
वलं तत्त्वेषु साधकोपयोगी यदस्ति यावत् प्रक्रियाशि
वदीनां च तत्त्वेष्वेतैर्हि लभ्यते सर्वोकाधप्रदर्शनरूपाह्रा
नशालिनां साधकानां बोधयोगिनीयाप्रक्रियानत्यान
ततनगनविविधभुवननभोगोचितनतनयानि भेदाप
पनिचक्रमौदिपाशप्रशमस्त्रिवयोजनिकावैतत्क
त्वपत्तैतत्पलभ्यते नान्यथा न दृष्टं यथोक्तं तत्स्वरूप
मवश्यलेयंत्रके चैतत्पतः नास्ति दीनतासमामोत्तः दी
नैवमौवयतस्सर्वं शैवं धामनयत्यधीनि हि प्रतिपादितन-
मनात्र दीनताचैयेमेजैः क्रियतेनतद्दीर्घं नृपा नविद्यामात्र
कापरा साहि भगवत्यशेषवाश्यवाचकात्मकजगदभे-
दवसकानात्मकशाह्वराशिविमर्शापरमार्थ्यसर्वमज्ञा-
णित्तत्रनत्राणामभुनिहिश्यते साचैषाविस्वावमर्शनेन
परंज्ञानं प्रयच्छति तस्य प्रतिपादितनाधप्रक्रियामयमे-
वनाह नप्रक्रियापरंज्ञानं प्रक्रियातः परंस्वरूपज्ञानप

रिनष्ठमेव ज्ञानं ज्ञेयस्य ज्ञापकमिति । एवं विनिरूपितनी
त्याज्ञानेनलक्षणीयोयोलक्ष्यभूतपरतत्त्वैकतात्म्यायो
क्तोन्योमितयोगाद्वैयर्थ्यप्रवेशाह नास्ति योगस्तल्लक्षः
ण्यविषयमानेनसंपरे विश्रान्तिर्यामयस्थनाहशोयानास्ति
विघमानोपि मितयोगइहानुत्तरवर्चायामसंख्यापवेन
र्थ इति ··· निकोर्थः परयोगपवेहयोगः एवंपरगुरुषा
र्थे प्रापनिकोर्थः परयोगपवेहयोगः एवंपरगुरुषार्थ
प्रापकदीक्षानन्तरंयोगिमात्रकाप्रक्रियाज्ञानालक्षक
योगस्वरूपमेतत्सर्वंएवमानिशायवस्त्वपारमेश्वरप
वमासनेउपदिष्टमेतदिति देवसर्वशास्त्रोत्तममिति
निरूपयतितत्सर्वंकथितंदेविशिवज्ञानमहोदधौ शि
वज्ञानमेवसमाधवात्मग्रज्ञानेनदीक्षाभेदविश्रान्ति
यामतात्मस्तसम्यक्त्मवाप्तिरेतन्नाश्रमहारंभः प्र
कृतमुपसंहरन्नन्यदावतारयति एवंसृष्टिसमाख्याना
स्थितिसंहारउच्यते संहारश्चेत्यर्थः तत्रस्थितिनियतिका
लावस्थानात्मानन्यानेचसंहारस्तत्रैवेति यतः प्रभृतिः
प्रवृत्तयाहशास्त्रस्यस्थाप्यस्यसंहार्यस्यचकालस्तत्सर्वं
मादृष्टमाह मानुषाक्षिनिमेषस्याष्टमांशः त्रुटिः स्मृतः
त्रुटिद्वयंतत्परंज्ञेयः तद्द्वयंतुलवः स्मृतः लवद्वयंनिमे
षस्तुतद्योगात्तत्क्रमात् दशपंचनिमेषाश्चका
ष्ठाश्चैवप्रकीर्तिता त्रिंशत्काष्ठाकलाज्ञेयामुहूर्तस्त्रिंश
दैवताः मुहूर्तानान्तुपंचत्रिंशदहोरात्रस्तुमानुषः शा
ह्यद्युतात्यथाख्यातानांमानुषाणांमानुभवसिद्धायाः
लोनिमेषपंचसंकोचः तदीयायायोप्रसोशोभ्यंतमगाया

श्री.
स.प.
३५.

340

कलावयवो त्रिनिमेषकालमतीमेव कल्पमानाः सप्त
णाः लव इति यः प्राणायस्त्रटिकालः षड्रूक्ंयाक नटयः
षोडश प्राणाः एवं हि कथितामया वा एवैनेवतत्कालेन
नैलवाः परिकीर्तिताः इति लवद्वयं निमेष इति तत्त्राणह
कद्वयः मुहूर्त इति द्वे च टिकाद्वयः किंच अहोरात्रशतैश्च
वत्रिभिः षष्ठियिकैः प्रिये संवत्सरस्तु विज्ञेयो मानुषः क
मलेक्षणे संवत्सरशतं शर्माणामायुरुक्तं यत्नमानुषमस्त्रिंशा
धिकं हि शतन परमायुरिति प्रसिद्धं षड्रूकं चायुष्यमहोरा
त्रशतत्रयेणावत्सर इति तदेवपत्नमासादि विभागपू
र्वं स्फुटयति दशपंचतदहोरात्राः पत्नस्य परिकीर्तितः
पक्षद्वयं मासस्तत्र तद्विगुणप्रवमः शुक्लपक्षेण का
लस्यादयनं च त्रिभिस्त्रिभिः ताभ्यां द्वाभ्यां वत्सरो हि वर्षमि
त्यभिधीयते कालस्थानश्रोसंमतः अयनं उत्तरायणद
क्षिणायनं च इत्यमयनतुयात्मको योमनुष्याणां वत्स
रः पवं पित्र्येहोरात्रः इत्याह दक्षिणाचायनं रात्रिकस्तरं चायनं
दिनं पितॄणां न दहोरात्रेमनेनामुत्तमेवंवत्स प्रारिशाद्
मल्पमासादिरप्यपितॄणां देवानां चतुल्पाहोरात्रकल्पनेति
शुक्लपक्षकेश्वप्रपते अयनेनेस्तत्रस्त्न द्विगुणपवम
स इत्यतोनेनरक मयलस्तु हृस्यैव प्रत्क्रत्स्तर ज्ञेनाभवेत्
पितॄणां सौम्ये होरात्रस्तेन नानुस्त एवं वा इति विपर्य
स्यपार्वना मान्यषोमासः पित्र्ये होरात्र इति व्याख्याने नेषां
वशिष्ठं वत्सरकीपितृ दिनमव्ययालोकि कत्यपि स्थितिः प्र
मलायन देवं मानुषमपेक्ष्य त्रिंशता हृषयोमणोऽयामदिवे
वत्सरस्तु सौम्यैनहादशाहस्रसंख्याताविनेयं वतत्युगम

अत्रमायं विभागः चतुर्भिस्तु कृतं दिव्यसहस्रैस्तु यथाक्रम
म् त्रेतायां त्रिभिर्दिव्यैः द्वाभ्यां वै द्वापरः स्मृतः सहस्रेणैव
वर्षाणां विज्ञेयस्तु कलिः प्रिये एवं दशवर्षाणां सहस्रा
णि यत्र वर्षाणि सहस्रद्वयं ततः संध्याद्वयसमानं तत्कथ
यामि युगे युगे आद्ये तु गतस्य तत्र शतानि चत्वारि कृते
ह्रादिरेतस्य कीर्त्यते त्रेते शतत्रयं ज्ञेयं द्वापरे तु शतद्वयम्
कलौ चापि शतं ज्ञेयं संध्यामानमिदं स्मृतम् एवं च कलेरे
तरां शतं ज्ञेयं शतं कृतस्यादौ चत्वारिंश शतानि ति कलि
कृतयुगयोः संध्या पंचशतानि एवं कृतत्रेतयोः संध्या
सप्तशतानि त्रेताद्वयद्वापरयोः पंचद्वापरकलियुगयोः
स्त्रीणि शतानि त्रेताद्वयद्वापरयोः पंचद्वापरकलियुग
योस्त्रीणि शतानि त्रिति गणयित्वा सहस्रद्वयमेतत्स्यात्कृ
तेन सहस्रदशकेन सहस्रद्वादशसहस्रं चतुर्युगम् यदा
न्तसंधिसोयं समानं तत्कथयामीति पाठः तदा प्रोक्तंभ
यमलेन तन्त्र संधिमानमेकैकशतं तत्संध्यं च मानो ज्ञेयं प
न देवच कौलिकेन तमानेन शुनस्य कथयामि ते यांव
त्सेप्याकं भवति त्रिचत्वारिंशल्लक्षाणि सहस्राणि षविंश
लौकिकेन तमानेन हिं पं संख्या च तत्युगे वर्षाणि निशेषः
विभागेनापि एकैकस्य शृणु देवि युगस्य कथयामि ते लौ
किकवर्षसंख्याम् दशसप्तचलक्षाणि सहस्राण्यष्टविंश
तिः कृतस्येतद्वेत्साने त्र्यादेन गत चत्वस्त्र तत्संख्या शशु
कस्यानन्तकेवलस्यैवमुत्तरत्र त्रेतायाः कथयामि ते पम
वतिसहस्राणि लक्षाणि लक्षाणान्तवत्तष्टयम पतन्मा
नं कलेः प्रोक्तं समासात्तव सप्रते नदिष्यम वर्षैस्तु मानवे

स्वी.
स्व.पु.
३४२

दैविमानसेनयुगेयुगे एवमुक्तदिव्यलोकिकाद्दमानत्र-
मारेण चतुर्युगैकसप्तत्याभवेन्मन्वंतरंपुनः एतस्मात्स-
संख्यामानविहीनंतद्युगमानेनप्रकीर्तितम एतद्दिव्येनमा-
नेनमानमन्वंतरस्मृतं चतुर्युगशतानिद्वादशाद्दसहस्रा-
णिएकसप्तत्यागुणायेना एतद्दैवमानम वर्षमानेपुन-
श्चैवलोकिकैः कथयामिते सप्तषष्टिश्चलक्षाणित्रिंशत्के-
वयानेन सहस्रविंशानिज्ञेयामानेमन्वंतरेषिये सप्त-
षष्टिशतत्रयकलनयामन्वंतरकालप्वदैद्दपितिका-
लः एवमेवविधैः चतुर्दशभिर्देवेशकल्पोमन्वंतरैर्भवेत
मन्वंतरसंख्यामानमाह मन्वंतरप्रतिकांतेशान्यास्मिन्यु-
नरागते पंचवर्षसहस्राणिमध्येसंध्याभवेत्सदा द्विया-
नीमस्थानं श्रयंनविशेषयन आदौसहस्रंसर्वेषांमन्तेवा
पिपुनस्तथा बाल्दिनगतमन्वंतरयेत यादैपुनस्थिति
प्रथममन्वंतरस्यादौचरममन्वंतरस्यांतेसहस्रमेकं
मपिकमितितद्दिव्यमसंख्याकालचतुर्दशमन्वंतरका-
लावकल्पेब्रह्मदिनेप्रोक्तेचतुर्युगसहस्रकमाकल्प-
नेविश्वमस्मिन्नितिकल्पः एकसप्तत्याचतुर्दशमन्वंतरगु-
णितेः षट्ट्रिंशत्चतुर्युगसहस्रंभवतिमन्वंतरेषुसंख्या-
कालोपुक्तनीमाद्वात्मनतिसहस्रंइतितदोयचतुर्यु-
गषट्केनसहमानमेतउक्तमेतत्सवर्षमानेनदिव्येन
पुनश्चकथयामितेसंख्यानमितिशेषः नदाह कोटिशे-
कासहस्राणिलक्षाणिचैवविंशतिः दिव्येनैवमानेनब्र-
ह्मणाऽस्यदिनंभवेत द्वादशसहस्राणिसहस्रगुणितानाम्
नेमवभवंतिहृदशस्पब्रह्मदिनम एतावत्सहस्रेल

संध्याकालः प्रकीर्त्तितः अष्टौ च तत्र युगानि षष्ठसप्तमावा-
षसहस्रैर्भवंति तत्र प्रातःसंध्यानां दिनशतानि चत्वारि च-
तुर्युगानि सायंसंध्यायां चत्वारीति विभागः निशायां तत्रा-
नाम्यप्येवमेवेत्यष्टयुगः प्रातःसायंच संध्याकालः एतच्च
लौकिकेन तु मानेन प्रधनाकथयामि ते संख्यातमिति शे-
षः तदाह संख्याकोटित्रयं देवि पंचलक्षाणि कीर्त्तिता च-
त्वारिंशत्तथाष्टिः सहस्राणि तथैव च षण्णवतिसहस्रा-
णि सप्तषष्टिशतत्रयकलितान्येवमेव भवंति अनन्तस्यपञ्छे-
मूलकः संध्याकोटित्रयेलक्षाणि चतुःसप्ततिरेव च सप्ता-
दिपदिनवारस्तदुपेते यथा वायम् पश्चिमः संधिरेवाहः सं-
धिः संध्याकालस्तथा एवं संध्यापितत्समा नदिव्यब्राह्मे-
दिनावधिका नरकं महस्सप्तानां पातालानां तथा प्रियेलो-
कानां चैव सप्तानां स्थितिरेषा प्रकीर्त्तिता लोकानां तन्नि-
वासस्थानानां भूरादीनां तथैषामेव संहारं वक्ष्ये देवि शृणु-
ष्व कथयामि ते ब्रह्मणः स्वादिनान्तेवै कालः संहार उच्यते
स्वदिनान्त इति तन्निशायाम् कल्प इति कल्पान्ते छिद्येतत-
स्मिन्दृश्यमिति कृत्वा संहार इति संहारः कालः तत्र दिने दि-
केनवाह्लेन दिनैकेन ब्राह्मेणांशद्राश्चैव चतुर्दशराज्यं-
कृत्वा कर्मायातिमन्वन्तरव्यवस्थाया प्रतिमन्वन्तरं राज्यं कृ-
त्वैकैक इंद्रो राज्यं कृत्वा स्वकर्मोचितेन गच्छति तन्सह-
ने विश्वसप्तलोकान्तगोचरम् समे पितामहे देवि कुर्धं-
कालाग्निरेतन्ने तत इति चतुर्दशोद्दातेयप्रवाग्निर्द्दाय-
मात्रेण ब्रह्मणा जनितविश्वयोपावकालाग्निरूर्ध्वमा-
ततेनावन्ससप्तलोकान्तगोचरम् विषयजातं संहरति अथ

श्री.
स्व.पु
३५२

निरीक्षममये नस्यैवेदक्षिणांवक्त्रेमाहाज्वालाविनिःसृपेन
ज्वनश्च नस्मादक्त्राम्महाज्वालालक्षयोजनविस्तृतमा ऊर्ध्वं
प्रयातिसादीप्तानीव्रतपाक्तङः सहा ग्रचवावस्तरसमस्त
लोकेष्वयेस्थितालोकायोचपातालवासिनः स्वर्वङः स्व
शयेनोगोमोहेभूयिष्टमागते शक्तामाज्ञास्तनेसर्वेनि
हृतिद्रक्षविहृपे येवेतिवशहानरकादितेचशनाः ग्रल
विग्रयेसमस्तलोकोर्ध्वंवतिनिव्रसमुवने किंयद्वपिकैः
मृष्टतेस्माह यावमोदयनेभूयः स्वर्वङः स्वादिकर्मणाम
नावतिष्ठंतिनेमखेयावक्तृत्वानवृष्येन स्वर्वङःस्वयोगा
दिशाहानस्माऽपरोहेतावक्कर्मणाम्स्वर्वङःस्वादिकर्मणा
नेषामस्याविपाकः येन रुदलोकायिपनयःपातालपः
नयश्चयोक्लष्माउहाटकाघास्तनेनिष्ठंतिनिर्मलाः नाः
नमनागमिष्माक्ष्यंतिकिंन निर्वाणपारस्तनेवयावक्षिः
पुनर्भवेन निवृत्तानग्रहादिक्यादिव्यापाराः ग्रच्य स्वयम्भूते
पुलोकेषुमालादहनिडवरा सादहेमरकादेविपानाला
निसमतनः शीहोकाश्रैवदहतिभूर्भुवः स्वः पहांतिकस
स्वयम्भूतेपुलोकेषिनिनत्रिमिनंनरकेभ्यः प्रभृतिस्वः
लोकांनेदयानियवनेनेते भूमेनवेत्रयाहोकाविनश्यन्तिव
शनने सहजननतपः संज्ञाः समस्तसमलोकोपिसंक्षे
पवैशास्वं निष्ठंतिमोहितायोनो निश्चयातेमहत्नोपमाः स्र
य पवं दग्धाजगत्सर्वं ज्वालावक्त्राविशाम्नतः कालाग्निरुद्रं
स्तिराभेव ननोवांतिमहावानाविवलनिस्वासमस्तभवाः नेव
नामयंतिचतनक्रस्मजगाद्धाहोइवेप्रिये ग्रच्य वलसम्बन्द
नेवारिजनजगत्स्थावयस्पनः नेनैववारिणादेविजगदेविन

गदेकार्णवं भवेत् कालवक्रस्य गोत्रोस्मोप्रभेदः अथ निशा
लये पुनः स्थितासु सुखदुःखविफलोदयः कर्मतः सर्वनिशा
लये पुनः स्थिता सुखदुःखविफलोदयः कर्मतः सर्वलोक
स्य ब्रह्मलोकपितामहः भूतभूतानां समालोक्य भगवा
न्प्रभुरिच्छया षट्विपाककृतेन सृष्टिं यथा पूर्वं व्यवस्थितां
कर्मपरिपाककर्मणा कर्मिणां सुखदुःखविफलमादधेय
रत्नाहरणेऽनन्ते स्थितानुपशान्त निःशेषनिर्ह्रासंस्कारो
भूतालोकस्य कर्मणः परिपक्वारिच्छामात्रात् षड्विधा
मिति नारकिकस्थावरशरीररूपादिपञ्चानां विविधां कर्माक
ममपविनां नाम सौरजः सत्वा विष्टां मोनीं सात्विकं नरेवी
व्यवस्थिता ये त्रिभुवनादिर्यादयानत्र प्रथमां नाम सीसृ
ष्टिं करोति तमसोत्कटम् नरकादिविविधाकारान् ततोशे
नोशेन तमसोन्नकटेन पशूनेस्थावरान्तकम् पशूनि
तिसरीसृपपक्षिमृगादि मनुष्यपर्यन्ततोपि तमोरजःस
मावेशान्मानवान्सृजेन्मनः रजःसत्वसमाविष्टःसृज
न्नतिवरेश्वरान् एवमिमं यमपर्यन्तं ब्रह्मलोकक्रमान्कमनि
ह्रासंस्कारस्यापि कायिकनननम् अथ गतनिद्रः प्रबु
द्धसत्वनिधेजगाम्पतिः सृजेद्देवान्ब्रह्मलोकाश्च पूर्ववये
व्यवस्थया सहलोकैस्तन्निवासस्थानैर्वंशैर्नेपताम्
पतत्स्वविशेषणं सिंहावलोकिततन्यायेन एवं यापि सम
यते एवं व्यवस्थापिशाचादि ब्रह्मान्ताः इत्येषा द्विधा या
सृष्टेमिथुनायानतोरुद्रेन्द्रसूर्यैस्मननतग्राणीयदेस्वाः
स्रपिकारं प्रकुर्वन्ति स्वे स्वे विषयगोचरे पारमेष्ठ्यानियोगा
त् दिने दिने सृज्यते वं ब्रह्मा कालाग्निमित्त संहरेत्स्वस्मिन

श्री॰
स्व॰प॰
३४३

343

येऽत्र सर्वब्रह्मणः परदिनमानं तावन्मात्रं कृतं रात्रिसंख्योपिता
वतीन दिव्यमहोरात्रेणानेन ब्रह्मणा एवंवर्षप्रमाणेनम श
तत्रयेणाष्टपि केन ब्रह्मणां तशतेन शतं महाकल्पः स
म्पते अस्मिंश्च ब्राह्मवर्षशते देविदिव्यान्यह्वानिमप्पण
यकेन नवतिकोटि लक्षन्याल लक्षाणि विंशतिः तथा तस्मैव
खर्वाणि निखर्वाष्टकमेवच ब्राह्मे वर्षशते चैत नताहात
स्यकालवेदिना विज्ञे''' मानेन ब्राह्मेमहः संख्याकाल
विनाः सविंशतिलक्षकोटिरेकेन्मकृतात्रिस्वनाववतीति को
टिद्वयं सचत्वारिंशल्लक्षमेत दिनानां शतत्रयेणा वर्षष्टि
नागुणितं मष्टौ हेदानि षड्उर्द्दानि च तत्सक्षकोटयो भवे
न्ति संध्याकालोपिषस्तवसामसहस्रयं उनकः सोपिशतत्रये
णा सषष्टिनाकलितः सतिसकोटयः पंचचत्वारिंशल्लक्षा
णि षष्टिसहस्राणि भवन्ति सोपिसार्यशतभेदास्तिगुणाः
सकोटयष्टद्वलक्षाएक नवतिविंशतिः सहस्राणि भवे
न्ति उभयं हेदानसोस्त्रउर्द्धानि समतिरेकनवतिर्लक्षाणि
विंशतिः सहस्राणीति भवन्ति ८२.२।२''' एतद्दीपव
स्तरसंख्यायाशतेनकलितं निखर्वान्यष्टौ खर्वाणि समदूर
स्थानेस्मन्यमकनवतिकोटिलक्षाणि विंशतिरिति ८२.१२ ''''
उत्पमेधायथ्योक्तैवसंख्याभवति एकानवतिकोटयः उ
त्पपाठः नदिव्यमदेविकेन नमानेन मानमित्यर्थकी
र्त्तितम अथोनेदव लौकिकेन तन्मासेन प्रतन्स्त्रेव नियमे
नयथा द्वात्रिंशद्दकोटयस्त'''' यथाष्टकेत्रिये एव
वेदयं नव्याहतिनि निखर्वाणिच''''' अत्र व्रंयंपंयमेकसा
गरत्रयमेवच खर्वाणैकेन नवतिकोटयः वर्तमानकलित

स्यत्राल्वर्षशतस्य लोकिकवत्सरमानेन सम्पुष्टि शतत्र
याकलनयाक्रं वैसंख्यो श्रायानियतत्रीभहक ....
याद्कोटसःस्मुरेकं चैवाद्भुदंप्रिये खर्वश्रीतित्स्याचैव
निखर्वाणांनपंचमे चतुष्पंचाङ्कशानांत्रिंशत्सागर
प्रवेत्स्यपद्मंतमऋवांहुपेतिमिस्यलोकिकाद्दमानेन
पतद्देविसमाख्यानंज्ञानवंचसमस्तभिः महाकल्यांत
वस्थितिदाण्यपिब्रालेपरंसंक्षिपमानवानायंतविरमे
प्रवक्ष्यमाणानीत्यानाश्रितांतमयानिसर्वेयामस्ति
स्वमोपमेभ्योभोगभ्यःइतिसत्वादिकालाकाराकलित
विकुतपरंभेरवस्वरूपसमापतिरेवमस्त्रमतिराश्रये
नित्यानयर्थम् उपसंहरतिपतद्दोलोकिकमानेनब्रात्समवं
शतेस्मृतम् उक्तवक्ष्यमाणपरिमाणोपयोगित्याचक्र
दिपारावारोयाःसंख्याक्रमेणानुपंलतयति एकं।द
शगुणंपूर्वं । शतंदशगुणोवृतम्।... शतंदशगुणं
कृत्वासहस्रंपरिकीर्तितम्।... सहस्रंदशभिश्चैवम
युतंतद्विकीर्तितम्।.... दशायुतानिलक्षंत।.....
ततंदशगुणानिच।...... वशतानिचकोटिस्या।.......
दशकोटिस्तथार्बुदम्।........ अर्बुदैर्दशभिर्वृन्दैः।
.... खर्वंदशभिरेववैः।............ दशभि
स्तैर्निखर्वंत।.......... शंकुस्यादशनानिचे।
.... शंकुभिर्दशभिपद्मम्।..............
दशपद्मानिसागरः।.............. सागरैर्दशभि
मध्यं।.................... अन्तस्यैर्दशभिःस्मृतः।
.... अन्तंदशाहतंकृत्वापराव

नेयकीर्तितम् ।.................. उपसंहरति
एवमष्टादशेनानिस्थानानिगणितस्यान्त भवंतिइतिशे
षः एवंप्रसंगात्संख्यास्वरूपमुपदर्श्यप्रकृतमाह महा
कल्पस्यपर्यंतेब्रह्मायावतिपरेलयम् अहत्परशक्तिपा
तपरइतिमायेत्याप्रकृष्टसमनंतरकारणेलीयतेहृत्प
परशक्तिपाटलपरेतनशिवे परास्मिब्रह्मणिब्रजेदिति
एवंग्रंथोपमेवाश्रयः एवमनंतरग्रन्थमंतव्यं यस्मा
यमेवग्रको महाकल्पः विसोऽस्तनदिनेयोक्तं रात्रिर्वैतस
मावभेत ब्राह्मणांनविश्वलोकस्यस्यकिंच अनेनपा
रिमाणेननमहतेनविधीयतेन श्रुक्लांवैवशानत्रयेणस्य
छिना वर्षाणांवेशनेशाणोमोपियानिपरेलयेइन्य वि
ष्णोरायुर्यदेवोक्तं तत्स्येन दिने प्रिये रुद्रलोकस्यस्य
च दिने दिने सृजनस्यो ब्रह्माविश्वजगत्पती प्राकृ
ताः परब्रह्मणिलयाद्दन्यंविश्वं सृजननस्यो विष्णुवा
ताणामन्यत्सृजतीत्यर्थः शुक्लंवैनयस्मात् ब्रह्मा चवै
ष्णवीशक्तिरपिकारणपरेंगता यंचापिनिवृत्तानानंत
संस्थानंसंप्रपद्यते चाभिनकमः पारमेश्वरीब्राह्मीवैष्णवी
शक्तिर्यमानमानेशुक्लमपिनिवृत्यपिकुरुतेमत्रात्मा
नत्स्यामिनिब्रह्मणविश्वंसामोनीतस्थः ज्ञापचनद्र
यनममे नस्मापिकारंकुरुते रुद्रपापरमात्मना पर
मात्मानंनिर्वाणिनरूपस्यपरमशिवस्यनन्तपरेच्छापिनि
वृत्तोननोनरकारणोऽस्त्ययायथाचब्रह्मविश्वपारमेश्वर
ब्राह्मीवैष्णवीशक्तिपरमार्थतोनयाविश्वमिदंपारमेश्व
रशक्तिमयमेवेत्याह ब्रह्मविष्णुन्द्ररुद्राश्च विपेशांईश्वरा

न्तथा लोकाधिपाश्च देवेशानथाव भुवनाधिपाः ग्रहादि
मातरो रुद्रा योगवृन्दत्तराशयः शक्तियुक्तास्ते सर्वे भव
न्ति तदधिष्ठिताः तन्मराक्रमवीर्यास्तत्त्वकोपेन पदे स्थिताः
लोकाधिपा इन्द्राद्या लोकपालाः ग्रहादयः मातरश्चेति
रुद्रा मातरो ब्रह्माद्याः योगाः सरहाद्याः ज्योतिश्चास्तश्चशि
न्ताः ते सर्वे इत्युक्ता उक्तास्तत्त्वापरमेश्वरेच्छयाधिष्ठिताः से
तच्छक्तियुक्ताः निजनिजसामर्थ्यभाजो भवन्ति एवंश्चार
स्यावे स्तत्त्वाधिष्ठितेव ब्रह्मविष्णुरुद्रामिश्वरादीनं ब्रह्मा
दिभिरपि सह सर्वेषां परशक्त्याधिष्ठितत्वमतश्च सर्वमि
दं जगच्छिवशक्त्यात्मकमेवेत्याह शिवस्यैका महाशक्ति
श्चिवश्चैकोऽनादिमान् साशक्तिभिद्यते देवि भेदेनानेन स
मस्यैव महतीत्वाते याशक्तिः शिवः प्रकाशानन्दघनश्चै
यो रूपः चकाराशक्तिरप्येकाद्वितीयानादिमती च भेदे
नानावैविध्यैर्दिश्येन ग्राह्यग्राहकाद्याभासेन याम्फुरति
शिवशक्तिरूपमयं तां प्रासंगिकीमुक्त्वा प्रकृतमाह
एवं वैकुण्ठेनेत्युक्तं हि हंसश्चैव दिने संहारश्च दिनान्तमेवैताव
संहाररूपस्य रात्रिर्वर्तन्तस्माभवेत् दिनरात्रिसाम्यमेव
श्वरेच्छातः सूर्यसोमपंचराश्चितिदीकाकारमनन्तमसं मनतद्रु
वनन्तदीश्वरप्रभाभास्वरे ब्रह्मलादिलोकेषु सर्पादीनां
प्रकाशकत्वेन कालस्य कृतत्वादिर्यम दिवारात्रिप्रमाणे
नानेन साहाद्र्मरो स्यव ग्रसेनिरुद्धस्य चतसृणां शान्तेः
णौ शान्तरुद्रदिनं नयन् सोऽपि याति परं स्थानं यत्र नानि
ष्कलो भवेत् रौद्रं वर्षशतेनैशान रुद्राणां दिनं तस्यत्ययः पर्य
तत्तदंते च तस्मिन्नाम्ने शून्यत्वान्तत्समस्तत्र सम्भवेत्

रौद्रीशक्तिसमायोगाद्ब्रह्मविष्ण्वीशनायकः नदिर्थं महेश्व
ज्ञादिकलनया शान्तरुद्रास्तदेवेशेशानानांनशतान्यथैते
प्रयान्ति परं तत्त्वं तन्तोगणं विनश्यति शान्तरुद्रागणैर्विना
वपिब्रह्माण्डाश्रितिकालरुद्रसमर्थैः कीदृग्गणाश्रितिम्यादि
सर्वभूतनगणाधारे सर्वसत्त्वालयालयम् सपर्वतवनोद्या
नद्वीपसागरमण्डितम् विमानमालाकुलितं ग्रहनक्ष
त्रमण्डितम् देवदानवगंधर्वसिद्धविद्याधरोरगैः ... मिमा
नुष्याद्यैश्च समलोकान्निवासिभिः नरकैश्चैवपातालैश्च
केभुवनमण्डितम् सर्वेषामप्यादिभूतानांगुणानांवश
हादीनांभूतगुणानांवपाणि निशौर्यादीनांमाश्रयः न
श्या सर्वसत्त्वलयानांषट्त्रिंशत्तत्वमायानांनानाशरीर
णांमालयोनिवासभूः ईदृशंव ब्रह्मभवनाधारमण्ड
मस्मप्रलीयते परं वयथामादं तन्नानि सकारणेषुली
यंते यदुत्पत्ति आपस्तेजसि लीयंत इत्यादि इत्यशान्तरु
द्रेणायं स्थितो संहर्ता याव ब्रह्माण्डे धीपरकर्यादिकोपरि
वर्तीसंहर्त्तृरूपतनः कालाग्निरुद्रश्चकालनत्वलयं ब्रजे
त. अशेषविश्वकलनाकारित्वात्कालस्मासौतत्वचना
दिनिकालनत्वमकालकलितोपि ...... रयथेवया
वादितनसंहारकः करोतीत्याह ब्रमन्नानसमारभ्या
यावन्मायांतगोचरम् तत्सर्वंसंहरेत्कालः स्वयमेवच
गोचरम कालइत्यशेषविश्वकलनः परमेश्वरएवार्ध
भुवनेशमनिमाविशणाद्येपेवर्तितनंसंहारक्रमेण क
रोतीत्यर्थः यतस्माद्रेखा जीभविष्यति स्वच्छेधनिकः सं
दृश्यमाह तदर्धं पुण्डिमधयंयावदूक्तांतगोचरम् तम

वैसंहरेद्धोरमघोरोघोरनाशनः शकंतस्याधनोघोरमि
तिविशेषणमायादितिमंतस्यघोरतरत्वमितपर्थ्योदय
गतेनविघ्नतेघोरभेदसंस्फुरद्रूपंयस्मावाघोरस्तस्य
मर्थोघोरनाशनइत्यनेनव्याख्यातः अथापिवपथोना
मीश्वरसदाशिवादिनतेश्वरमूर्त्याविष्ठायवाघोरभट्टार
कायपरायांतनसंहरतीत्यर्थोवरूमाणग्रंथसंवत्तावो
द्वयंप्रसंगातेसंहर्तृविचारमुपसंहरति त्रिधैवसंस्थि
तोरुद्रः कालरूपीमहेश्वरः त्रिगुणस्याममायाशक्त्याते
गुणदेवैगुणपवमितिसंहर्तृत्वंनयातरुद्रइतिकालाग्निरुद्रो
मुविकालरूपीमायांतपदेकलयत्वेनेनभट्टारकः अथ
वैकपवमहेश्वरोरोधनशक्त्याकाविनाइदमितिगुणदेगु
कालरूपीसंहर्ताकालाग्निरुद्रादिर्वैविद्येण्मणित्यनइत्यर्थः
अथप्रासंगिनमर्थमुपसंहरन्प्रकृतमनुसरतिमेत्वति
ततः संहरतेतोयसमरेशनाम्यपि नेजस्यवापिष्टानारू
द्रोमरेशस्यमपिवर्षशतसंख्याकदिनात्तोयंजलतत्वसंह
रतीत्यर्थः अमरेशस्यचशतरुद्रागुरुकालपरीमाणादिन
मित्यायुःतरोत्तरक्रमेणात्वमरशब्दायेअमरेशशतान्युप
इस्यपपाठः स्वशतानायेनस्यसंहर्तृत्वायोमानदपरवर्षि
रुद्रशतानामयेपितेयतनसंहाराभावादेनदिस्याद्शानि
पवंभूताद्यावरणापतत्त्वस्थशतानांत्ययेसंहरतिविदवेशो
मूर्तेतिचपरस्परम् भूतत्वमाद्याद्यावरणापतत्वशतानाम
येसंहरतिविदवेशो[illegible] परायपथोनरमेश्वरानाय
गपरतन्नादितदेश्वरसमन्यपिवर्षशतानांतत्रूपेणदिनांतेसं
हरंतिमुनस्तावकालनरस्यतेनस्यानिसंहतेति कविन

श्री॰
स॰प॰
३४६

346

एवंसंभूतानन्यतीनांतत्राप्रेवर्षशतान्तमपगतौवैनिवृत्ते
र्गेः ततोभूतानिशनैःकिसंहरतिच देवःशिवस्तेनेतिवा॰
परस्परम् इतिपादःप्रोक्तः ...... परापरगतानां
तिखाख्येयंतात्क्रमिकंसंहारंस्फुटयति अपस्तेजसि
लीयन्तेततस्तेजस्वानिलेपुनः तथानिलोम्बरंप्राप्यसहते
नैवलीयते तन्मात्रेषुप्रलीयन्तेयथोत्पन्नानिचक्रमात्
तन्मात्राणाप्यहंकारेसंहियन्तेयथाक्रमम् सत्वेहंसा
धाहत्तेगुणसाम्येप्रलीयते गुणसाम्यमनिर्देश्यमप्र॰
तत्त्वमनौपम्यम् तस्मिंजगदशेषंतत्समम्भिवतिष्ठति
सहतेनैवदीयतेइतितेनांतःकृतापृथिव्यामेनारूप॰
स्तत्तत्रयेणवायुनामहव्योमलीयते क्लीयतइसाह
तन्मात्रेषुप्रलीयन्तेयथोत्पन्नानिचक्रमात् प्रलीयन्त॰
इतिबहुवचनस्यप्रशहस्यबलमाशयो यथोमाना
लीनानिपृथिव्यामेजोवायुतत्त्वानिसकारणोपुतन्मात्रे
षुप्रकर्षेणलीयन्तेतन्मयानिभवन्ति यथोत्पन्नानिनि॰
एकस्मादिक्रमेणयथाजातानितथैवतेनएषुतन्मात्र
षेवकेषुपमृतएवतेजस्तत्त्रयेवायुस्तद्द्वयेव्योमशब्द
तन्मात्रेमनतन्मात्रेतथापस्यपायोपायुपाणाविद्या
दिक्रमोनमेंतत्वःगहहनइनिम्रयानन्नवउपमेवोपसं
हस्थस्यादिद्रुसनेप्रकृतिनिविष्टांतेमतिभावेष्टांतनमशे
षंजगत्प्राण्डनिहामफ्मास्तेउक्तंप्रकृतंमेसंहृतेमति
परमाणप्रमाणेनलीनेसतिपृतेजगत् परमाणनाप्र
संनानीयसाप्रमपलवेनवेइयादिगोपूरणानूपेण
जगन्मात्रांवप्रलीनमात्मन्यसप्रकृतिनिनत्वनिविष्टानं॰

रुद्राणां पूर्वोक्तकल्पनायां तन्मात्रत्वेन षट्त्रिंशकस्य
रुद्रस्य चैतन्येन भिद्यस्तं गुणानन्तेन सहस्रधानान्ते
ननु पंचविंशतिप्रपंचाकेरवस्थितानां सर्वेषां रुद्राणां
स्वामी श्रीकंठनाथस्तु इह षट्त्रिंशकाभिधेनः स्वस्य प्रजाः
प्रजानां पतयः पितरो मानवैः सह सांख्यज्ञानेन योगि
ह्रा वेदेन ब्रह्मवादिनः छन्दःसामानि वोंकारोद्गीथस्त
हेवनाश्रिये स्वक्रियनिर्वृत्तिनि सर्वे परमेशस्य धीमतः प्रजाः
प्रजायमानानि चतुर्दश भूतानि पतयो भवनेश्वराः
पितरो मन्वाद्याः प्रजाः गृह्णा संगृहीतानामपि मान
वानां पुनरूपादानं जगद्धै विशेष्यापककर्मकारिणेन
संसारे प्रधानत्वात् सांख्यज्ञानस्य प्रकृतिपुरुषविवेकस्य
मयः वेदकर्मे वाह्युक्तषपवेदसर्वमिति ब्रह्मण्येवदनि
वेदान्तविदः नहेवनाश्रितिभ्रुहिन्नवगतास्ब्रह्मायादेव
योनयः परमेशस्येति भुवनाधिनिवर्ग्गीने माहात्म्यस्या
क्रिनिवृत्तिनि दिनारम्भेभिर्दत्येन किंवास्य दिनान्ते नेयलो
यन्ते पुनरपि च रात्र्यन्ते विश्वसम्भव स्वयात्रक्तनन्तस्य
रुद्रसर्वापि दिनावधेः मानवस्येणादिर्थ्येनोच्यमानेनक
ल्पयत्नमशक्यत्वात्तु हितन्नब्रह्मसर्वापिभिः प्रलयोद्भ
वैः संकल्पनां कर्तेमाह षट्त्रिंशत्सहस्राणि ब्रह्मणां
प्रलयोद्भवाः स्वयमेव दिने प्रोक्ते रुद्राणां तु विशेषिता
प्रोक्तनीत्या तु हितत्वं वर्षो ब्रह्मायुगानां तद्गतरुद्राद्येः
नानेसंक्रियेनतन्हि नारम्भोवाच्यत्वज्ञानेद्वनिनदीये हो
सपष्टिशन्तवयंधीगतन्त्रयंधीगतब्रह्मणां प्रलयोद्भ
सावेति नावोग्रगुणाञ्तवादि रुद्राणांमीविलावधिः

श्री
स.प.
३४७
347

सवाय्यक्तनिष्कृष्टारुद्राणांदिनकालः तद्दिव्यं यदीह
गव्यक्तस्य रुद्राणांदिनसंक्षेनतस्य सवांतरउच्यते ब
ह्मांडप्रलयप्रधानप्रलयमध्यवर्तीजलादिगुणानेतां
तविषयोवैविज्ञेयः संहारउक्तःसोवांतरप्रलयोमन
वःकोस्य प्रलयस्यनदंतेवरुद्रैःकर्नेत्याह तस्मिन्सं
हारेतेसर्वेप्रधानस्यादिनलये राज्यंतेवसूजेद्रूतः श्री
कंठोविश्वनायकः यदावास्यगुणासनकवतिनाथिवि
श्वनायकतेनस्यादशमपटलेवितत्य दर्शितमा स्व
य तस्याप्यनेनन्यायेनपरिमाणाख्यातिभवेत यस्मा
त्प्रलयकोटिस्थवर्तिनस्त्रसहस्रशः स्वेनन्यायेनस्थि
तिरितिनिखिलशतत्रयदिनसंख्यैनावृःशताव
पिःप्रलयकोटयःस्युर्योवर्तिनतत्वेशगताः यत्त्व
यंतेव ततोनियतिकालोवरागोविद्याकलानस्या
परस्यांतलयंयातिक्रमात्सर्वेसमानतः ततइतिश्री
श्रीकंठोपायिकारसमासोक्रमादितिकलायतलोम्य
क्रमेणापंचकपंचकेदेशावैविद्याणांवक्ष्यतेनति
यत्यादिप्रोतिलोम्यक्रमेणातत्वद्वहूर्णापाशातत्तलवसर
स्यरंलीयतेसमानतःइतिकंचकवासिसर्वेरुद्रसमं
पिशतवर्षांतेअनेनचैवतद्दर्शितेयः सर्वेषांकंचक
वासिनांसमस्तानांरुद्राणांगुणपरेववप्रलयइति
तथाच एवंतेषांतस्माः कालसमस्तनाविद्यारागोऽत
थैवच कालोनियतिनंत्वपुरुषः प्रकृतिस्तथेति
रुद्राणांगुणपरेवक्रोभवनादिदेशाध्वव्याप्यप्यव्य
मिति तथाशयेनक्रमात्सर्वेऽत्रोरामेंतद्दिर्य्यम का

लायवनिपर्यंतं गहनेनोशादिनन्तये नानाभुवनविन्या
सरचनादिविभूषितम् सगुणाधारपर्यंतं तद्गहनेन ब्रह्मसं
कुलम् गहनेशलयं यानि मूलप्रकृतिकारणं गहने
शोमायानन्तगत्माघोरुद्रः रचनादीन्यादिशब्दाद्भिवः
प्रपञ्चदहनेऽशुध्र्वचरकेश्वरकंविवितयेन मध्येनमोविज्ञा
नीयादृशास्त्वत्ते तत्व स्थितः इतिएवोक्तनोमाप्राधायो
मायास्यपर्यंते यस्यानन्दगुणाधारपर्यंतं कलान्तत्त्वे सहस्र
गुणाधारपर्यंतं नये रुद्रतत्वान्तस्ते: संकुले गहनेश इति ग
हनईशः प्रभुर्यस्मादनन्तानिन्ताहने शोमायानन्तेमू
लप्रकृतेः प्रधानस्याधिकरणाञ्जनयालीने सनत राज्ञे
नायतेन योगहनेश प्रबोदनात् दिव्यमस्य अहोरात्रस्य
येप्रोक्तः प्रकृतेः परमेश्वरि प्रकृतिरिह विशेषावोदनाः
कलादितत्त्वांतस्य विश्वस्य कारणं मायोच्यते तस्याश्च
यंप्राकृतो मायीयः तत्रतस्य योगात् विकालः प्रलयश्च
पवोक्ति भूतानां परमेश्वरि कलान्तत्वानां सर्वेषां प्रकृ
ति हृष्टिरन्तर कालनामयस्तेन कालापेलयाकलयित
ः शास्त्रप्राधान्यककालभवधिकनाकलयितमाह
प्राधानिकपरार्धेन दशधागुणितेनन्त मायासंहरनेम
वैष्णवस्यैवसृजेजगत् प्रधानस्यायंप्राधानिकः कालः
नस्यायन्तरार्धं एवोक्तः संख्याविशेषस्तेन दशधागुणि
तेनेति दशपरार्धगुणितेन प्राधानिककालेन मायाया
याः दिनेन त्रिस्पृता भवतीत्यर्थः एतदुक्तं भवति
प्राधानाद्विष्णुरुद्राणांकालोयः केशवकालिना दिने
तस्य श्रिशान्त वर्षकलितशतान्तभूनेनन्तराधरित्यद्ने

श्री·
स्व·प·
३४८

348

हृषीकलनाक्रियतेपिनसंकंशुकवासिदिनाख्याप्रा·
धानिकःकालःपरार्धदशकलगुणितःकंशुकवासि
नोमानुस्तस्यगाहनिकंदिनमित्यपमत्रश्वोनविशेषो
दर्शितःअप्येवंपरार्धदशकगुणितोयःप्राधानिकका·
लस्तस्यशततमोभागःकंशुकवासिनोवर्षतस्यापिस
षष्टित्रिंशततमोभागोदिनमितीर्यअत्रवर्षतस्यापिस
षष्टित्रिंशततमेभागोदिनमितीर्यंअत्रवर्षदिनादिव्यव
स्थाकार्या एवमक्रपरार्धदशकगुणितेनतद्गृहनेशादि·
नेनकालेनयावर्षनक्षत्रपोयगाहरेशानवस्थिति·
कालःसएवनरावयवस्यमायानत्रस्यकालःतमवपि
कृतेश्वरननापिशुनरीश्वरस्यदिनपरिमाणंदर्शयिन
माह मायाकालपरार्धस्यशतनयागुणितस्यवईश्वरकृ
कृतेसहिंसहरेश्वरःस्वेनमत्रापिमायायांयोवस्थि
तिकालस्तस्यपरार्धंनस्यशतनयागुणितस्योतिपरार्ध
शतसंख्यातस्यसमंदृतानावकालामीश्वरःस्वहिंसदिने·
संहारेवसरानोमृद्वदियातनानस्यविश्वंकरोतीत्यर्थः
शतनयागुणितस्यस्वेकरयमाणपोयकिलमायावपि
कामः परार्धदशयावगुणितोविद्यातत्वाधिपतेरा·
नेनतनायस्यापिकारकालस्त्रापिवस्वंवद्भागका·
लनयावर्षदिनस्यतिभागोज्ञेयइत्येवंविधेननास्यापि
कारकालःसोपिपरार्धदशकगुणितेईश्वरस्यदिनमिति
अत्रापूर्णक्रमानुसारेणअस्तनक्षत्रात्मायाईश्वरापिका
रकालःसोपिप्रकाशमीमायापरार्धशतगुणितस्यसदाशि
वनास्यदिनमितिनदनेशाववोधितंविशंसंहरतीा·

माहूयतः सदाशिवो देवः स्वमानेनच संहरेत् स्वजने·
वश्रुतभूयः स्वात्मीये देवसहस्रे स्वे स्वमानेनेत्यवनाशिनि
कायामेव स्वाख्याने श्रुतभूयः भूयोभूयः इत्यर्थः तदिदं
महाप्रलयपर्वोक्तः सायाह्नदिनदिनद्वये एवोक्तमार्गेण
प्रलयापेक्षया यं महान् सृष्टाधनोपि संहरणात् स्वे
न च परिमाणेनायमपि स्ववर्षशतान्ते बिंदुतत्वलयं या
ति एवमेव महानन्तः बिंदुतत्वे स्वाभिधानात् तदुपोगते
भुवनाधिपतिपादितः स्थूलः सदाशिवोत्र विवक्षितः बिं
दुतत्वे लीयत इति बिंदुश्च स्वरूपनामा विशेषेन तथा
विध स्वात्मो बिंदुश्च वार्धर्वं द्रष्टाभिनादेव विशेषिकाम्
नामतत्वलयं यातिगृहीतास्वबाधकम् बिंदुर्यद्वद्वनिरो
धिका `` क्रमोक्तमात्क्रमेण परार्धशतेन गुणितपरिमाणा
दिनादित्यवस्थाकाशानि स्ववृष्टितो राविषय स्थूलः स
दाशिव भट्टारको नादात्मनि सूक्ष्मे सदाशिवपदे लीयते
नदात्माजायत इत्यर्थः अपिच नादः सोप्यस्मा मार्गेणावि
ह्वाबल्लविलंघ्रिये शाक्तितत्वे लयं यातिशक्तितत्वदिनत
ये नादात्मा सूक्ष्मः सदाशिवनाथः एवोक्तफलनागुणि
तब्रह्मणोत्रदिनान्ते प्रलये प्रलयरूपतां प्राप्नोतिदीपा
वस्थितिकालेन स्वेवगणितेनेयच्छक्तितत्वस्य देवनादि
नांतदंते तन्मयीभवतीत्यर्थः अथ शक्तितत्वदिनावधिः
क्रियाकालस्मादिना हह परार्धः सतविज्ञेयकालस्तत्वार
वर्णितिं एवं प्राणिकपरार्धेन दशधागुणितेनेनेतिन·
स्थामायाकालपरार्धस्थशानस्थागुणितेनेतिनस्थामामाया
कालपरार्धस्थशानस्थागुणितनस्थोत्सनस्थाशक्तितत्वदि·

श्री·
स्क·पु·
३४५

349

नांतान्माकालपरार्धपरार्धान्माति विननसंख्यो विज्ञेयो·
न नैकपरार्धमात्ररूपः एवांमकव्याज्ञानातपनेः नह्यादिभुव
नाधनिनताना नांमनरोमरदेशाग्रमात्ताग्रकर्ष उक्तस्तेयेह
न देवस्थितगादिकालोप्युनेरानरेयक्त्र्ह्नेतेपुवेमस्यग्रथ·
स्पनानुयंमिथ्यंपरार्धमानेशक्तिनतदिनेनावमेवयनः
दीयारायिरनयारायिरनयाकालनयापद्धर्षशानेनदंते
शक्तिनताधिशतस्तमादिदेवनाधिकारपरिसमाप्तिःन
श्वशिवनतस्यस्याव्यापीशस्य दिनमितिनत्राशो ननतसं
स्नेरूपोव्याशः स्वेप्यहर्मुवे नहिस्पस्वकवर्षशतानेव्या
पीव्योमरूपिणिसोनेनेशोनाथोसौप्यनाश्चिनेस्वाधिका
रपरिसमाप्तोलीयतेस्वव्यास्यानाथांतविश्वालयाश्रयः
स्यानाश्चिननाथस्यकिंयहिनेस्यादित्याह शक्तिकालप
रार्धस्यकोटिधागुणितस्यव स्वनाश्चिनस्यदेवस्यदिनमेत
न्मकालिम यः परार्धपरार्धान्मा शक्तिकाल उक्तस्तस्य
करणान्परार्धकोटिसंख्यातस्यपः कालस्तदनाश्चिनस्य
दिनं स्वयं स्वनेनपरिमाणेनपरार्धगुणितेनतत् सोपि·
यांतिपरंस्थानेकारणंसमनाश्रयम् परार्धपरार्धरूपोय
श्शक्तिकालः परार्धकोटिगुणितोनाश्चिनदिनात्मा सोपि
परार्धेनेनिपरार्धपरार्धेनगुणितोनाश्चिनस्याधिकार·
कालः निनस्थनभागनत्म्बषिविंशननभागाकर्षणा
दस्यवर्षदिनयवस्थाप्रागवदन्नमरणीयानदिस्यमतिवि
ननकालाधगतस्वाधिकारकालपरिसमाप्तौवनाश्चिन
नाथः समाश्रयः कारणामित्यत्राह उक्तत्त्रकतनेशिवः प
मकारणांतरहमितिनागुक्तेनीत्यापरमशिवमवतिष्ठनास्मि

निश्चपि निव्युत्पन्नास्थानेयानितदेकात्माभवति यच्चा
यमियतेशानिविननविननामधयारासाहृदः सका-
लः साम्यसंज्ञश्च यच्चागुणानांसाम्यंप्रधानेययाचसर्वेषां
मृश्रोभासोभेदानांपरंसाम्यंमायानयासर्वेषांसृष्टिस्थि
तिसंहारक्रियाकलनभासानांयत्साम्यंप्रकर्षापकर्षशू
न्यंवस्तुसहेयंसमनाश्रयसाम्येनकलमानत्वादेवचा-
कालशब्देनोक्तः वैपरीत्यनिवृत्तात्मकसाम्यामकलनादे
वचायम् जन्ममृत्युभयापहः समापनस्येत्यर्थः अथ
ततोप्यूर्ध्वसमेयस्तु कालः स्मानापरमावधिः नित्योनित्यो
दिनेदेविश्वकलाश्चसकल्पाते साम्यसंज्ञः कालः प्रशान्ति
निःशेषवैषम्यात्मनयाकलमानत्वात्मेयत्वया नापम
तएवपरमोवधिः सर्वेत्रप्रमेयप्रमाणादिप्रतिष्ठापर
मृत्युनापरतत्त्वसामरस्यात्मपरप्रमातृरूपइत्यर्थः
वोत्यर्थः यतोनकल्पनेनपवाकल्पः कथंतर्हि कालश
वोत्रश्रवणात्इत्याह सबाधः कलयेत्सर्वंव्यापित्वाद्यपरा
वधिं नहादिभिः कलाभिश्च देशाध्वानं चराचरम् साम्यसं
ज्ञाकालंभित्तिभूतंसर्वव्यापिमाविशन्तउद्भूतंव्यापित्वादि
सर्वमितिपर्यन्तमध्यानेयः कलयत्येनः प्रकाशैकात्म्ये
नास्तिनेवरिहिवैविमर्शनैः प्रतिपतिवहिराभासितेशातः
लिपतिनानानवेचपरिगणायतिपनप् एवंसर्वेकलय
तितनः यत्कालउच्यतेइत्यर्थः पतदेवाधिकावापेनाव
वरत्रयसंहरति कथंतत्वनमयस्मृतत्रकालेनविमने
नेनकलः कल्पनेकश्चिन्निष्कलः कालवर्जितः यास्त्राक
गुणातीतः सनित्योव्यापकोव्ययः उन्मनसः संवेद्यं

श्री
स॰प॰
३५

परतत्वात्मकं यस्मादनंतकलनाहेतुः कालातानास्ति यस्मा
मनंतकल्पः कलनाहेतुकोपि कल्पते सर्वस्यानंतपरमशिव
कालस्यैतेनावच्छिन्नैः यतस्मायमप्रमेयतानंतत्वादिकलाभ्यः
कलावयवरूपाभ्यो निष्क्रांतस्तेन क्रमायत्तभासात्मकः
कालवर्जितनरूपो न भवति केवलं प्रोक्तव्याख्यामतंव
विश्वकलनाकारितात्कालरहस्यकः स्वच्छपरमपरितोय
माणमूर्तिः उक्तं च योजनिकायां सर्वकालनकालस्य व्या
पकः परमोव्ययः उक्तमनात्तपरोपोन्योनकालस्तवर्तने
इति यस्मात् तस्माद्देशरूपं कल्पानेनैव नादेशम्
प्रादेशरहितकलेकिंच स्वरूपोरूपनिर्मुक्तमयोनादिभवव
र्जितः सर्वज्ञः सर्वकर्तानंदादानादिगुणावर्जितः रूपा
तेइति रूपाणिदेशकालकालविद्यमानविद्यंते यस्मा
त्पवरूपेभ्यइरमीरितिमादिरूपेणाकाणारेभ्योनिर्मुक्त
कंथ्यविदिमाचार्योपित सर्वविचारभिनिर्मुक्तः यतोना
दित्वनपवभवितोत्वादेशवर्जितोयंस्पृष्टः सर्वज्ञइतिश्च
वत् सर्वेणरूपेणाकर्तासर्वात्मनाध्यतेवाः जातकर्ते
त्वयोसामरस्यमाह यत्त्वरूतिरिक्ते तेयेकार्यैतातातक
र्ताचासंवेदनादिभिः प्रवाहनित्यनयावतेमार्गोर्गणा
मीयाथमैशुक्तोभवत्यत्रभेदसर्वज्ञसर्वकर्तृत्वात्मा
कत्वातैत्वसंस्पृष्टः यतमपि च ततोत्माकिंचिदस्यापित
मपवापररूपेणस्वस्वतेत्वात्म्करनापि उक्तन्यामरंस्मंस
च्यितः प्रातस्त्वायम देवदेवोजगन्नाथः परमात्मा च वाच्य
यः सर्वान्क्रमयोगेनेतिसमनापरमारूतात्तत्कार
णात्मर्गोमुपेणात्मर्षैः प्राकाशादिष्यमिदमेवमहकरो

मीति संकल्पं विना शिष्टं प्रागेव आत्मानं प्रायं प्रकामा
दिन्याति पश्चाति ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ अकामस्य क्रिया नास्ति नि
ष्क्रियस्य सृजेत् कथम् । एतं प्रश्नवरं गुह्यं कथयस्व प्रसादतः
सर्वागमरहस्यं चैनादि क्रियाः संकल्पपूर्वा संकल्पश्च विद
नेरवन्ने भगवति ‥‥ कथं च क्रियमस्य पूर्वमप्यथ च वि
न्यकाशात्मा कपरमेश्वरस्वरूपहानिरिकस्याकमस्य
मनेन वर्तते किमकृकर्त्तृत्वमतएवं प्रश्नानामथैव रस्य
कृष्टप्रश्नमेन निर्णयाश्च सर्वसंशयोच्छित्तिः भवतोस्य
प्रसादेन लब्धार्थान्मीलनेन कथय एतन्निर्णयमादिश
तीमर्थः एवं स्पृष्टः ॥ श्रीभैरव उवाच ॥ आदिमध्यमगोचर
नोपिनादि वरवर्णिनि भिः वक्ति संजायते न स्मादृवेलत्तन
कामिता मनोरथेन कामितेन हदैव स्वेच्छितं यः कि
ल कुम्भकारादिः स्वहानिरितं कार्यं किमपि प्रयोजनमु
द्दिश्य जनयति तत्संकल्पं विना न सर्वकर्तृक्रिया नद
यात्माभूकर्तृत्वं परमेश्वरत्वं स्वतन्त्रमहारकस्येदमेवप
रमेश्वरत्वं यदयं स्वेच्छासंकारकर्तारमितस्याप्रकृतो स्य
मचिद्विनोस्मान्नेत्रप्रशमयादर्पणानगरवत्त्वानिरिक्तमथ
निरिक्तमिव शिवादितितिगमनमवांतरवैचित्र्यमिति
नदाभासयन्नावदशेषसातनाकारात्मकपूर्णानंदघन
स्वभावएवेति वस्तुस्वभावमात्रसाम्येन ‥‥ यं संस्पृष्ट
सूर्यकान्तोर्ध्ववह्निरिव दृष्टान्तः तदाह । स्वादिमवह्निवो
न्यः शक्तिर्मणिरिवाग्निना तत्त्वज्ञोऽसि मनं च दाणो
न्यः शक्तिर्मणिरिवाग्निना नतत्त्वज्ञाता सर्वसाधर्म्याभोगा
निकशंकनीयं दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोः सर्वसाधर्म्याभोगा
निकशंकनीयं एतत्काल मिनाहलोकलंकारनियोजकः यदृच्छि
किंच यत्नकालमिनाह

श्री
स्व·प·
३५।

वस्समायोगानदृष्टेर्जगत्स्थितिः अनन्तकालभाजनत्व
शेयंयायंस्वभावएवयदंशादिवैविश्ववत्वेनयापिनिप्रा
नित्याविशुद्धचिदानंदात्मनोऽपिशिवशम्भोःस्वरूपमेवेन·
यत्कृत्स्नपंचकप्रपंचनात्मनास्फुरणंतदुक्तंश्रीशिवसू
त्रेषुस्वशक्तिप्रचयोऽस्यविश्वमिति इत्थंचैतद्विपाशोबवि·
श्वसंस्कारसारपरमशिवात्मकस्वविमर्शविमर्शनेस
र्वशास्त्रेषुपरमोपादेयजीवन्मुक्तिप्रदमुच्यतइत्याश
येनप्रश्नवाक्येगुरुमित्यभिहितंमितिशिवम्‌ शम्भोः
शर्णानंदचिन्मात्ररूपाशशक्तिर्वाख्याभासनात्मोल्लसंती·
देवीचितिकात्मरूपामिमानास्वासमपर्णांदेवतांसामपशा
मि ॥ इतिश्रीस्वच्छंदोद्योतेएकादशमःपटलः ॥११॥
ॐनमःशिवाय ॐस्वात्मनिस्वयमुक्तमेननन्ननस्फुट
युतो स्वाभिवाभासयन्सृष्टीः स्वच्छंदोजयतिप्रभुः पट·
लमद्यन्यथेमक्रममन्यवर्तीननविसिद्धिभुक्तया श्रीदे
व्युवाच सृष्टिस्थितिसंहाराल्लनानोकथितस्त्वयानेना
ममवरैतस्य पतस्य वन्यसाराङ्केनमया जगनत्व
नभूनभावनादिरूपस्येहतः परमकारणंपरमशिवः
प्रमाणानिप्रागवन् इदानीन नवविज्ञानमात्मोहिसि·
दिलस्थयथाभवेत् विज्ञानधारणादिक्रमेणस्मानना
कारः नैपितिनदिव्यासिद्धिः यथ्यासाधनःदिने श्री
भैरवउवाच इष्टियाद्विशिवाननवकयथापिस्मासनः
यथादेहेयथाववहिः स्थिनेसमासनः संस्येणविस्तर
नमल्यधारणावसमेभविष्यानि नत्र एवाकाचिनभावेण
मृणादेहयथास्थिता यथानियेनमांसादिनामंससंस्कार·

मेनदाह मांसास्थिप्रभृत्यां चैव स्नायुलोमनखेष्वव
मज्जांतेषु च विज्ञेया पृथ्वीपंचगुणोत्कटा यतस्थाग्रेस्कु
टीभविष्यति कतमाहृजेमसृवेषु रसस्वेदवहास्वशा
स्वस्केच संग्रहे चैव ग्रंथिस्थिताश्चतुर्गुणाः देहादमेवरस
आहारपानपरिणामोत्पन्नोयो देहधारको धातुः सेय
हः पार्थिवानादीनां शरीरे मांसादिभावेन परिणामनात्को
मस्त्रेशस्त्रादिस्पंधावत पचने दहने चैव तेजस्थकाणि
हंस्थितं आहारादेः पाकनिमित्तेन महानारजनमात्मा
कदाहापपरामहादीमयेउपलभ्योष्मसस्पनयेचदे
हे तेजः स्थितं तेजस्त्वेवं स्थितं देविप्रकाशे च विलक्षणा
प्रकाश इति तेजा रश्मिहारेणावस्तुप्रथनायपयोरूप
स्पर्शशहालक्षणांपस्पपतस्याहद्वशादेहनहकट
पस्पर्शस्पष्टम् वायुरुच्छासनिश्वासस्पर्शनसहलक्षणाः
स्तुउच्छ्वासविसर्गेषु अन्नपानप्रवेशने स्पर्शने वास्या
ध्पनरस्पर्शग्रहणं चाहोरवता उच्छ्वासोच्छ्वासपरिणामः
विसर्गो वहिष्कृतिः नदिशे वायुरेभिः स्थितो देहे विक्षेप
स्वहिलक्षणाः पभिर्वायोरेरूपलक्षितः शेस्पर्शशहो
लक्षणांत्ममिहे तत्वर्यस्पसहिलक्षणो हिगुणाः पकलक्ष
णामाकाशे कथ्ययामि यथास्थितम् पकः शद्बोलक्ष
णां यस्मात्र च पृथिव्याः खटखटारूपः जलस्फुलक्षु
लरूपः तेजसो धगधगाकृतिः वायोश्च कम्पकारस्वभावः
आकाशस्यापनिष्क्रकाष्टमहः स्पर्शोपि पृथ्यापाकजो
नुस्पर्शीनः जलस्पर्शीनः तेजसः उष्णः वायोपाकजोनु
स्पर्शीनः पृथ्वीः मिलादिनानारूपं जलस्पर्शितं तेजसो

श्री॰
स्व॰हा॰
३५२

भास्वरंरूपमुष्णःस्पर्शः षड्विधो मधुरादी रसः जलस्य मधुरः पृथ्व्या
पवनस्पर्शास्पर्शाभिरूपो गंधश्चनिविशिष्ट एव नैव गंधो दे
हे पृथिव्यादिभूतानिलत्तणीयानि पञ्चाख्यानमिस्वा
के स्पष्टयति सविरात्मकेनविज्ञेयनवयाख्विद्रलत्त
णं नवछिद्राणि द्वाराणि श्वलस्यरंध्रवत्तः श्रोत्रघ्राणास्य
वस्युकनाभिलिंगगुदगतानिलत्तणायस्यार्थनवखुरा
लत्तिनं शह्वात्मकगुणं स्यैनेकथितंनवसद्भ्रगे पवं द
हेभूतपंचकंप्रदर्शनतउपस्थापकतनन्मकाशानिकर्म
बुद्धींद्रियमनांसिप्रकाशेंद्रियकारणकभौतिकरू
पादिप्रनीतिवशात्मेयनिरूपायविशेषरूपाणितन
मात्राणापपारदिपाणितत्रनावत् वाग्गेंद्रियं वदेद्वा
णीसाचवाणीचतुर्विधा संस्कृता प्राकृतीचैवअपभ्र
ष्टानुनासिका संस्कृतानामदेवी आख्यातानामहर्षि
भिरिनितत्रभवद्वृत्तिणकोक्तनान् संस्कृता देवीवानि
तिनस्याप्रकृतिभूतायावर्णालोपागत्याभाविकृत्रम
णयाता प्राकृतीयदाहः तद्भवस्तत्समो देशीविविधः
प्राकृतक्रमः अपभ्रष्टा देशभाषाविविधाप्रनुनासिका
नासिका सर्वगानागीयमानातररूपावर्णाद्यमिति
प्रसिद्धा छेदनंभेदनं दानं स्थापनं शिल्पियोजनम् ग्रह
णं विजयश्चैव सर्वं हस्तेंद्रियश्रितम् छेदनं रज्वादि
भेदस्थलादि हत्तोलन्तादिष्टः विजयायुद्धे विजयरनिवा
पादेविप्रकोणांगमस्तुप्रजीकरणयोर्व्यापारः समनि
म्नानतम्भवलोपकंकताकवालकाः केदम्भोजगद्दयाणि
गमनालकपर्वताः पादेंद्रियगमनेदेशांतरगमन

मेदेशांतरगमनागमननिमित्तं समनिम्नादिस्थानानि
पादेंद्रियेणासर्वानि उत्सर्गेणविवितैवपायुवैवेष्टनेसद
उत्सर्गोमलमोचनः सचित्तअक्षितस्थाय आनंदकंउपस्थ
स्थगस्थानागमप्रवर्तनः आनंदकृताद्देवविहितनिरुद्ध
हेतुसर्वत्रप्रवर्तनमस्यस्वभावोनपवननियमस्यात्सैकि
यतेनहिस्य कर्मसेनानिवर्तनेन कर्मेंद्रियाणिनय:
याचैतानीहंद्रियत्या बुद्धींद्रियाणिदेवैशोवर्तनेबुद्धि
योगतः बुद्धेर्ज्ञानस्यपोगः समेपल्लवनत्रिमितिप्रव
र्ततेतत्रवितनस्यशवात्मविषयेप्रभेदनिरूपणाप्रपंचि
तेन्द्रियस्यतद्रूपलक्षिमायतनतस्याचषड्षड्जात्मेनभ:
गांधारमध्यमाः पंचमः स्त्रियपदैयतोहतोनिषधश्च
वस्वराः सप्तप्रकीर्तिताः गांधारोमध्यमःपंचमः त्रयोग्रा
मास्थापावेतिहस्य सप्तस्वरास्त्रयोग्रामाः किंच मूर्छना
पकविंशतिः नानाप्रकारापंचाशद्दिस्तेनस्वरमंडलम्
पतन्सर्वमेवनिर्णीतं नदीयं सत्यशाहाः स्वनात्येने
वणवरस्वस्थिताः सत्वधनिमात्रस्वरूपाः अतएववरा
वरेसर्वत्रस्वरूपतयाधनिमात्रात्तगवस्थिताः अय
स्थलेस्वैवप्रवस्यामियथावर्तानिवोपमे भेरीपटहश
कोर्योमृदङ्गपणवादेस्थितः वेणुगोमुखशङ्खस्थमोद
लोदमंखोधनिः तंत्रीवाद्यानिविविधाणिकरवाद्यानिपा
निच मरववाद्यानिरम्यानिकंठावाद्यानियानिच संयो
गजवियोगोष्योः काष्ठपाशाणावादिजः अपभ्रंशोमना
लिकसमूहनःप्राकृतोरवः संयोगतादूरकादिस्तसंयो
प्योः विभागजात्स्ववंशादलादिविश्लेषोदिताः नदीयम

श्री·
स·टी·
३५३

समस्वरविशिष्टानि यक्काय्यकानि वैवर्हि उक्तान्यकानि
गृह्णाति श्रवणेंद्रिययोगतः वाद्यसंस्कृतानां समकाणि
सर्वाणि शब्दरूपाणि समस्वरात्मकं ध्वनिविशिष्टानि श्र
णोश्रोत्रेणाङ्गुल्योगृह्णाति अतश्च शब्दोस्य विषयो येष
येनतु श्रेनगृह्णलाः पंचश्रोक्तरूपस्पर्शः शब्दस्त्वश्रव
णेंद्रियस्य विषयः कस्मात्समाह येनगृह्णलाः पंचश्रोक्त
रूपस्पर्शः शब्दस्त्वश्रवणेंद्रिय श्रमानुद्यतजानीयाद
वमस्वरवापिमङ्गनिकार्या मृदंगवकाहिनेचैवककैशं
शीनत्वंतथा उष्णंचपिच्छिलंलोहंकठिनंवालकल्पण
शरकंनासिवानादिनाडनंछेदनंतथा पतानिनेवजा
नानिस्पर्शनेचक्षणेंद्रियम् स्पर्शनेसजानानिस्पर्शन
कमेणावैनोत्यर्थः नहिंद्यं स्पर्शोस्य विषयोहेशयेनाः
तुह्नेतगृहलः अथ चक्षुरिंद्रियकर्माणिकथ्यमाना
निमेस्पृण सितंरक्तंचपीतंवक्षुक्सं हरिनश्यामकं कपि
लंपिंगलंवधेश्रस्थान्यपिविशेषतः रूपाणितथा नर
नारीपशुस्थानत्रपानिस्थावरजंगमम् नहिंद्यं रूपा
कृतिविविकानिचलः पश्यतिसर्वदा रूपंसिनायाकृ
तिः संस्थानंनाभ्यांविविकानिविलक्षणानिवस्थानिच
तः पश्यतीत्यस्यकरेनमयपश्यंतनि नदेवम् रूपाख्यो
विषयोह्यवृयेनात्माप्रतिवुध्यते मधुराम्लरसंचैवल
वणंकटुतिक्तकम् कषायमिश्रस्वादुवर्जिकावैरषुः
तेनेसमम् उष्मम रसोस्य विषयोह्यस्यचवुह्नेतगृहलः
स्वनोभिहिस्यगंपश्चडंगंयश्यपनेकदा उभौजिघ्रतिना
साचैनामाकर्षीश्रयत्विना उभौजिघ्रतिश्चनश्चस्यापम्

विषयो गंधसंज्ञितः येनासौ बुद्ध्यते तेन घ्राणमहंकारेणामो
हितः शरीराद्यो वयं अभिमानवतादेवदहतिरेकेन विषया
न्वेति मनश्च सर्वव्यापि समस्तपतीयं संकल्पे च विकल्पे च
दृश्यायाचेष्टा प्रवर्तति अनिवारितसंदेहं अनन्यं सर्वदेहि
नो मनस्सकथितं तेन धर्माधर्मनिर्वेधकम् बुद्धिकर्मे
न्द्रियविषयेषु सम्यक्तया मादृतीये तिसंकल्पोपस्थेदमी
दृशो मिति निश्चयात्मा विकल्पः अत्र प्रावर्तिप्रयत्नेन्या
प्रवर्तते अनयवैनटनिवारितसंदेहं सर्वत्र समंशयो
ज्ञानयोगो विनायतनके न विज्ञेतेपर्यंते धर्माधर्मो व्या
निवर्मानीतितनिबंधकम् तत्समरूक्तत् अथेंद्रिया
कार्यस्वरूपाद्युपलक्ष्य तन्मेयादेहतन्मात्रावस्थितिदर्शयि
तुमाह स्वरूपधर्मेवस्थामितन्मात्राणां यथार्थतः अर्थ
प्रयोजनं तदनुसारेणातन्मात्राणां स्वरूपगतनियता
प्रयात्रावस्थिति रूपं धर्मस्वभावं वक्ष्ये तत्र गंधं तु गंधत
न्मात्रं नासिकाग्रेणाजिघ्रति जिह्वया रसतन्मात्रेण सम्य
क्त्वाति संस्थितम् चक्षुषा रूपतन्मात्रं रूपं गृह्णाति योग
नम् गृह्णाति स्पर्शतन्मात्रं त्वचा स्पर्शानुयोगेन सम्पो
हे च शब्दतन्मात्रं गृह्णाति श्रवणेन तु गंधादिषु तेति
साधनघ्राणादींद्रियाश्च नासिकादिस्थेत्रगतन्मस्थः
वशादुद्भूतगंधतन्मात्रादिकं कर्तृत्वेनेव घ्राणादिनाग
याहिगुणागृह्णातीतिमद्भूतिः अत्र चायमाशयो यद्दे
कारिकत्वाद्यापकत्वेपींद्रियाणां गंधतन्मात्राद्यवस्थि
तिनियमितं नासिकादिस्थेत्र समभिव्यक्तिस्थानमितित
एवमस्फुटं तत्वलिंगं धतन्मात्रनियंत्रितागंधस्योपलब्धिः

श्री·
स्व·ह्रा·
१५४
354

भवतीतिनियमितंतन्मात्रापरत्वाहंकारिकत्वमिं·
द्रियाणामन्यथासांख्याव·केवलस्याहंकारिकत्वेनिय
नविषयासंबंधेनचलनेनयाधिकादिवृत्ताकेवल·
भौतिकत्वेहेतुप्रतीत्यगमेनस्यात् एतदुपसंहरति
सत्वस्तन्मात्रधर्मोयंभूतानांप्रकृतिक्रमात् यतेभूता
नांप्रकृतयःतन्मात्राणितनःएवतन्मात्राधिष्ठितत्वा·
त्रेंद्रियकारणस्याप्याप्तिर्वियदादिभूतगतगंधादि·
गुणोपलब्धिनवतीत्यर्थइंद्रियगतानांतन्मात्राणा
सत्वःसर्वजनासंचेतितोधर्मोस्तिदेहेहंकारश्चितिर्दं
शेयति वैकारिकत्वंतत्त्वार्थेवृत्तेनेयेनएकलः स्यहं
विद्वानहंभोगीत्यहंज्ञानीमहाकुले स्यहंदातावभोक्ता
चतेजस्वीबलवानहम स्यहंयज्ञाश्चसंग्रामेशत्रवस्या·
मयाजिता धर्मस्यलक्षणंगाणांश्रेयःकर्त्ताऽहंपरम
स्यहंपापीडुराचारोस्त्राटेःवाहंइराकृतिः नादंनन्म·
याभुक्तंमन्त्रमोनास्तिदुःखितःइत्यहंकारचिंतानांम
मत्ववशवर्त्तिनाम स्यहंकरोतिवभातिसंसारेहढ·
वंधनैः विद्वान्योहापापीत्यादिसात्विकादिप्रतीतिरूपैः
सहारहत्वभिःदृढैर्वंधनेरहंकारोनिवभातिजन्तोन्
ऊर्ध्व मित्येतावदंतनन्तव्यापकत्वेनतदिर्यम् त्रिविध
स्याप्यंस्यधर्मोहंकारस्यप्रकीर्तितः यत्ववैकारिकस्तत्र
स्वार्थेयस्तुक्रमः तरहंकारस्यराजसतामाधान्यप्रदर्शना·
नाया स्वस्य धर्मस्वत्वेनधर्मिरूपापादनेहृदैहंसत्तामाह
तृविधर्मोनन्तोवस्यधर्मोदीस्तनवसद्वने धर्मज्ञानवैव
राग्यमैश्वर्यंचवनलक्षणम स्यधर्मस्तनयाज्ञानमवैराग्य·

मनेश्वरं धर्मं ध्यात वक्ष्यति समथासाव ज्ञानभावेनमो
ह्येत् सांख्यसिद्धान्तिनीयोत् धर्मांचेष्टमध्यनयालस्य
नश्यन्नाह बुद्धिस्थाप्यवसायव करोतिविविधेष्यविवा
स्त्रच धर्मादीनामध्याष्टानांलक्षणानिरूपणाग्रिथे नत्र
उपवासेजपेमौनमक्रोधमत्लेधमन्नेनम् सत्यंशौचंवदा
नेवदयालांतिस्त्रसर्वदा विद्याभ्यासब्रह्मजावइंद्रिया
णांचनिग्रहः ईशाम्नेनीर्थमेवापिनूणांचैवतर्पणं
ध्यभयंसर्वसत्वेभ्योजीवितसचरन्तणां श्रीगणाःश्रय
मोहेषधर्मइत्यभिधीयते इहयः एवं अक्रोधोगुरुशुश्रू
षाशौचंसंतोषआर्जवम् अहिंसासत्यमस्तेयंब्रह्मचर्य
मकल्पते एवंदशविधेधर्मउक्तस्तस्येवस्तप्रपंचभगवा
नेरग्रनिपादनेममननध्यावेंद्रियाणांनिग्रहोब्रह्मचर्य
चर्यस्यप्रपंचोक्तिः लज्जोपवासजपमौनेदयादानंता
निरीहाएतौद्विविधेचाकल्पनायाः प्रनेन विद्याध्यासो
जीवितरत्नाचगुरुशुश्रूषायाःफलंसर्वसत्वाभयमहिं
सानृतःस्तेयवर्जनंतांतोसंतोषार्जवशुधीनदिर्थंधर्म
कर्मनिवद्धानांसंसारमनुवर्तिनां पुनर्मत्र्येषुपुनःस्वर्गे
तिर्यक्षुचपुनःपुनःभवतीतिशेषः एवं धर्माभावःस
माख्यातःइदानीम् ज्ञानभावचमेम्यणा भावेत्रिहिधर्मे
नमेवस्फुरयति चतुर्विंशतिकःपिण्डेकरणेंद्रियसंग्र
नः प्राकृतःसत्वविज्ञेयोयाधर्माधर्मप्रवर्त्तकः मनोज्ञाय
व्यापारैःधर्मोपार्जकः अत्रव अकर्मानिर्गुणआत्मास्तेनअप्रकृ
तिभिस्सन्नमेधर्मोस्तिप्राकृतःकेवलंसर्वमिदंप्रकृत्या
कारितंमन्येतुआदिद्वारेणाप्रवर्तितमितिनिश्चितोनिन

ईदृशविवेकज्ञानोत्थान् वासनादेव सृज्यते वासनेति सं-
स्कारः सृज्यते इति सा व्योमिनः नदेनन सा त्वज्ञानया श्रो-
क्ते प्रकृतेर्येन सृज्यते कतिपयकालं स्थायी भवति स्वय-
मुक्तप्रकृतिविवेकज्ञानेन वैराग्यभाक्तिचेश्वरः सर्वबद्धः संसारतो
भूयो यावदेवं न विंदति ईश्वरे सृष्टिकर्तरि सर्वज्ञे निवे-
धकस्य प्रकृतेर्जडायाः कर्तृत्वासंभवात् तदनभ्युपग-
मात् संसर्गोपि न जगदुदयस्मात् इति तयोर्वैषम्यात् ति-
मिनारं यावदीश्वरं न लभते तावत्साक्षात्कारोपि पुनः आ-
त्मावबोधेन तत्त्वज्ञानानन्दयात् वैराग्यलताफलमाह वैरा-
ग्याभ्यासेन सुखानन्दानि त्यक्त्वा सम्मतान् इत्यस्य श्वश्यपा-
नानि सहस्रयोगपानानि च सहस्रमानानि कल्लोकिंच उ-
पवासोजयंती यं पंचाग्निजलशायितम् उपास्येनानि
वैरागिणो जीवं संत्यजति तत्क्षणात् इति गणाग्रावहनीयम
हूयमानो यमदर्शनात् विज्ञायाग्निपंचकमध्यावस्थाने ग्रीष्मो
पवायुव्यापनपः पतनानि तपांसि कथं त्यजतो मया हं गिरि-
वृत्तजलाग्निभ्यः प्रहाराहं पतनः शनैः गिपाहीनाश्रिते
रुधे वृत्तः प्रयाणमात्सित्यतो वटः नाशनं पुनः शनैः स्वाप
देशस्थानेः प्रयोगः न देवं प्राणानध्यात्मानपि वैराग्यं तत्स-
मास्थितः कृतेने मोहमानापि ऐश्वर्यभावमापन्नोऽध्यस्त-
मितगच्छति नदारे नपरे भोगे परिवारे स्ववाहनैः नके-
वलानि मनश्चैश्वर्यार्थेन साधयेत् किंच शुद्रस्पृष्टतन्न
ध्यामापाशौचं वान्यतहिंसनम् श्रमामापि वशुक्तानि वि-
नमश्छलवानितो ऐश्वर्यभावमापन्नः करोति वदहन्य
पि नयावनानि मानिकमुपडादीनि राजसमाश्रम

हननादीनिनामसत्त्वानांहरणाकारणानिधर्मादिवन्न
ष्टं यद्दर्शयंधर्मादीनपिदेहिनोदर्शयन्तिकेमेणा प्राणि
हिंसारतोनित्यंचौरिकान्यतसम्भवान् याचकोदुःख
दानाद्भवेद्धर्मवेष्टितम् चौरिकादोयम् प्राणिहिं
सैरतन्वादेनद्धर्मादिवेष्टितेभवतीत्यर्थः नास्तिधर्मो
नचाधर्मःस्वर्गमोक्षंचकेगतः अज्ञानभावमापन्नःसर्वं
मिथ्येतिभाष्यते निष्ठुरःक्लौपरप्रेष्योभार्यानेवहन्नपि
कृच्छ्रजीवीवसततंमैत्रेणयोगाविद्यतेसतीत्यर्थः राज्ञं
क्षत्वान्नसामन्तःसामन्तात्प्रभुर्भवेत् ग्रामाद्दुष्टत्व
द्यैनवन्नेतेसावनीश्वरः नशोचतिनचोद्विग्नःक्रीडते
एवंराज्ञवत् अनेनस्वयंस्वभावोयमेवंतेसमुदाहृतःस्व
ष्येहस्य श्रुण्वकैविगुणांवल्पसंसारस्यप्रवर्तकम् ईश्व
रेक्षानन्तस्यध्यादेनस्वादेव यःस्वास्त्रजगदुत्पत्तिःप्रकृ
तिसेनवोच्यते यतदेवप्रकर्षेणक्रियतेप्रपंच्यानेनबुद्धा
दिनांनसर्वमस्याईश्वरेणेतिप्रकृतिः किंचदेहावस्थि
तिष्ठतीतिहमे अस्यधर्मेप्रवर्त्याभिरजःसत्वतमोभिधम
नत्र प्रकाशभावःसत्वबन्धमेसत्वस्तमनितिः प्रकाशाया
वोध्योक्तिसंवेदनेसत्वंस्मृद्धविनतायथ्या एवंसोयप
मः सत्वसम्भवादेवयस्यपरेषांधनानादिः संविभागा
वसततंनित्यंसत्वोपकारकः नमादयासमायुक्तोज्ञान
विज्ञानपारगः सत्वाधिकइत्यर्थः सत्वोपकारकः दानेना
विनाषिवागादिनाप्राणप्रकाशी किंच प्रीतिदानंध्याति
सैथानपश्चोचदमस्तथा आत्मावाक्तमदषिस्त्वदिष्वबुद्धि
प्रबोधनम् यस्मिन्नेतेसदाधर्माभवंतिपुरुषोत्तमे सत्वा

श्री·
स·टी·
३५८

356

त्विकस्तु विज्ञेयः समदृष्टिः स्वात्मनीव परत्र प्रतिपत्तिः
दिव्याबुद्धिः प्रतिभा स्वस्थे रजोपमो ध्रुमेस्थाणा निमिशु श
श्वातिलोभाव विद्वेषी क्रोधन स्तथा कामी हर्ष समाविष्टो
ऽः खोनः पर्यटे सदा मानी दम्भ समायुक्तो ह्यहंकारेश्च
म्पितः निन्मपुरुषनः स्मृतः कामी सत्वर्ष युक्तोन तस्मेनो
घस्तवान एवंविधो यस्तु सैवमेव निश्चिता बादि कम
राजसं गुणालयानाम् अथ कामक्रोधाभिभूतं लोभे
न च समन्वयः ईर्ष्या दम्भो विषादश्च मद उन्माद एव च नि
द्रालस्य मकर्मिवेष्टो मेधानानि तेन तथा अथमेना बुद्धि
सनेनास्ति कांक्षलविहतारम्भेन सर्वे तमस्तमोगुणाश्रु
यम् अनन्त विज्ञानि चैतानि दर्शपते यत्र मानवे तामस
स्तु विज्ञेयः पुरुषः कलुषाशयः तदित्थं एतत्त्रिगुणमय
मेत्रिगुणा समुदाहृतम एतेस्त्रिभिर्गुणैस्तात्त्रिगुणाम
यन्तश्च विदितात्मेयत यापारितिष्ठ पश्यात्कृतेयमेव चा
ते प्रकृतिर्विक्रमेमेन स्तन तस्तु न समनुशातेय न पताव
मस्य प्रकृतिर्यदुन गुणाय मोन देवाहं बुद्धाहं कर्तृतो
नहि कर्णोदियहीन स्रभूत तन्मात्रवजितः अकर्मानि
र्गुणाश्चाहं विस्मात्रः पुरुषः स्मृतः करणं वाह्यहिंद्रियाणि
णान्तर्मास्मृता इति गुणानाहि प्राणानिर्भिः यत स्माह
मकर्मा न एव मानसं वा विकं चैव शारीरं कर्म यत्कृते
तत्सर्वं प्रकृत्याकारितं मत्वा प्रकृतिप्रवृत्तैर्मनः प्रभृति
भिः कृतमिसवैमि एवं वन प्रयोजकं तेनापि प्रायकर्त
तेपुरुषोतीति कृत्वा अकर्ता पुरुषः स्मृतः एवं सत्यस्यक
र्मणि तावन्नैनेन च नितन्यशः नाहं कर्ता नमेव हः एवं बुध्ये

नयोनरः प्रकृतेः सविमुच्येत यावन्न सृजतीश्वरः एवं
वर्त्तनेन कर्माणि संन्यस्येतिमङ्गतिः प्रकृतिमात्रविवेक
मात्मनो मन्यमानोकर्त्तोजउदयाः प्रकृतेः कर्तृत्वमपिह्या
त्मनीश्वरस्य वस्त्वादिकर्तृस्याकर्तृत्वमोहात्मन्यमानस्ये
त्वापरित्यानात्के विकालं निहन्नप्रकृतिसम्बन्धापितन
त्वतः प्रकृतिवद्धात्मन्येतेन तदाहृ संयोगज्ञानेन सम्यक्
मुक्तिरित्यवमन्यते नहिमुक्तिर्भवेन्नस्यकेविकालं
विदेहिनो केविकालयाविदेहिनामात्रमुक्तिरिति
मिथ्यैवमन्यते केवलमेतावता ज्ञानादस्यौ निष्टे
त्प्रकृतिनिर्मुक्तः सृष्टिसंहारवर्जितः यावत्कारोन्यसौ
सृष्टिमीश्वरः परमेश्वरः इदमेवास्य प्रकृतिनिर्मुक्तत्वंय
त्प्रकृतिकार्यंशरीरादिमर्शमहावर्जितत्वम एवंवया
वदीश्वरः पुंसोभोगायपुनः सृष्टिनारभते तावदस्यो
प्रकृतिलीनस्यायं एवाख्येदमुक्तं भवति नचैतावा
मात्रप्रख्यादस्यैश्वर्यमपि तमुक्ताख्यदुमवोधवि
यमित्याशयेन परमेश्वरो नाप्तितां न स्वविश्वस्यप्रभु
रिमुक्तं नत ईश्वरे पुंसाकर्मविपाकानुसारिभोगदाना
यस्त्वाभिमानविमाश्रयत्नसौ सांख्ययोगी तावत्यहं
तिवंधेनसंसारलिप्यते पुनः स्थितसंहरते भूयः संसा
रघोरसागरे धर्माधर्मनिवद्धस्त सांख्यज्ञानेन मोहिते
तावत्योकनाटः विशिष्टोयः प्रकृतिवंधलीनवारोह
विभूषिकाशानप्रदैश्वर्यंनताश्वसागरत्वसंसारःय
घपिनाहंकर्त्तोप्रकृतिरेवकर्त्रीत्यनेनावसितेनया
पितनत्स्यानज्ञायानोपपमंत्रुदेशिक्षापायोगाचैनमने

श्री॰ नोपाचारेणैकत्वं संख्यैकत्वं च तस्मात् अहं तेषु समत्वाद्दे॰
स॰टी॰ काभावाच्छिक्षापाशहरणा योग्यतायां तत्प्रचरितमपि वेत
३५७ नायमानत्वेनात्मनीनिकत्वं सर्वज्ञत्वादेशेन महदनन्तका
ले एवमेव शवसैत्सकानिमत्ते प्रमापितस्यादेशतिविदिआ
त्मप्रतिनप्रवर्तते इति निरवसंधानायाः तस्या अप्युप॰
गतमप्रत्यक्षमिति न कस्यचित्साखमनेकत्वमस्ति इति
कथं कर्मसम्बन्धकथं वा ज्ञानानेकत्वं प्राप्तिरतो वक्ष्य
मीश्वरे ज्ञानवैराग्यापि नाकालादिसम्बन्धहेतुकं पुंसोपि
न विषयकत्वं न मनसो ग्लानादिकं भवेत्पापाचिन्तयमोयमे
निवर्त्तते समस्तं खेतानमोहितत्वात् आत्मनिग्रहक्रमन
श्यामः इत्यमीश्वरेच्छातः संसारसागरतोयं अहं कर्ता
च भोक्ता चाहमीश्वरो बलवानहम् इति मन्यमानः सर्वत्रे॰
वैतन्मद्वोग्राम्यते चरयेत्रवत् अहंकारः एवं कर्त्ता॰
समकारस्य ग्राम्यतः इति ईश्वरेणात उक्तं गीतासु ईश्व
रः सर्वभूतानां हृद्देशेर्जुन तिष्ठति भ्रामयन्सर्वभूतानि यं
त्रारूढानि मायया इति एतदुपसंहरति सोप्यस्तात्मयाश्री
मे इह यः सर्वं प्रविष्टं तत्तद्विज्ञानमात्मा हि ईश्वरलोकेषु
याभवेत् इति तन्निर्णयायदेहाश्रयाणि यथादिशक्तं
तानि तन्नानि प्रतिपादितान्यधनापारणादिक्रमेण
तत्त्वमिश्रयं मातानाकार्यमेतेन स्वरूपं स्थूलदृश्याश्रद
यो नानिशुद्धविद्यादिशिवांतानि चमिश्रयं मेवततां त
रयानानि दर्शयन्नुपक्रमते श्रणु ध्यानादि देवतम् १
ष्यिमादिनतानां ध्यानेन तत्त्वं वाच्यतत्त्वाधिष्ठातृदेवता

स्वरूपं वक्ष्यमाणेन त्वस्मिन् हि प्रदंष्ट्रणातिसमं यः नवचा
दै समयाचारयुक्तस्य साधकस्य वदानने जायते विवि
धासिद्धिर्गिरिगह्वरमाश्रित्य सम्पुटे भूप्रदेशे निस्पादिक्र
मेण पूर्वोक्तभैरवसज्जाः पूर्वकं पृथ्व्यादिध्यानमारभ्यं तत्
यावत् पृथ्वीकठिनरूपेण सर्वसागरमेखला सपर्वतव
नाकीर्णा मृगपतिसमाकुला सत्स्थिरा पीतवर्णा भ्या
कवीजेन समन्विता ध्यानान सिद्धिमाप्नोति वतः साग
रमेखलादिरूपाय पृथ्वं पृथ्व्युक्तानां स्थिरकठिनपी
तवर्णाप्रभां भुवनाधप्रतिपादितेन देवतात्मिकां सर्व
देहगतां ध्यानान सिद्धिमेति नमया साधकभवेत स्व
स्ताक्षपूर्वोक्तनवान्मप्रक्रियया परिज्ञानादिप्रध्यानेनम्
कारो वाचकः स्मृतः इति क्रमात् ककारवीजेन वाच्यनसमुक्ते
ध्यानेनम्का ध्यानात्पूर्वं धारणातिमामाचसदेहेन
संकाशं तर्पस्त्रंवज्रलाञ्छिते इतीहग्यासणात्पूर्वं पृथ्वी
ध्यानमभ्यम् विषसत्वानिनाशयेत् विषस्थावरजंग
मादिरूपसत्वानिशणाय प्राणदीन् शक्तिप्रतिस्तम्भना
दिक्रमेण हेलयैवनाशयति समापनपृथ्वीध्यानस्वसौ
स्मवाल्य: सर्वभूतानां यथैव वसुधाभवेत् पतस्मिन्
भीतीति पूर्वोक्तोक्तैः स्फुटीकरणम् यथैव वसुधयेनपृ
थ्वीजयेनतदपिणान्वर्तते स्थर्यमाप्नोतीवमनरत्राषि
योऽन्येजलध्यानमाह जलरूपेनसर्वांगोजलध्यानेन
पूरयेत् एवमभ्यसमानस्तु विषसत्वाविनाशयेत
हस्ताद्दाह विनिर्मुक्तोऽहं निमित्तविवर्जितः जगदापूरये
त्सिद्धः पूर्वबीजसमन्वितः जलध्यानेनपूरयेदिस्युक्तोपाजे

श्री· प्रसर्पणक्रमेण विश्वमापूरितं भावयेत् एवमप्यस्य वि
स·ह· शादिनाशयेदित्याप्यायन सुधया सोऽयमाप्यायपदस्य शोन
३५८ विषभूतदोषं करोमि स्वयं च ननु मन्नाप्यायवसरेषु तस्मा
दिभिरीतिभाष्य सर्वोपदेवैर्वर्जितः क्रमाष्ट्रसिद्ध इति वि
ष्णास्यस्य ध्यानोजगद्ध्यान्मोवदेवाप्याययति एवं वी
जमकारपवप्रधानेनानेन स्यैव वाचकत्वेनोक्तत्वाद्दश
पिजलात्मकं स्वदेहं हंसितं भूतं स्ववमेलमिति एवं क
लेशाकमलला क्षितमितार्थं चेद्रमेरलात्मकं जलधा
रणाव ध्वार्थं कारपरामर्श एवं या निर्दिष्टं देवता पिष्टे
नेजलमयं स्वदेहं ध्यायेत् स्वशरीरोत्थितो वह्निः ज्वल
नै सर्वदाहकः त्रिकोणं चिन्तयेद्देहे रक्तज्वालावलीपर
मिति श्री एवं नित्रूपितवह्निधारणात्मदेहध्यात्मा ऊर्ण
कर्मसहस्राणि स्ववीजेन तवीजितः कर्मान्त्रविष
यभूतानीदानीदाहादीनां वह्निमयत्वापत्तिस्वसुलेयफ
लेवीजितः परामर्शश्रुकोश्चचितः स्ववीजेरेकत्रनिर्णमः
त रत्तयाश्रक्रमाभावात् प्रधानानेदेहाम्पयेगान त्ता
सुक्तान तत्त्वानप्रतिपादनस्यहृयमेवाशयोयत्त्वावाक्य
क्रियया कारादिवाचकत्ववर्णा परामर्शा एवं मेतत्सिद्धिः
स्यादिति हम्सेरणात्मको वायुर्बीयो वीजेनसंयुतः
शरीरे हेमगाहेरे शवाप्रियस्वदेहं चिन्तयेत्कुम्भकं न षट्विंड
लेच्छितम चलंसमभ्रमणाहं चेतिश्री एवं क्रवायवीयधार
णाएवं कामानामनाहतान्देहारक्षामासमात्रेणाहृदयेदा
ध्यायेद्ध्यानप्रकर्षान सिद्धवावापकारकः वायुनमा
पिष्टान्देवतावह्निकिनकरोतीत्यर्थः सुविगतात्मकेस्वदे·

हंनजगस्थस्वशिरान्तकम् ध्यायेत्सकृन्निवीजेनङकारेणो
वपवच विवकर्माणिकारयेत् यत्कंश्रीमदेवं धाराप्समाङ्ख
मनाकारः स्तमरं येरपिबजेन् वन्नरानेनयास्तानाथोम
प्रवभविष्यति इच्छयैवमहाकायः स्तस्मोदेहस्तथेच्छया
मक्षेयस्माभेद्यश्चेमादिप्रांस्थिमेवकर्मेन्द्रियतुष्टीन्द्रियतस्मा
त्रध्यानान्तिक्रमेणाह तत्र वागिंद्रियेतथाव क्रिः ध्यानोवा
क्सिद्धिदायकः तथेति जननेसवेदाहकश्तियथा एवं
मकः सत्नसर्वदेहगतः अयंतनिक्रामत्लनाध्वनसाढि
ढादिमर्यांतंवागिंद्रियदेशाम्यपइतिशेषः इदं पाणाव
भिध्यानः पीतइत्यर्थात् येनासौवाङ्मशालीतयोजकः सा
र्थकत् पारयोहरसंवारंध्यानोविस्तः प्रयच्छति पायोमि
त्रः सितोध्यानः पाम्रव्याधिविनाशकः शिम्रप्रजापतिश्ण
मंध्यायेद्युक्तेनचेतसा जितेंद्रियस्थभवतितिष्ठपारम
नेशान्तम् एवंवीजमन्त्रक्रमन्यक्रयोज्यम् विस्तः क्रमव
र्णात्रयर्थात् श्रोत्रेंद्रियेदिशः विज्ञाध्यायेद्धोजेनसंयुताः
दिशोपिशान् देवताः विज्ञानानारूपाः वीजंश्रागवत् यस्मैर
गसो सहकंडकेनगः स्थानिमहांतमपिशहूंसंदर्भमिम
र्यात् अस्यचाभिसंधिमात्रात् दिव्यपात्रावेवमिस्थति इरत
रदिग्यामिरपिभवति मारुतेनकृस्मवर्णेनध्यायेत्तनवि
तेस्थितम् यस्मः शरस्वदंष्ट्राग्रभेदस्मादस्यच तक्कविज्ञ
यतेहव्या वज्रदेहोजायतेइतियावत् श्रादिसंचलधाः
ध्यायेत्रिकायावकृतांतथा नामायोपृथिवीपीतामतसी
मंतथेवच पीतकेगधतन्मात्रंरसतन्मात्रकंसितं रकेउ
हूंपतन्मात्रकसंततन्यर्थसंजितम् वज्रपंशाहूतन्मात्रंध्या

श्री
स्व·टी
३५५

359

तेऽपि बिंदुरूपि च विषये स्त्रीष्विप्सितां सिद्धिं जानाति च विविति
ताम् तस्मात् स्वाराग्यान्यादीनि च्छिन्नानि च नरस्यादि रूपत्वं
चं श्री एवं तेज्ञातव्यं यथोक्तं तत्रैव पीतकं गंधतन्मात्र
तयोश्च पंचसंस्थितम् तामारे श्रावणगंध्यायेद् हृत्पलाञ्छनला
ञ्छितम् इत्यादि तथा जलबुद्बुदसंकाशं जिह्वाग्रतः
स्थितम् चिंतयेद्रसतन्मात्रं जिह्वाग्राधारमात्मनः सुशी
तं षड्रसं विंद्याद्रसतेनांतरात्मनेति तथा प्रकां तस्यादि
वा योगी विनिमीलितलोचनः शरत्संध्याभ्रसंकाशं यतः
किं चिन्मयरूपेण तत्र चेतः समादाय यावद्दास्ते दशाहकं
तावद्रूपरूपेण तत्र विहरस्त्वं तमानपि केचिन्नसिता र
क्ताः नीलापीतास्तथापरे तान्पश्यति समस्तांश्चैतन्यं तम
तन्मयीः षण्मासाद्रूपेण तत्र रूपाणि त्वं वहस्यपि इत्या
दि तथा षट्कोणमंडलांतस्थमात्मानं परिभावयेत् ज्व
लत्संतत्संकाशश्चस्पर्शस्फुरिताकुलम् ततो दशाभिर्दि
विष्वैसहसविसर्वतः भवत्पिपीलिकास्पर्शस्तत स्त्वमनुवि
नयेत् वज्रदेहत्वमामासाद्यह्वौ क्रमेण एवं वह भवेत् इत्यादि
तथा कर्णोपियायात्तेन निमीलितलोचनः संस्मृणोति
महाघोषं चेत तत्त्वशात्तसं पयेत् दीप्यते जातदेव द्विस्ततो
दशभिर्दिनैः दूरात्कथनविज्ञानं षण्मासादुपजायते
इति बिंदुरूपि चेति तन्मात्रविषय यथायोगं योऽस्य विषये
पीप्सितं सिद्धिमिति चत्वारादि विषयेषु तथा प्रोक्तं दृशा
तस्मात् प्रिहितताप्रिद्विपाणां तन्मात्रविषय एषाणि रूपादि स्वदेश
कालस्वभावविप्रकृष्टे सूक्ष्मत्वादिकम् जानाति च विविवि
नितमिति यस्य काम्यं चिन्तयेत् पिविविविस्तसंकल्पमात्रा

नीतरस्येषामनोध्यानसिद्धिः अहंकारध्यानमाह वैका
रिकेनध्यायेदहंध्यानतः सिद्धिमिच्छता अनेनध्यानातिसिद्धि
मवाप्नोतिमुक्ताहंकारवंधनात् मुक्तमहंकारवंधनेन य
स्यान्तारश्रीं परस्मात्कान्यप्राप्तिपर्यवमानामितर्यर्थः
अत्रापि षोडशारेस्मरेदुक्रमात्मदेहमनन्यधीः एषोहमि
तिसंविंशसकार्यपरिवारिताम् अप्रदृष्टं भवेद्योगिन्यारि
श्रीएवमेवसंधेयमथ वलिनंबुद्धिसंस्थानध्यायेद्युक्तेन
चेतसा स्मरेत्एवंवीजेन एवंवीजेनेदृकारेनेतस्य एवंश
यनुसंधेयंस्मरणाध्यानेहेतुः अत्रापिउद्दिस्यादिस्याविरा
स्वाभेद्रदिपथमनुस्मरेत् धर्माभिभावसंयुक्तमष्टपत्रम
कर्णिकंश्न्याद्यनमंतव्यं एवंध्यानवतः ज्ञानोत्वः संप्रवर्त
ते दिव्याचज्ञायतेबुद्धिः संशयोच्छित्तिकारिका भूतंभव्यंभ
विष्यस्यप्रत्यक्षंसंप्रजायते ज्ञानोवादिकमात्रध्येयचला
ख्येदेवतारूपमितिज्ञातव्यम् अथ प्रकृतिरूपसवर्णान
रक्तशुक्लाविराजते गुणात्रयमथाप्रकृतेरपिष्टात्देवते
दैवंवर्णोक्ताश्च्याविवर्णायाः रक्तंवहृदयेमस्याः शिष्टम्
धेमथस्यागात्रमस्यास्मितंकृष्णं चेत्यर्थादिषाव वहुधार
भूज्ञाननाध्यानध्यानतवीजेनयदाक्षेत्सिद्धिमात्मनः सर्व
पुरुषान्यानिविविधप्रकाशप्रवृत्तिस्थितिप्रदत्वादस्याव
द्रुवक्रादिमं ततस्यप्रकृत्यादुरैस्यैवयद्दीजे प्रक्रान्तप्रोक्तय
याकुकारस्तेनैवनतापिशाचेषाध्येया एवंचवदतोयमा
प्रायोयत्वारमेस्वरसर्वतत्वानितद्भवेत् पिष्टिनानिपवनने
षांजरत्वमेवात्रदेवता प्रधानमेवनत्रध्यानमुक्तंमात्मन
सिद्धिः प्रकृतिविविक्तस्योपलब्धिः एवंत्यात्मयुक्तप्रकृतिवे

श्री॰ यः सिद्धस्यैव स्वतंत्रस्य दिव्यदृष्टिः संजायते सिद्ध इति प्रकृ
स्व॰ह॰ तिविवेकेनोपलक्षणेन एवं स्वतंत्रेणानन्तप्रकृतिवशलक्ष्या
३८॰ च दिव्यलोकोत्तरात्स्वपरविषयादृष्टिः सम्यक्प्रतीतिर्येषा
360
नादृग्भवति यावतां कालेनैषाम्यसिद्धिस्तदा देशमाह
षण्मासाभ्यासयोगेन दिव्यदृष्टिः प्रवर्तते एषचाभ्यास
कालः सर्वतन्त्रविषयो मन्तव्यः तादृशी दिव्यदृष्टिस्तस्मै त्रै
लोक्यपत्त्यवर्तनेन प्रत्यक्षं तस्य जायते देवमनुष्यतिर्यग्रू
पे लोकत्रये यत्सूक्ष्मव्यवहितविप्रकृष्टादिकं किंचिद्व
र्तते प्रकृतितो जायते नत्वस्य सर्वं प्रत्यक्षीभवत्युपसंह
रति एषते याकृतो योगः उक्तः एवं प्रकृत्यंते शरीरे नवा
णां स्थितिं धारणादिक्रमेण च तत्र सिद्धेन तव स्वकात्त
त्वोत्तरध्यानात्प्रपत्तं स्व प्रकृतिसाक्षात्काराभ्यालोको
नेवता साद्दिशति देवः मोक्षकारः परःपरः परइतिमाया
ख्यायाः परस्याः प्रकृतेः साक्षात्कारी योगोपि परउक्तः स्व
मोक्षकारः मायेन रागान्तभूत्येव मोक्षमार्गसोपानपद
प्रवृत्ति प्रकृतिविवेकज्ञानिनो पुनर्वैधाविभावस्योक्त
त्वादेवं देहावस्थितिप्रकृत्यन्ते नेपुण्यान एवोः सिद्धिः प्र
तिपाद्येन रविष्ठानवृत्तं स्वनध्यानोत्थसिद्धिप्रतिपादन्ना
याह स्वतः परतश्च कस्य ध्येय इति शेषश्च पश्यमध्येव्या
वस्थितः साक्षात्कृतवानिदं देहं यद्यपि व्याप्यानि छन्ति तथा
प्यस्य परं स्थानं हृत्पंकजसमं छुकमिति हृदं जकर्णिका
स्थः किमस्य स्वरूपमित्याह चित्स्वरूपस्य चिन्मात्रपवचा
च्यो कशिवस्तेषु वैतन्यमात्मेन ततः प्रवाह्यभेदवायुष्ठ
पगतो न कश्चित्तु हास्तवाभेद इत्याह सर्वेषु देहमाश्रयेत्

स्थितः परमेश्वरमायाशक्तिवशादवभासितभेदेषु प्र
वेद्यादिषु संस्थितो न स्वतन्त्रतयापि भेदादयं भिन्न इव न त
वस्तुत इति सर्वैर्वाविष्टितः से स्थितः इति बहुवचनैकवच
नयोराशयः इत्यं तु यदेकः संकोचाभासनादेव च सं
जीव इति विख्यातो येन जीवति निन्तरम् स्वंशरीरपत
देवहृतिरेकेन दर्शयति निर्गतेन स्पन्तायेन स्वचेताश्री
येते नेनः इत्यं च मायाशक्त्यापर्यष्टकादेरहीनाभिमा
नोयं बध्यते विश्वभिन्निम्नेन परिमितबोधरूपतयास्फु
रमयमसौ संकोचावभासात्मना नावनांशेन स्वयमेव
बध्यते यथोक्तं प्राक् स्वात्मनावध्यते स्वात्मेति यदा नो
भिन्निम्नेन स्फुरद्विद्याशक्त्या संकोचावभासस्य विलापि
तेन सदा मुच्यते सौ वे न च देहपाते स्पष्टक्रियापि नजीवो नो
प्याह स्वावृत्तः वोनिवेतिच उक्तं च प्राक् जीवेमव विमु
क्तो सो यमेयं भावना स्थितेनि देहपाते परमशिवप्रा
सा विनिकस्यक्तो मक्तिरित्यभिहितमेव न हीश प्रश्रि
मात्र रूपस्य न मस्वर्गरूपं वा प्रमाणोहस्यपनेक्ष विन
वर्गाश्वाख्यणादिरूपं सिताद्यि प्रमाणासंरोमहदादिरूपना
नि दृश्यत्वाभावादिदं व दन्यभेदस्य वास्तवत्वे नैवमादिप्र
ति स्व्र चिन्त्यरूपत्वात्मनं ते प्रथमानस्य मेरस्य प्रश्नला
न मानात्वेन वार्थाभासरूपं प्रमाणानक्षि विष्णुपते नै
वोपपद्यते यथोक्तं प्रत्यभिज्ञायां प्रमातरि पुराणेनमर्वे
हाभानविग्रहे किं प्रमाणं नवाभासः सर्वं प्रकृतिभाणि
नीतिस्फुत्वेने धापि विहालाना व मने केन विज्ञातीयादिति ·
क्ष विच्छ हेनासंभाव्यः पवावमर्शः इत्यादिष्टं भगवता य

शी॰ स॰ टी॰ ३९१

361

तस्मादयंनकथंचिद्विषयीक्रियते अनन्तएव नशक्यः क
थितुंवापि अपिशब्दः संकल्पयितुंवा अनन्तस्मायं सूक्ष्मत्वा
देनविग्रहः अनन्तएवअनन्तः किं सर्वैन्द्रियादिविषयत्वात्सू
क्ष्मः विश्वशरीरव्यापकत्वाद्वानन्तविग्रहः यतदेवअनन्तः किं
वालाग्रशतभागस्यशतधाकल्पितस्यच तस्यसूक्ष्मत्वात्त
देजीवः सचानंत्यायकल्पते वालस्यदृश्यं तस्य यः शतत
मशालस्यशतधाकल्पितस्येति तमपि तथा सूक्ष्मत्वया
कल्प्यमानत्वाद्देववैयपरयति तमनंतस्य प्रकृष्टः सूक्ष्मो
जीवो येन केनापि प्रकारेणावेद्यस्तत एव चिन्त्यतः उत्कृष्टे
ष्टेकोऽनन्तत्वाद्देशकालाकारापरिच्छिन्नत्वाद
शेषवैश्वानन्त्याय कल्पते न रूपतया स्वस्थानेऽप्याश्चवनि
नतत्केन चिन्तया कल्पनादृति कल्पितत्वं कल्पेनास्या
पितत्वं सूक्ष्मस्वरूपमेव तथाविध्यभिः एवमकल्पित
त्वाद्ध्येयस्याप्यस्वरूपमाणाकंवकाविष्टस्य इत्विप्रक
र्षायोन्मेषमिद्धयोगाभ्यासमाह आदित्यवर्णमित्याभ सं
विदुमिवचक्रे एवं पतितमारकमिव योगिनो दृश्यच
क्षुषः आदित्यवर्णमिति तथाकृत्स्नस्य हेमन्त इवाभाप्र
काशोऽपमेनानेन दीप्तत्वमानन्दमयोक्तं तत्कृतिसतेव
क्रियमैविद्धमिवेत्यनेनशरीराद्विभ्रष्टस्पर्शत्वं तारक
मिवेत्यनेननक्षत्रमात्रत्वं दिव्यचक्षुषो निस्सवेदनेन
अत्र च प्रीतिलोमनेनवानसंबंधो योहितो योवर्णोवाच
कत्वेनप्रकरणान्तमादियोजनीयः तारकमित्यनेनचप्र
कृतित्वं यथातारकत्वमेवतत्स्थानस्थौकंइति सिद्धं पति
दिशान्तयादित्यवत्वपतनेनाप्यनन्त ध्यानायोगिनोशे

षप्रकाशकं दिव्यज्ञानमाविर्भवतीति सिद्धिनिर्देशः क्रमतः
नदेवं पूर्वं षट्कावेशितो येन ध्यानं वात्मवेनन्नवितिमा॰
ज्ञात्मना रूपेण ध्यानैवायं नन्व ध्येयः वितिमाज्ञात्मैवसर्वो
पिशाचीदेवनेत्याशयेनात्मनोऽदेवतानतापिहितन्ने
नात्मकयज्ञायं वितिस्वभाववनाद्वर्णाद्यपादिरहितः पुरुषः
उक्तोऽसौ नानाविधाकलापेनः कालवर्णादिरूपवान्
प्रानिर्णीन रूपकलादितन्वयं वात्मककं मुकाहृतः ध्यात्मा
रूपवानितिज्ञाहित्यवर्णानादिध्येयरूपपुरुक उक्तः स्वयं
प्रकृति पुरुषं चैवेति प्रोक्तन वात्मप्रक्रियया नियति॰
ध्यानमाह रूपामवर्णेन विहेयास्थितो जीवस्य देवता र
तिरोन सितांगीन वामेना सितन्न रूपिणी जीवस्य जीविता
तियति नियंत्रणा याणीवेत्याशयेन देवतेनकं नियामक
नादेववरूपामच्छायतेयि वा स्यादतिणा वामभागयोसि
सितनेनयमीयमंरूपकनमन्नमस्याच्छ नद्वर्णानिवव
ज्ञातिमंडलानि विशेषतः इतिशोसितानि वामेवासिता
नीतिवक्रवत्त्वयमपिदत्तिणानः सितं वामको सितम्
मंडलानीतिवक्रांगो स्थितानि प्रभामंडलकानि एषाव
सितासितरूपता देवपुरुषं कर्मवं येन वप्रातिसमच
स्वविंदुः स्वं प्रपञ्चेति नदीदृशीसेनाम् नियतिं चविज्ञा
नीयादनिवार्यारसरासैरैः सर्वोहितन्नियंत्रितमूर्तिः स्वय
मेघा सर्ववीजासह ध्यानाद्विरूपेणासमनिता सर्ववीजे
नप्रकांतनवात्मनमंपिनावकारेणासहध्यानेनन्नराम
प्रीतिरहितं चिंतनं यस्यात्मा नव्याप्रोक्तं सितासितात्मकहि
पुरुका नस्याच्छ ध्यानात्मिहिमवाप्नोति कामोसिद्धिमाह

श्री
स्व.टी.
३६२

नियतेश्च विमर्शेन तन्मयो नियत्या नियम्यत्वं इत्यर्थः अथ
कालतत्त्वध्यानमाह त्रिनेत्रं च चतुर्वक्त्रं कृष्णवर्णं चतुर्भुजं
संहरंतं दुराधर्षं मनेन कालमीश्वरं दुराधर्षं परमयोगि-
भिरतिरेकेणान्येनाभिभवनीयं तेन तमन्येनापरिच्छे-
द्यमीश्वरं विश्वसर्गसंहारप्रभविष्णुं कालं ईदृशं ध्यायेत्
ष्टतत्त्वस्य सवीजध्यानरूपत्वात् कालेन हि कलनेन स-
वीजेन वामस्य संधीलकारः येन कालं वंचनाय यतंते
वक्रवद्गविवर्तने कालध्यानविवर्जिताः तदुक्तं तत्रभव-
ताहरिणा जलयंत्रभ्रमावेशसदृशीभिः प्रवृत्तिभिः स
कालः कलयन्सर्वां कलाख्यां लभते प्रभुरिति यत प्र-
धानत्वादुक्तं देवतारूपमेव कालं समाध्यायेत एवं हि ध्या-
नः प्रोक्तकालवंचनरूपध्येयसिद्धिस्तदायत्ते न केव-
लं कालाधिकारोक्तमृत्युंजयप्रकारैः कालजयो भव-
तीयावत्प्रोक्तकलाध्यानाद्रूपीत्यर्थः एवं प्रकारावरूपं
प्रकृत्यंतं तत्त्वध्यानादनंतरं पंचकलाकारवाग्गुणं नियति
कलानामेवाहं ध्यानमुक्तान्नवात्मप्रक्रियया पुनरादि-
तत्त्वयोगात् सदृशयाक्रमेण गलकस्थिमानि तद्रूपितानां
प्रतत्पन दृष्टांवस्वरूपानारागविद्याकलानामपि ध्यान
माह रागं तु रक्तवर्णं वै विद्यापद्मासनस्थलोचनम् सित-
वर्णां कलां ध्यायेत्सेनं न्यो नीलनीलनाम् सत्त्वोधनामि
नियताकालितवस प्रवापि चतुर्वक्त्रं चतुर्भुजं तनेसागवद्र
स्वरणी ये कलायाविशेषणं चैतन्यो नीलनीमिति यथो
क्तं प्राक कालो हलिनं चैतन्यं स्थितिपतत्त्वविद्याद्यस्थितगी
चरत्वादिकोपलनाणपार्पनानिच नतान्यात्मास्वेदहे

ध्यानक्रमस्तालाकारतेवैदीक्षितत्वादेवगुनः देवकस्य रूप
ध्यानं कुर्वंति अथेयदेवंतत्रसेनतिकारणाभ्रूनायाः शुभ
रूपविमोहितस्वामायायावेह्रीकरणेन व्यामोहकनप्रश
मायध्यानमाह कृस्ववर्णोचरस्कानीदीर्घदंतास्यलो
चना कर्द्धोर्ध्वपिंगकेशीवस्थूलकायामहोदरी सर्वजन
व्यामोहककारनस्याईदृग्रूपंध्यानमुक्तंकेवलंचल्पधीमानः
पिङ्गकेशायस्याः इहयद्यपिकेषांचित्तत्वानांस्वरूपमात्रेध्या
नमुक्तंमत्येषामाहेतिमहेवतारूपतत्परेषांतत्वदेवता
पिहितत्वमेवसाधितं ततदेवतापिहितमत्तंत्वमेवस
र्वतत्वानिध्यानत्वानि सर्वजनव्यामोहकत्वमस्यास्फुटय
ति यानानयतिभूतानिवलायातिगुनःपुनः पातयतिस
रूपावस्फादनप्रमुखेसंसारिणीतिकृतेनेनप्रत्येतैः निर्वै
विपरिपंथित्वात्मायायाग्रेपिसंहतनमः निर्वैरंनिष्कारणामे
वपरमेश्वरस्यातंत्रशक्तिरूपामायापरिपंथित्वेनोपलक्षि
रूपगोपनेनसकृविनतेग्रहस्वरूपोस्यापिकातनरूपता
देवचतुर्वर्णिकामायाग्रेपिरितत्वाने प्रतप्रपरमेश्वरा
नग्रहंविनानकेनचित्तुनीर्यतइत्याह सांख्येवेदपुराजन
ग्रन्यशास्त्रविदस्थ्ये नतालेचयितशक्तायेवाम्मोता
वाहिनः ग्रन्यश्चास्त्रसममाहेश्वरम् यतः सर्वपतेक्लिशपति
माययाश्रीनाथमोक्षमोसलिप्सयासञ्चस्वच्छंदविहतप
रभैरववाक्यात्मनोमुक्तैरन्योयः कश्चिन्मोतउच्यते सताव
दधोनीलांनायामपिउनताधानमगणादमोतपवयनप
वमनः सबीजध्यानयोगेनएवंध्यानस्वरूपतः दीताम्रि
नावतांक्षित्वाविशंतिशिवमव्ययम् सबीजेनत्वात्मसमं

श्री· स·हा· ३६३
363

षोमकाटः तस्य ध्यानं परामर्शः तत्प्रधानेन योगेन सहितं
यत्सर्वोत्कं हृस्ववर्णोच्चरकादीनामादिध्यानं तत्स्वरूपतो हे
तोर्या सर्वोत्कनिरूपितादीनामेवासिः स्वङ्गः तेन तोमायां
श्चित्ताः शिवं विशंतीति तदेकात्म्यमायातीति स्मृह विद्या
ध्यानमाह चक्रवर्णाभवेद्विद्यामवर्णव्यापिनी स्फुता
सितरक्तायीतहृस्वाध्यानत्वात् हशिरात्मिका स्वाकाश
वाङ्मात्रूढा रूपयौवनशालिनी इह सामान्यापिकार
णं च सहितयाह मिदेषियोरिति प्रश्नस्यभिहातनिर्दिष्टनीस्या
शेषवाच्यवाचकाविभागप्रकाशमय्याः शुद्धविद्यायाः
सर्ववाचकनहाच्यव्याप्यरूपमित्यमादिशानिपरमेश्वरः
तथा च तन्निभरस्ता ज्येष्ठा रौद्री वामाख्यैर्विंदुः स्पष्टरेखाम्प्रकूट
कार्थवटमाम्नि वैशेगागमोक्तैरूपैः वर्णैर्वर्णैन्न्स्वरूपव्या
कीकरणं यस्याः स्वनस्ववर्णानामादितां नानाव्यापिनी
प्रोक्तशक्तिचनरूपक्रमेणापंचांशद्भ्लभटारकात्मका
स्वरूपोऽव्यापिकासह नेत्यविच्छिन्नेन पारम्पर्येणाधीनेन ने
तस्य सकलवाचकव्यापिरूपमस्याम्नुक्तं सिनेत्यादिनातस
मस्तवाच्यवाचके पंचतत्वदीनानिरूपितनीत्याह पि
यादितत्वपंचकात्मनो विश्वस्य पीनसितरक्तहसशि
रनात्मकत्वात्ताव्यापितयादेयास्तयारूपनोक्तायतनस्वा
स्याः प्रतिपादितप्रकृत्या समस्तवाचकस्यापि तमनपवेपं
स्वाकाशवाङ्मसर्ववर्णोदयात्मदंसौ ङुमणापवनमाङूढा
वीक्रनीस्यावर्णाऊ ऽाड् लिमाः प्राणाऊ ऽाड् लिनीवाहनमात
प्रशेषवाच्यपरिसर्णामर्गिन्नादेववेयं रूपयौवनशालि
स्वका चतवंक्रेत्यादिरपपाठः भुवनापिकारत्प्रष्टवर्गेवि

भिज्ञात् विद्यासेऽस्य परमस्य विद्याधिष्ठितानां वामादिशक्ती
नामपि तत्सचामीकराकाराः पंचवक्त्रादिस्यादिध्यानाभिध्या
नात् तदीहशेषा सर्वाजनीक्षसाध्यया तवात्मस सपेधनाव
कारेणाककारषकाराकारपिंडीकरणरूपस्यासौकृतवि
स्यात्मनाकूटबीजेनपरामृष्टस्या एवंच साधकस्याशेषः
विश्वप्रकाशात्मिका तत्सिद्धिश्चैव जायते एकारेण दाशा
पृपत्या येनाणिमादितस्यसत्त्वविना तदेषामेषामप्येवा
स्यात्मस्थप्रवृत्तस्यानत्वरूपामविकामात्मकपरफलपर्य
वसायिनी विद्यासिद्धिरेव चात् एतस्यां साधकः सिद्ध
विद्यावजायते सिद्धावशवर्तिन्यस्सम कोटिसंख्याविद्या
यस्मकिंच वेदलोकांततः सर्वान् लोकयंती त्रिलोकाश्च
द्रतेत्रतः लोकांतरत्रिलोकाः स्फुद्धविद्यादितिन्यंतानेतन
त्वादिमायाः पदार्थास्तान्वेत्ति स्वापरवर्तिनः सर्वान्स्वसा
मानाधिकरण्येन पश्यति न केवलमयं सर्वज्ञो भवति
यावत् कामरूपी सन् गच्छति शिववक्त्रेच्छामात्रतः तत्त्वद
कारनिर्माता भवतीति यावत् अथेश्वरतत्त्वप्रभोरीश्वरस्य
श्रागादिवक्रध्यानमाह ॐ ऊमाभं च नारेशाश्चित्ते त्रेतत्र जटा
परम् सर्वानन्नमभिध्यायेत् नराणामीशस्यानुग्रहादिक
र्नेः तत्र ऋषभभट्टारकस्येदं नारीशमर्धनारीशमित्यपापावः
भुवनाधिपतित्वस्यौत्संगतानाविधेयस्यकबादर्धनारीश्वरता
याः कामरूतिः तदीहशेयन्त्रं वमानतेन स्थानात् प्रकृ
स्ततयोनिष्टस्य वाग्भवस्यसफले तत्त्रगणापफलमाप्नोति
वाग्भव्यास्याः स्ववक्त्रस्यागमवक्तृत्वात् तस्यानप्रारम्भापतस्या
न्तः फलसिद्धेराविर्भवति कृतत्र अश्वमेधाद्युतस्यत फलमा

श्री॰
स॰ श॰
३६४
364

प्रीति ध्यानप्रकर्षाच्चास्य जगच्च वशमायाति यतः सर्वे॰
त्रजगत्सर्वं क्रमते सिद्धिमभ्येति न तन्नकेन शावत्सभवत्स
जिमादिमांश्च भवति यतश्चास्य षड्भिर्मासैरसंदेहः मास
षट्क ध्यानाभिष्वित्तं भवतीत्यर्थः दक्षिणास्य ध्यानवक्त्रस्य
क्रमते दक्षिणां चतत्र्यैवाह ईश्वरस्य शिवनेत्रे ध्यायेदक्षिणत्थे
वेतस्यार्थः विशेषेणाह नीलजूदप्रतीकाश पिङ्गश्मश्रु
लोचने भ्रुकुटीकरालवक्त्रं कपालादिविभूषितम् वक्त्र
रूपं तदाधारं दक्षिणं नमस्चिंतयेत् वक्त्रं चेतिवत्स्यर्योवि
शेषघोरकः द्वितीयदक्षिणाशक्तः साधकानुक्ताल्यवा॰
ची इत्यं चैतेन स्ववेडुःखविनाशाय विशेषस्त इति ज्वर
विनाशनम् आनिहत्याग्रुपद्रवाईनयत्नथा विषग्रहा
दिसर्वतत्यानानाशयते तत्तान किंच अग्निवज्वलनेयोगि
नराम् तुविवर्जितः क्रमोन सर्वलोकान्वैसिद्धश्चसमन्त
त्रजेत् सिद्ध इति यावन्ता मध्ये कोध्यानात् क्रमते स्वामि
नेनाधितिष्ठति समनात्रजेत् परमेशा साम्यमिति पश्चिम
स्य ध्यानमाह सितं त्रिनयनं देविमान्नलत्रकमेडल पश्चि
मं वदनं ध्यायेद्दिव्यसिद्धिप्रदायकम् दिव्यसिद्धिरणिमा॰
दिका इयं चैतद्ध्यानस्य महिमा हत्वा प्राणसहस्राणि पर
दारशतानि च अलोपको विमुद्धात्मा सिद्धिं प्राप्य शिवो
भवेत् हत्वेति हिंसायोगसन्दर्भश्च क्रमेणान केवलं प्राम॰
साधकदोषः सयोवक्त्र ध्यानादणिमादिसिद्धिं प्राप्य शिवो
भवति यावन्महापातककृतोपापी इत्यर्थः अतश्च पावच्छि॰
नोवियमध्येनद्ध्यानां निरूप्यमिमादि ९ उत्तरास्य ध्यानम्
त्रिनेत्रमनतरेव वक्त्रं रक्तोत्पलसमद्युतिं यता ध्यानं तस्य जग

सर्वैवशामेतिनसंशयः मासषट्कंध्यानविन्यस्याकिंच नपते
वर्धनेचैवसृजतेसंहरत्यपि ईश्वितोलभतेसिद्धिंयोहमेकं
तुचिंतयेत् ग्रात्मनेपदानिहृन्मयात् ऊर्ध्वास्यध्यानमाह
सितमूर्ध्वंसदाध्यायेच्छूलहस्तंजटाधरं व्याघ्रचर्मपरीधानं
सितसूत्रकमंडलम् वीणाडमरुहस्तंचनागयज्ञोपवीत
कम् चंद्रमूर्धोर्ध्वलिंगंचध्यायेन्नित्यमहेश्वरम् ऊर्ध्वलिंग
मितिमौलिस्थानेलिंगाकारंमहेश्वरइतिपादेनैकवक्त्रमी
श्वरंध्यायेन्नतवक्त्रमात्रमस्येत्यर्थः नित्यमितिमासषट्कंध्या
वदनस्य ग्रनेनैवनदेहेनसर्वज्ञः कामरूपवान् भवती
तिशेषः पंचमीश्वरतत्त्वाधिष्ठानरीश्वराकृतिमौनध्यानम्
के ग्रष्टास्येवाविंदुश्चैवेश्वरः स्वयमितियोजनिकाग्रंथदृशा
सर्वमिदमहमितिशेषविद्याभेदवेदनात्मकविंदुरूपस्या
तगततिविश्ववाचकविभागमयनादध्यानमाह वंदावाद
स्यवाध्यानात्सिद्धिःषाण्मासिकीभवेत् ईश्वितामस्मिंलोके
तसिद्धिस्तस्यप्रजायते वंदारवाकारस्यविंदुतगंतनादा
मर्षीस्यध्यानात् षाण्मासिकीसिद्धिर्भवेत् इतिषड्भिर्मैमा
दासर्वैसात्ताकाररूपासिद्धिर्भवेत् इतितस्यभवतितस्मि
होव यथेष्टसिद्धवत्सप्राप्ति ईदृस्यसैवनस्यघटते ग्रष्टास्ये
वांतनादमनाशेषविद्याभेदवेदनात्मकं विंदुप्रकाशमयं
सर्वमीशानवक्त्रध्यानमूर्ध्वलिंगमितियल्लिंगमुक्तंतस्य
ध्यानमाह लिंगाध्यानंतयःऊर्ध्वास्यवंवीजेनसंपुटनम् मा
सेनैकेनयश्चेतस्तल्लिंगंतनपरि शुद्धस्फटिकसंका
शंतदृष्ट्वाविमुच्यते लीनमनभिव्यक्ततयातस्मिंनविश्व
मस्येतिलिंगमशेषविद्याभेदवेदनात्मकविंदुरूपंसर्वोमे

श्री॰
स॰ शा॰
३६५

शानवक्रमर्धमात्रं स्वं बीजेन वाक्समयो रेफः स चरवो
दिवक्रध्यानेपि परामर्शकत्वेनानन्तसंपेयः स्वः सं च सर्वं दि
याविषयंयरूपेण नन्नाकाशमयः स्फुरेन विम्रच्छनेजीवन्मु
क्तिमासादयते यदि तन्नस्थानवतः सिद्धिमिलाषो भवति
तदा सिद्धित्वमानुषे लोके षण्मासेन प्रज्ञायते तोदर्श
यति त्रैलोक्यदर्शनेत्रुद्धिमत्सस्य शत्पतातन्स्मजायते त्रैलो
क्यदर्शनविषये स्मातात्कारस्वपाथीरस्यादेति सातात्क
तापोषविम्नोयंभवतीत्यर्थः तथा प्राक्रमेत्सर्वलोकाम्ब
लवषान्कुर्यात् किंच ईश्वरेणसमाभवेन देहस्याधीश्वर
भट्टारक तत्वोभवति इदं चात्मेश्वरतत्वं तेयत्सोमार्कौच
लघीस्यातां वक्रौ वेधोरय्यस्य तत्मात्राणि हेयात्तस्य मनः
सारथि चोदितः अहंकारो भवेयोऽहङ्गणस्यास्य महायनः
इन्द्रियाणि यारात्तस्य मयोगोयमप्रकीर्तितः इहानुभिषते
विवेक प्रज्ञः सत्वादिगुणवेष्टः पर्यष्टका विशोऽहंकाराधि
ष्ठितमनः प्रवर्तितैरिन्द्रियैर्विषयानाहरन्धर्माधर्माभ्यां बध्य
ते यस्ते स्वरात्मामनत्मात्मा योगोऽङ्गः सदेहावस्थितोपि पु
र्यष्टकेरथमिव वासनात्मकतन्मात्रमनत्वेन बहिः प्रवर्त
माने विवेविकथाधिपावकेरूपतयात्मकत्वाचार्यमानूढ
ज्ञानशक्तिक्रियाशक्तिमयसोमार्करूपाभ्यां चतुभ्यां विश्व
मालोचयंदीमैन्द्रियशक्तिग्रस्यमाने विषयग्रमेन कदापि
त्यसुज्जनतत्वलभेयं दिविकल्पैः स्वरूपतः इतिनिहितो गुणः
एतांतरभावमयोयं कालमात्रे श्रुतस्त्वा यथवंकौरुतेयोगी
परमात्मनि हृश्यते पुण्यपापैर्वर्तमानस्तृष्णायापरमेश्वरि
एवं एवीक्तेनात्मापरमात्मनि हृश्यते वर्तमानः सर्वज्ञःस

वेत्ताः सर्वकर्त्ता च व्यापकः परमेश्वरः स एवाहं शैवधर्मेः इ
निदीक्षाछिवो देय इति श्रीविज्ञानभैरवादिष्वनीमानमभे
दविमर्शयोगी स इच्छया श्रावणपापैः क्षीयंते प्रायैः क्षीयंति
नाप्यज्ञानविनेयस्पर्शः इति पावनत् अश्वतीव्रतमशक्तिपा
ताभावादेवमस्याभेदप्रतिपत्तिमप्रशेहति न दापि धर्माय
मेवं यथ्रशमोपायमादिशति देवः कृपालुतया नाहं कर्त्ता
नमेवहं सर्वमीश्वरकारणाम् मत्तावेश्वरविज्ञानं सर्वक
र्मोन्यसंभमेत ध्यानेकमध्ये इति शाहैव व्याहार्थः अतश्च धर्मा
धर्मस्य कर्त्ता नेश्वरः कोहं दिसंस्थितः सर्वस्यापलमहं शरा
णोपाश्रमवितः ध्येयः एवोक्तरूपेणान सिद्धिफलमिच्छता
श्रद्धभेदेनेतिसकलादिमन्त्र्यामपकेनपुक्तः सर्वबीजेनवाम
समंधीहकारः एवोक्तेन भुवनाधनिरूपितेन रूपेणतत्सि
द्धिफलेन न समनावाप्तिः एवं सकलमस्य ध्यानमुक्तास्कल
माह नाहंवै व्यापकं ध्यायेद्देहोराश्रयने श्रुच व्यापकमि
ति एवोक्तषोषादिशाहा एकव्याप्तिरूपतादेवकालादि-
कारोक्त प्राणापानरूपस्याहोरात्रस्यायनानां च दक्षिणोत्त
रवाहानां व्यापके सर्वे पांधनिमयनात् अतएवचंडाराव
वर्त्तेत्यास्स्लादीश्वरात्माहादयं विलनगाः सर्वशाव्व्यापक
स्कस्कः ... ध्यानेनस्वापंदक्षिणोत्तरसंक्रांतादिषुवजास्य
मोतदः दक्षिणोत्तरसंक्रांतिं पंचपंचकांते श्रुटद्वयेसम
वाहीयोयोविश्वुवत्संक्रांतिकालतत्त्वयोनादेजानातिउप
लभते न स्यायंमोतंददाति अस्यसकल्पंदर्शयति वंशभ-
निसमाप्रयोगेश्वानेननादस्वस्यस्मृतः सदाशिवः सविज्ञेयः
द्योषादिविशेषरूपतोपशमात्क्षांतेः घोक्तस्यपलः सदाशि

श्री
स्व·त्रं·
३६८

360

वः विलक्षणाः अस्यच ध्यानात्सिद्धिफलं स्मृतः मासमा
त्रेणतेजस्वी वागीशस्तु द्वितीयके तृतीये यशस्वी नेसिद्धा
न्दियहृष्टिश्चतुर्थके पात्रवर्णापलितादिदृष्टासा
मंपत्समान्तु षष्ठे लोकेवश्यतायेन संशयः किंच द्विया
मिहिरस्त्याहेन सायुज्येन द्वितीयके तृतीये हे सदाशि
वैकात्म्यमित्येवं पदं सदाशिवपदेनाम ध्यानमेकाद
शयोगविंदुध्यानमाह षाण्मुखीकरणंकृत्वा
सदाशिवम् विंदुत्रयमित्यर्थः अंगुष्ठाभ्यांश्रुती नेत्रेत
र्जनीमध्यमांकृपौन शेषाभ्यांघ्राणयाद्द्वाणोषाणु:
विगविल्पबद्धधीः तद्ध्यानाश्च दशचावर्णारूपेणाहृश्णते
चसदाशिकं विंदुरूपत्रयध्यान सितेरक्तंच पीतेच कृष्णे
के संहरितेपिंगले नीले चित्रकवर्णेन स्फटिकाभम:
नोरमम स्फटिकाभं स्वच्छं मनोरमं तच्चेन्द्रमंडलं सम:
काशमित्यादिवक्ष्यमाणारूपमपरदेयं यदाह हृष्टु
सर्वाणि रूपाणि ध्येयानि विचित्राणि: एकमेव तत्र गृह्णी
यादन्येन गुणाद्रूपकः विचित्राणि तन्नलानाभिनिवि
षः एकमितिमनोरमंस्वनाइति रूपविशेषः गुणाद्
पाश्चनुपादेयान देकमाह चेद्रामणुलसंकाशं विद्यु
संजनिभं तेजाम् तारकावनिताकारं विंदुदेवं विल
क्षयेन विद्युत्संजनिभं तेजा प्रकाशो यस्य तारकाया
स्खलितस्य स्खलनस्यवाकारो यस्य स्फुरत्तारकावत्स
मितिवायावदेवमदाशिवस्य विंदोरीहग्रूपं यस्त्वोक्ष
वतत्वगः सः निहनिश्चयतिशाच विद्यांशानिस्तथैव
च अभिः कलाभिः संयुक्तोध्यानतयो विंदुरीश्वरः अनप

वैकादशविंदुस्वरूपप्रतिपादनावसरेदशादेवनसंग्र-
तइतिग्रंथोस्माभिः सद्योजातादिदेवतापंचकचेहाना
दः निवृत्यादिकलावत्तष्टयं वदेयं यदिहप्रतिपादिते
तदाशयेन तत्र प्रतिपादितः उपसंहरति विंदुध्याने
समाध्यातं ईश्वरसदाशिवं वहिर्विपमपीतिपावत
शक्तिलतं निबोधमे शक्तिलक्षोलक्षणंयेनतादृशेशा-
ध्यानेत्रुद्मस्वेन्यर्थः तदेवाह रविवीरुमीलितातोयमु
यज्ञास्करसन्निभम् इंत्ततेचसहतेजः शक्तिः ··· सदा
स्तनम् रविमितिव्रलारंध्रवीततेतत्रचेतावदाशक्ति
नादोतेप्रभवनशीलासाचतत्र पीतरक्तातथाहृ-
स्तास्फटिकाभामनोरमा प्रष्टव्यापरमाशक्तिः ध्यात
वशप्रकटीभूताज्ञातव्यातत्तस्य नादृशेशिवतांव्रजेत
तस्यदचिताशिवरूपा प्रथ व्यापिनीचततस्त्रार्थपंच
रूपांविचिंतयेत् कारणैः स्वैःसमोपेतां व्याप्यादिभिः
स्तांच ध्यातास्वच्छंदतांव्रजेत् समनादिपदसाधनं
पुत्याङ्गत्वर्थात् प्रथएवंनिर्गीतरूपांक्रमेण समना
सन्मतांवोक्त ध्यायेद्युक्तेनचेतसा प्रत्रचशक्त्यादिशि
वांतध्यानेनवाक्यसमस्तंघीप्रगोवाचकतेनपराम
एव्यः ध्यायेदितिस्वविमर्शवलेनविमर्शोदितियाव
दत्तस्य ध्यानात्सिद्धिमवाप्नोति ययासौ व्यापकःप्रभु
रव्ययः समताध्यानादज्ञानूफलउरुतेशिवइतियः
एवंमन्त्रोव्यापकादिरूपः शिवः तद्रूपोभवतीत्यर्थः उ
मनाध्यानात् ततःस्तार्थशिवःशांतः समनांताशेषे-
विश्वप्रशमात्छांतः परमशिवपदभवतीत्यर्थः सच ॥

श्री
स॰ स्तो
३६७
367

एवंवैकल्पितोमया शिवस्योर्ध्वेशिवोनैयोयत्रप्रक्रोन्ना
जायते इत्याशेनत्या स्थूलसूक्ष्मभेदेनप्रकाशंमव
स्थितम् इत्याशुहेशेश्वरेहापितस्त्वद्रूपंदर्शयित्वमाह
वचसामप्यहश्यते नवादेवाप्यगोचरः मनस्थितय
तेयानिद्रुहितर्योनिश्चवसति अहंकृतानियान्येवयश्च
वेदनयास्थितम् यस्यनास्ति मनतैवश्वनेष्टव्यः अयन्त
तः सद्गतिचित्प्रकाशघनः परशिवोभावाभावमेय
विश्वेविजगतिचित्प्रकाशैकात्म्येनप्रकाशमानोवे
ष्टव्यः अन्यभिन्नेयः यथायंसचिदात्माप्रकाशोमहेश्व
रः यत्प्रकाशाभेदेनविश्वमिदंप्रकाशतेप्रकाशवा
त्येस्यकस्यापिप्रकाशानात्पपत्तेः यान्वियहिस्वप्रका
शात्मात्मप्रकाशः प्रकाशः प्रकाशानेसपवाहमिमेवं
विधस्वरूपंननैकतानहृदयस्थनादेशाश्रमादिवि
निमयः कोऽपीत्याह यत्रयत्रस्थितोदेशेनतत्रतत्रास्मेवतः
स्थावासीनः संयतात्माऽत्मकचितः समाहितः स्वछंदस
मत्स्मृत्यश्वाभावेभावयेत्सदा स्थावासीनोविदितवे
द्यवान प्राणायामाद्यायामरहितः संयतात्मकवि
वेपदेनआख्यानः समाहितइतिव्युत्पत्तेपिपरतत्व
परामर्शनिष्ठः यदाह स्वछंदसमत्वस्मृत्यविषयाभासा
त्मचित्प्रकाशव्यतिरिक्तंनकिंचिदपिकदाप्यस्तीतिप्र
भृतिजानीयात् अतश्च भावनात्स्यतत्वस्यतत्समभ्ये
वजायते देहावस्थायामपीतिपावयुक्तेचैनयस्मात्
ययमानस्यचात्मानः एवंतेवरवर्गाति सर्वत्रहृदयः
नैनत्यमैः समाधयोऽयोगीवैभवतिनिश्चयेस्वरूपंकदिन

त्वादिरूपं पीनवादि ग्रन्थस्य एवं ज्ञात्वा तावत्पातावसिद्ध
नेमच्यतेपि च सिद्धिरप्यत्र स्यान्मुक्तिपर्यवसायिनी इति
शिवम् समस्ततत्त्वविभवस्तांस्सारयथात्मकम् वि
विदानेदचन् सामासङ्केतजयनिग्रभुः इति श्रीसा
ङ्केतयोगे द्वादशः पटलः ॥ ~ ॥ ~ ॥ ~ ॥
ॐ नमः शिवाय ॐ परामृतपरस्कारसारसंबोधबृंहितः
सर्वसंपत्प्रदः श्रीमान्सङ्केतजयनिग्रभुः एवमितिपा·
टलद्वादशकान्तेस्मिन्ग्रन्थैकदेशे द्वाविंशतिरवगान २
भेदाद्दर्शितानाल्ययथा मातृकाभैरवाष्टकपरिवृतः
यत्लेशकविग्रहः साङ्गैरवोत्तवरानने तन्मयासंख्यं·
संपूजनन्तस्यानेमयप्रमेन्यसेत् इत्येशकविचारोकथेय
द्रुशाकपालीशादिनाद्यः स्स्यावरणावैविश्रेणाव·
स्थितास्त्रष्टेनवामाद्यष्टकपदनवकभेदेननवचा ६
समुदायिकस्थितस्तेकः १ द्वात्रिंशद्देवीभिः परिवृतः
कोटराक्षभट्टारकः १ केवलो वा २२ अथेदानीं सक
लदर्शनसारभूतत्रयोविंशतितमं केवलमेव निष्कल
नाथं सर्वसङ्केतसमन्वस्त्वेति पटलान्तपटलसंगा
स्वच्छमास्त्रवितं निर्णीतं श्रीदेव्युवाच सारं यदस्य तं·
त्रस्य देवपरमेश्वर तमाख्याहि समासेन सापका
तोहिनायवे इत्युक्ते इतियागः सर्वतत्त्वेत्रसारभूतो·
निष्कलनाथः पूजनेयागः तदाराधनप्रकारस्तं हि·
विपंग्रथयेति प्रश्नितः श्रीभैरव उवाच मूलबीजवरं
मंत्रंनायकं परमेश्वरम् प्राणावासनमारूढसंगावैः
समवितैः एवं मद्रूपसंचानैः एजयेत्परमेश्वरम परं·

मूलवीजात्मकमन्त्रं च निष्कलभट्टारकमीश्वरमि
ति स्वच्छंदभैरवं देवतानां रूपं परमेश्वरं सर्वप्रभुं मंत्राणां
श्रावरणगतानां सर्वेषां नायकं प्राणवासनादिप्रा
यत्न ॥ ग्रैकेति निसर्वेशानादिपरमार्थैः स्थानदीर्घस्वरैः
षड्भिरिति एवं कैः वं कै क्षेनियादिवां नान्यत्तराणि
संहारेणाश्रुतानि चेति एवं कै रेव ननु श्रीकालोत्तरे
को निष्कलाभिमप्रायव्यामिकप्रसादभट्टारकश्रुद्धि
सपंचकसंभिन्नहकारात्मकैरिति व्याख्येयं क्रियाभेद
भेदेनननेत्रभेदो यतः स्वतन्त्रस्यानन्तयष्योकेन न कात्मं
त्वेनानन्तत्वश्रुतिष्क्रतेः तेन यष्याके रेवांगवक्त्रमेवैः स
माणान्यभेदेनेवाविर्नेनेत्रावरणास्थमेमर्थः श्रुतप
वश्रीमदघोरेश्वर्यामभेदेनेवाविनेनस्वदेहार्थं गंगो
रीमन्त्रसंगोवाष्टकलत्वयदिति यद्यपि शाक्तस्वारप्रधाने
श्रुशास्त्रे श्रुकल्पितस्कृतिरस्तिनस्थापी हासेगावक्रम
त्रवस्थक्तिमन्त्वरूपाविभिन्नेवासाविति गर्भीकृतं
शाक्तस्कारप्रवायमन्त्रत्वः शाक्तिमन्त्रेत्रः एवं कंमिप
ननेमूर्तिन्यासकलान्यासादिसर्वं संगृहीतं केवलं
सकलन्यासो निष्कलन्यासेनेवसकलनिष्कलन्या
सिनाकार्यः भगवत्कोटरातत्सपश्चादस्योक्तमात्मे
हृदशाभ्यजेनायमितिके चित्स्वच्छंदनाथस्वादशाद्दशश्च
जपवेतिगुरवः इत्यसंबन्धानेरिपनेनतिसांगोयजनम
रामस्थारारमभीणाकनैव्यमितितियतिसंजनस्थास्यत
सपंचमोहविन्यास संस्कृतंगोवि
गलस्यभगवतः प्रातस्मरसेवाष्टोनरमान्यादिनाए

णान्तुहोमः कार्यः इत्यर्थः यत्नस्त्रिशिवधर्मे साधकदीक्षा
दीक्षितस्य कर्मारम्भणीयेवान्यस्यतस्य च पूर्वोक्तैवेत्यर्थः
एवं पूर्वोक्तशिवधर्मे दीक्षादीक्षितो भगवत्यां चोत्तर्पणो
विधाय दशलक्षं जपं घृतलक्षकवितः समाहितः सम्य-
ग्गसरितीरे महार्थैः परिवर्जितः होमयेन्नरमांसमल
न्नमेकेसगग्र्यलक्षम् जितेन्द्रियैकविनान्नब्रह्मचर्येव
स्थिता त्रसाध्यं साधयेदेह विनाक्ककार्य्याविचारणा एक-
त्रनिष्कलभट्टारक एवं जप्यमारे विनयस्यान्तस्त्रैव समा-
हितः सम्यग्गाचार्यो सरिदितिमहानदीत्यर्थः महार्थैः
परिवर्जितं इतिय थ्याराध्यादेवयकवीरस्तथाराधको
वीत्यर्थः यथाहोमस्तस्या जपद् तिनोस्ताहोमो घ्नेकवि-
नत्वाधुक्तं किंचास्य यानि कानीह कर्माणि चतुर्थ्यादे-
स्थितानि च अपमानिमध्यमानि उत्तमानि वरानने ता-
निसिद्धं तिदेवेशि भैरवस्य च चोदया विद्यामन्त्राणि पी-
ठचतुष्टयान्मानिपारमेश्वरशास्त्रे यानि कर्माणि कार्या-
णीह जगतिपातालाकाशान्तरान्तरेस्वराचानि हैन्नभ-
तानि च सा दिव्यानि स्थितानि कुत एवमेव स्वयोगिनः
सिद्धान्तीनियोजनम् ननु हकवाचारीत्यपमम घ्नमा
दिव्याणि नियाखेयम् कृतान्यपि कर्माणि सिद्धान्त
जपलक्षं तन्न इति एवं परिमिन एवं पवासाध्यान्वेनेषां चौ
दितन्वाट्टैरवस्य च चोयश्चेत्यनेननात्रमायाप्रमात्रसल
भः संपयोग्य व्यक्त्वादिशति अथेदानीं सरवेतिहिता
यनमरसाध्यस्य साधकस्य कोचित् किंचिदवसरउपयो-
गीनिग्राह्यतानादिवस्पानि कर्माणि द्रव्यमन्त्रपूर्ति साध्या

श्री॰
स॰तं॰
३६९

मार्याद्रिवनांनैराद्देहमार् अथातः संप्रवक्ष्यामिका
रिकाकोशसुत्तमम् संज्ञानादेवदेवेशि विचरंतीह
साधकाः स्वस्याभिधानेनर्यैयः समासेन यतेत्रुधेःसू
त्रतः मात्रसत्रव्याकारिकार्थो प्रदर्शितोतिलत्तिना
नाकारिकानांकौशसमस्तसूत्रनमभिनिवीरविषयः
स्मादविच्छफलविषयमितर्थः अतएव विचरंतीति
करतलग्रामसर्वसिद्धिकायथाहविविलसंतीत्यर्थः
नेत्र अभिमखबलमानि पानि तस्य शिरः शोचितास
माधाय रक्तालक्तकलिखितेनसाध्यनामेत्रयुक्त
मभिधानम् प्रेतानलेसत्तमंविधायनिशायकृतेशतं
जपति अमरेन्द्रचक्रवर्तिनमसमरमुग्रेवानलानयत्य
निलवेगात् शिरःकपालशोचितेनिर्मासीकृतेरक्तो
नमेनसम्बंधिनासहितमलक्तकेरक्तालक्तकेनलि
खितेमत्रयुक्तमितिनहि दर्भितमिति पंचमप्रयोगमंत्र
विदर्भितमित्यर्थः त्वानेनस्थललाटेलोखेयडुक्तमिति सं
ममप्रयोगेनामतस्यललाटइति अभिधानेसाध्यना
मतस्यललाटइति अभिधानेसाध्यनामनयेगृहीतमसा
ध्यननावेवनइत्याहलिखितेनसाध्यदेहेप्रेतानौनिशि
मुष्टनसंविधायथसाध्यस्यकस्यनहिंगभिमुखं
यथानिविनंशतंजपतितेसाध्ययथाविनियोगा
वायुवेगादिनिशीघ्रमानयति । प्रेतालक्तकलि
खितेनरक्तशिरसिप्रेतवह्निसेवनम् यमलोकादस
विरादानयतिवलेनएवंवसाध्यम् मेत्रयुतंसाध्य
नामप्रातेजपन्तनवंतेप्रेतालक्तकेप्रेतशरीरोत्थ

रक्तेन शिरसी त्रमूरस्स संबंधिनीपीन एवं स्माद्विशेषः २
सूतनार्यावामपादाङ्गुष्ठस्तपोस्तलीं समादाय भद्दिरा
लक्तकरोचनयासाध्यनन्तमंत्रसंपुटकम् खदिरानलेन
स्तनमांसाग्रयैः संमुखोजपति अनयनियतिशमफल्या
मयवाहिय्यसांतशतभागान् संपुटकमितं ते लिखिते
तियोज्यं स्तनमभिमंत्र कृते तिरोचनेरक्तस कैपोस्तलोण
स्त्रिपास्येकास्तीमन्ते दिवसस्य शतभागोतिस्तत्कः का
ज्ञालः ३ उष्ट्रस्त्रीन्तवामाङ्गः पोस्तलीं समादाय प्रे
तालककेनिज उष्ट्रिका रोचनाभिर्विलिख्य साध्यनन्नम
प्रेतानले स्वनमांसनाममंत्रपुतं कृत्वा यत्र स्वरास्वरप
नगनारीः समानयत्याशु एवं प्रेतरक्तमिश्रितनिजरक्त
मितिविशेषः ४ निजकामकोलककरोचनयासाध्यना
मपिलिखितम् मंत्रविदर्भितमेतज्जपनचतुष्केस्तता
पितयाशै खदिरानले विषमेस्वरगरुमप्यानयत्यवि
लवेगान् विदर्भितेनास्यांते मंत्रविन्यासः एवमेवट
स्त्रीनमाश ५ साध्यमभिधानं लिखितं भूमितलेगैरिके
नरक्तेन गंधोद्वर्तितवामहस्तेनानततवीजपुटकेन स्त्रा
कमाभूमिलिखिते साध्याभिमुखोर्ध्वराजेन त्रितिपमि
मपिसामान्यंवानयति निमेषशतभागान् अभिधान
ज्ञारेणाग्राग्वन्मंत्रविदर्भितेन लिखिते कृत्वापिगैरिकं
हिंगुलकं रक्तेन प्रेतोर्ध्वैनेव शानपव भूमितलमनतश्म
श्मानिकम् अत्रवृश्चाकरणिकः शतजापयोगः स्थितपव
नृकपालमध्ये लिखित रोचनयापारक्तमिश्रयसाध्यम
नामवलनस्पललाटेमंत्रेणाविदर्भितं समालिख्यगंधो

श्री
स॰ तं
३७०

दकेन लिखितं कपाले वै द्वितीयमादाय कृत्वा कपाल
संपुटमध्यमन्तःसूत्रेणावेष्टयेत्तस्योक्त खदिरांगारस्तप्त
मंसिक्तकलिखितं तु तत्स्वरं कृत्वा यावत्सिक्तमेतत्कपा
लसंस्थं विलीयते तावत् स्वरपतिमप्याकर्षयति तत्पश
तयोगात् निमेषमात्रेण सूत्रसूत्रेणावेष्टमाणकस्योक्त
शुक्लामन्तलाशुनाजपो व्रणत्रावेतिस्थितमेव भित्त्वागे
विकलिखितं मेषाणां विदर्भितं तदपदभिधानम् साध्या
भिमखोरात्रौ वामकराक्रान्तमथजपकुष्ठः क्रोंकारा
कृशायोगादानयति सराग्रहाक्लिष्टात् भित्त्वा विनिशम
शानिकान्तदभिधानमिति निश्चानयत्सराग्रहरनामक्रोंका
कारांकृशायोगादिति निश्चिकृशाकारलिखितक्रोंकारवा
मकराक्रान्ति वशादित्यर्थः रुणाशत्रुवानपतिनेत्र
मध्येन विलिपनस्थे संपीडितनकरसंपुटाविकलवक्रे
करेतनैरध्यानात् आनयति महापुरुषत्तिनिपतितमपिदिव
शान्तभागात् क्रमेणांगुलिकाभ्यां स्पाश्वकेउष्टनिवा
तेनामितिप्रसारितांगुलीकोनात वामपरिनिष्ठादति
शास्त्रस्पप्रसारितांगुलीकस्पनलसंचर्षवामकरीय
सोपाश्वोदृति शासांनःप्रवेशनवस्थानेनस्थगानेसं
पंकरापीड्यनविकलीभूतेध्यानामंत्रविदर्भितसाध्य
नामशनसंख्येयाजमामोक्तदयेणानिशिहोमकुर्वन्
यतिमपिविधियोकरोतीत्यर्थः रात्रौ श्मशाने जपहोमा
दिप्राकरणाकमंत्रस्थितमेव भित्तशत्रुपात रहितानाथ
मतनस्सीर्षप्रन्दलनतपुनम नवनिवृपगादिनंपाम

लिखित्वानंदयमसैंद्राः संसिद्धगंधर्वाः विविधकनक
सिद्धिज्ञानं विदधति तस्य यायसिद्धीः प्रादौशस्त्रेणा॰
कनो योधजेनरस्य शीर्षे शीलारोपितत्रकषकपा
लेनत्रप्रागवक्षे वितेत्रिरूपगादिनमित्याहृतिमन्त्रा॰
त्वलिंगरूपमव्यक्तलिंगाकृतिचामस्तमंतवाच्या॰
देवनलितातकृनायोनिस्यमर्वस्यसोलोकपालान
पिवशीकुर्यात पतदेवभंग्यास्फुरयतिस्त्रोकद्दये
न व्यक्ताव्यक्तंतथाव्यक्तमव्यक्तंतद्विरूपकम या॰
मचारायधेत्तस्यकृत्रयस्तविचत्तणाः जायतेत्रिवि॰
यासिद्धिर्गिरिराजनतनर्भवेत हतिस्त्रितंमतेसम्यग
गिरिराजस्यतस्यैव तत्रैनिस्मलारोपितनरकापाले १५
गिरिराजस्येतिवल्पमाणाकस्यकाहस्पासाधकेस्स
श्रवद्व्यविशेषहोमसाध्यं वशीकारमाह रक्तचंद
नभूलिंतराजिकालवणानथा पादभूलिनसमस्त
पकीकृत्यतपेधयेत जपन्स्वच्छेदेदवंतनिमष्टप्रक
रद्रयम चिताग्राजरूपास्पूर्णांचंडालाग्रावयापिता
साध्यमाभिमुखोभूत्वाप्रयोगमिममाचरेत शतमे
केजपेत्मावमावराकर्षयेत्रुपम पादभूलिःश्मशानस
लिराणान्यादामायावामाह हीनव्याशणावनिस्कलना
श्रमनसोनमस्त्रायोमुकोमेवशीभवतु स्वाहेमन्त्र
तोमेत्रोजपेद्धोमेचप्रयोक्तव्यः पवमाहपस्मारेसौ॰
साधकस्य वशमायातिभूनाथग्रामनावयनेनव
नात्रसंशयःकार्यःस्याहसिद्धपषप्रयोगस्तनान्यथा
नोवदाम्यहम पवंवशीकृतनप्रयोगरक्षाकस्ममादि

श्री॰
स॰ त्रे॰
३७१

371

सिद्धार्थंच प्रयोगमन्यत्तस्माने प्रयोगमाह । नामैवथ
लिंसंगृह्य लोहद्रुणं विनिश्चनाम् । श्मशानद्वारके च
ह्रासमजमांचनष्पये निखन्याहंगृत्ते भूमौ रिपुनाम
समन्वितम् । निलिपेयस्तनाम्नातामन्तगांनलभितो
भवेत् । श्मशानवीरके शवचवस्त्रखंडेसमसमामिसम
केतन भयेपुहृद्भाजानि दिंक्षुमंत्रेण ॥ ८ ॥ नवादौ प्रयोग
माह । नामैवथलिंसंगृह्य पंचोमेन ‥ संपुनाम् वद्धा
नांप्रेन वस्त्रेणारिपुनामसमन्वितम् । शनजमांतेना
कृत्वा श्मशाने निखनेद्धृतम् । भवन्त्यनेकसाध्यः
पंचविधमन्त्रमत्र कमूलकार्डपत्रपुष्पफलाख्यावय
वपंचकपुर्जं पन्नू रकमत्राण्यमकमन्मादयेप्रहृः
कार्यः ॥ ९ ॥ अस्य श्मशानयनमाह । उष्णायन्त्रसध्यते
निहृत्तोन्मादभवरतिकथमित्याह । उष्णंतेवक्तमात
यतोरेणापरिशोपयेत् । श्मशानयनमेनसिद्धिमेवन
संशयः । उपयेश्मशानभुवने प्राहुत्स्ये पुनरस्याकर्ष
णोप्रयोगंतरमाह । मध्यरक्ताश्वसारस्य अंजमानि
समाहरेत् । शनमध्येनरंनेघाशनजसंनकारयेत्
सकृजमेन पुष्पाणालिंगमर्धनिनाउयेत् । पर्वदिने
दिनेकृयांहृत्याहृत्समाहिनः रक्ताश्वसारस्यलो
हिनकरवीरस्यकनैष्पताकानिपुष्पाणिप्रसहगृही
त्वापृथक्पृथक्ष्टरातिनानिस्थापयेत् । ततस्तेकादशो
त्तानिसंगृह्यअंजमानि तु महानदीनतोगतानातेवैके
कंप्रवाहयेत् । अन्यस्यैणासर्वाणिसकृजमानमेवच
चित् । प्रथमादिनपुष्पाणिमारोप्रवाहनंततोद्वितीया

ह्रिदिनत्रुष्णाणामिमान्तृष्ट्यार्थः पत्रैषां पश्चिमेत्रुष्णं
प्रनिस्रोतः प्रयानिहि कुर्ध्वं वहतीमर्थः नक्रहीनाम्
संमिश्रेरेतैरसष्टमापिवेत्. नमोस्मसारकसमरके
वेशानमंत्रितम्. तर्जन्याग्रेनतेकनाग्रुगुष्ठेनाक्रमेत्रुपः
दक्षिणानाथ भ्रामयेत्सहतः पुष्पं यस्मात्तान्मात्मत्रवि
त्. लक्ष्मं देजपमानस्तत्तमाकर्षयतेध्रुवम्. सव्येत्रति
दक्षिणेपार्श्वे भ्रमांगुष्ठमुकासारकर्षेति प्रयोगः स्वाके
एष विसर्जनेप्रयोगमाह. अपसव्येभ्रामयित्वांगुनल
स्य विसर्जनम्. अपसव्यवामपार्श्वेनदक्षमारगुष्ठेप्र
मयन्स्नापकस्ययथोपयोगविनियुक्तस्य विसर्जनेकु
र्यान्तितिशिवम्. स्नातेमनशान्त्यापरयानानासर्वप्रदर्शकः
जयंतमन्त्रयहापरः लक्ष्मं दः परभैरवः ॥ ० ॥ ० ॥
इति श्रीलक्ष्मंदोयाने त्रयोदशः पटलः ॥ ० ॥
इति श्रीलक्ष्मंदोयानेत्रयोदशः पटलः — इत्यादिनाभिदंसंदशाति मुद्र
गंस्तौ वशतिपाशजालाद्भवयतिभिदंसंदशाति
यति विभ्रनस्कर लालस्ननोमंत्र सिद्धिसंधानम्. तन
नसे वित्स्कारानन्तुकति रूपान्मनक्रियः शम्भोः स्वाहे
तिरूपामुद्राजयतिविभोरर्चनादिति हूं सं त्रयोदशाभिः
पटलैः समयादिवत्र्यैर्येनिवेश्य निमने मिति कका
स्यकर्मसंस्कृतोमुदितेनत्रवलामनिविनदन्तप्रवेशाः
हिप्रयोजनमुद्राप्रदर्श्यते स्माश्रिवाद्रैकाल्यं कर्माणि
तियन्स्वं वैकायवाग्मनोनिवेद्यं मुद्रा स्वरूपमर्शनादि
मात्राः श्रीभैरवउवाच मुद्राणांलक्षणंवक्ष्ये श्रीसंस्त
वेयथास्थितम्. श्रीसंस्तवेषोक्तप्रयोजनाभगवदानु
यानुकारस्वरूपायामुद्रास्तासांलक्षणानेन वक्ष्यापके

श्री॰
सं॰ तं॰
३७२

372

तूपं वस्य मौलिश्च तिजानानि तत्र यद्यपि खट्वाङ्गं वेदकपा
णिनि मित्या श्रुपक्रम उक्तस्तथापि कपालं चैव खट्वाङ्गमा
म न्नक्रेण प्रदर्शयेदिति नित्या कपालखट्वाङ्गयोः स
वीवरणानन्तरं वन्नामाधारणान्नाङ्कितो कोटरा प्यभद्राग
कविषये च तयोः प्राधान्यादादौ तन्मुद्रालक्षणमाह
उन्मानमङ्गुलिकृता कपालं परिकीर्तितम पञ्चांवि
स्व माहृणाम्रहृतनं सं विन्तु तृपालकारिणीयतुक्रमयेव
श्रीभैरवान्नकास्तोत्रे शाक्तागममध्ये विस्तरसमेवमह
समाहृतामिसच वंजयासिकरकपालहृदयरमेवद
मतरितितियद्यपि मुणाडखट्वाङ्गाथाणाणामितिहृवं
पठितं तत्थापीह कपालमुद्रो क्तेमु उस्थानेकदावि
कपालं भवतीत्यादिशानिमुण्डमुद्रापि खवाडे वत्स
पिदर्शनं दर्शनीयानि यत्कृता करवामक निशाङ्गु
गलिश्रयम् अंगुष्ठनाकमेहे विसर्जीकृता प्रदर्शिनी
म पराङ्मुखे करे कृता स्कन्ददेशे निवेशयेत खट्वाङ्ग
कीर्तितेयेतत् वाममिति निर्देशात् कपालमुद्रा दक्षि
णेन निर्दिष्टमिति धानमितं तथा च श्रीमालिनीविजये
निवं पाणिनालेदत्नमीशेनकविनाग्रलिकपालमि
तिविंशेयमितंगुलित्रयामिति गुहिसन्निवेशनेस्थि
त मितस्थोल्पराङ्मुखमिति कं पापेन पापतन्मुद्राम
पितत्रैव स्तोत्रे प्रदर्शितम निक्षेपाहृतमाराममध्यव
जगात्स्थितिस्ते रकमये इति खट्वाङ्गाकरो दृढहनस्थूला
नोदराम्पाज्ञामिति अथ खङ्गमुद्रा निवोपमे अंगुष्ठे
नाक्रमेदेविसकनिष्ठमनामिकाम मध्यमातर्जनी

शोधैरेवह्माम्हाप्रकोतिता स्केयलतेभेपराम्भवेदनक
रप्रदर्शनेयेपाकर्धरतिकवेतिशेषः यडक्रंनत्रैवप्रैतः
शाक्तिंकपालांश्मनक्रिसम्हृद्धि .... महिवडाकनि
स्फांचप्रसार्यनवरानने ग्रात्मनः संप्रुवेहकनास्फुरा
प्रणमनकंउक्तंचतत्रैवभवभयहस्तमित्यर्थानि ला
कपिनोमपा हकवेनिवामहस्तमित्यर्थात् स्फुरहुप
मनकेउक्तंचतत्रैवभवभयहंनामोयंस्फुराथावस्य
नोमाभेषड्रन्यास्फोटितवेटकदर्शननेदिशासिनःस्ता
मितिति मुहिंवडानदेवेशीतजेन्द्रधंनकंचयेत्
ग्रंक्रुणः कपिनोस्विषः दक्षिणपाणिंनिर्वेमउक्तंचतत्रै
व भेदमयमखिलमेतत्रिजगत्भैवालिपामिस्हस्तेम
द्रंक्रुयाधारणानः स्फुटयतिपरभैरवोस्माकमिति
ग्रयवामपाणिनाप्रदर्शयेत् पाशमङ्कानिवोपमेनजे
नींवनेलंकवामूलतो ... स्पयोजयेत् पाशस्तका
स्थिनोर्मेषडङ्गजालनिवद्धकः स्वगुरुमेतिहस्थानेम
ष्टाहकनिवामसमंधिनः उग्रजालंविग्रमम्हः ग्रस्ता
स्थितत्रैवनन्तंप्रदर्शितनिजशक्तिपाशवलितविडु
स्मनाकल्पतेमहाकालः इतिपाशापीशणवशास्तु
ग्रय ... नकालकालस्वमिति मुहिंवशावरातेह
संप्रसार्यप्रदर्शिनीम् नाराचस्वसमाध्यानः समासा
नवभैरवि संप्रधार्यनिमनुमूफनाना ... वनाभ्यं
स्थितेनार्थः ग्रस्तापिसमनानरवलमाणापिनाकमुद्र
सहितस्पनत्रैवस्वरूपंनिर्णितंकोदंडमुद्रा प्रदर्शे
नाद्वस्तविस्फुरन्दृशान् ससदाशिवकारणाणिणा

श्री
स.ग्र.
३७३

373

कुक्ष्याभिनंदितगापथमिति मर्हिवज्ञायसार्यतनतञ्जे
मांगुहकंभिये अत्रेनिक्रचयेकिं विमिताकंपरिकीर्ति
तम पिनाकंपुनरत्रेकिंचित्तक्रंचानाह्वराकारप्रव
सन्निवेशोभवति अस्मापितनमुक्तमेव अत्रसमारिता
हस्तः स्निग्धशालोववानने पराभ्युविनतेहरुत्तानभ
यः परिकीर्त्तितः मनाकहस्तोदत्तितः स्वशरीरयथा
श्रुवेउष्णिनश्रमर्थः उक्तंचनत्रेवश्रभयेनसर्वभयात्सम
लयताप्रकाशपतेसततेविस्तानुग्रहकारणस्वभावता
तवकरणात्तेनेतिवामेभुजेप्रसार्यवजानुपरिनिवे
शयेत प्रस्तनेदर्शयेद्दृविवरः सर्वोर्ध्वसाधकः उक्तंच
तत्रवरदेनपाणिनानेविस्तृभृतिप्रदत्तमभिनयत्रि
नावल्लपरननवतिष्ठोवितमलेः स्वरूपतेजाविनिचूडा
कारंकरंवामंकृत्वाचेववतयोमुविम दत्तहस्तसनतञ्ज
नापुषतवेदापकीर्त्तिता अस्मापिवरमाराणावीणाउम
तमुद्राभ्यामस्तत्रेवमस्तदर्शितंवीणाचेलाडमरुहुा
मरदर्शयत्रिदंदिष्टामितृतित्रिभेदभिनेनादामशोनि
भालयाम्भामाति कनिष्ठिकाममाक्रमेदंगुहेनस
माहितः प्रसार्यशंषलीलिस्वाहित्रमूलेपरिकीर्त्तित
म समाहितत्रतितततं विस्फाराल्पकवीर्यसारता
सर्वमद्राणां अनुसंदधीतेस्पतेनादिशति वीर्यवास्य
नेत्रवकुवितेअवलदिष्टादिकराकिंचितयाणामद्र
परांश्राकिंतदेवाङ्गकरामिवादिमित्रिमूलधारणानिमष
णानिस्पमपीतिपृष्टाचपरान्सृशिजमापारात्यालमय
किमिलाद्रयाविंडस्पमेस्पराद्द्योलामेतद्राद्दशांमेया

प्रसिद्धिति निर्मितं वंधनीयेति गुरवः इत्येवं मुष्टिबंधेन अन्-
कार्यं इति शेषः उक्तं च स्तोत्रे जगदविलंसक्षमायाहस्तिनं
सार्धोमवस्थापर्यन्ते इति दाहपारणावशाय न किंचे दैव
वास्माकमिति गुरुवलदशाद्याख्यो स्पष्टसौभगतानाडी
पद्मविराजितेति इतं चायोसंस्वेष्टनानन्तु इंचकनि-
ष्ठिकाम् उभयोरपि संगृह्य वज्रमुद्रां प्रदर्शयेत् उत्तान
मिति विरलप्रसारिततर्जनीमध्यानामिकं इतं चनाद
शमेव तदुपरि परामृष्टं स्वस्त्रमुभयोः परस्परमंगुष्ठक
निष्ठिकावंधनेन पार्श्वकृतं कुर्यं विन्यासेन पार्श्वस
निविष्टनामस्याः स्ववयतिवीर्यं च तत्रैव दर्शितं मिश्रका
दिकनिजशक्तिप्रकाशिनावस्थगोचरत्विनयासामे-
वपरां शक्तिं वज्रमयीं वहसिथउरानम् गुरवोपि वज्र-
मुद्रावंधकज्ञीसच्छिनिः स्वस्तिकायइति उमरुमुष्टि-
वंध्येन दत्तहल्लस्यत्वने हृष्टिरेणासमाङ्गुष्ठं दर्शये-
त्ववरानने नवमस्याः प्रदर्शितमेव मन्त्रं तत्प्रवक्ष्यामि
हलोङ्गोसंप्रसारयेत् मन्त्रः कथितोविशेषः संप्रसारयेदि
निसम्मुखोप्रसारयेनरस्यैलग्नेङ्गुष्ठः स्वसाम्यपियस्त्र
मुद्रपासहतत्रैवतत्वं दर्शितं मन्त्रत्रयपरम् विभ्रंदेमवना-
दावकारस्मूपोतेभेदविभेदेन शकलनपरत्वमीशानति
ईष्टमीति गुरवोपि गाढग्रंथिगणास्फोटोतुश्वरेणाप्रवर्त
नद्रनिष्ठी `` शास्त्रेतनमकूर मुद्रात्रिशिखाचदर्शिताता
पावकाराहर्धमुखोकार्यावस्थोन्यान्तरितानागुलीस्थकामे
मध्यहहस्थेतजेन्यामलपर्वतः मध्येहेनयेनेकार्यंकनि
हृप्रकमावापितर्जन्यामध्यपार्श्वसंस्थेविरलेपरिकल्पितेनम-

श्री· स·उ· ३७४

374

इत्यस्थिशिखोद्वेषलग्नादेवोपकारकत्वनिरूप्य वल्मीकं
चलितोयमे वल्मीकोद्गमो हस्तौ प्रसारयेद् दिवउत्तानौ तन्
समाहितः स्वनामीकं चापितानवीणामुद्राप्रकीर्तिता कु
चवीणाविषयो वामपार्श्वे प्रदर्शनीया प्रसाः स्तनं
दर्शितमेव प्रसारयेद् गुल्मीलकनिष्ठानामममध्यमाः अ
ङ्गुष्ठेनाक्रमेदाद्यपरस्तुः समुद्राहृतः स्वपराङ्मुखेन दक्षि
हस्तेन सकयप्रदेशे दर्शनीयायं तन्वमस्याः एवमेव दर्शि
तमेनाम्रमुद्रागमाः प्रदर्शनीयाः अग्रमेत्रायतत्रादेव
स्वाङ्गादिनाप्यथवा स्मर्तेआपवेतिगुरुवः केचित्त्वपर
स्मुद्रास्थाने भ्रमयेत्तूलिकेदेन वक्रेउष्णनिवर्तनमिति
पठंति अन्यस्त्वेनत्वामेगांक्षं खिपयमुद्रालक्षणमपि
तिममपौरस्त्यपरस्मुलक्षणमेते ... वर्तिनिभेदाविश
हरपरस्मस्तथैनिपतद्दंतरेपठनत्स्त्स्वंस्वपक्रमोपा
मेहारानतरूपनामनार्षत्वाक्षोपेक्षणं एवंचप्रावस्था
ग्रेयांतरप्रतिपत्तौ ग्रंथिविपर्यासः पादविपर्यासस्वास्व
ग्रेयस्तुतैर्योगिभिः परिकल्पितः शतशाखोहस्तपने सौ
स्माभिः पुरातनपुस्तकान्वेषणानोयावक्तव्यपसारित
इत्यलमेतेन एतदुपसंहरन्नाहानेयोजयेन एतामु
द्रामहाभैरवस्य प्रदर्शयेत् आवाहने सजनानेता
याचैवविसर्जने एताउस्मपसंहारांकपरममुद्रायाः
परोग्रंथेवमतः भैरवस्यत्रैलोक्यक्रमपश्यादिमुद्राणा
मवकाशोध्यानं ग्रंथेनेषामवेहशादिनिपत्यापरितनमे
चमाधश्चावाहनेरत्नादिनामुद्राप्रदर्शयेत्स्वाद्विधात्रे
कात्यकर्माणीनि एवोक्रमेवनिर्वाहितंग्रंथेवक्त्रमुद्र्भे·

रत्नाद्याभरणाख्यानेषामाधारणांमुद्रांवंपंप्रदर्शयति
कपाले चैव खट्वाङ्गामन्त्रेषु प्रदर्शयेत् सर्वेषांज्ञानक्रि
याशक्तिस्फारसारत्नात्मुद्राणांसन्निवेशमुद्रायथोचि
त्यमासामानसंख्ययाद्रूपमाह कपालंयवलेत्येयंखट्वा
ङ्गंवज्रचैवच त्रिशूलंचैवनाराचंखड्गंनीलोत्पलप्रभां
स्फारंरक्षेपिनाकंचचक्रंसंपरिकीर्तितम् चेटाहेम
प्रभाज्ञेयाङ्कुशोमरकतप्रभः पाशोभिन्नाञ्जनाभल्लसत्
टिकाभोभयःस्मृतः वराङ्घ्रिप्रसादेनध्यानयोगवरवर्ति
नि तुमर्हेहेमसंकाशंवीणांवेनत्समाप्रभम् रक्तंदेदं
विज्ञानीयाद्वचंपीतेविविनयेत् राजवर्तनिभोदेवि
मङ्गरुःपरखुल्लया विश्वप्रसादेनेनिप्रसादश्चिन्ननसो
तपाविसंवित्प्रकाशद्रूपङ्गतियावत् उपसंहरति म
द्रापीठसमाख्यातेचवर्गफलोदयम् नकेवलेष
वेनिर्दिष्टनीत्येदंतेत्रविद्यामेत्रसंगालपीठद्रूपयाव
टिहृमुद्राश्रयतयामुद्रापीठद्रूपमविचनवर्गसप्तम
ख्यादिचवर्गद्वयस्परतासन्निपितमानुप्रवेशहेतमात
फलोदयोयतः पतस्त्रवर्णीठेमहानेत्रंचतुर्वर्गफलो
दयामित्युपगुह्यसन्निगमनद्रूपंएवंमुद्राणांकापीठे
मानसंचद्रूपमुद्राकावाविकमप्याह प्राणावासनमार
क्षौंकाराद्यावतानने स्थानामकृतविन्यासानमस्का
गावसानिकाः भगवक्षिकिद्रूपाणांमुद्राणांप्रणावेन
न सद्रूपंविमर्शेन एवंसन्निवेशावंपध्यानमांत्रपराम
र्गः स्फटीकृतनपनाविज्ञानाभगवत्सद्रूपसन्निधानेन
दनप्रवेशनादिद्रूपाणि सापर्यनिमहादेविफलानिति

श्री
स्व.उ.
३७५

विधानेन दीक्षामहोत्सवेन विशेषणेन मुद्रावीर्यन्तत्ता
प्रकाशयन्मुद्राणां वीर्यमेव सारभूतमिति न शक्यमिति
पाटलिकं प्रमेयमुपसंहरति विविधप्रकाराणां ध्यानेन मुद्रा-
णां लक्षणानि ये वेदितव्यं प्रयत्नेन साधितव्यां महात्मना
यद्यपि भगवत्सन्निधानपटले प्रवेशादौ विघ्नमुद्रासार्थं
समस्यादिभिर्ध्येन मुद्रालक्षणं ज्ञातव्यं न यापि साधके
न विशेषो ज्ञातव्यः मुद्राणां परत्वेन सेवासमसाध्यसिद्धेः
यथोक्तं श्री एवं यो भिमन्त्रयति नो मंत्री मंत्रसिद्धिमवाप्नु-
यात् इति शिवम् ॥ सावष्टम्भवशोन्मेषविजयमहामं-
णवमर्शस्फुरत्स्वच्छंदस्फुरणामयाः परत्वस्फारामृत
स्यंदिनः उद्योतेन वननावधूतिमननपाद्यागोवमुद्राक्रमाय
सद्योदितेन पाशक्रंजनभरान्सानान्त्यपकः शिवः ॥ ॰
इति श्रीस्वच्छंदोद्योते नवमदशः पटलः १० ॥
ॐ नमः शिवाय ॐ

स्वात्मसिद्धं स्वच्छन्दो जयति प्रभुः

अममययमध्येसममयिनां नो त्रिकव्यवहारगोपनेन नि-
विज्ञाप्तिः समस्तमर्थं प्राक्प्रमेयशेषतयापटलसार-
म्भमाणकम्मकशार्मयपायपरिभाषिकसंज्ञाभि-
र्लौकोत्तरव्यवहारप्रवर्तनेन गूढनयाशास्त्रस्यास्य
रहस्यनादर्शयितुं ॥ श्रीभैरव उवाच अथध्यानादिसु-
क्रमस्य सर्वोत्पत्तेः परस्य च क्रमकां संप्रवक्ष्यामि साधक-
स्य वर्णनेन क्रमकानन्तमयानुप्रविष्टं संविज्ञापारि-
भाषिकीं संज्ञां साधकस्येति प्रावृत्यांश्रयेणान्तर्भैरव-
स्वरूपेनोपायसर्वदर्शनगतः स्मृतः साधकस्त्वमिहिताः

पुत्रकौ विमलः स्मृतः श्राराध्यदेवतायाः परमोपादेयता
तदुपक्रमोपसंहृतिः धामेति स्वयं सोमवह्नितेजसामपि
प्रकाशकत्वाद्विश्वविश्रांतिस्थानकत्वाच्च सर्वदेति
स्वात्मनि परिस्फुरत्तया निराकांक्षत्वमुत्रोः परार्थकथ
योजन … इतीति सर्वतः इति प्रकरणवादारा
पनैकतत्परः विमल इति सर्वस्याभूमेः संशोधकत्वाद्विग
तमलः स्मृत इत्यविक्लिन्नेन पारमार्थ्येनौवमनरच सम
यीकांतदाहत्वभगीमोबलदर्पिताः कांतरेः इति
कोन्तः स्वरुद्विद्यापदावप्रवेशनदीक्षितमात्रेहेयस्मंत्र
सिद्धिफलेन यस्संजातदर्पोनार्पुत्राभगिनस्त्वमंत्रा
रायननिष्ठानामिति तत्रोक्ताः सर्वेषामेषां यागोपयोगि
इव्यविशेषविषयां क्रमकामाह मद्यं मत्स्यं मांसेप
दर्शयतीति कृत्वा मुदितात्मस्वराः स्मृताः मुदितेति
मुदितेहत्वाद्वैतत्वात् तथा मत्स्या जलचराह्णेयाः ज
लचरत्वात्ः श्रीचर्याक्रमनिरूपितनीत्या चरुभोजन
नोदीपितत्वाद्दैवयागे परमोपादेयत्वमित्येवं क्रम
कयानिर्देशः मांसं च बलवर्धनम् मांसेनासाधारणा
चमत्कारहेतुत्वान्नारसादिपानवषष्कपरिपुष्टिक्रमाद्बला
स्ववर्धनाज्जयपानकृतोल्लासरसानन्दविजृम्भणा
दिनि श्रीविज्ञानभट्टारकनिरूपितनीत्या योगिने प्र
निवलस्यस्वल्पात्मनः शाक्रवीर्यस्य विवर्धनात्तु तेज
नादेवमभिधानं गोवलीवर्दन्यायेन च मत्स्यमांसह
तिरिक्त … मुद्रां जातं प्रवृद्धमित्याङ्गः मत्तं चैव
पराश्रयं देहप्राणादिवंधसाम्याख्योपदवृत्तमिताङ्गः

श्री: स्था: ३७६

376

पारम्पर्यमिति ॥ एकं नमस्कृतमित्याद्युः प्रघनालोऽव संग्र
यः श्रुकं चेद्र समाख्यातः स्वामुः समेवेकीर्तितम् तन
इस्य याग विशेषोपयोगिनां एकत्व स्याख्यानं श्रुकस्याए
नाम स्तेपप्रेनालः चेद्रः सूत्रमिति रामानि संकेतना
मानि परमाप्यायेहेतनाकर्णिकाद्यलादिहेतनाट
स्थलहीवेन्नपनामिति नालाक्षारकयोगात्तद्उपक्रियम
णावस्तायहणोहेतनाश्रमेतेशहेतवः क्रमेणायोज्यः
पद्मामित्याह स्यादिः पंचशाहुः स्थितः तेनहन्तायमये
वमभियानव्यमित्यर्थः किंचवीरचर्यास्थाने श्मशाने
उमतं तेयं समस्तशकांतेकाशेटकतेनोदृढामरा
नाहडामरं तत्रमोपिष्टविक्रमेणासहवरनयोप
शक्तः रात्रसमभ्रभयंकरः पिशाचोराम जननः श्रुयी
गणांहृदयत्रासप्रदत्वाद्येनरोमोर्धं शरासक्तविट्
हस्या चाराडुपसुज्यमानाह हास्ये पारज्जस्वला इतिक
हावीरचर्याश्रयभूता रात्रिर्वैकादिकोविहिकाद
यतिपद्मनामदर्शनपथ्यं प्राप्यानि वीरावारमिति
कादकायत्रतन्नहस्य वीराचारादर्शनीयोनभवतित
त्र प्रकाशस्थित्वेनभवेत् प्रकटानान्यकाशाद्रस्यश
शीरावयववद्रूपेपारिभाषिकं संकेतं करोति नयने
चचलेऽजेय निश्चां संग्राहिकाविडः लक्षिकादिरस्त
उः परमेश्वरता श्राविमुना निपानकमतादेकेकस्य
गमनाघनयपनेस्त्रकिंच लिंगसंतोषजननेभगाःश्री

तिविवर्धनः स्पष्टार्थसंज्ञेकं विद्वीरायाशाछेदादावुपशु
ग्रमानं शस्त्रं विभागजननं तथा कनेयोकार्थस्याभि
का कार्यपाशसस्त्रादिकर्तनंसाधयतीति तथा हन्तीसं
वाहिकास्तेषा समं सहवाहयतीति निवाहयति वीरव
हस्याचारमिति संवाहिका हन्ती भार्योच्यते स्त्रथ हन्तीवे
ढासममांतरधनिनावाहयतिशापयतिवाह.... क
त्वासेवाहिका तथा भुमोल्लादनउच्यते गंधःसंतोषजे
ननः गंधइतिसमालभनइत्यंकुमकेपतेस्पष्टार्थेन
राज्ञ्यनो धारकाः सूनः येधारकाः पिष्टादिमयादीपा
पाताह्लेराज्येनेदीप्यतइति कत्वा धारणाइनिषाद्योन
वेनः पशुविवोधकोज्ञेयः यः पशुर्देवताभ्यउपहारीभ
क्रियते सववमास्रगायाहारक्रमेण विवोधयतितालाः
सेविदेवताइति विवोधकं यत्रदेवताभिः साविनोवि
शिष्टः कश्चित्सप्तुकः सः वरुकः सर्वकामिकं सर्वा
कामान्सर्वधोतीति कत्वा पुरुषः अनेनतत् साधारमि
सुकंस वंजनसाधारतान्नंइमिवमंडमाचामः स्वथ
दिशांस वंतस्रवणं स्रवणंस्रोत्रंदिरवतापिष्ठिन
त्वाहिषां सुखेमिसुच्यते तक्रसेवेदनीस्मृता संवो
घतेनयास्पृश्यवस्त्रइति कत्वा ज्ञाणांसाधितनमिसुकं
स्वर्गंपि इत्याद्राणाक्रमेणासुखेनस्थितेस्त्रानेसंविदेप
स्मिन्निति कत्वा सुखेनप्रविचारकम सुखेमिसुपहा
र्यपशुशिरः प्रविवार्धतेचक्रवादिद्वारेणानृपादिवस्त्र
यनेतिकत्वा प्रविचारकमुच्यते पाशुः प्रवाचोविसेपः
प्रवारस्यविशेषणनतारविमोकस्यहैतत्तान्यचारः पवे

श्री·
कु·पं
३७७
377

यस्यांगोविषयांजृम्भकामुकान्यामयाह मानायाशीति
कथ्यते गितरेन्द्रिकर्मेरश्रानरेपालनेविडः भगिनी
स्त्रभकशीत्रेपासाधीमवीर्यमापिका मित्रेगणानोत्त·
नवेगणानाणाश्रिनेविडः स्पष्टेश्रुनः शरीरावयवेष्व·
जृम्भकाः प्राह स्फिक्किनोकोर्मितेदेवि क्तिनलिहिपा
प्रकाशायनिश्रयः कायसंस्थानमितिक्लिन दृष्टिस्रव
प्रकीर्तितम् दृष्टिर्दर्शनव्यापारस्तद्देववक्रित्रूपादि·
कमितिकृत्वा दर्शनावरोधकाज्ञेयाः रोधश्चेयतीतिकृ
त्वा आधारउदरंस्मृतम् उदितेयत्नदर्शितादेरामनंना
दारणादाधारः हृदयंगुह्यमित्युक्तं हृत्स्थानेगुह्यमा
श्रयत्वात् गुह्यंयत्नगुह्यंतन्नयतीतिविविधेनमितिएवं·
मेवोक्तम् कदिनेनाक्षिविशीर्षमेदोवसाविजानीया
त् अस्थिका···· नमिश्चमेयतम···· यतीतिकृ
त्वावसा मज्जाशुक्रिकारास्मृता मज्जास्थिस्यानविशेष
स्थशुक्रेरेतनाशुक्रिकरस्मृतम् विष्ठाविदशोषिकाः·
विद् रूपंयतीतिविकृत्वा शारीरोस्थिनिसम्पादयती·
तिकृत्वा सर्वत्रेसावश्रेयते सर्वांगस्रावकायकेन
वक्तव्यम् कामकेयंक्रमपद्मेनक्तव्यमभिवक्तव्य·
मितिवमकृतिकारिनेनदेवतानामहेतुत्वात् भ्रमह
तिकरंविडः भ्रमशानोश्चितोभ्रमोविवर्तितः सर्वदेव
तानांप्रियत्वात् हृतिकरमित्युक्तम् मेलकेचैवसंख्यानः
देवतानांसम्बंधिमेलकंमेलनंनसंख्यानरत्नच्यते
यत्नमेलकोपदेशनयादेवीनाम् पुत्रः सः उद्योनकं स्व
नः उद्योनयतिश्मशाननिवासाननगरीतिकृत्वा किंच

उहिनाज्ञादिकाज्ञेया ज्ञारयतितत्नोपदेशेनजगादिति
कृत्वा तत्वंकैवलिनंविदुः प्राकृतस्तः प्रथमिकेयोगा
भ्यासेस्मिन्यलाभात्वभ्यस्खलितश्च्युते इष्टकोनाम
ग्रकः यः कविदिमादावु ``` पोरुषकः मयानिरुत
नातानरग्रकः यी `` रूनादिनरहस्पष्टवांकिंचित्
पीतेतहंदितमच्येतपकमेवयत्किंचित् तत्मितंतत्याङ्गः
हृदितेविकृतीकृतेयत्किंचिन्नैवेद्यासंवादिमक्तितार
तस्याद्रूप्शितमत्स्यमासाद्यांतेतद्विकृतीवाचंश्मशान
किंचित्मलकादिदूषितेनतत् कथितंतेयंप्राहृतरस
मित्यर्थः सम्मतंसमयंविदुः पारमेशः समयोवाच्यान
हेयत्वात्सम्मतमित्यर्थः महलोरतकः तेयः याःपार
मेश्वाचारस्यातकः ममहल्लउच्यते महदुत्तरंपारमे
ष्टापदंलातीतिकृत्वा कुगलस्तकनिष्ठकः यच्छगलः
पशुःकनिष्ठकउच्यतेकमोज्योष्ठमध्यमत्वात् विनयो
देहकर्मस्यात् तद्विनीततांकरोति साधनंतत्रयःस्मृतः
साध्यतेनेनभुक्तिमुक्तीइतिसाधनं होमितंसिद्धमन-
ने होमकर्मोपनेहविर्यत्तस्मिंहि त्रिविधांजनयतीति
तथा विभागोरोचकस्मृतः चरुकादेर्योविभोगोविभ
मनंस्मरोचकः रोचयतिपरांप्रीतिंजनयतीतिकृत्वा
करंसंवृंदमित्याहुः देवतानांवीरद्रव्यादीनांयावहं
देसमहः तत्कदेवंवदंति विरलोस्त्रिष्ठउच्यते योवीरा
वार ``` ग्मनश्चन्यथी विमलः शिष्यश्चात्मकः यःशि
ष्यः ज्ञासनीयःसगुरुप्रसादाद्विगतमलश्चतिकृत्वावि
मलः इच्छाचाज्ञप्रकीर्तिता गुर्वादीनांसम्यपिन्याज्ञय

श्री॰
स॰पं॰
३७८

378

श्लक्ष्णनग्रासौनदीयानुग्राहिकेछायितेनियावत् दे
वतादर्शयन्ननन् किंचित् ग्रसामान्यमेन दीर्घविस्तृ
मित्यर्थः लक्ष्यंशास्त्रहन्तेविन्दुः यः शास्त्रहन्तः पञ्चलक्ष्यमि
मामनेति निशाचारोविडालःस्यात् निशायांचरोयस्य
वीरस्यसविडालश्चन्द्यतेविडालोहिराजोवभंनोहस्मये
वीरपश्चन् नाखिनस्यविदारकाः तेनाखिनउच्यतेविदा
कवसापर्मान् आनीतेमारितेजेपं महाशवोदिप्यदा
नीतेनत्सामरस्यंतानमितिकृत्वामारितमित्युच्यते यः
तितेपिहिंतनया यद्वतितेनतस्मिंहितमिति वाच्यम ग्रथ
कदाचिमोक्षशाक्षिपानवशमासादितेमेलकेतननवा
सातलाकारमात्मकेसाधकेइस्पर्दशयनीन्यादिशाक्रय
नयहृपरः परमेश्वरः शिवासंस्पर्श ` ` यानसानश
किंविनिर्दिशेत् शिरःप्रदर्शयेयानसाचविंदुविनिर्दि
शेत् ललाटादर्शयेयाननयाहृदः प्रकीर्तितः जिह्वा
प्रदर्शयेयानविद्यासाध्यविनिर्दिशेत् समकोटिस्तम्
गाणांमस्याहेयस्तहृवते चेटिकोदर्शयेयाननयान
तःप्रदर्शिनः केहृनसंस्पृशेयासाकालतंविनिर्दि
शेत् हृत्पद्मेदर्शयेयानपुरुषेसाविनिर्दिशेत् नाभि
प्रदर्शयेयानशकुनिसाविनिर्दिशेत् नस्याधस्तादुद्दि
तनयदिस्याहृशांनेत्रिये प्रशान्ताशघनरंगाशिवधामनि
परमनिर्वाणाद्रूपेणाकांचित्सिद्धिरस्तीतिकृत्वासाधके
भ्रोमेलकावसरेवरदानोयनारेख्यः सिद्धिरायारापिचा
क्रोक्रुकिंस्यानानाम्नमन्त्रोवदद्दतीतिनिनउपक्रमसमेवनिर्दे
शःकृतःविंदुमित्यप्रोधवाच्यवाचकविभागप्रकाशस्य

दाशिवेया``` कीर्तिनं इति मायायासास्नाहृतं इति दर्शि
नः समकोटि इसकेंवसाहस्रः सकाशात्तन्मंत्रसिद्धि
लाभो भवतीति तात्वकं मात्नुरतेचटिकानदयोलब
मात्नालम्बिकारयाशक्तिः स्वनंनइतिमायात्तत्वापिश
नाकालनियतिपुरुषं तत्वेनवात्मप्रक्रियायावकाल
विद्यारागतत्वा निसंगहीनानिदर्शितानियदिस्यादिति
यदितयासास्नाहृतं भवेत् इत्यर्थः किंच नदागुरुस्य
प्रोक्तेदिवि नदासौ स्रहकारोपिदेवने सास्नाहृतंसवयः
नीस्यर्थः स्वत्रचैवोतभ्‌नसौंदियतन्मात्रषोडशकस्य
दर्शनंनत्तएषकाकिंच कदिसंदर्शयेस्माचक्रोमनंत्रा
दिदेवतम क्रकोदर्शयेद्विपवनंसाविनिर्दिशेत् प
वेमेलकावसरेदेवीभिक्षिंप्यकाशादर्शितायाशक्तिकु
अकयाहवत्तापकेनदर्शितव्यनामाह शरीरंदर्शयेदे
विसर्वदेवभयंशिये कर्मदेवताभ्यः सकाशाद्रुद्रादास
नत्रूपंतदाह एजाग्निजयपुत्रकस्यध्यानसक्रस्यमशिराः
समयाचारपुत्रकस्य कलांशकविदः शिये क्रियायेनस्य
देवेशियोगिनस्त्ववरप्रदः क्रियात्प्रोक्तरूपानदास्य
नफलमश्नुते दर्शयंतिमहाध्यानंनानाभोगसमन्वितं
गिरिराजस्य देवेशियं गत्वा फलमश्नुते दर्शयंतिसदे
हस्यमेवप्रत्यक्षीकारयंति गिरिराजस्य साधकेंद्रस्य
यागवेपिसात्तादवभूयगामेज्ञानार्थ्यानात् फलमा
स्मृतइति नवज्ञेगभुग्भवति किंचास्येनाः योगयताति
शगात् भैरवेगासमाज्ञानाः शक्तयस्तवरानने स्वन्यास्य
सिद्धीर्वि वियास्वपमामध्यमोतमाः स्वन्यतंत्रसमस्यास्य

श्रीः
स्व.पं
३७५

374

साधयंति न संशयः भैरवेणास्य मन्त्रेणात्मनेनेन परमेश्व
रयवेमं साधकाणाभीष्टदेनादिमाहात्मनं संशयइति नि
श्चिनमेवेनदिमर्थः उपसंहरति एवं संतेपनः श्लोकमे
लकेनवगानने सततोभ्यासयोगेन योगपनमनोज्ञाक्षा
न सैवदंते च कृतकं सकेम ददटानइत्यस्यापंप्रयोगः स्व
कं स्वान्नायोर्थ स्यापितनमस्तामान्यमिस्यर्थः तदाह यस्य
संप्राशनाद्देवि वीरेशसदृशो भवेत् संप्राशमविकल्प
माहरणा वीरेशो भैरवनाथः यनएवम् तस्माच्छास्त्रानाचें
नेहोमेजपेचवरवर्णिनि ऊर्वेतिभाविनात्मानस्त्वस्मि
श्रेति समेविगतः भाविनात्मनेत्यस्य दृढश्रास्यासः सपव ॥
ह्राम् संसर्णासिही विंदपन
स्वच्छंदोजयतिप्रभुः सर्वत्रैवस्फुरतिसततेनसर्वसर्वोत्
तमस्तिं योसैा स्वच्छोस्थलिनचलितोबोधसिद्धुः समेनात
स्वच्छंदोयं जयति भगवान्सर्वसंपन्निधान स्फीतस्फूर्जं
त्रिकपमसंघास्फारसारस्वशक्ति इति श्री स्वच्छंदाधी
नेपंचदशः पटलः १५ ॥ ॥
नामे भवद्दृष्टिविधिनायेनास्वतंत्रतातनवश्रीमन्त्र
तेचंभेदख्यातख्यातेनतस्त्रहने स्वेदर्शनसंस्कारतः सत
तिस्तादितः स्वच्छंदचिदात्मसततनेोनन्ततेजनः गता
नुगतिकश्रोतभेदख्याख्यानमोपवृत्त तेनाद्वैतगम्भ
स्फीतः स्वच्छंदोद्योतनंनिततः श्रीब ···· देवादिगुरुत्व
मापः क्रुनाविर्व्याकृतनवान्स्वतंत्रम श्रीमान्यायागाग्र
वलव्यान्येनन्यर्शिता ···· पुरवह्नेमो निःसीमतन्मसर
णादिवमवप्रवृद्धभैरवाधिवासितमनानयदमसस्त्र श्री

भैरवीयपरमाश्रय शक्तिपातपावितः सदेवगुरवोग
लितायरेखाः सकुसनंत्रमितिसङ्कं दरमात्मनतेसंश
भुवंनसहृदीसेज नैरग्रसम् एतांविभवसभुक्तिः स
हागमपरम्परा विश्रान्तायत्रयासिंश्रकांसथेगुरवो
प्पगुः ननोपदेशायोविद्यासपाम्नोपिसुधाकरः यक्त
निशास्त्रसहृनिमएनैमेलिनेजगत् अकस्मात्सर्वशा
स्त्रार्थज्ञातायंलस्पंचकम् यांसिंश्रीपूर्वशास्त्रोक्तसं
हृष्पनजेनैः स्फुटम् हेलावलोकनादेवजेतृन्योसोव
येनतागान् श्रीमनेभिनवाङ्कोसमागमप्यगरोभिरम्
बाहृगोन्नेमराजस्तस्मादसलिमविद्विनः ग्रस्तोपम
कलोभवोहिगलितःकर्मोगमायामलः प्रामानदव
नाह्यितिः किमपरंलब्धःप्रकाशः परः श्रीमच्छ्रतनः
भैरवस्वतिरसासादेनलब्धोदये रस्माभिर्विमलेर्
दम्बरनलेनियंत्रगोस्पीयने स्वतंत्रसच्छात्मास्फुरः
तिसततंचेतनशिवः पराशक्तिश्चेयंकरणासरणि
प
प्रांतमुदिता तदाभोगैकात्मप्रसर
श्रोपजीवि
पश्रोपजीविकृतः नेमराजकृतः श्रीम
इतिशिवम् ॥
क्षेत्रायोतः समाप्ताम् सम्मागायामभद्रम्
भद्रंपश्येमप्रवरेमभद्रंभद्रंवरेम

उप.
380